

НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОТЕЧНА РАДА НАН УКРАЇНИ
АСОЦІАЦІЯ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

БІБЛІОТЕКА. НАУКА. КОМУНІКАЦІЯ.

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ІННОВАЦІЙНОГО
РОЗВИТКУ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК**

**Матеріали міжнародної наукової конференції
(Київ, 3–5 жовтня 2023 р.)**

КИЇВ 2023

Бібліотека. Наука. Комунікація. Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек : матеріали Міжнар. наук. конф. (3–5 жовт. 2023 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України ; відп. ред. О. М. Василенко, відп. секр. М. В. Іванова. Київ, 2023. 1036 с.

Збірник містить матеріали міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек», організованої Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського (3–5 жовтня 2023 р.), в яких висвітлено важливі аспекти розвитку бібліотечно-інформаційного потенціалу, сучасні проблеми функціонування наукових бібліотек та шляхи їх подолання, представлено результати наукових досліджень і пропозиції щодо оптимізації діяльності в сфері бібліотечної, інформаційної та архівної справи.

Українськими та зарубіжними фахівцями розкрито теоретичні та прикладні аспекти формування, використання, організації доступу до електронних інформаційних ресурсів наукової бібліотеки у вебсередовищі та оптимізації бібліотечно-інформаційної діяльності задля продукування нового знання і забезпечення інформаційних потреб суспільства. Розглянуто актуальні питання щодо сучасних пріоритетів організації та управління бібліотечно-інформаційним комплексом; розвитку цифрових ресурсів та сервісів наукової бібліотек; науково-інформаційних ресурсів наукових бібліотек в системі соціально-правових комунікацій; збереження бібліотечних та архівних фондів, що становлять культурне надбання України; української книгознавчої періодики (до 100-річчя журналу «Бібліологічні вісті»); сучасних тенденцій формування, збереження, дослідження рукописних фондів; української біографіки в контексті наукових і культурних зв'язків країн і народів Центрально-Східної Європи; архівів і науки (потенціал, інновації, професійні компетенції); музичної культури і музичних фондів бібліотек та архівів (до 100-річчя журналу «Музика»); преси в контексті бібліотекознавчих, бібліографознавчих і джерелознавчих досліджень; статті журналіста Гарета Джонса у дослідженні історії голодомору в Україні; давнього українського книговдання (до 450-ліття заснування першої української друкарні Івана Федоровича у Львові); український та зарубіжний досвід інституту президентства у кризові часи; юдаїки в бібліотеках, архівах і музеях України.

Видання адресоване працівникам бібліотечно-інформаційної галузі, фахівцям документно-комунікаційної сфери, викладачам, аспірантам і студентам закладів вищої освіти.

Відповідальний редактор: О. М. Василенко

Відповідальний секретар: М. В. Іванова

Редакційна колегія:

Л. А. Дубровіна – чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук; В. М. Горовий – д-р іст. наук; Н. П. Бондар – канд. іст. наук; О. М. Василенко – канд. іст. наук; О. А. Вакульчук – д-р іст. наук; Л. В. Івченко – канд. мист.; Т. В. Коваль – канд. іст. наук; Г. І. Ковальчук – д-р іст. наук; Ю. С. Ковтанюк – канд. іст. наук; К. В. Лобузін – д-р наук із соц. комунікацій; Любомир Луцюк – доктор; В. І. Попик – чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук; Г. Я. Рудий – д-р іст. наук; О. П. Степченко – канд. іст. наук; О. В. Січова – канд. іст. наук; В. М. Удовик – канд. іст. наук; В. В. Черноіваненко – канд. іст. наук; Л. М. Яременко – канд. іст. наук.

Автори несуть повну відповідальність за підбір та точність наведених фактів, цитат, власних імен, бібліографічних посилань та інших відомостей.

Затверджено до друку вченою радою Національної бібліотека України імені В. І. Вернадського (протокол № 6 від 12.09.2023 р.)

V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE
INFORMATION AND LIBRARY BOARD OF NAS OF UKRAINE
LIBRARIES ASSOCIATION OF UKRAINE

LIBRARY. SCIENCE. COMMUNICATION.

***CURRENT ISSUES OF PRESERVATION AND
INNOVATIVE DEVELOPMENT OF
SCIENTIFIC LIBRARIES***

**International scientific conference publications
(Kyiv, 3–5 October, 2023)**

KYIV 2023

Library. Science. Communication. Current issues of preservation and innovative development of scientific libraries : materials of the International of science conf. (October 3–5, 2023) / NAS of Ukraine, National b-ka of Ukraine named after V. I. Vernadskyi, Assoc. b-k of Ukraine ; resp. ed. O. M. Vasylenko, resp. secr. M. V. Ivanova. Kyiv, 2023. 1036 p.

The collection contains the materials of the international scientific conference "Library. Science. Communication. Current issues of preservation and innovative development of scientific libraries", organized by the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (October 3–5, 2023), in which important aspects of the development of library and information potential, modern problems of the functioning of scientific libraries and ways to overcome them are highlighted, the results of scientific research and proposals for optimizing activities in the field of library, information and archival affairs are presented.

Ukrainian and foreign specialists revealed the theoretical and applied aspects of the formation, use, organization of access to electronic information resources of the scientific library in the web environment and optimization of library and information activities for the production of new knowledge and provision of information needs of society. Current issues regarding the modern priorities of the organization and management of the library and information complex were considered; development of digital resources and services of scientific libraries; scientific and informational resources of scientific libraries in the system of socio-legal communications; preservation of library and archival funds, which constitute the cultural heritage of Ukraine; Ukrainian bibliographic periodicals (for the 100th anniversary of the magazine "Bibliological News"); modern trends in the formation, preservation, research of manuscript funds; Ukrainian biography in the context of scientific and cultural ties between the countries and peoples of Central-Eastern Europe; archives and science (potential, innovations, professional competences); of musical culture and musical funds of libraries and archives (to the 100th anniversary of the magazine "Music"); press in the context of librarianship, bibliography and source studies; figures of journalist Gareth Jones in researching the history of the Holodomor in Ukraine; ancient Ukrainian book publishing (to the 450th anniversary of the founding of the first Ukrainian printing house by Ivan Fedorovych in L'viv); Ukrainian and foreign experience of the presidency institute in times of crisis; Jewish books in libraries, archives and museums of Ukraine.

The publication is addressed to employees of the library and information industry, specialists in the document and communication field, teachers, graduate students and students of higher education institutions.

Responsible editor: O. M. Vasylenko

Responsible secretary: M. V. Ivanova

Editorial board:

L. A. Dubrovina – cor. member of NAS of Ukraine, Phd of hist. sciences; V. M. Gorovyi – Phd of hist. sciences; N. P. Bondar – cand. of hist. sciences; O. M. Vasylenko – cand. of hist. sciences; O. A. Vakulchuk – Phd of hist. sciences; L. V. Ivchenko – cand. of art; T. V. Koval – cand. of hist. sciences; G. I. Kovalchuk – Phd of hist. sciences; Yu. S. Kovtaniuk – cand. of hist. sciences; K. V. Loboovina – PhD of soc. com.; Lubomyr Lutsyuk – doctor; V. I. Popyk – cor.-member of NAS of Ukraine, Phd of hist. sciences; G. Ya. Rudyi – Phd of hist. sciences; O. V. Sichova – cand. of hist. sciences; O. P. Stepchenko – cand. of hist. sciences; V. M. Udovik – cand. of hist. sciences; V. V. Chernoiivanenko – cand. of hist. sciences; L. M. Yaremenko – cand. of hist. science.

Authors hold full responsibility for the selection and accuracy of the facts, citations, proper names, references and other data.

Approved for publication by the scientific council of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (protocol № 6 dated 12.09.2023)

ЗМІСТ

БІБЛІОТЕЧНІ СТРАТЕГІЇ	26
Онищенко О. С. Бібліотечні стратегії в період війни і повоєнної відбудови	26
 РОЗДІЛ 1.	
БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ КОМПЛЕКС: СУЧАСНІ ПРІОРИТЕТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА УПРАВЛІННЯ	
32	
Ivanka Stričević, Jagoda Ple. Contemporary risk management in the current risk landscape: experience from the national and university library in Zagreb, Croatia	32
Андрійчук З. Р. Міжнародне співробітництво Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського з науковими установами Франції	36
Безпала Г. І. Робота бібліотек Австрії під час пандемії: аспекти цифрового середовища	40
Білінець Н. Г. Електронні виставки як складник бібліотечної комунікації та промоції фонду	43
Василенко О. М. Організація діяльності бібліотечно-інформаційного комплексу в умовах воєнного стану (в контексті наукового дослідження)	47
Вовк В. Ю. Шляхи задоволення бібліотечно-інформаційних потреб користувачів дисертацій у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського	53
Гончаренко М. О. Реорганізація підсобного фонду наукової бібліотеки в контексті інформаційних пріоритетів сучасних користувачів	57
Григоревська О. В. Дослідницька діяльність Королівської бібліотеки Бельгії	60
Гуменчук В. В. Мультимедійний контент бібліотек України як важливий складник інформаційних ресурсів в умовах воєнного стану	64

Добровольська В. В., Пугач Л. Ю. Діяльність публічних бібліотечних інституцій: виклики воєнного часу.....	68
Збанацька О. М. Трансформація освітніх програм у закладах вищої освіти в контексті розвитку бібліотечно-інформаційного комплексу.....	72
Зубко Н. Н., Мельник-Хоха Г. Я. Гранти українського культурного фонду як передумова реалізації проектів із збереження книжкової спадщини	76
Іваненко С. В. Соціальна мережа Facebook в обслуговуванні користувачів бібліотеки наукової установи Національної академії наук України	80
Іжик Л. В. Цифровий ресурс Одеської національної наукової бібліотеки «Старовинна гравюра»—національне надбання, доступне кожному	83
Касьян В. В. Виробнича практика студентів як стимул засвоєння знань з маркетингової діяльності установи.....	87
Клименко О. З. Взаємодія у підготовці фахового періодичного видання в умовах воєнного стану в Україні	90
Коваль Т. М., Туровська Л. О. Електронні інформаційні ресурси в контексті сучасного бібліотечно-інформаційного сервісу	94
Кравець Л. О. Функціонування бібліотечної справи України в умовах воєнного стану	97
Кулаковська Т. Л. Науково–методична діяльність національного бібліотечно–інформаційного комплексу: оцінювання ефективності	101
Купрій Т. Г. Нові підходи до проведення логіко-герменевтичної практики в бібліотечно-інформаційних установах (на прикладі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського).....	105
Леонова О. В. Книгообмін Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського з науковими установами та бібліотеками Австрії в умовах сучасних реалій.....	107
Липак Г. І., Кунанець Н. Е. Доповнена реальність в бібліотеці: можливості та перспективи	111
Larysa Lytvynova Educational l&e to the directive (eu) 2019/790 on copyright and related rights in the digital single market and their implications for libraries.....	115
Лопата О. М. Деякі аспекти нормативно-правової бази IFLA та UN щодо адаптації національних книгозбірень до сучасних обставин	119

Масловська С. М. Бібліотекознавчий фонд Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: питання актуалізації та збереження.....	123
Мудроха В. О. Нормативно-правове забезпечення збереження фонду Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника.....	128
Новальська Ю. В. Промоція читання у публічних бібліотеках України в умовах воєнного стану	132
Пестрецова Л. А. Наповнення контенту бібліографічного покажчика обмінного фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського власними науковими виданнями (2020–2022)	135
Прокопенко Л. С., Лісова І. В. Роль бібліотек у формуванні соціального капіталу: зарубіжний досвід інтеграції біженців	139
Рибак Є. А. Особиста бібліотека Олексія Семеновича Оницька як інформаційний ресурс Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.....	143
Рудицька Л. П., Бінківська К. Р., Заріфі З. Н., Яковенко О. Г. Електронна комунікація в організації наукових та інформаційних заходів для бібліотечних фахівців	147
Сагетдінова Н. В. Картографічні джерела з історії України як доказова база в протидії російській пропаганді (за документами фонду картографічних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського)	151
Соколова І. В. Досвід організаційної моделі об'єднання бібліотек країн Західних Балкан	154
Сокур О. Л. Семінар як форма підвищення кваліфікації бібліотекарів мережі Національної академії наук України в умовах війни	158
Солоіденко Г. І. Бібліотечні стратегії: нові завдання та можливості	162
Соляник А. А. Харківська освітньо-наукова бібліотекознавча школа: незламність під час російсько-української війни	166
Степанова М. С. Сучасний стан міжнародного книгообміну на прикладі співпраці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського з науковими й культурними установами республіки Кореї.....	171
Степченко Л. М. Бібліотеки – сучасні центри навчання та спілкування (із досвіду бібліотек Польщі, Німеччини та Чеської республіки).....	174

Стрішенець Н. В. ISNI та авторитетний контроль у бібліотеках.....	177
Татарчук Л. М. Колекція «Золотий буряк» у фондах Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України	181
Ушеренко Д. О. Зала нових надходжень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у системі оперативного бібліотечно-інформаційного обслуговування.....	186
Шевченко І. В. Динаміка відвідувань віддалених користувачів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в контексті карантинних обмежень та воєнного стану	190
Шекера П. І. Ретроспекція як засіб висвітлення та розкриття історично та культурологічно значимих документів на прикладі роботи відділу комплексного опрацювання документів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського	194
Шемаєва Г. В. Інноваційно-коєволюційний підхід до підтримки наукових комунікацій бібліотечно-інформаційними комплексами	197
Яковенко О. Г., Дмитрієва Н. В. Оптимізація технологічного процесу виконання замовлень користувачів на документи з бібліотечного фонду	201

РОЗДІЛ 2.

ЦИФРОВІ РЕСУРСИ ТА СЕРВІСИ

НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ .....

Вощенко О. І. Критерії оцифрування колекції «Реабілітована література» Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.....	206
Галицька С. В. Інформаційно-пошукові системи національних бібліотек: досвід застосування бібліотечних класифікацій.....	210
Гарагуля С. С. Бібліотечні сервіси підтримки наукових досліджень	214
Гуренко Є. Ю. Про необхідність єдиної структури математичного та природничих розділів рубрикатора Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського	218
Данильченко І. В. Організація персональної колекції «Шевченкіана» в е-бібліотеці «Україніка» Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського	223

Деркач Н. В. Інновації у бібліографічному описі інформаційних ресурсів.....	227
Добра Н. В., Ясінська О. А. Довідкові сервіси як складова бібліотечного обслуговування.....	231
Добровольська С. І. Національні проєкти зі збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини України.....	234
Жабін О. І. Штучний інтелект та ефективність функціонування бібліотечних процесів	237
Ісасва О. В., Дорош М. В., Власова Т. Ю. Авторитетна робота як засіб персоніфікації інформації в інфраструктурі знань.....	240
Калюжна Н. М. Моніторинг відкритості результатів наукових досліджень на національному рівні: досвід Німеччини	244
Кириленко С. Е., Ейсмонт Ю. В. Бібліотечні портали знань як дослідницька інфраструктура з розширеним лінгвістичним пошуком	247
Косенко О. В. Нові періодичні видання наукових установ Національної академії наук України у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського за (2020–2022).....	251
Клюшнікова О. В., Сандул О. Г. Опрацювання реферативної інформації в контексті формування інфраструктури знань цифрового суспільства	255
Крочева Н. М. Застосування принципів FAIR для збереження дослідницьких даних в контексті концепції відкритої науки: етапи становлення.....	259
Кубко А. Ю. Науково-аналітична система «Бібліометрика української науки» і кризові виклики	262
Кудименко Л. Г. DIAMAS: діамантові стандарти в інституційному видавництві відкритого доступу	266
Кузнєцов О. Ю., Зайка В. М. Кластеризація надходжень до електронної бібліотеки	270
Курганова О. Ю., Янчарук В. Є. Індекс УДК як інструмент систематизації фонду українських стародруків.....	272
Ланде Д. В., Крючин А. А., Гарагуля С. С. Методи пошуку та оцінювання наукового потенціалу з оборонної тематики країни на основі мережевого аналізу національної реферативної бази даних «Україніка наукова».....	276

Лобузін І. В. Зведений національний реєстр оцифрованої спадщини: моніторинг та планування розвитку цифрового ресурсу бібліотек України.....	280
Лобузін К. В. Цифрові ресурси наукових бібліотек у розвитку інфраструктури знань.....	284
Лощинська Н. В. Е-колекція «Літературно-художні журнали доби українізації».....	287
Мартинюк О. М. Репозитарій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як інноваційна складова сучасної цифрової наукової комунікації.....	290
Несененко О. М. Нові медіа в діяльності українських бібліотек для дітей.....	293
Поліщук Т. В. Гуманітарні науки в реферативній базі даних «Україніка наукова»: тенденції та тематичні зміни наукових досліджень.....	296
Самохіна Ж. В. Цифровий маркетинг як комунікаційний засіб бібліотечної діяльності.....	299
Самохіна Н. Ф., Пелюховська І. З. Інтеграція академічних періодичних видань до міжнародного наукометричного простору.....	303
Симоненко Т. В. Зміст і якість метаданих як фактор достовірності бібліометричного аналізу.....	307
Слюсар М. Т. Наукові профілі фахівців Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: база даних «Репозитарій» як спосіб ідентифікації та репрезентації наукової продукції у глобальній мережі.....	310
Ткаченко О. П. Тематична ретрокаталогізація в контексті інноваційних процесів наукових бібліотек.....	313
Чуканова С. О. Здійснення пошуку даних досліджень у Google Dataset Search для повторного використання.....	317
Шевченко З. Є. Цифрова гуманітаристика в наукових бібліотеках: зарубіжний досвід.....	320
Шекера П. І. Основні аспекти роботи з ретроспекцією серіальних видань Національної академії наук України у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.....	323
Щербатюк Т. Г., Букорос Т. О. Оцифрована книга – зв'язок поколінь. До століття з дня видання «Матеріальних основ спадковості» Григорія Андрійовича Левитського.....	326

РОЗДІЛ 3.
НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ
НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК В СИСТЕМІ
СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИХ КОМУНІКАЦІЙ..... 329

- Аулін О. А., Ауліна О. В.** Діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у сфері соціально-правових комунікацій **329**
- Беззуб І. О.** Роль бібліотек України в системі громадського здоров'я в умовах воєнного стану **333**
- Бондаренко В. І.** Дослідження актуальних мобільних застосунків для громадян України під час війни **337**
- Булахова Г. І.** Бібліотечна діяльність щодо просування та популяризації історії пам'ятних та знаменних дат і подій (на прикладі проекту «Місяць жіночої історії»)..... **341**
- Волошин Д. А.** Особливості діяльності бібліотек в умовах епідемій (історичний аспект) **344**
- Гах І. П.** Самоідентифікація і комунікація людини в соціальних мережах шляхом побудови Я-образу **348**
- Дубас Т. П.** Особливості науково-видавничої діяльності національних бібліотек Республіки Польщі **351**
- Желай О. П.** Інформаційний моніторинг у системі протидії ворожій пропаганді. Досвід Служби інформаційно-аналітичного забезпечення Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського..... **355**
- Закіров М. Б.** Постправда: деякі аспекти феномену і російська агресія .. **358**
- Закірова С. Г.** Інформаційно-аналітичний ресурс «Біженці та вимушено переміщені особи»..... **362**
- Злигостєв С. І.** Важливість цифрових технологій у підготовці фахівців спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» **366**
- Іванова М. В.** Розвиток електронної бібліотеки України в умовах війни як складова збереження національної ідентичності..... **369**
- Іванова Н. Г.** Інформаційно-правова підтримка під час війни..... **373**
- Карашук О. М.** Моніторинг інформаційного поля як важлива складова виявлення загроз під час військової агресії **377**

Кривецький О. П. Бібліотека як елемент інфраструктури глобального інформаційного простору	380
Кулицький С. П. Українські біженці у державах Європи: дослідження на базі інформаційних ресурсів наукової бібліотеки процесів їх соціальної адаптації.....	383
Матвійчук Л. О. Системний підхід до дослідження аналітичної продукції у науково-інформаційній діяльності бібліотек	386
Натаров О. О. Популяризація науки в умовах війни: роль наукових бібліотек	390
Медведєва В. М. Інструменти протидії з гібридними інформаційними загрозами.....	393
Половинчак Ю. М. Феномен публічних інтелектуалів та їх роль у осмисленні викликів воєнного часу.....	396
Пригорницька О. Г. Особливості роботи з фейковою інформацією в інтернет-виданнях під час підготовки інформаційно-аналітичного продукту бібліотек в умовах інформаційного протистояння	399
Симоненко О. В. Запровадження інноваційних бібліотечних послуг як ефективний засіб подолання кризи	403
Спірина С. В. Збір інформації та допомога бібліотечних установ населенню у висвітленні об'єктивних подій під час повномасштабної російсько-української війни	405
Чернявська Л. П. Досвід бібліотечної роботи з підтримки жінок і дівчат під час війни	409

РОЗДІЛ 4.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ТА АРХІВНИХ ФОНДІВ, ЩО СТАНОВЛЯТЬ

КУЛЬТУРНЕ НАДБАННЯ УКРАЇНИ..... 412

Баляниця Н. Б. Стабілізація рукописних документів: традиції, інновації, матеріали	412
Власюк Т. І. До класифікації матеріалів документів із фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського	416

Волосатих Л. М. Особливості збереження документів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського	420
Дзєндзелюк Л. С., Льода Л. М. Реставрація шкіряних оправ книг: минуле і сучасне	425
Затока Л. П. Технічні параметри матеріалів цінних документів як критерії діагностики їх довговічності	429
Ковтанюк Ю. С. Центр збереження і оцифрування фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: перспективи розвитку.....	433
Крікова Т. В. Бібліосмія та органолептика в сучасних умовах.....	437
Куява Л. М. Можливі ризики впливу біологічних чинників на збереженість бібліотечних документів з нетрадиційними носіями	441
Савчук Я. І., Письменна Ю. Б. Дослідження грибостійкості різних видів паперу після їх надмірного зволоження	445
Сорокіна Л. А. Консервація вірменського рукописного Євангелія з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: методи дослідження та класична реставрація.....	449
Турчин Н. І. Каталог-путівник «Колекція «Українська дитяча періодика початку ХХ ст. Фонду рідкісних та цінних видань Національної бібліотеки України для дітей».....	454

РОЗДІЛ 5.

УКРАЇНСЬКА КНИГОЗНАВЧА ПЕРІОДИКА:

ДО 100-РІЧЧЯ ЖУРНАЛУ

«БІБЛІОЛОГІЧНІ ВІСТІ»..... 459

Антонюк Т. Д. Українсько-чеські книгознавчі зв'язки міжвоєнного періоду на сторінках часописів «Книголюб» та «Українська книга».....	459
Афанасьєва З. Б. Щорічник «Известия Киевского коммерческого института»: загальна характеристика (за фондами відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського)	463
Гуль О. М. «Богословский библиографический листок» – щомісячний додаток до журналу «Руководство для сельских пастырей»: видання духовної бібліографії	467

Казакова Н. В. «Українське книгознавство» Л. Биковського	470
Ковальчук Г. І. Питання теорії книгознавства на сторінках «Бібліологічних вістей»	474
Мяскова Т. Є. Висвітлення роботи бібліотеки імені В. Антоновича на сторінках наукових збірок «Записки історично-філологічного відділу Всеукраїнської академії наук»	477
Плюта С. В. Українські книгознавчі часописи (1917–1930) у фонді Національної історичної бібліотеки України: до 100-річчя журналу «Бібліологічні вісті»	481
Поперечна Л. А. Книгознавчі часописи в Українській бібліотечній енциклопедії: джерелознавчий аспект	484
Солонська Н. Г., Борисович Г. О. Книгознавчі проблеми в канадсько-українській пресі	488
Шульженко С. О. Часопис «Бібліологічні вісті»: тематичний аспект	492

РОЗДІЛ 6. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ, ЗБЕРЕЖЕННЯ, ДОСЛІДЖЕННЯ РУКОПИСНИХ ФОНДІВ..... 496

Бодак О. П. Рукописна спадщина Лідії Пономаренко у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (до 10-річчя з дня смерті)	496
Будзар М. М. «Ти лише, любий друже мій, моя вірна пристань...»: листи Григорія Галагана до дружини (1857–1887)	500
Булатова С. О. Нове видання інституту рукопису: Булатова С. О. Рукописна Polonica: Podrózne potrawy z postem – пам'ятка з історії кулінарії середини XVII ст. у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Монографія (2022)	505
Булига О. С. Архів Почаївського монастиря (1597–1939): нинішнє місце зберігання	507
Гальченко О. М. Оправи сербських рукописів XVII ст.: спроба атрибуції	511

- Гнатенко Л. А., Горобець Г. С.** Актуальність співпраці Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та видавництва «Горобець» у проєкті «Повертаємо в Україну культурну спадщину»: презентація видань української кириличної рукописної книги XI–XIV ст. **516**
- Горбач Т. С.** Епізод з історії роду панів Давидовських у світлі розмежувального акта (1397) **519**
- Добрянська Т. А.** Українська кирилична рукописна книга XVII ст. у зібранні Історико-філологічного інституту князя Безбородька ... **522**
- Дудка Ю. Б.** Особовий архів Р. Я. Пилипчука у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: археографічний огляд **525**
- Затилюк Я. В.** Нові відомості про ремонт Десятинної церкви в 1760-х роках (за документальними матеріалами Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського) **528**
- Іванова О. А.** Записи в сербських кодексах XVII ст. з колекції Церковно-археологічного музею Київської духовної академії Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: історико-географічний аспект **531**
- Клименко Е. С.** Комплект партесних поголосників під шифром фонд 306, № 43: кодикологічне дослідження **535**
- Клименко І. В.** Нові надходження до архіву українського історика О. С. Компан, який зберігається у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: археографічний огляд **538**
- Коваль Т. В.** Родинна збірка Лазаревських: історія надходження та опрацювання..... **542**
- Корнієнко В. В.** Зміни підходів до археографічних публікацій у сучасних умовах оцифрування документів **545**
- Корчемна І. С.** Сучасні тенденції комплектування фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського **549**
- Міцан Т. В.** «Рукописна спадщина Києво-Могилянської академії: пам'ятки освітнього процесу XVII–XVIII ст.» (проєкт створення цифрової колекції)..... **552**

- Навроцька А. І.** Книги духовного суду Львівської єпархії XVII–XVIII ст. у збірці рукописів та стародруків Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького **555**
- Петрова Ю. І.** Загадковий арабський «Службник» у зібранні Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського **558**
- Петрушко Л. А.** Методика дослідження емоційного світу людини українського середньовіччя (за фондами Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського) **562**
- Сохань С. В.** До історії створення описів актових поземельних документів київських монастирів після секуляризації (1786)..... **565**
- Степченко О. П.** Популяризація культурної спадщини з архівних фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у вітчизняному та світовому науковому просторі: виклики та вимоги часу..... **569**

РОЗДІЛ 7.

УКРАЇНСЬКА БІОГРАФІКА В КОНТЕКСТІ НАУКОВИХ І КУЛЬТУРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ КРАЇН І НАРОДІВ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ.... 574

- Александрова Г. А.** М. І. Стороженко (1936–1906): вектори наукової комунікації **574**
- Блиндарук С. В.** Василь Стус: довідково-біографічні джерела у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського..... **577**
- Буряк Л. І.** Біографічний роман у фокусі індустрії коміксів: pro et contra..... **581**
- Гальчинський В. Л.** Осип Назарук – відомий український політик, журналіст та публіцист: його діяльність та погляди **585**
- Грень З. Т.** Дмитро Бучинський (1913–1963) – організатор виставок української книги в Національній бібліотеці в Мадриді **588**
- Гришина Т. А.** Біобібліографічні дослідження персоналій польських письменників в Україні (2010–2021) **591**

Климович Н. М. Матеріали до вивчення життя та наукової діяльності літературознавиці, бібліотекарки Марії Деркач у фондах Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України.....	594
Котлярова Т. В. Осередки поляків в Україні: колективний портрет (за матеріалами газети «Dziennik kijowski» (2019–2023)).....	598
Лиханова І. Г., Дзюбич С. А. Літературні альманахи і збірники кінця ХІХ – початку ХХ ст. як джерело бібліографії творів Лесі Українки.....	602
Любовець Н. І. Університетські часописи ІІ пол. ХІХ ст. в еволюції української мемуарної традиції.....	605
Марченко Н. П. Бачення поляка та Польщі в книжці для дітей України (1991–2021)	609
Надрага М. С., Васильєва С. В. Дійсні члени Лікарської комісії Наукового товариства імені Шевченка Празького університету (1914–1924) .	612
Осіння Н. В. Учені-геологи І. Ф. Леваковський та П. П. П'ятницький: наукова спадщина та цитування	616
Патик В. В. Особові архівні фонди вчених-медиків Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як історичне джерело.....	620
Плющик О. В. Колективна пам'ять: біографії героїв російсько-української війни у вуличному просторі	624
Попик В. І. Вітчизняна біографіка в контексті історичних і культурних реалій Центрально-Східної Європи	628
Шалак О. І. Оскар Кольберг і Чеслав (Цеслав) Нейман крізь оптику їхньої кореспонденції	632
Шумілова А. В. Українське питання, патріотичні переконання у творчості І. С. Нечуя-левицького.....	635
Яценко О. М. Результати біобібліографічної діяльності обласних універсальних наукових бібліотек України як джерело формування контенту «Українського національного біографічного архіву»	640

РОЗДІЛ 8.
АРХІВИ І НАУКА:
ПОТЕНЦІАЛ, ІННОВАЦІЇ,
ПРОФЕСІЙНІ КОМПЕТЕНЦІЇ 644

- Алексєєнко А. О.** Розкриття інформаційного потенціалу архівної науково-дослідної документації: напрацювання Центрального державного науково-технічного архіву України **644**
- Андрєєв Т. Ю.** Інноваційні проекти Центрального державного науково-технічного архіву України: 3D-екскурсія та «ТОПАЗ» **648**
- Артеменкова О. М.** Вплив інформаційних технологій на архівну справу в умовах воєнного стану в Україні **652**
- Бойко В. Ф.** Грошове оцінювання архівних документів як метод визначення їх ціннісних категорій **655**
- Дідух Л. В.** Ініціативне документування – актуальний вид діяльності сучасних архівних установ **659**
- Ємельянова Т. О.** Проекти Міжнародної асоціації звукових та аудіовізуальних архівів у контексті професійної підготовки архівістів..... **662**
- Ємчук О. І.** Олексій Боголюбов про соціальні фактори розвитку науки в Україні: за документами архіву вченого **666**
- Загорецька О. М.** Онлайн-семінар як альтернативна форма роботи архіву з юридичними особами-джерелами комплектування в умовах надзвичайних ситуацій..... **670**
- Індиченко Г. В., Вербіцька О. І.** Протоколи засідань Президії Національної академії наук України у період (1961–1965) як джерело з історії української науки **673**
- Калінічева Г. І.** Формування безпекових компетентностей у здобувачів вищої освіти за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» в умовах російсько-української війни **677**
- Капраль М. М.** Архів Львівської латинської капітули у XVII ст. (за матеріалами хроніки Яна Томаша Юзефовича)..... **681**
- Кіржасва І. Г.** Архівні документи про співпрацю українського фізика-ядерника Ю. Г. Здесенка з європейськими вченими **685**

Кобзар Д. В. Історичні дослідження на базі архівних фондів: актуальність та перспективність.....	688
Коломієць М. С., Папакіна К. А. Вітальна кореспонденція в особовому фонді академіка Б. Є. Патона: джерелознавчий аспект	691
Кучеренко І. В. Листування біохіміка Давида Фердмана з іноземними вченими (до 120-річчя від дня народження)	696
Майстренко А. А. Фотодокументи особових фондів Інституту архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерело реконструкції педагогічної діяльності вчених України	698
Онищенко О. С. Чинники і шляхи актуалізації архівів	702
Палієнко М. Г. Архіви та архівна наука України в умовах війни: виклики і перспективи розвитку	707
Приходько Л. Ф. Концептуалізація поняття «цифровізація».....	710
Шаповал А. І. Документи Євгена Патона в архіві Бориса Патона	714

РОЗДІЛ 9.

МУЗИЧНА КУЛЬТУРА І МУЗИЧНІ ФОНДИ БІБЛЮТЕК ТА АРХІВІВ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ:

ДО 100-РІЧЧЯ ЖУРНАЛУ «МУЗИКА» 719

Бобришева І. Ф. Провідна роль журналу «Музика» у відтворенні музично-культурного контексту 20-х років ХХ ст.	719
Волосатих О. Ю. «Героїчна увертюра» Віктора Косенка - доля й загадки	722
Гумінюк С. П. Деякі аспекти музичного життя Буковини ХІХ – першої половини ХХ ст.	726
Гусарчук Т. В. Таємниця Літургії До мажор	731
Дояр Л. В. Українське музичне мистецтво в афішних друках Української Радянської Соціалістичної Республіки (1922–1932)	735
Дубровіна І. В. Олександр Олесь та Кирило Стеценко: творчий перетин	739

Дутчак В. Г., Касьяненко Р. Ю. Дослідження музичної спадщини архіву Українського Вільного Університету: історія, постаті, відкриття..	743
Жуков В. П. Досвід українсько-китайської співпраці у галузі музичної культури на прикладі творчої взаємодії виконавців на цимбалоподібних інструментах	748
Зосім О. Л. Жанрові дефініції пісенних творів у виданнях «Богогласника»	751
Івченко Л. В., Шкурган О. В. Музичні джерела з «Матице Српска»: продовжуючи дослідження Н. О. Герасимової-Персидської	755
Кавунник О. А. Мистецькі культуротворення Володимира Корнійчука в сьогоденні журналу «Музика»	760
Кармазін А. О. Зародження українського національного балету	764
Коляда Ю. А. Метод мотивного інтонування як засіб досягнення хорового ансамблю	768
Корній Л. П. До проблеми становлення українського музично-історичного джерелознавства	771
Кузик В. В. Невідомі автографи Миколи Вітайльовича Лисенка з Архівних наукових фондів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського Національної академії наук України	776
Молчанова Т. О. Плагіат в українському освітньо-науковому обширі ...	781
Петров В. В., Крючин А. А., Косяк І. В., Єгупова Л. І., Солоніна Н. В. Аналіз використання музичних записів з колекції Моїсея Береговського	785
Руденко Л. Г. «Літопис нот»: фіксована історія українського нотодрукування ХХ – першої чверті ХХІ ст.	789
Таранченко О. Г. Анатолій Буцький. Етапи становлення (джерелознавчий аспект)	793
Хайло А. С. Музичні інструменти в світі серії відеоігор «THE ELDER SCROLLS»	797
Ходжаниязов І. К. Матеріали для дослідження кримської традиційної музики в архівних та бібліотечних колекціях	801
Цибульська О. А. Нотна видавнича діяльність української діаспори в Нью-Йорку на початку ХХ ст.	805

- Чамахуд Д. В.** Жанрово-композиційні особливості та специфіка музичної мови неопублікованого «Великого славослів'я» із «Всеношної» Якова Яциневича **809**
- Чібалашвілі А. О.** Трансформація авторства від індивідуальності до мережі **812**
- Шуміліна О. А.** Колективна монографія про життєтворчість Максима Березовського: презентація видання..... **815**

РОЗДІЛ 10.

ПРЕСА В КОНТЕКСТІ БІБЛІОТЕКОЗНАВЧИХ, БІБЛІОГРАФОЗНАВЧИХ І ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ..... 819

- Білименко Л. А., Дригайло С. В.** Каталог «Фабрично-заводські газети України (1917–1991) у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» як джерело дослідження багатотиражної преси **819**
- Бліхарський Р. І.** Рецепція видань Наукового товариства імені Шевченка у журналі «Кіевская старина» **822**
- Вакульчук О. А.** Пресознавчі дослідження в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (2019–2023)..... **826**
- Вірич Т. В.** Тематична спрямованість публікацій у науковій періодиці України. Аналітичний огляд державної бібліографії..... **830**
- Гайдай В. В.** Друковані та електронні засоби масової інформації як джерело інформаційно-психологічних операцій в контексті російсько-української війни **833**
- Головащук А. М.** Бібліографування періодичних видань Західної України 90-х р. ХХ ст. **835**
- Дзира О. І.** Періодика у спецфонді Центральної наукової бібліотеки Академії наук Української Радянської Соціалістичної Республіки у сфері читацьких інтересів кінця 60–70-х р. ХХ ст. **839**
- Дроздовська О. Р.** Українська преса у Китаї: колекція Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника **843**
- Залізнюк О. С., Швець І. М.** Газети національних спільнот Києва у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського..... **847**

Іваницька С. Г. Газета «Рада» як «місце зустрічі» поколінь діячів українського руху (1906–1914)	851
Карнаух І. А. Журнал «Перець» як джерело з історії бібліотечної справи України	854
Комариця М. М. Бібліотечний простір крізь призму «Хроніки Наукового товариства імені Шевченка у Львові»	858
Кулеша Н. М. Центральна бібліотека українознавства в Німеччині (Берлін, 1926–1945) у контексті преси	861
Носкіна Н. М. Обов'язковий примірник документів як головний чинник поповнення газетного фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського	865
Покропивна О. В., Цінська М. В. Науковий проєкт Національної історичної бібліотеки України «Часопис «Основа»»: історичні відомості та крезнавчий аспект»	871
Рудий Г. Я. Пресологія як спеціальна наукова дисципліна	874
Середа О. З. «Назустріч» пресовим новинкам	878
Сніцарчук Л. В. Сучасні пресознавчі дослідження працівників українських бібліотек: видавничі проєкти	882
Супронюк О. К., Антонова В. Д. Преса української діаспори як джерелознавчий ресурс баркознавства	886
Ткаченко І. В. Київські газети «Село» і «Засів» як джерело з історії кооперативного руху в Україні на початку ХХ ст.	890
Якубовський І. В. Ключові тенденції інформаційного потенціалу районних газет Київської та Чернігівської областей з історії Голодомору (1932–1933)	894

РОЗДІЛ 11.

ГАРЕТ ДЖОНС:

ПОСТАТЬ ЖУРНАЛІСТА

У ДОСЛІДЖЕННІ ІСТОРІЇ

ГОЛОДОМОРУ В УКРАЇНІ **898**

Дем'янюк В. В. Внесок Гарета Джонса у публічну дипломатію та інформаційний простір сьогодення	898
--	------------

Дем'янюк Л. М. Гарет Джонс: історична постать валлійського журналіста у розкритті Голодомору в Україні	901
Лук'янець К. Ю. Посилення контролю над матеріалами районної преси під час Голодомору (1932–1933)	905
Молдавський Р. Л., Шугальова І. М. Речники правди про Голодомор у світі: Р. Клайман, Г. Джонс, М. Магерідж	909
Москалець О. В. Переосмислюючи доробок Гарета Джонса	912
Свинаренко Н. О. Преса Галичини (1932–1933) як джерело дослідження проблеми голоду в Радянській Україні	916
Тимченко В. М. Гарет Джонс: приклад боротьби преси проти геноциду	919
Філімончук Л. О. Публікації про Гарета Джонса на шпальтах європейської преси	921

РОЗДІЛ 12.

ДАВНЄ УКРАЇНСЬКЕ КНИГОВИДАННЯ

В ОПТИЦІ СЬОГОДЕННЯ:

ДО 450-ЛІТТЯ ЗАСНУВАННЯ

ПЕРШОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДРУКАРНІ

ІВАНА ФЕДОРОВИЧА У ЛЬВОВІ .....

Бондар Н. П. Львівський Апостол – 450: видання та примірники у світлі сучасних досліджень і презентацій	925
Бондарчук А. В. Книги з бібліотеки М. М. Лозинського у фонді Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського	929
Волощенко С. А. «A beautiful sору»: Бодлеянський примірник Апостола (1574) Івана Теодоровича	933
Заболотна Н. В. Відображення вшанування Почаївської чудотворної ікони Богородиці в Почаївських кириличних стародруках	936
Затилюк Я. В. Панегірик гетьману Івану Самойловичу у «Скарбниці Потребній» Йоаникія Галятовського (1676) та витоки козацьких історичних репрезентацій початку XVIII ст.	941

- Зінченко С. В.** Нові дані стосовно львівського видання «Уставів Замойського собору» (1744) **944**
- Максимчук О. В.** Київський духовний контекст у збірці проповідей «Огородок Марії Богородиці» Антонія Радивиловського **948**
- Охріменко О. С.** Україніка з колекції книг Даніеля Сальтена за каталогом аукціону (1751) **953**
- Петренко О. В.** Рідкісні видання українських казок для дітей XIX ст. у фонді відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського **957**
- Рудакова Ю. К.** Львівські стародруки латинським шрифтом у фонді відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського **961**
- Фйольдварі Ш.** Острозька Біблія в Угорщині: нові міркування щодо міграції книг між Річчю Посполитою та Імперією Габсбургів **965**
- Ціборовська-Римарович І. О.** Купівельні записи стародруків Луцького Єзуїтського Колегіуму: форма та інформативність **968**

РОЗДІЛ 13.

РОЛЬ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА

У КРИЗОВІ ЧАСИ:

УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД..... 972

- Глушук Є. В.** Роль глави держави в консолідації суспільства в умовах війни **972**
- Дейнека Я. А.** Українське питання на сторінках французьких видань: контент-аналітичне дослідження **976**
- Дем'яненко Л. Г.** Українські бібліотеки під час збройної агресії Росії: стан та перспективи розвитку **979**
- Кушнарєва М. Б.** Діяльність першої леді України під час російсько-української війни **984**
- Макарова О. І.** Особливості перекладу заголовків статей іспанських засобів масової інформації в процесі формування електронних ресурсів .. **988**

- Моршна Н. О.** Пряма мова Президента України як об'єкт дослідження. **991**
- Польовик С. М.** Інформаційно-аналітична діяльність Фонду Президентів України в умовах військової агресії **994**
- Хилько М. М.** Міжнародні комунікації Президента під час російсько-української війни **997**
- Удовик В. М.** Документи і матеріали Президента України Л. М. Кравчука в архівних фондах..... **1001**

РОЗДІЛ 14.

ЮДАЙКА В БІБЛІОТЕКАХ, АРХІВАХ

І МУЗЕЯХ УКРАЇНИ 1005

- Батанова Т. О.** Збереження культурної спадщини у час війн: юдаїка в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського **1005**
- Гірік С. І.** Газети єврейських національних районів Української Соціалістичної Радянської Республіки як історичне джерело **1009**
- Горшихіна О. Ю.** Історія видання французького журналу «La Revue juive», за матеріалами зібрання періодики відділу фонду юдаїки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського..... **1012**
- Котляр Є. О.** Повернута спадщина: єврейські надгробки з архіву Данила Щербаківського **1016**
- Куцаєва Т. О., Ткачук К. О.** Про один рукопис з Уманської синагоги зі статті Іллі Галанта в часописі «Киевская старина» **1020**
- Мельник С. Ю.** Газета «Лэбн=жизнь» як джерело до вивчення національної самоідентифікації єврейської спільноти Конотопщини **1024**
- Ривкіна Г. А.** Освіта й видання їдишем (1920–1930), за матеріалами відділу фонду юдаїки Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського **1026**
- Сидорчук Т. М.** Юдаїка в бібліотечній колекції Лейбніц-Інституту історії та культури Східної Європи в Лейпцигу **1030**

БІБЛІОТЕЧНІ СТРАТЕГІЇ

УДК 021:355.4((470+571):477)»2014/...»

Онищенко Олексій Семенович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2424-0554>,

академік Національної академії наук України,

доктор філософських наук, професор,

радник Президії Національної академії наук України,

голова Інформаційно-бібліотечної ради

Національної академії наук України,

заслужений діяч науки і техніки України,

почесний генеральний директор,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: onyshenko@nas.gov.ua

БІБЛІОТЕЧНІ СТРАТЕГІЇ В ПЕРІОД ВІЙНИ І ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ

Головними завданнями бібліотек у час російсько-української війни є збереження їх самих як науково-інформаційних інституцій і максимальна популяризація науки про виживання, перемогу і повоевну відбудову. Участь у інформаційному забезпеченні потреб фронту і тилу стає найпершим критерієм їхньої діяльності. Тому потрібне посилення курсу на формування інтегрованих ресурсів у всіх видах і на всіх носіях інформації, розгортання багатоваріантного бібліотечного сервісу і розвитку у бібліотекарів компетенцій творця, знавця і менеджера інформації.

Ключові слова: бібліотека, війна, перемога, відбудова, бібліотечний ресурс, сервіс, менеджмент.

Війна порушила звичний, відпрацьований ритм бібліотечного життя, принесла багато серйозних викликів, загроз і негативів. Але бібліотечне співтовариство перебудувалося і перебудовується, щоб і важкій ситуації війни виконувати свою професійну місію – нести людям знання, освіту, культуру, робити свій внесок у перемогу, мінімізацію негативних наслідків війни і післявоєнну відбудову.

Бібліотечна справа завжди стояла на трьох китах: ресурс, сервіс, компетентність. І нам слід максимально зміцнювати ці устої.

Сила бібліотеки в багатстві її ресурсів, тобто фонду, його наукового й інформаційного потенціалу.

У бібліотеках системи НАН України понад 30 млн одиниць зберігання. Це потужний масив інформації. Проте не слід ніскільки послаблювати уваги до поповнення бібліотечного фонду. Особливо в умовах агресії Російської Федерації проти України, коли традиційні канали комплектування фондів працюють з перебоями. Цього вимагають і потреби інформаційного забезпечення розвитку науки, освіти, культури і насамперед безпеки й оборони.

Національні академічні бібліотеки імені Вернадського та імені Стефаніка, як і раніше, повинні прагнути збирати все, що опубліковано українською і всіма мовами в Україні, що опубліковано українцями українською і всіма мовами за кордоном, і все, що опубліковано про Україну всіма мовами за кордоном. Агресія Російської Федерації не повинна зірвати наше традиційне бажання, зібрати всю повноту Україніки і демонструвати її вагоме місце в світовому фонді.

Бібліотеки академічних інститутів накопичили солідні фонди профільної і суміжної літератури. Необхідно примножити зусилля, щоб попри труднощі воєнного часу нові надходження до їхніх фондів не зменшувалися. Аналіз свідчить, що недостатньо використовуються можливості книго(інфо)обміну і організації доступу до баз світових інтеграторів інформації.

Прагнення до максимально можливого поповнення фондів – закон бібліотечного життя. Однак були і є пріоритети для кожної бібліотеки і для кожного часу.

Нині – пріоритет інформації з питань безпеки й оборони. Сучасна війна – війна технологій (фізико-технічних, хімічних, біологічних, соціальних, гуманітарних, інформаційних). Тому увага бібліотек сконцентрована на формуванні масивів технологічної інформації і доведення її до всіх зацікавлених.

Тут є нагода уточнити поширену формулу, що інформація править світом. Насправді світом правлять технології. Кожен раз нові. Бо й сила інформації залежить від того, наскільки в її виробництві і поширенні використовуються технології, при чому найновіші.

Колекції, бази, банки, масиви технологічної інформації – козирні карти бібліотек і центрів наукової інформації.

Паралельно з пріоритетом інформації з питань безпеки й оборони – пріоритет інформації з питань мінімізації, ліквідації наслідків руйнувань, завданих агресором, і повоєнної відбудови. Тут важливо зосередитися на формуванні тематичних баз інформації, які

узагальнюють відбудовний досвід, як вітчизняний, так і зарубіжний. Чим швидше ми накопичимо якісний матеріал з питань відбудови, тим краще буде інформаційний супровід самої відбудови.

Націленість на інформаційне забезпечення перемоги й відбудови диктує необхідність пришвидшеного збору, синтезу і передачі інформації. Це вимагає максимально можливої цифровізації бібліотечно-інформаційного процесу.

Цифровізація дає можливість формування масивів інтегрованої (у цифровому форматі) інформації з усіх видів носіїв інформації.

У роботі з інформаційними ресурсами ми ще недостатньо враховуємо те, що цифровізація стирає грані між бібліотечними, музейними і архівними видами інформації. Всі вони можуть бути представлені в цифрі. І це відкриває раніше небачені можливості нарощування інформаційного потенціалу бібліотек.

Хочу висловити застереження проти недооцінки традиційного рукописного і друкованого (книжково-, журнально-, газетного) фонду. У ньому зафіксована практично вся українська історико-культурна спадщина з часів появи писемності на наших землях. У творах друку бібліотек Академії міститься абсолютна більшість здобутків національної наукової спадщини. Навіть при повній цифровізації творів минулого, вони збережуть свою неминущу цінність.

Руйнівні дії російського агресора дістають і бібліотек. Постраждали від російських ракет НБУВ, бібліотеки наукових установ Північно-східного і Південного регіональних наукових центрів.

Кожна бібліотека повинна мати і ситуативно уточнювати план свого збереження в період війни і план дій на випадок пошкодження ударами агресора.

У широкому розумінні національним надбанням є не тільки особливо цінні рукописи, книги, образотворчі матеріали, а й вся бібліотечна система, бо досі вона відігравала роль головного просвітника, а бібліотеки Академії – роль головного зберігача і популяризатора наукової спадщини.

Ідеал бібліотеки – багатий науково-інформаційний ресурс, поєднаний з багатим якісним сервісом. У час великої війни, коли загострюється потреба в різноманітній достовірній інформації і цілеспрямованій її доставці користувачу, цей образ бібліотеки стає нагальною вимогою.

Нині найбільш затребуваним є он-лайн сервіс, оскільки відвідувати бібліотеку в умовах війни стало складно, в тому числі і через розсіяння читачів по Україні і в зарубіжжі. Бібліотеки академічних установ налагодили віртуальний сервіс. У багатьох з них навіть утворилися архіви віртуальних довідок. Але бібліотеки ще недостатньо розгорнулися для задоволення зростаючих запитів на аналітичну, оглядову, тематично підбрану, інтегровану продукцію. Сучасному користувачеві бібліотек ніколи працювати в каталогах, перечитувати купу книжок, газет і журналів. Він хотів би мати у готовому вигляді достовірний матеріал на задану тему. І тут для бібліотек необмежене поле для збагачення послуг, підвищення їх якості, а заодно і для підвищення престижу бібліотеки і бібліотекаря.

Необхідно взяти курс на підготовку узагальнених і предметних аналітик із найбільш життєво важливих на сьогодні питань, зокрема таких як: збереження життя і здоров'я в умовах війни, можливих варіантів суспільно-корисної діяльності різних категорій людей, запобігання конфліктів, мінімізація і подолання наслідків воєнних дій агресора, викриття ворожих фейків про Україну.

Інститутські бібліотеки можуть готувати аналітичні і тому подібні матеріали згідно з своїм профілем про наукові здобутки, результати їх застосувань, діяльність споріднених установ і організацій. Бібліотеки наукових установ у регіонах при цьому повинні враховувати ситуацію й потреби регіону, міста, галузі.

Родова функція бібліотек – науково-інформаційне забезпечення, підтримка супроводу позитивних суспільних перетворень. Це не реалізується якимисьь одиничними акціями з допомогою одиничних джерел. Потрібні комплекси джерел і комплексні формати їх доставки користувачам. З цією метою передові бібліотеки паралельно з формуванням універсального фонду і в його межах цілеспрямовано створюють тематичні масиви інформації для тривалого використання, враховуючи наявні і перспективні проблеми.

З огляду на потреби інформаційного забезпечення перемоги у протиборстві з російським агресором, повоєнної відбудови на найновіших технологіях і найвищих соціальних стандартах, нам потрібно формувати в бібліотеках тематичні масиви наукової інформації з питань інноваційних технологій, суперіндустріалізації, знаннєвої економіки, цифрової культури, формування креативної особистості і, безумовно, з питань зміцнення безпеки й оборони,

національного суверенітету, входження в європейське і світове співтовариство.

Бібліотеки академічних соціогуманітарних установ покликані збагачувати інформаційні бази, спрямовані на освоєння і передачу наступним поколінням кращих здобутків української національної спадщини, зміцнення національної ідентичності, самосвідомості, утвердження добротворчого змісту національного менталітету.

Тематичні інформаційні масиви слід підпорядковувати завданням і адресувати виконавцям загальнодержавних, регіональних, місцевих, відомчих стратегій, програм, планів подолання наслідків війни і побудови інноваційного суспільства.

Є і будуть програми і стратегії, в яких задіяні практично всі академічні інститути, а значить і їхні бібліотеки. Це, наприклад, програми неоіндустріалізації, відновлення екологічної чистоти природного середовища, розвитку культурного будівництва, національної наукової системи і багато інших. Найсвіжіший приклад – самообілізація всіх академічних інститутів для вивчення, осмислення наслідків підриву греблі Каховської ГЕС і розроблення пропозицій щодо мінімізації і подолання негативних впливів цієї техногенної катастрофи, зробленої російськими окупантами.

У ситуації війни найефективніший бібліотечний он-лайн сервіс. Традиційного, хоч і удосконаленого, абонементу тут недостатньо. Перспективний цифровий інтерактивний зв'язок бібліотеки і користувача як у вигляді конкретної організації, так і у вигляді конкретної людини.

Слід всіляко розширювати практику створення в абонентських службах бібліотек електронних скриньок, сторінок, навіть електронних кабінетів персонального характеру, зокрема і особливо для наших захисників і захисниць, які задіяні у силових структурах. І в такі кабінети, скриньки, тощо автоматично надсилати матеріали на задані теми чи на конкретний запит.

Висока місія бібліотек у сучасному житті вимагає і вивищення постаті бібліотекарів. Це вже не колишній збирач, зберігач і популяризатор книги, а інформації знавець, інформаційний технолог і менеджер, носій інтелектуальних інформаційних технологій. Таким ми його намагаємося і бачити, і формувати. А самим бібліотекарям рекомендуємо до цього прагнути.

Я дав оптимальну картину завдань і можливостей інформаційно-бібліотечної роботи у сучасних умовах і на перспективу. Звичайно, не скрізь і не повною мірою зараз це може бути

реалізовано. Але орієнтир на ідеал завжди дає підвищені результати. А в важкі часи війни це ще й запобігає песимізму.

Курс на багатий інтегрований науково-інформаційний ресурс, системне цілеспрямоване науково-інформаційне забезпечення, формування бібліотекаря як інформаційного експерта і менеджера – така відповідь бібліотечного співтовариства на виклики війни, потреби перемог і успішної повоєнної відбудови.

UDC 021:355.4((470+571):477)»2014/...»

Oleksii Onyschenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2424-0554>,

Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine,

Doctor of Sciences (Philosophy), Professor,

Advisor of the National Academy of Sciences of Ukraine Presidium,

The head of the Informational-library council

of National Academy of Sciences of Ukraine,

Honored Worker of Science and Technology of Ukraine,

Honorary General Director,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: onyshenko@nas.gov.ua

LIBRARY STRATEGIES UNDER WARTIME AND POST WAR REBUILDING

The chief objectives of libraries during the Russian-Ukrainian war are the self-preservation as scientific informational institutions, as well as popularizing science on survival, victory and post-war rebuilding. The informational support for the frontline and the rear is an important work objective. This is why there are requirements for the integrated resources of all types development, the multivariate library services implementation, and the librarian's professional growth and subsequent becoming the creator, creator and manager for information. *Keywords:* library, war, victory, rebuilding, library resources, services, management.

РОЗДІЛ 1

БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ КОМПЛЕКС: СУЧАСНІ ПРІОРИТЕТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

UDC 027.54:005.334

Ivanka Stričević,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8677-7619>,

PhD in Information Sciences,

Director General,

National and University Library in Zagreb,

Zagreb, Croatia

e-mail: istricevic@nsk.hr

Jagoda Ille,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4341-1929>,

BA in Information Sciences,

Library Advisor for International Cooperation,

National and University Library in Zagreb,

Zagreb, Croatia

e-mail: jille@nsk.hr

CONTEMPORARY RISK MANAGEMENT IN THE CURRENT RISK LANDSCAPE: EXPERIENCE FROM THE NATIONAL AND UNIVERSITY LIBRARY IN ZAGREB, CROATIA

This report recognizes the challenges put in front of the libraries in the current risk landscape, explores the legal framework and draws the experiences of the Library pertaining to the Homeland war (1991–1995), COVID-19 pandemic and other recent crisis situations such as the natural disasters, the war in Ukraine and demographic changes. The authors are bringing to the public eye some of the lessons learned through the processes of risk management and planning.

Keywords: national library and risk management.

The current risk landscape in which the libraries and other heritage institutions are performing their functions consists of the geopolitical crisis, the digital transformation and the climate changes as well as the other, lesser or locally relevant factors, all of which are presenting great challenges to the contemporary national libraries' management.

The British Library defines risk as “the quantifiable level of exposure to the threat of internal or external events that will adversely affect the Library’s ability to achieve its strategic, operational and project goals”. Being quantifiable means that by observing, reviewing, analysing and learning about the library’s internal and external environment it is possible to assess the risks and their levels in any given time and situation.

The crucial point to make in talking about the dealing with risks in any industry or organization is avoiding the practice of managing the risks by simple reaction to the imminent threats and instead taking the proactive road of meticulous planning that involves all of the internal and external threats and stakeholders – the risk leadership.

The Development strategy of the National and University Library in Zagreb for the period from 2021 to 2026 represents the key document which, along with the legal, scientific and professional frameworks, considers all of the external and internal factors of the development, regarding the risk management and risk leadership as the most prominent factors.

One of the crucial elements of proactive type of dealing with risks is the impact on the law-makers. The library professionals and managers have to make sure that laws are written in cooperation with the professional community. Laws, standards and regulations in the librarian profession can present the challenges as well as provide the prerequisites for stronger resistance to crises and adaptability to risks.

The experiences that the National and University Library in Zagreb had in dealing with crisis include the more distant Homeland war in the beginning of 1990’s as well as the recent threats: the COVID-19 pandemic, earthquakes in 2020 and 2021, climate changes and the regional and global consequences of aggression against Ukraine. All of these events were occurring parallel to the frequent global economic disruptions and intensive growth and development of technologies, particularly the digital technology.

The impact of the advance of the digital technologies on libraries is twofold when considered from the aspect of risk management. It can produce instabilities due to the large amount of the necessary resources – the financial ones as well as the need for the new competences of the

employees. At the same time these technologies can provide an answer to the crisis: this is especially the case with the digitization of the protected cultural heritage and the communication channels during the crisis.

Having to continue to work and fulfil its fundamental roles regardless of the challenges, the Library acquired the valuable direct insight in risk management. Those experiences were indispensable when it came to organize the process of the production of development strategy and accompanying documents and procedures.

To draw the most prominent experiences of dealing with imminent threats:

Climate changes: as reaction to the more frequent natural disasters caused by the climate changes, the National and University Library in Zagreb has organized “Solidarity in Culture: Heritage Protection Under Conditions of Crisis” conference in 2021, focused on the cultural heritage protection. The “Let’s Go Green” conferences, the first one held in 2018, the second one to be held in November 2023, are focused on the user services aimed at the sustainable development and environment protection.

Earthquakes in Croatia: The National and University Library in Zagreb has designed and distributed the guidelines for the written heritage protection and ensured the care and the appropriate storage space for the particularly valuable material from the damaged and destroyed libraries in Croatia.

War against Ukraine: The Ministry of Culture and Media of the Republic of Croatia has purchased the books published by the Ukrainian publishers and in co-operation with the Embassy of Ukraine to the Republic of Croatia and the NUL in Zagreb have distributed them to Croatian libraries in order to meet the needs of Ukrainian families in Croatia. The NUL in Zagreb has introduced the free membership for the Ukrainian refugees and the Croatian Web Archive conducts thematic harvesting about the War in Ukraine. Three special bibliographies were made by the Croatian National Bibliography Department – titles in the Library’s collections published in Ukraine, titles in the Ukrainian language and titles which are the translations of works originally in Ukrainian into other languages, including English.

COVID-19 pandemic: The National and University Library in Zagreb has designed and distributed the guidelines for the interactions with the users and library’s material as well as “working from home” practice.

The main lessons learned were that the National and University Library in Zagreb is going to overcome the multiple challenges and travel

through the current risk landscape much easier if it achieves the following three goals:

*strengthening the capacity of staff to face and manage risks,
creating and strengthening of national and international networks
and strategic planning of material resources and requirements having in
mind possible risks.*

Based on the aforementioned hard experiences and the lessons learned it is possible to turn the practice of risk management to the more proactive risk leadership.

УДК 027.54:005.334

Стричевич Іванка,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8677-7619>,

кандидатка інформаційних наук,

генеральна директорка,

Національна та університетська бібліотека в Загребі,

Загреб, Хорватія

e-mail: istricevic@nsk.hr

Ілле Ягода,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4341-1929>,

бакалавр інформаційних наук,

бібліотечний радник з питань міжнародного співробітництва,

Національна та університетська бібліотека в Загребі,

Загреб, Хорватія

e-mail: jille@nsk.hr

СУЧАСНЕ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В ПОТОЧНІЙ СФЕРІ РИЗИКУ: ДОСВІД НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ У ЗАГРЕБІ, ХОРВАТІЯ

У цьому звіті визнаються виклики, які постають перед бібліотеками в умовах поточного ризику, досліджується законодавча база та традиційні ролі національних бібліотек, а також аналізується досвід Бібліотеки, пов'язаний з Вітчизняною війною, пандемією COVID-19 та іншими недавніми кризовими ситуаціями. Автори представляють громадськості деякі уроки, отримані в процесі управління ризиками та планування.

Ключові слова: національна бібліотека, управління ризиками.

УДК 027.021(477-25):021.85:005.56

Андрійчук Зоя Ростиславівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3743-4035>,

молодша наукова співробітниця,

відділ іноземного комплектування,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: zra357@ukr.net

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО З НАУКОВИМИ УСТАНОВАМИ ФРАНЦІЇ

Проаналізовано стан міжнародного співробітництва Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського з науковими установами Франції з 2020 по 2022 рр. Підкреслено важливість комунікації та партнерства як ефективного джерела комплектування іноземними виданнями Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та мережі бібліотек наукових установ Національної академії наук України.

Ключові слова: міжнародне співробітництво, комунікація, міжнародний книгообмін, наукова інформація, бібліотека, наукові установи, бібліотечно-інформаційні ресурси, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Комунікація та міжнародне співробітництво є одним з пріоритетних напрямів діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ), важлива функція якої – забезпечення суспільства затребуваною, соціально значущою, мультимедійною інформацією. Своєю діяльністю НБУВ сприяє реалізації цієї мети, зокрема шляхом комплектування фонду найціннішими зарубіжними виданнями. Дуже важливим традиційним процесом, від якого залежить можливість бібліотеки виконувати свої основні завдання – здійснення наукового й культурного співробітництва НБУВ зі світовими науковими центрами – є міжнародний книгообмін.

Вагомим напрямом міжнародного співробітництва й комунікації є налагодження та підтримка взаємодії з національними бібліотеками, науковими установами, товариствами й видавництвами. Зокрема, міжнародна співпраця з Францією розпочалася ще у 20-ті рр. ХХ ст.

Книгообміні зв'язки між Францією та Україною існували ще до Другої світової війни. Під час війни вони були перервані й поновилися в повоєнні роки, хоча залишилися дуже незначними за обсягом. Фактично, активно книгообміні стосунки почали розвиватися лише у 60-ті рр. ХХ ст. Так, наприкінці 1990 р. НБУВ мала 98 партнерів, 2005 р. – 52 партнери, 2023 р. – 19 партнерів. У фонді НБУВ, який постійно поповнюється, представлено наукові видання таких авторитетних установ, як Національна бібліотека Франції (Bibliothèque Nationale de France, BNF), Страсбурзька національна та університетська бібліотека (Bibliothèque Nationale et Universitaire de Strasbourg). Центральна бібліотека Орлеан Ла-Сурс (Bibliothèque Centrale Orléans La Source), Астрономічне товариство Франції (Société astronomique de France), Французьке географічне товариство (Société de Géographie), Геологічне товариство Франції (Société Géologique de France), Французьке доісторичне товариство (Société Préhistorique Française). Вони охоплюють майже всі напрями сучасних наукових досліджень.

Національна бібліотека Франції (Bibliothèque Nationale de France, дата заснування 1368 р.) є однією з найстаріших бібліотек Європи й одним із важливих партнерів НБУВ. Книгообмін з нею розпочато ще у 1923 р. і було перервано в 1941 р., поновлення книгообміну розпочалося 1956 р., але активізувалося, починаючи з 1965 р. Якщо від інших партнерів НБУВ отримує суто наукові видання, то Національна бібліотека Франції надсилає як наукові публікації, так і видання з питань культури, спорту, повсякденного життя Франції. Це такі журнали, як «Economie & politique», «Chroniques de la Bibliothèque nationale de France», «L'Express», «M Le magazine du Monde», «Le Monde des ados», «Sciences humaines». Зазначимо, що співробітництво між провідними книгозбірнями впродовж останніх двох років значно активізувалося. З початком російсько-української війни інтерес до України у світі збільшився. Франція також розпочала діяльність з метою популяризації історичних і культурних надбань українського народу. НБУВ за підтримки Посольства України у Франції передала до фондів Національної бібліотеки Франції 22 томи «Енциклопедії Сучасної України», які зберігалися в обмінному фонді бібліотеки. Перший та 24-й томи цього видання до фондів Національної бібліотеки Франції було надіслано Інститутом енциклопедичних досліджень НАН України; передано й кілька енциклопедознавчих праць Інституту, а також книги.

Одним з пріоритетних партнерів НБУВ з книгообміну є Національна й університетська бібліотека Страсбурга (Bibliothèque Nationale et Universitaire de Strasbourg, дата заснування якої 1872 р.), друга за значенням наукова бібліотека Франції, одна з найстаріших наукових книгозбірень Європи. Обмін між НБУВ та Університетом розпочався у 1960 р., наукові видання якого НБУВ отримує у межах книгообміну, складається з цінних наукових періодичних і продовжуваних видань, зокрема: «La Revue de la BNU», «Revue de Linguistique Romane», «Bureau International des Expositions», «Revue d'Alsace».

У НБУВ зберігаються видання з Дослідницького інституту в Парижі (Institut d'Etudes slaves, книгообмін розпочато в 1986 р.) У межах обміну НБУВ регулярно отримує «Revue des Études Slaves», «L'Obs», «Le point».

Великим попитом у французьких партнерів користуються видання НБУВ, зокрема «Бібліотеки у формуванні інформаційного ресурсу», «Україна й українці в постімперську добу (1917–1939)», довідник «Архівні фонди установ Національної академії наук України», «Формування цілісного соціокультурного простору України», «3 історії книжкової культури України: дослідження ретроспективних книжкових, образотворчих, музичних видань та історичних колекцій з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», «Національна опера України, 2001–2011». Регулярно надсилаються «Український математичний журнал», «Український історичний журнал», «Геофізичний журнал» та інші видання.

Останніми роками надходження та відправлення документів значно зменшилися, але актуальність видань залишилася незмінна.

Рік	Відправлено	Отримано
2020	Всього 37 прим.: 0 книг 37 журналів	Всього 33 прим.: 0 книг 33 журналів
2021	Всього 60 прим.: 2 книги 58 журналів	Всього 52 прим.: 3 книги 49 журналів
2022	Всього 45 прим.: 38 книг 7 журналів	Всього 47 прим.: 2 книги 45 журналів

Аналізуючи кількісний та якісний стан міжнародного книгообміну НБУВ з установами Франції за останні роки, зауважимо, що таке співвідношення дає змогу формувати універсальний за змістом фонд наукових видань. Документи, які надходять від партнерів із Франції, охоплюють різноманітні галузі знань: інформатику й обчислювальну техніку, фізику й хімію, біохімію та мікробіологію, ядерні дослідження тощо, тобто книгообмін з цією країною має універсальний характер. Значне місце належить виданням з гуманітарних і суспільних наук. Щороку перевіряються списки українських журналів і продовжуваних видань для книгообміну.

Міжнародний книгообмін, співпраця між бібліотеками й науковими інституціями за сучасних умов продовжує виконувати не тільки інформаційну роль, а також є формою наукового співробітництва, яке буде й надалі поглиблюватися та розширюватися, сприятиме духовному розвитку, взаємозбагаченню. Постійно проводиться моніторинг нових можливостей в отриманні зарубіжних періодичних видань у межах книгообміну: пошук і відбирання нових періодичних і наукових видань на вебсайтах бібліотек зарубіжних партнерів, з'ясування можливостей їхнього обміну. Сьогодні завдання НБУВ – зберегти й розширити зв'язки з науковими установами Франції на засадах партнерства й рівноцінного книгообміну.

UDC 027.021(477-25):021.85:005.56

Zoya Andriichuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3743-4035>,

Junior Researcher,

Department of Foreign Procurement,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: zra357@ukr.net

INTERNATIONAL COOPERATION OF THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE WITH SCIENTIFIC INSTITUTIONS OF FRANCE

The state of international cooperation of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine with scientific institutions of France from 2020 to 2022 is analyzed. The importance of communication and partnership as an effective source of acquisition

of foreign publications of the VNLU and the network of libraries of scientific institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine is emphasized.

Keywords: international cooperation, communication, international book exchange, scientific information, library, scientific institutions, library and information resources, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

УДК 025.5(436)»363»:[616.98-036.22:578.834COVID-19

Безпала Галина Іванівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2876-4462>,

молодша наукова співробітниця,

відділ міжнародної інформації та зарубіжних зв'язків,

Національна бібліотека України імені В. І.Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: galinabezpala@ukr.net

РОБОТА БІБЛІОТЕК АВСТРІЇ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ: АСПЕКТИ ЦИФРОВОГО СЕРЕДОВИЩА

Розглянуто питання про те, як змінилася комунікаційна поведінка в австрійських бібліотеках під час пандемії, на що звертається увага сьогодні, а що, можливо, варто залишити на майбутнє.

Ключові слова: комунікаційна поведінка, пандемія, COVID 19, бібліотека.

Як зазначав Пол Вацлавік, відомий австрійський та американський учений-психолог, психіатр, фахівець із соціально-психологічних проблем людської комунікації, ми знаємо, що не можемо не спілкуватися. Вілем Флюссер, бразильський письменник, філософ і журналіст, розглядає спілкування як засіб проти природного розпаду. Отже, спілкування є важливим для наших дій, ми адаптуємо наші комунікаційні стратегії відповідно до наших потреб. Однак бібліотеки не могли передбачити ситуацію, з якою зіткнулися в березні 2020 р., не могли підготуватися до тижнів або місяців роботи вдома, до цифрових зустрічей і конференцій. Домашній офіс був для багатьох, особливо для тих, хто вже регулярно практикував цю форму роботи раніше і, можливо, навіть боровся за неї, вважав бажаною зміною, оскільки це економія часу і запобігання стресу (запізнення на роботу тощо).

Для інших, хто відмовився від дистанційної роботи з різних причин (відсутність або слабкий доступ до інтернету, відсутність

власного робочого місця чи комп'ютера вдома, робота в невеликій квартирі з партнерами, які також працювали вдома) або взагалі не міг це зробити через свої робочі завдання, перехід став надзвичайно важким випробуванням. У сукупності це означало для багатьох дуже напружений період, повний невизначеності та страхів. Спочатку всі ще були трохи в шоці, зустрічі та конференції спочатку були скасовані, і всі сподівалися, що виняткова ситуація скоро закінчиться. Але незабаром стало зрозуміло, що терплячого очікування буде недостатньо, потрібно створювати нові можливості для комунікацій.

Своєю думкою про роботу бібліотек під час кризи (пандемії COVID-19), всі «за» і «проти» дистанційної роботи бібліотеки Віденського університету висловила керівник відділу управління репозитарієм PHAIDRA Services Сюзанне Блумесбергер у статті «Комунікація в бібліотеках за нових умов». Власну точку зору вона ілюструє кількома прикладами.

Зустрічі та конференції. У цій сфері, насамперед на міжнародному рівні, багато хто швидко усвідомив переваги переходу на віртуальні конференції (зменшує витрати на подорож, заощаджується час, функція чату створює ілюзію того, що люди розмовляють один з одним, встановлюють контакт і задають запитання, на які, зазвичай, відповідають дуже швидко. Але не варто забувати і про недоліки (не кожен може потрапити на віртуальну конференцію, не всі учасники конференції технічно настільки добре оснащені, що можуть легко брати участь в онлайн заходах ні в своїх установах, ні в домашніх офісах, передбачувана відкритість також обмежена природою онлайн-зустрічі).

Збори. На внутрішніх зборах, нарадах не має проблеми знайомства, але втрачаються ті аспекти, до яких ми звикли при особистій зустрічі, а саме, окрім чіткої міміки та жестів, перш за все загальний настрій учасників. Замість дружніх поглядів і короткої розмови ви майже відчуваєте себе зобов'язаним якомога ефективніше працювати перед екраном і зазвичай починаєте говорити на тему досить швидко.

Робочі наради. До пандемії робочі зустрічі в невеликих командах часто проводилися в комфортнішій обстановці, де не останню частку займає невербальне спілкування, яке навряд чи доступне в мережі (зоровий контакт, жести, міміка майже повністю виключені).

Консультаційні сесії. Досвід показує, що онлайн-консультації займають менше часу, ніж ті, які проводяться віч-на-віч, але важче

побудувати основу довіри, яка в багатьох випадках є дуже важливою, щоб мати можливість надати людям справжню комплексну та адекватну підтримку.

Перемовини зі співробітниками. Під час обговорень із працівниками (річні звіти) довіра та певний ступінь близькості абсолютно необхідні. У реальній розмові ми інтуїтивно розпізнаємо, чи відповідає сказане тому, що інша людина повідомляє, у цифровому просторі ми покладаємося на зображення та голос.

Випадкові зустрічі. У контексті зустрічі, у коридорі, біля відкритих дверей бібліотеки, майже завжди був час для кількох дружніх речень і запитань, і ми завжди були в курсі подій.

Дослідження С. Блумесбергер засвідчили, що відбувся сплеск дигіталізації, емоційний зв'язок між співробітниками став серйозною проблемою, відчутною є підвищена потреба в спілкуванні.

Виклики. Технології, оскільки будь-яке спілкування з кількома людьми залежить від добре працюючих інструментів і стабільного та швидкого інтернет-з'єднання. Відсутність соціальних контактів, набагато складніше познайомитися з новими колегами, і дуже важко навчити їх роботі в бібліотеці. Без фізичної присутності керувати співробітниками набагато складніше.

Переваги. Онлайн-зустріч як додаткова пропозиція підходять для швидких нескладних зустрічей із людьми, яких ви вже знаєте, або колегами. Як альтернативу телефонним дзвінкам можна запропонувати відео-зустріч. Спілкування в кількох каналах – функції чату або інструменти месенджера можна використовувати на додаток до відео-зустрічі. Замість електронного листа можна скористатися короткою відео-зустрічю.

Отже, пандемія змусила нас пробувати різні інструменти, деякими з них ми навчилися добре користуватися. Якщо ми продовжимо цікавитися новими технічними розробками, ми розширимо наш репертуар засобів комунікації. Перш за все, ми в бібліотеках повинні дотримуватися загального попиту на відкритий доступ і відкриту науку та використовувати хвилю дигіталізації, щоб зробити бібліотечні пропозиції доступними якомога ширше та відкрито.

UDC 025.5(436)»363»: [616.98-036.22:578.834 COVID-19

Halyna Bezpala,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2876-4462>,

Junior Researcher,

International Information and Foreign Relations Department,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: galinabezpala@ukr.net

WORK OF LIBRARIES IN AUSTRIA DURING THE PANDEMIC: ASPECTS OF THE DIGITAL ENVIRONMENT

The article deals with the question, how our communication behaviour at libraries has changed during the pandemic, what we pay attention to but also what we should possibly keep for the future.

Keywords: Communication, Pandemic, COVID-19, Library.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:[004:069.5]

Білінець Наталія Григорівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7249-6437>,

молодша наукова співробітниця,

відділ теорії та історії бібліотечної справи,

Інститут бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: bilinets@nbuv.gov.ua

ЕЛЕКТРОННІ ВИСТАВКИ ЯК СКЛАДНИК БІБЛІОТЕЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА ПРОМОЦІЇ ФОНДУ

Визначено роль та доцільність електронних книжкових виставок Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як ефективного складника електронного інформаційного ресурсу в забезпеченні інформаційних потреб віддалених користувачів та промоції бібліотечного фонду.

Ключові слова: електронні книжкові виставки, електронний інформаційний ресурс, промоція бібліотечного фонду, віддалений користувач, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Важливою складовою бібліотечно-інформаційної діяльності кожної бібліотеки була і залишається різноаспектна виставкова робота, чільне місце в якій, навіть в епоху цифровізації, посідають книжкові виставки.

На початку ХХІ ст. з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, з появою віртуального середовища, бібліотеки отримали

категорію віддалених користувачів, що змінило сам спосіб користування бібліотекою. Традиційні та електронні форми оновленого бібліотечно-інформаційного сервісу набули ознак комплексності, що характеризуються загальнодоступністю, дистанційністю, оперативністю, масштабністю отримання, що в решті визначило пріоритетність розвитку електронних бібліотечних продуктів та послуг. В контексті електронної комунікації книжкова виставка стала широкодоступною послугою для віддалених користувачів, сприяючи задоволенню інформаційно-знанневих потреб суспільства, а також розкриттю та популяризації бібліотечних фондів. Електронна книжкова виставка (тематична, нових надходжень, персональна та інші) в системі комплексного бібліотечно-інформаційного обслуговування вже відбулася як активно затребувана послуга в середовищі користувачького загалу.

Як багатофункціональний інформаційний ресурс, що надає користувачам можливість отримати повну інформацію тематичного спрямування, додаткову інформацію про документи наявні в бібліотечному фонді, традиційні книжкові виставки доповнилися електронною формою представлення інформації та бібліотечного обслуговування.

Зважаючи на перевагу традиційної книжкової виставки, а саме тактильний контакт з документом, книжкові виставки у електронному форматі віддаленим користувачам доступні у будь-якому місці та у будь-який час, надають більш вичерпну інформацію про роботи авторів, економлять час для пошуку в електронних інформаційних ресурсах, необмежені в перегляді та користуванні, зберігають при цьому неушкодженими експоновані екземпляри.

Електронні виставки – багатомодельні; можуть формуватися за розділами, алфавітом назв, видами видань, хронологією та іншими ознаками; висвітлюють актуальні питання сучасності, присвячуються знаменним подіям та пам'ятним датам суспільства.

Карантинні обмеження та широкомасштабна військова агресія Російської Федерації проти України, спонукали до швидкого переформатування різних видів бібліотечних послуг, зокрема виставкової діяльності. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ) активно почала використовувати дистанційні форми обслуговування користувачів у наданні бібліотечно-інформаційних послуг. Якщо у 2017 р. було підготовлено 79 електронних книжкових виставок на яких було представлено 3346 документів; 2018 р. – 82 е-виставки (понад 3600 документів); 2021 р. –

146 е-виставок (6115 документів); 2022 р. – в умовах воєнного стану було підготовлено 141 електронну книжкову виставку (з них 34 виставки нових надходжень) на яких було експоновано 7400 документів. Організація електронних тематичних виставок свідчить про перспективний напрямок у стратегії бібліотечно-обслуговування та сприяє активному зверненню віддалених користувачів до бібліотечно-інформаційних ресурсів і вебсайту бібліотеки в цілому.

Фахівцями Інституту бібліотекознавства НБУВ, а саме відділу теорії та історії бібліотечної справи у період 2022–2023 рр. були сформовані та розміщені на сайті бібліотеки електронні тематичні книжкові виставки, присвячені актуальним питанням бібліотечної справи, зокрема: збереженню та використанню бібліотечно-інформаційних ресурсів, праву інтелектуальної власності в бібліотечно-інформаційній сфері, впровадженню УДК Мелвіна Дьюї в сучасних реаліях розвитку систематизації бібліотек України, інноваційним трансформаціям ресурсів і послуг наукових бібліотек та актуальним напрямам і сучасним тенденціям розвитку бібліотекознавства. На електронних виставках, орієнтованих на фахівців, експонувалось понад 240 документів. Серед них: 47 монографій, 106 статей у збірниках наукових праць та періодичних виданнях, 24 науково-методичних збірників та навчальних посібників, 25 авторефератів дисертацій, 34 збірника матеріалів міжнародних та всеукраїнських наукових конференцій і круглих столів, закони та чинні державні стандарти України, дайджести тощо. Спеціально відібрані та систематизовані джерела інформації з розміщеними посиланнями на пошукові системи видань у бібліотеці або мережевому просторі висвітлюють актуальність проблематики, пропонують нові за часовими рамками та змістом документи. Тематичні виставки супроводжуються передмовою, бібліографічними описами, анотаціями та сканованими копіями обкладинок документів, доповнюються посиланнями на повні тексти видань та на особу автора, що дозволяє одразу знайомитись з текстом видання. Також, вказуються шифри зберігання видань у НБУВ з можливістю завантажити електронний документ з Репозитарію чи оформити замовлення.

Варто зазначити, що майже 35% нових бібліотекознавчих публікацій (40 статей, 29 одноосібних та колективних монографій, 2 автореферати та 5 науково-методичних збірників та навчальних посібників) належать когорті кваліфікованих фахівців НБУВ, здатних

здійснювати широкомасштабні історичні розвідки, розробляти та адаптовувати бібліотечні інновації в умовах цифровізації.

Бібліотеки на своїх сайтах пропонують експозиції електронних виставок, що свідчить про розвиток віртуального професійного спілкування з користувачами бібліотек, сприяють промоції бібліотечного фонду, привертають увагу до актуальних тем. Електронна виставка є ефективним інструментом у популяризації результатів фундаментальних та науково-прикладних досліджень та має перспективи подальшого розвитку на основі нових технологічних платформ та засобів телекомунікації.

UDC 027.54(477-25)VNLU:[004:069.5]

Nataliia Bilinets,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7249-6437>,

Junior Researcher,

Department of Theory and History of Library Science,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: bilinets@nbuv.gov.ua

DIGITAL EXHIBITIONS SUCH AS A LIBRARY COMPONENT OF COMMUNICATION AND FOUND PROMOTION

The role and expediency of digital book exhibitions as well as the promotion of the library funds of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine as an effective component of digital resources for meeting information needs of the remote users is determined.

Keywords: digital book exhibitions, digital information resource, promotion of the library fund, remote user, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

УДК 027.54(477-25)НБУВ ІБ:025.5:001.891:355.271

Василенко Ольга Миколаївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1235-1452>,

кандидатка історичних наук,

директорка Інституту бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: vasilenko@nbuv.gov.ua

ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ (В КОНТЕКСТІ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ)

Розглянуто основні напрями та завдання, визначені у межах виконання відомчої науково-дослідної роботи Інституту бібліотекознавства Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського за темою «Теоретичні та прикладні аспекти організації діяльності бібліотечно-інформаційного комплексу в сучасних умовах», спрямованих на розроблення теоретичних засад, науково-методичного інструментарію і практичних рекомендацій щодо забезпечення ефективного функціонування бібліотечно науково-інформаційного комплексу в умовах несприятливих зовнішніх впливів і чинників.

Ключові слова: бібліотечна діяльність; бібліотечно-інформаційний комплекс; бібліотекознавство; бібліотекознавче дослідження, наукова бібліотека.

Розвиток сучасного наукового бібліотечно-інформаційного комплексу (далі БІК) визначальним чином відбувається під впливом загальноцивілізаційних тенденцій переходу від відкритого інформаційного суспільства до суспільства знань. Водночас останніми роками для бібліотек виникла необхідність корегувати свою діяльність в умовах впливу таких негативні факторів, як пандемія COVID-19, а в Україні й в умовах воєнного стану. Ці процеси спонукають до розробки і впровадження системних заходів. З одного боку, для стратегічного розвитку бібліотеки відповідно до загальносвітових тенденцій цифровізації усіх сфер соціально-економічної діяльності. З іншого, що має забезпечити її функціонування як відкритої соціальної системи, головною функцією бібліотеки стає задоволення інформаційних потреб суспільства через забезпечення загальної доступності до документів, інформації, знань в умовах повномасштабної війни, розв'язаної Російською Федерацією на території України. Складність і різноманітність бібліотечної діяльності з реалізації цих завдань зумовлюють необхідність системного дослідження бібліотеки як об'єкта управління, функціонування та розвиток якого забезпечується в умовах впливу негативних факторів, пов'язаних з воєнним станом, тривалість яких набуває характеру невизначеності.

Потреба забезпечення функціонування наукового БІК і реалізації ним своїх соціальних завдань в умовах такої

невизначеності, де надзвичайні ситуації втрачають свій надзвичайний характер і переходять у розряд повсякденної дійсності, вимагає пошуку і розробки ефективного науково-методичного інструментарію і практичних підходів до оперативної адаптації бібліотек до несприятливих зовнішніх впливів і чинників: визначення шляхів оптимізації і підвищення ефективності функціональних, інформаційних, сервісних та організаційних процесів діяльності; залучення партнерського потенціалу; альтернативних джерел фінансування; впровадження інновацій на основі телекомунікаційних технологій і новітніх інформаційних бібліотечних практик. Особливої важливості набуває актуалізація через концептуальне переосмислення і обґрунтування ролі бібліотечно-інформаційного ресурсу як одного з ключових компонентів стратегічних інформаційних ресурсів держави, що забезпечують збереження її національної самобутності і суверенності, закладають підґрунтя ефективного спротиву ворожим інформаційним впливам.

У контексті такого негативного фактору впливу, як «воєнний стан» треба зазначити, що 1996 р. у межах програми ЮНЕСКО «Пам'ять світу» Міжнародною федерацією бібліотечних асоціацій та установ (ІФЛА) у співпраці з Міжнародною радою архівів (ІСА) було здійснено дослідження бібліотек та архівів, знищених у ХХ ст., результати якого опубліковано Гансом ван дер Ховеном та Джоан ван Альбада під назвою «Втрачена пам'ять», де наведено жахливу статистику втрачених фондів у результаті природних катаклізмів, агресивної політики та війн. З початком війни в Україні ІФЛА досі залишається на позиціях занепокоєння, й будь яких рекомендацій для бібліотек України висловлено не було. У фахових зарубіжних публікаціях, пов'язаних з бібліотеками в умовах воєнних дій, розглядалися питання моніторингу втрат, збереження бібліотечних фондів, допомоги біженцям. У цьому контексті привертає увагу публікація Д. Хасенай і М. Крталіч «Що дізналися хорватські бібліотеки про збереження та управління катастрофами після війни?», де наведено моніторингові дані щодо знищення багатьох бібліотек та їхніх фондів під час війни 1991–1995 рр. у Хорватії, зроблено акцент на тому, що професійна література 1990-х років показала непідготовленість і відсутність ліквідації наслідків стихійних лих, зокрема спричинених воєнними діями. а також наголошено на необхідності зміни практики управління збереженням бібліотек та їх фондів.

Дотепер узагальнених фундаментальних робіт щодо формування політики бібліотечного управління збереженням бібліотек та бібліотечно-інформаційних ресурсів в умовах кризових ситуацій чи несприятливих зовнішніх чинників у бібліотекознавчих зарубіжних та вітчизняних джерелах не виявлено. Наразі Інститутом бібліотекознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ) означена проблематика розробляється у рамках наукового дослідження «Теоретичні та прикладні аспекти організації діяльності бібліотечно-інформаційного комплексу в сучасних умовах» (2023–2025 рр.). Основна мета дослідження полягає у розробленні теоретичних засад, науково-методичного інструментарію і практичних рекомендацій щодо забезпечення ефективного функціонування наукового БІК в умовах несприятливих зовнішніх впливів і чинників.

Бібліотечно-інформаційний комплекс розглядаємо як розгалужену структурно-функціональну бібліотечну систему, якою забезпечується формування та використання бібліотечно-інформаційних ресурсів, організація та управління злагодженою взаємодією усіх елементів цієї системи в контексті її соціального призначення. Як БІК характеризується і велика бібліотека – методичний центр, і мережа бібліотек, пов'язаних взаємодією у виконанні своїх функцій та загально-управлінським підпорядкуванням. У системі НАН України такими є НБУВ, Львівська національна наукова бібліотека імені В. Стефаника, мережа бібліотек наукових установ НАН України.

Для реалізації зазначеної мети НДР передбачено вирішення таких основних завдань: вивчення і узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду адаптації діяльності наукової бібліотеки до умов несприятливих зовнішніх впливів і чинників; виявлення ключових факторів стійкості бібліотечно-інформаційного комплексу як відкритої системи; оптимізація управління бібліотечно-інформаційним комплексом в умовах несприятливих зовнішніх чинників; дослідження впливу негативних суспільних чинників на структурно-функціональну модель та стратегії розвитку наукових бібліотек; вивчення підходів, розробка критеріїв і рекомендацій щодо актуалізації і модернізації бібліотечно-інформаційного ресурсу наукової бібліотеки та його використання в сучасних умовах; оптимізація комплектування бібліотечного фонду та системи комплексного бібліотечно-інформаційного обслуговування в умовах несприятливих чинників; основні аспекти міжнародної взаємодії

бібліотечно-інформаційного комплексу на сучасному етапі; забезпечення адаптаційних механізмів соціокультурної діяльності бібліотечно-інформаційного комплексу в сучасних умовах; науково-видавнича діяльність НБУВ в умовах несприятливих зовнішніх чинників в системі професійної комунікації: стан та перспективи; розроблення пропозицій та рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності діяльності НБУВ і наукових бібліотек НАН України, а також інших систем і відомств в умовах несприятливих зовнішніх впливів і чинників; реалізація низки науково-організаційних заходів із поширення та популяризації результатів НДР. Комплексність завдань зумовлена широким спектром проблем і охоплює як теоретико-методологічні аспекти проблеми, так і конкретні організаційно-управлінські, методичні, технічні, технологічні, статистичні розробки відповідно до основних напрямів НДР, а саме: концептуальні засади управління БІК як складника науково-інформаційного потенціалу країни в умовах несприятливих зовнішніх чинників; функціонування БІК як відкритої системи в умовах несприятливих зовнішніх чинників; науково-методичне забезпечення діяльності та взаємодія наукових бібліотек у сучасних умовах.

Проблема адаптації бібліотек до умов сучасної реальності має розглядатися в контексті актуальних тенденцій розвитку провідних бібліотек світу; ґрунтуватися на підходах, вироблених ІФЛА та ЮНЕСКО, зокрема, оприлюднених: у звіті ІФЛА про тенденції 2021 р., заяві щодо реакції ІФЛА на ситуацію в Україні (2022), рекомендаціях ІФЛА щодо медіа та інформаційної грамотності (2011) та ін.; відповідати визначеним на державному рівні стратегічним орієнтирам розвитку бібліотечної справи в Україні в цілому, насамперед, Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України», ключовим принципам концепції «Держава в смартфоні», Рекомендаціям Міністерства культури та інформаційної політики України щодо актуалізації бібліотечних фондів у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації проти України (2022).

У сучасних умовах БІК володіють не тільки багатими фондами, але й потужними національними електронними інформаційними ресурсами і засобами комунікації, які також потребують збереження й вироблення відповідної політики з боку органів управління як державного, так і відомчого й територіального рівнів. З введенням воєнного стану на території України бібліотеки поступово почали

адаптуватися до нових реалій свого функціонування й поширювати набутий практичний досвід щодо організації роботи на різних напрямках діяльності у професійно-комунікаційному середовищі. Перші публікації від деяких книгозбірень на веб-сайтах та у фахових науково-практичних виданнях почали з'являтися на початку другого півріччя 2022 р. і мали переважно інформаційний характер, проте надалі вже більш суттєво розкривалися елементи науково-методичного забезпечення окремих аспектів бібліотечної діяльності в умовах воєнного стану. Вивчення та узагальнення матеріалів, опублікованих бібліотеками, будуть складником підґрунтя джерельної бази як цієї бібліотекознавчої НДР, так і нового розділу в історії бібліотечної справи України.

Водночас як НБУВ, так й інші провідні бібліотеки України, які відповідно до своїх статутних завдань здійснюють наукові дослідження, сьогодні мають важливе професійне завдання не тільки закарбувати в історії бібліотечної справи країни відомості про реалізацію суспільної місії бібліотек та стан відомчих бібліотечних мереж, зокрема на окупованих територіях, а також запропонувати рекомендації щодо першочергових дій та заходів по збереженню бібліотечно-інформаційних ресурсів, організації роботи в умовах воєнного стану в країні. І ще важливо, щоб цим історичним розвідкам сучасності приділялася належна увага в процесі навчання й підготовки майбутніх бібліотечних спеціалістів.

Розпочата цього року тема НДР продовжує попередні дослідження Інституту бібліотекознавства НБУВ, зокрема, проблематику управління бібліотечно-інформаційною діяльністю наукової бібліотеки, розвитку інновацій, інформаційно-комунікаційної діяльності та нормативно-методичної бази наукової бібліотеки, стратегічного розвитку та підвищення ефективності бібліотечної діяльності в умовах трансформації наукових комунікацій. Її реалізація передбачає розробку стратегічного бачення і науково-методичних підходів до організації і активізації міжінституційної та міжбібліотечної взаємодії та формування стійких мережевих зв'язків проектно-стратегічного, організаційно-управлінського, техніко-технологічного, продуктно-сервісного характеру, визначення ключових ознак і факторів стійкості бібліотечного науково-інформаційного комплексу як відкритої системи, виявлення спричинених кризовими явищами можливостей для його модернізації. Розробка завдань теми набуває важливості та актуальності у кількох аспектах: по-перше, безпосередньо для БІК,

фонди й інформаційні ресурси якого є компонентом науково-інформаційного ресурсу країни та базисом для задоволення інформаційно-знаннєвих потреб суспільства; по-друге, для забезпечення збереження інформаційного підґрунтя розвитку вітчизняної науки, здобутки якої є інтелектуальним фундаментом держави; по-третє, для розвитку системи управлінської комунікації у професійно-бібліотечному середовищі в складних сучасних умовах, й також для збереження та відновлення бібліотек в умовах воєнного стану й повоєнної відбудови.

UDC 027.54(477-25)НБУВ ІБ:025.5:001.891:355.271

Olga Vasylenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1235-1452>,

Candidate of Historical Sciences,

Director of Institute,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: vasilenko@nbuv.gov.ua

**ORGANIZATION OF LIBRARY AND INFORMATION COMPLEX
ACTIVITIES UNDER THE MARTIAL LAW
(IN THE CONTEXT OF SCIENTIFIC RESEARCH)**

The main directions and tasks outlined within the framework of the execution of departmental scientific and research work of the Institute of Library Science of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine are outlined under the topic «Theoretical and applied aspects of organizing library and information complex activities in contemporary conditions», the aim of which is the development theoretical foundations, scientific and methodological tools, and practical recommendations to ensure the effective functioning of the library and information complex under conditions of hostile external influences and factors, are considered.

Keywords: library activities, library and information complex, Library Science, library research, scientific library.

УДК 025.17:001.817]:027.54(477)

Вовк Вікторія Юрївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3213-6028>,

молодша наукова співробітниця,

сектор обслуговування в читальних залах,

відділ комплексного бібліотечного обслуговування,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: vovk.v0605@gmail.com

ШЛЯХИ ЗАДОВОЛЕННЯ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТРЕБ КОРИСТУВАЧІВ ДИСЕРТАЦІЙ У НАЦІОНАЛЬНІЙ БІБЛІОТЕЦІ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Розглянуто шляхи задоволення бібліотечно-інформаційних потреб користувачів дисертацій у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського та акцентовано увагу на напрямках, пов'язаних з електронним доступом до перегляду дисертацій.

Ключові слова: наукова бібліотека, дисертація, користувач, бібліотечно-інформаційні потреби.

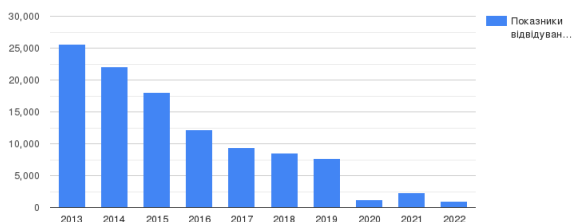
Одним з провідних напрямів роботи Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ) є забезпечення користувачів текстами дисертаційних досліджень. Цю функцію виконує спеціалізований зал обслуговування дисертаціями та виданнями на мікроносіях (зал дисертацій) сектору обслуговування в читальних залах Відділу комплексного бібліотечного обслуговування.

Сучасні бібліотечно-інформаційні потреби користувачів дисертаційних видань НБУВ віддзеркалюють постійно зростаючу роль дисертаційних досліджень у науковому та академічному середовищі. Дисертаційні роботи є важливим джерелом нових знань і наукових досягнень. Їх застосування дозволяє досліджувати й аналізувати новітні тенденції та розвиток різних галузей знань.

Систематичне вивчення інформаційних потреб користувачів дисертаційного фонду НБУВ дає можливість визначити основні мотиваційні фактори звернення до дисертаційних видань, які наочно ілюструє блок-схема № 1.

В залі дисертацій здійснюється постійний моніторинг бібліотечно-інформаційних потреб користувачів, ведеться статистичний облік читацького контингенту та запитів читачів за універсальними галузями наукових знань. Динаміку відвідуваності залу дисертацій за останні десять років ілюструє Графік № 1.

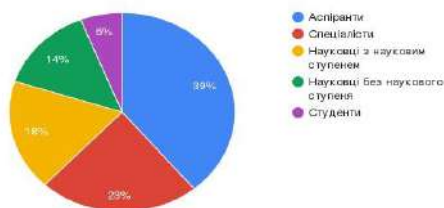
Різке зниження показників відвідування в 2020–2021 рр. пояснюється тим, що з березня 2020 р. по червень 2021 р., у зв'язку з пандемією коронавірусу та запровадженням відповідних карантинних заходів, фізичне бібліотечно-інформаційне обслуговування читачів НБУВ не проводилося. З початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 р., фізичне бібліотечно-інформаційне обслуговування читачів НБУВ було також припинено і відновлено за скороченим

режимом тільки восени 2022 р. Втім, активно поширювалися дистанційні форми і методи роботи.

Статистичний аналіз читацьких замовлень користувачів фонду дисертаційних видань за останнє десятиріччя свідчить про те, що переважна кількість користувачів (82%) працювали з дисертаційними дослідженнями з суспільних та гуманітарних наук; відповідно, 18% читачів – з дисертаціями з природничих та технічних наук.

Щодо фахового складу відвідувачів залу дисертацій, їх процентна кількість за досліджуваний період розподілилася таким чином: аспіранти (39%), спеціалісти (23%), науковці з науковим ступенем (18%), науковці без наукового ступеня (14%), студенти (6%).

Наочно дані про фаховий склад користувачів залу дисертацій (2013–2022) ілюструє Діаграма № 1.

Вичерпні відомості про документи дисертаційного фонду містяться в традиційному (друкованому) алфавітному та систематичному каталогах НБУВ. З 1993 р. вони присутні також в ЕК, розташованому на вебпорталі наукової бібліотеки <http://www.nbuv.gov.ua>.

В розділі «Електронні каталоги» вебпорталу знаходиться Імідж-каталог дисертацій (упорядкований масив оцифрованих каталожних карток одиниць зберігання), який містить бібліографічні записи про дисертації, захищені в наукових установах України. Каталог зберігає інформацію про назву дисертації, прізвище її автора та наукового керівника, дату захисту, спеціальність і шифр дисертації. Записи в каталозі оновлюються щомісяця. Пошук інформації в Імідж-каталозі дисертацій НБУВ відбувається практично за всіма елементами бібліографічного опису (ключові

слова, прізвище автора, назва дисертації, науковий керівник, рік видання тощо). Режим доступу до Імідж-каталогу дисертацій НБУВ: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_img/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=GAKS_EX&P21DBN=GAKS&S21FMT=&S21ALL=&Z21ID=.

Прискоренню пошуку того чи іншого дисертаційного дослідження призначена сторінка вебпроталу НБУВ «Наукові ресурси», яка надає доступ до електронного архіву авторефератів дисертацій (електронної повнотекстової колекції авторефератів дисертацій, захищених в Україні з 1998 по 2011 рр.). Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/node/1539>.

Моніторинг бібліотечно-інформаційних потреб користувачів фонду дисертаційних видань дає змогу узагальнення та конкретизації інформаційних запитів, простеження їх динаміки а також виявлення нових тенденцій та уподобань з метою забезпечення оптимального використання дисертацій у наукових дослідженнях та освітньому процесі.

UDC 025.17:001.817]:027.54(477)

Viktoriia Vovk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3213-6028>,

Junior Researcher,

Reading Hall Service Department,

Department of Complex Library Service,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: vovk.v0605@gmail.com

APPROACHES OF MEETING THE LIBRARY AND INFORMATION NEEDS OF USERS OF DISSERTATION PUBLICATIONS AT THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

The article explores the ways to meet the library and information needs of users of dissertation publications at the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, with a particular emphasis on the issues related to digital access to dissertations.

Keywords: scientific library, dissertation, user, library and information needs.

УДК 025.7/9:024-048.37

Гончаренко Маріанна Олексіївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4171-3715>,

молодша наукова співробітниця,

сектор універсального підсобного фонду і каталогів,

відділ комплексного бібліотечного обслуговування,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: goncharenko@nbuv.gov.ua

РЕОРГАНІЗАЦІЯ ПІДСОБНОГО ФОНДУ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ В КОНТЕКСТІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРІОРИТЕТІВ СУЧАСНИХ КОРИСТУВАЧІВ

У статті розглянуто деякі аспекти впливу бібліотечно-інформаційних пріоритетів сучасних користувачів на реорганізацію універсального підсобного фонду відділу комплексного бібліотечного обслуговування Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Ключові слова: універсальний підсобний фонд, інформаційні пріоритети, структура потреб, склад фонду, релевантність фонду, вторинний відбір.

Розбіжність між обсягами сучасних інформаційних ресурсів та можливостями доведення їх до користувачів надалі зростає, тож набувають актуальності наукові дослідження щодо раціонального розміщення бібліотечних фондів. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми є наближення найбільш інформативних видань до зони оперативного обслуговування користувачів, що дозволяє задовольнити близько 80% читацьких запитів. Однією з таких зон є універсальний підсобний фонд відділу комплексного бібліотечного обслуговування Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (УПФ ВКБО).

Для переведення масиву документів підвищеного попиту до зони оперативного обслуговування треба мати показники попиту на певний документ, який визначається частотою його видачі з книгосховища. У цьому випадку основу для прийняття рішень щодо оцінки документа створює інформація, що надходить від самого користувача. У разі зміни показників попиту на документи, що були переведені до підсобного фонду, вони можуть бути повернуті до фонду основного зберігання. Тобто рух документів може відбуватися як в прямому, так і в зворотному напрямку.

Розпланування розміщення бібліотечного фонду має відбуватися таким чином, щоб середній показник обігу документів був набагато вищим у фонді зони оперативного обслуговування.

Склад фонду залежить від профілю комплектування та сумісно з іншими факторами визначає структуру фонду.

Ступінь задоволення інформаційних потреб користувачів є чи не найголовнішим критерієм оцінки якості бібліотечного фонду.

Виходячи з особливостей формування інформаційних потреб, вирізняють суспільні (об'єктивні), колективні та індивідуальні (суб'єктивні) потреби. Суспільні потреби походять із задач соціального, економічного та культурного розвитку міста, держави, світової спільноти та не залежать від волі, бажання або інтересів окремих людей. Колективні інформаційні потреби – це потреби будь-яких цільових груп, які виникають при вирішуванні ними певних задач та збігаються з основними напрямками діяльності організацій, освітньою діяльністю та творчістю. Індивідуальні інформаційні потреби вміщують в собі суспільні та колективні потреби, а також психологічні особливості індивідуума.

Раціональна організація бібліотечного підсобного фонду потребує систематичного та багатоаспектного аналізу інформаційних потреб, що базується на зворотному зв'язку з користувачами. Потреба задоволення вимог викликає необхідність проведення низки спеціальних заходів щодо адаптації систем інформаційного забезпечення до очікуваних інтересів користувачів.

Важливого значення набуває поняття релевантності бібліотечного фонду, тобто відповідності змісту наявних документів – попиту читачів. З року в рік триває моніторинг відповідності змісту документів УПФ поточним запитам користувачів.

З набуттям Україною незалежності стрімко впав попит на російську художню літературу, як дожовтневого періоду, так і радянського та пострадянського. Ці розділи УПФ неодноразово переглядалися з метою вилучення мало запитуваної літератури та були істотно скорочені. При перегляді художньої літератури вилучалися здебільшого окремі твори письменників, на полицях залишалися переважно повні зібрання творів (від 3-5 до 10-30 томів). Наразі, є розуміння, щодо скорочення творів російських письменників до формату хрестоматій.

У складі УПФ досі знаходяться невеличкі зібрання колекційного типу, які надійшли та були розташовані у різні роки, а саме: «УМСА-PRESS» (1991 р.); «Пушкінський проєкт» (1999 р.);

«Росзарубіжцентр на Україні» (2008 р.). Наразі зміст і склад цих зібрань не відповідає поточній ситуації в країні, тому вже ведеться робота по вилученню цих документів з обігу.

Згідно з бібліотечно-інформаційними пріоритетами користувачів, перегляду підлягають документи з інших підрозділів УПФ, а саме: соціологічна, психологічна, політична, історична, юридична, педагогічна, а також література з релігієзнавства та військової справи.

Починаючи з 2006 р. УПФ отримав дозвіл на комплектування першим примірником книжок. Частка перших примірників у структурі нових надходжень до підсобного фонду у 2007–2009 рр. сягала 70%. Зазначимо, що специфікою комплектування першими примірниками в ті роки було докорінне превалювання надходжень російських видань, зокрема монографій, підручників та навчальних посібників. Перші примірники видавництв Росії надходили за тендерними закупівлями значними партіями та комплектувалися окремо. З 2014 р. цей процес було припинено.

Склад УПФ постійно коригується шляхом вторинного відбору, що сприяє підвищенню інформаційної ємності фонду. Усвідомлення темпів старіння документів дозволяє науково обґрунтовано встановлювати період зберігання документів різних галузей УПФ. Цей період відрізняється в кожному конкретному випадку. У цілому, з 1990 по 2022 рр. УПФ позбавився близько 60 тис. од. інформаційно застарілих видань.

З метою вилучення неактуальних та ідеологічно шкідливих видань, у найближчій перспективі – черговий перегляд контенту УПФ за змістом, мовною ознакою, хронологією тощо та проведення перерозподілу документів у межах підсобного фонду та фонду основного зберігання НБУВ.

UDC 025.7/9:024-048.37

Marianna Goncharenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4171-3715>,

Junior Researcher,

Sector of Universal Ancillary Fund and Catalogs,

Department of Complex Library Service,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: goncharenko@nbuv.gov.ua

REORGANIZATION OF THE ANCILLARY FUND OF THE SCIENCE LIBRARY IN CONTEXT OF LIBRARIAN INFORMATION PRIORITIES OF CONTEMPORARY USERS

The article presents scientific analysis of librarian-information priorities of contemporary users influence to reorganization of the Universal ancillary fund of Department of Complex Library Service of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

Keywords: universal ancillary fund, information priorities, user needs structure, fund structure, fund relevance, secondary selection.

УДК 027.021(493)

Григоревська Олена Вікторівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2099-0000>,

докторка наук із соціальних комунікацій,

старша наукова співробітниця, професорка,

кафедра інформаційних комунікацій факультету української філології,
культури та мистецтва,

Київський університет імені Бориса Грінченка,

Київ, Україна

e-mail: o.hryhorevska@kubg.edu.ua

ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ КОРОЛІВСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ БЕЛЬГІЇ

Розглянуто основні напрями дослідницької діяльності Королівської бібліотеки Бельгії як федеральної наукової установи. Серед яких: вивчення та популяризація найбільш цінних колекцій бібліотеки; співпраця з різними дослідницькими установами у межах вироблення та реалізації федеральної наукової політики.

Ключові слова: Королівська бібліотека Бельгії, культура, комунікація, музей книги, наукова діяльність.

Королівська бібліотека Бельгії (далі КББ), відома також як Альбертина, національна наукова бібліотека Бельгії. Історичні зібрання КББ ведуть хронологічний відлік з XV ст., а саме бібліотеку було утворено наказом уряду у 1837 р. Її основою стала книжкова збірка Гентського бібліофіла Карла Ван Гултема, яка налічувала 70 тис. книжок. На сьогодні фонди КББ нараховують близько 5 млн

книжок. Спеціальна колекція, яка включає цінні та рідкісні видання, містить 45 тис. од. зберігання, у тому числі 3000 інкунабул.

Королівська бібліотека Бельгії є федеральною науковою установою, яка здійснює багатовекторну дослідницьку діяльність. Дослідження визначаються як одна з ключових місій КББ, а основним вектором є вивчення та популяризація найбільш цінних колекцій бібліотеки та їхньої історії. До найбільш цінних колекцій КББ відносяться й рукописи бібліотеки герцогів Бургундських (213 документів), саме ця колекція активно досліджується науковцями і лягла в основу музейного зібрання КББ. Музей КББ – це особливий простір, де перетинаються дослідження й просвітництво. Команда музею запрошує досліджувати середньовічне культурного життя Європи через зображення, історії та персонажів з бібліотеки герцогів Бургундських (<https://www.kbr.be/en/museum>). Результати досліджень цієї колекції популяризуються на сторінках блогу музею, де кожен допис містить науковий опис історії походження документа, встановлення його унікальності, розкриває соціокультурну цінність для європейської та світової історії.

Багато історико-книгознавчих досліджень здійснюються у співпраці з іншими науковими інституціями. Прикладом міждисциплінарного дослідження, яке знаходиться на перетині історії видавничої справи, історії книги та бібліофілії, історії літератури та історії мистецтва Бельгії слугує проєкт «Книжкове мистецтво Бельгії після 1945 р.». КББ має вагому колекцію бібліофільських книжок, книжок художників (арт-буків), книжок – мистецьких об'єктів, виданих від другої половини ХХ ст. до сьогодні, і яка поповнюється завдяки отриманню бібліотекою обов'язкового примірника документів. Об'єктом дослідження стало вивчення мистецтва книги, починаючи з бібліофільських видань ХІХ ст. до сучасних книг як об'єктів мистецтва.

Прикладом колаборативного наукового проєкту є заснований у 2020 р. дослідницький центр та цифровий архів САМілле (Centre d'archives sur les medias et l'information), присвячений історії журналістики в Бельгії. Проєкт є спільним дослідженням КББ та Брюссельського вільного університету. Одночасно виконує дві мети. По-перше, САМілле є цифровою платформою для дослідників, зацікавлених у вивченні або використанні бельгійських архівів преси та архівів, пов'язаних із журналістикою та засобами масової інформації у Бельгії. По-друге, це дослідницький центр, присвячений історії бельгійської журналістики, який ініціює дослідницькі проєкти,

відкритий до партнерства у поточних та майбутніх розвідках. Так SAMille співпрацює із Лабораторією цифрових досліджень (спільний проєкт КББ та Гентського центру цифрових гуманітарних наук, Гентського університету) для використання інструментів цифрової гуманітаристики. На цей час у центрі виконуються два проєкти: розробка бази даних бельгійських журналістів та засобів масової інформації з 1830 р. та написання історії бельгійської журналістики з кінця XIXст. до сьогодні. А безпосередньо Лабораторія (www.kbr.be/en/projects/digital-research-lab/) сприяє дослідженням текстового та інтелектуального аналізу даних у різноманітних багатомовних колекціях КББ.

Сайт КББ містить концентровану інформацію щодо вже реалізованих та поточних проєктів. Серед останніх пріоритетними є проєкти з оцифрування, зокрема такі, як Artpress - інтермедійне дослідження бельгійського мистецтва як структурованої мережі через призму журналів 1920-1930-х рр., які зберігаються у КББ. Проєкт має на меті вивчення та оцифрування репрезентативної частини цього оригінального матеріалу. Таким чином розширюючи онлайн оцифровану пропозицію КББ, презентовану у цифровій бібліотеці Belgica.

Іншим вектором наукової діяльності є співпраця КББ з різними дослідницькими програмами, зокрема у межах вироблення та реалізації федеральної наукової політики. Королівська бібліотека, так само як Генеральний архів Королівства Бельгія та державні архіви, Королівський музей мистецтва та історії, Королівський музей витончених мистецтв, є одним з ключових підписантів стратегічного плану розвитку федеральної наукової політики (*Politique scientifique fédérale. Plan stratégique. 2022-2024*). Стратегічний план містить зобов'язання Федеральної державної служби з програмування наукової політики (BELSPO) та Федерального уряду, визначає цілі та ресурси для розвитку досліджень та доступності результатів для суспільства, демонструє розвиток партнерства між політичною владою та державними службами. У стратегічному плані КББ, так само як королівські музеї та архіви, позиціонується як особливо важливий об'єкт для забезпечення доступу до культури та науки через федеральні наукові установи, що безпосередньо контактують з громадянами. Одночасно КББ є відкритою платформою для наукових дискусій, проведення виставок, симпозіумів, конференцій тощо. Результати досліджень оприлюднюються на сторінках щорічника *Il Monte Artium*, що видається бібліотекою.

Королівська бібліотека Бельгії як федеральна наукова установа у співпраці з іншими науковими закладами та установами культурної спадщини здійснює цілу низку дослідницьких проєктів, спрямованих на розкриття змісту її цінних і рідкісних фондів, оцифрування колекцій, створення та використання інструментів цифрової гуманітаристики.

UDC 027.021(493)

Olena Hryhorevska,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2099-0000>,

Doctor of Science in Social Communications,

Senior Researcher, Professor,

Department of Information Communications,

Faculty of Ukrainian Philology, Culture and Arts,

Borys Hrinchenko Kyiv University,

Kyiv, Ukraine

e-mail: o.hryhorevska@kubg.edu.ua

THE RESEARCH ACTIVITIES OF THE ROYAL LIBRARY OF BELGIUM

The main directions of research activity of the Royal Library of Belgium as a federal scientific institution are considered. Among them: study and popularization of the most valuable collections of the library; cooperation with various research institutions within the framework of the development and implementation of federal scientific policy.

Keywords: Royal Library of Belgium, culture, communication, book museum, scientific activity.

УДК 027.021(477.54-25):004.774-052

Гуменчук Василь Володимирович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8397-7631>,

аспірант,

кафедра інформаційних технологій,

факультет PR, журналістики та кібербезпеки,

Київський національний університет культури і мистецтв,

Київ, Україна

e-mail: oitscrazy@gmail.com

МУЛЬТИМЕДІЙНИЙ КОНТЕНТ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ ЯК ВАЖЛИВИЙ СКЛАДНИК ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Висвітлено питання формування мультимедійного контенту як важливого складника інформаційного ресурсу українських бібліотек в умовах воєнного стану в Україні, що є актуальним фактором подальшої інтеграції у світовий інформаційний простір.

Ключові слова: мультимедійний контент, бібліотека, бібліотечна справа, воєнний стан в Україні.

У день повномасштабного вторгнення армії Російської Федерації на територію нашої держави Законом України від 24 лютого 2022 р. № 2102-ІХ «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» були введені відповідні обмеження та заборони. Усім галузям, як і бібліотечній справі довелося перелаштовувати свою роботу відповідно до нових викликів. Значна кількість бібліотек як клієнтоорієнтовані заклади зачинилася для відвідувачів і перевела свою діяльність в електронне середовище. Адже інформаційно-бібліотечна сфера завжди була активним учасником усіх суспільних процесів та оперативно відповідала на виклики часу.

Задля об'єктивного висвітлення формування мультимедійного контенту як важливого складника електронного інформаційного ресурсу (далі ЕІР) українських бібліотеках, що є актуальним фактором інтеграції у світовий інформаційний простір в умовах воєнного стану в Україні, застосовано комплекс наукових підходів (діяльнісного, раціональності, середовищного, усебічності пізнання) та методів наукового пізнання (аналізу, синтезу, систематизації, когнітивний, соціокомунікаційний та структурно-функціональний).

Особливості роботи українських бібліотек у цей час досліджують як науковці, так і постійно висвітлюють практики бібліотечної справи: І. Артамонова, О. Вдовіна, Н. Волян, Ю. Горбатенко, О. Дзира, Л. Дем'янюк, О. Збанацька, В. Здановська, С. Іваненко, О. Іванова, О. Клименко, В. Костюк, Л. Кузнецова, Н. Кучеряєва, О. Літвак, М. Маранчак, С. Моїсєєва, С. Науменко, Ю. Новальська, І. Польова, О. Романюк, М. Сахарова, О. Сербін, О. Сокур, К. Трощина, Я. Хімич та багато інших.

Сьогодні електронний інформаційний ресурс бібліотек України з культурною, освітньою, пізнавальною, комунікативною чи іншою

метою наповнюється у таких розділах: електронна бібліотека; фахова періодика; оцифровані фонди; спеціалізовані електронні колекції (у тому числі краєзнавчої тематики); електронні бібліотечні виставки; електронні архіви; віртуальні довідкові служби; відеопутівники та екскурсії по бібліотеці та її фондах; відеозаписи вебінарів, зустрічей із видатними діячами краю чи святкування визначних дат тощо.

Використовуючи Інтернет як глобальний комунікаційний простір, бібліотеки воєнного стану в Україні задля забезпечення доступу 24/7 усім категоріям користувачів почали активно пропагувати власний медіаресурс у соціальних мережах (Facebook, Instagram, Telegram, Twitter, Viber), як найоперативніших каналів інформування про заходи, вести блоги з метою висвітлення важливих для користувачів подій, створювати відеоконтент (YouTube), тобто максимальної рекламувати власні продукти і сервіси.

Вебсайт Центральної спеціалізована бібліотека для сліпих ім. М. Островського (далі ЦСБС ім. М. Островського, <https://csbs.org.ua/#>) містить такі розділи: Особистий кабінет, Аудіобібліотека, Регіональні бібліотеки, Ресурси, Про бібліотеку, Новини, Контакти, кожен з яких можна переглянути на зручному фоні (звичайний білий, чорний і синій). (У 2022 р. бібліотека була зачинена з 24 лютого по 10 травня). Електронний каталог ЦСБС ім. М. Островського постійно поповнюється. У 2022 р. фонд аудіокниг у форматі mp3 поповнився на 4000 примірників, книги шрифтом Брайля – 225, озвученої літератури – 90.

На YouTube-каналі ЦСБС ім. М. Островського (<https://www.youtube.com/channel/UCqRl3F1QJYEzZfdLrET5aWw>) представлено презентаційний ролик про бібліотеку, відеоконтент про ЦСБС ім. М. Островського та слабозорих, відеозустрічі з бібліотеки (на сьогодні близько 20 відео). Для прикладу, ЦСБС ім.М.Островського 12 червня 2023 р. провела зустріч «Янголи віри і натхнення» з членом асоціації поетів Національної спілки письменників України Є. Познанським, чиї твори друкуються та наявні в аудіозапису (<https://csbs.org.ua/article/232>).

До 85-річчя з нагоди заснування Центральної спеціалізованої бібліотеки для сліпих ім. М. Островського бібліотечні працівники 6 жовтня 2021 р. організували конференцію на платформі Zoom, на якій розкрили досягнення та перспективи діяльності спеціалізованої бібліотеки (запис заходу: <https://www.youtube.com/watch?v=YeyZFBxGaal>).

На Facebook-сторінці ЦСБС ім. М. Островського (<https://www.facebook.com/csbs.org.ua/>) регулярно з'являються нові дописи про важливі події у бібліотеці, що є неоціненним для постійної комунікації з користувачами та підтримання позитивно іміджу про заклад.

У 2022 р. у бібліотеці почав роботу клуб «Абстракції з темряви» (15 засідань). Мета цього проекту – поєднати малювання, арт-терапію та соціальну комунікацію для слабозорих. Ще один серйозний проект ЦСБС ім. М. Островського у партнерстві з компанією Sonnar – розробка додатку для прослуховування книг українських митців.

Рис. Засідання клубу «Абстракції з темряви» на Facebook-сторінці

Центральної спеціалізованої бібліотеки для сліпих ім. М. Островського (<https://www.facebook.com/csbs.org.ua/>)

Отже, представлення мультимедійного контенту як важливого складника інформаційного ресурсу українських бібліотеках, що є актуальним фактором інтеграції у світовий інформаційний простір, сприяло зміцненню іміджу бібліотек як активних учасників усіх суспільних процесів, запровадженню нових електронних продуктів і послуг, обслуговуванню усіх категорій віддалених користувачів 24/7 в умовах воєнного стану в Україні.

UDC 027.021(477.54-25):004.774-052

Vasyl Gumenchuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8397-7631>,

Graduate Student,

Department of Information Technologies,

Faculty of PR, Journalism and Cybersecurity,

Kyiv National University of Culture and Arts,

Kyiv, Ukraine

e-mail: oitscrazy@gmail.com

MULTIMEDIA CONTENT OF THE LIBRARIES OF UKRAINE AS AN IMPORTANT COMPONENT OF INFORMATION RESOURCES UNDER THE MARTIAL LAW

The topic of the formation of multimedia content as an important component of the information resource of Ukrainian libraries, which is an actual factor of integration into the world information space under the conditions of martial law in Ukraine, is highlighted.

Keywords: multimedia content, library, librarianship, martial law in Ukraine.

УДК 027.022:001.895:316.422-044.332:004

Добровольська Вікторія Василівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0927-1179>,

докторка наук із соціальних комунікацій, професорка,

в. о. завідувача кафедри арт-менеджменту та івент-технологій,

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв,

провідна наукова співробітниця,

відділ теорії та історії бібліотечної справи,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: vika_dobrovolska@ukr.net

Пугач Любов Юрївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6408-8441>,

аспірантка,

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв,

асистентка кафедри бібліотекознавства і бібліографії,

Львівський національний університет імені Івана Франка,

Львів, Україна

e-mail: ljubov.pugach@gmail.com

ДІЯЛЬНІСТЬ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕЧНИХ ІНСТИТУЦІЙ: ВИКЛИКИ ВОЄННОГО ЧАСУ

Досліджено та висвітлено діяльність публічних бібліотек, сучасних мультимедійних бібліотечних просторів в умовах цифровізації й адаптації суспільства до вимог сьогодення. Розглянуто розширення їх функціоналу у наданні послуг та застосування нових інструментів, інформаційних ресурсів насамперед у протидії маніпуляціям та інформаційній війні в умовах трансформації.

Ключові слова: публічні бібліотеки, сучасні мультимедійні бібліотечні простори, інноваційні форми обслуговування користувачів, інноваційно-освітнє середовище, медіаграмотність, російсько-українська війна.

Ситуативна складова трансформації публічних бібліотек воєнного часу зумовила появу відповідної реакції інформаційного суспільства та бібліотечної спільноти на нові тенденції та перспективи у своїй діяльності, зберігаючи традиційні та інноваційні послуги. Слід зауважити, що на даний час, значні, подекуди кардинальні зміни відбулися в усіх сферах життя українців, безпосередньо торкнулися й культурної. Сучасна публічна бібліотека як соціокультурна установа, функції та завдання якої скеровані на новий вектор діяльності, що викликано повномасштабним вторгненням Росії в Україну, має дещо розширені ділянки роботи. Нині викристалізувалося питання наскільки громадяни України емоційно стійкі до реалій, відтак спроможні до вирішення вкрай життєвоважливих потреб. Бібліотеки сьогодення продовжують функціонувати (де це можливо, попри нові, складні умови), й надалі реагуючи на виклики громадян.

Чимало українських науковців акцентують на діяльності бібліотечних інституцій як таких, що трансформуються відповідно до історичних, соціокультурних змін в умовах цифровізації інформаційного суспільства. Зокрема, цьому питанню присвячені ґрунтовні наукові праці відомих українських науковців В. Добровольської, В. Жукової, В. Загуменної, Н. Коржик, О. Кузьменко, Н. Кунанець, Ю. Сисової, Л. Чередник та багатьох ін. Науковцями все більш приділяється увага перспективі впровадження новітніх інформаційних технологій в роботу бібліотеки, зокрема В. Добровольська, Л. Чередник аргументують доцільність віртуальної бібліотеки та формування бібліотечної блогосфери. Актуальність висвітлення проблеми інформаційної безпеки, розробки

методів виявлення фейкових новин та впровадження відповідних заходів для її вирішення присвячена праця Н. Кунаець. Також зроблено акцент на створенні проєктів для навчання медіаграмотності населення. Аналіз певних сегментів бібліотечного обслуговування демонструє використання абсолютно нових можливостей доступу до інформації незалежно від місцезнаходження, просторових й часових обмежень як документа, так і користувача. *Сильними* сторонами бібліотеки є не лише доступність документованої інформації, що зосереджена та зберігається у фондах чи на її сервері, а «вихід» за межі своєї фізичної площини у віртуальний простір й надалі виконуючи одну із найважливіших функцій – задоволення освітніх, інформаційних, комунікаційних, культурних та дозвілєвих потреб користувачів. *Слабкими* сторонами бібліотеки, в умовах воєнного стану, є вкрай складна ситуація, що спричинена повним або частковим знищенням бібліотеки. На сайті публічної бібліотеки територіальної громади у блозі Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого розміщено інформацію результатів моніторингу бібліотекою стану публічних бібліотек регіонів: (сільських, селищних, міських, обласних). Відомо, що станом на 31 березня 2023 р., як зазначає головний бібліотекар науково-методичного відділу НБУ імені Ярослава Мудрого В. Здановська, повномасштабна війна негативно впливає на бібліотечну галузь, зокрема наголошується на значних скороченнях мережі публічних бібліотек. Призупинено або «тимчасово призупинено» діяльність не менше ніж 2361 бібліотеки (без урахування даних із тимчасово окупованих, прифронтових територій та частини громад Донецької, Херсонської, Рівненської, Сумської, Черкаської областей). Надалі продовжується руйнування матеріально-технічної бази бібліотек й втрати бібліотечних фондів.

Необхідно зауважити, що майже у всіх публічних бібліотеках добре організовано волонтерські осередки підтримки ЗСУ, роботу із плетіння маскувальних сіток, збір та допомогу ВПО, надання фахової психологічної допомоги та моральної підтримки у складних життєвих ситуаціях переселеним особам. Зокрема у Рівненській обласній універсальній науковій бібліотеці відбуваються щотижневі зустрічі з психологами. Зокрема О. Ставінською надається допомога у ресурсності вимушено переселених жінок, проводяться арт-терапевтичні заходи, метою яких є створення впевненості у своїх силах, сприйняття світу та характер взаємин з соціумом. Відповіді на питання як працюють новостворені бібліотечні простори

у бібліотеках, які бібліотечні послуги надають користувачам та у чому полягає новий напрям роботи інформаційних працівників знаходимо у наукових та методичних працях вітчизняних дослідників. Зокрема, українська дослідниця Ю. Сисова наголошує на активностях бібліотеки у напрямку залучення бібліотечного фандрайзингу під час війни в Україні, що є одним з інноваційних інструментів у бібліотечній діяльності. Бібліотеки значно розширили свої функції від цифрових хабів до бібліотечного простору, який через складні обставини в державі, воєнні дії, слугує надійним укриттям під час повітряної тривоги. Пристосовуючи свою діяльність до вимог сьогодення, бачимо, що публічні бібліотеки є відкритими для користувачів. Для прикладу, у підвальному приміщенні Львівської обласної бібліотеки для дітей у 2019 р. відкрили простір Steam-лабораторію «Pidzemka». У цьому інноваційно-освітньому середовищі відбувалися різноманітні заходи, як-от: майстер-класи, дітей навчали моделюванню, програмуванню, конструюванню, робототехніці. У зв'язку з повномасштабним вторгненням держави-агресора, бібліотечний простір тепер слугує повноцінним укриттям, що надалі функціонує як комунікаційний майданчик для користувачів, де проводяться різноманітні заходи під час повітряної тривоги. На прикладі, Львівської обласної бібліотеки для дітей бачимо, що бібліотека й надалі працює у звичному режимі й продовжує виконувати свої основні функції та суспільне призначення. Зокрема, бібліотекарі Рівненської обласної бібліотеки проводять в укритті майстер-клас із виготовлення патріотичних браслетів. Попри умови воєнного стану в Україні, бібліотека зосереджена на збереженні своїх основних функцій, волонтерській діяльності та обслуговуванні внутрішньо переміщених осіб з дітьми.

Як бачимо, у Доктрині інформаційної безпеки України (Указ Президента України № 47/2017 Про рішення Ради Національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 р.) визначено, що національними інтересами України в інформаційній сфері виступають як життєво важливі інтереси особи, так і суспільства й держави загалом. Насамперед, це захист українського суспільства від агресивного впливу деструктивної пропаганди, передусім з боку держави-агресора, а також захист від агресивного впливу російської федерації, спрямованого на пропаганду війни, розпалювання національної і релігійної ворожнечі та ін. У правовому документі наголошено й на розвитку медіа-культури суспільства та соціально відповідального медіа-середовища, що вкрай важливо. Власне,

зростання інформаційної загрози з боку Росії й виникнення потреби суспільства у достовірності інформаційного поля, поширення медіаграмотності серед населення, розуміння та розпізнавання фейкової інформації та долучення до протидії інформаційно-психологічним операціям є у полі зору публічних бібліотек. Нині бібліотеки є активними репрезентантами інформаційного фронту у боротьбі з дезінформацією, ворожою пропагандою. Так, на сайтах публічних бібліотек розміщено відомості про комплексні групові та масові заходи. Зокрема на сайті Хмельницької міської ЦБС розміщено онлайн-курси: «Медіаграмотність для громадян», створений IREX у партнерстві з Академією української преси та StopFake; «Новинна грамотність» від «Детектор Медіа»; «Цифрова безпека та комунікація в онлайні»; «Верифікація в інтернеті»; курс для журналістів «Як розуміти соціальні мережі» та ін.

Отже, з погляду сучасних тенденцій, в умовах воєнного стану, переконуємося у потужних можливостях та ресурсах бібліотек для задоволення освітніх, інформаційних, комунікаційних, культурних та дозвіллевих потреб користувачів.

UDC [021:001.895:004.7]"20"

Viktoriia Dobrovolska,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0927-1179>,

Doctor of Science in Social Communications, Professor,

in. at. Head of the Department of Art Management and Event Technologies

National Academy of Managers of Culture and Arts,

Leading Researcher Associate,

Department of Scientific and Methodical Activity,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: vika_dobrovolska@ukr.net

Liubov Pugach,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6408-8441>,

Graduate Student,

National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts,

Assistant of the Department of Library Science and Bibliography Ivan Franko,

National University of Lviv,

Lviv, Ukraine

e-mail: ljubov.pugach@gmail.com

ACTIVITIES OF PUBLIC LIBRARY INSTITUTIONS: CHALLENGES OF WARTIME

The activity of public libraries, modern multimedia library spaces under conditions of digitalization and adaptation of societal to today's requirements has been studied and highlighted. The expansion of their functionality in the services provision and the application of new tools, information resources, primarily in countering manipulations and information warfare under the conditions of transformation, is considered.

Keywords: public libraries, modern multimedia library spaces, innovative forms of user service, innovative educational environment, media literacy, Russian-Ukrainian war.

УДК 02:378.016(477)

Збанацька Оксана Миколаївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0413-7576>,

докторка наук із соціальних комунікацій, доцентка,
професорка,

кафедра журналістики та міжнародних відносин,

факультет журналістики і міжнародних відносин,

Київський університет культури,

головний бібліотекар,

відділ лінгвістичного забезпечення інформаційно-пошукових систем,

Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого,

Київ, Україна

e-mail: ZbanatskaO@i.ua

ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ

Розглянуто деякі аспекти реалізації Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» та «Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки», проаналізовано і узагальнено інформацію щодо освітніх програм спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», розміщених на сайті Інформаційної системи «Вступ.ОСВІТА.UA».

Ключові слова: архівна справа, бібліотечна справа, інформаційна справа, освітні програми, сайт «Вступ.ОСВІТА.UA», Україна.

Трансформаційні процеси у вищій освіті України активно відбуваються протягом останніх п'яти років. Спочатку вони були пов'язані з пандемією *коронавірусу COVID-19*, з 24 лютого 2022 р. – останньою російсько-українською війною. У зв'язку з цим, заклади вищої освіти (далі ЗВО) вимушено перейшли на дистанційну форму навчання. Загальні трансформаційні процеси у вищій освіті та цифровізація усіх сфер життя, також вплинули на трансформацію освітніх програм (далі ОП), зокрема, спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

У Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» (далі «Стратегія розвитку бібліотечної справи...»), схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України (далі КМУ) від 23.04.2016 № 219-р, до стратегічних напрямків розвитку бібліотек віднесено «*Забезпечення професійного розвитку персоналу бібліотек, оновлення системи бібліотечно-інформаційної освіти та підвищення кваліфікації*». Реалізація цього напрямку передбачає «актуалізацію системи знань, вмінь і навичок працівників бібліотек і трансформацію системи їх безперервної освіти відповідно до міжнародних стандартів». Серед заходів, що потрібно вжити, – «розробити та впровадити збалансовану структуру підготовки фахівців з вищою освітою для роботи у бібліотеках з урахуванням потреб особи, інтересів держави, територіальних громад і працедавців». Серед очікуваних результатів – «вищі навчальні заклади застосовують освітні стандарти і освітньо-професійні програми, що пройшли незалежну експертну оцінку, підготовка фахівців здійснюється за міжнародними стандартами, дипломи визнаються іншими державами».

На виконання «Стратегії розвитку бібліотечної справи...» було розроблено план заходів. Зокрема, передбачалося: «розробити стандарти вищої освіти на ступінь бакалавра, магістра, доктора філософії зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»». Сьогодні в Україні розроблено стандарти вищої освіти з цієї спеціальності 029. Міністерством освіти і науки України 2018 р. затверджено стандарт вищої освіти з підготовки бакалаврів, 2019 р. – магістрів, 2021 р. – докторів філософії.

Важливими кроками до модернізації структури вищої освіти України та її інтегрування до світового освітнього і наукового простору стало затвердження 2015 р. нового переліку галузей знань і спеціальностей та його гармонізація в 2021 р. з Міжнародною

стандартною класифікацією освіти. Шифр спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» відповідає коду 0322 «Library, information and archival studies» Міжнародної стандартної класифікації освіти (<http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-fields-of-education-and-training-2013-detailed-field-descriptions-2015-en.pdf>). Спеціальність охоплює вивчення методів відбору, комплектування, організації та зберігання колекцій інформації, сприяння використанню інформації. Також шифр спеціальності 029 пов'язаний з кодом 0415 «Secretarial and office work». Спеціальність охоплює вивчення адміністративних процедур і практики, діловодства, канцелярських навичок, стенографії.

З переліком ОП, за якими здійснюється підготовка фахівців в Україні можна ознайомитись на сайті Інформаційної системи «Вступ.ОСВІТА.УА» (vstup.osvita.ua). Дослідивши її вміст станом на 24.07.2023, і узагальнивши інформацію, можна зазначити, що підготовка бакалаврів зі спеціальності 029 здійснюється за різними ОП. 17 ЗВО України мають ОП за однойменною назвою спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», 12 – «Документознавство та інформаційна діяльність». Серед сучасних ОП варто виокремити: «Диджитальні медіа» (Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара), «Інтернет-журналістика та блогінг», «Медіа комунікації та діджитал продакшн» (Київський національний університет культури і мистецтв), «Управління цифровою інформацією» (Харківська державна академія культури).

Підготовка магістрів зі спеціальності 029 здійснюється за ОП, що майже не відрізняються від бакалаврських. ОП «Документознавство та інформаційна діяльність» мають 10 ЗВО України, «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» – теж 10, решта – їхні варіації. Серед осучаснених ОП варто виокремити: «Інформаційний інжиніринг та соціальні комунікації» (Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу), «Керування документаційними процесами та розвиток цифрової громади» (Маріупольський державний університет).

Аналіз вступу 2023 р. засвідчив відсутність ОП, пов'язаних з наданням виключно сучасної бібліотечної освіти. Навіть Рівненський державний гуманітарний університет, в якому на бакалаврському і магістерському рівнях реалізується ОП «Книгознавство,

бібліотекознавство і бібліографія», надає класичну бібліотечну освіту.

Основні тенденції та проблеми розвитку системи вищої освіти в Україні детально викладено в «Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки», схваленої розпорядженням КМУ від 23.02.2022 р. № 286-р. В ній названо тенденції, що відбуватимуться до 2030 року. Це, – впровадження концепції Індустрії 4.0, роботизація, розвиток ІТ-технологій. Затребуваними будуть фахівці, здатні проектувати, впроваджувати нові технології з урахуванням нових викликів, а також професії, пов'язані з ІТ-технологіями і даними. Відповідно до вказаних тенденцій, ЗВО будуть змушені пропонувати більш актуальні, доступні та гнучкі ОП.

Україна прагне до світових освітніх трендів майбутнього. Проте, відбувається цей процес доволі повільно. Тільки окремі ЗВО розробляють ОП, спрямовані на отримання сучасних професій, але вони не пов'язані з наданням сучасної бібліотечної освіти. Трансформація ОП відбувається в умовах цифровізації інформаційної діяльності, тому зміст ОП має відповідати реальним змінам в бібліотечно-інформаційному комплексі і повинен чітко відображати нагальні потреби бібліотек України.

UDC 02:378.016(477)

Oksana Zbanatska,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0413-7576>,

Doctor of Sciences in Social Communications, Associate Professor,

Professor, Department of Journalism and International Relations,

Faculty of Journalism and International Relations,

Kyiv University of Culture,

Chief Librarian,

Department of Linguistic Support of Information Search Systems,

Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: ZbanatskaO@i.ua

TRANSFORMATION OF EDUCATIONAL PROGRAMS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS WITHIN THE CONTEXT OF LIBRARY AND INFORMATION COMPLEX DEVELOPMENT

Some aspects of the implementation of the Library Development Strategy for the period up to 2025 «Qualitative changes in libraries to ensure the sustainable development of Ukraine» and the «Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2022-2032» have been considered, as well as

information on the educational programs of the specialty 029 «Information, library and archival sphere», which is posted on the website of the Information System «Vstup.OSVITA.UA».

Keywords: archival sphere, library sphere, information sphere, educational programs, website «Vstup.OSVITA.UA», Ukraine.

УДК 021.9:004]:[061.23.024(477)+027.54(477.83-25)]

Зубко Надія Несторівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7394-8490>,

кандидатка історичних наук,

наукова співробітниця,

відділ бібліотекознавства,

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника,

Львів, Україна

e-mail: nadiannazubko@gmail.com

Мельник-Хоха Галина Ярославівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7357-2163>,

молодша наукова співробітниця,

відділ бібліотекознавства,

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника,

Львів, Україна

e-mail: galja-m@ukr.net

ГРАНТИ УКРАЇНСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ФОНДУ ЯК ПЕРЕДУМОВА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЄКТІВ ІЗ ЗБЕРЕЖЕННЯ КНИЖКОВОЇ СПАДЩИНИ

Охарактеризовано досвід Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника із залучення гранту від Українського культурного фонду для реалізації культурно-мистецького проєкту «Книжкова спадщина Наукового товариства імені Шевченка (1874–1913): цифрова колекція».

Ключові слова: грант, Український культурний фонд, диджиталізація, збереження фондів, Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника.

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну актуалізувало проблеми збереження документних фондів українських бібліотек, музеїв, архівів. Від 24 лютого 2022 р. вони вдаються до різних способів захисту національного культурного

надбання. Це потребує значних трудових і матеріальних ресурсів, яких в умовах обмеженого фінансування і так бракує. Тому культурно-освітні заклади намагаються здобути гранти від українських або закордонних донорів. Одним із таких грантодавців кілька років поспіль виступає Український культурний фонд (далі – УКФ), що впроваджує нові механізми надання державної підтримки за результатами експертного відбору проєктів. Мета цієї публікації – схарактеризувати досвід Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника (далі – ЛННБ ім. В. Стефаника) із залучення гранту від УКФ.

Усвідомлюючи назрілі суспільні потреби, фонд щорічно переглядає пріоритетні напрями діяльності і оновлює пакет грантових програм. На 2023 р. як одне із провідних завдань УКФ визначив сприяти «збереженню, відновленню, захисту та популяризації культурної спадщини, культурних цінностей та національної пам'яті українського народу задля зміцнення сучасної української ідентичності, формування спільних цінностей громадянського суспільства» (з офіційного сайту). З огляду на це, фонд запустив грантову програму «Культурна спадщина», покликану підтримувати проєкти з диджиталізації, реставрування, експонування та популяризації друкованих матеріалів, архівних документів, аудіовізуальних матеріалів, музейних об'єктів тощо. У межах програми оголошено конкурс за трьома підпрограмами (лотами): «Диджиталізація» зі створення каталогу, фонду, колекції, зібрання, експозиції та інших цифрових продуктів; «Дослідження історико-культурної спадщини України» з представленням аналітичного звіту; «Кроссекторальні проєкти зі збереження культурної спадщини», за результатами якої мали б запрацювати цифрові архів, бібліотека, музей, мобільний застосунок, інтерактивна мапа тощо.

Цьогоріч ЛННБ ім. В. Стефаника взяла участь у конкурсі на отримання гранту від УКФ з проєктом «Книжкова спадщина Наукового товариства імені Шевченка (1874–1913): цифрова колекція» (Лот «Диджиталізація»). Для цього підготовано заявку, яка складалася з кількох блоків: загальна інформація, детальний опис проєкту, його мета, цілі, завдання та індикатори їх досягнення, довгострокові результати та сталість (подальший розвиток), цільові аудиторії, команда виконавців, заходи, інформаційний супровід, особливості управління, потенційні проєктні ризики тощо. Додатково до заявки додавались детальний робочий план-графік з описом основних етапів проєкту та відповідальних виконавців;

презентаційний план проекту з визначенням актуальності, коротким оглядом стану вивченості проблеми, формулюванням мети і завдань, детальною характеристикою об'єкта оцифрування, збереження й удоступнення, висвітленням алгоритму реалізації й окресленням технологічних процесів; кошторису, який головно передбачав витрати на закупівлі необхідного обладнання, а також преміювання працівників різних структурних підрозділів бібліотеки, залучених до реалізації проекту.

За підсумками експертного оцінювання і переговорних процедур з УКФ підписано угоду про надання гранту на здійснення означеного культурно-мистецького проекту. Від червня 2023 р. розпочато поетапне виконання запланованих заходів. Підсумком його успішної реалізації стане: по-перше, збереження книжкової спадщини Наукового товариства імені Шевченка з фонду книгозбірні, адже передбачено виготовлення цифрових копій з оригіналів його видань, які є цінними джерелами до історії української культури й науки; по-друге, забезпечення дослідників і всіх зацікавлених читачів ЛННБ ім. В. Стефаника відкритим доступом та пошуковими можливостями до оцифрованого матеріалу в електронному каталозі бібліотеки. Проект приурочений до 150-літнього ювілею НТШ і покликаний привернути увагу українського соціуму до політематичного доробку Товариства та подвижницької діяльності його членів.

Наш досвід засвідчив, що грантові проекти передбачають, з одного боку – концентрацію значних зусиль на всіх етапах планування, написання та реалізації, а з іншого – посилюють інституційну та фінансову спроможність установи для вирішення проблем збереження фондів, підвищення рівня бібліотечно-інформаційних сервісів тощо. Ефективна проектна діяльність вимагає створення спеціального підрозділу (сектору), який би спеціалізувався на моніторингу грантів, пошуку партнерів, написанні заявок у співпраці з іншими відділами бібліотеки, а також підготовки комплексу необхідних робіт та документів, проміжного та підсумкового звітування.

UDC 021.9:004]:[061.23.024(477)+027.54(477.83-25)]

Nadiia Zubko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7394-8490>,

Candidate of Historical Sciences, Researcher,

Department of Library Science,

Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv,

Lviv, Ukraine

e-mail: nadiannazubko@gmail.com

Galyna Melnyk-Khokha,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7357-2163>,

Junior Researcher,

Department of Library Science,

Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv,

Lviv, Ukraine

e-mail: galja-m@ukr.net

UKRAINIAN CULTURAL FUND GRANTS AS A PREREQUISITE FOR THE IMPLEMENTATION OF PROJECTS ON BOOK HERITAGE PRESERVATION

The experience of the Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv in receiving a grant from the Ukrainian Cultural Fund for the implementation of the cultural and artistic project «Book heritage of the Shevchenko Scientific Society (1874–1913): digital collection» is described. Providing the researchers and readers with access to digitized materials of the book heritage in the library's open access digital catalog contributes to the spread of knowledge, the development of culture, the enhancement of scientific research and simplifies the process of finding relevant information.

Keywords: grant, Ukrainian Cultural Fund, digitization, funds preservation, V. Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv.

УДК 316.472.4:023

Іваненко Світлана Василівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8756-0892>,

завідувачка бібліотеки,

Науково-технічна бібліотека,

Інститут електрозварювання імені Є. О. Патона,

Національна академія наук України,

Київ, Україна

e-mail: sv_88@ukr.net

СОЦІАЛЬНА МЕРЕЖА FACEBOOK В ОБСЛУГОВУВАННІ КОРИСТУВАЧІВ БІБЛІОТЕКИ НАУКОВОЇ УСТАНОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

Порушується проблема взаємодії бібліотеки з користувачами у кризові часи соціальних потрясінь. Висвітлено питання використання соціальної мережі Facebook як дієвого засобу соціальної взаємодії та популяризації медіа продуктів бібліотеки.

Ключові слова: бібліотека, буктрейлер, Інститут електрозварювання імені Є. О. Патона, комунікація, Національна академія наук України, соціальна мережа, хештег, Facebook, QR-код.

Кризові «ковідні» та воєнний часи підштовхнули наукові бібліотеки Національної академії наук України (далі НАН України) до активнішого освоєння соціальних мереж як додаткових каналів комунікації зі своїми користувачами. Відсутність можливості контактувати із споживачем бібліотечного продукту безпосередньо в установі спричинило перехід спілкування у віртуальний формат.

Науково-технічна бібліотека Інституту електрозварювання імені Є. О. Патона (далі НТБ ІЕЗ) має свій власний канал комунікації у соціальній мережі Facebook (<https://www.facebook.com/LibraryPaton/>), який було створено у 2020 р. Він започаткований як додаткова можливість залучення читацької аудиторії і згодом став важливим засобом комунікації з потенційним відвідувачем у період карантинних обмежень під час Covid-19 та повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію незалежної України.

Facebook-сторінка НТБ ІЕЗ – це обліковий запис бібліотеки у найбільш популярній у світі соціальній мережі, де основою для взаємодії з потенційним користувачем є персональний профіль бібліотеки, доповнений офіційною інформацією, хештегами, зображеннями та відеоконтентом.

Щоб зробити сторінку НТБ ІЕЗ унікальною у 2020 р. було опубліковано основну світліну бібліотеки та зображення обкладинки, також додано персональну назву (Науково-технічна бібліотека ІЕЗ імені Є. О. Патона НАН України) та контактну інформацію, обрано категорію.

У 2021 р. до Всесвітнього дня соціальних мереж створено хештеги бібліотеки #НТБ_ІЕЗ та #LibraryPaton, що полегшують

пошук користувачами дописів книгозбірні, не використовуючи стрічку новин.

У 2023 р. згенеровано QR-код для сторінки бібліотеки у Facebook для швидкого зчитування посилання на сторінку через камеру мобільного телефону користувача.

Рис. QR-код НТБ ІЕЗ у Facebook

QR-код використовується НТБ ІЕЗ при підготовці інформації, презентацій, електронних виставок літератури, буктрейлерів, відеоглядів, інших віртуальних продуктів, що суттєво збільшує кількість підписників бібліотеки у Facebook. Станом на 2023 р. на профіль НТБ ІЕЗ у Facebook підписаний 51 користувач.

НТБ ІЕЗ активно використовує соціальну мережу Facebook для просування своїх медіа продуктів і підтримки зв'язку з аудиторією.

Контент, що публікується на Facebook-сторінці НТБ ІЕЗ:

1. Інформація про публікаційну активність бібліотекарів у фаховій періодиці;

2. Буктрейлери книжкових виставок – зображення видань із бібліографічним описом та короткою анотацією у форматі відео ролика, що супроводжується аудіо і відео рядом.

3. Матеріали інформаційного характеру:

- доступ до електронних ресурсів та передплатних баз даних;

- вебінари, навчальні заходи;

- події і заходи, які відбуваються у житті бібліотеки та наукової установи;

- пам'ятні дати та новини, пов'язані з діяльністю ІЕЗ та бібліотеки.

Тематика публікацій у 2022 р. змінилася відповідно до подій в країні. На сторінці бібліотеки у Facebook наразі публікується інформація стосовно волонтерства, гуманітарної допомоги та участі бібліотеки та наукової установи в житті країни в умовах повномасштабної російської агресії.

НТБ ІЕЗ для визначення ефективності публікацій на Facebook використовує інструменти статистики для порівняння показників охоплення допису та взаємодії з дописом. Слід також враховувати кількість реакцій, коментарів, поширень публікації.

Дописами з найбільшим охопленням (до 269) та взаємодією (до 43) у довоєнний період були буктрейлери книжкових виставок. У воєнний час буктрейлери зберегли свої позиції, але популярності також набули публікації у фаховій періодиці (охоплення до 122, взаємодія до 33).

Важливо відмітити, що через додаток Facebook Messenger бібліотека отримує замовлення на електронні копії статей, надає інформаційні довідки, виконує замовлення по МБА.

Отже, використання соціальних мереж у роботі наукової бібліотеки сприяє формуванню позитивного іміджу книгозбірні в глобальній мережі Інтернет, надає можливість не втрачати контакт з користувачами у складних умовах та посилювати взаємодію з цільовою аудиторією у зручному і сучасному форматі.

Для подальшого розвитку бібліотечної сторінки у соціальній мережі Facebook є можливість використовувати привабливі для читача інструменти online-трансляцій; проводити дистанційні заходи; створити, так звані, кнопки дії («зателефонувати», «замовити»); під'єднати до профілю обліковий запис WhatsApp тощо.

Тож, використання соціальної мережі Facebook надає можливість НТБ ІЕЗ бути на зв'язку зі своїми користувачами 24/7 постійно.

UDC 316.472.4:023

Svitlana Ivanenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8756-0892>,

Head of the Library,

Scientific-Technical Library,

E. O. Paton Electric Welding Institute,

National Academy of Science of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: sv_88@ukr.net

THE FACEBOOK SOCIAL NETWORK AS MEANS TO SERVICE OF LIBRARY USERS OF THE SCIENTIFIC INSTITUTION OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE

The problem of interaction between the library and users in times of crisis social upheavals is raised. The issue of using the Facebook social network as a effective remedy of social interaction and popularization of media products of the library is highlighted.

Keywords: library, booktrailer, E. O. Paton Electric Welding Institute, communication, The National Academy of Science of Ukraine, social network, hashtag, Facebook, QR-code.

УДК 027.54(477.74-25)ОННБ:76(100)»15/18»(0.034.2)

Жик Лариса Володимирівна,

головна бібліотекарка,

відділ рідкісних видань та рукописів,

Одеська національна наукова бібліотека,

Одеса, Україна

e-mail: larisa.izhik@ukr.net

ЦИФРОВИЙ РЕСУРС ОДЕСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ «СТАРОВИННА ГРАВЮРА» – НАЦІОНАЛЬНЕ НАДБАННЯ, ДОСТУПНЕ КОЖНОМУ

Репрезентовано цифровий ресурс Одеської національної наукової бібліотеки «Старовинна гравюра – національне надбання України», який включає західноєвропейські гравюри XVI–XIX ст. з фонду книгозбірні. Доведено, що організація доступу до них, введення їх у науковий обіг, вивчення та оприлюднення – нагальне завдання бібліотеки.

Ключові слова: західноєвропейська гравюра XVI–XIX століть, цифрові ресурси, Одеська національна наукова бібліотека, культурне надбання України.

Унікальний та універсальний за змістом фонд ОННБ, що є невід’ємним складником загальнодержавного фонду України, налічує понад 5 млн документів, серед яких понад 200 тисяч рідкісних книжкових пам’яток, які становлять виняткову цінність з огляду історії, культури, науки України і світу.

Колекції книг, періодичних видань, рукописів, фотографій, гравюр та ін. у кожній бібліотеці є унікальною частиною культурної

пам'яті людства. Організація доступу до них, введення їх у науковий обіг, їх вивчення та оприлюднення – нагальне завдання діяльності кожної бібліотеки. Шляхом досягнення цієї мети є оцифрування рідкісних рукописних та друкованих пам'яток, створення цифрових бібліотек. Таким чином ми захищаємо пам'ятки друку і писемності від зношуваності та негативного впливу навколишнього середовища (особливо ті, чий фізичний стан є незадовільним), а також надаємо можливість користуватися рідкісними та цінними документами, які викликають підвищений попит.

У 2018 р. з метою збереження та популяризації культурної спадщини фахівці бібліотеки під егідою Міністерства культури та інформаційної політики України, за сприяння Українського культурного фонду втілили грантовий проект з оцифрування старовинних гравюр XVI-XIX століть, що зберігаються у відділі рідкісних видань і рукописів ОННБ і мають світове значення. У рамках проекту було оцифровано близько 100 гравюр, розроблено сучасний веб-ресурс «Старовинна гравюра – національне надбання України», підготовлено виставку, каталог якої був надрукований у видавництві «Мистецтво».

До складу колекції входять західноєвропейські гравюри у вигляді відбитків на окремих аркушах, виконані в різних гравірувальних техніках – різцевої гравюри, офорта, мецо-тинто, а також у техніці літографії. Важливою частиною зібрання є також оригінальні примірники з видами старої Одеси.

Походження колекції західноєвропейських гравюр досі не визначене. У 1883 р. невідома особа пожертвувала Одеській міській публічній бібліотеці (тепер ОННБ) колекцію старовинних гравюр (177 аркушів). Ця цифра постійно згадувалась у звітах бібліотеки до 1898 р. Після цього інформація про наявність у бібліотеці гравюр уже не з'являлася. Однак гравюри і взагалі естампи продовжували надходити до бібліотеки, в основному за рахунок пожертвувань приватних осіб. Більшою мірою це стосувалось одеських гравюр і літографій.

У 1907 р. в новому приміщенні бібліотеки було відкрито Зал імені графа М. М. Толстого, названий так на честь мецената і багаторічного попечителя графа Михайла Михайловича Толстого. Серед його дарунків була і колекція «ілюстрованих видань, гравюр, портретів та іншого», розміщена в особливому залі. Одним із призначень залу було «зберігання різного роду картин, видів, портретів, що головним чином мають відношення до історії Одеси».

Таким чином, до 1917 р. в Залі імені графа М. М. Толстого було зібрано велику колекцію одеських гравюр і літографій. У 1922 р. на базі Залу імені графа М. М. Толстого було створено відділ рідкісних видань і рукописів. У червні 1923 з колекції вилучили «непрофільні експонати» (гравюри, літографії з видами старої Одеси, історичні предмети), що призначалися для музею старої Одеси, який був відкритий у 1927 р. У відділі рідкісних видань і рукописів залишилася невелика кількість одеських естампів XIX століття та колекція західноєвропейських гравюр.

Зібрання зарубіжної графіки представлене роботами видатних майстрів нідерландської (Г. Гольціус, Ф. Флоріс, С. А. Болсверт, династією Саделерів), італійської (Д. Гізі, Д. Б. Кастільйоне, П. Теста, Каналетто), французької (Ж. Морен, Ж. Еделінк, Н. Піто, династіями Древе, Лармессен, Томассен, Одран), німецької (Г. Ф. Шмідт, Й. Е. Рідінгер, Й. М. Бернігерот та ін.) та інших національних шкіл.

Не всі аркуші, на жаль, дійшли до нас у задовільному стані: недбале поводження колишніх власників гравюр, час і неналежні умови зберігання наклали на них свій відбиток: у багатьох естампів обрізані поля, самі вони дубльовані на папір, на деяких – часткові втрати зображення. Все це ускладнювало атрибуцію відбитків.

Можливості веб-ресурсу дозволяють переглядати гравюри за національними школами, століттями, персоналіями. Подано біографічні довідки про всіх граверів. Опис кожної гравюри зроблено відповідно до прийнятих у науковому мистецтвознавстві правил: наведено назву, дату відбитку, прізвище автора оригіналу, вказано техніку виконання, розмір, стан гравюри, легенду, інв. № зберігання. Подано також короткі дані про осіб, причетних до відбитка (автор оригіналу, зображена особа, видавець, адресат присвяти). Надається список джерел, де згадується гравюра. Текст ресурсу – українською та англійською мовами. Він постійно поповнюється новими документами. Наразі він включає близько 150 одиниць.

«Старовинна гравюра» є першим серед подібних цифрових ресурсів в бібліотечних установах України.

Гравюра – це унікальна частина культурної пам'яті людства, оприлюднення зображень гравюр сприяє введенню в науковий обіг документів образотворчого мистецтва, репрезентації культурного надбання України світовому культурному співтовариству, входженню країни у світовий культурний простір. Веб-ресурс розширить можливості вільного доступу до вітчизняних та зарубіжних гравюр XVI–XIX ст. шанувальникам мистецтва,

історикам, мистецтвознавцям, працівникам музеїв, реставраторам, бібліотекарям з усього світу.

До ресурсів цифрової бібліотеки за весь період її існування звернулися користувачі з п'ятдесяти країн світу: у першу чергу з України, потім зі США, Польщі, Італії та інших країн.

Зростає і кількість користувачів, які відвідують цей цифровий проєкт – наразі 3461 користувач. Одним із показників є середній час перебування на ресурсі – він становить близько 3 хвилин. Найбільшу зацікавленість у користувачів викликають одеські гравюри XIX ст., потім – західноєвропейські XVII та XVI ст.

UDC 027.54(477.74-25)ONSL:76(100)»15/18»(0.034.2)

Larysa Izhyk,

Chief Librarian,

Department of Rare Books and Manuscripts,

Odesa National Scientific Library,

Odesa, Ukraine

e-mail: larisa.izhik@ukr.net

DIGITAL RESOURCE «THE OLD ENGRAVING» – NATIONAL TREASURE AVAILABLE TO EVERYONE

The digital resource of Odesa National Scientific Library «The Old Engraving – National Treasure of Ukraine», which includes Western European engravings of the XVI-XIX centuries, is presented. It is proved, that the organization of access to it, and its introduction into scientific circulation, study, and publication is an urgent task for the library.

Keywords: Western European engraving of the XVI-XIX centuries, digital resources, Odesa National Scientific Library, Cultural Treasure of Ukraine.

УДК 377.3.018.44:005

Касьян Владислав Володимирович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0539-4531>,

кандидат філософських наук, доцент,

кафедра інформаційних технологій,

Київський національний університет культури і мистецтв,

Київ, Україна

e-mail: kasjanvv@gmail.com

ВИРОБНИЧА ПРАКТИКА СТУДЕНТІВ ЯК СТИМУЛ ЗАСВОЄННЯ ЗНАЇЬ З МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УСТАНОВИ

Висвітлено вплив виробничої практики студентів на засвоєння ними теоретичних знань і набуття практичних навичок маркетингової діяльності безпосередньо в установі. Доведено, що сумлінне виконання студентом програми виробничої практики значно підвищує його зацікавленість у навчанні, вивченні нових дисциплін, підвищує успішність, якість виконання курсових робіт, активізує інтерес до науково-дослідної роботи.

Ключові слова: бакалавр, викладач, Київський національний університет культури і мистецтв, навчально-виховний процес, практика, професійна діяльність, студент.

Виробнича практика студентів – це невід’ємний складник програми підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» галузі знань 02 «Культура і мистецтво». Процес підготовки висококваліфікованих працівників та реальний запит українського суспільства постійно підвищують рівень вимог до майбутніх фахівців, змінюючи як зміст, так і структуру завдань, які студент має навчитися вирішувати самостійно.

Освітньо-професійна програма «Менеджмент соціально-комунікаційних мереж, Інтернет-маркетинг» є реакцією освіти на потреби сучасного ринку праці та інновацією у рамках спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». Пропозиція цієї освітньої програми дає можливість реалізувати підготовку фахівців для широкого спектру інформаційної та соціально-комунікативної діяльності.

Теоретична підготовка студентів у комплексі з виробничою практикою передбачає безперервність і послідовність засвоєння потрібного обсягу знань і умінь відповідно до освітнього рівня «бакалавр». За період виробничої практики здобувачі вищої освіти мають можливість поглибити, розвинути і закріпити знання, одержані під час навчання в Київському національному університеті культури і мистецтв (КНУКіМ), усвідомити, що інформаційно-аналітична і маркетингова діяльність є важливими напрямками роботи інформаційно-аналітичних центрів, бібліотек, архівів, інших документно-комунікаційних установ. Водночас студенти отримують

нові навички практичної роботи за основними напрямками професійної діяльності, а отже – формують професійне мислення.

Роботу студентів-практикантів регламентує «Положення про проведення практики студентів Київського національного університету культури і мистецтв», розробленого на основі «Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України», затвердженого наказом Міністерства освіти України від 8 квітня 1993 р. № 93, наказу Міністра освіти України від 20 грудня 1994 р. № 351 «Про внесення змін до Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України» та у відповідності до Закону України «Про вищу освіту» від 28 грудня 2014 р. № 76-VIII, Указу Президента України від 4 липня 2005 р. № 1013/2005 «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні».

Треба зазначити, що виробнича практика студентів проводиться на базах практики, які мають умови та можливості для виконання програми практики. За бази практики обираються установи, що мають штат висококваліфікованих фахівців, здатних надати допомогу студентам у закріпленні теоретичних знань і набутті практичних фахових умінь і навичок. Базами практики студентів-бакалаврів спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» є провідні бібліотеки м. Києва та України, з якими кафедра інформаційних технологій КНУКіМ уклала угоди щодо практичної підготовки фахівців.

Студентська виробнича практика передбачає поетапне і послідовне набуття потрібного обсягу професійних знань, умінь та практичних навичок у цілісному навчально-виховному процесі. Загалом вона спрямована на: оволодіння різними видами професійної діяльності;— отримання практичного досвіду різних професійних ролей; набуття особистої професійної майстерності.

Метою виробничої практики студентів КНУКіМ є опанування сучасних методів, форм організації та інструментарію у сфері їхньої майбутньої професії, формування практичних навичок прийняття самостійних рішень під час роботи у реальних виробничих умовах, виховання у них потреби самостійно систематично підвищувати свої знання та творчо їх застосовувати у практичній роботі.

Відповідно до затвердженої кваліфікаційної характеристики бакалавра фахівець-маркетолог повинен закріпити набуті в Університеті теоретичні знання з маркетингу та його сучасних

концепцій, системи і характеристики сучасного маркетингу та маркетингових досліджень, маркетингової товарної політики. планування та просування нових товарів, маркетингової цінової політики, методами маркетингового ціноутворення, комплексом маркетингових комунікацій, управлінням каналами розподілу. Студент повинен практично навчитися організовувати і планувати маркетингову діяльність установи, досліджувати ринок, моделювати різні ринкові ситуації, прогнозувати попит, організовувати укладання та здійснювати контроль за виконанням угод і контрактів, планувати і організовувати рекламні акції, оцінювати ефективність маркетингової діяльності тощо.

Треба зазначити, що після сумлінного виконання студентом програми виробничої практики значно підвищується його зацікавленість у навчанні, усвідомлення вивчення нових дисциплін, підвищується успішність, якість виконання курсових робіт, активізується інтерес до науково-дослідної роботи. Отже, трансформаційні та інтеграційні процеси, що нині відбуваються у житті українського суспільства, стосуються всіх сфер діяльності, зокрема й освітньої – основи соціально-економічного розвитку України, що зумовлює потребу подальшого реформування освіти на всіх рівнях. Одним із дієвих шляхів оновлення змісту професійної освіти й навчальних технологій, узгодження їх із сучасними потребами інформаційно-комунікаційної галузі, на наше переконання, є орієнтація навчальних програм на компетентнісний підхід та створення ефективних механізмів його реалізації.

UDC 377.3.018.44:005

Vladyslav Kasian,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0539-4531>,

Ph.D. (Philosophical Sciences),

Associate Professor at the Department of Information Technologies,

Kyiv National University of Culture and Arts,

Kyiv, Ukraine

e-mail: kasjanvv@gmail.com

INDUSTRIAL PRACTICE OF STUDENTS AS A STIMULUS FOR STUDYING MARKETING ACTIVITIES OF THE INSTITUTION

The impact of students' industrial practice on their theoretical knowledge mastering and acquisition of the practical marketing activity skills directly

at the institution is highlighted. It has been proven that a student's systemic implementation of the industrial practice program significantly increases his or her interest in studying and applying new disciplines, increases success, the quality of coursework, and activates interest in research work. *Keywords:* bachelor, teacher, Kyiv National University of Culture and Arts, educational process, practice, professional activity, student.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:004.775:[070.486:02]:025.5]»364»(477)

Клименко Оксана Зіновіївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4821-8503>,

кандидатка історичних наук, доцентка,

завідувачка відділу,

відділ наукових видань,

Інститут бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: klimenko_oz@ukr.net

ВЗАЄМОДІЯ У ПІДГОТОВЦІ ФАХОВОГО ПЕРІОДИЧНОГО ВИДАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

На прикладі журналу «Бібліотечний вісник» розкрито основні рівні взаємодії на різних етапах видавничої підготовки фахового періодичного видання в умовах воєнного стану в Україні.

Ключові слова: Україна в умовах воєнного стану, журнал «Бібліотечний вісник», періодичне видання, взаємодія.

У час важких випробувань, коли російські війська тотально плюндрують українську землю та надбаня багатовікової культури українського народу, редакція науково-теоретичного та практичного журналу «Бібліотечний вісник» продовжувала посилено працювати, щоб вчасно опублікувати на вебпорталі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ) (<http://bv.nbuv.gov.ua/>) контент кожного номера. Часопис відображає актуальні напрями та сучасні тенденції розвитку бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, соціальних комунікацій у бібліотечно-інформаційній галузі в Україні та за кордоном, тому результати наукових досліджень, які оприлюднені на його шпальтах, мають велике

значення для інтеграції основних досягнень української науки, освіти та практики у світові наукові комунікації.

Сьогодні, коли історія журналу налічує три десятиліття, «Бібліотечний вісник» за передплатою поширюється в Україні та за книгообміном у понад двадцять країн світу, серед яких – Велика Британія, Китай, Німеччина, Польща, США, Франція, Хорватія, Чехія, Японія тощо.

Після повномасштабного вторгнення Російської Федерації – 24 лютого 2022 р. – підготовлено шість номерів (часопис виходить один раз на три місяці). Вже у першому номері 2022 р. було запроваджено нову рубрику «Наука та бібліотечна справа в умовах воєнного стану в Україні: міжнародна підтримка», матеріали якої розкривають багатоаспектну підтримку українських науковців міжнародним співтовариством, ініціативи та проекти галузевих закордонних інституцій.

Варто згадати, що наклад щоквартальника у період воєнного стану коливався від 270 до 155 примірників, що, звичайно, залежало від можливості оплатити передплату, коли окуповано було близько 30% території України, більше трьохсот бібліотек були повністю знищеними, а мільйони громадян стали вимушеними переселенцями.

На підготовчому етапі особливо та етапі редакційної обробки оригіналів на рівні *роботи з авторами* накопичений багаторічний досвід підготовки періодичного видання дозволив, окрім науковців НБУВ, залучити фахівців таких установ та закладів: № 1 2022 р. – Видавничий дім «Академперіодика» Національної академії наук України, Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» (м. Харків); № 2 2022 р. – Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Національний університет «Львівська політехніка» (м. Львів), Загальна бібліотека Військової академії (м. Одеса); № 3 2022 р. – Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого, Київський національний університет культури і мистецтв, Науково-технічна бібліотека Інституту електрозварювання імені Є. О. Патона Національної академії наук України, Національна наукова медична бібліотека України; № 4 2022 р. – Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника; № 1 2023 р. – Київський університет культури, Президія Національної академії наук України, Київський національний університет технологій та дизайну, Національний університет біоресурсів

і природокористування України, Науково-технічна бібліотека Інституту електрозварювання імені Є. О. Патона Національної академії наук України, Національна наукова медична бібліотека України; № 2 2023 р. – Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Національний університет «Львівська політехніка» (м. Львів), Київський університет імені Бориса Грінченка.

На підготовчому (доредакційному) етапі визначальною для актуальності тематики, якості наукових студій була взаємодія на *рівні редакційної колегії*. Необхідно вказати, що всі члени редколегії від України, навіть ті, які знаходилися за кордоном, працювали активно (у журналі – подвійне рецензування: внутрішнє і зовнішнє).

Завдяки координуючій роботі *головного редактора часопису* генерального директора Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського Л. А. Дубровіної та заступника головного редактора директора Інституту інформаційних технологій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського К. В. Лобузінної тематика матеріалів військового часу визначається різноплановістю та злободенністю.

На *рівні міжвіддільської взаємодії* на етапі післяредакційної підготовки: фахівці відділу наукової організації електронних інформаційних ресурсів ретельно перевіряли та вчасно наповнювали міжнародні бази даних та розміщення електронних версій статей у національному репозиторії «Наукова періодика України»; завдяки злагодженим зусиллям працівників відділу комплексної репрографії журнал був надрукований у якомога коротші терміни з повноколірною обкладинкою.

Отже, в умовах воєнного стану в Україні на всіх етапах видавничої підготовки якісного фахового періодичного видання основними рівнями взаємодії визначено: на підготовчому етапі – з авторами; рівень редакційної колегії; координуюча робота головного редактора часопису та його заступника; міжвіддільська взаємодія на етапі післяредакційної підготовки.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:004.775:[070.486:02]:025.5]»364»(477)

Oksana Klymenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4821-8503>,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,

Head of the Department,

Department of Scientific Publications,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: klimenko_oz@ukr.net

COMMUNICATION IN THE PREPARATION OF A PROFESSIONAL PERIODICAL PUBLICATION UNDER MARTIAL LAW IN UKRAINE

Using the example of the «Bibliotechnyi visnyk» magazine, the main directions of cooperation in the preparation of a professional periodical publication under the martial law of Ukraine are highlighted. The necessity to establish close cooperation with libraries to enhance the subject matter of the magazine was emphasized.

Keywords: Ukraine under martial state, «Bibliotechnyi visnyk» magazine, periodical, interaction.

УДК 025.5:004.77

Коваль Тетяна Миколаївна,

ORGID <https://orcid.org/0000-0003-0147-6679>,

кандидатка історичних наук,

заступниця генерального директора з наукової роботи,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: gon4arova11@bigmir.net

Туровська Леся Олегівна,

ORGID <https://orcid.org/0000-0002-0750-1794>,

наукова співробітниця,

сектор універсального підсобного фонду і каталогів,

відділ комплексного бібліотечного обслуговування,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: nankepy@ukr.net

ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО БІБЛІОТЕЧНО- ІНФОРМАЦІЙНОГО СЕРВІСУ

Визначено роль електронних інформаційних ресурсів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в дистанційному бібліотечно-інформаційному обслуговуванні, обґрунтовує доцільність їх подальшого формування та розвитку.

Ключові слова: віддалений користувач, дистанційне бібліотечно-інформаційне обслуговування, електронні інформаційні ресурси.

Сьогодні статус наукової бібліотеки визначається не тільки кількісним складом фонду друкованих документів та обсягом передплачених видань, а й тими електронними інформаційними ресурсами (далі ЕІР), якими вона володіє, наскільки оптимально забезпечує їх використання.

Сам термін «електронний інформаційний ресурс» вміщує такі складники, як: цифрова форма фіксації інформації; комп'ютерні засоби та програмне забезпечення для їхнього формування й супроводження; електронне середовище для їхнього розповсюдження й використання (комп'ютерні мережі та засоби телекомунікаційного зв'язку).

Провідну роль у формуванні та використанні ЕІР відіграє Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ), яка ще з 1990-х років долучилася до цілеспрямованого формування фонду ЕІР власної генерації.

З метою модернізації інфраструктури бібліотечного обслуговування та максимального розкриття змісту власних ЕІР, 2010 р. НБУВ упровадила автоматизовану бібліотечну інформаційну систему АБІС «ІРБІС-64», здатну вести опрацювання ЕІР будь-якої складності.

Відтоді на вебпорталі НБУВ сформовано цілу низку ЕІР, які акумулювали наукові здобутки, культурну спадщину, інформаційно-аналітичні, біографічні та бібліографічні ресурси. Virізняючись своєю динамічністю, вони постійно поповнюються, забезпечуючи користувачів оперативною та якісною інформацією.

ЕІР рекламуються та оприлюднюються на офіційному вебпорталі НБУВ (<http://www.nbuv.gov.ua>) та на сторінці НБУВ у соціальної мережі «Facebook» (https://www.facebook.com/Vernadsky.Library/?ref=page_internal).

Серед найпопулярніших *електронних інформаційних ресурсів* Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського виокремлюємо:

- ✚ наукова електронна бібліотека (повнотекстова колекція наукових видань, монографій, довідників, енциклопедій, словників, підручників, методичних посібників);
- ✚ наукова періодика України (зібрання повних текстів наукових фахових видань);
- ✚ автореферати дисертацій;
- ✚ цифрова бібліотека історико-культурної спадщини (оцифровані видання історико-культурних фондів НБУВ);
- ✚ електронна колекція газет;
- ✚ електронна колекція карт;
- ✚ інформаційно-аналітичні матеріали (орієнтовані на задоволення інформаційно-аналітичних запитів органів державної влади, громадських організацій, економічних структур, наукових працівників);
- ✚ спеціалізовані електронні бібліотеки (юридичних, філософських та бібліотекознавчих видань);
- ✚ електронні бібліотечні виставки (тематичні та нових надходжень);
- ✚ електронні архіви (зокрема, унікальні проекти «Електронний архів Михайла Грушевського», «В. І. Вернадський», «Т. Г. Шевченко», реалізовані спільно з вітчизняними науковими установами та архівами);
- ✚ репозитарій (зібрання документів наукового, довідкового, освітнього та методичного призначення щодо історії та основних напрямів наукової діяльності НБУВ).

Формування, супроводження та використання ЕІР НБУВ відбувається на принципах науковості, інформативності, доступності, планомірності, систематичності та оперативності.

Принцип науковості реалізується шляхом застосування сучасної технологічної платформи; дотримання чинних стандартів бібліографічного аналітичного опису; використання міжнародної системи класифікації документів (УДК); прийняття науково

обґрунтованих методичних рішень з урахуванням передового українського і зарубіжного досвіду.

Принцип інформативності гарантується багатоаспектним, максимально повним розкриттям вмісту ЕІР.

Принцип доступності реалізується у наявності лінійки користувацьких комп'ютерів у читальних залах НБУВ та ґрунтується на клієнт-серверній платформі, яка обумовлює одночасне користування ЕІР багатьма відвідувачами.

Рівний і вільний доступ до ЕІР надається як фізичним, так і віддаленим користувачам на вебпорталі НБУВ. Можливість багатоаспектного пошуку інформації за елементами аналітичних записів та їх поєднанням гарантує отримання максимально повної інформації за читацьким запитом.

Принцип планованості полягає в формуванні та функціонуванні ЕІР у відповідності з науково обґрунтованими поточними та перспективними загально-бібліотечними планами.

Принцип систематичності реалізується регулярним поповненням ЕІР НБУВ.

Відповідно до *принципу оперативності* мінімізується час, витрачений на аналітико-синтетичне опрацювання ЕІР та доведення його результатів до відома користувачів.

Отже, представляючи свою діяльність у віртуальному інформаційному просторі, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського залучає власні електронні інформаційні ресурси до повсякденної практики, створює найкращі умови для рівного та необмеженого користування ними різних читацьких професійних категорій і груп. Тим самим провідна наукова бібліотека перетворюється на центр інтегративного інформаційно-комунікативного забезпечення наукового, навчального, виробничого, культурологічного, освітнього та інших суспільних процесів, а сукупність її власних ЕІР стає ключовим вектором інноваційного розвитку інформаційно-бібліотечної сфери держави.

UDC 025.5:004.77

Tatiana Koval,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0147-6679>,

Candidate of Historical Sciences,

Deputy Director for Research,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: gon4aroval1@bigmir.net

Lesia Turovska,
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0750-1794>,
Researcher,
Sector of Universal Ancillary Fund and Catalogs,
Department of Complex Library Service,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: nankepy@ukr.net

DIGITAL INFORMATION RESOURCES AS A COMPONENT OF THE LIBRARY AND INFORMATION SERVICE

The role of digital information resources and information services of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine as a remote library, the necessity or lack thereof of their further formation and development are studied.

Keywords: remote user, remote library and information service, digital information resources.

УДК 021.1-044.922(477.54-25)]
Кравець Лілія Олександрівна,
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5631-623X>,
аспірантка,
кафедра інформаційних технологій,
факультет PR, журналістики та кібербезпеки,
Київський національний університет культури і мистецтв,
Київ, Україна
e-mail: liliakra236@gmail.com

ФУНКЦІОНУВАННЯ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Висвітлено особливості діяльності бібліотечної справи України в умовах воєнного стану. Виокремлено основні напрями роботи бібліотек та їхні нові завдання: боротьба за інформаційний простір; допомога внутрішньо переселеним особам; допомога Збройним силам України.

Ключові слова: Україна в умовах воєнного стану, бібліотечна справа, бібліотека, функції.

Український бібліотечний соціальний інститут завжди чутливо реагував на всі суспільні-політичні зміни, мав однастайну підтримку

в народу, особливо у час суспільних катастроф і потрясінь. Диверсифікація бібліотечної діяльності стала провідною тенденцією в умовах воєнного стану в Україні, що підтверджує прогресивну динаміку утвердження бібліотеки як чільного соціокультурного центру, що зазнав якісних системних трансформацій та еволюції від місця зберігання та накопичення документів до комфортного творчого простору, де народжуються нові знання та ідеї і формується свідомий громадянин самостійної незалежної України як повноправний член великої європейської сім'ї та цивілізованого світу, що одностайно підтримав свою державу у боротьбі з окупантом.

У переддень війни ще 23 лютого 2022 р. Президія Всеукраїнської громадської організації «Українська бібліотечна асоціація» звернулася до бібліотечної спільноти країни, де зокрема наголосила: «Бібліотеки – це місця безпеки та свободи, де кожен та кожна, хто потребує цього, отримує вільний доступ до інформації, до інтернету, отримує психологічну підтримку, отримує допомогу у вирішенні своїх життєвих складнощів. <...> Бібліотеки є стратегічною зброєю держави у гібридній війні, яку багато років веде Російська Федерація! Актуальність бібліотек у подоланні викликів, які постають перед людиною, громадою та суспільством в Україні, стала очевидною протягом останніх восьми років російської агресії. Сьогодні, коли перед нами постала загроза відкритої війни з Росією, ми з вами, Бібліотекарі, усвідомлюємо своє значення та свою відповідальність!» (<https://ula.org.ua/novyny-ta-podii/novyny/4977-zvernennia-prezydii-vho-ukrainska-bibliotechna-asotsiatsiia-do-bibliotechnoi-spilnoty-ukrainy-vid-23-liutoho-2022-r>). Тобто, українські бібліотекарі вже були адаптовані до загроз і суспільних потрясінь і воїнами на інформаційному фронті, а бібліотеки – центрами інформаційної боротьби як важливий складник інформаційної інфраструктури держави.

Бібліотечна справа України від першого дня повномасштабного вторгнення російських військ одразу переорієнтувала свою роботу відповідно до викликів часу. Значна частина бібліотек, особливо тих, які потрапили в зону бойових дій, зачинилася, а інші стали прихистком для внутрішньо переселених осіб як безкоштовний громадський простір (розподіл і доставка гуманітарної допомоги, місце укриття для населення, багатоцільовий осередок розповсюдження правової, медичної допомоги, навчання українській мові та медіаграмотності). Також бібліотекарі всіляко підтримують

Збройні сили України (плетіння маскувальних сіток, збір коштів, облаштування швейних майстерень).

24 лютого 2022 р. – у день повномасштабного вторгнення – Л. Лагута у блозі Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого розмістила матеріал «Ми сильні! Вартуємо інформаційний простір: день 1», у якому представила основну інформацію про обмеження воєнного стану, введені позачерговим засіданням Верховної Ради України, опублікувала інструкції для громадян України у разі артилерійських обстрілів; поінформувала про карту бомбосховищ, необхідність здавати кров для ДонорUA та завершила таким закликком: «Зберігаймо спокій та підтримуємо українську армію!» (<https://oth.nlu.org.ua/?p=5642>).

Основними завданнями від перших днів війни були такі (<https://www.prostir.ua/?news=vijna-za-tsinnosti-biblioteky-yak-tsentry-borotby-na-informatsijnomu-fronti>): боротьба за інформаційний простір; допомога внутрішньо переселеним особам; допомога Збройним силам України. Бібліотекарі активно залучають до комунікації соціальні мережі, де постійно повідомляють членів громади про всі заходи, інформують на своїй е-сторінці чи вебсайті про події та новини, створюють відеоконтент на бібліотечних YouTube-каналах, що, з одного боку, сприяє зміцненню їхньої конкурентоздатності та позитивного іміджу, а з іншого представленню в глобальному інформаційному просторі.

Трансформація бібліотечного соціального інституту у час суспільних потрясінь активно розгортається, змінюючи сутнісне наповнення бібліотечної діяльності на інформаційному та когнітивному рівнях соціальних комунікацій. Українські бібліотеки оптимально виконують традиційні функції (виставкова, виховна, загальнокультурна, інформаційна, компенсаторна, комунікаційна, меморіальна, організаційна, освітня, представницька, релаксаційна, соціальна) та успішно реалізують інноваційні (адукаційно-адвокаційна, забезпечення вільного доступу до світового інформаційного простору, орієнтаційно-дорадча, подолання цифрової нерівності, формування стійкого інтересу до читання).

Тобто, в умовах воєнного стану функціонально-організаційний напрям діяльності бібліотечної справи України реалізовувався відповідно до змін внутрішніх факторів і умов зовнішнього середовища. На десятому році російсько-української війни, коли були тимчасово окуповані майже 30% території України, бібліотеки стали ще впливовішими інформаційно-комунікаційними закладами у своїх

громадах зі стійкою репутацією надійного партнера для людей різних поколінь та продовжують функціонувати як духовний простір, середовище професійного розвитку і соціальної адаптації, відкрита платформа для громадян, пропонуючи своїм користувачам 24/7 доступ до інформаційних ресурсів як власної генерації, так і світових постачальників інформації, продукуючи інноваційні електронні продукти та послуги. Бібліотека як соціокультурна інституція у нових реаліях впевнено пішла по шляху саморозвитку і трансформацій: значного збагачення змісту зазнали її традиційні та успішно реалізуються інноваційні функції.

UDC 021.1-044.922(477.54-25)]

Lilia Kravets,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5631-623X>,

Graduate Student,

Department of Information Technologies,

Faculty of PR, Journalism and Cybersecurity,

Kyiv National University of Culture and Arts,

Kyiv, Ukraine

e-mail: liliakra236@gmail.com

FUNCTIONING OF UKRAINIAN LIBRARIANSHIP UNDER THE MARTIAL LAW

The features of Ukrainian library sphere work under martial law are highlighted. The main areas of work of libraries and their new tasks are studied: struggle for information space; assistance to internally displaced persons; assistance to the Armed Forces of Ukraine.

Keywords: Ukraine under martial law, librarianship, library, functions.

УДК 02:021:021.064:023

Кулаковська Тетяна Леонтіївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2108-3285>,

кандидатка історичних наук,

старша наукова співробітниця,

відділ науково-методичної роботи,

Інститут бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна,

e-mail: kulakovska_2019@ukr.net

НАУКОВО - МЕТОДИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО БІБЛІОТЕЧНО - ІНФОРМАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ: ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ

Розглянуто питання щодо визначення підходів, принципів, критеріїв, показників оцінювання ефективності науково-методичної роботи Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як національного бібліотечно-інформаційного комплексу.

Ключові слова: національний бібліотечно-інформаційний комплекс, науково-методична діяльність, оцінювання ефективності діяльності бібліотек, критерії, показники.

Одним з найважливіших завдань удосконалення науково-методичної діяльності (НМД) є оцінювання її стану в бібліотеках – методичних центрах; виявлення найефективніших напрямів і форм науково-методичного забезпечення роботи бібліотек; визначення перспектив модернізації діяльності методичних служб у сучасних умовах розвитку електронного середовища; вивчення ефективності методичної роботи і пошук шляхів її підвищення відповідно до потреб бібліотечної практики; розроблення критеріїв та показників оцінювання діяльності бібліотек-методичних центрів.

Для Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ) як національного бібліотечно-інформаційного комплексу та головної академічної бібліотеки – методичного і координаційного центру бібліотечної мережі НАН України НМД є типологічною функцією та важливим напрямом діяльності, зміст та завдання якого визначено стратегією розвитку установи.

Підвищення ефективності науково-методичного забезпечення перебудови інформаційної діяльності бібліотечно-інформаційного комплексу НАН України в епоху розвитку цифрової культури і складних суспільних перетворень як важливого і незмінного чинника інформаційного забезпечення науки, виробництва, управління, стало метою дослідження, проведеного науковцями Відділу науково-методичної роботи Інституту бібліотекознавства НБУВ.

У рамках виконання наукового проєкта (2020–2022 рр.) проаналізовано стан і особливості НМД за перші десятиліття ХХІ ст.; досліджено існуючі моделі та методики оцінювання ефективності діяльності бібліотек – методичних центрів з урахуванням їх статусу,

функцій та завдань; нормативно-правові та науково-організаційні аспекти оцінювання ефективності діяльності НБУВ як наукової установи, зокрема її науково-методичного напрямку; визначено перспективи та шляхи модернізації діяльності методичних служб; встановлено необхідність у розробленні документів, які регламентують методичну роботу в умовах електронних технологій (приміром, критерії оцінки роботи методистів в електронному середовищі, експертиза створених електронних ресурсів тощо).

НМД – складник наукової діяльності НБУВ, а її науково-дослідна функція, зокрема вивчення та узагальнення бібліотечної практики, впровадження інновацій, експериментальна робота в бібліотеках мережі, є пріоритетною. Науковою роботою та формами визнання результатів НДР є проведення аналітичних моніторингів діяльності бібліотек, розробка концепцій, експертиз, прогнозів, стратегії розвитку бібліотек, бібліотечної галузі загалом, програм, планів, методичних матеріалів (рекомендацій, посібників, положень тощо), нових нормативів. І одночасно, все перераховане – це напрями, форми, види НМД НБУВ.

Для оцінювання ефективності діяльності НБУВ як наукової установи, зокрема її науково-методичного складника, визначення місця і значення Бібліотеки в міжнародному та вітчизняному науковому й інформаційному просторі застосовувалися: «Методика оцінювання ефективності діяльності наукових установ НАН України» (постанова Президії НАН України від 15. 03. 2017 р. № 75) та «Порядок проведення державної атестації наукових установ» (постанова Кабінету Міністрів України від 19. 07. 2017 р. № 540). Пріоритетним було якісне (експертне) оцінювання ефективності діяльності Бібліотеки та її підрозділів порівняно з кількісними (в тому числі наукометричними) даними. Кількісні характеристики діяльності аналізувалися з урахуванням особливостей науково-дослідних завдань НБУВ.

У січні 2023 р. затверджено нову редакцію методики оцінювання ефективності діяльності наукових установ НАН України, в якій враховано пропозиції провідних науковців НБУВ щодо застосування спеціальних показників, що характеризують особливість та унікальність таких наукових установ, як національні бібліотеки, при аналізуванні їхньої роботи. Методика врахувала показники, що відповідають, зокрема ресурсному підходу до оцінювання ефективності роботи: місце за показником обсягу бібліотечного фонду серед національних бібліотек Європи/України;

кількість користувачів електронних ресурсів та сеансів роботи з онлайн комплексом науково-довідкових баз; кількість проблемно-орієнтованих баз даних та записів у них.

За результатами оцінювання діяльності у 2019–2020 рр. НБУВ віднесено до найвищої категорії як наукову установу, що є лідером за багатьма науковими напрямками, має вагомі наукові та практичні результати, визнані на найвищому національному і міжнародному рівнях, високий науковий потенціал та ефективно його використовує. Визнано ефективною науково-дослідну, науково-організаційну діяльність 91% наукових відділів Бібліотеки. Таким чином, НМД НБУВ як складника науково-організаційної діяльності, її напрями та форми теж було визнано ефективними.

НМД є також *видом бібліотечної діяльності* та підлягає первинному статистичному обліку як для підтвердження виконаної роботи, так і для аналізування та подальшого вдосконалення напрямів, форм, процесів, а також оцінювання ефективності цього напрямку роботи. Кількісними показниками є, зокрема: розроблення та модифікація документів, що регламентують діяльність НБУВ; підготовка методичних рекомендацій, посібників; розроблення електронних облікових форм; підготовка інформаційно-аналітичних, оглядово-прогностичних матеріалів; письмових консультацій, довідок; оглядів діяльності бібліотеки за визначеною тематикою; плани щодо оптимізації та удосконалення бібліотечно-інформаційної роботи, поширення інноваційного досвіду; організація та проведення заходів з підвищення кваліфікації тощо. Кількісні показники, які обраховуються за відповідними одиницями обліку, можуть бути використані для розроблення *методики розрахунку показників оцінювання ефективності науково-методичної діяльності*. Важливим документом для підготовки такої методики є *«Положення про планування, облік і нормування наукової роботи в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського»* (2016),

Вищезазначені документи є базовими для розроблення *комплексної методики оцінювання ефективності НМД національного бібліотечно-інформаційного комплексу*. Складниками методики будуть якісні, як пріоритетні, та кількісні показники, відповідно до яких оцінюватиметься стан НМД, визначатимуться напрями подальшого розвитку, найефективніші форми і методи методичного впливу; коло документів, які буде розроблено першочергово для удосконалення інструктивно-методичної бази,

спрямованої на забезпечення інноваційного розвитку НБУВ та бібліотек наукових установ НАН України.

UDC 02:021:021.064:023

Tetiana Kulakovska,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2108-3285>,

Candidate of Historical Sciences,

Senior Researcher,

Department of Scientific and Methodical Activity,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: kulakovska_2019@ukr.net

**SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL WORK
OF THE NATIONAL LIBRARY AND INFORMATION COMPLEX:
EVALUATION OF EFFICIENCY**

The definition of approaches, principles, criteria, indicators for evaluating the effectiveness of the scientific and methodological work of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine as a national library and information complex was considered.

Keywords: national library and information complex, scientific and methodical activity, evaluation of the effectiveness of libraries, criteria, indicators.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:021.2:1:[1:378.091.33-027.22]

Купрій Тетяна Георгіївна,

ORCID <http://orcid.org/0000-0002-7305-5411>,

кандидатка історичних наук, доцентка,

кафедра філософії та релігієзнавства,

факультет суспільно-гуманітарних наук,

Київський університет імені Бориса Грінченка,

Київ, Україна

e-mail: t.kuprii@kubg.edu.ua

НОВІ ПІДХОДИ ДО ПРОВЕДЕННЯ ЛОГІКО- ГЕРМЕНЕВТИЧНОЇ ПРАКТИКИ В БІБЛІОТЕЧНО- ІНФОРМАЦІЙНИХ УСТАНОВАХ (НА ПРИКЛАДІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО)

Проаналізовано напрями проведення навчальної практики студентів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. Розкрито індивідуальні аспекти програмних завдань як основної, так і варіативної контенти освітньої програми «Філософія». Розкрито цікаві мотиваційні практики логіко-герменевтичних підходів діяльності студентів-філософів у бібліотечно-інформаційних установах.

Ключові слова: практика студентів, логіко-герменевтична діяльність, освітня програма «Філософія», Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Київський університет імені Бориса Грінченка.

Студентська практика піддається своїм коригуванням, як і все в нашому сучасному житті. Це відбувається через зовнішні й внутрішні реалії, які тримають наше суспільство в тонусі креативної модернізації та трансформації. Але, як Земля крутиться навколо Сонця, так і практика залишається важливим складником освітнього процесу в Україні. Бібліотека є справжнім «колодязем, який не має дна», що для допитливого суб'єкту – суцільна насолода.

Студенти-філософи Київського університету імені Бориса Грінченка, які проходять навчальну практику в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ) – головній всеукраїнській книгозбірні, загальнодержавному комплексному бібліотечно-інформаційному, науково-дослідному, науково-методичному й культурно-просвітницькому центрі, найбільшому за обсягом документно-інформаційних ресурсів книгозховищі України, всеукраїнському центрі реставрації та консервації документів, – набувають необхідні як для майбутнього спеціаліста професійні навички щодо його подальшої діяльності. На відміну від багатьох інших спеціальностей, бібліотека для філософа є інструментом досягнення мети або навіть досягнення її відсутності. В образі творчої молоді людини саме в бібліотеці Платон розмірковував про ідеальну державу, Декарт описував свій метод, Гегель представляв власну спіраль розвитку, Вітгенштайн розвивав логіку, а Гайдеггер був готовий віддати на аналіз «Буття та час». Виконані завдання не мають

дихотомії актуальності – це знання та аналіз культурно-літературної спадщини, що необхідно для ерудиції філософа.

Студенти, крім традиційних програмних завдань, що передбачають ознайомлення з бібліографічним описом документів, вивчення структури бібліотеки, її різних функціональних відділів (наприклад залу картографічних видань чи відділу стародруків та рідкісних видань), формування навичок і умінь з опанування технології опрацювання інформації, вивчення довідково-пошукового апарату бібліотеки тощо, працюють над іншими альтернативними й варіативними завданнями. До таких належать: написання огляду-есе власного бачення за тематикою панно «Біль землі» та гобелена-триптиху «Витоки слов'янської писемності» чи перегляд і обговорення документального або художнього фільму на власний розсуд про бібліотеку або книги філософського змісту. Цікавим для практикантів виявилися завдання щодо підготовки презентаційного матеріалу про життєвий та творчий шлях одного з відомих діячів науки й культури, чий бюсти встановлені на пандусі НБУВ, захопливі факти з їхнього життя, видання, які зберігаються у фонді НБУВ (традиційні, електронні) про цю особу.

Практика студентів у НБУВ проходить через показові й цікаві практичні заняття. Це відповідає і реаліям часу, і цілям та потребам знань, умінь, навичок освітньої програми «Філософія». Як соціокультурний та освітній простір бібліотека виявилася для студентів ще й місцем проведення батлів, вікторин, профорієнтаційних зустрічей, майстер-класів, фестивалів, тренінгів, презентацій, конкурсів, фотовиставок тощо. У структурі НБУВ – зала Фонду Президентів України, в якій представлено архівні, музейні, документні матеріали, що завжди викликають інтерес у студентів. Екскурсії до інших бібліотечно-інформаційних установ, зокрема Державної бібліотеки України для юнацтва ще більше розширюють знання культурно-текстуальної спадщини людства.

Отже, увесь практичний досвід, який студенти набувають під час проходження практики, позитивно впливає на формування їхньої готовності до майбутньої професійної діяльності філософа. Особливо практиканти, і як досвід показує у подальшій науково-дослідницькій діяльності, можуть виокремити інформаційно-пошукову цікаву перспективу, яка дасть змогу сформувати нову постать «людини освіченої» XXI ст.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:021.2:1:[1:378.091.33-027.22]

Tetiana Kuprii,

ORCID <http://orcid.org/0000-0002-7305-5411>,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,

Department of Philosophy and Religious Studies,

Faculty of Social Sciences and Humanities,

Borys Hrinchenko Kyiv University,

Kyiv, Ukraine

e-mail: t.kuprii@kubg.edu.ua

**NEW APPROACHES TO LOGICAL-HERMENEUTIC PRACTICE IN
LIBRARY AND INFORMATION INSTITUTIONS
(ON THE EXAMPLE OF V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF
UKRAINE)**

The directions of conducting educational practice of students at the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine are analyzed. The individual aspects of the program tasks of both the main and variable content of the educational program «Philosophy» are studied. Interesting motivational practices of logical and hermeneutical approaches to the activities of the philosophy students at the library and information institutions are highlighted.

Keywords: student practice, logical and hermeneutic activity, educational program «Philosophy», V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Borys Hrinchenko Kyiv University.

УДК 027.021(477-25):021.85:005.56

Леорова Олена Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7541-0528>,

молодша наукова співробітниця,

відділ іноземного комплектування,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: lenaservis@ukr.net

**КНИГООБМІН НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ
УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО З НАУКОВИМИ
УСТАНОВАМИ ТА БІБЛІОТЕКАМИ АВСТРІЇ
В УМОВАХ СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ**

Розглянуто й проаналізовано стан міжнародного книгообміну в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського з 2019 по 2022 рр.

На прикладі партнерства з науковими установами Австрії доведено, що книгообмін є надійним і ефективним джерелом комплектування іноземними виданнями в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського і мережі бібліотек НАН України. Представлено пропозиції щодо збереження кола наявних партнерів.

Ключові слова: бібліотека, книгообмін, джерело комплектування, партнери, наукові установи, ресурси, моніторинг, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

У межах виконання наукової теми Інституту бібліотекознавства «Теоретичні та прикладні аспекти організації діяльності бібліотечно-інформаційного комплексу в сучасних умовах», розділу «Функціонування бібліотечно-інформаційного комплексу як відкритої системи в умовах несприятливих зовнішніх чинників» було проведено відповідне ретроспективне науково-аналітичне дослідження за період 2019–2022 рр.

Особливістю книгообміну з профільними установами Австрії є активний обмін з бібліотеками наукових товариств і федеральних відомств. Вони мають великий науковий потенціал і значні матеріальні ресурси.

Станом на 1.01.2023 р. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ) має у цій країні низку партнерів, до яких належать: національна бібліотека, бібліотека федерального відомства, чотири товариства з різних галузей знань, музеї. За останні чотири роки (2019–2022) від австрійських партнерів одержано 39 видань, що становить приблизно 6 % від загальної кількості одержаних за цим джерелом комплектування видань.

Розподіл отриманих і відправлених упродовж 2019–2022 рр. видань демонструє таблиця:

Роки	Отримані видання	Надіслані видання
2019	15	
2020	2	19
2021	10	23
2022	12	38

Національна бібліотека Австрії, використовуючи новітні технології, проводить велику науково-дослідну роботу в галузі бібліотекознавства, зокрема щодо розкриття власних фондів, бере участь у підготовці Австрійського банку даних газет і журналів, очолює довідкову корпоративну (корпоративну?) службу з надходження зарубіжної літератури до австрійських бібліотек тощо. Бібліотека видає журнал «Jaresbericht», присвячений питанням книгознавства й бібліотекознавства, який НБУВ отримує шляхом книгообміну.

Військовий напад на Україну викликав хвилю обурення в усьому світі, яка охопила й багато установ Австрії. Зокрема, Національна бібліотека Австрії провела читання, присвячені творчості української поетеси Ліни Костенко, дискусію «Війна й література. Погляди на Україну», проведену в Літературному музеї, виставку «Мий голос щось значить», у читальній залі було розміщено на полицях у вільному доступі збірку творів українською мовою, а також висловила слова підтримки працівникам НБУВ у перші дні війни.

Основну групу закладів, з якими НБУВ підтримує партнерські відносини, становлять бібліотеки наукових товариств, зокрема бібліотеки Антропологічного товариства у Відні, Австрійського зоолого-ботанічного товариства, Австрійського товариства первіснообщинної та стародавньої історії, Австрійського математичного товариства Технічного університету у Відні. Другу в кількісному складі групу становлять бібліотеки федеральних відомств, які проводять самостійно книгообмін. Третя група – це бібліотеки музеїв.

Наукові видання, отримані НБУВ у межах обміну з науковими товариствами, – це фундаментальні праці природознавчо-технічного й історичного профілю. Наукові товариства надсилають НБУВ власні видання, зокрема Антропологічне товариство у Відні – «Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien», одержуючи від НБУВ журнал «Археологія». Австрійське зоолого-ботанічне товариство надсилає журнали «Abhandlungen der Zoologisch-botanisches Gesellschaft in Österreich», «Acta Zoobot Austria», «Koleopterologische Rundschau», а отримує «Український ботанічний журнал», «Вестник зоології». Австрійське товариство первіснообщинної та стародавньої історії надсилає «Archäologie Österreich», «Forschungsberichte zur Ur-und Frühgeschichte», натомість отримує журнал «Археологія». Австрійське математичне товариство

Технічного університету у Відні надсилає «Internationale mathematische Nachrichten», від НБУВ отримує «Український математичний журнал». Бібліотека Федерального геологічного відомства надсилає НБУВ «Jahrbuch der Geologischen Bundesanstalt», «Abhandlungen der Geologischen Bundesanstalt», отримує «Геологічний журнал». Музей природничої історії у Відні надсилає НБУВ «Annalen des Naturhistorischen Museum», «Beiträge zur Entomofaunistik», отримує «Zoodiversity», «Український ботанічний журнал», «Мінералогічний журнал».

Усі наші австрійські партнери мають свої особливості й різні можливості для здійснення книгообміну й тільки в сукупності можуть гарантувати надання необхідних НБУВ видань. Упродовж 2019–2022 рр. бібліотекою було одержано чотири назви документів із суспільних наук, дев'ять назв становлять періодичні видання з природничих наук. НБУВ надсилає до Австрії дев'ять назв журналів. Найбільшим попитом у наших австрійських колег користуються журнали з: природничих наук – 10 примірників (2020), 27 примірників (2021), 38 примірників (2022); з суспільних наук – 5 примірників (2020), 15 примірників (2021).

Намагаючись розширити книгообмін з Австрією, НБУВ щорічно надсилає нові пропозиції щодо встановлення книгообміну з науковим установам Австрії. Характерною рисою австрійських партнерів є те, що для обміну ці установи пропонують переважно видання своїх установ. Останніми роками у світі відбулися кардинальні зміни щодо підходів у організації та здійсненні міжнародного книгообміну. Реорганізація та укрупнення споріднених за профілем діяльності наукових установ під егідою потужних дослідних центрів призвела до закриття певної кількості журналів і появи нових видань, фінансова криза змусила багатьох партнерів відмовитися від книгообміну з НБУВ. Але міжнародний книгообмін, незважаючи на загальну тенденцію до скорочення, залишається важливим джерелом комплектування фондів іноземними виданнями, тобто критерієм оцінювання значення книгообміну повинна стати не кількість, а інформаційна цінність отриманих документів; розроблення стратегії обміну електронною інформацією; розширення професійних контактів НБУВ із зарубіжними науковими установами й інформаційними центрами з метою виявлення та реалізації нових форм і методів роботи в галузі міжнародного книгообміну.

UDC 027.021(477-25):021.85:005.56

Olena Leonova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7541-0528>,

Junior Researcher,

Department of Foreign Procurement,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: lenaservis@ukr.net

BOOK EXCHANGE OF V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE WITH SCIENTIFIC INSTITUTIONS AND LIBRARIES OF AUSTRIA TODAY

The state of the international book exchange of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine with libraries and scientific institutions of the Austria from 2019 to 2021 is studied and analyzed. It has been proven that today it is more effective to exchange the digital editions.

Keywords: book exchange, partners, scientific publications, National Academy of Sciences of Ukraine, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

УДК 027:025.5:004.9

Липак Галина Ігорівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9187-5758>,

кандидатка наук із соціальних комунікацій, доцентка,

кафедра комп'ютерних наук,

Тернопільський національний технічний університет імені І. Пулюя,

Тернопіль, Україна

e-mail: halyna.lypak@gmail.com

Кунанець Наталія Едуардівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3007-2462>,

докторка наук із соціальних комунікацій, професорка,

старша наукова співробітниця,

кафедра інформаційних систем і мереж,

Національний університет «Львівська політехніка»,

Львів, Україна

e-mail: neklviv@gmail.com

ДОПОВНЕНА РЕАЛЬНІСТЬ В БІБЛІОТЕЦІ: МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Розглянуто питання впровадження технологій доповненої реальності в бібліотеках. Охарактеризовано суть технології та основні напрями її застосування у бібліотеках; окреслено перспективи та перешкоди їх розвитку.

Ключові слова: бібліотека, доповнена реальність, інформаційні технології в бібліотеках, інформаційна система, додаток доповненої реальності.

Постановка проблеми. Бібліотеки, як одні з найдавніших соціальних установ людства, зазнали чимало переосмислень своєї ролі в суспільстві та трансформацій форм надання послуг. Вважає здатність бібліотечної сфери гідно протистояти викликам та підлаштовуватися під нові обставини, використовуючи їх собі на користь, незважаючи на існуючі окремі скептичні прогнози, наприклад, щодо занепаду галузі у зв'язку із розвитком інформаційних та комунікаційних технологій. Однією із новітніх технологій, які успішно впроваджуються в роботу сучасних бібліотек та дозволяють знову підвищити інтерес користувачів саме до фізичного відвідування бібліотеки, а не віддаленого доступу до її фондів, є технологія доповненої реальності.

Доповнена реальність (AR, Augmented Reality) – технологія, що дозволяє вводити в поле сприйняття користувача будь-які сенсорні дані з метою доповнення відомостей про оточення та поліпшення сприйняття інформації. Використання цієї технології в бібліотеці дає можливість значно розширити обсяг інформації та послуг, які отримує користувач при фізичному відвідуванні установи (при цьому він самостійно може дозувати цей об'єм).

Виклад основних матеріалів дослідження. Коротко охарактеризуємо, як працює технологія AR в бібліотеці.

Користувач запускає додаток доповненої реальності на своєму смартфоні або планшеті під час візиту до бібліотеки. Додаток доповненої реальності використовує камеру пристрою для розпізнавання певних маркерів або об'єктів, що знаходяться в бібліотеці. При отриманні даних про маркер або об'єкт, додаток доповненої реальності звертається до інформаційної системи із запитом на додаткову інформацію. Інформаційна система перевіряє свою базу даних і витягає відповідну інформацію про конкретний об'єкт. Після отримання інформації з бази даних, інформаційна система надсилає інструкції додатку доповненої реальності щодо того, які об'єкти доповнену реальність потрібно відобразити на екрані користувача. Додаток відображає доповнену реальність на

екрані користувача у вигляді 3D-моделей, анімацій, додаткової інформації або навіть віртуальних бібліотекарів-екскурсоводів, які розповідають про бібліотеку та її фонди.

На сучасному етапі розвитку технологій в бібліотеках використовуються такі основні типи додатків доповненої реальності:

Програми, що надають додаткову інформацію для користувачів бібліотеки. До прикладу, це може бути розклад та правила роботи бібліотеки, інструкції з використання оргтехніки тощо. Маркери таких відомостей зазвичай розташовують при вході в бібліотеку чи поруч із відповідними об'єктами. Ще тут слід згадати про додатки-гідди по бібліотеці, які проводять користувачів приміщенням бібліотеки, знайомлячи їх з представленими на полицях фондами, допомагають віднайти потрібну книгу.

Програми для підтримки бібліотекарів. Такі додатки допомагають працівникам бібліотеки швидко ідентифікувати книги, тобто доповненою реальністю надається контекстна інформація про книги. У такому випадку маркерами можуть виступати корінці книг чи їх обкладинки, а додаток, розпізнавши цей маркер, виводить додаткову інформацію як-от повна назва, імена всіх авторів, мова, рік видання, наявність електронної книги, короткий зміст, інформація про автора(ів), інвентарний номер.

Програми, що надають додаткову інформацію про культурні цінності, пов'язані з бібліотекою. Цікавим прикладом такого додатку є розробка Баварської державної бібліотеки Мюнхена – AR-додаток «Ludwig II», який надає інформацію про особливі місця, будівлі, пам'ятники, пов'язані з королем Людвігом II. Мультимедійний вміст або відображається на карті, або інтегрується у відео з камери. Також подібні програми полегшують пошук додаткової пов'язаної інформації.

Доповнені книги. Найчастіше такі додатки застосовують в навчальних цілях, для покращення навчання та викладання. Завдяки задіянню різних органів чуття, створюється доповнена картина змісту книги чи підручника, що сприяє і якіснішій подачі матеріалу, і глибшому засвоєнню реципієнтами. Це може бути мультимедійний вміст (відео, аудіо), тримірна візуалізація, відтворення подій, накладання зображень тощо.

Як видно з наведеного опису, використання технології доповненої реальності не тільки сприяє зацікавленню відвідувачів бібліотеки, але й значно полегшує роботу самих бібліотекарів.

Висновки. Застосування інформаційних систем з доповненою реальністю в бібліотеці дозволяє збагачувати відвідувачам їхній бібліотечний досвід, надаючи цікаву інформацію, візуалізації та експертний контекст, що допомагає зробити візит до бібліотеки більш пізнавальним та захоплюючим. Таким чином користувачі бібліотеки отримують стимул до відвідування бібліотеки, а бібліотекарі – можливість полегшення своєї роботи. Проте попри наявність явних переваг застосування AR в бібліотеках, мусимо констатувати, що не усім установам такий підхід до снаги, оскільки він потребує чималих матеріальних затрат – на обладнання («розумні» окуляри, дисплеї, планшети), на розробку програмного забезпечення, підготовку інформаційних матеріалів, розробку візуальних об'єктів-маркерів і т. п. Та все ж фахівці сходяться на думці, що розвиток технологій доповненої реальності в бібліотеках має яскраві перспективи.

UDC 027:025.5:004.9

Halyna Lypak,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9187-5758>,

Candidate of Sciences From Social Communications,

Associate Professor,

Department of Computer Science,

Ternopil Ivan Pul'uj National Technical University,

Ternopil, Ukraine

e-mail: halyna.lypak@gmail.com

Nataliia Kunanets,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3007-2462>,

Doctor of Sciences From Social Communications,

Professor, Senior Researcher,

Department of Information Systems and Networks,

Lviv Polytechnic National University,

Lviv, Ukraine,

e-mail: neklviv@gmail.com

AUGMENTED REALITY IN THE LIBRARY: OPPORTUNITIES AND PERSPECTIVES

The issue of implementing augmented reality technologies in libraries is studied. The core of the technology and the main directions of its application in libraries are characterized; prospects and obstacles to their development are outlined.

Keywords: library, augmented reality, information technologies in libraries, information system, augmented reality application.

UDC 347.78:378.1

Larysa Lytvynova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5802-3681>,

Candidate of Social Communications,

Head of the Sector,

Sector Intellectual Property Protection,

Department of Scientific and Methodical Activity,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: nbuvtender@ukr.net

EDUCATIONAL L&E TO THE DIRECTIVE (EU) 2019/790 ON COPYRIGHT AND RELATED RIGHTS IN THE DIGITAL SINGLE MARKET AND THEIR IMPLICATIONS FOR LIBRARIES

Directive (EU) 2019/790 on copyright and related rights in the Digital Single Market has brought significant changes to the copyright landscape within the European Union. One of the key provisions of this directive is Article 5, which introduces limitations and exceptions to copyright in order to facilitate educational activities. Article 5 of Directive (EU) 2019/790 holds great significance for education and has far-reaching implications for libraries. By providing tailored exceptions for the education sector Article 5 enables libraries to support educational activities and advance knowledge in the digital age.

Keywords: educational exceptions, copyright limitations and exceptions (L&E), Directive (EU) 2019/790 on copyright and related rights in the Digital Single Market, libraries.

In the rapidly evolving digital landscape, copyright laws play a crucial role in balancing the rights of creators and users. However, it is equally important to ensure that the educational sector has appropriate access to information and knowledge. Finding a balance between copyright and the educational sector is an ongoing challenge that the European Union (EU) has been tackling through various initiatives and programs.

The most significant of these steps was the adoption of the Directive (EU) 2019/790 on copyright and related rights in the Digital Single Market (Directive DSM) in 2019. Article 5 of this directive provides for several educational L&E (limitations and exceptions) that allow educators and learners to access copyrighted materials in certain situations without seeking permission or obtaining a license. These exceptions aim to

facilitate teaching, research, and learning activities while maintaining a fair balance between the rights of creators and the educational needs of society.

Article 5 of Directive DSM sets out an exception to copyright infringement that allows for the use of works for the sole purpose of illustration for teaching, to the extent justified by the non-commercial purpose to be achieved. Educational establishments are allowed to use copyrighted materials solely for illustrative purposes in their educational activities. This exception covers both traditional classroom settings and secure electronic environments accessible only to the educational institution's students and teaching staff.

However, this exception is subject to certain conditions, including that the use must be non-commercial, limited to what is necessary for the specific purpose, and must include an indication of the source and the name of the author of the work. Additionally, the use must not conflict with the normal exploitation of the work and must not unreasonably prejudice the legitimate interests of the rights holder.

Furthermore, the exception only applies to certain types of works, such as literary and artistic works, as well as performances, phonograms, and film fixations. It also does not apply to works that are specifically marketed for educational purposes or to works that are available through licensing agreements or other specific means of access.

The provision emphasizes that the use of copyrighted works for teaching purposes must be in compliance with national law adopted pursuant to Article 5 of Directive DSM. This means that each member state is responsible for implementing appropriate national legislation to ensure the lawful use of copyrighted works in the education sector. Such legislation must take into account the various needs and requirements of the education sector, including the use of modern technologies in teaching and learning. Member States have the discretion to determine the specific conditions under which this exception can be applied, such as the types of works that can be used, the extent of use, and the methods of dissemination.

The article also states that the use of copyrighted material for teaching purposes through secure electronic environments will be deemed to occur solely in the Member State where the educational establishment is established. This means that the exception will apply only to the educational establishment within that specific member state and not to establishments in other member states.

Libraries also benefit from Article 5 of Directive DSM. Libraries have always been repositories of knowledge and play a vital role in providing access to information. With the digital age, libraries have

expanded their services to include digital collections and online resources. Libraries can leverage Article 5 of Directive DSM to enhance their educational offerings. They can create digital collections of educational materials that are accessible to students and educators. This opens up new avenues for remote learning, distance education, and lifelong learning initiatives.

Moreover, Article 5 of Directive DSM emphasizes the importance of secure electronic environments in the educational context. Libraries can collaborate with educational institutions to establish such environments, ensuring that copyrighted materials are accessed only by authorized individuals such as students and teaching staff. This collaboration enhances the educational experience by granting students and educators easy and secure access to valuable resources, regardless of their physical location. It opens up opportunities for distance learning, online courses, and self-paced education, ensuring that education is accessible to all.

However, it is important to note that the use of copyrighted materials under Article 5 of Directive DSM should be carried out responsibly and in compliance with the provisions set forth in the directive. Libraries should ensure that the use is limited to the non-commercial purpose of illustration for teaching and that proper attribution is provided, unless it proves impossible.

Furthermore, libraries should be mindful of the broader copyright framework and respect the rights of copyright holders. While Article 5 of Directive DSM provides exceptions for educational use, it is essential to strike a balance between the needs of education and the rights of creators. Libraries should consider licensing agreements, fair use guidelines, and open access resources to supplement their educational materials.

In conclusion, Article 5 of Directive DSM holds significant importance for education and has far-reaching implications for libraries. It enables educators and libraries to utilize copyrighted materials in the educational context, fostering the dissemination of knowledge and supporting teaching and learning activities. By striking a balance between copyright protection and educational needs, Article 5 of Directive DSM paves the way for a vibrant and enriching educational environment that benefits both educators and learners throughout the EU.

УДК 347.78:378.1

Литвинова Лариса Анатоліївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5802-3681>,

кандидатка наук із соціальних комунікацій,

завідувачка сектору,

сектор з охорони інтелектуальної власності,

відділ науково-методичної роботи,

Інститут бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

м. Київ, Україна

e-mail: nbuvtender@ukr.net

ОСВІТНІ ОБМЕЖЕННЯ ТА ВИНЯТКИ ДИРЕКТИВИ (ЄС) 2019/790 ПРО АВТОРСЬКЕ ПРАВО І СУМІЖНІ ПРАВА НА ЄДИНОМУ ЦИФРОВОМУ РИНКУ ТА ЇХ НАСЛІДКИ ДЛЯ БІБЛІОТЕК

Директива (ЄС) 2019/790 про авторське право та суміжні права на єдиному цифровому ринку внесла істотні зміни до ландшафту авторського права в Європейському союзі. Одним із ключових положень цієї директиви є стаття 5, яка вводить обмеження та винятки з авторського права для полегшення освітньої діяльності. Стаття 5 Директиви (ЄС) 2019/790 має далекосяжні наслідки для бібліотек. Надаючи спеціальні винятки для сектору освіти, ця стаття дозволяє бібліотекам підтримувати освітню діяльність та просувати знання в епоху цифрових технологій.

Ключові слова: освітні винятки, обмеження та винятки з авторського права, Директива (ЄС) 2019/790 про авторське право та суміжні права на єдиному цифровому ринку, бібліотеки.

УДК 027.081:34](100) «20»

Лопата Олена Михайлівна,

ORGID <https://orcid.org/0000-0002-1386-3409>,

молодша наукова співробітниця,

сектор обслуговування у читальних залах періодичних видань,

відділ комплексного бібліотечного обслуговування,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: lopata@nbuv.gov.ua

ДЕЯКІ АСПЕКТИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ IFLA ТА UN ЩОДО АДАПТАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ КНИГОЗБІРЕНЬ ДО СУЧАСНИХ ОБСТАВИН

Проаналізовано низку нормативно-правових документів Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (IFLA) та Організації Об'єднаних Націй (UN) щодо адаптації національних книгозбірень до сучасних обставин.

Ключові слова: документ, надзвичайні обставини, бібліотека в інформаційному середовищі, електронні ресурси, нормативно-правова база.

В умовах надзвичайного стану останніх років актуалізується потреба пошуку відповіді на питання щодо напрямів трансформації бібліотечного сервісу та організації обслуговування з урахуванням специфіки комунікації сучасних користувачів. Початок 2020 р. зумовив у діяльності бібліотек непередбачені складності. Через епідемію COVID-19 фізичне відвідування книгозбірень протягом тривалого періоду виявилось неможливим чи обмеженим. Навесні Організація Об'єднаних Націй (UN), у засадничій доповіді «Зміна клімату та COVID-19», (*Climate Change and COVID-19*), закликала всі країни починати прискорений перехід до цифрової економіки, щодо якого Конференцією UN із торгівлі та розвитку (UNCTAD) виокремлено три (всього їх шість) основних трендів, а саме: дистанційну роботу та використання технологій зв'язку; вплив на окремі цифрові платформи; зміну звичок споживачів.

Своєю чергою, багато національних бібліотек (НБ) зуміли перейти на нові форми обслуговування користувачів у режимі – цифрові послуги насамперед (*digital first*), впорядкувавши роботу так, що мотивація працівників навіть зросла. Наприклад, Британська бібліотека оцінила рівень залученості своїх співробітників до робочих процесів у 2019–2020 рр. у чотири бали (за п'ятибальною шкалою), що перевищує показники за 2018/2019 рр. та 2017/2018 рр. (відповідно – 3,88 та 3,94). Характерно, що подібні трансформації відбулися і в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ) загалом, і у системі обслуговування користувачів іноземними журнальними документами (ІЖД) зокрема. За даними опрацювання, проведеного Відділом наукового формування національних реферативних ресурсів НБУВ (С. Гарагуля), кількість пошукових запитів до передплаченої бази

даних *Web of Science* – 2020 р. зросла більш ніж у 4 рази проти того ж періоду 2019 р. (червень – січень).

За перегляду структури Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій (IFLA) лютого 2021р., було створено спеціальний орган при правлінні IFLA – Регіональну раду (PP), в якій усі регіони представлено уповноваженими місцевих відділень. Мета PP – співпраця з відповідними підрозділами UN, національними асоціаціями та НБ для розширення охоплення та впливу IFLA у різних регіонах.

Одним із найважливіших інструментів та результатів реалізації другого етапу Комплексної платформи цифрового бібліотечного контенту та стратегій просування відкритого доступу до нього став Банк ідей IFLA (БІ), який містить інноваційні пропозиції щодо зміцнення впливу бібліотек у всьому світі в 2019 – 2024 рр. У його формуванні взяли участь понад 30 тис. фахівців із 190 держав світу. Можливості веб-сайту БІ дозволяють здійснювати пошук як по регіонах, країнах чи секціях IFLA, так і за тематичними розділами. Серед найпопулярніших починань – єдиний електронний бібліотечний каталог, онлайн база даних з інноваційних технологій, взаємодія із навколишнім середовищем, роль бібліотек у цифрову епоху, професійні стандарти тощо.

Наприкінці 2021 року Штаб-квартирою IFLA було опубліковано Оновлений Звіт IFLA (*IFLA Trend Report 2021 Update*). У ньому бібліотечні лідери окреслили 20 нових тенденцій, «які визначають перспективи розвитку як самої галузі, так і спільнот, які вона обслуговує». Потому, за результатами голосування на сесії IFLA, було обрано Топ-10, а із них Топ-5 визначальних тенденцій, а саме:

віртуальний режим став нормою – користувачі надають перевагу віддаленому доступу до бібліотечних послуг;

проблема етичного та соціокультурного розмаїття сприймається серйозно – усвідомлення існування дискримінації та її зростаючих наслідків, призводить до радикальної трансформації бібліотечних колекцій, послуг та методів роботи;

плата за екологічний хаос – змушує вжити радикальних заходів для уникнення серйозних катастроф у майбутньому. Всебічне керування ризиками буде мати ключове значення для уникнення невивірених фатальних втрат;

неперервна освіта – усе більше людей потребують перенавчання на тому чи іншому етапі життя. Бібліотеки, у свою чергу, розширюють освітню діяльність;

нерівність посилюється – сучасні технології створюють нові можливості для тих, у кого є шанс ними скористатися. Одночасно соціальний розрив між тими, хто має доступ до ресурсів і не має – збільшується.

27 липня 2022 року, за повномасштабної агресії Росії та введення режиму воєнного стану в Україні – на Всесвітньому бібліотечному та інформаційному конгресі у Дубліні – IFLA та UNESCO оголосили про початок «чергового розділу» в історії адаптації бібліотек до «існуючих умов». IFLA оприлюднила Заяву про кібербезпеку, розроблену відповідно до стандартів Міжнародної організації зі стандартизації у сфері використання інформаційних технологій, а також повідомила про публікацію Оновлення 2021р. – Консолідованого видання Міжнародного стандартного бібліографічного опису (*ISBD*).

У рамках Програми UNESCO «Інформація для всіх» було презентовано нову редакцію Маніфесту (*The IFLA-UNESCO Public Library Manifesto 2022*) про публічну бібліотеку (Маніфест). У першому розділі Маніфесту (*The Public Library*) сформульовано визначальний постулат документу – бібліотека є локальним інформаційним центром. Важливою новацією є розширення аудиторії читачів «за рахунок сприйняття інклюзії». Особливе значення надається віддаленому доступу до інформації та цифрових ресурсів, а також забезпеченню загального доступу до сучасних технологій й необхідних для їх використання засобів, регламентуючих документів та матеріалів. Вперше, у Маніфесті IFLA, наголошується на необхідності накопичення, оцінювання та використання статистичних даних й проведенні науково-дослідних робіт (*Operation and management*). Важливим аспектом діяльності книгозбірень є розбудова партнерських відносин (*Partnerships*).

Узагальнюючи прикінцеві нормативно-правові документи UN та IFLA щодо адаптації НБ до сучасних умов, констатуємо, що їх зміст не обмежено будь-якими жорсткими рамками, у них відображено інформацію різного характеру, починаючи від новацій із цифрової трансформації бібліотек та ідей щодо зміни моделей поведінки користувачів до урахування регіональних особливостей. Пріоритетними сферами функціонування НБ визначено: задоволення інформаційних потреб усіх верств суспільства; застосування

цифрових інновацій; забезпечення рівного та вільного доступу до інформації та знань; підвищення кваліфікації бібліотечних працівників й залучення у книгозбірні фахівців небібліотечного профілю; захист бібліотек на національному та регіональному рівні; модерні тенденції та досвід підтримки наукових досліджень; адаптація книгозбірень до локальних та ситуативних умов; оцінка діяльності бібліотек за новими міжнародними стандартами.

НБУВ бере безпосередню участь у виконанні означених міжнародними інституціями завдань. Фондами та послугами НБУВ можуть скористатися усі дорослі громадяни України, незалежно від їх соціального чи майнового стану, расової чи національної приналежності. Сучасна система обслуговування читачів ЖД, побудована на принципах універсальності та персоналізованого підходу до інформаційних потреб користувача. Її визначають наступні характеристики: комплексність обслуговування, розширення асортименту сервісних послуг, використання методів персоналізації. Комплексне дослідження з застосування електронних ЖД провадиться з 2006 р., а саме – з початку обслуговування користувачів НБУВ рецензованими науковими часописами. Переживає часи модернізації й адаптації до дистанційного обслуговування читачів виставкова робота. Важливим кроком у представленні документних ресурсів не тільки НБУВ, але й усієї НАНУ є організація та розміщення на веб-сайті НБУВ електронних виставок нових надходжень закордонних періодичних видань науково-дослідних установ НАН України. Нормативно-методичну базу та інструктивні матеріали кореговано відповідно стандартів ISO 21248:2019, ISO 2789:2016, ISO/IEC 38500:2016 та ISO/IEO 27001:2013. Завдання перепідготовки бібліотечних фахівців вирішуються завдяки регулярним проведенням науково-практичних занять та семінарів, що ґрунтуються на нормативно-правових приписах IFLA та українського уряду. Перспективу подальших досліджень становлять диференційовані інформаційні потреби віддалених користувачів НБУВ.

UDC 027.081:34](100) «20»

Olena Lopata,

ORGID <https://orcid.org/0000-0002-1386-3409>,

Junior Researcher,

Service Sector at the Periodicals Reading Halls,

Department of the Complex Library Services,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: lopata@nbuv.gov.ua

SOME ASPECTS OF THE STANDARD LEGAL DOCUMENTS OF IFLA AND UN REGARDING THE ADAPTATION OF NATIONAL LIBRARIES TO MODERN CIRCUMSTANCES

The standard legal documents of the International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) and the United Nations (UN) regarding the adaptation of national libraries to modern circumstances are analyzed.

Keywords: document, extraordinary circumstances, library in information society, digital resources, regulatory and legal framework.

УДК 02(477)+025.17(477)

Масловська Світлана Миколаївна,

ORGID <https://orcid.org/0000-0002-3828-6732>,

наукова співробітниця,

відділ теорії та історії бібліотечної справи,

Інститут бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: negretova34@gmail.com

БІБЛІОТЕКОЗНАВЧИЙ ФОНД НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО: ПИТАННЯ АКТУАЛІЗАЦІЇ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ

Представлено структуру та зміст бібліотекознавчого фонду читального залу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Визначено шляхи його актуалізації та збереження в умовах повномасштабної війни росії проти України.

Ключові слова: бібліотекознавчий фонд, оцифрування документів, актуалізація бібліотечних фондів, збереження фондів, рідкісні та цінні видання, бібліотечна справа України.

В умовах повномасштабної війни Росії проти України, що триває вже більше року, перед бібліотеками різних типів та відомств стоять важливі задачі щодо формування бібліотечних фондів актуальними документами, їхнього збереження та оцифрування. Бібліотеки відіграють важливу роль у розвитку громадянського суспільства і все більше стають тим соціальним простором, де відбувається активна взаємодія, активне спілкування, обмін думками, досвідом, водночас, бібліотеки продовжують виконувати свою основну функцію – надають вільний доступ до інформації і тим самим забезпечують право на інформацію як фундаментальне право людини. Тому бібліотечні фонди є важливим інформаційним ресурсом держави і в період збройної агресії, вони потребують особливої уваги. 2022 р. за ініціативи Міністерства культури та інформаційної політики України створено консультативно-дорадчий орган – Раду з питань розвитку бібліотечної справи, одне із завдань якої – розробити механізм вилучення пропагандистської літератури з бібліотечних фондів та її заміщення якісною літературою та книжками українських видавництв. Цей орган розробив «Рекомендації Міністерства культури та інформаційної політики України щодо актуалізації бібліотечних фондів у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації проти України» від 23 травня 2022 р.). У повідомленні на сайті Міністерства культури та інформаційної політики України йдеться про те, що в умовах російсько-української війни зберігати в бібліотечних фондах види документів, зазначені в Рекомендаціях, неприпустимо з погляду інформаційної безпеки нашої країни та впливу на суспільну свідомість громадян. Окремо зазначено, що не рекомендовано зберігати в бібліотечних фондах фізично зношені та морально застарілі видання, зокрема періоду СРСР, за винятком окремих документів, що становлять ядро бібліотечного фонду (зокрема, видання краєзнавчого характеру, книжкові пам'ятки тощо). Наведені Рекомендації можуть використовувати органи місцевого самоврядування, публічні бібліотеки, підприємства, установи, організації різних форм власності, які мають у своїй структурі бібліотеки. У лютому 2023 року на координаційній зустрічі представників ВГО Української бібліотечної асоціації, Міністерства культури та інформаційної політики України, Державної архівної служби України, національних, державних, університетських та публічних бібліотек, національних музеїв та архівів оголошено про початок проєкту

створення Національної електронної бібліотеки України (НЕБУ) за підтримки ЮНЕСКО та ІФЛА. Метою проєкту є захист культурного надбання України в частині документальної спадщини, що знаходиться в інституціях пам'яті по всій Україні (бібліотеках, архівах, музеях тощо), шляхом їх оцифрування та створення надійної системи збереження і доступу до цифрових копій об'єктів через інтернет на довготривалій основі. Наразі в активній фазі перебуває черговий етап проєкту, який передбачає вивчення досвіду провідних зарубіжних та вітчизняних бібліотек національного рівня. Першими країнами, фахівці яких широко репрезентували власний успішний досвід роботи, були Польща, Естонія, Латвія. Тема актуалізації та збереження бібліотечних фондів в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України була одною з головних на різних бібліотечних форумах: наукових конференціях, круглих столах, вебінарах. В основному розглядалися питання стосовно критеріїв відбору та списання російськомовної художньої літератури в публічних бібліотеках. Слід зазначити, що в сучасних умовах тривалої російської воєнної агресії проти України, окреме місце посідають крупні національні бібліотеки, зокрема Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Згідно до «Положення про Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського», вона є головною всеукраїнською бібліотекою, загальнодержавним комплексним бібліотечно-інформаційним, науково-дослідним і культурним центром, являє собою сховище найважливіших рукописних та друкованих пам'яток, в якому сконцентровано загальнонаціональний інформаційний потенціал та здійснює повне комплектування, постійне зберігання (в т.ч. архівного примірника) і забезпечує доступ до створених на території України документів на всіх видах носіїв інформації.

Для професійної спільноти цінним та унікальним за своїм змістом є спеціалізований фонд читального залу бібліотекознавчої літератури Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського. Частиною ефективного розвитку фонду є його дослідження. Перш ніж приступити до нього, треба чітко сформулювати мету та завдання його організації. Дослідження фонду це не одноразовий, а тривалий процес. Він дає можливість з'ясувати обсяги фонду, темпи його збільшення, глибину, різноманітність, баланс, тематику, а також необхідність заходів зі збереження та консервації. На сьогодні фонд становить понад 20 тис. документів, хронологічне охоплення – середина XIX ст. до наших днів. Фундаментальні монографії,

збірники наукових праць, матеріали і тези доповідей та повідомлень наукових конференцій, автореферати дисертацій, наукові довідники й енциклопедії, наукові джерелознавчі та періодичні видання з питань книгознавства, бібліотекознавства та бібліографії – найвагоміша частина спеціалізованого фонду, джерельна база для подальшого розвитку бібліотечної наукової думки України. Більшість з цих видань – українською і російською мовами. Решта – англійською, німецькою, французькою, польською, китайською та іншими мовами народів світу. Окремий комплекс – ретроспективна частина фонду, де зберігаються рідкісні та цінні видання, хронологічні рамки яких становлять 1835–1948 рр. Серед них: Звіти Київської міської публічної бібліотеки за 1895–1906 рр.; Звіти Одеської міської публічної бібліотеки за 1875–1915 рр.; Історичний нарис про міські публічну бібліотеку в Одесі за 1830–1910 рр.; Звіти Харківської та Херсонської громадських бібліотек за 1889–1915 рр. тощо. Неабиякий інтерес для дослідників становлять праці, в яких висвітлено роботу наукових, технічних, сільських, колгоспних, профспілкових та військових бібліотек, виданих в різні роки, починаючи з 1911 р. Історичну цінність становлять прижиттєві праці визначних українських бібліотекознавців Д. Балаки, Я. Маяковського, Ю. Меженка, С. Постернака, Л. Хавкіної та інших. Велике історичне і науково-практичне значення мають такі періодичні видання: журнали ВБУ (нині НБУВ): «Книжний вісник» (1919), «Бібліотечний журнал» (1925–1926), «Бібліотечний збірник» (1926–1927), «Журнал бібліотекознавства і бібліографії» (1927–1930), для творення яких долучилися провідні бібліотекознавці того часу: Д. Балака, М. Сагарда, О. Полулях, В. Козловський, М. Ясинський, Г. Житецький, Б. Зданевич, Л. Биковський та інші, журнал «Бібліологічні вісті» (1923–1930) Українського наукового інституту книгознавства (УНІК), редактором якого був видатний книгознавець і бібліотекознавець Ю. Меженко.

Слід сказати, що це унікальне зібрання фахової літератури донедавна було у відкритому доступі, але під час ремонтних робіт, що були розпочаті у читальному залі ще у період пандемії, його було перевезено у спеціально відведене приміщення. На тлі останніх подій та після завершення ремонту, заплановано ретельно переглянути спеціалізований фонд щодо його раціонального використання, а саме: виокремити актуальну, затребувану професійну літературу, розмістивши її на полицях відкритого доступу; провести дослідження залишеної частини фонду щодо її наукової цінності, виділити

морально застарілі, дублетні та видання, що не користуються читацьким попитом з передаванням їх до основного книгосховища бібліотеки. Окремого розгляду та управлінського рішення потребує ретроспективна частина фонду, що передбачає: розміщення його в ізольованому спеціально обладнаному приміщенні, де буде забезпечено режим зберігання, а саме: температурно-вологісний режим (підтримання нормативних параметрів температури та вологості шляхом систематичного контролю й регулювання за допомогою систем кондиціонування повітря чи опалювально-вентиляційних засобів); санітарно-гігієнічний режим (підтримання нормативних параметрів освітлення документів через застосування високоефективного світлозахисного обладнання при їх зберіганні й використанні, особливо при експонуванні). І насамкінець, створення фонду копій унікальних примірників та книжок, які часто замовляють, а також продовження роботи з оцифрування цінних та рідкісних видань з представленням їх на сайті Бібліотеки.

UDC 02(477)+025.17(477)

Svitlana Maslovska,

ORGID <https://orcid.org/0000-0002-3828-6732>,

Researcher,

Department of Theory and History of Library Science,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: negretova34@gmail.com

THE LIBRARY SCIENCE COLLECTION OF V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE: ISSUES OF UPDATING AND PRESERVATION

The structure and content of the library science collection of reading hall of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine is presented. The ways of its actualization and preservation in the conditions of a fullscale war between Russia and Ukraine are defined.

Keywords: library science collection, update of the library fund, preservation of the fund, librarianship of Ukraine, digitization of documents, rare and valuable publications.

УДК 347.78:025.7/.9]:027.54(477.83-25)

Мудроха Валентина Олександрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9508-227X>,

кандидатка наук із соціальних комунікацій,

старша дослідниця,

завідувачка відділу,

відділ бібліотекознавства,

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника,

Львів, Україна

e-mail: mudrokhavalentya@gmail.com

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ФОНДУ ЛЬВІВСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. СТЕФАНИКА

Проаналізовано українське законодавство, що регламентує збереження бібліотечного фонду. З'ясовано, що вагома роль належить спеціалізованим професійним проектам та програмам, а також впровадженню державних і міжнародних стандартів. Розглянуто питання документального забезпечення збереження фонду Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника.

Ключові слова: законодавство України, спеціалізовані професійні проекти та програми, державні та міжнародні стандарти, збереження бібліотечного фонду, Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника.

Упродовж усього періоду незалежності України напрацьовано потужну нормативно-правову базу, що регламентує збереження фондів бібліотек. Її формують «Конституція України» (1996), Закони України: «Про бібліотеки та бібліотечну справу» (№ 32/95-ВР від 27. 01. 1995), «Про інформацію» (№ 2657-ІІ від 02. 10. 1992), «Про культуру» (№ 2778-VI від 14. 12. 2010), «Про Національний архівний фонд та архівні установи» (№ 3814-XII від 24. 12. 1993), «Про авторське право і суміжні права» (№ 2811- IX від 01. 12. 2022), «Про Національну програму інформатизації» (№ 2807-IX від 01. 12. 2022), а також «Порядок відбору рукописних книг, рідкісних і цінних видань до Державного реєстру національного культурного надбання», затверджений наказом Міністерства культури України (№ 437 від 14. 06. 2016), «Порядок державного обліку документів Національного архівного фонду», затверджений наказом

Міністерства юстиції України (№ 2045/5 від 27. 09. 2013), «Інструкція з обліку документів, що знаходяться в бібліотечних фондах», затверджена наказом Міністерства культури і туризму України (№ 22 від 03. 04. 2007), наказ Міністерства фінансів України № 879 від 02. 09. 2014 «Про затвердження Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань» (№ 879 від 02. 09. 2014 із змінами, внесеними згідно з наказами Міністерства фінансів № 1214 від 19. 12. 2014, № 784 від 17. 09. 2015, № 868 від 04. 10. 2016) та постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Програми збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000–2005 роки» (1999), Стратегія розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» (2016) тощо.

Вихідні засади національної культурної політики визначає Конституція України, наголошуючи, що держава покликана сприяти консолідації та розвиткові української нації, її історичної свідомості традицій і культури (ст. 11), забезпечувати охорону культурної спадщини (ст. 54).

Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» констатує, що фонд національної бібліотеки України є національним культурним надбанням Українського народу і невід'ємною складовою частиною культурної спадщини, і тому перебуває під охороною держави (ст. 7). В законі зацентовано на необхідності створення у бібліотеках страхових копій документів, які становлять національне культурне надбання країни (ст. 16); визначено особливості проведення обліку, зберігання та використання документів (ст. 18).

У Законі України «Про культуру» (2010) до основних засад державної політики у сфері культури зараховано захист і збереження культурної спадщини та культурних цінностей, а також формування страхового фонду документації про культурні цінності та документів на об'єкти культурної спадщини (ст. 3, п. 1). Стаття 16 присвячена питанням збереженням культурної спадщини, культурних цінностей та культурних благ.

Вагомий вплив на розвиток бібліотечної справи свого часу мала постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Програми збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000–2005 роки» (1999), згідно з якою створено центри консервації і реставрації при Національній бібліотеці імені В. І. Вернадського, Національній бібліотеці України імені Ярослава Мудрого, Львівській національній

науковій бібліотеці України імені В. Стефаніка та Харківській державній науковій бібліотеці ім. В. Г. Короленка.

У «Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року “Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України”», схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р., накреслено план дій щодо забезпечення збереження фондів бібліотек на короткостроковий (2016–2017), середньостроковий (2018–2020) і довгостроковий (2021–2025) періоди. Згідно з стратегією в ЛННБ України ім. В. Стефаніка розроблено «Програму збереження фондів», яка передбачала створення необхідних умов для збереження фондів, аналізу їх фізичного стану, оснащення бібліотеки пожежною та охоронною сигналізацією, встановлювала правила реставрації й вимоги до розроблення додаткової інструктивно-нормативної документації. Сьогодні цю програму реалізують різні структурні підрозділи книгозбірні.

Основні вимоги до збереження бібліотечних фондів визначають державні та міжнародні стандарти: «Консервація документів. Загальні вимоги» (ДСТУ ГОСТ 7.50-2006), «Книжкові пам'ятки. Загальні вимоги» (ДСТУ ГОСТ 7.87:2008), «Вимоги до зберігання архівних і бібліотечних матеріалів» (ДСТУ ISO 11799:2018) та «Керування фондами архівів і бібліотек» (ДСТУ ISO/TR 19814:2018).

Відповідно до чинного законодавства, державних і міжнародних стандартів у ЛННБ України ім. В. Стефаніка розроблено низку установчих і нормативно-інструктивних документів, які регламентують збереження фонду: «Статут ЛННБ України ім. В. Стефаніка», «Положення про зберігання фонду ЛННБ України ім. В. Стефаніка», «Положення про систему бібліотечного фонду», «Правила користування ЛННБ України ім. В. Стефаніка», «Додатки до правил користування фондами структурних підрозділів», «Правила користування фондами структурних підрозділів Бібліотеки в умовах режиму воєнного стану» тощо. Щоб забезпечити ефективне збереження фондів в окремих підрозділах книгозбірні, провідні фахівці відділу бібліотекознавства розробили низку технологічних інструкцій: «Про документальну перевірку наявності фонду ЛННБ України ім. В. Стефаніка», «Про інвентаризацію фотонегативів», «Про процеси опрацювання, представлення в ЕК Бібліотеки видань з фонду україніки та формування цифрової колекції “Реабілітована Книга”», «Про

інвентаризацію фотографій», «Про організацію збереження фонду в АБІС АЛЕРН» тощо.

Отже, забезпечення збереження документно-інформаційних ресурсів, що знаходяться у фонді ЛННБ України ім. В. Стефаніка, здійснюється відповідно до чинного законодавства, державних та міжнародних стандартів, технічних умов та внутрішніх нормативних документів книгозбірні.

UDC 347.78:025.7/.9]:027.54(477.83-25)

Valentyna Mudrokha,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9508-227X>,

Candidate of Sciences in Social Communications,

Senior Researcher,

Head of the Department,

Department of Library Science,

Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv,

Lviv, Ukraine

e-mail: mudrokhavalentyna@gmail.com

REGULATORY AND LEGAL BASES OF THE VASYL STEFANYK NATIONAL SCIENTIFIC LIBRARY OF UKRAINE IN LVIV FUND PRESERVATION

The Ukrainian legislation on ensuring the preservation of the library fund is analyzed. It is discovered that specialized professional projects and programs, as well as the implementation of state and international standards, play an important role. The topic of documentary support preservation of the fund of the Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv is considered.

Keywords: legislation of Ukraine, specialized professional projects and programs, state and international standards, preservation of the library fund, Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv.

УДК 02(477)

Новальська Юлія Вікторівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-00015257-1559>,

головна бібліотекарка,

науково-дослідний відділ,

Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого,

Київ, Україна

e-mail: jula1977@bigmir.net

ПРОМОЦІЯ ЧИТАННЯ У ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕКАХ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Висвітлено нові форми діяльності публічних бібліотек України з організації роботи у воєнний час. Розкрито досвід Ємельчинської центральної бібліотеки з промоції читання, книги та бібліотеки для різних вікових категорій користувачів.

Ключові слова: публічні бібліотеки України, воєнний стан, промоція читання, бібліотечні послуги, благодійність.

24 лютого 2022 р. – день початку зухвалого повномасштабного вторгнення російської армії на територію нашої держави – кардинально змінило як відношення цивілізованого світу до України, так і мало визначальний вплив на функціонування української бібліотечної галузі як когнітивної сфери суспільства, яка отримала значну підтримку міжнародних організацій в умовах воєнного стану.

Бібліотеки як унікальні соціальні інститути миттєво відреагували на виклики часу і задля забезпечення своїх читачів припинили обслуговування офлайн, що тривало не довго. Адже вже у травні 2022 р. значна частина книгозбірень відчинила двері і продовжила роботу у звичному режимі, але значно розширивши свої завдання, зокрема на перший план виходить патріотичний вектор. Якщо у 2021 р. в Україні функціонувала 14 351 бібліотека, то на березень 2023 р. – 11 990 (<https://oth.nlu.org.ua/?p=7627>). Наповнення змісту блогів, сторінок у соціальних мережах, створення відеоконтенту зумовило також і переосмислення промоції читання, пропаганди книги та бібліотеки. Сьогодні з впевненістю констатуємо розгортання позитивних перспектив для публічних бібліотек у культурно-історичній та соціально-політичній структурі українського суспільства.

Серед найактуальніших напрямів роботи публічних бібліотек України як відкритих для співпраці та допомоги установ у час суспільних потрясінь виокремлюємо:

інформаційний спротив;

формування Національної цифрової бібліотеки України;

просвітницько-гуманістична та освітньо-творча робота;

багатоаспектна онлайн підтримка;

нові бібліотечні послуги для тимчасово переміщених осіб (у тому числі соціально-психологічна, медична і правова допомога);

різнопланові волонтерські проекти;
благодійна діяльність.

Тобто, такі нові форми допомоги своїй країні у важкі часи засвідчили зміцнення ролі українських публічних бібліотек та нарощення інформаційно-бібліотечного потенціалу в умовах воєнного стану в Україні. «Це дало змогу побудувати нову публічну бібліотеку з іншою системою цінностей, пріоритетами в освітній, культурній та просвітницькій діяльності, завдяки чому отримали свободу в усіх напрямках своєї роботи» (с. 78, <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004349>).

Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого у 2021 р. провела дослідження «Роль публічних бібліотек у промоції читання» (<https://oth.nlu.org.ua/?p=4839>), результати якого засвідчили світову тенденцію до зниження уваги до книги та допомогли виявити позитивні і негативні фактори у цьому напрямі, з'ясувати кращий досвід українських бібліотечних закладів.

Про актуальні форми та особливості роботи бібліотек Житомирщини в умовах воєнного стану в Україні можна довідатися як з вебсайту (<http://www.lib.zt.ua/ua/top/newsua>) Житомирської обласної наукової бібліотеки ім. О. Ольжича, яка є координаційним методичним центром для 694 бібліотек області, з яких 581 знаходяться у сільській місцевості, серед яких – Ємільчинська центральна бібліотека, так і з видання науково-методичного відділу «Діяльність бібліотек Житомирщини під час війни: адаптація до нових реалій та визначення пріоритетів».

Ємільчинська центральна бібліотека (<http://www.lib.zt.ua/ua/content/7798>) у 2022 р. для найменших читачів у клубі «Книга і лялька» організувала 10 лялькових вистав. Для діток організований куточок «Відпочивай, грай, книжки читай». Упродовж року відбувалися ігри та вікторини: «Я люблю свою Україну», «Казка в гості завітала», «Вивчай Україну разом з нами». До Дня захисту дітей були приурочені книжкова виставка «Дитинство – країна мрій та книжкових розваг», ігровий майданчик «Граюсь – розважаюсь», виставка малюнків «Окрилена натхненням». Для дорослих читачів у відділі абонементу представлені книжкові виставки «Читаймо українське», «Воістину небесна і земна» (до Дня матері), «Нитками вишита краса» (до Дня вишиванки). У травні також відбулася презентація збірки поетеси Т. Сосновської «Оберемок сонця принесу у хату...». На Facebook-сторінці опубліковані відео «Книжкові мандрівки Європою», «Герої не вмирають» (огляд

літератури), «У моєму серці вишивана Україна» (до дня вишивки). Запрошення та програма кожного заходу анонсується на Facebook-сторінці бібліотеки.

Отже, в умовах воєнного стану в Україні публічні бібліотеки, активізувавши роботу в електронному середовищі, невпинно трансформують свою місію з новою системою цінностей, постійно проводять різні заходи з промоції читання, бібліотеки та книги для всіх категорій користувачів задля патріотичного виховання громадянина європейської держави з багатовіковою славною історією та значними культурними надбаннями.

UDC 02(477)

Yulia Novalska,

ORCID <https://orcid.org/0000-00015257-1559>,

Chief Librarian,

Research Department,

National Library of Ukraine of the Yaroslav Mudryi,

Kyiv, Ukraine

e-mail: jula1977@bigmir.net

PROMOTION OF READING IN PUBLIC LIBRARIES OF UKRAINE UNDER THE MARITAL LAW

New forms of activity of public libraries of Ukraine in the organization of work during wartime are highlighted. The experience of Yemilchyna Central Library in the promotion of reading, books and libraries for different age categories of users is disclosed.

Keywords: public libraries of Ukraine, martial law, promotion of reading, library services, charity.

УДК 025.26:027.021(477-25)НБУВ

Пестрецова Лариса Андріївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7970-6652>,

завідувачка відділу,

відділ комплектування бібліотечних фондів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: pestretsova@nbul.gov.ua

НАПОВНЕННЯ КОНТЕНТУ БІБЛІОГРАФІЧНОГО ПОКАЖЧИКА ОБМІННОГО ФОНДУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО ВЛАСНИМИ НАУКОВИМИ ВИДАННЯМИ (2020–2022)

Представлено інформацію про наукові видання Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як складника обмінного фонду та розглянуто їх місце і роль у формуванні бібліотечних фондів вітчизняних бібліотек у період, обумовлений карантинними обмеженнями внаслідок епідемії і воєнним станом у країні, а також значення для забезпечення інформаційних потреб користувачів наукових бібліотек.

Ключові слова: видавнича діяльність Національної академії наук України, наукові видання Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, бібліотечно-інформаційна діяльність, документообмін, актуалізація бібліотечних фондів.

Після широкомасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну у лютому 2022 р., перед книгозбірнями стоять важливі задачі щодо формування бібліотечних фондів актуальними документами, тому як «бібліотеки України є складовою частиною інформаційної системи держави, а бібліотечні ресурси – складовою частиною інформаційних ресурсів держави» (відповідно до статті 11 Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу»). Рекомендації щодо актуалізації бібліотечних фондів у зв'язку із збройною агресією росії проти України у 2022 р. було представлено Міністерством культури та інформаційної політики України на своєму офіційному веб-сайті. В умовах посилення інформаційного протистояння наукові установи мають вирішувати непрості завдання щодо забезпечення інформаційно-знанневих потреб суспільства. Важливого значення набувають видання, які висвітлюють результати наукового аналізу, досліджень з різних галузей знань, інформаційно-аналітичні, науково-методичні видання, збірники наукових праць тощо.

Вагоме місце в науково-інформаційній роботі і видавничій діяльності Національної академії наук України (далі НАН України) займає популяризація наукових знань, поширення їх у суспільстві. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ) як провідний науково-інформаційний державний заклад, маючи статус наукової установи НАН України, надає особливого значення питанням ефективного формування інформаційного потоку наукових видань. Шляхом здійснення документообміну з бібліотеками та

науковими установами НБУВ також популяризує наукові вітчизняні видання. У період 2020–2022 рр., незважаючи на несприятливі умови і події в Україні і світі (карантинні обмеження спричинені пандемією COVID-19, воєнний стан в країні), до обмінного фонду Бібліотеки продовжували надходити періодичні і книжкові видання наукових установ НАН України, а також власні видання НБУВ.

Важливу роль для здійснення документообміну з партнерами НБУВ, а також для розповсюдження видань з науковою, культурно-просвітницькою, та інформаційною метою серед інших установ виконують саме праці фахівців НБУВ, які містять матеріали дослідження культури, історії й духовності українського народу, його мови і писемності, а також роботи, присвячені історії НАН України, колективні та індивідуальні монографії, що висвітлюють актуальні проблеми розвитку національних інформаційних ресурсів, цифрових технологій, бібліотекознавства і соціальних комунікацій, біографістики тощо. Упродовж 2020–2022 рр. до поточного обмінного фонду надійшло 15 620 прим. (88 назв) наукових видань НБУВ.

Серед власних видань НБУВ варті уваги такі фундаментальні праці: «Засновники і президенти НАН України. Бібліографічні матеріали» (2021); монографія Вакульчук О. А. «Багатотиражна преса України 1917–1941 років: становлення, розвиток, контент» (2021); довідкове видання «Історичні бібліотечні зібрання та колекції у фондах НБУВ» (2020); Міцан Т. В. «Архів Петра Панча з фондів НБУВ як джерело з історії української літератури ХХ ст. Науковий каталог» (2021); Попик В. І. «Біографіка: феномен культури і науки, інформаційний ресурс суспільства» (2021); «Народна культура, фольклор і мова українців Канади: анотований бібліографічний покажчик видань із фондів НБУВ» (2021); колективна монографія «Цифрові бібліотечно-інформаційні ресурси у розбудові наукового сегмента національного інформаційного простору» (2021) тощо.

Слід відмітити монографію Добко Т. і Дудніка О. «Українська революція (1917–1920) у бібліографічних покажчиках» (2022 р.), яка представляє дослідження бібліографічних джерел з історії Української революції та визвольної боротьби українського народу, виданих в УРСР, незалежній Україні та за кордоном у ХХ – на початку ХХІ ст. Значну увагу приділено дослідженню біобібліографічних покажчиків, присвяченим визначним діячам – Михайлу Грушевському, Симону Петлюрі, Володимирі Винниченку, Павлу Скоропадському тощо. Підсумком наукових досліджень

науковців Інституту книгознавства НБУВ упродовж 2016–2018 рр. стала колективна монографія «З історії книжкової культури України: дослідження ретроспективних книжкових, образотворчих, музичних видань та історичних колекцій з фондів НБУВ» (2021 р., ВД «Академперіодика»), яка представляє книжкову культуру як важливий показник життя суспільства, його культури та колективної свідомості, інтелектуального розвитку. Різномасштабний матеріал з історії книжкової культури України зацікавить книгознавців, культурологів, істориків і всіх, хто цікавиться історією вітчизняної культури.

Для наукових працівників у галузі бібліотекознавства, бібліотечних фахівців, викладачів, аспірантів, студентів у 2022 р. вийшли друком такі документи: анотоване бібліографічне видання «Взаємодія в українській бібліотечній науці і практиці (1926–2021)», яке представляє найважливіші відомі друковані праці українських теоретиків і практиків бібліотечної справи; науково-методичний збірник «Підвищення ефективності діяльності бібліотечно-інформаційного комплексу в умовах цифровізації», який містить наукові статті, науково-методичні матеріали та методичні рекомендації щодо різних напрямків бібліотечної діяльності; інформаційно-аналітичне видання «Робота бібліотек наукових установ Національної академії наук України у 2021 році» тощо. Науковий доробок співробітників бібліотеки, систематизується і зберігається в цифровому вигляді в Репозитарії НБУВ – інформаційному ресурсі «eVerLib» (<http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib>), започаткованому в 2018 р.

Інформацію про видання НБУВ, що надійшли до поточного обмінного фонду, представлено у першому розділі щорічного науково-інформаційного бібліографічного покажчика «Обмінний фонд Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського». Електронну версію видання розміщено на сайті НБУВ у розділі «Дари і нові надходження»: співробітництво – книгообмін (www.nbuv.gov.ua/node/502).

За даними Міністерства культури та інформаційної політики України, станом на кінець 2022 р. збитків зазнали 479 бібліотек, серед них: бібліотеки університетів, академій, закладів середньої освіти, публічні тощо. Майже половина з них повністю або частково втратили свої бібліотечні фонди. В умовах воєнного часу, у контексті соціальної ефективності бібліотечно-інформаційної діяльності, НБУВ значну увагу приділяє співпраці з бібліотеками, які

знаходяться у прикордонних містах, таких як Дніпро, Запоріжжя, Миколаїв, Харків, Суми, Чернігів тощо та підтримує з ними зв'язок для здійснення допомоги у поповненні фондів потрібними документами. Відділом комплектування бібліотечних фондів НБУВ частково вже відновлено пересилання літератури до Чернігівської наукової обласної бібліотеки, Дніпровського національного університету імені О. Гончара, Сумського державного університету, Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, бібліотек та наукових установ м. Запоріжжя тощо. Звертаються за допомогою у комплектуванні своїх фондів актуальними виданнями і бібліотеки Києва, Київської області, а також установи, які потребують відновлення документних ресурсів.

Отже, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського навіть у цих непростих умовах робить все можливе для активізації взаємодії з іншими бібліотеками та установами заради продовження культурного розвитку нашого суспільства і надає допомогу у забезпеченні інформаційних потреб користувачів бібліотечних ресурсів усіх регіонів нашої країни актуальною науковою літературою.

UDC 025.26:027.021(477-25)НБУВ

Larysa Pestretsova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7970-6652>,

Head of Department,

Department of Formation Library Collection,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: pestretsova@nbuv.gov.ua

FILLING THE CONTENT OF THE BIBLIOGRAPHIC INDEX OF THE EXCHANGE FUND OF THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE WITH OWN SCIENTIFIC PUBLICATIONS (2020–2022)

The information on scientific publications of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine as part of the exchange fund is presented, and their place and role in the formation of library collections in domestic libraries during the period affected by quarantine restrictions due to the epidemic and, later, the state of war in the country are discussed. The significance of these publications in meeting the information needs of users of scientific libraries is also emphasized.

Keywords: publishing activities of the National Academy of Sciences of Ukraine, scientific publications of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, library and information activities, document exchange, updating library collections.

УДК 024-054.7:005.336.4(1-87):027(477)

Прокопенко Лілія Сергіївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0531-6111>,

кандидатка історичних наук, доцентка,

головна бібліотекарка,

науково-дослідний відділ,

Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого,

Київ, Україна

e-mail: prokopenko888888@gmail.com

Лісова Ірина Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0308-5965>,

провідна бібліотекарка,

науково-дослідний відділ,

Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого,

Київ, Україна

e-mail: lisovairyna@ukr.net

РОЛЬ БІБЛІОТЕК У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ІНТЕГРАЦІЇ БІЖЕНЦІВ

Розглянуто зарубіжний досвід роботи бібліотек з інтеграції біженців та мігрантів, спрямованої на підвищення рівня довіри і формування соціального капіталу. Підкреслено важливість вивчення цього досвіду для роботи бібліотек України з внутрішньо переміщеними особами.

Ключові слова: бібліотека, бібліотечна справа у зарубіжних країнах, біженці, бібліотечне обслуговування біженців та мігрантів, публічні бібліотеки, соціальний капітал, інтеграція, соціальна довіра.

Бібліотеки різних країн світу мають сьогодні значний практичний досвід ефективної роботи з біженцями та мігрантами, успішна інтеграція яких є важливим завданням демократичних держав. Невід'ємною складовою такої інтеграції вважається високий рівень соціальної довіри як основний компонент соціального капіталу громадян та показник здоров'я цивілізованого суспільства.

Сучасні дослідження свідчать, що розвитку соціальних контактів і, отже, підвищенню рівня довіри значно сприяє злагоджене та ефективне функціонування справедливих і неупереджених державних інституцій. Зарубіжний досвід показує, що саме бібліотеки, особливо публічні, є тими державними установами,

універсальні характеристики яких позитивно впливають на формування високого рівня довіри біженців та мігрантів шляхом розвитку неформальних контактів у широких колах незнайомих між собою відвідувачів бібліотек. Така довіра до бібліотек та їх користувачів може значно посилюватися на тлі невтішного досвіду в школі, на роботі, а також у зв'язку з негативною практикою неформального спілкування або небажання спілкуватися досить значної частини місцевого населення, яке, зазвичай, інтерпретується біженцями та мігрантами як байдужість або навіть вороже ставлення.

За результатами опитувань, проведених у Норвегії (2006 та 2011 рр.), саме публічні бібліотеки мають найбільшу довіру членів суспільства серед усіх державних інституцій, навіть поліцію залишаючи на другому місці. У Швеції загальнонаціональне опитування (2009 р.) показало, що серед багатьох державних послуг публічні бібліотеки посідають друге місце за рівнем довіри. У цій країні більше, ніж бібліотекам, громадяни довіряють лише закладам охорони здоров'я. Результати дослідження моделей довіри мігрантів до різних державних інституцій у США також свідчать про високу довіру суспільства до бібліотек.

Важливими характеристиками бібліотек, які зменшують градус упередженості та підвищують довіру у міжгрупових контактах, є рівноправний ситуаційний статус користувачів, спільні цілі, міжгрупове співробітництво, загальний громадський простір бібліотек, який підтримується державою, законом та звичаями. Деякі дослідження вказують на те, що рівень соціальної довіри біженців та мігрантів до колег-користувачів бібліотеки може бути вищим не тільки за рівень довіри до інших незнайомих людей, а й навіть вищим, ніж до сусідів. Основна причина цього – спільні інтереси, зокрема, – до читання.

Крім того, що бібліотека є інформаційним та культурним центром, більшість біженців та мігрантів сприймають її як відкрите, інклюзивне, безпечне місце, що також значно сприяє зростанню соціальної довіри.

У період відсутності соціальних зв'язків та недостатньої інтеграції у суспільство, що характеризується зіткненням з бюрократією, труднощами з вивченням мови, затримками з працевлаштуванням, складнощами у спілкуванні з корінними жителями та недовірою всередині деяких груп біженців та мігрантів, бібліотека сприймається ними як надійний помічник.

Механізми формування довіри до бібліотеки як соціального інституту тісно пов'язані із задоволенням основних інформаційних потреб біженців та мігрантів, з різноманітними бібліотечними програмами, знаннями та досвідом бібліотеки. Безкоштовні бібліотечно-інформаційні послуги, навчальні програми, курси вивчення мов, комп'ютерні класи дають можливість не лише навчатися та розвиватися, але й встановлювати неформальні контакти з іншими людьми.

Значний практичний досвід роботи з біженцями та мігрантами напрацьовано бібліотеками у багатьох європейських країнах, зокрема, в Австрії, Великій Британії, Данії, Німеччині, Норвегії, Фінляндії, Франції, Швеції. Наприклад, у Бібліотеці публічної інформації (Париж, Франція) з 2010 р. організовано семінари для тих, хто вивчає французьку мову як іноземну. Бібліотека імені Вацлава Гавела (Париж, Франція) проводить курси грамотності на фарсі (здебільшого для мігрантів з Афганістану і Іраку) та надає інформаційну допомогу у отриманні статусу біженця. Міська бібліотека м. Кельн (Німеччина) впродовж багатьох років успішно співпрацює з Вищою народною школою Кельна, на базі якої працюють інтеграційні та мовні курси. Окрім мовних курсів, публічні бібліотеки європейських країн традиційно пропонують біженцям та мігрантам безкоштовний бібліотечний квиток, безкоштовний доступ до мережі Інтернет, інформаційні ресурси рідними мовами, а також стають місцем для спілкування і проведення змістовного дозвілля.

Публічні бібліотеки країн, які прийняли до себе велику кількість біженців від війни в Україні, допомагають їхній інтеграції, зокрема, шляхом надання доступу до інформаційних ресурсів та інтернету, організовують для цієї групи користувачів соціокультурні заходи та різноманітні проєкти. Так, Воєводська публічна бібліотека (Краків, Польща) започаткувала спеціальну програму для підтримки потреб української громади, одним із напрямів якої є організація уроків польської мови. Публічна бібліотека м. Реджайна (Канада) ініціювала програму з вивчення англійської мови для українських біженців саме з метою розбудови соціальних зв'язків і формування соціального капіталу.

Зарубіжний досвід підтверджує, що публічні бібліотеки мають значний потенціал формування довіри як соціального капіталу біженців та мігрантів. Успішна практика спирається на вивчення соціальних характеристик цих груп користувачів та робить планування послуг та їх надання більш ефективним.

Війна Росії проти України актуалізує опрацювання українськими фахівцями зарубіжного досвіду роботи з біженцями та мігрантами, який має важливе практичне значення для поліпшення бібліотечного обслуговування внутрішньо переміщених осіб у нашій державі, для формування і підтримки соціальної довіри як частини їхнього соціального капіталу.

Незважаючи на те, що першочергове значення для вирішення соціально-побутових, трудових, освітніх та інших проблем зазначеної категорії населення України має соціально-економічна політика, бібліотеки можуть бути зручним та гостинним місцем для зустрічей різних груп внутрішньо переміщених осіб та місцевої спільноти, розвиваючи стійку гармонійну поведінкову взаємодію між ними. Довіра до бібліотеки та її користувачів може стати потужною відправною точкою у формуванні загальної довіри за межами бібліотеки.

UDC 024-054.7:005.336.4(1-87):027(477)

Liliia Prokopenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0531-6111>,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,

Chief Librarian,

Research Department,

Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: prokopenko888888@gmail.com

Iryna Lisova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0308-5965>,

Leading Librarian,

Research Department,

Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: lisovairyna@ukr.net

THE ROLE OF LIBRARIES IN THE SOCIAL CAPITAL FORMATION: FOREIGN EXPERIENCE OF REFUGEES INTEGRATION

The foreign experience of libraries in the integration of refugees and migrants, aimed at increasing trust and forming social capital is studied. The importance of studying this experience for the work of Ukrainian libraries with internally displaced persons is emphasized.

Keywords: library, librarianship in foreign countries, refugees, library services for refugees and migrants, public libraries, social capital, integration, social trust.

УДК 027.021(477-25)НБУВ:025.2

Рибак Євген Анатолійович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5003-1214>,

молодший науковий співробітник,

відділ комплектування бібліотечних фондів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: rybak@nbuv.gov.ua

ОСОБИСТА БІБЛІОТЕКА ОЛЕКСІЯ СЕМЕНОВИЧА ОНИЩЕНКА ЯК ІНФОРМАЦІЙНИЙ РЕСУРС НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Розглянуто створення бібліотечного зібрання академіка НАН України О. С. Онищенко як альтернативного джерела поповнення фондів сучасними інформаційними ресурсами. Проаналізовано документний склад та зміст зібрання, визначено важливу складову культурного та наукового надбання даної колекції.

Ключові слова: бібліотечне зібрання, особиста колекція, формування фондів, інформаційне джерело.

Останніми роками особливо зросла роль сучасних бібліотечних зібрань, як одного з джерел комплектування фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ) актуальною інформацією. Це зумовлено як розширенням самого репертуару колекцій, так і посиленням інтересу фахівців до оперативної інформації. Проте науковцями, як правило, досліджувалися лише історико-культурні фонди НБУВ і поза увагою залишилося питання дослідження сучасних бібліотечних зібрань. З огляду на відсутність державного фінансування НБУВ на придбання літератури і, як наслідок, скорочення обсягу нових надходжень, надзвичайно актуальними стають колекції та зібрання наших сучасників, як альтернативні джерела поповнення бібліотечних фондів.

Одним із таких зібрань у фондах НБУВ є колекція визначного вченого, академіка Національної академії наук України, радника Президії НАН України, до 2013 р. генерального директора НБУВ, а нині почесного генерального директора Бібліотеки Олексія Семеновича Онищенко, якого 17 березня 2023 р. наукова громадськість вітала з дев'яносторічним ювілеєм. Більш як шістьдесят років Олексій Семенович віддав служінню українській науці

і культури. Як відомий український науковець в галузі філософії, культурології та соціальних комунікацій Олексій Семенович має великий і різноманітний за проблематикою науковий доробок. Він є автором і співавтором понад 700 наукових робіт, у тому числі 50 монографій, ініціатором фундаментальних науково-видавничих проектів, зокрема багатотомної документальної серії «Історія Національної академії наук України», має вагомі здобутки у дослідженні і збереженні національного культурного надбання. Це, своєю чергою, не могло не вплинути на формування складу зібрання О. С. Онищенко, яке, насамперед, віддзеркалює характерні особливості його діяльності, зумовленої поглибленим, цілеспрямованим дослідженням конкретних проблем у тій чи іншій царині наукових знань.

Перша частина зібрання О. С. Онищенко надійшла до фондів наприкінці 2010 р. і на початок 2023 р. становила понад 5 тис. од. документів українською, англійською, німецькою, сербською, в'єтнамською, грузинською та іншими мовами світу. Важливою складовою колекції Олексія Семеновича є факсимільні видання рідкісних та цінних документів XIX – початку XX ст. (близько 100 прим.), зокрема: «Историческое описание Боровского Пафнутиева монастыря» (1859), «Казанская чудотворная икона Божьей Матери в Московском Симоновом монастыре» (1891), «История Ислама с основания до новейших времён» (1896), конвалют «Житие святого Феодора Архиепископа Ростовского (по Синодальному списку 1723 года)» (1891) тощо. Наукова цінність цих документів – незаперечна, їх дослідження уможлиблює введення в науковий обіг цікавих відомостей з історії давньої науки, культури і мистецтва.

Тематична палітра видань іноземними мовами (понад 500 прим.) – розмаїта: філософія, історія, культура, літературознавство, мовознавство тощо. Значна кількість праць присвячена сербській славистиці: монографії вчених, матеріали і документи міжнародних наукових конгресів і конференцій. Також у зібранні представлено праці науковців з багатьох країн світу, які надсилалися авторами Олексію Семеновичу з дарчими написами, зокрема, 18-томне видання «Meyers Konversations-Lexikon: ein Nachschlagewerk des allgemeinen Wissens» (Енциклопедичний словник Мейера: довідник загальних знань) та 5-томне видання «A concordance to the poetic works of Taras Shevchenko» (Співзвучність поетичних творів Тараса Шевченка). Крім книжок, до колекції входить велика кількість періодичних

видань (майже 800 прим.), серед яких чимала кількість актуальних за своїм змістом іноземних журналів з країн Європи, США та Канади.

Особиста бібліотека Олексія Семеновича характеризується не лише великим обсягом документів, але й значною інформативно-змістовою насиченістю, широкими хронологічними межами, різноманітністю тематики, з великою кількістю автографів видатних державно-політичних, громадських діячів, вчених і митців. Так, у колекції зберігаються книги з автографами Президентів України, відомих українських учених, політиків, науковців, письменників, зокрема: Президентів України Л. М. Кравчука, Л. Д. Кучми, В. А. Ющенко, президента НАН України академіка Б. Є. Патона, українського історика академіка НАН України П. П. Толочка, письменника та політичного діяча, учасника українського національного руху Л. Г. Лук'яненка та інших. Кожний примірник із дарчим написом, що належить до вищеназваного зібрання, становить бібліографічну цінність і важливий інформаційний матеріал для науковців.

Фахівців бібліотечної, музейної, архівної справи зацікавлять монографії дослідницького характеру присвячені історії бібліотечної справи в Україні і світі та сучасним проблемам бібліотекознавства і книгознавства, а також друковані каталоги архівних і рукописних документів, які зберігаються у фондах різних наукових установ.

Колекція також містить справжні скарби духовної спадщини українського народу, які вже не одне століття не втрачають своєї актуальності та продовжують захоплювати людство в багатьох країнах світу, зокрема твори Т. Шевченка, Л. Українки, оповідання І. Франка тощо. Приналежність саме до зібрання Олексія Семеновича можна визначити за екслібрисом «Бібліотека Олексія Онищенка & Habent sua fata libelli» проставленим на зворотному боці титульного аркуша видання.

Отже, дослідження особистої бібліотеки Олексія Семеновича Онищенка сприятиме розкриттю інформаційних ресурсів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та популяризації її фондів, дозволить виявити і ввести в науковий обіг нові джерела інформації для користувачів, орієнтованих на задоволення своїх пошукових запитів.

UDC 027.021(477-25)НБУВ:025.2

Evgen Rybak,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5003-1214>,

Junior Researcher,

Department of Formation Library Collection,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: rybak@nbuv.gov.ua

**THE PERSONAL LIBRARY OF OLEKSII SEMENOVYCH
ONYSHCHENKO AS AN INFORMATION RESOURCE OF THE
V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE**

The creation of the library collection of the Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine O. S. Onyshchenko as an alternative source of replenishment of the fund with modern information resources is studied. The document structure and content of the collection are analyzed, an important component of the cultural and scientific heritage of this collection is determined.

Keywords: library publication, personal collection, formation of funds, information source.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:[021.4:004]

Рудицька Людмила Павлівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1337-6819>,

молодша наукова співробітниця,

відділ теорії та історії бібліотечної справи,

Інститут бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: rudickal@ukr.net

Бінківська Крістіна Русланівна,

ORCID <https://orcid.org/0009-0006-3444-2570>,

бібліотекарка I категорії,

відділ науково-методичної роботи,

Інститут бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: krbinkivska.fshn22@kubg.edu.ua

Заріфі Зарміна Наджибовна,
ORCID <https://orcid.org/0009-0000-8616-1478>,
бібліотекарка I категорії,
відділ науково-методичної роботи,
Інститут бібліотекознавства,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: zarminaz91@gmail.com

Яковенко Олена Григорівна,
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7688-6173>,
кандидатка історичних наук,
завідувачка відділу,
відділ теорії та історії бібліотечної справи,
Інститут бібліотекознавства,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: yakovenko@nbuv.gov.ua

ЕЛЕКТРОННА КОМУНІКАЦІЯ В ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВИХ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ЗАХОДІВ ДЛЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ФАХІВЦІВ

Висвітлено роль електронної комунікації як засобу проведення науково-інформаційних заходів для бібліотечних фахівців. Наголошено на актуальності проведення науково-інформаційних заходів в умовах воєнного стану в Україні за допомогою засобів електронної комунікації з метою залучення широкого кола користувачів, підвищення кваліфікації фахівців.

Ключові слова: електронна комунікація, науково-інформаційні заходи, організація лекцій, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

У сучасному цифровому світі електронна комунікація стає все більш важливим засобом спілкування та обміну інформацією. Це стосується і організації бібліотечних науково-інформаційних заходів, де електронні технології відіграють значну роль у наданні доступу до знань і залученні широкої користувачької аудиторії.

Останні роки характеризуються низкою надзвичайно важких випробувань, починаючи з пандемії COVID-19 і закінчуючи повномасштабним вторгненням Російської Федерації на територію України. В умовах воєнного стану застосування електронних засобів комунікації є запорукою успішної діяльності установ. За

несприятливих зовнішніх чинників особливо посилюється роль бібліотек як носіїв науково-інформаційного потенціалу країни.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ) реалізує комплекс науково-інформаційних заходів і забезпечує комунікаційні процеси з представлення та популяризації науково-дослідної роботи (далі НДР), розвитку, збереження, поширення наукової та культурної спадщини України. Бібліотека активно використовує електронні ресурси й інструменти для проведення конференцій, студій, семінарів, лекцій, інших заходів.

Інститут бібліотекознавства є координаційним науково-дослідним, науково-методичним центром НБУВ і бібліотечно-інформаційної системи НАН України у галузі бібліотекознавства й бібліотечно-інформаційної діяльності. Інститут активно використовує електронну комунікацію для проведення заходів, які спрямовані на підвищення професійної кваліфікації фахівців, обмін дослідницькими результатами й ідеями між учасниками. Організація цих заходів у системі електронної комунікації дає змогу зробити їх доступними для широкої аудиторії, незалежно від місця її розташування, з будь-якої точки світу, зберігати й розповсюджувати цінні наукові матеріали, дослідження в електронному форматі, що забезпечує доступ до них навіть за умов обмеженого фізичного доступу до бібліотеки. Система підвищення кваліфікації, яка має на меті актуалізацію, розширення та поглиблення знань фахівців, надання їм нових сучасних теоретичних і практичних навичок, також сприяє ефективній адаптації працівників до змін, що відбулися в Україні.

Незважаючи на складнощі, Інститут бібліотекознавства продовжував організовувати щорічну міжнародну наукову конференцію «Бібліотека. Наука. Комунікація», «Бібліотекознавчі студії, присвячені пам'яті професора Михайла Семеновича Слободяника», інші заходи. Зокрема, у 2023 р. у онлайн-форматі було організовано лекції на тему: «Підготовка дослідницького проекту та презентація результатів наукових досліджень» і «Апробація та публікація результатів наукових досліджень», які були спрямовані на поглиблення, узагальнення та вдосконалення знань студентів, аспірантів, викладачів закладів вищої освіти, наукових співробітників НБУВ та інших бібліотек України.

При підготовці до заходів організатори використали Google Forms для зручної реєстрації учасників, що дало змогу зібрати необхідну інформацію від учасників, таку як: їхні контактні дані

й очікування від лекцій. Серед відповідей користувачів на запитання анкети виокремимо такі: отримання, розширення, удосконалення та закріплення знань, підвищення рівня кваліфікації, отримання нової, корисної інформації, набуття нових теоретичних знань, які в подальшому будуть використовуватися в практичній роботі. Після отримання реєстраційних даних було розіслано листи учасникам з інструкціями й посиланнями на заходи на платформі Zoom. Використання цієї платформи забезпечило взаємодію між організаторами й учасниками за допомогою вебконференцій, чату, можливості ділитися екраном для презентацій.

Важливим елементом організації лекцій була попередня онлайн-зустріч між організаторами, яка дала змогу детальніше ознайомитися з функціоналом платформи Zoom, упевнитися, що всі необхідні налаштування встановлено й учасники отримають якісний онлайн-зв'язок, забезпечити гармонійний та професійно-етичний хід лекцій, зменшуючи можливі технічні проблеми або непорозуміння. Під час заходів було здійснено відео-записи й розповсюджено серед учасників, які висловили бажання їх отримати.

Використовуючи зручний онлайн-сервіс для створення елементів графічного дизайну Canva, співробітники Інституту підготували й надіслали сертифікати на електронні пошти, що дало змогу учасникам підтвердити свою активну участь у лекціях, долучатися до професійної спільноти, продовжувати освоювати нові знання та навички, зберегти й додати сертифікати до своїх професійних портфоліо, мотивувало брати участь у подібних заходах.

Такий підхід до організації лекцій у системі електронної комунікації сприяв зручності й ефективності для 118 його учасників з різних бібліотек і закладів вищої освіти України, які висловили задоволення прослуханими лекціями, корисністю отриманої інформації. Зацікавленість учасників у подальшому залученні до науково-інформаційних заходів НБУВ свідчить про важливість таких подій та їхній вплив на професійний розвиток фахівців, обмін дослідницькими ідеями.

Організація науково-інформаційних заходів онлайн, а також у змішаному форматі все більше стає одним з основних напрямом у стратегії як бібліотечного, так і освітнього, наукового розвитку, що сприяє зростанню комунікаційних зв'язків, підвищує рівень кваліфікації фахівців, задовольняє потреби користувачів дистанційних цільових спільнот у інформації шляхом отримання

висококваліфікованих, достовірних обсягів інформації, реалізує комплекс науково-організаційних заходів із представлення та популяризації результатів НДР.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:[021.4:004]

Lyudmila Rudytska,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1337-6819>,

Junior Researcher,

Department of Theory and History of Library Science,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: rudickal@ukr.net

Kristina Binkivska,

ORCID <https://orcid.org/0009-0006-3444-2570>,

Librarian of the First Category

Department of Scientific and Methodical Work,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: krbinkivska.fshn22@kubg.edu.ua

Zarmina Zarifi,

ORCID <https://orcid.org/0009-0000-8616-1478>,

Librarian of the First Category,

Department of Scientific and Methodical Work,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: zarminaz91@gmail.com

Olena Yakovenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7688-6173>,

Candidate of Historical Sciences,

Head Department,

Department of Theory and History of Library Science,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: yakovenko@nbuv.gov.ua

DIGITAL COMMUNICATION IN THE ORGANIZATION OF SCIENTIFIC AND INFORMATION EVENTS FOR LIBRARY SPECIALISTS

The role of digital communication as a means of conducting scientific and informational events for library specialists is highlighted. The relevance of conducting scientific and informational events under the martial law in Ukraine with the help of digital communication tools with the aim of attracting a wide range of users and improving the qualifications of specialists was listed.

Keywords: digital communication, scientific and information events, organization of lectures, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

УДК 025.17:912.43]:027.44(477)

Сагетдінова Наталія Віталіївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7225-8364>,

молодша наукова співробітниця,

сектор картографії,

відділ комплексного бібліотечного обслуговування,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: sagetdinova@ukr.net

КАРТОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ЯК ДОКАЗОВА БАЗА В ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКІЙ ПРОПАГАНДІ (ЗА ДОКУМЕНТАМИ ФОНДУ КАРТОГРАФІЧНИХ ВИДАНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО)

Розкрито можливості фонду картографічних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як доказової бази з історії розвитку України в питаннях формування території держави та розселення українців.

Ключові слова: фонд картографічних видань, бібліотечно-інформаційне обслуговування, тематика запитів користувачів, консультативно-методична допомога.

З набуттям Україною незалежності українці в своїй більшості переглянули ставлення до своєї держави та її історії. А повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 р., злочини та агресивна російська пропаганда, закріпили в українцях переконання, що вони з росіянами – не один народ,

оскільки мають свою мову, свої традиції, свій історичний шлях та свою незалежну державу. Це мотивувало наукову бібліотеку до створення документної доказової бази з різних питань, зокрема: що держава Україна та її назва існувала з прадавніх часів; що міста на українських землях (Одеса, Херсон, Миколаїв та інші) засновували не російські правителі, вони виникали на місцях вже обжитих українцями; що історичні назви «Русь», «руський» належать саме українській історії та багато іншого. Документна доказова база знадобиться й для майбутніх судових процесів над країною-агресором.

Найпереконливіше доказову місію виконує фонд картографічних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ). Так, «Оглядова карта українських земель» з цього фонду (інвентарний № 5291, видана українською мовою 1920 р. у Відні) була затребувана користувачем для роботи зі Службою Безпеки України як доказ того, що українці традиційно населяли не тільки території в межах сучасної України, але й землі, що нині входять до складу Російської Федерації. Тому мова про «подаровані Україні» чи «незаконно набуті» території не має під собою жодних підстав.

Широку популярність набули спільні заходи Сектору картографічних видань Відділу комплексного бібліотечного обслуговування та Відділу соціокультурної роботи НБУВ щодо популяризації знань про Україну й протидії російській пропаганді мовою картографічних документів. Для екскурсійних груп та користувачів у 2023 р. було організовано ряд тематичних виставок та екскурсій (зокрема: «Україна на старовинних європейських картах», «Острів Зміїний»), під час яких відвідувачі наочно переконувалися, що Україна як назва території, була добре znana в Європі ще у XVII–XVIII ст. Це підтверджують карти українських земель з написами «Україна частина козаків», «*Terra Cossacorum*» (латиною «Земля козаків»), *Ukraniae*, *Vkraniae* (Україна) в атласах відомих європейських видавців карт Гоманна та Сансона.

Незмінний інтерес користувачів викликає перлина картографічного фонду НБУВ – рукописна карта о. Фідонісі (Зміїного) 1823 р. та відомості про легендарний острів. Ще донедавна маловідома частина цієї української території стала символом спротиву російській окупації. Велика історія острова Зміїний з давнини до сьогодення доводить, що навіть малий острів може мати великий вплив на перебіг історії. Тематичні екскурсії

з демонстрацією карт – своєрідний внесок бібліотечних працівників залу картографічних видань у мотивацію відвідувачів (серед яких багато молоді) глибше вивчати історію України.

Останнім часом ЗМІ країни-окупанта багато говорять про те, що держава Україна створена штучно на початку ХХ ст., тобто не має давньої історії. Але документи картографічного фонду НБУВ доводять протилежне. Найстаріші видання фонду відносяться до ХVI ст., але й на них є землі, названі козацькими (а козацтво – це суто український феномен); землі за назвою *Ukraniae /Vkraniae* (Україна). Це Атлас Сансона (1692 р., інвентарний № 4696, С. 94) та карта «Україна, або козацька земля з прилеглими провінціями Валахії, Молдавії і Малої Татарії» (1712 р., інвентарний № 5711).

«Росія ніколи ні на кого не нападала», – повторюють в Росії, але карти свідчать про інше. 2023 р., до 170-ї річниці Кримської війни Росії з Туреччиною на території Кримського півострова (1853–1856),) Музей історії України готує документальну виставку, в якій НБУВ бере участь як партнер та надає картографічні матеріали того періоду, видані як в Російській імперії, так і в Європі. Крім того, в самій Російській імперії видавалися цілі збірки карт – атласи бойових дій під час тієї чи іншої військової кампанії, на картушах яких вказувалося, в кого й при якому правителі були відвойовані території. Представників підкорених народів зображали в кайданах, скореними або вдячними завойовникам, що радо приймають їхню владу. Це «Атлас военной библиотеки. Карты и планы военных сражений в различные войны XVIII – XIX ст.» (інвентарний № 4391, С. 154); карта Європи після перемоги Росії над Наполеоном (інвентарний № 5068) та інші, які документально викривають Росію агресором у минулому.

Буремні події останніх років збільшили зацікавленість користувачів до вивчення історії своїх родин, рідних міст та історії України. Почастішали запити на етнографічні карти ХХ ст. з інформацією про ареал розселення українців (крім території України, це Кубань, частини прилеглих областей Російської Федерації – Брянської, Ростовської, Білгородської). Затребуваними залишаються й книжкові видання з історії України та її регіонів, а також з екології, туризму, краєзнавства, кліматології.

Користувачами фонду картографічних видань здебільшого є вчені (історики, лінгвісти, географи, фольклористи, історики, дослідники у галузі генеалогії), які розробляють нові й актуальні культурологічні та історичні національні проекти. Вони отримують

оперативну бібліотечно-інформаційну й консультаційно-методичну допомогу та розраховують на нові актуальні бібліотечні проєкти – електронні виставки картографічних документів про Україну, буктрейлери, лекції, екскурсії, наукові розвідки.

UDC 025.17:912.43]:027.44(477),

Nataliia Sahetdinova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7225-8364>,

Junior Researcher,

Sector of Cartography,

Department of Complex Library Service,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: sagetdinova@ukr.net

**MAP SOURCES FROM THE HISTORY OF UKRAINE
AS AN EVIDENCE BASE AGAINST RUSSIAN PROPAGANDA
(BASED ON THE MATERIALS OF THE FUND OF CARTOGRAPHIC
PUBLICATIONS OF THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL
LIBRARY OF UKRAINE)**

The scientific article reveals the abilities of the fund of cartographic publications of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine to bring forward evidence base regarding the history of the development of Ukraine in matters of the formation of the state territory and the settlement of Ukrainians.

Keywords: fund of cartographic publications, library and information service, subject of user requests, advisory and methodological assistance.

УДК 021.64:004.9(497)

Соколова Ірина Василівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4409-5630>,

наукова співробітниця,

відділ теорії та історії бібліотечної справи,

Інститут бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: Sokolova@nbuv.gov.ua

**ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ ОБ'ЄДНАННЯ
БІБЛІОТЕК КРАЇН ЗАХІДНИХ БАЛКАН**

У публікації розглянуто становлення і основні здобутки організаційної моделі об'єднання бібліотек в загальну бібліотечно-інформаційну систему COBISS, що функціонує в країнах Західних Балкан. Окреслено ключову роль у цих процесах Інституту інформаційних наук IZUM.

Ключові слова: кооперативна каталогізація, IZUM, COBISS, бібліотечно-інформаційна система, об'єднання бібліотек, взаємодія бібліотек.

На сьогодні електронне середовище стало невід'ємною частиною людського життя, що значною мірою змінює організацію роботи бібліотечно-інформаційних інституцій. Знайомство з досвідом бібліотечно-інформаційної сфери зарубіжних країн може бути корисним для осмислення місця і ролі бібліотеки в інформаційному середовищі, а також організації роботи вітчизняних бібліотек.

Метою дослідження є розгляд позитивного досвіду організаційної моделі об'єднання бібліотек країн регіону Західних Балкан у справі взаємної кооперативної каталогізації; створення і використання спільних електронних бібліографічних, повнотекстових і авторитетних БД в режимі онлайн; автоматизації, комп'ютеризації і програмного забезпечення бібліотечних процесів.

Методологічна база дослідження визначається специфікою роботи, ґрунтується на застосуванні комплексу загальнонаукових методів, зокрема аналізу та синтезу, порівняльного аналізу, узагальнення.

Створення системи кооперативної каталогізації та спільних електронних бібліотечних БД у регіоні Західних Балкан розпочалося на території колишньої Югославії у 80-ті рр. ХХ ст. Цей процес продовжився і після трагічних подій та розпаду Югославії внаслідок військового конфлікту у 90-ті та на початку 2000-х рр. У 1987 р. тодішня Асоціація югославських національних бібліотек ухвалила рішення про створення об'єднаної системи каталогізації як єдиної основи інформаційної системи національної бібліотеки та системи науково-технічної інформації цієї країни. Проведення робіт було покладено на Комп'ютерний центр при Маріборському університеті, який отримав найсучаснішу та найпотужнішу на той час комп'ютерну техніку та значну фінансову підтримку від держави. Згодом за рішенням уряду Комп'ютерний центр було відокремлено від Маріборського університету та перетворено на Інститут інформаційних наук IZUM (Institut informacijskih znanosti) зі статусом науково-дослідної установи. Інституту належить ключова

роль у створенні об'єднаної системи бібліотек цього регіону. До 1991 р. бібліотечна комп'ютерна мережа вже налічувала 55 бібліотек, які репрезентували усі республіки та автономні утворення Югославії. Для обміну бібліографічними даними у цифровому форматі було використано формат UNIMARC. Після розпаду Югославії ініціатором прогресивних процесів у бібліотечній та інформаційній сфері цього регіону стала Словенія внаслідок того, що IZUM продовжив роботу у складі цієї держави. Бібліотеки за межами Словенії припинили участь у загальній системі взаємної каталогізації, але поступово майже усі вони відновили співпрацю. Сьогодні через сервіси та інструменти, розроблені IZUM, активно взаємодіють бібліотеки восьми країн: Словенії, Боснії та Герцеговини, Чорногорії, Македонії, Сербії, Косово, а також Албанії та Болгарії.

Організаційна модель об'єднання бібліотек у загальну бібліотечну інформаційну систему отримала назву COBISS (Co-operative Online Bibliographic System and Services). Ця абревіатура використовується в назві електронної мережі (COBISS.net), відповідного програмного забезпечення, окремих секторів інформаційної системи країн-учасниць системи.

COBISS включає загальну кооперативну каталогізацію та загальні інструменти, спільний зведений електронний каталог COBIB, локальні бібліографічні БД окремих бібліотек, цифровий репозитарій dCOBISS, базу даних COLIB по бібліотекам, БД авторитетних записів CONOR тощо. Водночас створено національні БД у межах окремих країн, наприклад, цифровий академічний репозитарій Словенії ADZ.SI, авторитетну базу даних SICRIS2 науковців і дослідницьких установ Словенії.

Інтерфейс мережі COBISS представлений мовами всіх країн-учасниць проекту, а також англійською мовою. Станом на липень 2023 р. системою COBISS було охоплено 1469 бібліотек. Взаємна каталогізація передбачає для кожного документа створення бібліографічного запису лише один раз, після чого запис в режимі онлайн стає доступний всім учасникам системи через загальну БД каталогів COBIB. Станом на кінець 2022 р. загальна БД каталогів та бібліографії COBIB містила 13,3 млн бібліографічних записів.

Розроблено програмне забезпечення третього покоління COBISS3, яке передбачає максимальну автоматизацію бібліотечних процесів: комплектування, книговидачі, роботи міжбібліотечного абонементу й книгосховища, роботи з періодичними виданнями і

електронними ресурсами, створення друкованих та електронних копій документів.

IZUM регулярно проводить наукові конференції для фахівців бібліотечної і інформаційної сфери, проводить заняття з підвищення кваліфікації. Робота IZUM та створена ним система COBISS були високо оцінені на міжнародному рівні. У 2011 р. IZUM було надано статус Центра другої категорії під егідою ЮНЕСКО, водночас за інститутом було закріплено статус Регіонального центра бібліотечних та дослідних інформаційних систем.

Отже, библиотечно-інформаційна система COBISS зробила можливим об'єднання бібліотек не тільки всередині однієї країни, але й цілої низки сусідніх країн через ведення кооперативної каталогізації, створення і підтримання спільних БД, використання єдиного інструментарію в обслуговуванні користувачів і комп'ютеризації бібліотечних процесів. Вивчення та аналіз зарубіжного досвіду дає змогу дійти висновків, що саме об'єднані зусилля великої кількості бібліотек, зокрема, у справі кооперативної каталогізації й створення електронних бібліографічних і повнотекстових БД, дають користувачеві якісно новий рівень послуг, якого він потребує. Запровадження інформаційних технологій у бібліотечну практику є актуальним питанням сьогодення та дієвим засобом ефективної роботи бібліотек у майбутньому.

UDC 021.64:004.9(497)

Irina Sokolova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4409-5630>,

Researcher,

Department of Theory and History of Library Science,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: Sokolova@nbuv.gov.ua

ORGANIZATIONAL MODEL OF THE WESTERN BALKANS COUNTRIES LIBRARIES ASSOCIATION

The publication describes the organizational model of unifying libraries using the united online bibliographic system COBISS, which functions in the countries of the Western Balkans region. It is emphasized that the Institute of Information

Sciences IZUM plays a key role in these processes.

Keywords: cooperative cataloging, IZUM, COBISS, library and information system, library association.

УДК 021.1:[378.4.018.43:004]-047.44](477-87)

Сокур Олена Леонідівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9861-3283>,

кандидатка наук із соціальних комунікацій,

завідувачка відділу,

відділ науково-методичної роботи,

Інститут бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: sokurolo@ukr.net

СЕМІНАР ЯК ФОРМА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ БІБЛІОТЕКАРІВ МЕРЕЖІ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Висвітлено досвід проведення семінарів Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського для бібліотекарів мережі Національної академії наук України в умовах війни. Доведено, що участь у таких заходах онлайн сприяла підвищенню кваліфікації у цей час.

Ключові слова: бібліотека, підвищення кваліфікації, семінар, дистанційне навчання, цифровізація, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Національна академія наук України.

Від моменту свого започаткування (1918) Національна академія наук України (далі НАН України) сформувала розгалужену мережу наукових установ, і, фактично, кожна з них має у своїй структурі бібліотеку чи інформаційний відділ. Завдання керування цими підрозділами покладено на Інформаційно-бібліотечну раду НАН України, а методичним центром визначено Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ).

До 2014 р. бібліотечна мережа НАН України нараховувала 105 бібліотек та бібліотечно-інформаційних підрозділів. Після агресії, яку розпочала Російська Федерація навесні 2014 р. з анексії Автономної Республіки Крим та силового захоплення Луганської та частини Донецької областей, п'ять книгозбірень залишилися в окупованому м. Донецьку та ще п'ять – в анексованому Криму. Після

повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. довелося адаптувати інформаційно–комунікаційну діяльність академічних бібліотек до нових викликів та підлаштовуватися під нагальні запити суспільства.

Адекватною формою організації системи підвищення кваліфікації для бібліотекарів НАН України став *науково-методичний семінар*, як засіб поглиблення набутих знань, збагачення компетенцій та удосконалення навичок. Завдяки проведенню заходів у режимі онлайн до них змогли долучатися бібліотекарі не лише з інших міст України, а й ті, хто тимчасово переїхав в інші країни. Також активну участь брали бібліотекарі з інших систем і відомств.

Слід зауважити, що тематика заходів, насамперед, була надзвичайно актуальною і узгоджувалася після низки консультацій із провідними бібліотечними працівниками НБУВ. Спікери для науково-методичних семінарів також визначалися та запрошувалися відповідно. Заходи відбувалися у режимі відеоконференцій на відкритій платформі Zoom, засновники якої надали безкоштовний необмежений доступ науковцям та освітянам України на тлі повномасштабної російсько-української війни.

Отже, після 24 лютого 2022 р. науковцями відділу науково-методичної роботи Інституту бібліотекознавства НБУВ було організовано та проведено такі науково-методичні семінари:

«Дистанційні бібліотечні послуги в умовах воєнного стану» (18 серпня 2022 р., близько 80 учасників, <http://www.nbu.gov.ua/node/5953>);

«Бібліотека та російсько-українські інформаційні війни» (29 вересня 2022 р., близько 70 учасників, <http://www.nbu.gov.ua/node/5985>);

«Українська наука на шляху до Європейського та світового інформаційного простору» (23 лютого 2023 р., близько 80 учасників, <http://www.nbu.gov.ua/node/6096>);

«Відкрита наука та репозитарій наукових текстів Національної академії наук України» (23 травня 2023 р., близько 100 учасників, <http://www.nbu.gov.ua/node/6179>).

Серед постійних учасників варто назвати бібліотечних працівників Інституту археології НАН України, Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України, Інституту відновлювальної енергетики НАН України, Інституту експериментальної патології, онкології та радіобіології ім. Р. Є. Кавецького НАН України, Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України, Інституту

кібернетики ім. В. М. Глушкова НАН України, Інституту клітинної біології та генетичної інженерії НАН України, Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України, Інституту металофізики ім. Г. В. Курдюмова НАН України, Інституту мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України, Інституту молекулярної біології і генетики НАН України, Інституту надтвердих матеріалів ім. В. М. Бакуля НАН України, Інституту проблем кріобіології і кріомедицини НАН України, Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, Інституту радіофізики та електроніки ім. О. Я. Усикова НАН України, Інституту теоретичної фізики НАН України, Інституту фізіології ім. О. О. Богомольця НАН України, Національного ботанічного саду ім. М. М. Гришка НАН України, Радіоастрономічного інституту НАН України, Фізико-механічного інституту ім. Г. В. Карпенка НАН України та інші.

Необхідно вказати, що окрім бібліотекарів наукових установ НАН України, до роботи у науково-методичних семінарах долучалися фахівці Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого, Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника, Національної історичної бібліотеки України, Національної наукової медичної бібліотеки України, Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки, Одеської національної наукової бібліотеки, Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського, Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Короленка, Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки ім. В. Г. Заболотного, Державної науково-технічної бібліотеки України, Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету, Науково-технічної бібліотеки Українського державного університету науки і технологій (Дніпро), Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. Івана Франка та інших установ.

Фахівці української інформаційно-бібліотечної сфери, які тимчасово мешкають у Бельгії, Великій Британії та Польщі, також були присутні на науково-методичних семінарах та брали активну участь в обговоренні заявлених питань. Це стало можливим завдяки налагодженню комунікації за допомогою електронної пошти та інформуванню телефоном колег-бібліотекарів. През-релізи про

заходи публікувалися на порталі НБУВ та сторінці у Фейсбук, як і інформація про перебіг зустрічей.

Таким чином, в умовах активних бойових дій, за відсутності світла, тепла і води, під постійними ракетними обстрілами, під час тривалих повітряних тривог перебуваючи в укриттях відділ науково-методичної роботи Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського продовжує активно працювати, постійно зорієнтований на підвищення рівня кваліфікації бібліотекарів Національної академії наук України.

UDC 021.1:[378.4.018.43:004]-047.44](477-87)

Olena Sokur,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9861-3283>,

Candidate of Social Communications,

Head of the Department,

Department of Scientific and Methodical Activity,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: sokurol@ukr.net

SEMINAR AS A FORM OF IMPROVING THE QUALIFICATIONS OF LIBRARIANS OF THE NETWORK OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE NETWORK UNDER CONDITIONS OF WAR

The foreign experience of virtual universities functioning for the purpose of providing modern educational services is highlighted. It has been proven that the development of a single intellectual virtual platform is an important task of the domestic library sphere.

Keywords: library, advanced training, seminar, distance learning, digitization, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine.

УДК 021: 005.21:004

Солоїденко Галина Іванівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1326-0034>,

кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця,

провідна наукова співробітниця,

відділ науково-методичної роботи,

Інститут бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: soloidenko@ukr.net

БІБЛІОТЕЧНІ СТРАТЕГІЇ: НОВІ ЗАВДАННЯ ТА МОЖЛИВОСТІ

Розглянуто питання щодо методики розроблення та впровадження стратегій розвитку бібліотек. Доведено, що сьогодні стратегія є незамінним інструментом управління бібліотечною діяльністю в умовах постійних і радикальних зовнішніх змін, викликаних цифровізацією. Акцентується увага на головному завданні стратегії – модернізації і забезпеченні інноваційного розвитку бібліотек.

Ключові слова: стратегія розвитку бібліотеки, стратегічне управління, бібліотечно-інформаційна діяльність, цифровізація, інноваційний розвиток.

У 2016 р. Кабінетом Міністрів України прийнято Стратегію розвитку бібліотечної справи на період до 2025 р. «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України», реалізація якої передбачає інтенсивний розвиток української бібліотечно-інформаційної галузі відповідно до сучасних міжнародних стандартів. Однак, до цього часу її реалізацію не було розпочато. Бібліотекарі так і не побачили обіцяного Міністерством культури та інформаційної політики України «Плану заходів до Стратегії розвитку бібліотечної справи...», також відсутні будь-які інші документи, що можуть свідчити про виконання хоча б певних її напрямів або завдань. Як зазначено у даному документі: «Стратегії розвитку окремих бібліотечних мереж та бібліотек мають розроблятися відповідно до цієї Стратегії», що й було виконано мережами, регіональними бібліотечними осередками Всеукраїнської громадської організації «Українська бібліотечна асоціація» (УБА) та різними бібліотеками.

Зниження показників бібліотечної діяльності, проблеми з комплектуванням, серйозні виклики, пов'язані зі зберіганням фондів, довідково-пошуковим апаратом, та інші, в основному пов'язані саме з інформатизацією та цифровізацією. Тому стратегії стали незамінним інструментом управління бібліотечною діяльністю в умовах постійних і радикальних зовнішніх змін, у засобах виробництва, збереження і поширення інформації та знань. Стратегія є також обов'язковим документом у ході виконання бібліотеками різних програм та проєктів, у діяльності аспірантури та докторантури наукових установ, при оцінюванні ефективності роботи бібліотек кваліфікаційними комісіями.

Упродовж останніх десятиліть національними та науковими бібліотеками були підготовлені концепції, програми, стратегії розвитку як окремих бібліотек, так і бібліотечних мереж, надруковано низку статей, проведено конференції, семінари та наукові дослідження з цього напрямку діяльності. Зокрема, у статті О. Бруй «Стратегія розвитку як основа управління бібліотекою» представлено досвід розроблення, а також перші кроки з впровадження стратегії розвитку Науково-технічної бібліотеки імені І. Денисенка НТУУ «Київський політехнічний інститут імені І. Сікорського» на 2017–2020 рр. Розвиток наукової думки крізь призму аналізу праць авторитетних учених світового рівня розглянуто у статті О. Сербіна та М. Ситницького «Оцінювання стратегії розвитку наукової бібліотеки дослідницького університету в контексті практичної реалізації та окреслення подальших перспектив». Г. Салата, досліджуючи це питання у статті «Стратегії розвитку бібліотечної справи в Україні», наголосила, що бібліотечна сфера України потребує модернізації як науки, так і практики бібліотечної справи, кадрових ресурсів та фахової освіти.

У 2020 р. відбулася II Міжнародна конференція «Стратегії розвитку бібліотек: від ідеї до впровадження», яку організувала Науково-технічна бібліотека імені І. Денисенка НТУУ «Київський політехнічний інститут імені І. Сікорського» і УБА. Згодом бібліотека оприлюднила свою вже другу Стратегію на 2021–2025 рр., структура якої у цілому відповідає вимогам до такого виду документів.

Починаючи з 2017 р., з'явилася низка стратегій бібліотек закладів вищої освіти, концепції розвитку національних та державних публічних бібліотек. У 2022 р. представили свої стратегії НБУВ та ЛННБ України ім. В. Стефаника, а також окремі невеликі бібліотеки наукових установ, зокрема, бібліотека Інституту проблем кріобіології і кріомедицини НАН України.

Підготовка стратегії бібліотеки – це важливий документ, який дає відповіді на найважливіші питання на перспективу. Це, передусім, визначення в якому напрямі буде розвиватиметься бібліотека та яке місце вона посяде в інфраструктурі своєї галузі чи в регіоні. Це аж ніяк не складання плану діяльності, а ухвалення рішень, які передбачають аналіз ресурсів, формування спільних цілей, варіантів можливої їх реалізації, але не враховуючи обмежень, що виникають на етапі виконання. Визначення стратегії принципово залежить від аналізування конкретної ситуації, в якій знаходиться

бібліотека. Зокрема, це стосується того, як керівництво сприймає інновації, які сильні сторони свого потенціалу збирається задіяти та які традиції існують в області стратегічних рішень.

Аналіз літератури з питань стратегічного управління свідчить, що конкретного визначення терміну «стратегія» не існує, так як і розуміння авторами стратегії є неоднозначними. За визначенням зарубіжних фахівців термін стратегія (strategy) визначається як план дій в умовах невизначеності. Іншими словами це набір правил, згідно з якими дії повинні залежати від обставин, включаючи природні події та дії інших людей. Проте, більшість науковців погоджуються з визначенням стратегії як детального всебічного комплексного плану, спрямованого на здійснення місії і досягнення довгострокових цілей та завдань організації, який показує загальний напрямок розвитку організації та демонструє її найважливіші позиції в навколишньому середовищі. Існує й короткий варіант цього визначення, згідно з яким стратегія організації розглядається як складна система дій, що використовується для досягнення довготермінових цілей і успішного функціонування організації.

Стратегії поділяються на базові та функціональні. Базова стратегія повинна містити визначення місії, мети, завдання і функції бібліотек, а також шляхи, методи і засоби досягнення поставлених цілей. Функціональні стратегії включають комплекс заходів і програми для окремих функціональних сфер або підрозділів бібліотеки.

У ході підготовки стратегії особливого значення набуває застосування методології стратегічного менеджменту, яка значною мірою спирається на неформальні підходи, широке обговорення, створення експертних груп, досягнення консенсусу, що дозволяє бібліотекам впоратися з серйозними проблемами, зорієнтуватися в потоці змін, роблячи ставку на адаптацію і навчання.

Головне завдання стратегії – модернізація і забезпечення інноваційного розвитку бібліотек. Під модернізацією автори розуміють якісне покращення форм, методів і результатів діяльності бібліотек, а також удосконалення засобів управління бібліотечною системою. Наголошується, що важливим стратегічним статусом є насамперед людські ресурси, які мають вирішальний вплив на реалізацію прийнятої стратегії. Це передбачає, з одного боку, розширення спектру професій, необхідних для забезпечення життєдіяльності бібліотеки в умовах цифровізації, з іншого –

пріоритетний розвиток загальнокультурної, творчої, комунікативної складових бібліотечної професії.

Єдиної моделі інноваційної стратегії не існує, тому зміст стратегічного управління інноваційними процесами є унікальним, а його форми і методи не можуть застосовуватися для всіх без винятку бібліотек. Стратегія – це не догма, й не стандарт, а гнучкий управлінський засіб, який дає можливість керівнику дивитися значно далі своїх повсякденних справ. Правильно розроблена стратегія дає чіткі відповіді на три принципово важливі питання: «хто ми такі?», «чого ми прагнемо?», «як досягнемо поставленої мети?».

UDC 021: 005.21:004

Halyna Soloidenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1326-0034>,

Candidate of Historical Sciences,

Senior Researcher,

Leading Researcher Associate,

Department of Scientific and Methodical Activity,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: soloidenko@ukr.net

LIBRARY STRATEGIES: NEW TASKS AND OPPORTUNITIES

Issues related to the methodology of development and implementation of library strategies were considered. It has been proven that today the strategy is an indispensable tool for managing library activities in an environment of constant and radical external changes caused by digitization. Attention is focused on the main task of the strategy - modernization and ensuring innovative development of libraries.

Keywords: library strategy, strategic management, information and library industry, digitization, innovative development.

УДК 01+02] : 001.89 :378.096] (477.54 - 25)

Соляник Алла Анатоліївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7167-6695>,

докторка педагогічних наук, професорка,

проректорка з наукової роботи,

Харківська державна академія культури,

Харків, Україна

e-mail: allasolyanik164@gmail.com

ХАРКІВСЬКА ОСВІТНЬО-НАУКОВА БІБЛІОТЕКОЗНАВЧА ШКОЛА: НЕЗЛАМНІСТЬ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Розглянуто історію формування та досягнення Харківської освітньо-наукової бібліотекознавчої школи, її роль у заснуванні та розвитку вищої бібліотечної освіти в Україні, яка у вересні 2025 р. буде відзначати 100-річний ювілей. Доведено, що під час російсько-української війни цей науковий осередок зберігає та примножує кращі здобутки усіх поколінь Харківської освітньо-наукової бібліотекознавчої школи, мобілізує свій дослідницький потенціал для повоєнної відбудови та євроінтеграції української бібліотечно-інформаційної освіти.

Ключові слова: Харківська освітньо-наукова бібліотекознавча школа, 100-річчя вищої бібліотечної освіти України, Харківська державна академія культури, наукова інфраструктура.

Харківська освітньо-наукова бібліотекознавча школа (ХОНБШ) – одна з найстаріших в Україні, є фундатором і лідером бібліотечно-інформаційної освіти, яка у вересні 2025 р. буде відзначати свій 100-річний ювілей. ХОНБШ афільована з Харківською державною академією культури – нащадком Харківського інституту народної освіти (ХІНО), в структурі якого відповідно до постанови Раднаркому УРСР від 13 вересня 1925 р. у 1925/26 навч. р. було відкрито факультет політичної освіти, який розпочав свою роботу з 1 листопада 1925 р. Набір на факультет було оголошено на чотири секції: шкільно-курсової, книжково-бібліотечної роботи, художньої пропаганди, екскурсійно-виставочної і музейної роботи. До секції книжково-бібліотечної роботи у цьому ж навчальному році вступило 35 студентів, які у 1929 р. отримали диплом про вищу освіту з кваліфікацією «організатор-методист бібліотечної роботи, викладач бібліотечних дисциплін». У витоків організації в Харкові першого закладу вищої бібліотечної освіти – славетні імена ентузіастів цієї шляхетної справи Х. Алчевської, Д. Багалія, Л. Хавкіної, К. Рубінського, О. Дідріхсона, В. Данилевського, Н. Фрідьєвої та ін.

За майже 100-річчя свого плідного функціонування у ХОНБШ сформувалася потужна наукова інфраструктура, авторитетні галузеві та персоналізовані наукові школи, які плекають славні традиції своїх попередників в справі підготовки бібліотечних кадрів вищої кваліфікації. З проголошенням Україною незалежності в ХДАК було

створено всі умови багатоступеневої підготовки бібліотечних фахівців, зокрема й науково-педагогічних (у 1994 р. відкрито аспірантуру, в 1995 р. докторантуру зі спеціальності «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство»), з 1997 р. – спеціалізовану вчену раду з правом прийняття до розгляду та захисту докторських (кандидатських) дисертацій з означеної спеціальності). У 1999 р. відроджується видання фахового збірника наукових праць «Вісник Харківської державної академії культури», який став логічним продовженням та інтелектуальним нащадком науково-методичного збірника «Бібліотекознавство і бібліографія» (1964–1992 рр.), що був в той час єдиним в УРСР авторитетним галузевим часописом. На його шпальтах впродовж майже 30 років було опубліковано близько 700 статей з широкого спектра актуальних фахових проблем, що стояли перед книжковою та бібліотечно-бібліографічною справою України у 1960–1980-ті рр.

Під час російсько-української війни редколегія «Вісника ХДАК» продовжувала наполегливо працювати над підготовкою до друку трьох випусків збірника наукових праць. Їх змістовне наповнення, вихід друком у визначені періодичністю терміни та високі показники цитованості демонструють продовження традицій ХОНБШ щодо якісного висвітлення у її часописах актуальних проблем розвитку бібліотечно-інформаційної галузі в умовах складних суспільно-політичних та технологічних трансформацій. Контент-аналіз опублікованих у збірнику статей свідчить, що з 31 статті 6 (19%) присвячено проблемам теорії інформації та наукової комунікації, 9 (29%) – бібліотекознавчим студіям, 9 (29%) – сучасним трендам розвитку бібліотечно-інформаційної освіти в Україні та за кордоном, 2 (6%) – проблемам цифровізації архівної галузі, 1 (4%) – проблемам цифрової бібліографії, 4 (13%) – прикладним соціокомунікаційним технологіям.

Як відомо, ще у 1998 р. у ХДАК було запроваджено постійно діючу щорічну міжнародну наукову конференцію «Соціальні комунікації: розвиток в інформаційному просторі», яка знаменувала якісно новий етап розвитку ХОНБШ, перехід її методології на комунікаційну парадигму. Одним із значущих результатів втілення цієї парадигми в практику підготовки наукових кадрів стало ініціювання в 2006 р. провідними науковцями ХОНБШ процесу оновлення номенклатури наукових спеціальностей України через уведення до неї нової наукової галузі 27 «Соціальні комунікації», обґрунтування в її структурі місця наук соціокомунікаційного циклу,

зокрема: 27.00.01 «Теорія та історія соціальних комунікацій»; 27.00.02 «Документознавство, архівознавство»; 27.00.03 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство». Закономірно, що ХОНБШ першою в Україні розпочала підготовку та атестацію наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в галузі соціальних комунікацій: наказом ВАК України від 18 березня 2008 р. № 191 спеціалізованій вченій раді ХДАК Д 64.807.02 надано право приймати до розгляду та здійснювати захисти дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук із соціальних комунікацій за спеціальностями: 27.00.01 «Теорія та історія соціальних комунікацій» та 27.00.03 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство». За чверть століття повноважень докторської спецради ХДАК у ній було захищено 86 дисертацій: 19 докторських (22%), 67 кандидатських (78%). Повноваження цієї спецради було продовжено і після повномасштабного російського вторгнення в Україну: наказом МОН України №894 від 10.10.2022 р. терміном на три роки спеціалізованій вченій раді Д 64.807.02 було надано право приймати до розгляду та здійснювати захисти дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук із соціальних комунікацій за спеціальностями: 27.00.02 «Документознавство, архівознавство», 27.00.03 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство». Цей факт свідчить про те, що, не зважаючи на надскладні умови воєнного стану, інтелектуальне ядро ХОНБШ було збережено і мобілізовано на виконання найважливіших завдань підготовки науково-педагогічних кадрів для повоєнної відбудови України.

Важливим свідченням незламності членів ХОНБШ на освітньо-науковому бібліотекознавчому фронті став захист трьох дисертаційних досліджень випускників аспірантури ХДАК в разових спеціалізованих вчених радах, які відбулися у лютому, березні та квітні 2023 р., попри постійні ракетні обстріли рашистами Харкова, багатогодинні вیاлові відключення світла, невщухаючі повітряні тривоги. За результатами цих успішних захистів підготовлено три доктора філософії зі спеціальності 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа, які працюють нині у наукових бібліотеках України та КНР.

Не зважаючи на труднощі, пов'язані з втратою житла та вимушеною евакуацією з прифронтового Харкова багатьох членів ХОНБШ, під час війни не знизилася їх публікаційна активність, була збережена змістовна унікальність та високий рівень цитувань як

лідерів персоналізованих наукових шкіл (Н. Кушнарєнко, А. Соляник, І. Давидової, Л. Філіпової), так і їх численних учнів-послідовників. Результати набору до аспірантури ХДАК у 2022 та 2023 рр. на освітньо-наукову програму «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» демонструють зростання попиту здобувачів освітнього ступеня доктора філософії на розроблення актуальних наукових проблем, пов'язаних з цифровою модернізацією бібліотек, зокрема можливостями штучного інтелекту в бібліотечних сервісах, перспективами застосування в бібліотеках засобів інтернету речей та хмарних технологій, вдосконаленням інформаційної архітектури та візуалізації даних в системах бібліотечного обслуговування та ін. Варто підкреслити, що половина аспірантів ХДАК, що навчаються на спеціальності 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа, це громадяни Китайської народної республіки, які виявили бажання продовжувати навчання в Україні не зважаючи на дистанційний формат та інші складнощі, пов'язані з військовою агресією Російської Федерації. Цей факт піднімає міжнародний престиж ХОНБШ, свідчить про затребуваність її потужного інтелектуального потенціалу та інноваційного методологічного інструментарію навіть в умовах високої технологічності функціонування сучасних китайських бібліотек.

Найвищі показники організаційної активності та зацікавленої участі членів ХОНБШ в традиційних щорічних міжнародних наукових конференціях ХДАК «Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку» (17-18 листопада 2022 р.), «Культура та інформаційне суспільство ХХІ століття» (19–20 травня 2022 р., 20-21 квітня 2023 р.), що проходили під час війни й згуртували в тематичних секціях, присвячених актуальним бібліотекознавчим студіям, науковців Києва, Дніпра, Львова, Одеси, Полтави, Харкова та КНР, теж є свідченням наукової консолідації та моральної стійкості дослідників, проявом їх патріотичності, цілеспрямованості, нескореності ворогу і відданості професії. Продовження наукових досліджень попри військовий стан, підтримка зв'язків з аспірантами та керівництво їх дисертаційними працями навіть в умовах перебування окремих здобувачів на окупованих територіях, стала співпраця з колегами інших регіональних бібліотекознавчих шкіл, зокрема членство в редколегіях фахових наукових збірників та часописів «Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», «Бібліотечний вісник», «Вісник Книжкової палати», «Український журнал

з бібліотекознавства та інформаційних наук», «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія» та ін., участь в атестації наукових кадрів через опанування на захистах дисертацій в спеціалізованих вчених радах Київського національного університету культури і мистецтв та Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, рецензування монографій, навчальних посібників та звітів про НДР, все це прояви високого професіоналізму членів ХОНБШ, її фахового визнання, затребуваності та життєздатності в умовах будь-яких катаклізмів та суспільно-політичних випробувань. Пишаюся своїми колегами, їх патріотизм, громадянська мужність та самовіддане служіння улюбленій справі дозволили під час жахливої війни зберегти та примножити здобутки багатьох поколінь ХОНБШ. Народжений рашиською агресією лозунг «Харків – залізобетон» по праву стосується й харків'ян-бібліотекознавців. З ними ми вистоїмо, переможемо й відбудуємо Україну та її бібліотеки, виконаємо усі нагальні завдання щодо інтеграції вищої бібліотечно-інформаційної освіти у європейський науково-освітній простір.

UDC 01+02] : 001.89 :378.096] (477.54 - 25)

Alla Solianyk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7167-6695>,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,

Vice-Rector for Scientific Work,

Kharkiv State Academy of Culture,

Kharkiv, Ukraine

e-mail: allasolyanik164@gmail.com

KHARKIV EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC LIBRARY SCHOOL: INVINCIBILITY DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

The history of the formation and achievements of the Kharkiv Educational and Scientific Librarianship School, its role in the establishment and development of higher library education in Ukraine, which will celebrate its 100th anniversary in September 2025, is considered. It has been proven that during the Russian-Ukrainian war, this scientific center preserved and multiplied the best achievements of all generations of the Kharkiv educational and scientific librarian school, mobilized its research potential for the post-war reconstruction and European integration of Ukrainian library and information education.

Keywords: Kharkiv Educational and Scientific Library Science School, 100th anniversary of higher library education of Ukraine, Kharkiv State Academy of Culture, scientific infrastructure.

УДК 027.021(477-25):021.85:005.56

Степанова Майя Сергіївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3144-1648>,

молодша наукова співробітниця,

відділ іноземного комплектування,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: stepmaja211@gmail.com

СУЧАСНИЙ СТАН МІЖНАРОДНОГО КНИГООБМІНУ НА ПРИКЛАДІ СПІВПРАЦІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО З НАУКОВИМИ Й КУЛЬТУРНИМИ УСТАНОВАМИ РЕСПУБЛІКИ КОРЕЇ

Розглянуто й проаналізовано стан міжнародного книгообміну Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в період 2021 – перше півріччя 2023 рр. на прикладі співробітництва з науковими й культурними установами Республіки Кореї. Визначено основні тенденції бібліотечно-інформаційної діяльності в кризових ситуаціях і умовах глобалізації інформаційного простору.

Ключові слова: наукові установи, культурні установи, міжнародний книгообмін, культурні зв'язки, видання, актуальна інформація, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Міжнародний книгообмін (МКО) залишається найважливішою формою співробітництва із зарубіжними науковими й культурними установами. МКО здійснюється на некомерційній основі за безпосередньою домовленістю між учасниками-партнерами. МКО є засобом поповнення бібліотечних фондів і єдиним джерелом отримання малотиражної оригінальної літератури, сучасних наукових іноземних видань, рідкісних видань, присвячених культурній та історичній спадщині різних країн світу.

Головне завдання МКО – отримання актуальної інформації щодо сучасних інноваційних досліджень у науці, культурі, техніці, водночас зміцнюючи культурні зв'язки між Україною та іншими країнами світу, популяризуючи українські видання за кордоном.

Співробітництво з науковими й культурними установами Республіки Корея було започатковане у 90-тих роках ХХ ст. Нині НБУВ здійснює книгообмін з п'ятьма установами Республіки Корея, серед яких: National Library of Korea, National Assembly Library,

National Museum of Korea, Research Centre for Peace and Unification of Korea, East Asia Foundation.

Найактивнішими є такі організації: Національна бібліотека Кореї, м. Сеул (книгообмін з 2020 р.); Бібліотека національної асамблеї, м. Сеул (книгообмін з 1995 р); Фонд Східної Азії, м. Сеул (книгообмін з 1995 р.).

Не зважаючи на невелику кількість партнерів, Республіка Корея є одним з основних джерел надходження видань до фондів НБУВ. Найбільшу частину видань, які надходять з Республіки Корея, становлять періодичні видання, які охоплюють суспільно-політичну й економічну галузі досліджень. НБУВ також отримує книжкові видання від Національної бібліотеки Кореї, Бібліотеки національної асамблеї, Національного музею Кореї переважно історичної, мистецько-культурної тематики.

Найбільший інтерес становлять такі періодичні видання: East Asian Economic Review; Korea; Korea News World; The Korea Post; National Assembly Library; National Assembly Review; Korean Journal of Policy Studies; Korean Journal of Legislative Studies; Global Asia. A Journal of the East Asia Foundation; Asian Perspective; Journal of International and Area Studies; National Library of Korea; The Science and Technology; Journal of Asia Sociology.

Зазначимо, що книгообмін з Республікою Кореї залишається доволі стабільним, попри економічні й кризові явища, відмову багатьох іноземних установ від паперових видань на користь дешевших – електронних. Наукові й культурні установи Південної Кореї мають широкий вибір електронних видань, але не відмовляються і від паперових, тиражі цих видань приблизно однакові.

Тематика наукових досліджень наукових установ Південної Кореї в пріоритеті має суспільно-політичний та економічний напрями. Залишається стабільною велика кількість книжкових і періодичних видань художньо-мистецького профілю. Вартість наукових південнокорейських журналів не надто висока, порівняно з аналогічними виданнями Східної та Західної Європи, зокрема: Global Asia. A Journal of the East Asia Foundation – 15 \$, The Korea Post – 16 \$, Journal of Korean Law – 50 \$, Koreana. Korean Culture and Arts – 55 \$, Asian Perspective – 135 \$.

За 2021 р. НБУВ отримала 253 видання з Республіки Корея – 226 журналів, три продовжених видання, 24 книги. Натомість відправила 73 журнали, 46 книг, шість продовжених видань.

Республіка Корея – одна з країн, яка у 2022 р. не припинила книгообмін з НБУВ, регулярно надсилала списки літератури на обмін. Деяке скорочення обсягу надходжень південнокорейських видань до фондів НБУВ пов'язане зі скороченням кількості надісланих примірників з боку НБУВ. У 2022 р. показники з книгообміну дещо скоротилися: НБУВ отримала 148 видань, серед них – 127 журналів, 21 книгу. НБУВ надіслала установам Республіки Корея 34 видання, серед них – 22 журнали, 12 книг.

За перше півріччя 2023 р. НБУВ отримала з Південної Кореї 104 видання – 83 журнали, одне продовжуване видання, 19 книг, один комплект газет. Зокрема, Національна бібліотека Кореї надіслала до НБУВ 34 журнали, одне продовжуване видання, 19 книг. Серед них – The Science and Technology (за 2022 р. – 7 номерів, за перше півріччя 2023 р. – 10); National Library of Korea (за перше півріччя 2021 р. – 6 номерів, за перше півріччя 2023 р. – 14).

Бібліотека національної асамблеї за перше півріччя 2023 р. надіслала до НБУВ 55 журналів. Korea News World (у 2022 р. – 12 номерів, за перше півріччя 2023 р. – 12); Journal of Asian Sociology (у 2022 р. – 5 номерів, за перше півріччя 2023 р. – 3); Korean Journal of Legislative Studies (у 2022 р. – 5 номерів, за перше півріччя 2023 р. – 4).

Нині, коли формується сучасний інформаційний простір, особливу роль у цьому процесі відіграють країни Азії, провідне місце серед яких займає Республіка Корея. Тому завдання НБУВ – зберегти книгообмінні зв'язки з науковими й культурними установами Республіки Корея та мати стратегічну програму розвитку на майбутнє.

UDC 027.021(477-25):021.85:005.56

Maya Stepanova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3144-1648>,

Junior Researcher,

Department of Foreign Procurement,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: stepmaja211@gmail.com

**PRESENT STAGE OF INTERNATIONAL BOOK EXCHANGE ON THE
EXAMPLE OF COOPERATION BETWEEN V. I. VERNADSKYI
NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE WITH SCIENTIFIC AND
CULTURE INSTITUTIONS OF THE REPUBLIC OF KOREA**

The article considers and analyzes the state of international book exchange in the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine during the period between 2021 to 2023. This are illustrated by the cooperation with scientific and culture institution of the Republic of Korea. The main tendencies of library and information activity in times of crisis and globalization of information space are analyzed.

Keywords: scientific institutions, cultural institution, international book exchange, cultural ties, publications, current information, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

УДК 021.387(4)

Степченко Любов Михайлівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6549-2945>,

молодша наукова співробітниця,

відділ обслуговування інформаційними ресурсами,

Національна юридична бібліотека,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: stepchenkolubov19@gmail.com

БІБЛІОТЕКИ – СУЧАСНІ ЦЕНТРИ НАВЧАННЯ ТА СПІЛКУВАННЯ (ІЗ ДОСВІДУ БІБЛІОТЕК ПОЛЬЩІ, НІМЕЧЧИНИ ТА ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ)

Розглянуто роль, місце, значення сучасних бібліотек у Польщі, Німеччині та Чеській Республіці. З'ясовано, що вони не лише не втратили своїх користувачів, а стали привабливими культурними та освітніми центрами для великої кількості відвідувачів.

Ключові слова: бібліотека, культурний центр, освітній центр, українці за кордоном, новітні технології.

Через повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну багато наших співвітчизників змушені були покинути свої домівки і переселитися в безпечніші регіони своєї країни, або ж узагалі виїхати за її межі. Європейські держави надали тимчасовий притулок для українських громадян. Найбільшу кількість українців прийняли Польща, Німеччина та Чеська Республіка. Оскільки багатьом нашим громадянам сьогодні просто нікуди повертатися, вони змушені пристосовуватися до умов життя в цих країнах. Українці за кордоном гостро відчують потребу у спілкуванні,

в українському слові, в українській книзі. Справжнім порятунком для них стали бібліотеки, які завжди були складовою будь-якого суспільства, соціальним інститутом держави. Для українських відвідувачів бібліотеки згаданих країн створили сприятливі умови для відвідування: це і безкоштовні читачькі квитки, і психологічна та медична допомога, і юридичні консультації, і уроки іноземних мов, і комфортні зони навчання та відпочинку. Досвід модернізації бібліотечної галузі зарубіжних країн, завдяки якій бібліотеки продовжують приваблювати своїх відвідувачів, буде корисним і для українців.

Так, у бібліотечному середовищі Польщі розуміли, що зі стрімким розвитком новітніх технічних засобів відвідувачів бібліотек стане менше. Щоб цього не сталося, треба було зацікавити, привабити, навіть заінтригувати користувача. Із цією метою в країні було проведено загальнонаціональне опитування. Бібліотечну спільноту цікавило: якою бачать сучасну бібліотеку польські користувачі? Які її функції? Які очікування користувачів від бібліотек? Чи намагаються вони задовольнити ці потреби?

Нині бібліотеки Польщі орієнтуються на запити своїх користувачів. Вони функціонують і традиційному вигляді як сучасні книгозбірні, і одночасно є просторами, де можна скористатися Інтернетом, організувати кінопокази, зустрічі, виставки, різноманітні заходи для людей похилого віку, гуртки для дітей, навіть випити кави та поласувати тістечком.

Цей шлях обрали й бібліотеки Німеччини – їхні роль і функції зазнали змін. Бібліотечна спільнота робить усе, щоб заклади відповідали вимогам користувачів. Як і в Польщі, у Німеччині проводилися спеціальні опитування серед населення щодо майбутнього бібліотек. Німецькі користувачі особливого значення надають комфорту, дизайну інтер'єру приміщень. Вони самі брали участь у проєктуванні бібліотечних закладів. Молоде покоління охоче відвідує бібліотечні заклади. Дедалі більше студентів обирають бібліотеку як місце для навчання, адже тут можна не лише здобувати знання, але й коментувати їх, доповнювати, обмінюватись інформацією, готувати презентації. На вимогу сучасних користувачів з'явилися ще й зони відпочинку, де можна посидіти на комфортних диванчиках, випити кави та з'їсти щось смачненьке.

Професійні поради стали невід'ємною частиною нового поняття бібліотеки. Сьогодні німецькі бібліотекарі мають володіти не лише професійними знаннями, але й сучасними інформаційними

технологіями. Карткові каталоги замінили електронні, з'явилися пристрої для самообслуговування. Деякі бібліотеки працюють цілодобово, користувач у будь-який час у режимі онлайн може замовити собі потрібний матеріал.

Чеська Республіка – країна, де багато читають. Любов до читання тут прищеплюється з дитинства. Не дивно, що ця країна стала європейським лідером за кількістю бібліотек. Усі без винятку вони оснащені комп'ютерами й Інтернетом. Як і в інших країнах Європи, чеські бібліотеки модернізувалися, перетворилися на сучасні культурні центри. Сюди приходять не лише замовити книгу, але й просто посидіти за комп'ютером, послухати лекцію, у спеціально облаштованих залах подивитися кіно, перекусити і поспілкуватися. Активними користувачами чеських бібліотек є студенти. Коли починається сесія, іншим відвідувачам у бібліотечні заклади потрапити важко через велику кількість студентів. Молодь обирає бібліотеку тому, що в ній спрятлива атмосфера для навчання: одразу можна скористатися електронними книжками, друкованою літературою, планшетами, ноутбуками, а також відсканувати чи роздрукувати потрібний матеріал. У Чеській Республіці відвідувати бібліотеку престижно.

Отже, як показує досвід європейських країн, із стрімким впровадженням новітніх технологій бібліотека не припинила свого існування, вона модернізувалася, стала привабливою, сучасною, комфортною – саме такою, якою її хочуть бачити користувачі.

UDC 021.387(4)

Liubov Stepchenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6549-2945>,

Junior Researcher,

Information Resources Service Department,

National Law Library,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: stepchenkolubov19@gmail.com

LIBRARIES AS MODERN LEARNING AND COMMUNICATION CENTERS (ON THE EXPERIENCE OF LIBRARIES IN POLAND, GERMANY AND CZECH REPUBLIC)

The role, place, and significance of modern libraries in Poland, Germany, and the Czech Republic are considered. It turned out that they not only did not lose their

customers, but became attractive cultural and educational centers for a large number of visitors.

Keywords: library, cultural center, educational center, Ukrainians abroad, the latest technologies.

УДК 025

Стрішенець Надія Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8032-6622>,

докторка історичних наук, старша наукова співробітниця,

провідна наукова співробітниця,

відділ теорії та історії бібліотечної справи,

Інститут бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: strishenets@nbuv.gov.ua

ISNI ТА АВТОРИТЕТНИЙ КОНТРОЛЬ У БІБЛІОТЕКАХ

Про Міжнародний стандартний ідентифікатор назв (ISNI) та його використання у бібліотеках.

Ключові слова: каталогізація, авторитетний контроль, міжнародні стандарти, Міжнародний стандартний ідентифікатор назв.

Авторитетний контроль або відстеження і підтримання у процесі каталогізації послідовних форм прізвищ авторів, назв установ та організацій, предметних рубрик, географічних назв є важливою складовою організації та структурування бібліотечного каталогу, необхідною передумовою ефективного пошуку читачем релевантної інформації. Саме завдяки цьому контролю під єдиною, авторитетною формою прізвища у каталозі збираються усі твори того чи іншого автора, якими б мовами, чи під якими варіантами прізвища чи псевдонімами вони б не видавалися. Те ж стосується й інших точок доступу у каталозі – предметних рубрик, колективних авторів тощо.

Глобалізація інформаційного простору сприяла об'єднанню й утворенню єдиних баз авторитетних даних не лише всередині кожної країни, але й міжнародних. Так, англо-американські авторитетні файли (АФ) практично від самого початку використовувалися бібліотеками усіх англомовних країн. Німецький Загальний або Інтегрований авторитетний файл (Gemeinsame Normdatei, GND), що підтримується Національною бібліотекою Німеччини, є спільним для

бібліотек німецькомовного світу (ФРН, Австрії, частини Швейцарії). GND називається Інтегрованим, бо об'єднує авторитетні файли імен, установ та організацій, предметних рубрик і уніфіковані назви Німецького музичного архіву. Й нарешті Віртуальний міжнародний авторитетний файл (*Virtual International Authority File, VIAF*), куди входять національні авторитетні файли. Зауважимо, що українські бібліотеки не входять до VIAF.

Водночас впродовж останнього десятиліття каталогізатори все більше звертаються і до Міжнародного стандартного ідентифікатора назв, скорочено ISNI від англійського International standard name identifier. 15 березня 2012 р. він був опублікований як стандарт ISO 27729:2012, розроблений під егідою Міжнародної організації стандартизації. У 2023 р. його знову переглянули і затвердили. Нині ISNI використовується не лише бібліотеками, але й видавцями, книгорозповсюджувачами, установами авторського права. Він створений для однозначної ідентифікації осіб і організацій, які беруть участь у творчій діяльності, й окрім авторів літературних творів включає також виконавців, акторів тощо. База даних ISNI представлена в Інтернеті й є загальнодоступною.

Від авторитетних файлів ISNI відрізняється тим, що замість найбільш прийнятної, відповідної форми прізвища кожному автору присвоюється свій унікальний ідентифікаційний номер, записаний у стандартизованому форматі. Цей запис супроводжується даними про особу: роки життя, рід занять і, звичайно, варіанти написання прізвища автора, у т. ч. різними мовами. Так, український поет Василь Стус має у базі ISNI близько 40 варіантів написання його прізвища та імені (Stous, Vassyl - Stous, Vasyl - Stouss, Vassyl - Stus, Vasyl' - Stus, Vasyl' S. - Stus, Vasyl' Semenovyč - Stus, Waasyl - Stus, Wassil - Stus, Wassyl - Stus, Wassyl S. - Stus, Wassyl Semenowytsh - Stus, Wasyl і т.д.).

Як відомо, в авторитетних файлах вимагається зазначити джерело відомостей, скажімо, про іншу форму прізвища чи інші дати життя автора. Тоді як у базі даних ISNI повністю покладаються на установу, котра подає відомості. Саме вона відповідає за правильність даних. Для цього у записі ISNI кожен елемент метаданих пов'язаний із символом установи-джерела, яка подає відомості, але саме документальне джерело не зазначається. В авторитетному записі на автора у бібліотеках також зазвичай наводять один чи більше основних його творів, для ідентифікації. У

базі ISNI їх може й не бути. Слід втім відзначити, що як і у АФ, в ISNI також існує проблема дублетних записів.

Програмою кооперованої (спільної) каталогізації Бібліотеки Конгресу (PCC) виконано пілотний проєкт щодо використання ISNI у роботі каталогізаторів, про що у статті «The PCC ISNI Pilot: Exploring Identity Management on a Global, Collaborative Scale» повідомляв відомий фаховий журнал «Cataloging & Classification Quarterly» (2020, Vol. 58, № 3/4, р. 438–448). У новому технологічному середовищі, на основі стандарту RDA бібліотекарі шукають найоптимальніші шляхи представлення сутностей опису за допомогою доступних структур даних, маючи на увазі, що використання ISNI дає змогу розширити спільноту, яка також користується тим самим ідентифікатором імені, як-то: видавці, розповсюджувачі видань, установи авторського права тощо.

На конференції «Пов'язані дані та міжнародні стандарти для культурної спадщини» («Linked data and international standards for cultural heritage»), що відбулася у Королівській бібліотеці Бельгії, 13–14 вересня 2022 р. було підведено певні підсумки десятирічного розвитку ISNI (<https://www.kbr.be/en/agenda/linked-data-and-international-standards-for-cultural-heritage>). У доповіді виконавчого директора ISNI Т. Девенпорта, що мала назву «ISNI – Десять років ідентифікації...» («ISNI – Ten years of identifying creative entities & prospects for the future») якраз і проаналізовано означений період й окреслено перспективи на майбутнє. На конференції розглядалися також приклади успішного використання цього ресурсу, наведені норвезькими фахівцями («Впровадження ISNI у Vokbasen»), їхніми колегами з Національної бібліотеки Франції, Канади (Квебеку) і т. д. Важливо зазначити, що корпорація Vokbasen (з норвезької – «база книжок»), контрольний пакет акцій у якій належить видавцям, створює і підтримує найвичерпнішу бібліографічну базу даних про книги, видані у Норвегії. Саме вона допомагає видавцям і книготорговцям розвивати цифрові засоби ідентифікації книжок, у т. ч. й за допомогою ISNI, поширювати їх тощо. Крім того, Vokbasen – це найсучасніший каталог усіх книжкових видань Норвегії. Навіть Національна бібліотека Норвегії у 2016 р. уклала з цією корпорацією угоду про придбання для свого каталогу готових бібліографічних записів, створених на норвезькі видання.

Варто додати, що на базі каталогу архівного та рукописного фонду Британської бібліотеки автором було проведено невелике дослідження щодо представлення у базі даних ISNI персоналій, на які

є записи у згаданому каталозі й які відповідно входять до внутрішнього авторитетного файлу Бібліотеки. Незважаючи на те, що це найчастіше історичні особи, а не письменники чи науковці, рівень представлення їх імен у базі ISNI був досить високим.

Важливо також зауважити, що відомий усім науковцям ORCID – відкритий ідентифікатор дослідника, створений для вирішення проблеми точного приписування результатів наукових досліджень окремим дослідникам, координує свою діяльність з ISNI.

Оскільки міжнародний ідентифікатор назв використовується різними учасниками книжкового ринку: видавцями, книготорговцями, бібліотеками, архівами, установами авторського права тощо, то його використання можна розглядати як один з елементів створення пов'язаних даних, передбачених оновленим міжнародним стандартом каталогізації «Опис та доступ до ресурсів» (RDA).

UDC 025

Nadiya Strishenets,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8032-6622>,

Doctor of Historical Sciences, Senior Researcher,

Leading Researcher,

Department of Theory and History of Library Science,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: strishenets@nbuv.gov.ua

ISNI AND AUTHORITY CONTROL IN LIBRARIES

On the International Standard Name Identifier (ISNI) and its application in the libraries.

Keywords: cataloguing, authority control, international standards, International Standard Name Identifier.

УДК 025.7/9:664.12:025.7/9: 026:63

Татарчук Людмила Михайлівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4714-6958>,

кандидатка історичних наук,

заступниця директора з наукової роботи,

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека,

Національна академія аграрних наук України,

Київ, Україна

e-mail: Tlm2017@ukr.net

КОЛЕКЦІЯ «ЗОЛОТИЙ БУРЯК» У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ

Висвітлено здобутки Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України з формування й збереження бібліотечних фондів сільськогосподарської тематики, зокрема унікальної колекції з питань цукрового виробництва, які претендують на статус національного надбання держави. Окреслені завдання із забезпечення до неї вільного доступу користувачів.

Ключові слова: бібліотечний фонд, колекція видань, сільськогосподарська бібліотека, національне надбання, цукрова промисловість.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека Національної академії аграрних наук України (далі ННСГБ НААН) – провідна галузева установа загальнодержавного значення. Пріоритетним напрямом її діяльності є подолання дефіциту інформації, покращення обслуговування користувачів на підґрунті поєднання традиційних і нових джерел інформації для підвищення ефективності інформаційно-бібліотечного й наукового супроводу вітчизняного агропромислового виробництва. Поступове входження бібліотек України в демократичне європейське суспільство та світовий інформаційний простір, розвиток національної бібліотечної справи на нових принципах і засадах вимагає переосмислення орієнтирів щодо діяльності бібліотек, визначення чітких завдань формування та розвитку бібліотечних фондів на сучасному етапі. З утвердженням української державності бібліотечним фондам відводиться вагома роль у національній культурі, соціально-економічному розвитку суспільства, у задоволенні професійних

потреб населення в інформації. Бібліотека перебуває у постійному динамічному розвитку. Вона здійснює багатоаспектну діяльність, орієнтовану на розширення соціального статусу бібліотечних фондів, підвищує їхню роль в усіх сферах соціального життя, має важливе значення для опрацювання питань з фондознавства.

У бібліотечному фонді ННСГБ НААН, представленому понад мільйоном видань на 32 мовах із 59 країн світу, репертуар яких постійно розширюється і наповнюється, особливе місце займають колекції цінних і рідкісних видань, такі як: «Фонд видань, випущених у XIX ст. з сільськогосподарської тематики Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук» і «Колекція наукових видань 1901–1917 років із фондів Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук». Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України за № 1038-р від 3 вересня 2009 р. та постанови Кабінету Міністрів України № 1206 від 10 листопада 2021 р. їх віднесено до наукових об'єктів, що становлять національне надбання» держави України. Нещодавно, завдячуючи багаторічним наполегливим намаганням через звернення в різні інстанції, нам вдалося отримати з науково-технічної бібліотеки Українського науково-дослідного інституту цукрової промисловості (УкрНДЦП) історично цінні документи у кількості дев'ять тисяч видань, серед них книги та періодика з тростинного і бурякового цукру та цукрової промисловості, вартість яких оцінюється в декілька мільйонів євро. Адже особливість й цінність їх пролягає у тому, що вони унікальні й, без сумніву, можуть претендувати на статус національного надбання. Історія появи УкрНДЦП є яскравим відображенням економічного розвитку країни, її науково-технічного прогресу, суспільно-політичного й культурного життя. Еволюціонуючи, установа пройшла складний шлях становлення та розвитку через неодноразові зміни не лише назви, а й підпорядкувань. Задум створення центру, який би вирішував завдання цукрової промисловості, виникла ще наприкінці 1800-х років серед вчених Київського відділення Російського технічного товариства (розміщувався за адресою: Київ, вул. Олеса Гончара, 55 б). Така ідея знайшла втілення в життя у 1923 р. шляхом організації кафедри технології сільськогосподарських виробництв Київського політехнічного інституту (нині – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»), який готував фахівців для цукрової галузі. До речі,

цьогоріч відзначається 100-ліття від дня її заснування. Значимо, що у фондах науково-технічної бібліотеки налічувалося 250 тис. одиниць зберігання. Серед них: єдине у світі видання, в якому узагальнено багатий досвід вітчизняної і зарубіжної цукрової промисловості «Энциклопедия свеклосахарного производства» проф. М. Д. Зуєва; книга голови Комітету цукроварів М. П. Шишкова «Обозрение свеклосахарного производства с подробным описанием всех работ при возделывании свекловицы и добывании сахара» (1855) та Д. І. Менделєєва «Сахарное производство» (1862); перша бібліографія з цукрового виробництва, складена редактором «Земледельческого журнала» С. О. Масловим, перше «Статистическое обозрение свеклосахарных заводов по сведениям, собранным в 1848 г.», надруковане у «Журнале мануфактур и торговли» (1849); повний комплект «Ежегодника по сахарной промышленности Российской империи», який у 70-ті роки XIX ст. за ініціативи Київського відділення Російського технічного товариства, був започаткований як систематичне видання статистичних відомостей про цукрові заводи Російської імперії. Тут знаходилися праці відомих учених, які зробили вагомий внесок у розвиток науки і техніки цукрового виробництва, зокрема М. О. Толпигіна, П. Чефранова, М. В. Черіковського, Г. С. Лиховіцера, Я. І. Сляського, М. Н. Сиром'ятнікова, М. І. Тихомирова, М. К. Васильєва, А. Є. Зайкевича, М. Д. Зуєва, І. О. Тищенко, П. І. Волкова, С. В. Лебедева та ін., а також фундаментальні праці одного з перших вчених і очільника наукових досліджень з цукробурякового виробництва в Україні професора І. А. Кухаренка. У фондах науково-технічної бібліотеки Інституту зберігалися для ознайомлення й вивчення науковцями зарубіжного досвіду розвитку цукрової промисловості понад 90 тис. книжок і журналів, виданих за кордоном, зокрема вітчизняних вчених П. М. Сіліна, П. В. Головіна, М. З. Хелемського, А. К. Карташова, Г. М. Знаменського.

Вагоме місце у фондах бібліотеки займали збірки багатолітніх комплектів: журнали вітчизняних і зарубіжних видавництв, що уможлилювали вивчати процес розвитку окремих галузей науки і техніки, присвячені цукровій промисловості та суміжним галузям знань: «Вестник сахарной промышленности» (1900–1917), «Вісник цукрової промисловості» (1920–1924), «Бюллетень Сахаротреста» (1923–1929), «Голос сахарника» (1923–1930), «Журнал сахарной промышленности» (1927–1931), «Советский сахар» (1929–1936), «Сахар» (1937–1940), «Сахарная промышленность» (1946–1985),

повне зібрання робіт Інституту: «Записки научно-исследовательской кафедры технологии сельскохозяйственных производств» під редакцією проф. І. А. Кухаренка (1924–1926), «Научные записки государственного экспериментального института сахарной промышленности» (1927), «Научные записки по сахарной промышленности» (1928–1930) та «Наукові записки з цукрової промисловості» (1932–1938), видані Українським науково-дослідним інститутом цукрової промисловості (УНЦ), наукові праці КФ ЦІНЦ «Сборник работ Киевского филиала ЦИНС» (1938–1949), «Труды Центрального научно-исследовательского института сахарной промышленности» (ЦІНЦ) (1928–1941, 1950–1963), «Труды ВНИИСП» (1963–1990); унікальні довідкові видання: універсальні зарубіжні та вітчизняні енциклопедії, «Техническая энциклопедия», «Краткая химическая энциклопедия», «Энциклопедия по химической технологии» О. Кірка, «Энциклопедия технической химии» Ф. Ульмана, «Справочник по органической химии» Ф. Бейльштейна, «Справочник по неорганической химии» Л. Гмеліна й ін. Крім того, існував спеціалізований документаційний фонд, що містив автореферати дисертацій, державні стандарти, переклади зарубіжної науково-технічної літератури, фірмові каталоги, звіти про науково-дослідні роботи, окремий фонд рукописних матеріалів, що налічував понад 2 тис. одиниць зберігання та багато інших унікальних видань, атласи креслень апаратури й обладнання цукрових заводів, перші підручники з технології, обладнання та економіки цукрового виробництва П. В. Головіна, П. М. Сіліна, І. М. Литвака, С. І. Підгайця та ін. Серед цих видань були також книги берлінського Музею цукру – репараційна данина Німеччини Україні після Другої світової війни. Приблизно 830 раритетних книжок і журналів (датовані 1840 р.), за якими в далекому сорок п'ятому до Берліна за спеціальним державним дорученням приїздили представники «Цукрового інституту» В. Новіков і М. Халемський. У 2013 р. Києвом до технічного університету Берлінського університету повернуто 713 томів спеціальної колекції технології цукру, 132 книги оцифровані й демонструються на сайті Бібліотеки технічного університету Берлінського університету як «Спеціальна колекція технології цукру». У цій колекції представлені унікальні видання світової літератури з питань цукрового виробництва та найбільшою кількістю повних комплектів періодичних видань з цього напряму англійською, голландською, італійською, німецькою, польською, російською, французькою, чеською та іншими мовами. На книжках стоять

штампи Берлінського Інституту цукрової промисловості, Центрального науково-дослідного інституту цукрової промисловості. Трапляються примірники із власноручними авторськими записами автографами) та примітками фондоутворювачів. Сподіваюся у процесі наукової обробки даних документних фоліантів, буде віднайдено ще багато цікавого із історії як книг, так і авторських персоналій.

Отримавши можливість доступу до бібліотечного фонду Інституту, побачили, в яких жахливих санітарно-гігієнічних умовах він зберігався. Розміщувався частково на стелажах, на які зі стелі стікала вода через пошкоджений дах, а частково просто на підлозі у стосах, картотека була відсутня. Під час опрацювання книг звернули увагу на їх оформлення, зокрема витіснений золотом буряк (від цього й виникла умовна назва колекції «Золотий буряк»). Історія походження цього логотипу поки що нами не з'ясована. Ще більший інтерес становлять наліпки на книгах у вигляді різнокольорових кружечків. У процесі дослідження з'ясувалося, що так ще німецькі бібліотекарі деталізували (шифрували), відділи, до яких належало це видання: червоний – у книжці йдеться про цукрову промисловість, синій – про сільське господарство, жовтий – техніку, зелений – хімію та хімічну технологію.

Таким чином, Бібліотека отримала можливість доступу до унікальних фондів, відбором і перевезенням яких займаємося і плануємо організувати ще одну колекцію. Наразі перед нами стоїть завдання – науково опрацювати ці фонди, окремі реставрувати, оцифрувати, занести в електронну базу даних «УкрАгротека», тим самим забезпечивши їх збереження та вільний доступ користування незалежно від часо-просторової географії. Колекція унікальна, розмаїта як за своїм складом, так і за джерелами формування, тому питання її історії та характеристики окремих книг потребують подальшого вивчення.

UDC 025.7/.9:664.12:025.7/.9: 026:63

Ljudmila Tatarchuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4714-6958>,

Candidate in Historical Sciences,

Deputy Director for Scientific Work,

National Scientific Agricultural Library,

National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: TIm2017@ukr.net

THE «GOLDEN BEET» COLLECTION IN THE FUNDS OF THE NATIONAL SCIENTIFIC AGRICULTURAL LIBRARY OF THE NATIONAL ACADEMY OF AGRICULTURAL SCIENCES OF UKRAINE

The accomplishments of the National Scientific Agricultural Library of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine in the formation and preservation of library funds on agricultural topics, in particular, a unique collection on sugar production, which claim the status of national property, are highlighted. Tasks for ensuring free user access are outlined.

Keywords: library fund, publication collection, agricultural library, national property, sugar industry.

УДК 025.5:[022.5:027.54(477)]

Ушеренко Дмитро Олександрович,

ORGID <https://orcid.org/0000-0002-0750-1794>,

молодший науковий співробітник,

сектор обслуговування в читальних залах,

відділ комплексного бібліотечного обслуговування,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: demetro@ukr.net

ЗАЛА НОВИХ НАДХОДЖЕНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО У СИСТЕМІ ОПЕРАТИВНОГО БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

Проаналізовано діяльність зали нових надходжень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, зокрема щодо організації виставок нових надходжень до бібліотечного фонду та режим доступу до неї користувачів.

Ключові слова: зала нових надходжень, виставки нових надходжень, бібліотечно-інформаційне обслуговування, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Одним з важливих напрямів діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) є послуга оперативного ознайомлення користувачів з документами, наявними в її фонді.

Зручний оперативний доступ до нових видань у системі бібліотечно-інформаційного обслуговування забезпечує зала нових

надходжень, яка є структурним підрозділом сектору обслуговування в читальних залах відділу комплексного бібліотечного обслуговування (ВКБО).

Основне завдання зали нових надходжень – це ознайомлення відвідувачів із першим примірником вітчизняних і зарубіжних книжкових документів, а також з авторефератами дисертацій, продовжуваними, відомчими й інформаційними виданнями, препринтами тощо.

Експозиція нових надходжень змінюється щотижня (щопонеділка). Усі документи експонуються у відкритому доступі за універсальними розділами знань. Обслуговуються читачі всіх категорій (академіки, доктори й кандидати наук, наукові працівники без вченого ступеню, аспіранти, студенти). Їм надається право копіювання матеріалів і можливість замовити їх на свій читацький номер для подальшого користування.

Згідно зі статистичними дослідженнями серед відвідувачів зали нових надходжень переважають кандидати наук і спеціалісти з вищою освітою, які становлять 70 % від загальної кількості читачів НБУВ. Найчисельнішу групу становлять читачі, які запитують видання гуманітарного профілю – 75 % від загальної кількості. Запити з природничо-технічних наук становлять відповідно 25 % (слід зазначити, що видань з природничо-технічної тематики надходить значно менше, ніж з гуманітарної).

У середньому за рік проводиться монтаж і демонтаж близько 50 виставок нових надходжень до НБУВ. Серед документів, які експонуються, переважають видання з економічної, юридичної, історичної, культурологічної та філологічної наук.

З 2019 р. зала нових надходжень припинила ведення традиційного (друкованого) каталогу, тож усі експоновані (відповідно до універсальних галузей знання) документи відображено в електронному каталозі (ЕК) на вебпорталі НБУВ (режим доступу: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/new-books>).

Співробітниками зали впроваджено чіткий порядок роботи з новими надходженнями. Опрацьовані документи надходять партіями з відділу комплексного опрацювання документів НБУВ. Приймання документів здійснює працівник сектору обслуговування в читальних залах згідно з актом-путівкою у присутності працівників відділу комплексного опрацювання документів. При прийманні документів працівник звіряє книжкові видання з актом-путівкою,

підраховує кількість прийнятих примірників по акту, проставляє дату передання книжкових видань і особистий підпис у акті-путівці.

При переданні документів від відділу комплексного опрацювання документів до зали нових надходжень частина українських видань відбирається працівниками відділу наукового формування національних реферативних ресурсів, що фіксується у супровідному акті (шифр та інвентарний номер). Документи, що опрацьовувалися відділом наукового формування національних реферативних ресурсів, повертаються до зали нових надходжень упродовж тижня, але не пізніше наступного понеділка.

Документи, які надійшли до зали нових надходжень упродовж тижня, експонуються на виставці нових надходжень (ВНН) від понеділка до понеділка.

Супровідні акти на них реєструються у Книзі обліку та руху видань сектору обслуговування в читальних залах. Щомісячно готується звіт про надходження документів на ВНН і книговидачу з неї. Щотижнево реєструються номери актів на партії документів в ЕК НБУВ засобами загальнобібліотечної автоматизованої інформаційної системи.

Комплекс робіт з організації ВНН включає такі етапи:

1. Систематизація документів за скороченим варіантом таблиць ББК.

2. Групування документів відповідно до певних галузей знань.

3. Диференціація документів за їхніми видами: автореферати, монографії, серіальні та продовжувані видання тощо.

4. Монтаж виставки нових надходжень (розстановка систематизованих документів на відкритих вітринах за галузями знань і видами документів).

5. Експонування документів на виставці нових надходжень (упродовж тижня у вільному доступі).

6. Демонтаж виставки нових надходжень.

7. Звіряння документів за номерами актів і перевіряння наявності їхньої відповідної кількості.

8. Передання партій документів за актами до відділу організації та обслуговування основним фондом, фіксування дати передання в Книзі обліку та руху видань сектору обслуговування в читальних залах, проставлення в ЕК НБУВ відмітки про передання документів за актами до фондів.

Завдяки цим бібліотечним операціям є можливість відслідковувати, коли той чи інший документ експонувався на

виставці й надавати читачеві консультативно-методичну допомогу у виявленні його постійного місцезнаходження в основному чи підсобних фондах НБУВ. Ведеться архів виставок нових надходжень.

Доступ користувачів до документів на ВНН є відкритим, але контрольованим. Ксерокопіювання та фотографування документів з ВНН здійснюється відповідності до Загальних правил користування НБУВ.

Отже, нові надходження до бібліотечного фонду НБУВ є важливим культурним, науковим, освітнім та інформаційним надбанням країни, що забезпечує задоволення читацького попиту, реалізацію прав громадян на доступ до інформації. Статус національної бібліотеки, її авторитет у державі й на міжнародному рівні ставить якісно нові завдання, спрямовані на динамічне, гармонійне оновлення фондів НБУВ – інформаційного потенціалу України.

UDC 025.5:[022.5:027.54(477)]

Dmytro Usherenko,

ORGID <https://orcid.org/0000-0002-0750-1794>,

Junior Researcher,

Service Sector in Common Reading Halls,

Department of Complex Library Service,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: demetro@ukr.net

READING HALL OF NEW ARRIVALS OF THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE IN THE SYSTEM OF SWIFT LIBRARY AND INFORMATION SERVICE

The activities of the Reading Hall of New Arrivals of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine the organization of exhibitions of new arrivals to the library collection and the mode of access of users to it are analyzed.

Keywords: reading hall of new arrivals, exhibitions of new arrivals, library and information service, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

УДК 024-024.87:027.54(477):316.4

Шевченко Ірина Володимирівна,

ORGID <https://orcid.org/0000-0002-9227-1312>,

молодша наукова співробітниця,

сектор запису читачів і контролю відвідувань,

відділ комплексного бібліотечного обслуговування,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: snegurochka110@ukr.net

ДИНАМІКА ВІДВІДУВАНЬ ВІДДАЛЕНИХ КОРИСТУВАЧІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО В КОНТЕКСТІ КАРАНТИННИХ ОБМЕЖЕНЬ ТА ВОЄННОГО СТАНУ

Проаналізовано показники дистанційного відвідування вебпорталу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, враховуючи можливості інтернет-технологій, в умовах карантинних обмежень і воєнного стану.

Ключові слова: умови карантинних і воєнних обмежень, трансформація читацького контингенту, вебпортал, віддалений користувач.

Ситуація з пандемією Covid-19, що охопила світ у 2020 р., ускладнилася повномасштабною війною, розв'язаною Російською Федерацією проти Української Держави 24 лютого 2022 р.

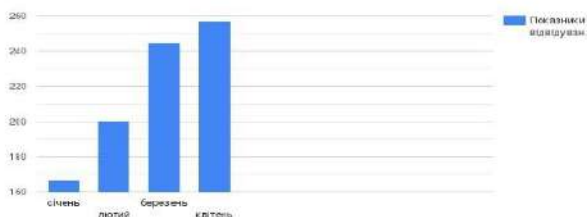
Карантинні обмеження й тяготи воєнного часу торкнулися всіх сфер діяльності українського суспільства, зокрема значно вплинули на зниження показників відвідування бібліотек. Задля забезпечення своїх користувачів та співробітників, більшість бібліотек України була змушена призупинити або припинити фізичне відвідування ними бібліотечної установи.

Безпрецедентна надзвичайна ситуація кардинально змінила напрацьовані роками форми і методи бібліотечної роботи, поставила бібліотеки всіх рівнів перед необхідністю пошуків нових моделей бібліотечно-інформаційного сервісу. В числі перших до докорінної трансформації своєї діяльності долучилася Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ), як провідний науково-інформаційний комплекс української держави.

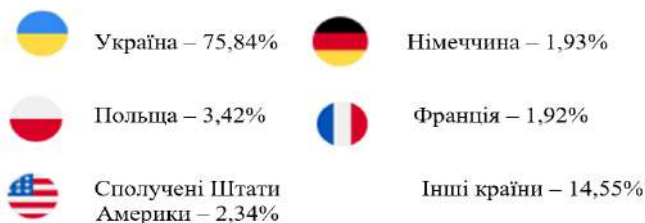
Попри воєнні дії, систематичні ракетні удари, повітряну тривогу, віялові та позапланові відключення електроенергії, відсутність опалення, а також скорочення фінансування та перехід

співробітників на неповний робочий тиждень, НБУВ продовжила свою діяльність, поєднуючи фізичне обслуговування користувачів з дистанційними формами надання бібліотечно-інформаційних послуг. Одним з наріжних завдань наукової бібліотеки стало залучення активної читацької аудиторії до використання всіх можливостей власного вебпорталу, електронних інформаційних ресурсів, послуг, продуктів і веб-сервісів власної генерації.

Оцінка вебпорталу НБУВ за допомогою багатофункціонального вебсервісу SimilarWeb, простежена нами в квітні 2023 р., дала змогу зібрати певну кількість статистичних даних щодо поточного відвідування віддаленими користувачами наукової бібліотеки. Зокрема, упродовж перших чотирьох місяців року спостерігалася позитивна динаміка відвідувань: у січні – 166.7 тис., лютому – 200.1 тис., березні 244.9 тис., квітні 257.3 тис., що ілюструє графік № 1.

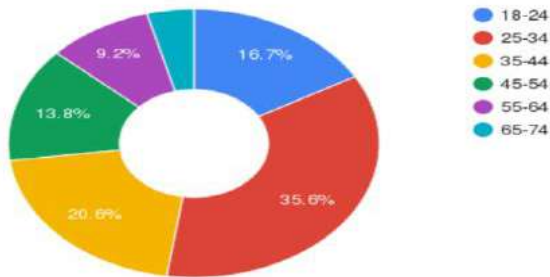
Простежено географію відвідувань вебпорталу НБУВ користувачами з інших країн світу у квітні 2023 р. (рис. № 1):

Демографія віддаленої аудиторії вебпорталу НБУВ у квітні 2023 р. становила: 43,31% чоловіків і 56,69% жінок (рис. № 2).

Користувачи які в квітні 2023 р. скористалися вебпорталом НБУВ можна розподілити за віковими ознаками: 18–24 років – 16,72%; 25–34 років – 35,62%; 35–44 років – 20,63 %; 45–54 років – 13,76 %; 55–64 років – 9,18 %; 65+ років – 4,09 %.

Загальна кількість ключових слів, що відправлялися віддаленими користувачами на вебпортал НБУВ у квітні 2023 р. становила 9,2 тис. Найчастіше вживалися ключові слова: війна в Україні, історія Українських революцій і перших визвольних змагань; політична історія східної України, Досвід врегулювання збройних конфліктів; соціальні зрушення, основи фінансового менеджменту, політика міжнародної торгівлі, Тарас Шевченко, Філософія Сквороди, традиції та звичаї українського народу, національна ідентичність в мові і культурі України.

Побудова статистичного та соціально-психологічного портрету віддаленого користувача в контексті дослідів трансформації читацького контингенту в умовах надзвичайних ситуацій дозволяє визначити шляхи найповнішого задоволення читацьких бібліотечно-інформаційних потреб шляхом надання широкого спектру он-лайн послуг.

Тож, у подальших планах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського – орієнтація на цифровізацію, розширення дистанційних форм обслуговування користувачів, розкриття і популяризація бібліотечного фонду за допомогою електронних інформаційних ресурсів, послуг, продуктів і вебсервісів.

UDC 024-024.87:027.54(477):316.4

Iruna Shevchenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9227-1312>,

Junior Researcher,

Reader Registration and Visit Control Sector,

Department of Complex Library Service,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: snegurochka110@ukr.net

**THE DYNAMICS OF VISITS OF REMOTE USERS OF
THE V. I.VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE VISITS IN
THE CONTEXT OF QUARANTINE RESTRICTIONS AND MARTIAL
LAW**

The statistics of remote access to the web portal of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine under the quarantine restrictions and martial law conditions are analyzed, taking into account the opportunities of Internet technologies.

Keywords: conditions of quarantine and military restrictions, transformation of the readership, web portal, remote user.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:[025.3-047.76]:[002:94:008]

Шекера Павло Іванович,

ORCID <https://orcid.org/0000-02-6665-8222>,

завідувач відділу,

відділ комплексного опрацювання документів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: shekerapv@nbuv.gov.ua

РЕТРОСПЕКЦІЯ ЯК ЗАСІБ ВИСВІТЛЕННЯ ТА РОЗКРИТТЯ ІСТОРИЧНО ТА КУЛЬТУРОЛОГІЧНО ЗНАЧИМИХ ДОКУМЕНТІВ НА ПРИКЛАДІ РОБОТИ ВІДДІЛУ КОМПЛЕКСНОГО ОПРАЦЮВАННЯ ДОКУМЕНТІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Розглянуто питання ретроспективної роботи як однієї з ланок розкриття багатства фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського для широкого загалу. Піднято проблеми та перспективи, значимість виконання вказаних робіт. На прикладі колекції «Реабілітована література» відскановано реінкарнацію тогочасної дійсності України. Зроблена спроба розкрити поняття «реабілітована» як символ розстріляного відродження нації 20-х–30-х років ХХ ст.

Ключові слова: ретроспекція, книжковий фонд, колекція реабілітованої літератури, електронний каталог, каталогізація.

Бібліотека як складова інтелектуального світобачення останнім часом почала різко реформуватись. Цьому процесу є і свої об'єктивні чинники. Епоха оцифрування, електронні бази знань, пошуковий апарат на рівні секунди з будь-якої точки планети, а чому б ні.

Вгамовуючи потреби людства, необхідно не забувати і про національне духовне надбання нації, держави в цілому. Бібліотека є в передових на цьому перегоні життєвих змін. Потік інформації, який мчить повз нас, часом неможливо спинити, бо він іде в унісон з часом. В цих схронах думок, висловів, наукових на художніх надбань ми можемо не помітити той діамант, який захований, закаталогізований і мирно займає своє місце серед інших, аналогічних. Винайти, розкрити, показати читачеві чи простому пересічному – завдання першорядне при роботі з документами в ретроспективному плані.

Великі книгозбірні час від часу проходять процес оновлення, реорганізацію інформаційного масиву, наповнення новим змістом своїх фондів до такого дійства можна віднести і ретроспективну роботу з масивом документів, які поступово відходять на задній план, якими скористатися зможуть лише справжні шукачі конкретних матеріалів певної теми...

Нині вік електронних технологій і осучаснення будь-яких масивів паперових носіїв. Звісно, перераховувати немає сенсу, але варто нагадати, що читач залишиться задоволений знайденим

матеріалом, звернеться до бібліотеки неодноразово і вестиме пошук саме таким чином.

Для досягнення такого результату, як показала практика, потрібно організувати свою роботу технологічно правильно. Досвід Відділу в цьому плані працює лише на користь. Співробітники, отримуючи масив документів, необхідний для ретроспективної роботи, витримують всі належні правила і методику, яка набута вже роками, відпрацьована, вносячи корективи, набираючись досвіду та отримуючи оптимальні результати.

Основні напрямки роботи Відділу з ретроспекції та ретрокаталогізації – це масиви продовжуваних видань XIX ст. та наше вітчизняне культурне та наукове надбання – основоположники Академії наук України і безцінний масив реабілітованої літератури «розстріляного відродження».

Дозволю собі зупинитися на останньому масиві, який, на мою думку, вірно відображає сутність нашого минулого та історію періоду важких років передвоєнного часу XX ст. Пробігаючи поглядом сторінками цих видань, спливає думка про справжнє обличчя країни, її героїв, зниклі безвісти фоліанти літературних та наукових надбань, постаті та пережите країною того періоду сімнадцятих – п'ятидесятих років XX ст.

Щоб дати доступ, відкрити користувачеві не лише нашої країни, але й за межами її, потрібно провести чималу роботу, правильно витримати всі ланки опрацювання, каталогізацію, систематизацію, роботу з суміжними підрозділами і дати нагору те, що було у фондах, колекціях, у закритому доступі свого часу. Інформативний масив наповнюється за рахунок машиночитаної каталогізації, пошукові засоби, а саме, індекси УДК та Рубрикатора НБУВ дають можливість читачеві полегшити процес пошуку, відсікти зайву трату часу, зробити добірку книг за певною тематикою з короткі строки.

У доповнення до всього непростого процесу опрацювання паперового масиву можна зазначити, що частина книг проходить оцифрування, що значно покращить знайомство будь-якого пересічного громадянина з історичним періодом 20-х–30-х років чи післявоєнних подій XX ст., ознайомившись з літературою прямо на «місці».

Звісно, цей процес реінкарнації книжкового масиву, який уже сотню років зберігався на полицях книгосховища, не на один день, але він того вартий. Як показує досвід багатьох бібліотек світу, які

також зробили акценти на літературу, яка є на часі, вони лише виграли, піднімаючи рейтинг своїх установ та доносячи першими до користувача так звані «закриті для ока» книжкові масиви, тим більше, частина залишилась в єдиному екземплярі. Варто звернути увагу на той факт, що при ретроспективній роботі, задіюючи декілька підрозділів Бібліотеки, йдучи крок за кроком до удосконалення і усунення певних неточностей, відбувається вирішення одразу декількох питань, проблем, робіт, а саме – рекаталогізація, звірка фонду з каталогами Бібліотеки, в тому числі уточнення в карткових каталогах, внесення правок, за необхідністю, технічні правки і заміна попередніх бібліографічних записів на традиційних карткових носіях, робота з авторитетними файлами осіб, частина з яких витерта назавжди з підручників та енциклопедій, сканування для підтвердження автентичності джерела тощо.

Електронний каталог Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського вже понад три роки поповнюється безцінним довідково-бібліографічним масивом з візуалізацією оригінала та певною плеядою посилань. Прискіпливий скептик може зауважити, що на фоні багатомільйонного книжкового фонду це краплина в океані, але вона того варта, щоб змінити уявлення про тогочасну молоду Країну Рад, реалії якої не були без вад.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:[025.3-047.76]:[002:94:008]

Pavlo Shekera,

Head of the Department,

Department of Complex Document Processing,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: shekerapv@nbuv.gov.ua

**RETROSPECTION AS A MEANS OF ILLUMINATION AND
DISCLOSURE OF HISTORICALLY AND CULTURALLY SIGNIFICANT
DOCUMENTS ON THE EXAMPLE OF THE WORK OF THE
DEPARTMENT OF COMPLEX DOCUMENT PROCESSING
OF THE V. I.VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE**

The article considers the issue of retrospective work as one of the links in the disclosure of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine collection to the general public. The problems and prospects, as well as the significance of these works are discussed. On the example of the collection «Rehabilitated Literature», the reincarnation of the contemporary reality of Ukraine is scanned. An attempt is

made to reveal the concept of «rehabilitated» as a symbol of the shot revival of the nation in the 20s and 30s of the last century.

Keywords: retrospection, book collection, collection of rehabilitation literature, electronic catalogue, cataloguing.

УДК: 021.316.77

Шемаєва Ганна Василівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1053-989X>,

докторка наук із соціальних комунікацій, професорка,

кафедра документознавства та української мови,

Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського «ХАІ»,

Харків, Україна

e-mail: annashemaeva@ukr.net

ІННОВАЦІЙНО-КОЕВОЛЮЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ПІДТРИМКИ НАУКОВИХ КОМУНІКАЦІЙ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИМИ КОМПЛЕКСАМИ

Обґрунтовується доцільність застосування в умовах сучасних викликів інноваційно-коєволюційного підходу до підтримки наукових комунікацій бібліотеками, який ґрунтується на принципах взаємозалежних, взаємоадаптивних інновацій переходу бібліотеки до проактивної стратегії.

Ключові слова: бібліотека, наукові комунікації, інноваційно-коєволюційний підхід, відкрита наука, бібліотекар наукової комунікації, бібліотечне наукове волонтерство.

Сучасні виклики, такі як пандемії, штучний інтелект, великі дані, продовольча безпека, енергетичні та кліматичні загрози, військові дії, інформаційні війни трансформують діяльність бібліотек та систему наукових комунікацій.

Система наукових комунікацій є багатокomпонентною, багаторівневою, динамічною системою, функціонування якої забезпечується зв'язками та взаємозв'язками, які постійно змінюються. Зв'язки в системі збігаються, переплітаються, протидіють, суперечать один одному, але разом з тим являють собою цілісність та єдність. У процесі наукової комунікації здійснюється відбір життєздатних новацій, концепцій; відбувається формування суспільної думки; здійснюється відображення наукових досягнень через передачу наукової інформації шляхом її опублікування, відбувається активний вплив наукових шкіл і товариств на розвиток

суспільства; розвивається наукова взаємодія на основі цифрових технологій. При цьому контекст, у якому відбувається наукова комунікація, стає все більш поляризованим, різноманітним і мінливим.

Базовим компонентом системи наукової комунікації є бібліотека як структура, яка забезпечує як внутрішні комунікації вчених для професійної оцінки, критичного аналізу нових наукових результатів, їх поширення в науковому співтоваристві, так й взаємодію із зовнішнім середовищем. Зміни в системі наукових комунікацій, пов'язані з розширенням та розвитком каналів, моделей, засобів, інструментів, зумовлюють трансформації бібліотечної діяльності в академічному середовищі, насамперед для підтримки дослідницького процесу. Саме в цьому проявляється інноваційно-коволюційний підхід у бібліотечно-інформаційній діяльності в кризових умовах. Бібліотечні інновації, спрямовані на підтримку наукових комунікацій, впровадження яких зумовлене цифровізацією та сучасними викликами в розвитку науки й наукових комунікацій, в свою чергу спричиняють до змін в наукових комунікаціях. Загалом, інноваційно-коволюційний підхід ґрунтується на принципі взаємозалежних, взаємоадаптивних інноваційних змін в системі наукових комунікацій та діяльності сучасних бібліотечно-інформаційних комплексів.

Трансформації системи наукової комунікацій та взаємопов'язані з ними нові ролі й компетенції бібліотечних та інформаційних працівників активно дискутуються в міжнародному професійному товаристві. Одним із важливих сучасних напрямів підтримки наукових комунікацій бібліотечно-інформаційними комплексами є посилення їх ролі в відкритій науці. Відкрита наука зумовлює низку змін в бібліотечно-інформаційній діяльності, спрямованих на розвиток відкритого доступу до наукових публікацій і результатів досліджень, на відкритість методології дослідницького процесу, а також актуалізує роз'яснення і поширення участі громадськості в науці.

Важливість бібліотек у просуванні та підтримці ідей відкритої науки визнана на міжнародному рівні, що зафіксовано в документах ЄС, ЮНЕСКО, ІФЛА та багатьох інших впливових організацій. Сучасні бібліотеки активно долучаються до створення інфраструктури відкритого доступу до наукових публікацій, зокрема у таких напрямках: формування Національного репозитарію академічних текстів; організація та розвиток інституційних

репозитаріїв; підвищення обізнаності науковців стосовно публікацій результатів досліджень в авторитетних журналах відкритого доступу; створення наукових профілів фахівців науково-освітніх закладів. Завдяки налагодженню партнерських відносин з зацікавленими сторонами наукової комунікації, урядовими та міжурядовими органами українські науковці у складних умовах повномасштабної війни з росією мають безоплатний доступ до таких дослідницьких інструментів, як: Scopus, ScienceDirect, Researcher Discovery, Researcher Academy, Mendeley.

Основні принципи інноваційно-коеволуційного підходу дозволяють виявити та запропонувати нагальні кроки в системі науки. Останнім часом підтримка наукової комунікації розглядається як центральна бібліотечна послуга, що зміщується від надання доступу до активної співпраці з науковцями стосовно управління дослідницькими даними, консультування вчених протягом усього дослідницького процесу. Виокремлюється професія бібліотекаря наукової комунікації та започатковується у бібліотеках створення спеціальних відділів, орієнтованих на підтримку дослідницького процесу. За результатами опитування, що було проведене зарубіжними фахівцями серед європейських бібліотек, поширюється тенденція організації бібліотечних послуг для управління дослідницькими даними. Майже половина респондентів (46%) повідомили про те, що в їх бібліотеках функціонують консультаційні служби, які пропонують послуги для підтримки наукової комунікації. Такі послуги передбачають консультації та освіту щодо публічного доступу до всіх результатів досліджень: не лише до даних, а також до такої інформації як код, аналізи, протоколи, робочі потоки, публікації тощо. Тобто, бібліотечні фахівці з наукової комунікації переходять від захисту відкритої наукової діяльності до активного надання послуг, пов'язаних із комунікацією та публікацією досліджень, дослідницьких даних і додаткових аспектів наукового дослідження, що складають дослідницький процес.

Крім зазначеного, бібліотечно-інформаційна діяльність щодо підтримки сфери наукової комунікації сьогодні пов'язана з необхідністю не тільки опанувати нові послуги для управління дослідницькими даними, впроваджувати постійно зростаючу сукупність інструментів, практик, але й брати участь у формуванні принципово нових можливостей розвитку цифрового середовища обміну науковою інформацією. З метою покращення комунікаційних стратегій для конкретних груп населення проактивні бібліотеки

долучаються до проєктів громадянської науки як одного з компонентів відкритої науки. В цьому аспекті видається перспективним розвиток наукового волонтерства в наукових та університетських бібліотеках. Бібліотечні наукові волонтери можуть взаємодіяти як з науковцями, так й з членами громад; брати участь в зібранні необхідних даних, передачі інформації; залучати громадськість до наукового спілкування.

Нові ініціативи в підтримці наукових комунікацій потребують нових компетенцій працівників бібліотек. До таких зарубіжні вчені відносять комунікативні навички та технічні компетенції, якими має володіти бібліотекар наукової комунікації. Перші пов'язують зі здатністю ефективно взаємодіяти з дослідниками на основі міжособистісного та професійного спілкування, а також презентаційних навичок, розуміння наукового процесу та методів дослідження. Серед технічних компетенцій вони виділяють знання і вміння управляти даними, розробку ефективних комунікаційних інструментів для науковців. Отже, сучасні виклики та зміни в сучасній системі наукових комунікацій зумовлюють появу нових бібліотечних ролей та потребують узгодженого розвитку між науковими комунікаціями, бібліотеками в підтримці наукових комунікацій та професійною освітою. Розуміння їх коадаптації, взаємовпливу та взаємозалежності сприятиме укріпленню бібліотечної значимості у сучасних складних умовах та переходу бібліотеки від адаптивної стратегії до інноваційно-коеволуційної.

UDC: 021:316.77

Hanna Shemaieva,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1053-989X>,

Doctor of Science in Social Communications, Professor,

Documentation and Ukrainian Language Department,

National Aerospace University named after M. E. Zhukovskiy «KhAI»,

Kharkiv, Ukraine

e-mail: annashemaeva@ukr.net

INNOVATIVE AND COEVOLUTIONARY APPROACH TO THE SUPPORT OF SCIENTIFIC COMMUNICATIONS BY LIBRARY AND INFORMATION COMPLEXES

The necessity of using an innovative-coevolutionary approach to supporting scientific communications by libraries based on the principles of interdependent, mutually adaptive innovations of the library's transition to a proactive strategy is

substantiated in the conditions of modern challenges is highlighted.

Keywords: library, scientific communications, innovation-coevolutionary approach, open science, scientific communication librarian, library science volunteering.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:[024-4]:025.7/.9

Яковенко Олена Григорівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7688-6173>,

кандидатка історичних наук,

завідувачка відділу,

відділу теорії та історії бібліотечної справи,

Інститут бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: nbuv.gov.ua@yakovenko

Дмитрієва Наталія Вікторівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9423-0349>,

молодша наукова співробітниця,

відділ організації та обслуговування основним фондом,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: dmytrieva@nbuv.gov.ua

ОПТИМІЗАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ ВИКОНАННЯ ЗАМОВЛЕНЬ КОРИСТУВАЧІВ НА ДОКУМЕНТИ З БІБЛІОТЕЧНОГО ФОНДУ

Розглянуто процес обслуговування користувачів на основі інтеграції можливостей традиційної та інформаційно-комунікаційної технологій. Спираючись на результати експерименту зі скорочення термінів виконання замовлень користувачів, висвітлено переваги й перспективи впровадження е-замовлень на документи з фонду основного зберігання Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Ключові слова: бібліотечно-інформаційне обслуговування користувачів, бібліотечний документ, е-замовлення користувачів, технологічний процес, експеримент, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Сучасні вимоги інформатизації суспільства зумовлюють необхідність визначення перспективних напрямів розвитку технології обслуговування користувачів наукової бібліотеки.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ) здійснює прикладні дослідження, спрямовані на забезпечення функціонування дієвої системи бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів на основі інтеграції можливостей традиційної та інформаційної технологій. За результатами цих досліджень переглядаються та вдосконалюються технологічні процеси, розробляються відповідні інструктивно-методичні документи.

Обслуговування користувачів НБУВ документами з фонду основного зберігання (далі ФОЗ) регламентується загальнобібліотечною технологічною інструкцією «Шлях замовлень документів користувачами в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського» та «Нормами на виконання основних технологічних процесів з обслуговування користувачів документами з ФОЗ та роботи з бібліотечним фондом».

Згідно з інструкцією «Шлях замовлень...» термін виконання замовлень користувачів НБУВ із зазначеними на бланках замовлень шифрами документів – 1 год. 30 хв., нині цей процес становить не більше однієї години. Скорочення терміну виконання замовлень користувачів відбулося за рахунок поступового зменшення впродовж останніх 15 років кількості замовлень від користувачів, які безпосередньо відвідують приміщення бібліотеки, хоча технологія виконання замовлень залишилася традиційною, наявне застаріле технічне обладнання книгосховища, а одна година очікування в бібліотеці – це забагато для сучасного динамічного життя з розвиненими електронними сервісами.

У квітні 2023 р. у НБУВ було проведено експеримент щодо можливості прискорення технологічного процесу виконання замовлень користувачів на документи з ФОЗ. Аналогічний експеримент проводився у 2006 р., але не дав позитивних результатів у зв'язку з великою кількістю замовлень користувачів на документи, значним навантаженням співробітників, отже в той період терміни виконання замовлень залишилися незмінними.

Технологічний процес виконання замовлень користувачів включав:

- формування партії замовлень на пункті приймання замовлень;
- доставляння партії замовлень на різні ділянки книгосховища пасажирським ліфтом з 1 по 26-й поверх;
- виконання замовлень співробітниками на ділянках книгосховища;

- відправлення документів і відповідей на пункт приймання документів багатокабінним вертикальним конвеєром (далі – БВК);
- реєстрація документовидачі на диспетчерському пункті.

За період з 2006 по 2023 рр. технологічний процес виконання замовлень користувачів на документи з ФОЗ здійснювався з використанням традиційної технології і не зазнав суттєвих змін.

Під час експерименту в 2023 р. було сформовано 40 партій замовлень на документи, загальна кількість прийнятих від користувачів замовлень становила 552, документовидача – 565 од. зб. Порівняно з 2006 р., коли за аналогічний період було сформовано 80 партій замовлень, прийнято 7566 замовлень, згідно з якими видано 7150 документів, кількість замовлень у 2023 р. зменшилася в 13,7 разів, кількість виданих документів – у 12,7 разів. Технічний стан пасажирських ліфтів і БВК у 2023 р., на відміну від їхнього стану в 2006 р., був задовільним.

За результатами експерименту в 2023 р. термін очікування користувачами замовлених документів, ураховуючи час на формування партій замовлень, можливо скоротити в середньому до 20–50 хв. (очікування при формуванні партії замовлень – від 1 до 30 хв., безпосередньо виконання замовлень – 15–20 хв.) за рахунок значного зменшення кількості замовлень користувачів, порівняно з 2006 р. Задля орієнтації користувачів у термінах виконання замовлень на пункті приймання замовлень і кафедрах видачі документів представлено графік відправлення партій замовлень (кожні 30 хв.) і приблизний час очікування документів із ФОЗ (20–50 хв.).

Значно скоротити цей час неможливо через техніко-організаційні умови роботи в книгосховищі, необхідність виконання співробітниками ФОЗ своїх посадових обов'язків, зокрема: доставляння замовлень на ділянки книгосховища пасажирським ліфтом; реєстрація замовлень, приймання документів, замовлених абонентами, консультантами, відділами, дефектних примірників; відправлення документів на ділянки ФОЗ, кафедру видачі документів; перенаправлення замовлень користувачів на інші ділянки ФОЗ (службовий фонд, колекції, архівні матеріали, відомча література, замовлення, що містять декілька шифрів тощо) та інші внутрішні процеси й операції.

У подальшому, при достатньому кадровому забезпеченні, можливо спробувати скоротити час на формування партії замовлень з 30 до 20 хв. Однак, це не вирішить основної проблеми щодо

скорочення терміну виконання замовлень. Задля оптимізації цього процесу, підвищення комфортності надання користувачам бібліотечних послуг необхідно організувати приймання е-замовлень на документи з ФОЗ, а саме:

- створити окремий електронний сервіс для приймання та опрацювання замовлень користувачів (на першому етапі шляхом використання електронної пошти);

- підготувати автоматизовані робочі місця для роздрукування та опрацювання е-замовлень користувачів;

- вивчити досвід роботи суміжного структурного підрозділу НБУВ, де успішно запроваджено процес виконання е-замовлень абонентів;

- переглянути й оновити інструктивно-методичні, нормативні документи з урахуванням змін у технології виконання замовлень користувачів.

Сервіс е-замовлення на документи набув активного застосування ще на початку ХХІ століття в бібліотеках європейських країн, у багатьох бібліотеках закладів вищої освіти України, у НБУВ його використання затримується через організаційно-технологічні й фінансові проблеми установи. Створення електронного сервісу для приймання замовлень на документи, відомості про які наявні в електронному каталозі бібліотеки, дасть змогу зекономити час користувачів і співробітників, створити базу даних інформаційних запитів користувачів, обирати між е-замовленням, яке користувачі можуть зробити в будь-який зручний для них час, і замовленням на документи з ФОЗ на паперових бланках безпосередньо в приміщенні бібліотеки.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:[024-4]:025.7/9

Olena Yakovenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7688-6173>,

Candidate of Historical Sciences,

Head Department,

Department of Theory and History of Library Science,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: yakovenko@nbuv.gov.ua

Natalia Dmitrieva,
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9423-0349>,
Junior Researcher,
Department of Organization and Maintenance of Fixed Assets,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: dmytrieva@nbuv.gov.ua

PROCESS OPTIMIZATION FULFILLMENT OF USER ORDERS FOR DOCUMENTS FROM THE LIBRARY FOUNDATION

The process of user service based on the integration of the capabilities of traditional and information and communication technology is considered. Based on the results of an experiment to reduce the time for fulfilling user orders, the advantages and prospects for the introduction of e-orders for documents from the main storage fund of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine are described.

Keywords: library and information services for coristuvachiv, library document, e-completion of coristuvachiv, technological process, experiment, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

РОЗДІЛ 2

ЦИФРОВІ РЕСУРСИ ТА СЕРВІСИ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ

УДК 027.54(477-25):025.13:025.17(477)"1917/1991":001.891

Вощенко Олена Іванівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4192-7374>,

докторка філософії з філології,

наукова співробітниця,

відділ інформаційно-комунікаційних технологій,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: voshchenko@nbuv.gov.ua

КРИТЕРІЇ ОЦИФРУВАННЯ КОЛЕКЦІЇ «РЕАБІЛІТОВАНА ЛІТЕРАТУРА» НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Розглянуто основні критерії оцифрування та визначення книжкових пам'яток. Обґрунтовано, що колекція «Реабілітована література» з колишнього спецфонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського є колекцією – книжковою пам'яткою. Доведено необхідність оцифрування колекції в повному обсязі, насамперед україніки. Розкрито зміну підходів до її переведення на е-носії у зв'язку з повномасштабним вторгненням Російської Федерації. Запропоновано модель триступеневого відбору цінних та рідкісних видань із колишніх спецфондів для першочергового виготовлення страхових е-копій в умовах збройної агресії.

Ключові слова: «Реабілітована література», спецфонд, колекція, оцифрування, книжкові пам'ятки, страхова копія.

Колекція «Реабілітована література» Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського – це понад 15 тис. одиниць зберігання універсального змісту, які перебували у спецхові при

бібліотеці станом на 1990 рік (дата офіційної ліквідації спецвідділів). Рішенням дирекції НБУВ від 16 вересня 1991 року їх виділено в окрему колекцію. Зважаючи на її значну культурно-історичну та наукову цінність, у 2020–2021 році почалося оцифрування її частини, а саме української художньої літератури, та створення відповідної електронної колекції на платформі електронної бібліотеки «Україніка» НБУВ.

Т. Долбенко та Ю. Горбань підкреслюють, що пріоритетом для переведення на електронні носії в рамках державних програм оцифрування, упроваджених ще на початок 2000-х, стали рідкісні та цінні видання. Згадані науковці виділяють п'ять категорій документів на традиційних носіях, які переводяться в електронний варіант. Першою, найважливішою з них є рідкісні, особливо цінні та зношені видання.

Г. Ковальчук розглядає кілька критеріїв визначення рідкісних та цінних видань: хронологічний, історичний, меморіальний, виключності або неординарності видання чи окремих примірників, мовний, кількісний. Також дослідниця підкреслює важливість цілісного підходу, тобто застосування сукупності зазначених критеріїв. Доцільно говорити про те, що весь вміст колекції «Реабілітована література» належить до категорії рідкісних видань (а отже, підлягає першочерговому оцифруванню) за більшістю з цих принципів. Насамперед, за меморіальним. Його суть у тому, що цінність особових колекцій чи колекцій певних установ, товариств, організацій полягає, зокрема, і в цілісності та повноті цих зібрань. Тому Г. Ковальчук наголошує, що важливо зберігати їх саме в комплексі, а не вибирати певні книжки. Зібрання колишнього відділу спеціального зберігання при НБУВ відкладалося протягом понад 60 років, і факт потрапляння туди кожного його екземпляру ілюструє ідеологічну та цензурну політику СРСР. Тож розпорошувати цей масив на рідкісні та звичайні, цінні та малоцінні видання було б антинауково та антиісторично. З меморіальним тісно пов'язаний історичний критерій відбору книжкових пам'яток — за їхньою особливою історичною та культурною значимістю. Дослідниця висловлює переконаність, що важливим є збирання заборонених Радянською владою видань, особливо 1920–1930-х років, творів шістдесятників тощо, тобто видань «особливої історичної долі». Власне, колекція «Реабілітована література» і є зібранням заборонених у СРСР видань, куди входять і твори 1920–

1930-х, і шістдесятників та інших. Усі вони є виданнями «особливої історичної долі».

За іншими критеріями до книжкових пам'яток також належать ті чи інші сегменти колекції «Реабілітована література». Так, за хронологічним принципом до книжкових пам'яток зараховують насамперед стародруки. Але Г. Ковальчук говорить і про всю українську XIX ст., видання часів Жовтневого перевороту та національно-визвольних змагань, прижиттєві видання письменників та науковців, першовидання визначних діячів української культури. Усі ці категорії книжкових пам'яток представлені в колекції «Реабілітована література». Приблизно 80 відсотків її примірників – це прижиттєві видання. Також наявні першовидання М. Хвильового, перші редакції окремих творів В. Сосюри, А. Головка та ін., що мають беззаперечну літературно-наукову цінність. Критерій виключності чи неординарності видання зокрема стосується особливостей його дизайну. Колекція «Реабілітована література» містить екземпляри з художнім оформленням чи обкладинкою роботи В. Єрмілова, В. Кричевського, О. Мариненка та ін., майстерними зразками книжкового дизайну 1920–1930-х років. Виключності одиничним примірникам надають інскрипти (автографи, дарчі написи), маргіналії та екслібриси. Унікальність маргіналій екземплярів із цієї колекції – у примітках цензорів, а також слідах порушення ними цілісності видань – вирізаних, вирваних чи заклеєних сторінках, видалених портретах, затушованих прізвищах письменників чи представників редакційного колективу. Штампи бібліотек та установ дають змогу простежити багатоетапний «життєвий шлях» кожного видання, зокрема і потрапляння до спецхову та поновлення в основному фонді.

У системному підході до ідентифікації книжкових пам'яток також важливий кількісний критерій, а саме скільки екземплярів із тиражу певного видання перебуває в суспільному доступі. Більшість тиражів видань із «Реабілітованої літератури» були вилучені чи знищені, тож на сьогодні у дуже багатьох випадках уціліло лише по кілька примірників із колишніх спецфондів при великих бібліотеках.

Усе вище зазначене дає підстави розглядати колекцію «Реабілітована література» як колекцію – книжкову пам'ятку, що підлягає оцифруванню в повному обсязі. Пріоритетною визначено українську, а серед неї – художню літературу. При започаткуванні відповідної е-колекції питання сортування за рідкісністю та цінністю примірників для долучення до неї не поставало, оскільки головним

було не розпорошувати масив видань, зокрема і в форматі е-копій. План для ретрокаталогізації та подальшого оцифрування було сформовано за жанрово-хронологічним принципом, принципом попиту серед користувачів та принципом тематичної єдності е-колекції: спочатку проза, поезія та драматургія 1920–1930-х відповідно, потім ті самі категорії пізнішого періоду, за ними альманахи до 1917 року, далі західноукраїнські видання до 1939 року тощо. Але чергове загострення безпекової ситуації в Києві унаслідок повномасштабного вторгнення Росії змусило переорієнтувати підходи до оцифрування колекції «Реабілітована література». З метою створення страхових копій було вирішено визначити найбільш рідкісні та цінні видання з колекції, яка сама по собі є цінним зібранням, що було розглянуто вище. Фактично, визначальним став кількісний критерій, тобто те, скільки примірників того чи іншого видання, ще не оцифрованого НБУВ, зберігається у публічних бібліотеках України й навіть продається на сайтах із торгівлі антикваріатом, чи доступні їхні оцифровані копії на е-ресурсах інших бібліотек та в мережі інтернет тощо. Відповідно до цього, розроблено три ступені відбору найбільш рідкісних видань: 1) відсутність е-копій в онлайн-доступі; 2) відсутність чи наявність в одному екземплярі в каталогах найбільших київських бібліотек – НБУ імені Ярослава Мудрого та НБ імені Максимовича; 3) відсутність / обмежена кількість примірників за каталогами найбільших бібліотек України. Видання, які відповідають усім трьом критеріям, визначено найпріоритетнішими до оцифрування, оскільки вони потребують виготовлення страхової е-копії як такі, що збереглися у відносно малій кількості примірників у країні, що наразі зазнає масштабної збройної агресії (особливо якщо інші бібліотеки, де вони зберігаються, не проводять оцифрування видань зі своїх колишніх спецфондів). Видання, які відповідають першому та другому критерію та лише першому критерію, менш пріоритетні. З урахуванням цих критеріїв укладено список для оцифрування на 118 позицій, який наразі виконується. Триває аналіз каталогів найбільших бібліотек України.

Отже, збройна агресія Росії змусила переорієнтувати принципи оцифрування колекції «Реабілітована література» із жанрово-хронологічного, задоволення попиту користувачів та тематичної єдності е-колекції на принцип убезпечення найцінніших видань від наслідків повномасштабного вторгнення за допомогою створення страхових е-копій.

UDC 027.54(477-25):025.13:025.17(477)"1917/1991":001.891

Olena Voshchenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4192-7374>,

PhD in Philology, Researcher,

Department Information and Communication Technologies,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: voshchenko@nbul.gov.ua

CRITERIA FOR DIGITIZING THE “REHABILITATED LITERATURE” COLLECTION BY V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

The main criteria for digitization and identification of rare books are considered. It is substantiated that the collection "Repressed literature" from the former special fund of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine consists of rare books. The necessity of digitizing the collection in its entirety (especially of Ukrainian) has been proven. The change in approaches to its conversion into digital form in connection with the full-scale invasion of Russia has been highlighted. A model of three-stage selection of valuable and rare books from former special funds for the priority digitization in conditions of Russian military aggression is proposed.

Keywords: “Rehabilitated literature”, special fund, collection, digitization, rare book, digital copy.

УДК 021.64:025.4/.5

Галицька Світлана Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7902-8580>,

наукова співробітниця,

відділ комплексного опрацювання документів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна,

e-mail: galizkaya@nbul.gov.ua

ІНФОРМАЦІЙНО-ПОШУКОВІ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНИХ БІБЛІОТЕК: ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ КЛАСИФІКАЦІЙ

У статті розглянуто досвід застосування бібліотечних класифікацій в інформаційно-пошукових системах національних бібліотек. З'ясовано, що

застосування бібліотечних ієрархій оптимізує навігаційні, пошукові процеси, орієнтування у структурі фондів.

Ключові слова: бібліотечна класифікація, національні бібліотеки, бібліографічний запис документа, класифікаційний індекс, тематичний пошук.

Сучасні бібліотеки пропонують онлайн-доступ до інформаційних ресурсів за допомогою веб-сайтів, які відрізняються один від одного за технічними характеристиками і наповненням. Спільним для бібліотечних сайтів є забезпечення доступу до електронного каталогу, різноманітних колекцій і баз даних бібліотеки та надання відповідних навігаційних і пошукових засобів.

Для організації та ведення систематичного каталогу, а також забезпечення пошуку за певною темою бібліотеки застосовують різні інструменти: тезауруси, предметні рубрики, системи класифікації (Десяткова класифікація М. Дьюї (ДДК), Універсальна десяткова класифікація (УДК), власні рубрикатори тощо). Важливим є представлення на сайті бібліотеки власної класифікаційної ієрархії для забезпечення орієнтування у структурі фондів і ефективного тематичного пошуку, а також визначення і фіксація зв'язків між класифікаційними системами. Система відповідності між ієрархічними структурами підвищує ефективність багатоаспектного інтелектуального пошуку і зумовлює можливість керування його напрямком.

Так, для систематизації документів і предметного пошуку Національна бібліотека Естонії (Таллінн, Естонія) використовує УДК і предметні рубрики. Як пошуковий елемент в електронному каталозі бібліотеки можна застосовувати класифікаційний індекс. Результатом пошуку за індексом УДК є перелік підпорядкованих йому індексів із зазначенням кількості наявних документів. Індекси УДК є активними елементами бібліографічних записів документів, вони забезпечують зв'язок з електронним каталогом бібліотеки та дають змогу автоматично формувати нові переліки записів.

Німецька національна бібліотека (Берлін, Лейпциг, Франкфурт-на-Майні, Німеччина) для індексації змісту документів і тематичного пошуку в електронному каталозі застосовує ДДК. Класифікаційний індекс можна використовувати як пошуковий елемент у всіх видах пошуку. У бібліографічному записі документа індекс не є активним елементом, але його можна застосовувати як пошуковий елемент для продовження тематичного пошуку.

Національна і університетська бібліотека Загреба (Загреб, Хорватія) застосовує для індексації змісту документів і тематичного пошуку в електронному каталозі УДК і предметні рубрики. Результатом пошуку за УДК є упорядкований перелік індексів, наданих наявним документам, із зазначенням їх кількості. Індеси УДК є активними елементами бібліографічних записів документів, забезпечують зв'язок з електронним каталогом бібліотеки та дають змогу автоматично формувати нові переліки записів.

Національна центральна бібліотека Флоренції (Флоренція, Італія) для індексації змісту документів і тематичного пошуку в електронному каталозі застосовує ДДК та предметні рубрики. Зручний пошук за навігатором Дьюї гарантує точність результатів інтелектуального пошуку. Бібліографічний запис документа містить активні елементи, за якими можна продовжувати інтелектуальний пошук: тематичні рубрики, індекс і заголовок рубрики ДДК.

Бібліотека Конгресу США (Вашингтон, США) для організації фондів, наукового опрацювання документів і тематичного доступу паралельно використовує LCC, власні Предметні рубрики та ДДК. На своєму веб-сайті вона надає доступ до таблиць класів (файли у форматі PDF), а також до відповідної навчальної та методичної документації.

Національні бібліотеки на своїх сайтах, крім таблиць класифікації, надають доступ до таблиць відповідності між різними класифікаційними схемами. Наприклад, «Класифікаційний Web» (Бібліотека Конгресу США) містить таблиці LCC, а також кореляції (20 таблиць) з різними системами організації знань: Предметними рубриками Бібліотеки Конгресу (LCSH), ДДК, системою класифікації Національної медичної бібліотеки. Зокрема, відповідність між позначеннями LCC і ДДК зазначено у таблицях: «Мапа LC (LCC) до класифікації Дьюї (DDC)», «Карта класифікації Дьюї (DDC) до LC (LCC)».

Взаємозв'язок між різними класифікаційними системами зумовлює можливість використання індексів і рубрикаційних заголовків одних систем в межах систем з іншими мовами, тобто створюється узагальнена класифікаційна система, в якій на загальних принципах інтегровано окремі мови та яка є основою ефективної навігації по інформаційних ресурсах. Бібліотечна ієрархія, яка наочно демонструє особливості тематичного наповнення фондів бібліотеки, допомагає обирати стратегію пошуку, уточнювати тему дослідження,

використовувати зв'язки класифікації та електронного каталогу тощо.

На своїх сайтах бібліотеки дають змогу ознайомитися зі структурою застосованої класифікації. Інформаційно-пошукові системи національних бібліотек України, Італії, Іспанії, Німеччини, Естонії, Чехії, Японії забезпечують перехід до електронного каталогу з автоматичним формуванням переліків бібліографічних записів документів, згрупованих відповідно до пошукового запиту. Активними елементами бібліографічних записів, які забезпечують зв'язок з електронним каталогом бібліотеки, є класифікаційні індекси у записах документів в електронних каталогах національних бібліотек України, Естонії, Загреба, Флоренції. Якщо з бібліографічного запису документа неможливо автоматично сформувати перелік документів за індексом документа, класифікаційний індекс можна застосовувати як пошуковий елемент для продовження тематичного пошуку.

Отже, забезпечення якісного, зручного та зрозумілого багатоаспектного тематичного пошуку за класифікацією в електронних каталогах, організованих на основі бібліотечних ієрархій, гарантує високу якість результатів і дозволяє національним бібліотекам світу виконувати одне з головних своїх завдань – надання користувачам можливості ефективного використання величезних структурованих масивів інформаційних ресурсів.

UDC 021.64:025.4/.5

Svitlana Halytska,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7902-8580>,

Researcher,

Department of Integrated Processing of Documents,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine,

e-mail: galizkaya@nbuv.gov.ua

INFORMATION SEARCH SYSTEMS NATIONAL LIBRARIES: EXPERIENCE IN USING LIBRARY CLASSIFICATIONS

The article examines the experience of using library classifications in information and search systems of national libraries. It was found that the use of library hierarchies optimizes navigation, search processes, orientation in the structure of funds.

Keywords: library classification, national libraries, bibliographic record of a document, classification index, thematic search.

УДК 025.5:001.89

Гарагуля Сергій Сергійович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5564-9494>,

кандидат наук із соціальних комунікацій,

завідувач відділу,

відділ наукового формування національних реферативних ресурсів,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: garagulia@nbuv.gov.ua

БІБЛІОТЕЧНІ СЕРВІСИ ПІДТРИМКИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проаналізовано ресурсний і сервісний потенціал підтримки бібліотеками наукових досліджень. Визначено оптимальний спектр сервісів підтримки досліджень для формування е-інфраструктур управління знаннями. Обґрунтовано роль Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у дослідницькій інфраструктурі.

Ключові слова: аналітика науки, бібліотечні сервіси, Відкрита наука, сервіси підтримки досліджень, управління дослідженням, цифрова наукова комунікація

На сучасному етапі розвитку науки важливим чинником успішності досліджень є їхня інтегрованість до світових систем наукової інформації, а також репрезентація даних про вченого та дослідну установу в мережах наукових ідентифікаторів. Наявність якомога повнішої й актуальної персональної інформації та метаданих досліджень стає невід'ємною вимогою більшості грантових програм, інвестиційних пропозицій, інституційних колаборацій. Завданню впорядкування гетерогенних та мультиформатних даних про науковця, установу, дослідження тощо сприяють електронні інфраструктури управління науковою інформацією, одним із щаблів яких є сервіси підтримки наукових досліджень (*research support services*).

Метою дослідження є визначення оптимального переліку бібліотечних сервісів для комплексного супроводу наукових досліджень.

Актуальність теми дослідження зумовлена зміною характеру цифрової наукової комунікації та ролі бібліотек у процесах

управління знаннями. Визначений концепцією *Відкритої науки* пріоритет максимальної інтенсифікації інформаційного обміну у фахових середовищах, зростання обсягів наукової інформації, пришвидшення цифрової наукової комунікації, дедалі жорсткіша конкуренція на ринку знань сформувала запит на розвиток комплексних інструментів підтримки досліджень. Бібліотеки залучені в процеси організації підтримки досліджень через стандартизацію наукової інформації, обслуговування цифрових профілів та ідентифікаторів учених, реалізацію низки сервісів для науковців, що сукупно формують потужний інструментарій репрезентації наукових здобутків установи. Ці нові форми діяльності призводять до появи профільних посад на кшталт цифрових бібліотекарів (*digital librarian*), бібліотекарів-комунікаторів (*liaison librarian*), бібліотекарів даних (*data librarian*) тощо, а в ширшому розумінні – до еволюції бібліотечного фаху.

Сервіси підтримки досліджень визначаються як комплекс віртуальних ресурсів і послуг, спрямованих на підтримку досліджень на всіх етапах. При цьому йдеться не тільки про доступ до джерельної бази та подальшу репрезентацію результатів дослідження, а про комплексний та персоналізований супровід наукової роботи, що включає підбір видання, постпублікаційний моніторинг, оформлення наукових портфолію, аналітику перспективних напрямів досліджень тощо.

Сервіси підтримки досліджень набули широкого поширення в бібліотеках (здебільшого, це наукові бібліотеки та книгозбірні при університетах) не випадково. Окрім наявності в цих установах першоджерел наукової інформації, бібліотеки досі є носієм найважливішого нематеріального ресурсу – довіри до них як авторитетних інституцій на ринку знань, що є носіями об'єктивного наукового знання і не залежать від мінливої кон'юнктури інтелектуальних послуг, на відміну від комерційних розробників інструментів підтримки дослідження.

Спектр сервісів підтримки наукових досліджень у бібліотеках є варіабельним залежно від специфіки конкретної установи, проте здебільшого йдеться про такі ресурси й послуги, як репозитарій, бази даних наукової інформації, підтримка публікаційної діяльності, обслуговування цифрових ідентифікаторів та профілів, налагодження цифрової наукової комунікації, пошук можливостей інституційної співпраці та грантової підтримки досліджень, а серед допоміжних

варто виокремити заходи з підвищення цифрової обізнаності (*digital literacy*), інструменти візуалізації даних, бібліотечний блогінг тощо.

Роль бібліотек у розвитку сервісів підтримки досліджень є багатоаспектною й може бути структурована за такими основними функціями:

ресурсна (надання доступу до джерел наукової інформації);

сервісна (комплексний супровід текстів і даних дослідження, формування наукових портфоліо, перед- і постпублікаційний моніторинг, аналітика даних);

експертна (вироблення сталих критеріїв добору та політик організації доступу до наукових публікацій, постійна модерація ресурсів відкритого доступу на цих засадах);

методична (заходи з навчання медіаграмотності, фактчекінгу, майстер-класи для науковців щодо використання інструментів цифрової науки, самоосвіта заради набуття навичок бібліотекарів даних – *databrarian's skills*).

Резюмуючи, можемо визначити типову структуру і контент сервісів підтримки досліджень, а також спектр послуг, що надаються в цьому контексті бібліотеками.

1. Інституційний репозитарій (контент – тексти та дані досліджень, профілі виконавців; послуги – впорядкування, зберігання та надання доступу та текстів і даних, забезпечення якості й належного формату метаданих, актуалізація інформації про профілі тощо).

2. Інструменти аналітики даних (власні та передплачені бази даних з наукометричними профілями, метриками, імпакт-факторами видань, мережами співавторства, алгоритмами визначення перспективних напрямів дослідження, пошуку грантових програм тощо).

3. Захист інтелектуальних прав автора та установи (програмне забезпечення для перевірки на плагіат, сталий моніторинг ресурсів Мережі для відстеження порушень академічної доброчесності щодо публікацій установи).

4. Віртуальна підтримка (персоналізовані консультативні послуги з питань цифрової наукової комунікації).

У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) реалізовано низку сервісів підтримки досліджень, що засвідчує високий ступінь інтегрованості установи до е-інфраструктур Відкритої науки. Репозитарій НБУВ містить публікації всіх науковців установи, зареєстровані в загальноновизначених

системах наукової ідентифікації. Портал «Наука України: доступ до знань» та Бібліотечний портал НАН України LibNAS UA (керівник обох проєктів – К. В. Лобузїна) впроваджують стандарти FAIR та оперують аналітичним інструментарієм на широкій ресурсній базі публікацій науковців України, профілів установ і дослідників. Для поліпшення цифрової наукової комунікації створено й розміщено у вільному доступі інструкції для співробітників НАНУ щодо реєстрації, актуалізації та трансферу даних у провідних наукометричних системах. На виконання розпорядження Міністерства освіти і науки України (лист від 24.10.2022 №1/12458-22) Бібліотекою організовано координацію роботи з упорядкування профілів установ НАН України у базах даних Scopus та Web of Science, ведеться постійна консультативна підтримка інститутів Академії, здійснюється актуалізація реєстру видань НАНУ, проіндексованих у РБД «Україніка наукова» (156 назв станом на серпень 2023 р.) та міжнародних реферативних баз даних Scopus та Web of Science (58 назв станом на серпень 2023 р.). Перспективними напрямками розвитку сервісів підтримки досліджень у НБУВ є поглиблення інтеграції та інтероперабельності ресурсів із міжнародними системами наукової інформації; впровадження сервісів інтелектуального аналізу даних на базі переведених у цифровий формат документів із власних фондів; виконання на замовлення (*on-demand service*) вузькоконтекстуальних запитів у вигляді реферативних та аналітичних матеріалів, послуг перевірки інформації тощо.

UDC 025.5:001.89

Serhii Harahulia,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5564-9494>,

Ph. D. in Social Communications,

Head of Department,

Abstracting Department,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: garagulia@nbuv.gov.ua

LIBRARY RESEARCH SUPPORT SERVICES

The resource and service potential of library support for scientific research is analyzed. The optimal range of research support services for the formation of

knowledge management e-infrastructures has been determined. The role of VNLU in research infrastructure is substantiated.

Keywords: science analytics, library services, Open science, research support services, research management, digital scientific communication

УДК 021.1:37:5

Гуренко Євгенія Юрївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9697-6507>,

молодша наукова співробітниця,

відділ комплексного опрацювання документів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: genadinike@gmail.com

ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ЄДИНОЇ СТРУКТУРИ МАТЕМАТИЧНОГО ТА ПРИРОДНИЧИХ РОЗДІЛІВ РУБРИКАТОРА НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Розглянуто питання необхідності удосконалення структури Рубрикатора Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського зокрема, його природничих розділів, як єдиної, цілісної системи класифікації. Зроблена пропозиція до актуалізації розділів, що стосуються вивчення і викладання математики та природничих дисциплін.

Ключові слова: бібліотечні ресурси, структура Рубрикатора НБУВ, викладання природничих дисциплін, систематизація наукової літератури.

У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського продовжується робота з удосконалення архітектури та інформаційної технології «Національної електронної бібліотеки України», зокрема, розробки та актуалізації Рубрикатора НБУВ як інструмента наукової класифікації все більш складної інформації.

Метою доповіді стала необхідність вирішення деяких проблем, що виникли в процесі створення єдиної, цілісної структури розділів математики та природничих наук Рубрикатора НБУВ, консолідованого підходу до класифікації інформаційних ресурсів даної тематики. Адже таблиці ББК, покладені в основу Рубрикатора НБУВ, були видані в 1961–62 р. (лише деякі в 1980-х, зокрема, доповнення до окремих розділів), над створенням сучасного

Рубрикатора протягом багатьох років працювали бібліотекарі-систематизатори зі своїм, не завжди єдиним підходом до класифікації все більш складних документів. При цьому в одних розділах використовувалися таблиці типових ділень 60-х років, в інших – останні таблиці 1988 р. Особливо це торкнулося рубрик щодо методології природничих наук, а також вивчення та викладання цих дисциплін у навчальних закладах. Останні таблиці дали можливість більш повно відобразити математичні, фізичні, філософські та інші методи природничих наук, тому більшість розділів поступово було перебудовано за цими таблицями класифікації.

Що ж до вивчення і викладання математики, природничих, економічних дисциплін, на жаль, картина зовсім інша. Про єдину структуру цих розділів говорити поки що не доводиться. Справа в тому, що за таблицями бібліотечної класифікації у розділах знань мали збиратися лише документи щодо вищої та середньої спеціальної освіти. Вся література щодо вивчення і викладання окремих дисциплін у середніх загальноосвітніх закладах мала збиратися у розділі «Ч Педагогіка». Однак такої літератури було дуже багато, і в 1990-х роках на засіданні методичної ради було прийнято рішення збирати ці документи у відповідних розділах Рубрикатора НБУВ.

У цій доповіді не розглядається питання доцільності зберігання у фондах НБУВ разом з науковими документами безлічі посібників для учнів та вчителів загальноосвітніх шкіл, які не мають наукової цінності. Була задача систематизувати всі документи щодо вивчення і викладання математики та природничих дисциплін у відповідних розділах знань, оскільки вибір таблиць, за відсутності єдиної схеми, вирішувався кожним систематизатором самостійно.

Треба сказати, що останні таблиці 1988 р. досконаліші з погляду зручності класифікації, ніж таблиці 1960-х років. У них дуже добре представлені зміст та методи викладання, не потрібно в кожному індексі використовувати територіальні ділення, що не має ніякого сенсу для методів навчання, а потрібно лише там, де мова йде про освіту в окремих країнах. Наприклад, у розділі «В3 Фізичні науки» індекс, що відображає методику викладання фізики у загальноосвітній школі, виглядає так: «В3 р(4УКР)21-3» за старими таблицями, у розділі «Г Хімічні науки» аналогічний індекс виглядає: «Г. р21-3 Методика викладання хімії у загальноосвітніх навчальних закладах». Цьому індексу цілком відповідає індекс таблиць УДК 54:373.3.02, тому що в даному випадку в системі УДК територіальні ділення також не використовуються. Якщо ж потрібно відобразити

документи щодо освіти інших країн, до індексу додаються територіальні ділення, наприклад: «В1 р(7СПО)3 Вища математична освіта в США», аналогічно за системою УДК: 51:378(73).

Систематизатори, що працюють за останніми таблицями, в індексах щодо методики викладання, наприклад, економічних, біологічних наук, стали застосовувати ділення «-2» замість «-3», в індексах щодо методики викладання географії – ті та інші без будь-якої системи, що сприяло ще більшому порушенню загальної структури Рубрикатора. В таких же розділах як «В1 Математика» перехід на нові таблиці став дуже складним. Більш досконалі щодо змісту та методів викладання, ці таблиці все ж не дають можливості виділити рубрики щодо оцінки знань учнів, ЗНО, посібників для вчителів з розробкою уроків. У математичному розділі таких документів багато.

Отже, постала необхідність розробки більш повної сучасної системи класифікації документів щодо вивчення та викладання наукових дисциплін в навчальних закладах різних рівнів. На базі всіх доступних таблиць, з урахуванням змістового наповнення рубрик і багаторічної практики систематизації були розроблені єдині таблиці, які дали можливість класифікувати всі документи щодо початкової, середньої загальної, середньої спеціальної та вищої освіти для кожної окремої дисципліни.

Ця удосконалена система класифікації була успішно застосована в розділах математики, хімічних та біологічних наук. Найбільш повно вона представлена у математичному розділі, де зібрана величезна кількість інформації щодо викладання математики у навчальних закладах, починаючи з початкової школи до технічних університетів. Тому зручно показати, що було змінено та додано на прикладі цього розділу.

По-перше, було виправлено загальну структуру розділу «В1 р» зміною порядку прямування рубрик. До цього порядок був такий:

В1 р Вивчення та викладання математики

В1 р(4УКР)2 Вивчення і викладання математики у середніх навчальних закладах

В1 р(4УКР)21 Вивчення і викладання математики у середній загальноосвітній школі

В1 р(4УКР)210 Вивчення і викладання математики у початкових класах

В1 р(4УКР)23 Вивчення і викладання математики у середніх спеціальних закладах

В1 р(4УКР)3 Вивчення і викладання математики у вищих навчальних закладах

Початкова освіта тут явно не на своєму місці. Тепер, вже без використання територіальних ділень, де вони не потрібні, рубрики йдуть у такому порядку:

В1 р Вивчення і викладання математики

В1 р1 Вивчення і викладання математики у початковій школі

В1 р2 Вивчення і викладання математики у середніх навчальних закладах

В1 р21 Вивчення і викладання математики у середніх загальноосвітніх закладах

В1 р23 Вивчення і викладання математики у середніх загальноосвітніх закладах

В1 р3 Вища математична освіта

В свою чергу, структура кожної з тих рубрик створювалася на базі всіх доступних таблиць та за змістом наявних бібліотечних ресурсів. Покажемо це на прикладі рубрики «В1 р21». В дужках вказано кількість документів, зібраних у нових підрубриках, яких не було за старими таблицями класифікації.

В1 р21-3 Дидактика математики у середній загальноосвітній школі

В1 р21-31 Зміст математичної освіти у загальноосвітній школі (12)

В1 р21-311 Навчальні плани з математики у загальноосвітній школі

В1 р21-312 Міжпредметні зв'язки математики з іншими науками (13)

В1 р21-32 Процес навчання математики (20)

В1 р21-34 Методичні посібники для вчителів математики (49)

В1 р21-341 Конспекти, розробки уроків математики (35)

В1 р21-35 Методи навчання математики у загальноосвітній школі (49)

В1 р21-352 Практичні методи: задачі, вправи, демонстраційний експеримент (80)

В1 р21-353 Інформаційні технології навчання математики (41)

В1 р21-354 Дидактичні ігри як метод навчання математики (8)

В1 р21-36 Організаційні форми навчання математики

В1 р21-361 Навчання математики у профільних класах (13)

В1 р21-362 Факультативи, спецкурси з математики (10)

В1 р21-363 Практичні і лабораторні роботи

- V1 p21-364 Конкурси, турніри, математичні олімпіади (18)
V1 p21-367 Самостійна робота учнів. Домашні завдання з математики (7)
V1 p21-368 Наукова робота школярів (8)
V1 p21-369 Позакласна робота з математики (32)
V1 p21-38 Дидактичні матеріали для вчителів. Контроль знань
V1 p21-381 Збірники контрольних робіт, тестів з математики (358)

V1 p21-384 Збірники екзаменаційних завдань. Державна атестація з математики (194)

Така система класифікації документів щодо вивчення та викладання окремих наукових дисциплін дуже полегшує роботу бібліотекаря- систематизатора. З її використанням кожен документ даної тематики знаходить своє місце у системі знань. Тому пропонуємо цю систему не тільки для розділів математики, хімії, біології, а для всіх розділів, в яких збираються документи щодо вивчення і викладання наукових дисциплін у навчальних закладах. Такий підхід сприяє досягненню єдиної, цілісної структури всього Рубрикатора НБУВ.

UDC 021.1:502/504

Yevheniia Gurenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9697-6507>,

Junior Researcher,

Department Complex Document Processing,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: genadinike@gmail.com

ON THE NEED FOR A UNIFORM STRUCTURE OF THE MATHEMATICAL AND NATURAL SECTIONS OF THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE RUBRICATOR

The article examines the need to improve the structure of the VNLU Rubricator, in particular, its natural sections, as a single, integral classification system. A proposal was made to update the sections related to the study and teaching of mathematics and natural sciences.

Keywords: library resources, VNLU Rubricator structure, teaching of natural sciences, systematization of scientific resources.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:004.65УКРАЇНКА]:930.25:821.161.2ШевченкоТ.Г.

Данильченко Ірина Василівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5778-4999>,

молодша наукова співробітниця,

відділ інформаційно-комунікаційних технологій,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: danylchenkoiv@nbuv.gov.ua

ОРГАНІЗАЦІЯ ПЕРСОНАЛЬНОЇ КОЛЕКЦІЇ «ШЕВЧЕНКІАНА» В Е-БІБЛІОТЕЦІ «УКРАЇНКА» НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Розкрито особливості формування повнотекстової персональної колекції «Шевченкіана» на базі універсальної електронної бібліотеки «Україніка». Проаналізовано завдання, етапи створення, наповнення та структуру електронної колекції. Актуалізовано творчість Тараса Шевченка.

Ключові слова: Тарас Григорович Шевченко, електронна Шевченкіана, персональна електронна колекція, електронна бібліотека «Україніка».

Одним із важливих компонентів електронного середовища наразі є електронні колекції, які репрезентують повнотекстові документи з певної тематики. Інтерес суспільства до видатних постатей вітчизняної історії та культури спонукає до створення науковими бібліотеками електронних історико-меморіальних ресурсів, присвячених персоналіям окремих діячів. Набуває актуальності створення персональної колекції, присвяченої постаті Тараса Шевченка.

Незважаючи на існуючі електронні архіви, тематичні сайти, портали та інші ресурси, що представляють Т. Шевченка в інформаційному просторі, проблема створення повної електронної Шевченкіани досі залишається невирішеною. З метою актуалізації творчості Т. Шевченка та заповнення лакун в електронному зібранні повнотекстових документів, присвячених шевченкознавчій тематиці, було вирішено сформувати колекцію «Шевченкіана» на базі універсальної електронної бібліотеки «Україніка» Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

По праву Тарас Григорович є однією з найвизначніших постатей української культури ХІХ ст. Він увійшов в історію як

великий народний поет, письменник (прозаїк, драматург), художник (живописець, портретист, гравер), фольклорист, етнограф і громадський діяч. Митець залишив значну літературну, художню та епістолярну спадщину – 237 віршів та поем, 9 повістей, драму «Назар Стодоля», уривок віршованої трагедії «Никита Гайдай», «Букварь южнорусский», щоденник, автобіографію, кілька статей, понад 250 листів та 835 художніх творів. Таким чином, з огляду на значний доробок Т. Шевченка, пріоритетним завданням в рамках ініціативи створення колекції фахівцями національної бібліотеки було визначено зібрати, науково осмислити та представити для широкої громадськості спадщину Кобзаря та здобутки шевченкознавства зокрема.

Створення в «Україніці» електронного зібрання, присвяченого Т. Шевченку, має вирішити декілька завдань:

акумулювати та представити цифрові копії друкованих видань, що зберігаються у фондах НБУВ, для подальшого їх введення у науковий та культурний обіг;

сформувати електронний архів документів, який має комплексно репрезентувати постать Т. Шевченка;

структурно представити ресурси шевченківської тематики з можливістю зручної навігації всередині сформованої колекції;

пов'язати електронні ресурси зібрання з іншими ресурсами, наявними в електронній бібліотеці «Україніка», через систему створених предметних рубрик (довідок);

актуалізувати творчість Т. Шевченка та ввести створений інформаційний ресурс у цифровий гуманітарний простір.

Процес формування колекції складався із декількох етапів: розробка концептуальної схеми колекції, визначення та створення ієрархічної структури, добір і наукове опрацювання документів, створення засобів навігації всередині колекції. Під час розробки колекції були поєднані технологічні можливості сучасних семантичних вебтехнологій та традиційні наукові і бібліотечні методи опрацювання документів. Подібна організація бібліотечних колекцій з використанням інноваційних підходів дозволяє користувачам не тільки отримати перелік відібраних фахівцями документів за темою, але й використовувати додаткові пошукові інструменти та засоби навігації.

Основу ресурсної бази колекції складають напрацювання фахівців Бібліотеки за минулі роки, які були представлені в меморіальній електронній колекції «Т. Г. Шевченко» на порталі

НБУВ. Зусиллями фахівців відділу національної бібліографії було здійснено проєкт бібліографічної Шевченкіани, видання якого є орієнтиром в документальній спадщині, пов'язаній з іменем Т. Г. Шевченка. Однак значна частина друкованої Шевченкіани, яка зберігається у фондах бібліотеки, досі залишається закритою для широкого кола користувачів і потребує оцифрування. Для того, щоб зробити існуючу колекцію більш повною, інформативною та зручною для користування, було вирішено продовжити науково-дослідну роботу з виявлення окремих праць Т. Г. Шевченка, наукових розвідок про нього й інших джерел, присвячених видатній особистості, та створити цифрові копії відібраних документів, представивши їх в оновленій колекції на базі «Україніки».

Наразі в колекції «Шевченкіана» зібрано та представлено понад 700 повнотекстових документів, а саме видань творів Т. Г. Шевченка та досліджень, присвячених вивченню життя і творчості письменника. До зібраного масиву документів належать видання, що вийшли друком протягом XIX – на початку XXI ст.: від 1840 до 2021 року. Колекція містить видання різних років поетичної збірки «Кобзар», окремі видання, рідкісні, прижиттєві видання поета, переклади творів різними мовами, джерелознавчі, біографічні, літературно-критичні матеріали, наукові розвідки, окремі монографічні дослідження, публікації у журналах і збірниках, довідкові, бібліографічні видання та ін. Окрім документів колекція містить ілюстративно-довідковий матеріал – репродукції автопортретів та прижиттєвих портретів Т. Шевченка інших художників, світлини поета та фотографії пам'ятників, меморіальних дошок, музеїв, культурних і освітніх закладів, присвячених письменнику. Для того щоб репрезентувати комплексно особистість Т. Шевченка було вирішено сформувавши та представити в колекції перелік посилань з коротким описом на інші електронні інформаційні шевченкознавчі проєкти, що представлені у відкритому Інтернет-просторі.

Структура створеного ресурсу представлена системою розділів та підпорядкованих підрозділів. Під час формування колекції були визначені основні розділи «Шевченкіани», за якими відібрані документи атрибутовалися відповідно за їхнім змістом до розділів колекції. До основних розділів належать: «Твори», «Образотворча спадщина», «Джерела про життя і творчість», «Увічнення пам'яті», «Бібліографія» та «Інтернет-ресурси». Створена система розділів «Шевченкіани» комплексно розкриває багатогранний образ

письменника, забезпечує ефективний пошук інформації та є надійним інструментом навігації в інформаційному масиві колекції. Отже, маючи у своєму складі як різні за типами і видами полімовні документи, так і додаткові джерела інформації, сформована електронна колекція має задовольнити попит широкого кола користувачів – спеціалістів, науковців, студентів, а також всіх небайдужих до історії і культури України та зокрема до теми шевченкознавства.

Створена та представлена для широкого загалу на базі електронної бібліотеки «Україніка» цифрова персональна колекція «Шевченкіана» сприятиме більш глибокому вивченню і популяризації творчої спадщини Тараса Шевченка та слугуватиме інформаційною базою для подальшого успішного розвитку шевченкознавства.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:004.65UKRAINIKA]:930.25:821.161.2ShevchenkoТ.Н.

Iryna Danylchenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5778-4999>,

Junior Researcher,

Department of Information and Communication Technologies,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: danylchenkoiv@nbuv.gov.ua

ORGANIZATION OF THE «SHEVCHENKIANA» PERSONAL COLLECTION IN E-LIBRARY «UKRAINIKA» OF V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

The peculiarities of the formation of full-text personal collection «Shevchenkiana» on the basis of the universal electronic library «Ukrainika» are revealed. The tasks, stages of creation, content and structure of the electronic collection were analyzed. The work of Taras Shevchenko has been updated.

Keywords: Taras Shevchenko, electronic Shevchenkiana, personal electronic collection, electronic library «Ukrainika».

УДК 025.321.5-022.214

Деркач Ніна Валентинівна,

молодша наукова співробітниця,

відділ комплексного опрацювання документів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: derkach317@ukr.net

ІННОВАЦІЇ У БІБЛІОГРАФІЧНОМУ ОПИСІ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ

Проаналізовано застосування скорочень у бібліографічному описі, визначено проблемні випадки та засоби їх вирішення.

Ключові слова: бібліографічний запис, скорочення, стандарти СИБИД, ДСТУ 3582:2013.

У даний час діяльність бібліотек зазнає значних змін: це виявляється в нових підходах до читачів, а також впровадженні в діяльність бібліотеки нових технологічних можливостей. В умовах стрімкої цифровізації бібліотеки підлаштовуються під нові умови як у технологічному плані, так і в нових методах роботи, спрямованих на просування та розкриття фонду бібліотеки. Звичайно, будь-яка бібліотека – це структура, що важко піддається інновації. Адже поспішність, необдумані рішення можуть призвести до втрати інформації або її спотворення. Робота бібліотекаря чітко регламентована нормативами. Будь-яка новація має бути підтверджена відповідними документами. Розвиток каталогізації, переведення її технологій на сучасну інформаційну основу є важливим фактором для виконання інформаційної функції бібліотеки. Каталогізація змінилася з появою електронних документів. На зміну «Англо-американським правилам каталогізації» прийшли нові «Resource description and access» (RDA) – «Опис та доступ до ресурсу». В 2017 році опубліковано Еталонну (Концептуальну) бібліотечну модель (LRM). Українською мовою переклад здійснено І. М. Баньковською, головним бібліотекарем НТБ ім. Г. І. Денисенка. Концептуальна модель призначена для формування правил каталогізації, її практичне застосування визначить відповідний рівень деталізації. Мета таких правил – задовольнити потреби укладачів каталогів, забезпечити узгодження та інтеграцію з бібліотечними каталогами інших бібліотек, сумісність даних тощо, тобто бібліографічний опис повинен бути

придатним для міжнародного використання. Рекомендації RDA необхідні для складання вітчизняних правил опису інформаційних ресурсів, відповідних міжнародним принципам. Але поки що це перспективні завдання, і більшість каталогізаторів продовжують користуватися застарілими стандартами. Це спричиняє деяку дезорієнтацію. Загалом бібліографічний опис (БО) залишається тим самим, але змінюються деталі. Наприклад, скорочення слів у певних областях БО.

У даний час в Україні БО регламентують такі стандарти: ДСТУ 3582:2013 «Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила» (ISO 4:1984, NEQ; ISO 832:1994, NEQ); ДСТУ 6095:2009 «Правила скорочення заголовків і слів у заголовках публікацій» (ГОСТ 7.88-2003, MOD); ДСТУ 7093:2009 «Бібліографічний запис. Скорочення слів і словосполучень, поданих іноземними мовами» (ГОСТ 7.11-2004 (ИСО 932:1994) MOD, ISO 832:1994), ГОСТ Р 7.0.12-2011 «Библиографическая запись. Сокращения слов и словосочетаний на русском языке. Общие требования и правила». В нині діючому ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання» зазначено, що при складанні бібліографічного опису з метою забезпечення його компактності допустимо застосування скорочень слів та словосполучень, пропуск частини елемента, об'єднання різних записів в один та інші прийоми скорочень. Головною умовою скорочення слів є однозначність їхнього розуміння та забезпечення та розшифровки скорочених слів (п. 4.10). Якщо установа, що складає бібліографічний опис, приймає рішення скорочувати окремі слова та словосполучення, то згідно ДСТУ 3582:2013 та для існуючих стандартів для іноземних мов. Але всі дані, які є в бібліографічному описі, можуть бути представлені в повній формі. В ISBD пропонується застосовувати уніфіковані форми скорочень, які обумовлені в окремих додатках, і наводяться мовою БО або латинською мовою.

Навіть каталогізатор зі стажем не пам'ятає всі форми скорочення слів і словосполучень. Що можна сказати про користувача, який змушений іноді здогадуватися, що означає, наприклад, такий запис:

Майбурова, Є. В. Питання методики викладання музичної літератури: метод. Розроб. для викл. муз. літ. / [Майбурова Є. В.] ; М-во культури УРСР, Від. учб. закл., Наук.-метод. каб. – Київ : [б. в.], 1970.-59 с. – 300 прим. Авт. зазнач. в кінці кн.

Електронний каталог дозволяє зробити запис у повному вигляді, що зручно читається не тільки для вітчизняного користувача. Такі записи взаємозамінні та можуть бути легко застосовані у бібліотечних каталогах або бібліотечних списках будь-якої іншої країни.

Виникає питання: «Чому ми як і раніше активно використовуємо всі можливі скорочення? Для кого?». Причина в тому, що старі нормативи не скасовані і немає чітких інструкції (рекомендацій), в яких областях БО необхідно скорочувати слова, а в яких ні. Настав час відмовитися від застарілих правил і залишити мінімум скорочень в БО. Не скорочувати відомості до назви, відомості про відповідальність, вихідні дані. Якщо використовується аббревіатура якогось видавництва, то вона повинна бути обов'язково розшифрована та зазначена у відповідному полі. Необхідно залишити уніфіковані форми скорочень, що застосовуються в відомостях про видання та фізичні характеристики, а також уніфіковані скорочення, які стосуються специфічної інформації (картографія, ноти, технічні характеристики). Стандарт, на якій посилається ISBD (ISO 80000-3), стосується технічних скорочень. Наприклад, рекомендовано, але не вказано скорочувати в англійських записках такі слова, як compact disk and compact disk read only – CD (CD-ROM), volume – vol., Pages – p., illustrations – ill. та інші.

Також варто розглянути ще один пункт БО. У ДСТУ 7.1:2006 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання» у п. 4.11.1 зазначено, що при складанні БО дотримуються норм сучасної орфографії. Великі літери застосовують відповідно до сучасних правил мови, якою складено БО. У ISBD зазначено, що великі літери застосовують відповідно до правил мови або кожного виду графіки, навіть якщо це призведе до відмінностей у написанні великих літер у різних елементах одного опису. Згідно правил орфографії англійської мови, всі слова у назві та найменуванні колективів починаються з великої літери. На титульних аркушах англійських книг це правило виконується. Але ми в БО змінюємо великі літери на маленькі, опираючись на застарілі правила 1956 року «*Описание книг на иностранных языках*» (уклад. Р. С. Гиляревський), в якому рекомендовано: «не слід керуватися вживанням великих літер на титульному аркуші книги, тому що в іноземних виданнях (особливо англійських та американських) часто всі слова в назві починаються з великих літер». Мабуть, це мало значення для карткового каталогу. Електронний пошук не акцентує увагу на

реєстрі літер. В електронних каталогах інших країн БО української мовою наводять без змін правил нашої орфографії.

У 1931 році індійський бібліотекознавець Шіалі Рамамріта Ранганатан (1892–1972) сформулював закони бібліотечної науки, що залишаються актуальними і сьогодні. Ними представлені ідеальні умови для організації більшості бібліотек: 1. Книги – для того, щоб ними користуватися. 2. Дай кожному читачеві відповідну для нього книгу. 3. Кожна книга має свого читача. 4. Бібліотека – живий організм, що розвивається.

UDC 025.321.5-022.214

Nina Derkach,

Junior Researcher,

Department of Integrated Processing of Documents,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine,

e-mail: derkach317@ukr.net

INNOVATIONS IN THE BIBLIOGRAPHIC DESCRIPTION OF INFORMATION RESOURCES

The use abbreviations in the bibliographic description is analyzed, problem cases and means of their solution are determined.

Keywords: bibliographic record, abbreviations, System of standards for Informatization, librarianship and Publishing, DSTU 3582:2013.

УДК 025.5:004.738.5:004.65]:930.251(477)

Добра Надія Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5684-5350>,

молодша наукова співробітниця,

відділ технологій електронного науково-інформаційного обслуговування,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: dobra@nbuv.gov.ua

Ясінська Олександра Андріївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0809-2483>,

молодша наукова співробітниця,

відділ технологій електронного науково-інформаційного обслуговування,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: yasinska@nbuv.gov.ua

ДОВІДКОВІ СЕРВІСИ ЯК СКЛАДОВА БІБЛІОТЕЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

Розглянуто питання довідкових сервісів у складі інформаційних ресурсів бібліотек. Охарактеризовано тенденції поведінки в електронному інформаційному просторі з метою поліпшення пошуку для користувачів. Висвітлено основні положення роботи сервісу «Віртуальна довідка».

Ключові слова: електронний інформаційний простір, сервіс, користувач, «Віртуальна довідка».

Наукова робота сучасних дослідників передбачає взаємозв'язок процесів отримання, зберігання, швидкого та ефективного пошуку наукової інформації. Упродовж останніх років спостерігається загальносвітова тенденція щодо збільшення відвідуваності бібліотеки, але саме віддаленими користувачами. Під час воєнного стану в Україні їх кількість значно перевищує відвідуваність читальних залів бібліотеки. У цих умовах слід зазначити більш інтенсивне використання довідкових сервісів, зорієнтованих на ефективне обслуговування у дистанційному режимі.

Можна виділити такі тенденції поведінки в електронному інформаційному просторі:

користувач погано розуміє свої інформаційні потреби, тому йому важко організувати пошук інформації;

користувач не може сформулювати потрібні ефективні ключові слова, а використовує загальні фрази, що не звужують пошук;

користувач не розуміє сутності та можливостей Інтернету, тому ефективність пошуку низька;

користувачі не використовують бібліотечні ресурси і не вважають їх інформативними (або не знають про них), а тому користуються лише пошуковими системами Інтернету.

При цьому рівень наукової інформації, яку надають різні сторонні ресурси, не завжди якісний. Отримавши довгий список результатів пошуку, користувачу важко оцінити їх надійність і наукову доцільність. Пошук інформації здійснюється по горизонталі: користувач переглядає пару сторінок наукового сайту, не читаючи всього повідомлення, а з деяких фраз, речень намагається отримати потрібну інформацію.

У сучасних складних умовах особливо актуальними стають електронні сервіси бібліотек. Широко вживаним сервісом у довідковому обслуговуванні є «Віртуальні довідки».

Сервіс «Віртуальна довідка» можна охарактеризувати як онлайн-послугу, спрямовану на швидке виконання запитів віддалених користувачів різного інформаційного, більшою мірою бібліографічного, спрямування.

Дуже багато українських бібліотек мають власні «Віртуальні довідки». Це покращує і пришвидшує пошук інформації, сприяє розвитку і популярності сервісів обслуговування. Окрім власних довідкових служб є і «Об'єднана довідкова служба бібліотек України», що почала свою роботу у 2004 році і працює донині.

У даному напрямі для забезпечення довідково-інформаційних потреб відвідувачів активно використовуються такі послуги:

онлайн-сервіс «Віртуальна довідка» Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) як найбільш дієва форма обслуговування користувачів на сучасному етапі;

інформаційний сервіс «Зворотній зв'язок» (надання консультативної допомоги через корпоративну пошту);

надання консультаційної допомоги за телефоном.

Упродовж більше 10 років роботи сервісу «Віртуальна довідка» Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського робить свій внесок у розвиток інформаційної грамотності користувачів бібліотеки. За цей час були відпрацьовані певні правила під час взаємодії консультанта з віддаленим користувачем, що сприяють підвищенню рівня доступу до інформаційних ресурсів НБУВ. Завдяки професіоналізму консультантів сервісу, користувачі отримують у відповідь не тільки бібліографічну інформацію, а і суттєву консультаційну допомогу, рекомендації з усіх галузей знань, разом з тим підвищуючи інформаційну грамотність віддалених користувачів.

Слід зазначити, що вивчення аудиторії сервісу «Віртуальної довідки» почалося з перших етапів її роботи. На основі аналізу тем запитів користувачів, що надходять до сервісу, результати досліджень яких були висвітлені у статтях Н. Ю. Каліберди, Є. О. Корнілової, видно, що рівень інформаційної культури користувачів є недостатньо високим. Іноді невміння точно сформулювати запит, сутність питання призводить до ускладнення роботи бібліотечних фахівців, робить їх відповідь не точною. Це підтверджує необхідність набуття користувачами відповідних навичок роботи з різними джерелами інформації.

Ефективність використання інформаційних ресурсів бібліотеки залежить від вміння самостійно здійснювати пошук. В цьому контексті, перш ніж поставити запитання до сервісу «Віртуальної довідки», читачу пропонується самостійно здійснити пошук необхідної інформації на вебпорталі НБУВ, використовуючи Каталоги, Реферативну базу даних, Електронний фонд або Тематичні зібрання, Архів виконаних довідок, Книжкові виставки, Тематичний інтернет-навігатор тощо.

Отже, головне на сьогодні створювати орієнтири в інформаційному просторі для користувачів електронних мереж, допомагати швидко орієнтуватися у ресурсах, послугах та сервісах бібліотеки. Вирішення цих завдань має стати результатом досвіду та практичних напрацювань бібліотечних фахівців. Завдяки професіоналізму консультантів сервісу, користувачі оперативно отримують у відповідь не тільки довідково-бібліографічну інформацію, а і суттєву консультаційну допомогу, рекомендації з усіх галузей знання, разом з тим підвищуючи інформаційну грамотність віддалених користувачів.

UDC 025.5:004.738.5:004.65]:930.251(477)

Nadiia Dobra,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5684-5350>,

Junior Researcher,

Department of Technologies of Electronic Scientific and Information Service,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: dobra@nbuv.gov.ua

Olexandra Yasynska,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0809-2483>,

Junior Researcher,

Department of Technologies of Electronic Scientific and Information Service,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

REFERENCE SERVICES AS A COMPONENT OF LIBRARY SERVICES

The author considers the issue of reference services, as part of information resources of libraries. She characterises behavioral trends in the electronic information space in order to improve the search process for users. She highlights the framework of the «Virtual Help» service.

Keywords: electronic information space, service, user, «Virtual help».

УДК 930.85-049.34:004.9](4+477)

Добровольська Сніжана Ігорівна,

ORCID <https://orcid.org/0009-0007-1605-0351>,

аспірантка,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: p_snizhanad@ukr.net

НАЦІОНАЛЬНІ ПРОЄКТИ ЗІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

Розглянуто проєкти «Віртуальний музей нематеріальної культурної спадщини України» та «Автентична Україна: нематеріальна культурна спадщина», які репрезентують елементи нематеріальної культурної спадщини України у веб-інформаційних середовищах.

Ключові слова: нематеріальна культурна спадщина, цифрові проєкти, збереження та популяризація культурних традицій України.

Різні прояви культури, будь то цінні історичні пам'ятки, музеї, пам'ятники, звичаї або сучасні види мистецтва, збагачують наше повсякденне життя найрізноманітнішими способами.

Нематеріальна культурна спадщина – це традиції, які формувались протягом багатьох століть. Вони не мають чіткої дати започаткування, але дають змогу спостерігати етапи розвитку етнокультур та їхній вплив на розвиток української культури протягом століть. Величезне багатство складають різні форми нематеріальної культурної спадщини. Відомо, що її ще називають «живою спадщиною», до складу якої входять звичаї, знання і навички, що передаються людьми від покоління до покоління.

Перша і найбільш нагальна потреба – забезпечити збереження культурної спадщини, що має світове значення. Важливо також зробити її доступною для максимально можливого числа людей, використовуючи найбільш відповідні технології.

Важливим кроком для збереження та популяризації культурних традицій України стали проєкти «Віртуальний музей нематеріальної культурної спадщини України» (2018 р.) та «Автентична Україна: Нематеріальна культурна спадщина» (2019 р.), тобто збереження знань, прийомів, технік, майстерності, що є вкрай важливим для подальшого поширення та розвитку цих традицій. У межах проєкту «Віртуальний музей нематеріальної культурної спадщини України»

дослідили, відтворили та репрезентували спадок української культури. Віртуальний музей нематеріальної культурної спадщини України також має сторінку у фейсбуці <https://www.facebook.com/VirtualNKS/>.

Місія музею полягає у збереженні та передачі знань, розширенні можливостей сприйняття культурного розмаїття та вихованні у людей поваги до нього. Головною метою віртуального музею є відтворення та представлення у сучасній та доступній формі нематеріальної культурної спадщини України, а також збільшення кількості зацікавлених осіб щодо ознайомлення з культурним надбанням нашого народу й вивчення традицій, що особливо буде сприяти формуванню єдиного культурного простору України.

На сайті віртуального музею (<http://virtmuseum.uccs.org.ua/>) можна знайти та ознайомитись з елементами нематеріальної культурної спадщини, що увійшли до Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України, з елементами-переможцями конкурсу «Жива традиція». Експозиція музею містить величезну кількість фото- та відеоілюстрацій, для кожного елемента додано змістовну розповідь, яка висвітлює загальні характеристики елемента, розповідає про історію елемента, його носіїв, традиції, заходи для відродження, збереження та популяризації. Один із розділів музею пропонує пізнавальні розваги: пазли, кросворди, розмальовки, які стануть у пригоді викладачам і початківцям, які цікавляться тим чи іншим напрямом народного мистецтва. Унікальність музею полягає у поєднанні існуючих культурних та дослідницьких ініціатив, сприянні максимальному поширенню знань про традиційну культуру українців, створенні прецеденту для запровадження сучасного формату обліку об'єктів нематеріальної культурної спадщини за кластерною (регіональною) методологією.

Проект «Автентична Україна: Нематеріальна культурна спадщина» (<https://authenticukraine.com.ua/intangible-heritage-of-ukraine>) створений на замовлення Міністерства культури України та за підтримки Google Україна і є унікальним віртуальним простором, що містить колекцію автентичних аудіо та візуальних прикладів української айдентики.

Однією з цілей проекту є збереження й популяризація культурної та історичної спадщини України. Завдяки сайту «Автентична Україна» будь-який користувач, як в Україні, так і за

її межами, може відкрити для себе красу та різноманітність культурної спадщини різних регіонів України.

Платформа «Автентична Україна» складається з 2 частин: «Матеріальна культурна спадщина», представлена віртуальними турами, та «Нематеріальна культурна спадщина», що містить п'ять розділів: «Усні традиції й форми вираження», «Виконавське мистецтво», «Звичаї, обряди, святкування», «Знання та практики, що стосуються природи і всесвіту», «Традиційні ремесла».

Також на сайті передбачена можливість додавати і розширювати інформаційне наповнення; тут можна знайти авторські тексти-описи, аудіо та відеоматеріали, ілюстрації, 3D-зображення і віртуальні тури. Інформація доступна українською та англійською мовами.

Важливою частиною проєкту «Автентична Україна» є освітня складова: у кінці кожного розділу є інтерактивні тести, які можуть бути використані педагогами під час навчального процесу, що робить платформу яскравим і зручним інструментом освітньої діяльності у закладах освіти.

Нематеріальна культурна спадщина – це не лише спадкові традиції минулого, а й сучасні сільські та міські практики, у яких беруть участь різноманітні культурні групи. Вона сприяє соціальній єдності, заохочуючи почуття ідентичності та відповідальності, які допомагають людям відчувати себе частиною однієї або різних спільнот чи суспільства загалом.

Сьогодні ця масштабна робота набуває нової якості у зв'язку з входженням суспільства в цифрову еру, коли документальний ресурс і відповідний науково-довідковий апарат активно інтегрується як в український інформаційний простір, так і в світову мережу.

На сучасному етапі розвитку нашої держави незворотнім є приєднання до євроінтеграційних процесів і прагнення до гідної репрезентації української культури у світовому інформаційному просторі. Створення ресурсу історичної та культурної спадщини українського народу стало одним із напрямів діяльності бібліотек, архівів, музеїв та інших інституцій, пов'язаних з національною пам'яттю, невід'ємною частиною національної бібліографії, археографії й архівознавства, музеєзнавства України в її широкому розумінні як ресурс національної документальної пам'яті.

UDC 930.85-049.34:004.9](4+477)

Snizhana Dobrovolska,

ORCID <https://orcid.org/0009-0007-1605-0351>,

Graduate Student,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: p_snizhanad@ukr.net

NATIONAL PROJECTS ON PRESERVATION AND POPULARIZATION OF INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE OF UKRAINE

The projects "Virtual Museum of the Intangible Cultural Heritage of Ukraine" and "Authentic Ukraine: Intangible Cultural Heritage" were considered, which represent the elements of the intangible cultural heritage of Ukraine in web information environments.

Keywords: intangible cultural heritage, digital projects, preservation and popularization of cultural traditions of Ukraine.

УДК 021:001.895:004.7

Жабін Олександр Іванович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5693-2155>,

науковий співробітник,

відділ бібліометрії та наукометрії,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: azhabin57@gmail.com

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Розглянуто можливість вирішення проблеми підвищення ефективності функціонування бібліотечних процесів по обробці постійно зростаючих обсягів надходжень електронної інформації, використовуючи новітні розробки на базі алгоритмів зі штучним інтелектом.

Ключові слова: алгоритми штучного інтелекту, ефективність обробки інформації, бібліотечні процеси.

Технології, що базуються на алгоритмах штучного інтелекту, найбільш доцільно використовувати там, де є великі обсяги накопичених цифрових даних, які постійно збільшуються. Тому саме

наукові книгозбірні, де відбувається стрімке зростання обсягів акумуляції наукового контенту та використовуються спеціалізовані технології обробки цифрових ресурсів з різноманітними формами їх подальшого представлення (електронні каталоги, повнотекстові дослідницькі публікаційні зібрання, реферативна інформація тощо) є ідеальним місцем для апробації та адаптації під бібліотечно-інформаційні технології новітніх розробок нейронних мереж. У свою чергу, результат використання цих інноваційних розробок сприятиме підвищенню ефективності функціонування бібліотечних процесів по обробці наукових знань, а загальна комплексна бібліотечна автоматизація вийде на більш якісний рівень.

Один з яскравих практичних прикладів використання технології штучного інтелекту в книгозбірнях належить спеціалістам Бібліотеки Конгресу США, які в 2020 р. на базі розробки, що використовувалася для створення «Google Books» (базується на оптичному розпізнаванні надрукованих та рукописних символів) створили інноваційний інструмент під назвою «Газетний навігатор» (Newspaper Navigator), який здатний до самонавчання. Ця інноваційна технологія дозволяє користувачам шукати візуальний контент в американських газетах, датованих 1789–1963 р., вводячи ключові слова в пошуковий запит.

Протягом останніх років процес впровадження штучного інтелекту у всі сфери людського життя йде з вражаючим прискоренням. Так, у 2022 році в глобальні інформаційні мережі почав впроваджуватися чат-бот зі штучним інтелектом ChatGPT (від англ. Generative Pre-trained Transformer – «генеративний та попередньо навчений трансформер»), розроблений компанією OpenAI. Він привернув всесвітню увагу своїми численними інноваційними можливостями – на природніх мовах ведеться усвідомлений діалог із співрозмовником на різні тематики, чат-бот може давати поради, пише програмний код, створює літературні та наукові тексти і тому подібне. Відзначається високий рівень отримання користувачами точних відповідей, яким вже практично не потрібні результати традиційного пошуку від Google, оскільки ChatGPT навчали на аналізі величезного масиву даних з Інтернету.

На протигагу ChatGPT компанія Google створила на початку 2023 р. свій власний інноваційний чат-бот, заснований на штучному інтелекті – Bard AI, який надалі буде включено до пошукової системи видачі результатів пошуку браузера компанії. На середину 2023 р. офіційно запускається тестова версія Bard AI для всіх бажаючих у 180

країнах на десятках мов. Серед його можливостей слід відзначити надання відповіді на розгорнуті питання (вказується конкретне джерело звідки було взято інформацію), йде постійне підлаштування під співрозмовника, функція розпізнавання фотографій та здійснення пошуку зображень через фірмовий сервіс «Google Lens» і тому подібне.

Підсумовуючи вищевикладене, треба зазначити, що світ змінився і людство вже не самотнє в інтелектуальному вимірі. Необхідно значну увагу приділяти постійному підвищенню різнобічної кваліфікації бібліотечних працівників, щоб орієнтуватися у новітніх інноваційних розробках в інформаційній сфері для прийняття оптимальних та зважених рішень можливого їх застосування для підвищення ефективності функціонування бібліотечних процесів.

UDC 021:001.895:004.7

Alexander Zhabin,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5693-2155>,

Researcher,

Department of Bibliometrics and Scientometrics,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine,

e-mail: azhabin57@gmail.com

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND THE EFFICIENCY OF FUNCTIONING OF LIBRARY PROCESSES

The possibility of solving the problem of increasing the efficiency of the functioning of library processes for processing the ever-growing volumes of incoming electronic information using the latest developments based on algorithms with artificial intelligence is considered.

Keywords: artificial intelligence algorithms, efficiency of information processing, library processes.

УДК 021:025.3:004.63

Ісаєва Ольга Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8936-6361>,

наукова співробітниця,

відділ наукової організації електронних інформаційних ресурсів,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: isaeva@nbuv.gov.ua

Дорош Марина Вікторівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1093-3926>,

молодша наукова співробітниця,

відділ наукової організації електронних інформаційних ресурсів,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: dorosh@nbuv.gov.ua

Власова Тетяна Юрївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3237-8019>,

молодша наукова співробітниця,

відділ наукової організації електронних інформаційних ресурсів,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: vlasova@nbuv.gov.ua

АВТОРИТЕТНА РОБОТА ЯК ЗАСІБ ПЕРСОНІФІКАЦІЇ ІНФОРМАЦІЇ В ІНФРАСТРУКТУРІ ЗНАНЬ

Розглянуто питання авторитетної роботи як допоміжного засобу для реалізації свідомого пошуку інформації в царині знань. Особливу увагу приділено функціонуванню та розвитку авторитетного файлу «Індивідуальний автор», що реалізує персоніфікацію інформації в знаннєвій інфраструктурі Бібліотеки.

Ключові слова: інфраструктура знань, авторитетна робота, авторитетні файли, авторитетні дані, бібліотечні технології.

Інтеграція традиційних бібліотечних та вебтехнологій призвела до створення бібліотечно-інформаційних ресурсів нового покоління, що дозволяє формувати бібліотечні бази знань, які існують у вигляді наукових баз даних, сайтів, порталів тощо. Розвиток та впровадження

на сайті НБУВ інноваційних порталів знань надав можливість на основі порталних рішень удосконалити пошукові користувацькі інтерфейси, що забезпечило ефективний та оперативний доступ до джерел наукової інформації.

Електронний каталог (ЕК) в сучасній бібліотеці, що є першоосною її пошуково-інформаційної системи, зазнав необхідного вдосконалення у вигляді супроводження авторитетною роботою (АР).

Авторитетною роботою в НБУВ займається група формування і підтримки авторитетних файлів (АФ) «Індивідуальний автор» та «Колективний автор». Теоретичні напрацювання та науково-методичні інструкції зі створення авторитетних записів (АЗ) найменувань наукових організацій та установ висвітлено у відповідних документах.

Одним із об'єктних напрямлень АР у НБУВ є створення і підтримка авторитетного файлу на особу «Індивідуальний автор». Авторитетна робота (authority work) – встановлення форми уніфікованої точки доступу (заголовка) на ім'я особи та персоналію, що формується за однаковими правилами, як в каталогізаційному записі, так і в авторитетному. Уніфікований заголовок містить інформацію щодо особи, яка створила інтелектуальний або художній твір: автора тексту, музики, творів образотворчого мистецтва, електронних програм, інтерпретатора, укладача, редактора, художника, видавця або особи, про яку говориться в документі (персоналія).

Авторитетний файл «Індивідуальний автор» демонструє гуманістичну парадигму особливої уваги до «авторства», що можна вважати персоніфікацією знань, іншими словами «авторською ідентифікацією». Гуманістична парадигма – це модель, яка фокусує увагу на точці перетину особистих поглядів і знань автора та інтересів шукача інформації. Процес створення вторинної інформації про інформацію, а саме бібліографічного запису в ЕК, з подальшим доповненням і розширенням, уточненням в авторитетному записі АФ «Індивідуальний автор» започатковує перетворення інформації в знанневий ресурс в рамках порталів: «Наука України: доступ до знань», е-бібліотека «Україніка», Бібліотечний портал НАН України «LibNAS UA». Таким чином, це демонструє модель пов'язаних даних в різних інформаційних структурах бібліотек. Отже, персоніфікація допоможе користувачеві зробити свідомий вибір за наявності великої кількості інформації.

Об'єкти АР стосовно осіб представлені в структурі АЗ в інформаційному полі «Тип запису»: науковці, україніки, особлива категорія, родове ім'я, псевдоніми.

Будь-який процес, в тому числі і авторитетна робота, який не розвивається, не доповнюється, не оновлюється, з часом технологічно застаріває, робиться неактуальним. Це потребує прийняття нових технологічних та науково-методичних рішень. Прикладом може слугувати новий технологічний процес поетапного створення АЗ на особу, де початкове інформаційне наповнення АЗ здійснюється під час бібліографічного описування документу та паралельного створення стартового авторитетного запису. Подальша АР включає заповнення поля «Тип запису», ідентифікаторів імені, інформаційних приміток, кодів особи, які пов'язують АФ «Індивідуальний автор» з е-бібліотекою «Україніка». Представлена в АЗ інформація збагачується за допомогою посилань на зовнішні ресурси, такі як: WorldCat, ISNI, VIAF, Wikidata тощо.

Це технологічне рішення стосується наукового опрацювання першої е-колекції з матеріалів спецфондів, а саме колекції «Репресована література», створеної на платформі електронної бібліотеки «Україніка». Оприлюднення вмісту колишніх спецфондів для широкого загалу – гостро на часі, це викликає стійку зацікавленість істориків, бібліотекознавців, культурологів як один із механізмів викриття цензурної політики – невід'ємного складника радянського тоталітаризму в Україні.

Таким чином, розробка технологічних та науково-методичних рішень має бути спрямована на удосконалення підтримки наукових досліджень в Україні в контексті отримання та управління науковою інформацією, що є орієнтиром також для авторитетної роботи в НБУВ.

UDC 021:025.3:004.63

Olha Isaieva,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8936-6361>,

Researcher,

Department of Scientific Organization of Electronic Information Resources,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: isaieva@nbuv.gov.ua

Maryna Dorosh,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1093-3926>,

Junior Researcher,

Department of Scientific Organization of Electronic Information Resources,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: dorosh@nbuv.gov.ua

Tetiana Vlasova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3237-8019>,

Junior Researcher,

Department of Scientific Organization of Electronic Information Resources,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: vlasova@nbuv.gov.ua

AUTHORITATIVE WORK AS A MEANS OF PERSONALIZING INFORMATION IN THE KNOWLEDGE INFRASTRUCTURE

The issue of the essence of authoritative work as an auxiliary means for the implementation of a conscious search for information in the field of knowledge is considered. Special attention is paid to the functioning and development of the authoritative file «Individual author», which implements the personalization of information in the knowledge infrastructure of the Library.

Keywords: knowledge infrastructure, authority work, authority file, authoritative data, library technologies.

УДК: 001.103:004.05-025.28

Калюжна Наталія Миколаївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3154-8194>,

аспірантка,

Київський національного університету культури і мистецтв,

Київ, Україна,

гостьова дослідниця,

Лейбніцький інформаційний центр науки та технологій,

Ганновер, Німеччина

e-mail: Nataliia.Kaliuzhna@tib.eu

МОНІТОРИНГ ВІДКРИТОСТІ РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНІ: ДОСВІД НІМЕЧЧИНИ

Розглянуто принципи побудови, джерела даних та функціональні можливості інструментів для проведення моніторингу відкритого доступу у Німеччині. Доведено, що повнота та якість метаданих є ключовими критеріями для отримання якісних аналітичних даних для прийняття виважених управлінських рішень.

Ключові слова: відкритий доступ, відкрита наука, метадані, Німеччина, моніторинг відкритого доступу.

В умовах переходу на відкриту модель наукової комунікації сучасні бібліотеки потребують не лише спеціальних інструментів для розбудови та управління електронними колекціями, але й наявності засобів для проведення ґрунтовного аналізу та моніторингу відкритого доступу. Академічні та університетські бібліотеки все частіше використовують бібліометричні методи для відстеження публікаційної активності наукових установ та закладів вищої освіти, збирають інформацію щодо частки публікацій, оприлюднених у відкритому доступі та працюють над ідентифікацією проблем та викликів, які перешкоджають чи уповільнюють впровадження практик відкритої науки. Кожне з цих завдань потребує аналізу метаданих наукових публікацій, проте, як показують реалії наукової комунікації, ці дані є фрагментовані та частково монополізовані великими комерційними організаціями, що значно ускладнює їх отримання для окремих установ.

Відтак для забезпечення академічної спільноти, грантодавчих організацій та управлінців інформацією про наукові публікації, опубліковані дослідниками, афілійованими з німецькими науковими установами було розроблено спеціальний інструмент – Open Access Monitor (<https://open-access-monitor.de/>). Цей інструмент являє собою центральний інтерфейс, який об'єднує дані із декількох ресурсів, що забезпечує безперервний моніторинг відкритого доступу на національному рівні та генерує якісні аналітичні дані. Через труднощі стандартизації метаданих у звітах наукових установ та різні протоколи обміну даних розробники сервісу були змушені відмовитися від ідеї використання даних через звіти установ. Натомість, в основі Open Access Monitor лежить принцип агрегації даних, що надходять із різних джерел даних, серед яких Dimensions,

Web of Science, Scopus, Unpaywall, DOAJ, ROR, Crossref, LAS:eR та Open APC.

Розглянемо детальніше, які дані надходять із якого ресурсу. Статус відкритого доступу (золотий, зелений, гібридний, бронзовий чи закритий) визначається на основі даних Unpaywall. Unpaywall – база даних, що містить понад 30 мільйонів статей відкритого доступу, зібраних з PubMed, репозитаріїв відкритого доступу та інших баз даних. Unpaywall вважається ключовим інструментом для визначення статусу відкритого доступу. Однак, одним із недоліків бази є те, що нею індексуються лише ті публікації, які мають DOI. Видавничу бізнес-модель, на основі якої функціонують наукові журнали, Open Access Monitor отримує з Директорії журналів відкритого доступу (DOAJ). Нормалізація назв установ до кінця 2021 року здійснювалась на основі постійного ідентифікатора GRID, який пізніше було замінено на ідентифікатор Реєстру наукових та науково-дослідних установ ROR, розроблений Каліфорнійською цифровою бібліотекою.

Впорядкування назв наукових журналів відбувається за допомогою Crossref – реєстраційної агенції, яка також дозволяє встановлювати та відслідковувати взаємозв'язки між публікаціями та їх цитуванням. Перевагою використання Crossref також є те, що агенція має відкритий перелік усіх журналів, які передають до неї метадані публікацій.

Підхід для використання даних із Dimensions, Scopus та WoS пояснюється бажанням відобразити найповнішу інформацію про публікації відкритого доступу у Німеччині. З іншого боку, ці системи мають свої сильні сторони: Dimensions має найширше охоплення, WoS збагачує свої метадані інформацією про кореспондуючого автора, а Scopus містить найбільшу кількість назв журналів, які походять із німецькомовних країн. Окрім цього, інтеграція всіх трьох баз даних в Open Access Monitor забезпечує максимальну щільність даних.

Варто зазначити, що особливістю сервісу для моніторингу відкритого доступу у Німеччині є те, що він відображає й фінансову складову переходу на відкриту модель наукової комунікації. З метою покращення прозорості як з боку видавництва, так і наукових установ, Open Access Monitor відображає дані про ціни за публікації у золотих та гібридних журналах (імпортується з OpenAPC) та ціну за передплату пакету повнотекстових публікацій для бібліотечних консорціумів (отримуються із LAS:eR).

У планах розробників збагатити сервіс метаданими з OpenAlex, а також для зменшення залежності від системи управління електронними ресурсами, яка збирає інформацію про витрати консорціумів на передплату ресурсів, заплановано інтеграція додаткових бібліотечних систем, таких як FOLIO та Alma.

Отже, розробка та використання інструменту Open Access Monitor є важливим рішенням для підтримки відкритої науки та слугує цінним ресурсом для прийняття обґрунтованих рішень стосовно подальшого розвитку та підтримки відкритого доступу. Досвід німецьких колег може бути корисним для українських фахівців, які працюють над реалізацією Національного плану впровадження відкритої науки в Україні, бібліотекарів та працівників офісів із підтримки наукових досліджень.

UDC 001.103:004.05-025.28

Nataliia Kaliuzhna,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3154-8194>,

Graduate Student,

Kyiv National University of Culture and Arts,

Kyiv, Ukraine,

Visiting Scholar,

Leibniz Information Centre for Science and Technology and University Library,

Hannover, Germany,

e-mail: Nataliia.Kaliuzhna@tib.eu

OPEN ACCESS MONITORING OF RESEARCH OUTPUT AT THE NATIONAL LEVEL: THE CASE OF GERMANY

The report examines the principles of development, data sources used and functional capabilities of Open Access Monitor Germany. It has been proved that the completeness and quality of metadata are critical criteria for obtaining high-quality analytical data for enabling informed managerial decision-making.

Keywords: open access, open science, metadata, Germany, open access monitoring.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:[004.738.5:025.2]:025.4/.5]:001.89

Кириленко Світлана Едуардівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8671-1652>,

молодша наукова співробітниця,

відділ наукового формування національних реферативних ресурсів,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: svkirilenko65@gmail.com

Ейсмонт Юлія Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3203-8471>,

молодша наукова співробітниця,

відділ наукового формування національних реферативних ресурсів,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: eysmont19@gmail.com

БІБЛІОТЕЧНІ ПОРТАЛИ ЗНАНЬ ЯК ДОСЛІДНИЦЬКА ІНФРАСТРУКТУРА З РОЗШИРЕНИМ ЛІНГВІСТИЧНИМ ПОШУКОМ

Визначено роль і розглянуто особливості бібліотечних порталів знань у цифровому інформаційному просторі. Обґрунтовано перевагу розширеного лінгвістичного пошуку. Наведено статистичні дані відвідуваності порталів НБУВ віддаленими користувачами за 2022 р.

Ключові слова: бібліотечні портали знань, традиційний пошук, розширений лінгвістичний пошук, віддалений користувач, комплекс електронних ресурсів НБУВ.

Останнім часом все більше наукових установ і державних інституцій обирають портали знань для організації та поширення інформації про свою діяльність, замість традиційних вебсайтів. Розглянемо фактори, які роблять портали знань дослідницькою платформою з розвинутою інфраструктурою сервісів. 1. Концентрація знань: портали знань дозволяють зберігати, організувати й управляти великим обсягом інформації в централізованому вигляді. Всі дані можуть бути організовані за логічними розділами, що полегшує доступ до необхідної інформації для співробітників, студентів, науковців та інших зацікавлених осіб. Централізоване управління знаннями сприяє полегшенню доступу до

необхідної інформації та зменшенню розсіяності даних.

2. Можливість співпраці й обміну: портали знань створюють умови для активного спілкування та обміну інформацією між співробітниками установи та інших інституцій. Вони можуть ділитися знаннями, дослідженнями, навчальними матеріалами й іншою інформацією через внутрішні форуми, блоги, чати тощо. Це сприяє колективному розвитку та підвищенню якості наукових досліджень і роботи установи.

3. Поліпшені швидкість та ефективність: портали знань можуть використовувати інструменти пошуку та фільтрації, що дозволяє користувачам швидко знаходити потрібну інформацію. Можна створити систему пошуку, яка значно полегшує знаходження необхідної інформації, користувачам не потрібно шукати по всьому сайту, вони можуть звертатись безпосередньо до розділів, де розміщена інформація, яка їх цікавить. Це підвищує продуктивність та ефективність роботи користувачів.

4. Можливість актуалізувати й оновлювати інформацію: портали знань у порівнянні з традиційними вебсайтами дозволяють швидко та легко вносити зміни до інформації, оновлювати документи та матеріали.

На сучасному етапі портали знань в Україні поступово набувають поширення серед бібліотечного простору. Портал знань – високоінтегрована інформаційна система, призначена для надання єдиної точки доступу до різних ресурсів і послуг бібліотеки через онлайнвий інтелектуальний інтерфейс користувача, який здійснює посередництво між інформаційними джерелами та користувачем у всіх аспектах діяльності: навчальної, виробничої, дослідницької, культурної тощо. Основу будь-якого порталу знань становлять репозитарій цифрових ресурсів і система організації знань. Комплекс електронних інформаційних ресурсів НБУВ, маючи незрівнянну колекцію та впливовість, постає безсумнівним лідером як провідник у світі знань, надаючи безцінну можливість ділитися, вивчати та розширювати горизонти знання. На вимогу часу наукові співробітники Інституту інформаційних технологій НБУВ розробили та впровадили новітні інформаційно-бібліотечні ресурси – бібліотечні портали знань. Найбільш популярні серед них – «Наука України: доступ до знань» та електронна бібліотека «Україніка» (керівник обох проєктів К. В. Лобузін). На особливу увагу серед віддалених користувачів заслуговує реферативна база даних (РБД) «Україніка наукова», за допомогою якої користувачі можуть застосовувати різні пошукові фільтри, такі як автор, назва роботи,

ключові слова, щоб знайти необхідну інформацію. Крім того, РБД може надавати доступ до повних текстів деяких досліджень або посилань на джерела, де можна знайти більш докладну інформацію.

Висока затребуваність зазначених бібліотечних сервісів серед віддалених користувачів НБУВ обумовлена тим, що ці наукові ресурси надають максимально точну та найбільш необхідну інформацію за результатами розширеного лінгвістичного пошуку користувачів. Лінгвістичний пошук – це підхід до пошуку інформації, який використовує методи та технології обробки природної мови (Natural Language Processing, NLP). Він спрямований на поліпшення точності та релевантності пошукових результатів, враховуючи семантику та контекст користувача. Зауважимо, що у традиційному пошуку за ключовими словами результати можуть бути обмеженими, оскільки враховується лише текстовий збіг ключових слів. Однак, лінгвістичний пошук розуміє значення слів, синтаксис, семантику та контекст запиту, що дозволяє зрозуміти користувача краще та забезпечити більш точні результати.

Велика кількість пошукових запитів віддалених користувачів саме до сервісів НБУВ, які є авторитетним джерелом інформації для вітчизняних і зарубіжних учених, обумовлена максимально спрощеним доступом до наукової інформації на них та акумуляції ресурсів в єдиному вікні доступу. Так, на інформаційному порталі «Наука України: доступ до знань» зареєстровано 438 бібліотек, 855 наукових установ і закладів вищої освіти, 151 тис. пошукових профілів науковців. Онлайновий інформаційний комплекс НБУВ, доступний користувачам, має 66 баз даних, загальна кількість записів сягає 7,8 млн. За даними програми аналізу log-файлів вебсерверів WebLogExpert протягом 2022 р. до порталу НБУВ було здійснено 14,2 млн сеансів, 598 млн звернень до вебматеріалів, 21,1 млн переглядів вебсторінок, а обсяг завантажень повнотекстових ресурсів склав 332 млн файлів.

Висновки. Впровадження бібліотечних порталів знань у діяльність наукових бібліотек, зокрема НБУВ, забезпечує удосконалений доступ до наукової інформації, дозволяє популяризувати досягнення українських вчених у цифровому інформаційному просторі та сприяє суттєвому збільшенню кількості віддалених користувачів. Використання дослідницької інфраструктури порталу НБУВ забезпечує користувачам додаткові можливості для ефективного розширеного лінгвістичного пошуку, застосовуючи різноманітні функціональності й інструменти, що

допомагають знаходити більш точні та релевантні результати. Впродовж останніх років фахівці НБУВ за участі Інституту інформаційних технологій розробили та реалізували бібліотечно-інформаційні ресурси нового покоління, зокрема «Наука України: доступ до знань» та електронна бібліотека «Україніка», які надають максимально точну та найбільш необхідну інформацію за результатами розширеного лінгвістичного пошуку користувачів.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:[004.738.5:025.2]:025.4/.5]:001.89

Svitlana Kyrylenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8671-1652>,

Junior Researcher,

Department Abstract National Resources,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: svkirilenko65@gmail.com

Yuliya Eysmont,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3203-8471>,

Junior Researcher,

Department Abstract National Resources,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: eysmont19@gmail.com

LIBRARY KNOWLEDGE PORTALS AS A RESEARCH INFRASTRUCTURE WITH ADVANCED LINGUISTIC SEARCH

The role and features of library knowledge portals in the digital information space are considered. Advantage of advanced linguistic search are highlighted. Statistical data on visits to V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine library portals by remote users for 2022 are provided.

Keywords: library knowledge portals, traditional search, advanced linguistic search, remote user, electronic resources complex of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:[025.7/9:050:001.32]

Косенко Олена Віталіївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7768-4733>,

молодша наукова співробітниця,

відділ комплексного опрацювання документів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: kosenko@nbuv.gov.ua

НОВІ ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ НАУКОВИХ УСТАНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО ЗА (2020–2022)

У публікації проаналізовані нові видання, засновниками чи співзасновниками яких є НАН України та її установи, які надходили до фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у 2020–2022 рр. Розглянуто історію створення, мета та завдання видань.

Ключові слова: НАН України, академічні установи, нові надходження, журнали, збірники наукових праць, історія.

Одним з головних завдань Національної академії наук (НАН) України є видавнича діяльність, підготовка і випуск наукових періодичних видань, в яких відображаються новітні досягнення в академічних (фундаментальних і галузевих) науках.

Обов'язковими та важливими в поповненні фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) є наукові періодичні видання наукових установ НАН України, які слугують засобом передачі наукової інформації, забезпечують оперативне інформування дослідників. Новизна й актуальність, оперативність надходження до читача, спрямованість на відносно постійне коло споживачів – усі ці риси обумовлюють використання періодичних видань як джерела інформації. У каталозі «Періодичні видання Національної академії наук України 2021», подано актуальну інформацію про 279 академічних періодичних видань, засновниками чи співзасновниками яких є НАН України та її установи. Власне НАН України є співзасновником 116 журналів та збірників наукових праць, решту 163 журналів і збірників випускають установи НАН України.

Упродовж 2020–2022 рр. до фонду НБУВ надійшло п'ять нових наукових видань засновниками чи співзасновниками, яких є НАН України та її установи: журнали – «Політичні дослідження» (англ.

«Political Studies») – Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021 р. (Шифр Ж101923); «Фізика атмосфери та геокосмосу» (англ. «Physics of atmosphere and geospace») – Інститут іоносфери НАН України та МОН України, 2020 р. (Шифр Ж101916); «Часопис дослідження війн та революцій» (англ. «The journal of the study of wars and renplutions») – Інститут історії України НАН України, 2022 р. (Шифр Ж101942); збірники наукових праць «Кібернетика та комп'ютерні технології» (англ. «Cybernetics and computer technologies») – Інститут кібернетики ім. В. М. Глушкова НАН України, 2020 р. (Шифр Ж74899); «Успіхи матеріалознавства» (англ. «Progress in Material Science») – Інститут проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича НАН України, 2020 р. (Шифр Ж74921). Видання мають різне тематичне спрямування, що відповідає основним напрямам роботи Академії, різні накладі (від пів сотні примірників до пів тисячі), різну періодичність (від щорічних до щомісячних), різний обсяг і мови видання. Всі ці видання відображенні в електронному каталозі (ЕК) НБУВ. В основному фонді бібліотеки більша частина цих видань зберігається в єдиному примірнику.

На деяких з них варто зупинитися. На сьогодні, вагоме значення мають видання політичного спрямування, які всебічно висвітлюють та сприяють розвитку вітчизняної політичної науки та її інтеграції у світовий науковий простір, а також містять широкий аспект інформації, що потребує ґрунтовного дослідження. Перший номер журналу «Політичні дослідження» вийшов у квітні 2021 року. У журналі оприлюднено результати наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних учених, які сприяють популяризації політичної науки та освіти, створенню простору якісної публічної комунікації науковців, обміну досвідом та поширенню інформації про події наукового характеру. Тематичне спрямування представлено широким колом політичних досліджень, пов'язаних з теорією та історією політичної науки, її теоретико-методологічних засадам, зі соціальною та політичною філософією, психологією, соціологією. Окремі тематичні розділи присвячені проблемам політичної культури та ідеології, політичної психології, політичним проблемам міжнародних систем та глобального розвитку, основам національної безпеки держави, етнополітології та етнодержавознавству.

Аналізуючи нові надходження наукової періодики у фонді НБУВ в 2020–2022 рр., варто звернути увагу на видання з галузі знань математики та комп'ютерних технологій. Одним із найдинамічніших

напрямів розвитку науки і техніки сьогодні є створення комп'ютерних, зокрема інформаційних, технологій та методів і засобів, пов'язаних з розширенням їхніх застосувань. Завдяки інтенсивному розвитку методів оптимізації, математичного моделювання, розпізнавання образів, прогнозування та прийняття рішень з'являються нові можливості у розв'язанні складних задач. Саме для розробки й супроводу таких тем виникає потреба у появі нових наукових періодичних видань в цих напрямках науки. Один з них – збірник наукових праць «Кібернетика та комп'ютерні технології», який засновано у 2020 р. Головні завдання збірника – інформування наукової спільноти та потенційних користувачів про останні досягнення науки у сфері кібернетики та про їхнє впровадження через комп'ютерні технології; ведення широкої наукової дискусії щодо нових отриманих результатів; залучення молодих вчених до міжнародного обміну науковими результатами та розширення наукових контактів. Збірник публікує статті, що містять оригінальні теоретичні та прикладні результати у сфері математичних методів керування та прийняття рішень, методів обчислювальної математики та математичного моделювання, інформаційних технологій та комп'ютерних систем і технологій.

Отже, наукові періодичні видання були і залишаються найбільш оперативним джерелом для забезпечення користувачів актуальною та новітною інформацією. В подальшому запланована робота з рекаталогізації карткових каталогів і створення бібліографічних записів в ЕК, та створення «Електронного ретроспективного бібліографічного покажчика видань наукових установ Національної академії наук України» (робоча назва), в якому буде подано дані про назви видань, номери, примірники, анотації до видання тощо.

На жаль, зниження рівня видавничої діяльності наукових установ Національної академії наук України та тенденція зменшення нових надходжень до НБУВ мали місце у 2022 р. Це зумовлено зменшенням кількості передплатних видань, суттєвими обмеженнями купівлі нової літератури, припиненням багатьох книгообмінних зв'язків, призупинення видання наукових збірників та скороченням їхніх тиражів.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:[025.7/9:050:001.32]

Olena Kosenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7768-4733>,

Junior Researcher,

Department of Integrated Processing of Documents,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: kosenko@nbuv.gov.ua

**NEW PERIODICALS OF SCIENTIFIC INSTITUTIONS OF THE
NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE IN THE
FOUNDATIONS OF V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF
UKRAINE FOR (2020-2022)**

The publication analyzes new editions, the founders or co-founders of which are the National Academy of Sciences of Ukraine and its institutions, which came to the fund of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine in (2020-2022). The history of creation, purpose and tasks of publications are considered.

Keywords: National Academy of Sciences of Ukraine, academic institutions, new arrivals, journals, collection of scientific works, history.

УДК 027.2:025.5:001

Клюшнікова Олена Валентинівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6827-955X>,

молодша наукова співробітниця,

відділ наукового формування національних реферативних ресурсів,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: klushnikova@nbuv.gov.ua

Сандул Оксана Георгіївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3305-9319>,

молодша наукова співробітниця,

відділ наукового формування національних реферативних ресурсів,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: sandul@nbuv.gov.ua

ОПРАЦЮВАННЯ РЕФЕРАТИВНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ ЗНАНЬ ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА

Проаналізовано складові дослідницької інфраструктури. Наведено результати моніторингу реферативних баз даних за питомою тематикою. Визначено ресурсний потенціал і перспективи розвитку реферативного сегменту інфраструктури знань.

Ключові слова: бібліотечні портали знань, дослідницькі інфраструктури, підтримка наукових досліджень, реферативні бази даних, фахова періодика.

Забезпечення досліджень науковою інформацією є питомою функцією бібліотек. Джерела наукової інформації як її первинний сегмент та реферативні ресурси як продукт аналітико-синтетичної обробки інформації сукупно становлять комплекс знанневих ресурсів, що закладають базис наукового дослідження. На сучасному етапі, що характеризується побудовою розгалужених мереж дослідницької інфраструктури, роль реферативних баз даних не обмежується статичним інформуванням про поточні надходження наукових публікацій, адже цю функцію можуть перебирати на себе Інтернет-агрегатори й інструменти штучного інтелекту. Натомість внесок реферування вбачається в з'ясуванні глибших, позатекстових структур наукової інформації, аналізі даних досліджень, виявленні неочевидних взаємозв'язків, фіксації мереж співавторства, наукових шкіл, алгоритмів і патернів міжінституційних взаємодій тощо.

Під *інфраструктурою знань* розуміють таку сукупність засобів, ресурсів і послуг, яка дозволяє науковцям проводити дослідження на найвищому рівні. В контексті бібліотечної роботи цифрова інфраструктура знань може бути представлена трьома щаблями: 1) ресурсною базою дослідження (бази даних, репозитарії, цифрові колекції тощо); 2) інструментарієм дослідження (технологічні засоби й комунікаційні мережі, спеціалізоване програмне забезпечення, аналітичні інструменти для науковців); 3) сервісною складовою (віртуальне бібліотечне обслуговування, сервіси підтримки досліджень, системи ідентифікації наукових видань, установ та дослідників).

Метою дослідження є з'ясування специфіки реферативного сегмента інформації в цифровій інфраструктурі знань сучасного суспільства.

Задля виконання мети дослідження здійснювався аналіз джерел наукової інформації з питань принципів розвитку сучасної цифрової інфраструктури знань, визначення ролі наукових бібліотек в формуванні інфраструктури знань цифрового суспільства. Відбувався перманентний моніторинг передплачених реферативних баз даних, аналітика пошукових результатів і порівняння трендів дослідницької тематики з публікаціями вітчизняних учених, представленими в РБД Україніка наукова, яка є найбільшою (близько 816 тисяч записів), а отже, й напоказовішою для опрацювання великого масиву даних реферативною базою держави.

З'ясовано, що тематика формування цифрової інфраструктури знань (і – вужче – її бібліотечної складової) має тренд сталого зростання, демонструючи в середньому 10%-вий приріст документів щороку. Так, у БД ScienceDirect у 2020 році розміщено 23688 публікацій на тему знаннєвої інфраструктури, у 2021 році – 28785 публікацій, у 2022 році – 30952 публікації. У БД Scopus проіндексовано 4155 документів за темою протягом 2020 року, 4680 – у 2021 році та 5175 – у 2022 році. Аналогічно у БД Web of Science тема інфраструктури знань відображена в 3661 публікації, датованій 2020 роком, 4022 публікаціях у 2021 році та 4103 публікаціях, проіндексованих 2022 роком. Як бачимо, тенденція є спільною, а суттєві кількісні розбіжності можуть пояснюватися відмінностями пошукових алгоритмів й виявленням нечітких збігів у випадку ScienceDirect.

Враховуючи мультидисциплінарність тематики, не дивує розподіл пошукових результатів за тематичними рубриками: більша частина публікацій індексується в категоріях «соціальних наук» та «комп'ютерних наук», проте значна кількість документів припадає також на категорії «управління» та «економіка». З'ясовано коло фахових видань, де публікується найбільша кількість статей, присвячених бібліотеці в інфраструктурі знань – це журнали «Library & Information Science Research», «The International Information & Library Review», «The Journal of Academic Librarianship», «Future Directions in Digital Information» тощо.

У реферативній базі даних «Україніка наукова» термін *інфраструктура знань* вперше зафіксовано у публікації 1998 року, але найбільшого поширення він набув у документах, проіндексованих протягом 2019–2022 рр. Аналіз публікацій обраної тематики дозволяє виокремити коло дослідників бібліотечно-інформаційного профілю та установ, що безпосередньо дотичні до

розробки знанневої інфраструктури; простежуються також і взаємозв'язки, мережі співавторства, патерни інституційних колаборацій.

Важливим аспектом дослідження є функціонування реферативного сегмента інформації в інфраструктурі знань цифрового суспільства. При цьому не йдеться про інтеграцію, позаяк реферування як процес аналітико-синтетичної обробки інформації та бази даних як динамічний електронний ресурс є наріжним каменем будь-якого наукового дослідження вже в силу самого характеру реферативної інформації як сконденсованого знання. На нашу думку, питання ролі реферативних ресурсів напряму корелює з викликами сьогодення. Не варто переконувати в значущості накопичення й репрезентації реферативної інформації задля формування повноцінної дослідницької інфраструктури – це є очевидним. Натомість ситуація, в якій опинилося українське суспільство, і зокрема, вітчизняні вчені внаслідок повномасштабної російської військової агресії у 2022 р. формує новий порядок денний для науки. Реальністю сьогодення стає вимушена еміграція українських учених, багато з яких знаходять тимчасову роботу за кордоном та/або публікуються в іноземних фахових виданнях. З урахуванням того, що міжнародні реферативні бази даних ідентифікують вченого за поточним місцем роботи, відстежити ці публікації стає проблематичним, і це створює небезпеку розсіяння або *дисперсії знань*, а відтак і загального збідніння вітчизняної науки. Місія РБД «Україніка наукова», яка протягом чверті століття акумулює публікації вітчизняних учених, у нових умовах має бути переосмислена виходячи з самого визначення *україніки* як сукупності текстів, написаних як в Україні, так і українцями за кордоном. Функцію запобігання дисперсії знань вже виконує Бібліотечний портал НАН України LibNAS UA (керівник проєкту – К. В. Лобузін), що збирає в єдиній точці доступу інформацію про всіх учених Академії. У найближчій перспективі цей ресурс збагатиться репозитарієм наукових текстів НАНУ, що дозволить збирати на одній платформі всі академічні публікації незалежно від їхнього локально-темпорального статусу. «Україніка наукова» як реферативний сегмент цього порталу долучиться до формування цілісної картини публікаційної діяльності вчених України та комплексного формування цифрової дослідницької інфраструктури.

UDC 027.2:025.5:001

Olena Kliushnikova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6827-955X>,

Junior Researcher,

Abstracting Department,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: klushnikova@nbuv.gov.ua

Oksana Sandul,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3305-9319>,

Junior Researcher,

Abstracting Department,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: sandul@nbuv.gov.ua

PROCESSING OF ABSTRACT INFORMATION IN FORMING OF DIGITAL SOCIETY KNOWLEDGE INFRASTRUCTURE

The components of the research infrastructure were analyzed. The results of abstract databases monitoring on a specific subject are given. The resource potential and prospects for the development of the abstract segment of the knowledge infrastructure have been determined.

Keywords: library knowledge portals, research infrastructures, research support services, abstract databases, professional periodicals.

УДК 021.64:004.77

Кропочева Наталія Миколаївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7025-8272>,

наукова співробітниця,

відділ науково-освітніх інформаційних ресурсів,

Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського,

Київ, Україна

e-mail: veritas59@i.ua

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПІВ FAIR ДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ДАНИХ В КОНТЕКСТІ КОНЦЕПЦІЇ ВІДКРИТОЇ НАУКИ: ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ

Розглянуто етапи створення інформаційних дослідницьких систем для інтеграції національних європейських платформ в контексті концепції відкритої науки на нормативно-законодавчому, організаційному та технологічному рівнях.

Ключові слова: концепція відкритої науки, принципи FAIR, дослідницькі інформаційні системи, набір даних.

Результати наукових досліджень, форми та способи наукової комунікації, що супроводжують всі етапи наукового процесу, починаючи від власне проведення дослідження, аналізу даних, написання та опублікування результатів, потребують налагодження та координації з відповідними базами даних або інформаційними дослідницькими системами для зберігання даних про дослідницьку діяльність. Відповідні організаційні структури, такі як euroCRIS, COAR і OpenAIRE, ефективно керують агрегованою інформацією, отриманою з таких систем.

Окрім цього, це дозволяє отримувати та розповсюджувати бібліографічні метадані про цифрові об'єкти, до яких належать усі види наукових публікацій, а також дослідницькі дані та дослідницьке програмне забезпечення.

Досить складний процес взаємодії та вироблення відкритих стандартів скоординованої роботи щодо обміну метаданими цифрових об'єктів, отриманих від зовнішніх систем, забезпечується в інтересах усіх цільових груп, залучених до дослідницької діяльності. Зазначимо, що вироблення інформаційних моделей поширення даних досліджень в руслі практики обміну даними було розпочато в рамках виконання складних проєктів в фізиці, геофізиці, молекулярній біології (див.: <https://www.worlddatasystem.org>).

Відповідно, отримання доступу до даних, повторне їх використання без технічних або юридичних обмежень, найбільш цілісно представлено в терміні «відкриті дані», що стало ядром концепції Відкритої науки, спрямованої на скорочення перешкод та забезпечення відкритого доступу до наукових публікацій та даних досліджень.

У зазначеному контексті виокремимо етапи становлення концептуальних засад відкритої науки на нормативно-законодавчому, організаційному, технологічному рівнях її розгортання в різноманітних національних стратегічних рішеннях, рекомендаціях та стратегіях.

2002 року було оприлюднена Будапештська ініціатива відкритого доступу, в якій представлено дві стратегії: самоархівування та створення журналів відкритого доступу.

У Берлінській Декларації про відкритий доступ (2003) наведено дефініції основних понять, розроблено напрями реалізації концепції відкритого доступу.

Інформаційний та організаційний супровід відкритого доступу до даних досліджень забезпечував Комітет з науково-технічної політики, створений на засіданні міністрів країн ЄС в 2004 р. Комітетом здійснювалося розроблення Рекомендацій Ради ЄС щодо доступу до державних дослідницьких даних та повторного використання наукової інформації безкоштовно у відкритій формі, що експліковано в принципах даних (FAIR), розроблених і представлених науковими спільнотами, видавництвами, промисловими та фінансовими агенціями.

На основі розроблених принципів було визначено набір із одинадцяти метрик для кількісного визначення їхніх рівнів: наявність унікального і постійного ідентифікатора; дані описуються великою кількістю метаданих; дані (метадані) реєструються в ресурсі, який достатньо легко знайти; метадані вказують ідентифікатор даних; метадані можна знайти за їх ідентифікатором за допомогою стандартизованого протоколу зв'язку тощо (повний переклад українською принципів та метрик FAIR можна знайти на офіційному сайті ДНТБ [<http://surl.li/jpbryl>]).

Серед інфраструктур відкритого доступу наукову зацікавленість дослідників викликає агрегатор метаданих OpenAIRE, що збирає метадані з тисяч репозитаріїв та дослідницьких інформаційних систем; створений на цій основі OpenAIRE Research Graph вміщує понад 130 мільйонів наборів даних.

Впровадження принципів FAIR на національному та інституційному рівнях представлено в розроблених спеціальних національних стратегіях та політиці відкритості даних і публікацій. На рівні академічних установ та сховищ даних міжнародна координація встановлюється у вигляді мереж репозитаріїв, наприклад

OpenAIRE, комплексних наукових хмар, включаючи European Science Cloud, National Research Data.

Представлені нами вибірккові відомості про напрями та етапи розвитку концепції відкритої науки дають можливість зробити деякі висновки, що не претендують на вичерпність узагальнень, і в той же час дають певне уявлення про концептуальні, методологічні та технологічні складові зазначеної концепції.

Отже, *нормативно-законодавчий* етап характеризується розробленням нормативних документів на рівні окремих держав Європейського Союзу та розробленням міжнародних ініціатив, рекомендацій та настанов, що не містять законодавчо унормованих актів, законів, а мають скоріше декларативний, громадянський та пропагандистський контекст, поступово готуючи підґрунтя для розроблення національних стратегій;

організаційний етап – створення Комітету з науково-технічної політики; проведення Виконавчої ради EOSC; проведення міжнародного форуму Research Data Alliance (RDA), заснування Комітету з даних (CODATA) Міжнародної ради з науки (ISC), що поширюють знання про принципи та практики відкритих даних і відкритої науки, вдосконалюють функції національних наукових систем, які необхідні для підтримки відкритих даних; розроблення принципів FAIR;

технологічний етап характеризується становленням двох взаємопов'язаних напрямів; *перший* – розширення можливостей національних дослідницьких систем через створення наднаціональних мереж, сервісів, баз даних (Crossref, Medline, ROR, OpenAIRE, Open Research Data);

другий – вдосконалення якості університетської діяльності через використання рейтингових, класифікаційних інструментів оцінювання, створення інституційних репозитаріїв, хмарних сховищ даних, віртуальних лабораторій та збереження і повторне використання дослідницьких даних.

UDC 021.64:004.77

Nataliia Kroshcheva,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7025-8272>,

Researcher,

Department of Scientific and Educational Information Resources,

V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: veritas59@i.ua

APPLICATION OF THE FAIR PRINCIPLES TO PRESERVATION OF RESEARCH DATA IN THE CONTEXT OF THE OPEN SCIENCE CONCEPT: ESTABLISHING STAGES

The importance of creating information research systems for the integration of national European platforms in the context of the concept of Open Science is determined. The stages of formation of the general principles of Open Science at the normative-legislative, organizational and technological levels are singled out. *Keywords:* concept of open science, FAIR principles, research information systems, research data.

УДК 001.891

Кубко Анастасія Юрївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6421-5105>,

молодша наукова співробітниця,

відділ бібліометрії та наукометрії,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна,

e-mail: anastasiya.kubko@gmail.com

НАУКОВО-АНАЛІТИЧНА СИСТЕМА «БІБЛІОМЕТРИКА УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ» І КРИЗОВІ ВИКЛИКИ

Розглянута науко- та бібліометрична складова кризових викликів, які ставлять COVID-19 й російська збройна агресія проти України. Проаналізовано задіяний в опрацюванні проблеми аналітичний інструментарій «Бібліометрики української науки», надані рекомендації щодо її модернізації. Оцінені перспективи подальшого розвитку національної бібліометрики.

Ключові слова: російська збройна агресія проти України, COVID-19, Бібліометрика української науки, бібліометрія, наукометрія, альтметрія, стресова відповідь наукового товариства.

Розвиток Інтернету обумовив виникнення нових способів соціальної комунікації і, відповідно, оновлення та вдосконалення арсеналу методів фіксації та оцінки впливу наукових публікацій, у першу чергу – за рахунок міжгалузевих запозичень. Нагальна

потреба в подальшому покращенні валідаційних методик (в т. ч. через важкість порівняльної оцінки доробку галузей науки між собою та наукових колективів/вчених з різних галузей) прискорила процес інструментарного залучення (SWOT-аналіз, Big Data Analytics) і удосконалення роботи бібліо- та наукометричних платформ.

У виникненні нових підходів до оцінки академічних зусиль важливу роль відіграло дослідження бібліо- та наукометричних наслідків кризових наукових навантажень, що розпочалось у кінці 90-х дослідженнями публікаційної активності епідемій. Аналіз спалахів доковідної епохи дозволив виявити наявність особливостей та окреслити нові тенденції в динаміці цитувань, публікаційній активності вчених/наукових колективів, задіяності різних установ у вирішенні наукових питань, а також наголосив на необхідності виокремлення та уточнення універсального патерну, за яким академічна спільнота реагує на стресове наукове навантаження і який дозволяє, зокрема, вирішити питання порівняльної оцінки доробку галузей науки між собою та наукових колективів/вчених з різних галузей. Подальші дослідження на матеріалі публікаційної активності стосовно COVID-19 доповнили виявлені тренди, висвітлили проблеми неефективності стандартних методів пошуку публікації, довели необхідність подальшого розширення методології, в т.ч. за рахунок альтметрик, та призвели до переоцінки місця та значущості наукових бібліометричних баз даних, продемонструвавши переваги платформ, які індексують документи й поза колом традиційної наукової літератури.

Із початком російської збройної агресії проти України на бібліо- та наукометричну картину публікаційної активності українських науковців розпочався вплив іншої групи стресових чинників, у першу чергу – міграційної кризи. Зокрема, спостерігається значне зростання загальної кількості афіліацій з іноземними установами і їх місця в рейтингу, а також тенденція розривання зв'язків між вітчизняними науковцями та їх «материнськими» установами при відсутності відповідного числа випадків встановлення зв'язків із новою вітчизняною установою чи передачею інформації про смерть науковця, що свідчить про факт зміни науковцем вітчизняної наукової установи на зарубіжну чи зміну профілю діяльності. Особливості трудових законодавств України та країн, що приймають біженців, обумовлюють можливість декількох сценаріїв працевлаштування цих осіб: втрата приналежності до вітчизняної установи та отримання (на

невизначений час) приналежності до зарубіжної; зберігання приналежності до вітчизняної установи та отримання (на невизначений час) приналежності до зарубіжної; зберігання приналежності до вітчизняної установи, незважаючи на фізичне розташування за кордоном. Таким чином, порушується один із базових підходів відображення науковців в бібліометричних базах даних – за географічною ознакою, що призводить й до порушення оцінки їх наукового доробку.

Наведені вище тренди кризової публікаційної активності наразі доступні до аналізу в Україні за допомогою комерційних (Scopus, Web of Science – тимчасово, з обмеженнями) та некомерційних (Google Scholar – без обмежень, на постійній основі) бібліометричних платформ, а також вітчизняної інформаційно-аналітичної системи «Бібліометрика української науки», яка репрезентує інформацію цих сервісів і є національним сегментом GS. Її перевагами є: висока представленість українських вчених, можливість базового аналізу (розподіли вчених за галузями наук, відомствами та h-індексом, формування топ-10 установ та міст за кількістю бібліометричних портретів учених та рейтингів відомств і наукових колективів), доступність на постійній основі, репрезентація даних міжнародних бібліометричних платформ, доведена на матеріалах пандемії COVID-19 можливість аналізу кризової публікаційної активності. Недоліки пов'язані переважно з особливостями GS, на якій базується «БУН» (відсутність інтерфейсу, що дозволяє збирати інформацію однією програмою з іншої; обмеження по кількості збігів на пошуковий запит; часткова невідповідність рубрикації GS вітчизняному галузевому поділу; можливий вплив проблем «blue team» та «red team» на кінцеві результати), а також із відсутністю альтиметричного компоненту; бідним асортиментом аналітичного інструментарію порівняно із комерційними базами даних (неможливість фільтрувати публікації установи на написані в колаборації та окремо установою; неможливість проводити SWOT-аналіз); історичною прив'язкою до географічного поділу, що почала втрачати сенс через глобалізаційні процеси у сучасному міжнародному науковому суспільстві і додатково була дискредитована міграційними процесами, які прискорились в 2022 році. Обмеження накладають і вади, пов'язані із особливостями репрезентації українських вчених в Scopus/WoS: пізній початок співробітництва та низька загальна представленість; варіативна транслітерація ПІБ та назв установ, що ускладнює

адекватну афіліацію науковця; фінансовий фактор, що лімітує кількість і якість представлених документів.

Таким чином слід констатувати, що «БУН», хоча і здатна загалом виконувати функції джерельної бази даних для експертного оцінювання результативності науковців/наукових колективів і проведення науко- і бібліометричних досліджень з вивчення кризової публікаційної активності, для повноцінного виконання нею функцій сучасного інструменту аналізу академічного доробку має: включити альтметрію та інструментарій, що допомагає в валідації роботи гуманітарних галузей, оцінка доробку яких ускладнена загалом (наприклад, SWOT-аналіз); надати можливість оцінювати наукові результати науковців, які тимчасово чи постійно працюють за кордоном; удосконалити аналітичний інструментарій, зокрема в плані фіксації і оцінки міжнародної співпраці. З огляду на лімітуючий фінансовий чинник і низьку представленість (Scopus, WoS) та недостатню точність і арсенал даних (GS) перспективним вважається розробка на платформі «БУН» повноцінної національної бібліометричної бази даних, що не спиралась би на зарубіжні дані, себто розвиток повністю національної бібліометрики. Такий підхід допоможе максимально адекватно оцінювати наукову результативність вітчизняних галузей, принаймні на час, поки інтеграція української науки зі світовою не стане повною, і допоможе прийняттю прозорих і об'єктивних управлінських рішень у науковій сфері.

UDC 001.891

Anastasiia Kubko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6421-5105>,

Junior Researcher,

Department of Bibliometrics and Scientometrics,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine,

e-mail: anastasiya.kubko@gmail.com

«BIBLIOMETRICS OF UKRAINIAN SCIENCE» FOR EVALUATING CRISIS PUBLICATION ACTIVITY

The scientific and bibliometric component of the crisis challenges posed by COVID-19 and Russian armed aggression against Ukraine is considered. Analytical toolkit of «Bibliometrics of Ukrainian Science» involved in processing

the problem was analyzed, recommendations for modernization of «BUS» were given. Prospects for the further development of national bibliometrics are evaluated.

Keywords: Russian armed aggression against Ukraine, COVID-19, Bibliometrics of Ukrainian Science, bibliometrics, altmetrics, scientometrics, stress response of scientific society.

УДК 050:025.4.036-027.565]:006

Кудименко Лілія Григорівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2322-3173>,

молодша наукова співробітниця,

відділ наукової організації електронних інформаційних ресурсів,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: kudymenko@nbuv.gov.ua

DIAMAS: ДІАМАНТОВІ СТАНДАРТИ В ІНСТИТУЦІЙНОМУ ВИДАВНИЦТВІ ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ

Ознайомлено з новим проєктом щодо підвищення стандартів якості в інституційному видавництві відкритого доступу – DIAMAS. Зазначено його цілі та способи досягнення. Названо основні компоненти Diamond OA Action Plan. Обґрунтовано переваги Diamond Open Access.

Ключові слова: DIAMAS, Diamond Open Access, EQSIP, кращі видавничі практики, наукова комунікація.

Відкритий доступ до наукових публікацій – важливий аспект комунікації у сучасному академічному середовищі. Це дає змогу не тільки знайомити світову спільноту з результатами досліджень, а також і обмінюватися досвідом та підвищувати індекси цитування.

Але під час переходу до цієї моделі іноді виникають проблеми фрагментації, видимості та якості послуг. З метою усунення таких недоліків та розбудови потенціалу для інституційної публікації з відкритим доступом по всій Європі було створено консорціум DIAMAS (Developing Institutional Open Access Publishing Models to Advance Scholarly Communication). Трирічний проєкт, запущений 1 вересня 2022 року, об'єднує 23 організації з 12 європейських країн. Ці організації визначають ландшафт видавничої справи Diamond Open

Access у Європейському дослідницькому просторі та розроблять загальні стандарти, рекомендації та практики для видавничого сектора Diamond. Партнери проєкту також сформулюють рекомендації для науково-дослідних установ щодо координації сталої підтримки видавничої діяльності Diamond.

Основним завданням DIAMAS є порівняння існуючих стандартів якості в інституційному видавництві OA (Open Access) та встановлення розширених, які будуть прийняті у всьому ERA (European Research Area). Для досягнення цієї мети залучаються досвідчені фахівці у сфері академічних публікацій та наукової комунікації OA. Таким чином, встановивши нові стандарти, розроблені спільно з усіма зацікавленими сторонами, за 3 роки планується забезпечити високоякісну інституційну екосистему наукових публікацій відкритого доступу для Європейського дослідницького простору.

Цілі проєкту визначено такі:

1. Отримати знання про інституційний видавничий ландшафт OA в ERA – типи установ, розташування, дисципліни, мови, а також провести аналіз прогалин в інституційному видавництві OA на базі існуючої передової практики.

2. Вдосконалити інституційну видавничу практику шляхом створення інноваційного стандарту – Extensible Quality Standard for Institutional Publishing (EQSIP), який забезпечить координацію на рівні ЄС з урахуванням культурного, економічного, історичного розмаїття в різних країнах та типах організацій.

3. Розширити спроможність постачальників інституційних видавничих послуг – IPSP (Institutional Publishing Service Providers) шляхом створення операційних наборів інструментів, спеціальних стандартів, інструкцій, навчальних матеріалів; підтримувати їх на шляху до європейського стандарту якості та координувати через розвиток Глобальної мережі IPSPs і бази майбутнього OA Carapacity Center для інституційних публікацій.

4. Підтримувати політику та стратегії видавничої діяльності з відкритим доступом шляхом взаємодії з урядами та органами управління на найвищому рівні (міністерства, керівництво університетів, головні бібліотекарі університетів, директори видавництва) для надання їм наборів рекомендацій щодо впровадження стратегій і політики для покращення та підвищення репутації IPSP.

Амбасадором ОА по праву можна вважати Директорію журналів відкритого доступу – DOAJ. Унікальність платформи неодноразово підтверджено, адже DOAJ індексує різноманітний діапазон журналів відкритого доступу. А про високу якість свідчить уже сама присутність публікації в цій базі – перед включенням видання проходять ретельну перевірку на відповідність встановленим стандартам і повинні їх дотримуватися постійно.

Отже, для проведення досліджень в рамках даного проекту за основу були взяті саме критерії відбору DOAJ, які розглядаються як ключовий елемент переходу до покращення якості та видимості діамантових журналів ОА у Європі.

Сім основних компонентів наукових публікацій викладено у Плані дій Diamond OA:

1. Фінансування: опис моделі фінансування, бізнес-модель ОА, прозорість переліку всіх джерел фінансування тощо.

2. Право власності та управління: право власності, місія та управління.

3. Практики відкритої науки: політика ОА, авторське право та ліцензування, відкрите рецензування, доступність даних, нові підходи до оцінки досліджень тощо.

4. Редакційна якість, редакційне керівництво та чесність дослідження.

5. Ефективність технічної служби: технічна потужність, сумісність – метадані, ISSN, машиночитаність і доступний вебсайт журналу.

6. Видимість, включаючи індексацію, комунікацію, маркетинг.

7. Справедливість, різноманітність: багатомовність, гендерна рівність.

EQSIP має за мету забезпечити якість і прозорість управління та робочих процесів в інституційних публікаціях, а також слугуватиме еталоном для аналізу недоліків у даних. Документ орієнтований на постачальників видавничих послуг та редакторів наукових журналів і книг.

У сучасному академічному середовищі публікації у відкритому доступі (OA) є основним центром наукової комунікації. У Diamond Open Access автори можуть публікувати безкоштовно, тим самим забезпечується безперешкодний доступ до наукових публікацій та розширюється географія дослідницької співпраці.

UDC 050:025.4.036-027.565]:006

Liliia Kudymenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2322-3173>,

Junior Researcher,

Department of Scientific Organization of Electronic Information Resources,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: kudymenko@nbuv.gov.ua

DIAMAS: DIAMOND STANDARDS IN INSTITUTIONAL OPEN ACCESS PUBLISHING

A new project on improving quality standards in the institutional open access publishing – DIAMAS – was introduced. Its goals and methods of achievement are indicated. The main components of the Diamond OA Action Plan are named. The advantages of Diamond Open Access are substantiated.

Keywords: DIAMAS, Diamond Open Access, EQSIP, best publishing practices, scientific communication.

УДК 026:004-0.25.27

Кузнєцов Олександр Юрійович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9902-1295>,

завідувач відділу,

відділ наукового комплектування та опрацювання бібліотечних фондів,

Державна науково-технічна бібліотека України,

Київ, Україна

e-mail: nkof@dntb.gov.ua

Зайка Віктор Миколайович,

ORCID <https://orcid.org/0009-0003-6582-6524>,

кандидат фізико-математичних наук,

провідний інженер,

відділ бібліометрії та наукометрії,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: victor.zayika@gmail.com

КЛАСТЕРИЗАЦІЯ НАДХОДЖЕНЬ ДО ЕЛЕКТРОННОЇ БІБЛІОТЕКИ

Розглянуто та практично застосовано метод кластеризації для виділення подібних за тематикою груп вхідних документів при створенні та наповненні електронної бібліотеки. Побудовано розподіл КТН на площині та графіко-аналітично виявлено кластери ЕД.

Ключові слова: електронний документ, електронна бібліотека, систематизація, векторизація, кластер, кластеризація.

Опрацювання великих масивів електронних документів неможливо без використання сучасних підходів та програмних інструментів. В традиційній бібліотечній сфері термін опрацювання документу обов'язково включає систематизацію, тобто присвоєння індексу УДК (універсальної десяткової класифікації), предметної рубрики тощо. Іншими словами, результатом опрацювання документа є віднесення його до певної групи подібних документів, об'єднаних за тематичним напрямком. Наявність документів в цифровому вигляді відкриває ряд можливостей, зокрема, дозволяє класифікувати тексти за певними категоріями програмно, в автоматичному режимі. З цієї метою використовується кластерний аналіз або кластеризація – статистична обробка множини вхідних даних (електронних документів), результатом застосування якої є виділення відносно однорідних груп (кластерів) за подібністю певних характеристичних ознак. У випадку електронної бібліотеки критерієм, за яким визначається кластер або групуються ЕД, доцільно взяти зміст або тематичний напрям електронного документа. У традиційних бібліотеках такий процес називається систематизацією і здійснюється систематизатором виключно в ручному режимі. Систематизатор інтелектуально (аналітико-синтетично) опрацьовує документ та виокремлює його змістовні та формальні у вигляді класифікаційних індексів. Як правило, систематизатор не має змоги ознайомитися зі змістом документу повністю, а формулює свої узагальнення лише на основі аналізу назви та анотації.

Беззаперечними перевагами застосування кластерного аналізу до масиву електронних документів є швидкість самого процесу та глибина опрацювання ЕД у порівнянні з традиційною систематизацією, що є особливо актуальним в сучасних умовах лавиноподібного зростання кількості ЕД в електронній бібліотеці.

Для демонстрації можливостей кластерного аналізу було використано перші тридцять п'ять повнотекстових файлів, що надійшли до ДНТБ України в 2023 році. Тематичний напрям аналізованих файлів заздалегідь не був відомий. КТН кожного текстового файлу визначався відносно свого корпусу, текстовий вектор якого формується з усіх файлів крім аналізованого. Побудова вектору КТН всіх досліджуваних текстів – їхнього розподілу за зростанням КТН – дозволив виявити кластери – групи текстів, подібних за змістом та тематикою.

Достовірним критерієм віднесення документів до одного й того ж кластеру є належність КТН файлів достатньо вузькому діапазону значень. Таким чином, використовуючи метод кластерного аналізу проаналізовано повні тексти ЕД, а не лише анотації та назви. Знайдено КТН кожного файлу та виявлено 5 кластерів. Число кластерів, не відоме заздалегідь, визначено об'єктивно, в якості критерію використано тематичний напрям документа. Тематичну рубрику кожного кластеру можна визначити зі спільної частини індексу УДК файлів, що входить до одного й того ж кластеру. Кількість тематичних напрямів визначається кількістю кластерів.

UDC 026:004-0.25.27

Oleksandr Kuznetsov,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9902-1295>,

Head of Department,

Department of Scientific Document Processing and Cataloging,

The State Scientific and Technical Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: nkof@dntb.gov.ua

Victor Zayika,

ORCID <https://orcid.org/0009-0003-6582-6524>,

Candidate of Physical and Mathematical Sciences,

Engineer,

Department of Bibliometrics and Scientometrics,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: victor.zayika@gmail.com

CLUSTERIZATION OF RECEIPTS TO THE ELECTRONIC LIBRARY

The clusterization for selecting groups of input documents similar in subject matter is considered and practically applied, which can be useful when creating and filling an electronic library. The distribution of coefficient of thematic direction on the plane was plotted and electronic documents clusters were identified graphically and analytically.

Keywords: electronic document, electronic library, systematization, vectorization, cluster, clusterization.

УДК 025.45:09»16»

Курганова Олена Юрїївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1609-231X>,

кандидатка філологічних наук, старша наукова співробітниця,
відділ стародруків і рідкісних видань,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: kurganova@nbuv.gov.com

Янчарук Вікторія Євгенїївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7508-9383>,

молодша наукова співробітниця,
відділ стародруків і рідкісних видань,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: vita331@ukr.net

ІНДЕКС УДК ЯК ІНСТРУМЕНТ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ФОНДУ УКРАЇНСЬКИХ СТАРОДРУКІВ

Розглянуто переваги індексу УДК у розкритті інформаційного потенціалу української стародрукованої книги XVI–XVIII ст.

Ключові слова: систематизація стародруків, УДК, фонд українських стародруків, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Українська стародрукована книга XVI–XVIII ст. – цінне надбання національної культури, що є джерелом різноаспектних досліджень й об'єктом підвищеного читацького попиту. У розкритті інформаційного потенціалу стародруків бібліографи традиційно використовують примітки до бібліографічних описів, систематизуючи повторювані дані у вигляді іменних та тематичних

покажчиків до друкованих каталогів. В укладачів електронних каталогів є змога звузити та конкретизувати пошук за допомогою предметних рубрик. Паралельно із предметними рубриками для пошуку інформації за галузями знань у бібліотеках, видавництвах й інформаційних центрах застосовують класифікаційні системи. Великого розповсюдження в світовій бібліографічній практиці набула Універсальна десяткова класифікація (УДК) = UDC (Universal Decimal Classification). Вона використовується у більш ніж 130 країнах світу та перекладена 39 мовами. В Україні застосування УДК регламентовано постановою № 177 Кабінету Міністрів України «Про припинення використання в Україні Бібліотечно-бібліографічної класифікації та впровадження Універсальної десяткової класифікації» від 22 березня 2017 року. Проте у практику бібліографування українських стародруків цей класифікатор досі не впроваджено, відповідно не розроблено методологічні засади його застосування.

Мета нашої розвідки – розкрити потенціал індексу УДК для систематизації фонду кириличних стародруків у відповідності з читацькими запитами.

Суттєвою перевагою УДК є можливість зашифрувати предмет дослідження у певну послідовність цифр. Це дозволяє уніфікувати варіанти пошуку, знімаючи їхню залежність від мови, якою сформульовано запит, і від специфіки пошукової системи та бази даних. Натомість предметні рубрики прив'язані до певних формулювань, назв та понять конкретною мовою. Вони не є уніфікованими, варіюючись залежно від бачення розробників відповідної пошукової системи, систематизаторів певного фонду або укладачів каталогу.

Якщо в установі не впроваджено предметну рубрикацію для фонду стародрукованих видань, пошук за темою в електронному каталозі для читача обмежується введенням ключових слів. При цьому успіх такого пошуку буде залежати від того, чи містить бібліографічний опис видання означені слова. Наявність в описі індексу УДК значно збільшує вірогідність отримання позитивного результату пошуку.

Оскільки для історико-культурних фондів наукових бібліотек України не характерно застосування систематизації за УДК, переваги пошуку за УДК розглянемо на прикладі бази даних Книжкової палати України імені Івана Федорова. Ця база даних містить позначені індексом УДК бібліографічні описи книг, виданих в Україні протягом

2004–2021 рр. За індексом УДК 091.5 у базі можна знайти шість видань на тему «Автографія». Серед цієї вибірки є книги українською, російською та латинською мовами. У назвах трьох книг фігурує слово «автографи», вжите в різних відмінках та різними мовами. В назвах трьох інших видань, як-от, «Альбом Синани», «*Litera scripta manet*» та факсиміле «Малої книжки» Т. Шевченка, слово «автографи» не фігурує. Це звужує можливості пошуку за ключовими словами. Належність вказаних книг до різних тематичних рубрик також ускладнює пошук. Проте наявність в полі УДК індексу 091.5 об'єднує ці шість різнорідних документів в єдиний результат пошукового запиту.

Можливість індексу УДК створювати інтегровані добірки літератури з документів різними мовами, різних жанрів та різної фізичної форми, дотичних до певної дослідницької теми, засвідчує доцільність застосування цієї класифікаційної системи як одного з інструментів систематизації фонду українських стародруків. Практика обслуговування читачів доводить, що дослідницький інтерес користувачів фонду кириличних стародруків становить не лише тематика видань, але й особливості їхнього художнього оформлення і особливості примірників. Це обумовлює потребу розширення критеріїв пошуку: не лише за автором, назвою, роком та місцем видання, але й за певними хронологічними та географічними рамками, елементами оформлення, специфікою матеріалів, наявністю автографів, книжкових знаків тощо. Серед типових питань читачів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського до співробітників відділу стародруків та рідкісних видань ми виділили чотири проблемні запити, які не можуть бути вирішені за допомогою наявних на сьогодні показників та точок доступу в електронному каталозі. Це, зокрема, пошук усіх видань, до складу яких входять: 1) тексти певною мовою; 2) тексти певного змісту; 3) ілюстрації з певними сюжетами; 4) згадки про певну персоналію чи інституцію. Гнучкість системи УДК дозволяє сформувані деталізовані індекси, що допоможуть згенерувати розширені списки літератури у відповідь на такі читацькі запити.

Отже, у застосуванні до систематизації українських стародруків індекс УДК розкриває широкий інформаційний потенціал фонду та підвищує результативність пошуку. Проте ефективність УДК повністю залежна від послідовності дотримання єдиної системи класифікації, побудованої на особливостях фонду та реальних запитах читачів.

UDC 025.45:09»16»

Olena Kurhanova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1609-231X>,
Ph. D. in Philological Sciences, Senior Researcher,
Department of Ancient and Rare Books,
Institute of Book Science,
V. I. Vernadskyi National library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: kurganova@nbuv.gov.ua

Viktoriiia Yancharuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7508-9383>,
Junior Researcher,
Department of Ancient and Rare Books,
Institute of Book Science,
V. I. Vernadskyi National library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: vita331@ukr.net

UDC INDEX AS A TOOL OF SYSTEMATIZATION OF UKRAINIAN EARLY PRINTED BOOK COLLECTION

The article revises possibilities of UDC index in revealing the informational potency of Ukrainian early printed book editions from the 16th to the 18th centuries.

Keywords: systematization of early-printed editions, UDC, collection of Ukrainian early printed editions, V. I. Vernadskyi National library of Ukraine.

УДК 001.8:004.891

Ланде Дмитро Володимирович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3945-1178>,
доктор технічних наук, професор,
старший науковий співробітник,
завідувач кафедри,
Кафедра інформаційної безпеки,
Навчально-науковий Фізико-Технічний Інститут,
Національний технічний університет «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»,
Київ, Україна
e-mail: dwl@gmail.com

Крючин Андрій Андрійович,
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5063-4146>,
доктор технічних наук,
заступник директора,
Інститут проблем реєстрації інформації,
Національна академія наук України,
Київ, Україна
e-mail: kryuchyn@gmail.com

Гарагуля Сергій Сергійович,
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5564-9494>,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
завідувач відділу,
відділ наукового формування національних реферативних ресурсів,
Інститут інформаційних технологій,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: garagulia@nbuv.gov.ua

МЕТОДИ ПОШУКУ ТА ОЦІНЮВАННЯ НАУКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ З ОБОРОННОЇ ТЕМАТИКИ КРАЇНИ НА ОСНОВІ МЕРЕЖЕВОГО АНАЛІЗУ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕФЕРАТИВНОЇ БАЗИ ДАНИХ «УКРАЇНІКА НАУКОВА»

Показано можливість використання реферативної бази даних «Україніка наукова» для проведення аналізу й оцінювання наукового потенціалу дослідників, які працюють над вирішенням завдань підвищення обороноздатності країни, на основі мережевого аналізу даних.

Ключові слова: реферативні видання, мережевий аналіз, бібліотечні електронні ресурси, наукометрія, реферативна база даних, (РБД).

Вирішення актуальних завдань сьогодення України неможливе без формування національних інформаційних ресурсів і створення можливостей їх ефективного використання. Створення методів аналізу баз даних наукової інформації (зокрема, у мілітарному сегменті) дасть змогу оперативно знаходити необхідну інформацію про розробників необхідної продукції і відповідних технологій, для вирішення завдань укріплення обороноздатності країни. Величезний обсяг інформації про результати наукових досліджень накопичено в реферативній базі даних (РБД) «Україніка наукова», яка постійно актуалізується. Національні бази реферативної інформації

дозволяють точно визначити напрями досліджень в конкретній країні, у заданій галузі досліджень. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського спільно з Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України з 1999 року формує загальнонаціональну політематичну РБД «Україніка наукова», де станом на серпень 2023 р. накопичена величезна кількість інформації (більше 813 тис. рефератів, серед яких близько 10 тис. стосуються військової справи) про дослідження вчених України за тривалий період часу, що дозволяє досить точно визначити наукові колективи, які працюють над вирішенням конкретних завдань. Одержані результати досліджень можуть бути використані для визначення виконавців певних розробок та напрямів досліджень, які потребують першочергової фінансової підтримки з метою вирішення нагальних потреб, що стоять перед нашою державою.

Представляє інтерес створення технологій оцінювання наукового потенціалу дослідників в Україні на основі мережевого аналізу реферативних баз даних, визначення розробників технологій, матеріалів, інформаційних продуктів. Окрему задачу становить визначення груп дослідників, які працюють над вирішенням вузькоконтекстуальних задач в окремих наукових напрямках. Методи наукометрії допомагають дослідникам зрозуміти структурний, часовий і динамічний розвиток визначених наукових дисциплін. Високу точність досліджень з визначення наукового потенціалу дослідників в Україні може забезпечити мережевий аналіз даних. Наукометричні дослідження доцільно проводити із використанням наукового картографування, візуалізації та аналізу соціальних мереж. Аналіз мережі співавторів і мережі термінів доцільно проводити з використанням інформаційно-пошукової системи «Бібліометрика української науки». Для більш ефективного використання можливостей РБД «Україніка наукова» (та реферативного журналу «Джерело» як її регулярного дайджесту) організований інформаційний пошук з наданням аналітичних можливостей для оброблення інформації з подальшим розширенням інформаційних ресурсів, а також аналітичних сервісів, що дозволяють виявляти взаємозв'язки авторів досліджень і досліджувати їх динаміку. Перспективою є створення системи інтеграції наукової інформації на основі РБД «Україніка наукова» та розширення її за допомогою підключення інших наукових баз даних.

У контексті підвищення наукоємності військових розробок важливим є створення системи забезпечення інформаційних запитів

підприємств оборонного комплексу України, зокрема, інформацією про розробників певних видів техніки, матеріалів, стартапів та інформаційних систем, створених в Україні. Можуть бути запропоновані різні форми надання такої інформації. Наявні у РБД «Україніка наукова» ресурси дозволяють готувати анотовані покажчики з посиланнями на повні тексти публікацій за вузькоконтекстуальними галузевими запитами: огляди актуальних публікацій щодо новітніх оборонних розробок за пріоритетними напрямками (кібербезпека, робототехніка, безпілотні апарати, розмінування тощо) та/або регулярні дайджести нових надходжень літератури за цими або іншими запитами. Такі інформаційно-аналітичні матеріали узагальнюватимуть широкий спектр науково-технічної інформації (зміст і потенціал нових оборонних розробок і технологій, експертні оцінки, контакти фахівців галузі), що могла опинитися поза увагою з причин розпорошеності джерел наукової інформації за низкою локальних сховищ. Як приклад використання реферативної бази даних можна навести аналіз публікацій за науковим напрямом «Захист інформації». Найбільша кількість досліджень з цього наукового напрямку виконана в таких університетах України: Національний авіаційний університет, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Національний університет «Львівська політехніка», Одеська Національна академія зв'язку ім. А. С. Попова, Вінницький національний технічний університет та інші. Частина досліджень виконана в інститутах Національної академії наук України: Інституті кібернетики імені В. М. Глушкова НАН України, Інституті проблем моделювання в енергетиці ім. Г. Є. Пухова та ін. Автори, які мають значну кількість публікацій наукових публікацій за науковим напрямом «Захист інформації», мають спільні наукові публікації, що відображається у мережах співавторства.

Для оцінки впливу опублікованих робіт на дослідження за науковим напрямом «Захист інформації» проведено аналіз цитування робіт дослідників з використанням бази даних Google Scholar. Слід відзначити, що більшість авторів, які підготували велику кількість публікацій, мають високе цитування наукових робіт, що свідчить про високий рівень затребуваності досліджень у цій галузі.

Створення інформаційних систем спеціального призначення вимагає використання технології криптографічного захисту

інформації. Спостерігається поступове збільшення публікацій з цього напрямку. Виявлено коло установ, що найактивніше працюють в цьому напрямі. Визначені зв'язки між авторами показують наявність спільних публікацій. За останні роки швидко зростає кількість публікацій з тематики створення безпілотних летальних апаратів, збільшується кількість організацій, які проводять дослідження в цій галузі техніки.

Аналіз публікацій за визначеною пріоритетною тематикою оборонного комплексу в РБД «Україніка наукова» виявив, зокрема, такі результати: за запитом «кібербезпека» – 355 документів, за запитом «робототехніка» – 115 документів, за запитом «безпілотні літальні апарати» – 761 документ, за запитом «засоби розмінування територій» – близько 40 документів. Це робить РБД «Україніка наукова» вкрай важливим джерелом для пошуку й оцінювання оборонного потенціалу України.

UDC 001.8:004.891

Dmytro Lande,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3945-1178>,

Doctor of Technical Sciences, Professor,

Senior Researcher,

Head of the Department,

Department of Information Security,

Institute Educational and Scientific Physical and Technical,

National Technical University «Ihor Sikorskyi Kyiv Polytechnic Institute»,

Kyiv, Ukraine

e-mail: dwl@gmail.com

Andriy Kryuchyn,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5063-4146>,

Doctor of Technical Sciences,

Deputy Director,

Institute for Information Recording,

National Academy of Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: kryuchyn@gmail.com

Serhii Harahulia,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5564-9494>,

Ph. D., Head of Department,

Abstracting Department,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: garagulia@nbuv.gov.ua

**METHODS OF FINDING AND EVALUATING THE COUNTRY'S
DEFENSE-RELATED SCIENTIFIC POTENTIAL BASED ON
NETWORK ANALYSIS OF THE NATIONAL ABSTRACT DATABASE
«UKRAINIKA NAUKOVA»**

The possibility of using the abstract database «Ukrainika Naukova» to conduct an analysis of the assessment of the scientific potential of researchers in Ukraine who are working on solving tasks to increase the country's defense capability is shown on the basis of the network analysis.

Keywords: abstract periodicals, network analysis, library electronic resources, scientometrics, abstract database

УДК 004.65:[025.7/.9-028.27:008(477)]-043.83-047.36

Лобузин Іван Володимирович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0540-4923>,

кандидат наук з соціальних комунікацій,

старший науковий співробітник,

відділ технологій електронного науково-інформаційного обслуговування,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна,

e-mail: loboozin@nbuv.gov.ua

**ЗВЕДЕНИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ РЕЄСТР
ОЦИФРОВАНОЇ СПАДЩИНИ:
МОНІТОРИНГ ТА ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ
ЦИФРОВОГО РЕСУРСУ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ**

Проаналізовано міжнародний досвід створення централізованих національних бібліотечних реєстрів оцифрованої спадщини. Розглянуто необхідність створення такого реєстру в Україні для успішної реалізації проекту Національної електронної бібліотеки України.

Ключові слова: національна електронна бібліотека, реєстр оцифрованої спадщини, планування оцифрування

У 2023 році відбулася координаційна зустріч представників Української бібліотечної асоціації (УБА), Міністерства культури та

інформаційної політики України (МКШУ), Державної архівної служби України, національних, державних, університетських та публічних бібліотек, національних музеїв та архівів, на якій було оголошено про початок проекту створення Національної електронної бібліотеки України (НЕБУ) за підтримки ЮНЕСКО та ІФЛА. На сайті Українською бібліотечною асоціації зазначено, що метою проекту є захист культурного надбання України в частині документальної спадщини, що знаходиться в інституціях пам'яті по всій Україні (бібліотеках, архівах, музеях тощо), шляхом її оцифрування та створення надійної системи збереження і доступу до цифрових копій об'єктів через Інтернет на довготривалій основі. Перший етап, який координуватиме УБА спільно з МКШУ в 2023 році, передбачає вивчення досвіду бібліотек інших країн у створенні електронних бібліотек національного рівня і досвіду українських бібліотек, архівів, музеїв, бізнесу в оцифруванні та створенні баз даних оцифрованих документів.

З огляду на те, що цифровізація є завданням, яке потребує значних фінансових та інтелектуальних інвестицій, вивчення міжнародного досвіду показує, що для бібліотек критичним завданням в процесі створення цілісного національного цифрового документального ресурсу є запобігання дублюванню вже здійсненої роботи з оцифрування бібліотечних документів. Для вирішення цього завдання створюються національні реєстри оцифрованої спадщини, які надають можливість здійснювати моніторинг вже оцифрованих ресурсів, оцінювати їх якість та повноту, використовувати для укладання планів оцифрування. Такі реєстри запобігають повторному оцифруванню документів, розміщенню тієї самої копії на багатьох порталах, оптимізують плани оцифрування, дають змогу закрити лакуни, що з'являються у зв'язку з наявністю унікальних та рідкісних документів лише в окремих фондах. Вчені та професійна спільнота наголошують на проблемі відсутності загального електронного реєстру об'єктів культурної спадщини України, а також відсутності стратегії оцифрування таких об'єктів. Сьогодні, ситуація із збереженням та доступом, незворотними втратами національного надбання особливо загострилась у 2022 році, у зв'язку з воєнними діями в Україні. Ці події актуалізували в Україні проблеми ефективного оперативного створення та збереження національного цифрового історико-культурного ресурсу. Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого реалізує проєкт зі створення реєстру оцифрованого культурного надбання «Зведений каталог

оцифрованих видань публічних бібліотек України» (<http://digit.catalogue.nplu.org/>). Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського формує е-бібліотеку «Україніка» на засадах обліку та акумуляції документальної спадщини українського народу як цифровий ресурс архівних, рукописних і друкованих джерел, створених в Україні або інших державах — про Україну, її історію, економіку, культуру. Основу цього науково-довідкового реєстру українських цифрових ресурсів складають оцифровані документи власного фонду НБУВ та інтеграція вільнодоступних інтернет-ресурсів. НБУВ також підтримує формування корпоративного електронного каталогу бібліотек установ НАН України, у фондах яких зберігається багато колекцій наукової та історико-культурної ваги, документи цих колекцій є національним культурним надбанням українського народу, які за критеріями є першочерговими об'єктами збереження та оцифрування. Цей ґрунтовний доробок національних бібліотек України може бути покладений в основу планування, реєстрації та моніторингу процесів оцифрування для реалізації проекту Національної електронної бібліотеки України.

У більшості випадків, в процесі формування такого цілісного національного цифрового ресурсу постачальниками контенту є учасники спільного корпоративного проекту, між якими укладаються угоди, що закріплюють умови участі кожного з партнерів і їх відповідальність, правила доступу до ресурсів. Матеріали звіту з оцифрування Європейської Комісії за 2015–2017 рр. (Implementation of Commission Recommendation on the digitisation and online accessibility of cultural material and digital preservation. Consolidated Progress Report 2015–2017) свідчать, що централізований моніторинг оцифрування на національному рівні здійснюють шістнадцять держав-членів (BE, BG, CZ, DE, EE, IE, EL, ES, FR, HR, LV, LT, NL, AT, SK і FI). У більшості випадків моніторинг на національному рівні є частиною національних програм, планів, проектів оцифрування. Ці національні плани та стратегії оцифрування містять методологію моніторингу та реєстрації процесу оцифрування, яка встановлює показники ефективності та відсоткові цілі, які відстежуються за допомогою різних механізмів звітності. Відповідно ця звітність надалі впливає на визначення обсягів фінансування. Серед таких загальнодоступних реєстрів слід відзначити такі проекти як «Центральний реєстр оцифрованого культурного надбання» (Central Register of Digitized Cultural Heritage) – Сербія, «Реєстр оцифрування» (Digitisation Register,

<http://www.registrdigitalizace.cz/rdcz/>) – Чехія. У Німеччині реєстрацію цифрової спадщини здійснює Німецька цифрова бібліотека (Deutsche Digitale Bibliothek, DDB), яка збирає весь цифровий контент німецькою мовою зі всіх закладів культури незалежно від відомчого підпорядкування. У Фінляндії практика звітування та моніторингу оцифрування історико-культурних об'єктів відрізняються між різними відомствами.

Як показує світова практика, створення центрального реєстру оцифрованого культурного надбання потребує вирішення таких першочергових завдань, як визначення стандартів метаданих та типових ліцензій щодо доступу до цифрових матеріалів, розроблення процедур обов'язкової реєстрації оцифрованих ресурсів, їх технічних характеристик та параметрів доступу.

У підсумку можна отримати значні переваги централізованого моніторингу процесів оцифрування на національному рівні, які включають:

- встановлення єдиних стандартів метаданих, технічних параметрів, правових критеріїв доступу до цифрових об'єктів;

- зменшення небажаного багатократного дублювання оцифрованих об'єктів;

- ліквідація лакун цифрового контенту, який зберігається в фондах різних установ;

- міжвідомча координація зусиль із створення спільних цифрових колекцій;

  - економія витрат на виготовлення цифрових копій;

  - оптимізація зусиль на підготовку планів оцифрування;

  - ефективний доступ та обмін результатами оцифрування;

  - державний моніторинг оцифрування та оптимальне визначення обсягів фінансування.

Публічний доступ до таких реєстрів також сприяє міждержавному обміну інформацією щодо цифрового ресурсу культурного надбання, надає можливість формування міждержавних цифрових колекцій загальносвітового значення.

На нашу думку, в межах проєкту НЕБУ (Національної електронної бібліотеки України) слід було б започаткувати створення національного реєстру оцифрованої спадщини України, який буде сприяти: (1) інвентаризації наявних цифрових ресурсів; (2) усталенню єдиних змістових, технічних та правових вимог до цифрових культурних об'єктів; (3) створенню єдиного національного цифрового ресурсу; (4) щорічному моніторингу процесів

оцифрування; (5) здійсненню національних історико-культурних програм та формуванню цифрових проблемно-орієнтованих колекцій української спадщини.

UDC 004.65:[025.7/.9-028.27:008(477)]-043.83-047.36

Ivan Lobuzin,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0540-4923>,

Ph. D. in Social Communication, Senior Researcher,

Department of Technologies of Electronic Scientific and Information Service,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: loboozin@nbuv.gov.ua

CONSOLIDATED NATIONAL REGISTER OF DIGITIZED HERITAGE: MONITORING AND PLANNING OF DEVELOPMENT OF DIGITAL RESOURCE LIBRARIES OF UKRAINE

The international experience of creating centralized national library registers of digitized heritage is analyzed. The necessity of creating such a registry in Ukraine for the successful implementation of the project of the National Electronic Library of Ukraine was considered.

Keywords: national electronic library, digitized heritage register, digitization planning.

УДК (001.6+002.6):027

Лобузін Катерина Вілентіївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3371-4029>,

докторка наук із соціальних комунікацій,

директорка,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: loboozina@nbuv.gov.ua

ЦИФРОВІ РЕСУРСИ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК У РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ ЗНАНЬ

Розглянуто сучасні тенденції розвитку цифрової інфраструктури знань, в якій для розвитку технологій та інновацій першочергового значення набувають інформаційні ресурси. У зв'язку з цим, цифрові ресурси наукових

бібліотек стають вагомою частиною системи організації та управління цифровими знаннями.

Ключові слова: інфраструктура знань, цифрові інформаційні ресурси, наукові бібліотеки, системи організації знань, управління знаннями

На сьогодні відбулися значні зміни в цифровій інфраструктурі наукового знання. Зазвичай до поняття інфраструктури знань включають існуючу структуру та процеси отримання знань (наукові установи та освітні заклади), а також джерела знань. Саме у частині розвитку доступу та розкриття знань наукові бібліотеки можуть зробити значний внесок в умовах швидкого поширення цифрових технологій у всіх сферах діяльності. Як зазначається в «Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації» (розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р.), прискорений сценарій цифрового розвитку передбачає створення та розвиток цифрових інфраструктур як основи використання переваг цифрового світу у повсякденному житті та платформи для досягнення ефективності економіки взагалі.

У 2022 році вченими Університету Гани було проведено дослідження 42 наукових публікацій (2020–2021 рр.) з різних країн світу за темою управління знаннями в бібліотеках «*Knowledge management strategies in libraries: a systematic review*». Результати дослідження показали, що складності розвитку цього перспективного напрямку пов'язані в першу чергу з відсутністю у бібліотеках необхідної технологічної інфраструктури. Аналогічні проблеми виникають також в наукових бібліотеках України. Сучасні дослідження формування нового технологічного укладу показують, що інфраструктура знань набуває ключового значення для формування домінуючих технологій шостого технологічного укладу. Розвивається процес виробництва знань, який отримав назву «п'ятого сектору економіки», який не лише продукує інтелектуальний продукт, а й забезпечує належну підготовку та функціональне збереження інтелектуального потенціалу суспільства (Титаренко Л. М. *Структурні чинники формування постіндустріальної економіки в Україні*. 2012). Базою інновацій стають потоки знань, інфраструктура знань стає нелінійною, стрімко зникають межі між фундаментальною та прикладною наукою, розвиваються концепції «відкритої науки» та «відкритих інновацій» (Федулова Л. І. *Тенденції розвитку національних інноваційних*

систем: уроки для України. 2015). Прискорюється створення інфраструктури інноваційно-орієнтованого суспільства, що дозволяє обмінюватися інформацією і знаннями без істотних часових витрат, швидко і ефективно систематизувати, обробляти накопичені дані, що істотно підвищує здатність до створення та дифузії інновацій (Зрибнева І. П. *Інфраструктурний вплив на формування нового технологічного укладу*. 2019).

Процес активного входження бібліотечних наукових ресурсів до цифрової інфраструктури знань тісно пов'язаний із змінами у цифровій науковій комунікації та рухом до відкритих знань. Бібліотеки в цьому процесі можуть забезпечити не лише широкий відкритий доступ до достовірних знань гарантованої якості, а й забезпечити дотримання сучасних стандартів організації знань та створення інфраструктури з відповідним авторитетним контролем постачання даних.

Сучасні наукові бібліотеки надають користувачам не прості інформаційно-пошукові системи, а впроваджують розвинені системи розкриття (виявлення) знань, забезпечені складними семантичними інструментами; формують інтелектуальні цифрові сервіси підтримки наукових досліджень та управління науковими даними; беруть участь як рівноправні наукові партнери у створенні та супроводі проєктів цифрової гуманітаристики. Терміни та технології систем організації знань активно впроваджуються у бібліотечну діяльність сучасних національних та наукових бібліотек, але саме інфраструктурний підхід надає можливість інтегрувати всі ці інтелектуальні бібліотечні сервіси до єдиної національної цифрової інфраструктури знань. Особливо актуальні ці процеси в Україні, яка активно розвиває цифрові наукові та освітні ресурси і сервіси, які можна значно збагатити за рахунок бібліотек надійними та достовірними джерелами наукової інформації, за умов сумісності та інтероперабельності з іншими науковими інформаційними системами національного та міжнародного рівня.

UDC (001.6+002.6):027

Kateryna Lobuzina,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3371-4029>,

Dr. Sci. in Social Communication,

Director,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: loboozina@nbuv.gov.ua

DIGITAL RESOURCES OF SCIENTIFIC LIBRARIES IN THE DEVELOPMENT OF KNOWLEDGE INFRASTRUCTURE

The current trends in the development of the digital infrastructure of knowledge are considered, in which information resources are of primary importance for the development of technologies and innovations. In this regard, digital resources of scientific libraries become an important part of the system of organization and management of digital knowledge.

Keywords: knowledge infrastructure, digital information resources, research libraries, knowledge organization systems; knowledge management.

УДК 070.488-028.27(477)»192/193»:001.891:[94+008](477)

Лощинська Наталія Василівна,

ORCID <http://orcid.org/0000-0001-6535-5863>,

кандидатка філологічних наук, доцентка,

старша наукова співробітниця,

відділ інформаційно-комунікаційних технологій,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: loschynska@nbuv.gov.ua

Е-КОЛЕКЦІЯ «ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІ ЖУРНАЛИ ДОБИ УКРАЇНІЗАЦІЇ»

Проаналізовано можливості електронної колекції «Літературно-художні журнали доби українізації» у дослідженні історико-культурної спадщини України періоду 20–30-х років ХХ ст. в електронному середовищі; досліджено принципи її рубрикації та семантичний інструментарій.

Ключові слова: журнал, періодика, електронна колекція, оцифрування, електронний ресурс, українізація.

Електронна бібліотека «Україніка», сформована колективом бібліотекарів та науковців Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, є зібранням документів і матеріалів з вітчизняної історії, культури, етнографії, фольклору, географії тощо. Одним із видів сегментації інформації в ньому та способів створення

ефективного доступу до масштабних електронних ресурсів є об'єднання їх в окремі історико-культурні одиниці – колекції. В електронній бібліотеці «Україніка» НБУВ наявні більше 20 колекцій. Ми дослідили одну з них – «Літературно-художні журнали доби українізації». При описі цифрових колекцій послуговуються міжнародним стандартом ISO 27730:2012: «Міжнародний стандартний ідентифікатор колекцій» (International Standard Collection Identifier, ISCI). Обов'язковими елементами є: назва; опис (анотація); мова; ідентифікатор колекції; місце розташування; режим доступу; власник; тема (предмет); особа, відповідальна за формування колекції; тип ресурсів; формат ресурсів; колекція вищого рівня; колекція нижчого рівня; пов'язані колекції. Колекція «Літературно-художня періодика доби відродження» була започаткована в 2019 році й належить до тематичних. Вона пов'язана з рядом інших колекцій за різними критеріями: хронологією, територією, персоналіями, мовою тощо. Аналіз змістового наповнення журналів «Червоний шлях», «Глобус», «Вапліте», «Життя й революція», «Гарт» та ін. дозволив уніфікувати їх контент та зумовив таку рубрикацію для внутрішнього упорядкування е-колекції: українська література, зарубіжна література, українське і зарубіжне літературознавство, мистецтво, хроніка, суспільні науки, природничі науки, політика, архівні матеріали, публіцистика, мемуаристика, бібліографія. Наразі е-колекція «Літературно-художні журнали доби українізації» містить 286 документів. У перспективі планується оцифрування журналів «Життя й революція», «Гарт», «Плуг», «Глобус», «Нова генерація». 20–30-ті роки ХХ ст., відомі як роки запровадження політики українізації, становлять складний і неоднозначний період у житті України загалом та в історії літератури зокрема. Це був той час, коли періодика була майже єдиним джерелом, на базі якого вона формувалася. У період відродження літературно-художні журнали не лише пропагували художню творчість, а й виконували функцію популяризатора громадсько-політичної думки, нових філософсько-естетичних ідей, мистецьких напрямів, критичної думки. Загалом періодика про мистецтво слова характеризується соціальною інституціалізованістю, виступає самостійним гравцем у просторі соціальних комунікацій. Завдяки мобільності в журналах найкраще відображається темп літературного життя, його динаміка. І так було не лише в досліджуваній період. Як писав І. П. Житецький, «українські громадяни завше пам'ятали, що без преси, без свого часопису

українська справа ніяк не може вийти на шлях справжнього національного життя». Журнали доби українізації, такі як «Глобус», «Життя й революція», «Шляхи», «Шляхи мистецтва», «Критика», «Книгар», «Плуг», «Гарт», «Аспанфут», «Червоний шлях» та ряд інших, становлять питому складову історії української радянської літератури. Успадкувавши кращі традиції старшого журнального «покоління», до якого належать «Киевская старина», «Літературно-науковий вісник», «Правда», «Житє і слово», вони стали представниками новаторських пошуків, сміливих експериментів в області тематики, стилістики, течій, шкіл, напрямів.

Основними рисами колекції «Літературно-художні журнали доби українізації» є:

цілісність зібрання;

взаємозв'язок поданих в колекції документів;

повнота відображення предмета колекції за тривалий період його розвитку;

єдині принципи відбору матеріалу;

спільний інтерфейс;

можливість багатоаспектного пошуку елементів колекції.

Кількісні і якісні показники літературно-художніх видань відображають стан літературного процесу на певному етапі і слугують одним з джерел вивчення історії літератури та літературної критики. Широкий асортимент літературної періодики свідчить про активний органічний розвиток літературного процесу в країні, про його життєвість та потенційні можливості. Її введення до цифрового середовища забезпечить інтеграцію бібліотечно-інформаційних ресурсів НБУВ у сучасний електронний інформаційний простір. Завдяки ґрунтовному аналізу принципів побудови, семантичних інструментів, змістового наповнення однієї з найцікавіших електронних колекцій вперше було розкрито роль і значення використання такого виду цифрової гуманітаристики для дослідників Розстріляного відродження та пересічних користувачів, котрі цікавляться історією української культури.

UDC 070.488-028.27(477)»192/193»:001.891:[94+008](477)

Nataliia Loshchynska,

ORCID <http://orcid.org/0000-0001-6535-5863>,

PhD in Philological Sciences, Senior Research Associate,

Associate Professor,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: Loschynska@gmail.com

E-COLLECTION «LITERARY AND ARTISTIC MAGAZINES OF THE ERA OF UKRAINIANIZATION»

In the article is analyzed the possibilities of the electronic collection «Literary and artistic journals of the era of Ukrainianization» in the study of the historical and cultural heritage of Ukraine in the period of the 20s and 30s of the 20th century. in the electronic environment; investigated the principles of its classification and semantic tools.

Keywords: magazine, periodical, electronic collection, digitization, electronic resource, Ukrainianization.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:[004.738.5:025.2:025.5]-047.44

Мартинюк Олександр Миколайович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8246-640X>,

молодший науковий співробітник,

відділ наукової організації електронних інформаційних ресурсів,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна,

e-mail: martinyuk@nbuv.gov.ua

РЕПОЗИТАРІЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО ЯК ІННОВАЦІЙНА СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ ЦИФРОВОЇ НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Розглядається необхідність розширення функціоналу Репозитарію НБУВ з подальшим урахуванням змін у функціональності та систематизації. Описано деякі перспективні напрацювання при вдосконаленні інноваційної складової функціонування Репозитарію НБУВ.

Ключові слова: Репозитарій НБУВ, розширюваність, систематизація, функціональність, цифрова наукова комунікація.

Постановка проблеми. Сучасне наукове середовище постійно змінюється, що вимагає впровадження інноваційних підходів у наукову комунікацію для забезпечення ефективного поширення та

доступу до наукових досліджень. У цьому контексті цифрові технології та інструменти відіграють важливу роль у забезпеченні швидкої та зручної взаємодії між науковцями та споживачами наукової інформації.

Однак існуючий інструментарій для бібліотечної наукової комунікації, зокрема Репозитарій НБУВ, потребує оновлення та адаптації до змін у науковому середовищі, особливо в забезпеченні зручного, ефективного та сучасного способу пошуку, доступу та взаємодії з науковими ресурсами, що зберігаються.

З урахуванням збільшення обсягу наукової інформації, тематичного розмаїття досліджень та росту потреб користувачів стає важливим розробити нові функціональні можливості Репозитарію, що враховували б принципи інноваційної цифрової наукової комунікації. Крім того, необхідно визначити алгоритми взаємодії між науковцями, що співпрацюють та користуються ресурсами Репозитарію, з метою поліпшення ефективності та продуктивності наукової діяльності.

Окрім того, систематизація та класифікація накопиченої наукової інформації за тематичними напрямками є важливим аспектом для забезпечення зручного та логічного доступу до матеріалів, що зберігаються. Проблема полягає в розробці ефективного інструментарію систематизації та класифікації, що дозволять покращити організацію та використання наукових ресурсів у Репозитарії.

Основні матеріали дослідження. У процесі дослідження приділено увагу розробці та впровадженню нових функцій, які відповідають сучасним вимогам та інноваційним потребам користувачів. Це здійснювалося з урахуванням інтеграції нового функціоналу з вже існуючими можливостями наукових ресурсів Бібліотеки. Також було розроблено алгоритм оцінювання, який допомагав забезпечити відповідність нових функцій сучасним вимогам користувачів та інноваційним потребам наукової комунікації.

Одним з ключових аспектів дослідження була тематика розширюваності Репозитарію. Було проведено огляд перспективності розширення функціоналу ресурсу на майбутнє. Це означало розгляд можливості додавання нових функцій та інструментів, які забезпечували би гнучкість та перспективність використання Репозитарію в майбутніх наукових комунікаціях.

Проведено систематизацію накопичених наукових матеріалів Репозитарію НБУВ за тематичними напрямками. Це дозволило більш доцільно та зручно структурувати і забезпечувати доступність матеріалів для користувачів, використовуючи категорії, ключові слова та інші методи класифікації.

Впровадження інноваційних рішень були невід'ємною частиною дослідження. Забезпечення постійного моніторингу та підтримки структури Репозитарію дозволило відповідати змінюванім інноваційним потребам користувачів, що оновлювалися відповідно до змін інформаційних потоків та актуальних запитів.

Особлива увага також була приділена розширенню тематичних колекцій Репозитарію, таких як історія НБУВ, національна бібліографія, музична спадщина України, образотворча спадщина, книгообмін НБУВ, бібліографія НБУВ, цифрова наукова комунікація та інші. Це розширення допомогло забезпечити більш зручний та логічний доступ до матеріалів для користувачів та підвищувало ефективність пошуку та використання інформації.

На основі аналізу статистичних даних використання сервісів у НБУВ були визначені пошукові алгоритми користувачів. Для поліпшення продуктивності у використанні нових матеріалів та обробки пошукових запитів планується складання інструкції для користувачів Репозитарію.

Висновки. В цілому, дослідження дозволило успішно реалізувати інноваційні рішення, що сприяють забезпеченню зручного та ефективного доступу до наукових ресурсів Репозитарію. Розширення функціоналу та систематизація матеріалів внесли значний вклад у розвиток цифрової наукової комунікації та сприяють поліпшенню якості наукових досліджень й обміну знаннями. Такі інновації є важливим кроком у розвитку Репозитарію НБУВ та сприяють підвищенню ролі бібліотек у цифровому науковому середовищі. Подальший розвиток та вдосконалення інноваційної складової цифрової наукової комунікації в Репозитарії НБУВ сприятимуть підвищенню ефективності та конкурентоспроможності наукового доробку Бібліотеки в науковому співтоваристві.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:[004.738.5:025.2:025.5]-047.44

Oleksandr Martyniuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8246-640X>,

Junior Researcher,

Department of Scientific Organization of Electronic Information Resources,

Institute of Information Technologies,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: martinyuk@nbuv.gov.ua

THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE REPOSITORY AS AN INNOVATIVE COMPONENT OF MODERN DIGITAL SCIENTIFIC COMMUNICATION

The necessity of expanding the functionality of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine Repository with further consideration of changes in the functionality and systematization is being considered. Some promising developments in improving the innovative component of the functioning of this resource are described.

Keywords: V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine Repository, extensibility, systematization, functionality, digital scientific communication.

УДК 077.5:027.625(477)

Несененко Оксана Миколаївна,

ORCID <https://orcid.org/0009-0008-6020-8408>,

аспірантка,

провідний фахівець із комп'ютерної графіки навчально-виробничої
майстерні тележурналістики,

факультет журналістики,

Київський університет імені Бориса Грінченка,

Київ, Україна

e-mail: omonyshchenko97@gmail.com

НОВІ МЕДІА В ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ БІБЛІОТЕК ДЛЯ ДІТЕЙ

Проаналізовано зміни у способах поширення та передавання інформації через цифровізацію суспільства. Висвітлено проблематику комунікації між співробітниками дитячих бібліотек та дитячою аудиторією посередництвом нових медіа як сучасних технологій соціалізації.

Ключові слова: нові медіа, бібліотека для дітей, інформаційні технології, соціальна мережа, кросмедійність.

На початку ХХІ століття спостерігається бурхливий розвиток засобів масової комунікації. Нові медіа активно ввійшли в загальний ужиток респондентів бібліотечної галузі. Тому необхідність

сприйняття доквілля, його інформаційна насиченість, нові вміння та знання у бібліотечній справі стали обов'язковими для адаптації до вимог сучасних інформаційних технологій. Відповідно до цього зазнають трансформації традиційні бібліотеки для дітей. За підрахунками фахівців станом на 01.01.2022 р. в Україні функціонує 795 спеціалізованих бібліотек для дітей, користувачами яких є близько 2,4 млн осіб щороку. Сьогодні бібліотеки для дітей – це осередок для проведення дозвілля та отримання розширених і поглиблених знань.

Головна дитяча бібліотека країни – Національна бібліотека України для дітей, що є «загальнодержавним книгосховищем документів універсального характеру та повного репертуару національних творів друку для дітей, а також науково-методичним, науково-дослідним, координаційним центром для мережі бібліотек України для дітей». Крім Національної бібліотеки України для дітей, власні електронні каталоги ведуть Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська обласні бібліотеки для дітей; Київська, Львівська, Миколаївська центральні міські бібліотеки для дітей. Тобто потенціал таких закладів має шанс повноцінно функціонувати у сфері послуг.

Розвиток та виховання сучасних дітей суттєво відрізняється від попереднього покоління. Відповідно й змінюються погляди та способи використання медіа для дитячої аудиторії. Нині батьки та юне покоління надають перевагу кросмедійності, тобто використовують відразу кілька способів передавання необхідної інформації. Українські бібліотеки підтримують це нововведення, активно відображають свою діяльність та співпрацюють з користувачами через вебсайти та соціальні мережі (зокрема «Фейсбук», «Інстаграм»). Бібліотекарі використовують такі види віртуального спілкування: блоги, мікроблоги, фото- та відеосервіси, конкурси, соціальні закладки й новини та форуми.

Отож, бібліотеки та нові медіа взаємодоповнюють один одного. Т. І. Поліщук зазначає, що «вивченням медіа-сфери бібліотек, ефективності використання ними нових медіа та впровадженням в свою роботу медіа-практик (опрацюванню їх сторінок у соціальних мережах та аналіз якості контенту) займаються не лише зарубіжні та вітчизняні вчені, а й бібліотекарі, дослідники книгозбірень та

неурядові організації». Наприклад, у мережі «Фейсбук» активно функціонує сторінка «Публічна бібліотека-медіатека м. Радомишль» (ПБМР). Окрім постійних відвідувачів, зокрема, дошкільнят та школярів, працівники активно спілкуються через соціальну мережу за допомогою цікавих мікроблогів, що виходять відповідно до рубрикації сторінки, та влаштовують конкурси й майстер-класи в очному та онлайн-форматах. Станом на 13.08.2023 р. на сторінці бібліотеки зафіксовано понад 1700 учасників. Відповідно до населення міста (13,7 тис. мешканців) та кількості дітей – це досить гарний результат співпраці через формат нових медіа. Тому використання медіа в діяльності бібліотек для дітей – це насамперед збільшення аудиторії, зацікавленість користувачів контентом та наявними книгами, а також легкодоступність інформації для різних гаджетів (планшетів, телефонів, смарт-телевізорів, комп'ютерів).

Висновки. Діяльність бібліотек для дітей спрямована на творчу та навчальну самореалізацію особистості дитини та її соціалізацію. Перехід традиційних бібліотек до кросмедійності має чималий попит серед дітей та юнацтва. Нові медіа, які використовуються бібліотечними установами, є важливими у формуванні, виготовленні та реалізації контенту відповідно до сучасних потреб українських дітей.

UDC 077.5:027.625(477)

Oksana Nesenenko,

ORSID <https://orcid.org/0009-0008-6020-8408>,

Graduate Student,

Leading Specialist in Computer Graphics of Television Journalism,

Faculty of Journalism,

Borys Hrinchenko Kyiv University,

Kyiv, Ukraine,

e-mail: omonyshchenko97@gmail.com

NEW MEDIA IN THE FUNCTION OF UKRAINIAN LIBRARIES FOR CHILDREN

Changes in the ways of spreading and transmitting information due to the digitization of society are analyzed. The problems of communication between employees of children's libraries and the children's audience through new media as modern technologies of socialization are highlighted.

Keywords: new media, children's library, information technology, social network, cross-media.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:004.65УКРАЇНІКА]:001.89

Поліщук Тетяна Валентинівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5157-8182>,

молодша наукова співробітниця,

відділ наукового формування національних реферативних ресурсів,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: polishchuktetana@gmail.com

ГУМАНІТАРНІ НАУКИ В РЕФЕРАТИВНІЙ БАЗІ ДАНИХ «УКРАЇНІКА НАУКОВА»: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ТЕМАТИЧНІ ЗМІНИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Розглянуто тенденції розвитку гуманітарних досліджень на прикладі реферативної бази даних «Україніка наукова» за період 2000–2020 років. Увагу приділено підґрунтям змін у виборі наукових зацікавлень вчених.

Ключові слова: тематика досліджень, гуманітарні науки, наукові дослідження, дослідницькі тренди, реферативна база даних.

У сучасних умовах інтелектуалізації та інформатизації суспільства варто відмітити надзвичайно потужний вплив суспільно-політичного життя на актуальність досліджуваних питань, що порушуються в науці. Так, початок 2000-х років відзначився увагою до сфери інформаційних технологій (етап масової комп'ютеризації та поширення перших соціальних мереж) та медицини (а саме частини естетичного напрямку, від фармакології до пластичної хірургії). В останньому ж десятилітті активно зріс інтерес до тактичної та екстренної медицини.

Темою дослідження є аналіз тенденцій і тематичних змін у вітчизняній гуманітаристиці. Дослідження здійснюється на аналізі кількісних показників масиву РБД «Україніка наукова».

Наукові зацікавлення в сфері ІТ за період 2000–2010 рр. пройшли шлях від вузькопрофільної інформаційно-обчислювальної технології (техніка і програмування) до інформаційно-аналітичної технології (штучного інтелекту). Значно розширилося поле дослідження з питань захисту інформації (як особистої, так і державно-корпоративної). Фактично було створено не просто побіжно-допоміжний асортимент знарядь, а окремий, хай не суб'єкт, але активний інструмент наукового дослідження.

2014 рік також вніс певні корективи, хоча і не змінив повністю пропорцію наукових зацікавлень у вітчизняній гуманітаристиці. Дуже повільно змінювалось тематичне розмаїття досліджень – в філології змістився фокус інтересу від історичного огляду до «бурхливого» сьогодення. В історичних дослідженнях гостро постало питання достовірності знань з історичного розвитку і поступово сформувалися школи дослідження української історії, саме в напрямі точності, достовірності та самостійності. Виявилось, що козацтво і Військо Запорізьке було професійним формуванням, а не лише стихійно організованим повсталим селянством. В політичних науках відійшли від постулатів лише теорії науки, й акценти досліджень змістилися до взаємодії економіки, суспільства і політичної верхівки. Було продемонстровано перехід від пасивного спостереження до активного виборювання передових позицій в політичному житті України та світу.

Період 2010–2020 рр. зробив акцент на безпековому розвитку суспільства. Поступово з'явилися якісно нові напрями з питань особистої, суспільно-державної та світової безпеки, що вимагали всебічного дослідження. Так, до 2010 року в основному розглядалася техніка чи методика проведення бойових операцій лише в порівняльному розрізі українського та світового досвіду. Проте не варто забувати і про специфічність галузі, тому більш масштабне поповнення матеріалів відбудеться дещо пізніше.

Загальноосвітні тенденції в розширенні доступу до інформації всіх верств населення також сприяли розвитку і освіти для дорослих, а не тільки в аспекті курсів підвищення кваліфікації чи перепрофілювання. Методологія навчання та педагогіка значно збагатили свої сфери інтересів, особливо з питань інклюзивної школи. Крім того, варто зазначити і вплив Covid-19, що фактично змусив пристосовуватися до нових умов функціонування всю систему освіти, не тільки України, а й світу.

Також варто відзначити, що мовне питання в Україні ніколи не втрачало своєї актуальності, оскільки мабуть в жодній країні світу питання правопису не вирішується на рівні головного законодавчого органу влади (Верховної Ради). З 2017 до 2019 року черговий пік мовного питання підсумувався виходом нового «Українського правопису» (2019).

Після подій 2022 року можна робити сміливий прогноз щодо активного розвитку досліджень з питань ековідновлення навколишнього середовища, будівництва, винайдення/оновлення

матеріалів для потреб промисловості та різноманітних аспектів ощадного матеріалознавства.

Таблиця. 1

Кількість документів за окремим галузями знань у РБД за періодами:

	2000-2009	2010-2020	Зміни у кількості
Філологічні науки	15745	19196	+ 22%
Історія	12590	9229	- 27%
Культура. Наука. Освіта	30568	36525	+ 19%
Медичні науки	56026	78872	+ 41%
Військова справа	3346	5743	+ 72%

За даними табл.1 можна побачити кількісні зміни, що відбулися за понад 20 років на прикладі матеріалів РБД «Україніка наукова». Порівняно з актуальними у контексті пандемії коронавірусної хвороби та російсько-української війни медичними й військовими науками відповідно вітчизняна гуманітаристика виявляє суттєво повільніші темпи приросту публікацій, а подекуди навіть зменшення їхньої кількості. Варто зазначити і той факт, що незважаючи на незначну різницю в кількісних показниках значно розширилося коло наукових зацікавлень, тематичний спектр виявляє суттєве розпорошення, що відбивається, зокрема, у впровадженні нових рубрик Тематичного рубрикатора НБУВ, що відповідали би оновленому змістові дослідницьких трендів вітчизняної науки.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:004.65УКРАЇНІКА]:001.89

Tetyana Polishchuk,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5157-8182>,

Junior Researcher,

Department of Scientific Formation of National Abstract Resources,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: polishchuktetana@gmail.com

**HUMANITIES IN ABSTRACT DATABASE «UKRAINIKA NAUKOVA»:
TRENDS AND THEMATIC CHANGES OF SCIENTIFIC RESEARCHES**

The trends in the development of humanitarian researches are considered using the example of the abstract database «Ukrainika Naukova» for the period 2000–

2020. Attention is paid to the basis of changes in the choice of scientific interests of scientists.

Keywords: research topics, humanitarian sciences, scientific research, research trends, abstract database.

УДК 339.138:00

Самохіна Жанна Владиславівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4694-3840>,

молодша наукова співробітниця,

відділ технологій електронного науково-інформаційного обслуговування,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: samokhinaj@nbuv.gov.ua

ЦИФРОВИЙ МАРКЕТИНГ ЯК КОМУНІКАЦІЙНИЙ ЗАСІБ БІБЛІОТЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Представлено теоретичні положення цифрового маркетингу як складника системи маркетингових комунікацій. Наведено цифрові канали взаємодії з користувачами у віртуальному та реальному середовищах, основні переваги цифрового маркетингу. Розглянуто особливості використання цифрового маркетингу в діяльності бібліотек.

Ключові слова: маркетингові комунікації, соціальні мережі, інтернет-маркетинг, цифровий маркетинг, мобільні послуги, інфографіка.

Основними явищами, які характеризують цифрову економіку, є: мобільні технології – дозволяють проводити різноманітні дії з інформацією дистанційно; хмарні технології – дозволяють обробляти великі масиви інформації, систематизувати її; соціальні медіа та мережі – Інтернет-форуми, блоги, фото- та відео-матеріали, спільні проєкти тощо. Значне місце у цих сферах посідає маркетингова діяльність, яка дозволяє впливати на позицію споживачів. Очевидно, що у сучасному цифровому світі відбувається трансформація маркетингових функцій. Сьогодні маркетингові системи орієнтуються на процеси формування рішень споживачів, а нові цифрові методи обробки та використання інформації стають основним джерелом підвищення результативності та ефективності маркетингової діяльності.

У зв'язку з активним розвитком інструментів маркетингу та цифрових технологій сучасною формою стає цифровий маркетинг (Digital Marketing, діджитал-маркетинг), який включає в себе Інтернет-маркетинг (всі канали, які доступні користувачеві тільки в Інтернеті), але не обмежується лише Інтернетом, оскільки ще включає рекламу і просування на будь-яких цифрових носіях поза мережею. Діджитал-маркетинг передбачає цифрову комунікацію, яка відбувається і онлайн, і офлайн у віртуальному та реальному середовищах. Тобто, цифровий маркетинг – це весь комплекс маркетингових дій у сучасному світі. До цифрового маркетингу не належить просування за допомогою таких традиційних каналів, як оголошення в газетах, флаєри, реклама на ТБ, білборди. Однак, якщо на білборді буде вказано QR-код, за допомогою якого можна перейти на сайт, то це вже цифровий маркетинг.

Цифровий маркетинг в бібліотечній сфері припускає використання всіх можливих форм цифрових каналів для просування бібліотечної продукції та послуг. Сьогодні цифровий маркетинг використовує п'ять цифрових каналів: мережа Інтернет і пристрої, що надають доступ до неї; локальні мережі (Екстранет, Інтранет); мобільні пристрої; цифрове телебачення; інтерактивні екрани, POS-термінали.

Цифровий маркетинг доповнив Інтернет-маркетинг можливостями мобільного зв'язку. В результаті з'явилися додаткові можливості розширення аудиторії маркетингового впливу за рахунок власників засобів мобільного зв'язку, що значно підвищило ефективність маркетингової діяльності в умовах інформатизації суспільства. Мобільний маркетинг поки не входить до лідерів цифрового маркетингу, проте найближчим часом слід очікувати зростання його частки в загальному обсязі маркетингових комунікацій. Цьому сприятиме нарощування потенціалу мобільних пристроїв, зростання кількості GPS-пристроїв та різноманітних мобільних додатків.

Важливе місце серед сучасних засобів маркетингових комунікацій посідають мобільні бібліотечні послуги, доступні користувачам бібліотеки у будь-який час з мобільних пристроїв і мобільного Інтернету. Мобільна версія вебсайту повинна забезпечувати читачеві доступ до інформаційних бібліотечних продуктів – бібліотечних новин, списків нових надходжень літератури, каталогів, колекцій електронних книг, баз даних, різних видів sms-повідомлень.

Основними перевагами цифрового маркетингу є: охоплення онлайн- і офлайн-споживачів, які використовують гаджети; збирання статистичних даних завдяки аналітичним системам; залучення на онлайн-ринок офлайн-аудиторії і навпаки (наприклад, за допомогою QR-коду на рекламній листівці можна спрямувати користувача на сайт, завдяки e-mail-розсилці можна запросити передплатників на семінар або захід).

Сайт організації дозволяє взаємодіяти із соціальними мережами, мобільними пристроями, забезпечує отримання статистичних даних, робити перехід від текстового наповнення до відео, прив'язки до QR-кодів, фото тощо. Залучення та утримання користувачів на сайті бібліотеки потребує розміщення актуальної змістовної інформації щодо заходів, що у ній відбуваються, інформаційної продукції бібліотеки та новітніх сервісів. Багато установ бібліотечної сфери використовують блоги для спілкування зі своїми читачами. Це дозволяє їм розповісти про свою інформаційну продукцію, а також дає можливість користувачам Інтернету поставити свої запитання. Блог дозволяє споживачам дізнатися думку інших читачів про ресурси бібліотеки.

Останнім часом у вітчизняних бібліотеках широкого розповсюдження набула онлайн-комунікація з читачами, зокрема, надання віртуальних довідок. У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) представлена на сайті та активно працює віртуальна бібліографічна довідка «Запитай бібліотекаря». Довідкова служба діє в онлайн-режимі, за принципами загальнодоступності та безоплатності, оперативності виконання запитів, обов'язковості надання відповідей користувачам, гарантування конфіденційності. Інформаційний блок «Науковці України» порталу НБУВ «Наука України: доступ до знань» надає можливість шукати вчених, які займаються дослідженням подібної тематики, переглядати публікації науковців тощо. Профіль науковця інтегрований з e-ресурсом НБУВ «Наукова періодика України», e-бібліотекою «Україніка», архівним фондом НАН України.

E-mail маркетинг має потужний потенціал серед спектра сучасних інструментів діджитал-маркетингу. До складу цієї групи інструментів належать: інтерфейсна інфографіка (дозволяє сприймати інформацію швидше, ніж звичайний текст); тематичні добірки та огляди; розсилка у вигляді постів. Очевидно, що користувачам легше сприймати інформацію через соціальні мережі,

тому використання безкоштовних сервісів є корисною платформою для самореклами будь-якої бібліотечної установи.

Таким чином, в сучасних умовах цифрової економіки класичні положення маркетингу набувають специфічних форм. Цифровий маркетинг – це сучасний засіб комунікації за допомогою цифрових каналів просування продукції та послуг для ефективної взаємодії зі споживачами у віртуальному та реальному середовищі. Використання цифрового маркетингу в діяльності бібліотек дає змогу використати низку переваг, які забезпечують умови для проведення ефективної бібліотечної комунікаційної політики.

UDC 339.138:00

Zhanna Samokhina,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4694-3840>,

Junior Researcher,

Department of Technologies of Electronic Scientific and Information Service,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: samokhinaj@nbuv.gov.ua

DIGITAL MARKETING AS A COMMUNICATION TOOL OF LIBRARY ACTIVITIES

The theoretical provisions of digital marketing as a component of the marketing communications system are presented. Digital channels of interaction with users in virtual and real environments and the main advantages of digital marketing are presented. The peculiarities of the use of digital marketing in the activities of libraries are considered.

Keywords: marketing communications, social networks, internet marketing, digital marketing, mobile services, infographics.

УДК 001.89: 004.9

Самохіна Наталія Федорівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6985-0973>,

кандидатка технічних наук, старша наукова співробітниця,

завідувачка відділу,

відділ наукової організації електронних інформаційних ресурсів,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: samokhina@nbuv.gov.ua

Пелюховська Інна Захарівна,
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5721-7038>,
молодша наукова співробітниця,
відділ наукової організації електронних інформаційних ресурсів,
Інститут інформаційних технологій,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: pelukhovska@nbuv.gov.ua

ІНТЕГРАЦІЯ АКАДЕМІЧНИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ ДО МІЖНАРОДНОГО НАУКОМЕТРИЧНОГО ПРОСТОРУ

Розглянуто стан інтеграції наукових видань Національної академії наук України до міжнародного наукометричного простору, у централізовану інфраструктуру відкритих публікацій. Проаналізовано участь академічної наукової періодики у системі Open Journal Systems.

Ключові слова: науковий інформаційний простір, наукометрична база даних, відкритий доступ, індексація наукових матеріалів.

Сучасні тенденції розвитку науки відображають такі принципи: єдність міжнародного наукового інформаційного простору як комунікаційного середовища, що реалізується шляхом інтеграції наукових видань у міжнародні наукометричні бази даних; відкритий доступ, інтеграція наукових періодичних видань у централізовану інфраструктуру відкритих публікацій; наукове співробітництво в різних вимірах. Тому актуальними є питання впровадження сучасних інформаційних технологій, використання можливостей віртуальних інформаційних ресурсів, організація електронних видань, представлення в електронному вигляді паперової видавничої продукції. Друковані чи електронні періодичні видання є необхідним елементом розвитку науки і технологій, засобом здійснення комунікації між ученими. Індиксація у відповідних наукометричних базах даних є показником статусу журналу, відповідності міжнародним стандартам якості. Наукометричний показник є одним із параметрів оцінювання наукового видання. Наукові журнали проходять строгий відбір за критеріями, які відображають редакційну політику, вимоги до подання наукового матеріалу та представлення журналу в мережі.

Після виходу наказу МОН від 15.01.2018 р. № 32 «Про затвердження Порядку формування Переліку наукових фахових видань України», який визначив вимоги до фахових журналів (узгодивши їх із загальноприйнятими в світовій практиці), вітчизняні науковці активізували діяльність стосовно входження в міжнародний науковий простір. Передусім це включення до профільних міжнародних наукометричних баз даних, створення вебсайтів видань з українським та англійським інтерфейсами, присвоєння кожному опублікованому матеріалу міжнародного цифрового ідентифікатора DOI (Digital Object Identifier), розміщення на платформі «Наукова періодика України» в Національній бібліотеці України імені В.І.Вернадського (НБУВ) тощо. Проте, процес вітчизняної наукової інтеграції характеризується певною неоднорідністю, що значною мірою визначається специфікою різних галузей знань.

На сьогодні установами НАНУ здійснюється випуск 319 назв періодичних видань – журналів, збірників наукових праць, альманахів, часописів тощо. Всі видання представлені в інформаційному ресурсі НБУВ «Наукова періодика України». Серед цих видань понад 90 журналів та 45 збірників наукових праць започатковані за участі НАНУ як юридичної особи. Входження НАНУ до складу співзасновників надає виданню право вважатись академічним виданням, брати участь у Програмі підтримки журналів НАНУ, виконавцем якої є Видавничий дім «Академперіодика» НАНУ, бути виданим під грифом НАНУ. Решта видань (понад 160) – це періодичні видання установ НАНУ.

Було проаналізовано стан включення академічних наукових видань у централізовану інфраструктуру відкритих публікацій, а саме:

наявність ISSN (міжнародного стандартного номеру періодичного видання), який є необхідним елементом вихідних даних періодичних видань та засобом ідентифікації. Наявність ISSN є обов'язковою для кожного наукового періодичного видання, а також обов'язковим для включення видання у будь-які міжнародні бази даних або електронні бібліотеки;

наявність міжнародного цифрового ідентифікатора DOI наукового видання. DOI, або цифровий ідентифікатор об'єкта – це сучасний стандарт позначення інформації в мережі Інтернет, який використовується усіма найбільшими міжнародними науковими організаціями та видавництвами. На даний час ідентифікатор DOI є найбільш надійним і всесвітньо визаним засобом ідентифікації

і пошуку наукових даних, розмішених в мережі Інтернет. Наявність DOI є необхідною умовою для включення журналу до міжнародних наукометричних баз (зокрема, Scopus та Web of Science) та пошукових систем;

наявність вебсайту наукового журналу, на якому представлено всю необхідну інформацію про видання, що є обов'язковим атрибутом будь-якого наукового журналу, який претендує на включення до міжнародних інформаційно-аналітичних баз та пошукових систем. На сайті видання повинна бути зазначена приналежність вітчизняного наукового журналу до відповідної категорії («А», «Б» або «В»), перелік міжнародних баз даних реферування та індексування, до яких входить наукове періодичне видання, сайт журналу повинен існувати окремо англійською та основною мовою видання тощо;

участь у системі Open Journal Systems (OJS), що є надзвичайно гнучкою редакторською системою управління та публікації журналів, яку можна безкоштовно завантажити та встановити на локальному вебсервері. OJS забезпечує якісну індексацію опублікованих наукових матеріалів в мережі Інтернет та автоматизованих наукометричних каталогах (наприклад, Google Scholar), дозволяє відслідковувати статистику завантажень статей, переглядів, цитувань тощо.

З 319 наукових видань НАНУ: 55 журналів включені до БД Scopus; 29 видань включені до БД Web of Science; 66 журналів беруть участь у системі OJS; 52 журнали належать до категорії «А»; 137 наукових видань належать до категорії «Б»; 68 журнали належать до категорії «В» (нефахові).

Аналізуючи наукові журнали, що входять до наукометричних міжнародних баз даних, було встановлено, що лише 26 академічних видань НАНУ одночасно індексується в Scopus та Web of Science. Природничий журнал «Chemistry & Chemical Technology», що випускається Інститутом хімії та хімічних технологій НАНУ, тримає пальму першості вже багато років.

В той же час з 319 наукових видань НАНУ: 16 журналів не мають ISSN; 127 видань не отримали унікальний код DOI; 36 журналів не мають свого вебсайту; 38 видань не надають переклад назви журналу англійською мовою; в 45 наукових видань відсутня (або частково відсутня) інформація про журнал, а в 8 виданнях відсутні електронні архіви номерів в інформаційному ресурсі «Наукова періодика України» НБУВ.

Таким чином, в умовах інформаційного суспільства інтеграція академічних видань у міжнародний науковий інформаційний простір є пріоритетним напрямом розвитку наукової періодики. Основною запорукою інтеграції академічних наукових періодичних видань у централізовану інфраструктуру відкритих публікацій є якісна редакційна політика, наявність кваліфікованих авторів, універсальність мови представлення.

UDC 001.89: 004.9

Nataliia Samokhina,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6985-0973>,

Candidate of Technical Sciences, Senior Researcher,

Head of Department,

Department of Scientific Organization of Electronic Information Resources,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: samokhina@nbuv.gov.ua

Inna Pelukhovska,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5721-7038>,

Junior Researcher,

Department of Scientific Organization of Electronic Information Resources,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: pelukhovska@nbuv.gov.ua

INTEGRATION OF ACADEMIC PERIODICALS TO INTERNATIONAL SCIENTOMETRIC SPACE

The state of integration of scientific publications of the National Academy of Sciences of Ukraine into the international scientometric space, into the centralized infrastructure of open publications, is considered. The participation of academic scientific periodicals in Open Journal Systems is analyzed.

Keywords: scientific information space, scientometric database, open access, indexing of scientific materials.

УДК 002.2:51

Симоненко Тетяна Василівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4188-8280>,

кандидатка наук із соціальних комунікацій,

завідувачка відділу,

відділ бібліометрії та наукометрії,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: simonenkotv@nbuv.gov.ua

ЗМІСТ І ЯКІСТЬ МЕТАДАНИХ ЯК ФАКТОР ДОСТОВІРНОСТІ БІБЛІОМЕТРИЧНОГО АНАЛІЗУ

Розглянуто вплив якості і змісту метаданих на достовірність бібліометричного аналізу. Підтверджено ефективність використання синергетичного підходу для можливостей отримання цілісної картини стану академічного середовища.

Ключові слова: метадані, бібліометричний аналіз, аналітична система, аналітико-синтетична обробка.

Рівень удосконалення механізмів і сервісів отримання аналітичних даних в умовах цифрового прогресу визначається актуальністю здійснення систематичного моніторингу якості освіти та наукової діяльності із застосуванням адаптивного інструментарію. Це означає, що засоби та методи збору і аналізу даних можуть налаштовуватися та змінюватися в залежності від потреб користувачів та контексту. Це в свою чергу дозволяє здійснювати більш точний та персоналізований аналіз даних, сприяє прийняттю ефективних рішень у сфері освіти та науки.

Прикладна наукометрія використовує адаптивний інструментарій для вирішення конкретних наукометричних завдань і практичних викликів – це системи збору даних (цифрові платформи, які збирають інформацію про наукові процеси та дослідження, дозволяють отримати чи вибрати різні метрики залежно від конкретних потреб дослідника або організації), аналітичні інструменти (програмні засоби для обробки та аналізу даних, включаючи статистичний аналіз та штучний інтелект, що допомагають виявляти залежності, тренди та патерни у великому обсязі даних), інструменти візуалізації даних (допомагають візуалізувати аналітичні результати у зрозумілій та доступній формі,

такі як діаграми, графіки, інфографіки тощо). Основа для розвитку прикладної наукометрії в Україні є інформаційно-аналітична система «Бібліометрика української науки» – національний бібліометричний та наукометричний сервіс, призначений для формування в суспільстві цілісного уявлення про стан та динаміку процесів, що мають місце в науковому середовищі України. 9-річна практика реалізації проєкту дозволяє зараз звернути увагу і проаналізувати виклики і проблеми, які доводиться вирішувати, мати стратегію їх розв’язання і прийняття рішень на основі реальних обставин.

Почнемо з того, що наукове середовище, в якому виникають і здійснюються самоорганізаційні, трансформаційні процеси, – це середовище, головним елементом якого є вчений. Він, за синергетичною парадигмою, розглядається під кутом зору приналежності до організаційних і самоорганізаційних соціальних утворень. Тому при створенні інформаційно-аналітичної системи збору і аналізу бібліометричних даних головний акцент було зроблено не на публікації (головний атрибут баз даних цитувань), а саме на розширенні суб’єкт-об’єктних взаємозв’язків – «вчений»-«установа», що передбачає безпосередню участь самих науковців у формуванні бібліометричної бази моніторингу та оцінювання ефективності дослідницької діяльності.

На 28.06.2023 р. «Бібліометрика української науки» містить 57,4 тис. науковців, які самостійно чи через уповноважену особу надіслали анкети для реєстрації в системі. Такий набір метаданих (атрибутів, полів) сьогодні включає: прізвище, ім’я, по батькові вченого, e-mail, повна назва установи згідно статуту, де працює вчений за основним місцем роботи, місто, відомство, галузь науки, рубрика Google Scholar, вебадреса профілів Google Scholar, Scopus, Web of Science, ResearcherID, вебадреса профілю Науковці України, ORCID.

У реєстрації відмовляється, якщо не вказаний ORCID; не вказана вебадреса хоча б одного з профілів: Google Scholar, Scopus чи WoS; профіль Google Scholar чи WoS створений, але відсутні публікації (тобто, пустий); профіль Google Scholar містить чужі публікації (власник профілю не зазначений як автор чи співавтор публікації); установа зазначена у профілі Google Scholar не співпадає з вказаною в таблиці; якщо вчений має тільки один профіль Google Scholar, і він його закрав.

Слід зазначити, що перелічені поля не є таємницею чи особистими даними, оскільки більшість з них вказується при

опублікуванні статті. Хоча інколи доводиться чути, що вчений не хоче зазначати місце роботи чи давати посилання на профіль «Науковці України», в якому зазначено, де і коли була захищена дисертація та її назва.

Значний перелік метаданих не гарантує також, що не буде дубляжу запису конкретного вченого (перед внесенням нового запису всі метадані перевіряються на дублі) – вчений забуває паролі і створює нові профілі Google Scholar, ORCID; об'єднує профілі в Scopus чи у WoS (бо їх може бути кілька), міняє місце роботи і реєструється в Бібліометриці з новими метаданими.

За аналогією записів про науковців створюється записи про установи з таким набором метаданих: повна назва установи згідно статуту, назва установи англійською мовою, відомство, місто, вебадреса профілів Google Scholar, Scopus, Web of Science (а перспективі вебадреса профілю «Наукові установи України»). Їх надає зазвичай визначений представник установи, який займається корегуванням профілів установи в Scopus та Web of Science і володіє наступною інформацією: чи відбувалася зміна назв та відомчої належності установи; чи був поділ і злиття наукових установ; відслідкувати наявності друкарської помилки в назвах установ; випадки скорочень назв (які можуть збігатися зі скороченнями інших установ); неповне написання назви; вірне зазначення авторами своїх афіляцій; випадки різного перекладу назв, а також різні типи транслітерації кирилиці в латиницю; випадки з публікаціями філій установ у інших містах.

Функціонування системи «Бібліометрика української науки» підтверджує ефективність використання синергетичного підходу для можливостей отримання цілісної картини стану академічного середовища за безпосередньої участі ключового суб'єкта наукових комунікацій – вченого. І, як показує практика, без залучення фахівця-аналітика в цій справі, поки що також не обійтися. Повністю автоматичні методи збору та обробки інформації не можна назвати досконалими навіть в провідних комерційних бібліометричних системах, а підтягнуті за допомогою API дані, так званого, «рейтингу» передовиків у рекламі комерційної діяльності журналів – «наукометричне невігластво».

UDC 002.2:51

Tetiana Symonenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4188-8280>,

PhD, Head of Department,

Department of Bibliometrics and Scientometrics,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: simonenkotv@nbuv.gov.ua

CONTENT AND QUALITY OF METADATA AS A FACTOR OF RELIABILITY OF BIBLIOMETRIC ANALYSIS

The impact of the quality and content of metadata on the reliability of bibliometric analysis is considered. The effectiveness of the use of a synergistic approach for the possibility of obtaining a complete picture of the state of the academic environment has been confirmed.

Keywords: metadata, bibliometric analysis, analytical system, analytical-synthetic processing.

УДК 021.2:004.9

Слюсар Майя Теодорівна,

ORCID 0000-0003-3683-6144,

молодша наукова співробітниця,

відділ інформаційно-комунікаційних технологій,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: sliusar@nbuv.gov.ua

НАУКОВІ ПРОФІЛІ ФАХІВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО: БАЗА ДАНИХ «РЕПОЗИТАРІЙ» ЯК СПОСІБ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ НАУКОВОЇ ПРОДУКЦІЇ У ГЛОБАЛЬНІЙ МЕРЕЖІ

Акцентовано увагу на наявності та підтриманні в актуальному стані у фахівців Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського наукового профілю в базі даних «Репозитарій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського – EverLib». Розкрито переваги та

необхідність ведення наукових профілів для ідентифікації та популяризації власних наукових напрацювань, підвищення якості наукової комунікації і відкритості Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського українському та світовому академічному співтовариству.

Ключові слова: Репозитарій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, науковий профіль.

Серед важливих завдань сьогодення для науковця особливе місце посідає поширення інформації про власні наукові напрацювання. У контексті концепції відкритої науки одним із перспективних напрямів є електронний інституційний архів – репозитарій. Головна мета інституційного репозитарію полягає у створенні глобальної оглядовості наукових матеріалів установ і надання вільного доступу до них. З огляду на те, що Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) має багаторічний досвід науково-видавничої діяльності, з 2018р. у НБУВ, як один із напрямів підтримки ініціатив відкритого доступу до результатів наукових досліджень в Україні запрацював «Репозитарій НБУВ – EverLib». Інтернет-адреса: <http://irbis-nbu.gov.ua/everlib>. Основне призначення eVerLib полягає у накопиченні, систематизації і довгостроковому зберіганні в електронному вигляді інтелектуальних продуктів НБУВ, наданні відкритого доступу до них засобами інтернет-технологій, поширенні цих матеріалів з метою інтеграції у середовище світового науково-освітнього товариства. Координування роботи «Репозитарій НБУВ» забезпечується Інститутом Інформаційних технологій бібліотеки.

В одному із п'яти структурованих розділів репозитарію «Співробітники» представлені профілі з особистими даними, інформацією про професійну кар'єру та науковий доробок, наукові зацікавлення, тематику досліджень, унікальні ідентифікатори авторів-науковців такі як ORCID, Google Академія, Scopus ID, Research ID з активними лінками на персональні профілі, посилання на пов'язані з особою наукові електронні ресурси бібліотеки, а саме: «Науковці України», «Персоналії НАНУ», «e-Бібліотека «Україніка», тощо.

Проблема точної ідентифікації автора наукової роботи не є новою у світі. Зміна прізвищ, хибна транслітерація, науковці з однаковими прізвищами створюють чимало плутанини та помилок. Відповідно основним інструментарієм науковця для вирішення цих завдань є створення та підтримка в актуальному стані наукових

профілів. Це дає змогу пов'язати свої особисті дані з інформацією про персональний внесок у науку, наприклад, про статті, монографії, посібники, наукові доповіді, тези конференцій, тощо. Ведення наукових профілів, підтримання їх в актуальному стані потребує часових ресурсів і певних професійних навичок. Підтримка (створення та керування науковим профілем) персональних сторінок співробітників НБУВ в БД «Репозитарій НБУВ» здійснюється консолідованими діями учасників – самих наукових співробітників та фахівців Інституту Інформаційних технологій. Така співпраця гарантує, що інші дослідники знайдуть правильну, актуальну та повну інформацію про дослідження та кар'єру науковця.

Для науковця репозитарій забезпечує: наукову візитку, резюме, збереження авторських прав, цитованість, популярність, авторитет, «декларацію» вченого.

Для наукової установи: розповсюдження інформації про її наукові здобутки, тривалість та постійність збереження і надання доступу до наукових електронних документів, зростання рівня цитованості науковців, рейтинг = світове визнання, партнерство, міжнародні зв'язки.

У науковому світі ідентифікація науковця відіграє важливу роль, бо саме з неї починається активна комунікація з науковою спільнотою і потужний розвиток наукової діяльності. Існування профілю, в якому зазначені усі достовірні дані про автора, безумовно, забезпечує відкритість та підвищує його статус та авторитет в науковому просторі. Ефективне використання науковцями онлайн-можливостей сприяє популяризації результатів досліджень автора і наукової установи, підвищення якості наукової комунікації і відкритості НБУВ українському та світовому академічному співтовариству.

UDC 021.2:004.9

Maya Sliusar,

ORCID 0000-0003-3683-6144,

Junior Researcher,

Department of Information and Communication Technologies,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: sliusar@nbuv.gov.ua

SCIENTIFIC PROFILES OF V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE SPECIALISTS IN THE "REPOSITORY" DATABASE AS A WAY TO IDENTIFY AND REPRESENT SCIENTIFIC PRODUCTS IN THE GLOBAL NETWORK

Emphasis is placed on the availability and maintenance of the VNLU specialists' scientific profiles in the "V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine Repository - EverLib" database. The advantages and necessity of maintaining scientific profiles for the identification and popularization of their own scientific achievements, improving the quality of scientific communication and openness of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine to the Ukrainian and world academic community are disclosed.

Keywords: Electronic V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, scientific profile.

УДК 027.54:[025.3-047.76](477):[004:001.895]

Ткаченко Олександра Петрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2193-5596>,

молодша наукова співробітниця,

відділ комплексного опрацювання документів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: tkachenko@nbuv.gov.ua

ТЕМАТИЧНА РЕТРОКАТОЛОГІЗАЦІЯ В КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК

Розглянуто вплив цифрового середовища на основні технологічні процеси бібліотеки на прикладі проведення тематичної рекаталогізації з урахуванням сучасних інформаційних вимог.

Ключові слова: бібліотечні інновації, інформаційні технології, наукова спадщина, тематична рекаталогізація

Глобальна цифровізація суспільства стала чи не найбільшим викликом для існування традиційних бібліотек у сучасному світі. Необхідність адаптуватися до нових реалій заради виживання спонукає бібліотечну спільноту шукати і знаходити інноваційні стратегії розвитку. Сукупність різних видів інновацій (продуктні та сервісні інновації, технологічні, організаційні, соціальні) складає комплекс взаємопов'язаних нововведень.

Розгляд інновацій як стратегії, фактору і умови розвитку бібліотек обумовлено тим, що саме технологічні інновації привели сучасне суспільство в стан, при якому процес створення, збереження, доступу і поширення знань, інформації та інших культурних цінностей переживає невідворотні зміни.

Бібліотечна інновація – це перш за все результат освоєння нової ідеї, закріплений у відповідному документі та втілений у матеріальному об'єкті, технології або послугі. Поняття «інновація» стосовно бібліотек містить нові або відомі, але модернізовані форми та методи бібліотечної роботи, які сприяють її удосконаленню. Сучасна наукова бібліотека – це більше, ніж просто місце зберігання текстів. Це суспільна установа, яка поєднує соціальні та культурні події, наукові ресурси. Бібліотека не тільки збирає та зберігає документовану інформацію та знання, але й безпосередньо формує документальний потік, здійснює його аналітико-синтетичне опрацювання, систематизує та оцінює інформаційно-знаннєві ресурси.

Національна бібліотека імені В. І. Вернадського – провідна наукова установа країни, не стоїть осторонь глобальних змін, які зараз відбуваються у світовому інформаційному середовищі. Зважаючи на те, що основний напрямок діяльності НБУВ – відображення наукового та національного документного надбання, провідні фахівці Бібліотеки вживають різноманітних заходів, які мають сприяти популяризації величезного доробку українських вчених. Тож, разом із розвитком технологічних інновацій, ретроспективна каталогізація теж набуває нових технологічних, сервісних та продуктивних рівнів, мета яких – створення максимального інформаційного комфорту для користувачів.

Наукові співробітники Відділу комплексного опрацювання документів НБУВ втілюють інноваційні методи проведення тематичної рекаталогізації. Фахівці ВКОД постійно працюють над удосконаленням інформаційних можливостей одного з достатньо традиційних процесів каталогізації, що дозволяє максимально ефективно використовувати весь наявний інформаційний ресурс через налаштовані під нові потреби споживача інформаційно-пошукові системи.

У 2016 році Інститутом інформаційних технологій НБУВ було започатковано вебпортал «Наука України: доступ до знань». В межах цього проєкту фахівцями відділу каталогізації здійснюється тематична ретрокаталогізація кількох документних масивів («Перші

академіки України», частина масиву колекційного зібрання «Реабілітована література», присвячена українському письменству 20-х–30-х років ХХ століття). Станом на липень 2023 року База даних «Ретро» налічує 1454 бібліографічних записів.

Опрацювання документів здійснюється *de visu*, що дає найкращий результат, хоча й вимагає значних витрат часу. Записи супроводжуються авторитетними файлами, що максимально підвищує інформативність бібліографічних ретрозаписів. Крім того, з метою оптимізації пошукових можливостей та сервісних функцій електронного каталогу НБУВ та сканованого Генерального алфавітного каталогу неперіодичних документів, надрукованих кириличним шрифтом, в процесі ретрокаталогізації здійснюється ідентифікація новостворених бібліографічних записів із відповідними зображеннями імідж-каталогу. Перша і четверта сторінки обкладинок документів, які опрацьовані і внесені до БД «Ретро», скануються для подальшої візуалізації.

Однак, це не стосується документів зібрання «Реабілітована література». Під час вилучення «неблагонадійних» книг з фонду НБУВ під час радянських репресій, картки Генерального алфавітного каталогу також було вилучено. Тож у сканованому імідж-каталозі їх зображення відсутні. Зважаючи на надзвичайне історичне та культурологічне значення документів, книги з колекційного зібрання «Реабілітована література» в подальшому ще й оцифруються. Ці історичні першоджерела самі є об'єктами наукових досліджень. Фахівці відділу розробили власну методику проведення ретрокаталогізації з урахуванням усіх наявних можливостей відображення бібліографічної інформації про унікальні документи, які безперечно є науковим, історичним та культурологічним надбанням України.

До прикладу, дисертаційний фонд НБУВ налічує 89 захищених дисертацій про життя, діяльність та окремі твори І. Франка, 58 дисертацій, присвячених творчості Т. Шевченка, 56 дисертацій українські науковці захистили, вивчаючи величезний творчий доробок Лесі Українки. Всі документи відображені як у традиційних відповідних каталогах, так і у сканованому каталозі дисертацій.

Маючи величезні інформаційно-інтелектуальні цінності у своїх фондах, безцінні документи, які самі є об'єктами наукових досліджень, бібліотекам, а надто науковим, необхідно адаптуватися до виживання в епоху цифрового середовища шляхом поєднання традиційних цінностей та нових реалій. Головною метою всіх

бібліотечних інновацій є підвищення рівня бібліотечно-бібліографічної практичної діяльності задля максимального забезпечення інформаційних, освітніх і культурних запитів користувачів. Подальша інтеграція і реалізація досвіду збереження світової, цивілізаційної, національної і локальної культурної спадщини – основний напрямок розвитку сучасних наукових бібліотек як установ інноваційного розвитку.

UDC 027.54:[025.3-047.76](477):[004:001.895]

Oleksandra Tkachenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2193-5596>,

Junior Researcher,

Department of Complex Processing of Documents,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: tkachenko@nbuv.gov.ua

THEMATIC RETROCATALOGIZATION IN CONTEXT OF INNOVATIVE PROCESSES OF SCIENTIFIC LIBRARIES

The impact of the digital environment on the main technological processes of the library is considered using the example of thematic recatalogization taking into account modern information requirements.

Keywords: library innovations, information technologies, scientific heritage, thematic recatalogization.

УДК: 001.103:021.61]:004.424.6

Чуканова Світлана Олександрівна,

ORCID <http://orcid.org/0000-0002-5717-5050>,

кандидатка педагогічних наук,

завідувачка сектору наукової бібліотеки,

старша викладачка кафедри психології та педагогіки,

Національний університет «Києво-Могилянська академія»,

сертифікований тренер Google for Education,

тренер ТОВ «Академія Цифрового Розвитку»,

Київ, Україна

e-mail: chukanovaso@ukma.edu.ua

ЗДІЙСНЕННЯ ПОШУКУ ДАНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У GOOGLE DATASET SEARCH ДЛЯ ПОВТОРНОГО ВИКОРИСТАННЯ

Розглянуто пошуковий механізм Google Dataset Search як ефективний інструмент пошуку наборів даних для повторного їх використання. Доведено, що цей пошуковий механізм індексує репозитарії для даних, що працюють на основі відкритого стандарту schema.org, що сприяє обміну даними досліджень та розвитку Відкритої науки.

Ключові слова: дані досліджень, Google Dataset Search, репозитарії даних, повторне використання даних, Відкрита наука.

Постановка проблеми. Накопичення даних у сучасному світі є актуальною проблемою, оскільки дані збираються швидше, ніж опрацьовуються. Саме тому важливо депонувати дані досліджень у репозитарії, адже такий підхід значно скоротить час на проведення повторних досліджень. Депонування даних досліджень у репозитарії має ряд переваг. По-перше, це дозволяє дослідникам заявити про своє дослідження і зробити його більш видимим для інших науковців. По-друге, це надає доступ іншим науковцям до даних для повторного їх використання. По-третє, це може значно скоротити час на проведення повторних досліджень, оскільки інші науковці зможуть використовувати вже наявні дані, а не збирати їх заново. По-четверте, це виключає дублювання одних і тих самих даних, а отже, призводить до отримання більш точних і надійних результатів досліджень. По-п'яте, це може зробити наукову комунікацію більш ефективною, оскільки науковці зможуть обмінюватися даними та результатами досліджень більш швидко і легко. Існує ряд різних репозитаріїв даних, у яких дослідники можуть депонувати свої дані. Деякі з найпопулярніших репозитаріїв: Dataverse Network, Dryad Digital Repository, Figshare, Zenodo.

Виклад основного матеріалу. Google Dataset Search – це пошуковий механізм, що використовується для пошуку наборів даних для можливого повторного використання. Пошук наборів даних можна здійснювати за ключовими словами, тегами та іншими критеріями. Google Dataset Search містить набори даних з усього світу, у тому числі з університетів, урядових установ, компаній та інших організацій. Набори даних доступні в різних форматах, у тому числі в CSV, JSON, XML та інших. Цей механізм шукає дані з репозитаріїв, які використовують відкритий стандарт Schema.org.

Наразі існує можливість фільтрувати результати на основі типів наборів даних, які потрібні (наприклад, таблиці, зображення, текст). Крім того, продукт тепер доступний на мобільних пристроях, а розробники пошукового механізму значно покращили якість описів наборів даних.

Основні особливості Google Dataset Search включають:

1. Пошук даних: Google Dataset Search надає можливість шукати дані з різних джерел, таких як наукові публікації, публічні набори даних (public datasets), статистичні звіти та інші джерела. Інструмент використовує пошукові запити, щоб знайти найбільш відповідні дані до потреб користувача. Пошук здійснюється переважно за ключовими словами, а отриманий пошуковий результат можна відфільтрувати за потреби.

2. Фільтрація і сортування: Користувачі можуть застосовувати різні фільтри та параметри сортування для точнішого пошуку даних. Наприклад, можна фільтрувати дані за роком публікації, автором, типом джерела та іншими параметрами. Фільтри можна також і скидати, якщо пошуковий результат після використання фільтрів стає менш релевантним, ніж до їх застосування.

3. Результати пошуку: Після виконання пошуку Google Data Search відображає результати з відповідними даними, включаючи метадані, відомості про джерело, посилання на деталізовані дані та іншу корисну інформацію. Ці результати можна зберегти, отримати бібліографічне посилання для використання їх у публікаціях або ж поділитись ними через різні канали комунікації, в тому числі й через соціальні мережі.

Висновки. Через значне накопичення даних в умовах сучасної Відкритої науки, управління даними досліджень і пошук даних для повторного використання стає досить складним завданням. Для того, щоб дані досліджень були доступні для повторного використання, вони мають бути підготовлені належним чином та депоновані у репозитарій для даних. Проте репозитарій ще має легко знаходитись для того, щоб дані теж можна було знайти безперешкодно. З цією метою багато репозитаріїв наукових даних використовують стандарт schema.org, який своєю чергою використовується такими пошуковими механізмами як Google Dataset Search. Використання цього стандарту забезпечує більш ефективну індексацію таких репозитаріїв і як результат – кращу видимість даних досліджень.

Google Dataset Search – надійний пошуковий механізм, що ефективно індексує набори дослідницьких даних. Пошук у цьому

інструменті зручний та простий з можливістю використовувати різноманітні фільтри: дата останнього оновлення, тип файлу, права використання, тема, вартість тощо. Інтерфейс зрозумілий та не переобтяжений зайвими функціями, що заощаджує час на пошуки й не відволікає від результатів. Пошукові результати можна зберігати – для цього варто увійти у свій обліковий запис Google. Якщо в пошуковому результаті разом з даними згадуються статті або інші матеріали, де ці дані були опубліковані, то пошуковик надасть перепосилання на опис матеріалу в таких пошукових механізмах як Google Scholar. Отже, Google Dataset Search є сучасним зручним пошуковим механізмом, що індексує перевірені джерела дослідницьких даних для більш ефективної наукової комунікації в контексті Відкритої Науки.

UDC: 001.103:021.61]:004.424.6

Svitlana Chukanova,

ORCID <http://orcid.org/0000-0002-5717-5050>,

Ph. D in Education,

Head of the Research Library Sector,

Senior Lecturer at the Department of Psychology and Pedagogy,

National University of Kyiv-Mohyla Academy,

Google for Education Certified Trainer,

Trainer of «Academy of Digital Development» LLC,

Kyiv, Ukraine

e-mail: chukanovaso@ukma.edu.ua

SEARCHING RESEARCH DATA IN GOOGLE DATASET SEARCH FOR REUSE

The report examines the Google Dataset Search engine as an effective tool for finding datasets for reuse. This search engine has been proven to index data repositories based on the schema.org open standard, which facilitates the sharing of research data and the development of Open Science.

Keywords: research data, Google Dataset Search, data repositories, data reuse, Open Science.

УДК 027:[002.1+004.6]

Шевченко Захар Євгенійович,

ORCID <https://orcid.org/0009-0009-6574-5058>,

аспірант,

молодший науковий співробітник,

відділ бібліометрії та наукометрії,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: shevchenkoze@nbuv.gov.ua

ЦИФРОВА ГУМАНІТАРИСТИКА В НАУКОВИХ БІБЛІОТЕКАХ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Розглянуто проекти цифрової гуманітаристики, що реалізуються у зарубіжних наукових бібліотеках. Проаналізовано комплекс заходів із оцифрування даних, створення електронних бібліотек, цифрових платформ, візуалізації та моделювання даних тощо.

Ключові слова: цифрова гуманітаристика, цифрові гуманітарні науки, інформаційні технології, бібліотекознавство.

Іноземні фахівці у галузі цифрової гуманітаристики (*digital humanities; DH*) досліджують способи архівації та реставрації даних, історичних документів, рукописів, пам'яток культури.

Розглянуто декілька статей на дану тематику. У статті «Defoe: Набір інструментів на основі Spark для аналізу цифрових історичних текстових даних» авторами описано новий інструментарій eScience, який дозволяє проводити різні історичні дослідження. Інструментарій Defoe дозволяє дослідникам запитувати кілька наборів даних одночасно, запускати текстові запити для великих наборів даних, таких як архіви газет та книг, через Apache Spark. Забезпечено засоби пошуку у великомасштабних наборах даних і повторне використання результатів для подальшого аналізу істориками. Автори зазначають, що у майбутніх проектах хотіли б розширити Defoe та зробити запити більш прозорими для користувачів через вебінтерфейс.

У статті «Кодування предметного каталогу: про потенціал цифрових технологій увіковічити або покласти край мовчанню й упередженості щодо ранньомодерного архіву» дослідники приділяють увагу ролі цифрових методів для відновлення втрачених та відсутніх даних. Вони пропонують рекомендації щодо управління та представлення історичних даних, щоб установи культурної

спадщини та цифрової гуманітаристики могли краще надавати інформацію користувачам, які користуються архівами.

Щодо архівації, то Джеймс Смітз у своїй роботі «Управління 100 цифровими гуманітарними проектами: цифрова освіта та архівація в King's Digital Lab» розповідає про можливість реалізувати та архівувати проекти в King's Digital Lab (Королівській Цифровій Лабораторії). Смітз детально описує концептуальні, процедурні та технічні підходи, що використовувалися для реалізації близько 100 цифрових гуманітарних проєктів.

Ще однією темою, що досліджується вченими у контексті цифрової гуманітаристики, є гендерне співвідношення. Джуліана Ніган, що досліджувала вплив гендеру в цифрових гуманітарних науках, надає нові дані, а також новий аналіз гендерного розподілу у ДН. Це відкриває нові питання для подальших досліджень, наприклад: як жінки-вчені в гуманітаристиці формують зв'язки щодо співпраці? Результати цього дослідження показують, що жінки в цифровій гуманітаристиці складають 30% від загальної кількості авторів. Але незважаючи на меншість, жінки-вчені значно ефективніші за свої колеги-чоловіків. Вони заохочували більше комунікацій, співпраці та зробили значний внесок у формування мережі співавторства ДН, ніж чоловіки.

Рупіка Рісам у своїй статті «Політика цитувань: кількісна оцінка впливу статі на цитування в цифрових гуманітарних науках», використовуючи аналіз цитування, розглядає вплив статі на цитування в цифрових гуманітарних науках. Деякі дослідження демонструють гендерну упередженість у практиці цитування. Також автори пропонують варіанти вдосконалення цитування для протистояння гендерному зміщенню у науковій спільноті. Вони впевнені, що потрібно розвивати практику справедливого цитування, збільшити участь жінок у конференціях ДН.

Вагоме місце серед соціальних розробок займають цифрові технології соціального читання (DSR). У статті «Цифрові гуманітарні науки та цифрове соціальне читання» Сімона Ребора та колеги стверджують, що DSR пропонує унікальні можливості для дослідження літератури, читання, спілкування. В цьому контексті обчислювальні інструменти є особливо актуальними, що робить DSR придатним для застосування методів цифрової гуманітаристики. Досліджують потенціал цифрового соціального читання для літературознавства. Це відкриває нові стимули, виклики та можливості для цифрової гуманітаристики, щоб рости далі.

Розглянемо проекти у царині цифрової гуманітаристики, які були реалізовані спільно бібліотеками та науковцями. Всі вони пов'язані з архівацією та відновленням історичних даних. Наприклад, проєкт «Американський вірш» – це спільний проєкт Гуманітарної текстової ініціативи Мічиганського університету та видавництва Мічиганського університету. У рамках цього проєкту було зібрано електронний архів американської поезії. Повний текст кожного тому поезії було перетворено в цифрову форму та закодовано стандартною узагальненою мовою розмітки (SGML) за допомогою рекомендацій TEI з різними формами доступу. Інший проєкт «Документування американського Півдня» (DocSouth) – це цифрова видавнича ініціатива, яка надає Інтернет-доступ до текстів, зображень та аудіофайлів, пов'язаних з історією, літературою та культурою Півдня. Цікаво, що DocSouth включає не тільки збірки книг, щоденників, листів, а й інтерв'ю з усною історією (*oral history*) та піснями.

Розроблено Digital Scriptorium (DS) – зростаючий консорціум американських бібліотек і музеїв, присвячений створенню національного онлайн-каталогу рукописів у колекціях США. Також привертає увагу створення онлайн-словника Scottish Language Dictionaries (SLD).

На нашу думку, цифрова гуманітаристика в Україні має великий потенціал і актуальна в умовах війни, особливо на інформаційному полі. Досвід зарубіжних колег в архівації, збереженні та відновленні історичних даних є надзвичайно важливим, коли ворог намагається стерти та переписати нашу історію. Тож потрібно і надалі розвивати, досліджувати та вдосконалювати цифрову інформаційну систему, опираючись на великий позитивний досвід вчених з різних країн світу.

UDC 027:[002.1+004.6]

Zakhar Shevchenko,

ORCID <https://orcid.org/0009-0009-6574-5058>,

Graduate Student,

Junior Researcher,

Department of Bibliometrics and Scientometrics,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: shevchenkoze@nbuv.gov.ua

DIGITAL HUMANITIES IN SCIENTIFIC LIBRARIES: FOREIGN EXPERIENCE

Digital humanities projects implemented in foreign scientific libraries were considered. A set of activities related to data digitization, creation of electronic libraries, digital platforms, data visualization and modeling, etc., were analyzed.

Keywords: digital humanities, digital humanities, information technologies, librarianship.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:[025.173:025.7/9:001.32]

Шекера Петро Іванович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9886-0495>,

науковий співробітник,

відділ комплексного опрацювання документів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: shekerapt@nbuv.gov.ua

ОСНОВНІ АСПЕКТИ РОБОТИ З РЕТРОСПЕКЦІЄЮ СЕРІАЛЬНИХ ВИДАНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Розглянуто поняття ретроспекції періодичних і продовжуваних видань. Проведено аналіз редагування бібліографічних записів в електронному каталозі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Ключові слова: періодичні видання НАН України, ретроспекція, електронний каталог журналів і продовжуваних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Величезний пласт літератури, яку видавала та видає Національна академія наук України (НАНУ) протягом вже більше століття знаходиться в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ). Серед усіх друкованих видань НАН України значне місце займають періодичні та продовжувані видання. Не секрет, що НБУВ стала єдиним місцем зберігання журналів, збірників праць, наукових записок тощо Академії наук з початку її існування.

На сьогодні Національна академія видає близько 300 журналів та продовжуваних видань. Останнім часом війна з росією змусила всі без винятку видання перейти на україномовну назву і друкувати

тексти наукових статей також лише українською мовою. Близько 10 назв журналів англomовні. Наразі в більшості видань електронна версія видань дублює друковану, або друкована версія відсутня в принципі.

На полицях фондозбереження НБУВ знаходиться вся періодика НАН України від початку її видавничої діяльності. Багато періодичних видань з середини ХХ-го ст. надходили до Бібліотеки з подвійним примірником. Всі номери, випуски, томи мають обов'язковий примірник і розташовані на полицях Бібліотеки в архівному зберіганні.

Сучасному читачеві необхідна інформація про всі без винятку видання НАН України, які знаходяться на зберіганні в НБУВ. Особливо цінною вважається періодика 20–40-х років минулого століття. З появою електронного каталогу, баз даних з'явився глосарій науковців Академії наук. З кожним створеним бібліографічним записом (БЗ) обов'язково додаються нові прізвища редакторів, укладачів тощо. Робота з ретроспективною частиною періодичних видань НАНУ зобов'язує вносити до глосарію всі прізвища з оригіналу ретровидань.

Поставлена мета ретрокаталогізації – внести всю ретроспективну частину періодичних та продовжуваних видань НАНУ до електронного каталогу (ЕК) періодики НБУВ. Для активного використання літератури планується створення каталогу періодичних видань НАНУ. Велику увагу приділено редагуванню вже існуючих бібліографічних записів.

Методика роботи з ретроспективною частиною видань Академії наук України стандартна, але останнім часом з'явилися нові процеси, які суттєво доповнюють БЗ. Відмічено такі додаткові процеси для бібліографічного опису:

- внесення редакторів попередніх і наразі існуючих видань;
- коригування ISSN (у багатьох виданнях з'явилася також електронна версія міжнародного знаку серіальних видань);
- вміщення світлин обкладинок до БЗ наразі існуючих видань, а також видань, які змінили назву або припинили своє існування;
- пошук і розміщення даних про попередні назви у відповідних полях БЗ;
- доповнення БЗ сайтами видань;
- створення анотації на кожне видання.

Паралельно з ретроспекцією періодичних видань НАН України проводиться робота з рекаталогізацією традиційного карткового

каталогу журнальних і продовжуваних видань НАН України. Даний процес необхідний, адже деякі видання припинили свою видавничу діяльність, інші – змінили назву, і саме такі деталі потрібно занотувати для редагування БЗ у базі даних. Створення бібліографічних записів ретровидань в ЕК результативне, якщо користувач або науковець має можливість відшукати в фондах Бібліотеки примірники журналів або збірників, які є скарбом нашої держави і мають історичне значення.

Після завершення роботи з періодикою НАН України планується створення «Електронного ретроспективного бібліографічного покажчика видань наукових установ Національної академії наук України» (робоча назва), в якому буде вміщено основні дані про видання, скріншот зведеного запису з анотацією, роки видання, які містяться на полицях зберігання Бібліотеки. Запланований покажчик-каталог повинен покращити пошук періодичних видань НАНУ на полицях НБУВ. У подальшому всі нові видання, які видаватиме Національна академія наук України, будуть занесені до каталогу періодики НАН України в алфавітному порядку або за розділами знань.

Розроблені загальними зусиллями головні чинники опрацювання ретроспективних журналів і продовжуваних видань Національної академії наук України сприяють покращенню роботи користувачів з науковим надбанням академічних установ нашої держави ХХ століття.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:[025.173:025.7/9:001.32]

Petro Shekera,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9886-0495>,

Researcher,

Department of Integrated Processing of Documents,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

E-mail: shekerapt@nbuv.gov.ua

**MAIN ASPECTS OF WORKING WITH THE RETROSPECTIVE OF
SERIAL PUBLICATIONS OF THE NATIONAL ACADEMY OF
SCIENCES OF UKRAINE IN THE FOUNDATIONS
OF THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE**

The general concepts of retrospection of periodical and continuing publications are considered. An analysis of the editing of bibliographic records in the Library's

electronic catalog was carried out V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.
Keywords: periodicals of the National Academy of Sciences of Ukraine, retrospection, electronic catalog of journals and ongoing publications of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, VNLU.

УДК 347.781.5(0.034.2):316.4.051.6Г.А.Левитський

Щербатюк Тетяна Григорівна,

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-1144-8006>,

докторка біологічних наук, професорка,

професорка кафедри біотехнології, шкіри та хутра,

Київський національний університет технологій та дизайну,

Київ, Україна

e-mail: shcherbatiuk.th@knuud.edu.ua

Букорос Тетяна Олександрівна,

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-4059-2632>,

кандидатка політичних наук, доцентка,

директор,

Науково-технічна бібліотека,

Київський національний університет технологій та дизайну,

Київ, Україна

e-mail: bukoros.t@knuud.edu.ua

ОЦИФОВАНА КНИГА – ЗВ’ЯЗОК ПОКОЛІНЬ. ДО СТОЛІТТЯ З ДНЯ ВИДАННЯ «МАТЕРІАЛЬНИХ ОСНОВ СПАДКОВОСТІ» ГРИГОРІЯ АНДРІЙОВИЧА ЛЕВИТСЬКОГО

Розглянуто питання необхідності цифровізації та пошуку сучасних методів популяризації фундаментальних робіт з цитогенетики видатного українського вченого Г. А. Левитського.

Ключові слова: Григорій Андрійович Левитський, цитогенетика, цифровізація фундаментальних наукових робіт.

2023 – рік 145-річчя від дня народження Левитського Григорія Андрійовича (07(19).11.1878, село Білки Сквирського повіту Київської губернії (нині – Коростенський район Житомирської області) – 20.05.1942р. в’язниця м. Златоуста Челябінської області) видатного земляка, громадянина, вченого, чие ім’я навіки в пантеоні основоположників генетики.

У липні 1923 року в Цитологічній лабораторії Наукового інституту селекції у Києві Григорій Андрійович завершив свою працю «Матеріальні основи спадковості», фактично увічнивши своє ім'я в історії пізнання природи спадковості та мінливості. 2024 рік стане роком 100-річчя від дня видання цієї 165 сторінкової праці Державним видавництвом України, екземпляри якого зберігаються у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського і Національної наукової медичної бібліотеки України (ННМБУ).

Ця праця Г. А. Левитського стала логічним узагальненням результатів власних досліджень, аналізу світової літератури та систематизації даних про основи спадковості як самостійної дисципліни. Одна з мотивацій створення «Матеріальних основ спадковості» – необхідність підготовки підручників, які узагальнювали б досягнення науки і практики та відрізнялися простотою і ясністю викладеного матеріалу. «Г. А. Левитський приділяє багато уваги просвітницькій і організаторській діяльності: у 1918-1920 рр. він читає лекції в Народному університеті при політехнікумі, у 1920-1925 рр. – організатор і завідувач кафедрою морфології і систематики рослин в Київському інституті народного господарства, у 1920 р. – організатор вищих курсів по селекції сільськогосподарських рослин при Сахаротресті, у 1922 р. – один із організаторів Київського наукового інституту селекції (Інститут цукрового буряку УААН), де вчений створює лабораторію морфології і систематики рослин» (Величко, Стефаник, 2010).

Академічна доброчесність, яка необхідна для виховання вчених, педагогів та просвітителів вимагає доступності звернення до першоджерел. У зв'язку з цим ми вбачаємо за доцільне модернізацію взаємодій науково-дослідних інститутів та закладів освіти України, за якої стало б можливим проведення адресної цифровізації архівів; створення нових арт-об'єктів, які привертають увагу широких верств співгромадян до справ видатних земляків, а молодь – до вибору професій.

Поєднання генетиків країни у науковій колісці цитогенетика Г. А. Левитського через вихід з архівів у сучасність науки, привернення уваги до першого підручника з цитогенетики «Матеріальні основи спадковості», цінність якого важко переоцінити, чи це не виклик нам, його спадкоємцям.

Талановите студентство Київського національного університету технологій та дизайну, натхнене пізнаннями

співробітників бібліотек та викладачів, змогло б сучасною мовою дизайнерської майстерності розповісти новим поколінням світу про Григорія Андрійовича Левитського.

UDC 347.781.5(0.034.2):316.4.051.6 Н. А. Levytskyi

Tetiana Shcherbatiuk,

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-1144-8006>,

Doctor of Biological Sciences, Professor,

Professor of the Department,

Department of Biotechnology, Leather and Fur,

Kyiv National University of Technology and Design,

Kyiv, Ukraine

e-mail: shcherbatiuk.th@knuud.edu.ua

Tetiana Bukoros,

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-4059-2632>,

PhD. in Political Science, Associate Professor,

Dr.h.c., Honorar Professor,

Director,

Scientific and Technical Library,

Kyiv National University of Technology and Design,

Kyiv, Ukraine

e-mail: bukoros.t@knuud.edu.ua

**A DIGITIZED BOOK IS THE CONNECTION OF GENERATIONS. ON
THE CENTENNIARY OF THE PUBLICATION OF «THE MATERIAL
BASES OF HEREDITY» BY HRYHORII ANDRIIOVYCH LEVYTSKYI**

The issue of the need for digitalization and the search for modern methods of popularization of the fundamental works on cytogenetics of the outstanding Ukrainian scientist H. A. Levytskyi was considered.

Keywords: Hryhorii Andriiovych Levytskyi, cytogenetics, digitalization of fundamental scientific works.

РОЗДІЛ 3

НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИХ КОМУНІКАЦІЙ

УДК 02 (477): 02 5.5:3 55 .4((4 70 + 57 1):477)

Аулін Олександр Анатолійович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7304-7182>,

кандидат філософських наук,

старший науковий співробітник,

відділ політологічного аналізу,

Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: sozionik@gmail.com

Ауліна Олена Валеріївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7988-4974>,

кандидатка політичних наук,

молодша наукова співробітниця,

відділ оперативної інформації,

Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: elena_aulina@ukr.net

ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО У СФЕРІ СОЦІАЛЬНО- ПРАВОВИХ КОМУНІКАЦІЙ

Розглянуто специфіку діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського з протидії російській інформаційній агресії у сфері соціально-правових комунікацій. Запропоновано спосіб підвищення ефективності діяльності вітчизняних бібліотечно-інформаційних центрів на цьому напрямі.

Ключові слова: бібліотека, соціально-правові комунікації, інформаційний простір, комунікаційні процеси, інформаційно-аналітичне видання.

Сучасна російська агресія здійснює деструктивний вплив не тільки на військово-політичну, але й на інформаційну, емоційно-психологічну, соціально-економічну, правову та інші важливі сфери життєдіяльності українського суспільства. В таких умовах набуває неабиякої актуальності проблема деструктивного російського інформаційного впливу у контексті соціально-правових комунікацій, в протидії якому важливу роль можуть відігравати бібліотечно-інформаційні центри на кшталт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Проте майже не існує наукових робіт, присвячених використанню можливостей бібліотек на згаданому напрямі. Тому темою нашого дослідження є діяльність структурних підрозділів НБУВ у контексті соціально-правових комунікацій.

З боку країни-агресора на інформаційний простір України постійно здійснюються інформаційні атаки, одним із головних завдань яких є переконання українців у неправомірності діяльності керівництва країни на міжнародній арені, недосконалості українського законодавства, що завдає шкоди суспільству і, навіть, нелегітимності виходу України зі складу колишнього СРСР. Враховуючи це, НБУВ на постійній основі забезпечує відповідні комунікаційні процеси, завдяки чому наші співгромадяни отримують якісну й кваліфіковану інформацію щодо стану соціально-правової сфери України.

Сьогодні в системі НБУВ у соціально-правових комунікаціях здебільшого задіяні можливості Національної юридичної бібліотеки (НЮБ), Фонду Президентів України (ФПУ) і Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ).

НЮБ забезпечує акумуляцію та ефективне використання документально-інформаційних ресурсів на всіх видах носіїв, які містять правову інформацію, а також суміжних за своєю змістовною основою з правовими, що сприяє удосконаленню правотворчої діяльності в Україні, вивченню громадської думки про ефективність правотворення, суспільних потреб в її вдосконаленні. Пріоритетними напрямками діяльності НЮБ є сприяння утвердженню й розвитку національної правової традиції, розширення доступу до правових інформаційних ресурсів усім категоріям громадян, ефективне використання цих ресурсів у практиці суспільного життя з метою розвитку демократичних основ державного управління та

демократизації українського суспільства. Серед замовників інформаційно-аналітичної продукції НЮБ – центральні та регіональні управлінські структури, наукові установи, громадські організації. ФПУ як спеціальна музейно-бібліотечно-архівна колекція є основним центром, що забезпечує збирання, збереження та запровадження в науковий і культурний обіг документальних матеріалів, які відображають державну, суспільно-політичну діяльність, творчість та життя президентів України. Серед замовників інформаційно-аналітичної продукції СІАЗ – центральні та регіональні управлінські структури, наукові установи, громадські організації. Важливим науково-прикладним завданням Служби є вивчення сучасних наукових підходів до збереження бібліотеками інформації інтернет-середовища та широкого спектру інтернет-інформації соціально-політичного, правового і економічного спрямування шляхом її консолідованого представлення в інформаційно-аналітичних продуктах.

З дослідженнями співробітників НЮБ сьогодні можна ознайомитися на шпальтах електронних інформаційно-аналітичних бюлетенів. «Громадська думка про правотворення» присвячена висвітленню та аналізу найактуальніших вітчизняних та зарубіжних аспектів правотворення та правозастосування. На сторінках бюлетеня здійснюється моніторинг експертної оцінки правових процесів в Україні, значна увага приділяється аналізу зарубіжного досвіду. Зокрема, публікуються аналітичні статті, записки, висновки, підготовлені безпосередньо співробітниками НЮБ та залученими експертами, що розкривають правові аспекти розв'язання кризових питань, перспективи та прогнози тощо. Видання «Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти» орієнтовано на задоволення інформаційних запитів органів державної влади, громадських організацій, наукових працівників та експертів. Авторами є як учасники конституційного процесу, так і фахівці аналітичних підрозділів НЮБ, що робить бюлетень інформаційним майданчиком для громадського обговорення. Крім того НЮБ активно працює у соціальних мережах.

В інформаційно-аналітичному бюлетені ФПУ «Діяльність Президента України в умовах російсько-української війни» у контексті соціально-правових комунікацій поширюються експертні оцінки вітчизняних і закордонних авторів, а також публікуються Укази Президента України. В СІАЗ соціально-правові питання здебільшого розглядаються в інформаційно-аналітичному журналі

«Україна: події, факти, коментарі» під час аналізу міжнародних подій.

Отже, Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського на постійній основі здійснюються заходи із протидії російській інформаційній агресії у сфері соціально-правових комунікацій. Насамперед це стосується спеціалізованого структурного підрозділу НБУВ – Національної юридичної бібліотеки, яка видає відповідні інформаційно-аналітичні бюлетені, а також активно працює у соціальних мережах. З метою підвищення ефективності забезпечення соціально-правової комунікації в цілому пропонується розглянути питання щодо створення умов для координації діяльності на цьому напрямі з боку НБУВ та інших інформаційно-бібліотечних центрів України.

UDC 02 (477): 02 5.5:3 55 .4((4 70 + 57 1):477)

Oleksandr Aulin,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7304-7182>,

PhD (Philosophy), Senior Researcher,

Department of Political Analysis,

Information and Analytical Support Services of State Authorities,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: sozionik@gmail.com

Olena Aulina,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7988-4974>,

PhD (Political), Junior Researcher,

Department of Operational Information,

Information and Analytical Support Services of State Authorities,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: elena_aulina@ukr.net

ACTIVITIES OF V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE IN THE FIELD OF SOCIO-LEGAL COMMUNICATIONS

The specifics of the activity of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine on countering Russian informational aggression in the field of socio-legal communications. A method of increasing the efficiency of domestic library and information centers in this direction is proposed.

Keywords: library, socio-legal communications, information space, communication processes, information and analytical publication.

УДК 027.081

Беззуб Ірина Олександрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3561-5991>,

наукова співробітниця,

аналітично-прогностичний відділ,

Національна юридична бібліотека,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: irabezzub@ukr.net

РОЛЬ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Проаналізовано основні напрями діяльності бібліотек в системі охорони громадського здоров'я в умовах війни в Україні. Доведено, що українські бібліотеки активно перетворюються на лідерів як інформаційно-просвітньої, так і практичної роботи у сфері охорони громадського здоров'я.

Ключові слова: бібліотека, громадське здоров'я, воєнний стан, інформаційний центр, «здорові бібліотеки».

Бібліотеки залишаються важливими публічними інституціями, які мають ефективні ресурси для комунікації та просування ідей здорового способу життя й свідомого ставлення до здоров'я – література, простір для проведення заходів, можливість запрошувати до співпраці спеціалістів (лікарів, психологів, соціологів, епідеміологів, дієтологів, експертів комунікації, фахівців із розвитку громад, санітарного стану навколишнього середовища, інженерів та юристів у галузі громадського здоров'я та ін.), набуте базове медичне обладнання, спортивний інвентар тощо.

У січні 2022 р. завдяки українсько-швейцарському проєкту «Діємо для здоров'я» в Україні започатковано пілотну ініціативу «Здорові бібліотеки». 20 публічних бібліотек Львівської, Полтавської, Дніпропетровської, Рівненської областей отримали ресурси для просвітницької роботи з мешканцями громад із профілактики НІЗ та здорового способу життя. Партнерами бібліотек стали громадські, благодійні, волонтерські організації і фонди. Компонент проєкту «Охорона здоров'я та профілактика захворювань через бібліотеки та літературу» дозволив залученим установам оновити книжкові фонди. Вони отримали 1200 науково-

популярних видань для дорослих і дітей про фізичну активність, правильне харчування, психологічне здоров'я та ін. У кожній бібліотеці організовано «куточки здоров'я», де представлені дані про систему охорони здоров'я в громаді (лікарні, стоматологічні кабінети), інформаційні матеріали, анонси заходів тощо. Крім того, бібліотеки отримали набори базового медичного обладнання (автоматичний тонометр, пульсоксиметр, глюкометр, ваги для визначення індексу маси тіла, цифрові ваги для немовлят, масажні килимки, пружинні масажери). Помічено, що людині психологічно легше звернутися в бібліотеку, аби виміряти тиск чи визначити індекс маси тіла, ніж в амбулаторію до лікаря. Такі «здорові бібліотеки» поповнилися також спортивним інвентарем (палицями для скандинавської ходьби, килимками для йоги, скакалками, фітнес-м'ячами, дисками здоров'я, гантелями та ін.). Відтепер у бібліотеках можна організовувати гуртки та секції, залучаючи волонтерами місцевих тренерів та спортсменів.

Важливим складником проєкту «Здорові бібліотеки» є онлайн-лекції для бібліотекарів з метою отримання необхідних знань із профілактики та охорони здоров'я. Окремим напрямом проєкту стало поширення міжнародного досвіду, зокрема досягнень Великобританії, у справі просування здорового способу життя та здійснення профілактики неінфекційних захворювань через бібліотеки та літературу на основі програми «Книга за рецептом», а також проєктів Healthy Libraries та їхню роль у підтримці психологічного здоров'я населення під час ковід-пандемії.

Окремим практичним напрямом проєкту стали живі зустрічі бібліотекарів з мешканцями громад із залученням представників системи охорони здоров'я та органів місцевого самоврядування. Зокрема, такі регіональні зустрічі відбулися у Львові та Полтаві. У рамках проєкту «Здорові бібліотеки» проводяться навчання тренерів із методики «Здорові розмови»: бібліотекарі, які протягом робочого дня спілкуються з людьми опановують навички залучення відвідувачів до розмов про поліпшення стану їхнього здоров'я, запобігання зловживанню алкоголем, тютюнопалінням, неповноцінному харчуванню, низькій фізичній активності тощо. За результатами реалізації пілотного проєкту «Охорона здоров'я через бібліотеки та літературу» в 2022 р. укладено довідник «Як бібліотекам зробити свої громади здоровішими?».

Низка українських бібліотек стала учасницями різноманітних проєктів із психологічної реабілітації та збереження здоров'я

громадян в умовах війни. Так Охтирська Центральна міська бібліотека за підтримки програми «Bravo» Товариства Червоного Хреста України започаткувала проєкт по створенню культурного креативного простору «Фабрика добра та відпочинку» для психологічного розвантаження містян. У бібліотеках Сумської міської громади аналогічний проєкт упроваджено через створення «Клубу психо-соціальної підтримки «Початок». Теробовлянська Княжа Книгозбірня долучилася до проєкту «Кімната терапії іграшкою», спрямованого на підтримку дітей, які постраждали від російської агресії. До цього проєкту долучилася Полтавська обласна бібліотека для юнацтва ім. Олеся Гончара.

Тернопільська обласна універсальна наукова бібліотека в рамках психологічних студій «Довіра» розпочала тренінги з елементами арт-терапії для ВПО, які проводять практичні психологи. Центральна бібліотека Нікополя реалізує програму психологічної підтримки для підлітків у рамках проєкту «Поруч» (спільний проєкт МОН України, Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), Українського інституту когнітивно-поведінкової терапії та ГО «ВГЦ «Волонтер»). В Обласній універсальній науковій бібліотеці ім. Д.Чижевського в Кіровограді та територіальних громадах області відкрито 9 дитячих точок «Спільно», де для дітей та батьків створено безпечний і затишний простір, запропоновано майстер-класи, освітні та розважальні заходи, ігри, віртуальні подорожі, читання та ін. Бібліотека-філія № 3 для дітей та бібліотека-філія № 5 Олександрійської міської централізованої бібліотечної системи приєдналися до проєкту «Діти України і війна: допоможемо дітям пережити синдром війни». Програма бібліотечних занять об'єднала дітей у навчанні через гру за методикою Element of Play, Learning Spaces, Music, Storytelling (навчання через гру, музику, розповіді історій, музично-ритмічні та рухливі ігри), апробованими в країнах, де відбувалися війни.

У Бібліотеці-філії № 3 КЗ «Червоноградська публічна бібліотека» в рамках проєкту Shelter – Friendly Chervonohrad проводяться цикли занять із розмовної англійської та української мови, гончарства, лідерський курс для дітей, які втратили домівки через воєнні дії чи окупацію. На базі Центральної міської бібліотеки для дітей в Миколаєві працює «Академія здорового способу життя».

Діяльність українських бібліотек, спрямована на охорону громадського здоров'я, спирається на світовий досвід організації такої роботи. Зокрема, у Великобританії бібліотеки є партнерами

Національної служби здоров'я. Станом на квітень 2023 р. 1157 бібліотек США та Канади розробили власні програми з промоції здоров'я. Крім того, 17452 бібліотек США є учасниками кампанії «Let's move in Libraries». 86% опитаних американських бібліотекарів стверджують, що саме завдяки програмі з промоції здорового способу життя кількість відвідувачів бібліотек значно зросла. У публічних бібліотеках Ірландії діє загальнонаціональна програма «Здорова Ірландія у вашій бібліотеці» (Healthy Ireland at Your Library), яка за державної підтримки трансформує бібліотечні установи в одне з головних джерел інформації про здоров'я для суспільства. До програми вже долучилися 330 бібліотек Ірландії.

Таким чином, спричинені війною зміни умов діяльності бібліотек, поява в Україні значної кількості ВПО та біженців, постраждалих від війни, необхідність медичної і психологічної підтримки багатьох категорій громадян наклали відбиток на звичні режими і плани бібліотечної роботи. Проведений аналіз засвідчує, що в умовах воєнного стану українські бібліотеки активно перетворюються на лідерів як інформаційно-просвітньої, так і практичної роботи у сфері охорони громадського здоров'я. Насамперед, це виявляється в їхній діяльності в якості центрів ефективних ресурсів для комунікації та просування ідей здорового способу життя, установ, які працюють методом безпосередніх контактів із відвідувачами в царині надання освітніх і психологічних послуг та осередків організації співпраці профільних спеціалістів в системі громадського здоров'я. Бібліотечні заклади набувають нових компетенцій, стають ближчими до своїх громад.

UDC 027.081

Iryna Bezzub,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3561-5991>,

Researcher,

Department Analytical and Prognostic,

National Law Library,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: irabezub@ukr.net

**THE ROLE OF LIBRARIES OF UKRAINE IN THE SYSTEM OF
PUBLIC HEALTH UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE**

The main areas of activity of libraries in the system of public health protection in the conditions of war in Ukraine are analyzed. It has been proven that Ukrainian libraries are actively becoming leaders in both informational and educational and practical work in the field of public health protection.

Keywords: library, public health, martial law, information center, “healthy libraries”.

УДК 316.77:004.77(477)

Бондаренко Вікторія Іванівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1617-3665>,

кандидатка наук із соціальних комунікацій,

старша наукова співробітниця,

аналітично-прогностичний відділ,

Національна юридична бібліотека,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: vikanbuv@ukr.net

ДОСЛІДЖЕННЯ АКТУАЛЬНИХ МОБІЛЬНИХ ЗАСТОСУНКІВ ДЛЯ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Досліджено функціональність мобільних застосунків які містять актуальну та корисну інформацію для громадян під час війни. Проаналізовано дані про завантаження та відгуки користувачів, виявлено позитивну динаміку використання мобільних застосунків які створено або адаптовано під “воєнні” потреби.

Ключові слова: мобільні технології, мобільні застосунки, інформаційні ресурси, комунікація, війна.

Після початку повномасштабної війни в Україні цифрові технології, зокрема мобільні застосунки встигли довести свою ефективність та незамінність. З’явилося багато нових корисних застосунків, а вже існуючі додали нові “воєнні” функції. Так, єдиний портал державних послуг Дія (понад 10 млн. завантажень, рейтинг – 4,2) значно розширив номенклатуру послуг, істотно доповнивши опції як для реалізації громадянської активності, так і для отримання послуг в умовах воєнного стану. Застосунки місцевих органів влади з початком повномасштабного вторгнення розширили функціонал

сповіщеннями про повітряні тривоги, картами укриттів, працюючих закладів інфраструктури життєзабезпечення.

Отже, виходячи із обставин сьогодення актуалізується питання з'ясування затребуваності серед громадян України мобільних застосунків які створено або адаптовано під “воєнні” потреби.

В ході дослідження було проаналізовано застосунки рекомендовані Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України як такі, що допоможуть громадянам під час війни та застосунки, що увійшли в топ-рейтинги оглядачів мобільних технологій. Визначені застосунки досліджено за такими критеріями як: функціональність, кількість завантажень, відгуки користувачів.

Із спеціалізованих застосунків, за нашим дослідженням, найпоширенішими та найбільш завантажуваними є застосунки, що сповіщають про повітряну тривогу у обраному місті чи області. На жаль, мільйони людей в Україні тепер покладаються на оповіщення про авіаудари, щоб врятуватися: згідно даних сайту «Air-alarms.in.ua - статистика повітряних тривог», з початку повномасштабного вторгнення (24.02.2022) до кінця липня 2023 (26.07.2023) в Україні 28207 оголошували повітряну тривогу. На сьогодні у Google Play представлено понад 11 таких застосунків, найпопулярнішими серед яких є «Повітряна тривога» (понад 5 млн. завантажень; рейтинг – 4,1), «є-Тривога» (понад 100 тис. завантажень, рейтинг – 3,7), «AirAlert» (понад 500 тис. завантажень; рейтинг – 3,7), «Карта тривог» (понад 500 тис. завантажень; рейтинг – 4,1), «Мапа повітряних тривог України» (понад 100 тис. завантажень, рейтинг - 4,7), «УНебо - Повітряні тривоги» (понад 100 тис. завантажень, рейтинг – 4,4). На прохання та за допомогою уряду України Google також впровадив систему швидкого сповіщення про повітряну тривогу для телефонів Android в Україні. Застосунки надсилають оповіщення навіть коли смартфон перебуває у беззвучному режимі.

Актуальними є комплексні застосунки, в яких зібрано та структуровано інформацію для зручного та швидкого пошуку. На сьогодні можна виділити такий комплексний застосунок, як «UA Info» (понад 50 тис. завантажень, рейтинг – 3,9), який надає доступ до таких ресурсів: інформаційні джерела (список перевірених джерел інформації, де можна читати та дивитися актуальні та правдиві новини про стан війни в Україні. Усі джерела поділені на категорії: сайти, телеграм-канали, боти та ін.); інтерактивні карти (карти, з нанесеною на них інформацією про працюючі аптеки, відділення

нової пошти, працюючі джерела води, а також карти активних бойових дій в Україні - Deep state map); надання допомоги (наведена інформація, щодо допомоги Україні та українцям. Як повідомити про пересування ворожої техніки, мародерів або випадки порушення законів; як фінансово допомогти ЗСУ та мирним громадянам (гуманітарна допомога, як стати волонтером та ін.); отримання допомоги (контакти, де і як можна отримати допомогу під час війни (транспорт, тимчасове житло для переселенців, правила виїзду за кордон для біженців, допомога за кордоном та контакти волонтерів); IT Армія (джерела з інформацією про те, як допомогти Україні в кібер-просторі, маючи лише телефон або комп'ютер); правила безпеки – інформація про те, як поводитися під час війни. Що робити при отриманні поранень, як чинити при попаданні снарядів у будинок, як поводитися на окупованих територіях).

Ще одним комплексним ресурсом є застосунок «Перемога – мапи та інформація» (понад 100 тис. завантажень, рейтинг – 4,9), який містить актуальну інформацію, що регулярно оновлюється: мапи бойових дій на території України; мапа повітряних тривог на даний момент часу; мапа незламності, офіційні пункти незламності, які допоможуть при вимкненні світла; довідники та інші джерела.

Під час військової агресії Росії важливим соціальним завданням стало забезпечення психологічного здоров'я українців. Одними із помічників можуть стати мобільні застосунки як такі, що мають можливість надавати доступ до ресурсів в режимі 24/7 і незалежно від місця перебування. Такі застосунки як «VOS — План психічного здоров'я» (понад 1 млн. завантажень, рейтинг – 4,8), «UpLife - психічне здоров'я» (понад 10 тис. завантажень, рейтинг – 5), комунікаційна онлайн-платформа «Vira» (понад 1 тис. завантажень, рейтинг – 4,3) дозволяють отримати психологічну допомогу у будь-якій зручній час з будь-якої точки світу. Фахівці допомагають подолати почуття сильної тривоги, панічні атаки, вийти зі стану депресії, відновити життєву рівновагу та вирішити багато інших індивідуальних проблем.

Застосунок «Hearty app» (понад 10 тис. завантажень, рейтинг – 4,3) створений українськими розробниками, аби допомогти батькам переключити увагу дітей та поліпшити їхній психічний стан під час війни, зменшити стрес та зосередитись на добрих емоціях. Застосунок підказує батькам прості дитячі ігри та активності, має аудіоказки українською та інший розважальний контент.

З 24 лютого 2022 року до 4 червня 2023 року УВКПЛ ООН зафіксувало 24 425 випадків загибелі або поранення цивільних осіб в країні: 8983 загиблих і 15 442 поранених, відтак навички першої допомоги – критична необхідність для кожної людини. Застосунок «TacticMedAid» (понад 50 тис. завантажень, рейтинг – 4,9) містить довідник з медичними міжнародними протоколами з чіткими медичними інструкціями для військових та цивільних. Застосунок «Перша мобільна допомога» ґрунтується на програмі першої допомоги, розробленій Британським Червоним Хрестом і містить навчальні відео та анімацію, контакти екстрених служб, поради з безпеки для будь яких ситуацій.

Великою проблемою є забруднення території України наземними мінами, бомбами, артилерійськими снарядами тощо. Згідно звіту GLOBSEC, аналітичного центру зі Словаччини, близько 30% території України вимагатимуть тривалих, дорогих і небезпечних операцій з розмінування. З метою підвищення обізнаності населення про небезпечні ділянки було розроблено мобільний застосунок “MineFree” (понад 10 тис. завантажень. Рейтинг – 4,2), який дає можливість переглядати мапу, де згідно з даними ДСНС, позначені небезпечні ділянки; отримати сповіщення, якщо користувач наближається до однієї із ймовірно замінованих зон; повідомити про вибухонебезпечний чи підозрілий предмет додавши фото, опис, адресу чи геолокацію. Також у застосунку є довідник ДСНС з фото та описом усіх вибухонебезпечних предметів.

Отже, попри війну Україна продовжує активно впроваджувати та розвивати цифрові технології, з 24 лютого створено багато корисних мобільних застосунків, які можуть використовуватися під час воєнного стану, а до існуючих розробники додали актуальні “воєнні” функції. Дослідження кількості завантажень проаналізованих застосунків та відгуків користувачів підтверджує актуальність та зручність такого каналу комунікації. Поряд з цим дослідження також виявило трансформацію окремих застосунків які до війни були комерційними в безкоштовні.

UDC 316.77:004.77(477)

Viktoriya Bondarenko,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1617-3665>,

Ph.D. in Social Communications, Senior Researcher,

Department of Analytical and Prognostic,

National Law Library,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: vikanbuv@ukr.net

RESEARCH OF CURRENT MOBILE APPLICATIONS FOR THE CITIZENS OF UKRAINE DURING THE WAR

The functionality of mobile applications containing relevant and useful information for citizens during the war has been studied. Data on downloads and user feedback were analyzed, positive dynamics of the use of mobile applications that were created or adapted for “military” needs were revealed.

Keywords: mobile technologies, mobile applications, information resources, communication, war.

УДК 025.5:305

Булахова Галина Іванівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4223-1646>,

молодша наукова співробітниця,

відділ синтезу соціокультурних мережевих ресурсів,

Національна юридична бібліотека,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

e-mail: galabulahova@ukr.net

БІБЛІОТЕЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЩОДО ПРОСУВАННЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ІСТОРІЇ ПАМ'ЯТНИХ ТА ЗНАМЕННИХ ДАТ І ПОДІЙ (НА ПРИКЛАДІ ПРОЄКТУ «МІСЯЦЬ ЖІНОЧОЇ ІСТОРІЇ»)

У публікації розглянуто проект «Місяць жіночої історії», який формує культурно-просвітницьку та освітню діяльність Бібліотека Конгресу США, яка спрямована на поширення знань про жіночу історію. Проект інформує про боротьбу жінок за гендерну рівність, захист прав і можливостей жінок, відзначення досягнень жінок у різних галузях, роботу із актуальними проблемами сьогодення.

Також Юридична бібліотека Конгресу формує путівники щодо пам'ятних

заходів, включаючи вичерпний перелік публічних законів, президентських прокламацій і резолюцій Конгресу, пов'язаних з «Місяцем жіночої історії». У пропонованому дослідженні розглянуто соціальні мережі як інструмент просування та популяризації інформації і ідей в рамках проекту.

Ключові слова: Бібліотека Конгресу США, проект, Instagram, Facebook, дослідження, гендерна рівність.

У реалізації пізнавальної, культурно-виховної, ціннісно-світоглядної функцій бібліотек помітну роль відіграє робота із пам'ятними та знаменними датами. Загалом цей аспект діяльності бібліотек є надзвичайно поширеним і не новим. Втім, залучення в останні десятиліття до бібліотечного інформування інструментів соціальних медіа, актуалізувало дослідження роботи бібліотек із календарним інформуванням та комемораційними практиками на сучасному етапі.

Метою цього дослідження є розгляд зазначеної наукової проблеми на прикладі проекту «Місяць жіночої історії», що реалізується бібліотеками та іншими культурними інституціями США вже понад 50 років. Як впливає із назви, проект «Місяць жіночої історії» передбачає інформування про боротьбу жінок за гендерну рівність, захист прав і можливостей жінок; відзначення досягнень жінок у різних галузях; роботу із актуальними проблемами сьогодення.

Проект було обрано об'єктом дослідження з огляду на його масштабність, системність та поширеність. Започатковано його було ще наприкінці 1970-х рр., спочатку в окремих штатах як тиждень інформування про місце жінок у історії та їх боротьбу за свої права у березні, з огляду на відзначення Міжнародного дня боротьби за права жінок. Вже за десять років після перших локальних ініціатив, у 1987 р. році Конгрес затвердив рішення про відзначення у березні Національного місяця жіночої історії, а починаючи з 1995 р., президенти США видають серію щорічних прокламацій, визначаючи цю дату. Відтоді «Жіноча історія» є частиною освітніх та культурних програм на різних рівнях, і особливий інтерес представляє, на нашу думку, його реалізація зусиллями команди Бібліотеки Конгресу США.

З метою просування ідей, що лягли в основу проекту, Бібліотека Конгресу проводить публічні лекції, виставки, постійно готує та оновлює, розширює тематичні підрозділи проекту: жіночі аспекти руху за громадянські права; жіноча складова ветеранського

руху; латиноамериканки і їх внесок у історичний поступ; жінки у науці та техніці; боротьба за виборчі права, зокрема, музика і спів у боротьбі за виборчі права жінок; реформа одягу в контексті жіночої історії; жінки у спорті, документування Першої світової жінками-фотографами тощо. Бібліотечний портал Місяця жіночої історії об'єднує як колекції Бібліотеки, так і ресурси з низки різних культурних установ США.

Юридична бібліотека Конгресу формує путівники щодо пам'ятних заходів, включаючи вичерпний перелік публічних законів, президентських прокламацій і резолюцій Конгресу, пов'язаних з Місяцем жіночої історії.

У запропонованому дослідженні розглянуто також соціальні мережі як інструмент популяризації інформації і ідей в рамках проекту. Бібліотека Конгресу США реалізувала його в соціальних мережах Instagram, Facebook, де зосереджує головним чином на особистостях видатних жінок, таких, наприклад, як Френсіс Клейтон, що була учасницею Громадянської війни під чоловічим іменем, брала участь у понад 15 боях, тричі була пораненою та один раз потрапила до полону чи ікона руху чорношкірих за громадянські права Роза Паркс.

Через Facebook просувається інформація про зібрання колекції видатних жінок, що об'єднує інформацію про суфражисток, ветеранок, активісток боротьби за громадянські права, письменниць, музиканток та ін. Також користувачів інформують про колекцію плакатів, присвячених жінкам та дівчатам. Бібліотека водночас залучає користувачів до написання історії про видатних жінок, яких вони знали чи знають.

Таким чином можна говорити про систему бібліотечної роботи, що включає формування колекцій джерел, культурно-просвітницьку та освітню діяльність, спрямовану на поширення знань про жіночу історію, а також використання інструментів соціальних мереж для просування та популяризації цих напрацювань на широкий користувачський загал.

UDC 025.5:305

Galyna Bulakhova,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4223-1646>,

Junior Researcher,

Department of Synthesis of Socio-Cultural Network Resources,

National Law Library,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: galabulakhova@ukr.net

LIBRARY ACTIVITIES OF PROMOTION THE HISTORY MEMORABLE AND SIGNIFICANT EVENTS AND DATES (ON EXAMPLE OF THE “WOMEN'S HISTORY MONTH” PROJECT)

The publication examines the project «Women's History Month», which forms the cultural, educational and educational activities of the Library of Congress, which is aimed at spreading knowledge about women's history. The project informs about women's struggle for gender equality, protection of women's rights and opportunities, recognition of women's achievements in various fields, work with current problems. The Law Library of Congress also produces commemorative guides, including a comprehensive list of public laws, presidential proclamations, and congressional resolutions related to Women's History Month. In the proposed study, social networks are considered as a tool for promotion and popularization of information and ideas within the framework of the project.

Keywords: US Library of Congress, project, Instagram, Facebook, research, gender equality.

УДК 02(091)(477-44.21)

Волошин Дмитро Андрійович,

ORCID <https://orcid.org/0009-0008-9239-8496>,

аспірант,

молодший науковий співробітник,

аналітично-прогностичний відділ,

Національна Юридична бібліотека,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: dimavoloshin1998@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК В УМОВАХ ЕПІДЕМІЙ (ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ)

Розглянуто питання особливості діяльності бібліотек в умовах різних стресових ситуацій, зокрема у період поширення епідемій на територіях США та України у XIX ст. Висвітлено заходи, які застосовували бібліотечні установи для продовження своєї діяльності під час поширення інфекційних захворювань серед населення. Доведено, що досвід роботи бібліотек у період поширення масштабних інфекційних захворювань показує, як вироблення адаптивних механізмів щодо мінімізації ризику зараження відвідувачів та співробітників допомагали бібліотекам залишатися доступними для користувачів, незважаючи на потенційні ризики, забезпечуючи можливість доступу до інформації.

Ключові слова: бібліотека, епідемії, інфекційні захворювання, адаптивні механізми, протиепідеміологічні заходи.

Діяльність бібліотек як суспільних інститутів в умовах різних стресових ситуацій є перспективною темою для соціокомунікаційних досліджень. Адаптація і розгортання роботи бібліотек за умов поширення інфекційних хвороб фіксується джерелами ще у XIX ст. Під час масштабного поширення інфекційних захворювань, таких як холера, туберкульоз, віспа та ін. одним із ключових завдань книгозбірень поставало забезпечення безпечного доступу до ресурсів.

Досвід діяльності бібліотек в США кінця XIX ст. демонструє, що зусилля бібліотекарів і працівників охорони здоров'я були максимально зосереджені на тому щоб запобігти поширенню захворювань через видачу та обробку книг у цей період. У цей період було обґрунтовано тезу про те, що книги можуть бути джерелом інфікування такими хворобами, як туберкульоз, віспа та скарлатина. У результаті цим періодом датується поява практик дезінфекції фондів. Власне, кінець XIX ст. це не лише час вироблення та запровадження особливих умов роботи бібліотек під час епідемій, а і дослідження та популяризації відповідних заходів у фахових виданнях (*Library Journal*, *Library World*). Так, проведене опитування американського дослідника В. Пула (W. F. Poole, «*The Spread of Contagious Diseases by Circulating Libraries*», 1879) серед публічних бібліотек штату Іллінойс, США, виявило, що переважна більшість книгозбірень на той час не мали жодної політики чи процедур для запобігання поширенню інфекційних захворювань, а тільки деякі бібліотеки вимагали дезінфекції книг перед їхнім поверненням,

а в багатьох навіть не було окремої карантинної зони для повернених книг.

На підставі цих висновків В. Пул рекомендував публічним бібліотекам вжити заходів для запобігання поширенню інфекційних захворювань, зокрема ретельне очищення книжок та поверхонь, що стикаються з користувачами; розміщення інформаційних знаків, які рекомендують користувачам бібліотек дотримуватися правил гігієни; застосування карантину для книг, дезінфекцію книг різними хімічними речовинами, такими як хлор, карболова кислота або формальдегід); заохочення особистої гігієни відвідувачів (мити руки до та після роботи з книгами, а бібліотеки, у свою чергу, повинні надавати відвідувачам мило та воду); призупинення бібліотечних послуг під час епідемії, обмеження доступу до певних колекцій (наприклад рідкісних книг або рукописів, щоб запобігти їх забрудненню).

Також Вільям Дж. Віллок (William J. Willcock, Notification of Infectious Disease and the Public Library, 1899) піднімає це питання і наголошує на відповідальності бібліотек за захист здоров'я своїх відвідувачів, та підкреслює, що система сповіщень є необхідним кроком у реалізації цієї відповідальності.

Сучасні дослідження відповідних практик американських бібліотек цього періоду, зокрема, Джеральда В. Хілла (William Hill, Books and Infectious Diseases, 1950) чи С. Грінберга (Gerald S. Greenberg. Books as Disease Carriers, 1988) засвідчують, що наведені рекомендації досить повно висвітлюють заходи, що застосовувалися бібліотеками. Зокрема, найпоширенішими серед них були: карантин для книг; станції дезінфекції рук для користувачів; регулярне прибирання бібліотечних поверхонь, обладнання та книг; навчання персоналу процедурам запобігання поширенню інфекційних захворювань; комунікація з громадськістю (вивіски в бібліотеці, які заохочують до гігієни рук та інформують відвідувачів про будь-який карантин або процедури прибирання). Додамо також за С. Грінбергом обмеження на доступ до книжок (книжки, які мали довго перебувати в руках читачів, знімали з ланцюга обігу та розміщували в окремих приміщеннях); обмеження на кількість книг, які можна було позичити за один раз, а також на тривалість перебування книг у користувачів); розміщення книг у спеціальних кімнатах, де було забезпечене достатнє провітрювання і освітлення (книги розміщувалися на відстані одна від одної, щоб уникнути збільшення вологості і ризику поширення інфекцій); заборона на певні види книг, які вважалися

особливо ризиковими (книги з медичною тематикою, якими могли користуватись заражені читачі, заборонялися для позичання). Зусилля також включали публікацію статей і брошур на цю тему, а також розповсюдження плакатів і табличок у бібліотеках із попередженням відвідувачів про небезпеку поводження з книгами під час хвороби.

Швидке поширення епідемій у XIX ст., таких як холера, чума, дифтерія, скарлатина, віспа та інші, не оминуло й територію України. Складність ситуації об'єктивно визначала: задля зниження рівня поширення інфекційних хвороб та масового зараження населення одним із головних завдань була правильна організація комплексу протиепідеміологічних заходів. Серед них – ті, що безпосередньо стосуються теми нашого дослідження: підвищення гігієнічної культури населення шляхом поширення основ гігієни через школи, бібліотеки та ін. заклади культури та освіти; обов'язкові обстеження приміщень публічних установ на виявлення інфекційних хвороб та дотримання санітарних норм; ознайомлення населення з сутністю і характером інфекційних захворювань шляхом розповсюдження інформаційних листів. Так, у другій половині XIX ст. на території України активно діяли санітарні бюро, які щомісячно поширювали серед населення інформацію у вигляді лікарсько-санітарних хронік або оглядів про профілактичні заходи щодо інфекційних хвороб.

Таким чином, досвід роботи бібліотек у період поширення масштабних інфекційних захворювань у XIX ст. відображає комплексні наслідки таких хвороб на культурне життя та громадські інституції. Водночас, він показує, як вироблення адаптивних механізмів щодо мінімізації ризику зараження відвідувачів та співробітників допомагали бібліотекам залишатися доступними для користувачів, незважаючи на потенційні ризики, забезпечуючи можливість доступу до інформації.

UDC 02(091)(477-44.21)

Dmytro Voloshin,

ORCID <https://orcid.org/0009-0008-9239-8496>,

Graduate Student,

Junior Researcher,

Department Analytical and Prognostic,

National Law Library,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: dimavoloshin1998@gmail.com

FEATURES OF LIBRARY ACTIVITIES DURING EPIDEMICS (HISTORICAL ASPECT)

The question of the peculiarities of the activities of libraries in the conditions of various stressful situations, in particular during the period of the spread of epidemics in the territories of the USA and Ukraine in the 19th century, was considered. The measures used by library institutions to continue their activities during the spread of infectious diseases among the population are highlighted. It has been proven that the experience of libraries during the period of the spread of large-scale infectious diseases shows how the development of adaptive mechanisms to minimize the risk of infection of visitors and employees helped libraries remain accessible to users, despite the potential risks, ensuring access to information.

Keywords: library, epidemics, infectious diseases, adaptive mechanisms, anti-epidemiological measures.

УДК 004.7-028.63:026:34:316

Гак Ігор Петрович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7283-1239>,

молодший науковий співробітник,

відділ програмно-комунікаційного забезпечення,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: ipgakh@gmail.com

САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ І КОМУНІКАЦІЯ ЛЮДИНИ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ ШЛЯХОМ ПОБУДОВИ Я-ОБРАЗУ

Освітлено питання самоідентифікації людини шляхом побудови Я-Образу, що створюється користувачами соціальних мереж в Інтернеті з метою самопрезентації та пошуку своєї ідентичності. Простежено, як формується Я-Образ.

Ключові слова: соціальні мережі, комунікація, Я-Образ, самоактуалізація, самоідентифікація, контекстно-візуальний аналіз.

Інформаційне суспільство передбачає розмивання ідентичності і поступову втрату цінностей, які заповнюються за рахунок орієнтирів, які людина вловлює, перебуваючи в соціальних мережах і порівнюючи свою сторінку зі сторінками інших користувачів.

Проблема самоідентифікації (формування та побудова Я-образу) розкривається в аналізі нового типу свідомості «людини в мережі», а соціальні мережі виступають одним з інструментів з відстеження змін даного багатоаспектного процесу.

Основний поділ Я-образів відбувається за статтю та віком користувачів. В результаті можемо виділити п'ять узагальнених Я-образів. Наведемо їх короткий опис і відмінні риси:

1) Активна столична молодь. Даний Я-Образ найбільш яскраво і детально представлений в соціальних мережах. Його представники звикли транслювати основну інформацію про своє життя на сторінки в соцмережі. У них широке коло інтересів і активна життєва позиція, це більшою мірою комунікабельні люди. Про їх емоційну відкритість свідчать і такі ознаки, як посмішка на фото, найбільш повно представлена особиста інформація, велика кількість фотографій.

2) Молоді люди з слабкою ідентичністю. Ця сукупність репрезентує, з одного боку, підлітків з розмитою ідентичністю, з іншого боку, демонструє окремий тип поведінки в соціальних мережах і під час реєстрації освоює навички самопрезентації. До цього Я-Образу відноситься молодь переважно чоловічої статі (60,5% - юнаки). У них найчастіше зустрічаються псевдоніми, кожен п'ятий використовує скорочений варіант написання імені. Дані практики приховування можуть свідчити про несталу ідентичність, пошук себе, експериментування над поданням себе іншим, використання різного роду символів, за які можна заховати справжнє обличчя внаслідок відсутності його чітких характеристик.

3) Провінційна молодь. Цьому Я-Образу властивий схожий набір характеристик незалежно від статі. Він являє собою досить гармонійне поєднання ідентичностей з високою оцінкою сімейних цінностей і цінностей сучасного масового суспільства. Молоді провінціали високо цінують сім'ю, шлюб і родинні узи. У них високий відсоток вказівки «сім'ї та дітей» в графі «головне в житті». Яскравими подіями для них виступають поїздки в столицю або за кордон, сімейні свята, свята в честь ініціації - останній дзвоник, випускний, весілля. Вони більш відкриті емоційно, з перейнятими у батьків цінностями, але при цьому прагнуть до саморозвитку і активно користуються сучасними технологіями.

4) Користувачі-«обивателі». Даний Я-Образ властивий в трохи більшою мірою чоловікам старшого віку, вони не дуже активно ведуть свої сторінки в соціальних мережах. Представники цієї групи не роблять селфі і ніяк не обробляють свою профільну фотографію,

вважаючи за краще зніматися в приміщеннях і найчастіше - в самоті. У кожного десятого на профільній фотографії серйозний вираз обличчя. Цей сегмент в переважній більшості вказує своє повне ім'я. Найчастіше це користувач спадкоємець повсякденних практик привитих в дитинстві, найчастіше - в радянському культурному просторі. Він більшою мірою конформен і прагне бути як всі.

5) Активні «дорослі». Я-Образ включає в себе представників старшого покоління з високою активністю в соціальних мережах. Практично всі представники Я-Образу вказують свої повні ім'я та прізвище. Стрічка ведеться досить активно, коло інтересів чітко окреслено - це гумор, ностальгія по молодості, репости цікавих статей, новини, політика, патріотизм, освітлення економічних і соціальних проблем. Даний Я-Образ являє собою наступний набір ідентичностей: сім'янин, громадянин з активною життєвою позицією, мандрівник, господиня і мати, кулінар-аматор, дачник, патріот, вірний друг, емоційно-відкритий городянин.

Таким чином, ми можемо зробити висновок про те, що соціальні мережі є новим майданчиком для демонстрації людиною своєї ідентичності і, в якійсь мірі, інструмент її конструювання. Я-Образ, створюваний індивідом в соціальній мережі, є ідеалізованим відображенням набору особистісних характеристик, представлених з найбільш вигідної сторони. Користувач, свідомо чи ні, переносить свої установки, інтереси, життєву стратегію на Я-Образ, в результаті чого більшість сторінок в соціальних мережах є віртуальними портретами людей, наближеними до реальності і в той же час відбивають уявлення про ідеальний Я. Навіть навмисне відхилення від справжнього Я характеризує людину з певних сторін, що свідчить про його індивідуальний шлях пошуку ідентичності. У зв'язку з цим вивчення сторінок користувачів соціальних мереж представляє окремий інтерес, особливо в довгостроковій перспективі.

UDC 004.7-028.63:004.057.4:026:34

Ihor Gah,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7283-1239>,

Junior Researcher,

Software and Communication Department,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: ipgakh@gmail.com

SELF-IDENTIFICATION AND COMMUNICATION OF HUMANS IN SOCIAL NETWORKS BY CONSTRUCTION OF I-IMAGE

The issue of human self-identification by constructing a I-Image created by users of social networks on the Internet in order to self-present and search for their identity is covered. It is traced how the I-Image is formed.

Keywords: social networks, communication, I-Image, self-actualization, self-identification, context-visual analysis.

УДК 021.64:655.4](438)

Дубас Тетяна Петрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1690-8297>

кандидатка наук із соціальних комунікацій,

завідувачка відділу,

відділ синтезу соціокультурних мережевих ресурсів,

Національна юридична бібліотека,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: t.dubas60@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВО-ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ БІБЛІОТЕК РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩІ

Висвітлено сучасний стан науково-видавничої діяльності національних бібліотек Республіки Польщі – Національної бібліотеки Польщі, Національної бібліотеки імені Оссолінських, Бібліотеки Ягеллонського університету. Акцентовано увагу на перспективах розвитку цієї діяльності.

Ключові слова: науково-видавнича діяльність, національні бібліотеки Республіки Польщі, науковий журнал, рецензування, сайти національних бібліотек Польщі.

Сучасні тенденції розвитку науково-видавничої діяльності національних бібліотек Республіки Польщі, зокрема особливості розвитку й тенденцій змін видання книг, періодики й іншої видавничої продукції цих бібліотек недостатньо досліджено. Тому розкриття особливостей розвитку науково-видавничої діяльності національних бібліотек Польщі в сучасний період історії є метою нашого дослідження.

Національні бібліотеки Польщі є виробниками та розповсюджувачами видавничої продукції, що відбиває науковий доробок науковців країни. Так, видавництво Національної бібліотеки Польщі готує, друкує видання у власній друкарні, розповсюджує всі видання бібліотеки, а також книги, журнали власного виробництва, як англійською, так і польською мовами, та шукає нові рішення підвищення якості як щодо традиційних, так і цифрових видань, щорічно випускаючи у світ десятки періодичних видань, книг, брошур. Водночас одне із завдань Національної бібліотеки Польщі – це розповсюдження результатів наукових досліджень, видання наукових, методичних і документальних видань, про це зазначено у її Статуті.

Слід підкреслити, що якість наукових видань залежить від вироблення державних стандартів щодо наукових видань, а особливо важливим засобом *підготовки* якісних наукових продуктів бібліотек є рецензування, і тому завдяки виконанню необхідних високих стандартів процесу рецензування та редагування, що гарантує якість публікацій, журнали, які видає бібліотека, прийнято до провідних міжнародних баз даних наукових журналів і включено до офіційного списку рейтингових наукових журналів Міністерства освіти і науки Польщі. Варто додати, що до процесів виготовлення наукових продуктів бібліотека залучає професійних художників-верстальників, досвідчених редакторів, а праця сучасних фахівців із видавничої справи з професійними якостями гарантує виготовлення високоякісної бібліотечної продукції.

Інша національна бібліотека – Національна бібліотека імені Оссолінських або Оссолінеум – є однією з провідних бібліотек Республіки Польщі і разом із Національною бібліотекою та бібліотекою Ягеллонського університету від самого початку створювала основу Національного бібліотечного фонду. Розпочавши видавничу діяльність в 1947 р., бібліотека докладала багато зусиль для видання журналу наукового змісту, публікуючи праці вчених. За ці роки було видано журнали, присвячені історії, бібліографії, дисертаціям, літературі, національним питанням, у випусках висвітлювалися новини наукового світу; щорічник Національного інституту ім. Оссолінських; інформаційний бюлетень Національного інституту ім. Оссолінських, а з 1992 р. як продовження попередніх видань Ossoliński бібліотека видає власний науковий збірник *Журнал Національного інституту імені Оссолінських* (пол. *Czasopismo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich*). Значну частину

опублікованих матеріалів становлять джерелознавчі дослідження, підготовлені на основі колекцій Національного інституту ім. Оссолінських.

Ossolineum також публікує в цифровому вигляді рукописи, стародруки, періодичку та особливо цікаві друковані видання після 1801 р. в Нижньосілезькій цифровій бібліотеці (з 2007 р.). На сьогодні опубліковано вже понад 14 тис. видань.

Варто нагадати, що одна з найбільших і найстаріших європейських бібліотек – Національна наукова бібліотека Ягеллонського університету – отримала статус національної завдяки великій колекції польських видань.

В умовах інтенсивного розвитку інформаційно-комунікаційних та комп'ютерних технологій сьогодні відбувається розвиток науково-видавничої діяльності бібліотеки, для якої свого часу найважливішою зміною стала комп'ютеризація основних процесів в 1990-х роках.

Бібліотека видає власний продукт – «*Вісник Ягеллонської бібліотеки*» (пол. *Vjuletyn Biblioteki Jagiellońskiej*) (з 1949 р.). У 1960 р. він став одним з офіційних видань Ягеллонського університету. Вісник публікує оригінальні наукові статті, які висвітлюють широкий діапазон бібліотекознавчих питань. Слід зауважити, що макет вісника в основному зберігся донині. Згідно з розпорядженням Міністерства науки і вищої освіти від 12 грудня 2016 р. за журналом зберігається рівень 7 балів, а також його місце в частині Б Переліку наукових періодичних видань.

Треба звернути увагу і на таку особливість, що видання спеціальних випусків бюлетеня Ягеллонської бібліотеки англійською мовою фінансується за контрактами за рахунок коштів міністра науки і вищої освіти, виділених на поширення наукових досягнень.

З розвитком електронних технологій характеру видавничої продукції набувають також тексти сайтів, електронні ресурси, бази даних, а також публікація цифрових ресурсів, під час нашого дослідження було відмічено зручне користування сайтами національних бібліотек Польщі.

Вебсайти бібліотечних видань мають англійські версії, де всі опубліковані тексти представлені у вигляді резюме й вибраних статей англійською мовою або в перекладі на англійську. Це дає можливість популяризувати польські досягнення серед англійських користувачів.

Висновки. Отже, досвід національних бібліотек Республіки Польщі цікавий і корисний з огляду на побудову науково-видавничої

діяльності, підготовку бібліотечних продуктів, власного інформаційного ресурсу, може стати орієнтиром для трансформації науково-видавничої діяльності національних бібліотек України. Однією з особливостей науково-видавничої діяльності національних бібліотек є забезпечення надійності й безпеки в довгостроковій перспективі збереження видань традиційного виготовлення і продукції в електронному вигляді, впроваджуючи сучасні інформаційні технології, та зміцнення виробництва бібліотечної продукції в перспективі, поліпшення її якості.

Національні бібліотеки Республіки Польщі успішно розвивають науково-видавничу діяльність, яка орієнтована на широке коло користувачів бібліотечної продукції, а відповідно – на якість, достовірність, ефективність, надійність цих продуктів.

UDC 021.64:655.4](438)

Tetiana Dubas,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1690-8297>,

Candidate of Social Communications,

Head of Department,

Department of Synthesis of Socio-Cultural Network Resources,

National Law Library,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: t.dubas60@gmail.com

FEATURES OF SCIENTIFIC PUBLISHING ACTIVITIES NATIONAL LIBRARIES OF THE REPUBLIC OF POLAND

The current state of research and publishing activities of the national libraries of the Republic of Poland – the National Library of Poland, the Ossolinski National Library, the Jagiellonian University Library – is highlighted. Attention is focused on the prospects for the development of this activity.

Keywords: scientific publishing activity, national libraries of the Republic of Poland, scientific journal, review, websites of national libraries of Poland.

УДК 027.081:[004.738.5:025.2]

Желай Оксана Петрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5498-0559>,

кандидатка наук із соціальних комунікацій,

старша наукова співробітниця,

відділ оперативної інформації,

Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: ksenia0101@ukr.net

ІНФОРМАЦІЙНИЙ МОНІТОРИНГ У СИСТЕМІ ПРОТИДІЇ ВОРОЖІЙ ПРОПАГАНДИ. ДОСВІД СЛУЖБИ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Розглянуто прояви ворожої російської пропаганди у вітчизняному інформаційному просторі. Проаналізовано ефективність застосування професійної аналітики науковцями Служби інформаційно-аналітичного забезпечення Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, щодо аналізу електронних ЗМІ; висвітлено значимість медіасфери у викритті маніпуляцій та фейків.

Ключові слова: ворожа пропаганда, маніпуляція, фейки, інформаційно-аналітична діяльність, моніторинг, онлайн-медіа, СІАЗ НБУВ.

Глобалізаційні процеси і сучасні інформаційно-комунікаційні технології дозволяють швидке формування різноманітних мереж груп впливу, які через маніпулятивні прийоми поширення інформації можуть підштовхувати споживачів їхнього контенту до формування потрібної думки чи алгоритму поведінки. Тому наразі ми й говоримо про такі явища, як інформаційна війна, пропаганда, маніпуляція, фейк – явища, що є «сміттєвими» елементами сучасного глобалізованого інформаційного простору.

Медіа та інші інформаційні служби, серед яких, перш за все, – бібліотеки та архіви – визнані у всьому світі дієвими інструментами, що допомагають людям і суспільствам дізнаватися правду й приймати рішення з урахуванням повноти всієї наявної інформації.

Важливою складовою у боротьбі з ворожою пропагандою є системний моніторинг інформаційного простору для аналізу певної проблематики.

Науковці Служби інформаційно-аналітичного забезпечення НБУВ (СІАЗ НБУВ) мають багаторічний досвід інформаційно-аналітичного супроводу державних управлінських структур, виготовляють на їх замовлення реферативні, оглядові, інформаційно-аналітичні, науково-прогнозні бібліотечні продукти.

З 2022 р. у рамках співпраці з однією із силових державних структур СІАЗ здійснює випуски електронного бюлетеня «Спростування дезінформації» на основі аналізу результатів щоденного інформаційного моніторингу медійного висвітлення фейків, дезінформації, маніпуляцій.

Матеріали бюлетеня свідчать, що у вітчизняних онлайн-медіа системно викриваються кремлівські наративи, висвітлюється боротьба з деструктивними інформаційними проявами.

Так, спостерігався сплеск ворожої пропаганди в інформполі України на тлі загрози блекауту через масовані ракетні удари від жовтня 2022-го й до лютого 2023-го. Російські ботоферми намагалися сіяти страх і ворожнечу за допомогою фейків та викривлення інформації у ТГ-каналах, Facebook-спільнотах: у групі FB «Комуналка ІФ» ширилися дописи: «Люди сидять без світла, а держава продає електрику в Європу», «А Бурштинська станція молотить на повну потужність і жене світло на експорт», «У Франківську весь день електроенергії немає, а Київ і Дніпро – забезпечені» тощо.

Онлайн-медіа Івано-Франківщини оприлюднювали офіційну інформацію органів центральної та місцевої державної влади, зокрема попередження ЦПД РНБО про фейки і маніпуляції щодо вимкнень електроенергії, заяву ДТЕК про фейкові канали з назвою компанії: «Як росіяни сіють у франківську ворожнечу за допомогою фейків про відключення світла» (URL: <https://pravda.if.ua/yak-rosiyany-siyut-u-frankivsku-vorozhnechu-za-dopomogoyu-fejkiv-pro-vidklyuchennya-svitla/>); «Ворожі боти розганяють паніку в чатах ЖК на тему блекауту, – Шаповалов» (URL: <https://firtka.if.ua/blog/view/vorozhi-boti-rozganaiut-paniku-v-chatakh-zhk-na-temu-blekautu-shapovalov>); «Як на Франківщині розганяють російську пропаганду та “розкачують” обурення щодо відключень світла» (URL: <https://versii.if.ua/publikacii/yak-na-frankivshyni-rozgaryayut-rosijsku-propagandu-ta-rozkachuyut-oburennya-shhodo-vidklyuchen-svitla/>) та ін.

Ще один помітний інфосплеск був викликаний проявами агресивної молодіжної субкультури «ПВК Редан», що набула

швидкого поширення у вітчизняних спільнотах соцмереж та ТГ-каналів. Вітчизняні онлайн-медіа розміщували матеріали із роз'ясненнями деструктивної суті «ПВК Редан», висвітлювали організовану правоохоронцями випереджальну кампанію з протидії негативним наслідкам популярної течії: «ПВК “Редан”: що треба знати батькам та яка ситуація на Кіровоградщині» (URL: <https://gre4ka.info/suspilstvo/73150-pvk-redan-shcho-treba-znaty-batkam-ta-iaka-sytuatsiia-na-kirovogradshchyni>); «Правоохоронці перешкоджають поширенню на Хмельниччині агресивного молодіжного руху» (URL: <https://podillyanews.com/2023/03/02/pravoo-horontsi-pereshkodzhayut-poshyrennyu-na-hmelnnychchyni-agresyvno-gomolodizhnogo-ruhu/>) та ін.

Простежується досить пильна увага регіональних електронних ЗМІ до ворожої пропаганди, що безпосередньо зачіпає життєдіяльність місцевих громад. Водночас регіональною медіа-спільнотою приділяється менше уваги у розкритті проросійських наративів, що не мають регіонального контексту.

Серед чинників, що ускладнюють діяльність медіа-спільноти, це, зокрема скорочення штату працівників, зупинка роботи низки сайтів і телеканалів через окупацію частини українських територій: за час війни вже понад 200 регіональних медіа припинили свою діяльність в Україні. Ці фактори стримують тематичне та контекстне урізноманітнення повідомлень електронних ЗМІ, погіршують функціонал низки сайтів тощо.

З огляду на складності функціонування медіасфери та для визначення найбільш ефективних методик інформаційного моніторингу, аналітики СІАЗ проводили порівняльний аналіз результатів пошуку та відбору релевантного тематичного інформресурсу за допомогою пошуковика регіональних електронних медіа, веб-інструментарію Google, агрегатора новин Інтернет-порталу UKR.NET, Інтернет-сервісу Стрічка.ком, Inoreader тощо.

Матеріали електронного бюлетеня «Спростування дезінформації» є підґрунтям для висновків та узагальнення ситуації в інформаційному протистоянні; результати професійної аналітики доповнюють стратегічний знаннєвий ресурс, на основі якого представники органів державної влади розроблюють і ухвалюють відповідні актуальні управлінські рішення, зокрема щодо запобігання негативним наслідкам ворожої пропаганди.

Oxana Zhelai,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5498-0559>,
PhD (Social Communications), Senior Researcher,
Department of Operational Information,
Information and Analytical Support Service,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: ksenia0101@ukr.net

**INFORMATION MONITORING IN THE SYSTEM OF COUNTERING
ENEMY PROPAGANDA. EXPERIENCE OF INFORMATION AND
ANALYTICAL SUPPORT SERVICE V. I. VERNADSKYI NATIONAL
LIBRARY OF UKRAINE**

Manifestations of hostile Russian propaganda in the domestic information space are considered. The effectiveness of the application of professional analytics by scientists of SIAZ NBUV regarding the analysis of electronic mass media was analyzed; the significance of the media sphere in exposing manipulations and fakes is highlighted.

Keywords: hostile propaganda, manipulation, fakes, information and analytical activity, monitoring, online media, SIAZ NBUV.

УДК 316.64:304

Закіров Марат Борисович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4897-4325>,
доктор політичних наук, доцент,
завідувач відділу,
відділ політологічного аналізу,
Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: marat65@ukr.net

**ПОСТПРАВДА: ДЕЯКІ АСПЕКТИ
ФЕНОМЕНУ І РОСІЙСЬКА АГРЕСІЯ**

Розмивання традицій у сфері комунікації сприяло виникненню феномену постправди як методу маніпуляції свідомістю і засобу конструювання реальності. Активне використання інструментарію постправди з політичною метою є елементом інформаційної війни і породжує глобальні проблеми.

Ключові слова: суспільство, постправда, соціальні мережі, конструювання реальності.

Поширення соціальних мереж зруйнувало монополію на вироблення і розповсюдження інформації, яка контролювалася державою і значною мірою належала професійним працівникам «пера і мікрофона». Соціальні мережі відкрили можливість кожному користувачу не лише безперешкодно отримувати інформацію з усього світу, але створювати і розповсюджувати власний контент. Причому, слід зауважити, що існуючі правила для авторів достатньо лояльні.

Залучення до створення і розповсюдження інформації великої кількості людей, не обізнаних у поняттях «журналістська етика», «правдивість і точність інформації», «репутаційна шкода» тощо, призвели до розмивання традицій професійної роботи у сфері комунікації, зниження вимог до подання інформаційних повідомлень і відповідальності авторів.

Отже, традиційна журналістика стикнулася з проблемою протиборства з конкурентом, який не знає взагалі або не переймається дотриманням правил і обмежень. Зазначене, у сукупності із величезним об'ємом інформації, який безперервно продукується у світі, призвів до того, що верифікація інформації стала неважливою. Активне продукування і розповсюдження користувачами соціальних мереж суб'єктивних оцінок і повідомлень у сукупності із поширенням у соцмережах застосування методів таргетінга, який дозволяє адресно розповсюджувати певний контент цільовим групам або конкретним людям, призвів до того, що відомий ще з початку дев'яностих років минулого століття термін «постправа» увійшов у науковий дискурс, а феномен «постправди» став повноправним явищем сучасних комунікацій.

Вибухове зростання вживаності терміну відбулося у 2016 році після референдуму у Великій Британії щодо виходу з ЄС і виборів президента в США. Організаторів цих заходів активно критикували за використання маніпулятивних технологій у соцмережах, але результати засвідчили успіх саме такої тактики.

Отже, на практиці було доведено: «... те що донедавна називалося «об'єктивними фактами» тепер зовсім не є значущим при формуванні громадської думки, на відміну від емоційних реакцій і вірувань широких мас» (Лютый Т. Кінець прекрасної епохи. В кожного своя «пост-права»). Таким чином, активне залучення соціальних мереж у політичну боротьбу в США і Великій Британії зумовило те, що у 2016 році «постправа» стала і ознакою часу і «словом року» за версією Оксфордського словника. Упорядники

словника зазначають: «Слово описує обставини, за яких об'єктивні факти менш значимі під час формування суспільної думки, ніж звернення до емоцій та особистих поглядів».

Проте, найбільш виразно особливості епохи постправди, її підходи і методи проявилися ще під час підготовки і проведення гібридної війни Росії проти України та продовжують активно використовуватися у ході широкомасштабного вторгнення військ Російської Федерації в Україну. Зокрема, протягом останніх десятиліть російська пропагандистська машина цілеспрямовано конструювала реальність, у якій світ сприймався крізь призму міфів про месіанську роль росіян, вікове протистояння Заходу і Росії, культ перемоги і державну велич тощо. Водночас у засобах масової інформації і соціальних мережах активно просувалися ідеї державної неспроможності України, її підпорядкованості США, ворожості до росіян, утисків російськомовних тощо.

Російські діячі науки, культури, ЗМІ з використанням інструментарію постправди пропагують політичний наратив сучасної Російської Федерації, в якому захист і розповсюдження «руського мира» є химерним поєднанням середньовічної ідеї «Москва – третій Рим» і радянської ідеї «світової революції», на шляху реалізації яких стоїть «колективний захід», очолюваний підступними «англосаксами». «Російська пропаганда говорить про русофобію та дегуманізацію росіян. Проте ми розуміємо, що дегуманізацію росіян здійснює сама держава Росія, де в створеній квазіреальності відбувається підміна поняття гідності, бо життя росіянина не має жодної цінності в життєвих обставинах, що ми спостерігаємо» (Гайналь, Т., Кучера, І., Білоус, С. Епоха постправди: фактори виникнення і виживання).

Таким чином, російська влада роками відволікала увагу населення від внутрішніх економічних проблем, що наростали, обґрунтовувала доцільність зміцнення владної вертикалі, згортання свободи слова і обмеження виборчих прав на місцях тощо. Унаслідок активного використання інструментів постправди Російська Федерація підійшла до початку 2022 року в стані, який характеризується так: «... люмпенізоване суспільство, яке не має можливості реалізувати себе через соціальні ліфти, розглядає свою участь у війні як боротьбу зі світовим злом, як рятівника людства від нацизму, зрештою, це спосіб покращити свій соціальний статус» (Гайналь, Т., Кучера, І., Білоус, С. Епоха постправди: фактори виникнення і виживання).

Аналіз інформаційного простору і поведінки населення Російської Федерації після повномасштабного вторгнення військ Російської Федерації в Україну свідчить, що цілеспрямоване використання інструментарію постправди досягло своєї мети. Антивоєнні демарші, поодинокі виступи і нечисельні протести не змінюють загальної картини підтримки дій влади, або байдужої відстороненості переважної більшості населення. Найбільшу активність росіяни проявили лише під час оголошення часткової мобілізації в осені минулого року, коли відбулася масова втеча чоловіків призовного віку за кордон.

Отже, постправда і створена за допомогою її інструментарію інформаційна бульбашка сконструйованої реальності, що відсікає людину або ціле суспільство від об'єктивного світу, містить у собі велику загрозу. Так, переважна більшість аналітиків вважає, що значна частина світу до 24 лютого 2022 року у тій чи іншій мірі знаходилася під впливом інформаційної бульбашки російської пропаганди, яку вдалося розірвати лише неймовірними зусиллями українського народу і Збройних Сил України. Тобто, наслідки проникнення наративів, які продукуються і розповсюджуються інструментарієм постправди, мають широкий спектр впливу, що не обмежується виключно суспільною свідомістю, але здатен проникати у сферу прийняття політичний рішень і викликати згубні наслідки глобального масштабу.

UDC 316.64:304

Marat Zakirov,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4897-4325>,

Doctor of Political Sciences, Associate Professor,

Head of Department,

Department of Political Analysis,

Service of Information and Analytical Support,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: zakirovmarat65@gmail.com

POST-TRUTH: SOME ASPECTS OF THE PHENOMENON AND RUSSIAN AGGRESSION

The erosion of traditions in the field of communication contributed to the emergence of the phenomenon of post-truth as a method of manipulating consciousness and a means of constructing reality. The active use of post-truth

tools for political purposes is an element of information warfare and creates global problems.

Keywords: society, post-truth, social networks, construction of reality

УДК 316.774

Закірова Світлана Геннадіївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5396-7210>,

кандидатка історичних наук, доцентка,

завідувачка відділу,

відділ обслуговування інформаційними ресурсами,

Національна юридична бібліотека,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: zakirovasvtl@gmail.com

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ РЕСУРС «БІЖЕНЦІ ТА ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ»

Інформаційно-аналітичний ресурс «БІЖЕНЦІ ТА ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ» Національної юридичної бібліотеки НБУВ створено з метою формування структурованої бази даних, відображення національних та міжнародних напрацювань у сфері захисту прав біженців і ВПО.

Ключові слова: інформаційний ресурс, війна, біженці, внутрішньо переміщені особи, Україна, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Початок широкомасштабного вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 р. спричинив наймасштабнішу за всю історію нашої держави хвилю вимушеного переміщення громадян від війни. Станом на 4 липня 2023 р. за даними УВКБ ООН у світі зареєстровано 6 331 100 українських біженців, з яких 5 967 100 українців зареєстровані для тимчасового захисту або аналогічних національних статусів захисту в Європі, 364 000 українців – поза межами Європи. За даними Мінреінтеграції України, станом на 24 червня 2023 р. в Україні офіційно зареєстровано близько 4,8 млн внутрішньо переміщених осіб і близько 2 млн – незареєстрованих переселенців, при чому біля 1 млн українців через війну довелося залишити домівки вдруге.

Через масштабність різноманітних загроз широкий спектр проблем, які спричинила відкрита військова агресія Російської Федерації проти України, потребуватиме значний зусиль для їх подолання протягом тривалого періоду часу. Питання адаптації біженців та переселенців до нових умов життя; особливості правового статусу українських втікачів від війни; додаткове навантаження на фінансові можливості європейських держав і України, а також місцевих органів влади; виклики для соціальної інфраструктури; трансформації у структурі народонаселення; реагування ринку праці на масовий приплив і відтік трудового ресурсу; загальні зміни в економіці України та країн-реципієнтів потребують ґрунтовного вивчення і наукового аналізу.

З метою акумулювання наявних ресурсів та створення спеціалізованої бази даних, що відображатиме проблеми захисту прав біженців і вимушених переселенців, питання соціалізації біженців у країнах перебування та інтеграції внутрішніх переселенців у нові приймаючі громади всередині України, у березні 2022 р. Національною юридичною бібліотекою України у співпраці з Інститутом інформаційних технологій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського було створено інформаційно-аналітичний ресурс «БІЖЕНЦІ ТА ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ | REFUGEES AND INTERNALLY DISPLACED PERSONS» (<http://nowar.nbuv.gov.ua>).

Ресурс складається з чотирьох основних кейсів: правовий, інформаційний, науковий і організаційно-методичний. Майже півтисячі матеріалів бази даних, що представлені українською, англійською, німецькою, французькою, польською, іспанською, чеською та іншими європейськими мовами, призначені для різних категорій користувачів.

На порталі акумульовано відповідні нормативно-правові документи міжнародних організацій та установ: Організації Об'єднаних Націй (Декларації, Конвенції), Організації Африканської Єдності (Конвенція), Парламентської Асамблеї Ради Європи (Хартія, Конвенція, Декларації, рекомендації, резолюції); комітетів Ради Європи (Директиви, рішення); рекомендації Комітету міністрів Ради Європи, аналітичні звіти Управління Верховного комісара ООН у справах біженців і Міжнародного Валютного Фонду, рішення Європейського суду з прав людини. Українське правове поле представлено загальними і спеціальними щодо зазначеної тематики законодавчими актами (Конституція України, Кодекси, Закони

України), нормативно-правовими документами Кабінету Міністрів (Постанови, Розпорядження, Стратегія державної політики) і рішеннями судової гілки влади (витяги з судових рішень, узагальнена судова практика, правова позиція Верховного Суду тощо).

Інформаційний ресурс репрезентує широкий спектр наукових досліджень (монографій, статей, компаративістських досліджень, ситуаційних звітів та аналізів медіа-моніторингу) українських і закордонних фахівців з питань внутрішнього переміщення і зовнішньої міграції, особливостей статусу і форм захисту переселенців і біженців у різних державах світу, аналізу нормативно-правової бази різних країн щодо проблем прийняття біженців та облаштування їх у державі перебування, сприйняття нових мешканців місцевим населенням і органами влади, соціалізації біженців та переселенців.

На порталі у спеціальному розділі розміщено інформаційно-аналітичний бюлетень НЮБ «Вимушені переселенці: стан, проблеми, перспективи», який є результатом моніторингу інформації, що стосується проблем ВПО. Випуск формується 3-4 рази на місяць і включає щотижневий огляд офіційної інформації органів центральної влади та місцевого самоврядування, тематичних публікацій центральних і регіональних ЗМІ.

Ресурс «БІЖЕНЦІ ТА ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ» НЮБ НБУВ спрямований на допомогу працівникам місцевого самоврядування та територіальних громад в організації роботи з ВПО. На порталі розміщено інформаційні матеріали та організаційно-методичні документи цільового призначення, зокрема, довідники, практичні рекомендації, аналітичні звіти і практики щодо роботи Ради ВПО, дослідження локальних політик і програм територіальних громад, аналіз викликів та можливостей інтеграції ВПО у приймаючі громади, їх впливу на розвиток нових територій проживання.

Інформаційна база порталі розміщує посилання на спеціальні програми Міжнародних гуманітарних партнерів України. На сайті створено окремий розділ для громадських організацій, благодійних фондів, установ громадського сектору, що опікуються питаннями, пов'язаними з внутрішнім і зовнішнім переміщенням, зумовлених військовою агресією Російської Федерації проти України. Ресурс також пропонує посилання на сторонні корисні ресурси, які стосуються проблем біженців і внутрішньо переміщених осіб.

Отже, зважаючи на широку цільову аудиторію користувачів і різноманіття представленого матеріалу, ресурс «БІЖЕНЦІ ТА ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ» Національної юридичної бібліотеки НБУВ представляє собою універсальний інформаційно-аналітичний веб-портал, що має важливе значення для збору, систематизації та збереження наявних ресурсів означеної проблематики, створення спеціалізованої структурованої бази даних, відображення національних і міжнародних напрацювань у сфері теорії та практики захисту прав біженців і вимушено переміщених осіб.

UDC 316.774

Svitlana Zakirova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5396-7210>,

Candidate of Historical Science, Associate Professor,

Head of Department,

Department Information Resources Service,

National Law Library,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: zakirovasvtl@gmail.com

INFORMATIONAL AND ANALYTICAL RESOURCE «REFUGEES AND INTERNALLY DISPLACED PERSONS»

The informational and analytical resource «REFUGEES AND INTERNALLY DISPLACED PERSONS» of the National Law Library National Law Library V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine was created for the purpose of forming a structured database, reflecting national and international developments in the field of protection of the rights of refugees and internally displaced persons. *Keywords:* information resource, war, refugees, internally displaced persons, Ukraine, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

УДК 002.1:378

Злигостєв Сергій Ігорович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0285-693X>,

аспірант,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: serhiy.zlygostev@gmail.com

ВАЖЛИВІСТЬ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 029 «ІНФОРМАЦІЙНА, БІБЛІОТЕЧНА ТА АРХІВНА СПРАВА»

Розглянуто питання використання цифрових технологій в процесі підготовки фахівців бібліотечної галузі. Доведено, що сучасні реалії роботи бібліотек вимагають від співробітників широкого спектру навичок. Це пов'язано з модернізацією роботи бібліотечних установ та розширення послуг, що надаються. Висвітлено основні переваги використання цифрових технологій під час навчання студентів, а також позитивні аспекти їх використання у роботі бібліотек.

Ключові слова: бібліотека, цифрові технології, підготовка майбутніх фахівців, цифровізація, модернізація.

Цифрові технології є важливим явищем у сучасному світі. Вони забезпечують швидкість та ефективність виконання завдань, роблять освіту та розвиток доступнішими, сприяють інноваціям та розвитку у різних галузях, зменшують географічні бар'єри та забезпечують глобальну взаємодію.

Питанням модернізації системи підготовки фахівців бібліотечної галузі саме в контексті інформаційно-комунікаційних технологій займалися О. Башун, Н. Кушнарєнко, В. Дригаїло, А. Корнієнко, А. Соляник, О. Сербін, І. Тимошенко, Г. Шемаєва, Т. Ярошенко та ін. Значний науковий доробок став теоретичним підґрунтям багатьох досліджень. Проте системні підходи до цифрових технологій як професійної компетенції бібліотекаря є мало дослідженими, попри високий науковий інтерес.

Фахівці інформаційної, бібліотечної та архівної справи - це спеціалісти, які працюють у сфері збереження, організації та поширення інформації. Вони мають знання та навички у таких областях, як каталогізація, класифікація, довідково-інформаційна робота, обробка документів, діловодство, електронний доступ до інформації, дослідження, а також збереження та використання архівних матеріалів.

Перехід від кваліфікаційної до компетентної моделі підготовки фахівців є важливим методологічним принципом реформування системи вищої освіти в Україні. Цей перехід передбачає зміну підходу до організації навчального процесу та оцінювання студентів. Компетентності включають не тільки знання,

але і вміння, практичні навички, способи мислення, професійні, світоглядні і громадянські якості, морально-етичні цінності. Вони розглядаються як динамічна комбінація, яка дозволяє студентам успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність.

Питання активного використання цифрових технологій у підготовці фахівців спеціальності 029 Інформаційної, бібліотечної та архівної справи викликане тим, що бібліотеки все частіше трансформуються у інформаційні центри та активно комунікують з користувачами. Позитивні сторони цифровізації та підвищення рівня співробітників значно допомагає надавати якісні послуги у час війни. Фахівці цієї спеціальності можуть працювати у різноманітних установах, таких як бібліотеки, архіви, музеї, наукові та освітні установи, дослідницькі центри, інформаційні компанії та інші організації, де потрібна організація, збереження та поширення інформації. Це є показником того, що їх підготовка має враховувати всі сучасні реалії попиту користувачів щодо доступу до інформації, а також вміння використовувати цифрові технології для популяризації своєї роботи та комунікації з користувачами.

У підготовці фахівців інформаційної, бібліотечної та архівної справи, цифрові технології відіграють важливу роль у підвищенні ефективності роботи, полегшенні доступу до інформації, збереженні та організації даних, а також у використанні сучасних інструментів та платформ для комунікації та співпраці з користувачами. Важливо розуміти та використовувати цифрові технології для досягнення успіху та розвитку у цьому цифровому світі.

Цифрові технології відіграють важливу роль у бібліотечній сфері, оскільки вони дозволяють бібліотекам ефективно виконувати свої завдання і надавати послуги користувачам. *Деякі з переваг цифрових технологій у бібліотеках включають:*

Збереження та доступ до електронних ресурсів: доступ до електронних книг, журналів, баз даних, електронних архівів та інших цифрових ресурсів, що підвищує ефективність пошуку та отримання необхідних матеріалів.

Електронний каталог: можливість створювати та управляти електронними каталогами, що спрощує пошук та отримання інформації про наявні матеріали.

Віртуальні бібліотеки: забезпечення віддаленого доступу до електронних ресурсів та послуг, що є важливим для різних категорій користувачів, які не можуть відвідати фізичну бібліотеку.

Електронна доставка документів: ефективність отримання необхідних матеріалів на відстані.

Онлайн-комунікація та співпраця: зв'язок з користувачами через електронну пошту, соціальні мережі, веб-чати та інші комунікаційні засоби.

Отже, застосування цифрових технологій у бібліотечній справі сприяє розширенню доступу користувачів до інформації, полегшує управління бібліотечними ресурсами та збільшує ефективність роботи бібліотек. Усе це підкреслює важливість цифрових технологій у підготовці фахівців інформаційної, бібліотечної та архівної справи, що сприяє їх професійному розвитку та адаптації до швидкозмінних вимог сучасного інформаційного середовища. Цифрові технології також дозволяють студентам і майбутнім фахівцям використовувати сучасні інструменти для організації, аналізу та презентації інформації. Однак цифрові технології пов'язані з потребою в постійному оновленні навичок та знань, а також з низкою ризиків, зокрема, у контексті безпеки даних та конфіденційності, а також нерівномірного доступу до технологій для всіх користувачів.

Загалом, використання цифрових технологій у підготовці фахівців інформаційної, бібліотечної та архівної справи має значний потенціал для покращення якості роботи, підвищення ефективності та розвитку галузі в цілому.

UDC 002.1:378

Serhiy Zlyhostiev,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0285-693X>,

Graduate Student,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: serhiy.zlyhostiev@gmail.com

**THE IMPORTANCE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE
TRAINING OF SPECIALISTS IN THE SPECIALTY
029 «INFORMATION, LIBRARY AND ARCHIVAL SCIENCE»**

The thesis deals with the use of digital technologies in the process of training library professionals. It is proved that the modern realities of library work require a wide range of skills from employees. This is due to the modernization of the work of library institutions and the expansion of services provided. The main advantages of using digital technologies in teaching students, as well as the positive aspects of their use in the work of libraries are highlighted.

Keywords: library, digital technologies, training of future specialists, digitalization, modernization.

УДК 002.63

Іванова Майя Вікторівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0243-3478>,

наукова співробітниця,

організаційний відділ,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: ivanova@nbuv.gov.ua

РОЗВИТОК ЕЛЕКТРОННОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ЯК СКЛАДОВА ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Визначено актуальність захисту національного культурного надбання після повномасштабного вторгнення Російської Федерації. Зазначено на необхідності створення Національної електронної бібліотеки України. Розглянуто питання нормативно-правового забезпечення щодо створення електронної бібліотеки. Окреслено коло проблематики, які не були реалізовані в цільових програмах по створенню Національної електронної бібліотеки.

Ключові слова: електронна бібліотека, збереження національної пам'яті, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, російська агресія.

Сьогодні, функціонування системи культури в умовах воєнного стану здійснюється інтенсивним пошуком нових підходів до збереження матеріальних і культурних цінностей для забезпечення інформаційних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів бібліотек. Особливої гостроти проблема захисту національного культурного надбання в Україні набула після повномасштабного вторгнення Російської Федерації. У часи нестабільності і криз збереження та захист культурних фондів стають необхідними для підтримки імпульсу інновацій і прогресу.

Є актуальним та одним із найважливіших питань сьогоденності проблема врятування бібліотечних фондів, збереження предметів науки та культурної спадщини, втрата яких була б трагічною не тільки для України, а й всього світу. Сьогочасні історичні виклики, в умовах воєнного стану, диктують бібліотекам нові підходи до збереження бібліотечних фондів, важливим набуває питання накопичення інформації в електронній формі.

На координаційній зустрічі 14 лютого 2023 р. представників ВГО Українська бібліотечна асоціація, Міністерства культури та інформаційної політики України, Державної архівної служби України, національних, державних, університетських та публічних бібліотек, національних музеїв та архівів оголошено про початок проекту створення Національної електронної бібліотеки України (НЕБУ) за підтримки ЮНЕСКО та ІФЛА. На першому етапі проекту у 2023 році, який координуватиме ВГО Українська бібліотечна асоціація спільно з Міністерством культури та інформаційної політики України, буде вивчено досвід бібліотек інших країн у створенні електронних бібліотек національного рівня і досвід українських бібліотек, архівів, музеїв, бізнесу в оцифруванні та створенні баз даних оцифрованих документів. (<https://ula.org.ua/novyny-ta-podii/novyny/5078-pochatok-proiektu-stvorennia-natsionalnoi-elektronnoi-biblioteku-ukrainy-za-pidtrymky-yunesko-ta-ifla>). Міністром культури та інформаційної політики України підписано наказ №96 від 01 березня 2023 р. «Про утворення тимчасової робочої групи з питань створення Національної електронної бібліотеки України» згідно якого робочій групі до 29 вересня 2023 року забезпечити розроблення: проекту концепції Національної електронної бібліотеки України; проекту положення про Національну електронну бібліотеку України; проекту регламенту роботи Національної електронної бібліотеки України; орієнтовного бюджету створення Національної електронної бібліотеки України (<https://mkip.gov.ua/files/Наказ%2096.pdf>).

Питання створення Національної електронної бібліотеки України не є новим в нашій сучасній історії. Необхідно згадати, що активне впровадження комп'ютерних технологій в практику бібліотек України припадає на середину 90-х років минулого століття. Перші комп'ютери, перший вихід до глобального Інтернет простору, перші бази даних, перший досвід створення власної веб-сторінки – все це відкрило нові можливості розвитку бібліотек у нових електронних формах. У 1999 році Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) приступила до реалізації проекту створення Національної електронної бібліотеки України. Упродовж цих років у НБУВ відбувається створення єдиного національного наукового електронного бібліотечно-інформаційного, повнотекстового ресурсу, який постійно трансформується, розвивається та приймає нові риси свого обліку. Створення електронних ресурсів відбувається і в інших бібліотеках України.

З метою розвитку електронних бібліотек і формування інформаційних наукових ресурсів протягом згаданого періоду приймалися відповідні нормативно-правові акти. Одними із перших законів в цьому напрямку необхідно визначити базовий Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» від 27 січня 1995 року № 32/95-ВР, в якому зазначається, що держава розвиває вітчизняний напрям з формування та впорядкування електронних книг, каталогів, баз даних; створює умови та координує діяльність з функціонування електронних бібліотек. У Законі України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» від 09 січня 2007 року № 537-V передбачалось запровадження загальнодоступної інформаційної інфраструктури держави, яка б формувалась шляхом створення в електронній формі архівних, бібліотечних, музейних фондів та інших фондів закладів культури, формування відповідних інформаційно-бібліотечних та інформаційно-пошукових систем з історії, культури, народної творчості, сучасного мистецтва України тощо. При створенні загальнодоступних електронних інформаційних ресурсів передбачалось забезпечити створення необхідної технічної і технологічної інфраструктури, електронних інформаційних ресурсів в архівах, бібліотеках та музеях, науково-дослідних установах з визначенням вимоги щодо обов'язкового зберігання в єдиному електронному форматі результатів наукової діяльності та забезпечити вільний доступ до результатів наукових досліджень, створених за рахунок коштів Державного бюджету України.

За роки незалежності парламентом було прийнято ряд інших законів, урядом – цільові програми, які були направлені на створення електронної бібліотеки та збереження культурної спадщини українського народу. На жаль ряд факторів не дозволив реалізувати концепцію створення Національної електронної бібліотеки України.

У Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» (далі – Стратегія), затверджені розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 219-р передбачалось:

створення нової архітектури інтегрованої бібліотечної системи держави шляхом розробки та впровадження механізму інтегрування бібліотечних мереж та інших інституцій (архівів, музеїв, наукових установ, університетів, інформаційних центрів, видавництв тощо);

забезпечення сталого розвитку бібліотечних ресурсів та створення системи універсального доступу до них;

забезпечення безперешкодного доступу до документно-інформаційних ресурсів бібліотек для осіб з особливими потребами; створення системи корпоративної каталогізації та зведеного електронного каталогу бібліотек України; створення корпоративних баз даних авторитетних національних файлів на осіб, організації, предметних/галузевих; створення єдиного універсального порталу як точки доступу до національних, освітніх, наукових, пізнавальних, галузевих бібліотечно-інформаційних проєктів та інформаційних ресурсів бібліотек; сприяння створенню відкритого доступу до наукової інформації через розвиток відкритих електронних архівів (університетських інституційних депозитаріїв).

Очікувалось, що реалізації Стратегії дозволить виконати програми щодо:

- створення Національної електронної бібліотеки;
- збереження бібліотечних фондів;
- створення Державного реєстру національного культурного надбання у частині «Книжкові пам'ятки України»;
- створення зведеного електронного каталогу бібліотек та баз даних авторитетних національних файлів;
- розробки проєкту єдиного універсального веб-порталу інформаційних ресурсів бібліотек;
- створення інформаційно-пошукової системи видавничої продукції, що буде використовуватися для оптимізації поповнення бібліотечних фондів.

До повномасштабного вторгнення бібліотечна мережа нараховувала близько 40 тис. бібліотек державної та комунальної власності, відомчого підпорядкування. Вона складається з мережі публічних (у тому числі спеціалізованих для дітей, юнацтва), технічних, сільськогосподарських, медичних, академічних, освітянських бібліотек та бібліотек вищих навчальних закладів. Кожна бібліотека може мати у своїх фондах унікальні неповторні документи, які необхідно зберегти для наших майбутніх поколінь.

Тому при створенні проєкту концепції електронної бібліотеки України необхідно дотримуватись наукових принципів: багатофункціональність, відкритість, демократичність, цілісність,

Під час конфліктів і воєнних дій, культурна спадщина часто може бути під загрозою руйнування або викрадення. Тому вкрай важливо створити надійні механізми та правові рамки для збереження національного культурного надбання, створення Національної електронної бібліотеки України має важливе значення для

забезпечення безперервного розвитку та процвітання суспільства навіть у найважчі часи.

UDC 002.63

Maiia Ivanova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0243-3478>,

Researcher,

Organizational Department,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: ivanova@nbuv.gov.ua

THE DEVELOPMENT OF THE ELECTRONIC LIBRARY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF WAR AS A COMPONENT OF PRESERVING NATIONAL IDENTITY

The urgency of protecting the national cultural heritage after the full-scale invasion of the Russian Federation is determined. The need to create the National Electronic Library of Ukraine was noted. The issue of regulatory and legal support for the creation of an electronic library was considered. The range of issues that were not implemented in the target programs for the creation of the National Electronic Library is outlined.

Keywords: electronic library, preservation of national memory, National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi, russian aggression.

УДК 002.63

Іванова Наталія Георгіївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5219-8720>,

кандидатка історичних наук,

завідувачка відділу,

аналітично-прогностичний відділ,

Національна юридична бібліотека,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: natalie20022002@ukr.net

ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВА ПІДТРИМКА ПІД ЧАС ВІЙНИ

Розглянуто діяльність органів державної влади, громадських і благодійних структур та правозахисних організацій щодо організації інформаційно-

правової підтримки українського суспільства під час війни.

Ключові слова: війна, безоплатна правова допомога, правові консультації, правова інформація

З моменту початку широкомасштабної війни на території нашої держави та введенням воєнного стану, суспільство опинилося в ситуації високого ступеню відповідальності за прийняття рішень в усіх сферах свого життя. Гостро постали питання щодо евакуації, проблем перетину державного кордону, соціальних виплат на територіях, де відбуваються активні бойові дії, медичної допомоги, опікування дітьми, втрати майна, отримання статусу внутрішньо-переміщеної особи та багато іншого. В умовах воєнного стану зазнав змін процес реалізації цивільно-правових та адміністративно-правових відносин. Окремо варто виділити військові злочини проти цивільного населення та правові проблеми подолання наслідків цих страшних подій - пошук справедливості та допомоги постраждалим від них.

Вочевидь, в кризовій ситуації людині недостатньо знайти текст правової норми з певного питання і є потреба в роз'ясненні про порядок дій щодо ситуації, отриманні консультації та рекомендацій (куди треба/можна звернутися, які документи потрібні і таке інше), вивченні додаткової інформації, що пов'язана із застосуванням нормативно-правового акту. Тим більше, в Україні під час війни швидко оновлюється законодавство, постійно вносяться зміни до законів, а отже доступність актуальної правової інформації вкрай важлива.

У відповідь на виклики, що постали в цій сфері активно відгукнулися як органи державної влади, так і громадські організації та значна кількість юридичних і правозахисних компаній та окремих юристів країни, які безоплатно надають допомогу.

Державною установою, що належить до сфери управління Міністерства юстиції України та забезпечує функціонування ефективної системи безоплатної правової допомоги (БПД), в тому числі здійснює управління цією системою, координацію діяльності спеціалізованих установ з її надання та формування і ведення Реєстру адвокатів, які надають таку допомогу є Координаційний центр з надання правової допомоги (<https://legallaid.gov.ua>).

Отримати правову допомогу, в умовах воєнного стану громадяни можуть, як в місцевих центрах БПД так і дистанційно, звернувшись до контактного центру системи де чергують юристи або

скористатися мобільним застосунком, Телеграм та Вайбер. Також отримати необхідну інформацію з актуальних правових питань можна скориставшись довідково-інформаційною платформою правових консультацій створену Координаційним центром «WikiLegalAid» (<https://wiki.legalaid.gov.ua/>).

Важливою ініціативою стало запровадження інформаційної кампанії від системи безоплатної правової допомоги для постраждалих від сексуального насильства під час війни та домашнього насильства метою якої є висвітлення проблеми насильства в умовах війни, інформування населення про можливість отримати кваліфіковану допомогу від держави, у тому числі правову, та посилення мотивації постраждалих звертатися за допомогою та діяти, щоб захистити себе або інших постраждалих.

Серед благодійних організацій під час війни можна виділити діяльність Всеукраїнської коаліції з надання правової допомоги (<https://www.ucla.org.ua>), що має представництва в багатьох областях України. Партнерами організації є юридичні клініки, юридичні фірми та адвокати. Отримати юридичну консультацію можна за номером гарячої лінії, крім того безкоштовну правову допомогу можна отримати в пунктах консультацій та центрах допомоги переселенцям в різних регіонах України. Всі можливі способи комунікації та контакти представлені на сайті організації, де також можна ознайомитися із корисною інформацією з актуальних правових питань під час війни.

Заслугове на увагу діяльність спілки організацій громадянського суспільства Мережа правового розвитку (<https://ldn.org.ua>), що надає безоплатну правову допомогу та об'єднує організації з більшості регіонів України. Юристи та адвокати правозахисної спільноти активно надавали правові консультації з першого дня війни. Звернутися за консультацією можна онлайн чи в одній з найближчих приймалень членських організацій Мережі. На сайті організації багато актуальної інформації на правову та гуманітарну тематику, зокрема у спецрубриці #StandWithUkraine.

Ще однією помітною подією в сфері інформаційно-правової підтримки в 2023 році стала презентація Данської радою у справах біженців (DRC) онлайн-платформи (<https://edopomoha.org/uk/home>), яка дозволяє отримати безоплатні юридичні консультації людям, які постраждали від війни. Платформа, яку розроблено завдяки фінансуванню від ЄС та USAID з питань гуманітарної допомоги, містить відповіді на найпопулярніші юридичні питання, аналітичні

матеріали та інформаційні відео, а також перелік юристів, які можуть надавати безоплатні онлайн та офлайн консультації.

Підсумовуючи, варто наголосити на тому, що українська юридична спільнота, в цілому, продемонструвала здатність консолідуватися і активно надати таку необхідну підтримку державним інституціям, які забезпечували безоплатну правову допомогу. Активно співпрацюючи з засобами масової інформації, бібліотеками, волонтерськими організаціями та іншими соціальними інститутами підтримати суспільство в складний часи. Таке усвідомлення соціальної необхідності своєї діяльності зазвичай притаманне розвиненому громадянському суспільству, масштабний етап становлення якого вочевидь відбувся в Україні під час війни.

UDC 002.63

Natalia Ivanova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5219-8720>,

Candidate of Historical Science,

Head of Department,

Department Analytical and Prognostic,

National Law Library,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: natalie20022002@ukr.net

INFORMATION AND LEGAL SUPPORT DURING THE WAR

The article examines the activities of public authorities, public and charitable institutions and human rights organisations in organising information and legal support for Ukrainian society during the war.

Keywords: war, free legal aid, legal advice, legal information
Keywords: war, free legal aid, legal advice, legal information

УДК 021.1:001.89:001.102–047.36–047.44]:355.45 1

Каращук Оксана Миколаївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2929-3858>,

молодша наукова співробітниця,

відділ обслуговування інформаційними ресурсами,

Національна юридична бібліотека,

Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: karaoksana@ukr.net

МОНІТОРИНГ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПОЛЯ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ВИЯВЛЕННЯ ЗАГРОЗ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Наголошено на важливості моніторингу та аналізі інформаційного простору засобів масової комунікації, задля запобігання інформаційним “нападам” з боку Російської Федерації. Зазначено, що основними інформаційними каналами маніпулювання, на сьогодні, є Інтернет та масмедіа.

Ключові слова: моніторинг, аналіз, маніпулювання, дезінформація, війна, засоби масової комунікації.

Із початком повномасштабної війни значно активізувався й інформаційний фронт. Кількість інформації, а особливо дезінформації збільшилися у рази. Це один із проявів гібридної війни проти України. Інформаційна агресія може відбуватися не лише в інформаційному просторі України, але й в інших країнах та міжнародних організаціях. Стрімкий розвиток інформаційних технологій є основною причиною активної інформаційної агресії, бо їх постійно використовують для маніпулювання свідомістю та впливу на суспільство. Основними інформаційними каналами маніпулювання, на сьогодні, є Інтернет та масмедіа. Саме вони можуть формувати спотворену дійсність у якій відбувається формування залежності думок тим ідеям, які пропагують засоби масової комунікації. Якщо не вживати ніяких заходів, людина стає уразливою перед сучасними маніпулятивними технологіями. Інформація – це зброя масового ураження, а отже, у сучасних умовах є одним із вирішальних факторів майбутньої перемоги. Інтернет та масмедіа найголовніші та найзручніші джерела для отримання оперативної інформації. Та разом з цим, дана інформація може як формувати громадську думку, так і бути використана з маніпулятивними цілями. Саме тому, для підвищення ефективності прийняття важливих рішень для суспільства та країни в цілому, на сьогодні, в інформаційній сфері головним завданням є моніторинг, аналіз, прогноз та використання потрібної інформації, яка циркулює в Інтернет та масмедіа, що в свою чергу, вимагає науково-технічні, нормативно-правові та інші засоби регулювання рівня інформаційної безпеки та надійного захисту національних інтересів. Постійний моніторинг інфопростору та виявлення загроз інформаційній безпеці є необхідним під час військового стану, саме він дасть змогу розробити відповідні контрзаходи з нейтралізації інформаційних

загроз для держави. Більше того, постійний моніторинг інформаційного поля дасть можливість передбачити та своєчасно відреагувати на зростаючі загрози для безпеки країни.

Сьогодні, в умовах військового вторгнення Російської Федерації в Україну, від точності та об'єктивності поданої інформації суспільству залежить самовизначення, ідентифікація та відповідне тлумачення подій громадянами як нашої країни, так і поза її межами. Тому важливо вчасно реагувати на ситуацію, але іноді недостатньо діяти «у відповідь», руйнуючи та заперечуючи неправдиві (маніпуляційні) повідомлення противника, необхідно звертатися до превентивних дій, створювати власний якісний контент та досягати найширшого його розповсюдження. Відкритість, високий професійний рівень організації інформаційної кампанії, готовність і вміння відстоювати власну позицію у вітчизняних та світових ЗМІ, активно працювати у соціальних мережах – все це призводить до послаблення агітаторів і пропагандистів. Прикладом може бути інформаційно-аналітична діяльність, завдяки якій відбувається цілодобовий моніторинг як місцевих засобів масової інформації, так і зарубіжних засобів масової інформації.

В Україні прикладом ефективною діяльності у напрямі бібліотечного інформаційно-аналітичного забезпечення владних структур демонструють інформаційно-аналітичні підрозділи Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського – Національна юридична бібліотека, Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, Фонд Президентів України. Саме тому, з початком повномасштабного вторгнення співробітниками НЮБ проводиться щоденний аналіз зарубіжних ІНО ЗМІ з метою:

- моніторингу, збору, аналізу, оцінки, зберігання оперативної та корисної інформації, що стосується України;
- проведення оцінки даних, визначення, якою мірою вони є корисними, на скільки вони відповідають достовірності, актуальності та інформативності документа-носія, надійності джерела;
- з'ясувати найбільш популярні зарубіжні джерела інформування щодо зацікавленості перебігу подій в Україні;
- з'ясувати зацікавленість щодо перебігу подій в Україні на початок військових дій до сьогодні;
- з'ясувати засоби маніпуляції на Європейську аудиторію Російською Федерацією;

- виявити точки зору зарубіжних лідерів та населення до фактів та подій, повноти, точності, своєчасності;
- правдиве не викривлене інформування в аналітичних матеріалах.

За результатами моніторингових досліджень, можна зробити певні висновки: реально кількість матеріалів дещо зменшилася з першого місяця війни до лютого 2023 року. На початок війни до 50 актуальних реферативних записів за добу, на річницю вторгнення – 30–37 реферативних записів за добу. Проведений аналіз засвідчує, що важливе місце посідає військовий конфлікт у багатьох зарубіжних електронних джерелах засобів масової комунікації. Основними темами зарубіжних ЗМІ були: проблема біженців; санкції; реакційна політика українських, російських, зарубіжних лідерів на ті чи інші події; співпраця з Російської Федерації в умовах війни; роль Білорусі у військовому конфлікті. На сьогодні, ці теми також є актуальними, можливо, у більш стриманій кількості стосовно однієї теми, дещо зі зміненими поглядами. Втім, важливо, що новини про війну не зникли з інформаційного простору зарубіжних ЗМІ.

Таким чином, у час, коли інформаційна війна з агресором набула стратегічного характеру можна зробити висновок, що моніторинг та аналіз інформаційного простору є надважливим напрямком роботи щодо запобіганню дезінформації, забезпеченні інформаційної безпеки та протидії інформаційній війні в цілому.

UDC 021.1:001.89:001.102–047.36–047.44]:355.45 1

Oksana Karaschuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2929-3858>,

Junior Researcher,

Department Information Resources Service,

National Law Library,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: karaoksana@ukr.net

MONITORING OF THE INFORMATION FIELD AS AN IMPORTANT COMPONENT OF THREAT DETECTION DURING MILITARY AGGRESSION

The importance of monitoring and analyzing the information space of the mass communication media in order to prevent information “attacks” from the Russian

Federation was emphasized. It is noted that the main information channels for manipulation today are the Internet and the mass media.

Keywords: monitoring, analysis, manipulation, disinformation, war, mass communication.

УДК 027.081:[004.738.5]

Кривецький Олег Павлович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8564-7097>,

молодший науковий співробітник,

аналітично-прогностичний відділ,

Національна юридична бібліотека,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: informozavr@ukr.net

БІБЛІОТЕКА ЯК ЕЛЕМЕНТ ІНФРАСТРУКТУРИ ГЛОБАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Визначено концептуальні засади інформаційного суспільства та його вищого рівня – суспільства знань. Розглянуто бібліотеку як елемент інфраструктури глобального інформаційного простору та її трансформацію у період сучасних суспільних змін на основі соціокультурного, комунікаційного та діяльнісного підходів. Досліджено трансформацію бібліотеки в інфраструктурі глобального інформаційного суспільства на основі соціокультурного, комунікаційного та діяльнісного підходів.

Ключові слова: бібліотека, документно-інформаційна структура, інформаційне суспільство, інфраструктура інформаційного суспільства, інформаційне виробництво.

На сучасному етапі швидкого зростання інформаційних потоків, зміни технологій, поширення інформації та умов її використання істотно посилюється роль документно-інформаційних організацій, які є каналами передавання інформації в системі комунікацій суспільства. Це бібліотеки, видавництва, журналістські структури, архіви, музеї. Соціокультурне середовище поступово модернізувалося у напрямі комп'ютеризації, спостерігається створення загальнодоступних баз і банків даних у галузі гуманітарних і соціальних наук, а також мережі культурно-інформаційних, науково-інформаційних центрів, що потребує

виховання інформаційної культури особистості та її комунікаційної соціалізації.

Бібліотека нині є складовою частиною світової інформаційної інфраструктури. Вона безпосередньо бере участь у формуванні інформаційного простору, є виробником власних інформаційних продуктів, надає вільний доступ до світових інформаційних ресурсів соціальної пам'яті людства, відповідно до інформаційних потреб часу. У своїй діяльності бібліотеки використовують системи обробки інформації, інформаційно-комунікаційні технології, що дає змогу задовольняти інформаційні потреби користувачів бібліотек на основі мережових комунікацій. Але традиційні технології збирання, обробки, пошуку, передавання та зберігання інформації не завжди відповідають новим вимогам, що потребує необхідної організації зручного пошуку інформації для користувачів бібліотек, її оперативного використання та вільного доступу. Бібліотеки повинні активно взаємодіяти з іншими документно-інформаційними структурами щодо здійснення єдиного електронного опису видань і статей у бібліотечному форматі, аналітичної діяльності, створення інформаційних продуктів, електронних видань та розміщення в Інтернеті баз даних своєї продукції.

Перехід до інформаційного суспільства передбачає перетворення виробництва, використання послуг і знань у найважливіший продукт соціальної діяльності, а бібліотека є активним виробником та поширювачем інформації та знань, глобальних інформаційних та наукових комунікацій, вона покликана виконувати у суспільстві свої соціальні функції, тому залежить від соціального замовлення суспільства стосовно задоволення інформаційних потреб соціуму та особистості. Еволюція бібліотечної діяльності тісно пов'язана з розвитком суспільства. Цей процес великою мірою залежить від державної політики в цьому напрямі. Бібліотека розвивається і трансформується відповідно до історичного часу та істотних соціокультурних змін. Наразі відбувається трансформація бібліотечної діяльності від документно-комунікаційної до інформаційно-комунікаційної, а нині вже можна спостерігати її наближення і до когнітивно-комунікаційного рівня. Але нерівність розвитку інформаційно-комунікативних технологій у регіонах, недостатність фінансування, комерціалізація інформаційного простору, правова неврегульованість мережі Інтернет, невирішеність питань інтелектуальної власності, незабезпечення безпеки і конфіденційності інформації,

інформаційний тероризм – все це негативно впливає на розвиток глобального інформаційного суспільства і бібліотеки як елемента його інфраструктури.

Участь бібліотеки в організації суспільного відтворення наукового знання та інформації визначає її важливу роль у процесі просування соціальної інформації на різних рівнях соціуму, що визначається фахівцями як культурогенез. Середовище взаємодії традиційних та інноваційних технологій, зберігання паперових та інших носіїв інформації вже отримало назву «медіатека», «науково-інформаційний центр». На сучасному етапі розвитку бібліотека виглядає дедалі більш гібридною, а її складниками, що утворюють медійне середовище, стають відділи розвитку інновацій, електронні читальні зали, інтернет-центри, електронні бібліотеки, бази даних та репозиторії в цифровому середовищі, створюються науково-дослідні та інформаційно-аналітичні підрозділи. Звичайно ж, інформаційне середовище суспільства постійно еволюціонує і ця обставина вимагає відповідного рівня підготовки бібліотечних фахівців, їхньої готовності до стрімких змін, оскільки постійний технологічний розвиток передбачає впровадження в бібліотечну діяльність інновацій. З переходом постіндустріального суспільства до інформаційного та його вищого рівня – суспільства знань істотно трансформує діяльність бібліотеки, пріоритетами якої стають: автоматизація, загальна автоматизація професійно-діяльнісного середовища, розвиток інформаційно-комунікативних технологій, упровадження інновацій, що призводить до медіатизації середовища книгозбірні. Організований доступ до електронних ресурсів бібліотеки з будь-якого автоматизованого робочого місця через Інтернет створює глобальну бібліотеку без кордонів, і тому на шляху до суспільства знань бібліотека стає підструктурою глобальної світової бібліотеки.

UDC 027.081:[004.738.5]

Oleg Krivetskyi

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8564-7097>,

Junior Researcher,

Department Analytical and Prognostic,

National Law Library,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: informozavr@ukr.net

LIBRARY AS ELEMENT OF INFRASTRUCTURE OF GLOBAL INFORMATIVE SPACE

Conceptual bases of informative society and his higher level – societies of knowledge are certain in the article. A library as element of infrastructure of global informative society and her transformation is considered in the period of modern public changes on the basis of sociocultural, communication approaches.

Keywords: library, debenture-informative organization, informative society, infrastructure of informative society, informative production.

УДК 027.(06):[316.35+316.4](4)

Кулицький Сергій Петрович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5388-1807>,

кандидат економічних наук, доцент,

старший науковий співробітник,

відділ політологічного аналізу,

Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: kulitskysp @ukr.net

УКРАЇНСЬКІ БІЖЕНЦІ У ДЕРЖАВАХ ЄВРОПИ: ДОСЛІДЖЕННЯ НА БАЗІ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ПРОЦЕСІВ ЇХ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ

На базі інформаційних ресурсів наукової бібліотеки досліджувались проблеми соціальної адаптації українських біженців у країнах Європи. Ситуація з працевлаштуванням українських біженців краще у країнах із нижчим мовним бар'єром: Польща, країни Балтії.

Ключові слова: біженці, інформаційні ресурси, наукова бібліотека, ринок праці, соціальна адаптація, соціальні комунікації, трудові мігранти.

Повномасштабна воєнна агресія Росії проти України поставила на порядок денний українського суспільства широкий спектр проблем, що потребують свого розв'язання. Однією з них є проблема українських вимушено переміщених осіб / біженців. Повномасштабна російська воєнна агресія створила в Україні ситуацію, яка характеризується надзвичайно високим ступенем невизначеності щодо подальшого перебігу подій. Як зазначав

Ф. Х. Найт, невизначені ситуації – унікальні. Відсутність частих повторів таких ситуацій виключає можливість їх кількісної оцінки. Тому через наявність вагомих інформаційно-психологічних і соціально-комунікативних складових процесу соціальної адаптації українських біженців до життєдіяльності у країнах Європи, дослідження цієї проблеми може бути особливо результативним на базі інформаційних ресурсів наукової бібліотеки.

Зокрема, було проаналізовано результати соціологічних опитувань, проведених Соціологічною групою «Рейтинг», Інститутом соціології НАН України, Фондом «Демократичні ініціативи «ім. Ілька Кучеріва», соціологічними та маркетинговими компаніями Gradus Research Company, Grc Ua, Info Sapiens і сайтом з пошуку роботи Work Ua. Проведений аналіз цих опитувань дав змогу визначити мотивацію українських біженців щодо вибору країни їх перебування; проблеми, з якими вони стикаються; ієрархію їх потреб у місцях перебування; стан трудової зайнятості та працевлаштування українських біженців тощо. Аналіз результатів цих опитувань, за наявності відповідної інформації, коригувався з урахуванням повідомлень ЗМІ.

Дослідження проблем українських біженців і ринку праці проводилось у дві хвили. Перша хвиля охоплювала збір інформації у період лютий – червень 2022 р. Друга хвиля – у період липень 2022 р. – січень 2023 р. Ці періоди часу характеризувалися значними змінами на театрі бойових дій російсько-української війни, ситуації в українській економіці та у соціальній психології українського суспільства. Нині моніторинг інформаційних ресурсів з цієї проблематики продовжується.

Протягом 2022 р. відбувався процес соціальної адаптації українських біженців до умов проживання за кордоном. За даними ООН, найбільше українських біженців перебуває нині у Польщі, Німеччині та Чехії. До того ж Польща є найпопулярнішою країною Європи серед українських трудових мігрантів. А до Німеччині та Чехії на заробітки, як правило, відправлялося менше українських трудових мігрантів, ніж до Італії, Іспанії та Португалії.

Утім, нинішній потік українців за кордон представлений, в основному, біженцями, а не трудовими мігрантами як раніше. Відмінності між цими соціальними категоріями громадян полягають у різній статево-віковій і професійній структурі та різній мотивації для виїзду за кордон. Зазначені відмінності проявляються у проблемах з працевлаштуванням українців за кордоном та

у поверненні великої кількості наших громадян в Україну. Хоча у 2022 р. на закордонному ринку робочої сили українські біженці заповнили вагому частину пропозиції вітчизняної робочої сили, яка раніше формувалась за рахунок традиційних трудових мігрантів з України.

Як засвідчив аналіз результатів соціологічних опитувань та повідомлень ЗМІ, протягом 2022 р. серед життєвих пріоритетів українських біженців за кордоном усе більшого значення набував пошук роботи, а не просто отримання якоїсь матеріальної та фінансової допомоги. Причому серед осіб, що виїхали за кордон 2/3 складали кваліфіковані робітники, фахівці технічного та гуманітарного профілю, природничих наук, менеджери різного рівня та підприємці. З іншого боку, у попередні роки українські трудові мігранти займались переважно фізичною працею й до того ж не завжди такою, що вимагала високої кваліфікації. Також серед українських біженців за кордоном переважають жінки й діти, а також відносно багато осіб пенсійного віку. Тому в українських біженців виникають проблеми з працевлаштуванням у країнах перебування. До цього ще треба додати наявність мовного та інституційного бар'єрів на ринках праці держав-реципієнтів біженців з України.

Проведене на базі ресурсів НБУВ дослідження свідчить, що українські біженці за кордоном працюють, в основному, не за фахом, часто на роботах, що не потребують високої кваліфікації. Ситуація з працевлаштуванням українських біженців краще у країнах Європи з нижчим мовним бар'єром, як то Польща та країни Балтії. В останніх, завдяки тому, що значний відсоток місцевого населення розуміє російську мову, значно полегшуються соціальні комунікації українських біженців.

Так, за даними Служби зайнятості Литви, у 2022 р. 8% з працюючих тут українських біженців, працювали на висококваліфікованих посадах. Це – фахівці з бізнесу та адміністрування, фахівці в галузі охорони здоров'я (лікарі, медичні сестри, ветеринари), фахівці з навчання, інформаційних технологій, фахівці з фізики, інженерії, в галузі права, соціальної сфери, культури. 68% українців працювали на роботах, які потребують середньої кваліфікації: спеціалістами з обслуговування клієнтів, продавцями, будівельниками, механіками електромеханічного та електронного обладнання, операторами стаціонарного обладнання, водіями. Близько 24% українців працювали на некваліфікованих роботах.

UDC 027.(06):[316.35+316.4](4)

Sergii Kulytskyi,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5388-1807>,

Ph. D. (Economics), Assistant Professor,

Senior Researcher,

Department of Political Science Analysis,

Service of Information and Analytical Support,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail : kulitskysp @ukr.net

UKRAINIAN REFUGEES IN EUROPEAN COUNTRIES: RESEARCH OF THEIR SOCIAL ADAPTATION PROCESSES ON THE BASE OF INFORMATION RESOURCES OF THE SCIENTIFIC LIBRARY

Problems of social adaptation of Ukrainian refugees in European countries were studied based on the information resources of the scientific library. The situation with the employment of Ukrainian refugees is better in countries with a lower language barrier: Poland, the Baltic states.

Keywords: refugees, information resources, scientific library, labor market, social adaptation, social communications, labor migrants

УДК 027.021:004.63:004.92

Матвійчук Лариса Олександрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7230-9053>,

кандидатка наук із соціальних комунікацій,

старша наукова співробітниця,

інформаційно-аналітичний відділ,

Фонд Президентів України,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: l.matvijchuk@ukr.net

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ДОСЛІДЖЕННЯ АНАЛІТИЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ У НАУКОВО- ІНФОРМАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК

Розглянуто основні проекти, що реалізуються аналітичними підрозділами Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та підготовлену за їх результатами продукцію. Обґрунтовано, що з огляду на тривалість аналітичної діяльності і еволюцію підходів до неї, а також із огляду на

жанрову, методологічну, типологічну різноманітність аналітичної продукції, є сенс говорити про її систему із відповідним підходом до дослідження.

Ключові слова: інформаційно-аналітичні підрозділи НБУВ, аналітичний продукт, інформаційні потоки, моніторинг.

Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек має своїм результатом широкий перелік аналітичних продуктів, що є водночас і відповіддю на запити користувачів, і утворює при цьому джерельну базу для подальших досліджень. Розглянемо таку продукцію на прикладі результатів роботи інформаційно-аналітичних підрозділів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ), Національної юридичної бібліотеки (НЮБ) та Фонду Президентів України (ФПУ). З огляду на те, що названі підрозділи попри наявність специфіки роботи кожного з них, мають при цьому спільні риси, зокрема і в методологічних підходах та принципах реалізації інформаційних проєктів та підготовки за їх результатами аналітичних продуктів, вважаємо, що є сенс розглядати сукупність таких продуктів як єдину систему, в основі організації якої лежить спільна логіка. На користь такого підходу – практика реалізації спільних проєктів. Окрім цього, представлення продукції також зведене до єдиного інформаційного порталу – Центру досліджень соціальних комунікацій, що є складовою інформаційного представлення діяльності НБУВ у мережі і водночас є автономним за тематикою та специфікою роботи.

На сайті Центру досліджень соціальних комунікацій представлена діяльність згаданих інформаційно-аналітичних підрозділів – СІАЗу, НЮБу та ФПУ, зокрема розділ «Проєкти» містить підрубрику «Інформаційно-аналітичні видання», що об'єднує інформаційно-аналітичну продукцію. На сайті представлено 16 найменувань випусків. Частина з них – архівні, тобто такі, що з тих чи інших причин закриті або готуються у принципово новому форматі і на сайті представлені як ретроспектива матеріалів. Цей аспект, а також використання принципово нових підходів до аналізу, зокрема, робота із інформаційними потоками, для узагальнення яких застосовуються інструменти візуальної аналітики, дозволяє говорити про еволюцію аналітичних продуктів відповідно до розвитку аналітичного інструментарію та запитів замовників.

Серед основних жанрових видів інформаційних продуктів слід виділити аналітичну записку; інформаційно-аналітичний журнал та

інформаційно-аналітичний бюлетень; інформаційно-реферативний та інформаційно-бібліографічний бюлетень; огляд (дайджест) електронних ресурсів / оперативної інформації електронних видань.

Аналітична записка передбачає тематичний авторський аналіз; узагальнення, короткий виклад дослідження та рекомендації із певної проблеми.

Інформаційно-аналітичні видання (журнал «Україна: події, факти, коментарі» та бюлетні «Громадська думка про правотворення» і «Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти») мають спільну структуру, а саме рубрику «Аналітичний ракурс», що містить авторські аналітичні огляди, підготовлені на базі актуальної інформації, а також тематичні оглядові рубрики, що наповнюються в режимі постійного моніторингу. Журнал «Україна: події, факти, коментарі» є тематично універсальним, містить аналіз найактуальніших подій суспільного життя в економічній, політичній та соціальних сферах, проблемам ефективності державотворчого процесу в Україні та розвитку місцевого самоврядування. Тематична спрямованість інформаційно-аналітичних бюлетнів вужча – висвітлення ключових аспектів правотворення та правозастосування; конституційного процесу.

Інформаційно-реферативні та інформаційно-бібліографічні бюлетені є результатом моніторингу публікацій іноземних ЗМІ, що стосуються української тематики та наступного візуального аналітичного узагальнення.

Огляд (дайджест) електронних ресурсів / оперативної інформації електронних видань містить відібрану та структуровану інформацію за визначеною тематикою.

Періодичність описаних продуктів прямо корелюється із оперативністю їх підготовки: щоденні чи щотижневі оперативні матеріали; щомісячні або такі, що виходять що два рази на місяць – аналітичні, оглядові та реферативні продукти. Готуються також ситуативні матеріали, коли за потреби здійснюється моніторинг певної теми протягом визначеного періоду.

Тематична спрямованість має досить широку різноманітність: суспільно-політична, правова проблематика; специфіка функціонування інституту президентства; проблеми війни та соціальних, політичних, економічних, культурних процесів у воєнних умовах; питання ефективності наукової діяльності; актуальні питання інтелектуальної власності тощо.

Отже, продукти інформаційно-аналітичних підрозділів відрізняються за рівнем аналітичного узагальнення: від авторського аналізу до моніторингу та реферування за принципом «відбір – систематизація – представлення»; мають широкий спектр тематичного спрямування і утворюють систему аналітичної продукції у науково-інформаційній діяльності бібліотек.

UDC 027.021:004.63:004.92

Larysa Matviichuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7230-9053>,

Candidate of Sciences in Social Communications,

Senior Researcher,

Information and Analytical Department,

Foundation of the Presidents of Ukraine,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: l.matvijchuk@ukr.net

A SYSTEMATIC APPROACH TO THE RESEARCH OF ANALYTICAL PRODUCTS IN SCIENTIFIC AND INFORMATION ACTIVITIES OF LIBRARIES

The main projects implemented by the Vernadskyi Library analytical divisions and the products prepared based on their results were considered. Emphasis is placed on the genre, methodological, and typological diversity of analytical products. It is substantiated that the analyzed information products form a system that requires an appropriate approach to research.

Keywords: V. I. Vernadskyi Library analytical divisions, information flows, monitoring.

УДК 027 (001.9)

Натаров Олег Александрович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1183-2323>,

молодший науковий співробітник,

відділ оперативної інформації,

Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: big-olegnat@bigmir.net

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ НАУКИ В УМОВАХ ВІЙНИ: РОЛЬ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК

Висвітлено роль наукових бібліотек у популяризації науки в умовах війни. На прикладі діяльності Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського показано зростаючу роль інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотек у поширенні наукових знань.

Ключові слова: популяризація науки, наукові бібліотеки, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

В умовах повномасштабної російсько-української війни особливого значення та актуальності набуває розвиток наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності. «Без потужної передової науки надзвичайно важко повноцінно захищати державу від зазіхань агресора, забезпечувати її сталий розвиток та гідне майбутнє» – зазначив Президент України – Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України В. Зеленський, вітаючи науковців з нагоди Дня науки у травні 2023 р. (URL: <http://surl.li/izrmn>).

Водночас науковці наголошують на тому, що в сучасному світі не менш важливим завданням для вчених, ніж, власне, виконання самих наукових досліджень, є популяризація науки (Сененко А. Популяризація досягнень науковців Академії у медіа-просторі. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnanu_2018_5_17). Під цим поняттям розуміють «процес розповсюдження наукових знань у сучасній і доступній формі для широкого кола людей, що мають певний рівень підготовленості для отримання інформації» (Вікіпедія. URL: <http://surl.li/izrse>); «переклад наукових знань, щоб їх могли зрозуміти і використати неспеціалісти» (Оксфордська енциклопедія історії американської науки, медицини та технологій. URL: <http://surl.li/izrsm>); спробу «скоротити відстань між науковими фахівцями і громадськістю» (Владленова І. Досвід Польщі з популяризації науки: Науковий центр Коперника у Варшаві. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vcpiakc_2017_29_16).

Слід зазначити, що впродовж останніх років у вітчизняному науковому співтоваристві зросло розуміння важливості популяризації науки й донесення її досягнень до суспільства у зрозумілому та актуальному форматі. Зокрема, відповідні питання перебувають у центрі уваги головного вітчизняного і визнаного міжнародного наукового центру – Національної академії наук

України (НАН України). Так, для налагодження ефективної взаємодії науковців із громадськістю та засобами масової інформації (ЗМІ) наприкінці 2020 р. було створено Комісію НАН України з питань комунікацій із суспільством і популяризації наукової діяльності, а на початку 2022 р. було засновано премію НАН України «За популяризацію науки». Принагідно варто зауважити, що уперше згадану премію було вручено вже в умовах війни – урочиста церемонія нагородження відбулася під час сесії Загальних зборів НАН України у квітні 2023 р.

Необхідно наголосити, що на інформаційному етапі розвитку суспільства особливе місце у процесі розповсюдження наукових знань посідають сучасні бібліотечні установи, передусім наукові бібліотеки. Зокрема, українські дослідники – автори монографії «Інформаційно-комунікаційна діяльність наукових бібліотек в умовах розвитку суспільства знань» зазначають: «По суті, саме наукова бібліотека визнається прогресивним співтовариством як центр соціальної комунікації, інформаційно-ресурсний потенціал якого спроможний комплексно забезпечити потреби суспільства у доступі до знань та інформації для розвитку науки, освіти, культури... У контексті розвитку суспільна знань місія наукової бібліотеки у напрямі обслуговування має спрямовуватися на задоволення інформаційно-знаньєвих потреб користувачів та популяризації знання» (Інформаційно-комунікаційна діяльність наукових бібліотек в умовах розвитку суспільства знань : монографія / О. М. Василенко та ін. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002187>).

Так, «інформування широкої громадськості про результати своєї діяльності, популяризація здобутків вітчизняної науки» є одним із основних статутних завдань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) (Статут НБУВ. URL: <http://surl.li/ivdvf>). Володіючи фондами універсальної наукової та суспільно значущої літератури з різних галузей розвитку науки, які постійно поповнюються, НБУВ, для якої наукова діяльність є основною, створює цифрові колекції сучасної наукової періодики України та наукових видань, універсальні за змістом електронні ресурси та власні інформаційні продукти, пов'язані з розвитком інфраструктури науки, духовно-ціннісними орієнтирами українського суспільства, створенням позитивного образу України в глобальних цифрових комунікаціях.

Варто також відзначити зростаючу роль аналітичних підрозділів НБУВ у поширенні наукових знань – Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ), Національної юридичної бібліотеки (НЮБ) та Фонду Президентів України (ФПУ).

Наприклад, в умовах війни працівники СІАЗ на виконання постанови президії НАН України «Про заходи щодо поліпшення сприйняття науки суспільством» здійснювали моніторинг ЗМІ з проблем розвитку наукової сфери в Україні та систематичну публікацію інформаційно-аналітичних матеріалів у збірнику «Шляхи розвитку української науки: суспільний дискурс». Серед інших питань велика увага у бюлетені приділяється висвітленню проблем популяризації науки в українському суспільстві та зарубіжному досвіду пропаганди наукових знань серед громадськості; питанням наукової комунікації, нових можливостей поширення й обміну науковою інформацією. Загалом видання матеріалів випуску інформаційно-аналітичного бюлетеня «Шляхи розвитку української науки: суспільний дискурс» можна розглядати як приклад діяльності, спрямованої на утвердження в суспільстві позитивного іміджу НАН України і авторитету науки, пропаганду досягнень українських вчених в різних галузях, протидію поширенню псевдонаукових ідей тощо.

Отже, можна дійти висновку, що посідаючи провідне місце у процесі забезпечення доступу до наукових знань, будучи важливими центрами наукової комунікації, наукові бібліотеки сьогодні відіграють важливу роль у популяризації науки.

UDC 027 (001.9)

Oleg Natarov,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1183-2323>,

Junior Researcher,

Department of Operational Information,

Service of Information and Analytical Support,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Київ, Україна

e-mail: big-olegnat@bigmir.net

POPULARIZATION OF SCIENCE IN THE CONDITIONS OF WAR: THE ROLE OF SCIENTIFIC LIBRARIES

The role of scientific libraries in the popularization of science in the conditions of war is highlighted. On the example of the activity of the Service of Information and Analytical Support of State Authorities of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi, the growing role of information and analytical divisions of libraries in the dissemination of scientific knowledge is shown.

Keywords: popularization of science, scientific libraries, National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi.

УДК 323(477):316.3 3 4.3]:07-049.5

Медведєва Валентина Миколаївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1971-0347>,

кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця,

відділ оперативної інформації,

Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: vilena_21@ukr.net

ІНСТРУМЕНТИ ПРОТИБОРСТВА З ГІБРИДНИМИ ІНФОРМАЦІЙНИМИ ЗАГРОЗАМИ

Розглянуто сучасне становище в країні та використання інструментів протиборства з гібридними інформаційними загрозами, що виникають перед вітчизняним суспільством. Проаналізовано місце бібліотечних установ в інформаційно-аналітичному виробництві та тенденції розвитку інформаційно-аналітичних продуктів в сучасних умовах.

Ключові слова: інформаційні загрози, інформаційний простір, бібліотечні установи, інформаційно-аналітична діяльність бібліотечних закладів.

На сьогодні, в умовах сучасності особливу роль починають відігравати так звані гібридні інформаційні загрози, які мають тенденцію до свого зростання розповсюдження та вдосконалення. Ці загрози несуть більш руйнівні наслідки, тому що можуть впливати на суспільство одразу за декількома напрямками, зокрема, військовому, політичному, фінансово-економічному тощо. Тому зараз у суспільстві гостро постає питання з опрацювання заходів зі створення умов, спрямованих, перш за все, на забезпечення ефективного запобігання розповсюдження цим негативам та удосконалення методів боротьби з їх наслідками у інформаційному просторі української держави.

Серед пріоритетних віділяються складові боротьби з виявлення та розповсюдження викривленої, провакаційної інформації, яка не відповідає дійсності та постає інформаційною руйнівною зброєю, направленою на маніпулювання свідомістю громадськості та суспільства вцілому. Як наслідок, інформація та складові її подачі постають основою у складових гібридних війнах.

З метою протидії цим наслідкам, між Національною радою України з питань телебачення та радіомовлення і Центром протидії дезінформації був підписаний меморандум про співпрацю, що дозволяє більш оперативно реагувати на усі прояви елементів пропаганди та дезінформації, а також розроблювати та удосконалювати існуючі методології, спрямовані на нейтралізацію та ліквідацію небезпечних інформаційних матеріалів.

З огляду на це, роль співпраці бібліотечних установ з відповідними владними інституціями набуває більш смислового значення в силу специфіки їх діяльності, яка надає поширених можливостей для збору інформації, її опрацювання та узагальнення з метою подальшого прийняття рішення щодо усунення цих проблем.

Тут серед важливих складових у супроводі та аналізу процесів, що відбуваються в інформаційному просторі суспільстві, постають структурні підрозділи Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ), зокрема: Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ), Національна юридична бібліотека (НЮБ), Фонд Президентів України (ФПУ).

Результати співпраці цих підрозділів НБУВ з владними установами висвітлює їх ефективність у моніторинговому зборі відповідної інформації, викладеної у регіональних та іноземних виданнях, її опрацювання та узагальнення з метою подальшої подачі до відповідних державних структур.

Слід відзначити, що збір та подача відповідної інформації має статус оперативності та достовірності, що, в свою чергу, дозволяє своєчасно реагувати та приймати управлінські рішення, спрямовані на протидію дезінформації та пропобанді.

Як приклад, відзначається довготривала плідна співпраця інформаційно-аналітичних підрозділів НБУВ з Радою національної безпеки і оборони України (РНБО) України з питань протидії інформаційній агресії.

Тут слід зазначити, що між вказаними державними інституціями вже створені належні умови для ефективного збору

відповідної інформації з існуючих проблем, викладеної у відкритих джерелах періодичних видань, її опрацювання, а також впроваджений удосконалений метод з її передачі до органів держаної влади.

Отже, в умовах сьогодення ефективну роботу з протидії гібридним інформаційним загрозам могли б здійснювати централізовані інституції, які доцільно створювати або реформувати на базі відповідних фахових державних установ з обов'язковим залученням до цього досвідчених спеціалістів, на яких, крім того, покладатимуться обов'язки з інформаційно-аналітичного аналізу з метою прийняття відповідних важливих рішень в інтересах українського суспільства.

UDC 323(477):316.3 3 4.3]:07-049.5

Valentyna Medvedeva,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1971-0347>,

PhD (Historical), Senior Researcher,

Department of Operational Information,

Information and Analytical Support Service,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: vilena_21@ukr.net

TOOLS FOR COMBATING HYBRID INFORMATION THREATS

The current situation in the country and the use of tools for combating hybrid information threats that arise before the domestic society are considered. The place of library institutions in information and analytical production and trends in the development of information and analytical products in modern conditions are analyzed.

Keywords: information threats, information space, library institutions, information and analytical activities of library institutions.

УДК УДК 323.1:007

Половинчак Юлія Миколаївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4903-5434>,

докторка наук із соціальних комунікацій,

керівниця Національної юридичної бібліотеки,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: polovynchak.j@nas.gov.ua

ФЕНОМЕН ПУБЛІЧНИХ ІНТЕЛЕКТУАЛІВ ТА ЇХ РОЛЬ У ОСМИСЛЕННІ ВИКЛИКІВ ВОЄННОГО ЧАСУ

Проаналізовано висвітлення у науковій думці суті феномену публічних інтелектуалів. Наголошено на медійному аспекті їх діяльності та значенні соціальних медіа у ній на сучасному етапі. Підкреслено перспективність дослідження рефлексій інтелектуалів у контексті осмислення російської агресії та соціокультурних трансформацій в українському суспільстві.

Ключові слова: соціальні медіа, публічні інтелектуали, суспільні рефлексії.

Одним із актуальних трендів осмислення сучасних соціокультурних та політичних процесів як у глобальному, так і національному вимірі є певне якщо не розчарування ідеями інформаційної революції та її впливу на розвиток людства, то, принаймні, критичне переосмислення цієї концепції за результатами останніх десятиліть. Йдеться про футуристичні уявлення, досить поширені на межі століть, про інформаційну революцію, що, попри проблемні аспекти, здатна покращити рівень і якість суспільної комунікації та загалом життя. На сучасному етапі все активніше звучать застереження щодо критичних наслідків «ери постправди» – термін, яким описують ситуацію, коли емоційне сприйняття та сформовані переконання та упередження впливають на формування громадської думки сильніше, аніж об'єктивні факти.

Однією із складових сформованого на сучасному етапі глобального медіапопулізму є підважування експертності знання. Відтак тим важливішим стає голос тих, кого називають публічними інтелектуалами. Їх позиція на сучасному етапі є, з одного боку загроженою через заглушення масовим дилетантським контентом, а з іншого – значно важливішою саме в силу названих ризиків.

Публічний інтелектуал у цій концепції – той, хто переймається суспільно значимими питаннями та відкрито висловлює свої погляди (А. Етціоні); цей же автор говорить про публічного інтелектуала як про «універсала» із позицією з приводу широкого спектра проблем.

В. Склокін пропонує ідентифікувати як публічного інтелектуала представника інтелігенції, що має зацікавленість ідеями загального характеру політичного чи ідеологічного виміру та висловлює ці ідеї для широкої аудиторії освіченої публіки у доступний для неї спосіб. П. Бурдье визначає таким чином

незалежного ученого, який працює за правилами наукової спільноти, щоб продукувати знання і «спрямовувати це знання у бій».

Публічні інтелектуали – це люди розумової праці, які мають певне публічне ім'я і авторитет і мають достатню відвагу та компетентність висловлюватися публічно з найрізноманітніших суспільно важливих питань (М. Рябчук). Надзвичайно плідною видається ідея українського вченого, що публічні інтелектуали є певною суспільною інституцією громадянського суспільства, яка а) дає в популярній формі фахову оцінку проблем та шляхів їхнього вирішення; б) встановлює певну ієрархію цих проблем, структурує їх у суспільній свідомості; і в) задає суспільству не лише інтелектуальні, а й певні моральні стандарти мислення та поведінки.

Отже, публічні інтелектуали – фахівці, що працюють для продукування та поширення якісної інформації та суспільних рефлексій, їх популяризації і удоступнення. Така інформація не може за швидкістю продукування і ефективністю просування витіснити «інформаційне сміття» (це визначається спрощеністю, сенсаційністю, конспірологічністю останнього, як і статистичним співвідношенням інформаційно активних фахівців і дилетантів із доступом до інтернету). Проте завдання публічних інтелектуалів – не стільки «перебити» потоки масової інформації, скільки створювати адекватний та фаховий порядок денний для суспільного осмислення та бути альтернативою якісних оцінок і поглядів у випадку запиту.

Дослідження зазначеного явища ставить також питання про інструменти впливу інтелектуалів на суспільство, оскільки феномен публічних інтелектуалів за визначенням М. Рябчука «передбачає не лише інтелектуальність, а й публічність». Йдеться про різні «трибуни» – від університету як не лише наукової, а і громадянської спільноти із помітним інформаційним впливом у західній традиції, до давньої традиції співпраці інтелектуалів із ЗМІ. Медійність на сучасному етапі значним чином передбачає включеність до соціальних медіа як інструменту інтелектуальних рефлексій.

Від появи явища публічних інтелектуалів і відповідного терміну у XIX ст., дискусій щодо його природи та ролі; права інтелектуалів на публічну оцінку, в тому числі моральну; відповідальності таких осіб велося чимало. Можна відзначити певні хвилі зростання таких дискусій та пов'язати їх із кризовими етапами та відповідною потребою у суспільних рефлексіях – як у глобальному вимірі, так і в національному. Свого часу Р. Арон вказував на тісний зв'язок інтелектуалів із національною спільнотою: «вони

переживають долю своєї батьківщини особливо гостро». Саме національний вимір рефлексій представляє сьогодні особливий інтерес, зокрема і тому, що від осмислення тих глобальних процесів, що сфокусовані на Україні, залежить наступний поступ не лише нашої країни, а і значним чином – людства.

Рефлексії на тему української війни і її глобальних вимірів (викликів демократії та проблем неототалітаризму (значним чином медійного у своїй природі), постколоніальності і неокolonіалізму та фантомної імперськості; перерозподілу глобальних впливів та ін.) і пов'язані з ними тектонічні зрушення у світобаченні і світосприйнятті, так само як і консервативний спротив цим зрушенням – тема настільки ж нагальна, настільки і цікава у сьогоднішньому інтелектуальному просторі. Такі рефлексії присутні як у ЗМІ, досить часто трибуною для українських інтелектуалів стають західні видання, що відбиває серед іншого запит західного суспільства та осмислення нинішніх процесів, так і у соціальних медіа. Останні, хоч і відзначаються нижчим рівнем збереженості інформації, її авторитетності у фахових колах, водночас сприяють її різновекторному поширенню та обговоренню, що є надзвичайно важливим аспектом на сучасному етапі. Відтак ключовими ознаками публічного інтелектуала є не лише професійна компетентність, науковий світогляд і принцип осмислення та подачі інформації, нехай і в спрощеному вигляді, а також соціальний капітал (від впізнаваності до включеності у горизонтальні мережі (групи, форуми) науковців, культурних діячів, творча і професійна взаємодія в спільноті, репутаційні зв'язки). Не менш важливі навички роботи із новими медіа – від технічних до комунікативних.

UDC УДК 323.1:007

Yuliia Polovinchak,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4903-5434>,

Dr. Sci. (History), Senior Researcher,

Director of National Legal Library,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: polovynchak.j@nas.gov.ua,

THE ORETICAL BASIS OF THE IMPLEMENTATION OF PROJECTS FROM THE COLLECTION OF VISUAL CONTENT

The coverage of the essence of the phenomenon of public intellectuals in scientific opinion is analyzed. The media aspect of their activity and the importance of social media in it at the current stage are emphasized. The perspective of researching the reflections of intellectuals in the context of understanding Russian aggression and socio-cultural transformations in Ukrainian society is emphasized.

Keywords: social media, public intellectuals, public reflections.

УДК 323(477):316.3

Пригорницька Оксана Григорівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4548-4825>,

молодша наукова співробітниця,

відділ оперативної інформації,

Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: oksana07pr@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З ФЕЙКОВОЮ ІНФОРМАЦІЄЮ В ІНТЕРНЕТ-ВИДАННЯХ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ПРОДУКТУ БІБЛІОТЕК В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОТИСТОЯННЯ

Розглянуто мету створення фейкових повідомлень в інтернет-виданнях. Запропоновано методи виявлення та боротьби з поширенням фейкової інформації під час підготовки інформаційно-аналітичного продукту бібліотек.

Ключові слова: фейкова інформація, маніпуляція, медіаграмотність, бібліотеки.

Сьогодні Україна захищає свою незалежність та територіальну цілісність відбиваючи широкомасштабну агресію російської федерації. Війна не лише на полі бою, але й на інформаційному полі проти агресора ведеться щодня ще з 2014 року. Дезінформація, фейки, інформаційні та кібератаки – це вже звичні загрози для всього світу, та проти України така інформаційна зброя російською федерацією застосовується в десятикратних масштабах.

Щодня кожен українець живе новинами, використовуючи всі доступні канали інформації. Але не кожному повідомленню треба вірити, адже частина з них – інструмент російської боротьби проти

українського суспільства. На сьогодні фейки – одна з найпоширеніших форм маніпуляцій у медіа. А після 24 лютого 2022 року кількість сумнівної інформації збільшилась у рази.

Якщо говорити про формат подачі дезінформаційного контенту, то це можуть бути:

- фейкові журналістські матеріали – вони замасковані під новини, статті, аналітику тощо;

- фейкові пости – подані, зазвичай, від імені очевидців певної події;

- фотофейки – світлини, що були оброблені в графічних редакторах таким чином, щоб викривити інформацію;

- відеофейки – відеоматеріали, що містять підтвердження псевдофактів.

Мета створення фейкових повідомлень може бути різноманітною і залежить від намірів особи чи організації, яка стоїть за ними. Ось деякі з них:

1. Розпалювання напруження: Фейкові повідомлення можуть бути створені з метою підірвати стабільність, спричинити конфлікти або роз'єднати суспільство.

2. Вплив на громадську думку: Фейкова інформація може бути створена для зміни думки аудиторії, впливу на їхні переконання або зміни політичних настроїв.

3. Зміна виборчих процесів: Фейкові повідомлення можуть бути застосовані для спотворення виборчих процесів, підвищення підтримки певних кандидатів або партій або ж зменшення довіри до влади.

4. Посилення дезінформаційної кампанії: Фейкові повідомлення можуть бути використані в рамках ширшої дезінформаційної кампанії, спрямованої на досягнення певних цілей.

5. Захист власних інтересів: Деякі організації чи особи можуть створювати фейкові повідомлення, щоб захистити свої інтереси або виглядати більш позитивними у відчуттях аудиторії.

6. Підвищення популярності: Фейкові повідомлення можуть бути створені з метою привернення уваги аудиторії, збільшення числа переглядів або підвищення популярності в соціальних мережах.

7. Фінансовий обман: Фейкові повідомлення можуть використовуватись для залучення коштів або розповсюдження шахрайських схем.

Основними наративами російських фейків про Україну є: державний переворот на Майдані; Україна – це «нацистська» держава; спотворення та невизнання історії України; дискредитація української армії; територіальний розпад України; «територіальні претензії» сусідніх держав; «легітимізація» тимчасової окупації окремих територій України; в Україні воюють війська НАТО; Захід втомився від України; маніпулювання міжнародними організаціями та відносинами України з ЄС; наявність в Україні лабораторій зі створення біологічної зброї тощо.

З початком повномасштабного російського вторгнення ще більше зросла потреба в захисті громадян в інформаційному просторі. Йдеться як про кіберзахист, так і про стійкість до дезінформаційних впливів. Вміння вибудувати власний цифровий захист, зберігати емоційну та психологічну стійкість і критично сприймати інформацію – це ключові навички, необхідні в умовах війни.

Одним з важливих аспектів боротьби з фейковою інформацією є виявлення та оцінка недостовірних даних. Цей процес є особливо важливим для бібліотек при підготовці інформаційно-аналітичних продуктів для своїх користувачів.

Пошук правдивої інформації є важливою задачею для бібліотек та інших інформаційних установ, особливо в умовах інформаційного протистояння. Для того, щоб уникнути поширення фейкової інформації в інтернет-виданнях, аналітики повинні використовувати різні методи перевірки джерел та фактів:

- перевіряти авторів та джерела інформації, щоб переконатися, що джерело інформації є авторитетним та надійним. Також дуже важливо вести моніторинг джерел, з яких отримана інформація. Це може бути виконано шляхом створення списку надійних джерел, які вже довірилися в минулому, або за допомогою використання спеціалізованих інструментів моніторингу;

- використовувати різноманітні інструменти для перевірки фактів. Використання надійних інструментів факт-чекінгу та розширень браузера може спростити процес перевірки інформації;

- здійснювати критичний аналіз інформації, що надходить з різних джерел. Аналітики повинні здійснювати глибокий аналіз змісту статей, перевіряти їхню послідовність та логічність, а також звертати увагу на використовувані джерела та факти;

Важливою складовою протидії фейкам є освіта громадськості щодо виявлення та розпізнавання фейкової інформації. Ініціативи з медіаграмотності можуть допомогти розуміти, як працюють ЗМІ,

які є критерії достовірності і як розрізнити фейкову інформацію від правдивої. Тому бібліотеки можуть проводити різні заходи для підвищення медіаграмотності користувачів, зокрема проводити навчання з виявлення фейкової інформації в інтернеті та основам критичного мислення. Такі заходи можуть допомогти користувачам зрозуміти, які джерела є достовірними та які - ні, як розпізнавати маніпулятивну та фейкову інформацію. Водночас бібліотеки можуть сприяти розвитку критичного мислення через пропаганду книг та матеріалів з цієї тематики.

Узагальнюючи, виявлення та боротьба з фейковою інформацією в інтернет-виданнях вимагає спільних зусиль різних сторін, включаючи самі інтернет-видання, користувачів та бібліотеки. Важливо продовжувати роботу над вдосконаленням інструментів виявлення фейкової інформації та проводити заходи для підвищення медіаграмотності серед користувачів. Такі заходи допоможуть запобігти поширенню фейкових новин, і бібліотеки надаватимуть достовірну та перевірену інформацію.

UDC 323(477):316.3

Oksana Prigornytka,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4548-4825>,

Junior Researcher,

Department of Operational Information,

Information and Analytical Support Services of State Authorities,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: oksana07pr@gmail.com

FEATURES OF WORKING WITH FAKE INFORMATION IN ONLINE PUBLICATIONS DURING THE PREPARATION OF THE INFORMATION AND ANALYTICAL PRODUCT OF LIBRARIES IN THE CONDITIONS OF INFORMATION CONFRONTATION

The purpose of creating fake messages in online publications is considered. Methods of detecting and combating the spread of fake information during the preparation of the information and analytical product of libraries are proposed.

Keywords: fake information, manipulation, media literacy, libraries.

УДК 027.021:004.775:021.8:35.073.1–021.64

Симоненко Олена Василівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8698-9280>,

кандидатка політичних наук,

старша наукова співробітниця,

відділ обслуговування інформаційними ресурсами,

Національна юридична бібліотека,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: ellena.wwws@gmail.com

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ БІБЛІОТЕЧНИХ ПОСЛУГ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ПОДОЛАННЯ КРИЗИ

Розглядається проблематика реалізації інноваційних бібліотечних послуг, що можуть бути ефективним засобом подолання кризи, адже бібліотеки, як центри знань та культури, можуть стати важливим елементом цього процесу. В першу чергу, мова іде про запровадження нових технологічних та змістовних ідей в сфері здійснення інформаційної підтримки всіх категорій користувачів.

Ключові слова: бібліотечні послуги, інновації, криза, інформація, знання.

Зміни, які зараз переживає українське суспільство, спонукають фахівців бібліотечної галузі визначати нові способи подолання кризи та шукати нові шляхи розвитку своєї діяльності. В свою чергу, впровадження інновацій чи оригінальних ідей виводить діяльність бібліотек за межі існуючих канонів.

Інноваційну діяльність бібліотечних установ досліджували Т. Богуш, Т. Вилегжаніна, Т. Колесникова, А. Пелещин. Ряд авторів, зокрема, Л. Бабій, Л. Давидова, Н. Зборовська, Л. Кудря та Н. Лис досліджували особливості віртуальних виставок.

Однак проблематика запровадження інноваційних послуг у діяльності бібліотечних установ є недостатньо вивченою, що й обумовлює необхідність подальших досліджень.

Запровадження інноваційних бібліотечних послуг може виявитися ефективним засобом подолання кризових явищ в суспільстві із декількох причин:

1. Доступ до інформації: бібліотеки можуть надати широкий доступ до інформації і знань, що допоможе людям зрозуміти та вирішити проблеми, пов'язані з кризовими явищами. Бібліотеки

можуть забезпечити доступ до електронних ресурсів, баз даних, електронних книг, журналів та інших цифрових матеріалів, які будуть корисними для людей у час кризи.

2. Інноваційні технології: бібліотеки можуть впроваджувати нові технології, такі як віртуальна реальність, розширена реальність, тощо, для створення нових, захоплюючих та ефективних способів надання послуг. Наприклад, це може бути використання віртуальних турів по музеях або інтерактивних додатків для самостійного навчання.

3. Спільнота та підтримка: бібліотеки можуть стати центром спільноти та місцем, де люди знаходять підтримку та взаємодію. Вони можуть організовувати онлайн-зустрічі, клуби за інтересами, дискусійні групи.

4. Онлайн-послуги: бібліотеки можуть розширити свої послуги, пропонуючи онлайн-ресурси та віртуальні інструменти. Наприклад, це можуть бути веб-конференції, вебінари, електронні курси, дистанційні консультації тощо. Це дозволить забезпечити доступ до освітніх та культурних ресурсів. Особливо це стало актуальним під час захворювання COVID-19 та повномасштабного військового вторгнення Російської Федерації на територію України.

Окремо слід звернути увагу на впровадження інноваційних бібліотечних послуг під час військових дій Російської Федерації проти України. В складний для нашої країни час інноваційні бібліотечні послуги можуть відігравати важливу роль у подоланні кризових ситуацій і наданні підтримки населенню. Зокрема, це інформаційна підтримка: бібліотеки можуть створювати спеціальні онлайн-ресурси та портали, що містять інформацію про права людини, гуманітарні організації та доступні послуги; підтримку вимушеним переселенцям. Такі послуги уже є створеними в НБУВ. Вони допомагають забезпечити освіту, розвиток та відновлення нормального життя. По-друге – бібліотеки можуть створювати центри та культурні простори, які будуть зосереджуватись на збереженні та презентації культурної спадщини та ідентичності нашого народу. Це може включати організацію виставок, лекцій та інших заходів, що сприятиме підтримці національній культурі та традицій.

Отже, інноваційні бібліотечні послуги можуть бути ефективним засобом подолання кризи, включаючи ситуації військового стану. Вони допомагають забезпечити доступ до

інформації, освіти та культурного розвитку. Це, в свою чергу, дозволяє бібліотекам відповідати на сучасні виклики часу.

UDC 027.021:004.775:021.8:35.073.1–021.64

Elena Symonenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8698-9280>,

Ph.D (Political Science), Senior Researcher,

Department Information Resources Service,

National Law Library,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: ellena.wwws@gmail.com

IMPLEMENTATION OF INNOVATIVE LIBRARY SERVICES AS AN EFFECTIVE MEANS OF OVERCOMING THE CRISIS

The problem of how innovative library services can be an effective means of overcoming the crisis is considered, because libraries, as centers of knowledge and culture, can become key players in overcoming the crisis. First of all, we are talking about the introduction of new technological and meaningful ideas in the field of information support for all categories of users.

Keywords: library services, innovations, crisis, information, knowledge.

УДК 027.081:[004.738.5:025.2]

Спіріна Світлана Валентинівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8962-0550>,

молодша наукова співробітниця,

відділ обслуговування інформаційними ресурсами,

Національна юридична бібліотека,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: piligrim1715@ukr.net

ЗБІР ІНФОРМАЦІЇ ТА ДОПОМОГА БІБЛІОТЕЧНИХ УСТАНОВ НАСЕЛЕННЮ У ВИСВІТЛЕННІ ОБ'ЄКТИВНИХ ПОДІЙ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Розглянуто діяльність найбільших наукових бібліотек України та зарубіжних бібліотек щодо збору інформації про повномасштабну війну Росії в Україні,

протидію фейковим новинам, роз'яснювальну роботу для населення законодавчих норм під час воєнного стану.

Ключові слова: вебліографії, джерела інформації, фейкові новини, російсько-українська війна, мережеві ресурси, інформаційна безпека, медіаграмотність.

З початку повномасштабної російсько-української війни постало питання широкого і правдивого висвітлення подій на тлі інформаційних атак ворога і спотворення інформації про ситуацію як на полі бою, так і в соціально-політичному аспекті. Тож бібліотечні установи почали активно долучатись до створення інформаційної бази щодо військово-політичної ситуації в Україні та навколо неї.

На прикладі регіональних та наукових бібліотек України можна сказати, що з перших днів повномасштабної війни Росії проти України бібліотеки збирають всю інформацію, що стосується даної теми, систематизують та укладають збірники і випуски як для науковців, істориків, так і для пересічних читачів, а також для прийдешніх користувачів бібліотечних установ, які будуть цікавитись даною тематикою.

За можливості, майже всі бібліотеки України надають перелік офіційних джерел інформації, повідомляють про дотримання інформаційної безпеки, знайомлять з новими законодавчими документами й роз'ясненнями до них, інформують про наявні сховища та укриття. При цьому бібліотечні установи надають вільний доступ до інформаційних ресурсів, що дозволяє громадянам отримувати вчасно і у повній мірі необхідну інформацію.

До накопичення та створення відповідних баз даних щодо подій під час російсько-української війни підключилася і Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Зокрема, Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ у своїх інформаційно-аналітичних виданнях, серед яких «Україна: події, факти, коментарі», «Україна у відгуках зарубіжної преси», «Вимушені переселенці: стан, проблеми, перспективи», інформує про нові законодавчі ініціативи під час війни органів влади, про економічну ситуацію держави у цей складний період, про соціальне становище та заходи щодо підтримки громадян під час воєнного стану, допомогу переміщеним особам.

Фахівці Національної історичної бібліотеки України вже створили низку вебліографій – спеціальних випусків за матеріалами ЗМІ. Значний масив матеріалів «Події війни у висвітленні ЗМІ» у хронологічному порядку надає свідчення людей з різних регіонів.

Проект НІБУ «Міста і села України. Втрати військового часу» в оперативному порядку відображає інформацію мережевих ресурсів про руйнування та пошкодження об'єктів культурної спадщини у різних регіонах України.

Колекцію документів «Військова хроніка» для майбутньої Національної цифрової бібліотеки України та власної електронної бібліотеки «Дніпропетровщина в період російсько-української війни» з початку повномасштабного наступу створює Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека імені Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія.

Хроніку військових подій у власному регіоні веде Сумська обласна універсальна наукова бібліотека.

При цьому, всі бібліотеки України стежать за якістю наданої інформації, подаючи новини лише з перевірених та достовірних джерел, що особливо актуально під час зростання ворожих фейкових новин з метою деморалізації й залякування українського населення.

Щодня від початку повномасштабної війни фахівці Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого надають актуальну та перевірену інформацію, інструкції та рекомендації щодо захисту громадян, списки офіційних джерел, а також списки телеграм-каналів, які поширюють дезінформацію. На сторінках блогу бібліотеки започатковано цикл публікацій «Ми сильні! Вартуємо інформаційний простір».

Одеська національна наукова бібліотека з перших днів повномасштабної російсько-української війни, крім підготовки інформаційних матеріалів щодо відповідних подій, веде роботу з підвищення рівня медіаграмотності.

Рівненська обласна універсальна наукова бібліотека створює добірку корисних матеріалів щодо допомоги громадянам у воєнний час, пропонуючи перевірені джерела інформації.

Важливо, що до збору інформації про повномасштабну російсько-українську війну долучаються й зарубіжні бібліотеки.

З лютого 2022 року почала збирати онлайн-матеріали про війну в Україні Національна бібліотека Фінляндії. З цією метою, бібліотека дає можливість користувачам самостійно завантажувати матеріали до онлайн-архіву. Матеріали до колекції можуть бути представлені будь-якою мовою.

Національна бібліотека Франції також розпочала збір інформації про повномасштабну російсько-українську війну з перших її днів. Колекція активно наповнюється завдяки участі

користувачів. Надсилати можна будь-який тип документу та з будь-якого джерела — як державних органів, так і різних асоціацій чи просто активістів. Тобто, колекція БНФ має на меті якнайширше представити картину для вивчення російсько-української війни.

Тож можна зробити висновок, що з початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну, бібліотечні інституції активно долучились до збору відповідної інформації; створили роз'яснювальну базу щодо негативних впливів фейкових новин для широкого й об'єктивного висвітлення подій; надають необхідну інформацію широким верствам населення через безкоштовний доступ до інтернету; допомагають в розповсюдженні інформації про укриття та інші важливі для життєдіяльності населення під час воєнних дій новини. А зарубіжні бібліотеки до наповнення інформаційного контенту залучають ще й активну частину населення.

UDC 027.081:[004.738.5:025.2]

Svitlana Spirina,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8962-0550>,

Junior Researcher,

Department Information Resources Service,

National Law Library,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: pilgrim1715@ukr.net

COLLECTION OF INFORMATION AND ASSISTANCE OF LIBRARY INSTITUTIONS TO THE POPULATION IN COVERING OBJECTIVE EVENTS DURING THE FULL-SCALE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

The activities of the largest scientific libraries of Ukraine and foreign libraries regarding the collection of information about Russia's full-scale war in Ukraine, the fight against fake news, and explanatory work for the population of legislative norms during martial law were considered.

Keywords: webliographies, sources of information, fake news, Russian-Ukrainian war, network resources, information security, media literacy.

УДК 024:305: 021:[364-7+616.89-008-08]:355.4

Чернявська Ліна Павлівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7703-540X>,

молодша наукова співробітниця,

аналітично-прогностичний відділ,

Національна юридична бібліотека,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: lina2014.cher@gmail.com

ДОСВІД БІБЛІОТЕЧНОЇ РОБОТИ З ПІДТРИМКИ ЖІНОК І ДІВЧАТ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Розглянуто діяльність бібліотек під час війни щодо забезпечення гендерної рівності в суспільстві. Акцентовано увагу використанні інформаційно-комунікаційного потенціалу бібліотек у питаннях соціально-правового інформування, цифрової грамотності, підтримки психологічної рівноваги.

Ключові слова: гендер, бібліотечні установи, інформаційно-комунікативна діяльність бібліотек, цифрові компетентності, соціально-правове інформування, психологічна допомога.

Досягнення гендерної рівності є необхідною умовою реалізації Цілей сталого розвитку ПРООН до 2030 року. Війна змінила звичні гендерні моделі поведінки у бік посилення традиційних гендерних ролей. Значна роль у досягненні гендерного паритету у суспільстві належить бібліотекам – багатофункціональним соціальним інститутам, які можуть дієво впливати на конструювання соціальної реальності. Метою дослідження є висвітлення специфіки ролі бібліотечних установ як активних учасників впровадження гендерного підходу в суспільне життя України під час війни.

В умовах воєнного стану бібліотеки активно долучились до вирішення нинішніх проблем та загроз. Продовжуючи здійснювати свої традиційні функції, вони перетворились на центри, що об'єднують громади, підтримують постраждале від війни населення, зокрема ВПО (серед яких переважну більшість становлять жінки).

Тож сьогодні бібліотеки – це багатофункціональні майданчики для спілкування, особистісного та професійного розвитку, творчості та відпочинку. Це дуже важливо для жінок, як однієї з найбільш психологічно виснажених категорій населення у воєнний період.

З метою посилення спроможності жінок у використанні цифрових платформ та інструментів бібліотеки долучилися до

проекту «Жінка-лідерка в цифровому просторі», який надав можливість співробітникам бібліотек з різних областей України опанували методики викладання цифрового компоненту, а також практики використання різних цифрових пристроїв та програмних засобів у професійній діяльності. В результаті учасники проекту навчилися формувати базові цифрові навички у жінок, які опинилися у складних життєвих обставинах, використовувати онлайн-ресурси для навчання, організовувати ефективну комунікацію, отримувати цифрові послуги онлайн.

Звертає на себе увагу ініціатива Кіровоградської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Д. Чижевського, яка у 2022 р. реалізувала проєкт «Мир у цифровий час», який надав знання та навички в таких напрямках, як блогінг під час війни, арт-терапевтичні засоби відновлення у воєнний час, громадська безпека в надзвичайних ситуаціях, медіаграмотність та критичне мислення в умовах інформаційних загроз, психологічне здоров'я під час війни, алгоритм дій у разі радіаційної безпеки та інших.

Бібліотеки у співпраці з місцевими органами влади, громадськими організаціями організують безкоштовні жіночі клуби, групові та індивідуальні заняття з різноманітної тематики. Крім цього, жінкам пропонується психологічна підтримка, яку надають кваліфіковані психологи.

Важливим внеском бібліотек у формуванні й розвитку жіночого лідерства в територіальних громадах є практика організації так званих «шведських гуртків».

У співпраці з місцевими органами влади, науковцями, керівниками громадських об'єднань, поліції, регіональних ЗМІ на базі бібліотек започатковуються різні курси, проводяться тренінги фахівців центру зайнятості, групові тренінги від практикуючих психологів. Така робота сприяє зменшенню соціальної напруги у громадах.

Заслуговує на увагу проєкт із створення безпечного простору для жінок і дітей, який запрацював у Запорізькій обласній універсальній бібліотеці. Його створили за підтримки ООН Жінки в Україні та уряду Норвегії.

Таким чином сучасні бібліотеки перетворюються на ефективний комунікаційний простір між практично всіма членами громади, партнерськими громадськими організаціями, владою. Зусиллями креативних бібліотекарів бібліотечні заклади стають третім місцем для людей на рівні дім, робота і бібліотека.

Тож можна зробити висновок, що бібліотеки у сучасному суспільстві стають багатофункціональними центрами, які сприяють всебічному розвитку кожної людини, утверджуючи принципи гендерної рівноваги. Розвиток інформаційно-комунікаційного потенціалу дозволяє бібліотекам ефективно впливати на зміну суспільної свідомості у питаннях просування засад гендерної рівності та щодо викорінення гендерних стереотипів, створювати умови для всебічного розвитку особистості.

Те, що бібліотеки просувають сьогодні цифрову грамотність, надають правову та психологічну допомогу, допомагають вирішити нагальні життєві питання - є особливо цінним і має велике значення для реалізації потенціалу жінок у суспільних процесах.

UDC 024:305: 021:[364-7+616.89-008-08]:355.4

Lina Chernyavska,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7703-540X>,

Junior Researcher,

Department of Analytical and Prognostic,

National Law Library,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: lina2014.cher@gmail.com

EXPERIENCE OF LIBRARY WORK TO SUPPORT WOMEN AND GIRLS DURING THE WAR

The activity of libraries during the war to ensure gender equality in society is considered. Emphasis is placed on using the information and communication potential of libraries in matters of social and legal information, digital literacy, and maintaining psychological balance.

Keywords: gender, library institutions, information and communication activities of libraries, digital competences, social and legal information, psychological assistance.

РОЗДІЛ 4

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ТА АРХІВНИХ ФОНДІВ, ЩО СТАНОВЛЯТЬ КУЛЬТУРНЕ НАДБАННЯ УКРАЇНИ

УДК 027.54:025.7/.9:091

Балянниця Наталія Борисівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2450-3580>,

молодша наукова співробітниця,

відділ наукових технологій збереження фондів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: balyanitsan@gmail.com

СТАБІЛІЗАЦІЯ РУКОПИСНИХ ДОКУМЕНТІВ: ТРАДІЦІЇ, ІННОВАЦІЇ, МАТЕРІАЛИ

Розглянуто особливості рукописного документа та чинники, що впливають на його збереженість, вимоги до умов зберігання. Надано характеристики стабілізаційних заходів щодо механічного, біологічного, хімічного факторів.

Ключові слова: рукописний документ, природне старіння паперу, стабілізація документів.

У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського зберігається фонд рукописних документів, що є національним надбанням і на сьогодні нараховує більше 500 тисяч одиниць зберігання. Фахівцями відділу наукових технологій збереження фондів (далі – ВНТЗФ) приділяється постійна увага контролю умов зберігання та дослідженню фактичного фізичного стану рукописних пам'яток.

Рукописний документ, складається з двох основних частин – матеріального носія та закріпленого на ньому якимось способом інформаційного сигналу (зображення, текст, ноти). Для переважної

більшості рукописних документів матеріальним носієм слугує ганчір'яний папір ручного та машинного способу виробництва та пергамен. Ганчір'яний папір з плином часу старіє, змінюється хімічний склад рослинних волокон, з яких його виготовлено та зменшується його механічна міцність, він стає жорстким, крихким, змінює колір – жовтіє, підвищується його кислотність. Пергамен і шкіра втрачають еластичність, коробляться, тріскаються. Швидкість процесу природного старіння матеріального носія рукопису залежить від складу його конструктивних складових та умов його зберігання. Уникнення дії світла, зниження температури, підтримання відповідного рівня вологості, мінімізація впливу шкідливих домішок з навколишнього повітря дозволяють уповільнити цей процес. Тому рукописні документи необхідно зберігати у закритих шафах, слідкувати за підтриманням стабільного температурного режиму у сховищі, бо підвищення температури призводить до пришвидшення руйнівних хімічних процесів, а її різке коливання може викликати підвищення вологості документа внаслідок конденсаційних процесів. Занадто низка вологість також негативно впливає на стан конструктивних складових документа, призводить до короблення та втрати еластичності шкіри та пергамена. У матеріалі, що слугує способом закріплення інформаційного сигналу (фарби, чорнила, покриття позолотою тощо), також протікають фізичні і хімічні процеси, що негативно впливають як на його властивості, так і на збереженість самого матеріального носія. Так, пересихання зв'язувального фарб, позолоти мініатюр призводить до втрати їх еластичності, відлущування та обсіпання. Залізоголові чорнила містять у своєму складі залишки вільних іонів заліза Fe(II) та інших іонів перехідних металів, що здатні каталізувати процес окислення целюлози. Сірчана та інші органічні кислоти у складі чорнил пришвидшують кислотний гідроліз целюлози та призводять до виникнення таких дефектів, як появи коричневого ореолу навколо тексту, ослаблення та ламкості паперу. Разом з об'єктивними причинами пошкодження документів існують ризики погіршення фізичного стану рукописів, що певною мірою залежать від дотримання фондоутримувачами правил зберігання фондів. У цих випадках консерваторами надаються рекомендації для унеможливлення погіршення фактичного фізичного стану цих примірників. Ці рекомендації стосуються заміни матеріалу суперобкладинок для аркушевих документів на нейтральний, а також видалення металевих скріпок. Одним із способів превентивної

консервації матеріальної основи документів, зокрема, рукописів, є метод фазової консервації. Він полягає в тому, що документ зберігається у спеціальних світлонепроникних контейнерах або коробках з безкислотного матеріалу. Цей метод зберігання не передбачає втручання у внутрішню структуру документа. Однак у випадку загрози руйнування документа виникає необхідність його стабілізації щодо механічного, біологічного та хімічного чинників. Традиційним способом стабілізації рукописного документа з ослабленою матеріальною основою є дублювання деградованих ділянок напівпрозорим матеріалом з відповідним рівнем кислотності з використанням нейтральних клеїв для збільшення його механічної міцності. Останнім часом для цих операцій найчастіше використовується тонкий японській папір. Для розпрямлення пергамену з ознаками короблення його насичують водою шляхом так званого віддаленого зволоження за допомогою вологих прокладок з фільтрувального паперу та наступним пресуванням. У багатьох реставраційних майстернях зараз використовуються спеціальні камери для рівномірного та контрольованого зволоження матеріалу, а також метод ультразвукового водяного туману, що є ідеальним засобом зволоження пергамену з метою місцевого оброблення. Вузький струмінь прохолодного ультразвукового водяного туману подається за допомогою спеціального пристрою, під час чого краї аркуша поступово натягують, щоб випрямити складки. Потім відбувається остаточне сушіння листа під тиском. Для пом'якшення, пластифікації та розпрямлення пергамену використовують не тільки воду, а й різні хімічні речовини: етиловий спирт, поліетиленгліколь, ефіри целюлози тощо. Для утримання пластичності пергамену використовується жирування – нанесення захисного шару, що перешкоджатиме поглинанню вологи та шкідливих речовин із навколишнього середовища. Проведення стабілізаційних заходів щодо мікробіологічного фактора полягає у санітарно-гігієнічному обробленні документів з ознаками мікологічного забруднення. Науковці ВНТЗФ проводили низку дослідів з пошуку оптимального дезінфектанту, що поєднує ефективну біоцидну дію з безпекою для документа та людини. Ураховуючи усі фактори, вибір було зупинено на 1%-ому розчині ніпагіну у 70%-ому етиловому спирті, який зараз успішно використовується. Методи стабілізації рукописних документів щодо хімічного фактора полягають у зменшенні кислотності матеріального носія та закріпленні засобів запису інформації. Упродовж багатьох років фахівці приділяли увагу

питанню уповільнення руйнування рукописних документів з паперовими носіями, написаних залізоголовим чорнилом. Загально прийнята процедура нейтралізації кислотності паперу (промивання у водному розчині, створення лужного резерву за допомогою бікарбонату кальцію) не дає цілком задовільного результату, оскільки кислотність паперу хоч і зменшується, але дії іонів перехідних металів не вдається уникнути. У спеціалізованих джерелах освітлюється використання стабілізаційної обробки рукописних документів за допомогою водного розчину фітату кальцію та гідрокарбонату кальцію для поєднання нейтралізації кислотності та стабілізації чорнила. Цикл оброблення у ванні перетворює іони заліза (II) у стабільний хімічний стан і створює лужний запас карбонату кальцію, за цих обставин жовте забарвлення аркушів паперу зменшується, а речовини, що його викликають, переходять у розчин. Метод водного оброблення не підходить для ілюмінованих рукописів, бо завжди існує ризик пошкодження пігменту. Консерваторами запропоновано замість цього зволожувати ділянки забарвлення за допомогою жорсткого гідрогелю, отриманого з морських водоростей, відлитого на листи та розрізаного за розміром забрудненої ділянки. Речовини, що надають носію жовтий колір, дифундують у гель через капілярну дію води. Пошкоджені пігментні шари закріплюються за допомогою розведеного ефіру целюлози, желатину або новітніх кольорових клеїв пензлем або аерозолем під мікроскопом.

Слід зауважити, що стабілізаційні заходи з очищення та нейтралізації матеріального носія, закріплення фарби та чорнила, і за необхідності, дезінфекційного оброблення проводяться комплексно у процесі реставрації рукописного документа. З метою фізичного збереження рукописних документів доступ до них обмежено, ознайомлення з оригіналом здійснюється в окремих випадках за спеціальним запитом. В останні роки здійснюється переведення таких документів у електронний формат, що відкриває нові можливості для дослідників та дозволяє зберегти оригінал рукописного документа. Таким чином, підсумовуючи вищесказане, можемо зробити висновок, що запорукою довготривалого зберігання унікальних рукописних документів є поєднання традиційних методів, що апробовані досвідом багатьох поколінь фахівців, з новими досягненнями дослідників у цієї галузі.

UDC 027.54:025.7/9:091

Natalya Balyanitsa,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2450-3580>,

Junior Researcher,

Department of Scientific Technologies of Preservation of Funds,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: balyanitsan@gmail.com

MANUSCRIPT STABILIZATION: TRADITION, INNOVATION, MATERIALS

The paper studies the features of the structural composition of a manuscript, factors that affect the document preservation, and requirements or storage conditions. The characteristic of stabilization measures related to the mechanical, biological, and chemical factors are provided.

Keywords: manuscript, natural paper aging, document stabilization.

УДК 025.45 .02(083.132)

Власюк Тарас Іванович,

ORCID <https://orcid.org/0009-0009-1818-9239>,

кандидат технічних наук,

молодший науковий співробітник,

відділ наукових технологій і збереження фондів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: taras518@gmail.com

ДО КЛАСИФІКАЦІЇ МАТЕРІАЛІВ ДОКУМЕНТІВ ІЗ ФОНДІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Розглянуто питання класифікації: за матеріалами носія; за матеріалами для фіксації інформації на носії; за способом фіксації інформації на носії (технологія). Надано пропозицію створення і використання класифікаторів для оптимізації моніторингу фізичного стану фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) за визначеними характеристиками матеріалів документів.

Ключові слова: одиниця зберігання, матеріальний носій, матеріал інформації, класифікатор матеріалів.

Реалізація відповідних заходів для стабілізації фізичного стану фондів НБУВ потребує визначення всіх матеріалів, із яких виготовлені документи (одиниці зберігання), характеристик цих матеріалів, за якими можна проводити дієвий моніторинг цих одиниць зберігання, створення системи збирання відповідної інформації у всіх сховищах. Передбачається накопичення цієї інформації для автоматизованої обробки таких даних та отримання аналітичних висновків щодо збереженості фондів з метою укладання відповідних рекомендацій щодо подальших заходів детального обстеження, консервації, реставрації. Підґрунтям такої діяльності може стати класифікатор матеріалів документів із фондів НБУВ. Під класифікацією розуміємо розподіл матеріалів, як складових одиниць зберігання, їх властивостей, їх форм на окремі види, групи, підгрупи тощо. З метою отримання відповідної інформації про матеріали та їх властивості у цьому році працівниками відділу наукових технологій збереження фондів було виконано низку обстежень майже по всіх фондах НБУВ. Отриману інформацію було опрацьовано, за результатами чого нами пропонується така класифікація матеріалів документів (одиниць зберігання), а також індивідуальних засобів зберігання (далі – ІЗЗ) для цих одиниць.

Насамперед пропонуємо розділити усі матеріали на декілька груп:

Матеріали носія інформації або матеріальна основа документів (одиниця зберігання). Наприклад, здатність таких матеріалів як глини змінювати свої форми видавлюванням і утримувати надані форми за певних умов тривалий час, піддані обробці металеві пластини для гравюру, запис на плівку та на диск.

Матеріали (засоби) для фіксації інформації;

Матеріали для виготовлення ІЗЗ;

Реставраційні і витратні матеріали для відновлення документів.

Важливою ознакою характеристик наведених груп матеріалів є їх походження. Тому по групах матеріалів класифікатора пропонуємо використати такі фасети:

природні матеріали;

рослинного походження (до прикладу, деревина, пальмове листя, природні волокна, папір, картон, бавовна, льон, клеї целюлозний, декстриновий, смоляний, нітроклеї);

тваринного походження (до прикладу, шкіра, пергамент, шовк, клей міздровий, кістковий, риб'ячий, казеїновий);

мінерального походження (до прикладу, глини, мінерали, мідь, клей силікатний);

штучні матеріали;

штучного походження (до прикладу, штучні волокна і текстиль, штучний пергамент, штучний шовк, фотопапір, папір і картон з синтетичними волокнами, клеї на основі целюлози, крохмалю, білків, силікатів.);

мінерального походження (скло, кераміка, напівпровідники, бронза);

синтетичні матеріали (до прикладу, поліетилен, пластичні маси, і інші полімерні матеріали, синтетичні клеї епоксидні, БФ-2,-4,-6, ПВА, МАРС, МЦ, Ц, клеючі олівці, ПВХ, гумові клеї Бустилат, Гумілакс, 88-Н, синтетичний столярний, уретановий).

Наступною ознакою для систематизації першої і другої груп матеріалів є способи фіксації інформації на матеріальній основі документа (одиниці зберігання) засобами для фіксації інформації. Безперечно, що способи і засоби фіксації на матеріальних носіях змінювались з розвитком технологій.

За способом фіксації інформації вони поділяються на:

письмові, до яких належать усі рукописні та машинописні документи, і виготовлені за допомогою друкарської та розмножувальної оргтехніки (до прикладу, наведемо глиняні таблички з клинописним письмом [поч. III тис. до н.е.] ф. 301, №431 Л з фондів Інституту рукопису (ІР) НБУВ, рукописні книги, друквані видання тощо);

графічні, в яких зображення об'єктів передано за допомогою ліній, штрихів, світлотіні (до прикладу, гравюри, мапи, рисунки, малюнки, схеми, плани тощо);

фото- й кінодокументи, що створені способами фотографування й кінематографії (до прикладу, кіно - та фотоплівки та фотокартки, записи в електронному форматі);

фонодокументи, що створюються за допомогою будь-якої системи звукозаписування й відтворюють звукову інформацію (до прикладу, записи на платівки, фоноциліндри, плівку, диски тощо, а також записи в електронному форматі).

Отже і класифікувати їх потрібно подібним чином.

Природно, навести перелік базових назв матеріалів, які піддаються систематизації за вже наведеними ознаками: береста, дерево, картон, луб, папір (виду), папірус, картонажні вироби, пергамент, шкіра, воски та добавки, глина, камінь, кераміка, метал,

пальмове листя, платівки, пластик, плівка, скло, тканина, фонографічний циліндр, електронний носій інформації, клей, білила титанові, гуаш художня, олівець чорно-графітовий зі ступенем твердості М-2М, паста чорнильна чорна, порошок, сажа, типографська фарба, туш чорна рідка, фарби акварельні художні, чорнила, палітурний композиційний матеріал, полімерна плівка, стрічка каптальна.

Матеріали в свою чергу можуть поділятися на види (до прикладу, афішний, газетний, ганчір'яний, друкарський, естампний, крейдований (пігментований), мармуровий, нотний, офсетний, реставраційний масою 9-20 г/м² та 50-90 г/м², рисовий, форзацний, фотопапір тощо). А ці види можуть мати підвиди (наприклад, фотопапір включає підвиди: основа для фотопаперу, желатин, колодій, альбумін).

Подаємо також модель структури, в якій задіяні класифікатори, для моніторингу фактичного фізичного стану документів:

Група матеріалів;

Походження матеріалів;

Способи фіксації інформації (технологія);

Назва матеріалу (базова);

Вид матеріалу;

Підвид матеріалу;

Технічні параметри (властивості) за назвою матеріалу;

Можливі фактори ризиків, які погіршують вихідні властивості матеріалу;

Прояви впливу можливих ризиків;

Прогнозований термін зберігання матеріалу, без впливу на нього процесу стабілізації.

Впровадження класифікаторів розглядаємо як узагальнення і адаптацію сучасної інформації про матеріальну основу документів для використання її у системі моніторингу фізичного стану фондів НБУВ.

UDC 025.45 .02(083.132)

Taras Vlasiuk,

ORCID <https://orcid.org/0009-0009-1818-9239>,

Candidate of Technical Sciences,

Junior Researcher,

Department of Scientific Technologies for Preservation of Funds,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: taras518@gmail.com

TO THE CLASSIFICATION OF DOCUMENT MATERIALS FROM THE HOLDINGS OF THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

The question of classification was considered: according to the materials of the medium; by materials for recording information on a medium; according to the method of recording information on the medium (technology). A proposal for the creation and use of classifiers for optimizing the monitoring of the physical condition of the funds of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (hereinafter referred to as the National Library of Ukraine) according to the specified characteristics of the materials of the documents was provided.

Keywords: storage unit, material medium, information material, material classifier.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:025.7/.9

Волосатих Людмила Михайлівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9862-8626>,

молодша наукова співробітниця,

відділ наукових технологій збереження фондів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: volluda7@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ У НАЦІОНАЛЬНІЙ БІБЛІОТЕЦІ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Розглянуто питання збереження фондів у бібліотечних умовах. Проаналізовано фактори ризику, які негативно впливають на стан документів і навіть здатні спричинити їх знищення. Надано рекомендації щодо створення оптимальних умов зберігання бібліотечних фондів.

Ключові слова: бібліотечні фонди, документи, збереження, стабілізація, акліматизація, обстеження.

В умовах динамічного розвитку інформаційного суспільства дедалі актуалізується потреба зберігати друковані та рукописні матеріали, рідкісні книги, архівні документи тощо. До найважливіших завдань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) належить забезпечення відповідних

умов для збереження фондів. Ці завдання полягають у правильній організації зберігання документів, утримання їх у належному фізичному стані та запобігання втрат. Базою для реалізації цих завдань є приміщення НБУВ. Оптимальні умови для зберігання документів забезпечуються шляхом їх розміщення у спеціально збудованих або пристосованих до цих цілей будівлях. У сховищах, де зберігаються фонди, необхідно підтримувати стабільні нормативні параметри світлового, температурно-вологісного та санітарно-гігієнічного режимів зберігання. Для забезпечення довготривалого збереження документів в сховищах необхідно дотримуватися оптимальних режимів температури (17–19⁰C) та відносної вологості (45±5%). Не слід ігнорувати систему освітлення: рекомендовано використовувати переважно люмінесцентні лампи зі скороченою ділянкою спектра. Одна з важливих умов зберігання документів – боротьба з пилом. Пил не тільки псує зовнішній вигляд документів, але й порушує повітрообмін, сприяє збільшенню вологості та біологічному пошкодженню. Тому необхідно регулярно знепилювати документи та проводити своєчасні та ефективні засоби профілактики і боротьби з біопошкодженнями. Фонди можуть утворювати різноманітні матеріали: наукові, літературні, музичні тексти, щоденникові й мемуарні записи, фотодокументи, графічні зображення тощо, інформація яких зафіксована як на папері, так й інших носіях. Тривалість існування документа з паперовою основою багато в чому визначається початковими властивостями матеріалів, з яких він зроблений, а також технологією виготовлення. Папір і більшість барвників є складними за своїм хімічним складом і структурою. Знаючи деякі показники паперу і барвників, можна прогнозувати тривалість збереження виготовленого з них документа. Хімічна обробка, якої зазнає сировина у процесі виготовлення паперу, хоча і поліпшує деякі її властивості, водночас зменшує природну міцність. Найважливішим критерієм якісного зберігання документів є часові параметри збереженості тексту, що визначаються умовами зберігання, характером та якістю матеріалів, які використовувались для його нанесення. Основними матеріалами для нанесення тексту є туш, чорнило, стрічки друкарських машинок, штемпельні й друкарські фарби, олівці. Туш, або вугільне чорнило – суспензія дрібнодисперсної сажі в олії, смолі або клеї. Сажа (вуглець) є стійкою до дії світла, води і повітря, що обумовлює стабільність туші у часі. Тушню писали пензликом. Сучасні туші виготовляються переважно із продуктів спалювання нафти й мастил (раніше –

деревини). Клей замінили спирторозчинними або водорозчинними смолами. Для виробництва кольорової туші використовують мінеральні або органічні барвники. Для написання тексту рукописів із появою паперу виникла необхідність заміни густого вугільного чорнила (туші) рідшим, щоб можна було писати пером. Найрозповсюдженішими є залізоголові, алізаринові, анілінові чорнила. Залізоголове чорнило мало велику кислотність, що згубно впливало на папір. У середині XIX ст. до складу залізоголового чорнила почали добавляти рослинні барвники – алізарин та індиго. Текст, нанесений таким чорнилом, дуже світлостійкий і добре зв'язується з папером. Тому впродовж тривалого часу для написання цінних документів використовували алізаринове чорнило. Наприкінці XIX ст. дорогі природні барвники у чорнилі почали замінювати більш дешевими синтетичними. На їхній основі винайшли анілінове чорнило, що легко стікає з пера, не сприяє корозії металевих пер, довго зберігається. У фондах трапляються документи з текстом і помітками, зробленими олівцем. Збереження таких текстів багато в чому залежить від довговічності пігментів у олівцевій масі. Найбільш світло і хімічно стійкими є тексти, виконані чорнографітними олівцями. Проте, водночас такі тексти страждають від механічної дії через слабкий зв'язок графітної маси з папером. Перші машинописні документи належать до кінця XIX ст. – початку XX ст.

У фондах зберігаються як перші примірники, так і копії, зроблені із застосуванням копіювального паперу. Міцність і світлостійкість перших примірників машинописного тексту залежать від якості складових речовин маси, якими просочена стрічка. Найстійкішими до дії світла, температури, вологи, кисню повітря є чорні тексти. Найменш стійкими – фіолетові й зелені. Примірники, отримані за допомогою копіювального паперу, зберігаються гірше. Штемпельні фарби застосовуються для створення таких реквізитів у складі управлінських документів: кутовий штемпель, штемпель для фіксації дати і реєстраційного індексу вхідних і внутрішніх документів, гербова печатка тощо.

Основну частину штемпельної фарби складають синтетичні органічні барвники, що обумовлює їх недовговічність. Серед різноманітних документів, які входять до фондів НБУВ, значну кількість складають фотодокументи, які потребують особливої уваги під час їх довготривалого зберігання. Фотодокумент – документ, що містить зображувальну інформацію, зафіксовану фотографічним

способом. Фотографії можна розглядати як особливий документ зі специфічним способом фіксації інформації за допомогою емульсійного покриття з проявленим і зафіксованим у ньому зображенні. У фондах зберігаються негативи фотодокументів. Існують фотодокументи, виготовлені на листах целулоїду. Нині негативи виготовляють на триацетатній плівці.

У НБУВ відбувається постійний вхідний контроль документів з особових фондів вчених НАН України, що надходять на постійне зберігання в Інститут архівознавства. Перевірка стану документів здійснюється відповідно до вимог комплексу заходів щодо забезпечення збереження документів, які надійшли на державне зберігання, передбачених національним стандартом України ДСТУ 8889:2019 «Документи з паперовими носіями. Правила зберігання національного архівного фонду».

Під час приймання Бібліотекою документів на зберігання, вони обов'язково проходять етап тимчасового зберігання (карантин) та акліматизацію: документи виймають з транспортної тари та розкладають на стелажах чи столах у окремому приміщенні. Водночас відбувається візуальне обстеження, щоб виявити документи уражені біологічними шкідниками, з підвищеною вологістю, з пошкодженням матеріальної основи, забруднені та дуже запилені. За виявлення на поверхні документів ознак мікологічного забруднення (плісняви), вони вилучаються з основного фонду, піддаються додатковим лабораторним дослідженням, за результатами яких вирішується питання щодо необхідності дезінфекційних заходів. У разі виявлення документів з підвищеною вологістю їх витримують до повного досягання нормативних показників вологості матеріальної основи документів у 6–8%. Забруднені документи – очищують. Дуже запилені документи – знепилюють. Після проведення комплексу контрольно-профілактичних заходів документи передають до сховища на постійне зберігання. Документи розміщуються на стелажах у картонних коробках або папах, виготовлених з безкислотного картону. Як допоміжне чи спеціальне обладнання можна використовувати металеві шафи, сейфи, шафи-стелажі. Кожна одиниця зберігання має бути вкладеною в негерметичне індивідуальне первинне пакування, призначене для захисту документа від пилу та вологи, а після цього – у вторинне пакування, призначене для захисту документа від механічних пошкоджень та впливу чинників довкілля. Під час підготовки документів для

передавання на постійне місце зберігання особливої уваги потребують рукописні документи (записи олівцем і чорнилом) та фотодокументи з паперовою основою (позитиви), що доцільно зберігати в окремих папках або конвертах відповідного розміру. Позитиви в фотоальбомах необхідно додатково розділяти тонким захисним аркушем. Для подальшого зберігання документів з метою стабілізації старіння паперу рекомендується видаляти металеві скріпки, які прискорюють окислювальні процеси в папері та спричиняють його руйнування. У зв'язку з особливостями хімічного складу полімерних обкладинок зошитів, для запобігання подальшого руйнування паперового блоку, такі обкладинки слід також видаляти. Матеріали на компакт-дисках необхідно зберігати в заводській упаковці, вертикально, а також уживати заходів для запобігання дії вібрації. Таким чином, дотримання та виконання зазначеного комплексу профілактичних заходів для документів, які надійшли на зберігання в НБУВ, є запорукою їх довготривалого зберігання.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:025.7/.9

Liudmyla Volosatykh,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9862-8626>,

Junior Researcher,

Department of Scientific Technologies for Preservation of Funds,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: volluda7@gmail.com

THE SINGULARITY OF PRESERVING DOCUMENTS IN V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

The author regards the singularity of preserving collections in the library conditions. Risk factors that negatively affect the state of documents and can even cause their destruction have been analyzed. Recommendations for creating optimal storage conditions for library collections are provided.

Keywords: library collections, documents, preservation, stabilization, acclimatization, examination.

УДК 025.85:09

Дзендзелюк Леся Степанівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6090-3776>,

завідувачка відділу,

відділ реставрації та консервації рідкісних видань,

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника,

Львів, Україна

e-mail: dzlesia@ua.fm

Льода Любов Мирославівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1797-7320>,

молодша наукова співробітниця,

відділ рідкісної книги,

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника,

Львів, Україна

e-mail: lloda@i.ua

РЕСТАВРАЦІЯ ШКІРЯНИХ ОПРАВ КНИГ: МИНУЛЕ І СУЧАСНЕ

Доповідь присвячена питанням збереження книжкового фонду книгозбірень у теперішніх складних реаліях. Розглянуто способи реставрації оправ рукописів та стародруків, які застосовувалися реставраторами минулих століть. Детально проаналізовано види пошкоджень шкіряних оправ раритетних видань, методи їх реставрації та консервації.

Ключові слова: оправа, шкіра, збереження, пошкодження, реставрація, консервація, раритетні видання.

Сьогодні, в час обстоювання української державності, справа збереження культурної спадщини набула нового розвою і значимості. У книгозбірнях, архівах, музеях забезпечення збереженості документів, укриття їх від воєнних ексцесів вимагає особливого ставлення до умов зберігання пам'яток. Зважаючи на вразливість матеріальних складових документів щодо зовнішнього середовища, мікроклімату приміщень, нині активно застосовуються способи превентивної консервації – утримання цінних матеріалів у відповідних металевих боксах, картонних коробках, індивідуальних футлярах. Проте, незважаючи на свідоме трепетне ставлення працівників книгозбірні до кожної одиниці збереження, під час перенесення фонду в безпечніше, здебільшого цокольне, приміщення, старі книги все ж таки зазнають фізичного навантаження, що провокує незначні механічні пошкодження. Серед

таких – надрив шкіряних корінців і кутиків складених оправ книг, випадання окремих сторінок. З огляду на це, обсяг робіт із превентивної консервації суттєво збільшився. Працівники Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника забезпечують збереженість фізично пошкоджених раритетних книг завдяки укладанню їх у відповідні футляри з безкислотного картону, враховуючи індивідуальні параметри кожного екземпляра. Окрім цілісної реставрації оправ рукописних і стародрукованих книг, відбулося перепланування інтролігаторських робіт, спрямоване на часткову реставрацію шкіряних оправ. У минулому для виготовлення оправ рукописних та стародрукованих книг широко використовували шкіру рослинного дублення (гарбування). Достатньо гнучкий, еластичний, міцний та витривалий матеріал надовго захищав книжкові блоки від пошкоджень і руйнувань. Проте, як і всі продукти органічного походження, шкіра чутлива до фізичних, мікробіологічних, ентомологічних та хімічних впливів і піддається природному старінню, що обумовлює як зміну зовнішнього вигляду, пошкодження поверхневого шару, так і глибокі внутрішні руйнування молекул колагену. Внаслідок цих процесів шкіряне покриття оправ втрачає свої початкові властивості, стає ламким, зсідатється. Зміна кольору, лущення, потертості лицьового шару, тріщини, розриви, прориви, втрата фрагментів шкіри – це ще не всі можливі зміни естетичного вигляду книги, її функціональних та інформаційних характеристик. Під час переміщення книжкових фондів у час війни й обстеженні фізичного стану оправ фіксуємо й відбираємо екземпляри, що потребують елімінації пошкоджень. Одночасно маємо можливість оцінити різні спроби покращення експлуатаційних властивостей пошкоджених книжкових оправ, застосовані у минулому. Зауважено, що реставратори дублювали пошкоджений сирець переважно новою шкірою або заповнювали втрати шматками міцнішої шкіри, інколи взятої з інших знищених книг, застосовуючи для скріплення міздровий клей. Трапляються поодинокі випадки повної заміни оправ або вкладання поверх пошкодженої іншої цілісної оправ, що вже була в ужитку, іноді – прилаштування поверх старої шкіряної оправ спеціально виготовленої нової – “сучасної”, до прикладу, оксамитової зі срібною фурнітурою. Ще одним із цікавих способів реставрації у минулому було з’єднання кількох фрагментів шкіряної оправ за допомогою швів. Допускаємо, що можливе використання попередньо зшитої шкіри для виготовлення оправ при створенні книги. Оглянемо

методи реставрації оправ, використовувані в нашій практиці, розкриваючи їх покроковий хід.

Цілісність корінця збережена, однак наявний вертикальний розрив по одному з фальців, що спричиняє рухомість корінця і оголеність хребтової частини книжкового блоку. У цьому випадку із внутрішньої сторони корінця (ближче до повздовжнього краю) приклеюємо смужку шкіри, з попередньо шерфованими краями. Вільний край смужки вклеюємо у пазуху кришки оправ. Її формуємо завдяки надрізам уздовж кришки (паралельно фальцу), відвертаючи покриття приблизно на 1 см, а за потреби, для полегшення надрізаємо покриття й на верхньому та нижньому поперечних кантах кришки. Мінімізована товщина склейки не обтяжує візуальну однорідність оправ. Для фіксації застосовуємо композицію борошняного і ПВА клеїв (1:1) та ручний гвинтовий прес.

Корінець оправ цілісний, проте повністю відокремлений від оправ. Можливе відставання смужки паперу, що стабілізує (зміцнює) внутрішню поверхню корінця. Її повертаємо у вихідний стан, витримуючи склейку під пресом. Наступним кроком є дублювання корінця на стрічку з нового матеріалу (тонка шкіра, коленкор, міцний папір). Її ширина відповідає корінцевій частині плюс “виступи” (приблизно по 1 см) із двох вертикальних сторін. Скріплення відіраного корінця з оправою забезпечуємо склейкою “виступів” із частково оголеними кришками (як у вже описаному випадку).

Корінець оправ має розриви, втрати і повністю відокремлений від оправ. У цьому випадку втрати заповнюємо латками з підібраної шкіри, забезпечуючи однорівневість площини максимальним потоншенням швів склейки. Після доповнень дублюємо старий корінець на новий матеріал (тонка шкіра, коленкор, міцний папір, щільна тканина) і з’єднуємо з кришками оправ.

Корінець оправ має розриви, втрати, проте не відокремлений від оправ. Спершу виготовляємо лекала втрат шкіри, копіюючи їх на плівку чи прозору кальку. Форму латок відтворюємо відповідно до лекал (переносимо проколами голкою або вирізаємо і обмальовуємо вже на шкірі). Виготовлені латки “в стик” приклеюємо, а розриви закріплюємо метил целюлозним клеєм (5%). Фіксуємо склейку за допомогою еластичного медичного бинта.

Корінець містить численні тріщини та лусочкове відшарування поверхні. Після делікатного очищення шкіри оправ промащуємо

ую поверхню корінця метил целюлозним клеєм, а після висихання пластифікуємо шкіру вазеліном.

Особливих підходів вимагають оправи з втратами, що шкодять не лише захисту і функціонуванню кодексів, а й їх естетичному вигляду.

Шкіряне покриття оправи має втрати ентомологічного характеру. Дрібні отвори заповнюємо безпосередньо на блоці. Використовуємо пасту з міздрової або паперової крихти і клею. Після висихання тонуємо аквареллю і закріплюємо 5% розчином паралоїду в ацетоні.

Шкіряне покриття оправи має втрати, що потребують реконструкції оздоблення. Зазвичай реставраційні вставки залишають без реконструкції декору. Проте маємо досвід доповнення шкіри на середнику з геометричною орнаментациєю. Для доповнення застосували ґрунт для картону, на якому різцем відтворили втрачений рисунок і затонували під колір шкіряного покриття, надавши об'єкту естетичної довершеності. Згідно із спостереженнями за станом оправи впродовж п'яти років змін не виявлено.

Шкіряне покриття оправи має значні втрати по периметру кришок. Традиційне нарощення шкіри у місцях втрат, які зазнають механічної напруги, не забезпечує відшарування склейки. Тож для міцності після доповнення шкіри додатково дублюємо усе покриття на тканину, монтуємо його з кришками оправи і, на завершення, з блоком.

Сильно пошкоджене покриття оправи. Зважаючи на інформативність оправи (наявність тиснення, малюнки, написи тощо), приймається рішення – залишити оправу чи виготовити нову, зберігши стару як доповнюючу супровідну складову, вкладену разом із книгою у футляр. Здебільшого виготовляємо нову шкіряну оправу, на яку аплікatively приклеюємо фрагменти автентичної (старої). Таким чином, інтролігаційна практика дозволяє розширювати арсенал уживаних методів і збільшувати кількість і якість збережених раритетів.

UDC 025.85:09

Lesia Dzendzeliuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6090-3776>,

Head of the Department,

Department of Restoration and Conservation of Rare Publications,

National Scientific Library of Ukraine named after V. Stefanyk,

Lviv, Ukraine

e-mail: dzlesia@ua.fm

Liubov Lioda,
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1797-7320>,
Junior Researcher,
Rare Book Department,
National Scientific Library of Ukraine named after V. Stefanyk,
Lviv, Ukraine
e-mail: lloda@i.ua

RESTORATION OF LEATHER BOOK FRAMES: PAST AND PRESENT

Report is devoted to questions of preservation fund of book collections in the present complex realities. Methods of restoration frames manuscripts and old prints, which were used restorers of past centuries, are considered. Types of damages of leather book frames of rare books and methods of its restorations and conservation are analyzed in detail.

Keywords: frames, leather, preservation, damage, restoration, conservation, rare editions.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:025.7/9:094

Затока Любов Петрівна,
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7970-1875>,
наукова співробітниця,
відділ наукових технологій збереження фондів,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: zatoka@nbuv.gov.ua

ТЕХНІЧНІ ПАРАМЕТРИ МАТЕРІАЛІВ ЦІННИХ ДОКУМЕНТІВ ЯК КРИТЕРІЇ ДІАГНОСТИКИ ЇХ ДОВГОВІЧНОСТІ

Розглянуто основні технічні параметри нетрадиційних носіїв особливо цінних документів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, що впливають на їх довговічність.

Ключові слова: нетрадиційні носії, рукопис, документ, довговічність.

Раритетні бібліотечні фонди представлені з різними матеріальними носіями рослинного, тваринного чи органічного походження, що відображається на фактичному фізичному стані

самих документів, оскільки це поєднання різноманітних способів виготовлення, різних композиційних складів, умов формування, методів фіксації інформації, умов зберігання та використання. Тому діагностика та прогнозування у часі змін фізико-хімічних властивостей використаних матеріалів є тим технологічним процесом, що оптимізує процес забезпечення довготермінового зберігання особливо цінних документів тобто гарантує певною мірою їх довговічність. Комплексні обстеження стану окремих особливо цінних документів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) здійснюються з метою своєчасного виявлення біологічних, фізико-хімічних та механічних пошкоджень для встановлення першочерговості відбору окремих примірників на стабілізаційні операції. У 2023 р. до комплексу обстежень особливо цінних фондів були включені документи з непаперовими носіями створених з використанням різних нетрадиційних для бібліотеки матеріалів, одиниці зберігання різних форматів та розмірів і нетривіальних способів фіксації інформації.

Обстеження проводилося за такою схемою: визначення типу матеріалу, використаного для створення особливо цінних документів; фіксування розмірів документів, обстеження фізичного стану документів та індивідуальних засобів для зберігання (ІЗЗ) цих раритетів; визначення вологості документів контактним способом; проведення візуального огляду на наявність мікологічного і ентомологічного ураження рукописів та ІЗЗ.

Дослідження фізичного стану раритетів, як складової частини культурного надбання України, надання рекомендацій для їхнього подальшого зберігання, реставрації, оцифрування були і залишаються сьогодні важливими для забезпечення довготривалого зберігання документів з різними носіями, на разі й нетрадиційними. Ці рекомендації ґрунтуються на детальному аналізі інформації про хімічну природу того чи іншого матеріалу. Зокрема були обстежені *глиняні таблички* з клинописним письмом [Поч. III тис. до н.е.] ф. 301, № 431 Л з фондів Інституту рукопису (ІР) НБУВ. Отже, глина – пластична осадова гірська порода, що складається в основному з глинястих мінералів (каолінит, гідрослюди). Основні фізико-хімічні властивості глини визначаються характеристиками міцності (густина, щільність, опір зсуву, пластичність, структурна в'язкість), як показник їх тривкості або крихкості. Не менш важливими є показники, що визначають гідростійкість глин (пористість, водопроникність, розмокання, набухання, природня вологість тощо).

Фізичний стан обстежених раритетів свідчить про те, що зазначений матеріал є найбільш довговічним, порівняно з іншими нетрадиційними матеріальними носіями. Однак слід зазначити, що навіть за умови достатньої тривкості такого матеріалу, як глина є чинники, що можуть погіршити його фізичний стан. Для забезпечення збереженості цих раритетів слід унеможливити їх біологічне ураження, що досягається, насамперед, підтриманням нормативних умов зберігання. Були обстежені дві китайські дошки першої пол. XIX ст. з зображенням китайського письма – каліграфічних стилів епохи Шан (XVII–XI ст. до н.е.), обробленого перламутром, що зберігаються у ІР НБУВ. Щодо технічних параметрів безпосередньо *дошок з дерева*, то вони отримуються з міцної внутрішньої частини дерева, а саме стовбура рослинного полімера. Висушені дошки з окремих порід деревини достатньо тривкий у часі й фізично міцний матеріал, тож обстежений документ характеризується стабільним фізичним станом.

Серед особливо цінних фондів НБУВ є документи, у якості матеріальної основи яких використано різні складники рослинних полімерів, що характеризуються відмінною від паперу мікроструктурою, абсорбційними та міцнісними властивостями. Серед інших документів на нетрадиційних носіях у ІР НБУВ зберігається документ для якого як матеріальна основа використано луб (ф. VIII, № 551. Батакський рукопис з о. Суматра, Індонезія, перша пол. XVIII ст.). Документ зберігається у дерев'яній оправі (луб у дереві).

Ще один досить нетрадиційний для бібліотек матеріал із рослинних полімерів – *береста*. Документ із фондів ІР НБУВ ф. 30, № 161. Уривок із старообрядницького твору про трійцю (друга пол. XVIII ст.). Документ на двох аркушах розміром 21 x 17 см, розміщений під скло з обох сторін. У цьому випадку скло відіграє роль своєрідного захисного пристосування. Напис на бересті здійснено чорнилом. Берестю називають зовнішню частину кори берези, яка розташовується над лубом. Вона складається з безлічі тонких, але міцних шарів, майже не схильних до органічного розкладу під впливом бактерій.

Розглядаючи матеріалознавчі аспекти збереження особливо цінних документів з непаперовими носіями слід окреслити технологічні особливості такого, досить рідкісного для сучасних бібліотек матеріалу, як *папірус*. Серед фондів ІР НБУВ на папірусі представлені такі документи: Євангеліє (на одному з фрагментів

Євангеліє від Луки...) ф. 301, № 553 П (III–IV ст.); Папірус з іменами осіб, написаних на лівій половині аркуша, ф. 72, № 44; Єгипетські ієрогліфи на папірусі ф. VIII, № 565 (15); «Сочинение на сингалезском яз.» ф. 301, № 809 Л; «Куски демотических папирусов, наклеенных на пальмовую ветвь» ф. 301, № 808 Л. Сировиною для папірусу слугувала рослина із сімейства осокових з міцними стеблом та кореневищем. Щодо структури папірусу, то це товстий матеріал, подібний до паперу, адже до його складу входить 57% целюлози, 27% лігніну, 9% мінеральних речовин та 7% води, а його невисока механічна міцність обумовлюється такою значною кількістю лігніну та мінералів. Ці властивості папірусу потребують особливих умов і зберігання, і використання.

Серед рідкісних документів бібліотек світу є рукописи, для яких у якості матеріальної основи використано досить рідкісний складник рослинних полімерів – *висушене пальмове листя*. Це Малабарський рукопис на пальмовому листі в дерев'яній оправі (ф. VIII, № 554), датується першою чвертю XVII ст., місце створення – Індія. Цей матеріал не характеризується достатньою міцністю, тож раніше існувала практика копіювання текстів на нове пальмове листя. Використання цього матеріалу для збереження інформації тривало до XIX ст., відколи друк книг значно потіснив створення рукописних документів. Зважаючи на такий тривалий історичний період існування обстеженого рукопису, його фактичний фізичний стан можна діагностувати як задовільний, адже документ зберігається без видимих ознак ентомологічного та мікробіологічного ураження.

Враховуючи широкий спектр різних матеріалів, застосованих для створення обстежених документів на нетрадиційних носіях, процеси природного старіння яких протікають з різною інтенсивністю, превентивні заходи для забезпечення їх довготривалого зберігання повинні бути диференційованими стосовно кожного конкретного документа. Спільним є необхідність підтримання нормативних умов у сховищі та щотижневого провітрювання упродовж 30-ти хвилин документів, що зберігаються у закритих сейфах, шафах.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:025.7/.9:094

Liubov Zatoka,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7970-1875>,

Researcher,

Department of Scientific Technologies of Preservation of Funds,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: lubsat@ukr.net

TECHNICAL PARAMETERS OF MATERIALS OF VALUABLE DOCUMENTS AS CRITERIA FOR DIAGNOSING DURABILITY

The paper studies the main technical parameters of non-conventional carriers of especially valuable documents of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, which affect document durability.

Keywords: non-conventional carrier, manuscript, document, durability

УДК 027.54(477-25)НБУВ:025.7/.9]-043.83-043.86

Ковтаниук Юрій Славович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4120-1875>,

кандидат історичних наук,

заступник генерального директора з наукової роботи,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна,

e-mail: y.kovtaniuk@gmail.com

ЦЕНТР ЗБЕРЕЖЕННЯ І ОЦИФРУВАННЯ ФОНДІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Розглянуто перспективи розвитку нового структурного підрозділу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) – Центр збереження і оцифрування фондів. Наведено чинники вмотивованого відродження центру, основні завдання якого спрямовані на забезпечення збереженості фондів НБУВ з урахуванням сучасних викликів щодо цифрової трансформації усіх напрямів діяльності людства, зокрема, застосування сучасних технологій для превентивної консервації, реставрації та оцифрування фондів на підставі науково обґрунтованих методик.

Ключові слова: збереження, фонд, документ, одинця зберігання, консервація, реставрація, оправлення, оцифрування, наукові технології.

З метою впорядкування структури та функцій підрозділів НБУВ з важливих напрямів науково-дослідної та науково-практичної діяльності щодо наукових технологій збереження, консервації, реставрації й оцифрування фондів НБУВ, спрямованих на превентивну консервацію документів, впровадження інноваційних технологій, зокрема оцифрування фондів; визначення принципів, методів та підходів у сучасній системі збереження фондів; дослідження процесів природного та штучного старіння паперу й інших матеріалів; класифікації матеріалів документів та визначення їх фізичних і хімічних властивостей, мікробіологічного стану; надання методичних рекомендацій, інструкцій та технологічних регламентів, що можуть бути використані задля уповільнення процесів старіння паперових та інших носіїв інформації, а також матеріалів, за допомогою яких відбувалась фіксація інформації на цих носіях, в умовах бібліотечного середовища Національної академії наук України (далі – НАН України) було запропоновано створити структурний підрозділ, що виконував би вищезазначені функції і завдання, як єдиний науково-дослідний та координаційно-методичний орган з питань забезпечення збереження фондів НБУВ та бібліотечних установ НАН України, а також був би спроможним здійснювати наукову розробку технологічних, організаційних і методичних засад забезпечення фізичного збереження інформаційних ресурсів НБУВ у процесі їх формування, зберігання та використання.

Слід зазначити, що викладена ідея не є новаторською. Такий структурний підрозділ успішно діяв у структурі НБУВ з 1993 року, як Центр консервації і реставрації, про що свідчать його результати, зокрема, наведені у монографії «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: збереження, консервація та реставрація бібліотечних фондів в Україні (1992–2019)», підготовленої працівниками цього центру. 11 липня 2023 р. Бюро Відділення історії, філософії та права НАН України на підставі клопотання НБУВ щодо створення нового структурного підрозділу постановило затвердити нову структуру НБУВ, до складу якої увійшов Центр збереження і оцифрування фондів у складі відділу наукових технологій збереження фондів, відділу реставрації, відділу оправи та відділу оцифрування фондів; внести відповідні зміни до штатного розпису з 1 вересня 2023 р. Фактично, маємо відновлення діяльності Центру консервації і реставрації з розширенням його функцій і завдань у напрямі цифрової трансформації процесів збереження фондів.

Станом на початок 2023 р. загальна кількість одиниць зберігання в НБУВ складала понад 16 млн відповідно до акта № 1 про склад і стан об'єкта національного надбання від 31.12.2022, зокрема, наукові спеціалізовані фонди містять понад 2,6 млн одиниць зберігання рукописів з підсобним книжковим фондом, єврейських документів (фонд юдаїки), стародруків та рідкісних видань, бібліотечних зібрань та історичних колекцій, зарубіжної україніки, нотних видань XVII–XXI ст., книжково-альбомних видань та аркушевих образотворчих документів XVII–XXI ст., газетні фонди XVIII–XXI ст. (1732–2020), архівний фонд Національної академії наук України, а також близько 1 тис. картографічних великоформатних видань XVII–XIX ст., зокрема понад 600 рукописних мап. Решта одиниць зберігання складає великий депозитарій. Про все це центр дбайливо опікується з часу його створення у 1993 р. Отже, сферою консерваційної діяльності центру є усі фонди НБУВ та методичне забезпечення збереження фондів усіх інших установ НАН України, особливо, що віднесені до наукових об'єктів, що становлять національне надбання. Крім того, до відділу реставрації постійно надходять замовлення про виконання робіт різного рівня складності щодо реставрації, насамперед, стародруків від інших бібліотечних установ України. З 1999 р. фонди НБУВ віднесені до таких наукових об'єктів, що становлять національне надбання з назвою «Фонд стародруків та депозитарій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» – унікальний об'єкт, що не піддається відтворенню, втрата або руйнування якого матиме серйозні негативні наслідки для розвитку науки та суспільства. Натепер, до наукових об'єктів, що становлять національне надбання віднесено «Фонд рукописів, стародруків, рідкісних видань, історичних колекцій, архівний фонд України та депозитарій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (м. Київ)».

Станом на час подання цих тез до друку до Державного реєстру наукових об'єктів, що становлять національне надбання, віднесено 61 об'єкт установ, підпорядкованих НАН України. Загальна кількість таких об'єктів становить – 147.

До важливих чинників, що суттєво впливають на процеси збереження архівних і бібліотечних фондів, насамперед, слід віднести матеріали, з яких виготовлені одиниці зберігання, їх фізичні форми та особливості технологій, за якими відбувалася фіксація інформації на матеріальних носіях. На нашу думку, для здійснення цифрової трансформації системи збереження фондів НБУВ та інших закладів

культури, на які покладені функції та завдання щодо збереження документальної спадщини, в діяльність Центру збереження і оцифрування фондів потрібно:

– запровадження сучасного обладнання для автоматизації тих процесів, які можна автоматизувати;

– залучення молодих кадрів, проведення їх навчання, підвищення кваліфікації, передавання досвіду фахівців з різних напрямів діяльності щодо консервації, реставрації, оцифрування, наукової школи;

– створення привабливих умов праці; створення внутрішньої бази даних, бази знань про матеріальну складову одиниць зберігання та їх властивості, стан та заходи, методи превентивної консервації та реставрації, що застосовувалися до цих одиниць зберігання на підставі визначеної класифікації матеріальної основи документів НБУВ;

– масштабування програмних рішень щодо аналітичного опрацювання накопиченої інформації як єдиної платформи для інших установ НАН України, що зберігають наукові об'єкти, що становлять національне надбання, а також як платформа обміну досвідом з іншими закладами культури і не лише України, надання їм відповідної методичної допомоги.

Більшість з означених напрямів вже розпочато в Центрі збереження і оцифрування фондів НБУВ, а деякі ведуться на постійній основі.

UDC 027.54(477–25)VNLU:025.7/.9]-043.83–043.86

Yurii Kovtaniuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4120-1875>,

Candidate of Historical Sciences,

Deputy Director General for Research,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine,

e-mail: y.kovtaniuk@gmail.com

THE CENTER FOR PRESERVATION AND DIGITIZATION OF FUNDS OF THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE: DEVELOPMENT PROSPECTS

The prospects for the development of a new structural subdivision of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (VNLU) – Center for Preservation and Digitization of Funds were considered. Factors of a motivated revival center

are given, the main tasks of which have been developed to ensure the preservation of VNLU funds, taking into account modern challenges regarding the digital transformation of all areas of population activity, in particular, the use of such technologies for preventive conservation, restoration and digitization of funds based on scientifically based methods.

Keywords: preservation, fund, document, storage units, conservation, restoration, management, digitization, scientific technologies.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:025.7/.9

Крікова Таміла Вальтерівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4514-9998>,

головний бібліотекар,

відділ наукових технологій збереження фондів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: krikovatam@ukr.net

БІБЛІОСМІЯ ТА ОРГАНОЛЕПТИКА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Застосування бібліосмії та сенсорного методу як складових органолептичного методу для експресконтролю режимів зберігання бібліотечних фондів у сховищах.

Ключові слова: бібліотека, сховище, книги, режими зберігання, сенсорний метод, органолептика, запах, бібліосмія.

Запахи – важлива частина механізму нашого сприйняття та аналізу довкілля, хоча дотепер на цьому особливо і не акцентували увагу. Під час відкривання дверей до сховища одне з перших підсвідомих відчуттів – це запах. У сховищі запах має майже все: книги, конструктивні складові приміщення, повітря, обладнання тощо. Запах залежить від того, в яких умовах «існує» книга. Навколишнє середовище для книги у сховищі формується під впливом виду деревини, з якої зроблені книжкові полиці; пластику вікон або інших матеріалів, які є в приміщенні; рівня вологості і температури повітря самого приміщення та того повітря, яке потрапило під час провітрювання. Нюх допомагає нам миттєво орієнтуватися, чи все гаразд у сховищі. Запахи сирої штукатурки або плісняви миттєво сигналізують про аварійну ситуацію або відповідно про наявність мікологічного ураження. Поява під час провітрювання

запахів гару чи пилу свідчить про пожежі або пилові бурі у навколишньому середовищі, що вимагає термінового зачинення вікон.

Сенсорний метод використання запахів для контролю режимів зберігання бібліотечних фондів у сховищах є однією із складових органолептичного методу. Органолептичний метод ґрунтується на відчуттях, сформованих за результатами аналізу інформації, отриманої людиною за допомогою органів чуття – зору, слуху, нюху, тактильні (дотику) і смаку. Зазвичай органи чуття людини виконують роль приймачів і перетворювачів певної інформації. Органолептичний метод – простий, не потребує складних приладів і тому ніколи не втрачає своєї актуальності. Значна перевага цього методу – швидкість отримання даних порівняно із використанням хімічного чи інструментального контролю. Суттєвим недоліком методу є слабка верифікованість та значна суб'єктивність. Під час трирічної пандемії гострої респіраторної хвороби COVID-19 застосування цього методу було сильно обмежене через втрату здатності до нюхового сприйняття бібліотечними фахівцями як побічного ефекту цієї хвороби. Але після одужання, ми спостерігаємо, що сенсорні відчуття працівників відновилися.

Для багатьох з нас запах старовинної книги пов'язаний із відчуттям давнини та викликає своєрідну ностальгію. Вчені називають це «запахом часу». Він виникає у результаті хімічних реакцій, що постійно відбуваються між складовими елементами книг із різними швидкостями залежно від освітлення, температури, вологості та плину часу. З фізико-хімічної точки зору книги складаються з таких матеріалів, як папір, пергамент, чорнила, друкарська фарба, клей, шкіра, тканина тощо. Існує термін, який визначає ефект, що виникає у людини від запаху книги: нової або старої – бібліосмія (*bibliosmia*). Цей термін запропонував у 2014 р. англійський дослідник Олівер Тірел (*Oliver Tyrell*). Запах, який ми асоціюємо з книгами, викликаний хімічним розпадом з'єднань у папері. Упродовж тривалого часу запах посилюється. Звичайно, аромат старовинних фоліантів яскравіший, насиченіший, ніж запах зовсім нових видань. Залежно від композиційного складу папір розкладається швидше або повільніше. Під час цього процесу утворюються летючі органічні сполуки. За запахом можна визначити загальний стан книги та навіть її приблизний вік і склад паперу. Зазвичай папір містить у собі як целюлозу, так і лігнін – складне з'єднання ароматичних спиртів (більше або менше, у залежності від

паперу). Саме лігнін поступово надає сторінкам книги жовтуватий відтінок та запах. З часом він окислюється, погіршуючи стан паперу.

Учені лондонського центру, що займається збереженням культурної спадщини, розробили метод, де спеціальні датчики розпізнають запах старовинних видань та водночас аналізують суміш усіх наявних органічних сполук. За результатами цих досліджень було встановлено, що у складі запаху книг є 15 речовин, які відомі як летючі органічні сполуки, що здатні випаровуватися та виділяти газ із передбачуваною швидкістю. Ми відрізняємо запахи, оскільки відчуваємо наявність різних летючих органічних сполук у повітрі. Старі книги зазвичай мають трохи солодкуватий трав'яний запах з легкою кислинкою та нотками ванілі разом з відчуттям загальної затхлості та старовини. Букет запаху старої книги створений і такими речовинами, як бензальдегід (надає мигдальні нотки), ванілін (ваніль), оцтова кислота (кислинка), етилбензол (солодкі нотки), етилгексанол (трав'яні нотки), толуол (солодкувато-терпкий аромат) тощо. Хіміки зафіксували сприйняття більше 100 бібліосмій, що асоціювались у читачів з какао, кавою, шоколадом, старою горілою деревиною, прілого листя, рибного базару, навіть плісняви. Наприклад, томик «Улісса», який належав археологу Томасу Едварду Лоуренсу, згідно з його записами, мав «солодкий, дещо димний аромат, що просочив кожен шматочок паперу та палітурки». Перший фоліант Шекспіра від 1623 року має «приглушені солодкі нотки бензальдегіду, хімічної речовини, що нагадує вишню мараскіно, і трохи запаху меблевої плісняви». Також є відчутні нотки тютюну, але в цьому вже заслуга одного з власників книги, шекспірознавця Едмонда Мелоуна – він нещадно прокурив її ще у XVIII столітті. Крім того, залежно від епохи, коли була видана книга, в ній можуть бути додаткові хімічні сполуки. Як вважають дослідники, ці сполуки можуть допомогти встановленню дати видання книги, бо є унікальними для визначеного періоду часу. Так, наприклад, книги, що були видані до середини дев'ятнадцятого століття, відрізняються високою концентрацією фурфурола.

Нові ж книги мають свій запах через папір, фарбу і хімікати, що використовуються під час друку, та клеї для палітурок. Сучасні книги відрізняються від старих книг кращою якістю паперу, що виробляється сьогодні, та є більш екологічним і менш «пахучим». Основними джерелами аромату нової книги є перекис водню (використовується як відбілюючий агент), алкілкетендимер (надає

водостійкості книзі), ну і найбільше – целюлоза, що надає легкі деревинні нотки.

Британські вчені запропонували вважати запах книг частиною культурної спадщини. Для багатьох кожна книга має свій запах, який свідчить про її оригінальність. Бібліосмія визначає відчуття запаху книг, а для декого цей запах настільки ароматний, як парфум. Книжкові запахи навіть є модним трендом у косметичній індустрії. Створили парфуми «Паперова пристрасть» з ароматом свіжовідрукованих сторінок; парфум «У бібліотеці» (з ароматом дерев'яних полиць та запахом палітурки з тканини), навіть випустили ароматичні бібліосмітичні свічки.

Таким чином, робота у сховищах може набути нових яскравих барв від усвідомленого застосування сенсорного методу з використанням запахів, як однієї із складових органолептичного методу, що може застосовуватися для експрес-контролю режимів зберігання бібліотечних фондів.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:025.7/.9

Tamila Krikova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4514-9998>,

Chief Librarian,

Department of Scientific Technologies of Conservation of Funds,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: krikovatam@ukr.net

BIBLIOSMIA AND ORGANOLEPTIC METHOD IN THE CURRENT CONDITIONS

The paper researches the use of bibliosmia and the sensory method as components of the organoleptic method for express control of preservation modes of library collections in stacks.

Keywords: library, stacks, books, preservation modes, sensory method, organoleptic method, smell, bibliosmia.

УДК 027.54:025.7/.9

Куява Людмила Михайлівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5536-8529>,

молодша наукова співробітниця,

відділ наукових технологій збереження фондів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: kuyava@nbuv.gov.ua

МОЖЛИВИ РИЗИКИ ВПЛИВУ БІОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ НА ЗБЕРЕЖЕНІСТЬ БІБЛІОТЕЧНИХ ДОКУМЕНТІВ З НЕТРАДИЦІЙНИМИ НОСІЯМИ

Доповідь аналізує можливі ризики впливу біологічних чинників на збереженість документів з нетрадиційними носіями у сховищах бібліотек та архівів. Наведено необхідні заходи для профілактики біологічного пошкодження.

Ключові слова: документи, нетрадиційні носії, пошкодження, біологічні чинники, збереження.

На сьогодні пріоритетним і важливим напрямком діяльності бібліотек є забезпечення збереження особливо цінних документів як складової культурної спадщини. Вкрай актуальною є проблема збереження бібліотечних фондів України під час війни, адже їх пошкодження та руйнування може бути незворотнім. Тож вивчення, обговорення та вирішення питань забезпечення збереження рукописних і друкованих пам'яток не залишаються поза увагою як науковців і консерваторів, так і працівників бібліотеки в цілому.

Варто відмітити, що з давніх-давен інформація зберігалась не в такому вигляді, до якого ми звикли сьогодні. Сотні, тисячі років люди намагались зберегти інформацію, користуючись матеріалами, які на той час були найбільш вживаними та еволюціонували разом із людством, а саме: глиняні таблички, папірус, дерев'яні дощечки, береста, шовк, пергамент і нарешті папір. Все це далеко не повний перелік матеріалів, що використовувалися для письма, і кожен з них під впливом навколишнього середовища, біологічних чинників і дії часу піддавався руйнуванню. В минулому, щоб зберегти документальний спадок наші предки робили наступне: глиняні таблички обпалювали в печах для надання їм міцності; сувої тримали в спеціальних циліндричних коробках; рукописні книги (кодекси)

вкладали в міцні, масивні обкладинки (дошки з твердого дерева, обтягнені шкірою або оксамитом). Для того щоб зберегти особливо цінні документи з різною матеріальною основою, необхідно знати їх властивості, чинники, що впливають на зміни й первинні способи запобігання швидкому руйнуванню. Однак, згодом цінні документи зазнають впливу додаткових факторів, які обмежують їх період експлуатації: біологічні чинники, незадовільний санітарно-гігієнічний стан, недостатня циркуляція повітря у приміщенні, де вони зберігаються, недотримання нормативних режимів зберігання (температурно-вологісного та світлового).

Розглянемо більш детально нетрадиційні носії інформації та умови їх збереження. Так для глиняних табличок існує потенціальна загроза бактеріального, мікологічного ураження та можливість механічного пошкодження. Глина витримує високу вологість, завдяки якій вона стає м'якшою, але не втрачає свої властивості. Зберігання глиняних табличок у несприятливих умовах може призвести до бактеріального і мікологічного ураження. Для папірусу найбільшу небезпеку становило знищення вогнем. Варто зазначити, що матеріал, виготовлений з папірусу, може зберігати свою структуру досить довгий період часу, крім вогню, а волога і біологічні шкідники є основними природними факторами руйнування папірусу, тому єгиптяни зберігали їх у спеціально відведених місцях. Не менш цікавим за своїми властивостями є пергамент, який значно перевершував папірус, пальмове листя й інші матеріальні носії старовини. Слід відзначити, що пергамент є прекрасним джерелом живлення тож за підвищеної вологості документи на пергаменті зазнають мікологічного ураження, з'являються кольорові пігментні плями і документ втрачає свою еластичність. Пергамент, як і будь-яка шкіра, гігроскопічний. За підвищеної вологості повітря він поглинає вологу, за низької – віддає її. Ці зміни призводять до його деформації. Не варто зберігати пергамент у неопалюваному приміщенні без вентиляції, у металевих сейфах. Рекомендується зберігання пергаменту разом із гігроскопічними матеріалами (ватою, лляною чи бавовняною тканиною). Під час зберігання пергаментних книг великого формату варто між кришками оправи і блоком вставляти прокладки з тонкого картону. Необхідно також зберігати книги у футлярах зі щільного безкислотного картону із застібками чи зав'язками. Безсумнівно, можна сказати і про можливі механічні пошкодження пергаменту комахами-шкідниками, гризунами у формі подряпин, отворів, розривів тощо.

Несприятливі умови зберігання залишають свій відбиток і на документах, які виготовлені з дерева (луб, береста, дошка). Слід також додати, що документи виготовлені з дерева, наприклад дерев'яні дощечки, також дерев'яні оправки книг можуть мати пошкодження мікологічного або ентомологічного характеру, які викликають зміну забарвлення деревини і втрату міцності. Підвищена вологість і температура повітря сприяють розвитку різних видів шкідливих комах. Саме комахи жуки-точильники та їх личинки завдають безпосередньої шкоди документам, послаблюють міцність деревини. Не меншої шкоди завдають і гризуни. Щури роздирають книги на клапті, миші обгризають корінці, обкладинки тощо. При нагоді вони вигризують ходи в справах, палітурках, документах, а також в меблях, дерев'яних стелажах тощо.

Слід звернути увагу на деякі аспекти зберігання документів на бересті. Ці документи також можуть зазнавати різного біологічного пошкодження оскільки береста є еластичним і м'яким матеріалом. Цей матеріал вважався недорогим і зручним, але, на жаль, не дуже міцним і довговічним. На повітрі береста швидко скручується через нерівномірне натягнення її прошарків під час висихання, стає ламкою і розшаровується. Деякі дослідники зі свого досвіду підказують, що не варто зберігати берестяні об'єкти без доступу повітря – це призводить до їх руйнування.

У рамках науково-дослідної роботи були обстежені документи на нетрадиційних носіях: ф. 301, № 431 Л Глиняні таблички з клинописним письмом (поч. III тис. до н.е.); документи на пергаменті ф. 301, № 17 П Євангеліє від Матфея. Палімпсест. (V–VI ст., VIII–IX ст.); документи на папірусі ф. 301, № 553 П Євангеліє. (III–IV ст.); документи на дереві (луб, береста, дошка) ф. VIII, № 551 Батакський рукопис з о. Саматра, Індонезія, що зберігаються в Інституті рукопису НБУВ. Було зафіксовано, що фактичний фізичний стан документів в основному стабільний. Низка документів мають сліди замокань та наявність давніх слідів ентомологічного пошкодження. Враховуючи широкий спектр різних матеріалів, застосованих для створення обстежених документів, процеси природного старіння яких протікають з різною інтенсивністю, превентивні заходи для забезпечення їх довготривалого зберігання повинні мати диференційований підхід. Однак деякі документи потребують реставрації.

Таким чином, найважливішими засобами запобігання біологічних пошкоджень пам'яток історії та культури

є профілактичні заходи, а саме: запобігання проникненню біологічних шкідників до книгосховищ; контроль параметрів внутрішнього середовища, насамперед відносної вологості повітря та температури; моніторинг біологічного стану бібліотечних та архівних фондів, ідентифікація шкідників, встановлення причин їхньої появи, реалізація способів знешкодження.

Насамкінець слід підкреслити, що успішність вирішення завдань забезпечення довготривалого зберігання бібліотечних фондів під час виявлення біологічних чинників, що пошкоджують особливо цінні документи, суттєво залежать від рівня обізнаності хранителів фондів з питань організації нормативного розміщення та зберігання документів; знання та ретельного дотримання правил користування документами та їх транспортування.

UDC 027.54:025.7/.9

Liudmyla Kuiava,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5536-8529>,

Junior Researcher,

Department of Scientific Technologies of Conservation of Funds,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: kuyava@nbuv.gov.ua

POSSIBLE RISKS OF INFLUENCE OF BIOLOGICAL FACTORS ON THE PRESERVATION OF LIBRARY DOCUMENTS WITH NON-CONVENTIONAL CARRIERS

The paper analyzes possible risks of influence of biological factors on the preservation of documents with non-conventional carriers in library and archival repositories. The necessary measures for the prevention of biological damage are proposed.

Keywords: documents, non-conventional carrier, damage, biological factors, preservation.

УДК 025.7/9:[676.22:691.14]-047.37

Савчук Ярослав Ігорович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9872-8865>,

кандидат біологічних наук,

науковий співробітник,

відділ наукових технологій збереження фондів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: majka42@ukr.net

Письменна Юлія Борисівна,

кандидатка біологічних наук,

молодша наукова співробітниця,

відділ фізіології і систематики мікроміцетів,

Інститут мікробіології і вірусології імені Д. К. Заболотного,

Національна академія наук України,

Київ, Україна

e-mail: ulitca@ukr.net

ДОСЛІДЖЕННЯ ГРИБОСТІЙКОСТІ РІЗНИХ ВИДІВ ПАПЕРУ ПІСЛЯ ЇХ НАДМІРНОГО ЗВОЛОЖЕННЯ

Показано, що обробка модельних зразків паперу після замокання у варіантах досліду «заморожування» та «заморожування + висушування» підвищує його грибостійкість. Встановлено, що значним чином на грибостійкість паперу впливає температура.

Ключові слова: мікроміцети, мікологічне пошкодження, друкарський папір.

Метою експериментального дослідження було встановлення грибостійкості на модельних зразках паперу щодо мікроміцетів – типових контамінантів мікобіоти повітря книгосховищ за умов імітації їх замокання з подальшим заморожуванням.

Дослідження здійснено на модельних зразках трьох видів паперу (друкарський, газетний, ганчір'яний), що попередньо оброблялися водою для імітації замокання під час аварійної ситуації та в подальшому заморожувалися задля профілактики появи мікологічного ураження внаслідок замокання. Експерименти здійснено для прогнозування фактичного фізичного стану документів, які зазнали впливу надмірного зволоження під час аварійної ситуації з подальшим висушуванням і упродовж двох десятиліть зберігалися у сховищах НБУВ. Під час експерименту контрольні зразки паперу не піддавались жодній обробці.

Як тест-культури використовували мікроскопічні гриби, які є типовими представниками повітря книгосховищ – *Alternaria tenuissima*, *Cladosporium cladosporioides* та *C. sphaerospermum*.

Культивування мікроміцетів та приготування спорової суспензії проводилося відповідно до стандартної методики. Оцінку грибостійкості паперу здійснювали на 3, 7, 14 та 28 добу експерименту шляхом заміру зони росту грибів по периметру зразків. Грибостійкість зразків оцінювали за 6-бальною шкалою згідно відповідного стандарту.

За результатами дослідження можна зробити висновок про те, що контрольні зразки (без жодної обробки) паперу зазнавали досить швидкого ураження тест-культурами мікроміцетів. Так, за кімнатної температури вже на сьому добу експерименту у випадку вологого контролю бал ураження зразків ганчір'яного паперу дорівнював «3». Слід зауважити, що вологий контроль цього виду паперу, що підлягав методу «заморожування», був менш уражений грибами, оскільки бал грибостійкості був «2». Разом з цим, у випадку комбінації методів «заморожування + висушування» папір виявив більш грибостійкі властивості оскільки бал грибостійкості був «0». Однак, на 14 добу досліду спостерігалось значне ураження грибами всіх вище зазначених зразків. Так, бал ураження контролю знизився до максимального рівня і становив «5» балів. Також, у варіанті «заморожування + висушування» зразки ганчір'яного паперу на 14 добу знизили свій бал грибостійкості з «0» до «3» балів. На закінчення експерименту (28 добу) бал ураження мікроміцетами майже усіх зразків ганчір'яного паперу був максимальний і становив «5» балів.

Інші два види паперу у порівнянні з ганчір'яним виявилися більш грибостійкими у вологому контролі. Так, на сьому добу експерименту були лише поодинокі зразки, що мали бал ураження «1». Таким чином, грибостійкість ганчір'яного паперу значно поступається грибостійкості друкарського та газетного паперу. Однак, на 14 добу досліду газетний папір у всіх варіантах досліду зазнавав видимого ураження грибами із балами грибостійкості в межах «1–3». На разі друкарський папір залишався грибостійким. І лише наприкінці досліду (28 добу) деякі зразки друкарського паперу у вологому контролі зазнавали ураження мікроміцетами. Слід зауважити, що бал ураження газетного паперу на 28 добу майже не відрізнявся від такого на 14 добу досліду.

За вологого контролю за вищої температури (29°C) спостерігалися аналогічні залежності, що й у досліді за кімнатної

температури. Постановка досліду з обробленням суспензією тест-культур мікроміцетів фрагментів паперу показала, що для неї також загалом зберігаються ті самі тенденції, що були відмічені для вологого контролю. Однак, тут слід зауважити, що попри росту на папері використаних тест-культур (*Alternaria tenuissima*, *C.cladosporioides* та *C. sphaerospermum*) відбувався розвиток і сторонньої мікобіоти. Зокрема, ця мікобіота була представлена видами: *A. flavus*, *A. niger*, *Trichoderma* sp., *Penicillium* sp., що приводило до додаткового ураження модельних зразків паперу. Це є підтвердженням того, що мікобіота, яка уже є на документі під час його зберігання, у разі надмірного зволоження, буде причиною мікологічного ураження матеріальної основи документа.

Загалом, порівняно з вологим контролем оброблення модельних зразків паперу суспензією мікроміцетів призводить до збільшення їх зараження. Так, вже на сьому добу експерименту зразки ганчір'яного паперу зазнавали майже повного ураження і бал грибостійкості їх був «5». Однак, виключенням були зразки, що зазнали комбінованого оброблення «заморожування + висушування» і характеризувалися балом ураження «4». Це є підтвердженням того, що це оброблення дещо підвищує грибостійкість паперу. Слід додати, що найбільш стійким до ураження мікроміцетами виявився друкарський папір, який лише на 28 добу досліду зазнавав ураження з балом грибостійкості «3». Водночас, як зразки газетного паперу зазнавали ураження на 14 добу досліду.

Найбільш згубним для модельних зразків паперу виявився варіант досліду за підвищеної температури. Так, уже на третю добу дослідження спостерігалось ураження ганчір'яного паперу мікроміцетами, що відповідало балу «3» за шкалою грибостійкості. Однак, слід підкреслити, що за аналогічних умов варіант «заморожування + висушування» значно підвищував грибостійкість ганчір'яного паперу і дослідні зразки упродовж цього часу не зазнавали ураження. Проте, уже на сьому добу досліду бал ураження в усіх зразках ганчір'яного паперу сягав максимального значення. Разом з цим, більш швидкого ураження зазнавали зразки двох інших видів паперу. Так, на сьому добу досліду модельні зразки газетного та друкарського паперу характеризувались балом ураження «3». На 14 добу досліду газетний папір зазнав найбільшого рівня ураження – «4» бали. Зразки цього паперу у варіантах «заморожування» та «заморожування + висушування» характеризувались балом ураження

«3» на відміну від контрольних зразків, де спостерігалось сильніше ураження з балом грибостійкості «4».

Насамкінець слід підсумувати, що досліджені на модельних зразках зазначені види паперу у варіантах досліду «заморожування» та «заморожування + висушування» навіть збільшили свою грибостійкість у порівнянні із контрольними зразками. Водночас було встановлено, що таке оброблення паперу призводить до зниження деяких фізичних характеристик матеріалу, зокрема міцності на злам та руйнівного зусилля. Отже, така методика усунення наслідків замокання фондів на паперових носіях не має однозначного характеру, адже вона дещо підвищує грибостійкість матеріальної основи документів, однак знижує механічні характеристики паперу. Слід зауважити, що процедура заморожування була виконана вимушено, з огляду на необхідність негайних дій для недопущення значного мікологічного ураження зволжених через аварію фондів.

UDC 632.952+676.223.2,

Yaroslav Savchuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9872-8865>,

Candidate of Biological Sciences,

Researcher,

Department of Scientific Technologies for Preservation of Funds,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: majka42@ukr.net

Yulia Pismenna,

Candidate of Biological Sciences,

Junior Researcher,

Department of physiology and systematics of micromycetes,

Danylo Zabolotny Institute of Microbiology and Virology,

National Academy of Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: ulitca@ukr.net

RESEARCH OF FUNGUS RESISTANCE OF DIFFERENT TYPES OF PAPER AFTER EXCESSIVE MOISTURE

Testing in the “freezing” and “freezing+drying” experiments has shown that samples paper after soaking increases its fungal resistance, and temperature has a significant effect on the fungal resistance of paper.

Keywords: fungi, mycological damage, paper.

УДК 025.09

Сорокіна Лариса Андріївна,

ORCID <https://orcid.org/0009-0004-6017-6806>,

завідувачка відділу,

відділ реставрації,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: larysa.sorokina@gmail.com

КОНСЕРВАЦІЯ ВІРМЕНСЬКОГО РУКОПИСНОГО ЄВАНГЕЛІЯ З ФОНДІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО: МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА КЛАСИЧНА РЕСТАВРАЦІЯ

Серед інших раритетів у фонді Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського зберігаються три Євангелія, створені вірменською мовою, що представляють чудові зразки вірменської писемної та художньої культури, а також вірмено-латинський словник XVIII ст., що добре зберігся з унікальними філігранями. У публікації представлені найцікавіші етапи роботи з відновлення вірменської пам'ятки культури.

Ключові слова: вірменський рукопис, мініатюри, книжкові зшитки, аркуші.

Колекція вірменських рукописів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) складається з чотирьох книг: вірмено-латинського словника XVIII ст., що добре зберігся, з унікальними філігранями і трьох вірменських євангелій, що представляють прекрасні зразки вірменської писемної та художньої культури. Як матеріальна основа для двох євангелій використаний пергамен, два інших – папір.

Фізичний стан вірменських рукописів різний, але всі вони потребували реставрації. У публікації представлено найцікавіші етапи роботи з відновлення вірменського Євангелія XVIII ст. (ф. 30, № 154).

Рукопис надійшов до НБУВ у складі рукописів Лаврського Музею, зважаючи на наявність відповідних печаток й інвентарних номерів. Налічує 278 аркушів. Розміри книжкового блоку: 17,8 см x 13,5 см x 6,5/5,8 см. Розмір текстового блоку, написаного в дві колонки в двох стовпчиках на 19 рядках, становить 17,7см x 13,5 см. Ширина колонок і простір між ними не завжди витримувалися. Сліпе лініювання виконане гострим предметом з інтервалом 6,5 мм.

Система лініювання однакова на всіх аркушах. Наколи для розмітки сторінок відсутні. Книжковий блок складається з 26 зшитків. Через втрати частини аркушів кількість аркушів у зшитках різна, але у більшості випадків зшиток складається з шести подвійних аркушів. Первинна фоліація аркушів відсутня. Фоліація виконана чорнилом зеленуватого кольору в XIX ст. Сигнатури розташовані посередині нижнього поля на першому і на звороті останнього аркушів, але не на всіх зшитках. Завдяки їх наявності стало можливим відновити первісний обсяг рукопису.

Написано рукопис на «східному» папері – щільному, волокнистому, неоднорідному за товщиною, дуже гладкому з обох боків, без філіграней, жовто-охристого відтінку. Поля і кути книжкового блоку обгоріли, стали крихкими, ламкими, розшарованими, з численними тріщинами та втратами паперової основи. Краї аркушів потовщені, темні. Аркуші вкриті кіптявою, пилом, зі слідами затікань, плямами невідомого походження.

Основний текст і записи написані чорним чорнилом. Рубрикація відповідає класичному поділу вірменських євангелій на частини. Рубрики чітко поділяють текст на абзаци, розділи, частини та книги: заголовні літери виділені червоним чорнилом двох різних відтінків, ініціали розфарбовані у формі квітів, птахів, веж, рідше тварин. Рукопис розкішно ілюмінований мініатюрами, хоранами – таблицями канонів, заставками. Рукописному тексту передую ілюстративний цикл із 24 мініатюр із новозавітними сюжетами та з короткими текстами зверху, а іноді й знизу ілюстрацій. Імовірно, це назва сюжетів, але ми не можемо цього стверджувати, оскільки для їх розуміння потрібен спеціаліст з вірменської філології. Можливо, мініатюр було більше, оскільки зшитки не повні. Після мініатюр розташовані дві сторінки з текстами, обрамлені кольоровими рамками з рослинно-геометричними орнаментами та сім сторінок хоранів у формі стилізованих арок. Кожне з чотирьох частин євангелія супроводжувалося портретом євангеліста з геометрично-рослинною заставкою, ініціалом у формах птаха, дракона та лева. Однак, мініатюра перед другою частиною відсутня і у зшитку відсутній один аркуш. Поля рукопису прикрашені мініатюрами із зображенням птахів, квітів, фігур святих, тварин, башт тощо. Барвиста палітра складається в основному з жовтого, помаранчевого, зеленого, чорного, червоного та кількох відтінків малинового, пурпурового та фіолетового кольорів. На 10 аркушах у корінці прикріплені закладки двох типів. Перший: з обох боків аркуша

приклеєні невеликі прямокутники паперу, наскрізь зроблено отвір із залишками прядок шовку жовтого кольору. Усередині блоку збереглася частина зітлілої жовтої тасьми, розпатлана і обгоріла на кінцях. Інший тип закладок: отвір із пасмами шовку зеленого кольору або просто отвори без залишків ниток. Блок пошитий традиційною для вірменських рукописів ялинкою: дві ялинки та два фіцбунди. Перед зшиванням на фальцях зшитків було зроблено чотири зарубки ромбовидної форми. Зшивалося в одну нитку. Кріплення до кришки також виконували нитками. Корінець блоку розбитий. Спочатку він був обклеєний грубою натуральною тканиною, на яку наглухо приклеювалося шкіряне покриття. Від шкіряного корінця зберігся фрагмент. Зверху пошкоджений корінець і відокремлену від блоку верхню кришку зміцнили грубим полотном, що на третину закриває палітурні кришки. Внаслідок приклеювання тканини пошкодилося тиснення на кришках. Каптал не зберігся, залишилася тільки серцевина. Кріпився він до зшитків із одночасною прошивкою до тканини, що обклеює корінець. Залишився фрагмент червоної нитки. Ми припускаємо, що конструкція капталу була класичною. Палітурні кришки виготовлені з дерева, товщиною 7 мм (розмір наведений разом з покриттям та дублюрою). Розміщення волокон звичайне для вірменських рукописів – поперечне. Кришки мають різний розмір: верхня 17,7/17,8 см x 13,2/13,5 см, нижня 17,1/17,3 см x 13,2 см, злегка трапецеподібної форми (розміри вказані разом з покривним матеріалом). Вирізалися кришки врівень із блоком. Для капталів зроблені виймки шириною 9 мм. Внаслідок впливу високих температур та вологи кришки злегка вигнуті по горизонталі – за розташуванням волокон. Ззовні кришки покриті чорною шкірою. Зсередини виклеєні набивною тканиною з червоно-зеленим принтом. На звороті нижньої кришки збереглися сліди клею та зриви шкіри від м'якого клапана, що закриває передній обріз. Форзаци збереглися лише верхні. Очевидно, поставлені під час ремонту оправ, при зміцненні корінця полотном. Вони виготовлені з ганчір'яного паперу. Конструкцію встановити неможливо, оскільки приклеєний та вільний листи роз'єднані, їх краї пошкоджені та частково втрачені. Містять дірки від цвяхів, безліч затікань та плям.

Тиснення збереглося погано. Розташування елементів частково проглядається та дозволяє відновити його схему. Вона класична для вірменських рукописів. На верхній кришці кручений хрест на ступінчастому постаменті. Контур хреста окреслено подвійною лінією. Між кінцями хреста орнамент. Зверху в кутах Г-подібне

кручене обрамлення. Знизу хрест поставлений на П-подібне кручене обрамлення, по контуру також окреслене подвійною лінією. На нижній кришці в центрі – кручений прямокутник. По периметру кришки – кручене обрамлення, обмежене потрійною лінією, а між ними орнамент. Кути рамки та прямокутника фіксуються дрібними штампами у формі кружечків.

Під час поновлення оправи на верхню кришку поставили фурнітуру, що збереглася частково. По центру кріпився чотирикінцевий хрест, від якого залишилося п'ять невеликих отворів – у центрі та на кінцях хреста. У кутах – чотири накутники: квадратні у верхніх кутах, краплеподібні – у нижніх. Залишилися лише два нижні накутники, лівий – повністю, а третина правого втрачено. Кріпилися накутники чотирма цвяхами. Прикрашені тисненням із дзеркальним відображенням: бик в обрамленні гілок. По контуру накутника – вигравіруваний орнамент у формі крученої нитки. Застібки втрачені. Кріпились на верхній кришці. Від шпеньків збереглося два отвори, від накидної частини на нижній кришці – дві пари отворів, в одному з яких залишилася тонка смужка шкіри, вирізана клином (ширина в найширшому місці 7 мм, довжина 95 мм).

Усі дані про фізичний стан пам'ятника було занесено до паспорта реставрації документа, проведено фотофіксацію фактичного стану документа. Для оцінки стану паперу було проведено мікрохімічний, термічний аналізи, інтерференційну мікроскопію (для визначення структурних особливостей та оптичних властивостей паперу). Аналізи визначили: паперова основа волокнистої будови, плутано-волокнистої структури, здатна до розшарування на два шари, гладка поверхня з обох боків говорить про наявність поверхневого проклеювання. Волокниста частина складається переважно з довгих пласких стрічкоподібних грубих без перекручування та середніх ганчір'яних волокон грубого помелу. Волокна прокляні поверхнево. У масі паперу є лігнін. Водна витяжка на кислотність показала значення рН 4-5 одиниць. Контактним способом – 4,33 одиниці. Товщина паперу – 0,1 мм (товщиномір TP25-100). Маса – 88,2 г/м². Біологічні дослідження показали, що життєздатні мікроорганізми відсутні.

Реставраційні роботи почалися з очищення документа від пилу та сміття пензлем з м'яким натуральним ворсом та м'якою латексною м'якою гумовою губкою Clean Master. Найменший механічний вплив призводив до зриву проклейки. Була проведена проба на водостійкість чорнила і фарб: обережно прикладали злегка

зволожений віджатиї мікротампон. Проба показала, що чорне чорнило і фарби не розтікаються, червоне чорнило виявилось водорозчинним. З названих причин для зняття наклейок переважно використовувалися сухі способи і промивання рукопису не проводилося. Заповнення втрачених та пошкоджених частин паперової основи аркушів проводилося гладким папером бежевого кольору Flora Tobacco 100 г/м², а дублювання ветхих – японським рівномічним папером Tengujo 6 г/м², що складається зі 100% Manila Намр з використанням пшеничного клею з ніпагіном. Підсушували і пресували аркуші у вовняних поліграфічних пресувальних сукнах під гнітом. Аркушева частина рукопису відреставрована, відпресована та сфальцована у зшитки. Було зроблено страхову копію пам'ятника. На сьогодні робота з відновлення рукопису продовжується. Вивчаються методи виготовлення класичної вірменської оправи для відтворення її первісного вигляду.

У 2017 році вірменські рукописи з фондів НБУВ вперше були представлені широкому загалу на унікальній виставці «Вірменська книга в Україні: 400-вікова історія». У майбутньому, після публікації на вебсайті НБУВ, з цими документами можна буде ознайомитися всім зацікавленим особам.

UDC 025.09

Larysa Sorokina,

ORCID <https://orcid.org/0009-0004-6017-6806>,

Head of the Department,

Department of Restoration,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: larysa.sorokina@gmail.com

CONSERVATION OF THE ARMENIAN MANUSCRIPT GOSPEL FROM THE FUNDS OF THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE: RESEARCH METHODS AND CLASSIC RESTORATION

Among other rarities, the collection of the Institute of Manuscripts of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi contains three Gospels written in the Armenian language, which represent excellent examples of Armenian written and artistic culture, as well as an Armenian-Latin dictionary of the 18th century, well-preserved with unique filigrees. The publication presents the most interesting stages of the work on the restoration of the Armenian cultural monument.

Keywords: armenian manuscript, miniatures, notebooks, sheets.

УДК 027.625(477):[021.4:09

Турчин Наталія Іванівна,

завідувачка відділу,

відділ рідкісних та цінних видань,

Національна бібліотека України для дітей,

Київ, Україна

e-mail: library@chl.kiev.ua

КАТАЛОГ-ПУТІВНИК «КОЛЕКЦІЯ «УКРАЇНСЬКА ДИТЯЧА ПЕРІОДИКА ПОЧАТКУ ХХ СТ. ФОНДУ РІДКІСНИХ ТА ЦІННИХ ВИДАНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ДЛЯ ДІТЕЙ»

Досвід роботи відділу рідкісних та цінних видань Національної бібліотеки України для дітей з вивчення, дослідження та популяризації друківаних україномовних періодичних видань для дітей початку ХХ століття, які зберігаються у фонді Бібліотеки і представлені у каталозі-путівнику «Колекція «Українська дитяча періодика початку ХХ ст. фонду рідкісних та цінних видань Національної бібліотеки України для дітей»

Ключові слова: цінні та рідкісні видання, дитяча преса, журнали для дітей, каталог-путівник, Національна бібліотека України для дітей.

У фонді рідкісних та цінних видань Національної бібліотеки України для дітей зберігаються документи, які видані в період початку ХІХ – до 1945 року включно. Крім книжкового масиву, серед якого є видання, які мають історичну та бібліографічну цінність, у фонді зосереджено 88 назв (2735 примірників) періодичних видань, з яких 17 назв (17 %) українською мовою. У нас зберігаються номери часопису «Молода Україна» за редакцією Олени Пчілки, журнали «Жовтень», «Червоні квіти», «Тук-Тук», «Барвінок» тощо.

На жаль, періодичні видання, що були у витоків становлення дитячої преси у фонді нашої бібліотеки відсутні. Початком української дитячої періодики вважають появу у 1869 році у Львові додатка до журналу «Учитель» М. Клемертовича самостійного тижневика «Ластовка» (1875-1881). У 1878-1881 роках виходив двотижневик «Приятель детей» І. Трембицького (Коломия), а також у 1881-1883 роках друкувався додаток до газети «Слово» Богдана Дідицького – «Новість» (Львів). Проте фундаментальні традиції дитячої преси заклав львівський журнал «Дзвінок» Руського педагогічного товариства, яке плідно працювало на Галичині, що

перебувала у складі Австрійської монархії, де панувало ліберальне ставлення до українства.

Журнали, що виходили у Центральній і Східній Україні, зберігаються у фонді НБУ для дітей і є джерелом вивчення та дослідження історії дитячої періодики. Працівниками відділу був здійснений бібліографічний розпис цих видань і на основі відомостей підготовлено каталог-путівник «Колекція «Українська дитяча періодика початку ХХ ст. фонду рідкісних та цінних видань Національної бібліотеки України для дітей». До каталогу включено 17 назв періодичних видань (425 записів): літературно-художні журнали «Молода Україна», «Тук-Тук», «Червоні квіти», «Жовтень», «Барвінок», «Піонерія»; ідеологічно-методичні «Більшовиченята», «Дитячий рух», «За комуністичне виховання», «Піонервожатий», «Юнацький рух»; журнали-підручники «Молодий ударник», «Огнище», «Ударник навчання»; природничо-пізнавальні «Знання та праця», «Юний натураліст» і науково-фаховий «Бібліологічні вісті».

В фонді відділу зберігаються 6 прим. унікального часопису «Молода Україна», який був місячним додатком до щотижневика «Рідний край». Унікальність часопису в тому, що, по-перше, він був першим та єдиним у тодішній російській імперії дитячим журналом українською мовою, а по-друге, видавала його Олена Пчілка – відома письменниця, фольклористка, дослідниця, педагогиня. Загалом вийшло 64 номери цього видання, які у 1908-1912 рр. виходили в Києві, та у 1914 році у Гадячі на Полтавщині. Олена Пчілка самотужки власним коштом. Письменниця знайомила дітей з творами українських письменників та зразками всесвітньої літератури, пропонуючи багато перекладів творів іноземних авторів. Окрім літературних творів, у часописі містилось багато матеріалів природничої тематики. Більшість таких розповідей написала сама Олена Пчілка. Не оминала редактор увагою і народну мудрість. Схвальні відгуки про видання Олени Пчілки містилися у тогочасному педагогічному часописі «Світло». У 1914 році, з початком Першої світової війни, часопис «Молода Україна» був закритий. В останніх номерах (№№ 6 і 7), український текст уже надруковано російським правописом. Російська влада закрила всі українські видання. Скінчився короткий період свободи українського слова, що тривав менше десятиліття. Серед інших періодичних видань для дітей початку ХХ ст. – ілюстрований двотижневий журнал «Волошки» (редактор Н. Романович-Ткаченко; виходив у Києві, 1917). У 1919 р.

за редакцією С. Русової вийшло кілька номерів двотижневика для дітей «Ранок» у м. Кам'янець-Подільському.

20-ті роки минулого століття відзначились достатньо високою активністю друку рідною мовою, у цей час для юних читачів пропонувались нові видання. У фонді відділу зберігаються журнали, яким судилося мати тривалу історію. У жовтні 1923 року вийшов ілюстрований двотижневик «Червоні квіти» (1923-1931), який став продовженням журналу «Червона калина». З початку журнал друкувався у Харкові, а з 1930 року – у Києві. Головним його редактором був О. Громов, а ілюстратором – А. Старчевський. У фонді відділу зберігається 88 прим. журналу «Червоні квіти» за 1926-1931 роки включно. До 1925 року тут друкувалися лише літературні матеріали для дітей різного віку. Журнал-газета для сільських дітей «Більшовиченята» (1925 р.) також представлена у фонді відділу (6 прим. за 1928, 1930, 1931 роки). Проте у 1931 році сталися деякі зміни: на базі журналів «Червоні квіти» та «Більшовиченята» (1924-1931 рр.) було створено новий щомісячний дитячий журнал «Піонерія». Журнал активно публікував матеріали з життя піонерів і школярів, художні, науково-популярні твори, приділяв велику увагу дитячій творчості. Щороку один з номерів журналу готували діти. У відділі зберігаються 46 прим. журналу за 1935-1941 роки.

Методичний журнал «Дитячий рух» побачив світ у 1925 році (у фонді 14 примірників за 1926-1931 роки). Журнал містив постійні рубрики з актуальних питань педагогічної теорії та практики. У 1934 році (починаючи з № 14) журнал «Дитячий рух» було перейменовано на «Піонервожатий». Виходив у Києві два рази на місяць протягом 1934-1941 років. У фонді нараховується 91 прим. журналу «Піонервожатий» за 1934-1941 роки.

Найбільшого ж розмаху серед власне українських видань у радянський час набув журнал для дітей «Жовтень». У 1928 році у Харкові розпочалося видавництво щомісячного літературно-художнього журналу для дітей молодшого та середнього віку. У відділі зберігається 102 прим. журналу за (1928-1941 роки). Кроком до вдосконалення було об'єднання у 1935 році журналу «Жовтень» з часописом «Тук-тук», що виходив у Харкові у 1929-1935 рр. Журнал «Тук-тук» – літературно-художній, багато ілюстрований місячник для дітей молодшого віку (у відділі є лише № 4, № 5 та № 8 за 1935 рік). Проте на заваді подальшого виходу журналу стає Друга світова війна. Після воєнної перерви випуск відновлено у квітні-

травні 1945 р. у Києві вже під новою назвою – «Барвінок». Ініціатива перейменування належить відомій дитячій письменниці Наталі Забілі. Перший номер «Барвінку» відкривався однойменним віршом Н. Забіли – як своєрідним поетичним маніфестом видання. У відділі зберігається 37 прим. видання за 1945-1948 з них 2 номери за 1950 рік.

«Знання та праця» – щомісячний науково-популярний журнал для дітей та юнацтва. Перший номер вийшов у січні 1929 року у Харкові за редакцією А. Гузарія в Державному видавництві України. З 1934 року часопис виходить у Києві. З початком Другої світової війни журнал припиняє свою роботу і відновлює її вже 1957 році. Пропагував досягнення науки й техніки, розповіді про географічні відкриття, науково-фантастичні й пригодницькі твори. У фонді відділу 8 прим. журналу за 1940 та 1941 роки.

У назвах періодичних видань 20-30-х рр. ХХ ст. присутній прикметник юний або юнацький. «Юний натураліст» – щомісячний дитячий журнал, виходив з 1938 по 1941 рік у Києві. У фонді відділу 18 прим. за 1939, 1940 та 1941 роки.

Особливої уваги заслуговує видання, що проіснувало вісім років, мало неабияку популярність та надзвичайно високий рівень опублікованих матеріалів – це щоквартальний науково-книгознавчий журнал Українського наукового інституту книгознавства «Бібліологічні вісті», що видавався у Києві в 1923-1930 роках. У виданні публікувалися літературознавчі, бібліотекознавчі, мистецтвознавчі статті, приділялася увага книжковій статистиці та практиці книговидання, були матеріали, присвячені історії книги, історії українського книгознавства, бібліотечної справи та бібліографії. Журнал у 1931 році під час тотальної боротьби з проявами українства, був закритий. Усього вийшло 25 номерів в 21 випуску. В фонді відділу зберігається 5 примірників цього видання (1926, №1; 1927, №2; 1930, №1, №2, №4).

У каталозі-путівнику «Колекція «Українська дитяча періодика початку ХХ ст. фонду рідкісних та цінних видань Національної бібліотеки України для дітей» представлена інформація про кожне періодичне видання. Каталог-путівник оснащений низкою покажчиків (у кожного видання індивідуальний). Розкриті псевдоніми і криптоніми авторів і художників наведено в квадратних дужках в іменних покажчиках.

Дослідження історії дитячої періодики першої половини ХХ ст. розкриває процеси тогочасного виховання дітей та формування

їхнього світогляду. Представлений каталог-путівник «Колекція «Українська дитяча періодика початку XX ст. фонду рідкісних та цінних видань НБУ для дітей» збагачує джерельну базу наукових розвідок з історії освіти, дитячої педагогіки, дитячої літератури, кола дитячого читання, бібліотечної та видавничої справи, мистецтвознавства.

UDC 027.625(477):[021.4:09

Natalia Turchyn,

Head of the Department,

Department of Rare and Valuable Publications,

National Library of Ukraine for Children,

Kyiv, Ukraine

e-mail: library@chl.kiev.ua

CATALOG GUIDE “COLLECTION “UKRAINIAN CHILDREN'S PERIODICALS OF THE EARLY XX CENTURY. OF THE FUND OF RARE AND VALUABLE PUBLICATIONS OF THE NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE FOR CHILDREN”

The work experience of the department of rare and valuable publications of the National Library of Ukraine for children in the study, research and popularization of printed Ukrainian-language periodicals for children of the beginning of the 20th century, which are stored in the Library's fund and presented in the guide catalog “Collection “Ukrainian children's periodicals of the beginning of the 20th century. fund of rare and valuable publications of the National Library of Ukraine for children”.

Keywords: valuable and rare editions, children's press, children's magazines, catalog-guide, National Library of Ukraine for children.

РОЗДІЛ 5

УКРАЇНСЬКА КНИГОЗНАВЧА ПЕРІОДИКА: ДО 100-РІЧЧЯ ЖУРНАЛУ «БІБЛІОЛОГІЧНІ ВІСТІ»

УДК (437+477)(051) «1918/1939»

Антонюк Тетяна Дмитрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6446-2795>,

докторка історичних наук, доцентка,

провідна наукова співробітниця,

відділ зарубіжної україніки,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: AntoniukTD@nbuv.gov.ua

УКРАЇНСЬКО-ЧЕСЬКІ КНИГОЗНАВЧІ ЗВ'ЯЗКИ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ НА СТОРІНКАХ ЧАСОПИСІВ «КНИГОЛЮБ» ТА «УКРАЇНСЬКА КНИГА»

Українсько-чеські книгознавчі зв'язки набули найвищого розвитку у 20-х–30-х роках ХХ ст., завдяки зусиллям української еміграції та допомоги від Чехословацької держави, що знайшло відображення на сторінках журналів «Книголюб» та «Українська книга». З'ясовано теми, які підіймали автори публікацій щодо розвитку українського та чеського книгознавства, книжкової культури, бібліографії та бібліотекознавства.

Ключові слова: фонд відділу зарубіжної україніки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, «Книголюб», «Українська книга», книгознавство, українська й чеська книга, еміграція.

У доповіді йдеться про розвиток книгознавчих зв'язків українськими й чеськими культурними діячами у міжвоєнний період (1918–1939). У Чехословаччині в цей час склалися найкращі умови для життя і праці української політичної еміграції, що засвідчують

численні здобутки в різних напрямках культури, в тому числі й книгознавстві. Українські часописи, що з'явилися в цей час, своїм завданням визначили розвивати наукове книгознавство, відкривати світові українську книгу, а отже й українську націю. Часопис «Книголюб» – друкований орган Українського товариства прихильників книги у Празі (УТПК), видавався як щоквартальник у 1927–1932 рр. Активними авторами статей у ньому поряд з українцями були й відомі чеські бібліологи Л. Живний, З. Тоболка. «Українська книга» – щомісячний журнал, присвячений бібліології та бібліофільству, орган Бібліологічної комісії НТШ та Українського товариства бібліофілів, що видавався у Львові (1937–1939) та Кракові (1942–1943). Ці часописи публікували цінну інформацію про розвиток книгознавства міжвоєнної доби, відображали зусилля українських культурних діячів в умовах еміграції зберегти й примножити книгознавчі здобутки, налагодити співпрацю з європейськими науковцями.

У «Книголюбі» опубліковано багато статей, рецензій, некрологів, повідомлень, звітних матеріалів, що засвідчують активну співпрацю українських та чеських книгознавців, бібліографів, книголюбів, працівників бібліотечної справи. Співпрацюючи в галузі книгознавства, українські й чеські автори підіймали багато тем, актуальність яких зберігається і в наші дні. На сторінках «Книголюба» чеські дослідники висвітлювали такі питання: «Міжнародня бібліотечна організація» (З. V. Tobilka); «Про єдину міжнародню бібліотечну термінологію», «До транслітерації азбуки» (Ladislav Jan Živný); «Товариство Чехословацьких книгарських рахівників на службі слав'янської бібліографії» (К. Nosovsky). У часописі подані переклади рукописів цих праць з чеської мови (Книголюб. 1927. Кн. 1; Кн. 3).

Цінними є публікації українських авторів, присвячені українсько-чеській співпраці в галузі книгознавства. Зокрема: Є. Вирового «Скільки коштувало празьке видання творів Шевченка р. 1875/76 (Пам'яті Д-ра Е. Грегра з нагоди 100-ліття з дня його народження)», «Українська бібліографія в Слов'янському бібліографічному каталозі рр. 1877–1881»; Л. Биковського «З'їздові публікації» (Реферативно про VI міжнародний з'їзд бібліотекарів та друзів книги у Празі чеській); П. Зленка «Празькі видання Скорини» (Витяг з реферату, читаного на засіданні У.Т.П.К. 14-го квітня 1927 р.), «Бібліотека Українського педагогічного інституту ім. М. Драгоманова в Празі», «Бібліографія РУП на виставці у Празі дня

2 лютого 1920 р.», «Друки української еміграції в ЧСР» (1927. Кн. 1, Кн. 2; 1928. Кн. 3–4, с. 44–56; 1930. Кн. 1, с. 55–66, Кн. 4, с. 228–241; 1932. Кн. 1–2, с. 48–50). Активним автором статей, інших публікацій журналу був С. Сірополко – редактор «Книголюба», голова управи УТПК. У багатьох числах знаходимо його праці: «Книгознавство в ЧСР за останні 10 років», «Українські часописи в каталозі (Soupis cizozemských periodic v knihovnách CSR)», «Jiří Melantrich», «Українська бібліографія на еміграції» та інші (1928. Кн. 1, с. 2–16; 1929. Кн. 3–4, с. 31–42; 1930. Кн. 4, с. 209–215; 1932. Кн. 1–2, с. 41–48). Серед авторів публікацій С. Наріжний – «Про одне завдання», текст із вступу до доповіді «Слав'янський Збірник і ucraínica в ньому», «Слов'янський огляд («Slovanský přehled») і україніка в ньому» (1929. Кн. 3–4, с. 9–10; 1930. Кн. 2, с. 73–115, Кн. 3, с. 145–179, Кн. 4, с. 241–260; 1931, Кн. 1, с. 9–33); М. Мухин – «Українська поезія в Збірці світової поезії Чеської Академії наук», «Гетьман Іван Мазепа в світовій літературі та мистецтві (Причинки до бібліо-та іконографії Мазепа)» (1929. Кн. 3–4, с. 43–44; 1932. Кн. 1–2, с. 3–10).

Про українсько-чеську книгознавчу співпрацю свідчать і численні рецензії на нові видання, що друкувалися в «Книголюбі». Знаходимо чимало рецензій авторства С. Сірополка, зокрема: Tobolka, Z. V., Dr. – Dějiny československého knihtisku v době nejstarší. Nakladem “Československé společnosti knihovědné”. Praha, 1930. 106 str., s. 39 vyobrazení, Rachlik Fr. – Jiří Melantrich Rožďalovický z Aventinu. Vydal Melantrich a S. Praha, 1930. 160 s., Ігнатієнко В. Бібліографія української преси 1816–1916. Труды Українського науково-дослідчого Інституту Книгознавства. ДБУ, Х.–К., 1930. 288 с. (1931. Кн. 1, с. 45–47); Новини з чеської книгознавчої літератури: «Dr. Josef Volf. Dějiny veřejných půjčoven knih v jechach do r. 1848. Praha, 1931. Nákladem obce pražské. 65 стор. + 1», «Bohuslav Koutník. Racionalizace v knihovnictví. Praha, 1931. Masarykova akademie práce. 130 стор.», «Ladislav J. Zivný. O bibliografické evidenci národní tvorby literární se zřením k potřebám mezinárodním. Praha, 1931. Masarykova akademie práce. 28 с.», «Vaclav Běhounek. Bibliografie studentského hnutí a vysokého a středního školství : Casopisecká bibliografie za léta 1929–1930. Praha, 1931. Nákl. Spolku «Akademický Dům», 103+1 n. стор.», «Dr. Karel Hoch. Tisíc knih pro bibliotekaře. Praha, 1932. Vyd. ředitelství veř. a univ. Knihovny v Praze. 132 стор.» (1932. Кн. 1–2, с. 53–62).

Рубрики «Miscellanea» («Різне») та «Хроніка УТПК» містять списки українських видань, що вийшли з друку, та списки готових до

друку праць в Чехословаччині, а також списки праць з україніки, що вийшли чеською мовою та іншими мовами. Велику увагу у «Книголюбі» приділено вшануванню пам'яті й висвітленню творчого доробку визначних книгознавців, діячів бібліотечної і книгознавчої справи, в тому числі і чеських.

Часопис «Українська книга» також містить багато статей, рубрик, що дають уявлення про розвиток книгознавства в конкретний історичний час, розкривають взаємозв'язки українських і закордонних книгознавців. Рубрики «Української книги» – «Нові видання», «Хроніка», «Рецензії» – подають інформацію про книгознавчі видання різними мовами в різних країнах. Серед публікацій часопису статті відомих науковців (М. Андруска, Л. Биковського, П. Зленка, С. Сірополка), довідкові й звітні матеріали, в тому числі й про українсько-чеську співпрацю в галузі книгознавства (1937. Ч. 1, Ч. 3, Ч. 6; 1938. Ч. 1, 2).

UDC (437+477)(051) «1918/1939»

Tetyana Antonyuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6446-2795>,

Doctor of Historical Sciences, Associate Professor,

Leading Researcher,

Department of Foreign Ukrainian,

Institute of book studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: AntoniukTD@nbuv.gov.ua

UKRAINIAN-CZECH LIBRARY RELATIONS OF THE INTERWAR PERIOD ON THE PAGES OF «KNYGOLYUB» AND «UKRAINIAN BOOK» MAGAZINES

Ukrainian-Czech bibliographic ties reached their highest development in the 20s-30s of the 20th century, thanks to the efforts of Ukrainian emigration and aid from the Czechoslovak state, which was reflected in the pages of the magazines «Knygolyub» and «Ukrainian Book». The topics raised by the authors of publications regarding the development of Ukrainian and Czech bibliography, book culture, bibliography and library science have been clarified.

Keywords: fund of the Department of Foreign Ukrainian Studies of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi, «Knygolyub», «Ukrainian book», bibliography, Ukrainian and Czech books, emigration.

УДК 050.8:37.016(477-25):025

Афанасьєва Зоя Борисівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2143-775X>,

молодша наукова співробітниця,

відділ бібліотечних зібрань та історичних колекцій,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна.

e-mail: lepus-21@ukr.net

**ЩОРІЧНИК «ИЗВЕСТИЯ КИЕВСКОГО
КОММЕРЧЕСКОГО ИНСТИТУТА»:
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА
(ЗА ФОНДАМИ ВІДДІЛУ БІБЛІОТЕЧНИХ ЗІБРАНЬ ТА
ІСТОРИЧНИХ КОЛЕКЦІЙ ІНСТИТУТУ
КНИГОЗНАВСТВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ
УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО)**

Подано загальну характеристику щорічника «Известия Киевского коммерческого института», періодичного видання фінансово-економічного напрямку. Наведено історію створення, розвитку і функціонування, періодичність друку, прізвища редакторів.

Ключові слова: «Известия Киевского коммерческого института», періодичне видання, О. Русов, П. Кованько, бібліотека.

Метою цієї розвідки є залучення до наукового обігу результатів дослідження періодичного видання «Известия Киевского коммерческого института», як бібліографічного джерела в історії розвитку економічної науки в Україні. Примірники цього видання є складовою колекційних фондів світських дореволюційних періодичних видань відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ).

Заснування в Києві в 1906 р. професором Університету Св. Володимира М. В. Довнар-Запольським Вищих комерційних курсів, реорганізованих у 1908 р. в Комерційний інститут, безумовно відповідало зростаючим потребам як вітчизняної промисловості й торгівлі, так і місцевим запитам суспільно-державних установ, яким бракувало фахівців у різних галузях економічних і фінансових наук. Видавнича діяльність Київського комерційного інституту протягом

10 років (1909–1919 рр.) є актуальною, але малодослідженою складовою історії даного закладу вищої освіти (ЗВО). Перший в Україні фінансово-економічний інститут не міг проводити наукову діяльність без висвітлення у періодичному виданні результатів роботи професорсько-викладацького та студентського загалу.

У травні 1909 р. Рада Інституту ухвалила рішення про друк щорічника російською мовою «Известия Киевского Коммерческого Института» (далі – «Известия ККИ»), який мав оприлюднювати наукову проблематику за фахом та надавав інформацію стосовно поточного життя ЗВО. Щорічник підпорядковувався Міністерству торгівлі та промисловості. Його редагування було доручено викладачеві ККІ О. Русову. Видання версталось і виготовлялось у друкарні І. Чоколова, що знаходилась на вулиці Фундуклеївській, 22 (нині Богдана Хмельницького). Передплатна ціна видання на рік для викладачів та студентів Інституту становила 2 руб., для інших користувачів – 3 руб.

У 1909 р. Інститут видав перші дві книги «Известий ККИ». Періодичне видання відразу стало настільки популярним, що Правлінням Інституту було складено список приватних осіб і установ, яким в обов'язковому порядку надсилали по одному примірнику – як за гроші, так і на обмін. Цей список нараховував близько 200 адресатів. У 1913 р. XVII випуск «Известий ККИ» було розіслано вже 242 кореспондентам: 55 примірників видання – професурі й викладачам Інституту; 20 – членам Опікунської Ради; 84 – іншим приватним особам і установам; 78 – на обмін; 5 – передплатникам за гроші. Правління Інституту в жовтні 1914 р. ухвалило рішення залишати з кожного випуску «Известий ККИ» 25 архівних примірників, що не підлягали розповсюдженню. У 1915 р. список необхідних періодичних видань, схвалених Бібліотечною комісією для обміну на «Известия ККИ», нараховував 120 назв. У лютому того ж року XXVII книгу «Известий ККИ» розіслали вже в кількості 300 примірників.

У серпні 1915 р. була видана XXIX книга щорічника – останній випуск «Известий ККИ» під час Першої світової війни, перед евакуацією Інституту до Саратова. У зв'язку з цим щорічник тривалий час не виходив, і тому багато товариств і редакцій припинили надсилати свої видання в обмін на «Известия ККИ», що призвело до різкого зменшення кількості передплатників.

У жовтні 1918 р. редакцією Інституту була випущена XXX-та книга «Известий ККИ». У цей же час корегувалися списки приватних

осіб, установ і товариств, що одержували періодичне видання в якості подарункового й обмінного примірників. Тоді ж було прийняте рішення про можливість широкого продажу виданих раніше «Известий ККІ». Для студентів встановили ціну в 50 коп. за примірник, для інших осіб – 75 коп.

Географія розповсюдження «Известий ККІ» підтверджує його наукову вартість, актуальність, інформативність та високий фаховий рівень праць як професорсько-викладацького складу Інституту, так і кращих студентів, а також фахових розвідок Товариства економістів, яке існувало при ККІ. Широту охоплення території Російської імперії щорічником можна відстежити навіть із чисельних назв адресатів, серед яких: «Бессарабское сельское хозяйство», «Варшавские университетские известия», «Вестник Русско-Английской торговой палаты», «Вестник Азии», «Вестник Иркутского городского управления», «Вестник Минского губернского земства», «Вестник Полесских железных дорог», «Вестник Русско-Американской торговой палаты», «Железнодорожная жизнь на Дальнем Востоке», «Записки Харьковского университета», «Записки общества изучения Амурского края», «Известия Киевского политехнического института», «Известия Московского коммерческого института», «Уральский техник», «Ученые записки Казанского университета», «Chemik Polski», «Drogista», «Kronika Buchaltera», «Kurjer Kolejowy i Asekuracyjny», «Lodzer Texilmarkt», «Przewodnik Rolniczo Przemysłowy», «Szewc Warszawski».

Про зростаючий попит та зацікавленість новим науковим виданням ККІ свідчать факти звернення відомих видавництв та ЗВО, зокрема книгарня товариства О. Суворіна «Новое время» 31 жовтня 1913 р. направила відкритий лист до редакції «Известий ККІ» з проханням надіслати пробний номер щорічника для ознайомлення з ним потенційних передплатників; також до Правління ККІ 19 жовтня 1911 р. надійшло подання наступного змісту: «При сём присланный Библиотекой Киевского Политехнического института (КПИ) первый номер “Известий” этого Института (Отдел инженерно-механический), честь имею просить Правление сделать распоряжение о высылке из нашей библиотеки в библиотеку КПИ “Известий ККІ” в обмен на полученное издание Политехнического Института. Редактор А. Русов». Усім накладом «Известий ККІ» розпоряджалось Правління Інституту і щоразу, коли підходив час розсилання останнього номера книги періодичного видання,

бібліотекар звертався з проханням видати йому визначену кількість примірників згідно з попередньо затвердженим списком кореспондентів. Для збирання матеріалів з нагоди 10-річчя заснування Інституту, за кордон були відряджені співробітники ККІ Євгенія-Ганна Шпіц і Абрам Купріц, які вивчали досвід організації комерційної освіти інших країн для успішного виконання наукової роботи з підготовки Ювілейного збірника ККІ.

Вважаємо за потрібне навести кількість видань «Известия ККИ» за весь період його існування: книги I–II (1909 р.) – 2 випуски, III–VI (1910 р.) – 4, VII–XII (1911 р.) – 6, XIII–XVI (1912 р.) – 4, XVII–XX (1913 р.) – 4, XXI–XXVI (1914 р.) – 6, XXVII–XXIX (1915 р.) – 3, XXX (1918 р.) – 1. У 1919 р. вийшли у світ три випуски «Известий ККИ» – книги XXXI–XXXIII, вже за редакцією П. Кованька. Це були останні номери щорічника до перейменування ККІ в 1920 р. в Київський інститут народного господарства.

За змістом публікації «Известий ККИ» склалися з офіційних відомостей про академічне життя ЗВО та наукових праць професорсько-викладацького складу з основних предметів викладання, а також зі звітів як Інституту, так і «Товариства економістів при ККІ». Від перших випусків щорічника в ньому активно друкувалися наукові праці, розвідки, лекції викладачів ККІ для ознайомлення з ними студентської аудиторії. Загалом авторів, які надали свої наукові праці для публікації в «Известиях ККИ» за весь період його існування, було 50 осіб, серед них 22 професори та викладачі (43 праці) і 28 студентів (37 праць).

Подальші дослідження передбачають створення довідкового апарату видання і введення в бібліографічний обіг описів всіх публікацій щорічника. Це суттєво розширить джерелознавчий потенціал видання при використанні колекційних фондів НБУВ.

UDC 050.8:37.016(477-25):025

Zoya Afanasyeva,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2143-775X>,

Junior Research Associate,

Department of Library Historical Collections,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine.

e-mail: lepus-21@ukr.net

YEARBOOK: «IZVESTIYA OF THE KYIV COMMERCIAL INSTITUTE»: GENERAL CHARACTERISTICS (FROM THE FUNDS OF THE DEPARTMENT OF LIBRARY AND HISTORICAL COLLECTIONS OF THE INSTITUTE OF BIBLIOGRAPHY OF THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE)

The general characteristics of the yearbook «Izvestiya of the Kyiv Commercial Institute», a periodical of the financial and economic direction, are given. The history of creation, development and functioning, frequency of printing, editors are presented.

Keywords: «Izvestiya of the Kyiv Commercial Institute», periodical, O. Rusov, P. Kovan'ko, library.

УДК 271.2-1:050:014.3:93:017/019(477-25)НБУВ

Гуль Ольга Мирославівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9869-1038>,

молодша наукова співробітниця,

відділ бібліотечних зібрань та історичних колекцій,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: helga25@ukr.net

**«БОГОСЛОВСКИЙ БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ ЛИСТОК»
– ЩОМІСЯЧНИЙ ДОДАТОК ДО ЖУРНАЛУ
«РУКОВОДСТВО ДЛЯ СЕЛЬСКИХ ПАСТЫРЕЙ»:
ВИДАННЯ ДУХОВНОЇ БІБЛІОГРАФІЇ**

Розглянуто історію виходу щомісячного додатку до журналу «Руководство для сельских пастырей», проаналізовано тематичний склад статей цього видання, а також описано наявність додатку до журналу у фондах Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського.

Ключові слова: Київська духовна семінарія, «Руководство для сельских пастырей», «Богословский библиографический листок».

У 2023 р. виповнюється 140 років з початку виходу додатку «Богословский библиографический листок» до журналу «Руководство для сельских пастырей» («РДСП»). Це, в також те, що дане видання залишилось без уваги дослідників, стало приводом до постановки завдання – розкрити тематичний зміст видання,

проаналізувати значення його для духовенства, а головне – наголосити на його бібліографічній, навіть книгознавчій складовій.

Щотижневий журнал «Руководство для сельских пастырей» при Київській духовній семінарії, середньому навчальному закладі православної церкви, що функціонувала з 1817 по 1919 рік, випускався з 1860 року. На сторінках видання публікувались кращі проповіді, настанови, поради та зауваження, метою яких була допомога священникам під час богослужінь, у поза церковних взаєминах. Окрім цього друкувалися матеріали, присвячені різним сторонам особистого життя священника. Протягом 57 років «РДСП» виконував затверджену Синодом програму, основною метою якої було «самое широкое раскрытие богословской стороны священничества, а равно и всестороннее раскрытие практической стороны жизни и деятельности духовенства». Журнал одержав відразу визнання, з першого року в нього було більше 2000 передплатників, кількість яких щоразу зростала.

Задля розширення обсягу видання, редакція у 1883 році починає видавати, два щомісячні додатки: «Проповеди» та «Богословский библиографический листок». У 1885 році журнал був рекомендований Святійшим Синодом духовенству та керівникам духовно-навчальних закладів для закупівлі до церковних та семінарських бібліотек.

«Богословский библиографический листок» містив три великих розділи: «Рецензии», «Проповедническое обозрение» та «Обозрение духовной журналистики за месяц». Розділ рецензії містив детальні та різноманітні бібліографічні огляди щойно надрукованих богословських книг. З 1893 року цей розділ перейменовано на «Книжная летопись». Автори, задля отримання відгуку, надсилали свої книги до редакції журналу «РДСП» з поміткою «Для отзыва». Багато книжок з такими написами потім потрапили до бібліотеки семінарії.

Наступний розділ – «Проповедническое обозрение» – проіснував на сторінках видання до 1893 року. Містив огляд найцікавіших проповідей, надрукованих на сторінках «Єпархіальних відомостей» з різних регіонів Російської імперії.

Останнім розділ додатку – «Обозрение духовной журналистики за месяц». У цьому розділі містилися коротенькі бібліографічні огляди статей із 9-ти духовних журналів: «Христианское чтение», «Творения св. отцев», «Труды КДА», «Православный собеседник», «Чтения в Обществе любителей духовного просвещения»,

«Православное обозрение», «Вера и разум», «Душеполезное чтение», «Воскресное чтение».

Окремо варто зазначити, що на сторінках додатку «Богословский библиографический листок» міститься багато оголошень про вихід нових книг та наявність їх у книготорговців, а також оголошення про підписку на різноманітні духовні журнали. Згодом, з 1891 року, такі оголошення будуть друкуватись у додатку до 12 номера під назвою «Объявления об изданиях».

Автором багатьох рецензій, розміщених на сторінках видання, був український етнограф та літературознавець Георгій Булашев. Він вів тривалий час також розділ «Проповедническое обозрение» (за криптонімом Г. Б.). Численні рецензії, критико-бібліографічні огляди на статті духовних журналів написав Певницький Василь Федорович (за криптонімами «В. П.», «П.», «П-цкий, В.», «Z»). Ряд рецензій на книги педагогічного та церковно-співочого змісту підготував Петро Калачинський. На жаль, багато авторів рецензій не залишали підписів під своїми публікаціями, або ховались за криптонімами.

У фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського додаток до журналу «РДСП» «Богословский библиографический листок» за 1884–1916 роки зберігається у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій (у фонді релігійних періодичних видань до 1917 року – 40 примірників; у колекції Київської духовної академії під шифрами Р 10279-10301 – 30 примірників; у колекції Києво-Печерської лаври під шифрами КПЛ 1376, КПЛ 2377, КПЛ 2784 та КПЛ 3123 – 4 примірники; у колекції Київської духовної семінарії – 2 примірники), а також у залі вітчизняної й зарубіжної періодики основного бібліотечного комплексу.

Додаток «Богословский библиографический листок» відіграв важливу роль у житті духовенства, адже досить детально на своїх сторінках знайомив з богословською літературою, звертав увагу на найкращі видання. Як і інші бібліографічні видання Києва, він заслуговує на увагу і в плані реєстрації вітчизняної видавничої продукції, її книгознавчого вивчення.

UDC 271.2-1:050:014.3:93:017/019(477-25) NBUV

Olga Hul,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9869-1038>,

Junior Research Associate,

Department of Library Historical Collections,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: helga25@ukr.net

**«THEOLOGICAL BIBLIOGRAPHY LEAFLET» – A MONTHLY
SUPPLEMENT TO THE «MANUAL FOR RURAL PASTORS»
MAGAZINE, PUBLICATION OF THE SPIRITUAL BIBLIOGRAPHY**

The history of the publication of the monthly supplement to the magazine «Manual for Rural Pastors» is considered, the thematic composition of the articles of this publication is analyzed, and the availability of the supplement to the magazine in the funds of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

Keywords: Kyiv Theological Seminary, «Manual for rural pastors», supplement to the journal «Theological Bibliographic Leaflet».

УДК 002(477)(091)

Казакова Наталія Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6352-1354>,

головна бібліографка,

науково-бібліографічний відділ,

Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого,

Київ, Україна

e-mail: astkz27@ukr.net

«УКРАЇНСЬКЕ КНИГОЗНАВСТВО» Л. БИКОВСЬКОГО

Розглянуто інформаційне наповнення та різновиди публікацій збірника «Українське книгознавство». Приділено увагу висвітленню значення видання та його редактора Л. Биковського в історії української книгознавчої думки.

Ключові слова: бібліологія, книгознавство, бібліотекознавство, бібліографія, українська еміграція.

Минулого року збірника «Українське книгознавство» – органу гуртка бібліологів при Українській Господарській Академії

у Подєбрадах – виповнилося 100 років. Фахівці пов'язують це видання з іменем відомого українського бібліолога, бібліографа та бібліотекознавця Л. Биковського, бо він є автором багатьох праць та «секретарем редакції».

«Українське книгознавство» – це друге фахове видання з книгознавства, після віденської «Книги» Д. Антоновича, видане поза межами України (Варшава, Подєбради). Воно започатковано членами бібліологічного гуртка: інженером-економістом Л. Биковським, поетом та літературним критиком Л. Мосендзом та майбутнім фахівцем сільського господарства Аксенієм Ільницьким. Серед керівництва бібліологічного гуртка лише Л. Биковський мав фахову освіту та досвід роботи на різних посадах у Всенародній бібліотеці України, зокрема був редактором щоденної, тижневої та місячної «Хроніки біжучої справи...».

Матеріали першого збірника «Українського книгознавства» відразу привернули увагу до видання. Л. Биковський використав маркетинговий хід – подав розлогу статтю-рецензію «Українська бібліографія на еміграції» на «Книгу» – неперіодичний бібліографічний орган «Об'єднання українських видавців», яке редагував проф. Д. Антонович, де виклав свої погляди на бібліологію та її складові, подав історичний екскурс в історію становлення бібліології (книгознавства) в Україні, окреслив внесок українських вчених та засвідчив появу Київської школи книгознавства.

Подальші два номери містили статті, присвячені складовим бібліології, а саме: бібліотечній справі, бібліографічним покажчикам, книговидавничій діяльності установ та осередків, міжнародному досвіду. Серед них – статті Л. Биковського та І. Кревецького про Всенародну Бібліотеку України, статті Л. Биковського та С. Русової про організацію бібліотечної справи за кордоном. Помітним явищем у подальшому розвитку теорії бібліології стали статті Л. Биковського «Книговжиття» та схема бібліології «як науки про книгу». Серед матеріалів про фахову освіту – статті й документи про спроби заснувати кафедри загальної бібліології, бібліотекознавства та бібліографії в українських університетах поза межами України та організувати наукові бібліотеки при університетах. Цьому було присвячено й теоретичну статтю «Українські бібліологічні кафедри» Л. Мосендза. Через 40 років у другому числі журналу «Нова українська книга» у статті В. Луціва згадується «Українське книгознавство» й наведеться скорочений варіант статті Л. Мосендза під назвою «Українське бібліотекознавство».

Серед бібліографічних праць найбільшою увагою сучасників користувався «Покажчик українських періодичних видань по книгознавству», підготовлений Л. Биковським (без підпису). Це перша спроба зібрати відомості про українські книгознавчі періодичні видання початку ХХ ст. Покажчик містив відомості (19 назв) про видання, що вийшли друком, маловідомі рукописи, а також про ті, що залишилися на стадії підготовки: «Книга й освіта», «Бібліотечний збірник» – неперіодичний орган Головної книжної палати в м. Києві під редакцією Ю. Меженка, заборонений в 1921 р. радянською владою.

«Покажчик українських періодичних видань по книгознавству» поряд з іншими бібліографічними матеріалами збірника накреслив контури майбутньої фундаментальної праці Л. Биковського «Українські книгознавчі періодики й збірники першої половини ХХ-го століття» (1978). Це видання було присвячено 55-літтю заснування «колишнього найкращого, не тільки на Україні, книгознавчого часопису «Бібліологічні вісті»...». Ця машинописна праця в 10 примірниках, на жаль, відсутня у фондах бібліотек України.

Для сучасних дослідників видавничої діяльності української військової еміграції безперечно цінність становлять відомості «Покажника книжок і відозв, виданих у Тарнові в 1921 до 1.10.1922» С. Сірополка та «Покажника видань культурно-просвітнього відділу 3-ої Залізної Дивізії інтернованої української армії» М. Дарагана.

Відомості про діяльність гуртка та його органу «Українське книгознавство» увійшли до наукових, довідкових та періодичних видань 1920–30-х рр. української еміграції. В Україні інформація та посилання на матеріали «Українського книгознавства» містилась на сторінках «Бібліотечного збірника» та «Бібліологічних вістей». На сторінках «Бібліологічних вістей» з'являлися статті авторів «Українського книгознавства»: Л. Биковського, С. Сірополка, С. Русової. Особливо активно співпрацював «кореспондент» Л. Биковський.

Не тільки бібліологічними турботами жили автори «Українського книгознавства» – більшість із них творчо співпрацювали в інших періодичних виданнях: Л. Биковський редагував сатирично-гумористичний журнал «Колючки»; М. Дараган входив до складу редакції газети культурно-освітнього відділу 3-ої Залізної стрілецької дивізії «Залізний стрілець» та друкувався на сторінках літературного місячника «Веселка» (Каліш); А. Ільницький

та Л. Мосендз брали активну участь у гумористичному часописі «Подєбрэдкэ».

За часів незалежної України з'явилась інформація про «Українське книгознавство» в довідкових виданнях, побіжно – у працях сучасних українських книгознавців Л. Дубровіної, Г.Ковальчук, Т. Ківшар, Ю. Секунової. Докладніше проаналізовано зміст трьох збірників у праці О. Заремби «Видавнича та бібліотечна діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині (1918–1939)» та біобібліографічному нарисі «Левко Устимович Биковський» Н. Казакової.

«Українське книгознавство» увійшло в історію української книгознавчої думки як видання, що плекало європейськість. Автори та редактори намагались підтримувати відповідний професійний рівень статей на основі вивчення та поширення міжнародного досвіду; завдяки інтенсивному спілкуванню із зарубіжними фаховими установами та організаціями та відомими українськими книгознавцями, бібліотекознавцями та бібліографами досягалась певна інформативність про бібліотечно-бібліографічне життя у країнах Європи та України.

UDC 002(477)(091)

Nataliya Kazakova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6352-1354>,

Chief Bibliographer,

Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: astkz27@ukr.net

«UKRAINIAN BIBLIOGRAPHY» BY L. BYKOVSKIY

The information content and types of publications of the collection «Ukrainian Bibliography» were considered. Attention is paid to highlighting the significance of the publication and its editor L. Bykovskiy in the history of Ukrainian bibliographic thought.

Keywords: bibliology, bibliography, library science, bibliography, Ukrainian emigration.

УДК 002.2:001.891.3:050.48(477)»192/193»

Ковальчук Галина Іванівна,

ORCID <http://orcid.org/0000-0001-8843-9584>,

докторка історичних наук, професорка,

директорка,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: kovalchuk@nbuv.gov.ua

ПИТАННЯ ТЕОРІЇ КНИГОЗНАВСТВА НА СТОРІНКАХ «БІБЛІОЛОГІЧНИХ ВІСТЕЙ»

Зроблена спроба трактування розуміння книгознавства в публікаціях журналу «Бібліологічні вісті». Розглянуто питання співвідношення бібліології та книгознавства, еволюція відповідних поглядів укладачів і редакторів журналу. Коротко викладено суть основних теоретичних книгознавчих статей.

Ключові слова: «Бібліологічні вісті», теорія книгознавства, бібліологія, Ю. Меженко, М. Куфаєв, Д. Балака.

Для усвідомлення еволюції поглядів укладачів і редакторів названого журналу на бібліологію, адже саме вона дала йому назву, звернемо спочатку увагу на його перші номери. Як відомо, перші два номери журналу були створені на друкарській машинці. На обкладинці № 1 (серпень 1923 р.) був підзаголовок «Орган бібліологічної науки на Україні. Кн. I. Видає гурток бібліологів». Підзаголовок другого номера (вересень 1923 р.) – «Орган присвячений питанням книгознавства». Можемо зробити висновок, що фундатори журналу розуміли бібліологію і книгознавство як синоніми.

3-й (листопад 1923 р.) і 4-й (грудень 1923 р.) номери журналу, виготовлені вже в друкарні, обкладинок ще не мали, але титульні відомості буди надруковані зверху на першій сторінці. І тут теж радимо звернути увагу на підзаголовки назви видання, в т. ч французькою мовою: «BULLETIN DE BIBLIOLOGIE. Бібліографія – Бібліотекознавство – Бібліофілія – Книжна справа». Отже, бібліологія, в розумінні творців журналу, включала названі вище галузі, являючись, таким чином, комплексною, узагальнюючою наукою про книгу і книжкову справу.

Водночас серед тогочасних публікацій журналу «Бібліологічні вісті» можна виявити статті чи замітки, що безпосередньо стосуються теорії цієї узагальнюючої науки. Навіть вступна стаття до першого номеру журналу починається зі слів «Наука про книжку». Саме наука, а не практична галузь діяльності, пов'язана з виготовленням чи розповсюдженням видавничої продукції! Тут, до речі, стверджується, що вже тоді інтерес до бібліології поширювався й поглиблювався серед українських «наукових сил», і «численні кадри книгознавців і книголюбів розробляють бібліологічні дисципліни, студіюють різні галузі книгознавства».

Важливою в плані розуміння тогочасних завдань книгознавства є стаття директора Українського наукового інституту книгознавства (УНІК) і головного редактора «Бібліологічних вістей» Юрія Меженка в № 3 за 1923 р. під гучною назвою в дусі того часу «Про один з бібліологічних фронтів». Йдеться про необхідність підготовки кадрів книгознавців, адже за оцінкою автора, у перші пореволюційні роки «спішно готували кадри книжкових робітників... і не час було думати про ґрунтовну підготовку, про широкі серйозні знання, про фахову освіту для робітників книги». Серед теоретичних дисциплін, які УНІК пропонував для викладання на відповідних курсах, на перше місце, як не дивно, Ю. Меженко поставив історію книги.

Серед суто теоретичних книгознавчих статей, опублікованих на сторінках «Бібліологічних вістей», слід назвати праці лєнінградського професора М. Куфаєва «Книга як поняття й предмет науки та бібліографія як документальна наука про книгу: розділ з філософії книгознавства» (1925 р.), де він зробив спробу конструювання структури книгознавства. Бібліологію він не ідентифікував з книгознавством, а вважав його філософією або методологією. Вчений подав також власне визначення поняття «книга». Ці ж питання він продовжив аналізувати в наступній статті «Книга й «формальна» метода» (1926, № 1), полемізуючи з О.Сидоровим. Питання розмежування та наукового оформлення окремих дисциплін книгознавства розглянуті також в «Бібліологічних вістях» у статті М. Куфаєва «Наукові та організаційні проблеми книговивчення» (1927, № 2). Тут протиставляється необхідність збирання й систематизації всього матеріалу з книжкової справи «книгознавству на службі революції». Розглянуто критико-бібліографічну стадію книговивчення, запропоновано схему книгознавства як окремої дисципліни. Знов озвучено проблему методології книгознавства – бібліології;

підкреслено роль книгознавчого часопису та наголошено на необхідності з'їзду книгознавців. Праці Куфаєва були підготовлені російською мовою, але перекладені редакцією українською, відредаговані для українського читача, надруковані в «Бібліологічних вістях», вони об'єктивно зіграли важливу роль для розвитку вітчизняної науки про книгу. Проте питання, чи були вони цілком зрозумілі широкому загалу працівників книжкової галузі, лишається відкритим; можливо, вони й не розраховані на широкий загал.

Українську книгознавчу школу на сторінках «Бібліологічних вістей» найкраще представив Дмитро Балика, зокрема в статті «Ще про наукові та організаційні проблеми книговивчення» (звертаємо увагу на цей розповсюджений тоді у наукових студіях термін) у № 4 за 1927 р., в якій автор піддає критиці схему книгознавства М. Куфаєва і наголошує на її термінологічній невизначеності. Але ще в № 1 за 1926 р. «Бібліологічні вісті» опублікували певною мірою новаторську статтю Д. Балики «Аналітичний та синтетичний метод вивчення читачівства» (ще один призабутий термін, популярний у 1920-х рр.). Тут він розглядає напрями вивчення читачів у залежності від типу бібліотек і мети дослідження, способи і методи вивчення читачів. Слід наголосити, що книгознавча школа УНІК як раз і характерна вивченням нерозривного комплексу «книга-читач», і тільки в межах цього комплексу розглядала сутність книгознавства. Не можна не згадати також статтю Д. Балики «Про класифікацію друків за соціальним призначенням» (1927, № 1). Тут він, серед іншого, наводить типологію читачів і книг, торкається проблеми бібліопсихології, яка, до речі, представлена в «Бібліологічних вістях» також у статті Миколи Рубакіна «Про наукову постановку самоосвіти з погляду бібліологічної психології» (1926, № 1). Надзвичайно важливою для розуміння еволюції вітчизняного книгознавства є також стаття Д. Балики «Бібліологічна педагогіка як наука» (1930, № 2), де представлено її об'єкт, розділи, співвідношення бібліотечної та бібліологічної педагогіки, що сприймалось тоді саме як теорія книгознавства.

UDC 002.2:001.891.3:050.48(477)»192/193»

Halyna Kovalchuk,

ORCID [https:// orcid.org/0000-0001-8843-9584](https://orcid.org/0000-0001-8843-9584),

Doctor of Sciences (History), Professor,

Director,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: kovalchuk@nbuv.gov.ua

THE ISSUES OF BOOK SCIENCE THEORY ON THE PAGES OF «BIBLIOLOGICHNI VISTI»

An effort to define the understanding of book science in publications of the journal «Bibliologichni Visti» was made. The issues of relation between bibliology and book science and the evolution of relevant beliefs among compilers and editors of the journal were discussed. The main points of theoretical book science articles were succinctly stated.

Keywords: «Bibliologichni Visti», book science theory, bibliology, Yu. Mezenko, M. Kufaiiev, D. Balyka.

УДК 027.1(477-25):050:001.32(477)

Мяскова Тетяна Євгенівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6682-5046>,

кандидатка історичних наук,

старша наукова співробітниця,

відділ бібліотечних збірань та історичних колекцій,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: myaskova@ukr.net

ВИСВІТЛЕННЯ РОБОТИ БІБЛІОТЕКИ ІМЕНІ В. АНТОНОВИЧА НА СТОРІНКАХ НАУКОВИХ ЗБІРОК «ЗАПИСКИ ІСТОРИЧНО-ФІЛОЛОГІЧНОГО ВІДДІЛУ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК»

Проаналізовано діяльність бібліотеки І-го Історично-філологічного відділу ВУАН, створеної на базі приватної бібліотеки професора В. Б. Антоновича. Інформація про книгозбірню І-го відділу регулярно друкувалася в офіційній частині неперіодичних наукових збірок «Записки історично-філологічного відділу ВУАН».

Ключові слова: «Записки історично-філологічного відділу ВУАН», бібліотека ім. В. Антоновича, Д. І. Багалій, К. М. Мельник-Антонович.

«Записки історично-філологічного відділу ВУАН» — неперіодичні наукові збірки I-го Історично-філологічного відділу ВУАН (до 1921 – УАН), що виходили в Києві упродовж 1919–1931 рр. переважно за редакцією П. Зайцева, А. Кримського, М. Грушевського та О. Грушевського. Загалом вийшло 26 книг. Остання здвоєна книга XXVI–XXVII (ред. А. Кримський) знищена у 1929 р. через арешти науковців у справі «Спілки визволення України». У виданні вміщувалися розвідки з усіх періодів історії України, історії суспільно-політичної думки, етнографії, фольклористики, мистецтва, мовознавства, а також наукова хроніка, огляди, рецензії тощо.

Не оминули увагою наукові збірки і діяльність бібліотеки I-го Історично-філологічного відділу ВУАН (далі Відділ), яка була основним науково-допоміжним підрозділом Відділу. Починаючи з Кн. II–III за 1923 р., в офіційній частині видання друкувалися Протоколи засідань Відділу, де фіксувалась інформація про його науково-допоміжні підрозділи. Так, у протоколі за № 4 від 6 лютого 1919 р. наведено пропозицію академіка Д. І. Багалія (голови Відділу) щодо купівлі для потреб очолюваного ним підрозділу приватної бібліотеки засновника київської історіографічної школи професора В. Б. Антоновича. Підставою для придбання стали заяви спадкоємців Володимира Боніфатійовича Антоновича, які вважали за доцільне продати бібліотеку вченого Українській академії наук, а за отримані гроші поставити пам'ятник на його могилі. Д. І. Багалій, як відповідальний за надходження цієї бібліотеки, здійснив її попередній перегляд, про що детально прозвітував на засіданні Відділу, і інформація про це була опублікована у додатку до протоколу. Згідно зі звітом Дмитра Івановича, бібліотека складалася з 21 розділів із загальною кількістю книжок 3 965 назв (5 843 томи). Найбільшими і найціннішими розділами були: археологічний, історії України, російської історії, історії слов'ян, відділ мемуарів, археографічний, літописів, історичної та сучасної географії, етнографії, статистики, тобто ті відділи, в яких, у переважній більшості, була україніка. Саме тому Д. І. Багалій запропонував викупити приватну бібліотеку В. Б. Антоновича за вищою ціною. І вже в березні 1919 р. (протокол № 8) Дмитро Іванович Багалій доповів на засіданні Відділу про створення на базі приватної

бібліотеки В. Б. Антоновича бібліотеки I-го історично-філологічного відділу (яка отримала назву ім. В. Антоновича), а очолити книгозбірню було запропоновано вдові небіжчика, відомій вченій-археологині К. М. Мельник-Антонович.

В офіційній частині збірок вміщували також інформацію про інші науково-допоміжні установи Відділу. Так, у Кн. IV за 1924 р., окрім відомостей про бібліотеку ім. В. Б. Антоновича (книговидачу, професійний склад читачів, очікуване поповнення фондів новими зібраннями), подано коротку характеристику бібліотеки Археологічної комісії, приватної бібліотеки Бориса та Марії Грінченків, бібліотеки академіків А. Кримського та С. Єфремова. Також подано інформацію (переважно склад фондів та проблеми його збереження) про бібліотеки Софійського Собору, Михайлівського Золотоверхого монастиря, Києво-Печерської лаври (фундаментальну та митрополита Флавіана). Всі ці бібліотеки на той час були у підпорядкуванні I-го Відділу УАН.

У V-ій книзі вказано, що склад фондів Бібліотеки ім. В. Антоновича у 1924 р. було поповнено шляхом приєднання бібліотек покійного професора В. Модзалевського (1 833 назв книг і брошур), колишнього «Наукового Товариства» (понад 4 000 томів) та книгозбірню Полтавської Архівної Комісії, а також надходженням поодиноких видань. Окрім того, у протоколах вказано кількість книговидачі та професійний склад читачів (переважно співробітників Академії). Також згадано підвідомчі Академії бібліотеки Києво-Печерської лаври, Михайлівського Золотоверхого, Микільського, Видубицького монастирів та Софійського собору. Підкреслено, що з цих бібліотек взято книги на виставку, присвячену 350-літтю друкарської справи, а також наголошено на необхідності розміщення цих бібліотек в одному приміщенні задля збереження. Згодом I-й Відділ через збірник проінформував про своє бажання передати всі ці книгозбірні до Всенародної бібліотеки України.

У VII–VIII книзі за 1926 р. та у Вип. XV за 1927 р. подано інформацію про поповнення фондів, книговидачу, склад та кількість читачів, штатний розклад, проведену бібліотечну роботу книгозбірні ім. В. Антоновича. Судячи з опублікованого звіту, у 1926 р. бібліотеку поповнено близько 2 000 томами та планувалось одержання великої бібліотеки покійного акад. В. Іконнікова, яка надійшла на початку 1927 р. (понад 22.000 томів). Загальний фонд книгозбірні в 1927 р. становив понад 40 000 книжних одиниць. Основну роботу в бібліотеці проводила її завідувачка К. М. Мельник-

Антонович, зокрема нею було підготовлено до друку систематичний каталог. Основними проблемами були безгрошів'я та замалий штат.

Наявність інформації про бібліотеку І-го Відділу ім. В. Антоновича у такому авторитетному академічному виданні, як «Записки історично-філологічного відділу ВУАН», свідчить про те, що ця книгозбірня була досить важливим науковим, навчально-допоміжним та інформаційним підрозділом наукових установ Академії 20-х років ХХ ст., а за своїм тематичним складом це була найбільша історикознавча бібліотека м. Києва того часу. Далі «видавниче життя» збірника трагічно обірвалося через політичну недоцільність, а через пару років і сама бібліотека була розформована.

UDC 027.1(477-25):050:001.32(477)

Tetiana Miaskova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6682-5046>,

PhD (History), Senior Researcher,

Department of Library Historical Collections,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: myaskova@ukr.net

ANALYSIS OF THE V. ANTONOVYCH LIBRARY'S FUNCTIONING AS REPORTED IN THE SCIENTIFIC COLLECTIONS «NOTES OF THE HISTORICAL AND PHILOLOGICAL DEPARTMENT OF VUAN»

The functioning of the library of the 1st Historical and Philological Department of the Ukrainian Academy of Sciences, which was established based on Professor V. B. Antonovych's private library, is analyzed. Regular updates about the book collection of this department were published in the official section of the non-periodical scientific collection "Notes of the Historical and Philological Department of the Ukrainian Academy of Sciences".

Keywords: «Notes of the Historical and Philological Department of the Ukrainian Academy of Sciences», library named after V. Antonovych, D. I. Bagaliy, K. M. Melnyk-Antonovych.

УДК 027.54:[025.22:051:002.2]»1917/1930»(477.411)НІБУ

Плюта Світлана Вадимівна,

ORCID <https://orcid.org/0009-0001-9784-7114>,

головна бібліотекарка,

науково-дослідний відділ стародруків, цінних та рідкісних видань,

Національна історична бібліотека України,

Київ, Україна

e-mail: lana_pliuta@ukr.net

УКРАЇНСЬКІ КНИГОЗНАВЧІ ЧАСОПИСИ (1917–1930) У ФОНДІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ: ДО 100-РІЧЧЯ ЖУРНАЛУ «БІБЛІОЛОГІЧНІ ВІСТІ»

Проаналізовано книгознавчі періодичні видання «Книгарь», «Голос друку», «Бібліологічні вісті», що зберігаються у фонді Національної історичної бібліотеки України (НІБУ), а також унікальні примірники з дарчими написами Л. Биковського та Ф. Ернста.

Ключові слова: «Книгарь», «Голос друку», «Бібліологічні вісті», Ф. Ернст, Л. Биковський, І. Кривецький.

«Бібліологічні вісті» – спеціалізований, фаховий журнал, який видавався УНІК упродовж восьми років, починаючи з 1923 р. (25 номерів у 21 випуску), та охоплював широкий спектр питань практично з усіх галузей книгознавства.

Передвісником «Бібліологічних вістей» був журнал «Книгарь» видавництва Товариства «Час» у Києві (1917–1920 роки, 31 номер, 26 випусків), який висвітлював питання літературо-, книго-, бібліографознавства, огляди преси, зміст літературних журналів та ін. У передмові до першого числа за 1917 рік редакція «Книгаря» зазначала: «Раніше критико-бібліографічну роботу більш-менш регулярно виконувала наша загальна преса. Тепер змушена освітлювати найдокладніше питання життя політичного <...>. Тому виявляється справді пекуча потреба в спеціальному періодичному органі, який би займався виключно справами видавництва, був би спокійним і безстороннім літописом нашого письменства і давав би змогу кожному, кому близькі інтереси нашої літературної творчості, бути в курсі цієї справи».

Окрім публікації реєстру поточної української книжкової продукції «Книгарь» подавав також зведені покажчики творів друку. Це, зокрема, статті С. Г. Кондри (1880–1938), який згодом працював

на посаді ученого секретаря УНІК, після М. Іванченка (з 01.02.1928 р. до 01.10.1931 р.), був редактором «Бібліологічних вістей» (з 1928 р.), а також до призначення С. Якубовського (до 15.09.1931 р.) виконував обов'язки директора УНІК замість Ю. Меженка (першого директора УНІК, головного редактора журналу «Бібліологічні вісті»).

У фонді НІБУ зберігаються раритетні екземпляри журналу: випуски № 1–4 (1917 р.); № 5–13, 15–16 (1918 р.) № 23–24 (1919 р.) зі штампами: «Українознавство Гадяцької Української шкільної молоді» (випуски № 3, 4, 10, 11) та «Губерніяльна філія на Поділліу Центр. Інформаційного бюро У.Н.Р.» (випуск № 8).

У 1921 році вийшов критико-бібліографічний часопис «Голос друку», єдиний номер якого було видано в Харкові Всеукраїнським державним видавництвом. У фонді НІБУ зберігається примірник часопису зі штампами «Спец. фонд» та «Бібліотека Новоросійського університета». Редакція «Голосу друку» висловила «подяку всім товаришам, що взяли участь у складанні номера першого часопису і особливо Юр[ію] Ол[ексійовичу] Іванову-Меженкові, що його організаційна праця в справі притягнення Київських літературних і наукових сил до участі в «Голосі друку» у значній мірі визначила зміст 1-го часопису». У розділі «Хроніка» було опубліковано низку галузевих документів 1921 року: Тимчасовий статут про Центральний бібліографічний відділ Всеукраїнського державного видавництва (В. Д. В.), Регламент організації та праці Краєвого бібліографічного відділу при Київській філії В. Д. В., Постанова про обов'язкову реєстрацію та збереження разків творів друку (с. 213–220).

Важливою подією для подальшого розвитку книгознавчої періодики стала поява журналу «Бібліологічні вісті», перший номер якого надруковано в 1923 р. У фонді НІБУ зберігаються чотири примірники журналу: № 4 (13) за 1926 р., № 2 (15) за 1927 р., № 1 (18) за 1928 р. та останній номер № 4 (25) за 1930 р., що вийшов у світ 1931 р., а також близько 20 відбитків статей з «Бібліологічних вістей», які виходили окремими виданнями: дослідження Д. Балики, Л. Биківського, С. Борового, С. Клепікова, І. Кривецького, відбитки з ювілейного видання «Бібліологічних вістей» 1924 року, присвяченого 350-літньому ювілеєві українського друку зі статтями В. Барвінка, С. Маслова, П. Попова (примірник НІБУ має штамп «Бібліотека Українського Наук. Інст. Книгознавства»), Д. Щербаківського, а також відбитки з авторськими інскриптами А. Іванової-Артюхової, П. Попова, О. Тютєєвої. Більш детально

перелічені вище примірники розглянуті у статті Світлани Смирнової «Праці вчених Українського наукового інституту книгознавства у фонді НБУ: до 100-річчя заснування УНІК», яка опублікована на сайті НБУ і в матеріалах Міжнародної наукової конференції НБУВ «Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг» (2022 р.).

Нещодавно у фонді НБУ виявлено відбитки статей з «Бібліологічних вістей» В. Міяковського «Ювілей цензурного акту 1876 року» (1926), А. Козаченка «Книжкова продукція УСРР (1923–1926)» (1927), С. Борового «Наукова бібліотека в сучасних умовах» (1930), а також унікальний примірник праці Ф. Ернста «Георгій Нарбут та нова українська книга» (1926 р.) з інскриптом автора «До Бібліотеки Лаврського Музею від автора. Київ 2.II.1927». На титульному аркуші видання штамп «Бібліотека Всеукраїнського Музейного городка» і «Спец. фонд».

Для висвітлення міжнародних книгознавчих подій та одержання закордонних видань УНІК співпрацював з «власними кореспондентами» за кордоном. Одним з них був Л. У. Биковський (Биківський) (1895–1992), статті та замітки якого друкувалися на сторінках «Бібліологічних вістей», у т. ч. за підписом Л. Б. та під псевдонімом «Бібліографічний мікроб».

Окремої уваги заслуговує рідкісне видання з авторським інскриптом «В[ельмишановному] п[ану] І. Кревецькому»: Биковський Л. Український науковий інститут книгознавства: Інформація / Книгозбірня Українського Бібліографічного Мікроба, ч. 3. Подебради : Українське книгознавство, 1925. 47 с. На правах рукопису. Літографовано 200 прим. Іван Кревецький (1883–1940) – український історик, бібліограф, громадський діяч і журналіст. На сторінках «Бібліологічних вістей» (1926, № 4) опубліковано його розвідку «Перша газета на Україні» про «Gazette de Léopol» 1776 р. (окрема відбитка вийшла у 1927 р.).

UDC 027.54:[025.22:051:002.2]»1917/1930»(477.411)NHLU

Svitlana Pliuta,

ORCID <https://orcid.org/0009-0001-9784-7114>,

Chief Librarian,

Department of Scientific and Research Old Prints,

Valuable And Rare Publications,

National Historical Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: lana_pliuta@ukr.net

UKRAINIAN BIBLIOGRAPHIC MAGAZINES 1917-1930 IN THE FOUNDATION OF THE NATIONAL HISTORICAL LIBRARY OF UKRAINE: TO THE 100TH ANNIVERSARY OF THE MAGAZINE «BIBLILOHICHNI VISTI»

The bibliographic periodicals «Knyhar'», «Holos druku», «Bibliolohichni visti», stored in the National Historical Library of Ukraine (NHLU), were analyzed and unique copies with donation inscriptions of L. Bykovskyi and F. Ernst.

Keywords: «Knyhar'», «Holos druku», «Bibliolohichni visti», F. Ernst, L. Bykovskyi, I. Krevetskyi.

УДК 051:002.2:031:930.2

Поперечна Лідія Андріївна,

ORCID <http://orcid.org/0000-0003-0024-7014>,

головна бібліотекарка,

сектор енциклопедичних досліджень,

науково-дослідний відділ,

Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого,

Київ, Україна

e-mail: poliana0707@ukr.net

КНИГОЗНАВЧІ ЧАСОПИСИ В УКРАЇНСЬКІЙ БІБЛІОТЕЧНІЙ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ: ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

Запропоновано огляд статей Української бібліотечної енциклопедії, що репрезентують фахові видання книгознавчої проблематики, розглянуто джерельну базу авторських енциклопедичних досліджень, окреслено проблемні питання відображення в УБЕ повного репертуару українських періодичних і продовжуваних видань згаданої тематики.

Ключові слова: книгознавча періодика, енциклопедичні дослідження, Українська бібліотечна енциклопедія, УБЕ.

Українська бібліотечна енциклопедія (УБЕ), як галузевий інформаційно-довідковий онлайн-ресурс, акумулює професійне знання й накопичений досвід вітчизняної науки і практики, у т. ч. й той, що знайшов відображення у фахових виданнях. Відомості про періодичні та продовжувані видання з бібліотечної справи та бібліографії, бібліотекознавства й суміжних наук

в енциклопедії репрезентовано авторськими статтями-довідками, вміщеними в розділі «Фахові видання з питань бібліотечної справи» (<http://surl.li/ihxwx>) за загальною абеткою їхніх назв.

Словниця (реєстр гасел) УБЕ охоплює широке розмаїття галузевих часописів, що в різні історичні періоди виходили на етнічній території України, а також в наукових осередках української еміграції, – від первістків книготорговельної періодики, журналів критики і бібліографії, пресових органів провідних бібліотечних, наукових та бібліографічних установ, товариств, комісій, об'єднань бібліологічного / бібліографічного спрямування і т. ін. до найновіших професійних видань сучасної України. Вагоме місце в цьому сегменті посідають часописи, тематична спрямованість яких зосереджена на питаннях історії і теорії української книги, розвитку книжкової справи, читання та бібліографії – суто книгознавчі, і ті, що розглядають книжкову справу в єдності з бібліотекознавством, бібліотечною справою, іншими суміжними галузями, історично-культурним і літературним процесами.

Для категорії статей-довідок про фахове видання в УБЕ розроблена уніфікована орієнтовна структура, окреслено вимоги щодо їх змістового наповнення. Обов'язковими текстовими компонентами такої статті є назва видання (фіксована на момент публікації), його вид (газета, журнал, бюлетень, вісник, збірник наукових праць, записки, «труди», «хроніки», альманах і т. ін.), цільове і читацьке призначення (науково-теоретичне, бібліографічне, виробничо-практичне і т. ін.), періодичність виходу, інформація про засновника, час заснування та місце виходу у світ, мова(и) видання, наклад, відомості про головних редакторів або членів редколегії. Енциклопедична довідка репрезентує часопис в історичній ретроспективі, інформуючи про період його випуску (якщо видання припинило своє існування), кількість номерів (випусків), які вийшли друком, про всі трансформації, яких зазнавало видання в процесі його творення (перейменування, зміна місця виходу в світ, видавця, періодичності, перерви у випуску, припинення / відновлення тощо).

Важливою складовою енциклопедичної статті про видання є інформація, що розкриває його базові та змістові засади: концепцію, основні рубрики, пріоритетну проблематику публікацій та їх жанри, імена найактивніших авторів. Особливістю статей про маловідомі видання, а також часописи з короткотривалою історією й обмеженою кількістю випусків є докладний огляд їх змісту з коротким аналізом

найважливіших публікацій. Такі статті в УБЕ здебільшого мають ексклюзивний характер.

Значимими для зацікавленого користувача УБЕ є відомості про доступ до випусків часопису: про зберігання першодруків у фондах і спеціалізованих колекціях бібліотек, архівів, музеїв, наявність архіву, цифрових копій випусків в електронних бібліотеках і репозитаріях.

Текст статті зазвичай супроводжується фотокопією обкладинки чи титульної сторінки часопису, портретом головного редактора, покажчика/ів змісту, інших ілюстративних матеріалів, які доповнюють текстовий компонент й сприяють його візуалізації.

Енциклопедичні студії авторів статей про книгознавчі часописи базуються на виявленні й ретельному опрацюванні джерельної бази, що охоплює передусім першоджерела – випуски досліджуваних видань, які зберігаються у фондах вітчизняних та зарубіжних бібліотек, або їхні цифрові копії; пресознавчі праці дослідників минулого (А. Животка, В. Ігнатієнка, Л. Биковського та ін.) й українських учених сучасної доби (О. Антоник, Л. Бейліса, В. Бездрабко, І. Вовченко, Т. Гринівського, Г. Ковальчук, Л. Кульчицької, Л. Одинокі, І. Плехової, Н. Рибчинської, Н. Черниш та ін.); наукові біографії засновників і видавців часописів; електронні продукти провідних бібліотек, що репрезентують фондові пресові колекції («Українська книгознавча періодика початку ХХ століття в електронних ресурсах ЛННБ ім. В. Стефаника», «Харківські фахові періодичні видання 1920–30 рр.» тощо).

Суттєве значення для підготовки статті про часопис має наявність бібліографічних праць, які різноаспектно розкривають зміст публікацій досліджуваного видання (систематичні покажчики змісту, тематичні або хронологічні огляди і т.ін. авторства М. Грузова, Л. Ільницької, Т. Заморіної, О. Політової, А. Соляник, М. Шатрової, М. Шудрі та ін.).

У колі авторів статей УБЕ про книгознавчі часописи – дослідники книгознавчої періодики (Г. Ковальчук (Київ), Г. Ковальчук (Харків), Н. Солонська, Н. Казакова), історики бібліотечної справи (С. Зворський), представники редакційних колегій (О. Васьківська, Н. Захарова, Т. Качак, О. Клименко, Л. Климчук, С. Кравченко, О. Мурашко), науковці провідних бібліотек (С. Масловська, О. Сокур, Т. Швачка).

Загалом формування розділу «Фахові видання...» відповідно до концептуального задуму близьке до завершення. Утім поза межами

УБЕ все ще залишається низка видань, як давніх, так і сучасних. Потребують досліджень деякі часописи минулого («Бібліографічний вістник» 1914 р.; журнал «Искусство и печатное дело», Київ, 1909–1914; «Книжный бюлетень», Полтава, 1917; «Що читати?», Львів, 1928–1929), деякі діаспорні видання («Українська Нова Книга», Стейт Коледж, США, 1968; «Українські бібліологічні вісті», Авгсбург, Німеччина, 1948); «Ucrainica Canadiana», Вінніпег, Канада, 1954–1972), а також деякі галузеві серії наукових вісників, що нині видаються провідними університетами.

Водночас постає питання про доцільність розміщення в УБЕ довідок про спеціалізовані видання з видавничої справи, теорії і практики книжкової торгівлі («Друкарство», «Палітра друку», «Поліграфія і видавнича справа», «Квалілогія книги»), а також часописи загальносуспільного напрямку, які поряд з іншим широко висвітлювали бібліографічні й книгознавчі питання («Літературно-науковий вісник», «Стара Україна», Львів, 1924–1925; «Друг читача», 1960–2011, «Культура і життя» 1913–2022) та ін.

Стаття про книгознавче видання в УБЕ у сукупності з вичерпною бібліографічною складовою, акумулюючи в єдиній точці доступу всю наявну довідкову й джерельну інформацію й забезпечуючи миттєвий перехід до повнотекстових джерел, розміщених у відкритому доступі, формує в користувача УБЕ цілісне уявлення про місце того чи іншого часопису в історії книгознавчого руху й книжкової справи загалом. Відображення в УБЕ повного репертуару українських періодичних і продовжуваних видань сприятиме повноцінній репрезентації об'єктивної картини національної книгознавчої традиції.

UDC 051:002.2:031:930.2

Lidiia Poperechna,

ORCID <http://orcid.org/0000-0003-0024-7014>,

Chief Librarian,

Sector of Encyclopedic Studies,

Department Scientific and Research,

Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: poliana0707@ukr.net

**JOURNALS ON BOOK STUDIES IN THE UKRAINIAN LIBRARY
ENCYCLOPEDIA: THE SOURCE STUDIES ASPECT**

It is an overview of the articles in the Ukrainian Library Encyclopedia touched upon special book studies serials. The source base of author's encyclopedic studies is highlighted. Also the issues of representation of the full repertoire of Ukrainian serials on this subject in the Encyclopedia are outlined.

Keywords: book periodicals, encyclopaedic research, Ukrainian Library Encyclopedia, ULE.

УДК:021.84 (477)2023``(045)

Солонська Наталія Гаврилівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-003-1444-9354>,

кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця,

відділ зарубіжної україніки,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

м. Київ, Україна

e-mail: solonska.n@ukr.net

Борисович Галина Олександрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1647-254X>,

молодша наукова співробітниця,

відділ зарубіжної україніки,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

м. Київ, Україна

e-mail: solonska.n@ukr.net

КНИГОЗНАВЧІ ПРОБЛЕМИ В КАНАДСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ПРЕСІ

Розглянуто висвітлення особливостей вивчення історії української книги, видавничої справи, книгодрукування та пов'язаних з цим питань у вищих навчальних закладах Канади у канадсько-українській пресі.

Ключові слова: українське книгознавство в Канаді, канадсько-українська наукова преса.

Дослідження з української книгознавчої проблематики в Канаді мають свої особливості, зумовлені зокрема й тим, що цю дисципліну в канадських університетах не виокремлено на рівні кафедр. Вона включена до інших навчальних гуманітарних курсів і розвивається в міру створення осередків україніки (наприклад, в Оттавському

університеті), українознавства та наукових центрів при вищих навчальних закладах (приміром: Відділ українознавства в Українській Могілянсько-Мазепинській Академії наук; Центр українських канадських студій (Centre for Ukrainian Canadian Studies (CUCS) при університеті Манітоби).

Функціонування університетських українознавчих кафедр та інституцій строго визначається статутами організацій, яким вони підпорядковані і в структурі яких перебувають, чим принципово відрізняється від специфіки статусу наукових інституцій в Україні. Наприклад, у CUCS викладаються такі курси, як українська мова, українсько-канадська література та фольклор, історія України та українців Канади, географія України, її уряд і політика, Східне християнство, візантійське мистецтво та українське мистецтво в Канаді. Тобто, книгознавчі проблеми в цих дев'ятнадцяти напрямках не виділено. Крім того, діаспорні дослідні осередки існують, в основному, на кошти меценатів. І в цьому також криються причини особливого стану українського книгознавства в Канаді. Рівень і напрацювання канадсько-українського книгознавства є вельми актуальною, але малодослідженою темою, яка уривчасто відбивається в науковій пресі діаспори, у вітчизняних наукових виданнях («Бібліотечний вісник», «Вісник Книжкової палати», «Українознавство», «Українська біографістика», «Українознавчий альманах» і т. д.), хоча канадсько-українські українознавчі інституції, славістичні асоціації та об'єднання істориків у Канаді видають власні періодичні видання, збірники: Канадська асоціація славістів/Association canadienne des slavistes щорічно – «Canadian Slavonic Papers/Revue Canadienne des Slavistes» (CSP/RCS присвячений проблемам Центральної та Східної Європи), Канадська історична асоціація – двомовний журнал «History, Memory, People and Place» («Історія, пам'ять, люди та місце»); CUCS – «Winnipeg Papers» («Вінніпезькі дослідження»); Канадський інститут українських студій (КІУС) (при Альбертському університеті) – «Journal of Ukrainian Studies». Так, висвітленню книгознавчих проблем було присвячено другий номер журналу «Winnipeg Papers» за 2009 р. У ньому відбито стан і досягнення розвитку українського книгознавства в Канаді. Д. Глинка пропонує статтю «From Paper to Cyberspace: the Impact of the Internet on Ukrainian Canadian Book Culture» (Глинка Д. Від паперу до кіберпростору: вплив Інтернету на українську та канадську та книжкову культуру, с. 3–20); Климаш Р. – «Findings: an Annotated Bibliography» («Висновки: анотація,

бібліографії», с. 20–25); Kowbel Jean – «The Golden Age in Winnipeg`s Ukrainian Newspaper Culture» (Ковбель Ж. «Золотий вік в українській газетній культурі Вінніпегу», с. 25–40); Kutash I. – «Easten Christian Book Culture of Ukrainian`s in Canada» (Куташ І. «Східнохристиянська книжкова культура українців Канади», с. 46–54); Nakopeczny N. – «Worling With Ukrainian. Libraries a Personal Aceount» (Наконечна Н. «Робота з українськими бібліотеками. Особистий кабінет», с. 59–74). В інших номерах «Winnipeg Papers» публікує бібліографічні матеріали. Книгознавчим питанням (історії української книги, книгодрукуванню в Канаді, видавничій справі, її діячам) присвячують увагу в своїх монографіях канадсько-українські вчені М. Боровик, Р.-Б. Климаш, Н. Когутська, О. Мартинович, М. Марунчак, Б. Медвідський, Я. Рудницький та ін. Українська діаспора дуже уважно ставиться до своєї книги. Активно діють численні клуби любителів української книги, гуртки. Гурток книголюбів у Гемілтоні (Онтаріо) поширював українські книжки серед членів діаспори, налагоджував контакти з її письменниками, презентував твори української літератури, збирав книжки для бібліотек; стимулював відкриття української секції в міській публічній бібліотеці. Гурток книголюбів у Вінніпезі організував виставки творів українських письменників у залі УВАН, вечори-зустрічі з ними, презентації їх книжок; читацькі студії.

На сторінках канадсько-української преси є публікації на теми історії української книги в Канаді, бібліографії, видавничої справи, бібліотек та приватних книгозбірень, меценатів книжкової справи тощо. Журнал «Жіночий світ» надає свою площу для висвітлення цих проблем. Наприклад: Зельська І. «З нових видань» (1959. Ч. 2); «Дбаймо про скарб духа: з нагоди Свята книжки» (1959. Ч. 10); Стахова Є. «Свято книжки і преси» (1960. Ч. 10); Звонко С. «Книга, це ключ до найглибших тайн життя» (1989. Ч. 10); Цвик О. «Розвиток книжки і її значення для народу» (1990. Ч. 10). У 1991 р. «Жіночий світ» підбив підсумки діяльності Об'єднання працівників літератури для дітей і молоді, за останні вісім роки, яким було видано 22 книжечки, організовано десятки книжкових виставок, щорічних дитячих свят книжки в Торонто (Ч. 3). Проф. Я. Рудницький, виступаючи з доповіддю «Українська жінка й рідна книжка» на Святі книжки, що організував ОУК у Вінніпезі, відзначив високий якісний і кількісний стан літературної продукції українських письменниць Канади, що підтверджують і книжкові виставки (Жіночий світ. 1960. Ч. 10).

Організацію урочистостей, присвячених Святу книжки (користується великою шанобою в Канаді), щорічно відбиває не тільки журнал «Жіночий світ, а й журнал «Промінь» (1961, № 1 тощо). У 1964 р. (Ч. 1) він же інформує про Свято книжки у Давфіні (Манітоба).

Про перше в Канаді видання дитячої енциклопедії українознавства заходами ОПДЛ повідомляє журнал «Життя і школа» (1961, Ч. 5). Історію першої української книгарні в Едмонтоні, заснованої з ініціативи Михайла Фарбея в 1910 р., висвітлено в «Північному сяйві» (1964, альманах 1).

У 1975 р. «Західньоканадський збірник», ч. 2 (Канадське НТШ; упоряд., вступ. ст. Я. Славутича. Едмонтон: Гомін України, 1975– / Канад. НТШ, Осередок на Західню Канаду; т. 17) публікує статтю, присвячену першому українському поетові в Канаді Іванові Збурові та огляд К. Андрусишина «Книги, видані в Канаді». Це ж видання в 2020 р. (XLVIII, ч. 8) друкує всебічне дослідження, енциклопедичного рівня наукову статтю проф. Т. І. Ківшар «Книговидавнича справа канадських українців початку «Піонерської доби». Ця об'ємна праця цілком може слугувати лекційним матеріалом для викладання у канадських університетах.

Наведені приклади свідчать про прискіпливу увагу членів української діаспори до книги, оскільки це пов'язано з проблемою збереження рідної мови та національної ідентичності. Популярні періодичні видання послідовно висвітлюють теми, пов'язані з українською книжковою справою в Канаді.

UDC:021.84 (477)2023` (045)

Natalia Solonska,

ORCID <https://orcid.org/0000-003-1444-9354>,

Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate,

Department of Foreign Ukrainica,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: solonska.n@ukr.net

Halyna Borysovych,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1647-254X>,

Junior Research Associate,

Department of Foreign Ukrainica,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: solonska.n@ukr.net

BIBLIOGRAPHY PROBLEMS IN THE CANADIAN-UKRAINIAN PRESS

The peculiarities of the study of the history of the Ukrainian book, publishing, book printing and related issues in higher educational institutions of Canada and the differences in the subordination of the activities of Ukrainian humanitarian centers in them were considered; coverage of the mentioned topics in the Canadian-Ukrainian press.

Keywords: Ukrainian bibliography in Canada, Canadian-Ukrainian scientific press.

УДК 025,54(477-25)НБУВ:[02-047,44](051)

Шульженко Світлана Олексіївна,

ORCID <https://0000-0002-4830-536X>,

молодша наукова співробітниця,

відділ теорії та історії бібліотечної справи,

Інститут бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

м. Київ, Україна

e-mail: svetlanadoogee9@gmail.com

ЧАСОПИС «БІБЛІОЛОГІЧНІ ВІСТІ»: ТЕМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

Здійснено аналізування тематики часопису «Бібліологічні вісті». Розглянуто зміст видання, підкреслено його актуальність і значущість для сучасної книгознавчої науки.

Ключові слова: «Бібліологічні вісті», часопис, книгознавство, бібліотекознавство, бібліотечна справа, бібліографія, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

У фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ) зберігається кілька примірників журналу «Бібліологічні вісті», який видавав Український науковий інститут книгознавства (далі УНІК) з 1923 по 1930 рр. Багато його статей і досі мають наукову цінність, є достовірним джерелом з історії українського книгознавства, бібліотечної справи, бібліографії. Редакторами «Бібліологічних вістей» до кінця 1927 р. були, як відомо,

Ю. Меженко (директор УНІК), М. Іванченко, Я. Стешенко, а з 1928 р. – Ю. Меженко, С. Кондра, Т. Алексєєв.

Ксерокопії перших двох, ще машинописних, номерів журналу за 1923 р. зберігаються у відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ у корпусі по вул. Володимирській, 62. Номери журналу, починаючи з третього, є у кількох підрозділах НБУВ: стародруків та рідкісних видань, Інституті рукопису, відділі, відділах науково-бібліографічної інформації, теорії та історії бібліотечної справи та організації та обслуговування основним фондом НБУВ, в меморіальних колекціях С. Маслова, П. Попова та ін. Усього вийшло 25 номерів у 21 випусках. Останній номер видання (№ 4 (25) за 1930 р.) вийшов на початку 1931 р.

У 1923 р. на перших сторінках «Бібліологічних вістей» анонсовані публікації з історії книги, поліграфічної промисловості, книжкової торгівлі, бібліографії, бібліотекознавства. З часом програма часопису коригувалася, почали друкувати статті та інформації з питань теоретичного й прикладного книгознавства: теорії книгознавства, біографії, історії книги, книжкової справи (видавничої, друкарської, книгарської); рецензії, хроніку бібліологічного життя України, СРСР і зарубіжжя; з бібліотекознавства (теорія, історія та сучасний стан бібліотек і бібліотечної справи), бібліофілії, мистецтва книги. У подальші роки на сторінках журналу друкувалися наукові дослідження з бібліографії, проблем бібліотек, обслуговування читачів, бібліопсихології, музейної справи, виставкової діяльності, журналістики, архівознавства, а також некрологи.

Упродовж восьми років на сторінках «Бібліологічних вістей» було опубліковано праці понад 160 авторів. Найактивніше публікувалися: І. Айзеншток, Т. Алексєєв, Д. Балика, В. Барвінок, Л. Биковський, Н. Біркіна, С. Боровий, М. Возняк, Е. Голлербах, В. Дорошенко, Й. Залевський, А. Іванова-Артюхова, М. Іванченко, В. Ігнатієнко, П. Клименко, В. Козловський, Б. Комаров, С. Кондра, І. Крип'якевич, М. Макаренко, С. Маслов, Я. Маяковський, Ю. Меженко, Ю. Михайлів, С. Пастернак, П. Попов, М. Русинов, Я. Стешенко, Л. Хавкіна, Д. Чукин. Усього опубліковано понад 200 статей, не враховуючи рецензій, оглядів, хронікальних заміток.

За тематикою найбільше публікацій присвячено українським бібліотекам, насамперед Всенародній бібліотеці України (нині – НБУВ), професійним товариствам, об'єднанням, асоціаціям, зокрема української еміграції, а також бібліотекам діаспори; діяльності УНІК;

інформації про фахові з'їзди, конференції, наради, про іноземні бібліотеки, журнали, видавництва. У багатьох номерах журналу містилися огляди книжкових виставок, рецензії, переважно на іноземні видання; біографічні статті (як некрологи, так і про ювілеї). Чільне місце посідали матеріали щодо бібліотек для дітей та дитячих книжок. Чимало публікацій присвячено бібліофільству, мистецтву книги, доробку художників-графіків. У журналі надруковано постанови й розпорядження органів управління книжковою галуззю; статті з питань авторського права, а також про діяльність Книжкової палати, фахових зарубіжних установ, зокрема організацій Західної України.

Деякі номери журналу були тематичними, присвяченими певним подіям. Наприклад, журнал № 1–3 за 1924 р. приурочено до 350-річного ювілею українського книговидання; № 3 за 1926 р. присвячений видатному художнику-графіку Георгію Нарбуту; № 3 за 1927 р. – відомому письменнику М. Гоголю.

Окремий блок публікацій «Бібліологічних вістей» пов'язаний з бібліотечною справою та бібліотекознавством. Серед теоретичних бібліотекознавчих праць – статті Ю. Меженка «Чи потрібні інвентарі в бібліотеках універсального типу?» (1923, № 4), «Перспективи розвитку великих та наукових бібліотек на Україні» (1926, № 2), дві ґрунтовні статті С. Борового «Наукова бібліотека в сучасних умовах» (1930, № 1, 2).

У часописі були постійні рубрики: «Miscellanea», де друкувалися невеликі за обсягом статті з історії стародруків, друкарської справи, преси, замітки про рукописи, екслібриси; «Рецензії. Огляди» – рецензії на вітчизняні й зарубіжні книги з питань бібліотечної справи, бібліографії, книгознавства, мистецтва книги. У 1929–1930 рр. була підрубрика «По закордонних часописах»; рубрика «Personalia» вмішувала некрологи відомих діячів книги; у рубриці «Хроніка» інформували читачів про важливі події в галузі видавничої та бібліотечної справи, бібліографії, мистецтва книги. Також були підрубрики «Бібліологія», «Бібліографія», «Бібліотекознавство», «Видавнича справа», «Друкарство», «Мистецтво книжки», «Бібліофілія», «Varia». У журналі № 1 за 1928 р. редакція запропонувала читачам надавати для підрубрики «Desiderata» свої оголошення про обмін або продаж необхідної літератури.

Гортаючи сторінки «Бібліологічних вістей», можна побачити позначки олівцем (щось підкреслено, десь стоять галочки). З цього

зокрема можна зробити висновок, що журнал користувався попитом у читачів. Його продукція і досі не втратила значущості для сучасної книгознавчої науки. «Бібліологічні вісті» – важливий складник духовної культури, джерело інформації, що сприяє поширенню знань, культури, освіти. Зміст цього видання свідчить про потужні духовні сили українського народу, високий рівень інтелектуальної думки, що дедалі більше заявляла про власну своєрідність, і підтримувалася європейськими творчими силами.

UDC 025,54(477-25)НБУВ:[02-047,44](051)

Svitlana Shulzhenko,

Junior Researcher,

Department of Theory and History of Library Science,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: svetlanadoogee9@gmail.com

JOURNAL «BIBLIOLOGICHNI VISTI»: THEMATIC ASPECT

The analysis of the journal «Bibliologichni Visti» was carried out. The subjects and content of the publication are revealed, its relevance and significance for modern book science are emphasized.

Keywords: «Bibliologichni Visti», journal, book studies, library studies, library work, bibliography, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

РОЗДІЛ 6

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ, ЗБЕРЕЖЕННЯ, ДОСЛІДЖЕННЯ РУКОПИСНИХ ФОНДІВ

УДК 930.25 (477) (Л. Пономаренко)

Бодак Ольга Петрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0914-7095>,

кандидатка історичних наук,

завідувачка відділу,

відділ кодикології та кодикографії,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: bodak.olga@ukr.net

РУКОПИСНА СПАДЩИНА ЛІДІЇ ПОНОМАРЕНКО У ФОНДАХ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО (ДО 10-РІЧЧЯ З ДНЯ СМЕРТІ)

Репрезентовано рукописну спадщину відомої української історикині та громадської діячки, яскравої представниці наукової і культурної еліти України другої половини ХХ ст. Лідії Пономаренко, що зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Документи особового архівного фонду є ґрунтовною джерельною базою для вивчення постаті Л. Пономаренко, її наукової, зокрема як дослідниці топонімії Києва, та громадської діяльності.

Ключові слова: Л. Пономаренко, Інститут рукопису НБУВ, рукописні архівні документи, топонімія Києва.

3 грудня 2023 р. виповнюється 10 років з дня смерті відомої української історикині, киевознавиці, дослідниці топонімії Києва Лідії Антонівни Пономаренко. У 2022 р. Україна відзначала сторіччя від дня народження вченої.

Народилася Л. Пономаренко 16 лютого 1922 р. у м. Алчевську (нині Луганська обл., Україна). У 1946 р. закінчила Московський інститут інженерів геодезії, аерофотозйомки і картографії за спеціальністю інженер-аерофотогеодезист. У 1959 р. переїхала до Києва. Працювала в Київському державному університеті, інституті «Дніпроцивільпромбуд», комітеті Держгіртехнагляду Ради міністрів УРСР, Інституті науково-технічної інформації. З 1970 по 1982 рр. обіймала посаду старшого інженера-картографа Інституту історії АН УРСР. З 1970 р. входила до складу київської Комісії з питань найменувань і пам'ятних знаків. З 1992 р. працювала у Центрі пам'яткознавства НАН України та Українському товаристві охорони пам'яток історії та культури (УТОПК), де очолювала Київську секцію пам'яток науки і техніки. Активно співпрацювала з Музеєм гетьманства, видавництвом «Плеяда» та ін. В останні роки життя – почесний член київської Комісії з питань найменувань і пам'ятних знаків та УТОПК.

Померла Лідія Пономаренко 3 грудня 2013 р. після тривалої важкої хвороби. Похована на Північному кладовищі Києва. У 2021 р. на її честь було названо вулицю в Деснянському районі Києва.

Ще в 1996 р. Л. Пономаренко передала свій архів до Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (ІР НБУВ), який був виокремлений в особовий архівний фонд 387. В архіві зберігаються наукові документи вченої, підготовчі матеріали до наукових праць, рецензії, документи службової та громадської діяльності, епістолярна спадщина, бібліографія, книги з дарчими написами, наукові праці інших осіб. Власне біографічних документів в архіві не збереглося.

У науковому доробку вченої понад 300 публікацій різноманітного характеру і призначення, зокрема статті в періодичних виданнях, рецензії, значна частина яких зберігається в її особовому фонді. Серед них – статті «Межові міри» (1971), «Міри довжини й площі у документах межування на Україні (XVIII–XIX ст.)» (1976), «Топографічні описи другої половини XVIII – початку XIX ст.» (1976), «Колекція карт Київського обласного державного архіву як історичне джерело» (1982), рецензія на словник до Географічної енциклопедії УРСР (1986). Зберігається в архіві й автореферат кандидатської дисертації Л. Пономаренко «Плани міст XVII – першої половини XIX століть» (1976). Як зазначила сама фондоутворювачка, дисертація так і не була розглянута через

відсутність в Інституті історії, природознавства і техніки АН СРСР фахівців з історії геодезії.

Велику групу документів становлять підготовчі матеріали до наукових праць Л. Пономаренко, виписки з архівних документів, списки, бібліографії, чернетки тощо. Це, зокрема, матеріали про Голодомор в Україні 1932–1933 рр., громадську діяльність Лесі Українки, діяльність товариства «Просвіта».

Саме в 1970 р. Л. Пономаренко почала професійно займатись історичною картографією та картознавством. Основою більшості наукових праць Пономаренко є інформація з давніх карт та топографічних описів. Вона досконало опрацьовувала картографічні джерела у фондах архівів і бібліотек, зокрема й ІР НБУВ. Виявлені відомості систематично заносилися до власної картотеки, яка на той час слугувала чи не єдиним інструментарієм швидкого пошуку необхідної інформації. Основну частину краєзнавчої картотеки передано до ІР, де вона увійшла до особового архівного фонду Л. Пономаренко. Ще одну частину картотеки (бібліографія з питань геодезії) передано до сектору картографічних видань НБУВ.

Документи службової та громадської діяльності Л. Пономаренко також становлять велику частину її архіву. Це, зокрема, документи, що відображають її роботу в Інституті історії АН УРСР та Київській міській організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури: звіти, плани засідань, запрошення; короткі історичні довідки про історико-архітектурні споруди, монументи, пам'ятники, парки та ін.; матеріали про архітектурні пам'ятки Харкова, Одеси та Лубен, пам'ятники Тарасу Шевченку, фото пам'ятників Другої світової війни.

Окрема група документів висвітлює постать Лідії Пономаренко як відомої киевознавиці, її роль та внесок у запровадження й відродження низки київських топонімів. Це, зокрема: документи про Михайлівський монастир, Києво-Печерську лавру, Старий Поділ; звіти про архітектурно-археологічне обстеження церкви Успіння Богородиці Пирогощої (1976–1977 рр.) та забудови Володимирської гірки в Києві, пам'ятники Києва (опис, путівники, бібліографія, картотека візуального обстеження); матеріали до першого реєстру з 2115-ти вулиць Києва; список пам'ятників і пам'ятних знаків, присвячених героїчній обороні Києва в 1941 р. (1976); бібліографія пам'ятників Києва.

Саме Л. Пономаренко виявила в Державній публічній бібліотеці в Петербурзі та згодом опублікувала рукопис книги

М. Берлінського «Історія міста Києва від заснування до теперішнього часу», що вважався втраченим. В архіві вченої збереглася фотокопія цього рукопису.

Аналізуючи листи Л. Пономаренко до відомих особистостей української історії, культури, до численних працівників науки й освіти, відкриваємо чимало важливих сторінок з історії розвитку історичної думки, організації наукової, просвітницької діяльності, настроїв та умов життя української інтелігенції другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Дослідження та залучення до наукового обігу документів особового архівного фонду Лідії Пономаренко заповнить прогалину в науковій літературі, доповнить та конкретизує знання з історії України та українського суспільно-політичного і культурно-просвітницького життя кінця ХХ – початку ХХІ ст., дасть можливість по-новому оцінити внесок відомої представниці української науки. Особливо актуальним сьогодні, в період активної декомунізації в Україні, є дослідження внеску Л. Пономаренко у вивчення та відродження топонімії Києва.

UDC 930:025 (477) (L. Ponomarenko)

Olha Bodak,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0914-7095>,

Candidate of Historical Sciences,

Head of the Department,

Department of Codicology and Codicography,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: bodak.olga@ukr.net

MANUSCRIPT HERITAGE OF LIDIYA PONOMARENKO IN FONDS OF INSTITUTE OF MANUSCRIPT OF V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE (TO THE 10TH ANNIVERSARY OF DEATH)

The article represents a manuscript heritage of a famous Ukrainian historical and public figure, prominent representative of the scientific and cultural elite of Ukraine of the second half of the 20th century, Lidiya Ponomarenko, deposited in the Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. Documents of the personal archival fond are a substantial source base for the study of the figure of L. Ponomarenko, her scientific work, in particular as a researcher of toponymy of Kyiv, and public activities.

Keywords: L. Ponomarenko, Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi

УДК 94(477)''18'':929.7(092)Галаган(044.2)

Будзар Марина Михайлівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3720-7799>,

кандидатка історичних наук, доцентка,

доцентка,

кафедра історії України,

Історико-філософський факультет,

Київський університет імені Бориса Грінченка,

Київ, Україна

e-mail: bmimab24@ukr.net.

«ТИ ЛИШЕ, ЛЮБИЙ ДРУЖЕ МІЙ, МОЯ ВІРНА ПРИСТАНЬ...»: ЛИСТИ ГРИГОРІЯ ГАЛАГАНА ДО ДРУЖИНИ (1857–1887)

Проаналізовано склад і зміст, визначено наукову значущість комплексу джерел особового походження – листів Григорія Павловича Галагана, одного з найпомітніших представників українського дворянства ХІХ ст., до дружини Катерини Василівни Галаган з роду Кочубей. Документи зберігаються в Інституті рукописів НБУВ, фонд ІІІ, справи 46 094–46 509. Відзначено високу інформативність цього епістолярію, що змістовно виходить за межі родинного листування.

Ключові слова: Інститут рукопису НБУВ, епістолярій, Григорій Галаган, Катерина Галаган, українське дворянство.

Михайлина Коцюбинська у своїх роздумах про епістолярну творчість наголошувала на тому, що листи – особливі наративні тексти, «сповнені неповторного аромату (епохи, середовища, людської індивідуальності), багатозначні, непередбачувані, як кожне поліфункціональне межове явище...» (Коцюбинська М., 2009. С. 12). Українськими гуманітаріями – як істориками, так і філологами – за останні десятиріччя зроблено значний прорив у вивченні та публікації вітчизняного епістолярного корпусу, передусім ХІХ – ХХ ст., чим продовжено традиції дослідників 1920-х – поч.1930-х років і вчених діаспори. Але ресурс архівосховищ України щодо листування різних типологічних груп (від суто ділового до родинного) ще далеко не вичерпаний, оприлюднення цих текстів уможливилює наукові розвідки широкого проблемного діапазону – історико-соціальні,

історико-антропологічні, історико-біографічні, повсякденно-побутові тощо. Варто більше впроваджувати до наукового обігу листування споріднених осіб, передусім подружжя, ще коли збереглися листи за кілька десятків років, в яких особистісні життєві долі автора й адресата постають у мінливому часовому контексті.

Саме у такий спосіб формувався комплекс листів Григорія Павловича Галагана (1819–1888), одного з найбільших землевласників у Полтавській та Чернігівській губерніях, відомого суспільного й освітнього-культурного діяча, до дружини Катерини Василівни Галаган (1826–1896, у дівочтві Кочубей). Шлюб між цими людьми, укладений у 1847 р. як статусний (обоє належали до знаних сімейств козацько-старшинського походження, пов'язаних низкою ближчих і дальших родинних зв'язків) відповідно до матримоніальних стратегій, що їх дотримувалися Галагани – наречена походила з вищих щаблів української дворянської спільноти, водночас її родичі належали до кола імперської аристократії, тривав більше 40 років, вистоявши випробування спільним горем – втратою єдиного сина Павла. Роздуми Григорія Галагана, висловлені у щоденнику навесні 1847 р., конкретизують його романтичні сподівання у переддвер'ї весілля: «Однак я беру дружину саме таку, якої потребую. Вона хоч і Кочубеївна, але, здається, лише для того, щоб до інших своїх чеснот додати і зовнішню чесноту бути знатного малоросійського роду; утім вона, якщо мене не зраджує серце, може служити винятком у сімействі Кочубеїв, у ній немає анітрохи ні пихи, ні любові до розкоші й я сподіваюся, що вона буде доступною кожному і кожній з нещасних і полюбить народ до того, що погодиться жити для нього...» (ІР НБУВ. Ф І. Спр. 6922. Арк. 44). Але й через кілька десятиріч листи Г. Галагана до дружини сповнені переконання у її безумовній підтримці: «Ти, моя люба, уособлена правда, одночасно й уособлене для мене заспокоєння» (ІР НБУВ. Ф. III. Спр. 46 151. Лист від 3.04.1861). Епістолярій, що залишився від багаторічного союзу цих людей, що насправді, як будь-який шлюб, був доволі непростим, зберігається в Інституті Рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського – фонд III Листування, справи 46 094–46 509 (1857–1887 рр.) і є часткою фамільного архіву Галаганів. Він неповний – по-перше, складається лише з листів Григорія Галагана до дружини (можна припустити, що листи К. Галаган були знищені нею самою чи третьою особою за її бажанням), по-друге, відсутні листи за перші 10 років шлюбу та за 1888-й – рік смерті Г. Галагана, а серед тих, що є, – за 1870-й (рік по

смерті Павла Галагана), це пояснюється як неповним збереженням текстів, так і, вочевидь, тим, що подружжя переписувалося лише у розлуці.

Важко переоцінити інформативний потенціал цього епістолярію, він далеко виходить за межі родинного листування, передусім тому, що в життєвій історії автора – Григорія Галагана – відтворює події найпродуктивніших і водночас найдраматичніших етапів його біографії, від початку активної участі у підготовці та реалізації селянської реформи 1861 р. до призначення у склад Державної ради Російської імперії у 1882 р. У листах віддзеркалено обставини діяльності Г. Галагана – впродовж 1859–1865 років як члена Редакційних комісій при Головному комітеті з селянських справ, Чернігівського губернського у селянських справах присутствія, заступника голови Тимчасової комісії з облаштування побуту селян при київському генерал-губернаторові, впродовж 1871–1887 років – як засновника та почесного попечителя Колегії Павла Галагана (1871–1888), як предводителя дворянства Прилуцького повіту (1774–1881), як члена Державної ради імперії (1882–1888). Хоча маємо листи лише однієї особи, але це все одно «бесіда на відстані», коли автор обговорював з дружиною, як з конфідентом вартим довіри, розмаїтий спектр питань політичного, соціального, освітнього, господарського, родинно-повсякденного змісту. У цьому епістолярії реконструйовано життя суспільства певної історичної доби у поєднанні «дрібного» та «великого», «інтимного» й «громадського». Для опрацювання такого поліфункційного історичного джерела доцільно проаналізувати різні шари його змістовного наповнення, – зовнішній, більш доступний для сприйняття, з безпосередньою інформацією, що легко «вичитується» з тексту, та внутрішній, який уміщує опосередковані свідчення про явища, події, людей, створюючи історичний контекст, без реконструкції якого неможливо глибоко усвідомити інформативну цінність джерела. Важливою передумовою такого комплексного джерелознавчого розгляду є наявність у фондах Інституту рукопису НБУВ, передусім у I і III, цілої низки документів, у першу чергу особистого походження – щоденників, спогадів, листів, опрацювання яких дозволяє всебічно прокоментувати листи Григорія Галагана до Катерини Галаган і здійснити їх інтертекстуальний аналіз – актуалізувати міжтекстові зв'язки, ввести їх у загальний історико-культурний текст доби. Серед цих документів – щоденники Григорія Галагана за 1869–1887 рр., його листування з директорами Колегії

Павла Галагана, передусім з Іваном Нечипоренком, котрий обіймав цю посаду більше десяти років і був пов'язаний із засновником Колегії не лише професійними, але дружніми зв'язками (цінним є те, що переписка Г. Галагана й І. Нечипоренка зберіглася досить повно – є листи їх обох), спогади Катерини Галаган про сина Павла, листи до Г. Галагана осіб з кола українського дворянства, чий сімейства були у ближньому чи дальньому родичанні з Галаганами, – Маркевичів/Марковичів, Кочубеїв, Лизогубів та інших. Інтертекстуальне вивчення різних джерел створює багатовимірну картину того життєвого простору, в якому діяли Григорій та Катерина Галагани та їхні сучасники. Приміром, дружині Г. Галаган повіряв найбільш особисті роздуми, про які навіть у щоденнику згадував лаконічно. Як-от, після обрання до Державної ради він поставив собі питання: «Чи маю я право на платню від держави у 10 000 тисяч, тоді, коли завжди був незалежним від державного апарату, не був на казенному утриманні?» (ІР НБУВ. Ф. III. Спр. 46 353). У листі від 14 лютого 1882 р. він детально ділиться з дружиною своїми сумнівами: «...жити за рахунок інших, отримуючи платню, яку неспроможний всю відпрацювати, ... це падіння власної особистості перед самим собою...», тоді як у щоденнику наступного дня лише коротко зауважує французькою, що написав дружині з питання платні та родинних справ (ІР НБУВ. Ф. I. Спр. 79. А. 46).

Можна констатувати, що оприлюднення комплексу листів Григорія Галагана до Катерини Галаган у тому обсязі, як їх збережено, з розлогим науковим коментарем, суттєво поглибить уявлення не лише про приватну історію однієї родини, але у цілому про життєдіяльність українського дворянства у 2-й половині XIX ст. Тим більше, що окремі фрагменти цієї збірки (листи, поєднані часом написання і подіями, про які йдеться) вже публікувалися – окремою збіркою («“Я маю намір з моїх листів до тебе зробити свій журнал...”: листи Григорія Галагана до дружини» (К., 2017)) та у складі документальної монографії (“Ми виїхали з Сокиринців”: тревелоги родини Галаганів (К., 2019)). На сьогодні триває робота над публікацією цього епістолярію за угодою від 11.10.2021 між Інститутом Рукописів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського та Київським університетом імені Бориса Грінченка. Маємо надію, що видання стане в нагоді всім поціновувачам історико-культурної спадщини України.

UDC 94(477)''18'':929.7(092)Галаган(044.2)

Maryna Budzar,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3720-7799>,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of,

Department of History of Ukraine,

Borys Grinchenko Kyiv University,

Kyiv, Ukraine

e-mail: bmimab24@ukr.net

**“YOU ARE ONLY, MY DEAR FRIEND, MY FAITFUL ANCHORAGE...”:
LETTERS OF HRYHORII GALAGAN
TO HIS WIFE (1857–1887)**

The article analyses the composition and content, determines the scientific significance of a set of personal sources - letters of Hryhorii Galahan, one of the most prominent representatives of the Ukrainian nobility of the 19th century, to his wife Kateryna Galahan of the Kochubey family. The documents are stored in the Institute of Manuscript of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, fond III, files 46 094 – 46 509. The article notes the high informative value of this epistolary, which goes beyond the scope of family correspondence.

Keywords: Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, epistolary, Hryhorii Galahan, Kateryna Galahan, Ukrainian nobility.

УДК 930:001.92

Булатова Світлана Олегівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2830-7867>,

кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця,

старша наукова співробітниця,

відділ кодикології та кодикографії,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: irnbuy@gmail.com

**НОВЕ ВИДАННЯ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ:
БУЛАТОВА С. О. РУКОПISНА POLONICA:
PODRÓŻNE POTRAWY Z POSTEM – ПАМ'ЯТКА З
ІСТОРІЇ КУЛІНАРІЇ СЕРЕДИНИ XVII СТ.
У ФОНДАХ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО.
МОНОГРАФІЯ (2022)**

Представлено монографію, присвячену дослідженню кухарської рукописної збірки середини XVII ст. У бароковому контексті описані локальні рецептури та іноземні запозичення. До видання увійшли публікація тексту збірки та переклад українською мовою.

Ключові слова: рукопис, рецептура, кухня, Бароко.

У Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, у фонді Університету Св. Володимира, зберігається конволют XVII ст., серед документів якого міститься збірка кухарських рецептур. Збірка *Podrózne potrawy z postem* [Подорожні та пісні страви] – це невелике оригінальне джерело з історії кухні середини XVII ст.

Збірка походить з Галичини, можливо зі Львова, а вірогідно й ширше – охоплюючи сусідні місцевості. Здавна феноменом цих земель було унікальне перехрестя мов, культур і релігій. Тому не дивно, що в тексті є прикмети локальних традицій польсько-українського порубіжжя.

Унікальність збірки полягає в тому, що з такого скрутного для краю часу, яким була середина XVII ст., гастрономічних текстів фактично не відклалося. На обставини її укладання проливає світло назва *Podróznepotrawy z postem* – Подорожні та пісні страви. Очевидно, рецептури були скопійовані на замовлення власника рукопису. Укладач та автор збірки залишились анонімними.

Видання в першій частині репрезентує докладний аналіз складу збірки, а у другій – власне публікацію тексту *Podróznepotrawy z postem* з українським перекладом. У збірці вміщено 77 рецептур пісних страв, упорядкованих у чотири рубрики.

Страви, відповідно до типу пісних днів, виокремлюються у дві групи: для днів суворого постування та для т. зв. масляних днів. Обмеження посту стали потужним поштовхом для розвитку пісних технологій, вибору відповідних продуктів та власне – багатой барокової стилістики з розмаїттям ілюзійних страв. За кольором,

смаком, запахом і конфігурацією страви-обманки мали нагадувати м'ясні або молочні. Значну роль у наведених технологіях відігравали також засади гуморальної дієтики.

Яскравою особливістю стилю збірки є підкреслення контрастних смаків, які досягалися завдяки залученню орієнтальних прянощів. Складна структура барокового смаку спиралася на давні взірці: в них кислі або гострі компоненти міксувались із солодкими. Статусним складником пісного столу визнавався новомодний цукор. Усталеною тенденцією були варіації з цукром у широкому спектрі страв.

У збірці *Podróżnopotrawy z postem* відклалися взірці різних кулінарних ідей, епох і стилів. Хоча вона походить із XVII ст., у складі також упізнаються й давніші тексти, зокрема варіації з «Кухмістерства» XVI ст. Цікавими є локальні способи приготування юх, раків, слимаків та випічки. З галицьких теренів відклалися рецептури вірмен, які залучали новинки із Середземномор'я та Сходу, адаптуючи їх до власної етнічної манери. Усе це надавало своєрідного колориту мультикультурній кухні краю.

Строката за походженням низка страв призначалася для еліт Західної України, які впроваджували модні тенденції з інших регіонів, а також з Європи. Географія страв охоплює Італію, Францію, Угорщину, Нідерланди, Австрію, Німеччину. Описані й технології з Познані, Кракова, Городка, Гданська, Вроцлава, Авгсбурга, Норбонни, Болонії.

У публікації польський текст був транслітерований та осучаснений, після нього наведено переклад українською мовою. Для збереження колориту в перекладі застосовується старопольська кулінарна лексика. Терміни пояснюються у словнику, що допомагає зрозуміти історичну кухню.

UDC 930:001.92

Svitlana Bulatova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2830-7867>,

Candidate of Historical Sciences, Senior Research Fellow,

Senior Research Fellow,

Department of Codicology and Codicography,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: irnbuy@gmail.com

**NEW EDITION OF INSTITUTE OF MANUSCRIPT: S. BULATOVA.
MANUSCRIPT POLONICA: PODRÓŻNE POTRAWY Z POSTEM -
MEMORIAL FROM THE HISTORY OF CULINARY OF THE MIDDLE
OF 17TH CENTURY IN FONDS OF INSTITUTE OF MANUSCRIPT OF
V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE.
MONOGRAPH (2022)**

A monograph, dedicated to the study of the culinary manuscript collection of the middle of the 17th century, is presented. Local recipes and foreign borrowings are described in the Baroque context. The edition includes the publication of the text of the collection and a translation into Ukrainian.

Keywords: manuscript, recipes, culinary, Baroque.

УДК 271-055.1

Булига Олександр Степанович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7459-5674>,

директор,

Комунальний заклад «Рівненський обласний краєзнавчий музей»,

Рівненська обласна Рада,

Рівне, Україна

e-mail: olexa_b@ukr.net

**АРХІВ ПОЧАЇВСЬКОГО МОНАСТИРЯ (1597–1939):
НИНІШНЄ МІСЦЕ ЗБЕРІГАННЯ**

Досліджено сучасне місцезнаходження, хронологічний та кількісний склад архівних документів Почаївської обителі. Встановлено їх характер, частково з'ясовано причини вибуття з монастирського архіву. Названо окремі постаті, пов'язані з роздробленням цілісної архівної збірки.

Ключові слова: документ, архів, Почаївська обитель, розкомплектування, пошук.

Основний масив документів, що представляє діяльність Почаївської лаври, був зосереджений в архіві самої обителі. Тут зберігалися ті з них (у більшості рукописні), які фіксували її діяльність з кінця XVI ст. до кінця 30-х років XX ст. На даний час монастирські документи перебувають у різних сховищах. Вони потребують вивчення задля досягнення цілісності архівного простору обителі, зруйнованого суспільним поступом.

Більшість документів сьогодні знаходяться у фонді 258 «Почаївська лавра» Державного архіву Тернопільської області. Хронологічно матеріали монастирського архіву відображають події від 1597 до 1939 рр. Це понад вісім тисяч документів (три описи). В усіх описах наявні матеріали з кременецьких та луцьких гродських книг XVII ст.

Значна частина справ монастирського архіву торкаються різноманітних питань чернечої діяльності. Значним за обсягом є листування обителі з представниками Церкви, громадськими організаціями, фізичними особами. Окремі справи стосуються монастирських святинь, власне питання їх збереження та пошанування, зокрема ікони Почаївської Божої Матері.

Документи фонду «Почаївська лавра» стосуються діяльності монастирських підприємств, що розпочали роботу у другій половині XIX ст. Документи (звіти, статистичні відомості, інструкції) представляють Почаївський монастир як господарську одиницю. Докладно представлені матеріали про ремонтно-будівельні роботи в обителі, зокрема зведення та облаштування на початку XX ст. Троїцького собору.

Документи, що стосуються візитацій обителі, зберігаються в описі № 3. Перший опис чернечих пожитків, складений у 1714 р., на третьому році перебування монастиря в юрисдикції Унійної Церкви, Волинським єпископом Йосипом Виговським. Усі три описи цього фонду містять матеріали XVIII – першої чверті XX ст., що характеризують Почаївську обитель як освітній та культурний осередок. Найповніше це стосується роботи монастирської друкарні. Про видавничу справу обителі під дахом політичної партії та організацію відповідного спеціалізованого братства свідчать архівні джерела початку XX ст. Період Української революції 1917–1921 рр. також відображений у документах монастирського архіву.

Згідно з указом Синоду Російської Православної Церкви за № 3449 від 11 грудня 1874 р., частина рукописів та книг з архіву Почаївського монастиря була передана до «Музею-бібліотеки» КДА. Так була зrealізована пропозиція архієпископа Макарія Булгакова про поповнення бібліотечного рукописного відділення цього навчального закладу цінними рукописами з Київської та Волинської єпархій. Переміщення частини документів монастирського архіву зафіксоване в деяких справах фонду «Почаївська лавра». Так, в одній із справ повідомляється про надання давніх пам'яток університетові Святого Володимира в Києві. Інша свідчить про передачу до КДА

рукописів для проведення науково-дослідницької роботи. Ці матеріали зберігались у Церковно-археологічному музеї КДА.

Тепер ці документи монастирського архіву перебувають в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, де вони розподілені по кількох фондах. Фонд 231 (257 одиниць зберігання) містить матеріали історичного характеру, які розкривають розвиток Почаївської обителі. Окремі документи, що походять із монастирської архівної збірки, знаходяться в інших фондах, зокрема в I та 225. Останній – це особистий архів відомого вченого М. Петрова. Зокрема, у ньому міститься «Список рукописів, що належали Церковно-археологічному музею при Імператорській Київській Духовній академії», а також перелік рукописних книг і грамот Почаївської лаври та «Реєстр старих справ з архіву Почаївської Лаври, переданих в Археологічний музей КДА за розпорядженням вищого духовного начальства», який має 211 позицій.

Рукописи, що надійшли з Почаївського монастиря, умовно поділяють на дві частини. У першій перебувають рукописні книги та грамоти, які спочатку знаходилися в академічній бібліотеці та звідти були передані до музею. Друга частина – так звані «старі справи» архіву Почаївського монастиря, які спершу зберігалися в архіві КДА, а потім знову, через академічну бібліотеку, були передані до музею. Кожна з цих частин містить докладний перелік, складений при передачі цих матеріалів з Почаївської лаври до Академії.

У НБУВ зберігається бібліотека митрополита Київського і Галицького Антонія Храповицького, де серед іншого знаходяться матеріали архіву Почаївської лаври, переписані студентом КДА Стефаном Скібінським і перевірені Ф. Титовим. 1 квітня 1908 р. Духовний собор Почаївської лаври підтримує пропозицію митрополита «про видавництво друкуванням, що стосуються Лаври, давніх рукописів та документів». З метою підготовки їх до друку «в тимчасове використання ординарного професора прот. Ф.І. Титова» з архіву Почаївської Лаври було передано 21 справу, 8 книг та 2 рукописи. Перший з рукописів (123 арк.) мав шкіряну палітурку з написом: «Ця книга блаженного Йова Почаївського власною рукою написана». Назва другого – «Книга новозібрана... , 1751 р.».

У Центральному державному історичному архіві України в м. Києві, у фонді 2098 «Почаївський чоловічий монастир», є один опис, в якому зберігається 20 справ. Справа № 19 містить збірник документів Почаївського монастиря XVII–XVIII ст. У ній

знаходяться виписки з кременецьких і луцьких гродських книг, бібліотеки Академії та архіву Почаївської лаври.

У Центральному державному історичному архіві України в м. Львові зберігаються окремі документи, які також походять з архіву Почаївського монастиря. Зокрема, у фонді 684 «Протоігуменат монастирів Чину св. Василя Великого, м. Львів» знаходяться десять справ (1695–1832 рр.), більшість з яких стосується василіанського періоду. Крайні дати – дві справи першого та другого православних періодів історії Почаївської обителі. Також у цьому архіві, фонд 201 «Греко-католицька митрополіча консисторія у Львові», містяться документи, які походять з архіву Почаївської лаври: 35 справ – від 1755 до 1928 рр. Вони представляють як василіанський період історії монастиря, так і наступний після нього – православний. Серед цих документів необхідно виділити «Пом'яник» (1775 р.) та заповіт монастирського фундатора Миколая-Василя Потоцького. З джерел православної доби можна виокремити рукописи «Опис Почаївської Успенської Лаври» (1859 р.), «Сказання про Почаївську Успенську Лавру», (1865 р.), «Літопис Почаєво-Успенської Лаври» (1874 р.) Два останні джерела раніше зберігалися в монастирській бібліотеці.

Частина архіву Почаївської Лаври знаходиться в Архіві польської провінції оо. Домініканців у Кракові. Це 23 рукописні документи, хронологічні межі яких охоплюють першу половину XVIII – другу половину XIX ст. Найбільш цінним документом архіву є рукописна «*Xięga cudów Obrazu Począjowskiego N Maryi Panny u Stopki*» (Книга чуд ікони Пресвятої Марії Диви Почаївської Божої Матері і Стопи).

Розкомплектування цілісного архівного комплексу Почаївської обителі, сформованого як результат монастирського розвитку, обумовлене суспільними трансформаціями. Збережені документи, які опинилися в різних збірках, не в повній мірі відображають історію цього знаного волинського чернечого осередку, що потребує подальших досліджень та пошуків можливих наявних частин архіву Почаївського монастиря.

UDC 271-055.1

Oleksandr Bulyha,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7459-5674>,

Director,

Rivne Regional Museum of Local Lore Cultural Center,

Rivne Regional Council,

Rivne, Ukraine

e-mail: olexa_b@ukr.net

ARCHIVES OF THE POCHAIV MONASTERY (1597–1939): CURRENT STORAGE PLACE

The current location, chronological and quantitative composition of the archival documents of the Pochaiv monastery were studied. Their nature has been established, and the reasons for their removal from the monastery archive have been partially clarified. Individual figures associated with the fragmentation of a complete archival collection are named.

Keywords: document, archive, Pochaiv monastery, disassembly, search.

УДК 095

Гальченко Олена Михайлівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1020-4675>,

кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця,

старша наукова співробітниця,

відділ кодикології та кодикографії,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: Galchenko@nbuv.gov.ua

ОПРАВИ СЕРБСЬКИХ РУКОПИСІВ XVII СТ.: СПРОБА АТРИБУЦІЇ

Розглянуто питання датування оправ XVII ст. на сербських рукописах, їхній сучасний стан та особливості вивчення. Висвітлено результати дослідження рукописів в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Ключові слова: атрибуція книжних оправ, сербські оправи XVII ст., сербська книжність, оздоблення сербських оправ, техніка оправлення.

У Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського при науковому описуванні масиву кириличних рукописів XVII ст. виявлена невелика кількість рукописних книг (далі – РК) сербського походження. Основний їх корпус міститься в колекції Церковно-археологічного музею колишньої Київської духовної академії (ф. 301) і становить 12 од. зб., 8 із яких мають оправи. Інтерес до них пов'язаний з тим, що всі вони, крім однієї, є первинними і їх вивчення може розширити знання про конструкцію, характер оформлення оправ зазначеного періоду та застосованих для цього інструментів.

При датуванні оправ виникли певні труднощі через відсутність інформації стосовно їх дослідження. Єдина праця, в якій містяться згадки про конструкцію та оздоблення сербських оправ XVII ст., опублікована 1974 р. Загоркою Янц. Через обмеженість наведених у роботі відомостей її не завжди можна використати для атрибуції оправ зазначеного періоду. Саме з цим ми стикнулися при описуванні досліджуваних оправ. Тому на початку їх вивчення, спираючись на спостереження колег, ми припустили, що окрема особа – майстер-інтролігатор або палітурна майстерня дотримувалися певних традицій як у техніці виготовлення, так і в зовнішньому оформленні оправ. При оздобленні це проявилось у застосуванні однотипних схем розташування тиснення та певного набору інструментів, які могли застосовуватись у різному поєднанні. Тому наявність на кількох оправах однакових схем тиснення з однаковими та подібними за формою та зображенням інструментів можуть вказувати на регіон, майстерню або майстра, що їх вживав. Оскільки більшість із досліджуваних оправ є первинними, датою їх створення доцільно вважати час написання РК, що визначається за філігранями на папері та записами із зазначенням дати їх створення.

У процесі вивчення первинних оправ до них було долучено ще дві вторинні оправи XVII ст., виявлені на сербських РК першої половини XVI ст. (№ 133 л, 376 л), конструкція та характер оздоблення яких близькі, а в деяких випадках тотожні до досліджуваних. З оправ були зроблені схеми розміщення тиснення та протирки із застосованих інструментів, які були систематизовані за подібністю використаних схем, характером та формою інструментів. Виявилось, що для оздоблення окремих оправ застосовано ряд спільних за формою та малюнком інструментів, вживання яких також співпадає з певними схемами тиснення. Було виділено п'ять груп

однотипних оправ: чотири репрезентують візантійську техніку оправлення (9 од. зб. = 10 оправ), а одна група – готичну (2 од. зб.).

Для оправ перших чотирьох груп характерна однотипна конструкція: дерев'яні кришки за розміром співпадають з форматом РК, а вздовж їх торців ідуть жолобки, що перериваються не доходючи до зовнішніх кутів; каптал виступає над краями кришок, а його кінці частково заходять на них; шиття блока «ланцюжком» робило корінець гладким після поволочення шкірою, сліпе тиснення наявне тільки на кришках. Між собою групи різняться лише формою жолобків на кришці, способом їх кріплення до книжного блока та характером оздоблення кришок.

Група 1 – № 368 п, 342 п (складається з двох окремих частин), 371 п – чотири первинні оправы датовані другою чвертю XVII ст. (між 1641–1646). Усі мають майже однакову схему розміщення тиснення на кришках. Відмінності спостерігаються тільки в дрібних деталях заповнення внутрішнього простору обрамлення та в поєднанні бордюрних басм обрамлення. Воно складається з двох рамок різного розміру, утворених із бордюрних басм, які облямовуються та поєднуються між собою в кутах потрійними лініями, їх перетини фіксуються басмами з концентричних кіл. Для оздоблення оправ цієї групи використано 10 басм, шість із яких вживано для оздоблення всіх оправ, що може бути вказівкою на походження з однієї майстерні. Запис на рукописі № 371 п про його переписування 1646 р. у монастирі Св. Павла на г. Афон (Греція) дозволяє віднести ці оправы до зазначеного регіону, тим більше, що ряд з подібних басм виявлено Дж. Будалісом на поствізантійських оправях Іверського монастиря на г. Афон.

Група 2 – № 129 л, 133 л – включає вторинні оправы XVII ст. Підставою для їх об'єднання стали не схеми розміщення тиснення, а застосовані для оздоблення інструменти. Басма у вигляді дзвоника за формою майже однакова на обох оправях, але дещо відрізняється від подібної басми групи 1. Майже ідентичну за формою басму наводить Дж. Будаліс. Оправа № 129 л має басми, що подібні за рисунком до басм на оправях № 342 п, 368 п, 371 п. Можна припустити, що оправы цієї групи також походять з монастирів Афона. Через нечисленність наявної інформації припущення є ймовірним і потребує подальших доказів.

Група 3 – 130 л, 376 л – первинні оправы, що датуються, відповідно, серединою XVI ст. та другою чвертю XVII ст. Мають майже однакову схему членування поверхні обох кришок. Єдина

відмінність – обрамлення на № 130 л має по одній додатковій горизонтальній орнаментальній смузі, що прилягає до нього впритул з середини. Форма обрамлення подібна до обрамлення групи 1. Спільним є також використання для обрамлення на обох оправах майже однакових за малюнком басм. Виявити подібні басма в літературі не вдалося, але з огляду на їх значну подібність можна припустити, що вони були створені якщо не в одній майстерні, то принаймі в одному регіоні.

Група 4 – № 131 л – первинна оправа. Наявність на рукописі дати написання – 1656 р., дозволяє точно датувати оправу 60-ми роками XVII ст. або початком третьої чверті століття. Композиція кришок цієї групи зустрічається на сербських оправах XVI ст., які наводить З. Янц, але в нашому випадку кути лінійного обрамлення фіксуються квадратними квітчастими басмами (відомі ще від XIV ст.), розташованими горизонтально у вигляді прямокутника, а не під кутом у вигляді ромбу, що характерно для оздоблення всіх оправ 1-ї групи та № 129 л з 2-ї. Схема розміщення тиснення на кришках однакова, різною є тільки кількість ліній (дві або три), що використані для членування поверхні. Крім того, у потрійних лініях центральна є ширшою за бічні. Простір між лініями заповнений круглими басмами двох видів, що різняться між собою розміром та зображеннями: одна містить спрощене зображення дракона, вписане в коло, а друга є стилізованою сніжинкою в колі дещо меншого діаметру. Аналогів цим басмам не вдалося знайти, але зображення драконів у різних варіантах зустрічаються на сербських оправах від XIII до XVII ст. включно.

Група 5 репрезентує оправу готичної конструкції – № 175 л, що є первинною оправою XVII ст. Вона вирізняється не тільки конструкцією та оздобленням, а й форматом у 8°, що не дозволяє звузити хронологічні рамки через складність її датування за філігранями. Схема розміщення тиснення на кришках однакова, дещо різняться за формою та рисунком кутики, відтиснуті в центрі кришок, що скомпоновані між собою у вигляді ромбу. Обрамлення складається з двох рамок різного розміру, виконаних подвійною лінією дорожником та з'єднаних між собою в кутах одинарною лінією. Воно подібне до обрамлення третьої групи, але зовнішні кути обрамлення фіксуються квітчастою басмою у вигляді 8-пелюсткової квітки. Це єдина оправа, що має тиснення на корінці: обабіч бинтів відтиснуто суцільну пряму дорожником, а в проміжках між ними – квітчасту басму.

Поширенню оправ нової готичної конструкції сприяло винайдення книгодрукування в Європі. Для них характерні такі ознаки: шиття на шнурах (одинарних чи подвійних), кришки більші за книжний блок з кантами та рантами, шкіряне покриття оздоблювалося золотим чи сліпим тисненням або здійснювалося з одночасним поєднанням обох видів тиснення. Оскільки книгодрукування в сербів не набуло значного поширення, візантійські оправи ще тривалий час превалювали над готичними при оправленні національних РК.

Незначна кількість наявних оправ не дозволяє чітко визначити конкретні території та майстерні їх виготовлення, але на підставі проведеного аналізу можна стверджувати, що оправи першої групи виготовлені на Афоні, а оправи другої зазнали впливу афонського стилю оформлення. Первинність досліджуваних оправ дозволяє більш точно окреслити хронологічні рамки їх вживання, що коливаються в межах другої та третьої чвертей XVII ст.

UDC 095

Olena Halchenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1020-4675>,

Candidate of Historical Sciences, Senior Research Fellow,

Senior Research Fellow,

Department of Codicology and Codicography,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: Galchenko@nbuv.gov.ua

BOOKBINDING OF SERBIAN MANUSCRIPTS OF 17TH CENTURY: ATTRIBUTION ATTEMPT

The issue of dating the bookbinding of the 17th century on the Serbian manuscripts and the modern state and peculiarities of their study were considered. The results of their study at the Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine are highlighted.

Keywords: attribution of bookbinding, Serbian bookbinding of the 17th century, Serbian booklore, decoration of Serbian bookbinding, bookbinding technique.

УДК 930.001.8

Гнатенко Людмила Анатоліївна,
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5287-0081>,
доктор історичних наук, старша наукова співробітниця,
старша наукова співробітниця,
відділ кодикології та кодикографії,
Інститут рукопису,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: gnatenko.manus@gmail.com

Горобець Ганна Сергіївна,
Директорка,
видавництво «Горобець»,
Київ, Україна
e-mail: anngor2010@gmail.com

**АКТУАЛЬНІСТЬ СПІВПРАЦІ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ
В. І. ВЕРНАДСЬКОГО ТА ВИДАВНИЦТВА «ГОРОБЕЦЬ»
У ПРОЄКТІ «ПОВЕРТАЄМО В УКРАЇНУ КУЛЬТУРНУ
СПАДЩИНУ»: ПРЕЗЕНТАЦІЯ ВИДАНЬ УКРАЇНСЬКОЇ
КИРИЛИЧНОЇ РУКОПISНОЇ КНИГИ XI–XIV СТ.**

Розглянуто актуальність здійснюваного видавництвом «Горобець» проєкту «Повертаємо в Україну культурну спадщину» та участі у ньому співробітників Інституту рукопису НБУВ. Розкрито значення співпраці двох установ у дослідженні й виданні української кириличної рукописної книги XI–XIV ст.; презентовано видання.

Ключові слова: проєкт «Повертаємо в Україну культурну спадщину», Інститут рукопису НБУВ, видавництво «Горобець», українська кирилична рукописна книга XI–XIV ст.

Актуальним є поєднання зусиль фахівців різних наукових інституцій і культурологічних установ, видавництв у дослідженні й виданні давньої української писемної спадщини. Важливою співпрацею є участь науковців й бібліотечних працівників Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ) у проєкті «Повертаємо в Україну культурну спадщину», який започаткований у 2009 році й багато років успішно

здійснюється видавництвом «Горобець» на чолі з натхненним організатором проекту директором Ганною Горобець.

Основною метою проекту «Повертаємо в Україну культурну спадщину» є розшук, сучасне наукове дослідження й факсимільне видання давніх українських кирилических книг, які знаходяться за межами України й фізичне повернення оригіналів яких є неможливим.

До сьогодні з найбагатшої книжкової спадщини Русі-України збереглося не більше 1% усіх рукописів, створених у князівських скрипторіях. Переважна більшість наших пам'яток (90%) зберігається в Росії. За часів як Царської Росії, так і в радянські часи українським ученим чинилися всілякі перешкоди щодо їх допуску до джерел. Розв'язана ж повномасштабна війна Росії проти України взагалі унеможливила наукову роботу з оригіналами. Збережена за кордоном, у різних країнах, давня українська рукописна книга залишається маловідомою й малодослідженою.

Ще одним важливим завданням проекту є пропагування середньовічної та ранньої модерної української рукописної книги за кордоном як історико-культурної та мовної спадщини саме Русі-України, а не загального східнослов'янського книжкового спадку. Проведений аналіз закордонних бібліотечних та музейних фондів описів, опублікованих каталогів виявив, що українська рукописна книга взагалі окремо не розглядається, а подається в контексті російської культурної спадщини, у зв'язку з чим актуальними є проведення атрибуції джерельної бази й виявлення рукописних книг українського походження.

У проекті факсимільно видано вісім українських рукописних книг, збережених за кордоном, із сучасними науковими розвідками щодо історії створення, побутування й вивчення кодексів та кодикологічними, палеографічними, мовознавчими, художніми дослідженнями: Луцьке Євангеліє XIV ст. (Москва, Росія); Луцький Псалтир 1384 р. (Флоренція, Італія); Холмське Євангеліє XIII ст. (Москва, Росія); Лавришівське Євангеліє XIV ст. (Краків, Польща); Реймське Євангеліє. Конволют XI ст., XIV ст. (Реймс, Франція); Віденський Октоїх XIII ст. (Відень, Австрія); Молитовник Гертруди X–XI ст. (Чівідале, Італія); Молитовник князя Володимира XIV ст. (Нью-Йорк, США).

Готується факсимільне видання Христинопільського Апостола XII ст., рукописні частини якого розпоршені по різних країнах, один

зошит зберігається в Інституті рукопису НБУВ. Планується й видання другого дослідного тому.

У проєкті беруть участь провідні українські фахівці з різних наукових інституцій. Співпраця науковців Інституту рукопису НБУВ щодо реалізації проєкту розпочалася від самого його початку. У роботі науковцям підтримку надавав і надає колишній директор Інституту рукопису, нині – генеральний директор НБУВ Любов Андріївна Дубровіна; всіляко сприяє й нинішня очільниця інституту Ольга Петрівна Степченко. Співробітники інституту надають консультативну та дослідну підтримку. Так, робота над проєктом розпочалася з підготовки до видання Луцького Євангелія XIV ст. (К., 2011). Фахівець з давньої східнослов'янської оправи Олена Михайлівна Гальченко, кандидат історичних наук, проводила консультації щодо оправи рукопису й брала участь у створенні за давніми зразками оправи для факсимільного видання. Вчена й до сьогодні продовжує надавати фахові консультації, зокрема щодо оправи Молитовника князя Володимира XIV ст. Спеціаліст з давньої музичної спадщини Еріка Станіславівна Клименко, кандидат історичних наук, надавала консультацію щодо музичних знаків Віденського Октоїха XII–XIII ст. У проєкті задіяна Людмила Анатоліївна Гнатенко, доктор історичних наук, яка проводить кодикологічні та палеографічні, графіко-орфографічні дослідження давньої української книги (Лавришівського та Реймського Євангеліїв, Віденського Октоїха та Молитовника князя Володимира), виступає відповідальним редактором низки видань, а також є куратором з укладання Реєстру української рукописної книги за кордоном.

Популяризації видавничого проєкту слугуватиме створений у рамках його реалізації сайт «Українська рукописна книга», на якому представлені всі основні матеріали щодо видань: <https://ukrmanuscript.com/en/about>

Презентація здійснених у проєкті видань та їх передача до Інституту рукопису є знаковою подією.

UDC 930.001.8

Liudmyla Hnatenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5287-0081>,

Doctor of Historical Sciences, Senior Researcher,

Senior Researcher,

Department of Codicology and Codicography,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: gnatenko.manus@gmail.com

Anna Gorobets,
Director,
Publishing House «Gorobets»,
Kyiv, Ukraine
e-mail: anngor2010@gmail.com

**RELEVANCE OF COOPERATION BETWEEN INSTITUTE OF
MANUSCRIPT OF V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF
UKRAINE AND GOROBETS PUBLISHING HOUSE IN PROJECT
“RETURNING THE CULTURAL HERITAGE TO UKRAINE”:
PRESENTATION OF EDITIONS OF UKRAINIAN CYRILLIC
MANUSCRIPT BOOK OF 11TH – 14TH CENTURIES**

The relevance of the “Returning the Cultural Heritage to Ukraine” project carried out by the Gorobets publishing house and the participation of the staff of the Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine in it was considered. The significance of the cooperation between the two institutions in the research and publication of Ukrainian Cyrillic manuscript book of the 11th – 14th centuries was revealed; edition is presented.

Keywords: project “Returning the Cultural Heritage to Ukraine”, Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Gorobets publishing house, Ukrainian Cyrillic manuscript book of the 11th – 14th centuries.

УДК 332.22(477.83)»1397»(093.2)

Горбач Тимур Сергійович,
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2769-5768>,
кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
відділ джерелознавства,
Інститут рукопису,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: tymur.horbach@gmail.com

**ЕПІЗОД З ІСТОРІЇ РОДУ ПАНІВ ДАВИДОВСЬКИХ
У СВІТЛІ РОЗМЕЖУВАЛЬНОГО АКТА (1397)**

Представлено не публікований раніше розмежувальний акт 1397 р., виданий

на прохання руських шляхтичів, серед яких фігурує Осташко Давидовський. Викладено короткий зміст документа, що містить чимало відомостей про топоніми Львівської землі, а також розміри та границі шляхетських маєтностей, зокрема сіл Горাপин та Монастир, що були отчиною пана з Давидова.

Ключові слова: розмежувальний акт, границя, пани Давидовські.

У одній із книг Жидачівського гродського суду, що зберігається у фондах Центрального державного історичного архіву України у м. Львові (ф. 7, оп. 1, од. зб. 79, с. 772–773) міститься документ від 1397 р. про розмежування сіл П'ятихвости (Piacychwosty), Батятичі (Batiatycze), Монастир (Manastyr) та Горাপин (Horpin). Останні два села належали Осташку Давидовському. Оригінал документа, що був написаний руською мовою, облятовано до гродських актів латинською абеткою. Текст акта з докладним коментарем до нього я планую видати окремою публікацією, тому нижче наведу лише його короткий зміст.

Згадки про панів Давидовських з'являються на сторінках джерел у середині XIV ст., після приєднання Руської землі до Польського королівства. У 1355 р. боярин Григорій Тимстич (Григір Тимошевич) за вірну службу нібито отримав від польського короля Казимира III село Давидів (біля Львова). І хоча цей привілей, що зберігся в копії, є фальсифікатом XV ст., у його основу, можливо, покладений раніше втрачений оригінальний документ. Від назви цього села Григорій та його син Осташко (пізніше – Станіслав) почали називатися панами з Давидова, або Давидовськими, за прикладом польської шляхти. Давидів був не єдиним земельним надбанням боярина Григорія, які він отримав з королівських рук. У 1352/1362 р. Казимир III надав йому у спадкове володіння села Горাপин, Вирів, Нагірці та Монастир, розташовані у Львівській волості.

У 1397 р. у Батятичах староста руський Ян з Гарнова виставив розмежувальний акт, з якого дізнаємося, що до нього звернулися пани Станіслав П'ятихвостський та Осташко Давидовський, представивши «korolew lyst u przykazanie korolewo», з проханням розібратися, де пролягають границі між королівським селом Батятичі та маєтностями зазначених шляхтичів, а також розглянути скаргу на Мацея, воєводу львівського, що незаконно поселив чоловіка на ім'я Дєрн на їхній землі. Виконуючи наказ короля, Ян з Гарнова зібрав старців з поближніх сіл, щоб ті посвідчили «pro kowa przybihty panski hranyci

ku Batiatyczom». Зі свого боку, пани Осташко Давидовський та Миколай Книсський/Кінський просили їх «wyznayte meze namy od Kamianki y od Manastyra od Horpina».

Варто зауважити, що т. зв. старці в земському праві Польського королівства визнавалися носіями колективної пам'яті про розташування, межі та еволюцію земельної власності в локальному, добре відомому їм географічному просторі. Свідчення, які вони надавали під час судових суперечок про розмежування маєностей, мали вагу доказів.

Старці розповіли, що земля, «hde sie Dern sełyt, to Piaczychwosty u staw Piaczychwostoski», після чого староста Ян з Тарнова зігнав Дерна з тієї землі. Далі вони описали границі Батятичів, Кам'янки, Горапина та Монастиря, одночасно згадавши про такі назви місцевостей, як «Дизаровський ліс», «Захарине дворище», «Звірині ловища» тощо. Завдяки цим свідченням відбулося розмежування володінь Осташка Давидовського та Миколая Книсського/Кінського, що й було зафіксовано в документі руського старости.

Наведений розмежувальний акт, безперечно, є цінним джерелом для вивчення суспільно-історичних процесів, що відбувалися на теренах теперішньої Галичини наприкінці XIV ст. Документ не лише подає нові відомості про історію роду панів Давидовських, але й поглиблює наші знання про правові способи розв'язання територіальних суперечок між шляхтою, а також, що не менш важливо, змальовує географічний ландшафт північно-східних теренів Львівської землі.

UDC 332.22(477.83)»1397»(093.2)

Tymur Horbach,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2769-5768>,

Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate,

Department of Source Studies,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: tymur.horbach@gmail.com

EPISODE FROM HISTORY OF THE DAVIDOVSKY CLAN IN THE LIGHT OF ACT OF 1397 ON DELIMITATION OF LAND OWNERSHIP

The previously unknown act of 1397 on the delimitation of land ownership request of Russian nobles, among whom Ostashko Davydovsky appears, is presented. The

brief content of the document, which contains a lot of information about the toponyms of the Lviv land, as well as the size and boundaries of the noble estates, in particular, the villages of Horapyn and Monastyr, which belonged to the lord of Davydov, is presented.

Keywords: delimitation act, border, Davydovsky clan.

УДК 016:091(477)

Добрянська Тетяна Андріївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7162-430x>,

кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця,

відділ кодикології та кодикографії,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: dobrianska_t@ukr.net

УКРАЇНСЬКА КИРИЛИЧНА РУКОПИСНА КНИГА XVII СТ. У ЗІБРАННІ ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ КНЯЗЯ БЕЗБОРОДЬКА

Представлена українська кирилична рукописна книга XVII ст. із зібрання Історико-філологічного інституту князя Безбородька у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Наголошено на дослідженні кодексів відповідно до сучасних вимог.

Ключові слова: Історико-філологічний інститут князя Безбородька, Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Інститут рукопису, українська кирилична рукописна книга XVII ст.

Історико-філологічний інститут князя Безбородька в Ніжині (далі - ІФІБ) в останній чверті XIX – 10-х роках XX ст. був знаним освітнім закладом університетського типу і одним із значних осередків розвитку археографічного, мовознавчого та літературного, палеографічного та історико-книгознавчого дослідження рукописної та книжкової спадщини України. Давні українські писемні пам'ятки посідають вагоме місце в колекції раритетних пам'яток ІФІБ. Рукописне зібрання Бібліотеки Історико-філологічного інституту князя Безбородька, згідно з розпорядженням Музейного відділу НКО УРСР від 15 листопада 1934 р., було передано 27 листопада 1934 р. з Ніжинського педагогічного інституту до Державної бібліотеки Всеукраїнської Академії Наук (нині – Національна бібліотека

України імені В. І. Вернадського, НБУВ). Нині, в книгосховищі Інституту рукопису НБУВ зібрання ІФІБ зберігається у фонді 310.

У зібранні ІФІБ наявні рукописи XIII–XX ст., зокрема й українська кирилична рукописна книга XVII ст. На сьогодні немає комплексного сучасного наукового каталогу даного зібрання. Є. Петуховим у роботі «Заметки о некоторых рукописях, хранящихся в библиотеке Историко-филологического института кн. Безбородько» (1895 р.) були описані найбільш цінні, на думку автора, рукописи із зібрання бібліотеки. Уперше каталожні описи рукописів бібліотеки ІФІБ були складені М. І. Сперанським – «Описание рукописей библиотеки Историко-филологического института князя Безбородко в г. Нежине» (1900; 1901–1905 рр.). Отож кодекси потребують новітнього дослідження й переписування на сучасних наукових засадах. Проведений нами критичний розгляд описів, представлених у каталогах Є. Петухова і М. Сперанського, а також вивчення конкретних рукописних книг XVII ст. дозволили нам виділити кодекси, які мають вагомий науковий інтерес. До наукового пошуку залучалися кириличні рукописні книги, написані церковнослов'янською мовою української редакції. Рукописи представлені в алфавітному порядку назв та хронологією створення:

1. Апостол, фонд 310, № 155. Рукопис датується початком XVII ст. Кодекс форматом 8°, 357 арк., написано півуставом одного почерку. Відсутній кінець тексту. Стан збереженості пам'ятки відносно задовільний.

2. Збірник Зерцало. Конволют, фонд 310, № 118. Рукопис датується 1680-ми роками (Зерцало, 1680 рр.; Пчола, початок XVIII ст.; Стародрукований фрагмент «Дидаскалія», 1653 р.). Кодекс форматом 4°, на 238 арк., написано скорописом та півуставом декількох почерків. Стан збереженості незадовільний.

Перше латиномовне видання тексту «Зерцало» було здійснено в XV ст. Але найбільшої популярності набули рукописні списки та переклади твору в Україні та Білорусії в XVII ст. Стародрукований фрагмент тексту «Дидаскалія» був надрукований в 1653 р. у друкарні Кутейнського Богоявленського монастиря, яка на той час була одним з найбільших центрів кириличного книгодрукування в Білорусії.

3. Златоуст, фонд 310, № 16. Рукопис датується початком XVII ст. Кодекс форматом 2°, 263 арк., написано півуставом та скорописом декількох почерків. Рукопис зберігся в задовільному стані.

4. Ірмологіон нотований, фонд 310, № 158. Рукопис нами датується останньою третиною XVII ст. Кодекс форматом 4°, 271

арк., написано півуставом декількох почерків. Початок і кінець тексту ірмологіона відсутній. Стан збереженості пам'ятки незадовільний.

5. Обиход та Трезвони, фонд 310, № 176. Рукопис нами датовано 80–90-ми роками XVII ст. Кодекс форматом 8° на 251 арк., написано півуставом з елементами скоропису. Відсутній кінець тексту. Стан збереженості пам'ятки незадовільний.

6. Тихвинської Богоматері служба та чудеса, фонд 310, № 31. Рукопис датується кінцем XVII ст. Кодекс форматом 4°, 350 арк., написано текст рукопису півуставом одного почерку. Стан збереженості пам'ятки задовільний.

Жанр оповідань про чудеса посідає вагомe місце серед жанрово-тематичного репертуару рукописної спадщини XVII ст. і, зокрема, досліджуваного зібрання. Християнська церква послідовно культивувала чудо як форму зв'язку людини та божественної сили. Святе Письмо сповнене легенд про різноманітні чудеса від Господа або від обраних Господом мужів: оповіді у Старому Завіті про Єноха, Вавилонську вежу, діяння Мойсея, пророка Ісаї, Іллі, пророка Даниїла; у Новому Завіті – про чудеса Ісуса Христа (перетворення води на вино, оживлення сина вдови, зцілення десяти прокажених у Самарії, воскресіння Лазаря тощо), всі вони були спрямовані на підтвердження Божої сили та зцілення.

Отже, українська кирилична рукописна книга XVII ст. із зібрання ІФБ з фондів Інституту рукопису НБУВ наразі потребують доопрацювання з огляду на новітні досягнення археографії та кодикології.

UDC 016:091(477)

Tetiana Dobrianska,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7162-430x>,

Candidate of Historical Sciences, Senior Researcher Fellow,

Department of Codicology and Codicography,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: dobrianska_t@ukr.net

**UKRAINIAN CYRILLIC HANDWRITTEN BOOKS OF THE 17TH
CENTURY FROM THE COLLECTION OF PRINCE OLEKSANDR
BEZBORODKO HISTORICAL-PHILOLOGICAL INSTITUTE**

Ukrainian Cyrillic handwritten books of the 17th century from the collection of the Prince Oleksandr Bezborodko Historical-Philological Institute of the Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine are presented. Emphasis is placed on the study of handwritten books in accordance with modern requirements.

Keywords: Prince Oleksandr Bezborodko Historical-Philological Institute, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Institute of Manuscript, Ukrainian Cyrillic handwritten book of the 17th century.

УДК 930.25 (477) (Пилипчук)

Дудка Юлія Борисівна,

ORCID <https://orcid.org./0000-0001-8693-4063>,

молодша наукова співробітниця,

відділ джерелознавства,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: dudka2412@gmail.com

ОСОБОВИЙ АРХІВ Р. Я. ПИЛИПЧУКА У ФОНДАХ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО: АРХЕОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД

Уперше презентовано архівну спадщину відомого українського театрознавця та історика культури Р. Я. Пилипчука, що зберігається у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Розглянуто особливості структурування складу документів особового архівного фонду вченого, які є важливим джерелом для вивчення історії українського театру.

Ключові слова: Р. Я. Пилипчук, особовий архівний фонд, Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, історія українського театру.

Серед численних особових фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ) важливе місце посідає архівна спадщина Ростислава Ярославовича Пилипчука, відомого українського театрознавця та історика культури. Унікальні за своїм змістом документи, що зберігаються в ІР НБУВ, відображають основні віхи життя

фондоутворювача та становлять вагомий джерельний масив для дослідників вітчизняної історії культури, зокрема театрознавців.

Пилипчук Ростислав Ярославович (10.07.1936 р. – 26.08.2014 р.) народився в с. Оришківці Гусятинського району Тернопільської області в родині державного службовця. Після закінчення українського відділення філологічного факультету Чернівецького державного університету працював науковим співробітником в Літературному музеї Ю. Федьковича, паралельно викладав рідну мову та літературу в середній школі Чернівців. Закінчив аспірантуру зі спеціальності «театральне мистецтво» в Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР (1960–1963 рр.). У 1963–1967 рр. – молодший, відтак старший науковий співробітник відділу театрознавства, учений секретар ІМФЕ імені М. Т. Рильського АН УРСР. Від 1977 р. – проректор з наукової роботи, а в 1983–2003 рр. – ректор Київського національного університету театру, кіно та телебачення імені Івана Карпенка-Карого.

Р. Я. Пилипчук пройшов довгий і плідний шлях у науці – від дослідника історії театру на західноукраїнських землях до автора узагальненої історії українського театру на всіх етнічних українських землях та поза її межами. Також він був відповідальним редактором наукового збірника «Театральна культура» (1980–1987 рр.), головним науковим редактором «Наукового вісника Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого» (2007–2012 рр.), співредактором чотирьох томів «Праць Театрознавчої комісії» в «Записках НТШ» (1999, 2003, 2007, 2011 рр.), упорядником низки видань, присвячених українській драматургії, а також збірників-спогадів про видатних діячів театрального та музичного мистецтва, зокрема І. Карпенка-Карого, М. Садовського, П. Саксаганського, М. Лисенка та багатьох інших, відомим франкознавцем. Історична концепція українського театру Р. Я. Пилипчука ґрунтовно викладена на сторінках колективних видань «Український драматичний театр», «Історія Української РСР», «Українська Радянська Соціалістична Республіка», «Історія української культури», «Становлення українського професіонального театру на Галичині» тощо.

Помер Р. Я. Пилипчук 26 серпня 2014 р., похований на Байковому кладовищі.

Особовий фонд ученого (№ 428) сформований з документів, які хронологічно охоплюють період 1963–2014 рр. Особистий архів

Р. Я. Пилипчука на постійне зберігання до ІР НБУВ передала в 2014 р. його дружина - Є.О. Гулякіна-Пилипчук. Він містить практично всі види документів, що відображають життєвий шлях та наукові здобутки науковця.

Здійснений джерелознавчий аналіз складу та змісту особового архівного фонду Р. Я. Пилипчука дозволив структурувати документальний комплекс за наступними розділами: біографічні документи (автобіографічні матеріали); наукова діяльність (статті, доповіді, рецензії); підготовчі матеріали та матеріали службової, професійної і громадської діяльності (доповідні, накази, наукові плани і звіти); листування; матеріали з дарчими написами; фотодокументи та матеріали інших осіб.

Рукописна спадщина Р. Я. Пилипчука має потужну наукову вагу для сучасних мистецтвознавців, зокрема театрознавців, отож має бути детально опрацьована та залучена до якнайширшого наукового обігу.

UDC 930.25 (477) (Пилипчук)

Yuliya Dudka,

ORCID <https://orcid.org./0000-0001-8693-4063>,

Junior Researcher,

Department of Source Studies,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: dudka2412@gmail.com

PERSONAL ARCHIVE OF R. YA. PYLYPCHUK IN FONDS OF INSTITUTE OF MANUSCRIPT OF V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE: ARCHAEOLOGICAL REVIEW

For the first time, the archival heritage of the famous Ukrainian theatre scholar and cultural historian Rostyslav Pylypchuk, which is kept in the fonds of the Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, is presented. Peculiarities of the structuring of composition of documents of the personal archival fond of the scientist, which are an important source for the study of the history of Ukrainian theater, were considered.

Keywords: R. Ya. Pylypchuk, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Institute of Manuscript, personal archive, history of Ukrainian theater.

УДК 94 (477) : 261.7

Затилюк Ярослав Володимирович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9666-2708>,

кандидат історичних наук,

науковий співробітник,

Інститут історії України,

Національна академія наук України,

старший науковий співробітник,

Національний музей історії України,

Київ, Україна

e-mail: yaroslav.zatylyuk@gmail.com

НОВІ ВІДОМОСТІ ПРО РЕМОНТ ДЕСЯТИННОЇ ЦЕРКВИ В 1760- Х РОКАХ (ЗА ДОКУМЕНТАЛЬНИМИ МАТЕРІАЛАМИ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО)

Систематизовано дані відомих досліджень про ремонт Десятинної церкви в середині XVIII ст. Відзначаються їхні неточності, а також уводиться до наукового обігу грамота київського митрополита Арсенія 1761 р. з колекції Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Документ важливий для визначення характеру ремонту споруди Десятинної церкви в 1760-х роках, зведеної коштом митрополита Петра Могили.

Ключові слова: Десятинна церква, ремонт, київський митрополит Арсеній Могилянський, грамота, Інститут рукопису, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Як відомо, після руйнування в 1240 р. Десятинна церква двічі відбудовувалася – в 1630-х роках починаючі і коштом митрополита Петра Могили (1632–1647) і протягом 1830-х років – після перших археологічних досліджень храму з ініціативи митрополита Євгенія Болховітінова (1822–1837). Між цими двома відбудовами, різними за архітектурними рішеннями та ідейно-політичними інтенціями, храм неодноразово ремонтувався. Відбудови і ремонти були спричинені репутацією Десятинної творінням рук хрестителя Русі Володимира Святославича (980–1015) та її загальним реноме як «місця пам'яті» нащадків Русі. Поза тим, з усіх ремонтів храму за два століття, між 1630–1830-ми роками, в епіцентрі уваги дослідників опинилися виключно ремонтні роботи, здійснені коштом княгині Наталії

(Нектарії) Долгорукої в 1750–1760-х роках. При цьому, як не парадоксально, наведені відомості про це містять чимало неточностей, які вдається вирішити лише завдяки документальним джерелам.

Спершу уточнимо: інформація всіх досліджень і науково-популярних дописів про ремонт храму в середині XVIII ст. заснована на творчому переказуванні повідомлення в *Історії держави російської* Миколи Карамзіна. У примітці до розповіді у другому виданні 1818 р. про зведення першохраму та поховання у ньому хрестителя Русі [прим. 488 на с. 196–197] зазначено, що в час митрополита Арсенія Могилянського княгиня Нектарія (Наталія) Борисівна Долгорука, схимниця київського Фролівського монастиря, а до того «дружина знаменитого нещасливця, страченого за імператриці Анни Іванівни», своїм коштом «відновила давні рештки Десятинної церкви». Суть ремонту полягала в ліквідації тріщини у стіні вітваря. Карамзін апелював до свідчень відомого київського проповідника Іоанна Леванди, наданих у листі до Миколи Бантиш-Каменського. Сам Леванда про ремонт знав від родички Долгорукої, пані Хітрової. Важливо, у виданні Карамзіна немає вказівки на рік, коли це сталося. Уточнення з'явилося майже через півстоліття – у виданні Миколи Сементовського 1857 р. «Галерея київських старожитностей» [зошит 7, с. 48]. Тут, без посилання на джерело, вказано, що ремонт почався 1758 р. Ця дата стабільно повторювалась у всіх наступних дослідженнях.

Наведену вище інформацію вдається суттєво скоригувати завдяки грамоті київського митрополита Арсенія Могилянського від 14 червня 1761 р., якою регламентувалися ремонтні роботи у споруді Десятинної церкви, зведеної на руїнах першохраму за митрополитства Петра Могили. Грамоту виявлено нами за результатами фронтального огляду фондів колекцій Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ). Документ міститься серед різних паперів документального збірника із зібрання колишнього Церковно-археологічного музею Київської духовної академії, за описом Лебедева № 225 [арк. 225]. Згідно з документом, митрополит благословляє ремонт храму зовні і зсередини коштом княгині Горчакової (Долгорукої). При цьому спеціально обумовлено заплановані роботи: передбачалося зробити двері у вітварній частині храму задля зменшення вологості, через яку псується церковне начиння: «у церкві нині лише одні двері наявні, через це складно

з провітрюванням». А це, в свою чергу, спричиняє те, що «ризниця та церковне начиння тліють і псуються», потрібна постійна циркуляція повітря, що може забезпечити встановлення ще одних дверей – у вітальній частині справа. У документі також спеціально відзначено, що дозвіл на ці роботи надано після запевнень майстра Йоана Фирликовського (його письмове запевнення збереглося у збірнику), що встановлення додаткових дверей не спричинить шкоди всьому храму.

Документ дає змогу уточнити час початку і характер ремонту в Десятинній церкві, в тій її споруді, що збудована в 1630-х роках коштом митрополита Петра Могили. Можемо стверджувати, в 1760-х роках проводилися не просто фасадні роботи, а й реконструкції більш масштабного характеру. Це також означає, що Десятинна церква продовжувала перебувати в епіцентрі уваги і в середині XVIII ст.

Інший важливий висновок полягає в тому, що різножанрові документальні колекції ІР НБУВ є важливим полем для дослідників минулого Десятинної церкви. Це стосується не лише відомостей про перебудови і ремонти споруд самого храму, а й більш широкого спектру питань, зокрема археологічних досліджень фундаментів першохраму Русі впродовж XIX–XX ст., особливостей функціонування Десятинної церкви як церковної інституції в XVII–XIX ст., її місця в соціокультурному просторі Києва та всієї України загалом. Дослідження цих та інших питань передбачає здійснення фронтального перегляду фондів колекцій ІР НБУВ. Відповідні роботи вже розпочато цього року в рамках реалізації спільного науково-дослідного проекту Національного музею історії України та Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, підсумком якого має стати підготовка видання «Десятинна церква: старі знахідки в новому світлі» (назва робоча).

UDC 94 (477) : 261.7

Yaroslav Zatyliuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9666-2708>,

Candidate of Historical Sciences,

Research Fellow,

Institute of History of Ukraine,

National Academy of Sciences of Ukraine,

Senior Research Fellow,

National Museum of History of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: yaroslav.zatyliuk@gmail.com

**NEW INFORMATION ABOUT RENOVATION OF THE TITHE
CHURCH IN THE 1760S (BASED ON THE DOCUMENTS OF
INSTITUTE OF MANUSCRIPT OF V. I. VERNADSKYI NATIONAL
LIBRARY OF UKRAINE)**

The data of the key studies on the renovation of the Tithe Church in the middle of the 18th century have been systematized. Their inaccuracies are noted, and a charter of Metropolitan Arseniy of Kyiv of 1761 from the collection of the Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine is also introduced. The document is important for determining the nature of the renovation of the building of the Tithe Church in the 1760s, built at the expense of Metropolitan Petro Mohyla.

Keywords: Tithe church, renovation, Kyivan Metropolitan Arseniy Mohylianskyi, charter, Institute of Manuscript, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

УДК 027.54(477-25)НБУВІР:025.171:091(497.11)”16”

Іванова Ольга Андріївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8226-0401>,

кандидатка філологічних наук, старша наукова співробітниця,

старша наукова співробітниця,

відділ кодикології та кодикографії,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: rukopisivanova@gmail.com

**ЗАПИСИ В СЕРБСЬКИХ КОДЕКСАХ XVII СТ. З
КОЛЕКЦІЇ ЦЕРКОВНО-АРХЕОЛОГІЧНОГО МУЗЕЮ
КИЇВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ АКАДЕМІЇ ІНСТИТУТУ
РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО:
ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ**

Розглянуто записи в сербських кодексах XVII ст., що зберігаються у фонді Церковно-археологічного музею КДА Інституту рукопису НБУВ. Встановлені історичні персоналії та місця, пов'язані з їх долею. Висвітлено відображені в записах обставини побутування рукописів та історію місць їх створення і зберігання.

Ключові слова: сербські рукописні книги XVII ст., записи в сербських

рукописних книгах, колекція Церковно-археологічного музею, історія Сербії.

Основний корпус сербських РК та уривків, що зберігаються в ІР НБУВ, міститься в колекції ЦАМ КДА (ф. 301). Вони надійшли до Київської духовної академії переважно через відомих учених-колекціонерів – архимандрита Антоніна Капустіна та протоієрея Михайла Раєвського.

Описи цих РК у каталогах М. І. Петрова та О. О. Лебедева, організованих за предметно-тематичним принципом, розміщені серед описів рукописів іншого походження, здебільшого східнослов'янського, що ускладнювало їх розгляд окремим блоком, зі своїми внутрішніми зв'язками. Виокремлення таких РК у групу за національною ознакою дає можливість дослідити їх створення та долю на спільному для них історичному тлі.

Як відомо, ще з кінця XV ст. майже всі країни Балканського півострова були захоплені Османською імперією. Неодноразові повстання народів півострова значного успіху не мали. Значну роль у політичному та культурному житті населення відігравала Православна церква – Печський патріархат у Сербії і, зокрема, Цетінська митрополія в Чорногорії, яка протягом XVI–XVII ст. зусиллями своїх митрополитів зберегла відносну свободу краю від турків. Головними осередками культури та писемності були майже виключно монастирі, деякі з яких у минулі часи мали типографії та друкували книги, але в дуже невеликій кількості, тому постійний попит на богослужбну літературу задовольнявся в той час виключно переписуванням необхідних книг.

Переважна більшість сербських РК, що зберігаються в колекції ЦАМ КДА, містить записи. Особливий інтерес викликають ті з них, де згадуються не лише їх творці, але також монастирі, вкладники, церковні ієрархи тощо, що дає змогу, ідентифікуючи певні топоніми та історичні особи, поринути в тогочасні історико-географічні реалії та уточнити обставини або місця створення книги.

Так, у Мінеї місячній 1608 р. (№ 128 л) таким фактором, що допомагає встановити, хоча й досить широко, географію написання книги, є згадування правлячого архієрея – митрополита Чорногорського і Приморського Рувима (Негуша, 1593–1639). У кількох кодексах писці вказують, крім свого імені та дати, також монастирі, в яких вони працювали. Так, Мінея 1630 р. (№ 130 л) є, за записом писця Фоми, вкладом у чорногорський Успенський монастир

Пива, збудований незадовго до її створення – у 1573–1586 роках. Пізніше Мінея потрапляє до митрополита Герцеговинського Саватія II, про що свідчить його власноручний запис. У власності того самого архієрея знаходилася також ще одна богослужбна книга з фонду ЦАМ – Синтагма Матфея Властаря XVI ст. (№ 376 л).

Архієпископ Паїсій, сербський патріарх, залишив вкладний запис у Мінеї на січень початку XVII ст. (№ 129 л) у монастир Убожац з церквою Введення Богородиці в Ангеловій Тополниці – монастир з такою назвою не зберігся і був порівняно нещодавно ідентифікований сербськими дослідниками (зараз відомий як Ржавац); вкладник наводить цікаві драматичні обставини, що супроводжували вклад, а також важливе свідчення про будівництво у 1622 р. церкви в монастирі. Короткий купчий та вкладний запис, розміщений у тому самому рукопису над вищезгаданим, свідчить про купівлю, вклад та коротке перебування Мінеї до Убожиця в монастирі Витовниці в історичній області Браничеве східної Сербії.

Записи в іншій Мінеї (№ 131 л) свідчать про її перебування щонайменше у двох чорногорських монастирях: написана 1656 р. в монастирі Біла при церкві св. Георгія, у XVIII ст. книга опиняється в Цетінському монастирі Різдва Богородиці, можливо через те, що на початку XVIII ст. монастир і церкву вицент спалили турецькі війська.

Кілька кодексів з колекції ЦАМ створені на Афоні, який відігравав значну роль в історії сербської писемності. Тріодь цвітна 1646 р. (№ 371 п) та Псалтир із Соборником 1643 р. (№ 13 л) написані в монастирі Святого Павла, який, поряд із Хиландаром, населяли сербські ченці. Обидва рукописи створені писцем Євфимієм, особистість якого є відомою в літературі, його перу належать кілька рукописів, що зберігаються в бібліотеках різних країн. Псалтир 1643 р., крім його запису, містить ще два записи XVIII ст.: власницький ченця Симеона Ювичича (1767 р.) та купчий попа Станка (1783 р.) зі згадуванням «глада великого».

Слід зазначити, що книги Святопавлівського монастиря, зокрема сербські, існують дотепер завдяки вивезенню їх протягом XIX ст. з Афону дослідниками-відвідувачами, оскільки в 1903 р. велика бібліотека монастиря загинула внаслідок пожежі, і зараз там немає жодної сербської РК.

Таким чином, завдяки записам, які збереглись у більшості наявних у фонді ЦАМ КДА сербських рукописів XVII ст., є можливість простежити історію їх побутування та встановити

участь в їх долі певних історичних осіб, а також зафіксувати деякі події з життя Сербської Церкви.

UDC 027.54(477-25)НБУВІР:025.171:091(497.11)”16”

Olha Ivanova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8226-0401>,

Candidate of Philological Sciences, Senior Research Associate,

Senior Research Associate,

Department of Codicology and Codicography,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: rukopisivanova@gmail.com

**RECORDS IN SERBIAN CODICES OF 17TH CENTURY FROM
COLLECTION OF CHURCH-ARCHAEOLOGICAL MUSEUM OF KYIV
THEOLOGICAL ACADEMY IN INSTITUTE OF MANUSCRIPT
OF V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE:
HISTORICAL AND GEOGRAPHICAL ASPECTS**

The records in the Serbian codices of the 17th century, which are kept in the fond of the Church-Archaeological Museum of the Kyiv Theological Academy in the Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, were considered. Historical personalities and places associated with their fate are established. The circumstances of the existence of the manuscripts reflected in the records and the history of the places of their creation and storage are highlighted. *Keywords:* Serbian manuscripts of the 17th century, records in the Serbian manuscripts, collection of the Church-Archaeological Museum of the Kyiv Theological Academy, history of Serbia.

УДК 003.29

Клименко Еріка Станіславівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6090-0586>,

кандидатка історичних наук,

наукова співробітниця,

відділ кодикології та кодикографії,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: KlymenkoE@nbuv.gov.ua

КОМПЛЕКТ ПАРТЕСНИХ ПОГОЛОСНИКІВ ПІД ШИФРОМ ФОНД 306, № 43: КОДИКОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Здійснено кодикологічний аналіз комплекту партесних поголосників, що зберігається в ІР НБУВ під шифром Ф. 306, № 43. Розглянуто історію формування та структуру змісту збірника, уточнено його датування.

Ключові слова: рукопис, поголосники, партеси, філіграні, концерти.

Київська колекція партесної музики XVII–XVIII століть, яка зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі ІР НБУВ), є важливим джерелом церковно-музичної спадщини України і має значну культурно-історичну та наукову вартість. Неоціненний внесок у дослідження цієї колекції зробила Ніна Олександрівна Герасимова-Персидська. Вчена здійснила археографічний опис восьми з дев'яти комплектів колекції та створила інципітний каталог, в якому подано початкові фрагменти нотного тексту піснеспівів, переведеного з київської квадратної нотації в сучасну та зведеного в партитуру. Попри важливу роботу Н. О. Герасимової-Персидської стосовно дослідження київської колекції партесної музики, вчена не ставила собі за мету провести всебічну кодикологічну розвідку манускриптів. Головним нашим завданням є докладне вивчення зовнішніх та внутрішніх складових рукописних книг, аналіз змісту та філігранознавче дослідження всіх партій кожного комплекту, уточнення датування на основі комплексного наукового підходу.

Серед поголосників київської колекції показовим є комплект, який вміщує найменшу кількість концертів, але найбільшу кількість творів, авторство яких належить Миколі Дилецькому. Він міститься в зібранні рукописів бібліотеки Києво-Печерської лаври під шифром ф. 306, од. зб. 43 (старий шифр 43п/XVIII-16). Комплект має складатися з восьми партій, однак у київській колекції їх є сім, відсутня партія дисканту другого. Партії комплекту зібрані з раніше існуючих окремо творів та невеликих зошитів, різних за походженням та часом, які пізніше були оправлені в одну книгу. Оправа – картон у шкірі, середина XVIII ст.

Блок книги кожного поголосника розбитий. Стан збереженості аркушів поганий, значна їх кількість випадає, зокрема в партіях дисканта першого, альта першого та баса першого. Через це при сучасній фоліації було порушено послідовність деяких творів.

Наприклад, у партії альта другою частиною Ірмосів Різду Христовому вміщена на початкових аркушах (арк. 1–2), а решта вставлена в кінці рукопису (арк. 61–64). Також частина філіграней (деякі різновиди *ProPatria* та *Герб Амстердама*) погано проглядаються.

Даний комплект був зібраний в основному з піснеспівів, створених на тексти псалмів. Окрім того, до його складу входить Служба Божа, служба Пасхи (Воскресенський канон), ірмоси Різду Христовому, славник Дмитрію Солунському тощо. У партії баса першого вміщено «Реєстр коликое число имеется в книгах сих Концертов» (далі – реєстр), який налічує 37 номерів. Н. О. Герасимова-Персидська розширила цей список до 54 інципітів концертів та їхніх частин. Більшість творів анонімна. У рукопису є лише одна вказівка на авторство творів – це «Служба Божія», де в партії баса першого на арк. 11 зазначено: «творець Николай Дилецкій». Н. О. Герасимовою-Персидською за стильовими ознаками було встановлено авторство ще декількох творів, які належать перу М. Дилецького: Воскресенський канон та концерт «Вошел еси во церковь». Усі твори Миколи Дилецького, що належать до комплекту, переведено в сучасну нотацію, зведено в партитуру та опубліковано.

Нами здійснено порівняльний аналіз змісту за рукописом, інципітним каталогом та реєстром, який дозволив віднайти твори, що не увійшли до інципітного каталогу Н. О. Герасимової-Персидської. Це концерти «Таинство странное вижду» (№ 2 в реєстрі), «Прийдите людие трипостасному Божеству поклонимся» (№ 11), «Днесь созывает всемирное торжество» (№ 18).

Окрім того, в деяких партіях були виявлені твори, відсутні як у каталозі, так і в реєстрі. Це концерти «Восприемлему Тебе, Христе» та «Все подает Дух Святой», а також духовні твори другої половини XVIII ст. «Милость мира» і «Тебе поем», написані круглою італійською нотацією. Всі ці твори були, ймовірно, дописані на чистих аркушах уже після комплектування блоку рукопису та його опрацювання в середині XVIII ст.

Спираючись на найбільш збережені партії комплекту, нами був здійснений поаркушевий аналіз змісту, почерків і філіграней в усіх поголосниках. Було визначено, що це конволютний збірник, написаний близько 25-ма почерками (скорописом та півустановом XVII–XVIII ст.). У партіях комплекту виявлено понад 20 філіграней та їхніх різновидів. Комплект можна умовно поділити на 3 частини.

Початкова частина всіх по голосників утворена першими 10-ма творами за реєстром. З них № 1–3, 7 та 10 записані одним почерком – чітким, дрібним вправним скорописом XVIII ст. Заголовки служб та ініціали кіноварні. Тут ідентифіковані такі філіграні у різних партіях: *Герб Ярославля // ЯѠЗ, ProPatria / БАГ // АГ вензель* (2 різновиди), *ProPatria* з написом *ProPatria*, *ProPatria / АГБ // АГ вензель*, *КОМЕРЦЬ КОЛЕГИИ*. Ця частина датована за філігранями 40–50-ми роками XVIII ст.

Середня частина відповідає № 11–27 за реєстром. Почерки так само акуратні й вправні. Тут виявлено такі філіграні та їхні різновиди: *Голова блазня, Герб Амстердама* (3 різновиди), *Герб 7 провінцій, Подвійне коло з літерою W внизу, Двоголовий орел під короною з серцем посередині і ключами в лапах*. Ця частина датована за папером кінцем 50-х, 70-ми, 80–90-ми роками XVII ст. та 10-ми роками XVIII ст.

Кінцівка комплекту (№ 28–37 за реєстром) – найменш збережена, частина аркушів випадає, поля обрізані. Почерки більш недбалі, збільшена їхня кількість. Заголовні ініціали чорнилом, або й зовсім відсутні. Виявлені філіграні: *Герб Ярославля, ProPatria з написом ProPatria, РФ лігатура в картуші // ВЕ курсив, РФ лігатура в картуші з кулями біля основи // ВЕ курсив, РѠ // ВЕ курсив* (2 різновиди). Ця частина датована за філігранями 40-ми – кінцем 50-х років XVIII ст. Отже, комплексний аналіз партій комплекту показав, що час його створення охоплює період від кінця 50-х років XVII ст. до кінця 50-х років XVIII ст.

У партіях комплекту також виявлені маргінальні записи, що стосуються історії та побутування рукопису. Це записи, пов'язані з основним текстом (авторство творів, характер виконання, а також дописані уривки з концертів), та приписки виконавців (їхні імена, висловлювання, які характеризують життя та побут півчих тощо).

Отож проаналізовано структуру змісту поголосників комплекту. Розглянуто історію формування книжного блоку, проаналізовано почерки, маргінальні записи. Філігранознавчий аналіз кожної партії комплекту дозволив уточнити датування цього конволютного збірника, що має важливе значення для подальших музикознавчих, історичних, музично-джерелознавчих та кодикологічних досліджень.

UDC 003.29

Erika Klymenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6090-0586>,

Candidate of Historical Sciences,

Researcher,

Department of Codicology and Codicography,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: KlymenkoE@nbuv.gov.ua

SET OF PARTBOOKS WITH PARTSONGS UNDER CODE F. 306, NO. 43: CODICOLOGICAL RESEARCH

In this work, we implemented a codicological analysis of the set of partbooks saved in the fonds of the Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine under the code F. 306, No. 43. We clarified the dating, the history of formation and the structure of the set of partbooks.

Keywords: manuscript, filigree, partsongs, partbooks, parted concert.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:025.171]:[930.253:94] Компан О.С.

Клименко Ірина Валентинівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0081-2055>,

кандидатка історичних наук,

старша наукова співробітниця,

відділ джерелознавства,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: irinaklim18@gmail.com

НОВІ НАДХОДЖЕННЯ ДО АРХІВУ УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИКА О. С. КОМПАНА, ЯКИЙ ЗБЕРІГАЄТЬСЯ У ФОНДАХ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО: АРХЕОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД

Наукова стаття репрезентує нові надходження до архівного фонду українського історика О.С. Компан (1916–1986), дослідниці середньовічної історії України, що зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Ключові слова: О. С. Компан, нові надходження, архів, український історик, Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

В Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського зберігається комплекс документальної спадщини вченої О.С. Компан, з якого сформований особовий фонд 297, опис № 1. Науково-технічне опрацювання документів і науковий опис фонду О.С. Компан, виконані старшою науковою співробітницею І. В. Клименко й завідуючою відділом кодикології та кодикографії, тривали від 2016 до 2019 рр. Загальний обсяг опису № 1 на той час складав 884 од. зб. й охоплював документи з 1920 по 1986 рр.

У 2021 р. були виявлені окремі неописані документи О.С. Компан. Науково-технічна обробка опису № 1 (продовження) фонду № 297 виконувалася старшим науковим співробітником Інституту рукопису НБУВ І. В. Клименко від 1921 до 1923 рр. Опис № 1 (продовження) складається з 109 од. зб. і має крайні дати: 1956–1986 рр. Отож був сформований особовий архів українського історика О.С. Компан (ф. 297, 993 од. зб., крайні дати: 1920–1986 рр.).

Компан Олена Станіславівна (19 березня 1916 р., м. Єнакієво (нині Донецька обл. – 17 липня 1986 р., м. Київ) – український історик, кандидат історичних наук (1950 р.), доктор історичних наук (1964 р.). Дружина українського письменника, перекладача, критика І. Ю. Сенченка.

Самостійне доросле життя О.С. Компан розпочалося у 1933–1934 рр. з навчання в Інституті іноземних мов і Польському педагогічному інституті м. Києва. У 1935–1936 рр. О.С. Компан викладає в середній школі м. Києва. У 1939–1940 рр. – старший методист і екскурсовод Київського екскурсійного бюро м. Києва. Навчалася на історичному факультеті Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. О.С. Компан – науковий співробітник Чернівецького краєзнавчого музею. В роки Другої світової війни О.С. Компан була в евакуації в Узбекистані. В 1944–1947 рр. – заввідділом історії ХІХ ст. Державного республіканського історичного музею УРСР в м. Києві. З 1947 р. працювала в Інституті історії АН УРСР (з 1953 р. Інститут історії України НАН України; нині Інститут історії України НАН України). З 1947 по 1950 рр. – навчання в аспірантурі Інституту історії АН УРСР. У 1950 р. – захист кандидатської дисертації «Формування робітничого класу залізорудної та металургійної промисловості Півдня України у 80–90-х роках 19 століття» під керівництвом Ф. Лося. У 1950–1956 рр. –

молодший науковий співробітник, 1956–1972 рр. – старший науковий співробітник Інституту історії АН УРСР. У 1964 р. захистила докторську дисертацію «Міста України в другій половині 17 століття». О.С. Компан брала участь у русі шістдесятників, діяльності Українського товариства охорони пам'яток історії та культури і була членом редакційної колегії щомісячного республіканського радіожурналу «Скарби України». 12 вересня 1972 р. О.С. Компан було звільнено з роботи («за пропаганду буржуазно-націоналістичних ідей і дружні взаємини з репресованими дисидентами»), як зазначено в документах Інституту історії АН УРСР), тоді ж офіційно почала діяти заборона на видання праць. Померла 17 липня 1986 р.

Видовий склад нових архівних документів О.С. Компан дозволив сформувати іншу структуру опису №1 (продовження) фонду № 297, яка містить три розділи. Перший розділ «*Наукова діяльність*» складається з праць ученої з історії України XVII–XVIII ст. під час роботи у відділі історії феодалізму Інституту історії АН УРСР. Це: монографія «Генезис капитализма на Украине», запланована Інститутом історії АН УРСР на 1967 р. у співавторстві з О.М. Апанович; «Культура України в другій половині XVI – першій половині XVII століття», планова робота Інституту історії АН УРСР (III квартал 1966 р. – II квартал 1968 р.; 7 др. арк.); переклад з польської мови передмови праці Я. Ліппоман «Бунт гайдамаків на Україні в 1768 р.»; численні статті, присвячені історії середньовіччя: «Благословен еси у помилках твоїх, Несторе», «Історія Кам'янець-Подільського як центру ремісничого навчання в XVII–XVIII ст.»; доповіді.

Другий розділ «*Рецензії О.С. Компан*» містить критичні рецензії й відгуки О.С. Компан на праці відомих науковців та окремі видання. Рецензії на: кандидатську дисертацію З.І. Хижняк «Киево-Могилянская академия и её роль в межславянских культурных связях», Є.М. Годованюк «Острожский замок»; наукові праці: Т.І. Франко «Іван Франко як історик Хмельниччини», М. Брайчевський «Т.Г. Шевченко – дослідник історико-культурної спадщини українського народу», В. Кречетун «Кріпаки Києво-Печерської лаври (50–80 рр. XVIII ст.)», Я. Дзира «Межигірський козацький літопис»; на макет видання «Історія українського мистецтва», т. III, збірник «Київська Старовина», т. II, історичний роман К. Басенко «Початок».

Третій розділ «Листування» складається з епістолярної спадщини О.С. Компан, яка найповніше ілюструє напрями її наукової діяльності. Цікаве коло листування з приватними особами, серед яких: О.М. Апанович, М.Ю. Брайчевський, С.І. Білокінь, Я.Д. Ісаєвич, Л.П. Костенко, М.Є. Котляревська, Ю.П. Лащук, Ф.П. Шевченко та інші; родинне листування з рідними – І.Ю. Сенченком, родинами Ейсимонтів, Компан-Сенченко. Коло спілкування О.С. Компан з офіційними установами окреслює напрями її службової та професійної діяльності: Львівський інститут прикладного та декоративного мистецтва, Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, редакції видавництв, редакція газети «Літературна газета» та ін. Науково-довідковий апарат складають покажчики імен, географічних назв, установ та організацій.

Дослідження О.С. Компан зробили вагомий внесок в історичну науку і мають значення для вивчення минулого українського народу. Виявлені нові документи важливі для багатьох дисциплін – джерелознавства, епіграфіки, палеографії, хронології, мовознавства, мистецтвознавства й історії культури.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:025.171]:[930.253:94] Kompan O.S.

Iryna Klymenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0081-2055>,

Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate,

Department of Source Studies,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: irinaklim18@gmail.com

**NEW RECEIPTS TO ARCHIVES OF UKRAINIAN HISTORIAN
O. S. KOMPAN IN FONDS OF INSTITUTE OF MANUSCRIPT
OF V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE:
ARCHEOGRAPHIC SURVEY**

The scientific article represents new receipts to the archival fond of the Ukrainian historian O. S. Kompan (1916–1986), a researcher of the medieval history of Ukraine, which is kept in the Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

Keywords: O. S. Kompan, new receipts, archive, Ukrainian historian, Institute of Manuscript of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

УДК 016:091:930.25(044)

Коваль Тетяна Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9207-7512>,

кандидатка історичних наук,

завідувачка відділу,

відділ джерелознавства,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: ktvbon@ukr.net

РОДИННА ЗБІРКА ЛАЗАРЕВСЬКИХ: ІСТОРІЯ НАДХОДЖЕННЯ ТА ОПРАЦЮВАННЯ

Висвітлено основні етапи формування та опрацювання рукописної збірки Лазаревських, яка зберігається у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Ключові слова: О. М. Лазаревський, К. О. Лазаревська, Інститут рукопису, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, опис, документи, колекція.

У фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ) серед різноманіття рукописних збірок особливе місце займає надзвичайно цінний документальний комплекс родини Лазаревських, який містить значний масив матеріалів з історії України XVII–XVIII ст. Історія створення збірки Лазаревських сягає другої половини XIX ст., коли колекціонуванням книжкових видань та архівних документів почав займатися Олександр Матвійович Лазаревський. Наприкінці XIX ст. його зібрання вважалося одним з найкращих серед приватних бібліотек. Рукописний розділ бібліотеки включав універсали гетьманів, укази російських царів та польських королів, копії урядових розпоряджень, церковні акти, матеріали з історії українських полків, міст, цехів, щоденники, листування різних осіб та ін.

У 1901 р. О.М. Лазаревський подарував свою бібліотеку Імператорському університету Св. Володимира.

До ІР НБУВ основна частина рукописної збірки Лазаревських надійшла у складі бібліотеки колишнього Імператорського університету Св. Володимира, яку було передано до Всенародної бібліотеки України (нині – НБУВ). Згідно з архівними документами,

4 листопада 1927 р. директором бібліотеки Київського інституту народної освіти О.А. Назаревським та бібліотекарем ВБУ Ф. П. Максименком був підписаний акт передачі частини бібліотеки колишнього університету, а саме рукописних документів, до відділу рукописів ВБУ. Одночасно з рукописами надійшли й інвентарні книги на рукописи Університетської колекції та списки власне колекцій. Список колекції Лазаревського складав короткий машинописний перелік. До акту передачі додано «перевірочний список» рукописів Лазаревського, в якому зафіксовано 72 номери в 129 опрацьованих томах та низку не рукописних матеріалів – малюнків, мап, портретів та 6 книжок «Живописна Україна».

У 1928 р. на засіданні Паритетної комісії у справі обліку і розмежування рукописно-архівних матеріалів постало питання про вилучення збірки Лазаревського зі складу фондів відділу рукописів ВБУ як такої, що містить значну кількість архівних матеріалів. Проте співробітникам бібліотеки вдалося відстояти цілісність документального комплексу, мотивуючи це тим, що він належить до «заповідної колекції», зібраної та упорядкованої за розробленою О. М. Лазаревським системою, за своїм характером є окремим, своєрідно опрацьованим рукописним фондом, отож не може бути розподілений на окремі частини. Щоб закріпити збірку за ВБУ, було вирішено якнайшвидше опрацювати її та надрукувати науковий опис матеріалів.

У 1931 р., після переміщення рукописної збірки Лазаревського із загального книгосховища Університетського відділу ВБУ до нового приміщення відділу рукописів, відбулася чергова перевірка наявності матеріалів. Крім звірених документів (72 номери), було виявлено ще низку не розібраних документів XVIII–XIX ст., які налічували 4 оправи та 15 зв'язок.

Протягом 1930-х років збірка Лазаревських систематично поповнювалася новими документами, які відділові рукописів дарувала донька О.М. Лазаревського – Катерина Олександрівна Лазаревська і які природно доповнювали збірку її батька.

Враховуючи, що збірка Лазаревського мала тільки друкований список з коротким переліком 72 номерів, постало питання щодо опрацювання всього документального комплексу. Зокрема, було запропоновано упорядкувати фонд за певною системою, перенумерувати матеріали та скласти докладніший інвентарний опис усієї збірки.

У 1935 р. дирекція Бібліотеки уклала угоду з К.О. Лазаревською про складання наукового огляду архівної збірки О. Лазаревського. У розробленому дочкою колекціонера проєкті наукового опису колекції пропонувалося висвітлити коротку історію походження збірки; мету, час та місце збирання; надати зовнішні та кількісні характеристики документів; визначити архівний характер збірки (документи урядового походження, документи приватного походження, замітки О.М. Лазаревського, інші матеріали); дослідити найбільш актуальні та вагомні матеріали збірки; виявити видатних особистостей, згаданих у документах, та вивчити стан використання збірки. У 1936 р. опис рукописів архіву Лазаревського був підготовлений до друку.

20 березня 1937 р. Катерина Лазаревська підписала нову угоду з ВБУ, яка визначала проведення науково-бібліографічного опису неопрацьованої частини збірки, що нараховувала 120 томів і тек (приблизно 24 000 документів). На жаль, завершити роботу Катерина Олександрівна не встигла, 16 вересня 1939 р. її не стало.

У 50-х роках були розроблені спеціальні заходи щодо опрацювання фондів відділу, зокрема створено уніфіковану інструкцію з опису документів. І до кінця 1954 р. збірку Лазаревських було повністю упорядковано та розпочато інвентаризацію документів, які долучили до фонду І «Літературні матеріали». У 1958 р. було виявлено ще 450 од. зб., які потребували термінового опрацювання та внесення до інвентарного опису.

Значний науковий інтерес до матеріалів збірки вимагав більш докладного розкриття складу та змісту фонду. У 1960 р. до плану наукової роботи відділу рукописів було включено тему «Опис колекції Лазаревського». Враховуючи великий обсяг комплексу, було вирішено зробити тему перехідною із завершенням у 1965 р. Проте в 1962 р. через розробку інших тем науковий опис збірки Лазаревських був припинений.

У 1965 та 1971 рр. до інвентарного опису була включена ще низка документів, які доповнили збірку Лазаревського. Останній облік документів провадився в 1991 та 1995 рр. Він дозволив зафіксувати документальний масив збірки, але в черговий раз актуалізував необхідність більш ґрунтовного наукового дослідження інформаційного потенціалу джерел збірки Лазаревського.

UDC 016:091:930.25(044)

Tetiana Koval,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9207-7512>,

Candidate of Historical Sciences,

Head of Department,

Department of Source Study,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: ktvbon@ukr.net

LAZAREVSKYI FAMILY COLLECTION: HISTORY OF RECEIPT AND PROCESSING

The main stages of the formation and processing of the Lazarevskyi family manuscript collection, which is kept in the fonds of the Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, are highlighted.

Keywords: O. Lazarevskyi, K. Lazarevska, Institute of Manuscript, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, description, documents, collection.

УДК 930.2(477)

Корнієнко В'ячеслав Васильович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0670-9382>,

доктор історичних наук, старший науковий співробітник,

заступник генерального директора з наукової роботи,

Національний заповідник «Софія Київська»,

Київ, Україна

e-mail: aqwila@ukr.net

ЗМІНИ ПІДХОДІВ ДО АРХЕОГРАФІЧНИХ ПУБЛІКАЦІЙ У СУЧАСНИХ УМОВАХ ОЦИФРУВАННЯ ДОКУМЕНТІВ

Розглянуто питання специфіки археографічних публікацій документів Національного архівного фонду України в сучасних умовах їх оцифрування. Наголошується, що створення завдяки цьому процесу візуальної копії документа знімає потребу відтворювати під час археографічної публікації його текстову копію. Пропонується спростити публікацію тексту для кращого сприйняття читачами, зосередивши увагу на висвітленні закладеної у ньому джерельної інформації, що дозволяє перетворити документ на повноцінне історичне джерело для наукових студій.

Ключові слова: археографія, публікація, документ, оцифрування, текст.

Гостра фаза російсько-української війни продемонструвала вразливість складників історико-культурної спадщини, що спонукала до пошуків різних способів її збереження. Одним зі шляхів стало оцифрування. Електронні 3D моделі пам'яток архітектури, копії документів чи музейних предметів почали з'являтися у відкритому доступі. Вони привернули увагу широкої громадськості, створивши можливості для глибшого їх вивчення та залучення як джерел для різноманітних наукових студій. На тлі цих процесів нагальною потребою для використання таких електронних копій стало вироблення вдосконалених напрямів роботи з ними. Одним з таких можемо назвати підготовку археографічних публікацій документів.

Підтримую думку колег, що викладена у відкритий доступ електронна копія документа жодним чином не може вважатися введенням його до наукового обігу як історичного джерела. Це лише його електронна візуальна копія. Перевтілити її в історичне джерело покликана археографічна публікація, що передбачає не лише відтворення тексту документа, але й всебічне його опрацювання, включаючи аналіз обставин та мети появи. Сучасні процеси інтенсивності оцифрування не здатні замінити собою працю з археографічного дослідження документів. Проте все ж вносять у таку роботу вченого певну специфіку.

Загалом головними цілями археографічної публікації документа до недавнього часу було дві. Перша – це створення умов для доступу до нього широкого кола дослідників. Друга – створення текстової копії документа, яка, в разі втрати оригінальної пам'ятки, мала би змогу повністю її замінити. Зважаючи на ці дві цілі, протягом минулого століття сформувалися відповідні правила здійснення таких публікацій, що «перекочували» ще з радянських часів до сучасної української археографії. Звісно, наразі наявні спроби дещо змінити сформовані раніше підходи, проте вони радше обумовлені не загальними тенденціями археографічних студій, а індивідуальним підходом публікаторів чи можливостями видавництва. Загальна ж канва в цілому зберігається.

Так, перед археографом ставиться завдання відтворити зовнішній вигляд не лише носія, на якому виконаний текст, але й самої форми останнього. В першому випадку наводять деякі характеристики паперу (наявність водяних знаків, штампів, розривів, додаткових позначок, печаток тощо). У другому – візуально

виділяють деякі складники тексту, наприклад, написані над рядком літери, слова чи речення, якісь авторські позначення, закреслені слова чи речення, виправлення тощо. Це передбачає і друк тексту мовою, якою він написаний. У сучасній українській практиці так друкують документи, виконані українською, польською чи російською мовами, без перекладу. Априорі вважається, що українська аудиторія, на яку розраховані ці публікації, без проблем зрозуміє текст. Написані ж іншими мовами тексти публікуються мовою оригіналу та в перекладі, або ж наводиться лише переклад. При цьому відтворення тексту має низку різноманітних нюансів. Наприклад, якщо автор скоротив якісь слова, то їх треба писати повністю, а доповнені частини виділяти різним способом (квадратні дужки, курсив, підкреслення тощо), так само які надрядкові літери (зазвичай їх виділяють курсивом). Так само потрібно виділяти авторські підкреслення, виправлення, дописування пропущених слів над рядком тощо.

Внаслідок цього, оригінальний текст документа ніби «обростає» великою кількістю додаткових службових позначок публікатора. Звісно, вся ця робота відображає копітку працю археографа. Але змістовна частина тексту перевантажується, що ускладнює його сприйняття. Навіть археографічна передмова, яка покликана пояснити всі нюанси передачі тексту, не дозволяє зменшити таке перевантаження.

Нагадаю, що всі ці заходи покликані створити текстову копію документа. Якщо оригінал зникне, то текстова копія матиме здатність передати всі нюанси форми тексту. Однак наразі такий підхід вже безнадійно застарів. Завдяки оцифруванню створюється візуальна копія документа, що має широку роздільну здатність і передає всі нюанси зовнішньої форми як носія, так і написаного на ньому тексту. За таких обставин точна текстова копія є зайвою. Адже жоден опис не здатний замінити візуальний образ. У разі потреби аналізу саме форми тексту документа, дослідник все одно звертатиметься або до його оригіналу, або до його візуальної, але не текстової, копії.

Відповідно головна мета археографічної публікації – зосередитися не на передачі форми, а на відтворенні змісту. Адже важлива саме інформація, що міститься в документі. Тож завдання археографа – не відтворення форми тексту, а створення можливостей для легшого сприйняття тексту читачами, який перетворюється на джерело для наукових студій різних напрямів. Це робить зайвим докладне відтворення його візуальних характеристик, що в більшості

не впливають на зміст закладеної інформації. Також знімається необхідність відтворення тексту «мовою оригіналу». Археографічна публікація в нашій державі розрахована на українську спільноту, тож вважаю за доцільне наголосити, що в сучасних умовах тексти мають друкуватись саме українською. У разі ж потреби фахівці можуть звернутися до візуальної електронної копії чи оригіналу. Зазначу також, що здійснена таким чином археографічна публікація не знімає потреби наукового коментування тексту, аби читачі мали змогу краще сприймати закладену в документі інформацію.

UDC 930.2(477)

Vyacheslav Korniienko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0670-9382>,

Doctor of Historical Sciences,

Senior Researcher,

Deputy Director General for Researcher Work,

National Conservation Area “St. Sophia in Kyiv”,

Kyiv, Ukraine

e-mail: aqwila@ukr.net

CHANGES IN APPROACHES TO ARCHAEOGRAPHIC PUBLICATIONS IN MODERN CONDITIONS OF DOCUMENTS' DIGITIZATION

The issue of the specificity of archeographic publications of documents of the National Archival Fund of Ukraine in the modern conditions of their digitization is considered. It is emphasized that the creation of a visual copy of a document through this process eliminates the need to reproduce its textual copy during archeographic publication. It is proposed to simplify the publication of the text for a better perception by readers, focusing attention on highlighting the source information embedded in it, which allows turning the document into a full-fledged historical source for scientific studies.

Keywords: archeography, publication, document, digitization, text.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:025.171

Корчемна Ірина Степанівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1317-9452>,

кандидатка історичних наук,

завідувачка відділу,

відділ фондів рукописної спадщини

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: korchemna5@gmail.com

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ КОМПЛЕКТУВАННЯ ФОНДІВ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Проведено перелік усіх архівних фондів Інституту рукопису НБУВ, які надійшли вперше або пройшли наукове опрацювання, чи були доповнені одиничними документами / комплексами впродовж 2020–2023 рр. Висвітлено особливості комплектування фондів. Надано список персоналій, навчальних закладів та товариств, з документів яких сформовано окрему колекцію.

Ключові слова: архівні фонди, особові архіви, колекції, комплектування, Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Сучасне комплектування фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ) здійснюється за рахунок надходження цілісних архівів чи одиничних архівних документів, подарованих приватними власниками або товариствами, та архівних колекцій, сформованих за тематичною або видовою ознаками безпосередньо в ІР НБУВ.

На 1 січня 2020 р. в ІР НБУВ зберігався 441 фонд, з них 351 фонд особового походження і 90 фондів у вигляді колекцій.

Протягом 2020–2023 рр. до фондів ІР НБУВ надійшли особові архіви українського митця-графіка, майстра книжкового оформлення Володимира Івановича Юрчишина (1934–2010); філолога Сидора Степановича Кіраля (н. 1956); історика Лідії Валентинівни Таран (н. 1937); історика, краєзнавця Володимира Івановича Балабая (1922–2014); філолога, дисидента, публіциста, члена Української Гельсінської групи Василя Васильовича Овсієнка (1949–2023); родинними архівами письменників Костя (Костянтина) Петровича Волинського (1922–2007) та Якова Баша (справжнє ім'я Башмак Яків

Васильович) (1908–1986); скульптора Бориса Степановича (1928–2019) та журналістки-шістдесятниці Маргарити Костянтинівни (н. 1930) Довганів; поета Леоніда Миколайовича Талалая (1941–2012) та поетеси, прозаїка Раїси Петрівни Талалай (Харитонові) (н. 1951); а також архів Київського товариства політ'язнів та репресованих (1994).

Окрім того, в задекларований період відбулися одиничні надходження архівних документів до фондів: правозахисників, дисидентів Миколи Даниловича (1920–2004) та Раїси Афанасіївни (н. 1939) Руденків; історика, джерелознавця, археографа Юрія Андрійовича Мицика (н. 1949); до родинного фонду письменників Івана Кіндратовича (1897–1937) та Зінаїди Григорівни (1899–1973) Микитенків; до «Колекції рукописів з історії літератури 1763–1985 рр.».

У процесі наукового опрацювання фондів ІР було виявлено необліковані документи великого формату, з яких у 2023 р. сформовано окрему колекцію «Документи діячів науки, культури, церкви та навчальних закладів і товариств XVIII–XX ст», яка складається з оригіналів дипломів, грамот, посвідчень, свідоцтв, вітальних адрес, оголошень за 1795–1927 рр. загальною кількістю 114 од. зб.

Колекція включає документи, зокрема: історика, археолога, громадського діяча, академіка Української Академії Наук (з 1919 р.) Дмитра Івановича Багалія (1857–1932); видатної української письменниці, дружини Пантелеймона Куліша та сестри Василя й Миколи Білозерських – Ганни Барвінок (1828–1911) (справжнє ім'я Олександра Михайлівна Білозерська-Куліш); публіциста, вченого-економіста Миколи Християновича Бунге (1823–1895); історика Церкви, релігійного та освітнього діяча Петра Гавриловича Лебединцева (1819–1896); відомого українського композитора, піаніста, хорового диригента Миколи Віталійовича Лисенка (1842–1912); композиторів, піаністів, музичних діячів Володимира В'ячеславовича Пухальського (1848–1933) та Миколи Аполлоновича Тутковського (1857–1931); славіста, професора Київського університету Тимофія Дмитровича Флоринського (1854–1919); митрополитів Київських і Галицьких – Серапіона (світське ім'я Стефан Сергійович Логиновський (Александровський) (1747–1824); Євгенія (світське ім'я Євфїмій Олексійович Болховітїнов (1767–1837); Арсенія (світське ім'я Федір Павлович Москвін (1796–1876); Іоанікія (світське ім'я Іван Максимович Руднев (1826–1900),

Флавіана (світське ім'я Микола Миколайович Городецький (1840–1915), а також Жіночої гімназії Н. В. Покрамович; Київської Першої гімназії; Київської Навчальної майстерні друкарської справи; Товариства для поширення освіти поміж євреями в Росії (ОПЕ) (1863–1929).

Також у зазначений період науково опрацьовані 6 фондів особового походження: історика Олени Станіславівни Компан (1916–1986) (ф. 297, Оп. 1); філолога, літературознавця, поетеси Марії Семенівни Грудницької (1907–1971) (ф. 368, Оп. 1); письменника, громадського діяча Олеся (Олександра Терентійовича) Гончара (1918–1995) (ф. 380, Оп. 1); письменника Петра Йосиповича Панча (Панченка) (1891–1978) (ф. 382, Оп. 1; Оп. 1, прод.; Оп. 1, прод.); історика, краєзнавця Володимира Івановича Балабая (1922–2014) (ф. 449); філолога-класика, укладача словника румейських діалектів Рими Семенівни Харабадат (1927–2017) (ф. 426, Оп. 1).

Доописані окремими комплексами документів фонди філологів, мовознавців Андрія Олександровича Білецького (1911–1995) та Тетяни Миколаївни Чернишової (1927–1993) (ф. 364, Оп. 1, прод.); орієнталіста, славіста, історика української мови і літератури Агатангела Юхимовича Кримського (1871–1942) (ф. XXXVI, Оп. 2); «Колекція східних рукописів XIII–XX ст.» (ф. 74, Оп. 1, прод.);

Поодинокі документи доповнили фонди історика, археолога Наталії Дмитрівни Полонської-Василенко (1884–1973) (ф. 42); Зібрання рукописних книг та архівних документів XVI – поч. XX ст. Київської духовної академії (1819–1920) (ф. 160).

На 1 січня 2023 року в ІР НБУВ зберігається 450 фондів, з них 359 особового походження і 91 колекційний фонд.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:025.171

Iryna Korchemna,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1317-9452>,

Candidate of Historical Sciences,

Head of Department,

Department of Manuscript Heritage Fonds,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: korchemna5@gmail.com

MODERN TRENDS IN THE ACQUISITION OF FONDS OF THE INSTITUTE OF MANUSCRIPT OF THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

A list of all archival fonds of the Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, which arrived for the first time or underwent scientific processing, or were supplemented with single documents or complexes during 2020–2023, was compiled. The peculiarities of the acquisition of fonds are highlighted. A list of personalities, educational institutions and societies whose documents have been formed into a separate collection is provided.

Keywords: archival fonds, personal archives, collections, acquisition, Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

УДК 091(477)004.091”17/18”

Міцан Тетяна Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2757-6654>,

кандидатка історичних наук,

старша наукова співробітниця,

відділ джерелознавства,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: t.mitsan@gmail.com

«РУКОПИСНА СПАДЩИНА КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ: ПАМ’ЯТКИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ XVII–XVIII СТ.» (ПРОЄКТ СТВОРЕННЯ ЦИФРОВОЇ КОЛЕКЦІЇ)

У даній публікації подана інформація про початок спільного проекту Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та Інституту філософії імені Григорія Сковороди НАН України, мета якого – створення цифрової колекції «Рукописна спадщина Києво-Могилянської академії: пам’ятки освітнього процесу XVII–XVIII ст.».

Ключові слова: рукописна спадщина, Києво-Могилянська академія, курси лекцій, цифрова колекція.

У липні 2023 р. між Інститутом філософії імені Григорія Сковороди НАН України (далі – ІФ НАН України) та Національною

бібліотекою України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) було ухвалено угоду про наукову співпрацю в галузі створення цифрової колекції «Рукописна спадщина Києво-Могилянської академії: пам'ятки освітнього процесу XVII–XVIII ст.». Метою співпраці є визначення термінів (понять) – рукописні пам'ятки освітнього процесу XVII–XVIII ст., які складаються з творів та курсів лекцій викладачів КМА, що зберігаються в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (далі – рукописні пам'ятки).

Метою співпраці є створення цифрової колекції рукописних пам'яток освітнього процесу XVII–XVIII ст. у Києво-Могилянській академії (далі – рукописи КМА) з метою збереження та надання вільного доступу до джерел національної рукописної спадщини шляхом оцифрування рукописів, наукового опрацювання (кодикологічного та текстологічного), упорядкування джерел, формування цифрової колекції, її зберігання як джерел з фондів Інституту рукопису НБУВ та надання доступу через інтернет-портالي НБУВ та ІФ НАН України, з перспективою створення окремого порталу проекту, з якого будуть надані посилання, описи та транскрипції, часткові або цілісні, відповідних джерел.

НБУВ, а саме Інститут рукопису, де зберігається рукописна спадщина КМА, в рамках проекту, має забезпечити: відповідне документальне оформлення для оцифрування, перевірку, відбір та облік пам'яток; здійснювати кодикологічний опис для метаданих і створення електронного пошукового апарата); провести реставраційно-консерваційну роботу до та після оцифрування (аналіз фізичного стану, розплетення кодексів, реставраційні роботи у разі необхідності, переплетення після оцифрування тощо); відповідно до технологічних стандартів, зокрема погодженої якості, провести оцифрування безпосередньо з відібраних оригіналів; зберігати на власних серверах відцифрований матеріал; забезпечити відкритий доступ до відцифрованого матеріалу на своєму інтернет-порталі; надати відцифрований матеріал для створення окремого порталу проекту.

ІФ НАН України, зі своєї сторони: визначає та здійснює відбір рукописів КМА, які необхідно перевести в цифровий формат; визначає пріоритети щодо переведення того чи іншого рукопису КМА в цифровий формат; спільно з НБУВ веде облік виготовлених цифрових копій; контролює якість відцифрованого матеріалу та оформлює актами передання цифрові копії для наукового опрацювання; систематизує та атрибутує тексти відцифрованих

рукописів КМА; проводить історико-текстологічне опрацювання текстів цифрових копій рукописів КМА, опис змісту рукописів і готує матеріал для розміщення на окремому порталі проекту.

Сторони підкреслили, що їх діяльність спрямована на наукове дослідження та збереження історично сформованої частини колекції національної спадщини – «Рукописна спадщина Києво-Могилянської академії», пов'язаної з викладанням курсів лекцій видатних учених КМА, в умовах існуючої загрози знищення національної спадщини України у зв'язку зі збройною агресією росії проти України шляхом надання вільного доступу, стимулюючи дослідження важливих і маловідомих джерел з бібліотечних колекцій, що мають значення для історії України, а також заохочуючи використання цифрових інформаційних технологій.

UDC 091(477)004.091”17/18”

Tetiana Mitsan,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2757-6654>,

Candidate of Historical Sciences,

Senior Research Associate,

Department of Source Study,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: t.mitsan@gmail.com

**«MANUSCRIPT HERITAGE OF THE KYIV-MOHYLA ACADEMY:
MONUMENTS OF THE EDUCATIONAL PROCESS
OF THE 17TH AND 18TH CENTURIES» (PROJECT OF DIGITAL
COLLECTION CREATION)**

This publication provides information on the start of a joint project of the V.I.Vernadskyi National Library of Ukraine and Hryhoriy Skovoroda Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Ukraine (here and after - IF). The purpose of the project is the creation of the digital collection «Manuscript Heritage of the Kyiv-Mohyla Academy: Monuments of the Educational Process of the 17th-18th Centuries».

Keywords: manuscript heritage, Kyiv-Mohyla Academy, lecture courses, digital collection.

УДК 016:091(477)

Навроцька Анна Іванівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7495-6353>,

завідувачка відділу,

відділ рукописів та стародруків,

Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького,

Львів, Україна

e-mail: annrainbow@gmail.com

КНИГИ ДУХОВНОГО СУДУ ЛЬВІВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ XVII–XVIII СТ. У ЗБІРЦІ РУКОПИСІВ ТА СТАРОДРУКІВ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ У ЛЬВОВІ ІМЕНІ АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО

Досліджено невідомі чорнові та чистові записи книг протоколів львівського духовного єпископського суду з колекції Національного музею у Львові за період 1668–1720 рр.; звернено увагу на особливості функціонування єпископського суду; проаналізовано типологію судових справ.

Ключові слова: Львівський духовний єпископський суд, протоколи судових засідань, Національний музей у Львові, фонд рукописів та стародруків.

Важливим кроком при дослідженні історії Церкви і міжцерковних відносин є впровадження в науковий обіг писемних пам'яток церковного походження. Книги духовного суду є комплексним джерелом з історії та культури України. Вони стосуються певної проблеми єпархіального управління Православної Церкви, зокрема внутрішньої її організації та діяльності консисторії.

У даних студіях об'єктом вивчення будуть книги духовного суду Львівської єпархії, що зберігаються у відділі рукописів та стародруків Національного музею у Львові (далі НМЛ). Книги та документи були передані до музею митрополитом Андреем Шептицьким у складі збірки документів до історії Української церкви перед 1907 р. з митрополичого архіву при соборі св. Юра у Львові.

Перші відомі на сьогодні книги духовних судів православних єпархій в Україні датуються другою половиною XVII ст. Ймовірно, їх масове застосування пов'язане з реформаторською діяльністю київського православного митрополита Петра Могили (1633–1647), який, взоруючись на адміністративний досвід Католицької Церкви, в 1634–1635 рр. запровадив окрему духовну консисторію як найвищий орган у системі єпархіального управління Православної Церкви. Єпископсько-консисторські судові книги у Львівській єпархії стали

вестися з 1668 р., коли на єпископську кафедру зійшов владика Йосиф Шумлянський (1667–1708), саме з цього року походять найдавніші збережені дотепер протоколи духовного суду. Найвірогідніше, Йосиф Шумлянський лише продовжив і вдосконалив книжковий спосіб реєстрації судових чинностей, котрий, як відомо, поширився в усіх державних, приватних, церковно-адміністративних інституціях ще в XV–XVI ст. (коли документ як такий заступають книги вписів), використовуючи досвід своїх попередників Гедеона Балабана (1576–1607), Єремії Тисаровського (1607–1641) або ж Арсенія Желіборського (1641–1662).

Предметом нашого розгляду будуть протоколи засідань львівського духовного суду за період 1668–1720 рр., – від моменту поставлення на православну Львівську кафедру єпископа Йосифа (Шумлянського) та до Замойського синоду 1720 рр. і перших років після нього, коли ухвали отців синоду ще не були впроваджені в життя, а судово-адміністративна влада в єпархії продовжувала зберігати риси, притаманні системі церковного управління Православної Церкви. Документи за цей час містяться в наступних книгах: 1668–1674 рр. (рукопис кириличний (далі Ркк-151), 1681–1718 рр. (серія з 8-ми книг чорнових записів у “дудку” (рукопис латинський (далі Ркл-58/1-8), 1681–1685 рр. (Ркл-61), 1700–1703 рр. (Ркл-59), 1708–1731 рр. (Ркл-60), 1710–1719 рр. (Ркл-62). Крім цього, це документи, що містяться у фасцикулах (чорнових протоколах) за 1706–1721 рр. та 1725 р., неопрацьованих в окрему книгу (Ркл-175).

Аналіз заголовків книг дає підстави твердити, що документи продукувались як єпископською канцелярією, так і канцелярією духовної консисторії. Протоколи суду були складені під час судових засідань у престольних містах львівських єпископів – Львові, Галичі, резиденції львівських владик – Уневі, а також на виїзних сесіях в містах і селах Руського (Галичина), Подільського та, частково, Брацлавського (Поділля) воєводств. Докладний аналіз судових книг дозволяє припустити існування своєрідної «тріади» в системі церковного управління українських єпархій кінця XVII – першої чверті XVIII ст. Хоча канонічно духовний суд і підлягав правлячому архиєреєві, однак у церковній практиці ця інституція представляла також інтереси єпархіального крилосу (капітули), консисторії та уряду генерального намісника. Тобто фактично йшлося про своєрідний кондомініум, тобто співурядування духовним судом та спільну відповідальність за його функціонування чотирьох тісно пов'язаних між собою органів церковного управління. Крім цього,

аналіз документів показує, що існувала практика поєднання виїзних засідань духовного суду з проведенням візитацій церков та деканатних соробчиків парафіяльного духовенства. Духовному суду підлягало як духовенство, так і миряни. Переважно судові засідання провадив духовний інстигатор (публічний обвинувачувач), рідше – єпископ, крім цього до штату канцелярії належав писар та прокурори (прокуратори). Ініціатива судового процесу виходила від особи позивача – «актора», або ж від інстигатора. Після винесення усного вироку його зміст у книзі духовного суду занотовував писар (нотарій). У разі незгоди позивач міг внести до суду протестацію, яка апелювалася до вищої інстанції. Розгляд провин духовенства та мирян здійснювався на основі оскаржень (деляцій) духовного істигатора, відомості суті справи отримувалися від єпископських комісарів, вислуховувалися зізнання свідків. Після вислуховування аргументів сторін і представлення доказів суд виносив постанову. Основним видом покарання були грошові штрафи для позивача і відповідача, що сплачувалися судові та єпархіальному крилосові (капітулі). Священників, окрім того, позбавляли на певний термін права зрешувати Св. Літургію, уділяти Св. Тайни тощо. Іншим видом покарань був обов'язок відправляти седмичні богослужби при соборі Св. Юра. У разі невиконання вироку на порушників накладалося пастирське неблагословення.

У тематичному плані справи, які розглядав духовний суд Львівської єпархії, поділяємо на наступні групи: процеси між духовенством (за парафію, бійки, п'янство, нехтування священницькими обов'язками, повернення боргу); процеси духовенства проти шляхти і, навпаки, процеси духовних інстигаторів проти духовенства; процеси між братствами і священниками; процеси духовенства проти євреїв та вірмен; подружньо-матримоніальні процеси поміж селянами, шляхтою та духовенством. Отже, духовному суду підлягали всі верстви мирян (міщани, селяни, шляхта), священники, члени їхніх сімей, церковний притч, чернецтво, братства.

Протоколи духовного суду Львівської єпархії XVII–XVIII ст. проливають світло на внутрішнє життя парафіяльного духовенства, надають цінну джерельну базу для вивчення різноманітних аспектів тогочасного суспільства, дають можливість простежити його модернізацію та виокремити духовенство в окремий соціальний стан. Окрім інформації з внутрішнього життя Церкви, акти духовного суду

Львівської єпархії містять інформацію про економічне та культурне життя зазначеного періоду.

UDC 016:091(477)

Hanna Navrotska,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7495-6353>,

Head of Department,

Department of Old Printed Books and Manuscripts,

Andrey Sheptytsky National Museum in Lviv,

Lviv, Ukraine

e-mail: annrainbow@gmail.com

**BOOKS OF THE SPIRITUAL COURT OF THE LVIV DIOCESE OF THE
17TH – 18TH CENTURIES IN THE COLLECTION OF OLD PRINTED
BOOKS AND MANUSCRIPTS AT THE ANDREY SHEPTYTSKY
NATIONAL MUSEUM IN LVIV**

Unknown draft and final records of the minutes of the Lviv Spiritual Episcopal Court from the collection of the National Museum in Lviv for the period 1668–1720 were studied; attention is drawn to the peculiarities of the functioning of the episcopal court; the typology of court cases is analyzed.

Keywords: the Lviv Spiritual Episcopal Court, court protocols, the National Museum in Lviv, fond of old printed books and manuscripts.

УДК 23/28(0.032):025.171

Петрова Юлія Іванівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5130-232X>,

кандидатка філологічних наук,

старша наукова співробітниця,

відділ Близького та Середнього Сходу,

Інститут сходознавства імені А. Ю. Кримського,

Національної академії наук України,

Київ, Україна

e-mail: j.arabic2011@gmail.com

**ЗАГАДКОВИЙ АРАБСЬКИЙ «СЛУЖЕБНИК»
У ЗІБРАННІ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Розглянуто православну богослужбову рукописну книгу арабською мовою, що в наявному каталозі фігурує як Служебник (ІР НБУВ, ф. 74, № 25).

Проведене дослідження дозволило ідентифікувати її як Мінею загальну. Долю іншого арабського рукопису, який попередні дослідники позначили як Службник, ще належить з'ясувати.

Ключові слова: арабські рукописи, православні богослужбові книги, Службник, Мінея загальна, Інститут рукопису, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

В Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ) зберігається близько 70 рукописів арабською мовою. Це зібрання сформувалося шляхом надходження декількох приватних колекцій у різні часи. Найбільш рання частина зібрання представлена кількома рукописами (передусім арабо-християнськими), що належали Церковно-археологічному музею Київської духовної академії (далі – ЦАМ КДА), яка отримала їх у подарунок від очільника Руської духовної місії в Палестині архімандрита Антоніна (Капустіна). Найвагомішим за чисельністю було поповнення 1934–1936 рр., коли до Всенародної бібліотеки України надійшло одразу два десятки арабських рукописів з особистої колекції акад. А. Ю. Кримського, яка зберігалася в Кабінеті арабо-іранської філології, закритому в 1933 р. Рукописи було придбано Кримським на Сході – під час дворічного перебування в Лівані (1896–1898) та наукової експедиції до Трапезунда (1917).

Наявні в Києві арабські рукописи в 1925 р. вперше стисло описав акад. І. Ю. Крачковський. Згодом їхньою каталогізацією займався Т. Г. Кезма. Наступним важливим етапом в опрацюванні зібрання став внесок В. С. Рибалкіна в 1970-х роках: тоді вперше було опубліковано повний перелік рукописів. Зрештою з'явився стислий каталог арабських рукописів ЦНБ імені В. І. Вернадського, опублікований О. В. Савченком у 1988 р.

Під час підготовки кодикологічного опису арабо-християнських рукописів ІР НБУВ нашу увагу привернув рукопис з фонду 74 під номером 25, який у каталозі позначений як Службник (порядковий номер 65). В рукопису немає титульного аркуша, тому ідентифікувати книгу можна лише за її змістом. На початку рукопису (арк. 3) зазначено, що тут переписано «стихири й канони всім пророкам, мученикам, апостолам і всім святим, окремих служб яким немає». Рукопис має 46 аркушів формату у 4 і являє собою збірник універсальних служб і молитов святим конкретних ликів святості (апостолам, пророкам, мученикам, святителям, священномученикам, преподобним, преподобномученикам, мученицям та преподобним

жінкам). Зміст рукопису цілковито відповідає структурі такої богослужбової книги, як Мінея загальна.

Отже, зазначений у каталозі О. В. Савченка рукопис не є Службеником. Втім, книга з такою назвою згадується у всіх наявних описах арабських рукописів, які наразі зберігаються в НБУВ. Зокрема, в описі рукописів ЦАМ КДА М. І. Петрова (1875), у публікаціях І. Ю. Крачковського (1925) та В. С. Рибалкіна (1984) також фігурує арабомовний «Службеник», який, згідно з даними М. І. Петрова, було передано Антоніном (Капустіним). Судячи з вищезгаданих описів, ідеться про інший рукопис, який чомусь не ввійшов до нинішнього зібрання або не був врахований при укладанні каталогу. Зокрема, на це вказують такі розбіжності з наявною в ІР НБУВ книгою (Мінеєю загальною), яку О. В. Савченком помилково ідентифіковано як Службеник:

а) структура книги (2 томи в попередніх описах vs. один том у наявній книзі);

б) кількість аркушів (95 та 70 у М. І. Петрова та І. Ю. Крачковського, 82 та 96 у В. С. Рибалкіна vs. 46 аркушів у наявній книзі);

в) згадка в описі І. Ю. Крачковського про дарчий напис («книгу подарував церкві святого Якова, брата Господня, в Єрусалимі переписувач на ім'я Наум, який був кандаляфтом церкви у 1759 р.») і відсутність подібних приміток у наявній книзі;

г) невідповідність нинішнього шифру (№ 25) і порядкового номера в каталозі М. І. Петрова (№ 640), тоді як інвентарні номери рукописів, які надійшли з колекції ЦАМ КДА, являють собою порядковий номер з переліку М. І. Петрова.

Крім того, наявна в зібранні ІР НБУВ богослужбова книга (Мінея загальна) має власницьку примітку акад. А. Ю. Кримського, а не архім. Антоніна. Палітурка, яка є дуже зношеною, також помітно відрізняється від книг, подарованих архім. Антоніном; останній мав в Єрусалимі власного майстра-палітурника, тому книги з колекції Антоніна мають однотипне зовнішнє оздоблення. Наявний рукопис демонструє значні відмінності від інших арабомовних богослужбових книг з колишньої колекції Антоніна за своїми графічними й декоративними особливостями. Оскільки він належав до колекції А. Ю. Кримського, очевидно, його було привезено з Лівану, а отже, скоріше за все, він походить з Антіохійської церкви, а не Єрусалимської, на відміну від рукописів з колекції Антоніна.

Отже, наявна у фондах ІР НБУВ богослужбова книга арабською мовою (ф. 74, № 25) являє собою Мінею загальну; згадки про неї відсутні в описах М. І. Петрова та І. Ю. Крачковського, а в переліках В. С. Рибалкіна та О. В. Савченка її помилково ідентифіковано як Службеник. З іншого боку, перші три описи містять дані про арабомовний Службеник у двох томах, але він відсутній у каталозі О. В. Савченка, який хронологічно є останнім описом арабських рукописів нинішнього зібрання ІР НБУВ. Лише додаткові пошуки у фондах ІР НБУВ могли б прояснити питання про збереженість арабомовної рукописної книги, яку М. І. Петров, І. Ю. Крачковський та В. С. Рибалкін позначили у своїх описах як Службеник.

UDC 23/28(0.032):025.171

Yuliya Petrova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5130-232X>,

Candidate of Philological Sciences,

Senior Research Associate,

Department of Near and Middle East,

A. Krymskyi Institute of Oriental Studies,

National Academy of Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: j.arabic2011@gmail.com

**MYSTERIOUS ARABIC “HIERATIKON” IN THE COLLECTION OF
THE INSTITUTE OF MANUSCRIPT OF THE V. I. VERNADSKYI
NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE**

The Orthodox liturgical handwritten book in Arabic was considered (Institute of Manuscript, fond 74, No. 25). It is entitled “Hieratikon” in the available catalogue, but the research conducted made it possible to identify it as General Menaion. The fate of another Arabic manuscript mentioned as “Hieratikon” by the previous researchers is still to be clarified.

Keywords: Arabic manuscripts, Orthodox liturgical books, Hieratikon, General Menaion, Institute of Manuscript, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

УДК 930.2+[93::159.942]

Петрушко Людмила Анатоліївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7175-9143>,

кандидатка історичних наук,

наукова співробітниця,

відділ кодикології та кодикографії,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: liudmyla1991@ukr.net

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО СВІТУ ЛЮДИНИ УКРАЇНСЬКОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ (ЗА ФОНДАМИ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО)

Розкрито методика дослідження емоційного світу людини українського Середньовіччя.

Ключові слова: історія емоцій, Інститут рукопису, інформаційний потенціал, текстологічний аналіз, контент-аналіз.

Вибір емоційного світу предметом наукових пошуків пов'язаний з історіографічними тенденціями, що визначені антропологічним поворотом у гуманітаристиці з його інтересом до людини минулого в усій повноті її буття. Представники перспективного та популярного в західній науці напрямку – історії емоцій – пропонують різні підходи до вивчення цієї сфери. Одним із найбільш ефективних вважається той, який запропонувала американська медієвістка Барбара Розенвайн. Він пов'язаний із концептом емоційних спільнот.

Для українського Середньовіччя однією з найважливіших емоційних спільнот була чернеча община Києво-Печерського монастиря – найзначнішої православної обителі середньовічної доби, що відіграла виняткову роль у християнізації Русі, у становленні монашества, у розвитку духовності, у виборі святості як ідеалу середньовічного соціуму, була духовним центром українських земель, а також мала надзвичайно високий статус у суспільстві.

Як свідчить ознайомлення з дослідженнями Б. Розенвайн, її методика полягає у вивченні системи відчуттів конкретної емоційної спільноти – арсеналу емоцій, що їм надається увага цією

групою осіб, у пошуку відповіді на питання про емоційність цієї спільноти тощо.

У своїх наукових пошуках, взявши за основу згаданий підхід американської медієвістки, ми дещо відступили від її методики, зосередившись на вивченні одного аспекту емоційного світу. А потім, за цією ж схемою, перейшли до спостережень над іншими його складовими.

Початково в центрі наших досліджень були сльози і печаль за текстом Києво-Печерського патерика, список якого зберігається у фондах Інституту рукопису. Ми виходили з того положення, що у названому джерелі відображений насамперед погляд печерської спільноти на (не)радісні емоції. Але, оскільки пам'ятка належить до східноєвропейських середньовічних текстів, які позбавлені вимислу і відображали тогочасну дійсність, вважаємо, що реальна складова емоційного світу в ній також присутня.

Тож увагу було зосереджено на наступних аспектах, які пов'язані з інформаційним потенціалом пам'ятки. Насамперед – це обставини, за яких згадуються в тексті печаль і сльози. Ідеться про ситуації прояву названих емоцій. Кожна з них є, звісно, індивідуальною, і лише з метою систематизації ми групували згадки за деякими спільними рисами. Після здійснення класифікації підраховувалася кількість емоційних номінацій по кожній обставині (враховувалася кожна згадка сліз чи печалі, навіть якщо вони вживались як синонімічні). Так, за допомогою методу контент-аналізу ми виявили більшу або меншу актуальність тих чи інших обставин – насамперед у сфері уявлень, але, вважаємо, що це було відображенням і реального світу. Звертали також увагу на те, чи згадуються ці ситуації в різних контекстах, різних структурних частинах Отечника, різних авторів. Зважаючи на історію тексту Києво-Печерського патерика, який дійшов до нас у різних списках різних редакцій, з метою визначення того, наскільки теза про актуальність справедлива для всього досліджуваного періоду (XI–XVI ст.), ми залучали різночитання, які наводить у своїй публікації Патерика Д. І. Абрамович.

На основі інформації про обставини робилися висновки про актуальність цінностей, які засвідчені визначеними ситуаціями прояву печалі та плачу.

Ще одним етапом дослідження було встановлення оціночного ставлення до смутку і сліз. Для цього здійснювався текстологічний аналіз контекстів. Якщо печаль чи плач виступають предметом

повчання чи настанови, якщо вони репрезентовані Ангелами, святими, позитивними героями, якщо вони представлені як позитивна характеристика осіб, якщо вони породжені любов'ю, співчуттям тощо, якщо вони не сковують тих, кому належать, приводять до позитивних результатів (молитва, дія), у такому випадку можна говорити про їх схвальну оцінку. Якщо ж вони викликані гріхами та пристрастями (марнославство, срібололюбство тощо), якщо їх джерелом названо ворога спасіння, якщо вони перешкоджають молитві і добрій діяльності, забираючи сили, то йдеться про маркування таких емоцій знаком мінус. Крім цього, є такі смуток і плач, щодо яких важко визначити однозначно позитивне чи негативне ставлення, скоріше воно є в таких випадках нейтральним чи позитивно-нейтральним (нейтрально-позитивним).

Важливим і цікавим аспектом дослідження є виявлення ментальних моделей, пов'язаних з емоціями, які вивчаються. Ідеться про уявлення, що стосуються сліз і печалі. У цьому випадку також необхідний аналіз контекстів згадок. У результаті таких досліджень було виявлено, що духовний плач, який вважався дуже важливим, пов'язувався з усамітненням, щоб бути відомим лише Богу, чому в тому числі сприяли подвиг затворництва – для монахів – і храм – для мирян. Духовним сльозам належала першість серед духовних подвигів, вони вважались однією з важливих складових життя монашествуючих. Покаянний плач супроводжується постом. Присутнє в Патерику також розуміння важливості постійного плачу за свої гріхи. Названі сльози розумілись як дар Божий. У пам'ятці, вважаємо, присутнє також розуміння можливості переходу до духовного плачу від неправильних або природних нерадісних емоцій. Серед засобів боротьби з гріховною печаллю названо пам'ять про Царство Небесне і вічну муку, розповідь ближнім. Необхідними вважались добрі поради й утішення ближніх у скорботі.

Важливо, що апробація охарактеризованої методики на інших аспектах емоційного світу – радості, страху та гніві – підтвердила її ефективність. Понад це, зіставлення висновків, отриманих у результаті дослідження (не)радісних та радісних емоцій, підтвердило актуальність низки цінностей, оціночного ставлення та ментальних уявлень. Цінності, виявлені під час аналізу емоцій гніву, також відповідали отриманим раніше результатам. Варто зауважити, що при дослідженні страху виявлення ціннісних орієнтирів не було можливим.

UDC 930.2+[93::159.942]

Liudmyla Petrushko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7175-9143>,

Candidate of Historical Sciences,

Research Fellow,

Department of Codicology and Codicography,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: liudmyla1991@ukr.net

METHODS OF RESEARCHING OF EMOTIONAL WORLD OF HUMANS OF THE UKRAINIAN MIDDLE AGES (THROUGH FONDS OF INSTITUTE OF MANUSCRIPT OF V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE)

The method of researching the emotional world of a person in the Ukrainian Middle Ages is revealed.

Keywords: history of emotions, Institute of Manuscript, informational potential, textual analysis, content analysis.

УДК 930.253(477)»17»

Сохань Світлана Валентинівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4352-5996>,

кандидатка історичних наук,

старша наукова співробітниця,

відділ кодикології та кодикографії,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: sv.sokhan@gmail.com

ДО ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ ОПИСІВ АКТОВИХ ПОЗЕМЕЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ КИЇВСЬКИХ МОНАСТИРІВ ПІСЛЯ СЕКУЛЯРИЗАЦІЇ (1786)

Висвітлено створення описів актових документів 1786 року на володіння київських монастирів, які зберігаються у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, визначено інформаційні та обліково-довідкові функції описів 1786 року для вивчення історії, структури, складу та реконструкції монастирських архівів.

Ключові слова: описи, актові документи, архіви київських монастирів, секуляризація 1786 року.

Описи актових поземельних документів на володіння монастирів 1786 року є цінним історичним джерелом, що дає можливість розкрити історію власності та правового статусу монастирів, відтворити її крізь призму історичних фактів, зафіксованих в актах і документах, що, своєю чергою, дозволяє здійснити реконструкцію складових моделі монастирських архівів XV–XVIII ст. Під час проведення секуляризації церковної власності в 1786–1793 роках на українських теренах постало питання створення подокументних описів монастирських документів для передавання їх до відповідних казенних палат. Акти і документи 26 монастирів, до числа яких входили 11 київських монастирів, були надані до Київської казенної палати. Основні надходження відбулись упродовж 1786–1790 роках, які згідно з указом Київської казенної палати від 16 липня 1790 року в кількості 14 скринь надійшли до Київського магістрату. Складання передавальних описів покладалося на монастирі. Описи скріплені підписами ігуменів, намісників, еклесіархів та скарбників монастирів у засвідчувальних написах, що підтверджує авторство монастирів на передавальні описи. Слід зазначити, що більшість подокументних описів не мали однакової структури, оскільки вибірка і групування документів відбувалися з урахуванням складу та змісту монастирських архівів. Акцентуємо увагу на тому, що описи мають важливе значення як обліково-довідковий апарат на монастирські архіви.

Запропоновані для огляду три рукописні описи актових документів – один стосується документів Михайлівського Золотоверхого монастиря і два – Микільського Пустинного монастиря – надійшли до рукописного відділу Всенародної бібліотеки України (нині – ІР НБУВ) у 1920–1930-ті роки з різних архівосховищ. Нині є: «Опись имеющимся при Киево Золотоверхо Михайловском монастыре высочайшим грамотам, королевским привилегіем, гетманским универсалам и другим крепостям и документам на владение оными маестностями и угодии, учинена 1786 года, июня» (Ф. П. № 7003. 34 арк.), що є частиною справи, що походить з архіву Київської духовної консисторії (далі – оп. 1); «Опись крепостям как то: высочайшим грамотам, королевским привилегія, гетманским универсалам, меживым планам и другим документам Киево Пустинно Николаевскому монастыре на

утверждение именій Кіевскаго намѣстничества в нижеозначенныхъ уездахъ и селеніяхъ состоящихъ даннымъ, учинена 1786 года, іюля» міститься в рукописному збірнику зібрання Всеукраїнського історичного музею імені Т.Г. Шевченка (Ф. 28. № 807. Арк. 87–108 зв.) і є списком опису від 4 вересня 1786 року (далі – оп. 2); «Опись крепостямъ, яко то: владеннымъ грамотамъ высокомонаршимъ, королевскимъ привилегіямъ, гетманскимъ универсаламъ, отъ добродѣтельныхъ дателей писменнымъ утвержденіемъ, судовымъ декретамъ межевымъ планамъ и другимъ документамъ Кіеву Пустынно Николаевскому монастыре на утверждение именій даннымъ, учинена 1786 года» (Ф. І. 3951. 107 арк.) походить з фондів Київського центрального архіву давніх актів, зокрема із зібрання Загінецького монастиря (далі – оп. 3).

Для аналізу з метою вивчення інформаційного контексту зазначених описів 1786 року виділимо декілька критеріїв порівняння:

1. Структура побудови опису документів. Описи мають ознаки загальних архівних описів діловодного характеру XVIII ст., що відображають переміщення архівів. Усі вони формувались як облікові, але за структурою різняться. Так, в оп. 1 та оп. 2 інформацію подано у двох колонках: порядковий номер і анотований заголовок; в оп. 3 – у п'яти колонках: порядковий номер; анотований заголовок; рік за літочисленням «від створення світу»; рік за літочисленням «від Різдва Христового»; число та місяць дати написання документа. Окремо слід зазначити, що форма діловодного заголовка містить такі елементи описової статті: вид документа, автор і адресат, особа, яка згадується в даному юридичному акті, зміст документа, географічні відомості. Далі наведено розгорнуте описання зовнішньої характеристики документа (кількість аркушів, папір, печатки, підписи) та зазначено його фізичний стан (розірвано, підкреслено, підклеєно).
2. Власність монастирів. Описи поділені на тематичні розділи за видами документів: грамоти російських царів, привілеї польських королів, універсали українських гетьманів, купчі. Хронологічний принцип розміщення документів в описах не завжди збережено. Найбільш інформативний розділ, що містить різноманітні документи із загальною назвою «кріпості», визначає цілісну картину процесу накопичення земельної власності монастирями упродовж XV–XVIII ст. Основний критерій, за яким документи сформовані в розділі «кріпості», це майнова належність до монастиря, у діяльності якого були створені документи та їх логічний взаємозв'язок. Розділи поділяються на підрозділи за групуванням документів у межах опису за назвами земельної власності та її

місцезнаходженням. Наприклад: «Крепости на заднепровский остров з сенокосами по реке Десне состоящий прозываемый Евлаши». 3. Обсяг документів. Відомості про кількість актових документів за окремими монастирями слід вважати приблизними. Так, за оп. 2 кількість документів Микільського Пустинного монастиря становила 107 одиниць зберігання, за оп. 3 – 526 одиниць зберігання. Вірогідно, різночитання щодо кількісного складу включених до описів документів монастирів зумовлюють декілька причин. Скоріше за все, в монастирях склалися декілька варіантів описів: розширений та скорочений. На практиці документи надійшли до Київської казенної палати за скороченим оп. 2. Також причинами можуть бути втрата документів на початковому етапі передавання або розпорошення серед різних архівних фондів. Виявлення не врахованих документів в оп. 3 доповнює відомості про склад і зміст монастирських архівів і сприятиме пошуку документів, які, можливо, зберігаються в інших архівосховищах України.

Поданий вище огляд описів поземельних документів монастирів свідчить, що їх подальше введення до наукового обігу дасть можливість дослідити склад та зміст монастирських архівів і здійснити реконструкцію унікальних документальних комплексних джерел.

UDC 930.253(477)»17»

Svitlana Sokhan,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4352-5996>,

Candidate of Historical Sciences,

Senior Research Associate,

Department of Codicology and Codicography,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: sv.sokhan@gmail.com

ON THE HISTORY OF CREATION OF DESCRIPTIONS OF DEED LAND DOCUMENTS OF KYIV MONASTERIES AFTER SECULARIZATION IN (1786)

The creation of descriptions of deed documents of 1786 on the ownership of Kyiv monasteries, which is preserved at the fonds of the Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, is covered; the information and accounting and reference functions of the descriptions of 1786 for the study of the

history, structure, composition and reconstruction of the monastery archives are determined.

Keywords: descriptions, deed documents, archives of Kyiv monasteries, secularization of 1786.

УДК 027.54(477-25)НБУВІР:025.171

Степченко Ольга Петрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5991-6692>,

кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця,
директорка,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: olg.stepchenko@gmail.com

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ З АРХІВНИХ ФОНДІВ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО У ВІТЧИЗНЯНОМУ ТА СВІТОВОМУ НАУКОВОМУ ПРОСТОРІ: ВИКЛИКИ ТА ВИМОГИ ЧАСУ

Представлено результати діяльності Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в аспекті популяризації архівних фондів у сучасних умовах. Визначено виклики часу та шляхи їхнього подолання.

Ключові слова: Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, історико-культурна спадщина України, науково-дослідницький проект, виставкова діяльність, видавнича діяльність.

Російська агресія, поставивши під загрозу незалежність України та життя її громадян, стала потужним моральним і фізичним викликом, зокрема, й для установ, які в той чи інший спосіб опікуються вітчизняною культурною спадщиною. 24 лютого 2022 р. плани Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ), як і плани всієї країни, були перекреслені через повномасштабне вторгнення росії на територію України. З перших днів війни постало питання про створення безпечних умов праці для співробітників та захисту фондів ІР НБУВ,

зокрема було запроваджено дистанційний режим роботи, значну увагу приділено внутрішньому переміщенню особливо цінних документів у більш безпечні місця. Діяльність ІР в умовах воєнного стану не припинялась – співробітники продовжували виконувати плани у рамках відомчої науково-дослідної роботи «Історико-культурні дослідження рукописної спадщини України: традиційні форми та цифрові технології», метою якої є збереження національної культурної спадщини, дослідження теоретичних питань місця та ролі рукописної спадщини в національній культурі України і системі соціальних комунікацій та задовольняти інформаційні запити користувачів. Перед Інститутом рукопису як найбільшим за обсягом і найбагатшим за складом та змістом архівних фондів сховищем світового рівня постало першочергове завдання, що полягало в підтриманні високого іміджу України, зокрема й стосовно організації безперебійного виконання на гідному науковому рівні міжнародних та вітчизняних угод, спрямованих на популяризацію культурної спадщини України у світі.

Незважаючи на реалії воєнного часу, зокрема, приміщення Інституту залишилося без вікон напередодні зимового сезону, продовжувалася реалізація низки міжнародних проєктів - спільного науково-освітнього проєкту «Кіпр XVIII століття очима Василя Григоровича-Барського», укладеного між ІР НБУВ та Кіпрським інститутом; спільного проєкту з Інститутом історії ім. Тадеуша Мантейфеля Польської академії наук щодо наукового дослідження та цифрової публікації «Географічно-статистичного опису парафій Королівства Польського» польського картографа XVIII ст. Карола Пертеса; міжнародного проєкту «Polonica Philosophica Orientalia», в якому задіяні наукові співробітники ІР НБУВ та Ягеллонського університету-Ягеллонської бібліотеки.

У плановому режимі виконуються й спільні наукові проєкти з різними науковими та освітніми інституціями України. Серед них – два спільні проєкти ІР НБУВ та Київського університету імені Бориса Грінченка – «Листування Григорія Галагана з дружиною Катериною Галаган: 1857–1887» та «Електронний архів і корпус текстів Бориса Грінченка “Грінченкознавство”». Спільний проєкт з Інститутом археології НАН України спрямований на дослідження археолого-історико-етнографічних описів Північного Причорномор’я XIX ст. З метою розвитку інформаційного забезпечення науки, освіти, взаємовигідного надання інформаційних послуг підписано меморандум про співпрацю з громадською спільнотою «Українська

культурна спадщина» та договір з Українським католицьким університетом. Науковцями ІР НБУВ налагоджені контакти з видавництвом «Горобець» через спільний проєкт «Повертаємо в Україну культурну спадщину», що полягає у створенні онлайн-реєстру українських рукописних книг, які перебувають закордоном. Результатом цієї праці має стати повернення, зокрема, українських кодексів у вітчизняний науковий та культурний простір у вигляді факсимільних чи інших видань. Наразі триває робота, спрямована на об'єднання трьох відомих частин Христинопільського Апостола XII ст., що зберігаються в ІР НБУВ, Львівському історичному музеї та бібліотеці князів Чарторийських у Кракові. Разом з Державним історико-культурним заповідником міста Дубна до видання готується факсимільна копія Дубенського Євангелія середини XVI ст. Спільно з Національним музеєм Тараса Шевченка заплановано перевидання восьмого тому повного зібрання творів Кобзаря під редакцією С. Єфремова тощо.

Виклики часу, спровоковані широкомасштабною агресією Росії проти України, перевели на воєнні рейки і такі традиційні засоби пропаганди культурної спадщини, як виставки, презентації, екскурсії, радіо- та телепередачі. Вперше за багато років представником ІР НБУВ проведено презентацію стендової доповіді про бібліотеки України в час війни на конгресі Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ, що відбувся в Дубліні (Ірландія). Інститут рукопису НБУВ як співорганізатор брав участь в організації низки виїзних виставкових проєктів, зокрема: «Мазепа та європейський код України», «MIRAS. Кримсько-татарська спадщина», «Світи Григорія Сковороди» (спільно з Національним музеєм історії України), «Григорій Сковорода у Софії» (спільно з Національним заповідником «Софія Київська»), «Я співаю, отже існую» (спільно з Музеєм видатних діячів української культури), «Братство. Богоявлення. Собор» (партнерський виставковий проєкт, що відбувся в Національній академії мистецтв України). Науково виважена інформація про відомих представників вітчизняної науки та культури, а також про громадсько-політичних діячів нашої держави представлена на сторінках ІР НБУВ в соціальній мережі Facebook: йдеться про Б. Грінченка; А. Кримського, М. Грушевського, Л. Лук'яненка, В. Симиренка, К. Широцького, Ф. Штейнгеля; С. Русову, С. Таранушенку, Г. Коваленку-Коломацького, П. Стебницького, Ю. Богацького та багатьох інших. Результати досліджень культурної спадщини з фондів ІР НБУВ оприлюднені

в низці видань співробітників Інституту, зокрема, С. О. Булатова «Рукописна Polonica: Podrózne potrawy z postem – пам'ятка з історії кулінарії середини XVII ст. у фондах ІР НБУВ» (Київ, 2022. 260 с.), Н. А. Шип «Наукова еволюція Василя Данилевича у часі та українському просторі (кінець XIX – 30-ті роки XX ст.)» (Київ, 2023. 220 с.). Світ побачили два випуски наукового збірника «Рукописна та книжкова спадщина України. Археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів» (Вип. 28. 2022. 468 с.; Вип. 29. 2022. 500 с.), понад 60 статей у наукових виданнях тощо. Інститутом підготовлено до публікації «Оршанське Євангеліє XIII століття, монографію «Рукописні пам'ятки XIV–XVI ст. як джерело до вивчення емоційного світу людини українського Середньовіччя», науковий каталог «Колекція Київської казенної палати з фондів ІР НБУВ. Вип. 2. Акти і документи Микільського Пустинного монастиря (1506–1754)», електронне видання, присвячене епістолярній спадщині П. Лебединцева та електронне видання «Альбоми навчальних малюнків іконописної та малярської майстерні Києво-Печерської лаври».

Ми сьогодні перебуваємо на фронті історико-культурної війни з ворогами, зберігаючи та популяризуючи документальні ресурси, щоб показати багатовікове російсько-українське протистояння. Тому одним з найважливіших і актуальних завдань залишається врятування та збереження фондів ІР НБУВ, що становлять наукову та культурну спадщину нашої держави. Ці завдання потребують подальшого розгляду та вирішення багатьох проблем - наші сховища надто переповнені, а евакуація не завжди доцільна. Отже, для збереження рукописних фондів потрібна повна цифрова форма.

UDC 027.54(477-25)НБУВІР:025.171

Olha Stepchenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5991-6692>,

Candidate of Historical Sciences,

Senior Research Fellow,

Director,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: olg.stepchenko@gmail.com

POPULARIZATION OF CULTURAL HERITAGE FROM ARCHIVAL FUNDS OF INSTITUTE OF MANUSCRIPT OF V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE IN NATIONAL AND WORLD SCIENTIFIC SPACE: CHALLENGES AND DEMANDS OF TIME

The results of the activity of the Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine in the aspect of popularization of archival funds in modern conditions are presented. The challenges of time and ways to overcome them are determined.

Keywords: Institute of Manuscript of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, historical and cultural heritage of Ukraine, research project, exhibition activity, publishing activity.

РОЗДІЛ 7

УКРАЇНСЬКА БІОГРАФІКА В КОНТЕКСТІ НАУКОВИХ І КУЛЬТУРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ КРАЇН І НАРОДІВ ЦЕНТРАЛЬНО- СХІДНОЇ ЄВРОПИ

УДК 929(477)Стороженко
Александрова Галина Андріївна,
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5136-5160>,
докторка філологічних наук, старша наукова співробітниця,
провідна наукова співробітниця,
відділ теорії та методики біобібліографії,
Інститут біографічних досліджень,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: galekss@ukr.net

М. І. СТОРОЖЕНКО (1936–1906): ВЕКТОРИ НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Висвітлено аспекти наукової комунікації відомого українця, завідувача кафедри зарубіжної літератури Московського університету М. І. Стороженка з викладачами, колегами і студентами в межах університету, архівів, бібліотек, у квартирі, у родинному маєтку.

Ключові слова: М. І. Стороженко, біографія, комунікація, літературознавство, університет.

Україна тривалий час була в складі імперії, яку підживлювала кадрами в освіті, науці й культурі. Серед тих, хто, незважаючи на обставини, гідно представляв Україну за її межами, – Микола Ілліч Стороженко (1836, село Іржавець Полтавської губернії – 1906, Москва), «дворянин із запорозьких козаків» (М. М. Ковалевський), знаний у світі не лише як талановитий науковець, завідувач кафедри зарубіжної літератури в Московському університеті, а й як відомий

представник української інтелектуальної еліти, що витворив у Москві особливий культурний світ, розбудовував життєвий простір відповідно до морально-етичних орієнтирів свого роду й народу, повсякчас зберігаючи національну ідентичність. Найосновніші біографічні свідчення про нього представлені в ювілейному збірнику «Под знаменем науки» (1902) та виданні «Памяти Николая Ильича Стороженко» (1909). Тексти, уміщені в цих збірниках, позначені широким спектром тем, вони написані близькими для автора особами.

Біографія М. І. Стороженка насичена величезною кількістю комунікацій, у які він був залучений зі студентських часів. Важливою в професійній діяльності його як літературознавця були контакти з багатьма тодішніми вченими. Великий вплив на формування наукових інтересів М. Стороженка зробив його земляк О. М. Бодяньський, професор Московського університету, на історико-філологічний факультет якого 1855 р. вступив Микола. Перші його публікації і докторська дисертація присвячені цьому вченому, що був для М. І. Стороженка «значимим іншим», ідеальною постаттю, зразком для наслідування. Особливо повчальними були лекції Т. М. Грановського, Ф. І. Буслаєва, П. М. Кудрявцева, М. С. Тихонравова. Студент відвідував лекції професорів інших факультетів: зоолога К. Ф. Рульє, правників М. І. Крилова та М. М. Капустіна. Захоплення Шекспіром, дослідженню якого М. І. Стороженко присвятив чотири закордонні поїздки (1864, 1867–1869, 1873 і 1877 рр.), мало вирішальний вплив на напрям його діяльності. У Парижі молодий учений відвідував лекції в Сорбонні і Коллѣж де Франс, слухаючи Е. Лабуле, Г. Буассьє, Ф. Шаля, Г. Паріса, П. Мейєра, А. Мезьєра, Е. Каро та ін., у Лондоні працював у бібліотеці Британського музею; приятелював із данським літературознавцем Г. Брандесом, англійським славістом В. Шедденом-Ральстоном та ін., повсякчас зростаючи професійно.

Понад 30 років М. І. Стороженко був чільним представником шекспірології, поставив вивчення творчості геніального англійця на науковий ґрунт. Його ім'я стоїть поряд із такими визначними шекспірознавцями, як Ельце й Деліус (Німеччина), Дауден і Ферніваль (Англія). Зі школи М. І. Стороженка вийшло багато фахівців з історії зарубіжної літератури (М. Н. Розанов, О. Є. Грузинський, В. М. Фріче, П. С. Коган, В. М. Шулятников, В. Ф. Лазурський, Ю. О. Веселовський та ін.). Популярним тривалий час був його «Короткий нарис історії західноєвропейської

літератури», перекладений українською мовою Н. Романович і С. Петлюрою за редакцією І. Франка (1905), та монографії «Попередники Шекспіра» (1872), «Грін, його життя і твори» (1878), «Досвід вивчення Шекспіра» (1902), у яких М. І. Стороженко застосовував біографічний, психологічний і порівняльно-історичний методи дослідження. У журналі «Киевская Старина» надрукував низку цінних матеріалів з біографії Т. Г. Шевченка, які розшукав у петербурзьких архівах.

Паралельно з науковою і викладацькою роботою в університеті М. І. Стороженко активно долучився до просвітницької і громадської діяльності: читав лекції із загальної літератури на Вищих жіночих курсах, з історії драми в театральному училищі при Малому театрі. У 1893–1902 р. виконував обов'язки бібліотекаря Рум'янцевського музею. У 1894 р. М. Стороженко був обраний головою Товариства любителів російської словесності Московського університету, а в 1899 р. – членом-кореспондентом Російської академії наук. Професор товаришував із багатьма відомими діячами культури й мистецтва: Л. Толстим, К. Тімірязевим, М. Сеченовим, М. Ковалевським, М. Єрмоловою, В. Розановим та ін. Міжособистісні комунікації науковців у межах університету, архівів, бібліотек, журфіксів формували особливо насичене інтелектуальне середовище. Квартира професора була літературним центром Москви. Постійними її відвідувачами були математик М. В. Бугаєв, філософи С. А. Юр'єв і В. С. Соловійов, поет К. Д. Бальмонт, драматург П. Д. Боборикін, археолог, критик В. І. Сизов, економіст І. І. Янжул, правник М. М. Ковалевський, історик І. А. Линниченко, зоолог, мистецтвознавець С. А. Усов та ін.

Від осені до весни життя професора минало в Москві, у світі вчених, літераторів, педагогів, громадських діячів і працівників культури й освіти. На початку травня щороку він виїжджав у рідну Україну, у село Мармизівку на Полтавщині, яке батько передав йому в спадок, і привозив із собою друзів. Тут бували І. І. Янжул, М. М. Ковалевський, В. І. Сизов, В. І. Семевський, О. М. Веселовський та ін., і село перетворювалося на культурний центр.

Біографія М. І. Стороженка є показовим прикладом того, як не лише історичні обставини, а й стосунки в парадигмі «учитель – колега – учень» змінювали долю вченого, вектори наукової роботи. Вивчення зв'язків літературознавця із науковим світом другої половини XIX – початку XX ст. актуальне й нині, оскільки для

української біографіки, як важливого спрямування гуманітарної науки й культури в умовах протистояння російській агресії, дуже багато важить знання про минуле, про видатних діячів, яких потрібно повернути в національний культурний простір.

UDC 929(477) Storozhenko

Galyna Alexandrova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5136-5160>,

Doctor of Philological Sciences,

Senior Research Associate, Leading Research Fellow,

Department of Theory and Methodology of Biobibliography,

Institute of Biographical Research,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: galekss@ukr.net

M. I. STOROZHENKO (1936-1906): VECTORS OF SCIENTIFIC COMMUNICATION

Aspects of the scientific communication of the famous Ukrainian, the head of the Department of Foreign Literature of the Moscow University M. I. Storozhenko with teachers, colleagues and students are highlighted.

Keywords: M. I. Storozhenko, biography, communication, literary studies, university.

УДК 016:821.161.2-32Стус

Блиндарук Світлана Вікторівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0714-0279>,

молодша наукова співробітниця,

відділ науково-бібліографічної інформації,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: blyndaruksvetlana@gmail.com

ВАСИЛЬ СТУС: ДОВІДКОВО-БІОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

На основі аналізу довідково-бібліографічних джерел, наявних у фондах НБУВ, показано головні напрями вивчення творчої діяльності Василя Стуса та його внесок у розвиток української і світової літератури. Проаналізовано склад і зміст персональних і колективних біобібліографічних покажчиків про

нього.

Ключові слова: Василь Стус, письменник, поет, літературознавець, персональна бібліографія, біографічні та бібліографічні джерела, шістдесятництво.

У відділі довідково-бібліографічної інформації Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) зберігаються цінні видання, присвячені Василю Семеновичу Стусу (1938–1985) – талановитому українському поету, прозаїку, перекладачу, літературознавцю, публіцисту, філософу та правозахиснику, Герою України. Його ім'я позиціонується з періодом руху шістдесятництва, із зародженням дисидентського (правозахисного) руху, руху опору 1960–1990-х років. В. С. Стус став важливою частиною історії України, її національно-визвольного руху, історії розвитку людського духу в ХХ сторіччі. Нині для дослідників головним завданням є відтворення життєвого шляху та науково-педагогічного доробку українського літературознавця задля розвитку сучасного стусознавства. Довідкові матеріали про В. С. Стуса частково представлені статтями в енциклопедіях і біографічних словниках. На початку 1990-х років в Україні з'явилися перші літературознавчі розвідки про його творчість. Серед них статті М. Жулинського «Василь Стус» (1990), М. Ільницького «Палімпсеста Василя Стуса» (1990), В. Яременка «І я гукну, і син мене почує» (1990), В. Голобородька «Він став моєю совістю» (1990), Я. Мельника «В мені уже народжується Бог» (1990), М. Дмитренка «То пропікає душу Україна» (1991), Є. Сверстюка «Віднайдена імпровізація Василя Стуса» (1991) та «Василь Стус – летюча зірка української літератури» (1993), Т. Гундорової «Феномен Стусового жертвослова» (1992), В. Неділька «Василь Стус. Доля, життя, поезія» (1992), Д. Стуса «Життя і творчість Василя Стуса» (1992), Ю. Бедрика «Василь Стус: проблема сприймання» (1993) тощо.

У січні 1998 р. працівниками НБУВ було розгорнуто книжково-ілюстративну виставку, в експозиції якої було представлено 385 джерел. Це документи з фондів Бібліотеки, Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України та матеріали з особистих архівів родини і друзів поета. На початку 2023 р., до 85-річчя від дня народження Василя Стуса, на сайті НБУВ було представлено додаткові матеріали електронної виставки щодо біобібліографії поета (<http://nbuv.gov.ua/node/6098>). Бібліографічний матеріал систематизовано за хронологією в розділах «Офіційні документи»,

«Основні друковані праці В. Стуса» («Зібрання творів», «Вибрані твори», «Окремі видання», «Щоденники, спогади, листування»), «Література про життя і діяльність В. Стуса» («Автореферати та дисертації», «Книжкові видання», «Статті з періодичних, довідкових та монографічних видань, збірників наукових праць»), «Вшанування пам'яті В. Стуса», «Бібліографічні посібники».

Вивчаючи творчий доробок В. С. Стуса, варто звернути увагу на загальні бібліографічні посібники, які допоможуть детальніше розглянути життєвий, творчий шлях обдарованих і талановитих митців, на долю яких лягли важкі випробування. Укладені за науково-обґрунтованою методикою, вони виступають у ролі джерельної бази для подальших бібліографічних досліджень. На сьогодні існує невелика низка друкованих бібліографічних видань, що знайомлять читача з творчою спадщиною поета. Так, у 1993 р. здійснюється перша спроба систематизувати матеріали про життя й творчість українського поета у вигляді бібліографічного покажчика «Народе мій, до тебе я ще верну...» (Вінниця, 1993). До нього включено описи книг, статей із збірників, періодичних видань. Це прижиттєві публікації, окремі видання, публіцистика й листи, переклади творів, вірші поета, перекладені російською мовою, література про життя й творчість, вірші, присвячені В. Стусу, сценарії творчих вечорів і круглих столів. Друге видання – «Стус Василь Семенович» (Донецьк, 2002) – вміщує літературу про життя й творчість, а також назви 620 бібліографічних описів окремих видань поета, творів і публікацій зі збірників, бібліографічних, довідкових і методичних видань. Найповніше представлено бібліографію в третьому виданні – «Постать Василя Стуса над плином часу: 70-річчю від дня народження присвячується (1938–1985)» (Вінниця, 2008), до якого включено близько 2 тис. записів різних документів: книг, публікацій з вітчизняних періодичних видань, близького зарубіжжя, часописів української діаспори та матеріалів з інтернет-сайтів. Видання включає літературу, видану в межах України впродовж 1958–2008 рр., зокрема, зібрання творів, збірки (1970–2006); поезії, статті, надруковані в окремих виданнях, часописах (1958–2008). На особливу увагу заслуговує його участь у громадському, культурному житті Вінниччини, Донеччини та країни в цілому. Покажчик містить також матеріали про перекладацьку діяльність, епістолярну спадщину поета, спогади про нього й окремий розділ, присвячений вшануванню пам'яті Василя Стуса в Україні та за кордоном. Згодом, у 2020 р. було підготовлено ще один біобібліографічний покажчик

«Стус як пульс» (Полтава, 2020). Крім біографічних даних про митця, він містить інформацію про творчу й перекладацьку діяльність, про випадкову зустріч і стосунки з майбутньою дружиною Валентиною Попелюх, про проходження в будинку звукозапису українського радіо в Києві концерту-присвяти Василю Стусу та презентацію альбому на вірші поета за участю відомих українських музикантів, а також про створення проєкту «Нескорений ПроRock» – серії альбомів пісень на вірші видатних українських поетів, метою якого є популяризація постатей української культури (автори ідеї проєкту: Олександр Юрков та Ігор Роман – фронтмен рок-гурту «Fata Morgana UA»). Матеріал доповнено висловами самого поета й фотознімками. Останній розділ «Справа Василя Стуса, 40 років потому» присвячений розгляду видання Вахтанга Кіпіані «Справа Василя Стуса» (2019). У книзі зібрано архівні документи з кримінальної справи митця, свідчення очевидців, його листи з тюрми, спогади рідних і друзів, статті укладача, дисидента Василя Овсієнка та інтерв'ю з останнім співкамерником поета – російським політв'язнем Леонідом Бородіним.

Матеріали покажчиків розкривають не тільки життєвий шлях і творчу діяльність українського поета, чимало з них містять інформацію про його громадську діяльність, зокрема, про феномен шістдесятництва, який гучно заявив про себе свого часу як у суспільно-політичному й громадському житті, так і в літературі й критиці.

Ім'я Василя Стуса символічне для кінця ХХ століття. Проти течії, за найжорстокіших обставин, він проніс у руслі української традиції ідеали гуманізму, патріотизму – і по-лицарськи зберіг вірність цим ідеалам до кінця. Його моральний максималізм був з ним завжди як пульс. Його моральна чистота, жертовність, мужність, непохитність, увесь його подвижницький дух і багатостраждальна доля є яскравим взірцем як для нас, так і для майбутніх поколінь. Усе життя поет йшов до свого народу, ніс на плечах тяжкий хрест правди й сумління, знаючи, що підніметься на Голгофу. Митець власним прикладом довів: що більше утиску, то більшою є внутрішня незламність людини. «Митець потрібен своєму народові та й усьому світові тільки тоді, коли його творчість зливається з криком його нації» – писав сам Василь Стус.

Сьогодні важливо всебічно дослідити та зберегти цінне надбання видатного поета-мислителя кінця ХІХ – початку ХХ ст., творча спадщина якого не втрачає своєї актуальності, а дає новий

імпульс для наукових пошуків дослідників, викладачів, студентів, аспірантів.

UDC 016:821.161.2-32Стус

Svitlana Blyndaruk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0714-0279>,

Junior Research Associate,

Department of Scientific and Bibliografic Information,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: blyndaruksvetlana@gmail.com

VASYL STUS: REFERENCE AND BIOGRAPHICAL SOURCES IN THE FUNDS OF THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

On the basis of the analysis of reference and bibliographic sources available in the NBUV funds, the main directions of studying the creative activity of Vasyl Stus and his contribution to the development of Ukrainian and world literature are shown. The composition and content of personal and collective bio-bibliographic indexes about him were analyzed.

Keywords: Vasyl Stus, writer, poet, literary scholar, personal bibliography, biographical and bibliographical sources, sixties.

УДК 929-055.2:930.1

Буряк Лариса Іванівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4631-844X>,

докторка історичних наук, професорка,

провідна наукова співробітниця,

Інститут біографічних досліджень,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: larysa.buryak@gmail.com

БІОГРАФІЧНИЙ РОМАН У ФОКУСІ ІНДУСТРІЇ КОМІКСІВ: PRO et CONTRA

Біографічні романи у жанрі коміксу аналізується як явище, що з'явилося на хвилі глибинних світових соціокультурних трансформацій та зростаючого зацікавлення сучасного соціуму візуальними мистецтвом. Наявність однієї з найбільш суперечливих жанрових форм біографічного наративу підтверджує

тезу про його нерозривний зв'язок з мистецтвом та водночас свідчить про індустрію коміксів, яка опановує світ.

Ключові слова: біографічний наратив, візуальна біографія, графічний роман, комікси.

Останніми роками у царині біографічного оповідання з'явився жанр, який, на перший погляд, є незвичним та провокативним. Йдеться про один із різновидів графічної біографії, а саме біографічний роман у жанрі коміксу. Підтвердженням стрімкого поширення цього жанру стали серії графічних романів, героями яких виступають знакові постаті світової культури. Вивчення та критичний аналіз численних візуальних біографічних оповідей, що підтверджують з одного боку тезу про нерозривний зв'язок біографічного наративу з мистецтвом, з іншого – свідчать про реальність індустрії коміксів, визначено метою цього дослідження.

Індустрія коміксів представлена численними роботами художників, що працюють у сфері сучасних графічних біографій. Це, зокрема графічні романи, присвячені Пабло Пікассо (Джулі Бірмант, Клеман Убрері «Пабло»), Вінсенту ван Гогу (Барбара Сток «Вінсент»), Полю Гогену (Фабріціо Дорі «Гоген»), Джорджії О'кіфф (Марія Еррерос «Джорджія О'кіфф»), Дієго Рівері (Франсіско де ла Мора, Хосе Луїс Пескадор «Дієго Рівера»), Фріді Кало (Франсіско де ла Мора «Фріда Кало: її життя, робота, дім»), Сальвадору Далі (Едмон Бодуен «Далі»), Рене Магрітту (Вінсент Забук, Томас Кампі «Магрітт: це не біографія»), Едварду Мунку (Штеффен Квернеланд «Мунк»), Леонорі Керрінгтон (Мері М. Телбот, Броян Телбот «Озброєні безумством: сюрреалістична Леонора Керрінгтон»), а також багатьом іншим найвпливовішим особам – художникам, письменникам, фотографам, музикантам, композиторам, вченим, політичним діячам.

Дослідники не остерігаються називати цей провокативний жанр біографічним романом, послуговуючись, передусім, тим, що у ньому присутні усі елементи класичного роману, а саме, різноманітні сюжетні лінії та персонажі, несподівані повороти сюжету, ретроспекції, любовні історії тощо. Водночас переконливо обґрунтовується, що за допомогою візуальної мови ретранслюються складні психоемоційні стани героїв, пошук себе у житті, свого стилю у творчості, довгий і важкий шлях до визнання, прагнення гострих емоцій, натхнення, драма і трагедія геніальної особи у недосконалому і суперечливому світі (Rifkind C. Canadian Graphic: Picturing life

Narratives, 2016; Atkinson P. Why pause? The fine line between reading and contemplation. In *Studies in comics*, 2012, V. 3 (1), 63 – 81p).

Поява й стрімка еволюція біографічного роману в жанрі коміксу – результат глибинних соціокультурних трансформацій та зацікавлення сучасного соціуму візуальним мистецтвом, представленим розмаїттям форм. Свої початки графічний роман бере у середині ХХ ст., коли було кинуте виклик традиційним уявленням щодо коміксів, призначених неначебто виключно для розваги (McCloud S. *Reinventing comics*, 2000). Художники й письменники, намагаючись спростувати подібні упередження, почали експериментувати з цим жанром, поширюючи його потенційні можливості на оповідання історій за межами вигаданих розважальних сюжетів. У такий спосіб поступово розчинялись умовно існуючі кордони одного з найбільш провокативних візуальних жанрів та змінювалось ставлення до нього. Набуваючи усе більшої актуальності, мистецтво коміксів включило у свою орбіту й таку складну літературну форму, якою є роман, біографічний зокрема, адаптуючи його до своїх вимог та особливостей (Round J. *Gothic in comics and graphic novels: a critical approach*, 2014).

З часом комікс зайняв свою нішу у візуальному просторі, опинився у фокусі наукових досліджень, переважно європейських та північно-американських студій (Meskin A. *The art of comics: a philosophical approach*, 2012). Широке коло різноманітних питань стосовно історії, еволюції, особливостей, теоретичних, психологічних та естетичних проблем жанру систематично обговорюється на сторінках періодичних видань, найбільш відомими серед яких є “*Journal of Graphic Novels*” («Журнал графічних романів і коміксів»), “*European Comic Art*” («Європейське мистецтво коміксів»), “*Studies in Comics*” («Дослідження коміксів»).

У вітчизняному дискурсі, попри наявність окремих біографічних наративів у жанрі коміксу, що з'явилися останнім часом і які позиціонують себе під «брендом» «графічний роман» (Кейс Еванс «Червона Роза. Графічна біографія Рози Люксембург», 2017), «графічна біографія» (Сід Джейкобсон та Ерні Колон «Анна Франк. Графічна біографія у співпраці з будинком Анни Франк», 2019), до цього жанру все ще зберігається упереджене ставлення.

На думку фахівців, які виступають послідовними прихильниками коміксів, цей жанр, представляючи синтез зображень і текстової інформації, спроможний здійснювати зовсім інший вплив на аудиторію, аніж традиційний наратив. Одним із переконливих

аргументів є те, що візуальна мова, яка є базовою основою жанру, має невичерпні потенційні можливості для яскравого відображення людей, подій, стосунків, емоцій. Вона дозволяє швидше обробляти інформацію, створюючи на рівні інтерпретації більш ефективну і значно оперативнішу комунікацію з читацькою аудиторією. Водночас у коміксах завжди існує небезпека конструювання певних стереотипних образів (наприклад, завищена карикатуризація персонажів), які можуть ставати на заваді формування інших ідентичностей, деформуючи біографічний дискурс (одна з численних проблем дослідницької сфери, яка варта уваги).

З огляду на загальні тенденції, цей жанр, попри неоднозначність, яка закладена уже у самому терміні «комікс», продовжує завойовувати світ. Інтерес до біографічного дискурсу, як і інтерес до мистецтва не зменшується, попри тектонічні суспільно-політичні та культурні зсуви. Він лише змінює форми втілення у відповідності до викликів постмодерного соціуму.

UDC 929-055.2:930.1

Larysa Buriak,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4631-844X>,

Doctor of Historical Sciences, Professor,

Leading Research Associate,

Institute of Biographical Research,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: larysa.buryak@gmail.com

BIOGRAPHICAL NOVEL IN THE FOCUS OF THE COMICS INDUSTRY: PRO ET CONTRA

Biographical novels in the genre of comics are analyzed as a phenomenon that appeared because of deep world socio-cultural transformations and the growing interest of modern society in the visual arts. The existence of one of the most controversial genre forms of the biographical narrative confirms the thesis of its close connection with art and at the same time testifies to the comics industry taking over the world.

Keywords: biographical narrative, visual biography, graphic novel, comics.

УДК 94(478.4+467)Назарук
Гальчинський Володимир Леонідович,
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1042-0773>,
провідний бібліотекар,
відділ зарубіжної україніки,
Інститут книгознавства,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: GVovik@i.ua

ОСИП НАЗРУК – ВІДОМИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ПОЛІТИК, ЖУРНАЛІСТ ТА ПУБЛІЦИСТ: ЙОГО ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ПОГЛЯДИ

Розглянуто громадсько-політичну діяльність відомого українського політика, журналіста, публіциста, письменника Осипа Назарука (1883–1940). Розкрито громадську та публіцистичну діяльність Осипа Назарука в Україні й за кордоном у першій половині ХХ століття.

Ключові слова: Осип Назарук, ЗУНР, еміграція, Австрія, Канада, США, Галичина.

Осип Тадейович Назарук належить до тих українських літературознавців і громадських діячів, які в період існування Радянського Союзу сприймалися державною цензурою як однозначно ворожі, тому публікація його праць та об'єктивне вивчення діяльності цієї особистості були під забороною протягом кількох десятиліть монопольного правління КПРС. Проте після розпаду СРСР постать О. Назарука стала об'єктом легального вивчення з боку вітчизняних дослідників, а його праці стали вільно поширюватися в Незалежній Україні. Нині вони зберігаються, зокрема, у фондах відділу зарубіжної україніки Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

У 1916 р. у Львові вийшла ґрунтовна праця О. Назарука «Слідами Українських Січових Стрільців», у якій розповідається про буденне життя українського національного військового формування в складі австро-угорської армії. У 1918 р. О. Назарук став членом Української Національної Ради ЗУНР у Львові, й цього ж року він написав книгу про діяльність одного з найбільш відомих руських і галицьких князів «Князь Ярослав Осмомисл. Українська історична повість з 12-го століття в двох частинах». У 1918–1919 рр. О. Назарук

очолював головне управління преси та пропаганди в урядах В. Чехівського та С. Остапенка. У 1919 р. він емігрував разом з урядом ЗУНР до Відня, як уповноважений у справах преси і пропаганди. Перебуваючи в столиці Австрії, Осип Назарук спільно з Іваном Кривецьким опублікував у 1921 р. невелику книгу «Як писати мемуари. Пояснення і практичні вказівки». У ній, зокрема, зазначалося на важливості розвитку національної й класової свідомості поодиноких верств населення та про необхідність пізнання ролі широких мас населення в будівництві української державності.

У 1922 р. О. Назарук виїхав до Канади як надзвичайний представник уряду ЗУНР, а в наступному році – емігрував до Сполучених Штатів Америки. На період проживання О. Назарука в Північній Америці в 20-ті рр. ХХ ст. припадає його активна публіцистична діяльність: він редагував газету «Січ» в м. Чикаго; у 1924 р. в м. Вінніпезі була опублікована його книга «До Історії Революційного Часу на Україні. Українські політичні партії, їх союзи і теорії» у вигляді брошури, у якій він дає характеристику діяльності політичних партій України та її лідерів на початку ХХ століття. У 1926 р. в Чикаго вийшла друком праця О. Назарука «Перші враження з Києва-матері городів наших» з розповідями автора про відвідування пам'ятних місць столиці України незадовго до початку І-ї світової війни.

У 1928 р. він повернувся до Галичини – у Львів. Під час львівського періоду життя в 1930 р. ним була опублікована найбільш відома його праця «Роксоляна. Жінка Халіфа й Падишаха / Сулеймана Великого / Завойовника і законодавця». У цій історичній повісті йдеться про долю доньки священика Гаврила Лісовського з Рогатина (нині – місто в Івано-Франківській області) Анастасії Лісовської – більш відомої як Роксолана, яку в ХVІ ст. було викрадено татарами, і яка з часом стала головною дружиною султана Османської імперії Сулеймана I Пишного.

Після зайняття Червоною армією західноукраїнських земель восени 1939 р. О. Назарук виїхав до Варшави і в тому ж році написав книгу «Зі Львова до Варшави. Утеча перед совітами в пам'ятних днях 2–13 жовтня 1939 року», у якій детально описано поїздку до окупованої німцями столиці Польщі, зокрема, автор ділиться враженнями щодо ночівлі в різних будинках під час втечі зі Львова до Варшави. На початку 1940 р. О. Назарук виїхав до Кракова, де 31 березня того ж року він помер.

Осип Тадейович Назарук наголошував на необхідності розвитку національних традицій, пропагуванні української культури серед інших народів. Літературу він трактував насамперед як засіб духовної просвіти народу, полемізував з Дмитром Донцовим, вбачаючи суперечність його ідеології з християнською мораллю. Отже, О. Назарук – публіцист, письменник, громадський діяч, є однією з найбільш визначних особистостей Галичини першої половини ХХ століття, який зробив суттєвий внесок у розвиток та популяризацію української літератури.

UDC 94(478.4+467)Nazaruk

Volodymyr Halchynsky,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1042-0773>,

Leading librarian,

Department of Foreign Ukrainian,

Institute of book studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: Gvovik@i.ua

OSYP NAZARUK – PROMINENT UKRAINIAN POLITIC, JOURNALIST AND PUBLICIST: HIS ACTIVITY AND VIEWS

Socio-political activity the famous Ukrainian politician, journalist, publicist and writer Osyp Nazaruk's are show. The community and publicistic activity Osyp Nazaruk's in Ukraine and abroad in the first half of the 20th century it is revealed. *Keywords:* Osyp Nazaruk, WUPR, emigration, Austria, Canada, USA, Halychyna.

УДК 01+070+82.0]-051(=161.2):[655.4/5(=161.2):021.4]-048.42]:027.54(460-25)''19''(042.5)(043.2)

Грень Зоряна Тарасівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9869-7421>,

кандидатка наук із соціальних комунікацій,

учена секретарка,

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника,

Львів, Україна

e-mail: gren@nas.gov.ua

ДМИТРО БУЧИНСЬКИЙ (1913–1963) – ОРГАНІЗАТОР ВИСТАВОК УКРАЇНСЬКОЇ КНИГИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ БІБЛІОТЕЦІ В МАДРИДІ

Висвітлено культурно-дипломатичну та науково-бібліографічну діяльність Дмитра Бучинського (1913–1963) – літературознавця, бібліографа, журналіста, чільного представника української діаспори в Мадриді, спрямовану на ознайомлення інших народів з видавничим доробком української діаспори в 1945–1961 рр., зокрема, через виставково-бібліографічні проекти в Національній бібліотеці Іспанії.

Ключові слова: Дмитро Бучинський, українська діаспора, українська бібліографія, національна бібліотека Іспанії, виставка української книги.

Біографії діячів української діаспори ХХ ст. є сьогодні цінним джерелом для виявлення й відтворення раніше невідомих, або недостатньо висвітлених у науковій літературі епізодів культурних і наукових взаємин українства з іншими народами. Культурна дипломатія, здійснювана представниками української діаспори в період після Другої світової війни в країнах Європи, Північній і Південній Америці, а також у Австралії є важливим свідченням того, як навіть в умовах бездержавності вдавалося налагоджувати культурну взаємодію з науковими, інтелектуальними й культурно-мистецькими середовищами інших країн з українських національних позицій.

У цьому контексті привертає увагу постать Дмитра Бучинського (1913–1963) – українського вченого-літературознавця, журналіста й бібліографа, перекладача, уродженця с. Трибухівці на Тернопільщині, який після захисту докторської праці в Українському Вільному університеті в Мюнхені, з 1949 до 1963 р. жив і працював у Мадриді. 2019 р. до ЛННБ України імені В. Стефаника було передано приватну бібліотеку й архів Д. Бучинського, які понад 50 років перебували під дбайливою опікою його доньки Тамари Бучинської. Серед архівних документів зберігаються матеріали про ініційовані та організовані Д. Бучинським виставки української книги в Національній бібліотеці Іспанії (НБІ) у 1956, 1958 й 1961 р. Метою цих експозицій було, насамперед, засвідчити живучість національної ідеї в той час, коли Україна перебувала в радянському ярмі, та продемонструвати видавничий доробок українства, розпорошеного по всіх континентах.

Перша із серії виставок, відкрита 9 квітня 1956 р., була універсальною за тематикою, охоплювала 1200 видань з багатоаспектного видавничого еміграційного доробку перших повоєнних років. До почесного організаційного комітету ввійшли Архiepископ Кир Іван Бучко, представники Дирекції архівів і бібліотек у Мадриді, УВАН у Нью-Йорку, НТШ в Сарселі, УВУ в Мюнхені, Українського Технічно-господарського інституту в Мюнхені. Основний організаційний обов'язок виконував Д. Бучинський.

Виставка 1958 р. була присвячена українській жінці – письменниці й матері, а також проблемам української дитини в умовах еміграції. У співпраці зі Світовою Федерацією Українських Жіночих організацій (Філадельфія) Д. Бучинському вдалося репрезентувати на виставці 163 твори українською мовою 73 письменниць. Демонстровано також жіночу пресу, дитячу книгу, шкільні підручники. Загалом – 370 видань, які вийшли друком у Європі, Північній і Південній Америці, Канаді й Австралії.

Третя виставка була присвячена 100-річчю смерті Тараса Шевченка, однак вийшла далеко поза рамки шевченківської тематики й охопила видавничий еміграційний доробок за період 1945–1961 рр. Інституційними організаторами виставки стали Канадське Відділення УВАН у Вінніпезі, НТШ у Нью-Йорку й Сарселі. Про всі етапи її організації, перебіг відкриття й експонування з 1 до 20 вересня 1961 р., а також про її рецепцію в іспанській пресі Д. Бучинський написав у статті «Шевченківська виставка в Мадриді», надрукованій у філадельфійському часописі «Америка» (1962, ч. 195–201/2) та лондонській газеті «Українська Думка» (1962, ч. 42–48). Він зазначив, що на прохання надіслати книжки й періодику на виставку відгукнулися приватні особи, видавництва, редакції, інші установи, як-от: Українське Видавництво й «Шлях Перемоги» в Мюнхені, Український Народний Союз (Джерсі-Сіті), «Новий Шлях» (Вінніпег), Видавництво ОО. Василян і «Добра книжка» (Торонто), НТШ (Нью-Йорк), УВУ (Мюнхен), Видавництво «Тризуб» (Вінніпег). Експозиція охоплювала відділи: історичний, інших наук (право, філософія, соціологія, медицина, агрономія), церкви і релігії, релігійно-виховної літератури, історії мови і літератури, літературно-мистецьких творів. Окремо було представлено літературу про Україну англійською, німецькою, французькою, іспанською, португальською, нідерландською, польською мовами. Загальна кількість експонованих книжкових видань становила 2458 назв.

Експозицію доповнювала галерея репродукцій портретів князів, гетьманів, президентів, військовиків, церковних та культурних діячів. На виставці була виставлена й національна символіка – прапор, тризуб.

Після виставок 1956 і 1961 рр. коштом НБІ та під егідою Міністерства освіти Іспанії та Генеральної дирекції архівів і бібліотек в Мадриді було видано науково-бібліографічні каталоги: «Exposición de la obra impresa ucraniana en el extranjero, 1945–1955: catalogo» («Виставка української друкованої книги за кордоном, 1945–1955: каталог» (Madrid, 1956) та доповнений «Bibliografía Ucraniana, 1945–1961» («Українська бібліографія, 1945–1961») (Madrid, 1962), які уклав Д. Бучинський. Важливим результатом усіх трьох експозицій стало не лише ознайомлення іспанських культурних, наукових і політичних еліт з культурно-мистецькими, духовними й науковими досягненнями української еміграції, а й передача в дар НБІ зібрання книг загальною кількістю 1088 одиниць, що, за свідченнями Д. Бучинського, мало стати основою українського відділу у фондах НБІ. Завдяки добрим взаєминам з культурною елітою Мадрида, Д. Бучинському не лише вдалося залагодити безкоштовну оренду читальних залів Національної бібліотеки для усіх трьох виставок, а й дозвіл на проведення виставки 1961 р. від Міністерства Закордонних справ Іспанії та патронат над її проведенням від міністра освіти Іспанії Хесуса Рубіо Гарсія-Міна. Натхнення для культурно-дипломатичної діяльності загалом та виставкової зокрема Д. Бучинський черпав у науковій, літературно-критичній, бібліографічній і журналістській праці, його добрій обізнаності з життям української еміграції в Європі, Північній і Південній Америці, Австралії.

UDC 01+070+82.0]-051(=161.2):[655.4/5(=161.2):021.4]-048.42]:027.54(460-25)''19''(042.5)(043.2)

Zoriana Hren,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9869-7421>,

Candidate of Communications Studies,

Scientific Secretary,

Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv,

Lviv, Ukraine

e-mail: gren@nas.gov.ua

DMYTRO BUCHYNSKYI (1913–1963) – ORGANISER OF EXHIBITIONS OF UKRAINIAN BOOKS IN THE NATIONAL LIBRARY OF MADRID

The article highlights the cultural, diplomatic, scientific and bibliographic activities of Dmytro Buchynskyi (1913–1963) – a literary critic, bibliographer, journalist, and a prominent representative of the Ukrainian diaspora in Madrid, aimed at introducing other nations to the publishing achievements of the Ukrainian diaspora in 1945–1961, in particular through exhibition and bibliographic projects at the National Library of Spain.

Keywords: Dmytro Buchynskyi, Ukrainian diaspora, Ukrainian bibliography, National Library of Spain, exhibition of Ukrainian books.

УДК 016(477)“2010/2021”:[929:821.162.1]

Гришина Тетяна Анатоліївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3464-3085>,

молодша наукова співробітниця,

відділ науково-бібліографічної інформації,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: tagym@ukr.net

БІОБІБЛІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРСОНАЛІЙ ПОЛЬСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ В УКРАЇНІ (2010–2021)

Зібрано й проаналізовано біобібліографічні праці, присвячені персоналіям польських письменників, які вийшли в Україні упродовж 2010–2021 рр.

Ключові слова: біобібліографічний покажчик, Станіслав Вінценз, Юзеф Крашевський, Адам Міцкевич, Генрік Сенкевич, Юліуш Словацький, Бруно Шульц.

Дослідження історії польської літератури, життя й творчості польських мистців, які проводяться українськими науковцями й бібліографами, створення, на основі зібраних матеріалів, персональних бібліографій має важливе значення для зміцнення й поглиблення наукових і культурних зв'язків між Україною та Польщею. Здобуття нашою державою незалежності в 1991 році пожвавило розвідки в царині взаємин української літератури

з літературами світу, зокрема, з польською. У результаті досліджень творчої діяльності та біографій літературних мистців Польщі, здійснених науковими бібліотеками України впродовж 2010–2021 років, було опубліковано низку біобібліографічних посібників, каталогів книжкових виставок, оглядів літератури тощо та введено до наукового обігу інформацію про них.

Зокрема з нагоди 125-річчя від дня народження польського письменника, перекладача, етнографа, краєзнавця *Вінченза Станіслава (1888–1971)* співробітниками Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. Франка підготовлено книжкову виставку, присвячену мистцеві, і опубліковано каталог цієї виставки під назвою «*Станіслав Вінценз: польський дослідник Гуцульщини*» (Івано-Франківськ, 2013, уклад. Т. Р. Кривенька).

До 200-річчя від дня народження *Юзефа Ігнація Крашевського (1812–1887)*, польського письменника, публіциста, краєзнавця, історика, філософа, суспільно-політичного діяча, фахівцями Волинської державної обласної універсальної наукової бібліотеки імені Олени Пчілки видано бібліографічний покажчик «*Юзеф Ігнацій Крашевський: творчість – митець – доба: (до 200-річчя від дня народження Юзефа Ігнація Крашевського – польського письменника та громадського діяча)*» (Луцьк, 2012, уклад.: О. О. Кушнерик, О. Л. Рибачук).

Життю й творчості *Міцкевича Адама-Бернарда (1798–1855)*, класика польської літератури, поета, письменника, громадського й політичного діяча, присвячено кілька бібліографічних праць. Зокрема бібліографами Сумської обласної універсальної наукової бібліотеки підготовлено біобібліографічний нарис «*Адам Міцкевич у творчості українських композиторів*» (2013, уклад. О. І. Гордієнко), а також електронний бібліографічний огляд літератури «*Краса душі у слово перелита: (до 220-річчя від дня народження Адама Міцкевича) (1798–1855)*» (2018, уклад. І. В. Бенювська) підготовлено працівниками Наукової бібліотеки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Зібрані в огляді матеріали містять біографічні відомості про Адама Міцкевича, список творів автора та джерела про нього, перелік рідкісної літератури польською мовою, присвячений його творчості.

Польському прозаїку білорусько-татарського походження *Сенкевичу Генріку (1846–1916)* присвячено бібліографічне дослідження співробітників Дніпропетровської обласної

універсальної наукової бібліотеки ім. Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія *«Генрік Сенкевич: біобібліографічний покажчик»* (Дніпропетровськ, 2016, упоряд.: О. А. Захарова, О. В. Прокоф'єва). Покажчик укладено з нагоди 170-річчя від дня народження Г. Сенкевича. Вміщено бібліографію творів письменника (польською, українською, російською мовами), матеріали про творчість та екранізацію його творів.

Працівниками Бібліотеки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка підготовлено посібник *«Бруно Шульц (1892–1942): біобібліографічний покажчик»* (Дрогобич, 2018, упоряд. Н. М. Рішаві), який присвячено відомому дрогобичанину, польському письменникові й художникові єврейського походження. У покажчику представлено бібліографію творів, а також дослідження, які висвітлюють життя й багатогранну діяльність письменника. Нині кілька країн змагаються за право вважати Бруно Шульца «своїм» мистцем, хоча кілька десятиліть тому творчість письменника була відома лише відданим прихильникам його таланту, передусім у Польщі.

У бібліографічному покажчику *«Зарубіжні письменники і Україна»* (Тернопіль, 2015, уклад. І. Грицишин), підготовленому співробітниками Тернопільської обласної бібліотеки для молоді, представлено матеріали, які досліджують зв'язки відомих зарубіжних письменників з Україною, а також вивчення та переклади їх творів вітчизняними авторами. У розділі «Письменники зарубіжної літератури, які жили в Україні» представлено біографічну й бібліографічну інформацію про Юліуша Словацького; розділ «Письменники зарубіжної літератури, які бували в Україні» містить відомості про життя й творчість Адама Міцкевича.

Отже, згадані біобібліографічні джерела сприяють розвитку міжкультурної взаємодії між двома країнами, забезпечують доступ українського користувача до літературної спадщини польського народу.

Це невелике дослідження не претендує на вичерпність, його завдання – привернути увагу до постатей польських літераторів, заохотити бібліотеки різних рівнів до більш детального висвітлення історії польської літератури в бібліографічних джерелах.

UDC 016(477)“2010/2021”:[929:821.162.1]

Tetiana Hryshyna,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3464-3085>,

Junior Researcher,

Department of Scientific and Bibliographic Information,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: tagym@ukr.net

BIOBIBLIOGRAPHIC RESEARCH OF POLISH WRITERS IN UKRAINE (2010–2021)

The biobibliographic works devoted to the personalities of Polish writers published in Ukraine during 2010–2021 were collected and analyzed.

Keywords: biobibliographic index, Stanislav Vincenz, Józef Kraszewski, Adam Mickiewicz, Henrik Sienkiewicz, Juliusz Slowacki, Bruno Schulz.

УДК 930.253

Климович Наталія Миколаївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1357-492X>,

начальниця відділу,

відділ використання інформації документів та комунікацій,

Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України,

Київ, Україна

e-mail: nklymovych@gmail.com

МАТЕРІАЛИ ДО ВИВЧЕННЯ ЖИТТЯ ТА НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛІТЕРАТУРОЗНАВИЦІ, БІБЛІОТЕКАРКИ МАРІЇ ДЕРКАЧ У ФОНДАХ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ-МУЗЕЮ ЛІТЕРАТУРИ І МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ

Представлено інформацію про архівні документи, які стосуються життя й діяльності Марії Деркач (1896–1972), що відклалися у фондах Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України.

Ключові слова: ЦДАМЛМ України, науковиця, особовий фонд, архівні документи, листи.

Інформаційний потенціал архівних фондів Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України (далі –

ЦДАМЛМ України) дозволяє відстежувати творчий і життєвий шлях багатьох українських дослідників, розкривати основні аспекти наукових біографій, життєвих перипетій. У фокусі уваги нашої розвідки постать літературознавиці, бібліотекарки Марії Деркач (дівоче прізвище – Фуртак) (1896–1972). Майбутня науковиця народилася в с. Струсів (нині Теребовлянський район Тернопільської області); у 1896 р. закінчила Перемишльську гімназію, Карлів університет у Празі, де й зустріла свого майбутнього чоловіка Пилипа Деркача. Була редактором журналу «Нова хата» у Львові, пізніше входила до складу його редколегії. З 1930 по 1939 рр. працювала в бібліотеці Наукового товариства імені Шевченка, згодом була завідувачем відділу рукописів Львівської філії Центральної наукової бібліотеки АН УРСР. Опікувалася збереженням фондів Івана Франка й Лесі Українки в роки Другої світової війни. Працювала в Інституті літератури АН УРСР у Києві, Інституті суспільних наук АН УРСР у Львові. Здобула ступінь кандидата філологічних наук, захистивши дисертацію на тему «Літопис життя і творчості Лесі Українки». Проводила активну бібліографічну роботу, досліджуючи життя й творчість Лесі Українки, Івана Франка та ін. Брала участь у виданні творів Лесі Українки в п'яти та Івана Франка в 20-ти томах.

Особовий фонд науковиці (№ 167) був започаткований нею особисто в 1968 р. Його започаткуванню передувало листування з директором Людмилою Проценко й працівниками архіву, які відвідували її у Львові. У фонді 25 архівних справ за 1924–1949 рр., які містять підготовчі матеріали до видань творів Лесі Українки, Івана Франка. Крім варіантів творів українських класиків у фонді зберігаються: дослідження історії драми «У пущі» Лесі Українки, примітки до I-го тому її творів, нотатки, список недрукованих та маловідомих творів, виписки з архівних матеріалів, порівняльний стилістичний аналіз уривків творів Івана Франка «Абу Казимові капці», «Коваль Баосім», «Лис Микита», «Пригоди Дон Кіхота» видань 1890–1913 рр., картотека малозрозумілих слів тощо. Міститься й машинопис її листа до Дмитра Николишина з критичними зауваженнями щодо його твору «Марта» про життя Уляни Кравченко (ф. 167, оп. 1, од. зб. 24).

Варто зауважити, що науковця опікувалася збереженням не лише власних напрацювань, а й матеріалів свого чоловіка – мовознавця, перекладача й літературного критика, автора першого «Короткого словника синонімів української мови», співукладача двотомного «Польсько-українського словника» Пилипа Деркача

(1893–1957). Нею було започатковано його особовий фонд (№ 168), який налічує 26 архівних справ за 1906–1956 рр.

Варто зазначити, що документальна спадщина Марії Деркач у ЦДАМЛМ України не вичерпується її особовим фондом, її архівні документи, передусім епістолярій, відклалися у фондах інших осіб та становлять значний інтерес для вивчення історії розвитку українського літературознавства, наукових зв'язків, діяльності й життя науковиці. На окремих із них ми зупинимося детальніше.

У особовому фонді бібліографа, колекціонера, театрознавця й літературознавця Юрія Меженка (1892–1969) (№ 365) зберігається 40 листів Марії Деркач (1 січня 1945 – 16 грудня 1947; 22 грудня 1951 – 6 травня 1969 рр.). У 1995 році листи були видані друком на сторінках збірника наукових праць «Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника» (1995, № 3, С. 80–91), оригінали листів також доступні для вивчення в читальному залі ЦДАМЛМ України (ф. 365, оп. 1, од. зб. 403, 40 док., 56 арк.). Збереглися також машинописна копія листа Ю. Меженка до М. Деркач від 9 серпня 1945 р. (ф. 365, оп. 1, од. зб. 71, арк. 1) та чернетка листа від 26 жовтня 1964 р. (ф. 365, оп. 1, од. зб. 71, арк. 2). Варто зазначити, що тон листів довірливий і щирий, саме в листах до Юрія Меженка вона ділиться відомостями не лише про дослідницьку діяльність, а й про свій стан здоров'я, родину.

Два цікавих листа зберігаються у фонді мовознавця Сергія Левченка (1902–1969). Вони стосуються видання «Короткого словника синонімів української мови», укладачем якого був чоловік науковиці Пилип Максимович Деркач (ф. 238, оп. 1, од. зб. 60). «Словник» було видано в 1960 р., Пилип Максимович не дочекався його виходу у світ. Редактором видання виступив Сергій Левченко; на його адресу Марія Деркач висловлює низку вдячних слів. Крім того, у листі також зазначені відомості про те, що сама Марія Дем'янівна працювала над словником синонімів Лесі Українки, проте залишила цю працю (ф. 238, оп. 1, од. зб. 60, арк. 4 зворот).

У фонді літературознавця Анатолія Костенка (1908–1997) (№ 1116) зберігається 13 листів від Марії Деркач (1960–1971 рр., ф. 1116, оп. 1, од. зб. 45). Додатками них є рукописні нотатки творів Д. Дорошенка «Кілька споминок про Лесю Українку» та Г. Чикаленко-Келлер «Лекції у майстра (Спогад про М. В. Лисенка)». Центром комунікації двох науковців є постать Лесі Українки, її родина, коло її спілкування, пошук нових джерел про неї. Листи містять цінну інформацію щодо наукової та видавничої роботи, що

проливають світло на деякі обставини життя Марії Дем'янівни. Зокрема в листі від 25 січня 1968 р. міститься інформація про роботу Марії Деркач разом з Ольгою Косач-Кривинюк у бібліотеці у Львові перед її виїздом за кордон. Вона згадує, що саме цей заробіток давав Ользі утримувати свою сестру Ізидору й онуку (ф. 1116, оп. 1, од. зб. 45, арк. 7 зворот).

Надзвичайно цікаві інформативні листи містяться в особовому фонді письменника та літературознавця Дмитра Косарика (Дмитра Коваленка) (1904–1992). У фонді № 513 відклялися 14 листів і 4 листівки від Марії Дем'янівни (1948–1962 рр., ф. 513, оп. 1, од. зб. 1478). Тематика листів достатньо широка: у них містяться відомості про Лесю Українку, витоки роду та родину Косачів, пошуки могили громадського діяча Миколи Ковалевського, польських письменників, які поховані на Личаківському кладовищі (у листі від 16 травня 1949 р. подано перелік прізвищ) тощо. Також згадує своє спілкування з Ольгою Косач-Кривинюк перед її від'їздом за кордон, про її бажання повернутися до України.

Ще однієї цікавої теми торкається Марія Деркач у листі до літературознавця Василя Шубравського (1920–1992), який відклався в його особовому фонді (№ 818). Вона згадує, що так і не встигла розкрити в окремому дослідженні тематику родинних зв'язків між представниками різних національностей у творчості Лесі Українки (19.V.1969 р., ф. 818, оп. 1, од. зб. 123, арк. 9).

Кілька листів Марії Дем'янівни також зберігаються у фонді Павла Тичини (зокрема, листи за 1951 р., 1958 р., ф. 464, оп. 1, од. зб. 6065). Поодинокі архівні документи можна віднайти в низці інших фондів ЦДАМЛМ України. Варто зазначити, що життєві перипетії самої науковиці проглядаються між рядків текстів, присвячених її професійним зацікавленням. Вони дають можливість пролити світло на окремі віхи біографії Марії Деркач та скласти уявлення про її особистісні якості. Архівні документи фондів, згадані в тексті, доступні для вивчення в читальному залі ЦДАМЛМ України й стануть у нагоді усім, хто цікавиться історією українського літературознавства й біографістики.

UDC: 930.253

Nataliia Klymovych,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1357-492X>,

Head of Department,

Department of Use of Documents' Information and Communications,

Central State Archive-Museum of Literature and Art of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: nklymovych@gmail.com

**MATERIALS FOR STUDYING THE LIFE AND SCIENTIFIC ACTIVITY
OF LITERATURE EXPLORER, LIBRARIAN MARIA DERKACH IN
THE FOUNDS OF THE CENTRAL STATE ARCHIVE-MUSEUM OF
LITERATURE AND ART OF UKRAINE**

The report will present information about archival documents related to the life and activities of Maria Derkach (1896–1972), deposited in the funds of the Central State Archive-Museum of Literature and Art of Ukraine.

Keywords: CSAMLA of Ukraine, scientist, archival documents, personal fund, letters.

УДК 061.2(=162.1)+050](477)

Котлярова Тетяна Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6310-8778>,

молодша наукова співробітниця,

відділ теорії та методики біобібліографії,

Інститут біографічних досліджень,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: kotliarova@nbuv.gov.ua

**ОСЕРЕДКИ ПОЛЯКІВ В УКРАЇНІ:
КОЛЕКТИВНИЙ ПОРТРЕТ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ
ГАЗЕТИ «DZIENNIK KIJOWSKI» (2019–2023))**

Досліджено інформацію про громадські об'єднання українських поляків у газеті «Dziennik Kijowski» останніх п'яти років, з'ясовано вплив соціальних потрясінь на їхню діяльність, складено колективний портрет їх членів.

Ключові слова: поляки в Україні, громадські об'єднання, колективний портрет, газета «Dziennik Kijowski», газетні публікації.

Редакція суспільного, економічного і літературного часопису «Dziennik Kijowski» («Київський щоденник») у березні 2022 року зустріла 30-річчя газети у вимушеній еміграції через повномасштабну збройну агресію Російської Федерації проти України. Ювілейні урочистості стали можливими кілька місяців по тому. На них з вітальним словом виступив посол Польщі в Україні Бартош Ціхоцький, у якому назвав «Dziennik Kijowski» явищем, що виходить далеко за межі журналістики, та підкреслив значимість його головної місії: висвітлювати життя поляків в Україні, акцентуючи на спільності долі народів обох країн (Dziennik Kijowski. 2022. № 14. С. 1).

Польська діаспора в Україні, за офіційними даними 2018 р., налічує близько 150 тисяч осіб (джерело: <http://archiwum.polradio.pl/5/38/Artykul/393138>). Географічно вона надзвичайно розпорошена, але через комунікабельність, енергійність, відкритість українських поляків складається враження їх виняткової згуртованості. Значна частина польської людності в Україні об'єднана в малі та великі спільноти за місцем проживання. Понад 120 таких громадських організацій (це близько 30 тисяч осіб) входять до складу Спілки поляків України – найбільшого об'єднання, що діє в 20 областях центральної і східної частин країни. За словами голови Спілки, Антонія Стефановича, переважна більшість із них дуже активні. Цілі, на які скерована їхня діяльність: пробудження та плекання національної свідомості громадян України польського походження, їх соціальний та культурний розвиток, популяризація спільної долі польського та українського народів, поглиблення дружби між поляками та українцями та іншими народами України, захист прав польського населення в Україні, піклування про його потреби, сприяння вивченню польської мови, культури та історії Польщі (Dziennik Kijowski. 2019. № 20. С. 2).

Спілка поляків України – співзасновник газети «Dziennik Kijowski», тому цілком природно, що на її шпальтах постійно публікуються матеріали про діяльність польських територіальних осередків. Кількість таких публікацій становить близько чверті від загальної. Як правило, вони присвячені заходам з нагоди визначних історичних, культурних, освітніх, наукових подій, а також поточним справам і урочистостям в осередках. Основні інформаційні приводи: День Незалежності Польщі, День Незалежності України, День Конституції 3-го Травня, День Війська Польського, дні пам'яті полеглих у різні часи поляків, День полонії (полонія – поляки, які

постійно проживають за кордоном), Національне читання, День рідної мови, початок навчального року, релігійні свята (Різдво Христове, Великдень, День всіх святих), ювілеї осередків, різноманітні конференції, фестивали, конкурси, виставки, концерти, спортивні змагання.

Публікації «Dziennika Kijowskiego» про діяльність полонійних спільнот до березня 2020 року склалися у річні цикли – від Різдва до Різдва, із яскравими описами подій і враженнями від почутого й побаченого. Карантинні обмеження, пов'язані з розповсюдженням коронавірусної хвороби, порушили цей ритм: зустрічей наживо стало набагато менше, окремі з них були скасовані, натомість кардинально збільшилося число онлайн-заходів. Це позначилося на контенті статей, проте кількісно не суттєво вплинуло на них: за рік, що передував карантину, у газеті було надруковано 359 публікацій (26 % від загального числа), які в той чи той спосіб інформували про діяльність польських осередків, а в перший карантинний рік – 307 (23 %). Інакше ситуація розгорнулася з початком повномасштабної російсько-української війни: з відновленням виходу газети після 2-місячної затримки про польські спільноти на її сторінках майже нічого не повідомлялося, очевидно – через призупинення їхньої діяльності. Систематичне інформування продовжилося через 3 місяці, але за рік війни в часопису з'явилося всього 20 публікацій про організації українських поляків (8 %).

«Dziennik Kijowski» упродовж останніх 5 років розповідав про діяльність понад 50 польських осередків в Україні. Найчастіше героями публікацій ставали (вважатимемо їх найактивнішими організаціями): Ансамбль пісні і танцю „Polanie znad Dniepru” та Суботня школа при Спільноті поляків України, Київське польське культурно-просвітнє товариство ім. Адама Міцкевича, Київське національно-культурне товариство поляків «Zgoda», Київська польська молодіжна асоціація «Młodzi i Kreatywni», Польське культурно-освітнє товариство «Rodzina» в Броварах, Спілка поляків міста Боярки «Bez granic», Спілка поляків у Бородянці, Спілка поляків Запоріжжя «Polonia», Польське культурно-освітнє товариство «Aster» в Ніжині, Центр польської культури «Akerman» в Одеській області, Одеське відділення Спілки поляків України ім. Адама Міцкевича, Житомирська обласна Спілка поляків України, Товариство поляків Білоцерківщини, Товариство польської культури ім. З. Красінського в Білій Церкві, Херсонське обласне польське товариство «Polonia», Товариство польської культури «Pokusie»

в Коломиї, Обласний осередок Спілки поляків України в Хмельницькому, Городоцьке відділення Спілки поляків України, Товариство поляків «Polonia» ім. К. Шимановського в Кропивницькому. Крім уже названих людських рис, якими приваблюють до себе українські поляки з цих осередків (комунікабельність, енергійність, відкритість), їм притаманні завзятість, креативність, наполегливість, шанобливість, щирість, почуття спільноти, милосердя, чуйність. Спілчани веселі, дружні, допитливі, талановиті в багатьох царинах – культурі, мистецтві, науці, освіті, спорті та ін. Вони чудові учні, артисти, організатори, а головне – патріоти і Польщі, і України.

UDC 061.2(=162.1)+050](477)

Tetiana Kotliarova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6310-8778>,

Junior Research Associate,

Department of Theory and Methods of Biobibliography,

Institute of Biographical Research,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: kotliarova@nbuv.gov.ua

**ASSOCIATIONS OF THE POLES IN UKRAINE: A COLLECTIVE
PORTRAIT (ACCORDING TO MATERIALS OF THE NEWSPAPER
“DZIENNIK KIJOWSKI” 2019–2023))**

The information about public associations of Ukrainian Poles in the newspaper “Dziennik Kijowski” of the last five years is studied, the impact of social upheavals on their activities is explored, and a collective portrait of its members is compiled.

Keywords: the Poles in Ukraine, public associations, a collective portrait, newspaper “Dziennik Kijowski”, newspaper publications.

УДК 116:821.161.2 Леся Українка

Лиханова Ірина Геннадіївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8060-8291>,

кандидатка історичних наук,

наукова співробітниця,

відділ національної бібліографії,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: likhanovab@ukr.net

Дзюбич Світлана Андріївна,
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2524-6843>,
молодша наукова співробітниця,
відділ національної бібліографії,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: lana7422@ukr.net

ЛІТЕРАТУРНІ АЛЬМАНАХИ І ЗБІРНИКИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. ЯК ДЖЕРЕЛО БІБЛІОГРАФІЇ ТВОРІВ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Проаналізовано літературні альманахи й збірники ХІХ – початку ХХ ст., які містять дані для укладання бібліографічних видань щодо інформації про життя й творчість Лесі Українки, а їх вивчення дає можливість уточнювати та доповнювати бібліографію творів Лесі Українки.

Ключові слова: Леся Українка, творча спадщина, лесезнавство, альманахи, літературні збірники, бібліографічні посібники, ювілей.

З 2019 р. колектив відділу національної бібліографії Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського (НБУВ) працює над науково-бібліографічним проектом «Леся Українка. Твори. Переклади. Література про життя і творчість», що був започаткований у зв'язку з ухваленням Верховною Радою України Постанови від 8 лютого 2018 р. № 2286-VIII «Про відзначення 150-річчя з дня народження Лесі Українки».

До ювілею письменниці в 2021 р. відділ національної бібліографії підготував перший том науково-бібліографічного дослідження «Твори Лесі Українки (1884–2021)». Джерелами для підготовки покажчика стали, перш за все, фонди НБУВ, провідних бібліотек України та зарубіжжя, електронні бібліографічно-інформаційні ресурси. Зокрема важливим джерелом були літературні альманахи й збірники, на шпальтах яких публікувалися твори Лесі Українки. Видання, наявні у фондах НБУВ, опрацьовано *de visu*.

Нині, на жаль, не укладено повної бібліографії українських літературних альманахів і збірників, які видавалися в сучасних кордонах України протягом ХІХ – ХХ ст., бо, скажімо, у 1956 р. в Москві видано покажчик М. Смирнова-Сокольського «Російські літературні альманахи та збірники ХVІІІ–ХІХ ст.», який став помітним явищем у дослідженні альманахової літератури. У 1965 р.

перевидано повну версію згаданого покажчика, у якому подано основні бібліографічні відомості про окремі збірники з повним переліком уміщених там матеріалів, переліком авторів, твори яких опубліковано в поданих альманахах чи збірниках.

У 1957–1960 рр. Всесоюзна книжкова палата опублікувала чотири томи бібліографічного покажчика «Літературно-художні альманахи і збірники» (уклад. О. Д. Голубева, М. П. Рогожин), який містить дані про альманахи й збірники російською мовою за період з 1900 по 1937 рр., та описано їх зміст. До першого тому включено «Иллюстрированный сборник Киевского литературно-артистического общества» (Київ 1900), у якому вперше було надруковано статтю Лесі Українки «Два направления в новейшей итальянской литературе (Ада Негри и Д'Аннунцио)». Це була публікація реферату, з яким Леся Українка виступала на засіданні Київського літературно-артистичного товариства в кінці вересня 1899 р. У доповненому варіанті стаття була згодом надрукована на сторінках журналу «Жизнь». Покажчик містить також працю М. А. Богомолова «Материалы к библиографии русских литературно-художественных альманахов и сборников, 1900–1937».

Покажчик видатного українського бібліографа й письменника Івана Захаровича Бойка (1908–1970) «Українські літературні альманахи і збірники XIX – початку XX ст.», виданий «Науковою думкою» в Києві в 1967 році й досі залишається актуальним для бібліографів і дослідників альманахової традиції в Україні. Він став першою спробою зібрати в повному обсязі всі українські альманахи й збірники, що відіграли значну роль в розвитку української літератури XIX – початку XX ст. Варто зазначити, що в ньому виявлені видання, відсутні у фондах НБУВ, у яких друкувалися твори Лесі Українки: «Буковинський альманах на рік 1891» (Чернівці, 1890); «Розвага. Український декламатор. Артистичний збірник поезій, оповідань в прозі» (Київ, 1905); «Осінь-зима. Третій-четвертий збірник «Хлібороба» (Харків, 1916). На шпальтах «Буковинського альманаху» й «Хлібороба» вперше було опубліковано вірші Лесі Українки, які пізніше увійшли до першої збірки поетеси «На крилах пісень» (Львів, 1893); у «Буковинському альманаху» – «У сні (Rondeau)» із циклу «Сім струн»; у збірнику «Хлібороб» – «Скрізь плач, і стогін і ридання». До українського декламатора «Розвага» увійшли вірші зі збірок «На крилах пісень», «Думи і мрії» (Львів, 1899) та «Відгуки» (Чернівці, 1902), а саме: «На столітній ювілей української літератури», «Досвітні огні», «Contra

спрем сперо», «Де поділися ви, голоснії слова», «Перемога», «Грай, моя пісне», «Слово, чому ти не твердая криця...», «До товариша», «Розбита чарка», поема «Роберт Брюс, король шотландський».

У 1972 р. до 100-річчя від дня народження письменниці було видано ґрунтовний покажчик «Леся Українка: бібліографічний покажчик, 1884–1970». Він містить, зокрема, розділ «Публікації творів Лесі Українки», де подається інформація про твори Лесі Українки, опубліковані в літературних альманахах і збірниках. Наприклад, у 1887 р. був виданий коштом і заходом Н. Кобринської і О. Пчілки «Жіночий альманах», де були опубліковані поезії Лесі Українки «На зеленому горбочку» (1885), «Літо краснее минуло...» (1884), що ввійшли до циклу віршів «В дитячому крузі» першої збірки письменниці «На крилах пісень» (1883).

Одне з останніх бібліографічних видань, присвячених альманахам і збірникам аналізованого періоду, є видання «Український раритет», що вийшло друком у 2011 р., у якому описано понад 200 періодичних, продовжуваних видань і неперіодичних збірників ХІХ–ХХ ст. (1846–1986).

Останнім часом опубліковано значну кількість праць, у яких дослідники висвітлюють питання становлення й розвитку альманахової літератури. Зважаючи на відсутність повної бібліографії українських альманахів і збірників, вивчення таких праць дає можливість уточнювати та доповнювати бібліографію творів Лесі Українки.

Літературні альманахи й збірники стали не лише місцем вдалого дебюту видатної української письменниці Лесі Українки, але й сприяли популяризації її творчості по різні сторони кордонів Російської імперії

UDC 116:821.161.2

Iryna Lykhanova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8060-8291>,

Candidate of Historical Sciences,

Research Associate,

Department of National Bibliography,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: likhanovab@ukr.net

Svitlana Dzubych,
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2524-6843>,
Junior Research Associate,
Department of National Bibliography,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: lana7422@ukr.net

LESYA UKRAINKA IN THE UKRAINIAN BIBLIOGRAPHY OF THE TWENTIETH CENTURY THROUGH THE PRISM OF CONTEMPORARY LESYA STUDIES

Literary almanacs and collections of the 19th – early 20th centuries, which contain data for compiling bibliographic publications on information about the life and work of Lesya Ukrainka; their study provides an opportunity to clarify and supplement the bibliography of Lesya Ukrainka's works.

Keywords: Lesya Ukrainka, Lesya studied, bibliographies, almanacs, literary collections, anniversaries of Lesya.

УДК 01:82-9

Любовець Надія Іванівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8811-6627>,
кандидатка історичних наук,
старша наукова співробітниця,
завідувачка відділу,
відділ теорії та методики біобібліографії,
Інститут біографічних досліджень,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: lyubovets@nbuv.gov.ua

УНІВЕРСИТЕТСЬКІ ЧАСОПИСИ II ПОЛ. XIX СТ. В ЕВОЛЮЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МЕМУАРНОЇ ТРАДИЦІЇ

Розглянуто публікації мемуарних наративів на сторінках університетських часописів, зокрема «Записок Харьковского университета». Вказується на появу тематичних публікацій під загальною назвою «Пам'яті», які були присвячені померлим колегам по науковій та педагогічній діяльності. Це сприяло налагодженню фахової/наукової комунікації, тяглості наукової традиції.

Ключові слова: мемуари, українська мемуарна традиція, університетські часописи, Харків, Харківський університет.

Еволюція української мемуарної традиції XIX ст. обумовлена процесами піднесення науки й культури після Великої французької революції та наполеонівських воєн, впливами Романтизму й національного відродження слов'янських народів. Соціально-економічні й культурні трансформації кінця XVIII – першої половини XIX ст. сприяли значному розширенню кола мемуаристів, зміні їх соціального статусу та репрезентації в суспільстві. До мемуарної творчості долучаються представники нових соціальних прошарків – інтелігенції, науковців, освітян, службовців, – що обумовило розвиток нових жанрових форм, розширило змістове навантаження. А поява більш доступних технологій друку дозволила видавати більш широкий масив літератури, включаючи мемуари. Останні викликали великий інтерес серед авторів і читачів. Це стало відображенням процесу збагачення світоглядної культури українського суспільства та стремлінням мати власний погляд, у тому числі через досвід Іншого (мемуари) на суспільно-політичні, економічні, духовно-культурні проблеми суспільства.

Значний масив мемуарних творів був представлений в університетських виданнях, які масово почали з'являтися в II пол. XIX ст. Цікавим у цьому контексті є досвід видання мемуарних наративів у Харківському університеті, який видавав збірник «Записки Харьковского университета» (виходив у 1874–1917, з перервою 1884–1893)». До цієї практики долучилося й Харківське історико-філологічне товариство, яке видавало «Сборник Харьковского историко-филологического общества» (1886–1914) і «Вестник Харьковского историко-филологического общества» (1911–1914) – у них було започатковано традицію друкування спогадів про викладачів після їх смерті на знак пошани («некрологічні спогади», «спогади-некрологи») у своїх збірниках, окремими книгами, меморіальними збірками. Також практикувалися подібні публікації на шпальтах, як правило, місцевих періодичних видань. Спогади в більшості випадків носили назву «Пам'яті», але не були класичними некрологами та промовама на похоронах, яким більш притаманна героїзація (глорифікація) померлого. Сучасні дослідники відносять такі публікації спогадів до тематичної мемуаристики (О. Беззубець). На нашу думку, це стало свідченням налагодження професійної комунікації в середовищі наукової й громадської спільноти, сприяло персоналізації історії як окремих галузей науки, так і української історії в цілому.

Серед окремих видань Харківського університету назвемо невеликі за обсягом спогади-нарисы про професорів університету: економіста К. К. Гаттенбергера (Алексеев М. М. Воспоминания о профессоре Харьковского университета К. К. Гаттенбергере. Харьков : Типография и Литография М. Зильберберг и С-вья, 1904. 16 с.), історика-візантолога В. Г. Васильєвського (Бузескул В. П. Памяти В. Г. Васильевского. Харьков, 1899. 8 с.), правознавця Д. І. Каченовського (Стоянов А. Воспоминания о Д. И. Каченовском : Биограф. Очерк : Публ. лекция, читанная 2-го февраля 1873 г. Харьков : В Унив. тип., 1874. 36 с.), літературознавця О. І. Кирпичникова (Редин Е. К. Памяти профессора Александра Ивановича Кирпичникова. Харьков : Тип. Губернского правления, 1903. 10 с.; Воронцова Л., Щепкин В., Долгов С. Памяти профессора Александра Ивановича Кирпичникова Харьков : Тип. «Печатное дело», 1904. 14 с.; Сумцов Н. Ф. Памяти профессора Александра Ивановича Кирпичникова. Харьков : Тип. «Печатное дело», 1904. 17 с.; Тимофеев М. Памяти профессора Александра Ивановича Кирпичникова. Харьков : Тип. «Печатное дело», 1905. 14 с.), мовознавця, фольклориста, філософа О. О. Потебню (Памяти Александра Афанасьевича Потебни, 29 ноября 1891 г. Харьков : Тип. Счасни, 1892. 90 с.; Александр Афанасьевич Потебня : † 29 ноября 1891 года в 4 часа пополудни : [Некролог, с приложением его автобиографии и списка сочинений]. Харьков, 1891. 47 с.), економіста І. П. Сокальського (Сумцов Н. Ф. Памяти Ивана Петровича Сокальского. Харьков. [б.г.]. 10 с.) та ін.

Більша частина цих спогадів, як правило, спочатку друкувалася на сторінках у періодичних виданнях, зокрема, у «Записках Харьковского университета», а потім, з огляду на попит та невелику кількість тиражу часописів, виходила окремими відбитками або формувалася в меморіальні збірки. Окремими збірками вийшли спогади про професорів: економіста, статистика І. М. Миклашевського, історика літератури, культуролога О. І. Кирпичникова, правника Д. І. Каченовського, історика, архівіста Д. П. Міллера. У них відображалися сюжети з особистого життя, професійної та громадської діяльності, стосунків з померлим, взаємовідносини зі студентською аудиторією. Специфікою цим мемуарних матеріалів було те, що вони більшою мірою орієнтовані на спогади про творчий доробок і педагогічну діяльність учених.

Окрім публікації спогадів, тематично направлених на вшанування пам'яті науковців, слід виокремити спогади професорів

про свою викладацьку й наукову роботу, наукові відрядження й стажування (В. І. Григорович, О. О. Коротнев), І. П. Лазаревич, Х. П. Роммель, І. П. Скворцов, В. А. Удінцев), а також про подорожі за кордон (К. П. Паулович, О. І. Кирпичников) тощо.

Інші наукові заклади України перейняли практику публікації спогадів про колег на сторінках своїх часописів або окремими виданнями й збірками. Зокрема це було характерно для Новоросійського університету (Одеса), Імператорського університету Святого Володимира, наукових товариств.

Таким чином, можемо говорити про започаткування в II пол. XIX ст. практики публікації спогадів, присвячених пам'яті колег по науковій та викладацькій діяльності, спогадів студентів про викладачів, що здобула популярність у всіх вищих наукових закладах України. Це стало свідченням налагодження фахової / наукової комунікації у вузівському середовищі. Спогади ж про власну наукову й педагогічну діяльність, закордонні відрядження сприяли розширенню рамок діалогу як всередині наукової спільноти, так і збільшувало можливості комунікації із суспільством у цілому.

UDC 01:82-9

Nadiia Lyubovets,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8811-6627>,

Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate,

Head of Department,

Department of Theory and Methods of Biobibliography,

Institute of Biographical Research,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: lyubovets@nbuv.gov.ua

UNIVERSITY JOURNALS OF THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY IN THE EVOLUTION OF THE UKRAINIAN MEMOIR TRADITION

The publication of memoir narratives on the pages of university journals, in particular 'Notes of the Kharkiv University», was considered. It is pointed out the appearance of thematic publications under the general name «memory», which were dedicated to deceased colleagues in scientific and pedagogical activities. This contributed to the establishment of professional/scientific communication.

Keywords: memoirs, Ukrainian memoir tradition, university journals, Kharkiv, Kharkiv University

УДК 929:821.161.2.09:087

Марченко Наталія Петрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9814-0826>,

кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця,

відділ теорії та методики біобібліографії,

Інститут біографічних досліджень,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: np_marchenko@ukr.net

БАЧЕННЯ ПОЛЯКА ТА ПОЛЬЩІ В КНИЖЦІ ДЛЯ ДІТЕЙ УКРАЇНИ (1991–2021)

На основі фондів Національної бібліотеки України для дітей проаналізовано як саме представлені поляки та Польща в книгах для дітей України (1991–2021 рр.). Встановлено, що біографічна інформація в них усе ще мало присутня, розпорошена та досить тенденційна.

Ключові слова: біографістика, книга для дітей і юнацтва, книговидання в Україні ХХ ст., Польща та поляки в літературі для дітей.

Різні аспекти проблеми візії в українському соціумі образу Польщі й поляків широко представлені в сучасній вітчизняній історіографії й гуманітаристиці. Зокрема йдеться про конструювання такого образу у виданнях для дітей. Та якщо щодо шкільних підручників і посібників ця тема перебуває в центрі уваги держави та дослідників, починаючи від 1990-х рр. ХХ ст. (1993 р. утворено українсько-польську підручникову комісію для вирішення та узгодження взаємних претензій щодо висвітлення історії в підручниках обох держав; праці С. Батуриної, Л. Зашкільняк, В. Мацюк, В. Середи, Н. Яковенко та ін.), то щодо власне книжки для дітей вона фактично не розроблялася.

Бачення Польщі та поляків у виданнях для дітей України – багатоаспектна царина, що виявляється в наступних видах друків: а) навчальні видання польською мовою; б) книжки для дітей польською мовою; в) взаємопереклад; г) двомовні й багатомовні видання для дітей; д) книжки українських авторів польського походження. Також вона охоплює питання: а) формування образу польської спільноти в українській дитячій літературі включно з виданнями для шкільництва; б) присутності персоналії представників польської спільноти України в загальноукраїнському

пантеоні; в) дослідження й творення спільних образів Свого / Іншого, толерантних ціннісних і поведінкових моделей.

У виданнях для шкільництва поляки на українських теренах згадуються, починаючи з оповідей про часи раннього середньовіччя, але постають зазвичай деперсоналізовано («Польща» загалом) чи тільки згадкою (Болеслав I Хоробрий). Лише в оповідах про події середини XIX ст. з'являються окремі персоналії великих землевласників (Потоцькі, Браніцькі та ін.), учасників повстанських рухів (В. Антонович, Т. Рильський та ін.), митців (А. Міцкевич, Ф. Шопен, А. Городецький та ін.), політиків (Ю. Пілсудський та ін.). У підручниках і посібниках усе ще присутній етноцентризм і модернізація минулого, ототожнення й поєднання етнічного з конфесійним і соціальним (означення зразка «польсько-католицький», «польсько-шляхетський») і навіть наявні радянські кліше («національно-визвольна боротьба», «рушійні сили» тощо). Водночас, особливо з 2022 р., коли тисячі українців вимушено інтегруються в життя Польщі, ці проблеми прискорено долаються.

Книга для дітей польською мовою широко з'явилася в Україні в сер. XIX ст., але як і україномовна вона не набула поширення, придушена масивом російськомовних видань (на момент відкриття 15 серпня 1909 р. в першій Київській дитячій бібліотеці Д. Ю. Доброї з 1 839 примірників російськомовними були 1 493 книг). Попри це, за даними анкетування, проведеного в 1914 р., улюбленими авторами юних киян серед інших названі Г. Сенкевич, А. Міцкевич і М. Конопницька, а «...польския дети назвали главным образом своих польских писателей...» (Новости детской литературы, 1914, № 9–10, с. 10). Жахаюче нерівномірне домінування російськомовної книжки зберігалося ледь не до 2014 р. (станом на 1.01.2013 р. у фонді НБУ для дітей було 17 448 книг 88 мовами народів світу, зокрема, 409 прим. польською та близько 280 000 прим. російською). Те саме відбувалося й із перекладом (на 2014 р. генеральний каталог НБУ для дітей фіксує 3 184 прим. перекладних видань із російської та лише 309 прим. – із польської (186 із яких з'явилися після 1991 р.). Загалом із 1991 р. й на 01.07.2023 р. у фонд НБУ для дітей надійшло 305 видань польською мовою (враховуючи білінгви), 168 із них – посібники для шкільництва, а 137 – фольклорні видання, художня література, енциклопедичні й галузеві видання. Також фонд отримав 467 прим. україномовних перекладів із польської, включно зі 124 книгами, адресованими організаторам дитячого читання (шість із них – біографічні). Юні українці мають змогу читати як Я. Бжехву,

М. Конопницьку, Я. Корчака, А. Міцкевича, Ю. Тувіма, А. Шклярського, так і сучасників (М. Гутовська-Адамчик, Гж. Касдепке, Б. Космовська, М. Моліцька М. Орлонь, М.К. Пекарська, А. Сапковський М. Щигельський, Й. Ягелло та ін.), занурюючись через їхню творчість у польську дійсність, уявлення про світ і людей.

Щодо поляків у біографіці для дітей України, то окремими оповідями поза межами шкільництва з 1991 р. вони представлені лише кількома персоналіями. Так, у серії «Життя видатних дітей» («Грані-Т») серед 164 осіб із 33 країн розказано про дитинство лише п'яти поляків: В. Городецького, Івана Павла II, Ф. Шопена, а також етнічних євреїв Я. Корчака й Л. Заменгофа. У видавництві «Час майстрів» вийшла книжка «Ти і Малевич». Є поодинокі згадки в низці довідкових і енциклопедичних видань. Також досі відсутня традиція вказувати на польське коріння українських достойників, як-от М. Рильського, І. Стравинського та ін.

Причиною такого збідненого персонологічного представлення поляків (зазвичай тісно пов'язаних із Україною) у дитячому читанні криється як у довгостроковій відсутності у вітчизняної творчої еліти розуміння себе представниками титульної нації, природним обов'язком і покликанням якої є визнання та поширення в соціумі відомостей про заслуги всіх національних спільнот у розбудові спільної держави, так і в спотвореному за «совітів» уявленні про «своїх» та «інших». Нині героїчна боротьба українства з рашизмом, що консолідує народ, а також значне розширення особистих і громадських контактів українців із поляками в рази прискорили процес усвідомлення багатовікових взаємин і співжиття наших народів без надання їм конфронтаційного звучання.

UDC 929:821.161.2.09:087

Nataliia Marchenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9814-0826>,

Candidate of Historical Sciences,

Senior Research Associate,

Department of Theory and Methods of Biobibliography,

Institute of Biographical Research,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: np_marchenko@ukr.net

THE VISION OF A POLISH AND POLAND IN A BOOK FOR CHILDREN OF UKRAINE (1991–2021)

On the basis of the funds of the National Library of Ukraine for children, it was analyzed how Poles and Poland are presented in books for children of Ukraine (1991–2021). It has been established that biographical information is still not presented enough, scattered and rather tendentious.

Keywords: biography, book for children and youth, book publishing in Ukraine in the 20th century, Poland and Poles in children's literature.

УДК: 347.471.6:61]-054.6 (437.10)

Надрага Марта Степанівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2247-6061>,

кандидатка історичних наук, старша дослідниця,

заслужена працівниця культури України,

директорка,

Наукова бібліотека,

Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького,

Львів, Україна

e-mail: m.nadruga@gmail.com

Васільєва Світлана Віталіївна,

завідувачка сектору,

сектор інформаційно-бібліографічного відділу,

Наукова бібліотека,

Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького,

Львів, Україна

e-mail: Vlasetas@gmail.com

ДІЙСНІ ЧЛЕНИ ЛІКАРСЬКОЇ КОМІСІЇ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА ПРАЗЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ (1914–1924)

До ювілейних дат – 150 років від початку діяльності Наукового товариства імені Шевченка й 125 років від початку діяльності Лікарської комісії НТШ – простежено їхнє становлення. Увагу акцентовано на науковцях-неукраїнцях, професорах Празького університету, обраних дійсними членами НТШ на початку ХХ ст.

Ключові слова: Наукове товариство імені Шевченка, Математично-природописно-лікарська секція, Лікарська комісія, дійсні члени НТШ, науковці-неукраїнці, Празький університет.

Минає 150 років від початку діяльності Наукового товариства імені Шевченка (НТШ) – першої української Національної академії наук, заснованої у Львові в 1873 р., та 125 років від початку діяльності Лікарської комісії в Науковому Товаристві імені Шевченка – першої наукової організації лікарів-українців, яка стала символом наукового медичного життя України. Лікарська комісія започаткувала формування української медичної термінології й упродовж століття декларувала й зберігала передові фахові та національно-патріотичні позиції, була осередком однодумців, які, незважаючи на різні соціально-політичні й економічні обставини, мали своєю метою творити, поширювати та інтегрувати здобутки українських учених у медицині та природничих науках у світову науку.

Первісно НТШ виникло як Товариство ім. Шевченка 1873 року у Львові. В умовах значного поширення українського просвітницького й культурного руху виникла потреба реорганізувати Товариство в наукову інституцію, що в майбутньому виконувала б функції Академії наук. На загальних зборах 13 березня 1892 р. було прийнято новий статут, згідно з яким створено Наукове Товариство імені Шевченка. У рамках товариства існувало три секції, що впродовж довгої історії визначали його основну структуру: Історично-філософська, Філологічна, Математично-природописно-лікарська.

В історії НТШ важливе місце займала Математично-природописно-лікарська секція (МПЛС), створена 1892 р. Водночас зі спеціальними виданнями кожна секція видавала свої збірники. Так, у 1897 р. почав виходити «Збірник Математично-природописно-лікарської секції» під редакцією Івана Верхратського та Володимира Левицького.

7 лютого 1898 р. д-р Євген Озаркевич запропонував на засіданні МПЛС створити окрему Лікарську комісію (ЛК) та видавати в рамках «Збірника Математично-природописно-лікарської секції» окремий «Лікарський збірник». Ця пропозиція була підтримана керівництвом секції.

15 лютого 1898 р. відбулось засідання Лікарської комісії. Першим її головою обрано Фелікса (Щасного) Сельського, заступником голови – Євгена Озаркевича, секретарем – Ярослава Грушкевича. Також було вирішено питання щодо видання «Лікарського збірника», редактором якого обрано д-ра Євгена

Озаркевича, який провадив основну діяльність, і намагався залучити до участі у виданні якнайбільше українських лікарів з Європи й Великої України та науковців-неукраїнців з метою обміну професійним досвідом.

Упродовж 125-ти річної наукової діяльності ЛК дійсними членами НТШ були відомі українські науковці й медики. Але не менш вагомий внесок у розвиток і діяльність ЛК зробили й науковці-неукраїнці, обрані дійсними членами НТШ. Серед них представники різних країн: Чехії, Франції, Австрії, Хорватії, Росії, Болгарії, які спеціалізувалися в різних галузях медицини й природничих наук.

Українсько-чеські культурні й наукові зв'язки інтенсивно розвивалися в Празі. Так, між Прагою й Львовом існував обмін науковим і практичним досвідом, взаємообмін публікаціями. У вищих навчальних закладах Праги викладали українські науковці – дійсні члени НТШ, які також були засновниками, фундаторами й активними членами Української господарської академії в Подебратах, Карлового університету в Празі, Спілки українських лікарів ЧСР та інших організацій у різні роки своєї діяльності. Натомість низку чеських науковців було обрано дійсними членами Наукового Товариства імені Шевченка в Україні: у 1914 році – Карела Ходунського, у 1924 р. – Інджиха Матейку.

Карел Ходунский (Ходонський, Ходоунський) (Karel Chodounský, 18 травня 1843 р., м. Студенца – 12 травня 1931 р., м. Прага) – доктор медицини, професор фармакології й фармакогнозії в чеському університеті в Празі, а також член чеської Академії наук та інших наукових установ. Закінчив медичні студії в Празькому університеті в 1868 р. Був асистентом кафедри фізіології на медичному факультеті. У 1884 р. – доцент кафедри курортології та кліматології; 1888 р. – пройшов спеціалізацію в галузі фармакології та токсикології; 1895 р. – обраний професором; 1900 р. – доктор наук та професор фармакології Празького університету. Займався дослідженнями кліматотерапії, курортології, фармакології та токсикології. Був захисником експериментальної медицини й випробував її на собі. Брав участь у наукових експериментах на медичних факультетах у Львові й Загребі, виступав наставником словенських студентів, які навчалися в Празі й Брно, та заснував стипендії для їх подальшого навчання. Упродовж багатьох років був редактором журналу чеських лікарів «*Journal of Czech doctors*» і членом різних професійних організацій. За свою діяльність отримав

Лицарський хрест Франца Йосифа, а в 1929 р. – звання почесного доктора в галузі медичних наук в Університеті Масарика в Брно.

Їнджих Матеїка (Їндржих Матеїжка) (Jindřich Matiegka, Matějka, 31 березня 1862 р., м. Бенешов – 4 серпня 1941 р. м. Мельник) – професор антропології і демографії в чеському університеті в Празі. Був членом Чеської Академії наук. Син судового секретаря. У 1886 р. закінчив медичний інститут у Празі. Працював лікарем. Після десятирічної лікарської практики змінив професію та присвятив себе антропології. Створив низку етнографічних виставок у Празі та інститутів для студентів з інвалідністю. У 1897 р. почав працювати в галузі антропології та демографії в Празькому університеті. 1904 р. – професор цього університету.

Від 1922 по 1923 р. обіймав посаду декана природної історії, а з 1929 по 1930 р. став ректором Карлового університету. Підготував багатьох відомих фахівців у галузі біології. Був одним із засновників Інституту дослідження дитини, який згодом став Інститутом педіатрії. У 1933 р. за допомогою друга, провідного американського антрополога, створив «Музей людини». Світове визнання заслугове його робота з вимірювання будови тіла людини за допомогою зовнішнього кола й товщини шкірних складок. Їнджих Матеїка – автор понад 250 наукових праць. Його вважають одним із засновників сучасної Антропологічної наукової школи.

Отже, обрання дійсними членами НТШ неукраїнців, зокрема, професорів Празького університету як висококультурної наукової медичної еліти свідчить про визнання, повагу й тісну взаємодію й співпрацю українських учених-медиків з міжнародною науковою спільнотою, взаємообмін досвідом, знаннями, науковими публікаціями й доробками, що сприяло розвитку української медичної науки, освіти й охорони здоров'я.

UDC 347.471.6:61]-054.6 (437.10)

Marta Nadruga,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2247-6061>,
Candidate of Historical Sciences, Senior Researcher,
Honored Worker of Culture of Ukraine,
Director of the Library of Danylo Halytsky Lviv,
National Medical University,
Lviv, Ukraine
e-mail: m.nadruga@gmail.com

Svitlana Vasilieva,
Head of the Sector,
Information and Bibliographic Department,
Library of Danylo Halytsky Lviv,
National Medical University,
Lviv, Ukraine
e-mail: Vlasetas@gmail.com

ACTUAL FOREIGN MEMBERS OF THE MEDICAL COMMISSION OF THE SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY OF PRAGUE UNIVERSITY (1914–1924)

Until the jubilee dates – 150 years since the beginning of the activity of the Shevchenko Scientific Society and 125 years since the beginning of the activity of the Medical Commission of the Shevchenko Society – their formation is traced. Attention is focused on non-Ukrainian scientists, professor of the University of Prague, who were elected full members of the Shevchenko Scientific Society at the beginning of the 20th century.

Keywords: Shevchenko Scientific Society, Mathematical-Naturalistic-Medical Section, Medical Commission, active members of the Shevchenko Scientific Society, non- Ukraine scientific, Prague University.

УДК 55.001.5: 929(477)

Осення Наталія Володимирівна,
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5620-5369>,
молодша наукова співробітниця,
відділ механіки еластомерних конструкцій гірничих машин,
Інститут геотехнічної механіки імені М. С. Полякова,
Національна академія наук України,
Дніпро, Україна
e-mail: osennjaja@ukr.net

УЧЕНІ-ГЕОЛОГИ І. Ф. ЛЕВАКОВСЬКИЙ ТА П. П. П'ЯТНИЦЬКИЙ: НАУКОВА СПАДЩИНА ТА ЦИТУВАННЯ

Подано аналіз наукової спадщини, яка має великий інформаційний потенціал і є зразком високої інформаційної культури, відомих учених-геологів Харківського університету І. Ф. Леваковського та П. П. П'ятницького.

Ключові слова: наукова спадщина, учені-геологи, І. Ф. Леваковський, П. П. П'ятницький, цитування.

Сьогодні в інформаційному просторі в процесі наукової комунікації відбувається активний вплив наукової спадщини учених на розвиток і прогрес науки. Наукова спадщина вчених-геологів Харківського університету – цінне й інформативне історичне джерело. Самобутніми постатями, які залишили яскравий слід у розвитку геологічної науки, були І. Ф. Леваковський та П. П. П'ятницький.

Іван Федорович Леваковський увійшов в історію вітчизняної геологічної науки як видатний геолог, ґрунтознавець, дослідник рельєфу України, геоморфології й тектоніки, перший професор геології Харківського університету, один із засновників наукової школи харківських геологів і фундаторів Товариства дослідників природи при Харківському університеті; його науково-організаційна діяльність пов'язана насамперед з кафедрою геології та геологічним музеєм. Леваковський був людиною широкого кругозору, життєдайної енергії та душевної щедрості.

Наукова спадщина І. Ф. Леваковського надзвичайно різноманітна й багатогранна. До кола наукових інтересів ученого входили: геологічна будова України, географія й походження чорноземів, регіональні геологічні й гідрогеологічні роботи, рельєф України, геоморфологія й тектоніка України.

Наукометричний аналіз наукового доробку І. Ф. Леваковського дав можливість виявити його видовий склад: статті, монографії, дисертації, підручники, нотатки, рецензії. Праці вченого містять фактичний матеріал, який на той час був дуже актуальним і засвідчує потужний інформаційний потенціал. Варто зазначити, що деякі з його робіт стали класичними й досі цитуються.

Контент-аналіз опублікованих праць І. Ф. Леваковського свідчить про те, що найбільша їхня частка присвячена геоморфології, геології й гідрогеології України. У цьому ракурсі варто відзначити його докторську дисертацію «Геологические исследования осадков пермской формации в Северо-западной части Донецкого кряжа» – фундаментальну працю зі змістовним унікальним фактичним матеріалом, зокрема, її бібліографічне оформлення. Привертає увагу обширна праця щодо дослідження відкладів крейдової та наступних за нею формацій на просторі між Дніпром та Волгою та стаття про утворення Таврійських гір.

У питаннях ґрунтознавства І. Ф. Леваковський, на думку багатьох геологів, стояв біля витоків учення про чорнозем. Дуже

цінними в науковому й практичному плані стали у свій час його дослідження «Материалы к изучению чернозема» і «О почве и воде г. Харькова», у яких учений встановив ряд основних положень, прийнятих і розвинених згодом В.В. Докучаєвим, який цитував його праці.

І. Ф. Леваковський досліджував різні гідрогеологічні питання. У 1875 році вчений надрукував першу статтю про гідрогеологію району Харкова, порушивши питання походження підземних вод місцевості, формування різних «водоносних ярусів» і їх зв'язок один з одним та ін. У роботі про слов'янські соляні озера наведено таблиці й бібліографічні посилання. Найбільш значна робота І. Ф. Леваковського з гідрогеології – «Воды России по отношению к ее населению» (1889) – глобальна, але, на жаль, не закінчена. Структурована в десять розділів, маючи багато таблиць і змістовні посилання, вона може бути справжнім прикладом бездоганної галузевої бібліографії. Наукометричний аналіз наведеної інформації дозволив визначити найбільш цитованих авторів, зробити ранжований перелік періодики та найбільш цитовані видання.

Забезпечення успішного викладання геологічних дисциплін залежить, по-перше, від високого професійного потенціалу, педагогічної майстерності й харизми викладача, а по-друге, від підготовки ним навчально-методичного, зокрема, наочного матеріалу з відповідної тематики. Усі ці якості були притаманні І. Ф. Леваковському як педагогу і як вченому. Так, виданий ним підручник «Курс геологии» в чотирьох випусках (схвальну рецензію написав видатний учений І. І. Мечников), цінний безліччю прикладів з практики вітчизняної геології, змістовними примітками й посиланнями, а це, безперечно, сприяло досягненню високого рівня підготовки фахівців-геологів.

Одним із учнів І. Ф. Леваковського був Порфирій Петрович П'ятницький – професор, відомий геолог, мінералог і петрограф. Зробив вагомий внесок у розвиток стратиграфії й тектоніки Кривбасу. У 1917–1920 рр. був ректором Харківського університету. Наукова спадщина ученого (до 1917 р.) присвячена вивченню кристалічних сланців України докембрійського періоду, дослідженню кристалів кермезиту й уранотилу, гідрогеології Катеринославської губернії – це статті, монографії, карти. З бібліографічної точки зору привертають увагу дві праці вченого. Перша присвячена гідрогеологічному дослідженню Верхньодніпровському повіту Катеринославської губернії із цінним додатком, у якому наводилися нотатки про корисні

копалини. Друга – «Исследование кристаллических сланцев степной полосы юга России» (фундаментальна праця на 323 сторінках з додатком геологічної карти Криворізького рудного району та 12 кресленнями) – вийшла друком у 1898 році. У ній подано величезний бібліографічний матеріал з опису відслонень кристалічних порід України та їх петрографічного складу, що дає можливість вважати цю монографію ще й ретроспективною бібліографією з цього питання. У 1908 році відомий геолог П. А. Тутковський брав участь у конкурсі на заміщення кафедри мінералогії в Катеринославському вищому гірничому училищі, і П. П. П'ятницький надрукував у «Известиях Екатеринославского высшего горного училища» відгук на його праці, який можна визнати за приклад оглядової інформації.

Крім міжособистісного та професійного спілкування вчених визначне місце займає наукове цитування їхніх робіт. На початку ХХІ ст. праці І. Ф. Леваковського (матеріали для вивчення чорнозему; ґрунти та води міста Харкова; слов'янські соляні озера) та П. П. П'ятницького (дослідження кристалів кермезиту та уранотилу; дослідження кристалічних сланців степової смуги півдня Росії) активно цитуються в статтях, монографіях, дисертаціях, енциклопедіях, навчальних посібниках, довідниках тощо, що засвідчує найкраще визнання їхнього наукового спадку для вітчизняної геологічної науки. Серед авторів, які часто посилаються на роботи дослідників, учені й фахівці Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Львівського національного університету імені Івана Франка, Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, Запорізького національного університету, Криворізького національного університету, Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва, Інституту геологічних наук НАН України, Інституту ґрунтознавства та агрохімії ім. О. М. Соколовського та ін.

Отже, надзвичайно цінним й актуальним інформаційним ресурсом є наукова спадщина І. Ф. Леваковського й П. П. П'ятницького, яка виявляє їх високий професіоналізм, далекоглядність і самовіддане служіння геологічній науці, а високий рівень цитування наукових праць свідчить про затребуваність їхнього потужного інтелектуального ресурсу.

UDC 55.001.5: 929(477)

Nataliia Osinnia,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5620-5369>,

Junior Research Associate,

M. S. Polyakov Institute of Geotechnical Mechanics,

National Academy of Sciences of Ukraine,

Dnipro, Ukraine

e-mail: osennjaja@ukr.net

SCIENTISTS-GEOLOGISTS I. F. LEVAKOVSKYI AND P. P. PIATNYTSKYI: SCIENTIFIC HERITAGE AND CITATIONS

The scientific heritage of scientists-geologists has a great informational potential and is an example of a high informational culture. An analysis of the scientific heritage of famous scientists-geologists of Kharkiv University I. F. Levakovskiy and P. P. Piatnytskyi. Citations of their scientific works were analyzed.

Keywords: scientific heritage, scientists-geologists, I. F. Levakovskiy, P. P. Piatnytskyi, citations.

УДК 929/930.253

Патик Вікторія Василівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2423-8745>,

кандидатка історичних наук,

старша наукова співробітниця,

відділ теорії і методики біобібліографії,

Інститут біографічних досліджень,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: victoriia@ukr.net

ОСОБОВІ АРХІВНІ ФОНДИ ВЧЕНИХ-МЕДИКІВ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО

Розглядаються особові архівні фонди вчених-медиків, які зберігаються в Інституті рукопису НБУВ. Охарактеризовано їх документальне наповнення. Увагу звернуто на інформаційний потенціал архівів та їх значення для наукових досліджень.

Ключові слова: особовий архівний фонд, Інститут рукопису НБУВ, Г. Й. Бурчинський, Г. М. Малков, Ф. С. Цицурін, Ф. Г. Яновський, А. Ю. Вияснівський, С. Ф. Глузман, О. В. Репрев, М. Ф. Мельников-Разведенков, С. Л. Ерліх.

Особові архівні фонди посідають чільне місце в наукових дослідженнях. Як правило, вони містять важливі й унікальні документи про життя й діяльність окремих осіб та охоплюють широкий спектр джерел.

В Інституті рукопису НБУВ зберігаються особові фонди представників різних галузей науки й культури (істориків, письменників, юристів, математиків, медиків, мистецтвознавців, театральних діячів, краєзнавців, художників, священнослужителів та ін.). На окрему увагу заслуговують особові архівні фонди вчених-медиків: лікарів-терапевтів Георгія Йосиповича Бурчинського (ф. 351), Григорія Митрофановича Малкова (1869–1919) (ф. 222), Федіра Степановича Цицурина (1814–1895) (ф. 198), Феофіла Гавриловича Яновського (1860–1928) (ф. 220); лікарів-психіатрів: Андрія Юліановича Вияснівського (1898–1970) (ф. 298), Семена Фішелевича Глузмана (1946 р. н.) (ф. 355); патофізіолога Олександра Васильовича Репрева (1853–1930) (ф. 223); лікаря-патологоанатома Миколи Федоровича Мельникова-Разведенкова (ф. 185), лікаря-патоморфолога Семена Лазаровича Ерліха (1869–1930) (ф. 200). Розглянемо більш детально їх інформаційне наповнення та значення для дослідників.

Фонд Г. Й. Бурчинського, який досліджував питання пульмонології та був завідувачем кафедр терапії (з 1954 р.) і факультетської терапії (з 1962 р.) Стоматологічного факультету Київського медичного інституту імені О. О. Богомольця, має 270 од. зб. за 1917–1936 рр. Серед документів представлені наукові матеріали медика, як-от статті «Загальні принципи викладання на кафедрі факультетської терапії та її значення у формуванні критичного мислення студентів», «Останні наукові досягнення в галузі гастроентерології (за даними вітчизняної та зарубіжної літератури)» та ін. і лекції «Актуальні питання лікування хворих виразковою хворобою» (1968 р.), «Деякі принципи клінічного вживання серцевих глікозидів» (1969 р.) тощо. Також фонд містить біографічні матеріали – біографія, відомості про родину, записні книжки, щоденники; фотографії, листування, документи й матеріали службової діяльності.

Лікар-терапевт Г. М. Малков вивчав питання лікарської етики, деонтології та медичного законодавства. Він розробив амбулаторний метод лікування туберкульозу легень за допомогою гваяколу. Його особовий архівний фонд містить 220 од. зб. (крайні дати документів 1860–1919 рр.). У фонді наявні біографічні матеріали: особова справа, біографії, характеристики та ін. й також наукові матеріали медика: реферати, нотатки з медицини, конспекти лекцій. Окрім того, фонд містить матеріали службової і громадської діяльності й листування.

Фонд першого професора-терапевта медичного факультету Київського Університету (1844–1857 рр.) Ф. С. Цицуріна містить здебільшого біографічні матеріали, документи службової й громадської діяльності, листування й фотографії. Загалом він налічує 68 од. зб. за 1835–1888 рр.

Також в ІР НБУВ представлено фонд засновника системи протитуберкульозних санаторіїв та Інституту пульмонології та фтизіатрії Ф. Г. Яновського, який має 10 од. зб. (1908–1928 рр.) – наукові й біографічні матеріали, документи службової діяльності, листування.

А. Ю. Вияснівський займався дослідженням пелагрії й шизофренії. Його фонд складається з 61 од. зб. (1928–1959 рр.). Серед біографічних джерел: автобіографія, особовий листок по обліку кадрів, персональна справа працівника установи Наросвіти, список наукових праць, почесна грамота на честь 30-ї річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції, список дарчих робіт і некролог. У наукових матеріалах представлені тези виступу на захисті докторської дисертації «Пеллагра и психозы пеллагры» (1937); докторська дисертація «Пеллагра и психозы пеллагры» (1937); монографія «Эрготизм» (1937); статті: «Лабораторные данные исследования спино-мозговой жидкости при эпилепсии и шизофрении» (1937), «О паталогической анатомии пеллагры» (с фотоматериалами клинических испытаний) (б/д), «К вопросу о пеллагре» (б/д), «Шизофрения – эпилепсия в свете судорожной терапии» (1948) та ін. Фонд містить листування й фотографії.

Фонд Президента Асоціації психіатрів України, директора Українсько-американського бюро захисту прав людини (з 1990 р.), одного з авторів Закону України «Про психіатричну допомогу» С. Ф. Глузмана (1946 р. н.), великий за обсягом і налічує 407 од. зб. за 1972–1984 рр. Основна частина цього ресурсу – листування. Серед кореспондентів представлені імена шістдесятників: З. Антонюк, М. Горбаль, В. Марченко, Є. Сверстюк, І. Світличний, В. Стус та ін.

Зберігаються тут і творчі матеріали С. Ф. Глузмана (здебільшого вірші, роздуми, есе) та близько 50 фотографій.

Фонд першого керівника відділу патології Державного інституту наукової і практичної ветеринарії Наркомзему УСРР (Харків) (з 1926 р.) О. В. Репрева невеликий. Він має 17 од. зб. Хронологічні межі документів від 20-х рр. ХХ ст. до 1928 р.; містить рецензії на його наукові праці та біографічні матеріали – автобіографію, вітальні адреси з 50-літтям наукової й педагогічної діяльності.

У особовому фонді директора Українського патологоанатомічного інституту в Харкові (1925–1930 рр.), завідувача патоморфологічним відділом Українського інституту експериментальної медицини в Харкові (з 1930 р.) М. Ф. Мельникова-Разведенкова міститься 48 од. зб. за 1891–1937 рр.: листування, біографічні й наукові матеріали, як-от: наукові статті «Об организации национально-культурном и научном значении украинского музея – пантеона Мозга выдающихся деятелей Украины» (1928–1929 рр.), «Холестеатомы головного и спинного мозга у человека на Украине» (1929 р.) та ін. М. Ф. Мельников-Разведенков досліджував патологічні анатомії при сибірці, методи консервації органів і тканин.

Фонд засновника (1899 р.) і завідувача (до 1930 р.) кабінету лабораторних досліджень, який було трансформовано в Інститут лабораторної діагностики (нині в складі Інституту медичної радіології АМНУ, Харків) С. Л. Ерліха налічує 19 од. зб. за 1907–1931 рр. Серед документів – наукові матеріали з результатами лабораторних досліджень, особова справа, посвідчення, довідки, листування та ін.

Отже, представлені особові архівні фонди вчених-медиків є цінним комплексом історичних джерел для дослідження їх життя, особистих інтересів, професійної та наукової діяльності. Проведене дослідження й аналіз джерел засвідчили, що дані фонди різні як за обсягом (найменший ф. 220 Ф. Г. Яновського налічує 10 од. зб., найбільший ф. 355 С. Ф. Глузмана – 407 од. зб.), так і за змістовним наповненням (не всі фонди містять фотографії, листування, документи службової діяльності).

UDC 929/930.253

Viktoriia Patyk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2423-8745>,

Candidate of Historical Sciences,

Senior Research Associate,

Department of Theory and Methods of Biobibliography,

Institute of Biographical Research,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: victoriia@ukr.net

**PERSONAL ARCHIVAL FUNDS OF MEDICAL SCIENTISTS OF THE
INSTITUTE OF MANUSCRIPTS OF THE V. I. VERNADSKYI
NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE AS A HISTORICAL SOURCE**

The personal archival funds of medical workers, which are stored in the Institute of Manuscripts of the VNLU, are under consideration. Their documentary content is characterized. Attention is drawn to the informational potential of these archives and their significance for scientific research.

Keywords: personal archival fund, Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, G. Y. Burchinskyi, G. M. Malkov, F. S. Tsitsurin, F. G. Yanovskyi, A. Yu. Vyasnivskyi, S. F. Gluzman, O. V. Reprav, M. F. Melnikov-Razvedenkov, S. L. Ehrlich.

УДК 93/94; 929; 355.01

Плющик Оксана Валентинівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3725-0869>,

кандидатка філологічних наук, доцентка,

старша наукова співробітниця,

відділ теорії та методики біобібліографії,

Інститут біографічних досліджень,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: o.pliushchik@gmail.com

**КОЛЕКТИВНА ПАМ'ЯТЬ:
БІОГРАФІЇ ГЕРОЇВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ
У ВУЛИЧНОМУ ПРОСТОРИ**

Намічено напрямки дослідження колективної пам'яті періоду російсько-української війни 2014–2023 рр., зокрема, через можливості реконструкції й представлення біографій Героїв цього періоду у вуличному просторі – на Алеях Героїв, Стінах Пам'яті, муралах.

Ключові слова: колективна пам'ять, російсько-українська війна, біографія, меморіалізація, мілітарні комеморативні практики, Алея Героїв.

Безперервний процес формування колективної пам'яті є частиною національної ідентичності, рамки якої за останні десятиліття в європейському й американському дискурсах розширилися, а дискусія продовжується за кількома напрямками: колективна пам'ять – колективне пам'ятання; колективна пам'ять – офіційна історія; колективна – особиста пам'ять. Колективна пам'ять формується спільним свідомим й індивідуальним досвідом, а власне пам'ять, як психічний процес, має різні можливості задля збереження й передачі через різні коди: текстові, візуалізовані, музичні тощо.

Оскільки типи й види пам'яті визначаються за різними ознаками та дією й впливом, то й дослідження проводяться науковцями, представниками різних наук. Робота інститутів пам'яті й інституцій (архіви, музеї, бібліотеки тощо), постановка складних проблем у вивченні пам'яті, неоднозначність і велика кількість розвідок тощо в її вивченні й розумінні як науковців, так і загалу спонукають до дослідження колективної пам'яті й через візуальні засоби втілення пам'яттєвого дискурсу в біографічній інформації. Так, зокрема, візуалізація уможливило як поширення світом правду про російську агресію (використання сучасних жанрів мистецтва й технік тощо), так і водночас збереження колективної пам'яті про події російсько-української війни, про кожен особистість, яка стала на захист України.

У вуличному просторі будь-яка реконструкція біографій – це фактично інсталяція особистої історії, власної біографії «на люди». Комеморація в цьому сенсі є саме тим актом, що спрямовує на «передачу» інформації з метою ідентифікації та приналежності до народу.

В Україні представлено різного роду комеморативні практики щодо вшанування пам'яті загиблих та її збереження в російсько-українській війні 2014–2023 рр. Насамперед, ідеться про Алеї Героїв, які розгорнуті в різних містах України, але нині їхнє значення актуалізовано посиленою увагою: збільшуються, на жаль, людські

втраги на війні – рідні загиблих піклуються про збереження пам'яті щодо них, потребують поваги до неї й власних почуттів і емоцій, прагнуть її увічнити й берегти для наступних поколінь. Алеї Героїв загиблих у війні, яка, на жаль, продовжується, облаштовані в різні способи, але найчастіше – у форматі інсталяцій з представленням біографії: обов'язкова світлина, дати народження й смерті, часто – коротка інформація з біографічними даними й коротким описом вчинку, який призвів до смерті та ін. Так, Алея Героїв Приірпіння в м. Ірпінь відкрита була ще в жовтні 2015 року на честь воїнів-земляків, які загинули під час російсько-української війни. Поруч із символічною скульптурою-інсталяцією у формі металевого дерева вздовж алеї були розміщені великі стенди з короткими біографіями й світлинами героїв АТО та Героїв Небесної Сотні. Після плондрування російськими військами цих стендів у лютому 2022 року їх було вивезено до Національного музею історії України (м. Київ).

Алея Героїв у м. Хмельницький була облаштована до початку активної фази війни в лютому 2022 року до дня Героїв Небесної Сотні, а після вторгнення російських військ місто вирішило її залишити – так вона почала доповнюватися новими кубами й банерами (меморіальна інсталяція з масштабних 24-х кубів уже налічує 180 портретів з біографічною інформацією про Героїв). Подібну практику вшанування земляків перейняла й Тернопільщина – у обласному місті встановили банери з портретами й іменами загиблих від початку 2014 року (15 кубів – 120 осіб).

Комеморація мобілізує пам'ять про конкретну подію, стає частиною «місць пам'яті». Іноді, якщо вона пов'язана з трагічними подіями, її розглядають і як механізм подолання травми пам'яті. Такими місцями є Стіни Пам'яті, які розміщують як у великих, так і невеличких містах в Україні з різною кількістю світлин: Івано-Франківськ (Стіна Пам'яті Небесної Сотні (2016)), Одеса (2020), Калуш (Івано-Франківщина, 2021), Калинівка (Стіна Пам'яті полеглим у російсько-українській війні героям-землякам та військовослужбовцям ВЧ № 131, Вінниччина, 2021). Найбільша за кількістю світлин, а отже, і інформації – Стіна Пам'яті на Михайлівській площі в Києві (2015).

Також у межах вуличних візуальних практик для представлення біографій варто назвати й написання муралів із зображенням Героїв (Нідерланди (Амстердам), Україна (Київ, Полтава, Рівне, Кам'янець-Подільський), Німеччина (Берлін)).

Оскільки головна функція комеморації – це збереження саме колективної пам'яті, а мілітарні комеморативні практики, що на даному етапі є актуальною частиною національної ідентичності, у сучасних умовах однозначно матимуть продовження в майбутньому. Можна стверджувати, що подібні заходи поширюватимуться Україною, і якщо первинна мета – зафіксувати образи Героїв в пам'яті, то наступна – формування колективної пам'яті, власної ідентичності з метою створення спільного спогаду й вироблення певних ритуалів щодо їх вшанування й пам'яті та створення меморіалів загиблих у російсько-українській війні.

UDC 93/94; 929; 355.01

Oksana Pliushchuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3725-0869>,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

Senior Researcher,

Department of Theory and Methodology of Biobibliography,

Institute of Biographical Research,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: o.pliushchuk@gmail.com

COLLECTIVE MEMORY: BIOGRAPHIES HEROES OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR IN THE STREET SPACE

The directions of the research of the collective memory of the period of the Russian-Ukrainian war 2014–2023 are outlined, in particular, due to the possibilities of reconstruction and the presentation of the biographies of the Heroes of this period in the street space - on the Alleys of Heroes, Walls of Memory, murals.

Keywords: collective memory, Russian-Ukrainian war, biography, memorialization, military commemorative practices, Alley of Heroes.

УДК 929+930.2

Попик Володимир Іванович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8746-1026>,

доктор історичних наук, професор,

член-кореспондент,

Національна академія наук України,

директор,

Інститут біографічних досліджень,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: volodymyrpopyk317@ukr.net

ВІТЧИЗНЯНА БІОГРАФІКА В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНИХ І КУЛЬТУРНИХ РЕАЛІЙ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Зосереджено увагу на важливості розгляду історії та культури України, життя й спадщини її діячів у широкому контексті зв'язків і взаємодій з народами Центрально-Східної Європи. Наголошено на необхідності рішучого подолання в біографічних дослідженнях стереотипів віджилих підходів, що мають спільне походження з одіозними ідеями «єдиного історичного простору» Східної Європи.

Ключові слова: Центрально-Східна Європа, міжкультурні зв'язки та взаємодії, європейські контексти української історії й культури, подолання імперської, колоніальної ідейної спадщини.

Тривале перебування більшості українських земель під орудою тоталітарної російської / радянської імперії залишило свій колоніальний спадок, який у світоглядному, інтелектуальному плані багато в чому дотепер не подоланий уповні українськими соціогуманітаріями. Певною мірою це позначилося й на українській біографіці.

Ідеологічні настанови минулого настійно вимагали інтерпретацій історичних подій і культурних феноменів минулого, а відповідно, і постатей українських діячів в нерозривному зв'язку з процесами, що відбувалися в Росії, і «визначальним впливом» її культури, яка, за європейськими мірками, будучи доволі маргіальною, штучно підносилася до рівня однієї з провідних світових культур. Зазначене примусово маркувало все українське як другорядне, вкрай спотворювало історичну ретроспективу, суттєво обмежувало для вчених, які працювали в радянські часи, можливості

розкриття справжніх реалій і обширів інтелектуальної співпраці української еліти з європейським світом. Слід, зокрема, зважити, що концептуальне бачення взаємодій з народами і культурами держав Центрально-Східної Європи було жорстко окреслене потрактуваннями, напрацьованими в численних працях Інституту слов'янознавства АН СРСР, у яких Україна, український народ практично взагалі не згадувалися.

Крізь призму «загальноросійських» впливів примушували розглядати не лише постаті М. Гоголя, українських науковців, які працювали в провідних імперських наукових центрах у першій половині XIX ст., пізніше і М. Драгоманова, а навіть творчість Тараса Шевченка і Лесі Українки та багатьох інших, знакових для України, діячів.

Відповідно до зазначених ідеологічних настанов під жорстким пресингом перебували й розробки вчених Західної України – земель, які історично тривалий час перебували в державницько-політичному ареалі регіону Центрально-Східної Європи, а отже, були особливо тісно включені в широкий контекст європейського суспільно-політичного, інтелектуального й культурного розвитку. Щодо цієї проблематики в радянські часи переважали замовчування та тенденційні перекручення. Проте абсурдність примусової орієнтації зусиль науковців на російсько / радянський наратив була тут особливо очевидною. Не випадково, саме в наукових центрах Галичини, Закарпаття, Буковини ще на зорі демократичних зрушень 80-х років минулого століття зусиллями акад. Я. Ісаєвича та інших провідних учених було особливо гостро порушено питання щодо обов'язковості розгляду української історії й культури, її діячів у широкому контексті зв'язків та взаємодій з народами Центрально-Східної Європи.

Знаменну роль у подоланні імперських стереотипів відіграло проведення представницьких наукових форумів і обговорень за участю українських і зарубіжних вчених. Серед перших із них особливо слід згадати, організований під егідою ЮНЕСКО, симпозіум «Іван Франко і світова культура» (Львів, 1986); започаткування в 1990 р. традиційних Міжнародних конгресів україністів, а також роботи українсько-польської комісії істориків та інших подібних міжнародних дискусійних майданчиків, серій конференцій з проблем літературних і мистецьких зв'язків України з європейськими країнами.

Системному розчищенню ідеологічних «завалів» минулого в роки незалежності України чимало посприяли ґрунтовні багаторічні напрацювання вчених української діаспори, а згодом – і праці європейських та американських дослідників, якими багато зроблено задля того, щоб органічно вписати українську історію й культуру, її діячів у контекст європейського цивілізаційного поступу. Від першого десятиліття незалежності почали публікуватися й книги українських учених, спрямовані на переосмислення зв'язків і взаємодій українських діячів, насамперед у царині літератури й мистецтва із зарубіжжям (Г. Вервес, М. Варварцев, Ф. Стеблій), значення процесів, що відбувалися в країнах Центрально-Східної Європи для їх творчості, і загалом – формування нових шляхів розвитку вітчизняного політичного життя й духовної культури, які відкидали, накинуті Україні російськими впливами, колоніальні тенденції (С. Павличко, Т. Гундорова, Л. Зашкільняк, Я. Грицак, М. Ільницький, П. Шкраб'юк, Т. Гаврилів, Л. Алексієвцев, В. Віднянський, А. Кудряченко, Т. Чухліб, Г. Касьянов та багато інших).

Проте процес подолання століттями нав'язуваних українському суспільству світоглядних стереотипів, що розгорнувся з перших років незалежності, ще далеко не завершився. Певні дослідницькі підходи, які мають, на жаль, спільне коріння з одіозними ідеями «єдиного історичного простору» (у найбільш агресивному вияві – «руського міра»), продовжують існувати, нехай і в завуальованій формі, несвідомо, «підспудно» в непоодиноких працях українських дослідників.

Історія зростання українського суспільства на шляхах формування й утвердження національної ідеї, становлення й розвитку політичних течій, рухів і партій, української преси, громадських, культурницьких і мистецьких ініціатив і об'єднань, а відповідно – і життя, і творча спадщина українських діячів незрідка й нині осмислюється переважно лише в контексті суспільно-політичних процесів, які відбувалися в Російській імперії та СРСР, а стосовно Галичини, Буковини та Закарпаття – у вузьких рамцях цих історичних земель України. Упродовж останніх десятиліть значна увага приділяється стосункам з українськими науковими й культурними центрами діаспори. Але при цьому й вони розглядаються переважно як самодостатні, ізольовані від європейських і світових процесів. Такі підходи для нашого часу видаються вже занадто вузькими. На наше переконання, саме аналіз подій, явищ, постатей, світоглядних

переконань українців у широкому контексті політичних і духовних процесів, що визначали життя європейського світу, насамперед – в ареалі країн Центрально-Східної Європи, з якими українці в історичному й культурному плані пов'язані найбільше, може й повинен стати важливим ключем для більш глибокого розуміння європейських впливів на формування світоглядних переконань, дій, вчинків відомих і менш відомих провідників українського суспільства.

UDC 929+930.2

Volodymyr Popyk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8746-1026>,

Doctor of Historical Sciences, Professor,

Corresponding Member,

National Academy of Sciences of Ukraine,

Director,

Institute of Biographical Research,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: volodymyrpopyk317@ukr.net

DOMESTIC BIOGRAPHICS IN THE CONTEXT OF HISTORICAL AND CULTURAL REALITIES OF CENTRAL AND EASTERN EUROPE

Focused on the importance of considering the history and culture of Ukraine, the life and heritage of its figures in the broad context of communications and interactions with the peoples of Central and Eastern Europe. It is emphasized that there is a decisive overcoming in biographical studies of stereotypes of exposed approaches, which have a common origin with odious ideas of the «single historical space» of Eastern Europe.

Keywords: Central and Eastern Europe, intercultural relations and interaction, European contexts of Ukrainian history and culture, overcoming the imperial, colonial ideological heritage.

УДК 82-6:304 «044.7»

Шалак Оксана Іванівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8275-6703>,

кандидатка філологічних наук,

старша наукова співробітниця,

відділ теорії та методики біобібліографії,

Інститут біографічних досліджень,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: shalak@ukr.net

ОСКАР КОЛЬБЕРГ І ЧЕСЛАВ (ЦЕСЛАВ) НЕЙМАН КРИЗЬ ОПТИКУ ЇХНЬОЇ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ

Листування фольклористів О. Кольберга (1814–1890) і Ц. Неймана (1852–1906) розкриває сторінку українсько-польських фольклористичних взаємин, ті проблеми, що постали під час обговорення видання О. Кольберга «Рокусіє» (1882–1889), це важливий штрих до біографій обох фольклористів.

Ключові слова: Оскар Кольберг, Чеслав (Цеслав) Нейман, епістолярій, фольклористика, біографія.

Епістолярій учених – одне з основних біографічних джерел, що дає змогу глибше осмислити окремих етап життєпису, наукові проблеми, що потрапляють в поле зору науковців, висвітлити ті головні події, які стали приводом для листовного спілкування. Наукова біографія крізь призму кореспонденції вчених постає як співпраця – єдність культурних і наукових зв'язків, що відтворює як внутрішній світ учасників епістолярного діалогу, так і картину наукового життя, методику фіксації матеріалу та принципи його дослідження, хронологію подій, формування наукових переконань.

Чеслав (Цеслав) Гермогенович Нейман (1852–1906) – польський і український фольклорист, що тривалий час жив у м. Вінниці, працюючи тут як юрист. У листах цього періоду (1886–1889) вказано його посаду: «adwokat przysięgły» (Інститут рукопису НБУВ, Ф. III, од. зб. 47078–47079). Подільський період у житті Ц. Неймана також позначений активною роботою над вивченням, осмисленням і публікуванням українського фольклору. У цей час дослідник співпрацював із «Киевской стариной», польськими періодичними виданнями «Ateneum», «Wisła», «Zbiór wiadomości do antropologii krajowej», «Kraj».

Високий рівень обізнаності зі станом фольклористики (і не тільки української, а й польської) виявив Ц. Нейман у рецензіях на працю відомого польського фольклориста О. Кольберга «Рокусіє» («Киевская старина». 1884. Т. 8. березень, травень). Оцінюючи видання, рецензент наголосив на прогресивній методиці записування польського фольклориста, на власноруч зібраному матеріалі впродовж тривалого часу й ретельному обстеженні регіону: говірку передано з фонематичною точністю, пісні подано з нотним матеріалом, кожен фольклорний зразок паспортизовано, деякі пісні мають понад десяток варіантів з описами обрядів та ігор. Рецензент наголосив, що «Рокусіє» О. Кольберг видав за тією самою програмою, що й «Lud», і що ця програма має низку методологічних переваг. Окрім того, розпочинаючи вивчення Покуття, польський дослідник ознайомився попередньо із цією місцевістю за науковими розвідками історика Августа Бельовського (1806–1876), археолога Адама Гонорія Кіркора (1818–1886), фольклористів Вацлава Залеського (1799–1849), Жеготи Паулі (1814–1895), Якова Головацького (1814–1888), а також сам здійснив на Покуття кілька експедицій 1870, 1876, 1877 і 1880 рр.

Ц. Нейман у рецензії також висловив зауваження, чітко зазначивши сумнівні, на його думку, твердження упорядника щодо особливостей мови покутян. Помилки були пов'язані, переважно, із тим, що, визначені як особливості мови покутян, ці риси – загальноукраїнські. Важливо, що з цього приводу О. Кольберг і Ц. Нейман обмінялися листами, оскільки дослідник Покуття зацікавився зауваженнями фольклориста з України. Нейман писав, що сам – не лінгвіст, але володіє українською мовою непогано, обізнаний із науковими працями «про народну мову» (Kolberg O. *Dzela wszystkie*. Т. 66. s. 127). Далі вчений ще раз виклав свої зауваження, висловлені в «Киевской старине», розширюючи приклади та покликаючись на авторитет українського мовознавця Костянтина Михальчука (1841–1914) і на його працю, опубліковану в 7-му томі «Трудов етнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край». Вражає тон листа: Ц. Нейман поважливо перепрошує адресата за свої критичні зауваги, які зумовлені самим жанром рецензії, називає свої мовознавчі закиди «засміливими».

7 квітня 1884 р. О. Кольберг (Kolberg O. *Dzela wszystkie*. Т. 66. s. 144) відповів, вичерпно пояснивши помилки, яких він припустився, аналізуючи мову Покуття. Польський фольклорист зауважив, що його вступ, присвячений мові, – не розвідка для лінгвіста, це,

передовсім, пояснення для читача, чому упорядник вдавався до саме такої орфографії, замінивши одні приголосні на інші. Подякувавши Ц. Нейманові, О. Кольберг просив його дістати відбиток статті, очевидно, йшлося про «Наречия, поднаречия и говоры Южной России в связи с наречиями Галичины». Уже 10 квітня із Києва, де на цей час жив Ц. Нейман, було надіслано відповідь, у якій він перепросив за те, що не зміг знайти потрібну копію статті, але згодом обіцяв надіслати О. Кольбергові сьомий том «Трудов этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край...». Крім цього, Ц. Нейман висловив ще одну заувагу. Він застеріг польського фольклориста не вважати «русинів» (тобто українців) «південними москалями» (Kolberg O. Dzela wszystkie. T. 66. S. 148) – великоросами, бо на таке «русин дуже ображається». Київський адресат дійшов висновку, що українська мова незрівнянно ближча до мови польської (особливо з погляду лексичного), ніж до російської. Покликаючись на авторитет П. Житецького, О. Потебні, В. Антоновича, Ц. Нейман накреслив для польського фольклориста етнографічний поділ України-Руси. Далі вчений просив свого адресата проконсультувати його з приводу пісні про спокушену й вивезену дівчину (українські варіанти її мають трагічне завершення – дівчина гине, прив'язана до сосни, яку підпалюють спокусники). Відомі польські варіанти завершуються тим, що героїня потопає у водах Дунаю, Ц. Неймана цікавили зразки з іншим розвитком подій, оскільки він працював над класифікацією цього баладного сюжету, поширеного у слов'ян. Попри зауваження, висловлені листовно та в рецензії на перший і другий томи праці О. Кольберга (з приводу термінології, жанрової класифікації), Ц. Нейман вважав «Рокисіє» величезним внеском у науку, а найціннішим – обрядовий фольклор, позначений давніми міфологічними уявленнями.

Отже, листування Цеслава Неймана і Оскара Кольберга 1884 р. дає змогу глибше осмислити наукові погляди обох фольклористів, їхнє трактування окремих фольклористичних термінів, ставлення до мови записів та методики записування фольклорних зразків, методів вивчення регіонального фольклору, а також засад української і польської фольклористики.

UDC 82-6:304 «044.7»

Oksana Shalak,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8275-6703>,

Candidate of Sc. (Philology),

Senior Researcher,

Department of Theory and Methodology of Biobibliography,

Institute of Biographical Research,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: shalak@ukr.net

OSCAR KOLBERG AND CZESLAW (CESLAW) NEIMAN THROUGH THE LENS OF THEIR CORRESPONDENCE

The correspondence of folklorists O. Kolberg (1814–1890) and T. Neiman (1852–1906) reveals a page of Ukrainian-Polish folkloristic relations, the problems that arose during the discussion of O. Kolberg's publication «Pokucie» (1882–1889), this is an important touch to the biographies of both folklorists.

Keywords: Oskar Kolberg, Czeslaw (Czeslaw) Neuman, epistolary, folkloristics, biography.

УДК 821.161.2 Нечуй-Левицький

Шумілова Анжела Віталіївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4731-2346>,

молодша наукова співробітниця,

відділ науково-бібліографічної інформації,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: AngelaShumil@gmail.com

УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ, ПАТРІОТИЧНІ ПЕРЕКОНАННЯ У ТВОРЧОСТІ І. С. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО

У тезах доповіді представлено джерелознавчий аналіз творчості письменника-патріота, І. С. Нечуя-Левицького як інформаційний ресурс для подальшого наукового дослідження взаємозв'язку українського питання з політичною ситуацією у країні. Визначено тематику творів і публікацій митця.

Ключові слова: Іван Нечуй-Левицький, українське питання, культурно-духовна спадщина.

Упродовж тривалого часу справа дослідження історії національної минувшини й духовних надбань українського народу залежала від політичної кон'юнктури. В умовах відродження України проблемам дослідження, збереження культурно-духовної спадщини належить виняткова роль. Книга, яка є «своєрідною скарбницею знань людства», завжди виступала посередником між минулим і сьогоденням. На тлі наукових досліджень прослідковується ідейно-естетичне, наукове й пізнавальне значення творчого доробку І.С.Нечуя-Левицького (13[25].11.1838–02.04.1918), що є цінним першоджерелом до серйозної розмови про патріотизм народу, який населяє Україну, його духовність і багатовікові традиції самобутньої культури.

У 2023 р. виповнюється 185 років від дня народження цього видатного українського письменника, етнографа, фольклориста, перекладача, педагога. Іван Семенович Нечуй-Левицький почав писати, коли йому минуло 30 років, хоча прагнув до цього ще з ранніх літ. Перша публікація письменника відбулася у 1868 р. у львівському журналі «Правда» («Дві московки»). Творчий доробок митця ховає в собі багато загадкового: в одній особі поєднуються письменник-реаліст, високої майстерності гуморист і сатирик, демократ і гуманіст за складом душі й водночас суперечливий публіцист, слабкий і недалекозорий політик, що іноді доходив до різких націоналістичних випадів. Класика української літератури люблять і знають не тільки в нашій країні, його твори перекладаються багатьма іноземними мовами, зокрема молдовською, німецькою, польською, російською, угорською та іншими.

Ідея народності – це головна ідея художньої творчості І.С.Нечуя-Левицького. Відтворюючи традиційне селянське життя, автор показав його контрастність: великі моральні потенції народу й водночас змізерніння натури людини в умовах капіталізму. У 1861 р. було здійснено реформу, яка формально скасувала кріпацтво. Але життя селянства не полегшилося, їхні страждання продовжувалися. Щоб прогодувати сім'ї, у пошуках заробітків тисячі людей мандрували, скрізь стикаючись із свавіллям чиновників, промисловців і нової буржуазії, яка так само, як і поміщики, гнітила народ. Цей період відображено в антикріпосницькій повісті І. Нечуя-Левицького «Микола Джеря» (1876) і в повісті про життя заробітчанин «Бурлачка» (1878). Також слід пригадати відомі реакційні закони – Валуєвський циркуляр (1863) і Емський указ (1876), що гальмували

самовіддану працю українських письменників на користь свого народу. Російське самодержавство придушувало національно-визвольну боротьбу українського народу, його мову, літературу, культуру. Після поразки польського повстання (1863), коли посилилися урядові утиски й заборони, особливо важливою в українській літературі стала проблема національної самобутності.

Погляди І. Нечуя-Левицького на українську національну справу, яка стала основою його ідеологічних повістей, відразу впали в око цензури. Публіцистичні твори, присвячені колоніальній політиці російської влади та українсько-російським стосункам, піддавалися жорсткій цензурі як у час написання, так і по смерті автора. Опублікувавши у львівському журналі «Правда» статтю «Сьогочасне літературне спрямування» (1878), І. Нечуй-Левицький гостро виступив проти шовіністичної політики російського уряду та деяких російських письменників.

Ще з більшою гостротою письменник висловив протест проти гноблення українського народу царизмом у статті «Українство на літературних позвах з Московщиною» (1891). Критичне ставлення до російської політики було наслідком особистого досвіду, адже І. Нечуєві-Левицькому довелося зазнати чимало поневірянь у професійній діяльності через патріотичні переконання. Ще з часів навчання він виніс неприязнь до «обрусителів», руками яких уряд здійснював політику національної асиміляції в Україні та нищив усякі паростки українського руху. І. Нечуй-Левицький вважав найбільшим недоліком української інтелігенції те, що російська література їм замінила власну, національну. Автор дорожив історією свого народу, йому боліло за розтоптану й втрачену національну гідність українця. У багатьох художніх творах, серед яких «Причепи» (1869), «Хмари» (1874), «Над Чорним морем» (1891), та працях: «Російська народна школа на Україні» (1889), «Педагогічна проява в російській народній школі» (1893), «Школа повинна бути національною» (1911) Іван Семенович детально висвітлив власні спостереження, проаналізував процес русифікації в освіті. За це письменник потрапив у немилість до царського уряду. Найбільше звинувачували його в націоналізмі й антисемітизмі.

За часів СРСР деякі твори письменника, зокрема, «Непотрібність великоруської літератури для України та слов'янщини» (1877), «Україна на літературних позвах з Московщиною» (1891), не видавалися, адже їх вважали націоналістичними. Українців сприймали як народ, у якого не може

бути окремого світогляду. На жаль, ще й тепер зустрічаються хибні тлумачення творів І. Нечуя-Левицького: однобоке оцінювання публіцистики, велике застереження щодо його літературно-естетичних поглядів, а також побутування думок, нібито він змальовував експлуататорів тільки чужої національності, вороже ставився до інших націй. Частина цих недоречностей ми знаходимо в критичних працях О. Кониського та М. Драгоманова. Слід зазначити, що І. С. Нечуй-Левицький був одним із перших в українській літературі, хто звернувся до зображення героїв із національного середовища – євреїв, греків, поляків, росіян, молдаван, німців, чехів. Він не робив «привілеєм» якоїсь одної нації меркантильність, пустоцвітство.

У творчості І. С. Нечуя-Левицького ніде не знайдемо ідилічних стосунків між класово ворожими групами. Письменник прагнув зрозуміти певні риси того чи іншого національного характеру й втілити їх у образах своїх персонажів. Зокрема він – автор оповідання «Єврейський Скнеря» (1914), праць «Світогляд українського народу від давнини до сучасності» (1868–1871) та «Світогляд українського народу: ескіз української міфології» (1876) тощо. Митець досконало володів багатством, своєрідністю, яскравістю українського народного гумору, творчо використовував його у своїх повістях і оповіданнях, серед яких гумористично-сатиричні твори: «Кайдашева сім'я» (1879), «Старосвітські батюшки та матушки» (1881), «Афонський пройдисвіт» (1890). Кожна з повістей, написаних письменником, присвячена зображенню життя однієї чи кількох сімей із конкретного середовища: селянського, шляхетського, духовенства, інтелігенції.

Твори талановитого майстра художнього слова відіграли велику роль і в збагаченні української літературної мови. Михайло Коцюбинський сказав: «Яка прекрасна мова! Читав – наче погожу воду у спеку пив. Яке знання народних звичаїв, народного життя!». І.С.Нечуя-Левицького вважають легендою української літератури та одним із творців мови, якою писали майже всі українські письменники ХХ століття. У свій час письменник критикував творчість модерністів, але деякі поети-модерністи (постмодерністи) минулого століття не сприймали реалістичну спадщину класика. Наприклад, читаючи «Листи до сина» (Івано-Франківськ, 2002), ми дізнаємося, що В. Стус невиправдано применшував значення представників соціально-побутового, етнографічного письма, майстрів реалістично-сентиментальної школи. У їхніх творах він не

бачив нічого цінного, крім мовного багатства, через те й радив синові: «...читай старих авторів (усіх тих Квіток-Основ'яненків, Стороженка, Марка Вовчка, Нечуя-Левицького – майже вся ця проза нудна, нецікава, бідна змістом – але читати її треба для мови – більше, мабуть, користі й не знайти од цих авторів, що бідним духом жили, бідним духом писали, розповідаючи казки-теревені або жартували на біді – як-от Котляревський)».

Безкомпромісна душевна потреба творити для своєї нації означала для І. С. Нечуя-Левицького більше, ніж власна доля. У його світогляді проявлялися суперечності самої епохи, не тільки в економічному, політичному житті країни, а особливо – у житті українського народу, поневоленого царизмом. Письменник багато зробив для популяризації знань серед населення України, залишив цілу низку наукових розвідок, які відтворюють історичну правду про життя й боротьбу нашого народу в давноминулі часи за своє виживання й утвердження. Кращі твори письменника увійшли до золотого фонду класичної спадщини української та світової літератури.

UDC 821.161.2 Nechuy-Levytskyi

Angela Shumilova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4731-2346>,

Junior Researcher,

Department of Scientific and Bibliographic Information,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: AngelaShumil@gmail.com

THE UKRAINIAN QUESTION, PATRIOTIC BELIEFS IN THE WORK OF I. S. NECHUY-LEVYTSKYI

The abstracts of the report present a source-based analysis of the work of the patriot writer I. Nechuy-Levytskyi as an information resource for further scientific research into the relationship between the Ukrainian question and the political situation in the country. The subject of the artist's works and publications is determined.

Keywords: Ivan Nechuy-Levytskyi, Ukrainian question, cultural and spiritual heritage.

УДК 016(048.2):025:027:929](477)

Яценко Олег Миколайович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4277-1869>,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,

завідувач відділу,

відділ формування біобібліографічних інформаційних ресурсів,

Інститут біографічних досліджень,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: olehjats@bigmir.net

РЕЗУЛЬТАТИ БІОБІБЛІОГРАФІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОБЛАСНИХ УНІВЕРСАЛЬНИХ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ ЯК ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ КОНТЕНТУ «УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО БІОГРАФІЧНОГО АРХІВУ»

Означено сучасний стан біобібліографічної діяльності обласних універсальних наукових бібліотек України. Висловлено пропозиції використання напрацювань книгозбірень у цій ділянці при формуванні електронного ресурсу «Український національний біографічний архів».

Ключові слова: біобібліографічна діяльність, обласні універсальні наукові бібліотеки України, ресурси біобібліографічної інформації, Український національний біографічний архів.

Постановка проблеми. Не зважаючи на скрутні умови 2020–2023 рр., пов’язані з епідемією COVID-19 і повномасштабним вторгненням Російської Федерації в Україну, фахівцями відділу формування біобібліографічних інформаційних ресурсів Інституту біографічних досліджень НБУВ зроблено активні кроки в процесах вдосконалення «Українського національного біографічного архіву» (далі – УНБА): здійснюється інтенсифікація процесів наповнення фактографічними й повнотекстовими матеріалами баз даних «Персоналії», «Джерела», електронними зображеннями іконографічної бази даних; реалізується модернізація системотехнічного забезпечення, у тому числі – сайту ресурсу; розв’язано організаційні питання його функціонування, що дозволяє здійснити перехід до наповнення контенту біобібліографічною інформацією на національний рівень, долучивши до процесів формування УНБА зацікавлені установи, організації, окремих дослідників. Адже більшість матеріалу про маловідомих, «забутих»

діячів знаходиться в регіонах, сімейних архівах, матеріалах краєзнавців тощо.

Чільне місце в біобібліографічній діяльності займають обласні універсальні наукові бібліотеки (далі – ОУНБ) України. Вони координують краєзнавчу роботу, формують біографічні бази даних, здійснюють укладання біобібліографічної продукції в друкованій і електронній формі. Дослідження здійснено для визначення сучасного стану біобібліографічної діяльності ОУНБ, пошуку шляхів співпраці Інституту біографічних досліджень НБУВ з ОУНБ в ділянці пошуку «нових» імен та формування електронного біобібліографічного ресурсу УНБА.

Виклад основного матеріалу. У процесі дослідження було вивчено зміст сайтів 21 ОУНБ України (у тому числі – Волинської державної обласної універсальної наукової бібліотеки імені Олени Пчілки. У дослідженні не розглядалися сайти: Кримської республіканської універсальної наукової бібліотеки (Сімферополь), Донецької обласної універсальної наукової бібліотеки, Луганської обласної універсальної наукової бібліотеки), з метою ознайомлення із сучасним станом і результатами біобібліографічної діяльності книгозбірень. У процесі дослідження встановлено, що діяльність ОУНБ України не є однорідною, має певні ознаки й особливості та поділяється на три основні групи.

Перша група, до якої входить переважна більшість бібліотек, у своїй бібліографічній роботі активно займається укладанням біобібліографічних видань про видатних краян з різних галузей життя. Ознайомитися з ними користувачі можуть завдяки публікаціям у відкритому доступі на сайтах бібліотек бібліографічних списків про укладені персональні бібліографічні покажчики та їх електронні версії у форматі pdf. Крім укладання покажчиків бібліотеки широко формують біобібліографічні ресурси про земляків, результати краєзнавчої роботи, генеалогічних досліджень. Форми представлення біобібліографічного матеріалу досить різноманітна – це біографічні бази даних про діячів, які народилися або пов'язані життям і діяльністю з краєм; розділи з інформацією про спадщину місцевих науковців, письменників, митців, культурних і громадських діячів; детальні матеріали про життя й діяльність постатей, чие ім'я носить бібліотека; рубрики з дослідями про видатні роди тощо. До цієї групи відносяться: Вінницька ОУНБ ім. Валентина Отамановського, Волинська ОУНБ ім. Олени Пчілки, Дніпропетровська ОУНБ ім. Первоучителів

слов'янських Кирила і Мефодія, Житомирська ОУНБ ім. Олега Ольжича, Закарпатська ОУНБ ім. Ф. Потушняка, Запорізька ОУНБ, Івано-Франківська ОУНБ ім. І. Франка, ОУНБ ім. Д. І. Чижевського (Кіровоградська обл.), Миколаївська ОУНБ, Рівненська ОУНБ, Сумська ОУНБ, Харківська ОУНБ, Херсонська ОУНБ ім. Олеся Гончара, Черкаська ОУНБ ім. Тараса Шевченка, Чернівецька ОУНБ ім. Михайла Івасюка.

У другій групі бібліотек біобібліографічна діяльність обмежена лише укладанням біобібліографічної продукції (показників або публікацій «малих форм»). На сайтах бібліотек представлено бібліографічну інформацію про видання як в друкованій формі, так і в електронній. До цих бібліотек відносяться: Львівська ОУНБ, Полтавська ОУНБ ім. І.П. Котляревського, Рівненська ОУНБ, Хмельницька ОУНБ, Чернігівська ОУНБ ім. В. Г. Короленка.

В окремих бібліотеках, які складають *третю групу*, не було виявлено на їх сайтах результатів біобібліографічної діяльності, проте це не свідчить про її відсутність. На публікацію результатів впливають матеріально-технічне, відповідне кваліфіковане кадрове, системотехнічне забезпечення бібліотек. Іноді ці фактори можуть унеможливити висвітлення результатів цієї ділянки роботи бібліотек (Одеська ОУНБ ім. М.С. Грушевського, Тернопільська ОУНБ).

Ознайомившись із сайтами ОУНБ, виявлено загальну похибку щодо розміщення результатів біобібліографічної діяльності – вони не мають визначеного розділу (підрозділу), де було б сконцентровано біобібліографічний матеріал, і який часто розпорошено за різними рубриками. Це ускладнює пошук і ознайомлення з контентом користувачами. Вказане свідчить про відсутність загальної скоординованої роботи або методичного керівництва біобібліографічною діяльністю в ОУНБ України.

Для виправлення ситуації, висвітлення результатів біобібліографічної діяльності ОУНБ, інтенсифікації формування контенту УНБА пропонується заключити угоди між Інститутом біографічних досліджень НБУВ та ОУНБ з метою координації цієї роботи та забезпечення науково-методичними матеріалами фахівців у регіонах, можливістю публікації доробку книгозбірень на сайті УНБА.

Висновки. Здійснене дослідження дозволило встановити неоднаковий рівень висвітлення результатів біобібліографічної діяльності, що проводять ОУНБ: від її відсутності – до багатоаспектної й багатогранної публікації на власних сайтах

бібліотек практичних результатів цієї роботи. Дослідженням встановлено недостатній рівень науково-методичного забезпечення цього виду діяльності та її координації. Для вирішення проблеми запропоновано Інституту біографічних досліджень НБУВ укласти угоди з ОУНБ з метою узгодження питань, пов'язаних зі здійсненням біобібліографічної діяльності в областях України, забезпечення відповідними науково-методичними матеріалами фахівців обласних бібліотек, налагодження процесів сумісного формування й використання електронного ресурсу УНБА.

UDC 016(048.2):025:027:929](477)

Oleh Yatsenko,

Orcid <https://orcid.org/0000-0003-4277-1869>,

Ph.D. (History),

Head of Department,

Department of Formation of Biobibliographic Information Resources,

Institute of Biographical Research,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: olehjats@bigmir.net

**RESULTS OF BIOBIBLIOGRAPHIC ACTIVITIES OF REGIONAL
UNIVERSAL SCIENTIFIC LIBRARIES OF UKRAINE AS A SOURCE
OF CONTENT FORMATION «UKRAINIAN NATIONAL
BIOGRAPHICAL ARCHIVE»**

The current state of biobibliographic activity of regional universal scientific libraries of Ukraine is defined. Proposals were made to use the results of book collections in this area in the formation of the electronic resource «Ukrainian National Biographical Archive».

Keywords: biobibliographic activity, regional universal scientific libraries of Ukraine, biographical information resources, Ukrainian National Biographical Archive.

РОЗДІЛ 8

АРХІВИ І НАУКА: ПОТЕНЦІАЛ, ІННОВАЦІЇ, ПРОФЕСІЙНІ КОМПЕТЕНЦІЇ

УДК 930.25 (477)

Алксссенко Анна Олександрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3483-1836>,

заступниця директора,

Центральний державний науково-технічний архів України,

Харків, Україна

e-mail: alekseenkoa1@gmail.com

РОЗКРИТТЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АРХІВНОЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ: НАПРАЦЮВАННЯ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО АРХІВУ УКРАЇНИ

Висвітлено напрацювання Центрального державного науково-технічного архіву України щодо розкриття інформаційного потенціалу архівної науково-дослідної документації. Окреслено перспективи роботи з урахуванням сучасних трендів удоступнення документної інформації для користувачів.

Ключові слова: Центральный державний науково-технічний архів України (ЦДНТА України), українська наука, науково-дослідна документація, звіт про науково-дослідну роботу, документна інформація, огляд документів, тематичний перелік.

Науково-дослідна документація (далі – НДД), що зберігається у Центральному державному науково-технічному архіві України (далі – ЦДНТА України) як складова Національного архівного фонду (далі – НАФ), є продуктом діяльності найважливіших науково-дослідних інститутів країни. Станом на 01.07.2023 у комплексах III групи (йдеться про НДД) архіву обліковується майже 30 тис. одиниць зберігання, які хронологічно охоплюють період у 90 років,

починаючи від 1926. Аналіз динаміки використання цих документів та індексу їх цитування в історичних студіях, зокрема й з історії науки, демонструє необхідність активізації діяльності щодо розкриття інформаційного потенціалу науково-дослідної документації. Процеси цифровізації архівної справи актуалізують завдання впровадження нових форм роботи задля створення якісного наукового супроводу до оцифрованих копій документів НАФ.

Метою статті є висвітлити напрацювання ЦДНТА України у цій царині та окреслити перспективи з урахуванням сучасних трендів удоступнення документної інформації для користувачів.

Створення у 1969 р. та функціонування у системі архівних установ України спеціалізованої архівної інституції для централізованого зберігання історично значущої науково-технічної документації (далі – НТД) само по собі є фактом усвідомлення її окремішності як джерела з історії науки і техніки. Найпоширенішим різновидом наукової документації, який передається до ЦДНТА України, є звіти про науково-дослідні роботи (далі – НДР) – науково-технічні документи, які містять систематизовані дані про науково-дослідну роботу, описують стан науково-технічної проблеми, процес і/або результати наукового дослідження.

Вперше увагу на непересічну інформаційну цінність НДД з фондів ЦДНТА України звернули автори НДР «Методика підготовки галузевих тематичних оглядів за документами ЦДНТА України», виконаної у 1995 р. За їхніми підрахунками, в 11 тематичних оглядах за різними галузями промисловості, що були упорядковані в архіві протягом 1986–1992 рр., науково-дослідній документації було присвячено 1,37 % описань стосовно інших груп НТД (проектної і конструкторсько-технологічної). Запропоновано диференційований підхід для включення звітів про НДР до галузевих тематичних оглядів з урахуванням таких принципів: «1. Етапність у розробці теми НДР, з якої представлено звіт; 2. Значення для галузі проблеми, якої торкалося дослідження, та рівня її вирішення; 3. Науково-історичний зміст звіту для вивчення історії техніки».

Керуючись цими настановами, працівники ЦДНТА України створили низку галузевих тематичних і фондових оглядів, серед яких слід назвати «Реферативно-аналітичний огляд фонду Р-17 Український науково-дослідний вуглехімічний інститут (УХІН)» (2000). Цей огляд став чи не найпершим у ЦДНТА України, що присвячений суто науковій документації. Значущість НДР для включення до описувань визначалася «роллю конкретної

проблеми/теми у розвитку студій з даної або суміжної проблематики (тобто масштабом застосування результатів вирішення проблеми/теми в галузі та за її межами; актуальністю та перспективністю проблем/тем. Іншими словами, акцент робився більше на галузі, ніж на документі.

Цілком інший підхід застосовано у міжфондовому огляді «Картографічні матеріали у складі звітів з науково-дослідної роботи фондів ЦДНТА України» (2006). Завданням його укладачів стало виявлення картографічних матеріалів із фондів архіву, систематизація відомостей про такі матеріали з метою розкриття їх видового та тематичного розмаїття як носіїв інформації. Оскільки структура архівних описів не передбачає деталізації, фіксуючи тільки заголовок і керівника НДР, справи відбиралися за змістом і за наявністю у них графічної документації; загалом картографічні документи було виявлено у НДД з 15 фондів ЦДНТА України. У процесі цієї роботи викристалізувалася потреба в неупередженому висвітленні інформації документів в архівних довідниках, які містять відомості найнижчого рівня описання – рівня документа чи його частини.

Документоцентричне ставлення до звіту про НДР було втілене у методичних рекомендаціях «Підготовка довідково-інформаційних видань за архівною науково-дослідною документацією (із фондів ЦДНТА України)» (2015). Вперше у практиці архівної роботи розроблено основні засади описування архівної НДД, визначено складові описової статті до документів з урахуванням новітніх напрацювань системи міжнародних і національних стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи і наукової діяльності, методик у галузі археографії та реферування наукової інформації, зокрема загального Міжнародного стандарту архівного описування ISAD (G).

За цією методикою протягом 2016–2020 рр. у ході підготовки масштабного довідково-інформаційного видання «Історія розвитку вітчизняної металургії за документами ЦДНТА України» було опрацьовано поважний пласт науково-дослідної документації з 14 фондів ЦДНТА України.

Під час описування НДД увага зверталася не тільки на зміст основної частини наукової роботи, а й на додатки до неї, які несуть окреме смислове навантаження і мають самостійне значення. Часто звіти про НДР містять ілюстрації (схеми, графіки, фото об'єктів дослідження або дослідного устаткування, карти); документи, що

є результатом проведеної роботи (інструкції, технологічні регламенти); документи, що свідчать про затвердження роботи (рецензії, акти впровадження, протоколи обговорення) тощо.

Задля поглибленого розкриття інформаційного потенціалу НТД ЦДНТА України у 2019 р. ініціював підготовку переліків фотовідбитків. Працівниками архіву здійснюється суцільний перегляд звітів про НДР, у складі яких фотоматеріали є додатковою значущою інформацією з теми, що висвітлюється. За 2021–2023 рр. упорядковані та наповнюються переліки з 5 архівних комплексів. Завдяки виявленим матеріалам розширено географічні межі об'єктів, інформація про які міститься у фондах ЦДНТА України. Означені напрацювання популяризуються у рубриці «Подорожуємо світом» на офіційній сторінці ЦДНТА України в Facebook.

Оцифрування документів НАФ відкриває нові можливості для роботи з ними, а отже, для створення вторинної документної інформації. ЦДНТА України має амбітну мету – у перспективі створити базу даних українських науковців, прізвища яких зустрічаються на сторінках НДД. Певні напрацювання щодо цього в архіві вже є: повністю розписано співвиконавців НДР Українського науково-дослідного інституту металів (фонд Р-13). Реалізація цього задуму покликана надати користувачам сучасні інструменти, щоб простежити становлення окремих учених, формування творчих колективів та наукових шкіл, зародження і розвиток окремих наукових напрямів.

Отже, для розкриття інформаційного потенціалу архівної НДД у різні роки працівники ЦДНТА України використовували різні підходи – від визначення НДР у розвитку галузі до деталізованого описування з концентрацією на змісті документа. Впровадження в архівну діяльність нових форм роботи має на меті розширити інтелектуальний доступ користувачів до документної інформації НДД.

UDC 930.25 (477)

Anna Alekseenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3483-1836>,

Deputy Director,

Central State Scientific and Technical Archives of Ukraine,

Kharkiv, Ukraine

e-mail: alekseenkoa1@gmail.com

DISCLOSURE OF THE INFORMATION POTENTIAL OF ARCHIVAL SCIENTIFIC AND RESEARCH DOCUMENTATION: ACHIEVEMENTS OF THE CENTRAL STATE SCIENTIFIC AND TECHNICAL ARCHIVES OF UKRAINE

The work of the Central State Scientific and Technical Archives of Ukraine regarding the disclosure of the information potential of archival scientific and research documentation is highlighted. The prospects of work are outlined, taking into account modern trends in making document information available to users.

Keywords: Central State Scientific and Technical Archives of Ukraine (CSSTA of Ukraine), Ukrainian science, scientific and research documentation, report on research work, document information, review of documents, thematic list.

УДК 930.25(477):005.8:005 591.6

Андрєєв Тимур Юрійович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9955-4780>,

провідний спеціаліст,

відділ використання інформації документів,

Центральний державний науково-технічний архів України,

Харків, Україна

e-mail: timur.andreev.kh@gmail.com

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЄКТИ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО АРХІВУ УКРАЇНИ: 3D-ЕКСКУРСІЯ ТА «ТОПАЗ»

Розглянуто питання ініціювання, розроблення та впровадження інноваційних проєктів Центральним державним науково-технічним архівом України. Акцент зроблено на проєктах «ТОПАЗ» і «Комплексна 3D-екскурсія приміщеннями ЦДНТА України».

Ключові слова: архівна справа, Центральний державний науково-технічний архів України інновація, 3D-екскурсія, ТОПАЗ.

Відповідно до сучасних реалій, пов'язаних із розвитком нових технологій, актуалізацією проблеми розвитку напряму онлайнової складової освітньо-наукового сектору, Центральний державний науково-технічний архів України (далі – ЦДНТА України) ініціює, розробляє, створює і впроваджує інноваційні проєкти у різних сферах діяльності.

Від початку повномасштабного вторгнення росії в Україну співробітникам ЦДНТА України вдалося у короткі строки адаптуватися до викликів воєнного часу: архів не лише не припинив роботу, а й посилив діяльність. Проекти, робота над якими була розпочата ще до повномасштабного вторгнення Російської Федерації, було продовжено та удосконалено.

Для забезпечення збереженості та обліку документів НАФ було започатковано ще у 2018 р. ініціативний проєкт «ТОПАЗ» (ТОПологія Архівного Зберігання), кінцевим задумом якого є створення в архіві інтегрованої пошукової системи електронної ідентифікації об'єктів зберігання, покликаної посилити контроль за станом і рухом документів, пришвидшити і полегшити їх пошук у сховищах. Оперативний доступ до потрібної інформації здійснюється за допомогою системи двомірних QR-кодів. Система складається з трьох рівнів: архівна коробка – одиниця зберігання – документ.

14 червня 2023 р. під час відкритої дискусії на тему «Проблеми формування та збереження української історичної пам'яті в умовах війни: регіональний вимір» відбулося урочисте підписання Меморандуму про співробітництво між ЦДНТА України та ХНУРЕ. Ця подія відкрила нові перспективи, зокрема, й у межах роботи над реалізацією проєкту шляхом залучення талановитої молоді до розробки єдиного ресурсу, що повинен стати об'єднуючою ланкою у системі «ТОПАЗ» і спонукати до активнішого впровадження інноваційних технологій в архівну справу.

Так, договором передбачається, що заклад вищої освіти буде здійснювати ініціативні роботи з проєктування, розробки, впровадження та супроводу функціонування елементів ІТ-інфраструктури програмного забезпечення інформаційно-пошукового ресурсу «ТОПАЗ».

З метою популяризації інформації про архів та архівні документи у січні 2022 р. було оголошено про започаткування комплексної віртуальної подорожі приміщеннями архіву. Завершення поточної версії проєкту передбачалося приурочити до Дня працівників архівних установ 24 грудня 2022 р., але, незважаючи на виклики бурхливого сьогоднішнього дня, 3D-екскурсію основними приміщеннями архіву було введено значно раніше: інтегровано тривимірні панорами і ключові точки з тематичним інформаційним медіаконтентом у межах 23 локацій.

Базова версія віртуальної подорожі архівом складається з таких структурних елементів, як: холи і коридори першого, другого і третього поверхів будівлі ЦДНТА України; приймальня, кабінет директора і відділів – основних структурних одиниць установи: формування НАФ і діловодства, забезпечення збереженості документів, використання інформації документів; секторів довідкового апарату й обліку документів, мікрофільмування і реставрації документів.

Локації віртуальної подорожі архівом насичені різноманітним аудіовізуальним контентом.

Протягом III і IV кварталів 2023 р. планується у зв'язку зі зміною структури архіву додати дві локації – сектор експертизи та опрацювання НТД; сектор інформаційних технологій, а також актуалізувати контентне наповнення вже доступного простору.

Технічна складова процесу інституціалізації архівної 3D-екскурсії на прикладі досвіду ЦДНТА України на початковому етапі роботи над проектом була висвітлена у тематичній статті на сторінках науково-практичного журналу «Архіви України». У процесі реалізації проекту проводився моніторинг якості продукту шляхом тестування бета-версії 3D-екскурсії з аналізом отриманих результатів для їх подальшого удосконалення.

З метою спрощення процесу орієнтування відвідувачів віртуальної подорожі в системі приміщень ЦДНТА України до локацій було додано анімовані покажчики напрямів руху і кабінетів, до яких відкрито доступ. Перелік доступних приміщень представлений у вигляді меню панорам на головній сторінці. Також додано роз'яснення до основних типів іконок поїнтів (ключових точок), які розміщені на локаціях екскурсії: до панорам інформація інтегрована у вигляді HTML-коду, який був створений шляхом конвертації документа у формат pdf. У такий спосіб було усунуто проблему правильності інтерпретації видів інформації, що приховується за різними маркерами поїнтів. Так, наприклад, класичний текстовий поїнт містить такі підгрупи, як «Корисні та цікаві відомості про специфіку роботи архіву», «Короткі відомості про об'єкт», «Приклади назв фондів та комплексів».

На головній сторінці 3D-екскурсії розміщено активну кнопку офіційної електронної пошти ЦДНТА України, натиснувши на яку автоматично буде створено лист із зазначеною адресою відправлення, щоб користувачі, якщо будь-які документи з представлених

фотокопій становитимуть інтерес, мали змогу без зайвих зусиль надіслати запит до ЦДНТА України.

Важливим кроком на шляху апробації та практичного впровадження проекту віртуальної подорожі приміщеннями ЦДНТА України у 2023 р. стала практика проведення дистанційних екскурсій архівом за допомогою сервісу «Zoom»: співробітники відділу використання інформації документів архіву здійснюють супровід дистанційної подорожі локаціями 3D-екскурсії. Наприклад, було проведено такі екскурсії для студентів профільних факультетів і кафедр НАУ імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», КНУ імені Тараса Шевченка та ХНУ імені В. Н. Каразіна. У подальшому передбачається залучення до інформаційної співпраці студентства з інших закладів вищої освіти, запровадження нових практик юзабіліті проекту архівної 3D-екскурсії. У перспективі передбачається створення окремої комплексної архівної освітньої платформи для можливості оцінки та аналізу якості засвоєних студентами знань і умінь.

Проект віртуальної подорожі приміщеннями ЦДНТА України також презентовано на наукових конференціях та засіданнях круглих столів, окремі аспекти проблематики були висвітлені у статтях у науково-практичному журналі «Архіви України».

Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що під час повномасштабної військової агресії росії ЦДНТА України продовжив роботу над проектами, які були започатковані ще у довоєнні часи. Протягом 2022–2023 рр. було реалізовано і впроваджено в роботу проект комплексної віртуальної подорожі приміщеннями ЦДНТА України, продовжено роботу над інтегрованою пошуковою системою ідентифікації об'єктів зберігання «ТОПАЗ». Відданість справі, генерація і практичне втілення інноваційних ідей – це перманентний шлях на користь архівної справи: відкритості та доступності архівів, запорука майбутнього нашої держави, прояв незламності та рішучості українського народу.

UDC 930.25(477):005.8:005 591.6

Тимур Андреєв,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9955-4780>,

Leading Specialist,

Department of Information Use of Documents,

Central State Scientific and Technical Archives of Ukraine,

Kharkiv, Ukraine

e-mail: timur.andreev.kh@gmail.com

INNOVATIVE PROJECTS OF THE CENTRAL STATE SCIENTIFIC AND TECHNICAL ARCHIVES OF UKRAINE: 3D-TOUR AND «TOPAS»

The issue of initiation, development and implementation of innovative projects by the Central State Scientific and Technical Archive of Ukraine. The emphasis was placed on the projects «TOPAS» and «Comprehensive 3D tour of the premises of the Central State Scientific and Technical Archives of Ukraine».

Keywords: archival case, Central State Scientific and Technical Archive of Ukraine, innovation, 3D excursion, TOPAS.

УДК 930.25(477)

Артеменкова Олена Миколаївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3226-9472>,

аспірантка,

кафедра інформаційних технологій,

Київський національний університет культури і мистецтв,

Київ, Україна

e-mail: artemenko415@gmail.com

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА АРХІВНУ СПРАВУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Висвітлено вплив інформаційних технологій на українську архівну галузь. Доведено, що найефективнішим рішенням є пришвидшене впровадження інформаційних технологій і цифровізація всієї архівної справи, що у перспективі значно спростить роботу як архівістам, так і користувачам.

Ключові слова: архівна установа, архівний фонд, воєнний стан, інформаційні технології, оцифрування, російсько-українська війна, цифрова інформація, цифровізація.

Упровадження інформаційних технологій в архівну справу за щоденного зростання обсягів документації стало необхідною умовою ефективної роботи архівних установ. Через ускладнення доступу до архівів спочатку 2020–2021 рр., які позначилися карантинними обмеженнями, а з 24 лютого 2022 р. з повномасштабним вторгненням російської федерації, введенням воєнного стану по всій території України та активних бойових діях на її значній частині – збільшився час пошуку документів і як наслідок – вимушених затримок, а подекуди й простоїв. Саме тому найефективнішим рішенням стало

пришвидшене впровадження інформаційних технологій та цифровізація всієї архівної галузі, що у перспективі значно спростить роботу як архівістам, так і користувачам.

Сьогодні визначальним аспектом створення і запровадження цифрового архівного простору є оцифрування всіх масивів архівних документів, які перебувають на зберіганні у фондах архівних установ України. Зробити оцифрування всього архівного фонду самостійно неможливо, тому що це колективна робота, адже розробка цифрового архіву – питання національної ваги, особливо в умовах війни.

Запровадження масштабних проєктів з оцифрування документів, які містяться в українських архівних фондах, потребує залучення штату кваліфікованих працівників: операторів персональних комп'ютерів і сканерів, системних адміністраторів, які вносять оцифровані дані на носії інформації, менеджерів проєкту, котрі керують процесом реалізації проєкту, а також надійних сховищ цих матеріалів й організації платформ доступу користувачів.

Щодо вирішення питання вибору носіїв цифрової інформації, на яких мають зберігатися оцифровані документи, фахівці виокремлюють такі:

- сервери (необхідна наявність потужних серверів);
- платні цифрові «хмари»;
- жорсткі диски.

Зауважимо, що всі ці сховища не можна вважати абсолютно надійними для перенесення великої кількості інформації. Перевага у разі вибору місця зберігання надається серверу, оскільки він за технічними характеристиками є більш надійний і може бути під'єднаний до загальнодержавної системи зберігання архівних джерел.

Головною проблемою цифровізації, на якій наголошують фахівці, – це захист і доступ до оцифрованих документів. Оцифрування архівних фондів розширить можливості доступу до них, проте може й порушити конфіденційність архівної інформації. І саме з цих причин потрібно робити селективне оцифрування, тобто здійснювати чіткий відбір матеріалів на переведення у цифровий формат. Також важливим в умовах війни та постійної загрози знищення документальної спадщини є наявність належного технічного і програмного забезпечення, яке відповідає стандартам захисту інформації. Це можна вважати визначальним для архівної цифровізації у межах конфіденційності архівних джерел.

Особливо значущою у цьому контексті вбачається впроваджувана інформаційна технологія – програмне забезпечення, яке потрібне для функціонування інформаційних систем і мереж. Тобто саме програмне забезпечення, яке використовується під час провадження будь-яких масштабних проєктів, відіграє надзвичайно важливу роль для успішності у досягненні поставленої мети. Крім програмного забезпечення інформаційні технології включають і технічне обладнання, і програми та багато іншого. Дослідники констатують, що із запровадженням інформаційних технологій та їх подальшим розвитком світ змінився назавжди.

В умовах воєнної загрози особливу актуальність упровадження інформаційних технологій набуває в архівній справі, адже саме у цій важливій галузі доводиться опрацьовувати та зберігати величезні масиви документів національної пам'яті, а також аналізувати, обробляти, задовольняти різноманітні користувацькі запити тощо. Звідси впровадження інформаційних технологій в українські архіви та проведення загальної цифровізації всіх виробничих процесів здатні значно підвищити ефективність функціонування архівних установ зокрема та всієї галузі загалом.

Архівна справа нині органічно вписується у загальну концепцію цифрової трансформації всієї економічної та суспільно-політичної сфери України. Водночас фахівці наголошують, що створення цифрового формату роботи архівів має базуватися на єдиних галузевих стандартах і правилах щодо створення, зберігання, обліку, опису, використання цифрових копій для забезпечення єдиного механізму взаємодії органів влади всіх рівнів.

Складнощі впровадження інформаційних технологій зумовлені специфікою роботи архівних установ та стрімкістю розвитку їх техніко-технологічного забезпечення, що потребує постійної модифікації, організації навчання персоналу, удосконалення законодавчої бази відповідно до рівня розвитку інформаційних технологій.

UDC 930.25(477)

Olena Artemenkova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3226-9472>,

Graduate Student,

Department of Information Technologies,

Kyiv National University of Culture and Arts,

Kyiv, Ukraine

e-mail: artemenko415@gmail.com

INFLUENCE OF INFORMATION TECHNOLOGY ON THE ARCHIVE CASE UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL

The influence of information technologies on the Ukrainian archival industry is highlighted. It has been proven that the most effective solution is the accelerated introduction of information technologies and digitization of the entire archival case, which in the long run will greatly simplify the work of both archivists and users.

Keywords: archival institution, archival fund, martial law, information technologies, digitization, Russian-Ukrainian war, digital information, digitalization.

УДК 930.253-021.414:657.92

Бойко Віта Федорівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5725-9641>,

кандидатка історичних наук,

заступниця директора з наукової роботи,

Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства,

Київ, Україна

e-mail: vitaminzik5@gmail.com

ГРОШОВЕ ОЦІНЮВАННЯ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ ЯК МЕТОД ВИЗНАЧЕННЯ ЇХ ЦІННІСНИХ КАТЕГОРІЙ

Зазначено щодо необхідності визначення, крім унікальних та цінних, додаткових ціннісних категорій архівних документів, зокрема пов'язаних із планами евакуації в умовах воєнного стану. Як метод такого визначення запропоновано застосування Методики грошової оцінки документів Національного архівного фонду.

Ключові слова: архівна установа, архівний документ, ціннісні категорії, грошове оцінювання документів, класифікація документів, вартість документа.

Особливі правові режими, такі як надзвичайний і воєнний стани, та інші спеціальні правові режими порушують більшість усталених процесів функціонування юридичних осіб в усіх сферах і галузях та зумовлюють необхідність застосування особливих заходів. Воєнний стан, запроваджений в Україні у лютому 2022 р. та який діє дотепер, беззаперечно, вплинув на діяльність архівних

установ і організацію усіх процесів архівної справи в Україні. В умовах дії особливих правових режимів забезпечення збереженості документів Національного архівного фонду (далі – НАФ) передбачає планування евакуації найціннішої частини архівних фондів, а в надзвичайних ситуаціях – евакуацію. Найперше організованому вивезенню підлягають унікальні документи НАФ, що зберігають архівні установи. Однак це лише частина найцінніших документів архівних установ. У деяких обласних державних архівах унікальних документів зберігається незначна кількість (наприклад, у Державному архіві Дніпропетровської обл. – 1 док.; Державному архіві Сумської обл. – 2 док.; Державному архіві Херсонської обл. – 2 док.; Державному архіві Черкаської обл. – 2 док. та ін.).

До початку виявлення унікальних документів (робота розпочалася із затвердженням постановами Кабінету Міністрів України в 1992 р. Положення про Державний реєстр національного культурного надбання та 1995 р. – Положення про порядок віднесення документів Національного архівного фонду до унікальних документальних пам'яток, включення їх до Державного реєстру національного культурного надбання, а також їх зберігання) державні архівні установи мали списки наявних особливо цінних документів, якими можна скористатися під час формування переліку документів, що підлягають евакуації в умовах дії особливих правових режимів.

У нормативно-правових актах і нормативних документах України відсутнє поняття «особливо цінний документ», а є лише поняття «унікальний документ» (починаючи з Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» в редакції 1994 р., в якому є розділ «Унікальні документальні пам'ятки»). Так що НАФ, який налічує майже 5 млрд документів, оперує лише двома ціннісними категоріями архівних документів – унікальними та цінними.

На нашу думку, є нагальна потреба в більшій диференціації архівних документів за ціннісними ознаками. Здійснити це можна за допомогою Методики грошової оцінки документів НАФ (далі – Методика), затвердженої спільним наказом Державного комітету архівів України (нині – Державна архівна служба України) і Фонду державного майна України від 28.03.2005 № 34/683, зареєстрованого Міністерством юстиції України 25 червня 2005 р. за № 692/10972. Власне, ідея класифікувати ціннісні категорії архівних документів за їхньою вартістю не нова.

У спеціальній літературі запропоновано таку шкалу категорій документів за цінами на лондонському аукціоні «Сотбіс» (ціни наведено у фунтах стерлінгів):

Категорії архівних документів	Інтервали аукціонних цін
Унікальні	від 1 млн- до 10 млн
Винятково цінні	від 100 тис. до 1 млн
Особливо цінні	від 30 тис. до 100 тис.
Цінні	від 1 тис. до 30 тис.

Варто зауважити, що у поданій таблиці взято ціни з «Сотбіс», що є чи не найвищими за показниками естимейту (орієнтовної оцінки вартості лота експертами аукціону) серед інших торгів. Незважаючи на інфляційні процеси і зростаючий попит на артефакти, що продають на аукціонах, на нашу думку, інтервали аукціонних цін на відповідні категорії документів залишилися майже на тому ж рівні.

У Методиці є й примірна шкала цін документів НАФ (додаток 4 до пункту 7 Методики):

Ранг документа	Інтервал цін (у гривнях)
до 20 рангу	до 50
з 21 до 25 рангу	від 51 до 500
з 26 до 30 рангу	від 501 до 1000
з 31 до 35 рангу	від 1001 до 10 000
з 36 до 40 рангу	від 10 001 до 50 000
з 41 до 45 рангу	від 50 001 до 100 000
з 46 до 50 рангу	від 100 001 до 1 000 000
з 51 рангу	від 1 000 001

Однак зазначена шкала не пов'язана з ціннісними категоріями архівних документів, а призначена – лише для визначення вартості документа за рангом, який визначається за сумою балів за кожним із критеріїв цінності.

Пропонуємо таку диференціацію архівних документів за ціннісною ознакою:

- унікальний документ;
- надзвичайно рідкісний документ;
- рідкісний документ;
- особливо цінний документ;

- цінний документ;
- масовий документ.

Може постати питання про виокремлення категорій «цінний документ» і «масовий документ». Поняття «цінний документ» асоціативно пов'язано зі звичайним документом постійного строку зберігання. Переважно це управлінська документація юридичної особи. Проте його цінність може різнитися залежно від виду і рівня юридичної особи, у якій він був створений. Так, наприклад, в юридичних особах вищого рівня – це цінний документ, нижчого рівня – масовий.

Зробити відповідну шкалу для визначення інтервалів вартості для надзвичайно рідкісних, рідкісних та особливо цінних документів (унікальні документи вже внесені до Державного реєстру національного культурного надбання) можна за наявності масивів даних про вартість архівних документів державних архівних установ. Така експериментальна база є: у 2009 р. державні архівні установи України зробили визначення вартості документів, на їхню думку, з досить високим показником цінності. Зрозуміло, що цінні та масові документи не були враховані під час такого визначення. Треба також зазначити, що до 2022 р. підвищення вартості архівних документів (з урахуванням рівня інфляції) було незначним – у межах від 2 до 5 % щорічно.

UDC 930.253-021.414:657.92

Vita Boiko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5725-9641>,

Candidate of Historical Sciences,

Deputy Director,

Ukrainian Research Institute of Archival Affairs and Document Studies,

Kyiv, Ukraine

e-mail: vitaminzik5@gmail.com

MONETARY APPRAISAL AS A METHOD OF DETERMINING OF VALUE CATEGORIES OF ARCHIVAL DOCUMENTS

The necessity of determining, in addition to unique and valuable ones, additional value categories of archival documents, in particular those related to evacuation plans in martial law, is noted. As a method of such determination, the use of the Methodology of monetary appraisal of documents of the National Archival Holdings is proposed.

Keywords: archival institution, archival document, value categories, monetary appraisal, classification of documents, document value.

УДК 930.251

Дідух Людмила Валентинівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6370-6866>,

кандидатка історичних наук,

завідувачка відділу,

відділ технологічного забезпечення архівної справи,

Український науково-дослідний інститут архівної справи та

документознавства,

Київ, Україна

e-mail: d-lv@ukr.net

ІНІЦІАТИВНЕ ДОКУМЕНТУВАННЯ – АКТУАЛЬНИЙ ВИД ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНИХ АРХІВНИХ УСТАНОВ

Описано ініціативне документування резонансних подій сьогодення в країні як окремий вид діяльності архівних установ зі створення необхідних документів для забезпечення повноти комплектування архівних фондів.

Ключові слова: архівна справа, архівний документ, комплектування архіву, ініціативне документування, ініціативне комплектування.

Резонансні події сьогодення в Україні потребують від архівних установ істотного посилення їх інституційної спроможності забезпечити максимальну повноту комплектування архівних фондів, використовуючи прогностичну складову, інтегрувати в них багатовидове різноманіття архівних інформаційних ресурсів, які об'єктивно відображали б життя суспільства. Відповідно до Стратегії розвитку архівної справи на період до 2025 р. з метою поповнення Національного архівного фонду новітніми за змістом і видами електронними інформаційними ресурсами і документами передбачається забезпечення державними архівними установами ініціативного документування резонансних подій у країні, а також розвинення ініціативного комплектування архівів шляхом залучення волонтерів, представників інститутів громадянського суспільства, широкого кола користувачів соціальних мереж до збирання документів.

Ініціативне документування – це створення архівною установою документів, що є історично цінними і підлягають зберіганню. Такий вид діяльності архіву в напрямі формування архівних фондів є перспективною і важливою складовою його роботи з комплектування як процедури систематичного поповнювання архіву різноплановими архівними документами відповідно до його

профілю, зокрема створеними оперативно для відображення новітніх резонансних подій.

Наразі наявна галузева терміносистема розглядає поняття «документування» переважно як складову діловодства (згідно з Національним стандартом України ДСТУ 2732:2004 «Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять» «документування управлінської інформації» – це «створення документів, змістом яких є управлінська інформація»), тлумачачи його як цілісну дію без членування на складові, що притаманно винятково документознавству.

Якщо ж ідеться про документування у контексті архівної справи, тобто окремий вид діяльності архівної установи зі створення документів, які фіксують, наприклад, значущі події, явища, процеси в країні, коли у документах інших фондоутворювачів це відображено недостатньо, тобто ініціативне документування подій, тоді цей вид діяльності може мати окремі етапи процесу створення архівного документа. Ініціативне документування проводять працівники архіву як виконання власних службових завдань чи спеціалісти, залучені архівною установою для цієї роботи за договором.

Ініціативне документування варто відрізнити від семантично спорідненого, але не тотожного поняття «ініціативне комплектування». Ці поняття хоча й тісно пов'язані, але відмінні за процесами та прикладними функціями архіву. Ініціативне комплектування – пошук, виявлення і збирання за ініціативою архівної установи окремих розпорошених документів особового походження або утворених у діяльності різноманітних юридичних осіб, які є цінні з історичної позиції та потребують зберігання.

Архівна справа за кордоном також передбачає наявність зазначених видів діяльності архіву. Наведемо кілька прикладів. Міжнародна рада архівів визначає ініціативне документування (Dictionary on Archival Terminology of the ICA / International Council on Archives: англ. collection of information by an archives on a subject for which no archives exist) як один із способів фіксування усної та/або аудіовізуальної інформації про конкретні події, явища, факти на магнітних, плівкових та оптичних носіях, що здійснюється, як правило, за ініціативою архіву. Архівісти США і Канади у цьому контексті використовують термін «стратегія документування» (Dictionary of Archives Terminology / Society of American Archivists): англ. documentation strategy). Стратегія документування, як правило, укладається спільно утворювачами документів, архівами

і користувачами. Ключовим елементом є аналіз теми, що підлягає документуванню; з'ясування, як ця тема задокументована в існуючих матеріалах, і виявлення інформації, якої бракує у таких документах; розроблення плану адекватного документування теми, включно зі створенням документів (за потреби). У німецькому архівознавстві існує поняття «додаткова документація» (Terminologie der Archivwissenschaft: нім. Ergänzungsdokumentation), що означає збагачення фондів архіву (архівних колекцій) документами, з якими можна ознайомитися на додаток до існуючих фондів, що належать до сфери відповідальності архіву. Також додаткова документація може створюватися для заповнення прогалин в архівному фонді.

Загалом робота з проведення ініціативного документування може включати такі примірні складові: вибір об'єкта документування; підготовка до проведення процедури документування (вибір методів, способів і засобів документування; підготовка необхідного технічного обладнання; складання плану, програми, сценарію, запитальника; погодження з експертно-перевірною комісією архіву (за потреби)); документування (проведення виробничо-технологічних операцій, запису, знімання тощо); оформлення результатів роботи (укладання необхідної супровідної документації; складання висновку спеціаліста (за потреби)); відбір документів на зберігання (експертиза їхньої цінності виконавцем документування (самоекспертиза)), підготовка опису документів та ін.

Ініціативне документування не замінює традиційного комплектування архіву документами, а, доповнюючи його, вирішує свої самостійні завдання: заповнення інформаційних прогалин у фондах документів через високу ймовірність неотримання повних комплексів документів про події чи явища сьогодення; формування тематичних колекцій про явища, особи, об'єкти, перебіг подій у межах відображення резонансних подій у країні; зміна ролі працівників архівів – від пасивних зберігачів до безпосередніх ініціаторів та створювачів архівних документів; удосконалення процедури оцінки та відбору документів для розширення можливостей потрапляння різних видів і форм документів до архівних колекцій; розширення можливості використання архівних документів тощо.

UDC 930.251

Liudmyla Didukh,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6370-6866>,

Candidate of Historical Sciences,

Head of the Department,

Department for Archival Affairs Technological Support,

Ukrainian Research Institute of Archival Affairs and Document Studies,

Kyiv, Ukraine

e-mail: d-lv@ukr.net

THE PROACTIVE DOCUMENTATION IS A TOPICAL ACTIVITY OF THE MODERN ARCHIVAL INSTITUTIONS

The process of the collection of information by an archives on a subject for which no archives exist is outlined. The archives creat archival documents to collect information on high-profile events in the country to ensure the completeness of the archival fonds and collections.

Keywords: archival affairs, archival document, acquisition, proactive documentation, collection of information by an archives on a subject for which no archives exist, proactive acquisition.

УДК 930.25

Ємельянова Тетяна Олександрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0204-1100>,

кандидатка історичних наук,

директорка,

Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів,

Київ, Україна

e-mail: t.yemelianova.tsdaea@arch.gov.ua

ПРОЄКТИ МІЖНАРОДНОЇ АСОЦІАЦІЇ ЗВУКОВИХ ТА АУДІОВІЗУАЛЬНИХ АРХІВІВ У КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ АРХІВІСТІВ

Розглянуто основні напрями і результати діяльності Міжнародної асоціації звукових та аудіовізуальних архівів як складової системи спеціальної професійної підготовки аудіовізуальних архівістів.

Ключові слова: Міжнародна асоціація звукових та аудіовізуальних архівів, аудіовізуальне архівування.

Глобалізаційні й інтеграційні процеси у сфері аудіовізуального архівування актуалізують проблему підготовки та професійної освіти архівістів, надають їй міжнародного значення. Важливу роль у розв'язанні досліджуваного питання відіграють міжнародні фахові інституції, передусім – Міжнародна асоціація звукових та аудіовізуальних архівів (IASA).

З огляду на зазначене, а також за браком відповідних історіографічних напрацювань, доцільним і своєчасним, на нашу думку, стане узагальнення досвіду IASA та виявлення її особливостей як складової системи спеціальної професійної підготовки аудіовізуальних архівістів.

Створена 1969 р. під час щорічної конференції Міжнародної асоціації музичних бібліотек, архівів та документаційних центрів (IAML) у м. Амстердам (Нідерланди), на сьогодні IASA об'єднує фахівців з понад 70 країн світу, які представляють аудіовізуальні архіви та особисті інтереси у сфері забезпечення збереженості та доступу до аудіовізуальної спадщини.

Одним із завдань цієї незалежної неурядової організації є сприяння та підтримка розвитку найкращих професійних стандартів і практик аудіовізуального архівування шляхом спілкування, співпраці, пропаганди, оприлюднення, розповсюдження, навчання та/або освіти серед державних чи приватних архівів та інших установ і організацій у всьому світі.

Від початку заснування IASA тісно співпрацює з ЮНЕСКО. Зокрема, Хелена Гаррісон, член правління IASA, протягом п'ятнадцяти років відіграла важливу роль у створенні та роботі Круглого столу ЮНЕСКО, який у 2003 р. був перейменований і реорганізований у Координаційну раду асоціацій аудіовізуальних архівів (ССААА).

За цей час під егідою ЮНЕСКО було створено декілька колективних праць: «Звукові архіви: керівництво до їх створення та розвитку» (1983) за редакцією Девіда Ленса; «Архівна оцінка звукозаписів і супутніх матеріалів: дослідження RAMP із рекомендаціями» та «Аудіовізуальні архіви: практичний посібник» (1997) – обидві за редакцією Хелени Гаррісон. Результатом майже п'ятирічної роботи групи Круглого столу ЮНЕСКО під керівництвом Геррі Гібсона та Свена Аллерстранда, з IASA, став багатомовний «Глосарій термінів, пов'язаних з архівуванням аудіовізуальних матеріалів», що побачив світ у 1995 р.

У складі IASA функціонують комітети та цільові групи, що відповідають за розвиток роботи асоціації. Найважливішим комітетом IASA був і залишається Технічний комітет (ТС), очолюваний нині Джорджем Бладом. Технічний комітет займається вивченням усіх технічних аспектів запису, зберігання та відтворення документів, які складають основу аудіовізуального архівування як професії з високим рівнем технічної та етичної відповідальності. У доробку комітету – низка спеціальних публікацій, які дають змогу архівному персоналу приймати обґрунтовані рішення: «Етичні принципи звукових та аудіовізуальних архівів» (2010); «Охорона звукової спадщини: етика, принципи та стратегія збереження» (IASA-ТС 03, 2017); Рекомендації щодо виробництва та збереження цифрових об'єктів (IASA-ТС 04, 2009); Обробка та зберігання аудіо та відеоносіїв (IASA-ТС 05, 2014); Рекомендації щодо збереження відеозаписів (IASA-ТС 06, 2019).

Технічний комітет, активно співпрацюючи з відповідними структурними підрозділами організацій, які зараз утворюють ССААА, від 1983 р. організовує кожні кілька років Спільні технічні симпозиуми (JTS), які були і лишаються одними з найважливіших професійних зустрічей аудіовізуальних архівістів. Останній симпозиум JTS відбувся 2019 р. одночасно з ювілейною 50-ю конференцією IASA в Нідерландах. Місцем проведення обох заходів були Нідерландський інститут звуку та зображення та EYE Filmmuseum.

Діяльність Організаційного комітету знань (колишній Комітет з каталогізації та документації), очолюваного доктором Йоханом Оменом (Нідерландський інститут звуку та зображення), сфокусована на координації робіт із підготовки та видання міжнародних стандартів і правил з каталогізації й автоматизованої обробки даних аудіовізуальних документів. Важливим здобутком Комітету стали «Правила каталогізації» (1999) за редакцією Мері Міліано, які досі не втратили актуальності.

Комітет з навчання та освіти, роботу якого нещодавно було активізовано під керівництвом Наді Лай (Швейцарський національний звуковий архів), розробляє заходи з підвищення рівня знань та обізнаності щодо збереження та удоступнення аудіовізуальної спадщини з урахуванням різноманіття контекстів, у яких зберігаються архівні колекції.

Слід також згадати навчальну програму IASA Preservation Training Program, призначену для установ – членів асоціації

та спрямовану на задоволення попиту в спеціалізованих навичках аудіовізуальних архівістів у країнах (регіонах), в яких виявлено реальну потребу в цьому навчанні. Курси, запропоновані в рамках програми міжнародною командою високоспеціалізованих експертів у складі: Дітріха Шуллера та Надії Валлашковітс (Phonogrammarchiv, Австрія), Піо Пелліццарі (Fonoteca nazionale svizzera, Лугано), Аннеміке де Йонг (Nederlands Instituut voor Beeld & Geluid), Майка Ньюнхема (радник зі збереження, Австралія), Терези Оптіс (Fonoteca Nacional de México, Мексика) та Еріка Раульта (Institut national de l'audiovisuel, Франція), вперше були проведені в Бібліотеці Каталонії (м. Барселона, Іспанія) у червні-липні 2021 р.

У розвиток задекларованої IASA підтримки професійного навчання архівістів 2019 р. було засновано премію Дітріха Шуллера (багаторічного члена асоціації), на знак визнання його великого внеску в розробку і впровадження стандартів аудіовізуального архівування, а також за його постійну підтримку й участь у тренінгах із галузевих практик у всьому світі. У такий спосіб надається фінансова допомога членам асоціації, для яких витрати на професійне навчання можуть бути непомірно високими.

Крім того, ефективним інструментом фахової підготовки став журнал «IASA Journal» (його попередник – IASA Phonographic Bulletin (1971–1993), електронні випуски якого оприлюднюються двічі на рік на електронному ресурсі асоціації. Часопис ознайомлює фахівців із тенденціями й інноваціями в галузі технологій і методів аудіовізуального архівування, сприяє міждисциплінарному обміну знаннями.

Отже, аналіз і результати діяльності IASA свідчать, що впродовж багатьох років асоціація є провідним авторитетним осередком міжнародного співробітництва в системі спеціальної професійної підготовки аудіовізуальних архівістів, що гармонійно поєднує стандарти та політики із суто практичними заходами. Цей досвід, безумовно, заслуговує на увагу в Україні, яка залишається країною з дуже низькою залученістю архівістів у міжнародне співробітництво та гострою потребою в професіоналізації фахівців у галузі аудіовізуального архівування.

UDC 930.25

Tetiana Yemelianova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0204-1100>,

Candidate of Historical Sciences,

Director,

Central State Audiovisual and Electronic Archive,

Kyiv, Ukraine

e-mail: t.yemelianova.tsdaea@arch.gov.ua

PROJECTS OF THE INTERNATIONAL ASSOCIATION OF SOUND AND AUDIOVISUAL ARCHIVES IN THE CONTEXT OF PROFESSIONAL TRAINING OF ARCHIVISTS

The main directions and results of the activity of the International Association of Sound and Audiovisual Archives were put into consideration, as a part of the system of special professional training of audiovisual archivists.

Keywords: International Association of Sound and Audiovisual Archives, audiovisual archiving.

УДК 930.253:929 (477) (Боголюбов О. М.)

Ємчук Оксана Ігорівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5096-7231>,

кандидатка історичних наук,

старша наукова співробітниця,

відділ археографії,

Інститут архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: vio@ukr.net

ОЛЕКСІЙ БОГОЛЮБОВ ПРО СОЦІАЛЬНІ ФАКТОРИ РОЗВИТКУ НАУКИ В УКРАЇНІ: ЗА ДОКУМЕНТАМИ АРХІВУ ВЧЕНОГО

Проаналізовано документи особового архівного фонду О. М. Боголюбова з теми «Визначення соціальних факторів, що впливають на розвиток науки в Україні та протидіють йому як загроза національній безпеці». Зроблено висновок про високий авторитет вченого в наукових і державницьких колах країни.

Ключові слова: О. М. Боголюбов, соціальна історія науки, особовий архівний фонд, авторитет ученого, Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

В історію вітчизняної та світової науки доктор технічних наук, професор, член-кореспондент НАН України Олексій Миколайович Боголюбов (1911–2004) увійшов як видатний учений у галузях математики і механіки, фундатор української школи з історії математичних дисциплін і талановитий педагог. Маючи широкі зацікавлення, він опублікував понад 500 наукових праць. О. М. Боголюбов володів багатьма іноземними мовами і першим розпочав глибоке вивчення історії механіки машин, залучивши великий масив зарубіжних джерел. До кола інтересів ученого входили питання розвитку математичної освіти в Україні, його цікавили філософські та методологічні принципи викладання механіко-математичних дисциплін.

З початку 1960-х років О. М. Боголюбов розробляв концепцію вивчення історії науки у тісній взаємодії з загальною історією, культурою та економікою, прослідив тему соціальної історії науки у таких працях, як: «Історія механіки машин» (1964); «Нариси з історії механіки» (1974); «Соціальна історія механіки в Україні, ХХ ст.» (1990); «Соціальна історія механіки» (1992).

У попередній нашій публікації «Маловідомі біографічні документи про історика науки Олексія Боголюбова» було розглянуто біографічні документи особової справи О. М. Боголюбова, що зберігаються в Архіві Президії НАН України. Наразі в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського триває опрацювання великого за обсягом особового фонду О. М. Боголюбова. У ході дослідження виявлено значну кількість документів, у яких висвітлено актуальні соціальні питання, що впливають на розвиток науки. Зокрема, звернемо увагу на робочі матеріали з розробки проблеми «Визначення соціальних факторів, що впливають на розвиток науки в Україні та протидіють йому як загроза національній безпеці», а також проєкт відповідної трудової угоди між О. М. Боголюбовим та Апаратом Ради національної безпеки при Президенті України від січня 1993 р.

Розглянемо ці основні положення.

По-перше, О. М. Боголюбов не погодився з офіційним визначенням науки як системи об'єктивних знань про дійсність, оскільки більшість наук не мають об'єктивності, навпаки, носять суб'єктивний характер, наприклад, дарвінізм або різні напрями філософії відповідно до їх творців. О. М. Боголюбов вважав науку такою сферою людської діяльності, яка є однією з продуктивних сил

суспільства і займається виробленням та систематизацією знань. Система різних наук створюється на основі складних процесів диференціації та інтеграції. Гармонійний розвиток суспільства потребує злагодженого розвитку теоретичних і прикладних наук. Вибір дослідної теми, як стисле формулювання задуманої праці, О. М. Боголюбов вважав складним моментом наукового процесу, бо вона виникає у зв'язку з потребами людського життя, навіть коли здається далекою від нього.

На думку вченого, протягом 1939–1985 рр., незважаючи на еміграцію багатьох українців, страшні репресії та війну, обмеження наукових досліджень на урядовому або соціальному рівнях радянською ідеологією, все ж була створена потужна українська наука, де працювала значна кількість талановитих учених, які потребували бережного до себе ставлення і стимулів для зміцнення та розвитку їхнього наукового потенціалу.

О. М. Боголюбов визначив основні позитивні фактори, що вплинули на розвиток науки в Україні у ХХ ст., а саме: заснування Української академії наук у 1918 р., навколо якої згуртувалися кращі представники національної науки; українізація навчання і розвиток середньої та вищої освіти, збільшення кількості навчальних закладів і університетів; комп'ютеризація наукових досліджень і впровадження новітніх електронних розробок; інтеграція наук, особливо математики з економікою, фізикою, біологією, будівництвом тощо.

Учений підкреслював, що обов'язковим елементом наукових досліджень є публікація їх результатів, проте саме з цим пов'язано найбільша кількість негативних факторів, що впливають на розвиток науки і можуть нести загрозу національній безпеці. Наприклад:

- проблема плагіату, помилкових тверджень, підтасовка фактів; збільшення обсягу публікацій із низьким науковим рівнем, компіляція вже оприлюднених даних; збільшення строків підготовки публікацій, як наслідок – втрата їх актуальності;

- повторюваність тем досліджень, дублювання розробок одночасно в різних країнах, інститутах, боротьба за занадто швидкий результат;

- ускладнення орієнтації вчених у великих масивах інформації без знання іноземних мов; водночас з поширенням української мови виникла загроза плагіату українських наукових досліджень іншими мовами;

– шкідлива кадрова політика, засилля чиновництва, відтік талановитої молоді в інші сфери та за кордон; співавторство з непричетними до наукової праці впливовими особами; проблема лідерства, коли лідер може перекрити розвиток іншим колегам та учням.

Порушена О. М. Боголюбовим тема була згодом розвинута іншими вченими, наприклад, у дослідженнях Б. А. Маліцького, який показав фундаментальну роль науки та інновацій у забезпеченні системи національної безпеки та підготував схему періодизації розвитку української науки.

Аналіз підготовлених О. М. Боголюбовим документів засвідчує потужний інформаційний потенціал його архівної спадщини. Це також дає можливість зробити висновок про великий авторитет О. М. Боголюбова як вченого, до якого зверталися державні структури у вирішенні проблем націотворення в перші роки незалежності України.

UDC 930.253:929 (477) (Bogolyubov O. M.)

Oksana Yemchuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5096-7231>,

Candidate of Historical Sciences,

Senior Research Fellow,

Department of Archeography,

Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: vio@ukr.net

OLEKSIY BOGOLYUBOV ABOUT THE SOCIAL FACTORS OF THE DEVELOPMENT OF SCIENCE IN UKRAINE: ACCORDING TO THE DOCUMENTS OF THE PERSONAL FOND

The documents of the personal archival fond of O. M. Bogolyubov on the topic «Definition of social factors, affecting the development of science in Ukraine and oppose it as a threat to national security» were analyzed. A conclusion was made about the high authority of the scientist in the scientific and political circles of the country.

Keywords: O. M. Bogolubov, social history of science, personal archival fond, the authority of the scientist, Institute of Archival Studies of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

УДК 930.251:37.091.32]:342.77/78

Загорецька Олена Михайлівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7730-3515>,

кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця,

старша наукова співробітниця,

відділ архівознавства і документознавства,

Інститут архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: zelena1976@gmail.com

ОНЛАЙН-СЕМІНАР ЯК АЛЬТЕРНАТИВНА ФОРМА РОБОТИ АРХІВУ З ЮРИДИЧНИМИ ОСОБАМИ- ДЖЕРЕЛАМИ КОМПЛЕКТУВАННЯ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Розглянуто досвід проведення Інститутом архівознавства онлайн семінару з питань впровадження Типової інструкції з діловодства в установах, організаціях та підприємствах НАН України. Окреслено переваги такого заходу, як альтернативна форма роботи архіву з юридичними особами – джерелами комплектування в умовах надзвичайних ситуацій.

Ключові слова: онлайн-семінар, нормативний документ, інструкція, діловодство, установа НАН України.

Ряд чинників негативного впливу на продуктивність і результативність діяльності юридичних осіб в Україні, зокрема установ НАН України, спричинені спочатку пандемією covid-19 і карантинними обмежувальними заходами, а наразі воєнними подіями і запровадженням воєнного стану в умовах російсько-української війни, відповідно вплинули на стан і процеси організації діловодства в зазначених установах. Частковий перехід на дистанційну роботу, скорочення оплачуваного робочого часу, тимчасовий виїзд деяких працівників діловодних служб закордон сприяли зниженню уваги як до поточних діловодних процесів, так і до подальшої роботи з документами, створеними у процесі управлінської, науково-організаційної та науково-технічної діяльності установ НАН України.

У зв'язку з цим у травні 2023 р. Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ), до функцій якого належить вивчення роботи і надання науково-методичної, консультаційної та практичної допомоги

установам НАН України з питань документування їх діяльності, організації діловодства та архівної справи, а також проведення семінарів з питань впровадження нормативно-правових актів і нормативних документів з архівної справи і діловодства в установах НАН України, застосував дієву форму підвищення кваліфікації працівників служби діловодства – онлайн-семінар, що є найоптимальнішою в умовах надзвичайних ситуацій. При цьому слід зазначити, що до настання пандемії covid-19 протягом 2000–2020 рр. відділ архівознавства і документознавства організував і успішно провів безпосередньо в установах НАН України понад 70 наукових семінарів, спрямованих на підвищення кваліфікації співробітників діловодних служб і архівних підрозділів.

На запрошення взяти участь в онлайн-семінарі відгукнулися 195 представників від 107 наукових установ. Переважно це були вчені секретарі, помічники директорів, завідувачі канцелярій, а також співробітники кадрової служби й завідувачі науково-технічних архівів установ НАН України. Слід вказати, що невеликий відсоток від заявлених учасників (10 %) виявив бажання взяти участь в очному семінарі безпосередньо у приміщенні НБУВ, посилаючись на відсутність належного технічного і програмного забезпечення і/або доступу до швидкісного Інтернету.

Тема семінару була присвячена розробленню індивідуальної інструкції з діловодства установи НАН України (далі – інструкція) на підставі Типової інструкції з діловодства в установах, організаціях і підприємствах Національної академії наук України, затвердженої постановою Президії НАН України від 22.02.2023 № 98 (далі – Типова інструкція).

Онлайн-семінар проводився на безкоштовній програмній платформі для відеоконференцій, що надзвичайно проста у використанні, має зрозумілий інтерфейс, дозволяє легко і швидко приєднатися до відеозустрічі до 100 учасникам, забезпечує належну якість відеозв'язку та демонстрації екрану. Під час онлайн-семінару лекторка, крім усних роз'яснень положень Типової інструкції, демонструвала учасникам алгоритм підготовки проекту інструкції, приклади оформлення реквізитів документів, зразки бланків різних установ, а також форми документів, наведені у додатках до Типової інструкції; при цьому звертала увагу на типові помилки в оформленні відповідних реквізитів і бланків та окреслювала шляхи їх виправлення.

До онлайн-семінару приєдналися співробітники наукових установ, розташованих у Білій Церкві, Дніпрі, Києві, Львові, Одесі, Полтаві, Сумах, Тростянці, Умані, Харкові та інших населених пунктах. Деякі з учасників семінару, які тимчасово вимушені працювати у дистанційному режимі, приєднувалися навіть із-за кордону (Німеччина, Польща).

Зазначимо, що найголовнішими перевагами онлайн-семінару є мобільність і безпечність. Приєднатися до відеозустрічі можна швидко і легко з будь-якого безпечного місця, навіть з укриття. Для цього необов'язково потрібен комп'ютер, адже сучасні телефони адаптовані під мобільні платформи, достатньо лише підключення до швидкісного Інтернету. Крім того, слід підкреслити й таку перевагу, як економія часу і коштів. Не потрібно втрачати час на те, щоб дістатися на семінар. Участь у ньому можна взяти, не залишаючи робоче місце і тим самим не порушуючи загальний робочий процес. Не потрібно витратитися на проїзд, проживання і харчування (особливо це стосується іногородніх учасників).

За результатами проведеного заходу співробітники відділу архівознавства і документознавства та керівництво Інституту архівознавства НБУВ дійшли висновку, що в умовах надзвичайних ситуацій онлайн-семінар є альтернативною і достатньо ефективною формою роботи архіву з юридичними особами – джерелами комплектування, зокрема з питань підвищення кваліфікації співробітників ділових служб і архівних підрозділів.

UDC 930.251:37.091.32]:342.77/78

Olena Zahoretska,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7730-3515>,

Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate,

Senior Research Fellow,

Department of Archival Studies and Document Studies,

Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: zelena1976@gmail.com

**ONLINE SEMINAR AS AN ALTERNATIVE FORM OF ARCHIVE
WORK WITH LEGAL ENTITIES – SOURCES OF ACQUISITION IN
CONDITIONS OF EMERGENCY SITUATIONS**

The experience of conducting an online seminar by the Institute of Archival Studies on the implementation of the Typical instruction on the records management in institutions, organizations and enterprises of the NAS of Ukraine was considered. The advantages of such an event as an alternative form of archive work with legal entities – sources of acquisition in emergency situations are outlined.

Keywords: online seminar, normative document, instruction, records management, institutions of the NAS of Ukraine.

УДК 001.32(069:929)+093.253”1961/1965”

Индиченко Ганна Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2225-0214>,

кандидатка історичних наук,

завідувачка відділу,

відділ історії академічної науки,

Інститут архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: indychenko@ukr.net

Вербіцька Оксана Іванівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1459-954X>,

кандидатка філософських наук,

старша наукова співробітниця,

відділ історії академічної науки,

Інститут архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: xenaver@ukr.net

ПРОТОКОЛИ ЗАСІДАнь ПРЕЗИДІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ У ПЕРІОД (1961–1965) ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ

Розглядаються протоколи засідань Президії НАН України у період 1961–1965 рр. як джерело з реконструкції історії української науки і НАН України. З’ясовано, що в означений хронологічний період приймалися доленосні для розвитку академічної науки рішення, спрямовані на розвиток інноваційних напрямів досліджень, перебудови структури Академії, розбудови матеріально-технічної бази, розвитку міжнародного наукового співробітництва, підготовки наукових кадрів та інших напрямів діяльності

найвищої наукової організації України.

Ключові слова: архівні джерела, протоколи, українська наука, Національна академія наук України, архів Президії Національної академії наук України.

Дослідження джерельної бази Архівного фонду Національної академії наук України (далі – АФ НАН України) уможливають неупереджене відтворення історії науки в Україні і НАН України зокрема. Зазначений напрям дослідження тривалий час успішно реалізується Інститутом архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського шляхом підготовки джерелознавчої серії видань з історії НАН України. Вагомою складовою розробки джерельного масиву АФ НАН України є дослідження документації з діяльності Президії АН УРСР, репрезентоване протоколами і прийнятими постановами, що зберігається в архіві Президії НАН України за описом «Секретаріат», загальним обсягом за період 1961–1965 рр. 39 справ (8355 арк.). В досліджуваній хронологічний період керівництвом Академії наук було прийнято 2419 постанов та оформлено 203 протоколи.

Систематизуючи подану у протоколах і постановах Президії АН УРСР інформацію за тематикою, зазначимо, що документи за період 1961–1965 рр. містять значний обсяг відомостей із науково-організаційних питань. До лютого 1962 р. АН УРСР очолював акад. О. В. Палладін, а з лютого 1962 р. – акад. Б. Є. Патон, під керівництвом якого відбулися значні структурні зміни в Академії. З метою упорядкування керівництва науковими дослідженнями Президія прийняла постанови про більш чіткі розмежування галузей досліджень в установах Академії. Масштабна реорганізація відбулася у 1963 р., коли до міністерств і відомств республіки інших організацій зі складу Академії наук було передано 5 інститутів, 56 відділів й інших структурних підрозділів, одну бібліотеку і 6 музеїв. В Академії наук створено 9 Відділень наук, у яких згруповано науково-дослідні установи відповідно до наукового профілю, а Відділення об'єднано у три секції Президії: Фізико-технічних і математичних наук; Хіміко-технологічних і біологічних наук; Суспільних наук. Реорганізовано 14 інститутів, проведено структурні зміни діяльності відділів у багатьох установах, ініційовано питання про створення Донецького відділення АН УРСР, яке постановою ЦК КПУ і РМ УРСР від 28 червня 1964 р. було прийнято і затверджено, ухвалено новий Статут АН УРСР.

З метою розширення тематики наукових досліджень у нових галузях і напрямках Президією АН розглядалися питання координації досліджень у галузі суспільних і природничих наук, зосередження зусиль учених на інтенсифікації сільськогосподарського землеробства, виведення нових урожайних сортів сільськогосподарських культур, вивчення застосування біомінеральних добрив, розвитку наукових досліджень у галузі квантової хімії, застосування обчислювальних пристроїв у дослідження суспільних наук, дістали подальшого розвитку перспективні наукові розробки з гіпнопедії Інституту мовознавства імені О. О. Потебні.

Постанови Президії АН УРСР у 1961–1965 рр. свідчать, що було приділено велику увагу до виконання завдань директивних органів, спрямованих на розвиток промисловості країни, зокрема введення у дію енергетичних блоків на електростанціях (Київської гідроелектростанції на р. Дніпро та ін.), пов'язаних з будівництвом Північно-Кримського каналу, обводнювальних систем на півдні УРСР, подальшої газифікації промислових і сільськогосподарських підприємств, створення і впровадження нової техніки, науково-експериментальних, дослідних і виробничих баз (а саме: «Нові культури» при Центральному республіканському ботанічному саду АН УРСР, випробувальний центр для проведення досліджень із народногосподарського використання вибуху, лабораторії для випробування біомінеральних добрив у виробничих умовах). Значно розширювався обсяг робіт з госпдогвірної тематики.

Важливим аспектом діяльності Президії АН УРСР стала організація підготовки наукових кадрів. Про це свідчать рішення клопотатися до Вищої атестаційної комісії Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР надати право радам окремих інститутів (історії, філософії, економіки, електрозварювання імені Є. О. Патона, геологічних наук, механіки, біохімії та ін.) приймати до захисту кандидатські дисертації та присуджувати вчений ступінь кандидата, а в деяких установах – і доктора наук.

Низка постанов Президії розкриває аспекти питань підготовки наукових кадрів у тісній взаємодії з закладами вищої освіти України. Багаторазово керівництвом Академії наук обговорювались питання щодо проведення виставок наукових досягнень установ Академії наук і забезпечення участі у міжнародних наукових заходах (XXI сесії Міжнародного геологічного конгресу, у Міжнародному симпозіумі з нелінійних коливань, XIII Міжнародному конгресі історичних наук,

Міжнародному конгресі сходознавців, V Міжнародному з'їзду славистів та ін.).

У площині зору Президії перебували питання і матеріально-технічного забезпечення інститутів, для чого було створено відділ комплектації нової бази наукових установ (відділ матеріальних фондів) і поновлено роботу комісії науково-технічного постачання для придбання унікального наукового обладнання; організовувались патентні відділи в академічних установах. Оперативніше почали вирішуватися питання видавничої справи, зокрема, відбулось збільшення кількості наукових журналів, підвищився обсяг будівництва нових приміщень, зокрема, для інститутів фізико-математичного, геологічного, біологічного профілів, а також у регіонах.

Отже, документальні свідчення про діяльність АН УРСР у 1961–1965 рр., що містяться у комплексі протоколів засідань Президії АН УРСР, мають вагомий інформаційний потенціал для вивчення історії розвитку організації наукових досліджень чільної наукової установи України, становлення нових інноваційних напрямів наукових досліджень, діяльності провідних вітчизняних учених і висвітлюють значний внесок Академії наук у розвиток народного господарства і піднесення економічних потужностей України.

UDC 001.32(069:929)+093.253”1961/1965”

Hanna Indychenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2225-0214>,

Candidate of Historical Sciences,

Head of the Department,

Department of History of the Academic Science,

Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: indychenko@ukr.net

Oksana Verbitska,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1459-954X>,

Candidate of Philosophy,

Senior Research Fellow,

Department of History of the Academic Science,

Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: xenaver@ukr.net

PROCEEDINGS OF THE MEETINGS OF THE PRESIDIUM OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE IN THE PERIOD (1961–1965) AS A SOURCE FROM THE HISTORY OF UKRAINIAN SCIENCE

The minutes of the meetings of the National Academy of Sciences of Ukraine in the period 1961–1965 are considered as a source for the reconstruction of the history of Ukrainian science and the National Academy of Sciences of Ukraine. The information contained in the proceedings of the meetings and resolutions of the governing body of the Academy of Sciences was systematized and analyzed. It was found that in the specified chronological period, decisions were made that were fateful for the development of academic science, aimed at the development of innovative directions of research, restructuring of the structure of the Academy, development of the material and technical base, development of international scientific cooperation, training of scientific personnel and other areas of activity of the highest scientific organization of Ukraine.

Keywords: archival sources, proceedings, Ukrainian sciences, National Academy of Sciences of Ukraine, archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine.

УДК 378.046-021.64:07-049.5]:355.01(470+477)»2022/202?»

Калінічева Галина Іванівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7978-1844>,

кандидатка історичних наук, доцентка,

доцентка,

кафедра архівознавства та спеціальних галузей історичної науки,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Київ, Україна

e-mail: h.kalinicheva@gmail.com

ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕКОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 029 «ІНФОРМАЦІЙНА, БІБЛІОТЕЧНА ТА АРХІВНА СПРАВА» В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Актуалізується проблема формування безпекових компетентностей у процесі фахової підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа в умовах російської збройної агресії проти України. Наголошується на ролі майбутніх фахівців вказаної

спеціальності в опрацюванні, збереженні й аналізі різноманітних документів і джерел інформації. Пропонується внесення до освітньої програми окремих навчальних дисциплін, що формують знання, вміння і навички протидії інформаційним загрозам.

Ключові слова: інформаційний простір, безпека, вища освіта, освітні програми, безпекові компетентності, зміст освіти, навчальний контент.

Повномасштабне російське військове вторгнення в Україну у лютому 2022 р. актуалізувало, серед інших, проблему захисту інформаційного простору і формування безпекових компетентностей у системі вищої освіти. Йдеться як про захист від різновидів інформаційної й інформаційно-психологічної зброї, так і про формування знань, умінь і навичок протидії інформаційним загрозам. Безпекову парадигму сучасної вищої освіти загалом формують правовий, цифровий, фізичний і психологічний чинники.

Застосування російською пропагандою різних видів інформаційної зброї, зокрема й інформаційно-психологічної, обумовлює трансформацію вимог до змісту, форм і методів викладання загальних і фахових дисциплін у ході підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа. Виклики, детерміновані російсько-українською війною, ставлять на порядок денний необхідність набуття безпекових компетентностей, які мають формуватися освітніми компонентами нормативного і вибіркового блоків освітніх програм бакалаврського і магістерського рівнів.

Моніторинг освітніх програм українських закладів вищої освіти, які готують фахівців бакалаврського і магістерського рівнів за спеціальністю 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа, засвідчив, з одного боку, прагматичний підхід, який ґрунтується на лобюванні власних інтересів на ринку освітніх послуг класичними, педагогічними, гуманітарними, технічними університетами й університетами культури. З другого боку, простежується певна диференціація підходів у підготовці майбутніх фахівців і прагнення до оригінальності або унікальності освітніх програм. Спираючись на затверджений стандарт вищої освіти за спеціальністю 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа, університети пропонують освітні програми, які містять різні за назвою і змістом обов'язкові та вибіркові освітні компоненти, що мають слугувати підготовці фахівців, формуючи загальні та фахові компетентності й програмні результати навчання. Проте у переважній більшості

освітніх програм бракує освітніх компонент, які б забезпечували саме безпекову компетентність.

У нинішніх умовах російсько-української війни сучасні фахівці у галузі інформаційної, бібліотечної та архівної справи, виконуючи професійні завдання з використанням електронної реальності як джерела інформації, мають її критично осмислювати. Це унеможливить сприйняття і поширення дезінформації, фейків, інформаційно-психологічних операцій і формує критичну компетентність виживання у XXI столітті.

В освітньому процесі закладів вищої освіти на сучасному етапі російсько-української війни, за нашим баченням, має відбутися зміщення акцентів у бік безпекового виміру в розумінні інтегральної компетентності (ІНТ), зокрема, у здатності розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми у галузі інформаційної, бібліотечної та архівної справи або у процесі навчання, що передбачає застосування положень і методів інформаційної, бібліотечної та архівної справи і характеризуються комплексністю та невизначеністю умов. Це потребує внесення концепту «безпека» у зміст освіти і впливу на навчальний контент (освітні компоненти бакалаврського рівня), які формують загальні (ЗК1, ЗК2, ЗК6, ЗК7, ЗК11, ЗК12) та фахові (ФК1, ФК2) компетентності.

З метою формування у студентів, що здобувають вищу освіту за спеціальністю 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа, критичного мислення, відповідального опрацювання, зберігання і поширення інформаційних потоків і документації пропонується введення до структури освітньої програми циклу варіативних дисциплін безпекового спрямування. Наприклад, навчальні дисципліни «Інформаційні війни», «Інформаційна безпека», «Верифікація інформації», «Інформаційна гігієна», «Інфомедійна грамотність», «Медіаосвіта», «ЗМІ в системі інформаційної безпеки України», «Управління інформаційною безпекою» тощо мають зорієнтувати здобувачів вищої освіти у специфіці розвитку сучасного інформаційного простору, навчити розрізняти інформацію за рівнем впливу на особистість, аналізувати й оцінювати різноманітні документи і медіаповідомлення з позицій інформаційної безпеки, допомогти розшифровувати й ефективно використовувати закодовану у різних джерелах інформацію. Безпекові компетентності мають формуватися як під час теоретичного (лекційного) викладання,

так і під час практичного опрацювання різних інформаційних повідомлень, документів, моделювання практичних ситуацій тощо.

Отже, опанування навчальними дисциплінами безпекового характеру уможливить розуміння студентами зовнішніх і внутрішніх загроз інформаційній безпеці України та доцільність застосування різних засобів їх нейтралізації, навчить способам протидії дезінформації в процесі масової комунікації та методам захисту від можливих негативних впливів. В нинішніх умовах російсько-української війни безпековий вимір також має стати важливим елементом змісту освіти, впливаючи на навчальний контент.

UDC 378.046-021.64:07-049.5]:355.01(470+477)»2022/202?»

Halyna Kalinicheva,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7978-1844>,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor,

Department of Archival Studies and Special Branches of Historical Science,

Taras Shevchenko National University of Kyiv,

Kyiv, Ukraine

e-mail: h.kalinicheva@gmail.com

**FORMATION OF SECURITY COMPETENCES IN HIGHER
EDUCATION ACQUISITIONS BY SPECIALTY 029 «INFORMATION,
LIBRARY AND ARCHIVE MATTERS» IN THE CONDITIONS OF THE
RUSSIAN-UKRAINIAN WAR**

The problem of formation of security competences in the process of professional training of higher education applicants in the specialty 029 Information, library and archival business in the conditions of Russian armed aggression against Ukraine is updated. Emphasis is placed on the role of future specialists in the specified specialty in the processing, preservation and analysis of various documents and sources of information. It is proposed to add to the variable part of the educational program certain educational disciplines that form knowledge, skills and skills to counter information threats.

Keywords: information space, security, higher education, educational programs, security competencies, content of education, educational content.

УДК 930.25:272(477.83–25)''16''(093.3)

Капраль Мирон Миколайович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1317-2894>,

доктор історичних наук, професор,

керівник Львівського відділення,

Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського

Національна академія наук України,

Львів, Україна

e-mail: m.kapral@yahoo.com

АРХІВ ЛЬВІВСЬКОЇ ЛАТИНСЬКОЇ КАПІТУЛИ У XVII СТ. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ХРОНІКИ ЯНА ТОМАША ЮЗЕФОВИЧА)

Розглянуто склад і функціонування архіву Львівської латинської капітули XVII ст. у світлі матеріалів хроніки львівського історика Яна Томаша Юзефовича. Основу архіву склали акти капітули, що не збереглися до сьогодні, і консисторські акти духовного суду Львівської латинської архидієцезії. Одним із найцінніших документів збірки став акт Берестейської унії 1596 р.

Ключові слова: архів, Львівська латинська капітула, Ян Томаш Юзефович, «Історія Львівської архидієцезії (1614–1700)», консисторські акти.

Під час Другої світової війни архів Львівської латинської капітули зазнав значних втрат, багато цінних джерел не збереглися. Після війни архівні матеріали були розпорошені серед архівних установ України та Польщі. Про склад архіву капітули маємо уривкові відомості з окремих джерел і незначної літератури (Томаш Піравський, Станіслав Зайончковський, Юзеф Каня).

У пропонуваному дослідженні поставлено мету на підставі хроніки львівського історика Яна Томаша Юзефовича «Історія Львівської архидієцезії (1614–1700)» дослідити основні масиви документів архіву і розглянути практичне використання документів в історичній праці.

Архів Львівської латинської капітули у XVII ст. зберігався в окремій кімнаті, в капітульному будинку, що розташовувався неподалік від львівської катедри Успіння Діви Марії – головного храму Львівської латинської архидієцезії. За описом архидієцезії початку XVII ст. львівського суфрагана Томаша Піравського, документи архіву поділялися на привілеї, права та інші документи, що використовувалися в судових справах. Документи застосовували

для захисту правових надань і майнових прав львівських архієпископів, капітули, катедрального храму, а також костелів у селах і містах Львівської латинської архидієцезії. Усі документи зберігалися у скрині і були скріплені печатками капітули. Капітула обирала з свого грона одного священника, котрий опікувався архівом. На початку XVII ст. це був канонік-архидиякон, у пізніші часи доступ до документів мали канонік-канцлер, а також прокуратор, що відповідав за юридичний захист інтересів капітули у судах Речі Посполитої.

Львівський історик, одночасно і канонік, Ян Томаш Юзефович (1662–1728) написав свою відому «Історію Львівської архидієцезії (1614–1700)», і також хроніку подій у Львові та на українських землях XVII ст. саме на основі архіву Львівської капітули. Праця Я. Юзефовича, що писалася у перших десятиліттях XVIII ст., рясніє маргінальними примітками, які показують часте використання архівних документів львівського архівосховища. Я. Юзефович уважно переглядав документи найцінніших зібрань архіву: акти Львівської капітули і записи консисторського суду XVII ст. Автор хроніки цитує ці документи настільки часто, що, на нашу думку, половина всіх маргінальних нотаток стосувалася саме капітульних і консисторських актів.

Змістовно церковні акти передавали головні події з внутрішньоцерковного життя, що відбувалися в різні роки. Як правило, львівський канонік розпочинав оповідь із переказу основних ухвал березневої сесії капітули, що скликалася під час Великого посту, вирішуючи насамперед організаційні питання розвитку структур Львівської архидієцезії. Вістки з заповітів духовних і світських осіб, вироків судових інстанцій, тривалих процесів тощо автор вишукував на сторінках консисторських книг.

Проте з цих важливих джерел церковного характеру до нашого часу дійшли тільки консисторські акти, а капітульні було втрачено в роки Другої світової війни.

Сучасному досліднику згадані вище записи легко ідентифікувати: автор подає номер сторінки актової книги, і дуже часто й рік, а також докладне датування за днями релігійних свят. З огляду на безповоротну втрату капітульних книг, джерельна інформація хроніста, базована на цих документах, стає унікальною, оскільки про ці факти не можна дізнатися з інших історичних джерел.

Усі заповіти, розпорядження останньої волі львівських архієпископів і каноніків склалися в архіві капітули на збереження.

Після смерті церковних служителів їхні імені вносилися до консисторських актів і ставали правозобов'язальними документами. Втім львівський хроніст вказав на кілька випадків, коли у XVII ст. до архіву давали тестаменти й світські особи, котрі ставали меценатами церкви, роблячи значні легати на її користь. Це, наприклад, подільська підчаша Ельжбета Яцимірська, яка заповіла 10 тис. злотих на капітулу у 1637 р.

Маючи вільний доступ до архіву капітули, Я. Юзефович використовував окремі акти, записки, щоденники і манускрипти, які відкладалися у ньому, але не потрапляли на сторінки актових книг.

В архіві капітули зберігся оригінал Берестейської унії 1596 р. з підписами та печатками київського митрополита Михайла Рагози та інших руських владик. Очевидно, це був примірник, що був виданий на руки латинського духівництва, яке брало участь у соборі. У 1612 р., після смерті гнзненського архієпископа, примаesa Польщі Яна Тарновського, акт унії подарував архіву Львівської архидієцезії його племінник Кшиштоф Харбінський, влоцлавський схоластик, добжинський архидиякон. На сьогодні цей цінний для церковної історії українських земель документ зберігається у Центральному державному історичному архіві Львова.

У хроніці Я. Юзефович використовує залишену в архіві капітули львівських архієпископом Яном Прухницьким генеалогію руських князів Бибельських, з роду яких він себе виводив. Цей унікальний і цінний генеалогічний документ демонстрував не лише шляхи асиміляції давніх українських шляхетських родин, а й вказує на нові ментальні елементи ранньомодерного часу в конфесійно змішаному регіоні.

Деякі з капітульних джерел виявилися справді унікальними і, на жаль, з часом втраченими. Так, наприклад, львівський хроніст під 1679 р. записує новину про випадкову знахідку «у позолоченій кулі, під хрестом верхньої вежі» латинської катедри пергаментного аркуша з біографічними відомостями про каноніка Якуба Гавата (Гаватовича), котрий вперше в 1619 р. опублікував інтермедії українською мовою.

Капітула уважно ставилася до збереження документів. У 1636 р. церковна колегія оприлюднила ухвалу не видавати оригінали актів без зобов'язання їх повернути на зберігання до архіву. І в 1676 р. львівські каноніки розпорядилися не допускати навіть священників до архівних джерел без супроводу відповідальних за збереження архівних документів осіб.

Втім львівський хроніст зауважував певні проблеми у збереженості документів, їх описі та систематизації. У 1694 р. канцлер капітули мав зробити інвентар усіх книг і документів архіву, проте не виявив старанності і не був покараний за бездіяльність, а в архіві, за словами хроніста, «записи робили миші та щури». Хоч це було явним перебільшенням і ніщо не заважало Я. Юзефовичу повними пригорщами черпати з цього архіву численні свідчення актових документів капітульних, консисторських книг та інших цінних збірок архіву, що послуговували підставою для його відомої хроніки.

UDC 930.25:272(477.83–25)“16”(093.3)

Myron Kapral,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1317-2894>,

Doctor of Historical Sciences, Professor,

Head of the Lviv Branch,

M. S. Hrushevskyi Institute of the Ukrainian Archaeography and Source Studies,

National Academy of Sciences of Ukraine,

Lviv, Ukraine

e-mail: m.kapral@yahoo.com

ARCHIVES OF THE LVIV LATIN CHAPTER IN THE 17TH CENTURY (BASED ON MATERIALS FROM THE CHRONICLE OF JAN TOMASZ JÓZEFOWICZ)

The composition and functioning of the archive of the Lviv Latin Chapter of the 17th century have been examined in the light of materials from the chronicles of Lviv historian Jan Tomasz Józefowicz. The foundation of the archive consisted of the acts of the chapter, which have not survived to the present day, as well as the consistorial acts of the spiritual court of the Lviv Latin Archdiocese. One of the most valuable documents in the collection is the Act of the Union of Brest of 1596.

Keywords: archive, Lviv Latin Chapter, Jan Tomasz Józefowicz, «History of the Lviv Archdiocese», consistorial acts.

УДК 539.1(092) (Здесенко Ю. Г.)

Кіржасва Ірина Григорівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0147-8711>,

наукова співробітниця,

відділ археографії,

Інститут архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: irkir@ukr.net

АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ ПРО СПІВПРАЦЮ УКРАЇНСЬКОГО ФІЗИКА-ЯДЕРНИКА Ю. Г. ЗДЕСЕНКА З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ ВЧЕНИМИ

Розглянуто документи члена-кореспондента НАН України Ю. Г. Здесенка про його співпрацю з європейськими вченими в галузі ядерної фізики, які зберігаються в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та Архіві Президії НАН України.

Ключові слова: Ю. Г. Здесенко, особовий фонд, Інститут ядерних досліджень НАН України, Солотвинська підземна лабораторія, Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Національна академія наук України.

Міжнародному науковому співтовариству добре відоме ім'я українського фізика-ядерника, члена-кореспондента НАН України Юрія Георгійовича Здесенка (06.10.1943 – 01.09.2004), 80-річчя від дня народження якого відзначаємо в цьому році. Однак співпрацю Ю.Г. Здесенка з іноземними колегами досі висвітлено недостатньо, тому в даному дослідженні розглянуто документи, які розкривають його міжнародну діяльність.

Зауважимо, що український учений Ю. Г. Здесенко мав великий авторитет серед науковців світу. Це засвідчує й широке коло його міжнародних контактів з науковцями Європи, Азії, Північної та Південної Америки. У нашій розвідці зосередимося на співпраці Ю.Г.Здесенка з європейськими колегами.

Документи Ю. Г. Здесенка зберігаються в його особовому фонді № 363 в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІА НБУВ), а особова справа вченого міститься в Архіві Президії НАН України.

У представлений статті проаналізовано біографічні документи Ю. Г. Здесенка (автобіографії за різні роки, листки з обліку кадрів, анкета наукового співробітника, характеристики), наукові статті вченого (щодо співавторства і місця їх видання) та його фотодокументи.

Ю. Г. Здесенко уродженець с. Дмитрівка (нині – смт Дмитрівка, Бахмацький р-н, Чернігівська обл.). У 1970 р. закінчив фізичний факультет Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка. Ще за часів студентства отримав перший досвід спілкування з іноземними науковцями, коли у 1968 р. проходив практику

в Угорській Народній Республіці. Після завершення навчання Ю.Г.Здесенко визначився зі своєю професійною спеціалізацією і залишився працювати в Alma mater інженером лабораторії ядерної фізики. У 1971–1980 рр. перебував на посадах інженера та завідувача лабораторії в Інституті геохімії і фізики мінералів АН УРСР. З 1980 р. і до кінця життя працював в Інституті ядерної фізики НАН України, де очолював відділ фізики лептонів (1986–2004).

Під керівництвом Ю. Г. Здесенка в 1984 р. у соляній шахті в смт Солотвіно (Закарпатська обл.) на глибині близько 430 м була заснована підземна низькофонова лабораторія, що забезпечила унікальні можливості для досліджень з нейтринної фізики. Саме тут вперше відбувалося спостереження двонейтринний подвійний β -розпад ^{116}Cd та α -розпад ^{180}W . Солотвинський експеримент з вивчення 2β -розпаду ^{116}Cd за допомогою унікальних скінтіляційних кристалів $^{116}\text{CdWO}_4$ загальною масою близько 340 г, збагачених стабільним ізотопом ^{116}Cd до 83 %, дало один із кращих результатів у світі. З 1998 р. ці дослідження проводилися у співпраці з університетом м. Флоренція (Італія)

Крім того, Ю. Г. Здесенко зі співробітниками відділу фізики лептонів Інституту ядерної фізики НАН України працювали у тісній кооперації з такими провідними науковими центрами світу, як Інститут ядерної фізики імені М. Планка (м. Гайдельберг, Німеччина), підземна лабораторія Фреджюс Національного інституту ядерної фізики і фізики частинок (Франція), Лабораторія лінійного прискорювача (Орсе, Франція), університети Риму (Італія) та ін.

Архівні документи дають можливість визначити посади, які обіймав Ю. Г. Здесенко в наукових установах країн Європи в різні роки своєї діяльності: у 1992 р – науковий співробітник Лабораторії лінійного прискорювача (м. Орсе, Франція); 1996 р. – дослідник Інституту ядерної фізики (м. Гайдельберг, ФРН); 1997 р. – гостьовий професор в університетах Риму і Флоренції (Італія); 1998–1999, 2001 рр. – гостьовий професор Національної підземної лабораторії Гран Сассо (м. Аквіла, Італія); 2002 р. – гостьовий професор університету в м. Мілан (Італія).

За результатами досліджень Ю. Г. Здесенко самостійно та у співавторстві підготував понад 200 наукових праць. Значна кількість статей була написана англійською мовою та опублікована у престижних наукових журналах. Серед європейських видань – Physics Letters B, Atomic Data and Nuclear Data Tables, Nuclear Physics A/B, Zeitschrift fur Physik A/C, Astroparticle Physics, Nuclear

Instruments and Methods, European Physical Journal A/C, Journal of Physics G: Nucl. Part. Phys. Про значимість робіт Ю. Г. Здесенка свідчать близько 1500 посилань на його наукові праці у роботах інших фізиків.

Співавторами наукових праць Ю. Г. Здесенка окрім українських колег були такі європейські вчені: італійці – Р. Бернабі (R. Bernabei), Ф. Капелла ((F. Capella), А. Інчикітті (A. Incicchitti), П. Дж. Біццеті (P. G. Bizzeti), Т. Ф. Фаццині (T. F. Fazzini), П. Р. Мауренцих (P. R. Maurenzig), П. Беллі (P. Belli), М. Амато (M. Amato), М. Балата (M. Balata), А. де Барі (A. De Bari); француз – Ф. Юбер (Ph. Hubert); німець – Г. Клапдор-Кляйнротгаус (H. Klapdor-Kleingrothaus) та інші.

На фотодокументах, що відклалися в особовому архіві Ю. Г. Здесенка, зафіксовано моменти його співпраці з європейськими вченими. На світлинах українського фізика можна побачити поряд зі зною професоркою римського університету Тор Вергата Ритою Бернабі (1999) і групою італійських учених під час дозвілля у винотеці в м. Флоренція (1999). На фотознімках також представлено Ю. Г. Здесенка під час перебування в підземній лабораторії Гран Сассо Національного інституту ядерної фізики (Італія, 1999 і 2001). В особовому фонді вченого міститься його перепустка до підземної лабораторії Гран Сассо (2001). Зберігається світлина, на якій зображено Ю. Г. Здесенка з відомим німецьким вченим Гансом Клапдор-Кляйнротгаусом (1998).

Отже, архівні документи, які зберігаються в ІА НБУВ та Архіві Президії НАН України, дають можливість всебічно дослідити багаторічну ґрунтовну співпрацю видатного українського фізика-ядерника Ю. Г. Здесенка з європейськими колегами, зокрема, вченими Італії, Франції та Німеччини.

UDC 539.1(092) (Zdesenko Yu. G.)

Iryna Kirzhaieva,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0147-8711>,

Research Fellow,

Department of Archaeography,

Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: irkir@ukr.net

ARCHIVAL DOCUMENTS ON COOPERATION OF UKRAINIAN NUCLEAR PHYSICIST YU. H. ZDESENKO WITH EUROPEAN SCIENTISTS

Documents of the associate member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Yu. H. Zdesenko, on his cooperation with European nuclear physicists which are stored in the Institute of Archival Studies of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine and the Archives of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine were analyzed.

Keywords: Yu. H. Zdesenko, personal fund, the Institute for Nuclear Research of the National Academy of Sciences of Ukraine, Solotvyn underground laboratory, Institute of Archival Studies of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine.

УДК 930.253-167(093)К55

Кобзар Дмитро Вікторович,

ORCID <https://orcid.org/0009-0008-3948-1215>,

головний архівіст,

Державний архів Кіровоградської області,

Кропивницький, Україна

e-mail: dmitrokobzar@ukr.net

ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ НА БАЗІ АРХІВНИХ ФОНДІВ: АКТУАЛЬНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВНІСТЬ

Розглянуто питання науково-дослідної роботи в архівній справі. Доведено, що сьогодні архіви посідають вагомe місце у проведенні краєзнавчих досліджень і розвитку окремих напрямів історичної науки. Висвітлено основні приклади досліджень на базі архівних документів і матеріалів.

Ключові слова: архів, монографії, краєзнавчі студії, школа «Анналів», методологія, регіоналістика.

Науково-дослідна робота архівних установ – одне з найважливіших завдань архівістів. Адже лише введені до наукового обігу архівні документи сприяють розвитку наукових знань, зокрема дослідженню вітчизняної історії, збереженню культурної спадщини народу тощо. У даному контексті особливого значення набуває науково-дослідна робота архівів у сучасну епоху, а саме – заходи архівістів щодо оприлюднення значної частини документів, які до цього часу зберігалися у спецфондах і були недоступними для

дослідників. Актуальними залишаються і питання напряду огляду подій минувшини (які проблематики є найважливішими для першочергового розгляду?) та методології під час роботи з архівними документами (критичне ставлення до джерела, підтримка конкретних наративів тощо).

Згідно з наявними тенденціями в європейській історичній думці досить перспективним шляхом вбачається взяття на озброєння українськими науковцями методики школи «Анналів», завдяки якій можливий багатогранний огляд різних епох у минулому нашої Батьківщини. Представники цієї групи фахівців зосередили увагу на описі всіх існуючих у суспільстві зв'язків, показуючи соціальну реальність у зрізі епох. З'явилась ця школа під впливом широкої критики позитивізму в історичній науці та розвитку соціологічних методів у суспільствознавчих дослідженнях. При цьому джерельна база дослідників була пов'язана з архівами, оскільки розгляд вузької проблематики, у тісному зв'язку з регіоналістикою, вимагає ґрунтовного опрацювання саме архівних документів і матеріалів. Наприклад, Емануель Ле Руа Ладюрі у монографії «Монтау, окситанське село» скрупульозно описує подробиці життя селян у південно-французькому селі на рубежі XIII–XIV століть на основі матеріалів, зібраних Жаком Фурн'є (єпископ Пам'є, який став Папою Римським Бенедиктом XII). Ця праця вважається еталоном класичних робіт з мікроісторії, хоча серед її недоліків і виділяють недостатньо критичне ставлення до джерельної бази. Звичайно, що за такої постановки питання не йдеться про нехтування глобальними темами і проблематиками. Так, теми національно-визвольних змагань 1917–1921 рр., Голодомори, історія Другої світової війни і політичні репресії в радянському тоталітарному режимі лишаються актуальними, особливо у зв'язку з вимогами часу і наявними завданнями української наукової та освітньої сфер у розвитку національної пам'яті. Архівні документи і матеріали слугують вагомим підґрунтям для дослідників із цих напрямів, даючи невичерпану можливість більш конкретизовано показати перебіг цих процесів на теренах окремих областей і населених пунктів, оскільки саме з таких мікроісторій і складається вся історія України.

Архіви України зберігають різноманітні фонди як окремих органів влади, так і особового походження. Тут представлено найрізноманітніші відомості та інформацію для опрацювання дослідниками з багатьох тематик: персоналістика, історія преси,

діяльність органів влади у різні періоди, повсякденне життя українського народу через віки тощо.

Робота у цих напрямках активно ведеться співробітниками архівів та краєзнавцями, які цікавляться історією як України в цілому, так і свого рідного краю зокрема. Завдяки можливостям для більш глибокого наукового пізнання архівні документи і матеріали складають ентузіастам фундамент для їх робіт як у напрямі дослідження конкретної проблематики, так і у популяризації історії. Наприклад, Державний архів Кіровоградської області репрезентує окремі добірки документів і матеріалів, його співробітники беруть активну участь у засіданнях круглих столів, проводять екскурсії, реалізують інформаційно-просвітницькі виставкові проекти тощо. Останні заслуговують на окрему увагу, оскільки є віртуальними та доступними для всіх користувачів вебсайту архіву. Це дає можливість дослідникам більш ергономічно переглянути документи з фондів архіву (які задіяні у проекті) і у легкій для сприйняття формі привабити аудиторію різних вікових груп.

Окремим аспектом діяльності архівів у напрямі науково-дослідної роботи є співпраця з вищими навчальними закладами. Спільно з викладачами вишів, працівники архівів готують до друку збірники архівних документів і матеріалів з таких тематик, як Голодомори (1921–1923, 1932–1933, 1946–1947 рр.), Україна в Другій світовій війні та ін. Разом з тим є можливості для залучення до науково-дослідної роботи і студентства, яке підвищило б професійні компетентності, працюючи з оригіналами першоджерел.

Отже, ми дійшли висновку, що науково-дослідна робота архівів у тісній співпраці з науковими й освітніми закладами – це перспективний напрям у вивченні подій попередніх епох не лише у рамках досліджуваних тривалий час проблематик, які є необхідними для підтримки національної пам'яті, а й у нових. Особливу увагу привертає регіоналістика як площина розгляду минувшини у рамках повсякденного життя українського народу.

UDC 930.253-167(093)K55

Dmytro Kobzar,

ORCID <https://orcid.org/0009-0008-3948-1215>,

Chief Archivist,

State Archive of Kirovohrad Region,

Кропивницький, Україна

e-mail: dmitrokobzar@ukr.net

HISTORICAL RESEARCH BASED ON ARCHIVE FUNDS: RELEVANCE AND PROSPECTIVE

The issue of scientific work in archival matters is considered. It has been proven that today archives occupy an important place in the conduct of regional studies and the development of certain areas of historical science. The main examples of research based on archival documents and materials are highlighted.

Keywords: archive, monographs, regional studies, «Annals» school, methodology, regional studies.

УДК 930.253 (477) (Патон Б. Є.)

Коломієць Марина Сергіївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9125-1379>,

наукова співробітниця,

відділ археографії,

Інститут архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: marinakolomiecc@gmail.com

Папакіна Катерина Андріївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5201-1102>,

молодша наукова співробітниця,

відділ історії академічної науки,

Інститут архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: katerynapapakina@gmail.com

ВІТАЛЬНА КОРЕСПОНДЕНЦІЯ В ОСОБОВОМУ ФОНДІ АКАДЕМІКА Б. Є. ПАТОНА: ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

Проаналізовано вітальну кореспонденцію академіка НАН України Б. Є. Патона, що зберігається в особовому архівному фонді вченого в Інституті архівознавства НБУВ і реконструйовано коло його наукових, партнерських і службових контактів в Україні та світі.

Ключові слова: Б. Є. Патон, вітальна кореспонденція, джерелознавчий аспект, особовий архівний фонд, Інститут архівознавства, Національна академія наук України.

У поточному році широкодоступним для дослідників в Інституті архівознавства (далі – ІА) НБУВ став особовий фонд академіка НАН України, Президента НАН України (1962–2020) Б. Є. Патона (1918–2020). Серед інших документів до архіву ввійшла вітальна кореспонденція за 1962–2020 рр.

У цій розвідці переслідуюємо мету на основі джерелознавчого аналізу вітальної кореспонденції, що відклалася в особовому фонді Б. Є. Патона, реконструювати коло наукового і службового спілкування видатного вченого та організатора науки в Україні.

Комплекс документальних джерел фонду, які репрезентують вітальну кореспонденцію, було згруповано відповідно до таких характеристик:

1) за хронологічним принципом – документи охоплюють період від привітань у зв'язку з обранням Б. Є. Патона на посаду Президента НАН України (лютий 1962 р.) до вітань із нагоди Дня Конституції України (28 червня 2020 р.), незадовго до смерті фондоутворювача (19 серпня 2020 р.);

2) за різноплановою тематикою – кореспонденція з нагоди обрання і переобрання на посаду керманіча української науки; днів народження та ювілеїв; державних, професійних, християнських свят і та ін.;

3) за типом – рукописні, машинописні, друковані тексти, телеграми: вітальні листівки, листи, сувої, плакати, телеграми; зображувальні джерела: портрети Б. Є. Патона, світлини, на яких його зафіксовано серед вітчизняних і зарубіжних учених; дитячі малюнки, графіки, креслення тощо.

Аналіз текстів вітальної документації виявив той факт, що вони містять конкретну і стислу фактичну інформацію про життя та творчу діяльність керманіча НАН України, його внесок до скарбниці світової науки.

В архіві вміщено вітальні адреси стосовно обрання і переобрання ученого на посаду Президента НАН України, а також відзначення державними нагородами, що датовано 1962–2018 рр.

У фонді репрезентовано значний масив привітань із 50-, 60-, 70-, 80-, 90- і 100-річчям від дня народження Б. Є. Патона. Хронологічно ці документи охоплюють період від 1968 до 2019 рр.

Відклалася кореспонденція з нагоди професійних свят – Дня космонавтики, Дня машинобудівника, Дня металурга; державних свят – Дня визволення України від фашистських загарбників, Дня

Конституції України, Дня Незалежності, Дня пам'яті і перемоги над нацизмом у Другій світовій війні та ін. Документи репрезентують хронологічний проміжок 1969–2020 рр.

До фонду увійшли вітання щодо обрання Б. Є. Патона почесним членом Європейської академії (Academia Europaea), датовані 1992 р.

До архіву увійшли вітальні адреси, приурочені до християнських свят: Різдва Христового, Благовіщення, Вербної неділі, Великодня і Трійці за 1992–2020 рр.

Отже, в особовому фонді Б. Є. Патона представлено значний комплекс вітальної кореспонденції за десятки років. Джерелознавчий аналіз документів дає змогу окреслити коло наукових, партнерських і службових контактів ученого.

Доволі широко відображено наукові контакти Б. Є. Патона з очільниками зарубіжних академій наук, іноземним членом яких він був, а саме: Президентом НАН Республіки Киргизстан М.Джуматаєвим, Президенткою АН Чеської Республіки Е.Зажімаловою, Президентом Індійської НАН С. Кумаром, Президентом АН Республіки Таджикистан Ф. Рахімі тощо. Серед широкого кола зарубіжних учених згадаємо Ш. Жігуо, професора Університету Цинхуа (Китай), який у вітальних листах називає себе учнем українського вченого.

Вітальна кореспонденція, як частина епістолярної спадщини Б. Є. Патона, розкриває не лише його спілкування, а й дозволяє простежити етапи наукової діяльності, встановити факти з історії численних академічних установ і біографій вітчизняних науковців.

В архіві зберігається масив привітань від представників вітчизняної наукової еліти, академіків і членів-кореспондентів НАН України, директорів всесвітньо відомих наукових інституцій, зокрема: директора Фізико-хімічного інституту імені О.В.Богатського С. А. Андронаті, директора Інституту соціології НАН України Є. І. Головахи, директора Інституту електрофізики і радіаційних технологій НАН України В. Ф. Клепікова, директора Інституту фізики конденсованих систем НАН України І. М.Мриглода, директора Інституту технічної механіки НАН України О.В.Пилипенка, директора Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України М. В. Поповича та багатьох інших.

З-поміж вказаних вище відклались і вітання від доктора філософських наук, директора Інституту сходознавства імені А.Ю.Кримського НАН України О. В. Богомолова, доктора історичних наук, директора Інституту українознавства імені

І.Крип'якевича НАН України М. Р. Литвина, доктора економічних наук, директора ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України» М. А. Хвесика та ін.

Вітальна кореспонденція висвітлює широку комунікацію Б.Є.Патона з керівниками вітчизняних вишів, а саме: ректорами Запорізького національного технічного університету С. Б. Беліковим, Національного аерокосмічного університету імені М. Є. Жуковського В. С. Кривцовим, Львівського національного університету імені І.Франка В. П. Мельником, Дніпропетровського національного університету імені О. Гончара М. В. Поляковим та інших. Представлено вітання від доктора фізико-математичних наук, завідувача кафедри НТУУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» С. І. Сидоренка, який у вітальних листах зазначає, що є послідовником Б. Є. Патона.

Про тісні партнерські взаємини академіка Б. Є. Патона з очільниками підприємств, що представляють машино-, літакобудівну і ракетно-космічну галузі промисловості, свідчать вітальні адреси від директора АТ «Турбоатом» В. Г. Суботіна, президента ДП «Антонов» О. Д. Донця, генерального директора ДП «ВО ПМЗ ім. О.М.Макарова» (Південмаш) С. М. Войта тощо.

Зазначимо, що для більшості вітальних листів, що надійшли до Бориса Євгеновича, притаманний формальний, шаблонний характер. Проте зустрічаються листи з особистими характеристиками, котрі демонструють високий рівень взаємної підтримки вчених.

Про жваві службові взаємини Б. Є. Патона з керівниками громадських організацій наголошують вітальні адреси від голови правління Громадської спілки «Всеукраїнське об'єднання освітян і науковців» Ю. Ф. Більчука, голови Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва О. В. Кужель, президентки Міжнародного освітнього фонду імені Ярослава Мудрого В. В. Стрілько та інших.

Отже, аналіз вітальної кореспонденції, що відклалася в особовому фонді академіка НАН України Б. Є. Патона в ІА НБУВ, засвідчив широке коло наукового і службового спілкування видатного вченого, куди входили як українські, так і зарубіжні знані діячі науки, представники освітніх, індустріальних, громадських і релігійних інституцій.

UDC 930.253 (477) (Paton B. Ye.)

Maryna Kolomiets,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9125-1379>,

Research Fellow,

Department of Archaeography,

Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: marinakolomiecc@gmail.com

Kateryna Papakina,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5201-1102>,

Junior Researcher,

Department of History of Academic Science,

Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: katerynapapakina@gmail.com

CONGRATULATORY CORRESPONDENCE IN THE PERSONAL FUND OF ACADEMICIAN B. Ye. PATON: SOURCE KNOWLEDGE ASPECT

The congratulatory correspondence of Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine B. Ye. Paton, which is kept in the personal archival fund of the scientist at the Institute of Archival Studies of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, was analyzed and the circle of his scientific, partnership and service contacts in Ukraine and the world was reconstructed.

Keywords: B. Ye. Paton, congratulatory correspondence, source science aspect, personal archival fund, Institute of Archival Studies, National Academy of Sciences of Ukraine.

УДК 930.253 (Д. Фердман)

Кучеренко Ігор Вікторович,

ORCID <https://orcid.org/0009-0005-7525-7884>,

провідний редактор,

відділ археографії,

Інститут архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: kucerenkoigor333@gmail.com

ЛИСТУВАННЯ БІОХІМІКА ДАВИДА ФЕРДМАНА З ІНОЗЕМНИМИ ВЧЕНИМИ (ДО 120-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

Проаналізовано листування біохіміка члена-кореспондента Академії Наук УРСР Давида Фердмана, що відклалося в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, як інформаційний ресурс з наукової біографії та діяльності вченого.

Ключові слова: Давид Фердман, листування, особовий архівний фонд, Інститут архівознавства.

У 2023 р. виповнилося 120 років від дня народження відомого біохіміка, професора (1933), доктора біологічних наук (1936), члена-кореспондента Академії Наук УРСР (1939) Давида Лазаровича Фердмана (07.01.1903 – 11.01.1970). Випускник Харківського інституту народної освіти (1925). Учений працював в Українському біохімічному інституті (1925–1932), Харківському медичному інституті (1933–1943), завідував відділом біохімії м'язів Інституту біохімії АН УРСР (1944–1970) і кафедрою біохімії Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка (1954–1960). Автор понад 150 наукових праць, присвячених проблемам біохімічних процесів у м'язах живих організмів.

В Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІА НБУВ) сформовано особовий фонд Д. Фердмана (ф. № 3), в якому відклалися наукові праці вченого, зокрема, монографії, доповіді та тези доповідей, лекції, авторське свідоцтво на винахід способу лікування прогресуючої дистрофії м'язів, а також документи біографічного характеру, про його діяльність, участь у наукових конференціях, симпозіумах, нарадах, фотодокументи і листування науковця.

Важливим джерелом дослідження міжнародної діяльності Д. Фердмана є листування українського біохіміка з іноземними вченими.

Зокрема, у фонді зберігається: лист від доктора Емілія Варги – співробітника Інституту фізіології Університету Дебрецена (Угорщина) до Д. Фердмана від 27 квітня 1953 р. У листі угорський учений виявив глибокий інтерес до лікування м'язової дистрофії препаратом АТФ, який був розроблений під керівництвом Д. Фердмана, і просить надіслати результати досліджень.

Міститься лист від почесного професора хімії імені Юджена Хігінса, Принстонського університету (США) Джона Туркевича до Д. Фердмана від 3 липня 1962 р. У листі Д. Туркевич висловлює велику повагу Д. Фердману і просить його надіслати додаткову інформацію до своєї біографії для публікації в біографічному словнику «Радянська хімія». Автор листа звертає увагу на те, що ці дані сприятимуть ширшому ознайомленню наукового співтовариства зі здобутками вченого.

Лист від доктора Джоаннеса Хоека – співробітника біохімічної лабораторії Інституту Янсена, Університету Амстердама (Нідерланди), надійшов Д. Фердману 17 червня 1968 р. із проханням вислати статтю «Глютамін та його роль в азотистому обміні організму», автором якої був український учений.

Лист до Д. Фердмана від Вільяма Качадоріана – співробітника кафедри фізичного виховання Університету Толедо (США, штат Огайо), із проханням надіслати передрук статті «Ферментативна активність у обробленій детерментами сарколемі скелетних м'язів» було відправлено 17 лютого 1971 р. У листі американський учений висловив бажання налагодити співпрацю з київським біохіміком.

29 жовтня 1969 р. до Д. Фердмана надійшов лист від доктора медичних наук, професора кафедри біохімії медичної школи Катакасу при Університеті Кюсю (Фукуйома, Японія) Норію Шімазоно. У листі японський учений наголосив, що Д. Фердман є одним із 20 видатних науковців світу, якого запрошують взяти участь у Міжнародному симпозіумі з вітаміну «Є».

З листів-відповідей до закордонних учених видно, що Д. Фердман відгукувався на їх прохання, зокрема надсилав результати своїх досліджень і праці.

Отже, листування біохіміка Д. Фердмана, що відклалося в його особовому фонді в ІА НБУВ, містить відомості про наукову співпрацю вченого з іноземними колегами. В епістолярних документах Давид Фердман постає як авторитетний у світовому науковому співтоваристві вчений, здобутки якого у сфері біохімії м'язів живих організмів та інші результати досліджень було визнано на світовому рівні. Листування з Д. Фердманом вели поважні вчені з провідних наукових установ світу. І в ювілейний рік для Д. Фердмана є слухна нагода згадати про його видатні наукові досягнення.

UDC 930.253 (D. Ferdman)

Ihor Kucherenko,

ORCID <https://orcid.org/0009-0005-7525-7884>,

Leading Editor,

Department of Archaeography,

Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: kucherenkoigor333@gmail.com

CORRESPONDENCE OF BIOCHEMIST DAVYD FERDMAN WITH FOREIGN SCIENTISTS (TO THE 120TH BIRTHDAY)

The correspondence of biochemist, corresponding member of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR Davyd Ferdman was analyzed, that was delayed in the Institute of Archival Studies of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine as an information resource on the scientific biography and activity of the scientist.

Keywords: Davyd Ferdman, correspondence, personal fund, Institute of Archival Studies.

УДК 930.253:77.03/.04]:378(477)

Майстренко Анжела Андріївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1303-9214>,

кандидатка історичних наук,

старша наукова співробітниця,

відділ археографії,

Інститут архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: a_maistrenko@ukr.net

ФОТОДОКУМЕНТИ ОСОБОВИХ ФОНДІВ ІНСТИТУТУ АРХІВОЗНАВСТВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО ЯК ДЖЕРЕЛО РЕКОНСТРУКЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧЕНИХ УКРАЇНИ

Представлено фотодокументи про педагогічну діяльність учених України, що зберігаються в фондах Інституту архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Документи дозволяють дослідити різноманітні аспекти педагогічної діяльності вчених України.

Ключові слова: фотодокументи, педагогічна діяльність, Інститут архівознавства, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Важливим завданням для архівістів й дослідників є збереження та актуалізація комплексів фотодокументів в особових архівах фондах, оскільки вони відіграють важливу роль у формуванні колективної культурно-історичної пам'яті. Світлини унаочнюють різні грані діяльності українських учених. Фотодокументи ілюструють педагогічний процес, дають можливість зрозуміти, в яких умовах і за яких обставин працювали науковці-викладачі, яке обладнання, прилади і методи застосовували.

У статті ставимо за мету окреслити коло фотодокументів як джерело дослідження педагогічної діяльності українських учених, що відклалися у фондах Інституту архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІА НБУВ).

В особових фондах провідних українських учених зберігаються фотодокументи, які репрезентують науковців у колі співробітників факультетів і кафедр закладів вищої освіти України. Світлини дають можливість дізнатися про склад педагогічних колективів і коло осіб, з якими були знайомі, спілкувалися та працювали вчені в різні періоди свого життя. Такі фотодокументи відклалися в низці особових архівних фондів, як-от: А. О. Лебедева (ф. 420), на яких вченого зображено серед науковців механічного факультету і кафедри динаміки та міцності машин і опору матеріалів НТУУ «КПІ» ([1960-ті – 2007]); О. П. Маркевича (ф. 21), де академіка зафіксовано серед співробітників кафедри зоології безхребетних Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка (1966–1967); В. Л. Рвачова (ф. 366), які репрезентують видатного математика у колі співробітників Бердянського державного педагогічного інституту ([1960-ті]); І. С. Горбаня (ф. 334), де науковця представлено серед викладачів фізичного факультету Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка (1970). На деяких світлинах учених зображено під час засідань кафедр. Так, у фонді академіка І. С. Горбаня містяться фотознімки, які демонструють засідання кафедри оптики Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка (1958–1959).

На багатьох фотодокументах зображено вчених під час лекцій, семінарів, практичних занять і надання консультацій, тобто у спілкуванні та взаємодії зі студентами. Світлини показують майстерність науковців при передачі знань студентам і розвитку їхніх

вмінь і навичок. Наприклад, на фотознімках представлено: О.В.Богатського (ф. 272) зі студентами у приміщенні Одеського державного університету ім. І.І.Мечникова (1960–1977); Є.Г.Гончарука (ф. 353) під час читання лекції студентам (1970); В.І.Данилова (ф. 78) під час лекції у Дніпропетровському державному університеті ([1930-ті]), М. С. Кондратьєва (ф. 223) зі студентами Одеського та Харківського медичних інститутів під час практичних занять (1923–1932); А. О. Лебедева (ф. 420) під час лекцій у НТУУ «КПІ» ([1980-ті – 2000]), О. В. Палладіна (ф. 30) серед слухачів практикуму з біохімічних мікрометодів (1928) тощо. А в особових архівних фондах філософа В. І. Куценка (ф. 289) і правознавця П.О.Недбайла (ф. 217) зберігаються світлини, на яких вчені приймають іспити у своїх слухачів.

Окремі вчені під час викладання предмета проводили досліди та експерименти у наукових лабораторіях, використовували спеціальне обладнання та інструменти. Так, у фонді академіка І.М.Чиженка (ф. 379) вміщено світлину, на якій учений-електротехнік зображено біля експериментального стенду у лабораторії КПІ (1962).

Одним із напрямів педагогічної роботи є підготовка наукових кадрів у рамках аспірантури. Фотодокументи дозволяють вивчати процес підготовки молодих науковців. Зокрема, у фондах академіків Л. А. Булаховського (ф. 62), Д. К. Зерова (ф. 9), О. В. Кірсанова (ф. 296), П. М. Першина (ф. 20), члена-кореспондента Є. С. Буркєра (ф. 27) зберігаються світлини, на яких вчених зображено під час роботи з аспірантами.

Фотодокументи реєструють участь учених-викладачів у науково-методичних семінарах, під час обміну досвідом педагогічної роботи з представниками закладів вищої освіти інших країн. Так, інтерес представляють документи, що вміщено у фонді академіка І.М.Чиженка. На кількох світлинах вчений зображений під час перебування в університеті м. Санта-Клара на Кубі ([1960-ті]). Цікавими є світлини із фонду члена-кореспондента М.В.Михалевича, де українського математика зафіксовано під час виголошення доповідей на семінарах у містах Бонн і Регенсбург (Німеччина) (2007, 2009).

Фотодокументи передають освітянське, і навіть неформальне середовище, в якому студенти відіграють активну роль під час навчання і спілкуються з викладачами. Фотознімки із зображенням студентів разом із викладачами репрезентовано у фондах О. І. Бродського (ф. 7), Л. А. Булаховського (ф. 62), Ю. Ю. Кондуфора

(ф. 285), К. А. Корнева (ф. 271), В. М. Нікітіна (ф. 280), О. В. Палладіна (ф. 30), Л. В. Писаржевського (ф. 141), М. Г. Попова (ф. 19), В. А. Ройтера (ф. 31), А. А. Смирнова (ф. 167), В. Б. Соллогуба (ф. 255), В. В. Фінна (ф. 313) та ін.

У документах зафіксовано нагородження учнів, студентів і вручення дипломів видатними науковцями України. Зокрема, у фонді вченого у галузі гігієни і санітарії Є. Г. Гончарука відклалися світлини, на яких зображено академіка під час нагородження учнів медичного ліцею Національного медичного університету ім. О. О. Богомольця (2000); а у фонді вченого в галузі економічної кібернетики, члена-кореспондента М. В. Михалевича містяться фотознімки, на яких він разом із професором Й. Мюллером вручає магістерські дипломи студентам у м. Тренто (Італія) (2007).

Особові фонди вчених К. С. Борисенка (ф. 219) П. В. Головіна (ф. 68) К. Г. Гуслистого (ф. 32), Ю. Ю. Кондуфора (ф. 285), В. І. Куценко (ф. 289), О. З. Петрова (ф. 23), О. І. Смирнкової-Замкової (ф. 15), Ю. М. Таран-Жовніра (ф. 325), Д. Л. Фердмана (ф. 3) містять фотодокументи, зроблені під час зустрічей викладачів з випускниками закладів вищої освіти. Світлини демонструють товариські стосунки між вченими та їхніми колишніми студентами, а також свідчать про прихильність випускників до своїх професорів.

Фотодокументи, що зберігаються в особових фондах ІА НБУВ, являють собою потужний джерелознавчий комплекс із дослідження педагогічної діяльності вчених України. Світлини всебічно ілюструють різні аспекти педагогічної роботи науковців, взаємодію між вченими, студентами та аспірантами, процес підготовки фахівців і наукових кадрів в країні та обмін досвідом між науково-педагогічними співробітниками вітчизняних та іноземних навчальних закладів.

UDC 930.253:77.03/.04]:378(477)

Angela Maistrenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1303-9214>,

Candidate of Historical Sciences,

Senior Research Fellow,

Department of Archeography,

Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: a_maistrenko@ukr.net

PHOTO DOCUMENTS OF PERSONAL FUNDS INSTITUTE OF ARCHIVE SCIENCE OF THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE AS A SOURCE RECONSTRUCTION OF PEDAGOGICAL ACTIVITIES OF UKRAINIAN SCIENTISTS

Photo documents about the pedagogical activity of Ukrainian scientists, stored in the funds of the Institute of Archival Studies of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, are presented. The documents make it possible to investigate various aspects of the pedagogical activity of Ukrainian scientists.

Keywords: photo documents, pedagogical activity, Institute of Archival Studies, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

УДК 930.25-043.84]:[316.3:159.953]

Онищенко Олексій Семенович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2424-0554>,

академік Національної академії наук України,

доктор філософських наук, професор,

радник Президії Національної академії наук України,

заслужений діяч науки і техніки України,

почесний генеральний директор,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: osony1933@gmail.com

ЧИННИКИ І ШЛЯХИ АКТУАЛІЗАЦІЇ АРХІВІВ

Архіви завжди актуальні як сховища документних свідчень про минуле. Але у переломні періоди суспільних трансформацій, коли йде переосмислення стереотипних історичних наративів, інтерес до архівів суттєво підвищується. Головними рушіями їх актуалізації виступають потреби розвитку історичної, національної, соціальної й культурної пам'яті.

Ключові слова: архів, актуалізація, історична пам'ять, архівний сервіс, архівна грамотність.

Архів – документна скарбниця історичної пам'яті, в якому зібрано свідчення про події, процеси, особистості минулого. А оскільки людство, будуючи сучасне і мріючи про майбутнє, спирається на попередній досвід, то архіви завжди актуальні. Цьому сприяє також пізнавальний інтерес до спадщини. Кожне покоління і кожна людина рано чи пізно хоче скласти уявлення про минуле

свого роду, етносу, поселення, держави, країни. Тому архів стабільно актуальний.

Проте є періоди, коли хвилі актуалізації архівів різко зростають. Це спостерігається в часи переломних суспільних трансформацій, світоглядних переорієнтацій, науково-технічних революцій, корінних змін у способі життя. Різні чинники актуалізації архівів (політичні, ідеологічні, соціальні, пізнавальні, психологічні) можуть зливатися в один потік. Аналіз контенту архівів перетворюється на потужний інструмент переосмислення стереотипних історичних наративів як на національному, регіональному, так і на глобальному рівнях.

Досвід минулого, зафіксований в архівних документах, є живильним джерелом для розвитку і зміцнення історичної, національної, соціальної, культурної й індивідуальної пам'яті.

Неухильно до архівів веде процес формування і зміцнення національної ідентичності, основою якої є національна пам'ять. Вона існує в свідомості людини та історичних документах, які містять свідчення про походження, розвиток нації, визначні події в її житті, особливості світогляду, моралі, побуту, традицій, міжлюдських відносин.

У сучасних українських умовах пам'ять стоїть у центрі суспільного мисленнєвого процесу, бо війна, масова міграція, глобалізація, цифровізація адресують кожному питання: хто ти, якого роду, де твоя земля, Батьківщина, в чому твоя етнічна самобутність і чи зберігаєш ти її нині? І тут погляди спрямовуються до історії, документні дані якої зосереджені в архівах, музеях, бібліотеках і ще – у народних переказах. Тому активізація національної пам'яті здійснює хвилю інтересу до архівів.

Соціальна пам'ять додає свою хвилю масового інтересу до архівів. Це – пам'ять про традиції суспільного устрою українців, державницькі прагнення, правила співжиття, прояви громадянського суспільства, міжнаціональні, міжконфесійні відносини, відносини між владою і народом, відносини із зарубіжжям. Усі ці питання в українському суспільстві перебувають на стадії активного обговорення. Здобута й активно розбудовується державність. Модернізується економіка. Українське суспільство консолідується для протистояння російській агресії. Розробляються стратегії та плани післявоєнної відбудови, оновлення суспільства на засадах високих соціальних стандартів. І усе це теж піднімає інтерес

до соціального досвіду, документні сліди якого зафіксовані в таких багатоміжових інформаційних центрах, як архіви.

Потужні імпульси звернень до архіву дає культурна пам'ять. Її теж охопили процеси трансформації. Передусім культурна пам'ять уточнює своє національне ество. Очищає і вводить в обіг кращі народні традиції. Прагне до повноти осмислення національних культурних надбань, виробити адекватну оцінку культурним явищам і діячам культури, які з якихось причин (політичних, ідеологічних, нерозуміння оригінальності тощо) замовчувалися чи дискредитувалися існуючими у відповідний час режимами. Та й для нового культурного будівництва багато чого можна взяти з арсеналу спадщини.

Національну, соціальну, культурну пам'ять, так би мовити, обслуговує історична пам'ять. За змістом вони є її різновидами, оскільки всі ґрунтуються на свідченнях минулого, звертаються до історії, стимулюючи розвиток історичної пам'яті, потребу в її розширенні та збагаченні. Та й сама історична пам'ять нині те ж у русі: оновлюється, йде ближче до першоджерел, відкидає нав'язані стереотипи, вибудовує реалістичну картину минулого. Йде навіть битва між історичною пам'яттю ворогуючих сторін. А це вимагає звірки даних, що неодмінно веде до центрів пам'яті, серед яких одним із найдавніших є архів.

Не останню роль в актуалізації архівів відіграє і розвиток науки про архіви – архівознавства. Його завдання – підвести наукову базу під архівну справу, з'ясувати суть і значення документа, документного сховища, інтегрувати архівні знання з документознавчими, джерелознавчими, археографічними. Як і скрізь: розвиток науки вимагає посилення інтересу до свого об'єкта. Загострюється потреба скласти повну картину всіх пластів документних скопищ.

Розглянуті вище чинники і шляхи актуалізації архівів стосуються й архівів наукових. Але тут ще додаються запити історії науки, вимоги порівняльного аналізу в оцінці нових ідей і винаходів, виявлення, наскільки вони справді нові, чи не є повтором уже відомого, однак непоміченого дослідником. За умов бурхливого зростання обсягів наукової інформації «винахід велосипеда» – цілком ймовірне явище, особливо у випадку, коли матеріали з досліджуваного питання не були опубліковані, а зберігаються лише в документах архівів. Недарма ж для заявок на нову тему дослідження, для дисертацій, статей у наукових журналах

обов'язковим правилом є подача огляду результатів уже проведених досліджень на дану тему і планування досягнень. Щоправда, на практиці такі огляди і плани нерідко ґрунтуються лише на публікаціях і недостатньо враховують архівні документи (або й зовсім не беруть до уваги), що з якихось причин (незавершеність обґрунтування ідей, винаходу, нечіткі уявлення про можливість застосування, неготовність до друку тощо) не були оприлюднені. Як бачимо, націленість на інновації в наукових дослідженнях передбачає і ретельне вивчення профільних архівних документів.

Актуалізація архівів включає необхідність їх популяризації та відбувається у чотирьох варіантах:

- популяризація архіву як соціокультурної установи (документної скарбниці, центру, місця, осередку історичної пам'яті, зберігання артефактів національної спадщини);
- популяризація всіх видів архівних документів;
- популяризація архівних послуг;
- популяризація професії архівіста, архівознавця.

Насамперед йдеться про представлення громадськості архівів як храмів документної пам'яті, найбагатших зібрань первинних, оригінальних, унікальних документів на всіх видах носіїв інформації, як наукової, культурно-просвітницької, інформаційної організації, що береже і випромінює національну історію. Такий образ архіву повинні виробляти передусім самі, таким його повинні поширювати і масмедіа. Необхідно рішуче долати усе ще побутуючий неадекватний образ архіву як накопичення використаних документів, що колись і комусь можуть знадобитися для довідок. У суспільстві повинна утвердитися думка, що архів – постійно діюче джерело свідчень про наше минуле, оберіг і зберігач історичної спадщини. Передача документа в архів – не вилучення з обігу, а постановка на довговічне служіння. Тому архівній справі належить бути у соціокультурних пріоритетах.

Наукові архіви – законні носії наукової спадщини. Тому їх популяризація природно пов'язана з популяризацією історії науки, наукового знання взагалі. Архівна складова органічна у всіх формах і методах пропаганди знань (і цю позицію слід зміцнювати): фестивалях, днях науки, лекторіях, науково-популярних виданнях, масмедіа, енциклопедіях, словниках, довідниках тощо. Є ще резерви для розширення архівного матеріалу у профільних журналах академічних установ.

Загалом популярність архіву забезпечується насамперед двома чинниками: багатством документного ресурсу і високою компетентністю архівістів-професіоналів.

Для інноваційної розбудови архівної справи необхідне злиття в особі архівіста трьох видів грамотності – архівної, цифрової та масмедійної.

Архівна грамотність синтезує історичні, джерелознавчі, документознавчі, бібліографознавчі, музеєзнавчі та інші спеціально-історичні знання; цифрова – передбачає володіння комп'ютерними засобами і технологіями опрацювання інформації; масмедійна – вимагає уміння користуватися ЗМІ для поширення інформації. В архівісті спеціально-історичний фах переростає в інтегрований соціогуманітарний.

UDC 930.25-043.84]:[316.3:159.953]

Oleksii Onyshchenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2424-0554>,

Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine,

Doctor of Sciences (Philosophy), Professor,

Advisor at the Presidium,

National Academy of Sciences of Ukraine,

Honored Figure of Science and Technology of Ukraine,

Honorary General Director,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: osony1933@gmail.com

FACTORS AND WAYS OF ARCHIVE ACTUALISATION

Archives are always relevant as repositories of documentary evidence about the past. In critical periods of social transformations, when stereotyped historical narratives are reinterpreted, interest in archives increases significantly. The main engines of their actualization are the needs of the development of historical, national, social and cultural memory.

Keywords: archive, actualization, historical memory, archival service, archival literacy.

УДК 930.25(477):342.78

Палієнко Марина Геннадіївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9098-1142>,

докторка історичних наук, професорка,

завідувачка кафедри,

кафедра архівознавства та спеціальних галузей історичної науки,

Історичний факультет,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Київ, Україна

e-mail: mpaliienko@knu.ua

АРХІВИ ТА АРХІВНА НАУКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Розглянуто виклики, які постали перед українськими архівами та архівною наукою в умовах війни Росії проти України. Доведено, що архіви відіграють одну з ключових ролей у збереженні колективної пам'яті та документальних ресурсів. Наголошено на необхідності інтеграції зусиль науковців та архівістів-практиків для збереження архівних ресурсів під час війни.

Ключові слова: архіви, архівна наука, інформаційні ресурси, російсько-українська війна, виклики, загрози, розвиток.

Постановка проблеми. Архіви є важливою складовою системи управління, функціонування державних та суспільних інституцій. Їх значення складно переоцінити у процесах державотворення, забезпечення виконання управлінських та адміністративних функцій, реалізації наукових й культурних проектів.

Значення архівів як важливих центрів збереження та вивчення історико-культурної спадщини й колективної пам'яті суспільства є сьогодні вже загально визнаним. Водночас архіви, акумулюючи у своїх фондах цінні документи з історії державотворення, суспільно-політичного, економічного та культурного розвитку країни відіграють ключову роль у формуванні суспільної свідомості та національної ідентичності, але, що не менш важливо, у підтримці національної безпеки. З особливою гостротою питання забезпечення збереженості та функціонування архівів постають під час війни. Надзвичайно важливу роль у цьому процесі відіграє архівний менеджмент, професіоналізм та відданість справі архівних працівників. Водночас необхідне підґрунтя закладається теоретичними працями, що сьогодні актуалізує розвиток архівознавчих досліджень, пов'язаних з вивченням проблем

збереження архівів в умовах війни та надзвичайних ситуацій, процесів цифровізації тощо.

Виклад основних матеріалів дослідження. Проблема збереження, функціонування, переміщення архівів під час світових і локальних війн вже впродовж багатьох десятиліть перебуває у фокусі досліджень архівістів та істориків різних країн світу, оскільки будь-які воєнні конфлікти несуть загрозу не лише суверенітету й територіальній цілісності, але й документальним та інформаційним ресурсам, культурній спадщині країн, на території яких розгортаються воєнні дії. У вирі повномасштабної війни Росії проти України надзвичайно важливим є вивчення та переосмислення досвіду архівних теоретиків і практиків, які аналізували ситуацію, теоретично обґрунтовували підходи, розробляли конкретні заходи щодо дій архівістів із збереження, рятування документальних зібрань під час глобальних та регіональних воєнних конфліктів (у цьому контексті можна згадати праці В. Ліланда, О. Голмса, Е. Познера з досвіду Другої світової війни; заходи та виступи С. Ескандера, спрямовані на порятунок зібрань Національної бібліотеки та архіву Іраку; публікації Г. Боряка, П. К. Грімстед, Л. Дубровіної, Н. Кашеварової, С. Кота, М. Палієнко, Т. Себти щодо переміщених у ході Другої світової війни документальних зібрань і культурних цінностей тощо).

На тлі повномасштабного вторгнення і розгортання російсько-української війни проблема збереження архівів як важливих символів української державності набула нових вимірів як в організаційному, так і науковому, соціокультурному дискурсах. Передусім, стратегію, основні підходи та алгоритм дій щодо збереження архівних фондів та функціонування архівних установ виробляє Державна архівна служба України. У низці нормативних положень, методичних рекомендацій сформульовані засади державної політики в архівній сфері з огляду на загрози і виклики воєнного часу. Загальна картина постійно окреслюється в інформаційних зведеннях, звітах Укрдержархіву та архівних установ, а також виступах та інтерв'ю Голови Укрдержархіву А. Хромова, публікаціях на сторінках науково-практичного журналу «Архіви України», на веб-порталі та архівних вебсайтах, у соціальних мережах.

Водночас актуалізується питання не лише нормативно-методичного забезпечення діяльності архівних установ в умовах війни, але й теоретичного осмислення та обґрунтування підходів до функціонування архівів в надзвичайних ситуаціях – від процесів

комплектування, відбору, обліку документів, організації їх зберігання, оцифрування, й до забезпечення соціально-правового захисту населення, використання архівної інформації в інтересах держави, суспільства, у наукових, освітніх та культурних цілях.

Робота архівістів під час війни передусім концентрується навколо захисту національних і державних цінностей. Водночас їх місія виходить за межі пасивних «зберігачів пам'яті», оскільки вони беруть активну участь у творенні колекцій, відборі документів, їх репрезентації в інформаційно-пошукових системах, виставкових проєктах і наукових дослідженнях. Таким чином, архівісти сьогодні виступають активними співтворцями духовних цінностей та національної ідентичності.

Дуже важливий напрям – взаємодія архівістів з представниками громадянського суспільства, громадськими ініціативами, журналістами, науковцями, їх участь в ініціативному документуванні подій російсько-української війни, збереженні архівних зібрань «найбільш документованої війни». І тут необхідно розроблення принципів відбору, описування документів, подальшої репрезентації колекції.

Важливими є міждисциплінарні зв'язки архівістів, поглиблення міжнародних контактів і не лише на рівні керівників архівних служб та надання допомоги партнерами, що є безумовно дуже цінним, але й інтернаціоналізації української архівної науки, інтеграції архівістів та архівознавців у європейський і світовий професійний простір, втілення спільних наукових та освітніх проєктів.

Висновки. Окреслені вище виклики і проблеми актуалізують необхідність поглибленої інтеграції теоретичних досліджень і архівної практики в умовах війни. Професія архівіста залишається надзвичайно актуальною, оскільки забезпечує збереження спадщини, пам'яті, ідентичності. У зв'язку з цим постають нові завдання перед науковими інституціями, передусім Українським науково-дослідним інститутом архівної справи та документознавства, Інститутом архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, профільними університетськими кафедрами щодо активізації теоретичних досліджень окреслених проблем, а також професійної підготовки архівістів.

UDC 930.25(477):342.78

Maryna Paliienko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9098-1142>,

Doctor of Historical Sciences, Professor,

Head of the Department,

Department of Archival Science and Special Branches of History,

Faculty of History,

Taras Shevchenko National University of Kyiv,

Kyiv, Ukraine

e-mail: mpaliienko@knu.ua

ARCHIVES AND ARCHIVAL SCIENCE OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF WAR: CHALLENGES AND DEVELOPMENT PROSPECTS

The challenges faced by Ukrainian archives and Archival Science in the conditions of Russia's war against Ukraine are considered. It has been proven that archives play one of the key roles in preserving collective memory and documentary resources. It is emphasized on the necessity of integration of scientists' and practicing archivists' efforts to preserve archival resources during the war.

Keywords: archives, Archival Science, informational resources, Russian-Ukrainian war, challenges, threats, development.

УДК 008:001.102:004](100)

Приходько Людмила Федорівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1674-1001>,

кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця,

старша наукова співробітниця,

відділ архівознавства і документознавства,

Інститут архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: prykhodkolf2021@ukr.net

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ «ЦИФРОВІЗАЦІЯ»

Проаналізовано концептуальні підходи до визначення поняття «цифровізація» у наукових публікаціях, її зв'язок з поняттями «оцифрування» і «цифрова трансформація». Розглянуто вплив цифровізації на розвиток сучасного суспільства, її зміст у сфері культури, архівної справи.
Ключові слова: цифровізація, оцифрування, цифрова трансформація,

культурна спадщина, архівна справа.

Реалії інформаційного суспільства – безпрецедентна динаміка і нова якість науково-технологічного прогресу, широкомасштабне впровадження цифрових технологій, формування глобальної цифрової інфраструктури спричинили появу в тезаурусі сучасної наукової лексики нових понять і термінів. В їх числі – поняття «цифровізація». В українському архівознавстві це поняття залишається поки що маловивченим, хоча в архівній справі держави виразно окреслилися активізація її процесів і вагомі результати діяльності архівних установ, які зберігають документи Національного архівного фонду (НАФ). Актуальність тематики доповіді зумовлена потребою модернізації архівної справи України на ґрунті цифрових інновацій. Мета доповіді – проаналізувати концепт поняття «цифровізація» у міждисциплінарній площині як один із глобальних трендів сучасного розвитку суспільства, її ключові ознаки і зміст. Теоретичне підґрунтя доповіді становлять наукові публікації українських авторів В. Апалькової, Л. Бутко, Д. Василенко, В. Вишневського, М. Дубини, Т. Ємельянової, Я. Калакури, О. Карпенка, Т. Клименко, О. Козлянченко, Н. Коржик, В. Куйбіди, М. Кулиняка, Л. Матвейчук, В. Наместнік, О. Онищенко, М. Палієнко, О. Сосніна, І. Струтинської, М. Хаустової, А. Хромова, М. Чиркової, Л. Яременко, дослідження зарубіжних аналітичних центрів, консалтингових компаній (Accenture, і SCOOP, Gartner, McKinsey & Company), в яких за відсутності єдиного уніфікованого визначення цифровізації пропонуються дефініції, концептуальні підходи і вектори експлікації поняття, аналізуються її європейські та вітчизняні практики, переваги, виклики, наслідки впливу на розвиток економіки, культури, охорону і збереження культурної спадщини, акцентується увага на ключових завданнях і проблематиці практичного здійснення цифровізації в архівній і бібліотечній справі держави. Науковці тлумачать цифровізацію (англ. digitalization) у вузькому і широкому значеннях. У вузькому значенні її розуміють як процес використання цифрових технологій і переведеної в цифрову форму інформації з метою впровадження змін в економічну діяльність (бізнес-модель) та взаємодію людей. У рамках бізнес-процесів цінність цифровізації пов'язують з отриманням нових переваг і можливостей для створення вартості, зниження витрат, збільшення доходу, якісного управління підприємством, набуття персоналом цифрових компетенцій тощо.

Цифровізацію в широкому значенні трактують як глобальну тенденцію, складний, довгостроковий і багатофакторний процес суспільного розвитку, що базується на перетворенні інформації у цифровий формат, переході від аналогової парадигми до цифрової, і спрямований на вдосконалення життєдіяльності людини, суспільства, держави, підвищення ефективності економіки та покращення якості життя. Цифровізація сприяє впровадженню інноваційних і високотехнологічних інструментів оброблення, передавання, зберігання та ефективного використання інформації у різних сферах життєдіяльності соціуму (політиці, науці, культурі, мистецтві, освіті, соціальній сфері), постає основою розвитку цифрової економіки, впливає на механізми державного управління, систему суспільних цінностей, стандарти і моделі поведінки людей. У сфері культури з її здійсненням пов'язують переведення у цифровий формат традиційних форм і видів культурної діяльності, генезис нових мультимедійних форм художньої творчості, дієві інструменти оцифрування об'єктів культурної спадщини, алгоритми збереження і доступу до цифрового культурного контенту, включення установ культурної спадщини у цифровий простір. В умовах цифровізації відбувається динамічний розвиток унікального міждисциплінарного культурно-цивілізаційного феномену – цифрової культури. Серед науковців побутує думка, що цифровізація, на відміну від інформатизації, вирішує ширший обсяг завдань, відображає вищий рівень технічного розвитку і потребує використання більш складних технологій для отримання високоякісних і стабільних результатів. До технологій із таким потенціалом включають: Інтернет речей, штучний інтелект, технологію блокчейн, Великі дані, хмарні обчислення, цифрові платформи. Важливе значення для розуміння цифровізації має її зіставлення з концептами понять «оцифрування», «цифрова трансформація», близькими за змістом, але не тотожними. Оцифрування (англ. digitization) узагальнено означає процес перетворення аналогової інформації у цифрову, створення цифрових зображень фізичних об'єктів або процесів. У висновках експертів і науковців, коментарі на сайті і SCOOP підкреслено, що на відміну від оцифрування, стосовно цифровізації йдеться не лише про переведення інформації у цифрову форму, а передусім – про цифрові стратегії, системи створення, взаємодії й використання оцифрованої інформації. Наприклад, в архівній справі цифровізація передбачає нормативно-правове і наукове забезпечення, термінологічне

унормування її процесів, застосування механізмів стратегічного планування, розроблення уніфікованих і стандартизованих підходів до оцифрування документів. Йдеться про здійснення взаємопов'язаних, послідовних заходів правового, організаційного, наукового, технологічного характеру для комплексного вирішення проблем формування, збереження НАФ, забезпечення універсального доступу до архівних документальних ресурсів з використанням найперспективніших трендів цифрових технологій. Глибший рівень змін являє собою цифрова трансформація (англ. digital transformation, DT), фіксує докорінні, якісні й масштабні перетворення всіх аспектів життя суспільства і напрямів діяльності людини як загальний результат процесів цифровізації та використання новітніх цифрових технологій. Отже, цілком очевидно, що цифровізація – це маркер багатоаспектних змін в економіці й суспільстві. Дослідження проблем її практичного здійснення в архівній справі держави має стати одним із пріоритетних напрямів в українському архівознавстві.

UDC 008:001.102:004](100)

Lyudmyla Prykhodko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1674-1001>,

Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate,

Senior Research Fellow,

Department of Archival Studies and Document Studies,

Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: prykhodkolf2021@ukr.net

CONCEPTUALIZATION OF THE CONCEPT «DIGITALIZATION»

Conceptual approaches to the definition of the concept of «digitalization» in scientific publications, the impact of digitalization on the development of modern society, its content in the field of culture and archival affairs are analyzed.

Keywords: digitalization, digitization, digital transformation, cultural heritage, archival affairs.

УДК 930.253:929 (Патон Є. О.)

Шаповал Андрій Іванович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1188-5142>,

доктор історичних наук, старший науковий співробітник,

завідувач відділу археографії,

Інститут архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: shai196@ukr.net

ДОКУМЕНТИ ЄВГЕНА ПАТОНА В АРХІВІ БОРИСА ПАТОНА

Представлено документи видатного українського вченого у галузі зварювальних процесів і мостобудування академіка Є. О. Патона і документи про нього, що виявлено в особовому архівному фонді академіка Б. Є. Патона в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Ключові слова: Є. О. Патон, Б. Є. Патон, особовий архівний фонд, Інститут архівознавства.

В особових архівах поряд із документами фондоутворювачів іноді відкладаються документи членів їх сімей, рідних і близьких, що містять важливі відомості про них. Це стосується й архівів учених – представників наукових династій. Під час наукового опрацювання в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІА НБУВ) особового фонду академіка НАН України, президента НАН України у 1962–2020 рр. Б. Є. Патона (ф. № 35) виявлено документи його батька – видатного українського вченого у галузі зварювальних процесів і мостобудування, академіка АН УРСР Євгена Оскаровича Патона (05.03.1870 – 12.08.1953).

У праці ставимо за мету ознайомити наукову громадськість із документами Є. О. Патона і про нього, що відклалися в архіві Б. Є. Патона, й дають змогу розширити знання про життя і діяльність засновника української школи мостобудування, організатора і першого керівника Інституту електрозварювання НАН України, який від 1945 р. носить ім'я свого фундатора. Деякі з документів уперше вводяться до наукового обігу, а оприлюднення їх у 70-ту річницю смерті Є. О. Патона актуально ще й у рамках вшанування пам'яті вченого.

Передусім звернемо увагу на документи Є. О. Патона, що зберігалися в архіві Б. Є. Патона. Із біографічних документів відклалася персональна справа Є. О. Патона як директора Інституту електрозварювання АН УРСР. До справи вченого, яку, ймовірно, було сформовано у 1946 р., вміщено особову карточку, особовий листок з обліку кадрів, автобіографії, підготовлені в післявоєнний період, зокрема й автографи, характеристику, перелік основних наукових праць Є. О. Патона за 1899–1944 рр.

Творчість вченого представлено доповіддю на відкритій Республіканській науково-технічній конференції з питань високоякісних модифікованих чавунів (1949) і його газетними публікаціями. Відклалася стаття Є. О. Патона «Наш досвід співдружності» («Правда України», 12 липня 1952 р.), у якій директор Інституту електрозварювання АН УРСР поділився досвідом створення і роботи комплексних бригад із наукових співробітників, інженерів і новаторів виробництва. 22 червня 1974 р. «Радянська освіта» опублікувала віднайдену доповідь Є. О. Патона «Культура праці вченого» за 1935 р. Автор розкрив методику раціональної організації наукової праці, зазначивши, що продуктивність праці дослідника визначається не за кількістю списаного паперу, а за кількістю позитивних результатів від проведеної роботи. Є. О. Патон наголосив, що істотно підвищує продуктивність праці вченого знання літератури з розроблюваного питання, а ознайомлення з іноземною літературою є обов'язковим, і тому науковий працівник повинен володіти мовами.

Під керівництвом Є. О. Патона було винайдено спосіб автоматичного швидкісного зварювання, який відіграв визначну роль у технічному розвитку. За ініціативи вченого у 1948 р. засновано журнал «Автоматичне зварювання» («Автоматическая сварка»), який виходив за загальною редакцією Є. О. Патона й публікував актуальні праці з питань зварювальної науки і техніки.

В архіві виявлено лист до Є. О. Патона редактора журналу «Автогенна справа» («Автогенное дело») Є. О. Воскресенського, який пропонував регулярно публікувати у виданні цінні праці співробітників Інституту електрозварювання АН УРСР.

В архіві знайдено фотознімки з зображенням Є. О. Патона. Світлини були надіслані Б. Є. Патону особами, які у своєму житті перетиналися з Є. О. Патоном і зберегли про нього добру пам'ять. Випускником Київського політехнічного інституту (нині Національний технічний університет України «Київський

політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», далі – КПІ) М. Ф. Срібним надіслано фотографію, на якій зображено Є. О. Патона поряд із деканом факультету інженерів шляхів сполучення КПІ П. В. Рабцевичем, професорами і випускниками цього факультету в 1926 р. Низку фотознімків до 100-річчя Є. О. Патона надіслав колишній голова Верховної Ради УРСР М. С. Гречуха, на яких зафіксовано нагородження вченого державними нагородами у 1943 і 1945 рр.

Збереглося проектне завдання надгробка Є. О. Патона, підготовлене «Київпроектм» у листопаді 1953 р. Надмогильний пам'ятник вченого, авторами якого стали відомі архітектори А. М. Мілецький і скульптор І. М. Гончар, встановлено на Байковому кладовищі у 1954 р.

В архіві відклалися документи про вшанування Є. О. Патона з нагоди його ювілею 5 березня 1970 р. Урочисті заходи відбувалися як в Україні, так і на світовому рівні. 100-річчя від дня народження видатного вченого в галузі мостобудування і зварювання металів було внесено до календаря ЮНЕСКО «Ювілеї великих людей і подій» на 1969–1970 рр. і схвалено Генеральною конференцією ЮНЕСКО. В архіві знайшлися біографічний нарис Є. О. Патона та інформація про його наукові досягнення, які було складено Комісією Української РСР у справах ЮНЕСКО англійською, французькою та іспанською мовами і надіслано національним комісіям інших країн із запрошенням відзначити ювілей українського вченого, розкриваючи цю подію через пресу і радіо.

Урочисті заходи в Україні висвітлюють документи (запрошення, програми) про збори наукової громадськості у Києві, міжвузівську наукову конференцію під егідою КПІ, симпозіум із наукових проблем зварювання і спеціальної металургії, організований Товариством «Знання» УРСР, концерт українських майстрів мистецтв, присвячений 100-річчю від дня народження академіка Є. О. Патона. Зберігся комплекс документів про нагородження громадсько-політичних, наукових і культурних діячів пам'ятною медаллю Є. О. Патона, серед яких наукова праця «Великий вчений-зварювальник» і списки нагороджених.

Вказані вище документи, які було виявлено на стадії наукового описування архіву Б. Є. Патона, передано до особового фонду Є. О. Патона, що також зберігається в ІА НБУВ (ф. № 1).

Значний комплекс документів про Є. О. Патона, вивчення і популяризацію наукової творчості вченого, вшанування його

пам'яті ввійшов і до складу особового фонду Б. Є. Патона, оскільки ці документи стосуються діяльності та листування вченого.

Серед документів – рецензія Б. Є. Патона на працю М. М. Матийка «Є. О. Патон і розвиток електрозварювання» (1953), газетні статті, що були надіслані президенту НАН України його кореспондентами або авторами розвідок, як-от: Л. Брагін «Шов Патона» (1944), А. Новомінський «У спадок прийдешньому» (1970), І. Кацнельсо «Не згасає Патонівська зірка» (2002). Відклався вірш поета О. Новицького «Міст Патона» (1970).

Спогади про Є. О. Патона вміщено у листах академіків В. І. Атрошенка, А. К. Бабка, І. Т. Швеця, вченого Л. В. Колесова, доньки академіка С. О. Лебедева, історикині Н. С. Лебедевої, військового інженера-будівника П. М. Проскурніна, випускника КПІ, інженера та педагога В. І. Бадьїна.

В. І. Бадьїн залишив спогади про те, як мостовипробувальна станція під керівництвом Є. О. Патона приймала в експлуатацію міст через річку Десну біля Чернігова. Академік запам'ятався В. І. Бадьїну як сильна людина, вольовий і вимогливий організатор.

П. М. Проскурнін описав скромне життя Патонів під час евакуації у воєнні роки, коли в їхній сім'ї й «мерзлій картоплі були раді». Автору листа пригадалося, як довелося шити Є. О. Патону тепле взуття 47 розміру за індивідуальними колодками.

У пам'яті хіміка-аналітика, академіка А. К. Бабка на все життя закарбувалася дискусія з Є. О. Патonom, який цінував у науці можливість впровадження знань на практиці. А. К. Бабко ж обстоював важливість теоретичних досліджень, зауважував, що найкраще, що можуть зробити теоретичні установи Академії, – це модель виробництва, а не виробництво як таке. Зрештою Є. О. Патон погодився з опонентом, але із застереженням: «Добре, нехай хіміки і фізики вивчають закономірності, нехай вони дають лише моделі виробництва. Тільки дивіться, щоб вони не давали моделі науки!».

Із зображувальних документів виділимо фотоальбоми, підготовлені співробітниками КПІ з нагоди відкриття пам'ятника академікам Є. О. Патону й С. О. Лебедеву (2002) і на честь 85-річчя Б. Є. Патона (2003), в яких подано світлини з урочистих заходів, присвячених вшануванню пам'яті Є. О. Патона. Відклався й окремі фотознімки, на яких Б. Є. Патона зображено поряд із пам'ятником і меморіальною дошкою Є. О. Патону біля будівель КПІ.

Цікаві документи репрезентують у фонді проєкт «Харків науковий. Вчені очима молодих дизайнерів», який було реалізовано

під егідою Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна з нагоди 100-річчя НАН України (2018). В архіві відклалися чудові дизайнерські макети марок, серії марок, поштової листівки, поштового конверта, плаката як з окремими, так і зі спільними зображеннями Є. О. Патона і Б. Є. Патона, розроблені студенткою кафедри графічного дизайну К. К. Вознюк під керівництвом відомого графіка, професора В. І. Лесняка.

Отже, в особовому фонді академіка НАН України Б. Є. Патона, який науково описаний в ІА НБУВ, виявлено масив документів, що стосується життя, діяльності та наукової творчості Є. О. Патона, а також різноманітні документи про видатного українського вченого, які дають змогу висвітлити нові грані його життєвого та творчого шляху.

UDC 930.253:929 (Paton Ye. O.)

Andrii Shapoval,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1188-5142>,

Doctor of Historical Sciences, Senior Research Associate,

Head of the Department,

Department of Archaeography,

Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: shai196@ukr.net

DOCUMENTS OF EUGENE PATON IN THE ARCHIVE OF BORIS PATON

The documents are presented of the outstanding Ukrainian scientist in the field of welding processes and bridge construction Academician Ye. O. Paton and documents about him discovered in the personal archival fund of Academician B. Ye. Paton at the Institute of Archival Studies of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

Keywords: Ye. O. Paton, B. Ye. Paton, private fond, Institute of Archival Studies.

РОЗДІЛ 9

МУЗИЧНА КУЛЬТУРА І МУЗИЧНІ ФОНДИ БІБЛІОТЕК ТА АРХІВІВ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ: ДО 100-РІЧЧЯ ЖУРНАЛУ «МУЗИКА»

УДК 78.06

Бобришева Ірина Федорівна,

ORCID <https://orcid.org/0009-0008-6215-6963>,

молодша наукова співробітниця,

відділ музичних фондів,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: irbobr@gmail.com

ПРОВІДНА РОЛЬ ЖУРНАЛУ «МУЗИКА» У ВІДТВОРЕННІ МУЗИЧНО-КУЛЬТУРНОГО КОНТЕКСТУ 20-Х РОКІВ ХХ СТ.

Розглянуто історію створення та функціонування журналу «Музика». Підкреслено значення щомісячника для розвитку українського музикознавства та бібліографії.

Ключові слова: журнал «Музика», бібліографія, періодика, музичне мистецтво.

У відділі музичних фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, поміж численних нотних видань, рукописів, книг, зберігаються й періодичні видання, на сторінках яких зосереджено значну кількість наукових та художніх публікацій, присвячених музичній культурі України та зарубіжжя від найдавніших часів і до сьогодні.

На особливу увагу серед музичної періодики заслуговує журнал «Музика», який був заснований у Києві 1923 року. Журнал

видавався Музичним Товариством імені Леонтовича один раз на місяць, і на той час був єдиним фаховим музичним періодичним виданням. Часопис «Музика» відтворює культурний контекст того часу і є надзвичайно вагомим джерелом інформації стосовно історії та розвитку української музичної культури. До числа співробітників журналу входили фахівці з музично-теоретичних дисциплін, композитори, диригенти, громадські діячі, серед яких Пилип Козицький, Микола Грінченко, Михайло Вериківський, Климент Квітка, Григорій Верьовка, Лев Ревуцький та інші.

Очоловав редакційну колегію часопису відомий український композитор, педагог, диригент, фольклорист, музично-громадський діяч М. Вериківський. Основне завдання засновників журналу полягало у висвітленні питань музичної науки та мистецтва України, громадсько-педагогічної роботи, масової роботи, критики, бібліографії, нотографії, а також всіх важливих подій та явищ музичного життя, в обліку та освітленні роботи музичних установ та організацій, обміну практичним досвідом у галузі музичної роботи тощо.

Про що писали 100 років тому дізнаємося зі змісту журналу. До нього входили науково-теоретичні статті, огляди сучасного музичного життя, публікації з музичної педагогіки, етнографії, історії української та світової музики, хроніка мистецького життя, біографії діячів музичної культури, а також підрозділи бібліографії, нотографії і оголошень. На сторінках журналу піднімалися важливі проблеми щодо розвитку тогочасної української музики, висвітлювалися дискусійні питання української музичної творчості, аналізувалися негативні чинники, які впливали на творчість композиторів. Велику увагу працівники журналу приділяли хоровій творчості та роботі з хоровими колективами, що було найпоширенішим явищем у музичному житті того часу. Важливе місце займало питання розвитку нотовидавничої справи, яке неодноразово висвітлювалося на сторінках часопису.

Окремо потрібно відзначити великий бібліографічний потенціал журналу «Музика», який не втрачає своєї сутності і сьогодні. У розділі «Бібліографія» надавався детальний аналіз друкованої продукції. У розділі оголошень – інформація про друковані твори, твори, що знаходяться в процесі друку, недруковані твори. Ці відомості дозволили нам визначити рік видання ряду творів. Зі сторінок журналу ми дізнаємося про твори, що друкувалися

в інших часописах (наприклад, «Вісті») як додатки і не увійшли до каталогів видавництва і бібліографічних довідників.

Якщо порівнювати оголошення про списки творів, що готувалися до друку і оголошення про твори, що вийшли з друку, то можна зробити висновок, що значна кількість запланованих видань так і не побачили світ. Джерелом інформації про твори українських композиторів, що ще не були надруковані або були надруковані частково є постійна рубрика журналу «Огляд музичного життя». Також одним із своїх завдань Музичне Товариство імені Леонтовича вбачало у пропаганді чужоземної музики серед широких кіл українського суспільства, а з розділу «Хроніка» дізнаємося про видання українських нот за кордоном.

Отже, журнал «Музика», заснований 1923 року, дозволяє відчутти живий пульс епохи, відтворити культурний контекст тієї доби, зрозуміти поширеність видань тих чи інших творів (насамперед за накладом), перевагу одних жанрів над іншими тощо.

Журнал «Музика» є унікальним джерелом музично-бібліографічної інформації зазначеного періоду. Дослідження журналу дозволило знайти нові бібліографічні відомості й ввести у науковий обіг шість видань вокальних творів 20-х років, не зареєстрованих у жодному бібліографічному покажчику

(Івченко, Л., Бобришева І. Українські нотні видання 1924–1930 років у фондах Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського. Київ, 2012). Також за допомогою інформаційного потенціалу журналу, вдалось уточнити рік видання ряду вокальних творів українських композиторів. Крім того, зі сторінок «Музики» можна дізнатися про великий масив творів українських композиторів, що взагалі не був надрукований і, на жаль, так і залишився в рукописах.

З огляду на всі ці фактори, аналіз журналу «Музика» є дуже плідним і становить великий інтерес для науковців, мистецтвознавців, бібліографів, музичних теоретиків, дослідників творчості українських композиторів, істориків культури, студентів музичних вузів, а також для широкого загалу любителів музичного мистецтва і всіх, хто цікавиться українською культурою.

UDC 78.06

Iryna Bobrysheva,

ORCID <https://orcid.org/0009-0008-6215-6963>,

Junior Research,

Department of Music Funds,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: ibobr@ukr.net

THE LEADING ROLE OF “MUZYKA” MAGAZINE IN THE RECREATION OF THE MUSICAL AND CULTURAL CONTEXT OF THE 1920 s.

The history of the creation and functioning of the magazine “Music” is considered. The significance of the monthly for the development of Ukrainian musicology and bibliography is emphasized.

Keywords: «Muzyka» magazine, bibliography, periodicals, musical art.

УДК 78.041:78.071(477)Косенко

Волосатих Ольга Юрївна,

orcid <https://orcid.org/0000-0003-3713-4187>,

кандидатка мистецтвознавства, доцентка,

доцентка,

кафедра історії української музики та музичної фольклористики,

Національна музична академія України імені П. І. Чайковського,

Київ, Україна

e-mail: vololga7@gmail.com

«ГЕРОЇЧНА УВЕРТЮРА» ВІКТОРА КОСЕНКА- ДОЛЯ Й ЗАГАДКИ

Розглянуто деякі деталі історії написання найвідомішого з симфонічних творів Віктора Косенка, а також різні версії щодо уведення його до виконавської практики. Наголошено, зокрема, на використанні в сучасній традиції кількох варіантів тексту, певною мірою відмінних від авторського рукопису.

Ключові слова: творчість Віктора Косенка, «Героїчна увертюра», українська музична культура перших десятиліть ХХ століття.

21 травня 2023 року в програмі 42 міжнародного фестивалю музичного мистецтва «Віртуози», що традиційно проходить у Львівській національній філармонії на зламі весни й літа, відбувся концерт Академічного симфонічного оркестру Львівської національної філармонії (диригент Сергій Хоровець) під назвою «Героїка й лірика». Уперше за багато років прозвучав повний авторський текст «Героїчної увертюри» Віктора Косенка — твору, здавалося б, добре знаного, але як виявляється насправді такого, який містить в собі й навколо себе багато невідомого (за основу презентованого виконання було взято датований 1939 роком рукопис з бібліотеки Львівської національної філармонії, зіставлений з авторським рукописом з архіву композитора).

Цікаві розбіжності демонструють вже спогади, пов'язані із завершенням роботи і першовиконанням твору — зафіксовані у «канонічному» виданні 1967 року «Штрихи до портрета» Віталія Хоменка (продубльовані в другому, 1975), «Три доби в творчій лабораторії митця» Дмитра Пшеничного (з'явилися у виданні «Спогади. Листи» 1975 року) і, відповідно, два варіанти «Пам'яті серця» Ангеліни Канеп-Косенко.

Тож у обох версіях спогадів дружини композитора читаємо: «Час від часу одержувала я з Києва листівки: “Галюшенько, приїзди, привези допомогу”. Мені було відомо, що до 15-річчя Жовтня Віктор Степанович закінчує свій перший симфонічний твір — “Героїчну увертюру”. Потрібно було терміново розписати партії. Крім Віктора Степановича писали тоді ноти й студенти консерваторії — Д. Пшеничний, О. Кожухар, Є. Шклярук та інші.

З великим кошиком, повним шинки, ковбаси, сала, пиріжків, коржиків тощо, приготованими вдома, я прибуваю до Києва. Прочиняю двері й бачу: хмарами пливе цигарковий дим, у кімнаті — четверо; один з них — Віктор Степанович. На столі парує зелений чайник, в кімнаті зимно, тому клуби пари виразно видно. Поруч — залишки незавидного сніданку. Коли я увійшла до кімнати, Віктор Степанович вигукнув: — Ангеліна Володимирівна приїхала. Допомога є! З житомирським харчем переписка посувалася жвавіше. Тоді я досить довго пробула у Києві». Наступний абзац у другому виданні сприймається дещо неочікувано: «Незабаром нам подзвонили, що увечері об одинадцятій годині має передаватися по радіо для закордону “Героїчна увертюра” Косенка. Віктор Степанович погано себе почував і піти послухати передачу не міг, а вдома у нас тоді радіо ще не було. Він попросив мене піти

послухати» (Далі йдеться про харківський конкурс і блискуче виконання Рахліна — задокументований, зокрема й публікацією в «Радянській музиці», концерт 25 квітня 1933 року).

Проте у варіанті 1967 року цей пасаж вельми логічно є вписаним в оповідь про відвідини застудженого композитора вокалістом Дометієм Йохою-Березинцем, його підготовку до конкурсу виконавців, подання тим конкурсної заяви безпосередньо у залі радіокомітету саме після виконання «Героїчної увертюри» тощо («... ми (тобто А. Косенко і Д. Йоха — О. В.) пішли до радіокомітету. Прослухавши «Героїчну увертюру» (диригував, здається, Л. Брагінський), ми виходили з залу серед великого гурту людей...»). Вочевидь, у другому виданні були вилучені (разом з його власними, записаними 1939 року, спогадами про композитора) згадки про вокаліста, який емігрував до Німеччини (згодом — до Канади) наприкінці Другої світової війни (а не загинув, як стверджувалося в першій публікації).

У спогадах Дмитра Пшеничного, який свого часу слухав у Косенка курс аналізу музики, бачимо таке: «Якось, на початку листопада 1932 року, до мене звернувся мій однокурсник Євген Шклярук з тим, що Віктор Степанович просив допомогти переписувати оркестрові партії “Героїчної увертюри”, яку він розпочав писати до 15-ї річниці Великого Жовтня. Часу залишалось обмаль, а увертюри ще не було. Згідно з планом святкування, традиційний урочистий вечір повинна була відкривати саме “Героїчна увертюра”, і диригувати мав Л. Брагінський — головний диригент опери.

Зустрів нас Віктор Степанович дуже привітно, а нас було троє: Євген Шклярук, Іван Дідик і я. <>

Завершена увертюра була, коли досвітнє осіннє сяйво ледь-ледь пробивалося крізь затуманене вікно. Ми дописували останні такти оркестрових партій, коли до Віктора Степановича прийшли диригент Л. Брагінський та студент диригентсько-симфонічного відділу О. Кожухар».

Але набагато більше питань і припущень виникає після ознайомлення зі спогадами Віталія Хоменка:

«Те, про що я розповів, відноситься напевно, вже до початку 1932/33 учебного року. Принаймні, тоді ще не закінчився концертний сезон у Пролетарському саду — поруч з нинішньою філармонією. Саме там відбулася прем'єра “Героїчної увертюри”, здається, у виконанні симфонічного оркестру радіокомітету.

Ми, студенти музичного факультету, намагалися відвідувати не лише концерти, а й репетиції оркестру. Ось і тепер, дізнавшись, що має готуватися нова програма, ми пішли в парк.

Правду кажучи, я був здивований, побачивши за диригентським пультом Косенка. Знав я, що він чудовий піаніст (хоч у ті роки, як пригадується мені, він не дуже часто з'являвся на естраді, мені довелося його слухати тільки один або два рази, а про Косенка-диригента я раніше й не чув.

А от, виявляється, він ще й справжній диригент з чітким розумінням художнього завдання, з глибоким знанням оркестру, з виразними, стриманими жестами (В оригінальному тексті — «с выразительным, хотя и не подчеркнуто-картинным (говорю об этом как о достоинстве) жестом».).

Під час репетиції грали окремі уривки увертюри. Прогону всього твору того дня так і не було, та й часу бракувало — адже в програмі передбачалися й твори інших композиторів.

Репетиції тільки посилили інтерес до нового твору Косенка. Цілком природно, що через день всі ми були в парку.

“Героїчною увертюрою” розпочинався концерт».

У наведених спогадах — єдина відома на сьогодні згадка про публічні виступи композитора як симфонічного диригента, хоча, як відомо відповідну професійну підготовку він отримав у класі Миколи Черепніна. Цілком можливо, що саме почувши свій твір у виконанні, власне Віктор Косенко зробив скорочення, звичні за наступними інтерпретаціями й виданнями. На користь цього свідчить характер закреслень в оригінальному автографі партитури (зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського), аналогічним закресленням в інших рукописах композитора. Проте не виключено, що позначки могли бути зроблені й кимось з диригентів-виконавців.

UDC 78.041:78.071(477)Косенко

Olga Volosatych,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3713-4187>,

Candidate (PhD) of Art Studies, Associate Professor,

Associate Professor of the History,

Department Ukrainian Music and Musical Folklore,

P. I. Tchaikovskyi Ukrainian National Academy of Music,

Kyiv, Ukraine

e-mail: vololga7@gmail.com

«HEROIC OVERTURE» BY VIKTOR KOSENKO— FATE AND MYSTERIES

Some details of the writing history of the most famous symphonic works by Viktor Kosenko are considered, as well as different versions of its introduction into performing practice. Emphasis is placed, in particular, on the use of several versions of the text in the modern tradition, to some extent different from the author's manuscript.

Keywords: works by Viktor Kosenko, “Heroic overture”, Ukrainian musical culture of the first decades of the twentieth century.

УДК 78.03”18/19”(477.85:4):[378.6:78](477.85-25):780.616.432](043.2)

Гумінюк Станіслав Павлович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4756-4263>,

доктор мистецтва, викладач,

кафедра спеціального фортепіано №2,

Національна музична академія України імені П. І. Чайковського,

Доцент,

кафедра інструментально-виконавської майстерності,

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,

Київ, Україна

e-mail: stanislavguminiuk@gmail.com

ДЕЯКІ АСПЕКТИ МУЗИЧНОГО ЖИТТЯ БУКОВИНИ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

Розглянуто важливі координати розвитку музичного мистецтва Буковини впродовж ХІХ – першої половини ХХ ст. Доведено, що музична культура краю розвивалася в тісному контакті з європейськими композиторськими та виконавськими школами. Висвітлено діяльність Чернівецької консерваторії як важливої ланки музичної освіти регіону.

Ключові слова: буковинська музична культура, Чернівецька консерваторія, музична освіта, історія музичного мистецтва, фортепіанне мистецтво.

Звертаючись до досліджень щодо розвитку музичного мистецтва на Буковині, стає зрозумілим, що в порівнянні з детальним висвітленням загальноісторичних та літературних процесів, розвідки про музичну культуру та фортепіанне мистецтво зокрема, відрізняються фрагментарністю. Тим не менш, буковинська музична

культура має глибокі історичні корені та розгалужену систему музичної освіти. Пропонований матеріал фокусується на висвітленні деяких епізодів історії буковинського музичного мистецтва, які стали підґрунтям для діяльності Чернівецької консерваторії у 20-30-і роки ХХ ст.

Клавійно-струнні інструменти почали з'являтися з приходом на Буковину Австро-Угорської імперії. Перша згадка в друкованих джерелах про появу клавіру датується 1809 р. На початку ХІХ ст. на Буковині зустрічалися різні види фортепіано: спінет, клавесин, клавикорд, хамерклавір тощо. Судячи зі збережених з того часу надрукованих нот, перевага надавалася танцювальній музиці та творам популярних тоді композиторів Й. Ванхалля, І. Плеселя, В. Їровця, Д. Штейбельта, Й. Вайгля, Й. Ланнера. В цей час фортепіано згадується переважно як інструмент для акомпанементу та виконання невеликих нескладних п'єс. Початок інтенсивного розвитку музичного мистецтва на Буковині у 30-ті роки ХІХ ст. пов'язаний з діяльністю Грайнера, К. Кеніга, Ф. Паура, Ф. Кнапа, Ф. Конопасека, А. Боровського та Й. Ровінського. З концертами в Чернівцях виступали піаністи Л. Мейер, І. Тедеско. Розквіту музичної культури регіону сприяла творча діяльність К. Мікулі, уродженця Чернівців, талановитого учня Ф. Шопена. У 1848 р. К. Мікулі осів у Львові, де став ректором консерваторії (1858 – 1887 рр.), але часто навідувався у Чернівці і допомагав у музичному житті міста. Перша бібліотека Буковини (Наукова бібліотека Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича) була створена на кошти меценатів, серед яких був і К. Мікулі, який передав у фонд будівництва бібліотеки усю виручку від своїх зимових концертів 1850-1851 років. Пам'ятною датою в музичному житті Буковини залишилися відвідини Чернівців у 1847 р. Ф. Лістом. 22 травня він прибув до Чернівців і протягом тижня дав у залі готелю «Молдавія» два публічних концерти. У його виконанні прозвучали твори Ф. Шопена, Л. В. Бетховена, Дж. Россіні, Р. Шуберта. В додаток до програми композитор виконав кілька коломийок у власній обробці. Як зазначала тогочасна преса, гастрольні концерти Ф. Ліста стали новим поштовхом до подальшого пошвавлення музичного життя на Буковині.

Наступна яскрава сторінка буковинських музичних теренів – постать С. Воробкевича. Музичну освіту здобував приватно у професора Віденської консерваторії Ф. Кренна. У 1868 році склав іспит на звання викладача співу й регента хору у Віденській

консерваторії. Наставник для багатьох наступних поколінь музикантів (Ч. Порумбеску, Е. Мандичевський та ін.).

У 1862 р. було засновано «Товариство сприяння музичному мистецтву на Буковині». Ця організація фактично була міською філармонією. При ньому існувала також школа, яка відіграла значну роль у поширенні музичних знань та підготовці вчителів музики. У грудні 1877 р. було відкрито концертний зал (нині Чернівецька обласна філармонія ім. Д. Гнатюка), в тому числі завдяки зусиллям відомого музичного діяча з Праги А. Гржімалі, який у 1875 р. був запрошений керівником «Музичного товариства». Діяльність А. Гржімалі залишила глибокий слід у музичному житті усього краю. До приїзду в Чернівці А. Гржімалі працював диригентом симфонічних оркестрів у Роттердамі (Нідерланди) і Гетеборзі (Швеція), згодом повернувся на батьківщину, де очолив симфонічний оркестр чеського Національного театру.

Певну роль у музичному житті Буковини відіграв видатний композитор, один з основоположників румунської класичної музики Ч. Порумбеску. Музичну освіту здобув у К. Мікулі та С. Воробкевича. У 1875-1877 рр. працював диригентом хорового товариства та керівником робітничих хорів у Чернівцях. Був заарештований за участь у національно-визвольному русі під час австро-угорського панування. В 1879-1881 рр. навчався у Віденській консерваторії у А. Брукнера та Ф. Кренна, а також вдосконалював теорію з Є. Мандичевським.

Програми концертних сезонів 1862–1902 рр. «Музичного товариства» вражають. Фортепіанні концерти В. А. Моцарта, Л. Бетховена, К. Гуммеля, К. Вебера, Ф. Мендельсона, С. Геллера, Ф. Шопена, А. Дворжака, Е. Гріга, А. Рубінштейна.

В школі при «Музичному товаристві» освіту (під керівництвом С. Воробкевича та А. Гржімалі) отримав український і австрійський музикознавець, композитор, диригент, педагог, доктор музикознавства, працівник архіву Відня Є. Мандичевський. Він був відомим, шанованим і впливовим у австрійських, румунських та українських музичних колах. Його вчителями у Відні були Е. Ганслік, Р. Фукс, М. Ноттебом. Від 1875 р. мешкав у Відні та входив до найближчого оточення Й. Брамса. У 1896-1921 роках професор Академії музики та сценічного мистецтва Віденської консерваторії, де вів класи, інструментування, історії музики та композиції. Серед його учнів Г. Галь, К. Бьом, М. Каломіріс, Дж. Селл, А. Шнабель та

інші. Відомий дослідженнями та виданням творів Й. Гайдна, Й. Брамса, Р. Шуберта.

В другій половині XIX – на початку XX ст. музичні товариства Буковини організовували концерти драматичних акторів, відомих музикантів, солістів, співаків опери та оперети, хорів та оркестрів, місцевих та зарубіжних диригентів. Тому відчувалася необхідність створення в Чернівцях консерваторії музичного та драматичного мистецтва. Про фортепіанне мистецтво перших десятиліть XX ст. відомо не так багато. В цей час відомо про діяльність М. Левицького, який 1904 р. в Чернівцях організував першу на Буковині Музичну школу імені Миколи Лисенка, а з 1907 року був її директором. У школі викладалися теорія, історія музики, сольний спів, гра на фортепіано та скрипці. Завдяки йому уже на третьому році існування школи в ній навчалося понад 40 учнів. У 1905 році М. Левицький заснував «Товариство для плекання української пісні, музики і штуки драматичної», яке утримувало музичну школу, проводило концерти й драматичні вистави, мало нотну бібліотеку, популяризувало твори українських композиторів.

Діяльність освітніх та концертних закладів Буковини потребує перехресних архівних перевірок та уточнень, адже нестабільна політична ситуація регіону не сприяла збереженню напрацювань попередніх років. 10 вересня 1919 р. Південна та Північна Буковина відійшла до Королівства Румунії. В державному архіві Чернівецької області зберігається лист Державного міністра у справах Буковини від 27 червня 1923 р., направлений міністерству культури та мистецтва, про необхідність відкриття в Чернівцях музичної консерваторії, яка заслуговує на підтримку румунського міністерства в Бухаресті. В журналі «Glasul Bucovinei» від 3 лютого 1924 р. було опубліковано звернення про створення в Чернівцях Консерваторії Музичного та Драматичного Мистецтва. Очолив заклад А. Зіппа, директор Яської консерваторії. 10 листопада 1924 р. був прийнятий «акт про створення Консерваторії Музичного та Драматичного Мистецтва м. Чернівці».

Проіснувала музична консерваторія у Чернівцях недовго. В червні 1935 р. вона була ліквідована як державна установа, продовжуючи працювати як приватна консерваторія і припинила свою роботу у 1940 році з приходом радянської влади на Буковину. Серед викладачів піаністів відомо про діяльність Т. Тарнавського – піаніста та диригента, який очолював Чернівецьку консерваторію протягом декількох років. Один з його випускників - італійський

композитор, піаніст і музикознавець Р. Влад. Після закінчення закладу у Чернівцях, 1938 року виїхав до Риму, де був директором театру Ла Скала у Мілані, суперінтендантом Римського оперного театру, президентом Італійського товариства сучасної музики. Р. Влад є автором музики до 54 фільмів.

Короткий огляд важливих подій та яскравих особистостей музичного мистецтва Буковини відображає насичене мистецьке життя регіону. Багато фактів потребують подальшого вивчення та уточнення в архівах Австрії, Угорщини, Румунії та України. Проте, вже зараз окреслення поданих координат музичного життя Буковини XIX – першої половини XX ст. дає змогу відтворити співзвуччя культури краю загальноєвропейським процесам розвитку музичного мистецтва цього періоду.

UDC 78.03”18/19”(477.85:4):[378.6:78](477.85-25):780.616.432](043.2)

Stanislav Huminiuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4756-4263>,

Doctor of Musical Arts, Lecturer

Department at the Piano №2,

P. I. Tchaikovskyi Ukrainian National Academy of Music,

Associate Professor,

Department at the Instrumental Performance,

Borys Grinchenko Kyiv University,

Kyiv, Ukraine

e-mail: stanislavguminiuk@gmail.com

ASPECTS OF THE BUKOVINA’S MUSICAL LIFE DURING XIX – FIRST HALF OF XX CENTURIES

The issue highlights important coordinates of the development of the Bukovina’s musical life during XIX – first half of XX centuries. The musical culture of region considered in touch with European composer’s and performer’s schools. The activity of the Chernivtsi Conservatory was shown as an important line of musical education for the region.

Keywords: Bukovinian musical culture, Chernivtsi Conservatory, musical education, history of musical art, piano art.

УДК 78.783:09

Гусарчук Тетяна Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8067-4010>,

докторка мистецтвознавства, доцентка,

професорка,

кафедра історії української музики та музичної фольклористики,

Національна музична академія України імені П. І. Чайковського,

Київ, Україна

e-mail: tvhusarchuk@gmail.com

ТАЄМНИЦЯ ЛІТУРГІЇ ДО МАЖОР

Розглянуто історію маловідомого твору Артемія Веделя – Літургію св. Іоанна Золотоустого до мажор. Виокремлено питання, пов'язані з його створенням та функціонуванням. Відзначено специфіку побудови циклу та його стилістики. Проведено порівняння з іншим твором композитора цього жанру – Літургією мі-бемоль мажор. Висловлено міркування щодо нез'ясованих питань джерелознавчого змісту. Підкреслено особливості прем'єрного виконання твору.

Ключові слова: українська духовна хорова музика, літургійні цикли, творча спадщина Артемія Веделя, індивідуальний стиль, інтерпретація.

До числа циклічних духовних творів Артемія Веделя, як відомо, входять дві Літургії св. Іоанна Золотоустого – мі-бемоль мажорна, яка міститься в автографічній партитурі композитора, що зберігається в Інституті рукопису НБУ ім. В. Вернадського, та до мажорна, яка вперше була видана на початку ХХ століття в петербурзькому видавництві журналу «Музыка и пение» за редакцією Михайла Гольтисона. Виконавські долі цих творів склалися зовсім по-різному: якщо перша Літургія видавалася неодноразово, починаючи з 1911 року, виконувалася і була записана на аудіо-носії, то друга залишалася «на узбіччі» культурного обігу. Дотепер невідомі інші її видання, окрім збірки «Духовні твори Артемія Веделя» 2007 року, а також донедавна була відсутня інформація щодо її виконання. Тому справжньою подією стала прем'єра, яку можна вважати світовою, коли 18 червня 2023 року цей твір прозвучав під час недільного Богослужіння в Успенському соборі Свято-Успенської Києво-Печерської лаври у виконанні українського хору Києво-Печерської лаври та хору «Єдність» («United»). Виконання Літургії стало частиною творчого проекту аспіранта творчої аспірантури

Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського, диригента-хормейстера Владислава Лисенка.

Якщо мі-бемоль мажорна Літургія складається з кількох великих номерів – це найбільш драматургічно важливі піснеспіви, розраховані на виконання професійним хором (так званий «концертний варіант»), то до мажорну Літургію, яка містить сімнадцять піснеспівів, можна вважати повною. Зокрема, окрім центральних номерів, у ній також виписані екстенії – мирна, мала, сугуба, прохальна. Таким чином, текст Літургії до мажор являє собою стабільну «сітку» номерів. При цьому тут уже наявні нові ознаки, які відзначалися в Літургії Максима Березовського, – розспіваний у вільному метрі текст «Вірую», який є смисловою кульмінацією твору (тональність ре мажор), а також авторська музична інтерпретація молитви «Отче наш».

Тональний план циклу дуже розвинений: він включає всі тональності першого ступеня спорідненості, а ще – тональності мажоро-мінору (соль мінор, до мінор, мі-бемоль мажор). Композитор використовує як зв'язки, де відбуваються модуляційні переходи, так і метод зіставлення задля посилення контрасту (соль мінор у «Сугубій екстенії» – після до мажору, ля мінор у Херувимській пісні – після соль мінору, до мажор у «Благословен Грядий» – після до мінору).

Якщо Літургія мі-бемоль мажор за комплексом виражальних засобів є дуже близькою до духовних концертів композитора, переписаних в його автографічній партитурі (створені у 1793–1798 рр.), то Літургія до мажор помітно скромніша за вжитими засобами, зокрема щодо мелодичного руху. Однак за цією простотою стоїть глибина літургійного змісту і досконала літургійна драматургія. Ці риси циклу стали цілком очевидними, коли твір прозвучав повністю і до того ж – у відповідних умовах, тобто під час Богослужіння, справивши на присутніх у храмі глибокий катартичний вплив.

Через особливості стилістики Літургії до мажор у дослідників свого часу виникали правомірні сумніви щодо її авторства, адже, як відомо, ця проблема надзвичайно актуальна для творчої спадщини А. Веделя, а також деяких інших композиторів другої половини XVIII століття. Утім, низка ознак вказували на те, що авторську атрибуцію твору у друкованому джерелі початку XX століття встановлено правильною. Так, яскравою індивідуально-стильовою ознакою є переінтонування теми соль-мажорного піснеспіву

«Прийдіте, поклонімся» у піснеспіві «Отця і Сина», де вона звучить у соль мінорі у викладі для чоловічого терцету. До марків веделівського стилю також слід віднести і природну вокальність, і органічність втілення вербального тексту, і полярність молитовних станів, утілених у різних піснеспівах, а загалом – цілеспрямованість психологічного процесу, що засвідчує глибоку сакральність твору. Творчий почерк композитора також був виразно відчутний при виконанні – у повторах мінорних проникливих ектеній, які пронизували тканину твору, а також у кадансах.

У чому ж тоді полягає таємниця Літургії до мажор, якщо ми знімаємо проблему її авторства? Насправді із цим твором пов'язано ще кілька питань: чому, власне, вона саме така, тобто чому настільки відрізняється від більшості відомих нам творів Артемія Веделя; чому досі не вдалося віднайти її рукописні джерела, а також інші друквані видання; чому немає жодної інформації щодо її виконання та аудіо-записів; коли і за яких обставин її було створено; чи можна, враховуючи особливості її музичної мови, зокрема, відмінність від іншої Літургії, вважати її більш раннім твором композитора, і, відповідно, як коректно встановити номери для цих двох циклів: Літургія № 1 та Літургія № 2?

На жаль, сьогодні немає відповідей на більшість із цих питань, тому можемо висловити лише деякі міркування з цього приводу. По-перше, справді можливо, що цей твір належить ранньому періоду творчості композитора, однак можна припустити й іншу версію, а саме про те, що його було створено для якогось певного храму, а не для хорів, якими керував сам композитор і які відзначалися високим виконавським рівнем. На користь цієї гіпотези може свідчити той факт, що відомий політик і меценат Дмитро Трощинський придбав у Веделя дві повні служби, а у творчій спадщині митця сьогодні відомі тільки два таких цикли – «Всенощна» та саме ця Літургія до мажор. Отже, не виключено, що і писав останню композитор на замовлення Трощинського. Однак при цьому «Всенічна» – найбільший циклічний твір Веделя, що складається з 39 номерів, – є дуже складним для виконання, хоча, подібно до Літургії до мажор, теж відрізняється за стилістикою від найвідоміших концертів та деяких інших композицій. Тож навряд ці два цикли призначалися для одного й того ж церковного хору.

На користь раннього часу написання твору, а саме – під час служби А. Веделя у Москві, – може свідчити відсутність рукописних копій на території України, навіть у нотній бібліотеці Києво-

Могілянської академії, і, відповідно, відсутність видань в Україні на початку ХХ століття, аж до 2007 року, коли вийшла збірка «Духовні твори Артемія Веделя».

Відсутність аудіо-записів твору можна пояснити насамперед тим, що він, власне, не передбачає концертного виконання. Утім, до запису циклу міг би звернутися художній керівник Муніципального камерного хору «Київ» Микола Гобдич, адже у нього є досвід запису партесних Служб Божих за участю диякона. Однак диригент свідомо відмовився від виконання і запису цього твору через відсутність складних виконавських завдань.

Стосовно питання нумерації циклів варто підкреслити наступне. Оскільки нам невідомий час написання Літургії до мажор, хронологічний принцип тут не може бути застосований. У відомій збірці 2007 року «Духовні твори Артемія Веделя» Літургія мі-бемоль мажор має № 1, а Літургія до мажор – № 2, тому що було вирішено дотримати загальний принцип комплектації збірки, де спочатку вміщено твори з автографічної партитури А. Веделя (окремо – концерти з автографу, далі – інші концерти – за ступенем точності встановлення авторської атрибуції, окремо – літургійні цикли тощо). Отже, присвоєні номери тут не є раз і назавжди визначеними (окрім перших 12 концертів, номери який проставив сам композитор у своєму автографічному рукописі). Тому краще не вживати термінів «Перша літургія», «Друга літургія», а кожного разу, задля уникнення плутанини, зазначати тональність циклу.

Насамкінець відзначимо досконале виконання твору під орудою Владислава Лисенка, яке створило неймовірну духовну ауру. Символічно, що ця подія відбулася в неділю Всіх святих землі Української і саме у Києво-Печерській Лаврі – там, де композитор був послухником протягом зими – весни 1799 року. Як відомо, цей короткий період передував трагічним подіям у житті митця – арешту та ув'язненню. Тож можна вбачати торжество історичної справедливості у триумфальному поверненні важливої частки творчої спадщини композитора, а отже – його душі, у вже оновлену обитель, у драматичний час, який потребує від кожного з нас концентрації усіх духовних сил задля світлого майбутнього нашого народу.

UDC 78.783:09

Tetiana Husarchuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8067-4010>,

Doctor in Art Studies,

Docent, Professor,

Department of History of the Ukrainian Music and Musical Ethnology,

P. I. Tchaikovskyi Ukrainian National Academy of Music,

Kyiv, Ukraine

e-mail: tvhusarchuk@gmail.com

THE SECRET OF LITURGY C-DUR

The author reviews the history of the little-known work of Artemy Vedel. The “Liturgy of St. John the Baptist in C major” and highlights issues related to its creation and functioning. The specifics of the construction of the cycle and its stylistics are distinguished. The author also makes comparison with another work of the composer of this genre – “Liturgy in E-flat major” and makes considerations regarding unexplained issues of the source studies content. The features of the premiere performance of the overviewed work are emphasized.

Keywords: Ukrainian spiritual choral music, liturgies cycles, Artemij Vedel’s creative legacy, individual style, interpretation.

УДК 94(477)

Дояр Лариса Василівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0789-2462>,

кандидатка історичних наук, доцентка,

завідувачка відділу,

відділ «Державний архів друку»,

Державна наукова установа «Книжкова палата України імені Івана Федорова»,

Київ, Україна,

e-mail: lardoyar@ukr.net

УКРАЇНСЬКЕ МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО В АФІШНИХ ДРУКАХ УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ (1922–1932)

Пропонована стаття продовжує серію авторських студій, присвячених вивченню друкованих видань України ХХ ст. Спираючись на фонд образотворчих друків 1922–1932 рр., здійснено контент-аналіз постерних (афішних) видань Української Радянської Соціалістичної Республіки музичного змісту.

Ключові слова: музичне мистецтво, музичний концерт, анонс-афіша, Українська державна філармонія, Одеське філармонічне товариство.

Серед образотворчих друків міжвоєнного періоду доволі інформативно виглядають афішні видання, що закликали глядачів на музичні концерти. Друки, які сповіщали про названі заходи, були сповнені різними іменами, жанрами та виконавськими формами. Сольний виконавець Костянтин Паляєв (одночасно, професор Київського музичного технікуму) мету своїх концертів вбачав у тому, щоб ознайомити «маси робітництва з найцікавішими зразками української та російської романсової літератури (Державний архів друку Книжкової палати України. Фонд образотворчих видань 1922–1932 рр.). Його виступи в форматі радіо-театру відбувалися у супроводі піаніста, випускника Київської консерваторії, майбутнього теоретика ансамблевої гри Іллі Ісаковича Тамарова (1899–1966).

У фонді образотворчих друків за 1927 р. збережено програму 2-го концерту камерної співачки Лідії Вирлан, Остання під егідою Одеського філармонічного товариства виконувала твори на музику Р. Глієра, С. Танєєва, А. Дзегеленок, А. Лур'є, С. Прокоф'єва, І. Стравінського, А. Александрова. Вагомою музичною подією для міста Миколаєва став виступ всесвітньовідомого бас-соліста Олександра Батуріна. Разом зі скрипалькою Розою Уманською та піаністом В. Владимировим 9 серпня 1928 р. співак дав єдиний концерт у приміщенні Миколаївського міського театру імені Миколи Скрипника. В афіші повідомлялося, що Олександр Батурін набув світової слави у 24 роки! В січні 1929 р. в залі Київської консерваторії відбулися концерти оперної співачки (меццо-сопрано) Надії Вельтер. В афіші Української державної філармонії за 1932 р. подається інформація про блискучі концерти співака (бас-кантате) Івана Стешенка.

Анонс-афіша Одеського філармонічного товариства (ОФТ) повідомляла про концерт симфонічного оркестру під управлінням видатного диригента Арія Мойсейовича Пазовського (1887–1953). Серед поширених в Одесі заходів були концерти фортепіанної та скрипкової музики, де виступали В. Горовиць, Г. Нейгауз, В. Софроніцький, Н. Мильштейн, Н. Бліндер. Окрім того, у місті проходили вечори сонатної та єврейської музики, концерти для відпочивальників та членів клубу «Інтимники». 22 жовтня 1932 р. Українська державна філармонія організувала 1-й симфонічний

концерт власного оркестру у Харкові. На той момент колектив налічував 85 музикантів, а його диригентом був професор Я. Розенштейн. Ім'я видатного віолончеліста Якова Абрамовича Розенштейна (1887-1946) золотими літерами вписано в історію музичного мистецтва України. Митець був прославленим диригентом Харківського та Київського оперних театрів, засновником Харківського філармонічного оркестру, першим диригентом Симфонічного оркестру Українського радіо.

У 1929 р. у місті Сталіно гастролював «Державний квартет імені Чайковського» у складі Михайла Гарлицького, Бориса Епштейна, Ізяслава Дінова, Володимира Ципоріна, а у залі Одеської міської ради виступав знаменитий Державний квартет імені Вільйома у складі Ансельма Свирського (альт), Олександра Старосельського (2-га скрипка), Михайла Симкіна (1-ша скрипка), Петра Кутьїна (віолончель), які грали на старовинних інструментах твори знаменитих французьких і італійських майстрів! На початку 1930 р. Українська державна філармонія анонсувала виступ італійського піаніста Карло Цеккі, а в листопаді 1932 р. у Харкові відбулися концерти українського піаніста (вихідця з Житомира), колишнього студента Київської консерваторії Натана Юхимовича Перельмана (1906-2002).

Популяризацією музичного мистецтва серед населення займалося Державне концертне бюро. Останнє поширювало абонементи на багаторазове відвідування концертів класичної музики за пільговою ціною. Так, сезон 1927-1928 рр. передбачав концерти за участю віолончеліста Жозефа Сігетті та піаніста Ігнаца Штрасфогеля. В програмі їх виступів були твори Кореллі, Баха, Моцарта, Бели Барток, Шимановського, де Фалля Крейсера. Користуючись абонементом, шанувальники музики могли послухати симфонічні оркестри під диригуванням Оскара Фріда, Фріца Стідрі, Миколи Малько; насолодитися сольним співом В. І. Началова, оперними аріями у виконанні тенора Д. Смірнова; послухати концерт Петрі-Задора, для двох роялів; ознайомитися з грою на клавесині у виконанні Аліси Елерс; послухати першу гітару світу Андре Сеговія, піаністів Любку Колессу та Мікаеля Задору.

12–13 травня 1928 р. у Маріуполі відбулися гастролі виконавця єврейських пісень А. А. Шолоши. Артист виступав у приміщенні «Зимового театру», анонс його виступів (накладом у 1,5 тис. примірників) здійснила друкарня видавництва «Наша правда».

У 1930 р. у Першотравенську виступала виконавиця жанрових та етнографічних пісень С. В. Ребікова.

Анонс виступу бандуристів у складі таких виконавців, як Бартошевський, Борець, Копан, Яценко, Данилевський, Комаренко, Дзюбенко, Андрійчик був уміщений в афіші «Концерт Першої Української художньої капели», виданій 4-ою друкарнею Києва накладом у 500 примірників. Афіша «Бандурист-новатор Іван Мартинович Коронний» демонструє фото музиканта, а також надає інформацію про те, що він був сатириком і гумористом. Плакат був виданий Харківським «Маспромкомбінатом», невеликим (у 300 примірників) накладом. Оскільки довоєнна творчість харків'янина І. М. Коронного (1899–1964) до сьогодні залишається малодослідженою, з афіші можна дізнатися додаткові факти з біографії музиканта. До складу іншого ансамблю бандуристів входили виконавці партій сопрано (О. І. Віноградова, О. Е. Куніцина), меццо-сопрано (А. І. Морозова, Л. І. Бобова), тенори (М. І. Працько, М. В. Скиба), басы (С. І. Луговий, О. І. Гірняк). Усі вони, вочевидь, були талановитими оперними співаками, однак, оприлюдненою є лише біографія виконавиці Олени Іванівни Віноградової (1902–1976). Як повідомляється у тексті афіші, репертуар харківських бандуристів складався з «індустріальних, комуністських, антирелігійних, червоноармійських, виробничих, народних, класичних пісень» та «оригінальних творів українських, російських та європейських композиторів». 20 листопада 1932 р. під егідою Державної української філармонії на сцені театру «Березіль» відбувся концерт «Державної української столичної капели під диригуванням О. Брижахи». Слід зазначити, що жертва сталінського терору Олександр Прокопович Брижаха (1896–1938) був відомим музичним діячем свого часу та диригентом Харківської хорової капели.

Отже, у розвиткові музичного мистецтва України 1922–1932-х рр. цілком очевидними були плідна робота філармонічних установ, розмаїття жанрів, видів та форм виконання, тісні зв'язки українського музичного мистецтва зі світовими майстрами цієї галузі.

UDC 94(477)

Larisa Doiar,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0789-2462>,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,

Head of the Department,

Department of the «State Print Archive»,

State Scientific Institution "Book Chamber of Ukraine Named After Ivan Fedorov",

Kyiv, Ukraine,

e-mail: lardoyar@ukr.net

UKRAINIAN MUSICAL ART IN POSTER PRINTS OF THE UKRAINIAN SOVIET SOCIALIST REPUBLIC (1922-1932)

The presented article continues a series of author's studies devoted to the study of printed editions of Ukraine of the 20th century. Relying on the fund of pictorial prints of 1922-1932, the author carried out a content analysis of poster (poster) editions of the Ukrainian Soviet Socialist Republic of musical content.

Keywords: musical art, musical concert, announcement poster, Ukrainian State Philharmonic, Odessa Philharmonic Society.

УДК 39. (477.83)

Дубровіна Ірина Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6676-4789>,

кандидатка педагогічних наук, доцентка,

наукова співробітниця,

відділ музичних фондів,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: dubrovinaiv@nbuv.gov.ua

ОЛЕКСАНДР ОЛЕСЬ ТА КИРИЛО СТЕЦЕНКО: ТВОРЧИЙ ПЕРЕТИН

Проаналізовано окремі сторінки співпраці митців О. Олесь та К. Стеценка з метою переосмислення вітчизняної літературно-музичної спадщини кінця ХІХ– початку ХХ століття.

Ключові слова: символізм, український романс, хорова спадщина, співпраця митців.

В історії української культури є постаті, творчість яких настільки багатогранна і вагома, що потребує різностороннього дослідження і ретельного аналізу. Час від часу відбувається переосмислення масштабів діяльності митців, нерідко для цього необхідне відокремлення та висвітлення деяких сторінок їхнього творчого шляху.

Творчість Олександра Олеся (спр. Олександр Іванович Кандиба 1878–1944), поета-символіста, драматурга, громадського діяча «сповнена загадкових ритмів мелодій, тонів і справді моцартівської легкості» (за висловом І. Цуркана) стала невичерпним джерелом для композиторів. Адже синтез музики та поетичного слова були єдиним цілим для поета. Музикознавці нараховують більше ста композиторів, які поклали Олесеві рядки на музику, створивши музичні твори різних жанрів: солоспіви, хори, мелодекламації, опери, музика до вистав, пісні для дітей. Поезія Олеся багатобарвна – в ній і біль, і скорбота, і натхнення, і надія, і любов. Секрет популярності віршів Олеся серед композиторів полягає, певно, не лише в «пісенності» поетичного складу, ритмічності та музикальності, а й у самоусвідомленні ним себе «як співця», у широко вживаних у поезії митця зворотах, таких як: «срібні акорди», «звуки ніжні», «хвилі пісень», «серце заспівало», «недоспівані пісні» та ін. Можливо тому його поезія сприймалася композиторами як «своєрідна душевна сповідь, щоденник яскравих непересічних вражень» (Макарова В., Макарова Л. І слово в пісні відгукнеться...: Суми : Собор, 2003. С. 95). З листа Олеся до дружини (Віри Антонівни Кандиби) ми дізнаємося про зустріч поета з композитором К. Стеценком, який у той час працював над музикою до його творів: «Вчора був у Стеценка. «Тополенька» чарівна, гарні й інші речі. «Айстри» Лисенка хороші наприкінці, початок у надто швидкому темпі» (Адаменко А. Г. Архів О. І. Олеся (Кандиби). Збірка оглядів фондів відділу рукописів ЦНБ. К., 1962. С. 19–28). Тобто з листування ми можемо зробити висновки, що поет мав змогу почути музичні твори покладені на власну поезію у виконанні К. Стеценка, міг висловлювати власну точку зору та оцінювати композиції.

Кирило Стеценко (1882–1922) – видатний композитор, хормейстер, педагог, науковець, громадський діяч, музикознавець, публіцист. Як зазначає дослідниця Ніна Королюк, «продовживши традиції М. Лисенка у зверненні до історичної та громадянської тематики, композитор заглибився у внутрішній світ людини з усією його складністю і неповторністю» (Королюк Н. Корифеї української

хорової культури ХХ століття. Київ : Муз. Україна, 1994. С. 40). Вокальна творчість видатного українського композитора К. Стеценка вирізняється яскравою самобутністю – різноманітна та лірична, багата щодо стилевих та образних напрямів, жанрових різновидів, інноваційних композиторських прийомів. Саме Кирилу Стеценку належить найбільша кількість музичних інтерпретацій поетичного слова О. Олесья, можливо через те, що лірика – його рідна стихія. На думку дослідниці О. Мірошникової, «темпераменту Стеценка-композитора, Стеценка-диригента були близькі ліричні твори: вони звучали у нього особливо виразно» (Мірошникова О. К. Г. Стеценко як хоровий диригент. Українське музикознавство. № 3. Музична Україна, Київ, 1968. С. 215). Певно тому він зміг майстерно досягнути глибину Олесєвого слова, втілити у звуках неповторне розуміння його поетичних образів та тонких емоційних нюансів. Так, наприклад, хор «Усе жило, усе цвіло» вражає експресією тужливої партії сопрано, що нагадує сумні народні мелодії, контрастні інтонаційні фарби. Серед кращих зразків філософської лірики К. Стеценка – хор «Над нами ніч» на слова О. Олесья. Романтичне переживання образів природи, «болісні переживання» внутрішніх мук людини, що страждає від суворої дійсності, протиставлення світла та тіні, добра та зла, реального та уявного – все це довершено композитор змальовує мистецькою палітрою. Яскрава мелодика та багаті гармонічні звороти, застосування народних діатонічних ладів, щедре використання гармонії робить його перлиною української лірики. На думку Л. Пархоменко, солоспіви Стеценка саме на слова Олесья «дозволили створити ліричні композиції з поглибленим психологізмом, вишуканою поетичністю або драматизмом» (Пархоменко Л. О. Кирило Стеценко. Київ: Муз. Україна, 2009. С. 213)).

Як писав М. Грушевський, «хто чув хоча б один раз виконання хорів Стеценка до чудових Олесєвих віршів «Живи Україно» та «Україно Мати», тому не треба з'ясовувати політичні симпатії покинутого нас великого музиканта» (Грушевський М. Поезія Олесья. Українське слово: хрестоматія укр. літ-ри та літ. критики ХХ ст.: у 3 кн. Київ : Рось, 1994. Кн. 1. С. 257–265).

У фондах інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського зберігаються гімни К. Стеценка. Цікаво, що композитор окрім фортепіано використовував і скрипковий супровід у солоспіві, що надавало йому щемлячого одкровення та близькості зі слухачем. Для прикладу, романси на слова О. Олесья «Порвалися

струни» та «Гроза пройшла» відрізняє «приваблююча сила у ширій наспівній мелодиці, сповненій душевної теплоти, глибокого ліризму та яскравого національного колориту» (Фільц Б. Український радянський романс. Київ «Наукова думка», 1970. С.55).

У відділі музичних фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського зберігаються першодруки – дванадцять видань К. Стеценка з нотної серії «Твори Українських композиторів», що підготовлені видавництвом «Дніпросоюз» («Губсоюз»), серед них «Живи, Україно!» (1921), «І ви покинули» (1921), «Над нами ніч» (1921), «Сонце на обрії» (1921). На жаль, одинадцять видань серії «Творчість Українських композиторів» надруковані не були, зокрема марш К. Стеценка для мішаного хору «Покинь, мій синочку, ридати» на слова О. Олеся (Савченко І. Видавнича діяльність Кирила Стеценка у Дніпровському союзі споживачів союзів України. Науково-інформаційний бюлетень № 4 Меморіального музею К. Стеценка у с. Веприк. 2012. С.27–31). У серії «Українська музична бібліотека» опубліковано наступні солоспіви К. Стеценка на слова О. Олеся: «Коли вже ти, сонечко, мені зійдеш» (1919), «Хтось постукав в моє серце» (1919), «Чому: Чому я барвінком в гаю не стелюсь? (1919)», «І Ви покинули» (1921), «Над нами ніч» (1921), «Сонце на обрії» (1921).

Отже, музична спадщина К. Стеценка на слова О. Олеся є зразком високого мистецтва вокальної музики, адже вона дійсно збагатила скарбницю вітчизняної музичної культури.

UDC 39. (477.83)

Iryna Dubrovina,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6676-4789>,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Senior Research Associate,

Department Music Books and Collections,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: dubrovinaiv@nbuv.gov.ua

OLEKSANDR OLES AND KYRYLO STETSENKO: CREATIVE INTERSECTION

Separate pages of the collaboration of artists O. Oles and K. Stetsenko are analyzed with the aim of rethinking the national literary and musical heritage of the end of the 19th – beginning of the 20th century.

Keywords: symbolism, Ukrainian romance, choral heritage, collaboration of artists.

УДК 78.03:314.743 (430)

Дутчак Віолетта Григорівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6050-4698>,

докторка мистецтвознавства, професорка,

завідувачка кафедри,

кафедра музичної україністики та

народно-інструментального мистецтва,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,

Івано-Франківськ, Україна

e-mail: violetta.dutchak@pnu.edu.ua

Касьяненко Ростислав Юрійович,

ORCID <https://orcid.org/0009-0007-5497-4635>,

магістр мистецтв,

український та німецький журналіст, архіваріус,

Український Вільний Університет,

Мюнхен, Німеччина

e-mail: formul3@gmail.com

ДОСЛІДЖЕННЯ МУЗИЧНОЇ СПАДЩИНИ АРХІВУ УКРАЇНСЬКОГО ВІЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ: ІСТОРІЯ, ПОСТАТІ, ВІДКРИТТЯ

У дослідженні представлено аналіз музичних вимірів документів Архіву Українського Вільного Університету (Мюнхен, Німеччина). Визначено основні напрями музичних документів архіву: наукових досліджень (дисертацій); нотних видань (партитур, збірників, підручників); аудіо-колекції.

Ключові слова: Український Вільний Університет, Архів УВУ, музичний нотний архів, аудіо-колекція.

Однією з найстаріших українських інституцій Західної Європи є Український Вільний Університет (УВУ), який вже понад сто років (з 1921 р.) презентує як навчально-освітній, так і напрям ґрунтовної наукової діяльності. Поряд з цим УВУ на сьогодні залишається потужним осередком по збору, збереженню та поширенню здобутків національно-культурної спадщини українців.

Слід зауважити, що серед фундаторів УВУ були не лише науковці, політичні діячі та педагоги, але й митці, зокрема відомий український співак Олександр Мишуга, який заснував ряд стипендій для студентів закладу. Політичний діяч, історик мистецтва і театру Дмитро Антонович, який тричі був обраний ректором УВУ (1928–1930, 1937–1938), не лише читав лекційні курси в університеті, але й опублікував лекції з історії українського мистецтва, українського театру. Музикознавець Федір Стешко викладав в УВУ протягом 20 років (1924–1944), читав ряд дисциплін з теорії та історії музики.

Серед музичної спадщини архіву Українського Вільного Університету слід відзначити три напрями:

- Наукові дослідження, здійснені у формі видань та рукописів, зокрема магістерських та докторських праць, захищених в УВУ (музичної або міждисциплінарної, дотичної до музичної, тематики).

- Нотні рукописи і видання (підручників, партитур, інструментальних і хорових поголосників) композиторів та виконавців.

- Аудіо-колекція звукозаписів.

Розглянемо більш детально кожний з них.

В Архіві УВУ зберігаються всі захищені магістерські та докторські праці, зокрема й мистецтвознавчого характеру. Тут були захищені музикознавчі дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії: Зеновія Лиська (1926); Стефанії Туркевич-Лісовської (1927); Омеляна Нижанківського (1951), Зиновія Лиська (1952); Ігоря Соневицького (1962); Романа Придаткевича (1967); Андрія Шуля (1971); Аристида Вирсти (1974); Олени Квірмбах-Сидоренко (1974); Андріана Бриттана (2005); Люби Жук (2007); Ярослава Щура (2007) та ін. Всі ці дисертації у більшості присвячені українській музиці, музичній компаративістиці та міждисциплінарним дослідженням.

Серед нотного архіву в Українському Вільному Університеті знаходяться унікальні рукописні та друквані видання, здійснені музичними діячами в еміграції та Україні. Їх часова репрезентація охоплює все ХХ і початок ХХІ ст. Зокрема, слід відзначити таборові видання 40-вих рр. – збірники народних пісень, пісень січових стрільців, УПА, рукопис Школи гри на бандурі невідомого автора (1951 р., Аугсбург). Також доступні для опрацювання твори М. Гайворонського (Збірник для молоді), колядки і щедрівки в обробці О. Кошиця, духовні твори М. Вербицького, обробки для хору М. Лисенка та ін.

Окремо в Архіві УВУ знаходяться папки нотних матеріалів, які вміщують друковані видання, здійснені за кордоном, та рукописи (партитури і поголосники). Загалом, серед них слід відзначити: перше посмертне видання повного зібрання творів Олександра Кошиця, здійснене у Вінніпегу (Канада) упродовж 1947–1953 рр. (з 12 випусків є 9); видання (партитура і поголосники) двох струнних квартетів Л. ван Бетговена, присвячені Андрію Разумовському; збірники камерно-вокальних та камерно-інструментальних творів В. Шутя, О. Бобикевича, В. Сидоренка; хорові твори О. Залеського; служба Божа (Літургія), упорядкована О. Плешкевичем; Кантата С. Яременка на вірші Я. Славутича «Завойовники прерій»; духовні концерти невідомих авторів XVII–XVIII ст. для різного складу (дитячих та чоловічих голосів), видані в Нідерландах та Канаді та ін. Також до уваги дослідників – рукописи С. Ластовича-Чулівського («Листи про бандуру»), школа гри на бандурі Г. Хоткевича (перевидана управою Капели бандуристів ім. Т. Шевченка в США); збірники фольклорних записів русинських пісень В. Жганеца (Хорватія), ін.

Серед записів аудіо-архіву представлена унікальна колекція виняткових музичних подій, зафіксована радіо-операторами й журналістами української редакції «Радіо Свобода», що упродовж 1954–1995 рр. функціонувала в Мюнхені. Саме ця колекція та записи окремих приватних осіб сформували основний масив аудіо-записів Архіву УВУ. Їх часові координати – 50–90-ті роки XX століття, а територіальний – Західна Європа, Канада, США.

Звукозаписи архіву – свідчення активної культурно-мистецької діяльності Українського Вільного Університету, представники якого найчастіше виступали ініціаторами та співорганізаторами більшості заходів. Серед них – концерти і зустрічі, навчальні курси з української мови, літератури, історії та філософії. Оригінали цих записів збережені на плівкових аналогових носіях (касети та бобіни). Загалом у реєстрі представлено 830 найменувань записів – переважно без уточнення, а частково з пов'язаними окремими прізвищами композиторів, письменників, виконавців, акторів і читців, святковими подіями, музичними колективами, концертами тощо.

У грудні 2022 року був підписаний Меморандум про співпрацю між Прикарпатським національним університетом імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, Україна) та Українським Вільним Університетом (Мюнхен, Німеччина), що передбачає реалізацію міжнародного наукового проєкту «Українська культурно-мистецька спадщина у фондах Архіву Українського Вільного Університету:

оцифрування і наукове осмислення». З січня 2023 р. професори кафедри музичної україністики та народно-інструментального мистецтва Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Віолетта Дутчак та Мирон Черепанин проаналізували стан якості записів, підбрали відповідну аналогову апаратуру та програмне забезпечення для процесу оцифрування записів. Загалом реалізація перших етапів проєкту дозволила виявити й оцифрувати біля 500 плівок із музичними записами. Проте, кожен із аудіо-файлів потребує уточнення чи ідентифікації місця й часу запису, переліку музичних творів, їх композиторів-авторів та виконавців.

Фіксація концертів, організованих Українським Вільним Університетом, для музичних передач української редакції Радіо «Свобода» кінця 50-тих – початку 90-х рр. ХХ ст., містять вагомий матеріал про співаків (К. Чічки-Андрієнка, Й. Гошуляка, М. Мінського та ін.), бандуристів (З.Штокалка, В. Луціва, А. Горняткевича, Ю. Дубицького, ансамблів бандуристів Польщі – Гданська і Перемишля, учасників курсів гри на бандурі при УВУ), хорові колективи (Візантійський хор, Капела бандуристів ім. Т. Шевченка, хори «Діброва», «Журавлі»), інтерв'ю з солістами та диригентами (Г. Китагим, М. Дейчаківським та ін.), їх репертуар певного історичного періоду. Окрім того цей аудіо-архів засвідчує провідні тенденції специфіки організації культурно-мистецького життя за кордоном періоду кінця 50-тих – початку 90-тих рр., форми комунікації зі слухачами, засоби популяризації української національної музичної культури, мови, композиторських та виконавських здобутків.

Прогнозованим результатом реалізації завдань Меморандуму між навчальними закладами Німеччини (Український Вільний Університет) та України (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника) постане новий упорядкований аудіо-архів з детальним систематизованим каталогом аудіо-матеріалів та можливостями доступу нових дослідників до раритетних звукозаписів, їх наукового й культурно-мистецького осмислення, появи нових наукових публікацій та матеріалів для навчальних курсів.

UDC 78.03:314.743 (430)

Violetta Dutchak,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6050-4698>,

Doctor of Arts, Professor,

Head of the Department,

Department of Ukrainian Musical Studies and Folk-Instrumental Art,

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,

Ivano-Frankivsk, Ukraine

e-mail: violetta.dutchak@pnu.edu.ua

Rostyslav Kasyanenko,

ORCID <https://orcid.org/0009-0007-5497-4635>,

Master of Arts,

Ukrainian and German Journalist,

Archivist of the Ukrainian Free University,

Munich, Germany

e-mail: formul3@gmail.com

RESEARCH OF THE MUSICAL HERITAGE OF THE UKRAINIAN FREE UNIVERSITY ARCHIVE: HISTORY, CHARACTERS, DISCOVERIES

The authors analyze the musical value of the Ukrainian Free University (Munich, Germany) archival funds. The main directions of the archive's musical documents have been identified: scientific research (dissertations); sheet music publications (scores, collections, textbooks); audio collections.

Keywords: Ukrainian Free University, UFU Archive, UFU musical heritage, Munich audio collection.

УДК 780.6:37

Жуков Василь Павлович,

ORCID <http://orcid.org/0000-0002-7845-6222>,

доктор філософії, доцент,

доцент, кафедра музичного мистецтва,

координатор з виховної роботи,

факультет мистецтв,

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,

Харків, Україна

e-mail: vasil.zhukov@hnpu.edu.ua

ДОСВІД УКРАЇНСЬКО-КИТАЙСЬКОЇ СПІВПРАЦІ У ГАЛУЗІ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВИКОНАВЦІВ НА ЦИМБАЛОПОДІБНИХ ІНСТРУМЕНТАХ

Розглянуто досвід українсько-китайської співпраці у галузі музичної культури на прикладі творчої взаємодії виконавців на цимбалоподібних інструментах. Доведено, що синергія мистецького партнерства у галузі музикальної культури може стати потенційним фундаментом міцних міжнародних зв'язків. Висвітлено співдружню творчу дію та сумісну концертну діяльність виконавців на цимбалоподібних інструментах України і Китайської народної республіки.

Ключові слова: Україна, КНР, співпраця, музична культура, творча взаємодія, концертні цимбали, янцинь.

На сьогоднішній час міжнародне суспільство прикладає значні зусилля у соціально-гуманітарній сфері щодо налагодження тісних взаємозв'язків між різними країнами та багатьма народами земної кулі. Яскравим та добродійним прикладом такого досвіду стала українсько-китайська співпраця у галузі музичної культури виконавців на цимбалоподібних інструментах.

Ми можемо стверджувати, що китайський музичний інструмент янцинь досить близький за своїми особливостями та характеристиками до поширених у сучасній Україні угорських цимбалів системи Й. Шунди (*далі – концертні цимбали*). Але фактом є перевага сольного виконавства на янцині над грою з супроводом, він має достатньо широкий діапазон 4–5,5 октав. Також відомим фактом є його широке розповсюдження у КНР – навіть в кожному музичному навчальному закладі є клас навчання грі на янцині. Світу відомі імена таких фахівців як професори Ксуешенг Цянґ та Лю Юнінг. Саме з ім'ям останньої виконавиці на янцині пов'язано тісну творчу взаємодію і співпрацю українських музикантів, а також знайомство з дивовижним інструментом китайської музичної культури.

Перше незабутнє знайомство широкого кола українських музикантів з представниками китайської школи виконавства на янцині відбулося у 2001 році у славетному місті Львові, яке зустрічало у себе гостей з усього світу, саме тієї осені пройшов VI Світовий конгрес цимбалістів. На конгресі були представлені

концертні програми представників різних національних виконавських шкіл цимбалоподібних інструментів.

День, коли на сцені Львівського Палацу Мистецтв свою виконавську майстерність презентувала китайська школа виконавства гри на янціні на чолі з Лю Юнінг, всі, хто був у концертному залі, запам'ятали на довго. Починаючи з зовнішнього вигляду артистів, які були одягнені в яскраві китайські національні костюми, до віртуозної та неймовірно тонкої гри від самих маленьких представників делегації і самої Лю Юнінг. Зовнішньо неймовірно легка гра виконавців на янціні, тонкими та майже не помітними пальцятками, наповнювала величезний зал Палацу національною китайською музикою та музикою класичних та сучасних композиторів КНР. Безперечно всі присутні визнали потужний потенціал та самобутність китайської виконавської школи.

Наступний візит в Україну китайської виконавиці відзначився серією концертів по західно-українським містам у 2006 році під назвою «Світ цимбалів». Програму циклу концертів презентували представники львівської школи виконавства гри на концертних цимбалах – Тарас Баран (1959–2018, відомий український музикант та громадський діяч), його учні та гостя з Китаю. Лю Юнінг як і під час візиту до України привезла програму з китайської народної музики та оригінальні твори китайських композиторів. Її виступ як завжди був незвичний та цікавий не тільки для музикантів і фахівців, але й для широкого кола слухачів. Одним з найяскравіших став дует Тараса Барана та Лю Юнінг. Звучання всім відомого та віртуозного «Жайворонку» в поєднанні двох національних шкіл виконавства, двох світів – концертних цимбалів та янціня вразили всіх присутніх.

Цей візит, на нашу думку, став знаковим з точки зору культурного обміну. По-перше, Лю Юнінг придбала для себе концертні цимбали, а студент Тараса Барана став володарем китайського янціня. Це стало першим кроком до оволодіння представниками двох національних шкіл виконавства іншим видом цимбалоподібного інструменту.

По-друге, після цього історичного візиту для світового цимбального мистецтва, до Львівської національної музичної академії імені Миколи Лисенка на навчання у клас професора Тараса Барана приїзять студентки із КНР – Хань Сяоцзяо та Жень Цзяці. Протягом років навчання у музичній академії вони віртуозно опановують гру на концертних цимбалах, знайомляться

з оригінальним цимбальним репертуаром. В їх інтерпретаціях звучить музика українських композиторів.

Так у 2013 році у місті Луцьку відбувся концерт під все тією ж назвою «Світ цимбалів». Ідеєю його стало презентація цимбального мистецтва від суто автентичного виконавства до зразків академічного мистецтва на двох видах інструментів – концертних цимбалах та янціні. Для нас суттєвим стає виконання китайськими музикантами своєї національної музики на янціні. В їх виконанні прозвучала музика на основі народних пісень та твори сучасних китайських композиторів. Легкий звук янціня, який струмком розходився по концертній залі, надавав слухачам медитативні моменти після насиченого звучання концертних цимбалів та дзвінкої і яскравої гри на українських традиційних цимбалах.

Так само проект «Світ цимбалів», який відбувся весною 2013 року, став яскравою подією і у концертному житті міста Харкова. Яка роль янціню була саме в цьому творчому проекті? На нашу думку, звернення музикантів саме до цього інструменту в той вечір можна розглядати з двох позицій. Перша, це гра студентки-китайки Жень Цзяці зі Львова на янціні своєї колоритної національної народної музики, що особливо чудово було презентовано. Але спочатку виконавиця інтерпретувала на концертних цимбалах яскраву музику харківського композитора Анатолія Гайденка, а потім пересівши за китайський інструмент зовсім з іншого боку презентувала свою виконавську майстерність.

Друга позиція, на нашу думку, це використання янціня для імітації старовинного інструменту. В рамках творчого проекту прозвучала барочна музика. На сцені був камерний оркестр, у складі якого був представлений клавесин, а соло зіграно на мандоліні та на янціні. Саме тембр останнього органічно злився з іншими тембрами в інтерпретації чарівної та натхненої музики бароко.

Починаючи з 2001 року, після VI Світового конгресу цимбалістів, український музичний світ познайомився з китайським музичним інструментом янцінь, який став епізодичним учасником українського концертного життя. Характерним стало виконання на ньому китайськими музикантами національної музики КНР та оригінальної музики китайських композиторів, а як виключення є використання цього інструменту українськими музикантами для тембрової імітації старовинних клавішних інструментів.

Отже, цікавий та корисний досвід українсько-китайської співпраці – творчої взаємодії виконавців на цимбалоподібних

інструментах, може стати потенційним фундаментом міцних міжнародних зв'язків у галузі музичної культури між Україною та Китайською народною республікою, а також інших країн і безлічі народів світу.

UDC 780.6:37

Vasyl Zhukov,

ORCID <http://orcid.org/0000-0002-7845-6222>,

PhD of Educational & Pedagogical Sciences, Docent,

Docent of the Department of Musical Art,

Coordinator of Educational Work of the Faculty of Arts,

H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University,

Kharkiv, Ukraine

e-mail: vasil.zhukov@hnpu.edu.ua

**EXPERIENCE OF UKRAINIAN-CHINESE COOPERATION
IN THE FIELD OF MUSIC CULTURE USING THE EXAMPLE
OF CREATIVE INTERACTION OF PERFORMERS
ON CYMBAL-LIKE INSTRUMENTS**

The experience of Ukrainian-Chinese cooperation in the field of musical culture is considered, using the example of the creative interaction of performers on cymbal-like instruments. It has been proven that the synergy of artistic partnership in the field of musical culture can become a potential foundation for strong international ties. The joint creative activity and joint concert activity of performers on cymbal-like instruments of Ukraine and the People's Republic of China are highlighted.

Keywords: Ukraine, PRC, cooperation, musical culture, creative interaction, concert cymbals, yangqin.

УДК 783.65 (477)

Зосім Ольга Леонідівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7546-094X>,

докторка мистецтвознавства, професорка,

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв,

Київ, Україна

e-mail: olgazosim70@gmail.com

**ЖАНРОВІ ДЕФІНІЦІЇ ПІСЕННИХ ТВОРІВ
У ВИДАННЯХ «БОГОГЛАСНИКА»**

В українських рукописних співаниках XVII–XVIII ст. ми знаходимо доволі багато визначень духовних пісень, серед яких найбільш поширеним була пісня, що стала базовою у першому виданні почаївського «Богогласника» (1790–1791). Низка пісень цього друку мала інші дефініції, з яких жанровими визначеннями є гімн (*hymnus*) і концерт. Богогласникова едиційна традиція кінця XVIII – XIX ст. засвідчила тяжіння до жанрової уніфікації духовнопісенних творів, при цьому в почаївських виданнях вона не була тотальною, що відображає полімовність, поліконфесійність, поліжанровість української духовної піснетворчості, тоді як львівські друки другої половини XIX ст. цю особливість нівелювали, тим самим торуючи шлях до православних русифікаторських видань «Богогласника» кінця XIX – початку XX ст., в яких було вилучено все католицьке та українське.

Ключові слова: українська духовнопісенна традиція, «Богогласник», жанрові дефініції духовних пісень, термінологічна уніфікація.

В українських рукописних співаниках XVII–XVIII ст. ми знаходимо різні визначення духовних пісень: пісня (пѣснь), псалма (псалма, псалма), пѣніє, епѣзодіон, трен, аплявз (апплявз, апплавз), хвала, похвала, танец, гімн, *hymnus*, *cantio*, *lamentum*, плач, реап; псалтирні пісні позначалися терміном псалом або псалом Давыдов. Серед зазначених дефініцій найбільш поширеною була пісня (пѣснь), дещо менше використовувалося визначення псалма (псалма, псалма). Обидві назви закріпилися в українській музичній традиції – пісня в письмовій, псалма – в усній.

Жанрова дефініція пѣснь стала базовою у виданнях «Богогласника», однак вона не була єдиною. Наведемо приклади пісенних творів, що мають інше жанрове визначення (нумерація за першим виданням «Богогласника» (1790–1791)): концерт (№ 127), *hymnus* (№ 207), *hymnus/пѣснь* (№ 219), *pożegnanie* (№ 225), плач (№ 226), жаль (№ 227), *hymnus* (№ 228). Усі зазначені твори, окрім першого, тематично належать до покаючих пісень. Жанрове визначення *hymnus* використано в латиномовних творах (№№ 207, 228), *pożegnanie* – у польськомовній пісні (№ 225), подвійна дефініція *hymnus/пѣснь* – у двомовній (латинські строфи чергуються з українськими) пісні (№ 219). При цьому *pożegnanie*, плач і жаль важко назвати жанровими дефініціями, бо вони передусім вказують на зміст пісні: «*Pożegnanie świata przez Zakonnika*» («Прощання ченця зі світом») (№ 225), «Плач связня в темницы и оковахъ суцаго» (№ 226), «Жаль надъ злѣ иждивеннымъ временемъ житія» (№ 227).

Звернімо увагу на ототожнення видавцями «Богогласника» понять *hymnus* і пѣснь, і не лише згаданому вище двомовному

пісенному творі (№ 219), а й у пісні № 229, що є польським перекладом № 228, яка жанрово визначена як *pieśń*. З точки зору латинської літургики, це не є вірним, бо гімн (*hymnus*) – це латиномовний літургичний жанр, що використовується у добовому колі богослужіння, в рідкісних випадках – на літургії. Якщо говорити про пісню як паралітургичний жанр, то в XV–XVI ст. на християнському заході латиномовні пісні паралітургичного призначення позначалися як *santio*. Цей термін ми знаходимо і в українських рукописах XVIII ст., але в поодиноких випадках, термін *hymnus* трапляється трохи частіше. Це свідчить, що василіани як укладачі «Богогласника» строго не слідували літургичній західній термінології, а використовували термін, який є більш універсальним, хоча й не зовсім коректний.

Зазначені жанрові дефініції залишалися незмінними в почаївських виданнях XIX ст.: у перевиданні «Богогласника» 1825 р. усі вони були збережені, змінена лише нумерація (у всіх зазначених творах номер на один більше: замість № 127–№ 128 тощо). Зміни жанрових дефініцій ми бачимо у львівських друках. Оскільки у виданні «Богогласника» 1886 р. було вилучено усі латиномовні та польськомовні пісні, дефініція *hymnus* не використовувалася. Щодо пісень із заголовками плач і жаль, то вони були збережені («Плач узника в темницѣ и оковахъ сушаго» (№ 221), «Жаль надъ здѣ проведеннымъ временемъ житія» (№ 222), нумерація за «Богогласником» 1886 р.), однак після них було додано власне жанрову дефініцію (пѣснь 221, пѣснь 222), чого не було і почаївських виданнях. Таким чином ми бачимо у львівському виданні уніфікацію термінології, яку, напевно, можна було б вітати, якби цим не руйнувалася українська духовнопісенна традиція, в якій на генетичному рівні було закладено мовний і термінологічний плюралізм.

Цікаву жанрову дефініцію ми знаходимо в богогласниковому творі «Божія Матерь сіяєть, людїє грядѣте» (№ 127), який позначено як концерт (Концертъ Прес(вя)тѣй Д(ѣ)вѣ Б(огоро)д(и)цѣ Бердичевской Народноу Оувѣнчаннѣй). Підставою такого жанрового визначення стала розлога строфа, в якій ми бачимо ознаки концертного стиля, наприклад, реєстрові протиставлення мелодичних фраз. У виданні 1886 р. цей твір, що розміщений під номером 133, також визначено як пѣснь. Тож чином констатуємо, що термінологічна уніфікація торкнулася усього видання, тим самим знівельовавши специфіку української духовнопісенної традиції. Отже,

богогласникова едиційна традиція засвідчила тяжіння до жанрової уніфікації духовнопісенних творів, при цьому в почаївських виданнях вона не була тотальною, що відображає українську специфіку духовної піснетворчості, її полімовність, поліконфесійність, поліжанровість. Львівські ж друки цю особливість нівелювали, тим самим торуючи шлях до православних русифікаторських видань «Богогласника» кінця XIX – початку XX століття, де вилучалося все католицьке та українське. Трансформації в богогласникових виданнях інспірували оновлення української духовної пісенності, що було здійснено в рамках нововасиліанської традиції

UDC 783.65 (477)

Olga Zosim,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7546-094X>,

Doctor in Arts, Professor,

National Academy of Culture and Art Management,

Kyiv, Ukraine

e-mail: olgazosim70@gmail.com

GENRE DEFINITIONS OF SONG IN THE EDITIONS OF «BOHOHLASNYK»

In Ukrainian handwritten songbooks of the 17th–18th centuries we find many definitions of spiritual songs, among which the most common was the song that became the base in the first edition of Pochaiv's «Bohohlasnyk» (1790–1791). A number of songs of this press had other definitions, of which the hymn (hymnus) and concerto are genre definitions. Bohohlasnyk's edition tradition of the late 18th – 19th centuries testified to the inclination towards genre unification of spiritual song, while in Pochaiv's publications it was not total, which reflects the poly multilingualism, polyconfessionality and polygenre nature of Ukrainian spiritual song creativity, while the Lviv prints of the second half of the 19th century this feature was leveled, thereby paving the way for the Orthodox Russification editions of Bohohlasnyk of the late 19th – early 20th centuries, in which everything Catholic and Ukrainian was withdrawn.

Keywords: Ukrainian spiritual song tradition, «Bohohlasnyk», genre definitions of spiritual songs, terminological unification.

УДК 783.2 (477)

Івченко Лариса Василівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2562-3979>,

кандидатка мистецтвознавства,

завідувачка відділу,

відділ музичних фондів,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: ivchenko@nbuv.gov.ua

Шкурган Оксана Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4781-3853>,

докторка гуманістичних наук у галузі мистецтвознавства,

Спілка польських музикантів-артистів,

Варшава, Польща

e-mail: o.shkurgan@wp.pl

МУЗИЧНІ ДЖЕРЕЛА З «МАТИЦЕ СРПСКА»: ПРОДОВЖУЮЧИ ДОСЛІДЖЕННЯ Н. О. ГЕРАСИМОВОЇ-ПЕРСИДСЬКОЇ

Встановлено походження рукописів з українськими партесними творами з бібліотеки «Матице Српска» (Нові Сад, Сербія). Їх перший власник – Кирило Розумовський, гетьман Лівобережної України у 1750–1764 рр.

Ключові слова: Ніна Герасимова-Персидська, Кирило Розумовський, Сава Текелія, Матиця Сербська, музичні рукописи, українська партесна музика, бібліотека гетьмана.

Джерела української партесної музики, що зберігаються у бібліотеці «Матице Српска» (далі – МС) у Новому Саді (Сербія) були введені до світового наукового і культурного обігу наприкінці ХХ століття українськими музикознавцями Мирославом Антоновичем (1917–2006) і Ніною Герасимовою-Персидською (1927–2020). Завдяки популярності і значущості зазначених джерел вони були відібрані для представлення у Цифровій бібліотеці Матиці Сербської (проект «Дигітална Библиотека Матице српске» розпочато у 2006 р.) і на цей час поголосники концертів, як і багато інших документів бібліотеки, представлено і в електронній бібліотеці і повними текстами на сайті МС. Це дало нам змогу отримати відповіді на деякі питання, що ставилися першими дослідниками, але

на той час ще не могли бути вирішеними, а саме виявити їх походження.

Визнаний світовий авторитет і знавець музики бароко, теорії та історії партесного співу, невтомна і талановита дослідниця української музичної минувшини Н. О. Герасимова-Персидська опублікувала у 1991 р. нотну збірку «Українські партесні мотети початку XVIII століття з Югославських зібрань» (Київ : Муз. Україна, 1991. 453 с.), де виступила як редактор-упорядник і автор вступної статті. Дослідниця звела поголосники у партитуру і репрезентувала майже половину з 5-ти і 6-тиголосних партесних концертів (21 з 53), знайдених у бібліотеці МС. У передмові до нотної збірки мотетів-концертів (1991, с. 3–19), а також у статті «Музичні знахідки з «Матице Српске» зі збірника «Український музичний архів» (1995, с. 9–19) дослідницею було проаналізовано нотні рукописи методами різних джерелознавчих і музикознавчих дисциплін. Одним з перших і найважливіших питань Герасимова-Персидська в обох своїх публікаціях про джерела партесних концертів з МС вважає з'ясування походження рукописів, виявлення колишнього власника або замовника рукописних книг. М. Антонович, котрий опублікував п'ять 5-ти голосних мотетів-концертів ще у 1974 році, у передмові до свого видання зазначив, наче аксіому, що рукописи привіз у Сербію Мануїл Козачинський (1699–1755), відомий як чернець Михайло Козачинський, але Герасимова-Персидська справедливо наголошувала, що «підтвердженень цьому факту нема» («Українські партесні мотети початку XVIII століття...» с. 3) і що «походження рукописів поки що невідомо» («Музичні знахідки з «Матице Српске», с. 9). У той же час, саме у дослідженнях Герасимової-Персидської повідомляється, що в усіх 13 рукописних книгах українських партесних концертів з МС міститься два різновиди старих власницьких печаток. Перший – у вигляді відтиснутої «монограми СР під короною з дев'ятьма зубцями» («Музичні знахідки з «Матице Српске» ... с. 9), а також печатки «Сава Тюкюли». Завдяки цьому Герасимова-Персидська висловила гіпотезу про те, що саме Сава Текелія передав примірники рукописів у бібліотеку «Текеліанум».

Сава Текелія (1761–1842) – сербський шляхтич, перший сербський доктор права, філантроп і меценат, засновник Текеліанума, одного з найбільших фондів для сербської молоді за межами Сербії, президент літературно-наукового і культурно-освітнього товариства «Матице српске». У 1838 році при товаристві МС, яке на той час

знаходилося в угорському Пешті, Сава Текелія заснував бібліотеку, до якої згідно зі заповітом, після його смерті надійшла власна книгозбірня з родинного міста Арад. На сьогодні вона так само зберігається у фондах Бібліотеки МС, але у Новому Саді (зібрання разом з бібліотекою МС декілька разів змінювала місцезнаходження). Особиста «Бібліотека Саве Текеліє» – одна з найцінніших колекцій для МС, вона налічує 1984 книги п'ятнадцятьма мовами. Усі її рукописні та друковані книги мають власницькі підписи сербського шляхтича. А це означає, що 13 рукописних книг з українськими партесними мотетами не були частиною приватної бібліотеки Сави Текелія. Натомість, у МС зберігається колекція «Бібліотека Текеліанума» (7111 одиниць), в склад якої входять рукописи, стародруки та видання без власницьких ознак приватної збірки Сави Текелія, при тому вони з екслібрисами, печатками, штампами, що свідчать про їх колишніх приватних власників. Печатки, якими позначалися примірники з бібліотеки Текеліанума мають декілька різновидів, виготовлялися вже після смерті Сави Текелія, у т. ч. і печатка «Сава Тьююли» (1850–1880 роки), що є на сторінках 13 рукописних книг-поголосників партесних концертів.

Отже, ані Михайло Козачинський, ні Сава Текелія не відповідають ролі власників або замовників поголосників українських партесних концертів. Козачинський виїхав з Сербії у 1736 р., а рукописи, згідно дослідженню філіграней сербським науковцем Борчем Мором (Руско-українски музички рукописи ... из XVIII века у библиотеци Матице Српске. Годишњак Библиотеке Матице Српске за 2022. 2021, с. 77–93) мають пізніший термін виникнення. Про роль Сави Текелія, відносно придбання або передачі зазначених поголосників до бібліотеки – так само не маємо достатньо аргументів. Необхідно було спробувати відшукати замовника або власника, який мав би монограму – скоріш за все з ініціалами СР, графський титул, оскільки власницька печатка під графською короною з 9-ю перлами, був достатньо заможним, щоби замовляти копії книг, дбати про їх оздоблення, шкіряну оправу і золотий обріз. А головна зачіпка-уліка – професійно виготовлена печатка спеціально для маркування примірників бібліотеки. Виникла ідея пошукати власника-замовника серед наявних друкованих книг у зібранні Текеліанума.

На підготовчому етапі дослідження ми ознайомилися з сучасними друкованими каталогами колекцій МС, доступними у цифровій Бібліотеці МС, де подано описи 9.095 рукописних

і друкованих джерел з XV–першої половини XX ст. (література представлена 19 іноземними мовами). Йдеться про серію під редакцією Миро Вуксановича «Каталог легата Библиотеке Матице Српске», (Нови Сад, кн. II, 1997; кн. III, 2001; кн. IV, 2003; кн. V, 2004). Наша увага зосередилася на джерелах латинською, грецькою, французькою, німецькою, італійською, англійською, голландською, іспанською, польською, чеською та російською мовами, тобто тими мовами, які теоретично могли бути у складі бібліотеки освіченого бібліофіла, можливо аристократа, скоріш за все українського походження (бо музика зафіксована у книгах – українські партесні мотети-концерти). Загалом нами було проаналізовано інформацію щодо 6380 бібліотечних одиниць – 4665 з Бібліотеки Текеліанума та 1715 з Бібліотеки Сави Текелія. У бібліографічних описах печатка «CR» жодного разу не трапилася, отже і не коментувалася, і не атрибутовалася, хоча в ілюстраціях до друкованих каталогів було видно, що ця печатка є на титульних аркушах деяких книг.

На наступному етапі наукової роботи в бібліотечних зібраннях МС нами було опрацьовано *de visu* група з 3000 джерел, що були відібрані як потенційно відповідні нашим пошукам. На сьогодні вдалось встановити, що в зібраннях Бібліотеки МС зберігається 52 облікові одиниці з печаткою «CR», серед яких 13 рукописних книг з партесними творами та 39 стародруків (32 назви, деякі видання мають по кілька томів). З них 7 богослужбних видань – кириличних книг церковно-слов'янською мовою. Решта 25 видань світського змісту, що надруковані так званім «гражданським» шрифтом. Хронологічний період публікацій охоплює роки від 1722 по 1786. Переважна більшість з них приходить на 60–70 роки XVIII ст.

Одна з книг «Письма Петра Великого, писанные к генерал-фельдмаршалу [...] Борису Петровичю [!] Шереметеву...», видана у 1774 р. у типографії московського університету, підтвердила давню гіпотезу про належність знаку «CR» Кирилові Розумовському. На титулі міститься дарчий напис від автора власнику: «Милостивому [...] Графу Кириле Григорьевичу разумовскому». Підтверджує цей висновок про власника печатки стаття Андрія Полетаєва «Старопечатные книги XVII–XVIII вв. в собрании Православного музея Верхотурского Свято-Николаевского мужского монастыря. Часть 3» (Вестник Екатеринбургской духовной семинарии. 2019. № 4. С. 76, 95). Любов до бібліотек К. Розумовського, а також опис знайдених книг з його бібліотек стануть темою наступних розвідок. Питання щодо виникнення і мети виготовлення своєрідної антології

духовних мотетів для 3, 5 і 6 голосів (до речі, досить не зручного розміру для практичного використання), питання про шляхи і цілі передачі чи купівлі нот і книг з бібліотеки останнього гетьмана Правобережної України, ще залишилися відкритими.

Зауважимо, що музичних джерел з печаткою «СР» було більше, ніж є зараз. У рукописному каталозі *Списак књиг из Текелијине књижнице која је у Нови Сад била принесена* з 21 червня 1875 року авторства Антонія Хаджича (шифр: РР IV 44, с. 104) зафіксовано три поголосника, а до наших часів зберіглися тільки два – Тенор 1-й і Бас, бракує Тенора 2-го. У рукописах для трьох голосів містилися Служба Божа і 50 триголосних мотетів- концертів.

Безсумнівно праця принесла очікувані результати завдяки приязному ставленню усіх співробітників відділу стародруків та колекцій МС, зокрема завідувачки відділу п. Душиці Грбич, розумінню колегами складності наших завдань та обмеження у часі, сприянню доступу до всіх потрібних нам бібліотечних одиниць.

UDC 783.2 (477)

Larysa Ivchenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2562-3979>,

Candidate of Art History,

Head of Department,

Department Music Books and Collections,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: ivchenko@nbuv.gov.ua

Oksana Shkurgan,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4781-3853>,

PhD in Arts Studies,

Association of Polish Artists Musicians,

Warsaw, Poland

e-mail: o.shkurgan@wp.pl

MUSICAL SOURCES FROM «MATICA SRPSKA»: CONTINUING THE RESEARCH OF N. O. HERASYMOVA-PERSIDSKA

The origin of the manuscripts with Ukrainian partes works from the “Matica Srpska” Library (Novi Sad, Serbia) has been established. Their first owner was Kyrylo (Cyril) Rozumovsky, hetman of Left Bank Ukraine in 1747–1764.

Keywords: Nina Gerasimova-Persidska, Kyrylo (Cyril) Rozumovsky, Sava Tekelija, Matica Srpska, musical manuscripts, Ukrainian Partesan music, Hetman's library.

УДК 316.72

Кавунник Олена Анатоліївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3883-7909>,

кандидатка мистецтвознавства, доцентка,

доцентка,

кафедра музичної педагогіки та хореографії,

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,

Ніжин, Україна

e-mail: o.kavunnyk@gmail.com

МИСТЕЦЬКІ КУЛЬТУРОТВОРЕННЯ ВОЛОДИМИРА КОРНІЙЧУКА В СЬОГОДЕННІ ЖУРНАЛУ «МУЗИКА»

У контексті ювілейного сторіччя журналу «Музика» розкрито значення різножанрової діяльності її головного редактора Володимира Корнійчука. Наголошено на увазі митця до авторів статей з регіонів країни. Охарактеризовано багатоаспектність на сторінках журналу нових надходжень про видатних акторів, музикантів, хореографічних, хорових, оркестрових колективів, концертно-фестивального життя України.

Ключові слова: журнал «Музика», Володимир Корнійчук, творчість, інтуїція, музична регіонологія, періодика.

З нагоди відзначення цьогоріч 100 (!) літ славетного журналу «Музика» маємо свято, що посилює в ряду з вітаннями музичній спільноті власну значущість кожного митця, мисткині в Україні. Респект тим, хто творить й презентує наш мистецький імідж на сценах світу, і тим, хто про це пише на сторінках поважного видання. Одразу в ряду з вітаннями ювілярам виокремимо культуротворення Володимира Петровича Корнійчука – головного редактора журналу «Музика» з 2016 року. Саме на його творчу долю випала честь бути на чолі відзначення ювілею часопису.

Роздуми про мистецький хист В. П. Корнійчука – дипломованого хореографа, театрознавця, музикознавця, журналіста, обдарованого поета, чим далі захоплюють. Наприклад, його творча інтуїція, як органічний чинник талановитої особистості, стала в нагоді при відновленні, завдяки ініціативі незабутнього Анатолія

Тимофійовича Авдієвського, «Української музичної газети» – видання Національної всеукраїнської музичної спілки країни. Саме В. П. Корнійчук став на чолі «Газети» у 1993-2014 рр., системно наповнюючи видання цікавими випусками. Засвідчую з 38 літ науково-педагогічного досвіду роботи зі студентами музично-педагогічного факультету Ніжинського університету імені Миколи Гоголя їх зацікавленість газетою, яку вони передплачували й доволі часто використовували в курсових роботах статті з неї про хоріві, танцювальні дорослі й дитячі колективи, інструменталістів, вокалістів Ніжина, як-от про «ніжинську вокальну школу» педагога-вокалістки Марії Бровченко, хореографічний бальний «Ритм» Галини Тимошенко, співпрацю славетних трубачів світу Тимофія Докшицера, уродженця міста, й киянина Валерія Посвалюка, інших представників різножанрової культури й мистецтва Чернігівщини Лівобережної України історії та сьогодення. Саме культуротворення Корнійчука-науковця завдяки мистецькій періодиці стало важливим чинником розвитку досліджень з музикознавчої регіонології, як потужного інформаційно-фактологічного джерела про музичну культуру, її виконавців у великих, малих містах, селищах регіонів України для збагачення її культурно-мистецької скарбниці.

У контексті мистецько-освітнього культуротворення Корнійчука – редактора, журналіста, публіциста, науковця вражає його жертвність праці заради збереження, поряд з інтернет-виданням, саме друкованого журналу «Музика» в інформаційно-видавничому просторі України. Зручність такого використання безперечна для мистецтвознавців, композиторів, виконавців-музикантів, хореографів, театрознавців, для педагогів, студентів, учнів мистецьких закладів освіти I-IV рівнів акредитації регіонів України. Ми передплачували журнал та з певних причин в Міністерстві культури 2019 р. змінилося ставлення до мистецьких видань, що спонукає до роздумів та зміцнює бажання подякувати головному редакторові за міцність позиції триматися! Навіть попри скорочення штату, фактично відсутнє приміщення для роботи працівників журналу, брак фінансування В. П. Корнійчук, безоплатно, на громадських засадах працює з нами – авторам з великих та малих міст України, шукає спонсорів, запрошує до написання статей, редагує їх! І «Музика» виглядає так само ошатно, привабливо як й півстоліття тому завдяки глянцу обкладинки, кольоровим світлинам статей, креативним рішенням у їх формативанні.

Роздуми про майбутнє видання «Музика» хочеться наповнити оптимістичними думками, тому що, як відомо «велике бачиться на відстані». Це підтверджують, особно, мої 30 літ комунікацій з В.П.Корнійчуком, в ряду яких – сім років співпраці з редакцією «Музики». Результатом стали сім статей, до написання яких заохочував він – Маестро пера і думки. Символічно, що моя перша стаття у номері за 2016 р. була про унікальну й неповторну актрису театру України, відому світові славетну ніжинку Марію Костянтинівну Заньковецьку. Саме їй була присвячена дипломна робота В. П. Корнійчука у 1970-ті роки – студента Київського інституту театрального мистецтва імені І. К. Карпенка-Карого, що стала стимулом дослідження театрального мистецтва України у 1980-ті вже Корнійчука-аспіранта ІМФЕ імені М. Т. Рильського НАНУ. Знаменним для митця був 2004 р. – світ побачила книга «Ave Maria, або Психологічні особливості акторської творчості Марії Заньковецької». Яка була видана завдяки підтримці голови наглядової ради благодійного фонду (Ніжин) Миколи Шкурка, а також Центру гуманітарної співпраці з українською діаспорою та її директора Станіслава Пономаревського при Ніжинському університеті імені М. Гоголя. З неї почалася певна хронологія наукового зросту автора в контексті увічнення імені незабутньої актриси, яка не спокусилася запрошенням російського царя грати на сцені імператорського театру, чим уславила рідну Україну. На часі нагадати нині, у цей важкий для українців період боротьби з країною-агресором даний факт, як і низку вміщених нових архівних документів, бібліографії про мисткиню у наступній праці «Марія Заньковецька. Світова велич генія національного» науковця й журналіста В. П. Корнійчука, що побачила світ 2015 р. І це вкотре актуалізує постать М. К. Заньковецької у світі. Праця зміцнила потребу пам'ятати митців, котрі уславлювали Україну творчістю для майбутніх поколінь. Невипадково дана книга була удостоєна 2016 р. Президентської премії «Українська книжка року». Вона стверджує значимість мисткині для української спільноти, як й організований ніжинцями Юрієм Муквічем, Аллою Соколенко, керівниками Ніжинського академічного українського драматичного театру імені М. Коцюбинського 2004 р. Всеукраїнський, з 2011 р. – міжнародний Фестиваль жіночої творчості імені М. Заньковецької за участю великих, малих театральних труп з різних міст України та Європи. Творче життя цього фестивалю потребує окремого дослідження в розвитку театрального мистецтва в Україні, втім значимість в його

активізації В. П. Корнійчука безперечно, рівно як у популяризації життєдайних сил творчості Національного заслуженого академічного українського народного хору імені Григорія Верьовки, який є брендом України в світі й теж цьогогоріч відзначає славетний 80-ти річний ювілей!

У контексті подальшого культуротворення В. П. Корнійчука саме його книга «Маестро Анатолій Авдієвський. Портрет хору з мозаїки», наповнена ґрунтовними статтями мистецтвознавців України, посідає чільне місце й становить вагому частину бібліографії про цей унікальний хоровий колектив України в світі.

Отже, не претендуючи на вичерпність інформації, зазначу, що в сьогоденні журналу «Музика» головний редактор В. П. Корнійчук посідає важливе місце. Маючи престижні звання, нагороди, визнання, маючи величезний досвід у видавничій справі, він лишається скромним, як завжди працьовитим, бо захоплений потребою творити в ім'я поліетнічної культури й різножанрового мистецтва України порубіжжя ХХ–ХХІ століть. Саме його культуротворення стверджують рядки з Біблії: «Добра слава краще усякого срібла й золота».

UDC 316.72

Olena Kavunnyk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3883-7909>,

Candidate of Musicology Science,

Associate Professor,

Department of Culture and Art,

Nizhyn Mykola Gogol State University,

Nizhyn, Ukraine

e-mail: o.kavunnyk@gmail.com

CULTURAL CREATIVITY BY VOLODYMYR KORNIYCHUK IN THE REALITIES OF THE MAGAZINE «MUSICA»

In this research was revealed content of the anniversary centenary of the “Muzyka” magazine, the significance of the multi-genre activity of its chief editor by Volodymyr Korniychuk. In the article was emphasized attention of the artist to the authors of articles from the regions of the country. This research was systematizes new arrivals in the magazine «Myzuka» about outstanding actors, musicians, choreographic, choral, orchestral groups, concert and festival life of Ukraine.

Keywords: «Muzyka» magazine, Volodymyr Korniychuk, creativity, intuition, musical regionalism, periodical.

УДК 729.82

Кармазін Антон Олександрович,
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8860-0355>,
кандидат мистецтвознавства,
член Національної спілки композиторів України,
завідувач відділу,
відділ музики Музею театрального,
музичного та кіномистецтва України,
Київ, Україна
e-mail: karmazinanton82@ukr.net

ЗАРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО БАЛЕТУ

Розглянуто контекстні обставини, які передували та супроводжували формування балетного жанру в українській музиці. Простежено традиції народної танцювальної культури. Підкреслено внесок М. Вериківського щодо становлення українського балету.

Ключові слова: балет, українська музика, танцювальний фольклор, творча спадщина М. Вериківського та В. Верховинця.

За цілої низки об'єктивних та суб'єктивних обставин становлення балетного жанру в українській музичній культурі проходило з великими складнощами. Головні із них – відсутність національних оперно-балетних театрів та фахових виконавців-хореографів. Як справедливо зазначала М. Загайкевич, «в умовах підневільного бездержавного існування української культури подолати цей гальмуючий чинник було неможливо» (Загайкевич М. Автор першого українського балету Михайло Іванович Вериківський : погляд з 90-х : зб. наук. ст. / ред.-упоряд. О. В. Торба. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 1997. с. 8). Якщо українська національна опера – незважаючи на значні аналогічні труднощі – зусиллями С. Гулака-Артемівського та М. Лисенка і його мистецьких послідовників плідно розвивалася у другій половині XIX століття, то появи національного балету як сформованого музично-сценічного жанру довелося чекати значно довше. Але сказане ні в якому разі не означає відсутності в Україні глибоких традицій народної танцювальної культури. Танці були важливою складовою частиною народних ігор. Розвивалося танцювальне мистецтво і на сценах українських кірпацьких театрів. Використання народного танцю

стало невід'ємною складовою частиною українських драматичних вистав, а згодом і в оперних постановках

Величезне значення при цьому мали фундаментальні роботи Василя Верховинця, зокрема «Теорія українського народного танцю» та «Українське весілля». Виходячи з цього як від первинної точки спрямування зусиль, він чимало зробив для зміни ситуації. Як зазначає І. Дубровіна, «створені митцем наукові праці і репертуарно-методичний збірник «Весняночка» зумовили відродження кращих традицій народно-пісенного і танцювального мистецтва» (Дубровіна І. Василь Верховинець – видатний митець та громадський діяч Київщини (з фондів НБУВ). Київщина: історія рідного краю. Біла Церква, КНЗ КОР «КОІПОПК», 2020, с. 161). Ці творчі надбання митця в кінцевому результаті стали сходинками в створенні національного балету. Наступним етапом цього процесу була поява балетів «Карманьйола» В. Фемеліди та «Ференджі» (або «Вогонь над Гангом») Б. Яновського. Вони виявилися достатньо популярними, хоча й відкрито експериментальними творами, у яких широко використовувалися позабалетні засоби. Вони не вирішували головного питання, що стояло на часі – створення саме національного українського балетного спектаклю. Досягнути цього результату судилося видатному українському композитору М. Вериківському. Першим українським національним балетом, створеним 1930 року став «Пан Каньовський». Його прем'єра відбулася 19 квітня 1931 року у Харківському театрі опери та балету, диригував сам автор.

Робота над твором йшла у непростому суспільному контексті бурхливих дискусій про шляхи розвитку національного мистецтва. Прибічники пролетарського мистецтва, наприклад, пропонували взагалі відмовитися від балетного жанру. Харківський критик Я. Полфьоров, зокрема, стверджував: «класичний балет у своєму чистому вигляді нам чужий і непотрібний» (Станішевський Ю. Український радянський музичний театр. Нариси історії. Київ : Наукова думка, 1970. с. 106). І таким культурним діячам України як Василь Верховинець, Михайло Вериківський довелося поступово переборювати стіну недовір'я до балетного жанру. Сюжетною основою першого українського балету стала популярна народна пісня-балада «Про Бондарівну», що одразу ж визначило його загальну спрямованість. Ця народна пісня надихала багатьох українських митців. Написати на її сюжет драму планувала Леся Українка. Її обробку у свій час здійснив Микола Лисенко, а Іван Карпенко-Карий написав на цей сюжет драму «Бондарівна».

Надзвичайно важливу роль у здійсненні постановки «Пана Каньовського» зіграв Василь Верховинець, який став для балетмейстера-постановника Василя Литвиненка консультантом по народних танцях, використавши всі свої професійні знання для підготовки прем'єри твору та намагаючись «щедро обарвити всю інтерпретацію лексикою українського народного танцю» (Станішевський Ю. Балетний театр Радянської України 1925 – 1985. Шляхи і проблеми розвитку. К.: Музична Україна, 1986. с. 66).

Фактично вони обидва виступили як співпостановники балетної вистави, а Василь Литвиненко також виконував у спектаклі роль Яроша. Цей творчий тандем у підсумку дав цікавий результат – у постановці спектаклю були надзвичайно оригінально поєднані дві хореографічні мови – класична хореографія та народна танцювальність. Якщо Василь Литвиненко більше зосередився на постановці класичних хореографічних епізодів, пов'язаних з польськими сценами і танцями кріпацької балетної трупи, використовуючи при цьому традиційні па-де-де і варіації, то Василь Верховинець створював картини праці на панському полі, селянського свята, гайдамацького табору, спираючись на фольклорні танцювальні зразки. Після успіху харківської прем'єри 18 жовтня 1931 року балет було поставлено на сцені Київського театру опери та балету. А навесні 1932 року виставу також було поставлено у Дніпропетровську, балетмейстером Павлом Йоркіним, за участі Василя Верховинця, диригував Володимир Йориш. Як київська, так і дніпропетровська постановки мали значний успіх у глядача. Популяризація першого українського національного балету «Пан Каньовський» стало важливою віхою як у творчості самого Михайла Вериківського, так і у всій українській музичній культурі України ХХ століття, відкривши широкий простір для майбутніх творчих пошуків композиторів.

Успіх твору значно сприяв загальному розвитку балетного мистецтва у країні. І результати не забарилися. Влітку 1935 року група київських артистів балету з величезним успіхом виступила у Лондоні на Міжнародному фестивалі народного танцю. Це стало справжнім тріумфальним виходом українського танцювального мистецтва на світову хореографічну арену. Самобутня оригінальність виступу наших майстрів глибоко вразила глядачів фестивалю, а український гопак, за їхніми згадками, став на деякий час найпопулярнішим танцем у Лондоні (Чубасова І. Український балетний театр. Лекція. МТМКУ, 1978. Опис №1-Т. Од. зб. №27). Як

резюмував Юрій Станішевський, «на початку 1930-х років український балетний театр виходив на шлях сміливих шукань, створюючи значні за своїм художнім змістом масштабні музично-хореографічні полотна, й утверджуючи принципи реалістичної пантомімічної хореодрами» (Станішевський Ю. Балетний театр України: 225 років історії. К.: Музична Україна, 2003, с. 88). Цьому культурному поступу не змогли перешкодити драматичні, навіть трагічні обставини. У 1938 році у сталінській катівні загинув Василь Верховинець (однією з останніх його робіт була постановка танців у лисенківській «Наталці Полтавці» 1936 року (Туркевич В. Хореографічне мистецтво України у персоналіях К. : Біографічний інститут НАН України, 1999. с. 47). Твори М. Вериківського, зокрема і його балет у відомій Постанові ЦК КП(б) 1948 року «Про стан і заходи поліпшення музичного мистецтва на Україні у зв'язку з рішенням ЦК ВКП(б) «Про оперу «Велика дружба» В. Мураделі» було піддано надуманим звинуваченням у формалізмі та націоналізмі. Проте вони – поряд з творчими здобутками інших митців – внесли неоціненний вклад у розвиток української музичної культури ХХ століття.

Отже, традиції «Пана Каньовського» було продовжено у таких балетних творах, як «Лілея» Костянтина Данькевича та «Лісова пісня» Михайла Скорульського. Не спинився на досягнутому і сам Михайло Вериківський, який у середині 1950-х років ґрунтовно переробив свій балет, давши йому у другій редакції назву «Бондарівна». Тож створення балетів наступними поколіннями українських митців вже мало під собою міцний творчий фундамент, у створенні якого М. Вериківському по праву належить почесне місце.

UDC 729.82

Anton Karmazin,

ORCID <http://orcid.org/0000-0002-8860-0355>,

Candidate of Art History,

Member of the National Union of Composers of Ukraine,

Head of the Music Department of the Museum of Theatre,

Musical and Film Art of Ukraine,

Kiev, Ukraine

e-mail: karmazinanton82@ukr.net

CHARGING THE UKRAINIAN NATIONAL BALLET

The article considers the contextual circumstances that preceded and accompanied the formation of the ballet genre in Ukrainian music. M. Verikovsky's contribution to the formation of Ukrainian ballet is emphasised.

Keywords: ballet, Ukrainian music, dance folklore, creative heritage of M. Verikovsky and V. Verkhovynets.

УДК 784.087.68:781.62(477.82)

Коляда Юлія Анатоліївна,

ORSID <https://orcid.org/0000-0002-5589-8976>,

викладачка хорового диригування,

Комунальний заклад вищої освіти,

Луцький педагогічний коледж Волинської обласної ради,

Луцьк, Україна

e-mail: julia-julichka@ukr.net

МЕТОД МОТИВНОГО ІНТОНУВАННЯ ЯК ЗАСІБ ДОСЯГНЕННЯ ХОРОВОГО АНСАМБЛЮ

Розглянуто теоретичні умови з питань досягнення хорового ансамблю, описана конструкція мотивного інтонування (за системою В. М. Іконника) як дієвий засіб подолання вокально-хорових труднощів та метод що розвиває виконавську техніку й майстерність хорового колективу.

Ключові слова: керівник хору, хорознавство, метод мотивної інтонації, ансамбль.

У важких умовах російсько-української війни, заклади освіти продовжують працювати, дотримуючись професійного кредо «освіта продовж життя», впевнено надають знання та виховують практичні вміння здобувачів освіти. У дослідженні зосереджено увагу на актуальній темі – виховання професійних навичок диригента у роботі з хоровим колективом. Адже майстерність керівника хору, як відомо, залежить від багатьох визначних факторів, а звучання хору не лише від теоретичних знань.

Щоб здобути необхідні вміння та практичні навички варто взяти за основу та вивчити досвід роботи відомих хормейстерів-практиків, виявити та розвинути особистий професійний стиль роботи з хором, втілити ефективні методи та інноваційні технології,

адже від вирішення цих завдань залежить розвиток майбутнього музичного мистецтва країни.

Різні аспекти хорознавства та методики практичної роботи розглянуто А. Болгарським та П. Сагайдаком у навчальному посібнику «Хоровий клас і практика роботи з хором». Серед них цінними є вправи для правильного засвоєння співацького дихання. У підручнику «Хорознавство» О. Коломоєць розглянуті теоретичні та практичні основи для отримання навиків чистоти інтонації, описані способи досягнення унісонного ансамблю. Заслужують на увагу методи роботи з хоровим колективом, що сприяють вихованню високої позиції співу, округлення звуку тощо. І. Зеленецька анонсує чимало вправ для розвитку звуковисотного слуху, наприклад робота над канонем як засіб вдосконалення гармонічних навичок.

У фундаментальній праці К. Пігрова «Керування хором» описані теоретичні та практичні прийоми роботи з хоровим колективом, подана дієва система виховання співака-ансамбліста. В праці розглядаються засоби розвитку голосу, методи виховання ритмічного чуття, поняття горизонтального та вертикального строю, труднощі прийомів інтонування інтервалів, узагальнені засоби прищеплення співочо-ансамблевих навичок тощо. Л. Падалко в посібнику «Виховання ансамблю в хорі» систематизує та теоретично узагальнює питання, що стосуються вокально-інтонаційного ансамблю, навичок кантиленного звучання та досягнення художнього хорового ансамблю, оскільки для розкриття ідейно-художнього замислу потрібне органічне поєднання усіх вокально-технічних і музичних засобів. Вивчаючи запропоновані вченими правила щодо практики роботи з хором, можна зробити висновок, що недостатня увага надається методам, які свого часу запровадив і використовував у своїй діяльності керівник Київського камерного хору імені Бориса Лятошинського Віктор Іконник.

Віктор Михайлович Іконник (1929–2000) належить до числа визначних діячів ХХ століття в галузі хорового мистецтва. Камерний хор імені Б. Лятошинського під його керівництвом, набув високого рівня професіоналізму і був відомий далеко за межами України. Колектив під орудою маестро вперше після тривалої заборони виконав твори М. Березовського, А. Веделя та багатьох інших видатних українських композиторів. Тому, видається, що практичні поради, розроблені В. Іконником мають бути репрезентовані широкому загалу та впроваджені у виконавську та педагогічну практику.

Розглянемо один з методів, який використовував у своїй роботі з хором В. Іконник. Це метод мотивної інтонації, завдяки якому Київському камерному хору, під його керівництвом вдалося виконати усі хорові твори Бориса Лятошинського. Вивчаючи хоровий твір, диригент виконує «чорнову роботу»: над інтонацією, строем, фразуванням, ансамблем, динамікою, тощо. Метод мотивної інтонації, який запровадив Віктор Іконник, дозволяє виокремити в хоровій партитурі складний для інтонування хід, замінити його на більш зручний, а запам'ятавши та досягнувши чистоти інтонації в новому варіанті – повернутися до співу складної мотивної конструкції. Опираючись внутрішнім слухом на інтонацію попереднього інтервалу, уже правильно проінтонувати його, тобто у кожному мотиві відбирається головне зерно, до якого іде вокальне стремління, що в свою чергу надає художньої виразності.

Інтонування за системою В. Іконника вимагає конкретних відчуттів, зокрема відчуття наступного інтонуємого руху, відчуття музичної лінії фраз, напрямку до кульмінації, гострота тяжіння інтонаційного звороту та ін. Отже, мотивні конструкції які нерідко зустрічаються у творах сучасних композиторів, повинні бути виокремлені з музичної фактури та опрацьовані диригентом, а надалі і хоровим колективом. Після клопіткого опрацювання ці короткі мотиви об'єднуються в музичні фрази, далі в речення та в суцільну музичну канву.

На прикладах хорових творів Б. Лятошинського, використовуючи плакати та схеми, Віктор Іконник намагався донести своє бачення у переосмисленні системи інтонування інтервальних і ладових тяжінь, як такої що не в змозі вирішувати виконавські завдання атональної музики. Варто зазначити, що твори Бориса Лятошинського є надзвичайно складними в інтонаційно-гармонічному відношенні та поліфонічному наповненні. Вони відмінні за настроями, насичені різноманітними композиційними прийомами. У другій половині ХХ століття, Камерний хор під орудою В. Іконника, завдяки методу мотивного інтонування, був єдиним в Україні який виконував їх на високому професійному рівні.

Таким чином, диригентське виконавське мистецтво змінюється весь час. Воно пройшло величезний шлях модифікацій та пошуків ефективних методів, серед яких якісним є метод мотивного інтонування, як новий засіб досягнення та вдосконалення хорового звучання. Метод, який розробив у своїй практиці В. Іконник,

потребує глибшого дослідження та вивчення, а згодом впровадження в практичну діяльність хорових колективів.

UDC 784.087.68:781.62(477.82)

Yuliia Koliada,

ORSID <https://orcid.org/0000-0002-5589-8976>,

Lecturer of Choral Conducting,

Municipal Higher Educational Institution,

«Lutsk Pedagogical College»,

Volyn Regional Council,

Lutsk, Ukraine

e-mail: julia-julichka@ukr.net

THE MOTIVATED INTONATION METHOD AS A MEANS OF ACHIEVING A CHOIR ENSEMBLE

There are considered the theoretical conditions for the achievement of the choral ensemble and the construction of motive intonation (according to the system of V. M. Iconnyk) is described as an effective means of overcoming vocal and choral difficulties and a method that develops the performance technique and mastery of the choral team.

Keywords: choir leader, choral studies, method of motivic intonation, ensemble.

УДК 78.03(477)(075)

Корній Лідія Пилипівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4988-7186>,

докторка мистецтвознавства,

провідна наукова співробітниця,

відділ Екрано-сценічних мистецтв і культурології,

Інститут мистецтвознавства,

фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського,

член Національної спілки композиторів України,

Київ, Україна

e-mail: muzling@ukr.net

ДО ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО МУЗИЧНО-ІСТОРИЧНОГО ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА

Окреслено найважливіші здобутки українського музичного джерелознавства на етапі його становлення, починаючи від утвердження християнства на Русі. Схарактеризовано практичне використання музичних джерел. Відзначено

деякі особливості рукописних пам'яток, осередки їхнього виникнення та перші публікації. Проаналізовано джерелознавчу науково-довідкову літературу XIX – початку XX століття.

Ключові слова: музичне джерелознавство, Ірмологіон, поголосники, партесний спів, християнство.

Становлення музично-історичного джерелознавства як наукової галузі спочатку відбувалося в практичному використанні писемних джерел. Мета нашого дослідження спроба окреслити найважливіші здобутки українського музичного джерелознавства на цьому етапі, починаючи від утвердження християнства на Русі.

В Україні, як і в Західній Європі, цей процес відбувався в епоху Середньовіччя. Ще в VI ст. у країнах Західної Європи виникли майстерні письма, так звані «скрипторії», у яких над рукописами працювали ченці.

Після прийняття християнства Україна-Русь засвоїла досвід Візантії стосовно створення церковно-співацьких книг з невменною нотацією. Їх перекладали з грецької на старослов'янську мову. Існували осередки такої діяльності – бібліотека при Соборі Св. Софії в Києві, Києво-Печерський монастир, який з XI ст. став важливим центром рукописної книжності. У ньому було створено чимало співацьких книг з невменною нотацією. Проте доля старокиївської книжкової спадщини склалася драматично через зухвале пограбування міста суздальським князем Андрієм Боголюбським 1167 р., жадливі руйнування Києва під час монголо-татарської навали 1240 р., анексією московитами давніх українських рукописів у наступні історичні періоди, а також нищенням церковної культури в радянський період. Тому від першого (середньовічного) етапу в Києві збереглися лише уривки окремих рукописів з невменною нотацією.

Для запровадження християнства у всі єпархії Давньоруської держави, зокрема й на землі майбутньої Московії, з Києво-Печерського монастиря надсилали ченців та єпископів. Вони привозили з собою церковні книги, серед них з невменними (крюковими) записами. З того часу церковний спів київського зразка поширився й на Московію. Тому рукописи XI–XIV ст. з невменною нотацією, що зберігаються в Росії, по суті представляють київську традицію православного церковного співу.

Другий важливий етап у становленні українського музичного джерелознавства пов'язаний з революційними змінами, що відбулися

в українській культурі у другій половині XVI ст. і були інспіровані засвоєнням досягнень латинської культури.

Протягом XVI–XVIII ст. в Україні створилася нова музична джерельна база. Особливість цього етапу полягає в розширенні кола музичних джерел і появі нових осередків створення рукописів. Крім монастирів та церков, до них долучилися також міські братства, колегіуми, Києво-Могилянська академія. У цей самий час відбулися значні зміни і в самій рукописній церковній музичній книзі: перехід на нову п'ятилінійну нотацію, поява збірника церковних монодичних наспівів під назвою Ірмологіон (Ірмолої). Сучасний музикознавець Ю. Ясіновський вияв у сховищах України та інших країнах світу понад тисячу рукописних Ірмолоїв кінця XVI–XVIII ст. При наявності спільних рис у текстовому змісті та структурі Ірмолоїв кожен з них має індивідуальні особливості, які збагачують наше уявлення про культуру того часу.

На цьому етапі джерельна база збагатилася рукописами багатоголосних творів, що фіксувалися спочатку в поголосниках (партесні твори), а з другої половини XVIII ст. – у хорових партитурах, а також рукописами кантів та шкільних драм з музикою. Уся ця багата джерельна база вимагала різнопланових джерелознавчих досліджень: палеографічних, кодикологічних, текстологічних, підготовки рукописів до видання та введення творів у виконавську практику. Атеїстична політика радянської влади в Україні призвела до того, що джерелознавче дослідження рукописної музичної спадщини кінця XVI–XVIII ст. почалося тільки від 70-х років XX ст.

У становленні джерелознавства як наукової галузі велике значення має публікація музичних пам'яток. В Україні вона розпочалася у XVIII ст. Першими нотодруками були нотолінійні Ірмолої 1700 і 1709 рр. Перший з них підготував до видання і опублікував у друкарні Святоюрського собору Йосиф Городецький. Друге видання Ірмолою (1709 р.) було здійснене в друкарні Львівського братства. Згодом Ірмолої публікували в друкарнях Львівського братства (1775), Почаївського монастиря (1766, 1775, 1794 рр.) та Києво-Печерської лаври (20-ті роки XVIII ст.). Опубліковані Ірмолої відрізняються своїм змістом. Їх укладачі робили певний відбір піснеспівів з рукописних джерел, а іноді вносили деякі спрощення в їхню мелодику.

Другим друкованим джерелом став збірник духовних пісень «Богогласник», опублікований у греко-католицькій Почаївській лаврі

(1790–1791 pp.), упорядниками якого були ченці-василіани. Він підсумував розвиток паралітургічного жанру канта, що поширювався в рукописних пісенниках.

На початок XIX ст. припадає формування в Україні теоретичних засад українського історичного джерелознавства. Дослідники справедливо вважають В. Антоновича (1834–1908) основоположником національного наукового історичного джерелознавства. Він уперше в Україні створив узагальнюючий курс лекцій про джерела історії України («Источники для истории Юго-Западной России»), який викладав студентам Київського університету Св. Володимира (1879–1881 pp.).

Значна заслуга В. Антоновича також у створенні джерелознавчої науково-довідкової літератури. Двадцять п'ять років він працював на посаді головного редактора «Комісії для розгляду давніх актів» і опублікував дев'ять томів праці «Архив Юго-Западной России...», що подають цінні відомості і про музичну культуру.

Наприкінці XIX – у першому десятилітті XX ст. над укладанням джерелознавчої літератури займалися професори Київської духовної академії, які були істориками, богословами, літераторами. До них належав Микола Петров (1840–1921). Він заснував при Київській духовній академії Церковно-археологічне товариство й очолював Церковно-археологічний музей, у якому було зібрано 40 тисяч пам'яток духовної та матеріальної культури. Серед праць М. Петрова особливо цінне «Описание рукописных собраний, находящихся в г. Киеве» (Москва, 1891–1904), в якому подано описи давніх українських музичних пам'яток (Ірмологіонів та партесних творів). В іншому довіднику «Акты и документы, относящиеся к истории Киевской духовной академии» (Київ, 1904–1907) описано матеріали, що стосуються музики в цьому закладі.

Музично-джерелознавчою діяльністю займався також випускник Київської духовної академії композитор і диригент Василь Петрушевський. Він віднайшов чимало українських духовних творів XVIII – початку XIX ст. і опублікував їх у виданні – «Сборник духовно-музыкальных произведений» (Київ, 1901, 1902, 1913, 1914, 1915 pp.).

Музикознавча література, автори якої використовують малодоступні джерела, сама може слугувати джерелом для подальших наукових досліджень з певної проблематики. Такою є книга українського історика Костянтина Харламповича «Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь»

(Казань, 1914). У ній автор використав малодоступні історичні джерела й навіть чимало фактів про набори українських музикантів для Московії. Цієї проблеми торкалися всі історики української музики, і при цьому спиралися на дослідження К. Харламповича.

У появі джерелознавчих розвідок з історії української музичної культури 20-х років ХХ ст. важливу роль відіграв часопис «Музика», заснований 1923 р. Всеукраїнським музичним товариством імені Миколи Леонтовича. Члени редакційної колегії М. Грінченко, П. Козицький, К. Квітка та інші усвідомлювали необхідність копіткої роботи щодо виявлення джерел історії української музичної культури. У першому числі часопису редакція повідомила про відкриття рубрики «З архіву української музики» і звернулася до читачів з проханням надсилати до неї джерельні матеріали (листи, документи, невидані рукописи, тощо). У цьому ж числі було опубліковано допис: «Чернігівський цех музикантів» ХVІІІ ст.», написаний на основі архівних матеріалів.

Наступного року з'явилися дуже цінні публікації історико-джерелознавчого спрямування Федора Ернста «Кріпацькі капели на Україні» і Данила Щербаківського «Набір півчих в 1790 р. в Малоросії для придворної капели» та «Оркестри, хори і капели на Україні за панщини». Ці статті стали важливим джерелом для істориків української музики, а доля їх авторів в умовах більшовицьких репресії 30-х років ХХ ст. була трагічною.

З 30-х років ХХ ст. у Радянській Україні через атеїстичну політику влади та безпідставні обвинувачення українських діячів у буржуазному націоналізмі, займатися джерелознавчими та музично-історичними дослідженнями було складно й небезпечно. Ситуація змінилася лише з кінця ХХ ст., особливо після здобуття Україною державної незалежності. Активізувалася робота в напрямку джерелознавчих та музично-історичних досліджень, яка стала досить результативною.

UDC 78.03(477)(075)

Lidiia Kornii,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4988-7186>,

Doctor of Art Criticism,

Leading Research Scientist

Department Screen and Performing Arts and Culturology,
The Rylskyi Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology,
National Academy of Sciences of Ukraine,

Member of National Union of Composers of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: muzling@ukr.net

TO THE PROBLEM OF FORMATION OF UKRAINIAN MUSIC- HISTORICAL SOURCE STUDIES

The author outlines the most important achievements of Ukrainian musical source studies at the stage of its formation, starting with the establishment of Christianity in Rus'. The practical use of musical sources is characterized. Features of handwritten monuments, centers of their origin and first publications are described in the article. The author analyzes source-based scientific and reference literature of the 19th and early 20th centuries.

Keywords: musical source studies, Irmologion, partbooks, partsong, Christianity.

УДК 78.072

Кузик Валентина Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0110-6937>,

кандидатка мистецтвознавства, докторка філософії мистецтва,

старша наукова співробітниця,

відділ музикознавства та музичної етнології,

Інститут мистецтвознавства,

фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського,

Національна академія наук України,

членкиня Національної Спілки Композиторів України,

лауреатка Премії імені М. Лисенка,

Київ, Україна

e-mail: valentynakuzyk@gmail.com

НЕВІДОМІ АВТОГРАФИ МИКОЛИ ВІТАЙЛЬОВИЧА ЛИСЕНКА З АРХІВНИХ НАУКОВИХ ФОНДІВ ІНСТИТУТУ МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА, ФОЛЬКЛОРИСТИКИ ТА ЕТНОЛОГІЇ ІМЕНІ М. Т. РИЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

У запропонованій статті вперше представлено рукописи М. Лисенка за 1874–1879 роки, що стосуються його вивчення оркестровки, фольклорних заміток, програм для народних шкіл, викладання фортепіано для приватних учнів.

Ключові слова: Микола Лисенко, Лисенкіана, лисенкознавство, українське музикознавство, народна пісня, архівування історичних документів.

Бувають такі періоди життя, що закарбовуються у пам'яті окремими завершеними епізодами, значущими для розробки якоїсь тематики та плідними у своїх наслідках як для загальної громадської справи, так і для співпраці конкретних людей. Такою була співпраця з Роксаною Скорульською, що розпочалася у 1990 році. На базі Меморіального будинку-музею М. Лисенка в Києві, яким керувала пані Роксана, нам вдалося здійснити низку мистецьких проєктів, пов'язаних із творчими постатями композиторів Миколи Лисенка, Миколи Леонтовича, Левка Ревуцького, Михайла Скорульського, поетів Тараса Шевченка, Максима Рильського, Павла Тичини, повернути із забуття доробок Дмитра Ревуцького, висвітлити імена митців розстріляного Українського Відродження, подати широку інформацію про видатного музикознавця Миколу Грінченка та створений 1923 року журнал «Музика», 100-річчя якого нині відзначаємо. Особливо креативними були програми, здійснені разом з видатним актором-читцем Павлом Громовенком – лауреатом Національної премії імені Тараса Шевченка, що були зафільмовані відеооператором Миколою Кузиком.

Саме у стінах будинку М. Лисенка під час конференції, присвяченої 170-річчю митця, було затверджено поняття «*лисенкознавство*» як осібний напрямок і термін українського музикознавства. Там же було представлено громаді рукописи нотних творів, що довгий час лежали в архіві під назвою «*безименні*». Зокрема спеціально написаний «*Туш*» (урочистий марш) для тріумфального чествування ювілею легендарної Марії Заньковецької під час її виступів у київському театрі (ймовірно 1904, з нагоди 50-річчя актриси). Дарма, що рукопис перебував у поганому стані, але він піддавався реставрації та чітко виділив три фази «виходів»: 1) акторів загального плану; 2) корифеїв трупи; 3) самої тріумфаторки. Цілком вірогідно, що «*Туш*» грав Микола Віталійович, який до всіх подій ставився по простому демократично, без зайвого гонору уславленого митця.

Наступні «*безименні*» сторінки було атрибутовано як рукопис кантати «*Пам'яті Лисенка*» М. Вериківського й П. Козицького на вірш М. Рильського, написані в Уфі, навесні 1942 року під час евакуації діячів української культури спеціально до 100-річчя композитора-класика. Збереглися клавір кантати, окремо хорові партитури 1-ї та 2-ї частини, 2 сторінки віршу М. Рильського.

На початок нового століття, завдяки активній діяльності Ростислава Полипчука з'явилася щаслива можливість розпочати у видавництві «Музична Україна» друк лисенкознавчих матеріалів, що замислювалося як вагома складова загальної української «Лисенкіани». Вдалося видати 1-й том «Микола Лисенко у спогадах сучасників», «Микола Лисенко. Листи», «Ревуцький Д. Микола Лисенко. Повернення першоджерел», «Микола Лисенко. Дні і роки». На жаль, виданню 2-го тому «Спогадів» стала на заваді передчасна смерть Р. Полипчука. Не побачило світ і видання матеріалів про останні 10 років життя М. Лисенка (1902–1912), обірвалося із життями Р. Сорульської та Марини Чуєвої. Запланована у цьому видавничому проєкті також книжка «Етнографічні праці Миколи Лисенка. Спогади й рефлексії сучасників», куди повинні були увійти етномузикологічні розвідки Миколи Віталійовича про кобзаря Вересая, українські народні інструменти, відомості про кобзарів і лірників, списки фольклорних збірок, учнів з фортепіано, а також фундаментальні статті Ф. Колесси й К. Квітки про митця та кілька спогадів, які не увійшли до попередніх видань Р. Полипчука. Однак життя виявило свої жорстокі вимоги до діяльності видавництва, в зв'язку з чим воно стало неспроможним здійснити публікацію вповні запланованих книжок з лисенкознавства.

У пропонованому дослідженні розглянуто кілька унікальних архівних матеріалів творчої діяльності композитора в період 1874–1879 рр. Джерела зберігаються в Архівних наукових фондах Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України. Ці шість років життя М. Лисенка позначилися особливою динамікою розвитку як у творчому, так і у життєвому планах. Зокрема, 1874 рік для композитора розпочався досить вдало. Наприкінці попереднього року відбулася прем'єра «Різдвяної ночі», що мала позитивний розголос у пресі, а особливо в українській громаді. Авторитет молодого митця після закінчення лейпцігської консерваторії (1869) значно зріс. Цьому сприяли перші друковані збірки народних пісень, активне концертування у Києві, Чернігові з віртуозними творами Л. Бетховена, Ф. Шопена, Р. Шумана, Ф. Ліста. У цей період Лисенко знайомиться з М. Драгомановим, П. Житецьким, родинами Русових і Косачів. Активно співпрацює з Археологічною комісією, більш ґрунтовно вивчає джерела народної творчості та її носіїв – «українських рапсодів» – кобзарів і лірників, бере участь у складанні програми українських підручників для народних шкіл (1875).

У той же час він з особливою інтуїцією музики-професіонала відчуває недостатність власного володіння темброво-технічними можливостями оркестрової партитури та намагається надолужити це під началом Миколи Римського-Корсакова у Петербурзькій консерваторії (з осені 1874 – по травень 1876). Поза заняттями в консерваторії М. Лисенко 1875 року у Соляного городка (зосередженні петербурзьких українців) організовує так званий «Хор малоросов», виступи якого мали значний резонанс (зокрема, в деяких концертах роль акомпаніатора виконував М. Мусоргський). По поверненні до Києва влітку 1876 року, Микола Віталійович продовжує активну творчу та громадську діяльність, що триватиме до останніх днів його життя.

У рукописах М. Лисенка за період 1874–1879, вміщено багато вельми цікавих та малодосліджених фактів. Зокрема, Ф 24/19 – шкільний зошит композитора «*Лисенко М. Способи писання партитури* (2 ар., олівець, формат шкільного зошита, ймовірно 1874–75 рр.)», Ф 24–3/20 Допоміжні матеріали (12 ар., 34 X 22 см). Записано репертуар кобзаря Михайла Кравченка з Сорочинців – думи, псалми, сатиричні, козачки; Ф 24/5//29., 2 ар., чорнило, 35 X 22 см. – відомості про людей, від яких М. Лисенко *особисто* записував пісні (рос. мова). Особливості запису й скорочень М. Лисенка відповідають українським написанням: Нижин („и” замість „е”, м. – містечко, с., сел. – селище – *В.К.*). У цій же підбірці вміщено чернеткові записи змісту матеріалів до вивчення українського фольклору (запис українською): весняного циклу (танки, короводи/коловоди, веснянки), пісні з побуту, пісні доісторичні, обрядові, пісні історичні, пісні козацькі безіменні, бурлацькі, рекрутські, пісні за «Кобзарем» Т. Шевченка, позначено джерела тогочасних видань звідки брати (за сторінками), типи виконання – сольові й гуртові тощо. У фонді № 24/120; 49 ар., знаходиться записна книжка композитора. На деяких сторінках записної книжки дрібним почерком чорнилом виписані графіки занять з учнями (числа, місяці, іноді позначений рік). Кілька учнів позаймалося недовго (2–3 місяці), більшість – рік і два. Можливо, що постійні учні М. Лисенка вчилися у нього й далі, але записи, ймовірно, велися вже у якомусь іншому „кондүті” – *В. К.* У книжці вміщено також список учнів Миколи Лисенка. На сторінках записної книжки зазначено репертуар для учнів відповідної складності: етюди, поліфонія, п’єси. Також бачимо адреси людей з Полтави, Чернігова, Москви, яких знав М. Лисенко, деякі побутові нотатки – закупівлю

постільної білизни для дому, нагадування про викуп із ломбарду закладених речей тощо.

Сподіваємося, що представлені документи дозволять більш ґрунтовно зануритися у вивчення маловідомих сторінок життя Миколи Лисенка та заповнити окремі лакуни у вітчизняному лисенкознавстві.

UDC 78/072

Valentyna Kuzyk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0110-6937>,

Candidate of Art Criticism, Doctor of Art Philosophy,

Senior Research Officer,

Department of Musicology and Ethnology,

Rylsky Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology,

National Academy of Sciences of Ukraine,

Member of National Union of Composers of Ukraine,

Winner of the M. Lysenko Award,

Kyiv, Ukraine

e-mail: valentynakuzyk@gmail.com

**UNKNOWN AUTOGRAPHS OF MYKOLA LYSENKO FROM
ARCHIVAL SCIENTIFIC FUNDS OF THE M. RYLSKY INSTITUTE
OF ART STUDIE, FOLKLORISTICS AND ETHNOLOGY OF THE
NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE**

The proposed article presents for the first time the manuscripts of M. Lysenko for the years 1874–1879, which relate to his study of orchestration, folklore notes, programs for folk schools, piano teaching for private students.

Keywords: Mykola Lysenko, Lysenkiana, Lysenko studies, Ukrainian musicology, folk song, archiving of historical documents.

УДК 001.9–007:304:001.9

Молчанова Тетяна Олегівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2152-7341>,

докторка мистецтвознавства, професорка,

професорка,

кафедра концертмейстерства,

Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка,

Львів, Україна

e-mail: prof@molchanova.pro

ПЛАГІАТ В УКРАЇНСЬКОМУ ОСВІТНЬО- НАУКОВОМУ ОБШИРІ

Натепер проблема плагіату суттєво загострилася, набуваючи все більшої злободенності в освітньо-науковому просторі. У статті заторкується це питання з аналізом сутності плагіату в контексті дотримання норм академічної доброчесності. Зроблено спробу віднайти відповідь на питання про стрімке поширення плагіату в Україні. Сформульовано найнеобхідніші комплексні підходи щодо протидії плагіату.

Ключові слова: плагіат, академічна доброчесність, відповідальність, комплексний підхід.

Великий тлумачний словник української мови твердить: «Плагіат (латин. Plagiarius – викрадач) – привласнення авторства на чужий твір або на чуже відкриття, винахід чи раціоналізаторську пропозицію, а також використання у своїх працях чужого твору без посилання на автора» (Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ-Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. С. 977.). А у відповідності до статті 42 Закону України «Про освіту», плагіат – «оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості), та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства» (Закон України «Про освіту». Режим доступу: https://urst.com.ua/act/pro_osvitu).

Плагіат як явище академічної недоброчесності поставало в історичній площині віддавна. Ще у добу Античності деяких поетів звинувачували у плагіаті, коли виникала спокуса привласнити чуже (скажімо, римський поет Публій Вергілій Марон, який запозичив текст «Енеїди» у Гомера). У добу Середньовіччя і Ренесансу також існували спроби використання творів античних митців – йдеться, зокрема, про італійського мислителя, письменника та філософа доби Ренесансу Леонардо Брунні Аретіно, який привласнив славнозвісну «Історію війни з готами» Прокопія Кесарійського; а французький філософ-гуманіст Мішель Екем де Монтень переписував цілі фрагменти із творів давньогрецького філософа та історика Плутарха та римського письменника, філософа Сенеки (Романова І. В. Явище плагіату: історія та сьогодення//Зовнішня торгівля: право, економіка, фінанси. 2012, №3. С.268.). У XVIII-XIX ст. почали вже осудливо реагувати на подібні «запозичення», а у XX ст. вже розпочався

грунтовний процес усвідомлення цього явища. Не зважаючи на правове осудження подібних акцій, плагіат продовжує існувати, залишаючись одним з найпоширеніших наукових компіляцій – це і привласнення чужих ідей, думок і досліджень, і невміння цитувати першоджерела, і перефразування суджень інших авторів без посилань на них, і переклади наукових розвідок з інших мов, що, безумовно, постає величезною етичною проблемою суспільства, яскравою ознакою браку правової культури.

На сьогодні Інтернет перенасичений рефератами, методичними порадами та рекомендаціями з різних питань та знайомлячись з ними, потопаєш у потоці повторень і запозичень. Плагіат містять не лише наукові дисертації деяких українських авторів, а й велику кількість статей, учнівських рефератів, бакалаврських і магістерських досліджень. Певні думки та винаходи стають надбанням інших, це множиться і поширюється і знайти першоджерело часом стає неможливим.

Інтернет заповнений пропозиціями написання дисертацій «під ключ» тінювими науковцями, вартість яких часом сягає 30 тисяч доларів. Періодично у ЗМІ з'являються статті про відомих чиновників, впливових політиків з викриванням їх у плагіаті... Статистика плагіату в Україні невтішна: за даними інтернет-сайту – 34,4%. Тож маємо справу з негативним, історично сформованим явищем.

З огляду на зазначене вище, метою статті є спроба вкотре заакцентувати питання привласнення продуктів чужої творчості та можливостей протидії.

Сьогодні ситуація з плагіатом набуває значного загострення у світі. Насамперед, це пов'язано з активним процесом комп'ютеризації всесвітньої мережі, автоматизації інформаційних процесів. Колись скрупульозно працювали у бібліотеках, з цією метою їздили і до інших міст; читали, аналізували і формували своє бачення тієї чи іншої проблеми. Тепер будь-хто, не виходячи з дому, має можливість «зайти» в Google, скачати все, що потрібно, і видати за своє. Не варто твердити лише про етичну складову цього ганебного явища. Закон України «Про авторське право і суміжні права» має мати на меті не лише захист власних майнових і немайнових прав суб'єктів авторського права, а й притягнення до відповідальності тих, хто привласнює чийсь інтелектуальну власність. І хоча натеper академічна недоброчесність активно обговорюється на сторінках видань ЗМІ, в Інтернеті, у наукових статтях з визначенням понять,

видів та форм плагіату, аналізу витоків цього явища, проблема залишається невирішеною. Це питання має розглядатися у правовому полі з жорстким покаранням кожного виявленого випадку, регулюванням цього процесу нормами цивільного законодавства, сформованою базою перевірки на плагіат, однаковою для усього наукового світу. Подібний алгоритм дій може стати надійним бар'єром для кожного, хто захоче піти цим необтяжливим шляхом.

Вирішити проблему можливо лише у площині суворого дотримання принципів академічної доброчесності, організації різних інформаційних курсів щодо чесності написання власних робіт (починаючи зі шкільної лави), навчання академічному письму, ретельного опрацювання наукового доробку інших авторів з повагою до їх праці. Та найголовніше – слід створити єдину систему перевірки на плагіат, однакову для всього світу, сформувані етичні перепони на шляху плагіату, що мають бути зафіксовані в нормативних документах усіх закладів передвищої та вищої навчальної ланки через створення відповідної юридичної бази, розроблення доброчесних норм із зазначенням визнання привласнення чужого матеріалу академічним безчестям, чітко виписаних процедур і правил з впровадженням санкцій щодо порушника. Та все ще риторичним залишаємо питання – чи розпочнеться в Україні та цілому світі очищення освітньо-наукового простору від порушень академічної доброчесності?

UDC 001.9–007:304:001.9

Tetiana Molchanova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2152-7341>,

Doctor of Art History (Dr. Hab.), Professor,

Professor,

Department of Accompanist's,

Mykola Lysenko Lviv National Music Academy,

Lviv, Ukraine

e-mail: prof@molchanova.pro

PLAGIARISM IN THE UKRAINIAN EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC AREA

Currently, the problem of plagiarism has significantly worsened, becoming increasingly topical in the educational and scientific space. The article touches on this issue with an analysis of the essence of plagiarism in the context of compliance with norms of academic integrity. An attempt was made to find an answer to the

question of the rapid spread of plagiarism in Ukraine. The most necessary comprehensive approaches to combating plagiarism have been formulated.

Keywords: plagiarism, academic integrity, responsibility, comprehensive approach.

УДК 94(477)

Петров В'ячеслав Васильович,

ORSID <https://orcid.org/0000-0002-7265-9889>,

доктор технічних наук,

директор,

Інститут проблем реєстрації інформації,

Національна Академія Наук України,

Київ, Україна

e-mail: petrov1940@gmail.com

Крючин Андрій Андрійович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5063-4146>,

доктор технічних наук,

заступник директора,

Інститут проблем реєстрації інформації,

Національна Академія Наук України,

Київ, Україна

e-mail: kryuchyn@gmail.com

Косяк Ігор Васильович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1543-9257>,

кандидат технічних наук,

старший науковий співробітник,

відділ систем оптичної реєстрації інформації,

Інститут проблем реєстрації інформації

Національна Академія Наук України,

Київ, Україна

e-mail: kivfox@ipri.kiev.ua

Єгупова Людмила Іванівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1438-8133>,

молодша наукова співробітниця,

відділ систем оптичної реєстрації інформації,

Інститут проблем реєстрації інформації,

Національна Академія Наук України,

Київ, Україна

e-mail: egupovali@gmail.com

Солоніна Надія Володимирівна,
ORCID <https://orcid.org/0009-0008-9719-2788>,
молодша наукова співробітниця,
відділ оптичних носіїв інформації,
Інститут проблем реєстрації інформації
Національна Академія Наук України,
Київ, Україна
e-mail: nvs@ipri.kiev.ua

АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ МУЗИЧНИХ ЗАПИСІВ З КОЛЕКЦІЇ МОЇСЕЯ БЕРЕГОВСЬКОГО

Наведена інформація про використання відтворених на спеціально створеному обладнанні і оброблених аудіозаписів з фонографічних циліндрів Едісона, які входять до колекції Моїсея Береговського. Представлені дані про можливість використання оброблених аудіозаписів для проведення наукових досліджень.

Ключові слова: раритетні аудіозаписи, колекції Моїсея Береговського, введення до наукового обігу, фонографічні циліндри Едісона, бібліотечні електронні ресурси.

У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського зберігається унікальна колекція єврейського фольклору, записана на початку ХХ століття (1912–1947 рр.) на фонографічні циліндри Едісона. Фактично це єдина збережена у світі колекція фольклору покоління єврейського народу, що загинув під час Голокосту в Україні. Ця колекція має назву «Колекція М. Береговського» на честь видатного фольклориста та вченого, який збирав, фіксував, ідентифікував зібрані матеріали. Колекція налічує більш ніж 2000 записів, зроблених за допомогою фонографу в першій половині ХХ століття головним чином на території України. Частина записів, які входять до колекції М. Береговського, зроблена на Близькому сході. Систематизація документів виконана за історичною схемою, запропонованою і використаною М. Береговським. Записи представлені в колекції, мають величезну історичну та культурну цінність, узагальнюють роботу кількох поколінь дослідників-фольклористів із комплексного обстеження єврейської побутової музичної культури України – регіонів компактного проживання євреїв із сформованими центрами духовного та культурного життя. В даний час колекція М. Береговського є єдиною унікальною

пам'яткою, що повно представляє в нотних документах та аудіозаписах єврейську духовну спадщину регіонів України.

Проведені протягом декількох років спеціалістами Інституту проблем реєстрації інформації Національної Академії Наук України та Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського дослідження з відтворення аудіозаписів з фонографічних циліндрів Едісона, очищення аудіозаписів, пошук і відбір супровідних документів, видання компакт-дисків із записами з колекції Моїсея Береговського (видано 12 томів аудіозаписів) дозволила створити умови для ознайомлення наукової громадськості з цією унікальною колекцією. Для успішного виконання цих робіт було розроблено спеціальне високотехнологічне обладнання та використані сучасні технології і програмні засоби для очищення аудіо файлів від шумів. Представлення на сайті Інституту проблем реєстрації НАН України оброблених аудіозаписів у вільному доступі на інтернет сторінці: <http://www.audio.ipri.kiev.ua>. сприяло введенню до наукового обігу колекції Моїсея Береговського. Кількість представлених на сайті аудіо записів 546 (колекція налічує 1017 воскових фоноциліндрів), 250 фотографій. Загальний обсяг даних становить 7,8 ТБайт. Широкий тематичний діапазон аудіо записів привертає увагу дослідників.

Найбільш важливим для вшанування пам'яті жертв Голокосту стало використання аудіозаписів з колекції Моїсея Береговського при створенні аудіо композицій у Національних музейних центрах пам'яті жертв Голокосту, а саме в ізраїльському національному меморіалі Голокосту та Героїзму Яд ва-Шем та Меморіальному центрі пам'яті жертв Голокосту в Бабиному Яру (Україна, м. Київ). Планується використання оцифрованих записів з колекції Моїсея Береговського у проєкті «Віртуальний Дробицький Яр», що призване розповсюдити пам'ять про знищення євреїв у Дробицькому Яру в Харкові. Аудіозаписи з колекції Моїсея Береговського використані в документальному багатосерійному фільмі під назвою – «Слово Праведника», що розповідає про українців-підлітків, які рятували євреїв під час Другої світової війни. В 2022 році відбулася публікація науково-популярного видання «Пісні Голокосту: за документами фоноархіву єврейської музичної спадщини з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського». До видання увійшли єврейські народні пісні з архівних фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, записані фольклорними експедиціями під

керівництвом М. Береговського в 1944 і 1945 рр. від колишніх в'язнів таборів і гетто, створених на півдні України в роки окупації. У книжці опубліковані факсимільні копії оригінальних записів пісень та їх художній переклад українською мовою. Обрані для видання пісні поєднують у собі характер, звичаї, історію народу, який вижив під час Голокосту. А аудіозаписи пісень, що відібрані для видання «Пісні Голокосту» ввійшли до 12 тому зібрання під назвою «Останні експедиції Мойсея Береговського до міст і сіл України (1940–1946)».

Слід відзначити, що до аналізу та наукового використання музичних творів, представлених у колекції Моїсея Береговського звертаються дослідники з різних країн. Реалізовано декілька проєктів з використання та дослідження аудіозаписів з колекції Моїсея Береговського. Для надання повної інформації про аудіозаписи, з дозволу власників колекції аудіозаписів, реалізовано проєкт, в якому на спеціальному сайті зроблені наукові коментарі до аудіозаписів. Звукові файли розміщено на сайті дослідників поруч з доповненнями та коментарями до кожного пункту. Таке представлення даних реалізовано у проєкті виконаному в Jewish Music Research Centre Department of Musicology The Hebrew University of Jerusalem з вивчення музики євреїв в Османській Палестині. Як приклад використання та дослідження аудіозаписів з колекції Моїсея Береговського, можна навести роботи Joel Bresler дослідника із Сполучених Штатів Америки, якого зацікавили записи сефардів з колекції Моїсея Береговського.

UDC 94(477)

Vyacheslav Petrov,

ORSID <https://orcid.org/0000-0002-7265-9889>,

Doctor of Technical Sciences, Director,

Institute of Information Registration Problems,

National Academy of Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: petrov1940@gmail.com

Andriy Kryuchyn,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5063-4146>,

Doctor of Technical Sciences, Deputy Director,

Institute for Information Recording,

National Academy of Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: kryuchin@gmail.com

Igor Kosyak,

ORCID [https://orcid.org/ 0000-0002-1543-9257](https://orcid.org/0000-0002-1543-9257),
Candidate of Technical Sciences, Senior Researcher,
Department of Optical Information Registration Systems,
Institute for Information Recording,
National Academy of Sciences of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: kivfox@ipri.kiev.ua

Lyudmila Eypova,

ORCID [https://orcid.org/ 0000-0003-1438-8133](https://orcid.org/0000-0003-1438-8133),
Researcher,
Department of Optical Information Registration Systems,
Institute for Information Recording,
National Academy of Sciences of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: egupovali@gmail.com

Nadya Solonyna,

ORCID [https://orcid.org/ 0009-0008-9719-2788](https://orcid.org/0009-0008-9719-2788),
Researcher,
Department of optical carriers,
Institute for Information Recording,
National Academy of Sciences of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: nvs@ipri.kiev.ua

**ANALYSIS OF THE USE OF MUSIC RECORDINGS FROM THE
COLLECTION OF MOISEI BEREHOVSKYI**

Information is given on the use of audio recordings reproduced on specially created equipment and processed from Edison's phonographic cylinders, which are included in the collection of Moisei Berehovskiy. Data on the possibilities of using processed audio recordings for conducting scientific research are presented.

Keywords: rare audio recordings, collections of Moisei Berehovskiy, introduction to scientific circulation, Edison's phonographic cylinders, library electronic resources.

УДК 016:025.178(477)

Руденко Людмила Григорівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0329-0504>,

кандидатка мистецтвознавства,

старша наукова співробітниця,

відділ музичних фондів,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: rudenkol@nbuv.gov.ua

«ЛІТОПИС НОТ»: ФІКСОВАНА ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО НОТОДРУКУВАННЯ XX – ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ XXI СТ.

Розглянуто історію створення та функціонування державного бібліографічного покажчика «Літопис нот». Підкреслено значення обов'язкової фіксації нотної літератури задля докладного вивчення етапів розвитку українського нотодрукування, а також можливості глибше ознайомитися з творчою діяльністю українських композиторів.

Ключові слова: «Літопис нот», нотодрукування, композиторська творчість, музика, Книжкова палата України.

Заснування Книжкової палати України 1918 року, заклало підвалини фіксації всієї друкованої продукції, що видавалася в Україні, з урахуванням її наукового та бібліографічного опрацювання. Для цього був створений державний бібліографічний покажчик «Літопис українського друку», перший номер якого вийшов 1924 року. «Літопис» передбачав повний облік друкованої продукції, подання усїєї систематичної інформації про видання, застосовуючи при цьому методи єдиного бібліографічного опису. У ньому фіксувалася й нотна література, яка позначалася великою літерою «М», що проставлялася поруч з індексом УДК і означала «Музика» (Очеретна Л., Кочупалова В. «Літопис нот» як засіб інформаційного забезпечення розвитку музичного мистецтва. // Вісник Книжкової палати України. 2010. № 11. С. 1–4). До «Літопису українського друку», входили бібліографічні описи друкованої нотної продукції, що публікувалася не лише у вигляді збірників чи окремих музичних творів, а й композицій, надрукованих на сторінках газет, журналів, дитячої літератури та інших художніх та публіцистичних видань.

1954 року для фіксації творів музичного мистецтва, а також методичної літератури, пов'язаної з цією сферою діяльності, Книжкова палата України у Харкові започаткувала видання періодичного державного покажчика, що мав назву «Літопис музичної літератури України». Спочатку покажчик виходив двічі на рік, з 1970 року його назву було змінено на «Літопис нот». З 1984 року по 1991 він видавався чотири рази на рік, у 1991 році вийшов друком лише один номер. З 1992 року по 1996 роки покажчик припинив своє існування. 1997 року Книжкова палата України, але вже в Києві, відновила видання «Літопису нот» один раз на рік. (Івченко Л. «Літопис нот». // Енциклопедія сучасної України. Київ, 2015. Т. 17. С. 533).

«Літопис нот» – державний бібліографічний покажчик, що інформує про нотні видання, зареєстровані Книжковою палатою України. Він має чітку усталену структуру. Інформація подається у систематичному порядку за «Схемою класифікації нотних видань», розробленою Книжковою палатою України. У «Літопису нот» вміщено бібліографічну інформацію про окремо видані музичні твори, окремі збірники вокальної та інструментальної музики, видання музичного фольклору, дитячої музичної літератури, змішані збірники вокальної та інструментальної музики, навчальні та методичні нотні видання тощо. Кожен номер «Літопису» містить допоміжні покажчики: іменний, назв нотних збірників, назв вокальних та інструментальних творів, перших слів тексту вокальних композицій. Зазначимо, що інформація про музичні твори, опубліковані в книгах, літературно-художніх виданнях, масових і дитячих журналах та газетах України, які фіксувалася раніше, на сьогоднішній день у «Літопису» не надається.

На жаль, після 1996 року, нотовидавнича справа в Україні значно скоротилася. Майже не публікувалися твори видатних українських та зарубіжних композиторів, практично не друкувався доробок сучасних митців. На початку 2000-х, ситуація дещо змінюється. Прагнення майстрів музичного мистецтва до відновлення історичної справедливості, повернення в Україну національного музичного надбання, спонукало до інтенсивної репрезентації та популяризації української музики від епохи Бароко до сьогодні. Проводяться щорічні фестивалі хорової, вокальної, інструментальної музики, присвячені ювілейним датам життя та творчості композиторів, а також визначним подіям, пов'язаним з історією розвитку українського музичного мистецтва. На цих

фестивалях звучала музика українських митців, яка тривалий час була забороненою або маловживаною. Це доробок: Миколи Дилецького, Артемія Веделя, Максима Березовського, Степана Дегтярьова, Кирила Стеценка, Левка Ревуцького, Бориса Лятошинського, Валентина Сильвестрова, Мирослава Скорика, Євгена Станковича, Лесі Дичко, Ганни Гаврилець та багатьох інших. Представники української мистецької еліти у співпраці з видавничими організаціями докладають усіх зусиль, аби якомога більше музичних творів українських митців було надруковано і репрезентовано широкому світовому загалу. Музичні видавництва активно працюють у Києві, Львові, Дрогобичі, Луцьку, Рівному, Одесі, Харкові, Дніпрі, Херсоні, Тернополі, Івано-Франківську та в інших українських містах.

Усю нотну літературу, яка публікується від початку ХХІ століття, наочно демонструє державний бібліографічний покажчик “Літопис нот”, у якому фіксуються відомості не лише про надрукований нотний матеріал, а й подається опосередкована інформація про жанрові різновиди музичної літератури. Завдяки “Літопису”, можна дізнатися, які сфери музичного мистецтва найпопулярніші серед сучасних композиторів, наскільки швидко та ефективно ведеться дослідницька робота вчених щодо заповнення невідомих лакун творчості видатних українських митців та репрезентація через друк раніше маловживаної й неопублікованої їхньої спадщини тощо. Таким чином, на сьогодні у “Літопису” зафіксовано неопублікований раніше мистецький доробок: М. Дилецького, М. Березовського, А. Веделя, Д. Бортнянського, К. Стеценка, В. Барвінського, П. Козицького та інших особистостей. Зафіксовано чимало перевидань творів зарубіжних композиторів, вперше опублікованих композицій сучасних визначних митців та композиторів-аматорів, репертуарні збірки окремих співаків та колективів, як наприклад «Твори українських композиторів з репертуару Володимира Піруса», «Співає Закарпатський народний хор» тощо. Однак, залишається ще надто велика кількість невиданої друком української музичної спадщини, або ж тих творів, які потребують перевидання. Тож поле діяльності для видавців музичної літератури необмежене.

Після повномасштабного вторгнення російських військ в Україну нотовидавнича справа знову скорочується. Це зумовлено насамперед браком коштів, які держава практично не виділяє на розвиток культури, оскільки країна перебуває у стані війни. Цю

неприємну тенденцію фіксує “Літопису нот”, з якого чітко видно, скільки нотної продукції видається впродовж певного періоду, які видавництва не припиняють своєї діяльності і головне – якого рівня композиторська спадщина виходить друком. Такий стан українського нотодрукування пояснюється тим, що основний масив друкованої нотної продукції видається за власний рахунок авторів музики або слів. Це здебільшого композитори та поети аматори, котрі своїми музичними та літературними напрацюваннями прагнуть поділитися із широким загальним суспільством. Адже у їх мистецьких творах передана палка любов до України та національної культури. Інший масив нотної літератури видається за спонсорські кошти. Це, як правило, перші видання або перевидання доробку митців, визнаних в Україні та світі: С. Дегтярьова, М. Вербицького, М. Скорика, Б. Фільц, В. Сільвестрова, Г. Гаврилець та ін. Втім, слід зазначити, що твори цих та інших композиторів публікуються у збірниках змішаного типу.

Видання нотної літератури за власний рахунок, створили «сприятливе підґрунтя», яке не зобов’язує видавців та видавництва надсилати обов’язковий примірник до Книжкової палати. Тому, на сьогоднішній день бібліографічна реєстрація українських музичних видань не є повною, позаяк без обов’язкового примірника подати достовірну інформацію про видавців та публікацію нотних видань в Україні неможливо. Таке становище є вкрай негативним для української музичної культури, адже надання лише повного реєстру друкованої нотної літератури, може стати важливим чинником задля збереження історії, подальшого розвитку та репрезентації українського музичного мистецтва далеко за межами держави.

UDC 016:025.178(477)

Liudmila Rudenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0329-0504>,

Ph.D Musicology, Senior Researcher,

Music Books and Collections Department,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: rudenkol@nbuv.gov.ua

**“THE CHRONICLE OF NOTES”: THE RECORDED HISTORY OF
UKRAINIAN NOTE PRINTING OF THE XX – FIRST QUARTER OF
THE XXI CENTURY**

The author reviews history of the creation and functioning of the state bibliographic catalogue “Chronicle of notes”. The importance of mandatory recording of music literature is emphasized as significant for detailed studies of stages of development of Ukrainian sheet music printing and for opportunities to get more acquainted with the creative activity of Ukrainian composers.

Keywords: “Chronicle of sheet music”, sheet music printing, composer's artwork, music, Book Chamber of Ukraine.

УДК 78.071/.072Буцький:78.03](477)"191/192"(043.2)

Таранченко Олена Георгіївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8038-8927>,

кандидатка мистецтвознавства, доцентка,

професорка,

кафедра історії української музики та музичної фольклористики,

Національна музична академія України імені П. І. Чайковського,

Київ, Україна

e-mail: olenataranchenko@gmail.com

АНАТОЛІЙ БУЦЬКИЙ. ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ (ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ)

Розглянуто постать талановитого музиканта Анатолія Буцького, його значення в розвитку модерної музичної культури України 1910–1920 х років. Розкрито багатовекторність універсальної особистості композитора, музикознавця, віртуозного піаніста, педагога, одного з організаторів нової системи національної музичної освіти. Виокремлено значення київського періоду життєдіяльності митця (1904 – 1925) як важливого етапу становлення його творчої індивідуальності.

Ключові слова: універсальна постать А. Буцького, київський період життєтворчості.

Анатолій Буцький – талановитий музикант, неординарна особистість. Його постать є однією з примітних з-поміж українських митців славетної епохи злету і розвою новітньої культури України 1910-х – 1920-х років, її європейських спрямувань. Він належить до активних учасників і творців тієї ренесансної доби. Багатогранна від природи індивідуальність А. Буцького формувалась у межеву епоху, означену цивілізаційними зламами й національно-культурними зрушеннями, стрімкою динамікою музично-творчого процесу з його

новаційними устремліннями, пошуками, драматичними протиріччями. Такі зламні історичні епохи, як доводить сучасна наука, характеризуються входженням у культуру когорти виключно обдарованих, талановитих діячів культури.

Саме до них можна віднести А. Буцького (1892–1965). Про це свідчить багатовекторна праця митця, широта змістовного поля його життєдіяльності. В ньому синтезувались талант композитора, віртуозного піаніста-виконавця, скрипаля, вдумливого глибокого науковця, педагога, палкого лектора-просвітителя, самовідданого організатора системи національної музичної освіти, активного громадського діяча. Прикметно, що усі ці сфери діяльності А. Буцького були позначені вагомою практичною і творчою результативністю, стали значним внеском у розвиток сучасної української культури.

Однак сьогодні спадщина митця є недостатньо відомою, призабутою. За виключенням кількох наукових публікацій автора цієї статті, постать і доробок А. Буцького ще мало досліджені. Відомості про музиканта обмежуються скупими даними у довіднику А. Мухи «Композитори України та української діаспори» (А. Муха, 2004), а також констатацією і посиланнями на факт існування деяких його теоретичних праць у відповідному розділі четвертому академічної «Історії української музики» («Історія української музики»: у 6 томах. Т. 4: 1917-1941. Київ, 1991). Не створено розгорнутої наукової розвідки чи невеликої брошури про нього.

Поаяк, наявні архівні факти і матеріали, спогади рідних, відгуки сучасників, публікації в тогочасній періодичній пресі свідчать, що А. Буцький перебував у центрі культурно-творчих процесів України 1910–1920х років, належав до когорти першопрохідців. Він – один із засновників сучасної музикознавчої науки в Україні, зокрема, такого її новітнього напрямку як філософія музики, що розроблявся в той час у Європі й поступово лише формувався на вітчизняних теренах. Чутливе і безпомилкове сприйняття нового в композиторській практиці сприяли спробам А. Буцького опанувати модерні тенденції творчості, наблизитись до тодішніх авангардних експериментальних пошуків. Особливо успішними вони були для митця в музично-театральній сфері. Нинішня система музичної освіти також завдячує титанічним зусиллям митця в розробці й впровадженні комплексної, трирівневої моделі підготовки фахівців-музикантів, що спиралась на кращі існуючі національні традиції та наявний загальноєвропейський

досвід. Значним був внесок А. Буцького в формування нового змістового наповнення предметів і курсів у музичних ВНЗ відповідно до нагальних історичних викликів та потреб розбудови української культури. Ентузіастична діяльність тоді доволі молодого митця, його авторитет викликали повагу й схвальні відгуки його сучасників. Серед них – музиканти Б. Яворський, Б. Асаф'єв, М. Вериківський, П. Козицький, театральні режисери Л. Курбас, М. Терещенко, Б. Тягно, художники А. Петрицький, В. Меллер, поет П. Тичина та інші.

Все це посилює необхідність актуалізувати постать А. Буцького, його спадщину. Створення сучасного цілісного уявлення про внесок митця в розвиток української музичної культури 1910-х–1920-х років ХХ століття, потребує ретельної архівно-пошукової, джерелознавчої роботи. Об'єктивною трудностю є відсутність авторського рукописного архіву, який за свідченням рідних А. Буцького було втрачено у роки II Світової війни. Проте науковці все ж мають надію віднайти авторські партитури композитора, які додадуть важливі необхідні штрихи до портрету митця.

Джерельні матеріали, які вдалось зібрати автору цієї публікації, дають уявлення щодо вагомості постаті музиканта, простежити етапи його формування.

Як свідчать архівні документи, становлення творчої індивідуальності А. Буцького розгорталось у кількох етапах. Показовим в цьому сенсі був київський період (1904–1925), що його сам митець оцінював як особливо важливий, визначальний у власній біографії. Початок цього етапу синхронізувався з роками юності та навчання й проходив під знаком радості споглядання багатомірності життя, особистісного самовираження/самореалізації.

До Києва А. Буцький приїжджає у дванадцятирічному віці разом із матір'ю, видатною скрипалькою, професором Оленою Вонсовською. Відома концертуюча музикантка з європейським ім'ям, вона палко відгукнулася на запрошення М. Лисенка обійняти у щойно відкритій Музично-драматичній школі посади викладача скрипки і заступника директора. Її син А. Буцький успадкував кращі риси своїх батьків, волелюбні традиції давнього польського роду. Вже в ті роки він вирізнявся допитливим розумом, прекрасним вихованням, освіченістю, високою моральністю, громадянським темпераментом. Отримав блискучу, різносторонню освіту в Київському університеті

Св. Володимира. Після закінчення фізико-математичного факультету, продовжив навчання на медичному. Серйозно захоплювався іншими науками – хімією, біологією, ботанікою. Разом із цим, ще з дитячих років наполегливо займався музикою, чудово знав твори світової класики. Вчився грі на скрипці та роялі під керівництвом матері. Згодом вступив до Музично-драматичної школи М. Лисенка, де успішно оволодівав секретами виконавської майстерності з фортепіано у самого Миколи Віталійовича. Навчання й спілкування з М. Лисенком, авторитет Майстра вплинули на остаточний вибір подальшого професійного шляху юнака. Він вступає до Київської консерваторії (класи композиції – Р. Глієра і теорії музики – Б. Яворського). З 1913 року концертує як піаніст-віртуоз, працює на посаді викладача фортепіано та теорії музики в Музично-драматичній школі М. Лисенка. У цей період створює цикли камерних творів. Захоплюється вивченням ідей теорії ладового ритму Б. Яворського, творчо втілюючи їх у власній композиторській та викладацько-методичній практиці. Отримані А. Буцьким висока університетська освіта й глибинні знання у різних галузях науки сприяли результативності й продуктивності його діяльності. Разом із притаманними йому широкою ерудицією, витонченим музичним слухом це відкривало нові шляхи і способи пізнання та бачення механізмів художньої творчості. Зокрема, спроби розробки актуальних питань і завдань молодій музикознавчій науці, що тільки-но починала формуватись в Україні, наукового дослідження питань музичного мислення, підходів до аналізу структури творів сучасної музики.

На початку 1920-х років А. Буцького запрошують на посаду професора нещодавно створеного на базі музично-драматичної школи М. Лисенка Вищого музично-драматичного інституту ім. М. Лисенка, де веде клас композиції та фортепіано. В 1921 році А. Буцького було обрано ректором інституту. На цій посаді він успішно працював до 1925 року – моменту свого від'їзду з Києва. Окреслені на основі знайдених джерельних матеріалів загальні риси одного з найбільш продуктивного, київського етапу становлення особистості А. Буцького допомагають краще пізнати й вивести «з тіні минулого» неординарну постать митця, крізь призму якої наблизитись до цілісного усвідомлення багатобарвного неоднолінійного процесу розвитку українського музичного мистецтва новітньої доби.

UDC 78.071/.072Буцький:78.03](477)"191/192"(043.2)

Olena Taranchenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8038-8927>,

Candidate (PhD) of Art Studies, Associate Professor,
Professor,

Department of the History of Ukrainian Music and Musical Folklore,

Ukrainian National Tchaikovskyi Academy of Music,

Kyiv, Ukraine

e-mail: olenataranchenko@gmail.com

ANATOLY BUTSKY. STAGES OF FORMATION (SOURCE KNOWLEDGE ASPECT)

The figure of the talented musician Anatoly Butsky, his importance in the development of modern musical culture of Ukraine in the 1910s-1920s is considered. The multi-vector nature of the universal personality of the composer, musicologist, virtuoso pianist, teacher, one of the organizers of the new system of national music education is revealed. The important of the Kyiv period of the artist's life (1904-1925) is singled out as an important stage in the formation of his creative individuality.

Keywords: the universal figure of A. Butsky, the Kyiv period of creativity.

УДК 795.02/.08:316.7](045)

Хайло Альона Сергіївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1216-7399>,

старша наукова співробітниця,

відділ ретроспективної бібліографії,

Державна наукова установа «Книжкова палата України імені Івана Федорова»,

Київ, Україна

e-mail: ria14@ukr.net

МУЗИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ В СВІТІ СЕРІЇ ВІДЕОІГОР «THE ELDER SCROLLS»

В статті досліджується репрезентація та відтворення музичних інструментів у світі серії відеоігор *The Elder Scrolls*. Подається короткий опис та дослідження реальних музичних інструментів, які були перенесені в ігри або стали прототипами музичних інструментів, наявних в іграх.

Ключові слова: музичні інструменти, традиційні інструменти, відеогра, музична культура.

«The Elder Scrolls» – серія відеоігор в жанрі рольового бойовика розроблена (в основному) американською студією розробки відеоігор «Bethesda Game Studios» та виданих видавцем відеоігор «Bethesda Softworks». Світ гри – відкритий, тобто гравець не обмежений у виборі локацій, куди він хоче прямувати та які хоче досліджувати. Мапа – одна, монолітна, велика за розміром. Серія складається з п'яти однокористувацьких основних ігор: «The Elder Scrolls: Arena» (1994 р.), «The Elder Scrolls II: Daggerfall» (1996 р.), «The Elder Scrolls III: Morrowind» (2002 р.), «The Elder Scrolls IV: Oblivion» (2006 р.), «The Elder Scrolls V: Skyrim» (2011 р.), серії доповнень та розширень до цих ігор, а також масштабної багатокористувацької рольової онлайн гри «The Elder Scrolls Online» (2014 р., ZeniMax Online Studios).

Події ігор відбуваються на вигаданому континенті під назвою Тамріель. Світ гри включає в себе багато різних елементів: він поєднує в собі явища та речі, які існували в реальному світі в часи пізньої античності та раннього середньовіччя, та виразно фентезійні елементи, включно з обмеженими технологіями, поширеним використанням магії, існуванням різноманітних міфічних та казкових істот. Крім того, світ гри також населений різними расами, притаманними жанру фентезі: поряд з людьми і різних провінціях континенту живуть ельфи, орки, антропоморфні ящери та котячі. Центральний сюжет зазвичай має в основі історію про обраного, роль якого бере на себе гравець, який має подолати якусь велику загрозу. Крім центрального сюжету, в іграх наявні безліч менших, побічних сюжетних арок, наприклад, пов'язаних з різними організаціями та фракціями. Та майже за тридцять років існування серії світ гри набув неймовірних масштабів – він має свій глибоко прописаний лор (англ. *Lore* – знання та історії, зазвичай традиційні, про предмет, в даному випадку, про світ). Наприклад, створення світу богами, історію розвитку держав, становлення міст та різних організацій тощо. В грі існує навіть своя література (буквально літературні твори різних жанрів, які містяться і книгах в середині гри) та вигадані мови.

З реального світу ігри (особливо останні) запозичили багато різнопланових явищ, починаючи від широких та абстрактних (державний устрій вигаданих держав Тамріелю, серед яких є, наприклад, Скайрім, містами якого правлять ярли, або Імперія, яка сильно нагадує Давній Рим; або ж історія світу чи його література, в яких багато моментів запозичено з міфології реальних народів та культур), так і більш вузьких та конкретних, саме якихось матеріальних об'єктів (стилістика будівель та хат, одяг, обладунки,

зброя, предмети побуту тощо). Зокрема, існують в світі гри й музичні інструменти, які ми і розглянемо в нашому дослідженні.

Мета – з'ясувати, як саме розробники підійшли до відображення музичних інструментів. Дослідити, чи реальні інструменти стали лише прототипом ігрових (тобто чи створювали дизайнери музичні інструменти, використовуючи реальні лише як художній референс й створювали свої, спираючись вже на власну фантазію), чи інструменти, які існують в реальному світі, намагалися відтворити точніше, вносили лише косметичні зміни.

В грі представлено духові, ударні та струнні музичні інструменти. Духові інструменти, які можна віднайти в грі, це бойові роги (в грі об'єднані загальною назвою «бойовий ріг», проте крім звичайних типових бойових рогів в грі також наявні інструменти, схожі на лур (музичний інструмент бронзової доби, поширений в Скандинавії), та шофар (давній єврейський інструмент з рогу тварини, зазвичай барана), флейти (включно з панфлейтою) та дудки, свистки, корну (давньоримський бронзовий інструмент у формі довгої закрученої труби), пунгі (індійська дудка з декількома трубками для заклинання змій). Перелічені інструменти в грі виготовлені з відповідних для них матеріалів – дерева, рогів тварин (часом оздоблених металом), або бронзи. За формою інструменти максимально наближені до реальних (саме епох античності, раннього та середнього середньовіччя). Оздоблення інструментів – різьблення у дерев'яних, металеві частинки (також з візерунками) у дерев'яних та тих, які зроблені з рогів. За стилістикою флейти та дудки не можна віднести до якоїсь певної культури з реального світу, вони виглядають як збірний образ зазначених інструментів. Проте є й інструменти, за зовнішнім виглядом яких можна побачити, якою саме культурою надихалися художники – наприклад, характерні скандинавські закручені лінії на металевій оздобі бойового рогу, який нагадує ріг бика. Або ж форма давньоримського корну та індійського пунгі, які були характерними лише для цих інструментів та значно вирізняють їх серед усіх інших. Але також є й інструменти, створені з частин міфічних істот (наприклад, з рогу дракона), зовнішній вигляд яких створений вже за допомогою уяви художників.

Ударні музичні інструменти в грі представлені різноманітними барабанами, гонгами, дзвонами та дзвониками, також менш відомими інструментами на кшталт сарона (індонезійській музичний інструмент, сім бронзових невеликих прямокутних планок, розміщених на продовговатій дерев'яній основі, а також дерев'яні

молоточки). За зовнішнім виглядом назвати точні прототипи барабанів, які представлені в грі, важко, вони скоріше є збірним образом ряду реально існуючих типів цього інструменту: деякі з них за формою нагадують мридангу (індійський барабан, основа якого зроблена з глини) та дімай (традиційний непальський барабан), барабани кандомбе (Уругвай), інші за своєю формою та розміром схожі на чжану (*zhangu*, китайські військові барабани) або тайко (традиційні японські барабани). В іграх можна віднайти також примітивні барабани, які не можливо віднести до якогось реального конкретного інструменту. Крім барабанів, в грі можна віднайти і тар (середній схід та північна Африка, характерна будова – ширина верхньої шкіряної поверхні барабана значно більше, ніж глибина його основи). Проте є в грі також одне виключення, барабан, реальний прототип якого можна точно назвати – аканський барабан (*Akan Drum*), виготовлений приблизно у XVIII столітті в західній Африці і пізніше віднайдений в колонії Вірджинія в Північній Америці; один з найстаріших африкансько-американських об'єктів старовини в Британському музеї та можливо один з найстаріших, які взагалі збереглися в світі. Розробники перенесли його вигляд в гру доволі точно – барабан має дуже впізнавану форму та різьблення по всій своїй дерев'яній основі. Загалом барабани в грі відповідають інструментам реального світу – виготовлені з дерева, обтягнуті шкірою, та характерно переплетені мотузками. Гонги в грі одні з найбільш оздоблених та естетичних інструментів – різьблені дерев'яні рами, оздоблені складними орнаментами та візерунками металеві диски. Є також гонг зі складною металевою рамою у формі змії. Зображення гонгів в грі доволі точно відповідає реальним інструментам. В грі представлені великі та маленькі дзвони, а також дзвіночки, які підвішувалися в приміщенні (зроблені з продовговуватих пустих кісток, бамбуку або металевих паличок). Дзвони в грі в основному зроблені з металу, проте представлений і великий кам'яний, окремо оздоблений та прикрашений різьбленням та орнаментами (кам'яні дзвони – одні з найдавніших, характерні для китайської культури).

Струнні інструменти представлені в грі: лютня, ліра, арфа, танбур (південна та центральна Азія), канун (близький та середній Схід), есрадж (Індія, єдиний серед перелічених інструментів, який є не щипковим, а смичковим). У відеоіграх саме лютні зустрічаються чи не найчастіше, саме вони стали одним з найбільш впізнаваних інструментів. Розробники уважно підійшли до відтворення усіх

з зазначених інструментів – починаючи від точного відтворення форми та відображення потрібної кількості струн для кожного з інструментів. Дерев'яні, мають металеві частини, можуть бути оздоблені орнаментами або зроблені з різних порід дерева (що розробники відображають за допомогою кольору).

Отже, в серії ігор «The Elder Scrolls» представлений цілий ряд музичних інструментів, що існували та існують в реальному світі. Розробники використовували справжні інструменти як художній референс, та намагалися доволі точно відтворити реальні інструменти у віртуальному світі гри.

UDC 795.02/.08:316.7](045)

Aliona Khailo,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1216-7399>,

Senior Research Officer,

Retrospective Bibliography Department,

State Scientific Institution "Book Chamber of Ukraine named after Ivan Fedoriv",

Kyiv, Ukraine

e-mail: iwerwolfai@gmail.com

MUSICAL INSTRUMENTS IN THE WORLD OF «THE ELDER SCROLLS» VIDEO GAME SERIES

The author explores the representation and reproduction of musical instruments in the world of «The Elder Scrolls» video game series. Provides a brief description and research of real-life musical instruments that have been ported to games or have become prototypes for musical instruments presented in games.

Keywords: musical instruments, traditional instruments, video game, musical culture.

УДК 78.01

Ходжаніязов Ігор Курбанбайович,

ORCID <https://orcid.org/0009-0006-4961-1875>,

дослідник історії музики,

Зарванці, Україна

e-mail: khanbatyj@gmail.com

МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМСЬКОЇ ТРАДИЦІЙНОЇ МУЗИКИ В АРХІВНИХ ТА БІБЛІОТЕЧНИХ КОЛЕКЦІЯХ

Розглянуто друковані, рукописні, аудіо- і відеоматеріали для дослідження кримської традиційної музики в архівах і бібліотеках України та інших країн. *Ключові слова:* традиційна музика, нотні видання, експедиційні записи, хроніки, кримські татари, караїми, кримчаки, греки, уруми, румеї, вірмени.

В Україні, на території Кримського півострова живе три корінних народи – кримські татари, караїми і кримчаки. Їхні близькоспоріднені культури сформувались в часи Кримського ханства. Крім того в українському Приазов'ї живуть греки (уруми і румеї), на Дону є поселення вірмен депортованих з Криму в 1778 році. Культури цих народів так само сформувались в Криму в часи ханства. Це дозволяє умовно об'єднати згадані традиції в загальну кримську традицію, і вивчати її в комплексі.

Через царську, а потім радянську політику русифікації і через неодноразові репресії щодо цих народів, багато граней їхніх культур лишаються недосліджені. Багато джерел відомі тільки вузькому колу вчених, деякі з них не були ніколи ретельно вивчені, або лишались без уваги десятки років. Тому для повноцінного дослідження музичної традиції дуже важливо зібрати і опрацювати всі існуючі на сьогодні джерела. Значна їх частина знаходиться в архівах, музеях і бібліотеках України та інших країн. Знайти їх та зробити доступними для науковців – це важлива задача, перший крок для фундаментальних досліджень.

На сьогоднішній день немає спеціалізованого архіву, який би займався збором і збереженням кримської традиційної музичної спадщини. Окремі видання, які виходять в різних країнах світу часто спираються на матеріали приватних колекцій і архівів. Гарним прикладом будуть роботи Абрама Кефелі з караїмської музичної спадщини, Олександра Гаркавця з урумського, і Александра Ашла з румейського фольклору. При використанні матеріалів з публічних архівів і бібліотек автори часто не мають можливості опублікувати детальні археографічні дослідження, навіть маючи гарні бібліографічні довідники науковці самостійно проводять пошук матеріалів. З кінця 2020 року разом з кримським дослідником Рефатом Изетовим, ми розшукували матеріали стосовно кримськотатарської музики з різних установ. Кримськотатарська бібліотека імені Ісмаїла Гаспринського в Сімферополі має ймовірно найбільшу колекцію з даної теми; вона включає в себе нотні видання, газети, журнали – від початку ХХ століття і до наших днів, деякі рідкісні публікації представлені копіями не найкращої якості.

Особливу увагу заслуговують грамофонні платівки, записані до Першої світової війни – це одні з перших аудіозаписів кримськотатарських пісень. Науково-дослідний центр кримськотатарської мови і літератури Кримського інженерно-педагогічного університету, багато років займається польовими вивченнями, зокрема музичної традиції та має значний архів аудіозаписів. Державний архів Автономної Республіки Криму має велику колекцію періодичних видань та інших матеріалів для дослідження традиційної музики – але доступ до фондів ускладнений окупаційною адміністрацією Російської Федерації. Національна бібліотека України імені Вернадського має колекції в різних фондах: нотні видання, серед яких варто відзначити видання Аркадія Кончевського і Михайла Красева 1920 років. Рукописні фонди включають в себе польові записи експедицій до греків Маріупольщини – румеїв і урумів. В архіві Одеського товариства історії і старожитностей зберігаються історичні пісні, записані в ХІХ столітті. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнографії Національної Академії Наук України, має цікаву колекцію рукописів польових записів. Важливо відзначити нотні записи Михайла Гайдая з експедицій на Маріупольщину – його монографія була готова до видання в 1930-х р., але через початок національних репресій так і не вийшла. Фонографічна колекція має воскові валики, записані в Криму Климентом Квіткою, цифрові копії зберігаються в Бібліотеці конгресу США. В Київському університеті імені Т. Шевченка на кафедрі елліністики, зберігаються зроблені в середині ХХ століття різного виду польові аудіозаписи інструментальної музики румеїв. В Маріупольському державному університеті був архів матеріалів з експедицій дослідження культур урумів і румеїв, але на сьогодні його судьба є невідомою, найімовірніше він був знищений в 2022 році російськими окупантами.

Серед закордонних архівів, особливо варто виділити Віденський Фонограмархів, де зберігаються воскові валики з голосами військовополонених, часів Першої світової війни. Австрійські та німецькі дослідники, не маючи доступу до класичних польових методів етнографії, скористалися великою кількістю полонених-підданих Російської імперії в таборах. Так, були зібрані та частково опрацьовані матеріали для дослідження різних культур, зокрема і кримськотатарської. Починаючи з 2018 р., цю колекцію публікують на компакт-дисках. Берлінський Фонограмархів зберігає валики з голосами військовополонених, зроблені в той же час. В

2023 р. кримськотатарські записи вперше виходять на CD в Туреччині. В Національній бібліотеці Франції зберігаються ранні грамофонні платівки з першими комерційними записами кримськотатарської музики, журнали з етнографічними публікаціями, рукописні книги з текстами давніх кримськотатарських пісень.

Але найбільші фонди записів всіх видів та форм для дослідження кримської музичної традиції зберігаються в архівах і музеях Російській Федерації Москві і Санкт-Петербурзі. З XIX століття багато матеріалів з історії культури кримських татар, приазовських греків і донських вірмен збирались саме в їхніх інститутах, бібліотеках і архівах. Після війн, депортацій і геноцидів останніх 250 років і самі культури кримських народів занепадали, і їхній матеріальний спадок знищували. Лишались часто тільки ті матеріали, які були вивезені до метрополії – де їх досліджували і досліджують за залишковим принципом.

Приблизно за три роки досліджень нам вдалось знайти і отримати доступ до цифрових копій значного об'єму матеріалів, які дають можливість розглянути кримську музичну традицію з різних боків, звичайно, цей процес не закінчений.

UDC 78.01

Ihor Khodzhanizov,

ORCID <https://orcid.org/0009-0006-4961-1875>,

Music History Researcher,

Zarvantsi, Ukraine

e-mail: khanbatyj@gmail.com

MATERIALS FOR THE RESEARCH OF CRIMEAN TRADITIONAL MUSIC IN ARCHIVES AND LIBRARIES COLLECTIONS

The report examines printed, handwritten, audio and video materials for the study of Crimean traditional music in the archives and libraries of Ukraine and other countries.

Keywords: traditional music, sheet music publications, field recordings, chronicles, Crimean Tatars, Karaites, Krymchaks, Greeks, Urums, Roumeans, Armenians.

УДК 655.413:78 (438)

Цибульська Олена Анатоліївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3492-6368>,

молодша наукова співробітниця,

відділ музичних фондів,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: tsybulska@nbuv.gov.ua

НОТНА ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ В НЬЮ-ЙОРКУ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Здійснено пошук і аналіз оголошень про діяльність нотних видавництв в офіційній пресі української діаспори Сполучені Штати Америки.

Ключові слова: нотне видавництво, Україніка, діаспора США, Смилинський, Смолен.

Фонди Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського відкривають можливість спостерігати за географією поширення української музичної культури, просвітницької діяльності, книго- та ното-видавництв, преси та ін. Осередки українського видавництва мали розповсюдження у багатьох куточках світу – Берлін, Париж, Прага, Відень, Нью-Йорк, Вінніпег та інших містах. Щоб оцінити діяльність української діаспори, необхідно зважити на умови її перебування у контексті минулого часу у різних вимірах. Завдяки появі у мережі Інтернет електронного архіву газетних видань діаспори США, вдалося виявити раніше невідому інформацію, доповнити історію діяльності музичних видавництв, зробити уточнення щодо датування нотних видань.

Основним джерелом дослідження стала газета «Свобода» – урядовий (офіційний) орган Руського Народного Союзу в Америці, – що виходила друком у Нью-Йорку з 1893 р. З оголошень газети «Свобода» першого десятиліття ХХ ст. дізнаємося про активне культурне життя української діаспори: аматорські гуртки постійно давали вистави, серед яких п'єси «Невольник», «Сватання на Гончарівці», «Ох, не люби двох», «Семе, не кради», «Ворожити»; організовувалися хоріві концерти, вечорниці, бали, концерти в пам'ять видатних діячів (М. Шашкевича, Т. Шевченка, І. Франка). Дохід від заходів ішов на потреби культурно-освітніх установ – «Рідна школа» на Галичині, православні церкви в США тощо.

Оскільки всі заходи супроводжувалися «живими» співами солістів і хорових колективів та грою інструментальних колективів різних складів є підстава вважати, що виникала гостра потреба в нотній літературі. У такому розвиненому мегаполісі, як Нью-Йорк, було місце і музичним видавництвам. Музичні видавництва Нью-Йорку починаючи з ХХ ст. випускали ноти, що були актуальні для більшості місцевих споживачів, що характерно для будь-якого видавничого підприємства – англомовні і американських композиторів. Для видання української музики необхідними були знання музичного контексту, української мови, історичних подій, побуту. Тому можна припустити, що знайти людей, котрі поєднували у собі знання з української музичної культури, досвід у видавничій діяльності, творчі та комерційні здібності було дуже складно.

У центр уваги потрапило музичне видавництво «Г. Е. Смоленський» у місті Нью-Йорк, активність та кількість його продукції переважала будь-яке інше видавництво серед української американської діаспори. Проте, є необхідність у додатковій інформації, наприклад, стосовно історії діяльності видавництва, атрибуції, що відноситься до датування видань, засобів друку, особливостей художнього оформлення. У праці Бачинського зареєстровано деякі видання Г. Е. Смоленського, але жодне з них не датовано. Дослідниця Ірина Савченко у своїй роботі «Українські нотні видання 1917–1923 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» спирається у датуванні видань на хронологічні межі діяльності видавництва, зазначені у бібліографів О. Осадцької і Л. Бачинського, зокрема з 1917 по 1928.

Перша згадка про видавця «Г. Е. Смоленський – Н. Е. Smolen (Smolensky)» з'являється у Нью-Йоркській газеті «Свобода» 1911 року (№ 33, 17.08.1911, повторюється чотири рази до № 36 07.09.1911). Об'ява немалого розміру з фігурною рамкою публікується від *«загальнознаного в Нью Йорку і околиці професора музики і диригента власної оркестри»* Г. Е. Смоленського, який пропонував послуги оркестру на будь-які заходи, а також повідомляв про виготовлення каталогу нотних видань – більше 1000 українських пісень для різних складів виконавців. В оголошенні заявлено: *«в недовзі виготовлю катальог найкрасиших українських пісень з оркестрою до співу, з текстом ріжних арій, дуєтів, терцетів, квартетів, на женський, мужеський і мішаний хор. В катальозі буде більше, як 1000 улюблених українських пісень, надаючихся до співу на концерти, театр, представлення і инші забави. На жадане вишлю*

мій катальог потребує даром). У 1913 р. знову відображена активна діяльність видавництва – пропонується широкий асортимент, у якому є театральні п'єси з музичними партитурами, пісні до слів І. Франка, Т. Шевченка, 2000 примірників композицій різних українських авторів тощо. У 1913 р. фірма Смоленського № 30 повідомляла, що є представником фірми «Українська Муза», з якою випустила *«першу серію з 12 кусників найгарніших українських пісень на пост картах»*. Повідомлялося також про наявність на складі всіх українських партитур і примірників до всіх українських представлень, які також видавалися на позику, і про продаж пісень всіх українських композиторів, пропонувався каталог видавництва. У 1914 р. в оголошеннях повідомляється про наявність на складі видавництва *«більше як 2000 примірників композицій різних українських композиторів на продаж»*, друкується список з десяти найменувань українських п'єс з музикою і танцями. У 1915 р. друкується тільки одна невелика за розміром об'ява з подібним текстом до попередніх повідомлень. Наступні два роки (1916–1917) ознаменовані помітною активною роботою видавництва: збільшується кількість об'яв, у яких повідомляється про нову назву видавництва «Головний склад нот і театральних штук» (1916) та «Українська музична бібліотека» (1917). У цей час виходять п'ять альбомів українських пісень, твори М. Лисенка, «Співаник для шкіл народних» І. Воробкевича у трьох частинах упорядкованого і доповненого В. Навроцьким та ін. У 1922 році, видавництво отримує назву «Видавництво української музичної і театральної бібліотеки», друкує велику кількість драматичних творів. Серед видань Г. Е. Смоленського часто трапляються передруки нот інших видавців, наприклад, відомих фірм Л. Ідзіковського, Б. Корейва, видавництва «Львівського бояна», видавництва шкільних книжок у Відні. Г. Е. Смоленський копіював їх фотомеханічним способом і перевидавав під власним іменем. 1925 року історія видавництва відображена у списку чотирьох найбільших книгарень Нью-Йорку в об'яві про продаж нової драми М. Бурливого «Де воля, там правда і доля». Книгарня Смоленського має назву «H. E. Smolen, Ukrainian Books, 53 Lenox Ave., New York, N.Y.».

За аналізом, оснований на повідомленнях про видавництво «Г. Е. Смоленський» у пресі, а також залученням бібліографічної інформації з його нотної продукції, хронологічні межі діяльності видавництва визначаються з 1911 по 1925 рр., що доповнює вище

згадані дослідження науковців. Дані висновки послугують для більш точної атрибуції видань фірми Г. Е. Смоленського.

Видавництво «Г. Е. Смоленський» стрімко та за короткий час створило велику бібліотеку української музики для діаспори. Видавець зробив це всупереч законам про авторські права, але тим самим забезпечив потреби в нотних виданнях української міграції не тільки США, а й Канади й Західної Європи, зберіг частину музичної спадщини українських композиторів початку ХХ ст., яка через декілька років активно знищувалася комуністичною владою СРСР. Таким чином, цілеспрямовано працюючи на чужині, українська діаспора підтримувала в той чи інший спосіб культурне життя своїх співвітчизників. Водночас, це відкривало нові шляхи для поширення та популяризації української музичної культури в світі.

UDC 655.413:78 (438)

Olena Tsybulska,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3492-6368>,

Junior Researcher,

Department Music Books and Collections,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: tsybulska@nbuv.gov.ua

MUSIC PUBLISHING ACTIVITIES OF THE UKRAINIAN DIASPORA IN NEW YORK AT THE BEGINNING OF THE XXTH CENTURY

A search and analysis was made of announcements about the activities of sheet music publishers in the official press of the Ukrainian diaspora in the United States.

Keywords: music publishing, Ukrainica, Ukrainian diaspora in the United States, Smolinsky, Smolen.

УДК 783.2:78.08:78.071.1](477.41)(043)

Чамахуд Дарина Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3402-7335>,

аспірантка,

кафедра історії української музики та музичної фольклористики,

Національна музична академія України імені П. І. Чайковського,

Київ, Україна

e-mail: daryna.chamakhud@gmail.com

ЖАНРОВО-КОМПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА СПЕЦИФІКА МУЗИЧНОЇ МОВИ НЕОПУБЛІКОВАНОГО «ВЕЛИКОГО СЛАВОСЛІВ'Я» ІЗ «ВСЕНОШНОЇ» ЯКОВА ЯЦИНЕВИЧА

В архівах Києва та Львова віднайдено окремі рукописи нот Я. Яциневича із «Всеношної». На основі недосліджених раніше матеріалів проаналізовано особливості музичної форми, жанрову специфіку та виявлено риси композиторської мови у «Великому славослів'ї».

Ключові слова: архівні документи, Всеношна, Велике славослів'я.

Композитори першої половини ХХ століття, які працювали у жанрах духовної творчості, поруч із канонічними текстами Літургії, нерідко зверталися до піснеспівів із Всеношного богослужіння, обираючи як окремі твори, так і створюючи цілісний цикл. Найпопулярнішими стали «Хвалить ім'я Господнє» (М. Леонтович, М. Вериківський, П. Козицький, К. Стеценко), «Від юності моєї» (П. Козицький), а також «Богородице Діво» (М. Леонтович, П. Козицький, М. Вериківський).

Не оминув увагою Всеношну композитор, диригент, педагог Яків Яциневич (1869–1945). Згідно з каталогом книжок і нот Всеукраїнської православної церковної ради, віднайденим у Центральному державному архіві вищих органів влади, станом на 1927 р. композитор уже створив основну частину піснеспівів Всеношного бдіння: «Благослови, душе моя», «Єктенія», «Щасливий чоловік», «Світе тихий», «Нині відпускаєш», «Шестопсалміє», «З молодості моєї», «Тобі провідниці», «Велике славослів'я». Очевидно, пізніше митець написав музику і до інших творів богослужіння, зокрема, до піснеспіву «Богородице Діво» та невеликого перехідного фрагменту перед читанням Шестопсалм'я «Нехай буде благословенне».

З-поміж усіх нот «Всеношної» Я. Яциневича було віднайдено та видано друком лише твори «Богородице Діво» та «Нехай буде благословенне». Інші ж піснеспіви досі вважалися втраченими. У жодному архіві Києва не містилося згадок про них. Проте серед архівних документів Інституту церковної музики у Львові, які зберігаються у Львівській національній науковій бібліотеці України імені В. Стефаника, вдалося віднайти ще три частини «Всеношної» – «Шестопсалміє» («Слава Богові на небі»), «Велике славослів'я»,

«Тобі провідниці». Піснеспіви вміщено у рукописному збірнику хорових творів, дбайливо переписаних хоровим диригентом, сучасником Я. Яциневича, Іваном Охримовичем. У процесі дослідження архівних документів особливу увагу було приділено аналізу найбільшого твору – «Великого славослів'я».

Всеношна за церковним уставом складається з двох частин – Вечірньої та Утрени. Раніше Вечірню та Утренью відправляли у різні часи доби. Вечірня – ввечері, Утренья – вранці до сходу сонця, що відповідає їх назвам. Піснеспів «Слава в вишніх Богу» (інший переклад – «Слава Богові на небі») виконується наприкінці Утрени. На протигагу малому славослів'ю, яке розпочинається такими ж словами, для зручності хористів твір часто називають «Велике славослів'я». Саме із такою назвою піснеспів фігурує у творчості Я. Яциневича. Зважаючи на велику кількість вербального тексту, молитва є найбільшою за обсягом та найтривалішою за звучанням серед усіх творів Всеношної. У тексті піснеспіву висловлюється прославлення до Бога, який дає щоранку можливість людині зустрічати світло дня, а також прохання прожити день у добрих справах та зберегти свою душу від гріхів.

Музична форма піснеспіву, обрана Я. Яциневичем, тісно пов'язана зі строфічною будовою канонічного тексту та утворює вісім музичних побудов, у кожній з яких контраст підкреслюється тональними зіставленнями та відбувається чергування двох типів фактури – акордової і поліфонічно-підголоскової. Перша строфа «Слава Богові на небі» (А1, тт.1-21) експонує головну музичну ідею, задуману композитором, – допомогти прихожанам, що моляться у храмі, передати глибокі відчуття вдячності Богу. Акордова фактура, використання світлої тональності *E-dur*, початковий тонічний звук «е» другої октави у сопрано, неспішний темп *allegro moderato* налаштовують на піднесену молитву. Звучання урізноманітнюють введення гармонічної фарби *E-dur*, відхилення у *cis-moll*, використання прохідних звуків у партії альт, які додають нових фарб. Продовжуючи розвиток музичного матеріалу, тональний контраст вносить друга строфа «Господи, Царю Небесний» (А2, тт.22-42), у якій секстовий паралельний рух сопрано і альтів на фоні витриманого тонічного басу імітує звучання народної мелодики.

Поява нової фактури відбувається у третій строфі «Бо Ти Єдиний Святий» (Б1, тт.43-54). Поступовий вступ голосів у *E-dur*, як результат – текстові «переклички», поява широких розспівів, насичення відхиленнями у *cis-moll*, *fis-moll* показують нові

можливості роботи композитора із музичним матеріалом. Проведення теми у тенорі на фоні тонічного звуку басу та витриманих співзвучь жіночих партій свідчить про появу нової четвертої строфи «Повсяк день благословлятиму Тебе» (Б2, тт.55-64). Подальший розвиток музичного матеріалу на словах «Сподоби, Господи» з витриманням домінантового басу *cis-moll* та темою у сопрано є модулюючою зв'язкою-переходом до п'ятої строфи (А3, тт.65-88). У новій строфі «Благословенний Ти, Господи» *cis-moll-E-dur* використано акордовий виклад, у звучанні переважають прийоми церковної стилістики – принцип ритмічного «швидкого читання» на певній фіксованій висоті, а також октавні унісоми, які апелюють до старовинної музики (на словах «нехай буде», т.70; «благословенний», т.79). Тривалий домінантовий органний пункт у басів і тенорів затверджує відхилення у *cis-moll*. У чотиритактовому октавному звучанні сопрано і тенорів на фоні тонічного звуку *cis-moll* тема продовжує розвиватися у короткій шостій строфі «Господи, пристановищем нашим був Ти» (Б3, тт.89-96). Подальший акордовий виклад на словах «Господи, помилуй мене» знаменує утворення сьомої строфи (А4, тт.97-128), у якій відбувається пошук головної тональності *E-dur* та повернення початкового прийому «швидкого читання». Імітацією звучання церковних дзвонів закарбовується кульмінаційне заключення піснеспіву у *E-dur* – восьма строфа «Святий Боже» (А5, тт.128-158). Створення ефекту дзвоніння досягається завдяки використанню у чоловічих партіях витриманої квінти на тонічних звуках.

Таким чином, вісім музичних побудов піснеспіву, з одного боку, контрастують різними тональностями, прийомами фактури, принципами розвитку матеріалу та мелодичного розгортання, проте, разом із тим, об'єднуються спільною драматургією – від експонування теми (строфи А1, А2) до її розвитку з демонстрацією нових граней (строфи Б1, Б2), поверненням у трансформованому вигляді (строф А3), новими змінами (строфа Б3) та синтезом попередніх особливостей (строфи А4, А5). Тобто утворюється своєрідна концентрична музична форма.

Отже, віднайдені рукописи нотних матеріалів нових творів Я. Яциневича в архівах свідчать про значний інтерес митця до всіх частин Всеношної – Вечірньої, Утрені та навіть читання першого часу. В проаналізованому творі «Велике славослів'я» яскраво виявляються жанрово-композиційні особливості та риси індивідуальної мови композитора.

UDC 783.2:78.08:78.071.1](477.41)(043)

Daryna Chamakhud,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3402-7335>,

Graduate Student,

Department of History of Ukrainian Music and Musical Folkloristics,

P. I. Tchaikovsky National Musical Academy of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: daryna.chamakhud@gmail.com

GENRE-COMPOSITION FEATURES AND SPECIFICITY OF THE MUSIC OF THE UNPUBLISHED «GREAT DOXOLOGY» FROM «VIGIL» BY YAKIV YATSYNEVYCH

In the archives of Kyiv and Lviv, separate manuscripts of Y. Yatsynevych's notes from «Vigil» were found. On the basis of previously unstudied materials, the peculiarities of the musical form, genre specificity were analyzed and the features of the composer's language in the «Great doxology» were identified.

Keywords: archival documents, Vigil, Great doxology.

УДК: 7.6:[347.78+004.738.5]

Чібалашвілі Асматі Олександрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1001-4273>,

кандидатка мистецтвознавства, старша дослідниця,

заступниця директора з наукової роботи,

Інститут проблем сучасного мистецтва,

Національна академія мистецтв України,

Київ, Україна

e-mail: Asmati@ukr.net

ТРАНСФОРМАЦІЯ АВТОРСТВА ВІД ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ ДО МЕРЕЖІ

Розглянуто трансформацію моделі авторства від індивідуальної до колективної. Під впливом цифрових технологій відбулась демократизація творчості, що сприяла активізації ролі аудиторії в процесі творення мережових мистецьких проєктів.

Ключові слова: мистецтво, автор, інтерактивність, співавторство, цифрові технології, мережовий мистецький твір.

З середини ХХ століття модель індивідуального авторства в мистецтві зазнала трансформаційного зсуву. Критично переглядаючи традиційні уявлення про автора та його роль у творчому процесі Ролан Барт та Мішель Фуко здійснили значний внесок у розуміння зазначеного процесу. Так, Ролан Барт наголошував, що справжнє значення тексту виникає через активну роль читача або глядача, який інтерпретує текст, проте автор фактично втрачає контроль над інтерпретацією власного твору. На думку Мішеля Фуко авторство є складною мережею взаємодії між текстом, автором і читачем, що може змінюватись залежно від контексту. Таким чином, акцент пересувається з індивідуальності автора на активну роль аудиторії у процесі створення та/або інтерпретації твору.

Зазначене сприяло формуванню моделі колективного авторства, що сформувалась як актуальний спосіб художнього вираження. Ця тенденція кидає виклик усталеним уявленням про авторство, спонукає до переосмислення механізмів мистецької творчості.

У музичному мистецтві паростки зазначеної тенденції вбачаємо у перформативних експериментах Джона Кейджа, а також у варіабельності певних елементів музичної тканини, реалізованої в рамках техніки алеаторика (твори П. Булеза, Дж. Кейджа, К. Штокгаузена та інших). Ключовим в контексті досліджуваної теми вважаємо співтворчість виконавця, а також фактор випадковості, характерний для цієї техніки. Зазначене вносить унікальність та неповторність у кінцевий результат виконання твору, що також є характерним для колективних проєктів.

Розвиток цифрових технологій і поширення платформ соціальних медіа демократизували мистецьку співпрацю та дозволили аудиторії брати активну участь в реалізації мистецьких проєктів. Митці отримали можливість взаємодіяти з глобальною аудиторією, долати географічні кордони та сприяти змістовній взаємодії в режимі реального часу. Демократизація творчих інструментів і платформ дозволила широкій аудиторії брати участь у колективних мистецьких проєктах, що призвело до подальшої трансформації моделей авторства. Таким чином, функція автора делегується не лише виконавцю, а й аудиторії.

За схожим принципом діють мережеві web-арт проєкти, в рамках яких інтернет-користувач є співавтором проєкту. Подібна колаборація різних осіб або груп, на думку Льва Мановича, є одним з актуальних моделей авторства для культури нових медіа. Прикладом

подібної співпраці є мережевий проєкт «Global Mix» (globalmix.studiomch.art.pl) – інтернет-платформа на якій всі користувачі можуть додати власний внесок (твір тривалістю від однієї секунди до трьох хвилин) у «колективний» твір, необмежений у часі. Автором платформи є польський митець і композитор Марек Холоневський.

Наступний проєкт колективного музичного проєкту [Wiki-piano.net](http://wiki-piano.net) для фортепіано соло, інтернету та відео, який триває вже більше п'яти років. Автор проєкту Олександр Шуберт, проте автором самого інтерактивного твору виступає інтернет-спільнота. «Композиція позначена як інтернет-сторінка Wiki, яку можна редагувати, і вона піддається постійним змінам і коливанням. Зайшовши на сайт wiki-piano.net, кожен може побачити поточний стан твору та внести зміни. Вебсайт дозволяє відвідувачу розміщувати медіаконтент, коментарі, аудіо та зображення у творі, а також традиційне редагування партитури» (<https://wiki-piano.net/>). Таким чином, партитурою цього твору є його вебсайт. Виконання твору відбувається у його поточному стані, завдяки чому кожне його виконання є неповторним.

Колективне авторство є однією зі знакових тенденцій сучасного мистецтва, зумовленою взаємопов'язаністю цифрової епохи та прагненням до більш інклюзивних та активних творчих процесів. Як показано на прикладі вищезгаданих мистецьких проєктів, ця тенденція кидає виклик традиційним ієрархіям, переосмислює механізми творчості і запрошує людей до активної співпраці. На нашу думку, віртуальні платформи для спільної творчості отримують широку популярність надалі як майданчики для спільної творчості та обміну ідеями, що сприятиме створенню міждисциплінарних проєктів та об'єднанню різних підходів та методів. Такі фактори, як глобальні web-спільноти з технологіями розширеної та віртуальної реальності, а також можливості штучного інтелекту можуть посилити зазначену тенденцію та транспонувати творчий процес у віртуальні простори.

UDC: 7.6:[347.78+004.738.5]

Asmati Chibalashvili,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1001-4273>,

Candidate of Art Studies (PhD), Senior Researcher,

Deputy Director of Scientific Affairs,

Modern Art Research Institute,

National Academy of Arts of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: Asmati@ukr.net

TRANSFORMATION OF THE AUTHORSHIP FROM THE INDIVIDUAL TO THE NETWORK

The text examines the transformation of the model of authorship from individual to collective. Under the influence of digital technologies, the democratization of creativity took place, which contributed to the activation of the role of the audience in the process of creating network art projects.

Keywords: art, author, interactivity, co-authorship, digital technologies, network artwork.

УДК 783.2 (477)

Шуміліна Ольга Анатоліївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2615-1208>,

докторка мистецтвознавства, професорка,

професорка кафедри теорії музики,

Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка,

Львів, Україна

e-mail: shumili2016@gmail.com

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ ПРО ЖИТТЄТВОРЧІСТЬ МАКСИМА БЕРЕЗОВСЬКОГО: ПРЕЗЕНТАЦІЯ ВИДАННЯ

Презентовано колективну монографію «Максиму Березовському присвячується» – першу спеціальну тематичну збірку, присвячену Максиму Березовському одноосібно, яка представляє його як українського композитора.

Ключові слова: колективна монографія, життєтворчість Максима Березовського.

2020 році виповнилося 275 років Максимові Березовському (1745–1777) – видатному українському композиторові, одному з фундаторів музичного класицизму в українській церковній музиці. Ім'я цього талановитого музиканта було осяяне прижиттєвою пошаною, а творчість вперше серед українських композиторів сягнула європейського рівня.

275-річному ювілею М. Березовського була присвячена низка проведених в Україні культурно-мистецьких і наукових заходів, де прозвучали віднайдені твори і були представлені результати новітніх досліджень життєтворчості митця. Наукові студії українських фахівців стали основою матеріалів колективної монографії «Максиму Березовському присвячується» (Львів: БОНА, 2023, 226 с.).

Слід зазначити, що протягом кількох останніх років в Україні спостерігалася суттєва активізація вивчення життєтворчості Максима Березовського. Було виявлено, підготовлено до виконання і видання велику кількість духовних творів митця, які до того вважалися безповоротно втраченими (М. Юрченко). Завдяки пошуковій діяльності італійських вчених (А. Латерца) вдалося дізнатися про те, що Березовський написав більше світських творів, ніж було відомо раніше. Завдяки відкриттям українських науковців-музикологів (О. Шуміліна) вдалося уточнити деякі важливі події життєтворчості композитора і спростувати поширені й неправдиві факти його біографії.

Вказаний напрямок продовжують матеріали колективної монографії «Максиму Березовському присвячується». Видання є спробою узагальнення та впровадження у широкий науковий обіг, навчальний процес і виконавську практику нових відомостей і віднайдених матеріалів щодо життєтворчості Максима Березовського. Це перша тематична збірка, що присвячена Максиму Березовському одноосібно і представляє його як українського композитора. До неї було лише діаспорне видання книжки Василя Витвицького «Максим Березовський. Життя і творчість» (1978, перевидання 1995) та окремі, хоча й доволі численні статті. Тому українські читачі мусили знайомитися з творчістю композитора за виданнями російських авторів, з відповідними поглядами та ідеологічними акцентами.

Матеріали колективної монографії «Максиму Березовському присвячується» охоплюють чотири тематичні розділи:

1) культурологічний та історично-біографічний погляд на постать митця (Л. Корній, О. Шуміліна);

2) професійне становлення і навчання Березовського (Т. Петришина, О. Шуміліна, О. Макаренко, Ю. Каплієнко-Ілюк);

3) духовно-музична спадщина (О. Шуміліна, Т. Гусарчук, М. Юрченко, В. Слупський);

4) світська музика (Л. Кияновська, Л. Івченко, А. Кутасевич, М. Варакута, О. Шуміліна).

Авторами матеріалів є науковці зі Львова, Києва, Чернівців та Дніпра. Концепції більшості статей ґрунтуються на оновленій версії біографії Максима Березовського, яка була запропонована Ольгою Шуміліною на основі вивчення й узагальнення відомостей з прижиттєвих документальних джерел. За новим біографічним сценарієм, Березовський був не церковним, а світським музикантом і протягом майже 20 років (1758 – 1777) служив у Придворному театрі, послідовно обіймаючи різні посади: соліста італійської опери (1758–1765), музиканта-інструменталіста (1766–1773) і театрального композитора (1774–1777). Написання музики для церкви не входило у першочергові обов'язки Березовського, однак початкові церковно-співацькі навички, досвід виконання світської європейської музики і навчання контрапункту у Дж. Б. Мартіні допомогли йому опанувати цю творчу справу, і в історію української музичної культури Березовський увійшов саме як духовний композитор, автор хорових концертів, написаних у класичному стилі.

Більшість матеріалів колективної монографії була презентована під час всеукраїнської науково-практичної конференції «Максиму Березовському присвячується... (до 275-річчя від дня народження)», яка відбулася 31 жовтня 2020 року у Львові. Також у збірку увійшли окремі матеріали науково-теоретичної конференції «Максим Березовський та музична культура XVIII століття (до 250-річчя від дня народження композитора)» (Київ, 25–26 жовтня 1995 року) і кілька статей, передрукованих з інших видань. Із представлених матеріалів складається цілісна концепція життєтворчості Максима Березовського як талановитого українського митця, якому вдалося розкрити свій творчий потенціал далеко від історичної батьківщини, у чужих краях, де були наявні відповідні умови (придворний театр, італійські педагоги, стажування та ін.).

Видання адресоване фахівцям і усім іншим особам, зацікавленим українською музичною культурою XVIII століття.

UDC 783.2 (477)

Olha Shumilina,

ORCID [https://orcid.org/ 0000-0002-2615-1208](https://orcid.org/0000-0002-2615-1208),

Doctor of art history (Dr. Hab.), Professor,

Professor, Department of Music Theory,

Mykola Lysenko Lviv National Music Academy,

Lviv, Ukraine

e-mail: shumili2016@gmail.com

**COLLECTIVE MONOGRAPH ON LIFE CREATIVITY MAXIM
BEREZOVSKYI: PUBLICATION PRESENTATION**

The collective monograph “Dedicated to Maxim Berezovskyi” is presented - the first special thematic collection dedicated to Maxim Berezovsky alone, which presents him as a Ukrainian composer.

Keywords: the collective monograph, life creativity of Maxim Berezovskyi.

РОЗДІЛ 10

ПРЕСА В КОНТЕКСТІ БІБЛІОТЕКОЗНАВЧИХ, БІБЛІОГРАФОЗНАВЧИХ І ДжЕРЕЛОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК 070.489"1917/1991"(083.81):027.54(477)НБУВ]:070.328-022.218

Білименко Людмила Анатоліївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0627-5967>,

молодша наукова співробітниця,

відділ пресознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: lydusik555@gmail.com

Дригайло Сергій Васильович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9744-5951>,

кандидат історичних наук,

науковий співробітник,

відділ пресознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: drygaylo@nbuv.gov.ua

КАТАЛОГ «ФАБРИЧНО-ЗАВОДСЬКІ ГАЗЕТИ УКРАЇНИ (1917–1991) У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО» ЯК ДжЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ БАГАТОТИРАЖНОЇ ПРЕСИ

У тезах йдеться про підготовлений до друку каталог «Фабрично-заводські газети України 1917–1991 років у фондах Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського», який є одним з вагомих джерел дослідження української преси. Подано інформацію про склад, зміст і особливості часописів цього періоду.

Ключові слова: фабрично-заводські газети, багатотиражна преса України, відділ пресознавства, каталог.

Ретроспективний каталог «Фабрично-заводські газети України 1917–1991 років у фондах НБУВ», підготовлений до друку фахівцями відділу пресознавства у 2023 р., є результатом бібліографічного дослідження багатотиражної преси України. Робота з його підготовки виконувалася у рамках наукової теми відділу «Українська періодика як об'єкт дослідження теоретичних і практичних проблем національної бібліографії». Бібліографічне дослідження багатотиражної преси розпочалося з реєстрації у 2019 р. бази даних (БД) «Багатотиражні газети України у фондах НБУВ (1917–2002)», яка нині містить описи всіх типів даного виду періодичних видань. На основі БД готується публікація серії друкованих бібліографічних покажчиків і каталогів, які репрезентуватимуть по чергово усі сегменти даного виду преси: фабрично-заводські, газети ВНЗ і установ, колгоспні, радгоспні, політвідділів МТС тощо. Варто зазначити, що різні види багатотиражних газет частково відображені у друкованих каталогах, виданих раніше відділом пресознавства (до 2010 р. – відділ газетних фондів), зокрема таких: «Газети Радянської України 1921–1925 років (за матеріалами газетних фондів ЦНБ АН УРСР)» (Київ, 1981), «Газети Радянської України 1926–1929 років у фондах ЦНБ АН УРСР» (Київ, 1985), «Газети України 1935–1940 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (Київ, 2012), «Газети України 1941–1945 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (Київ, 2009), «Газети України 1946–1950 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (Київ, 2012), «Газети України 1951–1955 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (Київ, 2013), «Газети України 1956–1960 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (Київ, 2017), «Київські газети 1838–1940 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (Київ, 2015), «Київські газети 1941–1991 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (Київ, 2017).

Підготовлений до друку каталог «Фабрично-заводські газети України 1917–1991 років у фондах НБУВ» є першим із серії покажчиків багатотиражних газет. Хронологічні рамки охоплюють 1917–1991 роки. Нижня межа асоціюється з появою у 1917 р. стінних газет, які в подальшому стали різновидами радянських

багатотиражних видань, а верхня пов'язана з розпадом Радянського Союзу, завершенням радянської доби історії України. І хоча на промислових підприємствах газети продовжували виходити і надалі, змінилася їх тематична спрямованість, пов'язана зі зміною загального історичного, політичного контексту.

У покажчику «Фабрично-заводські газети України 1917–1991 років у фондах НБУВ» в алфавітному порядку міститься повна і детальна інформація про газети виробничих об'єднань, фабрик, заводів, комбінатів: назва, підзаголовкові дані, місце та рік видання, мова; подаються відомості про редакторів або видавців газет, а в разі їх неможливого з'ясування – відомості про організацію, а також тематика, читацьке призначення. У випадках, коли газета змінювала назву впродовж періоду свого виходу, вносилися відомості про попередню назву з відсилками на неї. В описах введено кумуляцію та загальні примітки. У каталозі також містяться різноманітні додатки до газет: літературні, молодіжні, комсомольські, технічні сторінки, сторінки для жінок, бюлетені, спецвипуски тощо. Каталог містить описи 1020 газетних видань. Географія видань охоплює всі регіони України, але найбільше фабрично-заводських багатотиражних газет у зазначений період виходило в промислових регіонах – Дніпропетровській, Луганській, Запорізькій, Донецькій, Харківській, Київській областях, де майже всі підприємства мали свою багатотиражну газету. Географічні назви у покажчику наведено за тогочасними нормами з відсилкою на сучасну назву. Видання оснащене науково-довідковим апаратом, котрий включає хронологічний, географічний, іменний покажчики.

Отже, становлення, розвиток і функціонування багатотиражних газет, зокрема фабрично-заводських, нерозривно пов'язані з історією заводів і фабрик, історією країни, її економікою, культурою, видавничою справою. На часі проведення повноцінного історико-бібліографічного дослідження багатотиражної преси з розкриттям її потенціалу як багатоаспектного історичного джерела.

UDC 070.489"1917/1991"(083.81):027.54(477)НБУВ]:070.328-022.218

Liudmyla Bilymenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0627-5967>,

Junior Research Associate,

Department of Press Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: lydusik555@gmail.com

Serhii Dryhailo,
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9744-5951>,
Candidate of Historical Sciences,
Research Associate,
Department of Press Studies,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: drygaylo@nbuv.gov.ua

**CATALOGUE «FACTORY NEWSPAPERS OF UKRAINE
OF (1917–1991) IN FUNDS OF THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL
LIBRARY OF UKRAINE» AS THE SOURCE OF THE MASS-
CIRCULATION PRESS RESEARCH**

The theses refer to the print-ready catalogue «Factory newspapers of Ukraine of 1917–1991 in funds of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine», which is one of the most significant sources of the Ukrainian press research. Information is provided on the composition, content and features of newspapers of this period. *Keywords:* factory newspapers, Ukrainian mass-circulation press, Department of Press Studies, catalogue.

УДК 82-94:94(477.8)”18/19”

Бліхарський Роман Ігорович,
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7084-0473>,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
науковий співробітник,
відділ наукових досліджень української періодики,
Науково-дослідний інститут пресознавства,
Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника,
Львів, Україна
e-mail: patra727@gmail.com

**РЕЦЕПЦІЯ ВИДАНЬ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА У ЖУРНАЛІ
«КІЕВСКАЯ СТАРИНА»**

Розглянуто особливості сприйняття наукових напрацювань членів Наукового товариства імені Шевченка авторами історико-етнографічного та літературного часопису «Кіевская Старина». Визначено основні тенденції оцінки розглянутих матеріалів та видань, а також предмет опублікованих

рецензій та їхню кількість.

Ключові слова: «Кіевская старина», Наукове товариство імені Шевченка, Записки Наукового товариства імені Шевченка, науковий журнал, рецензія.

Журнал «Кіевская Старина» досі є важливим джерелом для дослідників, які займаються питаннями вивчення вітчизняної історії, джерелознавства, філології, лінгвістики, етнографії, археології, генеалогії, фольклористики тощо. Заснований у 1882 р., часопис став цінним елементом історіографії вітчизняного культурно-просвітницького руху та важливою віхою в історії розвитку української наукової літератури та періодики.

Автори «Записок НТШ» одні з перших, хто із схвальними рецензіями відгукнувся на публікації «Кіевскої Старини». За період 1889–1905 рр. на сторінках журналу опубліковано понад 30 рецензій на видання НТШ, із яких найбільше присвячено «Запискам Наукового товариства імені Шевченка». Зокрема, із досліджених нами 34-х публікацій, 23 – це огляди «Записок НТШ». Авторами рецензій були історик Никандр Молчановський, та історик, літературознавець, громадсько-політичний діяч Василь Доманицький.

Вже у першій рецензії, вміщеній на сторінках випуску «Кіевскої Старини» за листопад 1895 р., Н. Молчановський знайомить читачів із передумовами заснування НТШ, окреслює потенційні труднощі, з якими зіткнулися галицькі учені, та поточні завдання на науковій та суспільній ниві, які їм необхідно буде вирішити.

Рецензент позитивно оцінює публікації «Записок», доповнюючи своїми фаховими коментарями. Свою симпатію до праць членів НТШ зберігатиме і надалі, неодноразово акцентуючи їхню оригінальність, актуальність проблематики та цінність для тогочасної науки

Н. Молчановський регулярно підкреслює, що попри усі негаразди матеріального плану, а також інтенсивну працю у суспільно-політичній сфері, товариство гідно виконує своє завдання, яке полягало у «створенні осередку наукової роботи на рідній мові, єднання сил на користь рідної літератури в широкому сенсі слова і тим самим дати поштовх подальшому відродженню та зміцненню цієї літератури відповідно із потребами народу, щоби поставити його в ряд з іншими культурними національностями Європи. Найближчою

практичною задачею товариства – це заснування у Львові академії наук» (*Кіевская Старина*. 1898. Апрѣль. С. 19).

Н. Молчановський високо оцінював якість підготовки редакцією «Записок НТШ» відділу критики, наукової хроніки та бібліографії. Він, зокрема, зазначав, що цей аспект видання уже «дає право “Запискам” посісти належне місце серед інших галицьких видань... Різниця мов ніяк не заважає взаємному ознайомленню та засвоєнню результатів цього досвіду та наукових студій, якою б мовою вони не були подані», та резюмує, що «теоретичні прирікання зводять “Записки” на практичний ґрунт для загальної користі не порушуючи нічийх інтересів» (*Кіевская Старина*. 1897. Май. С. 74).

В. Доманицький також вказував на важливість та цінність усіх випусків «Записок НТШ», оскільки вони, окрім того, що репрезентують оригінальні дослідження галицьких учених, у відділах бібліографії та огляді наукової літератури західноєвропейський видань, присвячених культурі, політичній історії, історії літератури та мистецтва є, за визначенням оглядача, значним джерелом знань не лише для ученого чи історика, а й для масового зацікавленого читача. У рецензії на томи «Записок НТШ», вміщеній у червневому випуску «Кіевської Старини» за 1902 р., В. Доманицький з приводу десятиліття з часу виходу їх першого випуску писав: «за цей час “Записки” віднайшли всезагальне визнання в науковому світі, і тепер не має жодного наукової спільноти чи інституції в Європі, які б не відгукнулись на видання НТШ. Цей факт свідчить про те, що наукова вартість шанованого видання [записок] звернула на себе увагу вченого світу та спонукала його зважати на опублікованих на їхніх сторінках дослідження, які мають не лише місцеве значення» (С. 179).

У «Кіевській Старині» також оглядалися збірники праць секцій та комісій, що входили до складу НТШ. Зокрема, дві рецензії присвячені річникам I та IX видання «Часопись Правнича», опубліковано у випусках за листопад 1889 р. та за травень 1899 р. Автором першої рецензії був український громадсько-політичний діяч, історик, юрист, суддя Микола Шугуров, і саме ця публікація хронологічно є першим відгуком на дослідницьку та видавничу діяльність НТШ у журналі «Кіевская Старина». Річник IX «Часописі Правничої» рецензував В. Доманицький, який також оглядав та позитивно відгукувався про інші видання НТШ, зокрема низки випусків «Етнографічного збірника» (*Кіевская Старина*. 1899. Декабрь. С. 148–154; 1900. Май. С. 100–102;).

Педагог, громадсько-політичний діяч, історик, член низки українських наукових товариств Володимир Щербина є автором оглядів на видання «Жерел до історії України-Руси», розміщених у випусках «Кієвської Старини» за липень-серпень 1896 р. та за січень 1898 р.; у вересневому числі за 1896 р. опубліковано його відгук на Том I «Памяток українсько-руської мови і літератури», що її видавала Археографічна комісія НТШ. Черговий випуск «Памяток...» у січневому номері «Кієвської Старини» за 1900 р. прорецензував філолог та історик Володимир Качановський.

Розлогий та детальний огляд на цикл «Гуцульщина» Володимира Шухевича розміщено у випуску «Кієвської Старини» за лютий 1905 р. Ця праця взагалі викликала помітний резонанс у наукових колах Східної та Західної Європи, й міра та характер її сприйняття, на нашу думку, потребує окремого дослідження.

UDC 82-94:94(477.8)''18/19''

Roman Blikharskyi,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7084-0473>,

Candidate of Social Communications,

Research Associate,

Department of Ukrainian Periodicals Research,

Research Institute for Press Studies,

Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv

Lviv, Ukraine

e-mail: patra727@gmail.com

RECEPTION OF THE SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY PUBLICATIONS IN THE «KIEVSKAYA STARYNA» JOURNAL

The study examines the peculiarity of the perception of the scientific achievements of the participants of the Notes of the Shevchenko Scientific Society by the authors of the historical-ethnographic and literary magazine «Kievskaya Staryna». The main trends in the evaluation of the considered materials and publications, as well as the subject and number of published reviews were determined.

Keywords: «Kievskaya Starina», Shevchenko Scientific Society, «Notes of the Shevchenko Scientific Society», scientific journal, review.

УДК 070:001.8]:027.54(477)НБУВ

Вакульчук Ольга Анатоліївна,

ORCID <http://orcid.org/0000-0003-4171-3886>,

докторка історичних наук,

завідувачка відділу,

відділ пресознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Київ, Україна

e-mail: vakulchuk@nbuv.gov.ua

ПРЕСОЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ В НАЦІОНАЛЬНІЙ БІБЛІОТЕЦІ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО (2019–2023)

Висвітлено основні результати історико-бібліографічного дослідження преси України у відділі пресознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Охарактеризовано електронні та друковані бібліотечно-інформаційні ресурси газетної періодики, створені фахівцями відділу впродовж 2019–2023 років.

Ключові слова: відділ пресознавства, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, бібліотечно-інформаційні ресурси періодики, українська преса, бібліографічний покажчик, каталог.

Науково-дослідний відділ пресознавства (ВП) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського плідно працює над створенням науково-інформаційних ресурсів газетної періодики у рамках наукових тем «Атрибуція та експертиза як складова досліджень книжкових та інших видів бібліотечних пам'яток: основи теорії та практики», розділ ВП: «Історичні і бібліографічні дослідження газетної періодики України: атрибуція, історія, контент» (2019–2021 рр., науковий керівник – д-р іст. наук, директор інституту книгознавства Г. І. Ковальчук) та «Історико-бібліографознавчі дослідження української періодики та формування електронного ресурсу національної бібліографії», розділ ВП: «Українська періодика як об'єкт дослідження теоретичних і практичних проблем національної бібліографії» (2022–2024 рр., науковий керівник – С. С. Кіраль, д-р філол. наук, професор, зав. відділу національної бібліографії).

Науково-дослідна робота відділу пресознавства базується на теоретико-методологічних, методичних, організаційних засадах національної бібліографії та досвіді практичної бібліографічної

роботи фахівців відділу. Основною метою наукової діяльності відділу є системне, комплексне дослідження газетної періодики в контексті вивчення теоретичних, методичних та прикладних проблем національної бібліографії.

Періодика (друкована та електронна) посідає важливе місце в системі документальних комунікацій, отже, вона потребує розкриття її інформаційного потенціалу, створення кваліфікованого науково-довідкового апарату традиційного та електронного типу. У цьому контексті співробітниками відділу пресознавства впродовж 2019–2023 рр. підготовлено до друку і опубліковано декілька бібліографічних покажчиків і наукових каталогів газет, введено тисячі записів до спеціалізованих баз даних. Так, у 2019 р. вийшов друком каталог «Газети України 1816–1916 рр. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (укладачі: О. С. Залізнюк, І. М. Швець ; ред.-бібліогр.: Л. А. Білименко, С. В. Дригайло ; комп. технологія К. В. Лобузїна). Каталог містить 616 назв періодичних видань 1816–1916 рр. Каталог складається з повних бібліографічних описів газет та всіх наявних у фондах різноманітних додатків до них. Видання споряджено науково-довідковим апаратом, що складається з чотирьох покажчиків – іменного, географічного, хронологічного і мов видання. Наступного, 2020 р. вийшов каталог «Релігійні газети України 1989–2004 рр. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (укладачі: О. С. Залізнюк, І. М. Швець ; комп. технологія К. В. Лобузїна). Каталог містить 530 назв газет і охоплює видання релігійних громад, управлінь і центрів, монастирів, релігійних братств, місій, духовних навчальних закладів тощо.

Результатом історико-бібліографічного дослідження багатотиражної преси – окремого виду газетної періодики, яка об'єднує у собі всі різновиди газет, котрі видавалися промисловими підприємствами, установами, політвідділами МТС, навчальними закладами, редакціями колгоспів і радгоспів, профспілкових та громадських організацій, місць позбавлення волі, стала опублікована 2021 р. монографія О. А. Вакульчук «Багатотиражна преса України 1917–1941 років: становлення, розвиток, контент». У ході дослідження багатотиражні газети виокремлено із загального газетного фонду, проведено атрибуцію, розроблено методіку дослідження з огляду на специфіку цього виду періодичних видань, здійснено класифікацію за певними ознаками, виявлено характерні особливості різних за походженням видів багатотиражних газет та їх

різновидів. Дослідження багатотиражних газет у відділі триває, планується видання серії бібліографічних покажчиків, першим з яких є каталог «Фабрично-заводські газети України 1917–1997 рр. у фондах НБУВ». Укладачі: Л. А. Білименко, С. В. Дригайло (2023 р.).

У 2022 р. фахівцями відділу О. С. Залізнюк, І. М. Швець підготовлено і опубліковано науково-довідкове видання «Газети національних спільнот України 1988–2004 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», яке включає 259 унікальних джерел для дослідження історії створення, складу і змісту, умов функціонування преси національних спільнот України, зокрема білорусів, болгар, вірмен, греків, євреїв, кримських татар, курдів, німців, поляків, ромів, росіян, румунів, угорців. Усі джерела представлені мовою оригіналу. Видання споряджено науково-довідковим апаратом, що складається з п'ятих допоміжних покажчиків – іменного, географічного, хронологічного, мов видання і покажчика видань національних спільнот.

У 2023 р. продовжується робота над анотованим бібліографічним покажчиком «Леся Українка на сторінках українських газет 1921–2021 рр.». Здійснюється науковий пошук, опрацювання газетних матеріалів, присвячених життю і творчості Лесі Українки, складання анотацій. Видання стане вартісним внеском у справу підготовки персональних покажчиків про життя і творчість, наукову діяльність видатних діячів вітчизняної культури і науки, відображених на сторінках періодики, надасть можливість використання результатів цієї роботи науково-дослідними установами України, вищими навчальними закладами, бібліотеками, інформаційними центрами. Публікація покажчика запланована на 2024 р. Окрім друкованих праць, відділ пресознавства працює над створенням електронного ресурсу – баз даних, поповненням електронного каталогу періодичних видань.

Отже, результати науково-дослідної роботи відділу пресознавства дають змогу скоригувати відомості щодо історії вітчизняної преси, надають можливості використання фактичного матеріалу при підготовці узагальнюючих праць та навчальних програм для профільних закладів вищої освіти, в лекційних курсах з історії української преси, книгознавства та бібліографознавства, проведенні бібліографічних досліджень, публікації науково-довідкових видань, заповненні лакун історії та бібліографії преси. Розкриття газетних фондів НБУВ – найбагатшого газетосховища України, їх дослідження і опрацювання за допомогою книгознавчих,

джерелознавчих і бібліотекознавчих методів, спеціальних методик джерелознавчого, бібліографічного аналізу, надає можливість створення джерелознавчої бази бібліографічної україніки, введення до наукового обігу та інформаційного простору матеріалів, необхідних для подальшого наукового вивчення та збереження культурної спадщини України, створення бібліографічного реєстру вітчизняних періодичних видань.

UDC 070:001.8]:027.54(477)НБУВ

Olha Vakulchuk,

ORCID <http://orcid.org/0000-0003-4171-3886>,

Doctor of Historical Sciences,

Head of Department,

Department of Press Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: vakulchuk@nbuv.gov.ua

PRESS STUDIES IN THE VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE (2019–2023)

The article highlights the main results of historical and bibliographic research of the Ukrainian press in the Department of Press Studies of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. The electronic and printed library information resources of newspaper periodicals created by the department's specialists during 2019–2023 are characterized.

Keywords: Press Studies Department V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, library and information resources of periodicals, Ukrainian press, bibliographic index, catalog.

УДК 015(477)(045)

Вірич Тетяна Василівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1434-0802>,

наукова співробітниця,

відділ наукової підготовки державних бібліографічних показників,

Державна наукова установа «Книжкова палата України імені Івана Федорова»,

Київ, Україна

e-mail: tviryc@gmail.com

ТЕМАТИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ПУБЛІКАЦІЙ У НАУКОВІЙ ПЕРІОДИЦІ УКРАЇНИ. АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ДЕРЖАВНОЇ БІБЛІОГРАФІЇ

Подано результати порівняльного аналізу популярних напрямів наукових досліджень в Україні за всіма розділами УДК за 2021 та 2022 роки на основі бази даних «Літопис журнальних статей». У ході аналізу виявлено, що найбільша кількість публікацій у базі даних «Літопис журнальних статей» за 2022 рік міститься в класі 6 Прикладні науки. Медицина. Техніка, а найменша кількість — у класі 2 Релігія. Теологія (богослов'я).

Ключові слова: база даних, бібліографічна інформація, бібліометричний аналіз, періодичні видання, українська наука.

Наукові публікації в періодичних виданнях безумовно є важливою частиною наукової діяльності, відображенням розвитку науки загалом. База Даних національної бібліографії «Літопис журнальних статей» є зручним і репрезентативним джерелом для вивчення стану вітчизняної науки.

Мета дослідження: аналіз розвитку вітчизняної науки на основі аналізу публікацій у періодичних виданнях за розділами УДК. Метод дослідження: бібліометричний аналіз. Об'єкт дослідження: бази даних «Літопис журнальних статей» за 2021 та 2022 роки.

Виклад основного матеріалу. До бази даних «Літопис журнальних статей» увійшли періодичні видання загальнодержавного значення, випущені Національною академією наук України та органами державної влади. Оформлення й систематизація бібліографічних записів, відбір періодичних видань та публікацій здійснювалися згідно з розробленими Книжковою палатою України чинними інструкціями й національними стандартами.

База даних за 2021 рік містить 11791 бібліографічний запис. Результати аналізу тематичного розподілу публікацій за класами на основі таблиць УДК у відсотках за класами УДК:

0 Загальний клас — 7,3% загальної кількості, або 861 запис;

1 Філософія. Психологія — 2,9% загальної кількості, або 344 записи;

2 Релігія. Теологія (богослов'я) — 0,7% загальної кількості, або 85 записів;

3 Суспільні науки — 31,1% загальної кількості, або 3672 записи (друге місце за кількістю публікацій);

4 *Математика та природничі науки* — 12,8% загальної кількості, або 1506 записів (третє місце за кількістю публікацій);

5 *Прикладні науки. Медицина. Техніка* — 34,6% загальної кількості, або 4084 записи (перше місце за кількістю публікацій);

6 *Мистецтво. Декоративно-прикладне мистецтво. Ігри. Спорт* — 4,3% загальної кількості, або 508 записів;

7 *Мова. Мовознавство. Лінгвістика. Література* — 2,8% загальної кількості, або 324 записи;

8 *Географія. Біографії. Історія* — 3,5% загальної кількості, або 407 записів.

База даних за 2022 рік містить 10360 бібліографічних записів. Результати аналізу тематичного розподілу публікацій за класами на основі таблиць УДК у відсотках за класами УДК:

0 *Загальний клас* — 6,5% загальної кількості, або 676 записів;

1 *Філософія. Психологія* — 2,6% загальної кількості, або 271 запис;

2 *Релігія. Теологія (богослов'я)* — 0,4% загальної кількості, або 42 записи;

3 *Суспільні науки* — 27,4% загальної кількості, або 2834 записи (друге місце за кількістю публікацій);

4 *Математика та природничі науки* — 15,5% загальної кількості, або 1609 записів (третє місце за кількістю публікацій);

5 *Прикладні науки. Медицина. Техніка* — 32,6% загальної кількості, або 3374 записи (перше місце за кількістю публікацій);

6 *Мистецтво. Декоративно-прикладне мистецтво. Ігри. Спорт* — 5,7% загальної кількості, або 586 записів;

7 *Мова. Мовознавство. Лінгвістика. Література* — 6% загальної кількості, або 622 записи;

8 *Географія. Біографії. Історія* — 3,3% загальної кількості, або 346 записів.

У 2022 році у порівнянні із 2021 роком значно збільшилась частка записів класу 8 *Мова. Мовознавство. Лінгвістика. Література*. Зростання відсоткового показника помітно також у класах 5 *Математика та природничі науки* та 7 *Мистецтво. Декоративно-прикладне мистецтво. Ігри. Спорт*. Решта класів показали зменшення їхньої частки від загальної кількості записів за рік.

Висновки. У порівнянні з 2021 р. основні напрями наукових досліджень 2022 року залишились незмінними. Найбільша кількість публікацій у базі даних «Літопис журнальних статей» за 2022 р.

міститься в класі 6 *Прикладні науки. Медицина. Техніка* (3374 записи), найменше — у класі 2 *Релігія. Теологія (богослов'я)* (42 записи), як і в 2021 році, проте кількість публікацій в класах зменшилась. В 2021 році клас 6 *Прикладні науки. Медицина. Техніка* налічував 4084 записи, а клас 2 *Релігія. Теологія (богослов'я)* — 85 записів. Пріоритетними напрямками досліджень у 2021 та 2022 рр. були медичні науки, право, сільське господарство, економіка, інженерна справа. Проаналізований розподіл записів за напрямками наукових досліджень в цілому продовжує тематичні тенденції попередніх років.

UDC 015(477)(045)

Tetiana Virych,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1434-0802>,

Research Associate,

Department of State Bibliographic Indexes,

Book Chamber of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: tviryc@gmail.com

THEMATIC TRENDS OF PUBLICATIONS IN UKRAINIAN SCIENTIFIC JOURNALS. ANALYTICAL REVIEW OF THE STATE BIBLIOGRAPHY

The report presents the results of a comparative analysis of the popular areas of scientific research in Ukraine in all sections of the UDC for 2021 and 2022 based on the “Journal Articles Chronicle” database. The analysis revealed that the largest number of publications in the “Journal Articles Chronicle” database for 2022 is in class 6 Applied Sciences. Medicine. Technology, and the smallest number — in class 2 Religion. Theology.

Keywords: database, bibliographic information, bibliometric analysis, periodicals, Ukrainian science.

УДК 377.77/.78

Гайдай Валентин Вікторович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7743-5745>,

кандидат історичних наук,

молодший науковий співробітник,

відділ пресознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: valentyn-info@ukr.net

ДРУКОВАНІ ТА ЕЛЕКТРОННІ ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЙНО- ПСИХОЛОГІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Розглянуто вплив інформації з друкованих та електронних ЗМІ, а також соціальних мереж на хід інформаційно-психологічних операцій (ІПСО) та дезінформацію в контексті російсько-української війни. Висвітлено основні напрямки та інструменти ІПСО Росії проти України.

Ключові слова: інформаційна війна, інформаційно-психологічні операції, дезінформація, пропаганда, ЗМІ, соціальні мережі.

Інформаційно-психологічні операції (ІПСО) стали невід’ємною частиною російсько-української війни. В новітню епоху, коли Інтернет, електронні ЗМІ та соцмережі набувають дедалі більшого поширення, ІПСО стають все масштабнішими та впливовішими. Втім, інформаційна війна точиться не тільки в ЗМІ та Інтернет-просторі.

Ще до початку повномасштабного вторгнення Росія проводила низку інформаційних кампаній проти України, використовуючи ті чи інші інформаційні приводи. Це робилося як на підставі банальних «вкидів» недостовірної інформації, так і шляхом перекручування та виривання з контексту тих чи інших фактів. Так робиться і зараз з ще більшою динамікою, при цьому на інформаційні кампанії своїй пропагандистських ЗМІ Москва не шкодує грошей та ресурсів.

З початком повномасштабного вторгнення в українському суспільстві різко зріс попит на інформацію. Мільйони українців щодня користуються соцмережами, різними електронними інформаційними ресурсами. Вони дають змогу швидко дізнатися про найактуальніші новини, дізнатися про повітряну тривогу і т. д. Тому, розуміючи це, ворог особливо активний серед цього сегменту інформресурсів.

Ще в минулому році оприлюднено інформацію, що спецслужбами України викрито близько 300 телеграм-каналів, які активно проводили антиукраїнську інформаційну кампанію. Їхня діяльність будується, як правило, не стільки на прямо антиукраїнській риториці та пропаганді, а на тих самих «вкидах» з неправдивою інформацією, спрямованою на те, щоб дезінформувати українців, посіяти паніку, зневіру, розкол

в суспільстві тощо. Як правило, ці телеграм-канали, групи мають зовсім не російські чи сепаратистські назви. Вони можуть називатися й типовими назвами, на кшталт «Україна новости», але нести в собі дезінформацію, маніпуляцію та інший деструктив.

Найбільш розповсюдженими темами, які публікуються на цих каналах, є події в Україні та навколо України: методично та цілеспрямовано просуваються думки, що Захід втомився від війни в Україні та дедалі все неохоче готовий підтримувати Київ, що ситуація йде до поступового заморожування конфлікту й Україна назавжди втратила Південь і частину Донбасу з Кримом, що нам не будуть постачати озброєння, що ми не переживемо зиму, що Польща та Угорщина тільки й чекають вигідного моменту, щоб анексувати Західну Україну тощо.

Матеріали, які виходять на подібних ресурсах, дуже часто підкріплюються коментарями неіснуючих осіб або, інакше кажучи, ботами. Їхня мета підкріпити той чи інший «вкид» своїм коментарем. Наприклад, найбільш примітивним меседжем, який просувається у ворожих групах, є анексія Західної України Польщею та Угорщиною.

Окремо треба сказати, що деякі з таких каналів ведуть чи активно дописують в них ті політики, блогери, експерти та громадські діячі, які виїхали з України напередодні або після 24 лютого 2022 року.

UDC 377.77/.78

Valentyn Haidai,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7743-5745>,

PhD in History,

Junior Research Associate,

Department of Press Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: valentyn-info@ukr.net

PRINTED AND ELECTRONIC MEDIA AS A SOURCE OF INFORMATIONAL AND PSYCHOLOGICAL OPERATIONS IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

The impact of information from print and electronic media, as well as social networks on the course of information and psychological operations (IPSO) and disinformation in the context of the Russian-Ukrainian war is considered. The

main directions and tools of the IPSO of Russia against Ukraine are highlighted.
Keywords: information war, information and psychological operations, disinformation, propaganda, mass media, social networks.

УДК 016:050(477.8) «19»

Головащук Антоніна Михайлівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1683-788X>,

наукова співробітниця,

відділ науково-бібліографічної інформації,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: antonina41@ukr.net

БІБЛІОГРАФУВАННЯ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ 90-х Р. ХХ СТ.

Охарактеризовано бібліографічні показники періодичних видань Західної України 90-х років ХХ століття. Звернено увагу на історію бібліографування часописів окресленого періоду, проаналізовано їхню тематику, структуру, змістове наповнення. Визначено роль і місце показників періодичних видань як важливої джерельної бази історико-бібліографічних досліджень.

Ключові слова: бібліографування, українські часописи, Західна Україна, бібліографічні показники.

На початку 90-х років ХХ століття розпочалося нагромадження фактологічного матеріалу для дослідження історії української преси. У цей період активізувалось бібліографування періодичних видань на теренах Західної України. До цього часу дослідники відзначали суттєву неповноту обліку українських часописів у державних бібліографічних посібниках України. Цей процес набув системного характеру з 1993 р., коли у Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника АН України розпочав діяльність Науково-дослідний центр періодики (нині – НДІ пресознавства Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника). Перші результати цих досліджень відбулись у фундаментальному бібліографічному виданні «Періодичні видання Волині, Полісся, Підляшшя та Холмщини (1836–1944)» (Львів, 1994). У списку подано періодичні видання Волині, Полісся, Підляшшя та Холмщини за 1836–1944 роки. До

кожної позиції вказано місце зберігання видання, а до україномовної періодики – номери за окремі роки.

Змістовним історико-бібліографічним дослідженням стала книга «Українські часописи Коломиї (1865–1994)» М. М. Романюка та М. В. Галушко (Львів, 1996). У виданні вперше розглядається преса Коломиї як помітна сторінка в історії української журналістики XIX–XX ст. Автори осмислюють складні процеси становлення й розвитку періодики, її вплив на формування національної самосвідомості, економічне і суспільно-політичне життя Покуття. Показчик подає відомості про газети та журнали і складається з двох частин. Перша частина – огляд українських видань Коломиї за 80 років починаючи з 1865 р., яким датується вихід у світ першої газети «Голос народный», і до 1944 р. Друга частина охоплює 1865–1994 рр. Високу оцінку роботі було дано в рецензіях на показчик – «Документальне джерело інформації» надрукованій у 1997 р. на сторінках газети «Завільну Україну» (автор В. Глаголюк) та «В центрі уваги – преса Коломиї» – у часописі «Дзвін» у 1998 р., (автор Ф. Дисак).

У цьому ж році з'явився значний за обсягом анотований каталог «Українські періодичні видання для жінок в Галичині (1853–1939 рр.)» (укладач В. А. Передирій). За структурою книга має три головні частини. Перша – власне сам анотований каталог часописів для жінок. Його складають 22 розміщених за хронологією описи періодичних видань. Друга – «Вибрані публікації» є своєрідним ілюстративним рядом, який дає уявлення про характер, зміст і проблематику публікацій у різних часописах. Третя – «Довідник» складається з 110 біографічних довідок авторів публікацій.

Серед тих, хто формував підгрунтя бібліографії періодичних видань на особливу увагу заслуговує український науковець І. З. Павлюк, який створив анотований показчик «Українські часописи Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя (1917–1939 рр.)» (Львів; Луцьк, 1997). У книзі вперше розглядається українська преса Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя, які у 1921–1939 рр. перебували у складі Польської Республіки. Автор подає змістові характеристики видань, імена активних творців процесу становлення та розвитку преси, її участі в національно-визвольній боротьбі, культурному, економічному житті України. Показчик містить 107 назв часописів та допоміжні показчики: іменний, географічний, алфавітний показчик друкарень. Видання підготовлено на якісному науково-бібліографічному рівні. Підтвердженням цьому є ряд рецензій в яких було дано високу оцінку праці. Серед них рецензія

В. Штинько «Досліджується історія волинської журналістики», надрукована на сторінках газети «Волинь» (1997); В. Вербич «З-під грифу заборонено: [Про книгу «Українські часописи Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя (1917–1939 рр.)»] на сторінках газети «Луцький замок» (1997), Н. Гуменюк «Без “білих плям” у журналістиці» на сторінках газети «Віче» (1997).

Помітним явищем в історії бібліографування періодичних видань Західної України кінця ХХ ст. вважаються матеріали до бібліографії М. Мартинюка «Українські періодичні видання Західної України, країн Центральної та Західної Європи (1914–1939 рр.)» (Львів, 1998). Видання містить 1345 назв української періодики Західної України, країн Центральної та Західної Європи. Це дослідження – результат довгорічних студій відомого українського вченого із США М. Мартинюка і є своєрідною пам'яткою бібліографічної думки. Автор подає характеристики видань, вказує імена їх творців. Завершують працю примітки, алфавітний покажчик авторів і місць видань.

У хронологічному плані особливе місце серед покажчиків займає фундаментальна праця «Періодика Західної України 20–30-х рр. ХХ ст. : матеріали до бібліографії» (Львів, 1998). Дослідження включає п'ять томів, опублікованих за період з 1998 по 2003 рр. Покажчик містить детальні бібліографічні описи періодичних видань Галичини, Волині, Буковини і Закарпаття першої третини ХХ століття. Періодика саме цього періоду становить одну з найбільш замовчуваних сторінок історії української журналістики. Повний фаховий опис кожного періодичного видання складено за усі роки виходу журналу чи газети і охоплює такі відомості: назву, підзаголовки, періодичність, дату виходу першого номера, редактори, місце видання, роки виходу, видавництво або видавці, назву друкарні та її адресу тощо.

Помітне місце у розвитку бібліографування українських часописів Західної України 1990-х рр. ХХ століття займає історико-бібліографічне дослідження М. М. Романюка і М. В. Галушко «Українські часописи Північної Буковини (1870–1940 рр.)» (Львів, 1999). У покажчику вперше розглядається преса Північної Буковини як важлива складова історії журналістики другої половини ХІХ ст. – першої половини ХХ ст. Автори аналізують складні процеси становлення і розвитку періодики, осмислюють її вплив на формування національної самосвідомості жителів краю, суспільно-політичне життя буковинців. Видання містить 99 назв періодичних

видань і допоміжні показчики: іменний показчик редакторів, друкарів та видавців, алфавітний та хронологічний показчик часописів, алфавітний показчик друкарень.

Отже, наукові розвідки у галузі бібліографування часописів та підготовлені історико-бібліографічні праці засвідчують, що професійно укладені показчики періодичних видань Західної України періоду 90-х років ХХ ст. і сьогодні не втрачають свою актуальність, допомагають науковцям досягнути межі українського пресознавства в усьому їхньому різноманітті та багатстві.

UDC 016:050 (477.8)«19»

Antonina Holovashchuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1683-788X>,

Research Associate,

Department of Scientific and Bibliographic Information,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: antonina41@ukr.net

BIBLIOGRAPHY OF PERIODICALS OF WESTERN UKRAINE IN THE 90S OF THE XXth CENTURY

The bibliographic indexes of periodicals of Western Ukraine in the 90s of the 20th century are characterized. Attention is paid to the history of bibliography of periodicals of the specified period, their subject matter, structure, and content are analyzed. The role and place of indexes of periodicals as an important source base of historical and bibliographic research is defined.

Keywords: bibliography, Ukrainian periodicals, Western Ukraine, bibliographic indexes.

УДК 93(477):[025.7/.9:070.18]

Дзира Олеся Іванівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3928-3824>,

кандидатка історичних наук,

завідувачка відділу,

відділ зарубіжної україніки,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

м. Київ, Україна

e-mail: dzyraolesya@gmail.com

ПЕРІОДИКА У СПЕЦФОНДІ ЦЕНТРАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ У СФЕРІ ЧИТАЦЬКИХ ІНТЕРЕСІВ КІНЦЯ 60–70-х Р. ХХ СТ.

Встановлено, які українські та іноземні періодичні видання користувались найбільшим попитом у користувачів відділу спеціального зберігання Центральної наукової бібліотеки Академії наук Української Радянської Соціалістичної Республіки в кінці 1960-х–1970-ті роки. Обґрунтовано, чим це було зумовлено.

Ключові слова: спецфонд Центральної наукової бібліотеки Академії наук УРСР, заборонена періодика, читачі.

У відділі спеціального зберігання Центральної наукової бібліотеки Академії наук Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі – ЦНБ АН УРСР) зберігалась зарубіжна періодика, яка становила великий інтерес для радянського читача. Можна стверджувати, що її вивчення було пріоритетним для користувачів спецсову, особливо у 1970-ті роки. Період запропонованого дослідження охоплює поступове згортання реформ М. С. Хрущова, що позначились на культурно-освітньому та науковому житті, перехід до авторитаризму Л. І. Брежнєва, придушення руху шістдесятників й погрому суспільних і гуманітарних наук у 1972 р. У бібліотеках він супроводжувався черговими вилученнями літератури. Обрана тема не була предметом наукових досліджень, її вивчення займе відповідну нішу в українському та діаспорному пресознавстві.

Головним джерелом для написання тез стали журнали обліку читачів та виданої літератури за 1969, 1969–1974, 1976–1978 рр., що збереглись серед внутрішньої документації відділу зарубіжної україніки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, який став правонаступником спецфонду.

Основну масу користувачів відділу спеціального зберігання складали викладачі, аспіранти, докторанти провідних українських університетів, інститутів, педінститутів та науковці з гуманітарних, суспільних інститутів Академії наук УРСР. Це були не випадкові люди, специфіка їх роботи відкривала їм доступ до таємного відділу. Правила користування спецфондом передбачали отримання відношення від установи, де працювали читачі, з вказівкою теми наукової діяльності.

У 1969 р., згідно слів тогочасного завідувача відділом Т. І. Коваль, до спецфонду почала надходити зарубіжна україніка (Протоколи засідань завідуючих відділами, 1989 р. *Архів Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського*. Оп. 1. Спр. 2266, Арк. 4).

8 квітня 1974 р. завідувач відділу інформації та зарубіжних зв'язків Центрального комітету Комуністичної партії України (далі – ЦК КПУ) І.А. Пересаденко разом із керівником відділу науки і учбових закладів подали до ЦК КПУ рапорт «Про вдосконалення обробки зарубіжних буржуазних видань та поліпшення їх використання ідеологічними установами УРСР для викриття антикомуністичної і антирадянської пропаганди», з тексту якого випливає, що зарубіжна періодика обмеженого використання у ЦНБ і академічних інститутах у 1974 р. налічувала 270 назв видань, що значно перевищувало її кількість в Державній республіканській бібліотеці УРСР ім. КПРС (57 видань), Міністерстві закордонних справ УРСР (далі – МЗС УРСР) (40 видань), товаристві «Україна» (21 видання), редакції журналу «Всесвіт» (15 видань), «Українському товаристві дружби» (3 видання) та ін. У рапорті говорилось як про видання комуністичних партій і дотичних до них організацій, так і інших суспільно-політичних об'єднань у світі. Однак не всі з перелічених установ мали право зберігати видавничу продукцію останніх. Окрім ЦНБ, емігрантські видання «непрогресивних організацій» зберігались в МЗС УРСР, відділах пропаганди і агітації, інформації та зарубіжних зв'язків ЦК КПУ, Комітеті державної безпеки при Раді Міністрів УРСР, Товаристві культурних зв'язків з українцями за кордоном (Федотова О. О. *Політична цензура друкованих видань УСРР-УРСР (1917–1990 рр.)*. Київ: Парламентське видавництво, 2009. С. 246–247).

Діаспорна та іноземна преса потрапляла до спецфонду шляхом валютної передплати.

У кінці 1960-х років у полі дослідницьких інтересів була українська заборонена періодика – літературні часописи «Червоний шлях», «Плужанин» (у 1928–1932 рр. виходив під назвою «Плуг»), видання Інституту філософії УРСР «Прапор марксизму» (у 1935–1936 рр. виходив під назвою «Під марксистсько-ленінським прапором»), громадсько-політична газета ліберального спрямування «Рада», орган Української соціал-демократичної партії «Робітнича газета», журнал з історії, літератури і культури «Наше минуле». У ці часи також активно замовляли пресу Західної України (журнал «Мета»,

краєзнавчий часопис «Літопис Бойківщини» (з 1969 р. виходить у Філадельфії), соціалістичну газету «Праця»). Найпопулярнішою за кількістю замовлень була львівська газета «Діло», яку в основному опрацьовував етнолог, мистецтвознавець Б. С. Бутник-Сіверський.

Читацьким інтересом користувались суспільно-політичні газети та журнали провідних країн Заходу, наприклад США – «Newsweek», діловий журнал «Fortune», «New Yorker», «Saturday review», Великобританії – «New statesman», «London news», Федеративної Республіки Німеччини – «Der Spiegel», «Stern», Франції – помірковано лівий «L'Express» тощо.

Дещо менший попит мала діаспорна періодика, для прикладу, газета «Наше слово». Часом читачі замовляли російську емігрантську пресу, а саме літературно-політичну газету «За свободу».

Виданнями спецфонду послуговувались для створення сюжетів до художніх та документальних фільмів представники Київської кіностудії художніх фільмів ім. О. П. Довженка, Української студії хронікально-документальних фільмів, Київської кіностудії науково-популярних фільмів. Рідко кому вдавалось знайомитись із зразками західного кіномистецтва, що не пройшли цензуру. Таким щасливцям в нагоді ставали журнали «Cinema», «Films and filming», «The film daily» та інші.

Після розгрому гуманітарної та суспільної наук в УРСР у 1972 р. основними читачами спецфонду, за поодинокими винятками, стали співробітники відділу зарубіжної історіографії Інститут історії АН УРСР, що займались суто контрпропагандистською роботою. Їхні дослідження базувалися на статтях з провідних діаспорних газет та журналів «Визвольний шлях», «Сучасність», «Шлях перемоги», «Америка», «Українська думка», «Українські вісті», «Український голос», «Український самостійник», «Християнський голос», «Гомін України», «Вільна думка», «Ukrainian quarterly» та інших, у яких ішлося про сучасний стан розвитку науки, суспільно-політичного й культурного життя української діаспори та капіталістичних країн. Беззаперечним фаворитом у тогочасних відвідувачів була газета української громади в США «Свобода». З результатами досліджень відділу зарубіжної історіографії можна познайомитись в бюлетені «Зарубіжні видання про Україну». Його дописувачі ставили перед собою традиційні завдання: аналізувати зміст та основні напрями антирадянських «ідеологічних диверсій», сприяти посиленню контрпропагандистських дій, викриттю «підступної діяльності імперіалістичних ідеологів, брудної писанини українських

буржуазних націоналістів» (Від редколегії. *Зарубіжні видання про Україну*. 1968, № 1–2. С. 5).

Таким чином, спецфонд ЦНБ АН УРСР мав чи не найбагатшу колекцію забороненої періодики в Радянській Україні, яка стала основним джерелом до заідеологізованих досліджень 1970-х років. Якщо наприкінці 1960-х років користувачі спецфонду могли цікавитись західними науково-популярними виданнями, а журнали та газети, які вони замовляли, ще використовувались для написання праць з історії України, літературознавчих розвідок тощо, то з середини 1970-х років періодика громадських та політичних організацій українців у світі, зарубіжні наукові видання опрацьовувались суто з контрпропагандистською метою.

UDC 93(477):[025.7/.9:070.18]

Olesya Dzyra,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3928-3824>,

PhD (History),

Head of the Department,

Department of Foreign Ukrainica,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: dzyraolesya@gmail.com

**PERIODICALS IN SPECIAL FOND OF THE CENTRAL SCIENTIFIC
LIBRARY OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE UKRAINIAN
SSR IN THE LATE 60s AND 70s OF THE XXTH CENTURY**

It was determined which Ukrainian and foreign periodicals were in the greatest demand among users of the special storage department of the Central scientific library of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR in the late 1960s–1970s. It is grounded what it was caused by.

Keywords: special fond of the Central scientific library of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, forbidden periodicals, readers.

УДК 070(=161.2)(510)''192/194'':027.54(477.83-25)](043.2)

Дроздовська Олесь Романівна,

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-6687-4518>,

кандидатка філологічних наук, старша наукова співробітниця,

старша наукова співробітниця,

науковий відділ національної бібліографії української преси,

Науково-дослідний інститут пресознавства,

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника,

Львів, Україна

e-mail: olesyadroz@gmail.com

УКРАЇНСЬКА ПРЕСА У КИТАЇ: КОЛЕКЦІЯ ЛЬВІВСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. СТЕФАНИКА

Акцентовано на питанні недостатнього вивчення української преси, яка у 1920–1940 рр. виходила у Китаї. Здійснено огляд часописів, що зберігаються у фондах Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника.

Ключові слова: українська преса, Ціндао, Харбін, Шанхай, Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника.

Донині одним із маловивчених фрагментів історії української преси XIX–XX ст. залишаються часописи, які впродовж другої половини 1920-х рр.–першої половини 1940-х рр. виходили у Китаї. На основі низки довідкових джерел інформації (енциклопедичний довідник «Українці в Китаї» В. Черномаза, т. 4 Енциклопедії Української Діаспори, укладений О. Малицьким список «Українські й тематично українські періодичні видання в Китаї»), наукових розвідок Р. Лаха, О. Сидоренка, О. Хоменко, В. Черномаза та публікацій у тогочасній пресі (зокрема у газеті «Маньджурський Вістник») нам вдалося встановити дев'ятнадцять назв українських пресових одиниць, які за неповних двадцять років – від 1924 р. до 1941 р. – побачили світ у Китаї. Це такі видання: «Бюлетень СУМа» (Харбін, 1926?), «Вісти Української Національної Кольонії і Маньчжу-Ді-Го» (Харбін, 1937), «Вістник Української Національної Кольонії» (Шанхай, 1942), «Далекий Схід» (Харбін, 1925), «Далекий Схід» (Харбін, 1938–1939), «Далекосхідний Націоналіст» (Харбін, 1937), «Маньджурський Вістник» (Харбін, 1932–1937), «Молодий Українець» (Харбін, ?–1932, 1935–1936), «На Далекому Сході» (Ціндао, 1937), «Самостійна Україна» (Харбін, 1938), «Сурма»

(Харбін, 1942–1943), «Українське Життя» (Харбін, 1925), «Українське Слово» (Харбін, 1932), «Український Голос на Далекому Сході» (Шанхай, 1941–1944), «Українські “Листи з Далекого Сходу”» (Харбін, 1932), «Харбінський Вістник» (Харбін, 1924–1925), «Шанхайська Громада» (Шанхай, 1937–1938), «The call of the Ukraine» (Шанхай, 1941–1942), «The Manchurian heralds stamp revue» (Харбін, перша половина 1930-х рр.). В історії цих пресодруків ще чимало лакун, які потрібно заповнити. До сьогодні дослідникам не вдалося віднайти жодного примірника таких часописів, як: «Бюлетень СУМа», «Далекий Схід» (1925), «Сурма», «Українське Слово» та «The Manchurian heralds stamp revue», а відтак – встановити точні роки виходу та кількість чисел, які побачили світ, окремих із цих видань, визначити мету і завдання, осмислити порушені теми і проблеми, скласти уявлення про структуру. Відзначимо, що більшості із зафіксованих нами видань не судилося довге життя. Окрім «Маньчжурського Вістника» та «Українського Голосу на Далекому Сході», історія цих часописів тривала не більше двох років, а світ побачило від одного-двох до десяти чисел.

Завдяки моніторингу електронної бази даних WorldCat і електронних каталогів бібліотек України вдалося з’ясувати, що примірники цих пресодруків зберігаються у багатьох книгосховищах України та світу, а саме: у Львівській обласній універсальній науковій бібліотеці – 1 видання, Державній науковій архівній бібліотеці (Київ) – 4 часописи, бібліотеці Української вільної академії наук (Нью-Йорк) – 5 видань, Нью-Йоркській публічній бібліотеці (New York Public Library) – мікрофільм 1 видання, Російській державній бібліотеці (Москва) – 1 видання, Національній бібліотеці Великої Британії (The British Library; Лондон) – 2 видання, бібліотеці La contemporaine (Нантер, Франція) – 1 видання, Українському музеї-архіві у Клівленді – 3 часописи. Найповніше українська преса, яка виходила у Китаї, представлена у фондах Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника (ЛННБ). Тут зберігається 10 часописів, а саме:

Вісти Української Національної Кольонії і Маньчжу-Ді-Го. Харбін, 1937. Ч. 1 датовано 22 січня. Видавець: Ю. Рой. Редактор: І. Шлендик. Вийшло: 1937 – 22 січ. [ч. 1], трав. [ч. 2]. Наявність у ЛННБ: 1937 – 22 січ. [ч. 1].

Далекий Схід: Орган Української Національної Кольонії в Маньчжу-Ді-Го. Харбін, 1938–1939. Ч. 1 датовано 1 червня 1938 р. Видавець: М. Мацюця. Відповідальний редактор: Ю. Рой. Вийшло:

1938 – Р. І ч. 1–21, 1939 – Р. ІІ ч. 1(22)–6(27). Наявність у ЛННБ: 1938 – Р. І ч. 1–20, 1939 – Р. ІІ ч. 3(24)–5(26).

Далекосхідний Націоналіст: Неперіодичний орган Української Далекосхідної Січі. Харбін, 1937. Видавець: О. Дзигар. Редактор: Р. Корда-Федорів. Вийшло: 1937 – серпень. Наявність у ЛННБ: 1937 – серпень.

Маньджурський Вістник: Орган української національно-державницької думки. Харбін, 1932–1937. № 1 датовано 5 серпня 1932 р. Видавець: М. Світ. Редактор: І. Світ. Вийшло: 1932 – Р. І № 1–10, 1933 – Р. ІІ № 1–47, 1934 – Р. ІІІ № 1–36, 1935 – Р. ІV № 1–33, 1936 – Р. V № 1–46, 1937 – Р. VI № 1–30. Наявність у ЛННБ: 1932 – Р. І № 4–7, 1933 – Р. ІІ № 1, 2, 4–10, 20–27, 30–35, 37–47, 1934 – Р. ІІІ № 1–36, 1935 – Р. ІV № 1–12, 19/20–29, 31/32, 33, 1936 – Р. V № 28–32, 1937 – Р. VI № 16–19.

Молодий Українець: Неперіодичний орган Спілки Української Молоді Маньчжу-Ді-Го. Харбін, [1930–1932], 1935–1936. Видавці: Ф. Богдан, К. Яковець (1935–1936). Редактор: В. Федоренко (1935–1936). Вийшло: 1930–1932 – ?, 1935 – Ч. 1, 1936 – березень. Наявність у ЛННБ (лише тут): 1935 – Ч. 1, 1936 – березень.

На Далекому Сході: Український Двотижневик у Хінах. Циндао, 1937. № 1 датовано 27 березня. Видавець: Українська Видавнича Спілка у Циндао. Редактор: Редакційна колегія. Вийшло: 1937 – Р. І № 1–4. Наявність у ЛННБ: 1937 – Р. І № 1–3.

Самостійна Україна. Харбін, 1938. Видавець: М. Мацюця. Редактор: І. Шлендик. Вийшло: 1938 – 22 січ. Наявність у ЛННБ: 1938 – 22 січ.

Українське Життя: Тижневий журнал у Хінах. Харбін, 1925. Ч. 1 датовано 18 вересня. Редактор-видавець: Окавара. Вийшло: 1925 – Р. І ч. 1–10. Наявність у ЛННБ (лише тут): 1925 – Р. І ч. 1–10.

Українські “Листи з Далекого Сходу”. Харбін, 1932. № 1 датовано 1 травня. Видавець, редактор: не вказано. Вийшло: 1932 – Р. І ч. 1–4, 5/6. Наявність у ЛННБ (лише тут): 1932 – Р. І ч. 1–5/6.

“Харбінський Вістник”: Українська тижнева газета. Харбін, 1924–1925. № 1 датований 18 грудня 1924 р. Вийшло: 1924 – № 1, 2, 1925 – № 3–6. Наявність у ЛННБ (лише тут): 1924 – № 1, 2, 1925 – № 3–6.

Таким чином, на момент підготовки пропонованої розвідки можемо стверджувати, що українська преса, яка виходила у Китаї впродовж другої половини 1920-х рр. – першої половини 1940-х рр., найповніше представлена у фондах ЛННБ. Ця надзвичайно цінна

колекція дає змогу дослідникам докладно вивчати різні аспекти як українського пресовидання, так і всіх царин суспільного життя українців у цьому регіоні.

UDC 070(=161.2)(510)''192/194'':027.54(477.83-25)](043.2)

Olesia Drozdovska,

Candidate of Philological Sciences, Senior Research Fellow,
Senior Research Fellow,
Research Institute for Press Studies,
Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv,
Lviv, Ukraine
e-mail: olesyadroz@gmail.com

THE UKRAINIAN PRESS IN CHINA: COLLECTION OF VASYL STEFANYK NATIONAL SCIENTIFIC LIBRARY OF UKRAINE IN LVIV

The issue of insufficient study of the Ukrainian press, which was published in China in 1920–1940, has been emphasized. A review of periodicals stored in the Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv funds has been carried out.

Keywords: Ukrainian press, Qingdao, Harbin, Shanghai, Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv.

УДК 070:061.1(477-25):027.54(477)НБУВ

Залізнюк Олена Сергіївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4437-4042>,

наукова співробітниця,

відділ пресознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна

e-mail: olenazalizniuk@ukr.net

Швець Ірина Миколаївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4847-6097>,

молодша наукова співробітниця,

відділ пресознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна

e-mail: Shvets.Irina@ukr.net

ГАЗЕТИ НАЦІОНАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ КИЄВА У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Йдеться про газети національних спільнот Києва, що увійшли до науково-довідкового видання «Газети національних спільнот України 1988–2004 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського». Розкрито можливості, які надає використання пропонованого видання у науково-пошуковій роботі.

Ключові слова: відділ пресознавства, київські газетні видання, національні спільноти, «неформальна» преса, НБУВ.

Проголошена у другій половині 80-х рр. ХХ ст. політика гласності дала поштовх до появи в СРСР та, відповідно, в УРСР неофіційної преси (неформальна, неурядова, альтернативна, самвидав), яка існувала і розповсюджувалася різними шляхами поряд з офіційною. У 1990 р. незалежна преса виходила майже на всій території України. Найбільшими центрами її виготовлення були Київ і Львів – міста з потужним інтелектуальним потенціалом. Майже одночасно незалежні видання з'являються в Дніпропетровську, Житомирі, Запоріжжі, Луцьку, Одесі, Тернополі, Харкові, Ужгороді, а згодом і у невеличких містах. Згодом, після прийняття закону «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (введений в дію Постановою Верховної Ради № 2783-ХІІ від 16.11.92), більшість цих видань стає офіційною періодикою.

У фондах НБУВ зберігається колекція неофіційної преси. Це – періодичні видання різних політичних партій, рухів, самодіяльних громадських об'єднань і товариств, релігійних конфесій, а також газети, які видавали національні спільноти – болгарська, вірменська, грецька, єврейська, кримськотатарська, німецька тощо. Ці видання потребують вивчення і введення до наукового і культурного обігу.

Газети національних спільнот України 1988–2004 рр. частково відображені у каталогах, підготованих у різні роки науковими співробітниками відділу газетних фондів НБУВ, зокрема в таких: «Видання політичних партій, рухів, самодіяльних громадських об'єднань і товариств в Україні 1989–1990 рр.» (вийшов у Києві та Альбертоні у 1991 р.), «Неформальна преса в Україні (1988–1991)» – Київ, 2001 р., та «Київські газети 1941–1991 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (Київ, 2017 р.).

У 2023 р. фахівцями відділу пресознавства О. С. Залізнюк, І. М. Швець (автори-укладачі), С. Ю. Мельник (редактор-бібліограф) підготовлено до друку науково-довідкове видання «Газети національних спільнот України 1988–2004 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», що складається з каталогу і п'ятьох допоміжних покажчиків. До каталогу увійшло 259 назв газет (192 газети та 67 різноманітних додатків, спецвипусків та сторінок до них), наявних у фондах НБУВ. Найбільше газет у зазначений період друкували національні спільноти Києва, тому найбільше їх і в даному науково-довідковому виданні – 57: 38 газет та 19 додатків до них. У каталозі представлено газети, що видавалися у Києві спільнотами азербайджанців («Голос Азербайджана»), арабів («Батьківщина»), афганців («Нур»), болгар («Роден край»), вірмен («Азатамарт», «Арагац», «Аррайд», «Гамайнк», «Arraid»), греків («Елпіда»), євреїв («Век», «Возрождение», «Еврейские вести», «Еврейский меридиан», «Еврейский мир», «Еврейский обозреватель», «Київ єврейський», «От сердца к сердцу», «Сохнут», «Эйникайт», «Хашабот», «Хэсэд Авот»), кримських татар («Минарет»), курдів («Голос Мидии»), німців («Deutscher Kanal»), поляків («Dziennik Kijowski»), росіян («Русская правда», «Русский мир», «Русское собрание», «Славяне»), руських козаків («Руське козацьке слово») та газета національних громад України («Форум націй») тощо.

За кількістю газет, що видавали національні спільноти у Києві, домінують видання єврейської громади (всього 12 і 14 додатків до них). Це друковані органи Благодійної єврейської організації «Турбота – Хесед-Авот», Всесвітнього єврейського агентства «Сохнут», Всеукраїнського єврейського конгресу, Єврейської Конфедерації України, Київського міського товариства єврейської культури тощо.

Інформативною і цікавою, на наш погляд, є газета «Хашабот» (Новини) – друкований орган Асоціації Єврейських громадських організацій та общин України. Перший номер видання вийшов у вересні 1989 р. Редагували газету у різні роки Гриценко Е., Зисельс І., Нахманович В., Тихий С., Френкель М. У 1996 та 1997 роках до газети виходив додаток «Меламед» (Вчитель). Видання всебічно висвітлює проблеми та перспективи розвитку єврейської діаспори в Україні та світі, анонсує новинки літератури та кіно на єврейську тематику, містить аналітичні статті, присвячені боротьбі з антисемітизмом. Основні рубрики: «Антисемітизм», «Євреї у світі»,

«Єврейські свята», «Життя громади», «Історія і пам'ять», «Кінозал», «Книжкова полиця», «Міжконфесійні відносини», «Особистість», «Політика і аналітика», «Релігія».

П'ять газет у Києві видавала вірменська спільнота. Здебільшого, це видання Українського комітету «Друзі Вірменії», Київського вірменського товариства. Російських видань чотири: видання українського республіканського товариства «Русь», Всеукраїнської координаційної ради організацій російських співвітчизників, газети літературно-просвітницького спрямування. Головна мета газет «Русская правда» та «Русский мир» – розповсюдження ідеї «русского мира» на території України. Типовою для видань російської спільноти в Україні є також газета «Русское собрание» – орган національного культурно-просвітницького товариства з однойменною назвою, створеного в грудні 1991 р. в Києві. Головний редактор газети та керівник товариства Алла Потапова; у 1997 р. редактор Ольга Тарасова.

Серед видавців та редакторів київських газет національних спільнот 1988–2004 років є як відомі громадсько-політичні та культурні діячі – А. Гельман, Ю. Бедзик, М. Гольд, І. Драч, А. Кацнельсон та ін., так і ті видавці, редактори та члени редколегій, прізвища яких до наукового обігу введено вперше. Прізвища редакторів та видавців у бібліографічному описі подано в алфавіті, а роки редагування чи видання цією особою газети подано у дужках.

Каталог «Газети національних спільнот України 1988–2004 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», споряджено науково-довідковим апаратом, що складається з п'яťох допоміжних показників – іменного, географічного, де перелічено всі назви газет, що виходили у певному населеному пункті впродовж зазначеного періоду (географічні назви наведено згідно з тогочасними нормами з відсиланням на сучасну назву населеного пункту), хронологічного, мов видання та показника національних спільнот; є список скорочених назв у заголовках і підзаголовках газет та їх повне найменування. Наукові примітки, які супроводжують деякі бібліографічні описи у каталозі, розкривають зв'язок між газетними виданнями та наводять відомості щодо їх авторського, редакторсько-видавничого складу тощо. Повні бібліографічні описи газет та додатки до них розташовано за алфавітом назв у хронологічному порядку. За одиницю опису взято всі номери однієї газети за роки, які є у фондах НБУВ.

Національні спільноти України засновували і видавали свої друковані органи задля збереження культурної самобутності, спілкування рідною мовою, участі у політичному, економічному, культурному та релігійному житті, висловлення на сторінках газет своїх поглядів, переконань і думок.

Науково-довідкове видання «Газети національних спільнот України 1988–2004 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», яке містить бібліографічну інформацію і про газети національних спільнот Києва, стане у нагоді історикам, журналістам, етнографам, пресознавцям, бібліотечним працівникам, а також усім, хто цікавиться історією України, історією української преси та історією національних спільнот України.

UDC 070:061.1(477-25):027.54(477)НБУВ

Olena Zalizniuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4437-4042>,

Research Associate,

Department of Press Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: olenazalizniuk@ukr.net

Iryna Shvets,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4847-6097>,

Junior Research Associate,

Department of Press Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: Shvets.Irina@ukr.net

NEWSPAPERS OF THE NATIONAL COMMUNITIES OF KYIV IN THE FUNDS OF THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

The article is about the newspapers of national communities of Kyiv included in the scientific and reference publication “Newspapers of National Communities of Ukraine 1988–2004 in the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine”. The possibilities of using the proposed edition in research work are revealed.

Keywords: press studies department, Kyiv newspapers, national communities, informal press, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

УДК 94(477):323.39

Іваницька Світлана Григорівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1677-1013>,

докторка історичних наук, доцентка,

викладачка соціогуманітарних дисциплін,

Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія,

педагогічний фаховий коледж,

Запоріжжя, Україна

e-mail: roxsolana1964@gmail.com

ГАЗЕТА «РАДА» ЯК «МІСЦЕ ЗУСТРІЧІ» ПОКОЛІНЬ ДІЯЧІВ УКРАЇНСЬКОГО РУХУ (1906–1914)

Авторка пропонує поглянути на газету «Рада» крізь призму джерел особистого походження, які належать представникам різних генерацій політично й культурно активних діячів національного руху.

Ключові слова: газета «Рада», Сергій Єфремов, Євген Чикаленко, Петро Стебницький, Максим Гехтер.

Редакція єдиної щоденної української газети «Рада» (1906–1914) являла унікальне «місце зустрічі» поколінь: співробітництво в ній молодих авторів долучало їх до поля української публіцистики, слугувало комунікації діячів різних вікових категорій й надавало потенційні можливості щодо ідейного виховання. Як зазначають фахівці, «учасники українського руху розуміли, що лише через друковані органи та власну літературу вони зможуть заявити про існування українців та їхні потреби у власному національно-культурному розвитку, познайомити читачів із формами та змістом національного життя, яке було ще локальним у кількісному, соціальному та ідейному вимірах» (Старовойтенко І., Горбач Ю. «Рада» – щоденна українська газета Наддніпрянщини. Показчик змісту (1906-1908 роки). Том 1. Київ: Темпора, 2021. С. 7). Щодо потенційного простору суспільної взаємодії «свідомих українців», у постреволуційний період у Києві було ще декілька вогнищ, зокрема, «Український клуб» на Великій Володимирській, 42, та «панські понеділки» у Є. Чикаленка на Маріїнсько-Благовіщенській, 56.

Актор й режисер Марк Терещенко (1894–1982) писав у автобіографії: «Свої замітки по мистецтву я друкував у “Раді”, “Маяку” та інш. під псевдонімом *Планида*. В “Раді” познайомився з Жебуньовим, С. Єфремовим і інш. українськими тогочасними діячами з інтелігентних кол, які серйозно взяли за моє виховання

і освіти, передбачаючи виховати з мене громадського діяча. Але через те, що я почував потяг до мистецтва слова, то не піддався їхньому політичному вихованню» (Автобіографія Терещенка Марка Степановича / *Ляшко С. М. Автобіографічні джерела Постійної комісії для складання біографічного словника діячів України (1918–1933) Всеукраїнської Академії наук*. Київ: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, 2018. С. 352).

Представник покоління 1900-х рр., молодий журналіст Максим Гехтер (1885–1947), член РУП та Бунду, пов'язавши 1907–1914 рр. своє життя з газетою «Рада» і з київськими виданнями М. Грушевського 1908–1912 рр. (ЛНВ, «Село», «Засів»), свідчив у мемуарах щодо складних, подекуди конфліктних відносин прихильників Б. Грінченка та М. Грушевського. Пригадуючи початок 1908 р., Гехтер писав: «По довгих довірочних розмовах, про які ми, менша братія, очевидно нічого не знали, відбулись прилюдні сходи, на яких союз між “Радою” та Грушевським був урочисто припечатаний. Сталось це в домівці Синицького та Віри Тимофіївни, а саме при зустрічі Нового Року. У двох тісних кімнатках зібралось усе, що було видатного в тодішнім українським Києві: Грушевський, Чикаленко, Єфремов, Матушевський, Лисенко, всі члени редакції “Ради”, Лозинський і Джиджора від “Літ[ературно]-Наук[ового] Вістника”, коли не помиляюсь, то був і Винниченко, який не поривав особистих зв'язків ні з “паном” [так називали Є. Чикаленка. - С. І.], ні з “Радою”. Промов не було, бо сходи були чисто-товариські, але кожен відчував, що діється щось особливе, що він є свідком і учасником якоїсь історичної події. [...] Зараз по новім році в “Раді” повів новий вітер» (Гехтер М. Спогади. Листи до М. Грушевського / упоряд., вступ та примітки І. В. Ткаченко. Київ: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАНУ, 2005. С. 1). Щодо ставлення Є. Чикаленка до співробітників газети, Гехтер, по-перше, зауважує, що той дуже дорожив М. Павловським як редактором газети, бо «не вжився» до того ні з Б. Грінченком, ні з С. Єфремовим, ні з навіть «лагіднішим» Ф. Матушевським, по-друге, змалював у споминах своєрідну ієрархію у редакційних взаєминах (Гехтер М. Назв. праця. С. 29).

Розмірковуючи про перспективи «Ради», представник генерації 1890-х рр. П. Стебницький у лютому 1908 р. в листі до Є. Чикаленка радив мріяти не про тисячу передплатників, а про п'ять тисяч, як запоруку життєздатності національної щоденної преси, зауваживши, що для цього «треба чогось іншого, а не Смутка, Єфремова та

Грінченка. Треба ґрунту, справжньої публіки, – чужої, а не приятельської, що передплачує газету, аби піддержати патріотичну справу» (Євген Чикаленко і Петро Стебницький. Листування 1901–1922 роки / Упоряд.: Н. Миронець, І. Старовойтенко, О. Степченко. Київ: Темпора, 2008. С. 80–81). Чикаленко повідомив 12 квітня 1908 р. про тематику запланованих для «Ради» на поточний рік статей, зокрема, присвячених видатним українським діячам ХІХ ст., і міжнародним взаєминам; левову долю публікацій мав підготувати С. Єфремов (Там само. С. 89–90). У листопаді 1909 р. Стебницький писав, що «без особого вдоволення» читав полеміку «Ради» з журналом «Українська хата», що Єфремову можна було б знайти «цікавіші теми»; рекомендував Чикаленку скористатись для оновлення тональності газети «кращими з тих молодих сил», що гуртуються навколо «хатян» (Там само. С. 172). С. Єфремов опублікував на шпальтах «Ради» низку статей проти «хатян»-модерністів, зокрема, полемізуючи з М. Шаповалом: «Жучки» д. М. Сріблянського [Відповідь сміливій людині]» (1910. № 194. 27 серпня); «З нашого життя» (1909. № 144. 29 червня; № 167. 25 липня; № 173. 1 серпня; № 178. 8 серпня). Тон полеміки Єфремова викликав певне роздратування в його молодших колег по «Раді». А. Ніковський в листі до О. Олеса 15-18 лютого 1909 р. писав, що йому «жах остобісіли С. Єфремов, Горленко [В. Піснячевський. - С. І.], публіцисти “Слова” з своєю полемікою. Полеміка дуже добра іноді справа, дуже потрібна, але в нашій пресі вона зараз неможлива, бо вже спокійний об’єктивний тон надовго загублено нашими журналістами. ... А тим часом – треба студій» (Листування українських громадсько-політичних та культурних діячів з Олександром Олесем (1906–1944) / Упорядник: Ю. Горбач. Київ: Оріон, 2017 С. 96-97).

Як особисто Єфремов оцінював еволюцію «Ради» під проводом різних фактичних редакторів? У листі Чикаленкові в лютому 1911 р. писав про «...безнадійно сіру атмосферу, без жадної іскри любови й запалу, відносин до діла, які панують у нас в редакції. Бачим, що всім до справи власне байдужісенько, і така якась досада налягає, що просто й заглядати не хочеться» (Євген Чикаленко, Сергій Єфремов. Листування, 1903–1928 роки / упоряд., автор передмови й коментарів І. Старовойтенко. Київ: Темпора, 2010. С. 85). Але коли з початком Першої світової війни «Раду» наказом царської адміністрації було припинено, Єфремов сприйняв це як важкий громадський і моральний удар, переконував Чикаленка за всяку ціну рятувати

газету. Рішення Чикаленка призупинити клопоти про скасування заборони його вразило. Єфремов писав, що це буде «Берестечко, зроблене своїми руками». «Невже справді розвалюється все, що з таким трудом будувалося?!», – запитував він (Там само. С. 111–112). Та попри наміри імперської влади придушити остаточно «український сепаратизм» і «мазепинство», через три роки відбулося відродження газети під назвою «Нова Рада» за редакторством С. Єфремова та А. Ніковського.

UDC 94(477):323.39

Svitlana Ivanytska,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1677-1013>,

Doctor of Historical Sciences, Associate Professor,

Teacher of Socio-Humanitarian Disciplines,

Khortytsia National Training and Rehabilitation Academy,

Pedagogical Professional College,

Zaporizhzhia, Ukraine

e-mail: roxsolana1964@gmail.com

THE NEWSPAPER “RADA” AS A “MEETING PLACE” FOR GENERATIONS OF THE UKRAINIAN MOVEMENT (1906–1914)

The author offers to look at the newspaper “Rada” through the prism of sources of personal origin belonging to representatives of different generations of politically and culturally active figures of the national movement.

Keywords: newspaper “Rada” Serhiy Yefremov, Yevhen Chykalenko, Petro Stebnytsky, Maksym Hekhter

УДК 02:050(477)Перець]:001.89”2020/2021”:027.021(477.54-25)

Карнаух Ірина Анатоліївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8501-1312>,

головна бібліотекарка,

відділ науково-методичної роботи,

Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка,

Харків, Україна

e-mail: orishka7@gmail.com

ЖУРНАЛ «ПЕРЕЦЬ» ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ УКРАЇНИ

Наведено результати дослідження «Бібліотечна тематика на сторінках українського журналу “Перець”», реалізованого в рамках навчально-інноваційного проєкту Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка «Школа бібліотечного журналіста».

Ключові слова: журнал «Перець», сатиричні журнали, сатирична періодика, історія бібліотечної справи України.

Серед унікальних колекцій багатомільйонного фонду Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка почесне місце займають періодичні видання універсальної тематики. Однією з останніх джерелознавчих наукових розвідок воєнного часу за фондами книгозбірні стало дослідження «Бібліотечна тематика на сторінках українського журналу “Перець”», проведене в рамках навчально-інноваційного проєкту «Школа бібліотечного журналіста». У результаті роботи наприкінці 2022 року підготовлено електронний варіант однойменної публіцистичної монографії (Карнаух І. А. URL: <https://archive.org/details/27.02>).

Об’єктом дослідження обрано бібліотечну тему на шпальтах українського сатирично-гумористичного журналу «Перець». Предмет вивчення — публікації часопису протягом радянського періоду, частково 1920–1930-х і 1941–1991 рр.; часів незалежної України до 2019 р. включно. Методи дослідження базувалися на принципах історизму, об’єктивності та соціального підходу й реалізовувалися за допомогою таких методологічних інструментів: історико-критичного, історико-порівняльного, історико-психологічного, історико-системного, проблемно-хронологічного та статистичного методів, контент-аналізу тощо.

У процесі дослідницької діяльності розглянуто історіографію теми; джерельну базу дослідження; історію створення та етапи розвитку видання; виявлено, систематизовано та проаналізовано інформаційно-ілюстративний масив з відповідної тематики майже за сто років.

Публікації журналу «Перець» — багатопланова документальна джерельна база з вивчення різних сфер життя українського суспільства. Сатирична преса як своєрідний лакмусовий папірець, відображає актуальні, болючі питання, найвиразніші тенденції суспільного розвитку. Висміюючи негативні явища, на сторінках «Перцю» фіксувалася епоха без прикрас: історію писали звичайні громадяни в скаргах, листах; митці зображували її в карикатурах, шаржах, коміксах, графічних зображеннях, фотоколажах; автори -

у текстах, позбавлених особливостей радянської тоталітарної «дерев'яної» мови, — у фейлетонах, усмішках, анекдотах, гуморесках, небувальщинах тощо.

На підставі вивчення текстового та ілюстративного матеріалу з'ясовано, що лідерами за кількістю публікацій були проблемні питання функціонування бібліотек: матеріально-технічне і кадрове забезпечення, формування та збереження фондів, криза нечитання. Радянський тоталітарний режим, використовуючи бібліотеки як ідеологічний інструмент, сприяв розвитку бібліотечної сфери, піклувався про популяризацію читання, залучав громадськість за допомогою ЗМІ до обговорення нагальних проблем. Публікуючи сатирично-гумористичні матеріали бібліотечної тематики в умовах тотальної цензури, журналісти не наважувалися критикувати офіційну політику радянської держави, комуністичного партійного керівництва. Матеріали часопису друкувалися з дозволу партійно-державного апарату, стосувалися окремих епізодів негативних явищ радянської корупції, бюрократизму, які заважали розвитку бібліотек. Але з урахуванням загальної картини медіапростору СРСР, коли в усіх періодичних виданнях бібліотечна справа висвітлювалася лише з точки зору ідеологічно-пропагандистської роботи, зі шпальт журналу «Перець» можна дізнатися про повсякденне життя бібліотек радянської України, конкретні події, факти, окремих персонажів. Особливо цікавою є інформація про ставлення населення до діяльності бібліотеки, професії бібліотекаря в різні періоди; про формування культури читання української книги. У найдраматичніший період русифікації української культури колектив талановитих журналістів, письменників, карикатуристів часопису долали «мовну блокаду» російського великодержавного шовінізму.

Складні процеси становлення незалежної держави України, перебудова сфер суспільного життя, зокрема культурної галузі, вплинули на скорочення бібліотечної мережі, зменшення забезпечення бібліотечних фондів, падіння престижу бібліотек і бібліотечної професії. Водночас формувалася підвищений інтерес до українськомовних друкованих видань, яких катастрофічно не вистачало, про що неодноразово писали журналісти «Перцю». На жаль, саме в цей період можна констатувати найменшу кількість публікацій бібліотечної тематики на сторінках часопису за весь час його існування. Тенденція до надмірної політизації журналу, який завжди був дзеркалом суспільних настроїв, продовжилася.

Нині, через сто один рік від початку виходу першого номера журналу, під час повномасштабного вторгнення російських військ в Україну творчий колектив у цифровому форматі продовжує нищівним сміхом долати ворога, підіймати бойовий дух українців задля Перемоги. Саме завдяки відданим своїй справі відомим майстрам пензля і пера часопис понад століття залишається феноменальним соціальним явищем української сміхової культури, справжнім народним журналом волелюбних українців, унікальним історичним джерелом для дослідників.

UDC 02:050(477)Перець]:001.89”2020/2021”:027.021(477.54-25)

Iryna Karnaukh,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8501-1312>,

Chief Librarian,

Department of Scientific and Methodological Work,

Kharkiv Korolenko State Scientific Library,

Kharkiv, Ukraine

e-mail: orishka7@gmail.com

THE MAGAZINE «PERETS» AS A SOURCE OF THE HISTORY OF LIBRARIANSHIP IN UKRAINE

The results of the study «Library themes on the pages of the Ukrainian magazine “Perets”», implemented within the framework of the educational and innovative project of the Kharkiv Korolenko State Scientific Library «School of library journalist» were considered.

Keywords: «Perets» («The Pepper»), satirical magazines, satirical periodicals, history of librarianship in Ukraine.

УДК 070:061.2-028.42]:027.64](477.83-25)“1900/1939“

Комариця Мар’яна Миколаївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2951-1237>,

докторка філологічних наук, старша наукова співробітниця,

завідувачка відділу,

відділ наукових досліджень української періодики,

Науково-дослідний інститут пресознавства,

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника,

Львів, Україна

e-mail: komar_mar@ukr.net

БІБЛІОТЕЧНИЙ ПРОСТІР КРИЗЬ ПРИЗМУ «ХРОНІКИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ»

Висвітлені етапи розвитку та роль бібліотеки у структурі НТШ на основі публікацій часопису «Хроніка Наукового товариства імені Шевченка у Львові» (1900–1939), простежено вплив політичної та економічної ситуації на розвиток бібліотеки, особистісний фактор, специфіку рубрикації.

Ключові слова: Наукове товариство імені Шевченка, бібліотека, хроніка.

150-ліття заснування Наукового товариства імені Шевченка спонукає проаналізувати унікальний досвід громадської установи, що стала першою національною академією наук в умовах бездержавності України. Публікації часопису «Хроніка...» (1900—1939) деталізують етапи заснування і розвитку бібліотеки Товариства. З огляду на сучасні процеси реформування бібліотечного простору цей досвід не втрачає актуальності. Він висвітлений в окремих розвідках, у багатотомній «Енциклопедії НТШ», окрема увага присвячена долі книжкових колекцій після ліквідації НТШ радянським режимом 1939 р. Головним спадкоємцем фондів стала новозаснована 1940 р. Львівська філія Бібліотеки Академії наук УРСР (тепер — Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника). Під час цього реформування, у роки Другої світової війни та повоєнні десятиліття багато цінних видань було вивезено за кордон або знищено. Цифрові копії частини колишніх фондів НТШ, оригінали яких зберігаються у книгозбірнях Польщі, дають змогу частково відновити цей інтелектуальний пласт.

Бібліотека НТШ була відкрита 1897 р., а в 1902 р. на запрошення віденської Академії наук стала членом міжнародної спілки бібліотек, академій і наукових товариств для взаємного обміну рукописами й рідкісними книгами. Книгозбірня мала найбільшу колекцію україніки, а розвиток культурного, зокрема наукового, простору був однією з небагатьох можливих форм боротьби українців за національну само тотожність на той час. «Хроніка...» зі стенографічною точністю зафіксувала організаційні, фінансові та наукові аспекти діяльності бібліотеки в контексті тогочасної суспільно-політичної ситуації. Про роботу книгозбірні інформували рубрики «Діяльність Виділу», «Справоздане з бібліотеки за час від ... до ...», «Стан бібліотеки в ... р.», іноді з підрубриками «Відділ книжок», «Відділ рукописний». Статистичні дані про нові книги,

жертводавців та видання, отримані завдяки обміну, дають змогу відтворити панораму формування унікальних фондів, зокрема стародруків, багато з яких передав митрополит А. Шептицький, інші жертводавці зі Заходу та Сходу України. Коли Галичина входила до складу Австро-Угорщини, Товариство отримувало від уряду фінансову допомогу, що сприяло розвитку бібліотеки. Вже перше число «Хроніки...» містило відомості про кошти, витрачені на купівлю книг, бібліотечний інвентар та платню бібліотекарів (питання оплати бібліотекарів дискутувалося, бо в його обов'язки входило обслуговування читачів і опрацювання фондів). Бібліотека час від часу змінювала графік і працювала або щоденно, або двічі-тричі на тиждень по кілька годин. Упродовж 1897—1904 рр. бібліотекаром був М. Павлик: у цей час створено відділ рукописів, відкрито загальний читальний зал і наукову робітню. М. Павлик уклав бібліографію праць М. Драгоманова (1896) та І. Франка (1898). У ч. 20 «Хроніки...» зазначено, що після звільнення М. Павлика з посади бібліотекара йому надано через хворобу одноразову виплату в розмірі дворічної платні. Бібліотекою НТШ тимчасово заопікувався К. Паньківський, а за підсумками конкурсу її очолив І. Кревецький і перебував на цій посаді до 1938 р., коли його змінив В. Дорошенко (раніше — заступник). Помічниками директорів в різний час були І. Созанський, І. Джиджора, Т. Залеський, О. Назаріїв, І. Крип'якевич та ін. Зміна керівника бібліотеки в 1904 р. зумовила ревізію фондів, підсумки якої містило «Справоздане з бібліотеки...» (1905). Відділ НТШ врахував помилки: були затверджені нові правила збереження фондів і користування ними — т. зв. «Регулямін Бібліотеки Наукового Товариства імені Шевченка у Львові». Внаслідок ревізії кілька сотень книг визнані втраченими, оскільки позичені видання були записані на невідомі імена. Частина повернутих книг опинилася не на місці, а нові видання могли залишитися поза реєстром. Щоб уникнути надалі втрат і судових позовів були запроваджені посилені гарантії повернення книг для читачів. У 1907 р. бібліотека одержала нове приміщення, що дало змогу краще систематизувати фонди, а в 1909 р. у бібліотеці, музеї та канцелярії було проведено електричне освітлення. Незважаючи на переїзд, інституція продовжувала обслуговувати читачів, кількість яких зростає, опрацьовувати архівні матеріали, віддавати книги в оправу та вести облік нових, отриманих внаслідок купівлі, дарів чи обміну з іншими книгозбірнями. У 1908 р. бібліотека мала зв'язки з 201 інституцією в Європі, Азії та Америці:

це 16 Академій наук, 145 наукових товариств і 40 редакцій часописів, отримувала видання, друковані 18 мовами.

Від 1909 р. у «Хроніці...» з'явилися нові рубрики: «Виказ друків, за якими шукає Бібліотека Наукового Товариства ім. Шевченка» («Дезідерати Бібліотеки Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові») із зазначенням назв, років та чисел потрібних видань. Того ж року була створена бібліографічна комісія, з ініціативи якої у вересні 1910 р. засноване бібліографічне бюро — його очолив В. Дорошенко. Комісія звернулася до українських видавництв, друкарень і приватних осіб з проханням надсилати по одному примірнику всіх своїх видань для реєстрації. Завдяки громадському резонансу фонди бібліотеки зростали, а Товариство надсилало письмові подяки жертводавцям, теж зафіксовані у «Хроніці...». У 1905 р. друкувалося оголошення про намір НТШ придбати усі наявні видання «Кобзаря» та окремі твори Шевченка.

Перша світова війна мала надзвичайно руйнівний вплив на діяльність Товариства. «Хроніка...» у 1918 р. (ч. 60/62) вийшло як «Справоздане за час від 1/7 1914 до 1/17 1918». Усі адміністративні питання з польською владою полагоджував В. Щурат, який виконував обов'язки голови НТШ. Дехто з членів Товариства брав участь у війні або емігрував до Відня. У «Хроніці...» зазначено: коли Львів зайняли російські війська, з членів виділу залишився тільки д-р В. Охримович, який опікувався Товариством, доки його не вивезли в Росію, звідки він повернувся аж у кінці 1917 р., заарештований був і д-р Б. Барвінський, але зміг втекти, К. Паньківського теж вивезли до Києва, де він помер. Значних втрат зазнали друкарня, музей і архів Товариства, окупанти забрали найновіші друкарні машини та шрифти, знищили приміщення «Академічного Дому». Бібліотека постраждала менше, а цінним поповненням стали особисті бібліотеки вчених, зокрема І. Франка.

У міжвоєнний період довелося наново налагоджувати систему наукових обмінів та купівлі нових книг, упорядкування фондів і їх реєстрації. «Хроніка...» зазвичай подавала інформацію про роботу бібліотеки у формі таблиці зі статистичними даними про кількість робочих днів і виданих читачам книг, видань, що надійшли до бібліотеки, опрацьованих, каталогізованих, містила відомості про склад бібліотечного персоналу.

Загалом вийшло 74 числа «Хроніки...» (деякі подвійні чи потрійні), що висвітлюють етапи розвитку бібліотечного простору

Наукового товариства імені Шевченка і є цінним дороговказом для формування ідеологічних векторів сучасного бібліотекознавства.

UDC 070:061.2-028.42]:027.64](477.83-25)"1900/1939"

Mariana Komarytsia,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2951-1237>,

Doctor of Philology, Senior Research Fellow,

Head of Department,

Department of Ukrainian Periodicals Research,

Research Institute for Press Studies,

Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv,

Lviv, Ukraine

e-mail: komar_mar@ukr.net

LIBRARY SPACE THROUGH THE LENS OF THE «CHRONICLE OF THE SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY IN LVIV»

The stages of development and the role of the library in the structure of the National Academy of Sciences are highlighted based on the publications of the journal "Chronicle of the Shevchenko Scientific Society in Lviv" (1900—1939). Was traced the influence of the political and economic situation on the development of the library, the personal factor, and the specificity of rubrication.
Keywords: Shevchenko Scientific Society, library, chronicle.

УДК 070:94(=161.2):027.54(430) "1926/1945"(043.2)

Кулеша Надія Михайлівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9761-2713>,

кандидатка філологічних наук, старша наукова співробітниця,
завідувачка відділу,

науковий відділ національної бібліографії української преси,

Науково-дослідний інститут пресознавства,

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника

Львів, Україна

e-mail: nkleopolis@gmail.com

ЦЕНТРАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНОЗНАВСТВА В НІМЕЧЧИНІ (БЕРЛІН, 1926–1945) У КОНТЕКСТІ ПРЕСИ

На основі матеріалів періодики розглянуто діяльність Центральної бібліотеки українознавства в Німеччині (Берлін, 1926–1945), з'ясовано

її структуру, проаналізовано наповнення її книжкових і пресових збірок, особливості функціонування бібліотеки, співпрацю з іншими академічними і культурницькими установами.

Ключові слова: Центральна бібліотека українознавства в Німеччині, часопис «Вісти Українського Наукового Інституту в Берліні», бібліотека, бібліотекознавство, українознавство.

Заснована 1926 р., Центральна бібліотека українознавства в Німеччині (далі – Бібліотека), що діяла при Українському науковому інституті в Берліні, була єдиною такого типу інституцією на території цілої Німеччини і найбільшою українською книгозбірнею на чужині. Основні відомості про Бібліотеку вдалося виявити, окрім мемуарних видань, у часописі «Вісти Українського Наукового Інституту в Берліні» (1933–1938), у якому також містилися публікації з різних проблем бібліотекознавства.

Бібліотека формувалася і зростала завдяки меценатству ряду українських установ, видавництв, редакцій та приватних осіб. Зокрема, Бібліотека отримала збірку видань з галузі української фольклористики, етнографії та філології в обсязі 7000 томів, яку подарувала вдова академіка В. Гнатюка, понад 4000 томів передав З. Кузеля, редактор А. Шміт подарував свою збірку україніки, М. Бардах здепонував свою бібліотеку (понад 1000 томів), складену переважно з тогочасних видань радянської України; свою лепту у приріст бібліотеки внесли Український Університет у Празі, Українська господарська академія у Подебрадах, Богословська академія у Львові, видавництво «Українська Преса» у Львові, Український науковий інститут у Варшаві, оо. василіян у Жовкві, інші видавничі та наукові інституції Німеччини і Чехії.

Станом на 1 лютого 1937 р. Бібліотека мала до диспозиції приблизно 31 180 томів і 2500 книжкових і журнальних дублетів, солідну збірку нот, українських стародруків і старовинних мап України. Бібліотека комплектувала річники всієї української періодики і неперіодичні збірники, календарі, видання інституцій, товариств, видавництв, каталоги і бібліографічні покажчики видавництв.

Основну частину книжкових і журнальних збірок Бібліотеки складала видання з українознавства, на основі яких були сформовані окремі відділи: історії, етнографії, фольклору, художньої літератури, мовознавства і літературної критики, краєзнавства, політики, економіки, української культури, музики, ілюстрацій. Створено

фахово-військовий відділ і відділ українських словників, відділи видань різних наукових товариств, зокрема Всеукраїнської академії наук та НТШ у Львові.

Бібліотека розвинула активний книгообмін з іншими академічними, культурницькими установами та організаціями, зокрема, випозичала літературу таким німецьким інституціям, як університетській і Саксонській крайовій бібліотекам у Дрездені, університетській бібліотеці в Галле, семінару державних наук при університеті в Грайфсвальді, Слов'янському семінару при університеті в Мюнстері, низці німецьких державних, партійних, культурних, академічних установ. Налагодився двосторонній обмін книгами з бібліотекою Східноєвропейського інституту в Бресляу, Українознавчим відділом університетської бібліотеки в Саскатуні (Канада), Слов'янською бібліотекою у Празі, Інститутом для Східної Європи у Варшаві, з Українською бібліотекою ім. С. Петлюри в Парижі, Східноєвропейським інститутом у Римі.

Окремою складовою Бібліотеки був архів преси з читальнею, які змогли добре налагодити свою роботу після надання на початку 1934 р. Інститутові спеціально з цією метою нових приміщень розпорядженням пруського міністра фінансів за сприяння Пруського міністерства наук, мистецтв і народної освіти.

В архіві преси укомплектовувалися річники періодичних видань, було складено каталог, список назв часописів із зазначенням краю походження. За даними на лютий 1937 р., в архіві зберігалися 152 назви часописів, з них 89 назв українських часописів з усіх українських земель, 24 назви українських часописів української європейської еміграції, 1 – азійської еміграції, 22 –заокеанської еміграції та 16 назв іншомовної преси. Окрім тогочасної преси, архів комплектував довоєнні видання та «першу газету українською мовою зі Львова 1848 р.».

Бібліотека і читальня працювали щоденно, з 9-ї до 15-ї години, за винятком неділь та свят, безкоштовно обслуговуючи всіх зацікавлених, між якими значною була кількість німецьких та закордонних відвідувачів.

Від червня 1930 р. при Бібліотеці функціонувало «Бюро розсилки книжок». Бюро розпочало свою діяльність після з'ясування, що українська література в іноземних бібліотеках відсутня або ж представлена несуттєво. Зацікавлені українськими питаннями іноземці не мали можливості користуватися авторитетними джерелами про український народ, його історію, культурні та наукові

досягнення і змушені були звертатися до літературних джерел установ, налаштованих до України вороже, а інформація, отримана їхнім посередництвом, часто була необ'єктивною.

Щоб вирішити цю проблему, було сформовано «Бюро розсилки книжок» для створення українських відділів при всіх значніших бібліотеках Німеччини, а також Франції, Великої Британії, Італії і т. п. Найбільше уваги приділялося тим установам, що насамперед займалися східно-європейським питанням.

За час шестирічної діяльності (1930–1935) Бюро налагодило зв'язки з 81 науково-культурною установою у різних країнах: 33 установи в Німеччині, 7 – у Чехословаччині, 6 – у Галичині (5 українських і 1 польська), 5 – у Франції, по 4 – у Великій Британії та Польщі, по 3 – в Австрії та США, по 2 – в Італії та УРСР, по 1 – в Бельгії, Голландії, Канаді, Китаї, Литві, Палестині, Угорщині, Фінляндії та Швейцарії. За цей час вказаним установам і багатьом приватним особам було надіслано 13 000 книг.

У роки Другої світової війни УНІ та ЦБУ продовжували функціонувати, однак унаслідок бомбування Берліна у квітні 1945 р. будівля Інституту була дощенту зруйнована, загинула і «першорядна бібліотека», як її оцінив у своїх спогадах Ю. Шевельов.

UDC 070:94(=161.2):027.54(430)“1926/1945“(043.2)

Nadiia Kulesha,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9761-2713>,

CSc in Philology, Senior Research Fellow,

Head of the Scientific Department,

Research Institute for Press Studies,

Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv,

Lviv, Ukraine

e-mail: nkleopolis@gmail.com

THE CENTRAL LIBRARY OF UKRAINIAN STUDIES IN GERMANY (BERLIN, 1926–1945) IN THE CONTEXT OF THE PRESS

On the basis of periodical materials, the activity of the Central Library of Ukrainian Studies in Germany (Berlin, 1926–1945) is considered, its structure is clarified, the content of its book and press collections, the features of the library's functioning, and the cooperation with other academic and cultural institutions are analyzed.

Keywords: Central Library of Ukrainian Studies in Germany, magazine «News of the Ukrainian Scientific Institute in Berlin», library, library studies, Ukrainian studies.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:[070:021.84]

Носкіна Наталія Миколаївна,

завідувачка відділу,

відділ формування і використання газетних фондів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: noskina@nbuv.gov.ua

ОБОВ'ЯЗКОВИЙ ПРИМІРНИК ДОКУМЕНТІВ ЯК ГОЛОВНИЙ ЧИННИК ПОПОВНЕННЯ ГАЗЕТНОГО ФОНДУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Розглянуто проблеми функціонування Закону України «Про обов'язковий примірник документів» – головного чинника поповнення газетного фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як частини загальнодержавного Національного інформаційного фонду України.

Ключові слова: газети, друковані медіа, закон, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, контрольний примірник, обов'язковий примірник.

Газетний фонд Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського – частина Національного інформаційного фонду України. За кількістю річних комплектів, назв видань і отриманих номерів – один з найбільших газетних зібрань в Україні. Станом на 1 січня 2023 р. газетний фонд налічував 258 585 річних комплектів газет, понад – 38 000 назв. Хронологічні рамки охоплюють період з 1732 року до сьогодні.

На законодавчому рівні Держава завжди дбала про збереження видавничої продукції України та забезпечення поповнення обов'язковими безоплатними примірниками видань бібліотечних фондів, зокрема газетного фонду НБУВ. Не зважаючи на можливість до 2009 р. здійснювати передплату газет, головним джерелом комплектування газетного фонду НБУВ завжди залишався обов'язковий примірник документів. Передплачені видання виконували функцію оперативного обслуговування користувачів «свіжою» пресою та, у разі необхідності, заповнювали лакуни відсутніх номерів і видань. Після проголошення Акту Незалежності України постало питання оновлення законодавчої бази, котра б мала регламентувати забезпечення надходження обов'язкового примірника документів до бібліотек. У 1992 р. Кабінет Міністрів України прийняв постанову

«Про впорядкування розсилки контрольних примірників творів друку» (№ 376 від 06.07.1992). Її дія розповсюджувалася на всі поліграфічні підприємства незалежно від форм власності. Контроль за розсилкою контрольних примірників покладался на Державний комітет України по пресі та Головне управління по охороні держтаємниць у пресі та інших засобах масової інформації. Санкцій за невиконання даної постанови не передбачалося.

У 1997 р. набрав чинності Закон України «Про видавничу справу» (№ 18/97-ВР від 05.06.1997), у 1999 р. вступив у дію оновлений Закон України «Про обов'язковий примірник документів» (№ 595-XIV від 09.04.1999). Не зважаючи на те, що обидва Закони безпосередньо стосувалися відповідальності за доставляння обов'язкового примірника документів установам, передбаченим цими законами, між ними виникли відмінності у визначенні термінів і понять. Зокрема, у Законі України «Про видавничу справу» відповідальність за своєчасне доставляння обов'язкового примірника покладено на видавців, а у Законі України «Про обов'язковий примірник документів» на виробників. Відповідно до визначення понять: виробник документів – юридична особа незалежно від форм власності або фізична особа, яка виготовляє (в тому числі публікує) різні види тиражованих документів; видавець – суб'єкт господарювання, що здійснює видавничу діяльність.

Якщо вважати, що «виробник документів» і «видавець документів» тотожні поняття, то при підготовці даних законопроектів бажано було б визначитися з термінами, щоб не виникало суперечностей між видавцями, засновниками видань, друкарнями і редакціями видань, котрі здебільшого і є видавцями. Отже, хто саме має відправляти обов'язкові примірники документів юридичним установам? До втрати чинності 10 травня 2002 р. постанови «Про впорядкування розсилки контрольних примірників творів друку» функціонувало два однозначних поняття: контрольний примірник і обов'язковий примірник. У вищезгаданих документах, у т. ч. у Законі України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні (втратив чинність 13.12.2022) і у новому Законі України «Про медіа» (№ 28-49-ІХ від 13.12.2022 р.) не наведено визначення терміна «контрольний примірник». Однак, Законом «Про медіа» передбачено, що «зареєстровані суб'єкти у сфері друкованих медіа зобов'язані надсилати до Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення контрольні примірники кожного випуску друкованого медіа в електронній формі (за наявності) та на запит Нацради безоплатно

надсилати їй контрольний примірник конкретного випуску відповідного друкованого медіа у друкованій формі. Суб'єкти у сфері друкованих медіа зобов'язані зберігати примірники кожного випуску друкованого медіа протягом одного року з моменту їх поширення». У зазначеному законі жодним чином не згадується «обов'язковий примірник документів». Очевидно, що термін «контрольний примірник» і «обов'язковий примірник» набули різного тлумачення. За визначенням довідників видавничих термінів «контрольний примірник» – примірник видання, котрий надсилає поліграфічне підприємство видавцеві для затвердження на випуск.

До 2002 р. відділення зв'язку надсилали контрольні (обов'язкові) примірники друкованих медіа безкоштовно, в порядку, передбаченому для пересилки службових відправлень Мінзв'язку. І навіть на той час виникали проблеми з доставкою певних видань, а після набрання чинності постанови Кабінету Міністрів України «Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів» (від 10.05.2002 р. № 608) відділення зв'язку зобов'язані приймати обов'язкові примірники видань рекомендованими бандеролями з відміткою «обов'язковий примірник», а плату за пересилання таких відправлень відправник має сплачувати відповідно до діючих тарифів на послуги поштового зв'язку. Незважаючи на те, що ст. 9 Закону України «Про обов'язковий примірник документів» визначено, що витрати, пов'язані з виготовленням і доставлянням обов'язкового примірника документів виробники мають покладати на собівартість видавничої продукції, наразі на практиці видавцям заборонено включати такі витрати до собівартості. У результаті цього видавці витрачають власні кошти на розсилку обов'язкових примірників документів (газет).

Потужні видавничі підприємства, котрі виготовляли друковані медіа в Україні – «Видавничий Дім “Високий замок”» (Львів), ВАТ «Видавництво “Вільна Україна”» (Львів), поліграфічне видавництво «А-Прінт» ТОВ «Дім» (Тернопіль), ТОВ «Видавничий Дім “Кераміст”» (Запоріжжя), Видавництво «Чорномор'я» та ін. до повномасштабного російського вторгнення в Україну регулярно надсилали обов'язкові примірники газет до НБУВ. Однак, переважна більшість роздержавлених газет, партійних, конфесійних видань, видань громадських об'єднань, спеціалізованих часописів друкуються на власних поліграфічних машинах або в приватних друкарнях. Видавці зазначених друкованих медіа через обмежені фінансові

можливості та низку інших причин найчастіше ухиляються від виконання Закону України «Про обов'язковий примірник документів».

Відділ формування та використання газетних фондів НБУВ, з метою аналізу національного репертуару друкованих медіа та контролю за надходженням обов'язкових примірників документів до бібліотеки, постійно проводив моніторинг існуючих друкованих ЗМІ за каталогом видань України «Преса поштою», «Каталогом місцевих видань України», статистичними та бібліографічними даними Книжкової палати України ім. І. Федорова, Державним реєстром друкованих ЗМІ. Щороку відділ відправляв до видавців, редакцій газет та друкарень до 200 листів-рекламацій, здійснював до півсотні дзвінків. У відповідь на наші численні звернення до видавців газет, з приводу ненадходження обов'язкових примірників, отримували пояснення на зразок: «видання приватне і видавець не зобов'язаний відправляти обов'язкові примірники документів», «газета розповсюджується лише за передплатою» («Рабочая газета», Київ), «спонсор, котрий фінансує медіа вимагає письмове підтвердження необхідності надсилання обов'язкового примірника» («Молодий будівельник», ПДАБА), «хто буде оплачувати пересилку?» («Воля народу», Буськ), «немає коштів на пересилку газети» («Нова праця», Чорнухи) тощо. До 20% листів взагалі залишається без відповіді, майже 60% редакцій повідомили, що газети тимчасово припинили вихід через складну соціально-економічну ситуацію. Інститутом масової інформації станом на 2023 р. зафіксовано понад 230 випадків закриття друкованих медіа з початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Головними причинами закриття видань є введення воєнного стану, дефіцит витратних матеріалів та електрики, евакуація співробітників редакцій, фізичне знищення технологічного обладнання тощо. З огляду на перераховані чинники значна кількість друкованих медіа переходять в електронний формат, зокрема київські газети «День», «Дзеркало тижня», «Факти і коментарі» «Юридична газета», серія видань «Шкільний світ» та ін. Харківське ТОВ НВП «Фактор» повідомило передплатників про зупинку видання друкованих версій газет «Бухгалтерія», «Податки та бухгалтерський-облік», «Бюджетна бухгалтерія», Видавництво «Професійні видання» припинило друкування газети «Консультант кадровика». Натомість ці та інші друковані медіа пропонують передплатникам електронну версію видання.

НБУВ готова приймати друковані медіа в електронному вигляді у форматі PDF, однак, через те, що надходження такого

примірника не передбачено законодавством України, це унеможливує систематичне законне право отримувати такі газети і публікувати їх на вебсайті НБУВ без дозволу видавця.

Закриття газет через обставини, спричинені війною, запровадження у березні 2019 р. всеукраїнського карантину у зв'язку з розповсюдженням COVID-19, невизначеність, хто саме має відправляти обов'язкові примірники документів, постійне зростання цін на поштові послуги, велика кількість установ, котрим необхідно надсилати обов'язкові примірники всіх газет (Міністерство юстиції, Держкомітет телебачення і радіомовлення, Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського, Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого, Книжкова палата, регіональні обласні бібліотеки та архіви), неможливість здійснити редакторську передплату місцевих видань для бібліотеки через відмову відділів зв'язку приймати таку передплату, скорочення штатів редакцій газет, а іноді свідомо протидія, незнання і безкарність щодо невиконання Законодавства України про обов'язковий примірник документів, перехід друкованих медіа в електронний формат призвели до значного зменшення надходження обов'язкових примірників газет до газетного фонду НБУВ. Загальна кількість назв газет, отриманих відділом формування та використання газетних фондів НБУВ, зменшилася з 2501 (4303 річних комплектів) у 2014 до 1244 (1726 комплектів) у 2022 р. Станом на червень 2023 р. до газетного фонду НБУВ надійшло 645 назв газет.

Невиконання Закону України «Про обов'язковий примірник документів» призводить до унеможливлення ведення реальної статистики, створення бібліографії і електронних баз даних газет, котрі виходять в Україні, порушує право установ, передбачених законодавством, на безоплатне поповнення Національного інформаційного фонду України, та право громадян України і закордонних користувачів на задоволення інформаційних та культурних потреб.

На даний час, коли Україна знаходиться у стані війни, не видається можливим вирішити проблеми надходження обов'язкового примірника у повному обсязі. Однак, постає необхідність внесення зміни до Закону України «Про обов'язковий примірник документів» і дотичних Законів з питання обов'язкової передачі до НБУВ, як головної бібліотеки України, електронних копій друкованих медіа. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського могла б виконувати роль депозитарію для електронних контрольних примірників газет, котрі за Законом України «Про медіа» має

отримувати Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення. Необхідно також через нормативно-правові акти запровадити посилення контролю та відповідальності за своєчасним доставлянням обов'язкового примірника документів з боку спеціально уповноважених органів з питань реалізації державної політики в інформаційній і видавничій сферах та видавців.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:[070:021.84]

Nataliia Noskina,

Head of Department,

Department of Formation and use of Newspaper Funds,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine,

e-mail: noskina@nbuv.gov.ua

THE DEPOSITORY COPY OF DOCUMENTS AS THE MAIN FACTOR OF REPLENISHMENT OF THE NEWSPAPER COLLECTION OF THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE.

The following issues are considered: functioning of the Law of Ukraine “On the depository copy of documents” – as the main factor of replenishment of the newspaper collection of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine as part of the National Information Fund of Ukraine.

Keywords: newspapers, print media, law, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, reference copy, depository copy.

УДК 051 «Основа»:[94+908](477)

Покропивна Ольга Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4616-3940>,

завідувачка сектору,

сектор краєзнавчої роботи,

відділ науково-методичний,

Національна історична бібліотека України,

Київ, Україна

e-mail: yaloga81@gmail.com

Цінська Марина Василівна,
ORCID <https://orcid.org/0009-0002-4994-0901>,
методистка, науково-методичний відділ,
Національна історична бібліотека України,
Київ, Україна
e-mail: marinasyshko@gmail.com

НАУКОВИЙ ПРОЄКТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ «ЧАСОПИС «ОСНОВА»»: ІСТОРИЧНІ ВІДОМОСТІ ТА КРАЄЗНАВЧИЙ АСПЕКТ»

Здійснено обґрунтування наукового проєкту Національної історичної бібліотеки України «Часопис “Основа”: історичні відомості та краєзнавчий аспект», висвітлено його основні завдання та процес реалізації.

Ключові слова: проєкт, часопис «Основа», історичне краєзнавство, показник змісту, Національна історична бібліотека України.

Інформаційно-бібліографічне забезпечення наукових досліджень в галузі історії України та краєзнавства є однією з головних функцій Національної історичної бібліотеки України (далі – НІБУ, Бібліотека). Для цього створюються електронні інформаційно-аналітичні продукти, метою яких є максимальне розкриття фонду Бібліотеки та забезпечення науково-дослідних, інформаційних, освітніх потреб користувачів.

З-поміж електронних ресурсів, які продукує НІБУ є база даних (БД) «Історія міст і сіл України», яка наповнюється як поточною інформацією, так і ретроспективними джерелами. При поповненні БД ретроспективними виданнями змістовним джерелом став часопис «Основа: южно-русский литературно-ученый вестник» – перший український суспільно-політичний та літературно-науковий журнал, який виходив щомісячно з січня 1861 по жовтень 1862 рр. у Санкт-Петербурзі українською та частково російською мовами. Часопис «Основа» від початку свого виходу привернув до себе увагу української громади, а ктуалізувавши і легітимізувавши українську проблематику, що на той час стало викликом для російської імперської експансії. На його сторінках порушувалися питання української національної ідентичності, самотності українського народу, а також пізнання українських земель та творення українського національного простору.

Дослідники «Основи», здебільшого, вивчали її з погляду літературознавства, журналістики, педагогіки, мовознавства тощо. Разом з цим, поза увагою науковців, залишилося відображення краєзнавчого аспекту часопису, який відтворено на його сторінках. Відзначимо, що багато питань, окреслених на сторінках журналу, залишаються актуальним і донині та, безумовно, заслуговують на переосмислення з точки зору сучасних історичних подій. Зважаючи на це, фахівці сектора краєзнавчої роботи науково-методичного відділу у співпраці з науково-дослідним відділом стародруків, цінних та рідкісних видань НБУ розпочали дослідження журналу з метою аналізу, розкриття його змісту, систематизації та висвітлення історико-краєзнавчих відомостей.

У процесі дослідження використано комплекс наукових методів: аналіз, класифікація, синтез, бібліографічний метод, узагальнення тощо.

Проектом передбачено реалізацію таких завдань: аналітичне опрацювання публікацій з журналу «Основа» та поповнення електронної БД «Історія міст і сіл»; підготовка циклу оглядів статей краєзнавчого змісту; систематизація усіх публікацій та, як результат, – укладання систематичного покажчика змісту часопису «Основа».

Вперше систематизацію часопису «Основа» здійснив бібліограф Державної публічної бібліотеки УРСР (тепер Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського) Іван Захарович Бойко у 1948 році. Тоді автор виділив 19 основних тематичних розділів. Створений у надскладний час, покажчик не містить допоміжного апарату, має машинописний текст і, ймовірно, зберігається в єдиному екземплярі у фонді НБУ імені В. І. Вернадського. Однак, незважаючи на це та малодоступність покажчика, варто гідно оцінити проведену укладачем копітку роботу з опису журналу та систематизації публікацій. Проте, сучасний етап розвитку наукових знань та технічних можливостей вимагає підготовки нового покоління науково-бібліографічних посібників, які інтегрують в собі як досвід минулих років, так і новітні досягнення в сфері інформаційних технологій.

Згідно із завданнями проекту, нині опрацьовано de-visu повне зібрання (21 випуск) «Основи», оцифровані версії яких представлені в електронній бібліотеці НБУ «Історична спадщина України», поповнено БД «Історія міст і сіл України», підготовлено дев'ять випусків оглядів статей журналу краєзнавчого змісту, які розміщено на сайті Бібліотеки, розроблено проспект систематичного покажчика

змісту часопису «Основа» та здійснено систематизацію відповідно до класифікаційної схеми.

При формуванні розділів і рубрик для покажчика змісту укладачі орієнтувалися на програму самого журналу та потреби користувачів. За структурою покажчик складатиметься зі змісту, вступної статті, передмови від упорядників, п'ятнадцяти тематичних розділів, допоміжного апарату, який включає іменний, географічний покажчики, покажчик псевдонімів та криптонімів. Бібліографічні записи на документи, назва яких не розкриває зміст статті, супроводжуватимуться анотаціями. Вихід покажчика у світ заплановано на кінець 2023 року.

Також у процесі роботи над проектом з ініціативи фахівців було доповнено краєзнавчою інформацією більш ніж десять статей з вільної енциклопедії Вікіпедії, задля висвітлення надійної історичної інформації з авторитетних джерел.

Отже, часопис «Основа» заслуговує на нове прочитання, адже той матеріал, який був викладений на його сторінках українськими видатними діячами більш ніж 160 років тому перегукується з нашою сьогодишньою боротьбою за повну та остаточну окремішність від «імперської» Росії. Тому проект та укладання нового покажчика змісту журналу будуть корисними майбутнім дослідникам історії України.

UDC 051«Osнова»:[94+908](477)

Olha Pokropyvna,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4616-3940>,

Head of The Local History Work Sector,

Scientific and Methodical Department,

National Historical Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: yaloga81@gmail.com

Maryna Tsinska,

ORCID <https://orcid.org/0009-0002-4994-0901>,

Methodologist,

Scientific and Methodical Department,

National Historical Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: marinasyshko@gmail.com

SCIENTIFIC PROJECT OF THE NATIONAL HISTORICAL LIBRARY OF UKRAINE «OSNOVA MAGAZINE»: HISTORICAL INFORMATION AND LOCAL HISTORY ASPECT»

The substantiation of the scientific project of the National Historical Library of Ukraine «Magazine Osnova»: historical information and local history aspect» was carried out, its main tasks and implementation process were highlighted.

Keywords: project, «Osnova» magazine, historical local history, table of contents, National Historical Library of Ukraine.

УДК: 070:001-021.321

Рудий Григорій Якович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4679-282X>,

доктор історичних наук, учений секретар,

сектор з координації наукових досліджень,

науково-організаційний відділ,

Президія Національної академії наук України,

Київ, Україна

e-mail: sknd@nas.gov.ua

ПРЕСОЛОГІЯ ЯК СПЕЦІАЛЬНА НАУКОВА ДИСЦИПЛІНА

Розглянуто питання про започаткування нової спеціальної наукової дисципліни «Пресологія». Визначається її предмет, об'єкт, суб'єкт, структура пресологічного знання, наводяться завдання цієї дисципліни. Насамперед йдеться про розробку загальних теоретичних положень про структуру дисципліни, вироблення понятійного термінологічного апарату.

Ключові слова: пресологія, спеціальна наукова дисципліна, періодична преса, газета, журнал, друковані засоби масової інформації, історичне джерело, методологія.

Постановка проблеми. Пресологія ще не здобула особливої уваги дослідників як наукова дисципліна і не отримала належної кваліфікації. Поняття «пресологія» без визначення його предмету інколи трапляється у працях сучасних дослідників преси. Аналіз досліджень і публікацій свідчить, що до цього часу питання про пресологію як наукову дисципліну, ще не розроблено.

Виклад основних матеріалів. Необхідно насамперед звернутися до визначення основних понять «преса», «періодичне видання»,

«періодика», «друковані засоби масової інформації», «друковані медіа» а також їх видів, типів і форм. Друковане медіа – медіа, що здійснює поширення інформації у текстовій чи візуальній формі на друкованих носіях, однотипно оформлене, виходить у світ через певні проміжки часу упродовж року – у міру настання відповідного періоду або накопичення матеріалу. Термін «засоби масової інформації», згідно з яким масова інформація – це публічно поширювана надрукована та аудіовізуальна інформація. Періодичне видання визначається як серіальне, що виходить через певні рівні проміжки часу та має заздалегідь визначену постійну щорічну кількість нумерованих (датованих) випусків й однакову назву. Воно може бути щоденним, щотижневим, щомісячним, щорічним тощо. В традиційному розумінні періодичні видання поділяються на газети і журнали.

На сьогодні типологічний статус преси у фаховій літературі вже достатньо упорядкований. Науковці широко використовують термін «преса», «друковані засоби масової інформації», «газети» та «журнали». Преса або періодична преса розуміється як об'єднувальний елемент для друкованих засобів масової інформації. Вона в широкому значенні – пресова продукція, в більш вузькому, але більш поширеному – періодичні видання, головним чином газети і журнали (синонім – преса). Останнім часом у працях зарубіжних і вітчизняних науковців вживається популярний і всеохоплюючий термін «масова комунікація», який народився на стику літератури і журналістики у другій половині ХХ-го ст.

Масова комунікація в українському варіанті легітимізувалася на початку 2010-х років як наукова галузь «соціальні комунікації». До складу цієї галузі увійшли такі дисципліни, як соціальні комунікації, документознавство, архівознавство, бібліотекознавство, журналістика, видавнича справа, соціальна інформатика.

Варто відзначити, що в цій науковій галузі розвивається сам предмет періодичної преси і притаманні йому специфічні якісні ознаки і типові межі. На сьогодні серед багатьох науковців немає чіткого розмежування понять «періодична преса», «журналістика», «історія періодичної преси», «історія журналістики», «соціальні комунікації». Нечітке розмежування пресознавчих термінів часто зустрічається у спеціальній науковій літературі, в опублікованих матеріалах наукових конференцій.

Немає чіткого розмежування термінів «журналістика» і «періодична преса» в науковій дисципліні «пресознавство».

Цілком закономірно, що різна термінологія має диктувати і різні завдання пошуку. Тому коли журналістикознавці ототожнюють поняття «засоби масової інформації», «періодична преса», «журналістика» – маємо справу з термінологічною неточністю. Внаслідок цієї підміни одного поняття іншим втрачались чіткі наукові принципи визначення характерних рис періодичної преси й журналістики за низкою ознак: часом становлення і функціонування, об'єктом і предметом, методологією дослідження тощо. З наукового погляду це різні поняття, вони не ідентичні, не рівнозначні. Вони різні за формою, продукуються різними методами, виконують різні функції. Основна відмінність полягає у предметі вивчення.

Багаторічний досвід дослідження періодичних видань дозволяє автору стверджувати, що до цього часу немає чітких критеріїв визначення спільних ознак різних видів преси, її предмету, структури, класифікації і періодизації. На наш погляд, ці проблеми має вирішувати спеціальна наукова галузь – «пресологія». Пресологія – це наукова дисципліна, яка вивчає пресові джерела, методичні засади і методи їхнього виявлення, дослідження та використання в роботі пресологів.

Важливе значення в розумінні структури та місця цієї дисципліни серед інших спеціальних дисциплін має визначення самого об'єкта і предмета пресології.

Предметом пресології є тенденції та закономірності зародження й особливості розвитку періодичних видань, теоретичні й методологічні принципи і методи дослідження преси, її систематизації і класифікації, критики. Об'єктом пресології є комплекси документів і матеріалів, які відклалися на сторінках газет і журналів, у тому числі українських. Суб'єктом пресології є науковці, які досліджують пресу.

Складність предмету пресології також обумовлюється складністю пресологічного знання. Структуру пресологічного знання, можна умовно поділити на три рівні. Перший рівень – це загальна пресологічна теорія, яка досліджує загальнотипові явища пресології, найбільш загальні закономірності її функціонування. Другий рівень – це спеціальна галузева пресологія (політична, економічна, освітня, наукова тощо). Третій рівень – це емпіричні пресологічні дослідження.

Тісно пов'язане з формулюванням предмету пресології, визначення його основних завдань. До завдань, на наш погляд, можна

віднести розробку загальних теоретичних положень про предмет та структуру пресології, вироблення понятійного термінологічного апарату цієї наукової дисципліни, удосконалення методики пошуку, опрацювання та використання періодичних джерел, розробку спільних підходів і методологічних принципів їхньої систематизації, класифікації, періодизації. Також важливим є вивчення преси, та її різновидів як суспільного феномену, носія історичної інформації, визначення спільних і відмінних властивостей пресових видань шляхів розвитку пресології як системи знань, з'ясування її ролі і місця у системі спеціальних історичних дисциплін.

Так, пресологія як спеціальна наукова дисципліна тісно пов'язана з іншими науковими дисциплінами, насамперед з історією, джерелознавством, архівознавством, бібліотекознавством, бібліографіознавством, текстологією, соціальною інформатикою.

Важливими є зв'язки пресології з філологічними науками, які досліджують письмові тексти, і на основі їхнього змістовного мовного і стилістичного аналізу з'являється можливість здобувати знання з історії духовного життя суспільства. Особливістю інформаційного потенціалу преси України є те, що значна її частина видавалася російською, польською, єврейською, німецькою та іншими мовами.

Висновки. Рефлексована модель пресології дає уявлення про її природу, предмет, об'єкт, завдання і буде сприяти подальшому науковому пошуку. Визначені пресологічні завдання виявляють перспективи і потреби цієї дисципліни, зокрема подолання застарілого стереотипного підходу до преси як другорядного джерела. Так, на часі є створення Науково-дослідного інституту пресології. Вказано також на необхідність підготовки аналітичної бібліографії української періодичної преси, у тому числі регіональної історії української преси, історії історіографії української преси, лексикографічного словника «Українська преса», просопографічного проекту «Пресологи України», формування банку даних пресологічної інформації тощо. Наступним кроком має стати осмислення зв'язку пресології з іншими спеціальними науковими дисциплінами.

UDC: 070:001-021.321

Hryhorii Rudyi,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4679-282X>,

Doctor of Historical Sciences (Doc. Hab. in History),

Scientific Secretary,

Sector of Research Coordination,

Scientific and Organizational Department,

Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: sknd@nas.gov.ua

PRESSOLOGY AS A SPECIAL SCIENTIFIC DISCIPLINE

The issue of starting a new special scientific discipline «Pressology» was considered. For the first time, the establishment of a special scientific discipline is substantiated, its subject, object, structure of pressological knowledge are determined and the tasks of this discipline are stated. First of all, it is about the development of general theoretical provisions about the structure of the discipline, the development of a conceptual terminological apparatus.

Keywords: pressology, a special scientific discipline, periodical press, newspaper, magazine, printed mass media, methodology.

УДК 070:[82+7](477.83-25)''1934/1938''(049.32)(043.2)

Середа Оксана Зенонівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8078-173X>,

кандидатка наук із соціальних комунікацій,

старша наукова співробітниця,

науковий відділ національної бібліографії української преси,

Науково-дослідний інститут пресознавства,

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника,

Львів, Україна

e-mail: siania@i.ua

«НАЗУСТРІЧ» ПРЕСОВИМ НОВИНКАМ

Проаналізовано вісім рецензій на шпальтах львівського двотижневика «Назустріч» (1934–1938), які реєстрували українські пресові новинки та давали короткий аналіз рівня їхнього змістового та художньо-технічного виконання, розкривали своєчасність появи на медіаринку та перспективи розвитку.

Ключові слова: «Назустріч», пресова новинка, рецензія, часопис, читач.

Літературно-мистецький та громадський двотижневик «Назустріч» виходив у Львові з січня 1934 р. до середини червня 1938 р. з ініціативи голови Української парламентської репрезентації та керівника Видавничої спілки «Діло» Дмитра Левицького. Посаду відповідального редактора видання упродовж 1934–1937 рр. обіймала Анна Мучій-Боднарівч (очевидно, формально), а у 1938 р. – художник та мистецтвознавець Святослав Гординський. Саме він розробив художнє оформлення та логотип видання й фактично від початку співредагував його із журналістом і громадським діячем Осипом Боднарівчем, фактичним відповідальним редактором видання. До складу редколегії із перших днів також входили Михайло Рудницький (був співредактором) та мовознавець Василь Сімович, згодом до неї приєднався Богдан Ігор Антонич.

Часопис адресувався українській творчій інтелігенції, мав на меті «іти назустріч кожному культурному проявові» українського та закордонного життя, не піддаватися «цензурі одної ідеології або одної партії», завжди ставити на перший план загальнонаціональні та загальнокультурні ідеали, обстоювати орієнтацію на інтегрування у західноєвропейський культурний простір.

Окрім обговорення широкого спектра актуальних (і часто дражливих) літературно-мистецьких тем, які іноді спричиняли жваві дискусії на шпальтах двотижневика «Назустріч», а частіше на сторінках його ідейно-естетичних опонентів, редакція не оминала своєю увагою висвітлення українського культурного життя в Галичині та поза її межами, зокрема у видавничій сфері. Особливий інтерес спостерігався до реєстрування пресових новинок – «новонароджених» українських часописів, поява яких на українському медіаринку трактувалася як непересічна подія в українському культурному середовищі.

Прогортавши сторінки часопису «Назустріч», вдалося віднайти вісім таких рецензій і повідомлень про новозапочатковані українські часописи.

Першою такою публікацією є відгук на появу часопису «Українська Ілюстрація» за редакцією військовика, художника і фотографа Івана Іванця. Перше і єдине число цього місячника побачило світ у Львові в січні 1934 р. Редакція двотижневика «Назустріч» підкреслила, що «ілюстрованих журналів такого типу» українці Галичини ще не мали і це була нагода продемонструвати самим собі і світові свої сильні сторони. Рецензент вважав, що

«Українська Ілюстрація» завдяки якості друку робила «гарне вражіння», у ній відчувався подих Європи і вона сміло могла «йти в каварні Парижу, Лондону, Риму».

Наступна зареєстрована пресова новинка – «Український Агрономічний Вісник», який з'явився друком у Львові у березні 1934 р. за редакцією знаного вченого та кооперативного діяча Євгена Храпливого. Рецензент назвав його «гарно виданим журналом», єдиним на той час українським, адже харківський «Український агроном» був закритий. Із позитивних рис видання було відзначено «багатий відділ рефератів та рецензій» та додані «до оригінальних статей змісти в чужих мовах».

Увага редакторів «Назустріч» була прикута не лише до Галичини – вони радо привітали появу на Закарпатті у січні 1935 р. нового літературного часопису. В Ужгороді побачило світ перше число місячного літературного додатка до газети «Українське Слово» п. н. «Слово» за редакцією поета та громадсько-культурного діяча Василя Гренджі-Донського. Редакція щиро зичила, аби «з цього скромного початку розвинувся великий літературний журнал, що згуртує всі літературні сили Закарпаття».

Наступним пресодруком, який привернув увагу двотижневика, – місячник бібліології та бібліофілства «Українська Книга». Цей журнал започаткований у січні 1937 р. у Львові та редагувався видавцем і бібліографом Євгеном Юлієм Пеленським. Видання було друкованим органом Українського товариства бібліофілів і з ним співпрацювали відомі діячі науки і культури. Редакція «Назустріч» інформувала читачів про важливість виходу такого періодичного видання і ознайомлювала із колом поважних авторів, які опублікували статті і розвідки у першому його числі.

У перший день січня 1937 р. львівський медіапростір поповнився ще одним пресодруком – часописом масової освіти «Самоосвітник» за редакцією видавця і журналіста Романа Паладійчука. Рецензію на цю «справжню новину на нашій видавничій ринку» написав сам відповідальний редактор «Назустріч» Осип Боднарівч, підписавшись криптонімом О. Б. і зробивши огляд відразу трьох перших чисел. Ідею видавання такого журналу рецензент назвав «щасливою думкою» й особливо відзначив його цікавий «зверхній вигляд», гарне оформлення, захопливий зміст.

Із не меншою цікавістю відреагувала редакція «Назустріч» на появу у Львові у січні 1937 р. журналу «Наша Батьківщина» – органу Українського краєзнавчо-туристичного товариства «Плай».

Рецензент підкреслював, що перше число «зредаговане дуже дбайливо, добре оформлене та багато ілюстроване». Він щиро сподівався на те, що часопис «знайде багато прихильників, які дадуть змогу не тільки існувати, але й гарно розвинутися журналові, якого брак у нас давався дуже відчувати».

Співробітник двотижневика «Назустріч», захований під криптонімом П. Ч., підхопив ініціативу щоденника «Діло» і радо привітав «поважну спробу» Союзу українських професійних музик – вихід у Стрию (згодом редакція перебралася до Львова) у березні 1937 р. журналу «Українська Музика». Зокрема, він емоційно акцентував: «Скромний, але кілька радощів він приніс: нарешті маємо музичний журнал». Пояснюючи читачам його потрібність, автор наголошував, що «кілько не писалося б про музику в інших журналах, то все воно буде не то, що у спеціальному музичному журналові». Загалом, рецензент мав приємне враження від першого числа – «складене цікаво і дбайливо, багата хроніка з музичного життя робить його дуже живим».

Дуже іронічно відреагував двотижневик «Назустріч» вустами автора під псевдонімом Др. Аполльо Чіп. на появу літературно-мистецького і громадського часопису «Вість» у Львові у січні 1938 р. До слова, цей журнал викликав справді неоднозначні реакції у галицькому середовищі інтелігентів. Рецензент не відмовив собі в уїдливісті: «Капітан Домонь, що недавно в Варшаві ломив (не знати, чи зломив) руки над розвоєм української літературно-мистецької преси, напевно з розпуки кинеться з мосту Понятовського у Вислу, побачивши новий журнал». На цьому шпильки не закінчилися, й автор взявся за зміст «новонародженої» «Вісті», який формували «волонтаристично-незломно-крицеві» поезії, статті і хроніки одного авторства – видавця Олександра Кондратчука, а також за «оригінальне» художнє оформлення видання, закликаючи читчів до «негайної надсилки передплати».

Також у виданні опубліковано низку рецензій та коротких оглядів змісту українських часописів, які виходили на той час поза межами Галичини. Серед них: «Ми» (Варшава), «Малярство і скульптура» (Київ), «Рідна Мова» (Варшава), «Театр» (Київ).

Отже, львівський двотижневик «Назустріч» уважно стежив за новинами української пресовидавничої справи на теренах Галичини та поза її межами, намагався оперативно інформувати українство про нові пресові проєкти, оцінювати їхню своєчасність і перспективи за тогочасних непростих реалій.

UDC 070:[82+7](477.83-25)"1934/1938"(049.32)(043.2)

Oksana Sereda,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8078-173X>,

Candidate of Sciences in Social Communications (Ph. D.)

Senior Research Officer,

Research Institute for Press Studies,

Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine,

Lviv, Ukraine

e-mail: siania@i.ua

«NAZUSTRICH» PRESS NOVELTIES

Eight reviews in the columns of the fortnightly *Nazustrich* (1934–1938) were analyzed, which recorded Ukrainian press novelties and gave a brief analysis of the level of their content and artistic and technical performance, revealed the timeliness of their appearance on the media market and development prospects.

Keywords: «Nazustrich», press novelty, review, periodical, reader.

УДК 070:001.891]:023.5]:[655.4/.5-025.12+[01:070](477)"18/19"(042.5)(043.2)

Снітарчук Лідія Віталіївна,

ORCID <http://orcid.org/0000-0002-7272-9357>,

докторка наук із соціальних комунікацій, професорка,

заступниця генерального директора з наукової роботи,

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника,

Львів, Україна

e-mail: lidija_s@ukr.net

СУЧАСНІ ПРЕСОЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ УКРАЇНСЬКИХ БІБЛІОТЕК: ВИДАВНИЧІ ПРОЄКТИ

Розглянуто різнотипні видання (монографії, бібліографічні покажчики, каталоги, довідники), в яких зафіксовано результати досліджень науково-бібліотечних працівників, зосереджених на вивченні пресознавчої проблематики загалом, історії преси, преси як джерела суспільної, політичної, культурної інформації, редакційного і журналістського континууму, а також на аналітико-синтезичному опрацюванні часописів задля формування бібліографії української преси XIX–XX ст.

Ключові слова: пресознавство, бібліотека, видавничі проєкти, історія преси, бібліографія української преси XIX–XX ст.

Українське пресознавство, розпочавши свій поступ на початку 1990-х рр., сьогодні продовжує розвиватися, пропонуючи науковому середовищу нові дослідження з історії преси загалом та історії окремих часописів зокрема, розвідки зі специфіки функціонування сучасних засобів масової комунікації, матеріали до біобібліографії учасників процесу пресотворення XIX–XX ст. тощо. Однак, незважаючи на новітній сукупний дослідницький продукт, нині залишається ще чимало завдань, які наразі не дістали наукового вирішення. Значним чином для заповнення лакун у науці про пресу сприяє корпус пресознавчих досліджень, які провадять працівники українських бібліотек. Результати цієї діяльності неодноразово публіковано у науковій періодиці (статті, розвідки, аналітичні огляди тощо). Чимало завершених дослідницьких проєктів отримали видавниче втілення – монографії, історико-бібліографічні дослідження, бібліографічні та біобібліографічні покажчики, каталоги, довідники тощо. Серед здобутків дослідників крайніх п'яти років відзначимо видання працівників Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського, Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого, Національної історичної бібліотеки України, Одеської національної наукової бібліотеки, інших поважних книгозбірень, де зберігаються раритетні збірки і колекції періодичних видань XIX–XX ст.

Сучасний пресознавчий мейнстрим науковців бібліотек України – різнотипні бібліографічні покажчики. Ця видавнича продукція дозволяє зацікавленим (вмотивованим) користувачам легко зорієнтуватися у фондах періодики книгозбірень, отримати чітку адресність потрібних видань, докладно з'ясувати джерельну (емпіричну) базу планованих досліджень. Потрібність цих видань пояснюється також важливістю розкриття унікальних фондів періодики минулих століть. Упродовж 2019–2022 рр. видано чергові томи історико-бібліографічного дослідження «Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.» (ЛННБ ім. В. Стефаника), в яких подано інформацію (бібліографічний опис, розширена анотація, відомості про наявність у фонді низки бібліотек) про 1485 часописів, видаваних на українських теренах та в українському зарубіжжі у 1917 (т. 5), 1918 (т. 6), 1919 (т. 7) рр.

Науково-довідкові видання (каталоги), які інформують про газети України 1816–1916 рр., релігійні газети України 1989–2004 рр., газети національних спільнот України 1988–2004 рр., що зберігаються у фондах НБУВ, підготували О. Залізнюк та І. Швець. Рецензію на перше із цих трьох видань було опубліковано у «Збірнику праць НДІ пресознавства» (2020, вип. 10 (28)). Її автор – ініціатор запровадження пресознавчого напрямку в дослідження науково-бібліотечних працівників Мирослав Романюк відзначав, що науковці отримали до диспозиції «добротний бібліографічний продукт з ретельно зафіксованою базовою інформацією». Такими ж бібліографічно якісними є й наступні вказані праці київських дослідниць. Особливістю каталогів «Періодичні видання 1917–1945 рр. у фонді ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського» (2019 р.) та «Українські дитячі періодичні видання 20 – початку 40-х років ХХ ст. у фонді ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського» (2022 р.) є не тільки бібліографічна фіксація часописів, а й розкриття їхнього змісту. Тож науковці, які поглиблено вивчають пресу вказаних років, отримали можливість ознайомитися зі змістовим наповненням 11 педагогічних та 9 дитячих часописів, що дозволяє залучити до досліджень більшу кількість необхідних джерел.

Загалом, покажчики змісту періодичних видань нині є доволі запотребованим видавничим продуктом, адже значно спрощують пошукові зусилля дослідників, суттєво скорочуючи тривалість процесу прес-кліпінгу. Саме тому особливою увагою користуються систематичні покажчики змісту часописів «Бібліотечна планета» (1998–2018) (НБУ ім. Ярослава Мудрого), «Визвольний шлях» (1948–2009) (НБУ ім. Ярослава Мудрого), «Шквал» (1924–1933) (ОННБ), інших знакових пресодруків. Оскільки більшість видавничої продукції бібліотек репрезентує бібліографічний напрям досліджень, науковці НБУВ запропонували користувачам 2019 р. метабібліографічний посібник, який підтвердив важливість і наукову потрібність видань, що розкривають зміст преси як джерела знань. «Покажчики змісту українських часописів у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» містять розлогу інформацію про 334 видання, в яких зафіксовано відомості про опрацьований зміст понад 430 газет, журналів, бюлетенів, альманахів, продовжуваних видань тощо.

Серед праць, які наświetлюють особливості функціонування й розвитку преси, відзначимо одноосібні дослідження – монографії О. Вакульчук «Багатотиражна преса України 1917–1941 років:

становлення, розвиток, контент» (НБУВ, 2021) та О. Середи «У полоні арту: українська мистецька преса Галичини міжвоєнного двадцятиліття» (ЛННБ України ім. В. Стефаника). Монографія А. Потіхи «Інформаційно-аналітичний ресурс засобів масової комунікації політичних партій України (1990–2010-ті рр.)» (НБУВ, 2023) спонукатиме дослідників до формування нових тематичних павітей вивчення минулого й сьогодення української преси.

Відзначені видання, а також і ті, що залишилися поза лаштунками цього тексту, підтверджують постійність дослідницької уваги працівників бібліотечно-бібліографічної сфери до пресознавчої тематики. Їхні видавничі проєкти сприяють творенню різноаспектного дискурсу, необхідного для формування знань про український медіаландшафт загалом та історію преси зокрема.

UDC 070:001.891]:023.5]:[655.4/.5-025.12+[01:070](477)"18/19"(042.5)(043.2)

Lidiya Snitsarchuk,

ORCID <http://orcid.org/0000-0002-7272-9357>,

Doctor of Sciences (Social Communications), Professor,

Deputy Director-General for Research,

Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv,

Lviv, Ukraine

e-mail: lidija_s@ukr.net

CONTEMPORARY PRESS STUDIES BY UKRAINIAN LIBRARY STAFF: PUBLISHING PROJECTS

The article analyzes various types of publications (monographs, bibliographical and biobibliographical indexes, catalogs, reference books), displaying the results of research conducted by Ukrainian library staff—research fellows and librarians—in the field of press studies, particularly on the history of the press, its value as a source of social, political, and cultural information, the editorial and journalistic practices, as well as those aimed at the analytical and synthetic processing of press publications to compile a complete bibliography of the Ukrainian press of the nineteenth and twentieth centuries.

Keywords: press studies, library, publishing projects, press history, bibliography of the Ukrainian press of the nineteenth and twentieth centuries.

УДК (051/054) (477-87): 303.436Барка
Супронюк Оксана Костянтинівна,
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1435-5913>,
кандидатка філологічних наук, старша наукова співробітниця,
старша наукова співробітниця,
відділ зарубіжної україніки,
Інститут книгознавства,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: odudko@ukr.net

Антонова Вікторія Дмитрівна,
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0788-5505>,
молодша наукова співробітниця,
відділ зарубіжної україніки,
Інститут книгознавства,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: anisant196@gmail.com

ПРЕСА УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ ЯК ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ РЕСУРС БАРКОЗНАВСТВА

Йдеться про виявлення нових джерел в пресі української діаспори для створення вичерпної бібліографії життя і творчості В. Барки, видатного українського письменника, ім'я якого було замовчуване в радянській Україні. Це є важливим ресурсом поповнення культурного поля нової України. Названі основні напрямки роботи, що дозволяють реалізувати дане завдання.
Ключові слова: В. Барка, баркіана, джерелознавство, преса української діаспори.

З метою зміцнення процесів формування національних складових світової культурної спадщини у цифровому середовищі, відділ зарубіжної україніки (далі ВЗУ) Інституту книгознавства НБУВ продовжує активно вивчати і вводити в науковий обіг імена діячів української культури, замовчувані в Україні протягом радянської епохи. Василь Барка – український поет-модерніст, прозаїк, літературознавець, перекладач, учасника наукового та культурного життя української еміграції. Його твори мають велике значення для утвердження української ідентичності, вони втілюють філософсько-символічні тексти та універсальну систему поглядів, що відновлюють народно-українську філософію серця і сприяють

збереженню нашої національної культурної спадщини у світовому контексті.

Баркіана на сторінках преси української діаспори ще не була предметом спеціального дослідження. Її створення є одним з завдань української гуманітарної науки і культури нової України. Матеріалів про життя і творчість В. Барки багато, але вони розпорошені, важкодоступні для огляду. Загалом бібліографія баркознавства перебуває в стадії становлення. Важливою інтегральною частиною її є сегмент зарубіжної україніки.

Завданням даного повідомлення є огляд основних складових інформаційного ресурсу до біографії і творчості В. Барки, (з окресленням перспектив створення повної бібліографії баркіани), що зберігся в періодичних виданнях української діаспори.

Одним з напрямків роботи ВЗУ є створення бази даних періодики української діаспори в форматі реєстраційно-аналітичного каталогу періодичних видань фонду відділу. Ця база даних дозволяє виявити й надає інформацію про В. Барку і його творчість в наступних часописах: «Рідне слово: Вісник літератури, мистецтва і науки» 1946 (Мюнхен; Карльсфельд: видає Українське Літературно-Мистецьке Об'єднання (УЛМО), Німеччина); «Арка: журнал літератури, мистецтва і критики» 1947–1948 (Мюнхен, Німеччина); «Україна: українознавство і французьке культурне життя» 1949–1950 (Париж, Франція); «Київ: журнал літератури, науки, мистецтва, критики і суспільного життя» 1950, 1958 (Філадельфія, США); «Сучасність: література, мистецтво, суспільне життя» 1982 (Мюнхен, Німеччина); «Вісник: суспільно-політичний місячник (Орган Головної Управи Організації Оборони Чотирьох Свобід України)» 1979–1981 (Нью-Йорк, США); «Жіночий світ» 1980 (Торонто, Канада); «Дукля : літературно-мистецький та публіцистичний журнал» 1997 (Пряшів: видає Спілка українських письменників Словаччини); «Вісник Товариства української культури Кубані» (Краснодар, Росія, 2001) тощо.

Існує ряд показників еміграційних часописів, де зафіксовані джерела з текстами самого В. Барки і матеріалами з дослідженнями його життя й творчості. Це, зокрема, показчики: часописів «Арка» 1947–1948 (Мюнхен, додаток до газети «Українська трибуна»); «Листи до приятелів» 1953– 1968 Нью-Йорк (США), Торонто (Канада); «Сучасність» 1961– 2003 (Мюнхен, США, Україна: Всесвітня координаційна рада українців).

Початком фундаментальної роботи в напрямку створення сегменту бібліографічної баркіани в еміграційній періодиці можуть вважатися дві комплексні праці, недавно введені до наукового обігу. Так, бібліографічний довідник Головатой Л. «Літературно-мистецька періодика і збірники української європейської еміграції другої половини 1940-х рр.» (Львів, 2019) дає нам інформацію з даної проблематики з дуже рідкісних джерел. Зафіксовані в ньому матеріали баркознавства є в часописах «Звено» (Інсбрук, 1946), «Керма» (Зальцбург, 1946), «Мистецький український рух: збірники літературно-мистецької проблематики» (Регенсбург, 1946–1947), «Орден» (Авгсбург, 1945–1947), «Орлик» (Мюнхен; Берхтесгаден, 1946–1948), «Похід» (Гайденав, 1946–1947), «Ранок» (Авгсбург, 1946); «Рідне слово» (Мюнхен, Карлсфельд, Фрайман, 1945–1946), «Світання» (Авгсбург, 1947), «Сьогодні» (Авгсбург, 1947), «Хорс» (Регенсбург, 1946).

Друге важливе й ґрунтовне джерело – Козак С. Раритети української діаспори: у 4-х томах. (Київ, 2016–2017). В ньому розписані джерела: Т.1 «Українські вісті» (Німеччина, 1945–1967); Т.2: «Українські вісті» (Німеччина–США, 1968–2000); Т.3: «Нові дні» (Канада, 1950–1997); Т.4: Літературні часописи Австрії, Аргентини, Канади, Німеччини, США. В кожному томі за іменним покажчиком можна встановити джерела баркознавства.

Інформація, яка зберігається в періодичних виданнях зарубіжної україніки допоможе в майбутньому створити вичерпну новітню базу даних баркіани. Акумуляція відомостей з джерел періодики української діаспори створить новий вагомий її ресурс. Він дасть нову складову до створення повної хронології життя і творчості В. Барки, а також дозволить ввести в науковий обіг забуті тексти письменника, які були опубліковані в рідкісних і важкоприступних джерелах еміграційної періодики. Це цінний сегмент творчої спадщини В. Барки в рамках процесів формування у цифровому середовищі українських національних складових світової культурної спадщини і створення нового поля української культури, яка за радянського періоду була знищена або витіснена в еміграцію.

UDC (051/054) (477-87): 303.436Барка
Oksana Suproniuk,
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1435-5913>,
Candidate of Philology Sciences, Associate Professor,
Senior Research Associate,
Department of Foreign Ukrainian Studies,
Institute of Book Studies,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: odudko@ukr.net

Victoria Antonova,
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0788-5505>,
Junior Researcher,
Department of Foreign Ukrainian Studies,
Institute of Book Studies,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: anasant196@gmail.com

THE PRESS OF THE UKRAINIAN DIASPORA AS A SOURCE-BASED RESOURCE OF BARCOLOGY

The study is devoted to the identification of sources for the creation of a comprehensive bibliography of the life and work of V. Barka, an outstanding Ukrainian writer, whose name was silenced in Soviet Ukraine. This is an important resource for replenishing the cultural field of the new Ukraine. The main areas of work that allow the implementation of this task are named.

Keywords: V. Barka, Barkiana, source studies, Ukrainian diaspora press.

УДК: 070(477-25)Село+Засів]:334.73(477) “19”

Ткаченко Ігор Володимирович,
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8276-3778>,
кандидат історичних наук,
провідний науковий співробітник,
сектор суспільних наук,
науково-організаційний відділ,
Президія Національної Академії Наук України,
Київ, Україна
e-mail: tkachenko@nas.gov.ua

КИЇВСЬКІ ГАЗЕТИ «СЕЛО» І «ЗАСІВ» ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ КООПЕРАТИВНОГО РУХУ В УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Розглянуто роль київських газет «Село» та «Засів», які виходили в 1909–1912 рр., у розвитку кооперативного руху в Україні. Показано, що тема кооперації та поширення її ідей серед українських селян була ключовим напрямком на сторінках цих видань.

Ключові слова: «Село», «Засів», кооперативний рух в Україні, селянська кооперація, пропаганда ідей кооперації.

Постановка проблеми. Українські селянські газети «Село» і «Засів», інтерес до яких у середовищі дослідників української преси постійно зростає, стали помітним явищем в українському національному житті. Будучи одними з перших україномовних часописів, які орієнтувалися на задоволення потреби селянської аудиторії у газеті рідною мовою, вони мали просвітницький характер і слугували джерелом інформації для сільського жителя, зокрема стосовно кооперативного руху, ідеї якого швидко поширювалися серед українського селянства на початку ХХ ст.

Питання просвіти стосувалися як духовного і культурного, так і економічного життя українського селянства і робітників. Зі змісту газет, які виходили в 1909–1912 рр., можемо пересвідчитися, що теми кооперації, селянських заробітків і підвищення ефективності господарювання, розвиток робітничого життя займали вагомe місце у змістовному наповненні часописів, починаючи з першого номера «Села», яке вийшло 3 вересня 1909 р. Численні матеріали на теми кооперації, які розміщувалися на сторінках «Села» і «Засіва», свідчать про увагу їх редакцій на чолі з М. Грушевським до цього актуального суспільного явища початку ХХ ст.

Виклад основних матеріалів. З самого початку виходу «Села» редакція на чолі з М. Грушевським звертала увагу на головні потреби українських селян. Пропагуючи ідеї української кооперації, ключовий працівник газети М. Гехтер звертав увагу та стрімкий розвиток кооперації в Російській імперії. Розглядаючи український кооперативний як окрему складову загальноімперського, він зазначив, що «на Україні тепер є коло 1100 потребительських, коло 200 сільсько-господарських і коло 1000 кредитових та позичково-зберігательних, а всього – коло 2300 кооперативних товариств. Таким

чином, на Україну припадає більше 1/3 російських кооперативних товариств, хоча Україна займає менше 1/10 російської держави».

Необхідність подальшого розвитку селянської і робітничої кооперації обумовлювалися не лише необхідністю її розвитку як загальної складової українського національного руху, але й суцільно практичними і матеріальними міркуваннями. У статті вже згаданого М. Гехтера «Як вигідніше селянам продавати свій хліб» піднімається дуже актуальна на той час проблема, з якою постійно стикалися українські селяни. Будучи недостатньо грамотними і згуртованими, досить часто вони ставали жертвами спекулянтів і перекупщиків зерна, виробленого їх господарствами.

Тема селянської кооперації є також однією із ключових у статтях М. Грушевського. Редактор «Села» і «Засіва» присвятив їй ряд публікацій. Він постійно наголошував на необхідності згуртування українських селян для вирішення їх спільних проблем. У статті «В єднанні сила» він писав, що «навіть найпростіші товариства, як крамничні та позичкові, дуже багато можуть допомогти селянинові. Вони дають йому змогу добувати добрий крам дешево, діставати по дешевим цінам, а то і на борг всякий господарський припас, машини, насіння. Через них селяни можуть корисно вести продаж збіжжя – добувати позичку під збіжжя, виждати добру ціну й продати в перші руки, минаючи дрібних скупщиків, що наживаються на селянах та не раз гірко обдурюють їх та собі в кишеню кладуть весь заробіток, що мав би припасти хліборобові».

Слід відмітити, що редакція «Села» і його наступника «Засіва» приділяла питанням селянської кооперації серйозну увагу – адже очевидною була потреба покращення життя українського селянства завдяки широкому поширенню спільних форм праці і розвитку громадського життя. Причина злиденного життя селян вбачалася у їх роз'єднаності і неможливості самотужки протистояти зовнішнім загрозам: «і через те так у нас живеться злиденно, що люди йдуть одинцем, б'ються кождий як риба об лід, а гуртом узятися не вміють».

Кооперацію М. Грушевський розглядав на сторінках селянських газет не лише як форму економічної чи фінансової діяльності. Не менш важливою була пропаганда ідей кооперації у духовній та просвітницькій сферах, для максимально широкого залучення селян і робітників до громадського і культурного життя, спільного представлення власних інтересів і потреб.

Публіцистика М. Грушевського була лише частиною матеріалів кооперативної тематики на сторінках «Села» і «Засіва». Не менш

значимими в плані їх поширення були статті інших постійних авторів і дописувачів часописів. Відомості про селянську кооперацію, розвиток її форм, практичне впровадження і проблеми, з якими стикалися селяни і робітники при створенні спілок і союзів є основною для М. Гехтера, який опублікував ряд статей на тему селянських заробітків. Інформація про діяльність українських кооперативів міститься у також у рубриках «За тиждень» та «З українського життя».

Як результат популяризації кооперативного руху М. Гехтер у статті «Українська сільська кооперація в 1910 р.» вказував, що «в Україні протягом року відкрилося понад 250 нових кооперативних товариств, внаслідок чого «по числу кооперативних товариств Україна стоїть на першому місці серед усіх інших країв Росії, а по напруженості й інтенсивності кооперативного руху Україна займає перше місце серед усіх країн світу. Ні в однім краю Росії нема так багато кооперативних товариств і ні в одній країні на світі число кооперативних товариств не зростало так швидко, як на Україні».

Важлива інформація про поширення і розвиток кооперації в Україні свідчать не лише статті М. Грушевського, М. Гехтера, Ю. Сірого, В. Галевича чи А. Силенка. Багато матеріалів щодо форм, яких набувала взаємодія українських селян і робітників, міститься у дописах, постійних рубриках «З життя селянських спілок», «З українського життя», практичних порадах з кооперації, інформації про сільськогосподарські виставки і особливості продажу сільськогосподарської продукції українськими спілками і товариствами.

Відділ кооперації був одним із найзмістовніших як у «Селі», так і «Засіві». Інформація на його сторінках є важливою для розуміння, у який спосіб і завдяки чому розвивався кооперативний рух у підросійській Україні на початку ХХ ст. Інформація, яку подавали автори дописів і статей у цій рубриці, давала не лише практичні поради, як створювати товариства, якими мали бути кроки селян, які хотіли створити найпростіше кооперативне товариство чи спілку. Усі ці матеріали мали просвітницький характер і мали на меті не лише інформувати про форми взаємодії, направлені на покращення матеріального добробуту українських селян, але й об'єднувати їх у єдиний суспільний організм.

Саме тому на сторінках «Села» і «Засіва» подавалася найрізноманітніша інформація щодо українського кооперативного життя і селянської кооперації в усіх її формах – чи то способів

організації селянських спілок, чи спільного продажу зерна і іншої сільськогосподарської продукції, чи то аспектів роботи кредитних та споживчих товариств.

Кооперація в інтерпретації «Села» і «Засіва» була способом як підвищення добробуту селян та робітників, так і засобом духовного зростання, пробудження національної свідомості і єдності. Спільна праця, зростання освіченості і селянської грамотності мала стати основою нового способу життя і діяльності українців. Вважаючи на нові умови життя після революції 1905 р. в Росії і можливості, що відкривалися завдяки послабленню цензури щодо національної преси, М. Грушевський і його однодумці бачили очевидну практичну користь у тому, щоб завдяки поширенню ідей кооперації сприяти формуванню національної свідомості українських селян і робітників.

Висновки. Матеріали газети «Село» і його наступника «Засіву» свідчать про як широку популярність у селянсько-робітничому середовищі українських газет, написаних доступною народною мовою, так і ефективність пропаганди ідей української кооперації у народному середовищі через пресу. Селянські газети були новим явищем в українському суспільному житті, мали значний вплив на життя українського селянства і є відтак важливим джерелом з історії становлення української кооперації в Російській імперії на поч. XX ст.

UDC: 070(477-25)Село+Засів]:334.73(477) “19”

Ihor Tkachenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8276-3778>,

Candidate of Historical Sciences,

Leading Researcher,

Sector of Social Sciences,

Scientific and Organizational Department,

Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: tkachenko@nas.gov.ua

KYIV NEWSPAPERS «SELO» AND «ZASIV» AS A SOURCE FOR THE HISTORY OF THE COOPERATIVE MOVEMENT IN UKRAINE AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

The role of the Kyiv newspapers «Selo» and «Zasiv», published in 1909–1912, in the development of the cooperative movement in Ukraine was considered. It is shown that the topic of cooperation and the spread of its ideas among Ukrainian peasants was a key subject on the pages of these editions.

Keywords: «Selo» «Zasiv», cooperative movement in Ukraine, peasant's cooperation, propaganda of the cooperation ideas.

УДК 94(477) "1932–1933"

Якубовський Ігор Вячеславович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9986-6469>,

кандидат архітектури, доцент,

факультет архітектури,

Київський національний університет будівництва і архітектури,

Київ, Україна

e-mail: yakubovskiy.iv@knuba.edu.ua

КЛЮЧОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РАЙОННИХ ГАЗЕТ КИЇВСЬКОЇ ТА ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ З ІСТОРІЇ ГОЛОДОМОРУ (1932–1933)

Інформаційний потенціал районної преси Київської та Чернігівської областей перетворює її на незамінну складову джерельної бази дослідження Голодомору, радикально збагачуючи емпіричне підґрунтя та поглиблюючи наукові уявлення про різні аспекти проблеми.

Ключові слова: районні газети, інформаційний потенціал, Голодомор, Київська та Чернігівська області.

Радянська преса досі перебуває на маргінесі актуалізованої джерельної бази дослідження Голодомору 1932–1933 рр., хоча непоправні втрати документальних джерел лише підвищують її значення як добре збереженого масиву. Безумовно, ідеологічна функція преси, зокрема районної, жорсткий режим цензури, наклали величезний відбиток на особливості відображення реалій. Однак призначення реагувати на поточну ситуацію, реалізуючи курс влади, зробило неминучою появу на шпальтах районної преси як прямої, так і опосередкованої інформації про механізм Голодомору. Відтак з'ясування наріжних тенденцій інформаційного потенціалу районної преси є актуальним завданням. Мета цієї доповіді полягає в простеженні закономірностей цих тенденцій на прикладі районної періодики Київської та Чернігівської областей за 1932–1933 рр., яка репрезентує значну частину території УСРР.

Районні газети обох областей наповнені повідомленнями, аналіз яких дозволить суттєво поглибити наукові уявлення про широке коло проблем, пов'язаних із дослідженням Голодомору. Виявлено випадки, коли йдеться про виникнення голоду, як-от у «Колгоспнику Обухівщини», який 13 лютого 1933 р. писав про те, що в с. Трипілля не хто інший, як парторг Короп заявив заїжджій буксирній бригаді: «... тут багато голодних і пухлих, а комсомольці, що голодають, і тому ніхто не хоче працювати ні в сільраді, ні на кутках».

Саме районна преса дозволяє системно і в деталях простежити особливості варіантів втілення в районах розпоряджень, що надходили «згори». Друкуючи постанови районних органів, газети подають інформацію про відкрито декларовані задуми місцевого керівництва. Водночас вона містить також пласт прихованих відомостей, здатних запрацювати, з одного боку, на територіально репрезентативній базі даних, а з іншого – завдяки контекстуальному аналізу та використанню компаравістичної перспективи. Разом із матеріалами про ситуацію в селах, повідомленнями про судові вироки, розпорядчі документи місцевої влади радикально збагачують емпіричне підґрунтя, суттєво доповнюючи на цьому рівні документальний масив.

Районні газети послідовно висвітлюють методи примусу до виконання нереальних планів хлібозаготівлі. Відображення в пресі реакції на несприйняття цих планів, численні повідомлення про використання репресивних методів, дискримінацію одноосібників, трансформацію моделі «чорної дошки» відкриває вагомі можливості для дослідників. А низка опублікованих місцевих постанов, зітканих із взаємовиключних положень про використання репресивних методів, руйнує спроби пояснити виникнення Голодомору перегинами рядових виконавців на місцях.

Водночас районні газети об'ємно відбивають курс влади на визначення виконавців Голодомору та механізму подальшого контролю за ними: формування інституту уповноважених, поширення на робсількорів відповідальності за хлібозаготівлі, організація буксирних бригад, втягування освітян та школярів, зокрема залучення школярів до буксирних бригадах та написання доносів на батьків і родичів.

Непересічне значення має емпіричний матеріал районних газет про поведінкові стратегії виконавців Голодомору та решти селян. Преса істотно розширює горизонти на просопографічному рівні.

Численні згадки про діяльність сільських активістів та персональний склад буксирних бригад забезпечують прирошення можливостей для дослідження як зловісних практик, так і спротиву в різних середовищах.

Преса істотно розширює можливості для реконструкції персонального складу та соціального портрета уповноважених. Повідомлення про масовий пасивний спротив районних і сільських уповноважених виявлено в усіх місцевих газетах – від заперечення реальності хлібозаготівельного плану до уникнення участі у вилученні хліба. Зокрема, Сквирська «Коллективне село» у лютому 1932 р. писала про звільнення з посади парторга райкому КП(б)У за «балачки про нереальність плану хлібозаготівлі в с. Шамраївці». А отже панівний історіографічний образ середовища уповноважених потребує суттєвого уточнення в бік врахування множинності поведінкових стратегій.

В аналогічному напрямку працює й багата емпірика газет про екзистенційний вибір сільської верхівки, освітян та пересічних селян. Районна преса всіх районів переповнена різними варіаціями пасивної протидії з боку сільської верхівки та рядових селян, і навіть активним спротивом: підпали хат, замаху на активних виконавців владних рішень тощо. Такі матеріали виявлено в 24-х районних газетах Київської та Чернігівської областей.

Не менш показовими на підставі матеріалів районних газет як найповнішого масиву інформації з проблеми занесення на «чорну дошку» постають підходи влади до механізму «чорних дошок». Простежувані за публікаціями районної преси стратегії Москви та Харкова полягали в поєднанні двох чинників: нехтування численними порушеннями на місцях унормованого порядку впровадження репресивної моделі та одночасне функціонування останньої в обрамленні використання нерепресивних варіантів «чорної дошки».

Зауважені закономірності інформаційного потенціалу районної преси Київської та Чернігівської областей надають їй важливого значення в контексті дослідження механізму реалізації злочину геноциду. Перехресний аналіз матеріалів преси та документальних джерел створює сприятливі підстави для з'ясування пласту прихованої інформації, а також для повноформатного застосування дослідницької опції «мікроісторії». Відфільтрована інформація районних газет є незамінною для рельєфного дослідження Голодомору на рівні великої кількості сіл Київської та Чернігівської

областей, що відкриває нові обрії для узагальнень на широкому емпіричному матеріалі.

UDC 94(477) “1932-1933”

Ihor Yakubovskyy,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9986-6469>,

Candidate of Architecture, Associate Professor,

Faculty of Architecture,

National University of Construction and Architecture Kyiv,

Kyiv, Ukraine

e-mail: yakubovskiy.iv@knuba.edu.ua

**KEY TRENDS IN THE INFORMATION POTENTIAL OF DISTRICT
NEWSPAPERS OF KYIV AND CHERNIHIV REGIONS ON THE
HISTORY OF THE HOLODOMOR OF (1932–1933)**

The information potential of the district press of Kyiv and Chernihiv regions makes it an indispensable component of the source base for Holodomor research, radically enriching the empirical basis and deepening scientific understanding of various aspects of the problem.

Keywords: district newspapers, information potential, Holodomor, Kyiv and Chernihiv regions.

РОЗДІЛ 11

ГАРЕТ ДЖОНС: ПОСТАТЬ ЖУРНАЛІСТА У ДОСЛІДЖЕННІ ІСТОРІЇ ГОЛОДОМОРУ В УКРАЇНІ

УДК 070(410):341.48:94-056.253(477) «1932/1933»+070(410) »19»: 929 Джонс Гарет
Дем'янюк Владислав Валерійович,
ORCID <https://orcid.org/0009-0000-2800-4802>,
студент освітньої програми «Міжнародний бізнес»,
Навчально-науковий Інститут міжнародних відносин,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна
e-mail: mb22.demianiuk@clouds.iir.edu.ua

ВНЕСОК ГАРЕТА ДЖОНСА У ПУБЛІЧНУ ДИПЛОМАТІЮ ТА ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР СЬОГОДЕННЯ

Розкрито внесок валлійського журналіста Гарета Джонса у висвітлення Голодомору (1932–1933) та вплив його діяльності на інформаційний простір минулого й сучасності. Проаналізовано роль журналіста у формуванні сучасної публічної дипломатії у контексті визнання злочину сталінського режиму серед міжнародної спільноти.

Ключові слова: Гарет Джонс, Голодомор, інформаційна війна, публічна дипломатія, суспільна пам'ять, радянська пропаганда.

В умовах повномасштабної війни з російською федерацією особливо актуалізуються дослідження впровадження платформ публічної дипломатії, які б уможлилювали донесення меседжів стосовно українського минулого та руйнування міфів радянської та російської пропаганди, що й досі міцно тримаються у свідомості західного суспільства. У цьому контексті порушення дискусій у міжнародному культурному просторі щодо громадських та політичних діячів, які висвітлювали події в Україні і, таким чином,

сприяли приверненню уваги до проблем українського народу на загальносвітовому рівні, є одним із найважливіших чинників у формуванні структури публічної дипломатії.

Одним із непересічних дослідників українського питання був валлійський журналіст Г. Джонс, який одним із перших заявив на увесь світ про жадливий злочин радянської влади – Голодомор-геноцид у своїй статті «Немає хліба» у березні 1933 р., яка вийшла друком у Financial Times та низці інших провідних газет світу. У цій публікації журналіст подає переконливі докази про існування штучного голоду, який інспірувала червона влада. Незважаючи на критику від заангажованих москвою репортерів, зокрема британського лауреата Пулітцерівської премії В. Дюранті (якого сучасний історик Т. Снайдер назвав відповідником «типового радянського нарративу»), внесок Гарета Джонса у активізацію обговорень можливого голоду в Україні мав вагоме значення. У своїй книзі «Людина, яка забагато знала», польський дослідник М. Влеклий навіть стверджує, що діяльність Г. Джонса стала однією з першооснов для твору «Колгосп тварин» Дж. Орвелла (Влеклий М. Гарет Джонс. Людина, яка забагато знала / перекл. з польськ. О. Шеремет. Львів, 2020. 336 с.).

Вищенаведені факти є підставою вважати, що в громадському житті 30-40х рр. ХХ ст. слід публікацій Г. Джонса був досить значним. Проте будь-яка суспільна пам'ять журналіста зникає вже незабаром після його трагічної смерті. Вочевидь, не в останню чергу через дії радянських спецслужб, які розпочали інформаційну війну проти однієї людини за орвеллівським зразком. Публіцист Ю. Лайонс з цього приводу зазначить, що дискредитація Джонса була одним із найнеприємніших завдань, яке довелося виконувати на догоду диктаторським режимам.

Перші згадки про постать Г. Джонса з'являються у інфопросторі після 70-річного вакууму, лише із початком переосмислення подій Голодомору та інших сталінських злочинів у 2006 р. Відтоді вітчизняна дипломатія почала активно взаємодіяти із міжнародними гуманітарними колами щодо визнання Голодомору як акту геноциду українського народу. Водночас, з'являються і перші обговорення ролі Гарета Джонса у розкритті цих трагічних подій. Так, у межах втілення стратегій публічної дипломатії, у Великій Британії за сприяння Міністерства закордонних справ України відкрито меморіальну дошку з нагоди вшанування пам'яті та професійної діяльності журналіста. На відкритті дошки посол

України у Великій Британії І. Харченко назвав Г. Джонса «неоспіваним героєм України». Така зміна тональності офіційних виступів щодо оцінки подій історії України цілком вказує на зміну підходів до визначення аспектів публічної дипломатії, зокрема у контексті привернення міжнародної уваги до проблеми визнання Голодомору. Трансформацію підтверджує і те, що у 2009 р. за сприяння української громадськості та державних кіл публікуються оригінальні записки Джонса у Триніті-коледжі, Кембридж. Окрім того, слід зазначити, у 2022 р. Міністерство закордонних справ України долучилося до відкриття меморіалу Г. Джонсу у Баррі, на валлійській батьківщині журналіста.

Широкі кола суспільства дізнаються про постать видатного журналіста із виходом фільму польської режисерки А. Голланд «Ціна правди» у 2019 р. Вихід за матеріалами біографії Г. Джонса науково-популярного дослідження М. Влеклого «Людина, яка забагато знала» певною мірою активізувало цікавість світової громадськості до діяльності дослідника, проте навряд чи можна стверджувати, що як і в Україні, так і в Британії про діяльність журналіста були обізнані всі, радше повернення Джонса до суспільної пам'яті потребувало синергії державних структур та громадськості.

Отже, постать валлійського журналіста Гарета Джонса, який одним із перших подав на увесь світ інформацію про геноцид українського народу – Голодомор, набуває важливості в контексті налагодження та створення платформ публічної дипломатії. Гарет Джонс був не тільки висококваліфікованим журналістом, а й справжнім публічним діячем, який своєю діяльністю розкриттю масштабів трагедії, що здійснило вагомий вплив на зміну усталених уявлень про політику радянського союзу. Незважаючи на зростаючий інтерес до публікацій Джонса в останні роки, аспекти його внеску в дипломатичні процеси останніх років залишаються недостатньо висвітленими. В сучасних умовах, коли міжнародні відносини набувають надзвичайної важливості, акцентування уваги на ролі Гарета Джонса як дослідника злочинів радянської росії є нагальним завданням, його нотатки розкрили не лише жахливі реалії Голодомору, але й стали ефективним інструментом для підтримки міжнародної співпраці, заснованої на принципах історичної правди та справедливості.

UDC 070(410):341.48:94-056.253(477) «1932/1933»+070(410) »19»: 929 Джонс Гарет
Vladyslav Demianiuk,
ORCID <https://orcid.org/0009-0000-2800-4802>,
Student of the educational program «International Business»,
Educational and Scientific Institute of International Relations,
Taras Shevchenko Kyiv National University,
Kyiv, Ukraine
e-mail: mb22.demianiuk@clouds.iir.edu.ua

THE CONTRIBUTION OF GARETH JONES TO THE PUBLIC DIPLOMACY AND THE INFORMATIONAL REALM OF MODERN TIMES

The article reveals the contribution of Welsh journalist Gareth Jones to the illumination of Holodomor (1932–1933) and the influence of his activities on the informational realm of the past and modern times. The role of a journalist in the formation of the modern public diplomacy in context of the recognition of the crime of the Stalin's regime among the international community is analyzed.

Keywords: Gareth Jones, Holodomor, information war, public diplomacy, public memory, Soviet propaganda.

УДК 070(100):94(477):341.485]»1932/1933»+929:070(410)»1095/1935»Джонс
Дем'янюк Людмила Миколаївна,
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4242-8390>,
кандидатка історичних наук,
старша наукова співробітниця,
відділ міжнародної інформації та зарубіжних зв'язків,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
м. Київ, Україна
e-mail: demianiuk@nbuv.gov.ua

ГАРЕТ ДЖОНС: ІСТОРИЧНА ПОСТАТЬ ВАЛЛІЙСЬКОГО ЖУРНАЛІСТА У РОЗКРИТТІ ГОЛОДОМОРУ В УКРАЇНІ

Розкрито роль історичної постаті валлійського журналіста Гарета Джонса у висвітленні Голодомору (1932–1933) в Україні, проаналізовано його внесок у історіографію окресленого питання та визнання світовою спільнотою геноциду українського народу, актом терору та масового голоду, сплетеного радянським режимом.

Ключові слова: Голодомор (1932–1933), Гарет Джонс, валлійський журналіст, західна преса, сталінський режим, штучно створений голод.

Історія як один із чинників становлення свідомості та національної ідентичності стала одним із трендів у вітчизняному інформаційному просторі, здобуваючи запит від все ширших кіл суспільства, водночас формується імідж нашої держави як самобутньої частини європейського простору. У цьому контексті актуальності набувають дослідження щодо ролі іноземних науковців, істориків, інтелектуалів у висвітленні подій історії України, особливо в умовах створення нових платформ публічної та культурної дипломатії, ініційованих урядовими та неурядовими організаціями упродовж останнього року.

Серед подій, висвітлення яких у сучасному науковому дискурсі і досі вважають предметом дискусій, є Голодомор 1932–1933 рр. Ця віха залишається одним із найтрагічніших епізодів не тільки в українській, а й у світовій історії. Масштаби геноцидної катастрофи, інспірованої політиками сталінського режиму, є значною мірою суперечливим та неоднозначним питанням. Незважаючи на прямі свідчення терору, на початку 1930-х років у Європі подібні звістки про події в Україні вважалися інформаційним «вкидом», оскільки радянські політичні діячі активно створювали на міжнародній арені імідж генерального секретаря ВКП(б) Йосипа Сталіна як батька нації та ефективного менеджера. Так, у Москві сталінські «іміджмейкери» проводили активну роботу із запрошення та ангажування іноземних журналістів для поширення інформації про здобутки 5-ти річного плану та індустріалізації в СРСР. Варто зазначити, що пересування та діяльність іноземних журналістів знаходилася під пильним наглядом правоохоронних органів СРСР, тому більшість журналістів не мали змоги об'єктивно та у повній мірі висвітлити цілісну картину тогочасних подій.

Значний дослідницький інтерес у даному контексті викликає історична постать Гарета Джонса (1905–1935), валлійського журналіста, який одним із перших серед західних журналістів пролив світло на жакливі злочин радянської влади – Голодомор 1932–1933 рр. – та своїми дослідженнями і публікаціями здійснив вагомий внесок у активізацію дискусій серед міжнародних кіл щодо української проблеми. Гарет Джонс, радник з іноземних справ колишнього британського прем'єр-міністра Девіда Ллойда Джорджа,

увійшов до низки журналістів, яким дозволили в'їзд до Радянського Союзу.

Загалом з 1930 р., Гарет Джонс спромігся здійснити три поїздки до СРСР. Під час перших двох він описував зростаючу промисловість, здебільшого у околицях самої Москви. Але для Джонса особливим об'єктом інтересу була Україна, країна, яка була йому особливо близька та знайома з оповідей його матері. Під час третьої поїздки, що стала поворотною в його житті, Джонс, подолавши радянські обмеження на виїзд з-під столиці, потрапив на потяг до Харкова. Там він дізнався, що чутки про голод можуть бути цілком реальними. Побачивши на власні очі приховувану правду, Джонс зафіксував такі спогади: «Голод практично скрізь. І мільйони вмирають від нього. Я бродив кілька днів Україною, і там не було хліба, у дітей боліли животи, всі коні та корови виздыхали, й люди також вмирали з голоду. Терор набув нечуваних масштабів» (https://www.garethjones.org/tell_them_we_are_starving.htm).

Уже у березні 1933 р. результати своєї подорожі та відомості про побачене в Україні журналіст оприлюднить на прес-конференції у Берліні, спричинивши великий резонанс у тогочасному інформаційному просторі. Численні записи Джонса потраплять на шпальти світової преси, зокрема їх надрукують такі авторитетні видання як Manchester Guardian, New York Evening Post, The London Evening Standard, Berliner Tageblatt та ін. (https://www.garethjones.org/soviet_articles/hearst2.htm).

Сколихнувши світову пресу, статті Гарета Джонса сприяли залученню уваги міжнародної спільноти до страшних злочинів радянського режиму. Варто згадати статтю «Тут немає хліба» («There is no bread!»), яка стане першою згадкою Голодомору як «man-made famine», тобто голоду штучно створеного людиною (Sunday American / Los Angeles Examiner 13th January 1935). Репортажі Джонса набуватимуть широкого розголосу і змусять радянське керівництво розпочати проти нього активну інформаційну війну на сторінках західної преси.

За вже на той час усталеною радянською традицією журналіста вносять до списку «ворогів народу». Існують припущення, що до загадкової смерті Джонса доклали руку комуністичні каральні органи. Відомо, що у серпні 1935 р. під час далекосхідної мандрівки Гарета та інших членів експедиції було викрадено на території Внутрішньої Монголії, куди він вирушив на запрошення німецького журналіста Герберта Мюллера. Останнього та усіх викрадених, окрім

Гарета, було звільнено, самого ж Джонса зловмисники застрелили за нез'ясованих обставин напередодні його 30-го дня народження.

Отже, історична постать валлійського журналіста Гарета Джонса стала крилатим пером правдивої інформації у висвітленні Голодомору в Україні, незважаючи на зусилля радянського режиму приховати цю трагедію. Його внесок є важливим для сучасної історіографії подій Голодомору та має вагоме значення для збереження пам'яті про мільйони загиблих і розуміння важливості свободи слова та прав людини, особливо сьогодні, коли Російської Федерації активно сприяє поширенню міфів про відсутність голоду та його природність на західну аудиторію. Дослідження Гарета Джонса продовжують мати великий імпакт, привертаючи увагу міжнародної спільноти до цієї трагічної події та сприяючи зміцненню історичної справедливості та гуманітарних цінностей у світі.

UDC 70(100):94(477):341.485]»1932/1933»+929:070(410)»1095/1935»Джонс
Liudmyla Demianiuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4242-8390>,

Candidate of Historical Sciences,

Senior Research Associate,

International Information and Foreign Relations Department,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: demianiuk@nbuv.gov.ua.

GARETH JONES: THE HISTORICAL FIGURE OF WELSH JOURNALIST IN EXPOSING THE HOLODOMOR IN UKRAINE

The role of the historical figure of Welsh journalist Gareth Jones in highlighting the Holodomor (1932–1933) in Ukraine is revealed; his contribution to the historiography of this issue and the recognition by the global community of the Ukrainian people's genocide, an act of terror and mass famine orchestrated by the Soviet regime, are analyzed.

Keywords: Holodomor in Ukraine, Gareth Jones, Welsh journalist, Western press, Stalinist regime, man-made famine.

УДК 94(477) „1932/1933»:94-056.253](477),1932/1933»

Лук'янець Катерина Юрївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6431-4867>,

кандидатка історичних наук,

заступниця завідувача відділу,

відділ досліджень Голодомору і штучних масових голодів,

Національний музей Голодомору-геноциду,

Київ, Україна

e-mail: sharlotakorde@gmail.com

ПОСИЛЕННЯ КОНТРОЛЮ НАД МАТЕРІАЛАМИ РАЙОННОЇ ПРЕСИ ПІД ЧАС ГОЛОДОМОРУ (1932–1933)

Розглянуто посилення заходів комуністичним тоталітарним режимом щодо контролю за районною пресою під час Голодомору. На прикладі сквирської районної газети простежено вплив інспектування місцевої періодики на її змістовне наповнення і на роль преси у вилученні збіжжя в українських селян.

Ключові слова: преса, Голодомор, «Колективне село», «чорна дошка».

Голодомор – одна з найбільших світових трагедій ХХ ст. Український народ втратив мільйони життів внаслідок вчиненого комуністичним тоталітарним режимом злочину геноциду, для якого було обрано найжахливіший спосіб масового вбивства – штучний і керований голод. Серед комплексних джерел, що допомагають заповнити прогалини в історії України 1930-х рр. – районна преса. Публікації місцевої періодики стали базою для вивчення злочину геноциду 1932–1933 рр. у наукових розвідках М. Тимошика, І. Сипченко, М. Костіва, С. Старовойт, І. Якубовського. Водночас історія регіональних газет у часи Голодомору, їх роль у скоєнні геноциду українського народу може і мусить бути предметом самостійного вивчення.

Періодика початку 1930-х рр. була ефективним інструментом агітації і пропаганди, дієвим знаряддям впровадження в життя директив компартійно-радянського режиму. У сільськогосподарських районах УСРР це означало, що газета інформаційно супроводжувала колективізацію і ліквідацію в селах так званого «куркульства», організовувала населення на виконання господарчих та політичних завдань. Районні газети були друкованими органами районних комітетів партії (далі – РПК),

районних виконавчих комітетів (далі – РВК) та райпрофрад. Щоб покладені функції на пресу вона змогла виконати сповна, було сформовано її вертикальну структуру, запроваджено спеціальні схеми для цензурування, сформовано мережу відданих працівників.

З другої половини 1932 р. – у 1933 р. районні газети стали інструментом здійснення геноциду. Значення преси зафіксувала постанова Політичного бюро Центрального комітету Комуністичної партії (більшовиків) України (далі – ПБ ЦК КП(б)У) від 18 листопада 1932 р. «Про заходи з посилення хлібозаготівель» – одна з основоположних у запровадженні карально-репресивних заходів у хлібозаготівлі. Згідно з постановою, ЦК КП(б)У взяв під свій постійний контроль роботу 22 газет у найважливіших хлібозаготівельних районах УСРР (чотири – з Харківської області, по шість – з Дніпропетровської і Одеської областей, по два – з Вінницької, Київської, Чернігівської областей). Список 22 «районів» для перевірки ЦК КП(б)У додавався до постанови 18 лютого 1932 р. На нашу думку, відібрані газети, потрапили до інспекційного переліку не випадково. Частина з них виходила у дійсно важливих хлібозаготівельних регіонах, ще частина – вже критикувалася компартійними органами напередодні. До останніх, зокрема, належать газети Київщини: Погребища – «За більшовицькі темпи» (газета потрапила під огляд роботи місцевої преси за жовтень – другу половину листопада 1932 р., й отримала негативну оцінку від відділу агітації і масових кампаній ЦК КП(б)У за те, що недооцінювала хлібозаготівель як найважливішої ланки роботи на селі) і Сквири – «Колективне село» (наприкінці серпня 1932 р. було розкритиковане друкованим органом Київського обкому партії «Пролетарською правдою»). Редакції обох газет беззастережно визнали свою «провину».

Для постійного контролю за роботою районних газет, визначених постановою 18 листопада 1932 р., було виокремлено спеціальну групу працівників у апараті Культпропу ЦК КП(б)У. Висновки перевірки роботи відібраних газет розглядалися на засіданні ПБ ЦК КП(б)У 4 грудня 1932 р. Київська, Харківська, Дніпропетровська, Одеська області були звинувачені у особливо незадовільному стані керування районними газетами. Тому ЦК КП(б)У зобов'язав обкоми виділити додатково спеціальних осіб, які б щодня аналізували районну пресу. Мова йшла про посилення впливу газет на населення під час проведення хлібозаготівельної кампанії.

Наслідки прискіпливої інспекції ЦК КП(б)У місцевої преси були різні і залежали переважно від виконання районом плану хлібозаготівлі. Наприклад, серед лав сількорів сквирського «Коллективного села» перевірка виявила «чужі елементи». Тоді ж Сквирщина була звинувачена в тому що «чекала на насіння від держави, а своє приховала». У січні 1933 р. були перевірені редколегії всіх стінгазет колгоспів і виробничих бригад району, а впродовж лютого 1933 р. відбулися перевибори їх редколегій. Характерно, що за результатами перевірки «Колгоспного села» на сторінках газети з'явилися «чорні дошки» – репресивний елемент механізму Голодомору, що полягав в адміністративній та соціально-економічній ізоляції переважно сіл, сільрад, колгоспів і окремих селян. Починаючи з 1933 р. постановами РПК за відставання у виконанні господарських завдань на «чорну дошку» були занесені низка сіл району. Характерно, що у жовтні 1933 р. Київський обком КП(б)У заніс на «чорну дошку» сквирську машинно-тракторну станцію за невиконання натуроплати, а у листопаді 1933 р. – весь район потрапив на «чорну дошку» за невиконання плану здачі олійних культур. Сама ж газета Сквирщини, що тривалий час була вдалим зняряддям в руках комуністичного тоталітарного режиму, наприкінці 1933 р., внаслідок перевірок, залишилася без редактора і більшості працівників.

Наголосимо, що ревізування «районки» не обмежилось постановою ЦК КП(б)У від 18 листопада 1932 р. Безперервно огляд періодики у 1933 р. здійснював сектор преси ЦК КП(б)У. Про постійний нагляд обласних комітетів партії та РПК за місцевою пресою під час хлібозаготівельної кампанії йшлося у директиві секретаря ЦК КП(б)У М. Хатаєвича «До всіх редакторів обласних і районних газет» від 27 грудня 1932 р. та директиві ЦК КП(б)У від 23 січня 1933 р. «До всіх обкомів і райкомів, до редакторів центральних і обласних газет».

Отже, активізація контролю комуністичного тоталітарного режиму за регіональною пресою відбувалася одночасно з початком політики геноциду українського селянства. Тотальне цензурування й інспектування ЦК КП(б)У місцевих газет не тільки змусили районну пресу долучитися до замовчування реальних фактів Голодомору, а й сприяти йому. Водночас місцева періодика нині є цінним комплексним джерелом для вивчення історії 1932–1933 рр.

UDC 94(477) „1932/1933»:94-056.253](477),,1932/1933»

Kateryna Lukianets,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6431-4867>,

Candidate of Historical Sciences,

Deputy Head of the Department,

Holodomor and Mass Man-Made Famine Research Department,

National Museum of the Holodomor-Genocide,

Kyiv, Ukraine

e-mail: sharlotakorde@gmail.com

STRENGTHENING CONTROL OVER THE MATERIALS OF THE DISTRICT PRESS DURING THE HOLODOMOR OF (1932–1933)

The strengthening of the communist totalitarian regime's measures to control the district press during the Holodomor is considered. Using the example of the Skvyra district newspaper, the influence of inspection of local periodicals on its content and on the role of the press in extracting grain from Ukrainian peasants is traced.

Keywords: press, Holodomor, “Collective Village” (newspaper), black boards.

УДК 94(477)"1930/1980":341.485:612.391:[001.99:329.15]

Молдавський Роман Леонідович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6893-6620>,

кандидат історичних наук, доцент,

старший науковий співробітник,

відділ усної історії Голодомору,

Національний музей Голодомору-геноциду,

Київ, Україна

e-mail: mold_1@ukr.net

Шугальова Інна Михайлівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2397-0611>,

кандидатка історичних наук, доцентка,

старша наукова співробітниця,

відділ дослідження Голодомору та штучних масових голодів,

Національний музей Голодомору-геноциду,

Київ, Україна

e-mail: shug_im@ukr.net

РЕЧНИКИ ПРАВДИ ПРО ГОЛОДОМОР У СВІТІ: Р. КЛАЙМАН, Г. ДЖОНС, М. МАГТЕРІДЖ

Авторами охарактеризовано діяльність речників правди про Голодомор – Р. Клайман, М. Магеріджа, Г. Джонса, які, ризикуючи життям, не побоялися заявити світу про злочинний характер совєцької політики та Голодомор в радянській Україні.

Ключові слова: іноземці, репортажі, технології, радянська пропаганда, європейська спільнота, правда про Голодомор.

Голодомор 1932–1933 рр. охопив всю територію УСРР, але сталінська влада намагалася ретельно приховати трагедію. До радянської України допускалися лише обрані іноземні гості, які публічно висловлювалися на підтримку сталінської ідеології. В СРСР ретельно відстежувалися публікації іноземних журналістів, які друкували на шпальтах видань власні враження. Найменша критика з боку газетярів могла стати поводом для відмови у візі на наступну поїздку. Ріа Клайман приїхала до СРСР у 1928 р. Менше аніж за рік, Клайман, опанувавши російську мову, працювала журналісткою. Влітку 1932 р. Ріа, разом з двома американками, здійснила кількатижневу подорож. Вони відвідали Харківщину, Донбас, Кубань. По дорозі жінки не лише стали свідками гноблення та нещадного голоду, що було особливо очевидним серед селян південного сходу України та на Кубані, але й мали змогу побачити охоплені голодом землі. Ріа задокументувала чимало подробиць побаченої ситуації. Цю подорож журналістка назвала мандрівкою «голодним краєм». Наприкінці вересня 1932 р. Рію Клайман депортували згідно вимогам комуністичного режиму. Репортерку звинувачували у наклепах. Після депортації з СРСР, Клайман написала докладний звіт про свою поїздку, частина якого була оприлюднена на початку листопада 1932 р. в газеті «Daily Express». Клайман не стримувала себе у висловленні обурення неймовірними звірствами, вчиненими радянською державою. Вона викривала кремлівські брехливі заяви про «побудову багатого і сучасного суспільства загальної рівності».

Отже, Ріа Клайман стала однією з перших іноземних журналісток, що познайомилася не з пропагандистською стороною радянської дійсності, а побачила правду реального життя – Голодомор та репресії. Вона не побоялася написати про побачене.

Світова спільнота дізналася про радянську повсякденність, сповнену страхом, муками голоду, знущаннями над людською гідністю.

В розпал Голодомору іноземним журналістам фактично заборонили в'їзд до СРСР. До СРСР допускалися лише потенційні симпатичні СРСР. До їх складу зарахували й журналіста «The Manchester Guardian» Малькольма Маггеріджа. Працюючи в англійській газеті та симпатизуючи соціалістичній ідеології, він наочно спостерігав та критикував економічну політику англійського уряду, завдяки цьому йому було дозволено більше, аніж іншим західним кореспондентам, у тому числі й у плані пересування СРСР. Під час візитів до різних регіонів, він констатував, що внаслідок більшовицької політики хлібні райони охоплені голодом. Причину цього він вбачав у колективізації. «Голод – це слово, яке я чув скрізь. Селяни благали перевезти їх бодай на одну станцію, подеколи їхні тіла опухали від браку харчів, і це було жахливе видовище», – писав Маггерідж у статті «Голод в Україні. Нещасні землероби», що вийшла у «The Manchester Guardian» 27 березня 1933 р. У більш пізніх інтерв'ю, Маггерідж висловлював тверде переконання, що голод в Україні мав штучний характер. Він був навмисне спланований та став наслідком сталінської колективізації (Люди правди: Малкольм Маггерідж. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://old.uinp.gov.ua/news/lyudi-pravdi-malkolm-ma-eridzh>).

Речником правди про Голодомор став валлійський журналіст Гарет Джонс. Він був в Радянському Союзі двічі: у 1930 та 1931 р. У липні 1931 р. Гарет Джонс та Х. Л. «Джек» Хайнц II знову відвідали УСРР, зокрема Дніпробуд. Коли Джонс вирушив у сільську місцевість, щоб оглянути стан колективізації, то виявив, що населення піддається жорстокому переслідуванню. У березні 1933 р. Г. Джонс, після відвідування УСРР, опублікував на шпальтах «The Manchester Guardian» репортаж про голод в Україні. Він спирався на власні враження, сформовані під час зустрічей із мешканцями сіл Харківщини, які були приречені на смерть від голоду. Джонс описав села, уражені голодом. В листі до батьків він зазначав: «Голод практично скрізь. Мільйони помирають від нього» (Гарет Джонс повертається в Україну. День, 2016, 28 листопада).

Агенти ДПУ затримали Г. Джонса. За кілька днів його було депортовано з СРСР та оголошено персоною «нон грата». Згодом Джонс опублікував в європейських засобах масової інформації понад 20 статей про великий голод в Україні. Г. Джонс, який оприлюднив правду про Голодомор, загинув за день до свого тридцятиліття. За

загадкових обставин він був викрадений і розстріляний ОДПУ у Маньчжурії.

Отже, іноземні репортери знали про голод в Україні. Сталін та його оточення категорично заперечували смерті мільйонів людей від голоду. Запроваджувалася жорстка інформаційна блокада, здійснювалися маніпуляції публічною думкою, за оприлюднення інформації про голод в Україні, карали репресіями. Проте, незважаючи на пресинг та залякування, ряд журналістів не побоялися сказати правду про Голодомор в УСРР. Світ дізнався про злочин Сталіна.

UDC 94(477)"1930/1980":341.485:612.391:[001.99:329.15]

Roman Moldavskij,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6893-6620>,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,

Senior Research Fellow,

Department of Oral History of the Holodomor,

National Museum of the Holodomor-genocide,

Kyiv, Ukraine

e-mail: mold_1@ukr.net

Inna Shugalyova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2397-0611>,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,

Senior Research Fellow,

Department of Holodomor and Artificial Mass Famines Research,

National Museum of the Holodomor-genocide,

Kyiv, Ukraine

e-mail: shug_im@ukr.net

SPOKESPERSONS OF THE TRUTH ABOUT THE HOLODOMOR IN THE WORLD: R. KLIMAN, M. MUGGERIDGE, G. JONES

The activities of those who told the truth about the Holodomor – R. Kliman, M. Muggerridge, G. Jones – are considered by the authors. Risking their lives, they were not afraid to tell the world about the criminal nature of Soviet policy and the Holodomor in Soviet Ukraine.

Keywords: foreigners, reports, technologies, Soviet propaganda, European community, truth about the Holodomor.

УДК 94"1933"(477)+94(903)

Москалець Олександр Володимирович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6441-7647>,

молодший науковий співробітник,

відділ міжнародної інформації та зарубіжних зв'язків,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: amoskal@ukr.net

ПЕРЕОСМИСЛЮЮЧИ ДОРОБОК ГАРЕТА ДЖОНСА

Зроблено порівняльний аналіз тла журналістської діяльності валлійського журналіста Гарета Джонса в СРСР та УРСР в 1930–1933 рр. та сучасних умов, в яких існує медіа-простір Росії, зорієнтований на закордонну аудиторію.

Ключові слова: Голодомор, преса, Україна, СРСР, Росія, Велика Британія.

Аналізуючи спадок Гарета Джонса важко утриматися від певних міжчасових аналогій та асоціацій з сьогоднішнім днем. Адже оцінюючи його внесок у журналістику, ми не можемо не брати до уваги того, що і теперішні умови не були б для цього журналіста сприятливими для роботи в Росії. Стан свободи слова в Російській федерації, тамтешнє трактування прав людини, інститут цензури, репресії проти іншомислення, панівні історичні концепції не просто залишаються схожими на ті, які існували за радянської доби 90 років тому. Вони набули страхітливих езуїтських модифікацій і отримали нове життя в умовах війни. Тому зараз важливо навести порівняльну характеристику сьогоднішнього стану справ і аналогічних протидій і дискусій, які точилися в часи Гарета Джонса. Такий погляд дозволить нам зрозуміти актуальність зробленого Гаретом Джонсом та осмислити його постать як певний орієнтир, який досі залишається важливим для нас.

Говорячи про протиріччя в баченні українського питання між Заходом і Україною, варто брати до уваги розбіжність базових підходів. Спробуймо порівняти тенденції та закономірності цих підходів, які існували в світі на початку 1930-х років з тими, які існують зараз, рівно через 90 років по тому. Крім цілком зрозумілих відмінностей, ми побачимо, що для певної частини учасників дискусії риторика залишилася майже незмінною з тих часів. Це не є парадоксальним, адже дистанція між справжнім станом справ і тим,

що тиражується за межами України у вигляді медіа-продукту і сьогодні є чималою. У чому ж причини такої стійкої віддаленості?

Довічна прірва нерозуміння виникла через те, що, по-перше, зарубіжні ліві симпатика колишнього СРСР і теперішньої Росії самі ніколи не мали такого сусіда як Росія. Вони ніколи не переймалися тими проблемами, з якими постійно стикаються громадяни країн, які межують з Росією. По-друге, ніхто з них не знав росіян по-справжньому. Вони могли бачити лише дипломатів, артистів, туристів, читати російських письменників, але ніколи не мали нагоди виявити для себе глибинну сутність російського менталітету в усіх його виявах – і за монархічної доби, і на етапі насильницького експорту комунізму, і в теперішню епоху фашизації Росії. Вони не лише не бачили росіян очима їхніх сусідів, але не знали їх взагалі. Їм був відомий лише міфологізований в книжках образ Росії або, якщо казати про сьогоднішній день, перед ними постає образ Росії, створений зусиллями потужної зовнішньої пропаганди Кремля. Ані той, ані інший образи не мають нічого спільного з реальністю, хоча для багатьох залишаються головними джерелами формування думки про Росію за кордоном. По-третє, жодному з лівих опонентів українства не доводилося бодай одного дня побути власне українцем. Аби відчувати історію своєї держави і свого народу не як запозичену з книжок сукупність окремих фактів, а як родинну пам'ять поколінь, як досвід, за який заплачено кров'ю предків. Ставлення росіян до українців та інших своїх сусідів (білорусів, грузинів, громадян країн Балтії, тощо), а також до так званих національних меншин всередині самої Росії ніколи не можна ототожнювати зі ставленням росіян до решти зовнішнього світу. Великою оманю було б видавати образ сучасного імпозантного політика або колишнього радянського гостя, скутого безліччю упереджень, за сутнісний вигляд росіянина. Якщо ж казати про весь попередній період, який знаходиться за межами останніх ста років, Західна півкуля взагалі не мала чітких відомостей про Росію та Україну, та й не дуже ними цікавилася. Тим часом, і тоді, і раніше кожна генерація українців встигала по-своєму відчувати вплив «старшого брата» і переконатися в тому, що собою насправді являє загадкова «російська ідея». Будь-який народ у далекому зарубіжжі, а тим більше – по той бік океану цілковито позбавлений такого скорботного досвіду. А відтак – не може мати обґрунтованих суджень щодо «російської ідеї» та законів «російського світу». Проте це не заважає представникам лівих сил навіть у далекій Латинській Америці досі мати свої химерні уявлення про правомірність позиції

Росії. Хоча в цьому випадку такі судження є чимось на кшталт сучасної версії соціалізму-утопізму.

Спробуємо тепер поглянути на проблему зсередини і з'ясувати, за якими критеріями можна співставити не лише зміни в зовнішніх інтерпретаціях подій в Україні початку 1930-х років, а умови, в яких існувало тодішнє імперське інформаційне поле в СРСР і механізми сьогоденної пропагандистської машини Кремля. Міра утисків з боку державної системи в самій Росії змінилася мало, і за всі 90 років це ніколи не йшло на користь Україні: ані під час усіляких «відлиг», ані після втрати Росією своїх колоній. Аби уникнути безпідставних узагальнень, вдамося лише до двох прикладів.

Перший з прикладів цілковито стосується журналістики. Звернімося до телевізійного інтерв'ю, яке в 2008 році дав київському журналісту Дмитру Гордону відомий російський актор українського походження Василь Лановий (1934–2021), який прославився завдяки участі в московських фільмах. Йому було поставлене запитання про Голодомор. І раптом улюбленець публіки, який інколи навіть цитував у ефірі українські вірші, миттю перетворився на відданого сталініста. Він завченими фразами почав усерйоз доводити, що Голодомор було спричинено винятково природними умовами і неврожаєм у певних областях СРСР. Після чого з усмішкою заявив, що навмисне голод ніхто не влаштував, а також підкреслив, що його предки з Одещини в ті часи не голодували. Ось як легко притомна доросла людина, чий мозок пройшов через московську м'ясорубку, цілковито позбулася власної національної пам'яті. Під час цієї відповіді Ланового Гордону ми спостерігали не зіткнення різних епох чи поколінь. Це було зіткнення двох менталітетів, з яких один походить з живої людської пам'яті, а другий є мертвонародженим, штучним імперським кліше. У даному випадку перемиг другий. Це і є саме той «холерний вібріон брехні», який постійно уражає не лише мізки жителів колишньої радянської імперії, а й деякі довірливі гарячі голови західних учених і журналістів. Для сьогоденного покоління внутрішніх манкуртів не потрібні нові щиро спонсоровані Уолтери Дюранті. Справу Дюранті вже зроблено давно і надійно. Хоча, попри це, гібридні інформаційні технології сьогоденної Росії прогресують і залишають далеко позаду дозовані показові викиди брехні зразка 1930-х. Їхня смертоносна машина і сьогодні здатна поглинати таких як Гарет Джонс.

Тепер доречно навести другий приклад. Не секрет, що фільм польської режисерки Агнешки Голланд про діяльність Гарета Джонса,

відомий у нас під назвою «Ціна правди» (2019), заборонено для показу в Росії. Під час його закритого перегляду в жовтні 2021 року в офісі московської правозахисної організації «Меморіал», до приміщення вдерлися невідомі в масках і зірвали сеанс, наказавши всім лягти на підлогу і агресивно вигукуючи лозунги. Відділок поліції знаходився поряд, але викликаний глядачами наряд прибув з великим запізненням і повернув усю справу проти самого «Меморіалу», у якого наступного дня розпочалися штучно ініційовані проблеми з податковими перевітками. Це ніщо інше, як іще одна паралель між тодішньою епохою і сьогоднішнім. Отже, і зараз Гарет Джонс не має права голосу в Росії.

Таким чином, говорити про таких постатей як Гарет Джонс можна і треба доти, доки існує цинічна і антигуманна російська влада, яка в усі епохи загрожувала і загрожує існуванню Української держави. Ім'я Гарета Джонса і сьогодні залишається зброєю і знаменом у боротьбі з цією загрозою.

UDC 94”1933”(477)+94(903)

Oleksandr Moskalets,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6441-7647>,

Junior Researcher,

International Information and Foreign Relations Department,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: amoskal@ukr.net

RETHINKING THE LEGACY OF GARETH JONES

A comparative analysis of the background of the journalistic activity of Welsh journalist Gareth Jones in the USSR and Ukrainian SSR in 1930–1933 and the modern conditions of the Russian media space, oriented towards the foreign audience, is carried out.

Keywords: Holodomor, press, Ukraine, USSR, Russia, Great Britain.

УДК 94:341.485(477)»1932/1933»

Свинаренко Наталія Олександрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8972-0025>,

кандидатка історичних наук, доцентка,

кафедра українознавства і мовної підготовки іноземних громадян,

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця,

Харків, Україна

e-mail: Nataliia.Svynarenko@hneu.net

ПРЕСА ГАЛИЧИНИ (1932–1933) ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ГОЛОДУ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ

Розглянуто питання поверхневого аналізу змісту преси Галичини у 1932–1933 рр. стосовно висвітлення проблем голоду на території радянської України та спроби дати йому історичну оцінку. Доведено, що преса Західної України у 1932–1933 рр. активно повідомляла своїх читачів про хід голоду на території радянської України.

Ключові слова: голод 1932–1933 рр., радянська Україна, часописи, друковані органи УГКЦ, львівська преса.

Проблема опису подій Голодомору (1932–1933) на території радянської України та спроби їх історичної оцінки знайшли своє відображення на шпальтах газет Галичини того часу. Метою даної роботи є короткий аналіз змісту преси Галичини у 1932–1933 рр. стосовно висвітлення проблем голоду на території радянської України та спроби надати йому історичної оцінку.

До переліку такої літератури треба віднести: одну з найвпливовіших львівських газет «Наш прапор», католицькі видання УГКЦ «Нова Зоря» та «Христос – наша сила», провідний і найстаріший часопис «Діло», культурно-просвітницький часопис «Свобода», політично-агітаційний – «За Україну», спортивний – «Гарт», жіночий – «Мета», позапартійні – «Новий час», «Наш клич», «Громадський голос» та ін.

Як приклад, дослідник Володимир Кіт у праці «Роль Української греко-католицької церкви в допомозі голодуючим УРСР у 1932–1933 роках» (2008) досить детально проаналізував публікації того часу зазначивши, що на сторінках «Нової Зорі» друкувалися статті про голод на Великій Україні, зокрема такі: «З краю», «Страшний голод в СРСР», «Голод і редукації на Україні», «Нищать українську націю», «Страшні події на Україні», «Биймо в дзвін та

тревогу!», «Жахливі вісти з «раю»: 10 мільйонів людей загинуло з голоду», «Всенародне повстання на Вел. Україні?», «Людодїство на Україні», «Голод на Україні», «Св. Отець голодним в ССРСР», «Безмежне горе і людодїство на Україні», «Міжнародний Комітет Допомоги голодуючим на Україні та в ССРСР», «Не пускають кореспондентів на Україну», «У Хвилі Народного Горя» та ін.

Дослідник Володимир Кіт, вивчаючи зміст тодішньої церковної преси 1933 р. Українського католицького союзу – «Мета» та «Христос – наша сила», вказує на те, що чи не в кожному номері газети «Мета» публікувалася інформація про події, пов'язані з голодом на Україні. Серед заголовків варто згадати такі: «Український Громадський Комітет Допомоги страждальній Україні», «На фронт допомоги Великій Україні», «Україна в передсмертних судорогах», «Картини з большевицького пекла» та ін. На той складний історичний період, оцінюючи ступінь реалізації національних прав українців, які перебували під владою Польщі, УГКЦ активно цікавилася і життям громадян радянської України. Також, В. Кіт зазначає, що усвідомлюючи розмах цього великого злочину радянської влади у Наддніпрянській Україні, УГКЦ всіляко засуджувала Голодомор та повідомляла про це католицьким європейським осередкам у різні країни світу.

У науковій праці «Львівська українська преса про голодомор в УСРСР» (2006) польського історика Роберта Кушнежа розкрито спроби львівської преси спростувати поширений на Заході пропагандистський штамп «більшовицького раю» в Україні. На шпальтах газет розміщувалася інформація про реальне безвихідне пекельне становище українських селян. Проте більшість європейців, завдяки роботі Е. Ерію, під впливом більшовицької пропаганди називав голод в Україні містичною вигадкою німців.

Подібні факти знайшли своє підтвердження і в інших роботах. Зокрема, згідно з думкою Ярослава Папуги, як викладено у його роботі «Ставлення Заходу до голодоморів 1932–1933 рр. (за матеріалами львівської преси)» (2011). Матеріали львівської преси дають можливість дійти висновку, що керівництво більшості європейських країн мало достатньо інформації про Голодомор, однак не хотіло через українське питання погіршувати свою міжнародну політику з Кремлем. Серед великих держав лише політики Німеччини, зазначає Я. Папуга, виступили на захист голодуючих людей, натомість це надало аргументи прихильникам комуністичного режиму, які стверджували, що Голодомор – це нацистська вигадка.

Однак ще більші світоглядні зміни відбулися у поглядах тих українців, які піднялися на захист постраждалих співвітчизників. Оскільки проти Москви виступили насамперед праві політичні сили на Заході, то збільшився їх авторитет серед учасників акції порятунку. Посилилося також розчарування в демократичних країнах Заходу, офіційні представники яких фактично проігнорували повідомлення про трагедію.

Таким чином, преса Галичини 30-х рр. ХХ ст. є одним з багатьох елементів, котрі допомагають нам побачити ставлення українців (і не тільки) того регіону до одного з найбільших злочинів сталінського режиму. У той час видавалася достатня кількість різнопланових часописів, орієнтованих на різного читача. Ці тексти за своїм змістом були цікаві широкій аудиторії читачів. Особливе місце серед них займали видання УГКЦ. Католицька преса відразу зайняла активну громадську позицію і висвітлювала досить регулярно хід подій цієї страшної історичної події в житті українського народу. Переважно газетні статті про Голодомор 1932–1933 рр. носили яскравий емоційний елемент; повідомляли про кричущі випадки більшовицьких безчинств, особливо за проведення політики колективізації сільського господарства.

UDC 94:341.485(477)»1932/1933»

Nataliia Svyrenenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8972-0025>,

Candidate of Historical Sciences, Assistant Professor,

Department of Ukrainian Studies and Language Preparation of Foreign Citizens,

S. Kuznets Kharkiv National University of Economics,

Kharkiv, Ukraine

e-mail: Nataliia.Svyrenenko@hneu.net

THE GALICIAN PRESS OF (1932–1933) AS A SOURCE FOR INVESTIGATING THE ISSUE OF FAMINE IN SOVIET UKRAINE

The issue of superficial analysis of the content of the Galician press in 1932–1933 regarding the coverage of the famine problems in Soviet Ukraine is considered and attempts to provide it with a historical assessment are carried out. It is proved that the press of Western Ukraine actively informed its readers about the course of the famine in the territory of Soviet Ukraine in 1932–1933.

Keywords: famine 1932–1933, Soviet Ukraine, periodicals, printed organs of the UGCC, Lviv press.

УДК 929+94(477+410)

Тимченко Віктор Миколайович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5515-1872>,

кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник,

відділ міжнародної інформації та зарубіжних зв'язків,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: tim_vic@ukr.net

ГАРЕТ ДЖОНС: ПРИКЛАД БОРОТЬБИ ПРЕСИ ПРОТИ ГЕНОЦИДУ

Представлена постать валлійського журналіста Гарета Джонса – викривача Голодомору 1932–1933 рр. як один з прикладів боротьби преси 30-40-их років ХХ століття проти несправедливостей та геноцидів, у чому особливо відзначилася преса Нью-Йорка.

Ключові слова: Голодомор (1932–1933 рр.), Гарет Джонс, валлійський журналіст, західна преса, преса Нью-Йорка.

ХХ-те століття – доба журналістів, час влади преси: через поширення друкованої інформації на широкі маси народу така влада починає грати велику роль. Якщо у якийсь частині світу чинилися несправедливості, журналіст своїми розслідуваннями та словом міг запобігти цьому. У 30-40-их роках ХХ-го століття було немало прикладів рятувань представниками засобів масової інформації багатьох людей і навіть народів від переслідувань за національною ознакою. Особливо відзначилася у цьому преса Нью-Йорка (США).

Один з таких прикладів – викриття валлійським журналістом Гаретом Джонсом Голодомору в Україні у 1932–1933 роках на шпальтах багатьох англійських (Манчестера: «The Manchester Guardian», Лондона: «Financial Times») та американських (Нью-Йорка: «The New York Evening Post», Лос-Анджелеса, Бостона) газет. Можливо, цей розголос полегшив долю українців, які страждали. Але правда дорого коштувала діячеві: вважають, що загибель журналіста у молодому віці від рук бандитів у Внутрішній Монголії була справою НКВС та невдоволеною критикою радянської влади.

Валлієць Гарет Джонс переслідування українців з боку радянської влади (росіян) порівнював з переслідуваннями валлійців (корінного народу Британії кельтського походження) з боку англійців (англо-саксонських завойовників германського походження).

Можливо ця подібність долі валлійського та українського народу надихнула діяча встати на бік українців, адже більшість його колег із Заходу замовчували Голодомор на Україні, бо Сполучені Штати Америки були у ті часи тісно пов'язані і навіть у якійсь мірі залежні від Радянського Союзу економічно, зокрема, від експорту українського зерна. Адже у США у ті часи вирувала Велика депресія, а Радянський Союз у великих масштабах будував свою важку промисловість через замовлення американським компаніям. Але за такі гігантські замовлення треба дуже багато платити: платив Радянський Союз зерном, особливо українським. Отже, як США, так і Радянському Союзу було необхідно дуже багато зерна: Америці – щоб подолати Велику депресію, а більшовикам – на будівництво великої промисловості. Існує думка, що Голодомором радянська влада давила українські національні рухи. Отже, цей злочин вирішував як питання боргів перед Америкою, так і питання боротьби з національним рухом.

Через це постать цього валлійця стала героїчною та отримала світове визнання та шанування, зокрема його хоробрість їздити у віддалені землі, де більшовики могли легко помститися журналісту за правду: у своїй статті «Famine Man Made. Soviet Collective Farm Move Caused Famine in Russia. Human Factor Ignored in Five-Year Plan» (у перекладі з англійської мови: «Голод був зроблений людиною. Радянська колективізація призвела до голоду у Росії. Людський фактор ігнорується у п'ятирічці») надрукованому у «Boston Sunday Advertiser» 11 червня 1933 р. Гарет Джонс заперечував основне радянське положення, що причиною голоду на Україні став неврожай (https://web.archive.org/web/20120127081415/http://www.colley.co.uk/garethjones/soviet_articles/soviet_manmade_famine.htm). У наступній статті «'Reds let peasants starve' –Famine Found Even in Large City in Ukraine» (у перекладі з англійської мови: «Червоні допустили мор селян – голодує навіть велике місто на Україні») надрукованому у газеті «Los Angeles Examiner» від 14 січня 1935 р. діяч писав, що голод сягнув навіть Харкова (https://web.archive.org/web/20120203122032/http://www.colley.co.uk/garethjones/soviet_articles/hearst3.htm).

Отже, викриття Гаретом Джонсом Голодомору в Україні у 1932–1933 роках стало великим героїчним прикладом боротьби за правду та рятування цілого народу. Він пішов не тільки проти більшовиків, а й проти багатьох сил у США, які були зацікавлені в тісних економічних зв'язках з Радянським Союзом через необхідність

подолати Велику депресію. Але вихід з економічної кризи не робиться за рахунок загибелі багатьох людей. Таке співчуття стражданням українського народу з боку Гарета Джонса пов'язують з валлійською національністю діяча: представники його корінного народу також сильно потерпали від переслідувань з боку пануючих у Британії англійських завойовників.

UDC 929+94(477+410)

Viktor Tymchenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5515-1872>,

Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate,

International Information and Foreign Relations Department,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: tim_vic@ukr.net

GARETH JONES: EXAMPLE OF THE STRUGGLE AGAINST GENOCIDE

The article reveals identity of Gareth Jones, a Welsh journalist, who highlights the Holodomor (1932–1933) in Ukraine. His battle against genocide of Ukrainians was an example of the struggles of press against injustices in 30–40-ies of XX century.

Keywords: Holodomor (1932–1933) in Ukraine, Gareth Jones, Welsh journalist, Western press, press of New-York.

УДК 070(4):94-056.253(477)»1932/1933»+070(410)»19»:929 Джонс Гарет

Філімончук Леся Олександрівна,

ORCID <https://orcid.org/0009-0006-9436-4308>,

головна бібліотекарка,

відділ міжнародної інформації та зарубіжних зв'язків,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: filimonchuk@nbuv.gov.ua

ПУБЛІКАЦІЇ ПРО ГАРЕТА ДЖОНСА НА ШПАЛЬТАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПРЕСИ

Розкрито значення та роль записів про Голодомор в Україні відомого валлійського журналіста Гарета Джонса, а також публікацій про нього на сторінках європейської преси як про викривача злочинів радянської влади проти населення України. Проаналізовано вплив цих статей на усвідомлення

світовою спільнотою подій, що відбувалися в Україні у 1932–1933 рр., коли влада СРСР здійснювала геноцид населення шляхом штучно створеного голоду.

Ключові слова: Голодомор (1932–1933 рр.), Гарет Джонс, валлійський журналіст, західна преса.

Сьогодні особливо актуальним є висвітлення подій Голодомору та внесок окремих постатей у розкритті цих страшних подій. Дослідження записів валлійського журналіста Гарета Джонса та їх транслявання в європейській пресі дають змогу краще зрозуміти значення його журналістських матеріалів у контексті історичних подій, зокрема щодо впливу на формування світового сприйняття Голодомору в Україні. Роль журналіста Гарета Джонса у розкритті правди про Голодомор і залучення уваги світової громадськості є надзвичайно важливою для збереження пам'яті про ті страшні події, тому наукова розвідка сприятиме підвищенню інтересу до подій минулого та збереженню пам'яті про Голодомор як трагічний етап історії українського народу.

Основну увагу зосереджено на статтях про Г. Джонса, розміщених на сторінках популярного французького періодичного видання «Le Monde» (<https://www.lemonde.fr/>) та німецькому електронному інформаційному ресурсі <https://www.journalistenfilme.de>. Вивчається їхнє змістовне наповнення, доказові джерела, якими користувалися журналісти, а також ступінь впливу цих публікацій на світову спільноту.

У французькій газеті «Le Monde» було опубліковано декілька статей, присвячених трагічним подіям, які відбувалися в Україні в 1930-33 рр., так в номері від 17 квітня 2023 р. вийшла стаття Antoine Germa і Guillaume Ribbot в якій, зокрема, зазначається таке: «Настав час офіційно визнати роль репортера Гарета Джонса як викривача. Валлійський журналіст намагався привернути увагу громадськості до штучного голоду, спричиненого Сталіним в Україні в 1930-х роках, але решта представників його професії поставилася до його роботи з презирством. 10 березня 1933 р. валлійський репортер Гарет Джонс вибрався з вагона потяга на території України, куди тоді не пускали іноземних журналістів... Розмовляючи з селянами, які йому траплялися, Джонс неодноразово чув дві речі: «Немає хліба». «Всі опухли». Після того, як його зупинила міліція на невеликій залізничній станції, Джонс помчав назад до Англії і написав статтю, яка була опублікована в лондонській газеті Evening Standard 31

березня. Він просто виконував свою роботу журналіста. Джонс перевіряв свою інформацію на місцях, опитуючи безпосередніх свідків голоду, а його західні колеги залишилися в Москві й із задоволенням повторювали офіційні заяви Кремля. Йшло організоване забуття (<https://www.lemonde.fr/>).

Незважаючи на зусилля Джонса, світ вирішив проігнорувати голод, який забрав 7 млн радянських жертв, у тому числі 4 млн українців, 1,5 млн казахів і стільки ж росіян. Відомий московський кореспондент з *New York Times* Уолтер Дюранті, який щойно отримав престижну Пулітцерівську премію за свої блискучі статті про політику Сталіна, висловив критику щодо викриттів Джонса, аргументуючи, що хоча погане управління колективним господарством призвело до хаосу в радянському харчовому виробництві, фактичного голоду чи смертей від голоду немає, але є поширена смертність від хвороб та недоїдання. Інші іноземні кореспонденти, прагнучи залишити дозвіл на роботу в СРСР, також полишили Джонса без підтримки. Американський журналіст Ю. Лайонс у своїй книзі «Призначення в утопії» 1937 р. з цього приводу зазначив таке: «Кинути Джонса було такою ж неприємною роботою, як і будь-кому з нас, ми роками жонгливали фактами, щоб догодити диктаторським режимам» (Lyons E. *Assignment in Utopia*. London, 1937, 658 p.).

Джонс не здавався і написав ще двадцять з гаком статей на цю тему, але світ відмовився слухати. Західні країни, які все ще переживали економічну кризу 1929 р., налякані нацистською Німеччиною, але, перш за все, не бажаючи обходитися без дешевої пшениці, імпортованої з СРСР, підтримували зручну змову мовчання. Лоуренс Колліер з Міністерства закордонних справ Великої Британії зауважував, що вони мали інформацію про голод в Україні, але не хотіли розголошувати це публічно, оскільки це могло б нашкодити відносинам з радянським урядом (*The Foreign Office and the Famine: British Documents on Ukraine and the Great Famine of 1932–1933*. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/13544/file.pdf>).

12 травня 2022 р. вийшла стаття Thomas Wieder та Jérôme Gautheret «Україна: придушена трагедія великого голоду 1932–1933 рр.», в якій також йдеться про розвінчування інформації про наявність голоду в Україні та нівелювання журналістських досліджень І. Джонса, зокрема згадується відвідання СРСР незмінним мером Ліона, лідером лівої Радикальної партії та колишнім президентом Ради (еквівалент прем'єр-міністра) Едуардом

Герріотом (Edouard Herriot). Зазначено, що 13 вересня 1933 р. Герріот повернувся з незвичайної подорожі, оскільки це був перший випадок після Жовтневої революції 1917 р., коли політичний лідер такого масштабу мав можливість відвідати батьківщину комунізму, землю, про яку давно ходили тривожні чутки. Як тільки він вийшов з потяга, йому відразу задали питання: чи був в Україні голод? На що той відповів, що Україна йому видалась процвітаючою, як «сад у повному врожаї із чорною родючою землею процвітанья».

Отже, записи валлійського журналіста Гарета Джонса, а також публікації про нього як про викривача злочинів радянської влади проти населення України на сторінках європейської преси мають вагомe значення в контексті висвітлення трагічних подій Голодомору в Україні. Він залишається героєм в історії журналістики та України загалом, життя Джонса стало прикладом для шукачів правди та захисників прав людини. Завдяки різноманітним ініціативам та вшануванням, ми забезпечуємо збереження світлої пам'яті про цього видатного журналіста за його незмінний внесок у збереження історії та гідності людства.

UDC 070(4):94-056.253(477)»1932/1933»+070(410)»19»»:929 Джонс Гарет

Lesia Filimonchuk,

ORCID <https://orcid.org/0009-0006-9436-4308>,

Senior Librarian,

International Information and Foreign Relations Department,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: filimonchuk@nbuv.gov.ua

PUBLICATIONS ABOUT GARRET JONES IN THE COLUMNS OF THE WESTERN PRESS

The significance and role of records about the Holodomor in Ukraine by the renowned Welsh journalist Gareth Jones, as well as publications about him in the columns of the European press, portraying him as an expositor of the Soviet regime's crimes against the Ukrainian population, are revealed. The influence of these articles on the global community's understanding of the events that occurred in Ukraine in 1932–1933, during which the Soviet authorities executed genocide against the *population through artificially induced famine, is analyzed.*

Keywords: Holodomor in Ukraine, Gareth Jones, Welsh journalist, European press.

РОЗДІЛ 12

ДАВНЄ УКРАЇНСЬКЕ КНИГОВИДАННЯ В ОПТИЦІ СЬОГОДЕННЯ: ДО 450-ЛІТТЯ ЗАСНУВАННЯ ПЕРШОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДРУКАРНІ ІВАНА ФЕДОРОВИЧА У ЛЬВОВІ

УДК 094:271.2-24(477.83-25-82)»1574»

Бондар Наталія Петрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7010-5893>,

кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця,

завідувачка відділу,

відділ стародруків та рідкісних видань,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна,

e-mail: bondarnat@ukr.net

ЛЬВІВСЬКИЙ АПОСТОЛ – 450: ВИДАННЯ ТА ПРИМІРНИКИ У СВІТЛІ СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПРЕЗЕНТАЦІЙ

Коротко розглянуто примірники Апостола 1574 р. з ранніми провенієнціями з фондів НБУВ та інших збірок. Анонсовано вихід друком факсимільного перевидання пам'ятки. Відзначено електронні копії видання, ювілейні виставки та презентації.

Ключові слова: Львівський Апостол 1574 р., Іван Федорович, українське книговидання, електронні копії, виставки та презентації.

Фахівцями особливо цінуються примірники видань Івана Федоровича, що мають давню історію побутування, пов'язану з колом самого їх книгодрукаря, з діячами Успенського братства, Онуфрієвського монастиря, з гетьманом Г. Ходкевичем і його оточенням у Заблудові та Супраслі, з осередком В. К. Острозького

й острозьких «академіків». Примірників із вкладними чи дарчими записами особисто Івана Федоровича не збереглося, якщо такі й були. Попри те, що нових досліджень і знахідок небагато, напрями вивчення спадщини українського першодрукаря зосереджені на особливостях примірників різних збірок, вивченні історії їх побутування, особливостях оправ, власницьких записах.

Події нинішньої війни та відходу від російської імперсько-радянської спадщини, що зараз сприймається яскраво маркованою «руссією міром», вимагають і трансформації нашого ставлення до діячів і явищ минулого. Зокрема, й постаті Івана Федоровича, що приїхав з Москви, спершу надрукувавши Апостол у 1564 р. саме там. Однак першодрукар сам обрав свою ідентичність, опублікувавши більшість своїй книг на теренах Речі Посполитої, спочатку в Заблудові, а потім у Львові й Острозі. Власну самостійну друкарню він фундував саме у Львові, записавши себе Іваном Федоровичем. Тому намагання віднести львівські й острозькі видання, серед яких львівський Апостол 1574 р., Острозька Біблія 1581 р., Новий Завіт 1580 р., місцеві Букварі, до «московської спадщини», а самим шукати знищену українську дофедорівську, не є ні розумними, ні об'єктивними. Хоча насправді великої кількості спроб у науковому середовищі видалити Івана Федоровича з історії українського книговидання сучасна гаряча стадія російської агресії не викликала.

В контексті відзначення 450-го ювілею початку книговидання у Львові спробуємо виділити коло найцінніших збережених примірників Апостола, на сторінках яких фіксується найдавніша історія їх побутування. Таких примірників небагато. Одразу вкажемо, що примірники, пов'язані особисто із І. Федоровичем, його записами, версткою, пробними аркушами, невідомі, а вони, напевне, були. Не збережені вкладні примірники львівських братчиків і співробітників друкаря, фундаторів друкарень Г. Ходкевича та В. К. Острозького. Немає чіткої інформації й про те, як виглядали оправи примірників як Апостола, так і, пізніше, острозьких видань, насамперед Біблії.

До книг із давньою історією побутування належить примірник Апостола 1574 р. зі збірки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ) Кир.574 із записом від 11 грудня 1575 р. дружини вже покійного на той час гетьмана Григорія Ходкевича Катерини Ходкевичевої, уродженої Вишневецької. Як відомо, саме в Заблудові в маєтності Г. Ходкевича у започаткованій ним друкарні розпочалася післямосковська видавнича діяльність друкарів І. Федорова та П. Мстиславця. Запис засвідчує вклад Апостола

вдовою Г. Ходкевича до Благовіщенського храму Супрасльського монастиря неподалік від Заблудова у пам'ять про померлих чоловіка та двох синів. Вірогідно, що примірник Апостола, де було вміщено посвяту її чоловікові Г. Ходкевичу, К. Ходкевичева-Вишневецька отримала в дарунок безпосередньо від І. Федорова, адже у львівському Апостолі друкар вмістив герб Г. Ходкевича та присвяту своєму покровителю.

Із цим примірником кореспондується примірник Апостола 1574 р. збірки БАН у Санкт-Петербурзі зі вкладним записом до храму Успіння Богородиці в Заблудові вдови заблудівського службеника Сака Улити від 26 квітня 1578 р. Запис вказує, що книгу надано до церкви та підписано строїтелем того ж храму, добрим приятелем І. Федорова, названим у тексті «протопопом ілієнорієм подляським» Нестором Козменичем. Велика вірогідність того, що цей примірник Апостола 1574 р. Улита Сакова отримала від І. Федорова, можливо за посередництва того ж Н. Козменича. Заблудівське коло соратників Івана Федоровича у книжній справі окреслює також й запис у одному з примірників московського Апостола 1564 р.

Найдавніший відомий вкладний запис на примірниках, датований 10 червня 1574 р., тобто виконаний усього через півроку від виходу книжки, вміщено в Апостолі Кир.696 збірки НБУВ із бібліотеки Києво-Софійського монастиря. В записі йдеться про те, що київський міщанин Хоцко Балака жертвує книгу до храму Богоявлення у Коростишеві, маєтності Івана Олізара Волчковича. Х. Балака належав до однієї з найвпливовіших київських міщансько-шляхетських родин XVI–XVII ст., обіймав посади райці й бурмистра міста Києва. Ще один примірник Апостола із раннім записом фіксується в сучасній збірці Державної бібліотеки імені Ф. Сечені (Будапешт). У записі 1581 р. йдеться про купівлю книги Семеном Загорецьким із дружиною Ософією, які вклали книгу до храму Різдва Богородиці в Загорецьку, а також купили дзвін до того ж храму.

Презентують книгу, популяризуючи її серед широкого загалу, і дослідження, й перевидання пам'ятки. Очікуємо цього року виходу факсимільного перевидання львівського Апостола, над яким працює видавництво Ганни Горобець за участю Благодійного фонду імені Бориса Возницького, до підготовки якого мені вдалося долучитися.

Також важливу роль у дослідженні та популяризації віхової пам'ятки відіграють представлені на широкий загал в електронному середовищі копії примірників різних збірок. Примірник Апостола збірки НБУВ Кир.839 розміщено на сайті бібліотеки, як і каталог

із описом усіх видань І. Федорова (Бондар Н. П. Видання Івана Федорова та Петра Мстиславця з фондів НБУВ: дослідження, попримірниковий опис. Київ, 2012). Доступні й інші оцифровані копії – з Бібліотеки князів Чарторийських (Краків, Польща), з Бодліанської бібліотеки (Оксфорд, Велика Британія). Особливості останнього примірника в ранній мистецькій оправі, що потрапив до Британії ще на початку XVII ст., розкриваються в дослідженні С. Волощенко.

Ювілейний 2023 р. ознаменований і виставками, зокрема електронними. В лютому було підготовлено матеріали електронної виставки за фондами ЦДІАЛ «Імпресорське ремесло Івана Федоровича у Львові: продовження місцевої друкарської традиції», де представлено у високій розподільчій якості документи, пов'язані з особою І. Федоровича, організацією друкарні, майновими та фінансовими справами друкаря тощо.

Зворушливо, що відгукнулися на ювілей українського книговидання й британські колеги з Бодліанської бібліотеки, виставивши примірник львівського Апостола 1574 р. зі своїх фондів на загальний огляд. Увагу української спільноти до цієї події привернув у соціальних мережах український історик і релігієзнавець Сергій Шумило. Як написали співробітники бібліотеки у анонсі події: «Будь-хто, хто живе в Оксфорді або відвідує його, повинен завітати до Вестонської бібліотеки, частини Бодліанської бібліотеки Оксфордського університету на Брод-стріт, щоб подивитися на цей Апостол, який виставляється на загальний огляд. Апостол, текст Діянь і Послань, був надрукований у Львові в 1574 році і написаний українською мовою того часу. Які ж ніжні ці сторінки».

Відтак до 450-літнього ювілею пам'ятки світова спільнота підходить й дослідженнями збережених примірників Апостола, підготовкою факсиміле, електронних виставок та повнотекстових копій, доступних для читачів.

UDC 094:271.2-24(477.83-25-82)»1574»

Nataliia Bondar,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7010-5893>,

Candidate of Historical Sciences, Senior Researcher,

Head of the Department,

Department of Ancient and Rare Books,

Institute of Book Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: bondarnat@ukr.net

**LVIV APOSTOLOS – 450:
EDITIONS AND COPIES IN LIGHT OF RECENT RESEARCH AND
PUBLICATIONS**

Copies of Apostolos of 1574 with early provenances from VNLU and other collections are briefly revised. The release of a facsimile reprint of this book monument has been announced. The electronic copies of the edition, anniversary exhibitions, and presentations are observed.

Keywords: Lviv Apostolos of 1574, Ivan Fedorov, Ukrainian book printing, digital copies, exhibitions and presentations.

УДК 090.1(477)(092):027.54(477.411)НБУВ

Бондарчук Анна Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9120-2457>,

молодша наукова співробітниця,

відділ стародруків та рідкісних видань,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: bondarchuknbuv@ukr.net

**КНИГИ З БІБЛІОТЕКИ М. М. ЛОЗИНСЬКОГО
У ФОНДІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Розглянуто книги з особистої бібліотеки М. М. Лозинського, що зберігаються у відділі стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Висвітлено їх тематичний склад та ознаки для ідентифікації зібрання.

Ключові слова: рідкісні видання, М. М. Лозинський, книжкова колекція, ідентифікація.

Бібліофільство в середовищі української інтелігенції набуло особливої популярності в ХІХ – на початку ХХ ст. Склад приватної бібліотеки залежав від сфери діяльності, уподобань і наукових зацікавлень власника. Дослідження приватних книгозбірень дозволяють краще зрозуміти коло наукових інтересів, а також настрої в суспільстві в конкретний період історії. Особливо це стосується книгозбірень політичних діячів, які були активними учасниками процесу українського державотворення на початку ХХ ст. За

радянського періоду у вирі історичних подій приватні книгозбірні часто ставали частиною громадських бібліотек або установ, з плином часу розпорошувались, переміщувались до інших бібліотек, музеїв і освітніх закладів. Така доля спіткала і приватну бібліотеку М.М.Лозинського.

Лозинський Михайло Михайлович (1880–1937) – український правознавець, політичний діяч, дипломат, публіцист, перекладач. Працював журналістом і перекладачем у часописах «Діло», «Гасло», «Рада» та ін. У 1914–1917 рр. брав активну участь у роботі Союзу визволення України. З 1918 р. поринув у політичне життя й всіляко сприяв проголошенню незалежності України. Після поразки національно-визвольних змагань жив і викладав у Європі. В 1927 р. повернувся в радянську Україну, працював у Харківському інституті народного господарства. В 1933 р. М. Лозинського було заарештовано за сфальшованим звинуваченням і засуджено до 10 років трудових таборів. Покарання відбував на Соловках, у 1937 р. розстріляний у Сандормоку.

Відомостей про долю бібліотеки М. Лозинського вкрай мало. Достеменно відомо, що під час переїзду в Україну в 1927 р. власник спочатку залишив свою збірку у Львові. Потім, плануючи працювати у Харківській філії Інституту Марксизму в складі Комісії вивчення революційної боротьби на Західній Україні, просив про допомогу дирекції інституту для отримання дозволу про перевезення своїх книг до Харкова. За це сприяння М. Лозинський обіцяв передати частину бібліотеки інституту. Коли книги вже були в Харкові, за особистими свідченнями М. Лозинського, до бібліотеки інституту, попри його волю, були відібрані найбільш рідкісні та цінні примірники, скоріше за все книги соціально-політичного змісту. На всіх примірниках із печаткою бібліотеки М. Лозинського, які знаходяться у відділі стародруків, є також і печатка Українського інституту марксизму-ленінізму.

За тематикою в частині збірки М. Лозинського, що нині зберігається в НБУВ, переважають книги з кола професійних зацікавлень власника: з права, філософії, політичної думки Європи та України, зокрема праці Б. Грінченка, М. Драгоманова, Д. Антоновича. Велика кількість видань висвітлює проблематику прав людини на свободу та гідні умови праці. Конволют під шифром Р 5536 повністю присвячений страйкам і правам страйкуючих, складається з надрукованих у Львові праць Л. Цегельського, В. Будзиновського та О. Мартовича. Слід зазначити, що на двох примірниках видань творів

О. Мартовича з цього конволюту є дарчі підписи автора, адресовані М. Лозинському і його дружині. Представлена також література про судові процеси, як, наприклад: «Дело павловських крестьян. Лондон, 1902»; переклади політичних праць Л. Толстого українською мовою. Також простежується тематика повалення царизму й історії революційних рухів у Російській імперії. Трапляються й досить цікаві книги, наприклад: книга В. П. Махновця «О Шифрах» (Женева, 1902), в якій пояснюється, як писати таємні листи та перестукуватись у в'язниці. Більшість примірників зібрання М. Лозинського україномовні, надруковані в Україні (Львів, Київ, Чернівці) та Європі (Лондон, Женева) в першому десятиріччі ХХ ст.

Книги зі збірки М. М. Лозинського містять зовнішні особливості, наявність яких дозволяє встановити їх приналежність саме до цієї книгозбірні. Основною атрибутивною ознакою є печатка «З Бібліотеки М. Лозинського». Завдяки цій печатці серед масиву рідкісних видань відділу стародруків НБУВ було виявлено 20 книг із бібліотеки М. Лозинського (Дениско Л. М., Рудакова Ю. К. Книжкові знаки на книгах із колекції рідкісних видань НБУВ. Київ, 2017. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003842>). На одному з примірників (шифр Р 2446) є автограф власника: «М. Лозинський». Під час подальшої роботи з фондом було виявлено ще п'ять книг із печаткою бібліотеки М. Лозинського. Таким чином, у відділі стародруків НБУВ загалом зберігається 25 книг із печаткою бібліотеки М. Лозинського, з них сім конволютів, з урахуванням алігатів збірка становить 61 видання.

При роботі з примірниками було помічено, що, крім печатки, ці книги мають й інші специфічні риси, що дозволяють ідентифікувати їх приналежність до бібліотеки М. Лозинського. Наприклад, рукописний шифр на титульному аркуші. Цей шифр фігурує на всіх (окрім чотирьох) книгах збірки М. Лозинського, на відміну від печатки, яку проставлено, як правило, на першому алігаті конволютів. Наприклад, видання «Страйк і бойкот. Львів, 1904» має шифр «331.89//С-83-С». Рукописний шифр складений, схоже, за класифікацією документів УДК, яка набула популярності на початку ХХ ст. Це свідчить про обізнаність власника книгозбірні з найсучаснішими тенденціями тогочасної бібліотечної справи.

До інших атрибутивних особливостей бібліотеки М. Лозинського належить розміщена на корінці фабрична наліпка білого кольору з синьою рамкою. Корінці невеликих за обсягом

тонких книг у м'якій видавничих обкладинках укріплені чорною або світло-сірою тканиною.

Під час роботи з фондом було виокремлено ще 10 книг, що мають деякі ознаки приналежності до бібліотеки М. Лозинського. Шифри на їх титульних аркушах ідентичні шифрам, розташованим на книгах з печаткою бібліотеки М. Лозинського. Також на них є й інші атрибутивні ознаки: корінець із тканини, наліпка та печатка бібліотеки Українського інституту марксизму-ленінізму. Виявлення додаткових ознак приналежності книг до приватної збірки М. Лозинського може суттєво допомогти в роботі з їх подальшою ідентифікацією.

UDC 090.1(477)(092):027.54(477.411)VNLU

Anna Bondarchuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9120-2457>,

Junior Research Associate,

Department of Ancient and Rare Books,

Institute of Book Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: bondarchuknbuv@ukr.net

BOOKS OF M. LOZYSKY LIBRARY IN THE FOND OF THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

The books from the personal library of M. M. Lozynsky, stored in the Department of Ancient and Rare Books of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, are considered. The thematic composition and signs for identification of the library are displayed.

Keywords: rare books, Lozynsky M. M., book collection, identification.

УДК 094(477.83-25-82)»1574»:027.7(410-81)

Волощенко Станіслав Анатолійович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7081-5358>,

доктор філософії (кандидат історичних наук),

незалежний дослідник,

Львів, Україна

e-mail: stachevskiy@gmail.com

«A BEAUTIFUL COPY»: БОДЛЕЯНСЬКИЙ ПРИМІРНИК АПОСТОЛА (1574) ІВАНА ТЕОДОРОВИЧА

Досліджено примірник Апостола (Львів, 1574) Івана Теодоровича з колекції Бодлеянської бібліотеки, од. зб. В. 21.16. Th. (Оксфорд, Велика Британія). Встановлено, що цей екземпляр потрапив до бібліотеки на початку XVII ст. Книга збережена без втрат, у первинній оправі, виготовленій у Львові.

Ключові слова: Апостол 1574, Іван Теодорович, кириличні стародруки, Бодлеянська бібліотека, Львів, Оксфорд.

Проблематика дослідження культурної спадщини української нації є актуальною та вкрай важливою, особливо тепер, коли проти нашої країни розв'язала війну Російська Федерація (з 2014 р.). З великим болем переживаємо наслідки агресії росіян в Україні: нівелювання законів і звичаїв війни, геноцид, екоцид, примусову депортацію, знищення цивільної, промислової та військової інфраструктури, а особливо руйнацію культурних пам'яток або їх крадіжку. Тому в цей період історії якнайкраще переосмислюються сенси, події, явища, особистості, а також методологічні підходи до потрактування минулого.

Національна спадщина найкраще оприявнюється через артефакти, зокрема книговидавання. У цьому році ми відзначаємо 450 років з дня початку роботи книговидавничого центру у Львові. Його основником був Іван Теодорович, який у 1573 р. започаткував проєкт із видання Апостола (Діань і Послань апостолів) – новозавітної частини Святого Письма. Як свідчить післямова, друк книги був завершений 15 лютого 1574 р. На сьогодні у світі налічується понад 120 примірників. Один із них зберігається в Бодлеянській бібліотеці (Велика Британія, Оксфорд). Доктор Ральф Клемінсон у своєму каталозі кириличних друків охарактеризував його чудовим екземпляром, який дійшов до наших днів майже в первісному вигляді: «a beautiful copy, in almost pristine condition» (Cleminson R. et al. Cyrillic books printed before 1701 in British and Irish Collections. 2000, p. 26).

У липні 2019 р., під час поїздки з доктором Олександром Охріменком до Великої Британії з метою наукового дослідження кириличних рукописів і стародруків опрацьовано цей примірник Апостола 1574 р., який можна назвати ідеальним у багатьох аспектах. Він каталогізований під шифром В 21.16 Th., повністю оцифрований

і доступний для дослідження на порталі бібліотеки (URL: <https://digital.bodleian.ox.ac.uk/objects/e0000725-73ef-41f8-bc8c-43728edf76b9/>).

Екземпляр надійшов до колекції між 1605 і 1620 рр., що засвідчило наукове опрацювання давніх каталогів книгозбірні за 1605, 1620, 1674 і 1738 рр. У каталозі 1620 р. Апостол 1574 р. записаний як «*Lib. Molcovit. & c. ignotę materię, nili forte fit Ritualis*» під шифром Arch. B. 35 (р. 343). Саме цей шифр «B. 35.» був записаний безпосередньо на примірнику вгорі на вільному аркуші верхнього форзаца коричневим атраментом. Уже в наступному виданні каталогу 1674 р. Апостол 1574 р. записаний за сучасним шифром B 21.16 Th.: «*Acta Apostolorum, & quędam ex Epistolis Pauli ac aliorum Apostolorum; cum Liturgicis quibusdam: hifce præmittitur aliquid de Eriphania. – B. 21.16 Th.*» (р. 35–36). Шифр «B. 21.16. Th.», як і попереднє маркування, у тому ж XVII ст. записаний у верхній частині вільного аркуша верхнього форзаца коричневим атраментом. Частину цього шифру продубльовано на корінці та обрізі за допомогою чорнила «16». У першому томі каталогу 1738 р. дослівно повторений бібліографічний запис із видання 1674 р. (р. 59). У межах XVII ст. у верхній частині вільного аркуша верхнього форзаца коричневим атраментом виконано запис, який пояснює зміст книги: «*De i2. Apostolis. / ubi Evangelium prædicabant / & passi sunt.*». Аналіз каталогів посвідчив не лише час потрапляння цього примірника до колекції Бодлеянської бібліотеки, а також про його сприйняття. Вище зазначена ідентифікація кириличного стародруку пов'язана з відсутністю титульного аркуша цього видання. Укладачі каталогів визначили назву книги за її змістом, а вихідні дані про час і місце не вказали, бо не знали, що вони є у післямові.

Бодлеянський примірник дійшов до наших днів у повноті. Він складається з 15 нумерованих аркушів першого рахунку і 264 нумерованих аркушів другого рахунку. У примірнику ідеально збережені герб Григорія Ходкевича (арк. 1 нн. зв.), гравюра євангеліста Луки (арк. 2 зв.), видавничка марка Івана Теодоровича (арк. 264 зв.) та інші елементи художнього оформлення (заставки, ініціали, кінцівки). Книжковий блок не обрізався, відповідно це дає розуміння, яким був першопочатковий розмір аркушів цього видання. Розмір аркуша досліджуваного екземпляра становить 306x195 мм, для порівняння виміри аркуша примірника з Бібліотеки князів Чарторийських у Кракові, який використовувався у храмі, складають 288x190 мм (BCzart., Cim. 27). Аналіз текстового набору засвідчив

варіативність друку в порівнянні з іншими примірниками (Табл. 1). Для співставлення використано екземпляри Апостола 1574 р. з колекції Бібліотеки князів Чарторийських, Гарвардської бібліотеки, Національних бібліотек України та Чехії. У наведеній таблиці показано, що найменше відмінностей бодлеяньського примірника порівняно з краківським і найбільше – з гарвардським.

Таблиця 1

Варіанти друку Апостола 1574 р.

No. арк.	No. рядка	Vod. Lib., B. 21.16. Th.	BCzart., Cim. 27	НБУВ, Кир. 839	Nat. Lib. Czech Rep., R 09/532, T 9291	Harvard Coll. Lib., C 19250
6 нн. зв.	22	повьскрсе ^н ибо	повьскрсе ^н ибо	повьскрсен їбо	повьскрсе нїбо	повьскрсе нїбо
4	14	село кровє. пише ^т бо	село кровє. пише ^т бо	село кровє. пише ^т бо	село кровє. пише ^т бо	село кровє. пише ^т бо
4	23–25	иматєся. и/помолив шеся ... всѣ/хъ, покажи. егоже избра ...	иматєся. и/помолив шеся ... всѣ/хъ, покажи. егоже избра ...	иматєся. и/помолив шеся ... всѣ/хъ, покажи. егоже избра ...	иматєся. и/помоли вшеся ... всѣ/хъ, покажи. егоже избра ...	иматєся. / ипомолив ъшеся ... / всѣхъ, покажи. егоже и ^з бра ...
107 зв.	3	претыкаст ся	пре ^{тм} кається	пре ^{тм} кається	претыкаст ся	пре ^{тм} каст ся
108	24	ва ^м братіє ... въспомина я ва ^м	ва ^м братіє ... въспомина я ва ^м	ва ^м братіє ... въспомина я ва ^м	ва ^м братіє ... въспо ^{мн} на я ва ^м	ва ^м братіє ... въспомин ая ва ^м

Примірник зберігся у видавничій оправі, що засвідчує найперше золоте тиснення на верхній дошці: «АП^ЕЛЬ ТЕТРЬ / Р^ОКУ АФОД» (1574 р.). Аналіз шитків показав, що книга не перешивалася, відповідно, її оправа первинна. Окрім цього, на форзацах добре проглядають водяні знаки, які датуються 1575 р.: герби Лодзя та Тупа Підкова (Львів, 1575: Laucevičius, 1967, № 1839, 2664). Книга зшита на трьох подвійних шнурах. Корінець каширований і глухий. Обріз гравірований рослинно-геометричним орнаментом і вкритий золотом. Дошки оправи (315×205×6 мм) поволочені шкірою світло-коричневого кольору. Вона оздоблена блінтовим, золотим і срібним тисненням із використанням ролів (2 інструменти), кліше (1 інструмент), штампів (6 інструментів). На корінці на другому

проміжку згори приклеєно прямокутну смужку шкіри червоного кольору з тисненням золотом назви: «EVANG. LUCÆ / ETC. / SCLAVONICA» (кінець XVIII ст.).

Екземпляр В. 21.16. Th. із колекції Бодлеянської бібліотеки є перфектним джерелом для вивчення історії видання Апостола 1574 р., а також історії давнього українського інтролігаторства.

UDC 094(477.83-25-82)»1574»:027.7(410-81)

Stanislav Voloshchenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7081-5358>,

Ph.D., Independent Researcher,

Lviv, Ukraine,

e-mail: stachevskiy@gmail.com

«A BEAUTIFUL COPY»: THE BODLEIAN COPY OF THE ACTS AND EPISTLES (1574) BY IVAN THEODOROVYCH

This study is about a copy of the *Acts and Epistles* (Lviv, 1574) by Ivan Theodorovych from the Collection of the Bodleian Library, no. В. 21.16. Th. (Oxford, Great Britain). It was revealed that this copy had been taken to the Library in the at the beginning of 17th century. The book was preserved without loss, in the original binding, made in Lviv.

Keywords: The Acts and Epistles 1574, Ivan Theodorovych, Cyrillic ancient printed books, Bodleian Library, Lviv, Oxford.

УДК 094:003.349](477.84-21-82)»17/18»:27-312.47-526.62-137(477.84-21-81)

Заболотна Наталія Валентинівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2302-959X>,

кандидатка філологічних наук, старша наукова співробітниця,

відділ стародруків та рідкісних видань,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна,

e-mail: zabolotna_n@ukr.net

ВІДОБРАЖЕННЯ ВШАНУВАННЯ ПОЧАЇВСЬКОЇ ЧУДОТВОРНОЇ ІКОНИ БОГОРОДИЦІ В ПОЧАЇВСЬКИХ КИРИЛИЧНИХ СТАРОДРУКАХ

Вшанування Почаївської чудотворної ікони Пресвятої Богородиці у почаївських кириличних стародруках виражалося як у численних публікаціях зображень ікони, так і у включенні духовних пісень на її честь до Богогласника, а описів чудес – до «Гори Почаївської».

Ключові слова: Почаївська чудотворна ікона Пресвятої Богородиці, почаївські кириличні стародруки, українська гравюра XVIII ст., давня українська література.

Почаївська чудотворна ікона Пресвятої Богородиці – одна з найшанованіших в Україні. Звичайно ж, це вшанування знайшло відображення в численних публікаціях друкарні Почаївського Успенського монастиря, на той час унійного, у формах відтворення у гравюрах зображення самої ікони, духовних пісень і поезії на її честь, опису чудес, які відбулися за молитвами перед нею. Матеріалами для розвідки стали почаївські кириличні стародруки з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, описані в ході роботи над науковим каталогом «Кириличні видання друкарні Почаївського Успенського монастиря XVIII – першої третини XIX ст.», автори Н. Заболотна, О. Железняк, Р. Кисельов, поданого до друку до видавництва УКУ 2019 р., на вихід якого з нетерпінням і надією чекаємо.

Значна кількість почаївських кириличних стародруків, починаючи від першої книги друкарні Почаївського Успенського монастиря – Службника 1734 р., – містять зображення місцевої чудотворної ікони. Їх можна поділити на дві групи: ті, що відтворюють тільки ікону, і ті, на яких зображено також стопу Богородиці, Почаївський монастир, чудеса.

Розгляньмо ті з гравюр Почаївської ікони Богородиці, що є у примірниках із фондів НБУВ. Найбільш рання відома гравюра підписана 1733 р., її вміщено у Службниках 1734 і 1735 рр. і Псалтирі 1750 р. На ній у художньому обрамленні зображено власне чудотворну ікону, а нижче – підпис-пояснення до зображення. У невеликій гравюрі авторства Йосифа, підписаній 1734 р., композиція така сама, проте всі компоненти зображення – і лики Богородиці й Божої Дитини, і промені сяйва, що йде від них, і вплетений у рамку рослинний орнамент – роблять сприйняття більш емоційним. Цю гравюру можна побачити в Мінеї 1737 р. У двох виданнях Молитвослова 1793 р. є майстерна копія твору Йосифа, проте різниця відчутна. У Псалтирі 1737 р. бачимо зображення ікони того ж року, внизу гравюри вміщено вид Почаївського монастиря; що

ж дошку використали у Псалтирі 1742 р. Наступне в хронології зображення Почаївської ікони Богородиці опубліковано у Тріоді пісній 1744 р. У Псалтирі 1763 р. є дві різні ілюстрації з чудотворним образом, на першій під іконою вміщено і Почаївський монастир, причому його обриси нагадують західноєвропейську готичну архітектуру, також на цій гравюрі є зображення стопи Богородиці та, в клеймах по боках, чудес у супроводі підписів. Другу ілюстрацію з іконою авторства Йосифа Гочемського було також використано в Мінеї святковій 1777 р.

Як нові, так і давніші зображення Почаївської чудотворної ікони Богородиці з'являлися в почаївських книгах упродовж усієї історії друкарні. Цікаво, що всі ці зображення не є точними копіями ікони, так само й Почаївська обитель на гравюрах постає щоразу в іншому вигляді й архітектурному стилі. Вочевидь гравери мали на меті не скопіювати зображення, а передати його духовний зміст художніми засобами. Напевне, й читачеві був важливий передусім сам факт, що гравюра відтворює чудотворну ікону, навіть якщо він сам побував у Почаєві й міг оцінити відповідність гравюри оригіналу.

Почаївські видання містять також гравюри, що прославляють явлення Богородиці на горі Почаївській. Найбільш рання з них вміщена у Тріоді цвітній 1747 р. Подібна за композицією ілюстрація була опублікована у виданні «Гори Почаївської» 1772 р., для якого, з огляду на дату, і була вирізьблена дошка, а також у перевиданні 1793 р. Ще одна гравюра з тим же сюжетом, але значно масштабніша композиційно, використана в Апостолах 1759 і 1783 рр., її автор – чернець-василіянин підписувався «Manuel I: O. S. V. M.».

При всій художній вартості гравюр і зацікавленні, яке вони викликають, книга – це все ж таки передусім текст. У почаївських стародруках чудотворній іконі присвячені як історично-повістеві твори, так і духовні поезії.

Найповнішим стародрукованим виданням, що оповідає про Почаївську ікону Богородиці та чуда, які сталися через молитви перед нею, є, звичайно ж, «Гора Почаївська», книга, присвячена історії обителі та хроніці чудес. Вийшло друком п'ять кириличних видань «Гори Почаївської»: 1742, 1757, 1772, 1793 і [1815] рр. Останнє з перелічених видань датовано 1803 р., фактичну дату виходу встановлено за текстом: хронологія чудес завершується 1815 р.

Водночас у почаївських стародруках опубліковано численні зображення чудотворної ікони та пісні на її честь. Пісні, що прославляють Почаївську чудотворну ікону Богородиці, вміщені

у згаданій «Горі Почаївській», а також у книзі «Богогласник» (перше почаївське видання датоване 1790 р., перевидавався у Почаєві в 1805 і 1825 рр.) та «Пісні благоговійні» 1806 р. (фактично перевидання «Богогласника»). Згадані твори є пам'ятками української духовної поезії та книжної української мови. У наявних в НБУВ виданнях «Гори Почаївської» – 1772 і 1793 рр., – вміщено дві пісні: «Піснь Пресвятей Діви Матері Божой... о побіді над турками...» («Весело співайте, челом ударяйте...») з нотами та «Піснь друга...» («Пречистая Діво, мати Руського краю»). У «Горі Почаївській» 1815 р. додано ще одну пісню.

Богогласник 1790 (фактично 1791 – за датою на папері) включає вісім творів книжною українською, церковнослов'янською та польською мовами (пісні №№ 110–117 у загальній нумерації творів Богогласника). У книзі їх вміщено в такій послідовності (більшість із цих пісень не мають назв, у такому разі подано тільки перший рядок): Піснь первая Пресвятей Богородиці Чудотворной во святой обители Почаевской, року 1773 Ватиканськими діадимами народноувінчаний, твореніє инока чину С. Василіа В. («Многими усти гласи испусти, вірний народе»), Піснь вторая... («Вселення вся страни, земляне»), Піснь третья Пресвятей Богородиці Чудотворной Почаевской, О преславной побіді ея над турками бившей року Божія 1675 місяця іюля 20 дня («Весело співайте, челом ударяйте»; вміщена в «Горі Почаївській»), Pieśń 4 Najświętszey Pannie Cudotworney Poczaiowskiey, dzieło p. p. x. Kasprowicza, notariusza apostolskiego («Witay Cudowna Matko w Poczaiowie»), Піснь пятая... («К тобі Божія Мати прибігаєм»), Піснь шестая... («Пречистая Діво, мати Руського краю»; вміщена в «Горі Почаївській»), Pieśń 7 Najświętszey Pannie Cudotworney Poczaiowskiey («Panno, oraz Matko Boska, Ruskiego kraiu»), Піснь осмая Пресвятей Богородиці Чудотворной Почаевской о избавленіи помощію ея от повітря мороваго бившаго в літо 1770, твореніє инока чину С. Василіа В. («Нині прославися Почаевска скала»). Більшість пісень опубліковано з нотами, щодо інших зазначено, на який мотив їх належить співати.

Варте уваги невелике – на чотирьох аркушах формату четвірки, – видання «Піснь Пресвятей Діви Богородиці Маріи на пренесеніє чудотворній, народно увінчаний ея икони, от притвора в новую церковь». Твір надруковано паралельно церковнослов'янською та польською мовами і проілюстровано зображенням чудотворної ікони Богородиці. Титул видання містить тільки назву обома мовами, внизу сторінки розміщено віньєтку. Умовне датування здійснено за датою

події перенесення ікони, яку зазначено на титулі, та відповідно «воспівання», очевидно, першого виконання твору. Усі примірники «Пісні Богородиці на пренесеніє єя ікони» НБУВ перебувають у складі видавничих конволютів: вони вставлені до примірників першого видання Богогласника (1790 р.) між зшитками V та AA (після другої частини – пісень на честь Пресв. Богородиці). У наступних виданнях Богогласника цей твір включено до складу книги під номером 111, через що посунулася загальна нумерація творів.

Численні публікації зображень Почаївської чудотворної ікони в літургійних книгах, включення духовних пісень на її честь до Богогласника, а описів чудес – до книги «Гора Почаївська» сприяло зміцненню культу Богородиці на українських землях та популяризації її ікони, а через це – залученню більшої кількості прочан до Почаївського монастиря. А розглянуті витвори друкарства стали також і важливим внеском у розвиток української літератури та книжкової графіки.

UDC 094:003.349](477.84-21-82)»17/18»:27-312.47-526.62-137(477.84-21-81)

Nataliia Zabolotna,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2302-959X>,

Candidate of Philological Sciences, Senior Researcher,

Department of Ancient and Rare Books,

Institute of Book Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: zabolotna_n@ukr.net

REPRESENTATION OF THE VENERATION OF THE POCHAIV MIRACULOUS ICON OF THE HOLY MOTHER OF GOD IN THE POCHAIV CYRILLIC OLD PRINTS

The veneration of the Pochaiv miraculous icon of the Holy Mother of God in Pochaiv Cyrillic old prints was expressed both in numerous publications of pictures of the icon, and in the inclusion of spiritual songs in her honor in the *Bohohlasnyk* and descriptions of miracles in the book *Hora Pochaivska* («The Pochaiv Hill»).

Keywords: Pochaiv miraculous icon of the Holy Mother of God, Pochaiv Cyrillic old prints, Ukrainian engraving of the 18th century, ancient Ukrainian literature.

УДК 930.2:801.82](477)»16/17»

Затилюк Ярослав Володимирович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9666-2708>,

кандидат історичних наук,

науковий співробітник,

Інститут історії України,

Національна академія наук України,

старший науковий співробітник,

Національний музей історії України,

Київ, Україна

e-mail: yaroslav.zatyluk@gmail.com

ПАНЕГІРИК ГЕТЬМАНУ ІВАНУ САМОЙЛОВИЧУ У «СКАРБНИЦІ ПОТРЕБНИЙ» ЙОАНИКІЯ ГАЛЯТОВСЬКОГО (1676) ТА ВИТОКИ КОЗАЦЬКИХ ІСТОРИЧНИХ РЕПРЕЗЕНТАЦІЙ ПОЧАТКУ ХVІІІ СТ.

Аналізується панегірик гетьману І. Самойловичу у передмові до видання «Скарбниця потрібная» Йоаникія Галятовського. Простежується вплив твору на спроби сформувані загальної концепції козацької історії наприкінці ХVІІ – на початку ХVІІІ ст.

Ключові слова: «Скарбниця потрібная», Йоаникій Галятовський, панегірик, козацьке минуле, компіляції, історичний наратив.

«Скарбниця потрібная» Йоаникія Галятовського 1676 р. була задумана на уславлення чудотворної ікони Богородиці чернігівського Єлецького монастиря. Іван Самойлович був патроном-покровителем цієї обителі, тож очікуваним є вміщення у виданні пишномовної похвали гетьману. Його прославлення супроводжено відзначенням чеснот всього Війська Запорозького. Серед першодостоїнств усіх – військова звитяга у боях із невірними (у переліку спеціально виділено битву під Хотиним 1621 р. на чолі із гетьманом П. Сагайдачним) та акцент на шляхетному походженні усіх козацьких керманичів. Цю заявку підкріплено згадкою першого гетьмана, яким названо Предслава Лянцкоронського, і підкресленням того, що він «із дому сенаторського». Наступним, третім за порядком достоїнством виступає у похвалі «шляхетне» походження козацького імені. І тут Галятовський в якості однієї з версій наводить думку «деяких мудрих людей» про походження козаків від хозар. Із посиланням (причому точним) на польськомовну «Хроніку Стрийковського» 1582 р. він розповідає про давніх хозар та їх підкорення київським князем

Святославом. А від себе додає асоціацію цього народу із козацькими предками.

З легкої руки Сергія Плохія дослідники вважають це «риторичне подобенство» Галятовського першою спробою конструювання козацького історичного міфу, що знайшов своє остаточне втілення у козацьких літописах Величка і Грабянки (Plokyh S. *The Origins of the Slavic Nations: Pre-Modern Identities in Russia, Ukraine, and Belarus*. Cambridge: Mass., 2006. P. 341). Однак належить уточнити, що у масштабі всього тексту панегірика у «Скарбниці потрібній» риторичний аргумент про козаків-хозар має другорядне значення. Сам автор прямо заявляє, що пристає на версію «інших людей мудрих» про походження назви козаків від зодіакального знаку Козерога і вважає це кращим свідченням для похвали цієї спільноти.

Насправді значення тексту панегірика Й. Галятовського полягає у тому, що саме тут уміщено козацькі історичні діяння від «першого» гетьмана до звитяжества козаків під Хотиним 1621 р. на чолі з П. Сагайдачним. Їх скомпільовано з видань польських хронік А. Гваньїні і Й. Бельського. Прославлення Й. Галятовським козацьких діянь у виданні богородичних чуд мало резонанс, провокувало інтерес ранньомодерного українського соціуму до козацької історії, а також формувало запит на її створення. Тож уже невдовзі у третьому виданні «Синопису» 1680 р. з'явилися кілька прикінцевих розділів про звитяги козацького війська та гетьмана під Чигирином у 1677–1678 рр. Водночас у стінах Києво-Печерського монастиря економ Пантелеймон Кохановський в одній зі своїх компіляцій – «Обширному Синописі руському» – скомпонував коротку історичну «Повість про початок козаків» (місце збереження: відділ рукописів російської національної бібліотеки. Ф. 550. Ф. IV. 215). Цей текст (у збірнику на арк. 232 зв.–233) можна вважати однією з перших після 1630-х рр. спроб сформулювати короткий наратив про козацьке минуле. Кохановський згрупував у стрункий виклад всі згадки про козацькі діяння, розсіпані в різних місцях у панегірику Галятовського. А це в свою чергу є свідченням того, що останній став для своїх сучасників інтелектуальним стимулом для винайдення окремої козацької «схеми історії».

Наступною спробою сформулювати концепцію козацького минулого можна вважати коротку главу про хозар у «Житті святих Константина і Мефодія» Димитрія Туптала 1700 р. У ній син козацького сотника розвинув ідею Й. Галятовського про давніх

козаків-хозар і спробував схематично простежити їх зв'язок із сучасними йому козаками. Підставою для цього могла послужити відповідна глава Густинського літопису, створеного у 1630-х рр. в оточенні київського митрополита Петра Могили. В останньому, правда, нічого не йшлося про хозарські першовитоки, проте пропонувалося концептуальне пояснення козацьких діянь із перспективи всієї киево-руської історії.

Через якийсь час ідеї церковних інтелектуалів Йоанікія Галятовського та Дмитрія Туптала стануть основою для концептуальної розробки цілісного наративу козацького минулого в «Літописі Грабянки» – першій і найавторитетнішій історичній синтезі для всього XVIII ст.

UDC 930.2:801.82](477)»16/17»

Yaroslav Zatylyuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9666-2708>,

Candidate of Historical Sciences,

Research Associate,

Institute of History of Ukraine,

National Academy of Sciences of Ukraine,

Senior Research Associate,

National Museum of the History of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: yaroslav.zatylyuk@gmail.com

**THE EULOGY TO HETMAN IVAN SAMOYLOVYCH IN THE
SKARBNYCIA POTREBNA BY IOANIKII HALIATOVSKI AND THE
ORIGINS OF THE HISTORICAL REPRESENTATIONS OF THE
COSSACKS AT THE BEGINNING OF THE 18TH CENTURY**

The article presents analysis of the eulogy to Hetman I. Samoilovich in the preface to the book *Skarbnycia potrebna* by Ioanikii Galiatovskiy. It demonstrates the impact of this work on the first attempts to develop a holistic narrative of the Cossack history in the end of the 17th and the beginning of the 18th centuries.

Keywords: *Skarbnycia potrebna*, Ioanikii Galiatovskiy, eulogy, Cossack past, compilations, historical narrative.

УДК 094(477.83-25-82)»1744»

Зінченко Світлана Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1014-0309>,

кандидатка історичних наук,

старша наукова співробітниця,

відділ рукописів і стародруків,

Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького,

Львів, Україна

e-mail: zincenkosvitlana684@gmail.com

НОВІ ДАНІ СТОСОВНО ЛЬВІВСЬКОГО ВИДАННЯ «УСТАВІВ ЗАМОЙСЬКОГО СОБОРУ» (1744)

Розглянута систематизація бібліографічних даних про кириличне видання «Уставів Замойського собору» (Львів: друкарня Ставропільського братства, 1744). Опрацьовано 11 із 12 збережених до сьогодні примірників і встановлено наявність двох різних едіцій цього видання.

Ключові слова: кодикологічний опис, кириличні друки, компендіум, кирилична едіція.

Видання компендіуму рішень Замойського собору 1720 р., затверджених у липні 1724 р. папою Бенедиктом XIII, «простою» руською мовою було реалізовано з ініціативи київського митрополита та львівського владики Атанасія (Шептицького) в 1744 р. друкарнею Ставропільського братства у Львові.

Систематизація бібліографічних даних про кириличну едіцію «Уставів Замойського собору» розпочалася вже з середини XIX ст. В різний час його опис робили галицький історик і книгознавець о. прелат А. Петрушевич, польський історик, бібліограф і видавець джерел Л. Фінкель, польський бібліограф, історик літератури та театру, публіцист К. Естрайхер, український філолог, етнограф, музеєзнавець, директор Національного музею у Львові І.С.Свенціцький, український бібліограф-енциклопедист, книгознавець, заступник директора бібліотеки Львівського університету Ф. П. Максименко, український мистецтвознавець Я.П.Запаско та український історик і книгознавець Я. Д. Ісаевич. Останній опис зроблений у 2012 р. співробітниками Музею книги та друкарства України В. Г. Бочковською-Мартинівич та Л. В. Хаухою.

Вже у XIX ст. видання вважалося бібліографічною рідкістю. В опублікованій статті йдеться про існування 12 примірників кириличного видання «Устави Замойського собору». З них в Україні

зберігаються дев'ять: шість – у відділі рукописної та стародрукованої книги Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького (НМЛ, Сдк-462, Сдк-463, Сдк-1181, Сдк-1540, Сдк-1632, Сдк-2904), три – у відділі рідкісної книги Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника (ЛННБ, № I / Ст-3515, № I / Ст-3517, № I / Ст-3518). По одному примірнику мають слов'янський відділ Національної бібліотеки Чеської Республіки (Národní knihovna České republiky) і науково-дослідний відділ рідкісних книг (Музей книги) Російської державної бібліотеки в Москві (РДБ, інв. № 3752). На жаль, описаний у польській бібліографії К. Естрайхера примірник із бібліотеки ординації Красінських (Biblioteka Ordynacji Krasin'skich w Warszawie), що зберігався в Національній бібліотеці у Варшаві (Biblioteka Narodowa w Warszawie), було втрачено під час Другої світової війни.

На сьогодні вдалося отримати інформацію про дванадцятий збережений примірник, який знаходиться у приватному зібранні В.А.Гайдука – українського політичного діяча та підприємця, одного із засновників корпорації Індустріального союзу Донбасу, колишнього Секретаря Ради національної безпеки і оборони України. Опис примірника наведений у книзі «Зібрання українських стародруків XVI – XVIII століть» / передмова В. Бочковської-Мартинювич, Л. Хаухи. Київ: АДЕФ-Україна, 2012. 482 с.

Попри введення до наукового обігу цієї унікальної пам'ятки, досі не було ані вичерпного та докладного наукового опису кириличного друку «Уставів», який би відповідав сучасним бібліографічним нормам, ані ґрунтового дослідження його змісту. Міждисциплінарні дослідження феномену Замойського провінційного собору Руської Унійної Церкви 1720 р., ініційовані Католицьким університетом у Львові з нагоди 300-ліття його проведення, уможливили ґрунтовне вивчення львівського видання 1744 р.

Зіставлення *de visu* текстів 11 примірників «Уставів Замойського собору» із НМЛ, ЛННБ та РГБ показало, що три з них (НМЛ, Сдк-1181; ЛННБ, № I / Ст-3515; кол. Гайдука, с. 98) за тотожності змістового наповнення відрізняються від інших екземплярів розміщенням текстів на сторінках, кількістю аркушів, характером набору, фоліації та сигнатур. Існування двох різних едіцій львівських «Уставів» підтверджують і кінцеві промульгації Атанасія (Шептицького), які у першому виданні датовані 9 квітня 1744 р., а у другому – 2 червня того ж року.

На відміну від першої едиції, червнева була вже доповнена титульним аркушем, де під вихідними даними читаємо: «Цѣна сихъ Оуставовъ, или / Книжицы сій. / по Гроши двадцять».

Примірник із приватної колекції В. Гайдука має рідкісний титульний аркуш і відрізняється від примірників другої едиції (НМЛ, Сдк-1181; ЛННБ, № I / Ст-3515) і титульного аркуша, доданого до екземпляра РДБ (інв. № 3752). На ньому, крім зазначення ціни книги у 20 грошей, повідомляється, що «необхідно роздавати священикам примірники едиції безкоштовно».

Бібліографічний опис першого видання: Устави св. собору Замойського і дієцезальні. Вид. 1-е. Сія вся предписанніе Оуставы да бы / от селѣ коемуждо Протопресвитеру и / Пресвитеру вѣдоми были, Типомъ из/данные раздати повелѣхомъ. Извѣстнѣйшаго же ради и оувѣренія тяяжде / при обычной Печати Рукою Власною под/писуемъ. Данъ въ Львовѣ. Дня Ө / Мѣца Априлїа. Року Бжїя аѡмд. [Львів: Друкарня Успенського братства, 9.05.1744]. 8°. Арк. 1–8, [9], 10–17, [18], 19–26, 27–34 = 33 арк. Сигнатури: А⁸, Б–Є⁴, Ж⁵. Рядків – 29. Шрифти кириличні: 10 рядків – 48, 40 мм. Дзеркало набору 13,7 x 7,5 см.

Бібліографічний опис другого видання: Устави собору Замойського і дієцезальні. Вид. 2-е. Оуставы, / С: Замойскаго, / и дієцезалніе. / Повелѣніемъ Преосвященнаго / Єго Мл^{ти} Ки^р: АФАНАСІА, / на Шептицахъ ШЕПТИЦКАГО / Архієп^{па} Метрополити / Кїевскаго, и всея Россїи, Єп^{па} / Львовскаго, Галицкаго, и про^ч: / Въ кратцѣ собранїе. / Лучшаго ради оувѣдѣнїя, / коемуждо от Іереовъ. / Типомъ изданные, при Цркви / Храма Оуспенїя престыя Бцы. / Въ Львовѣ. / Року Бжїя аѡмд. [Львів: Друкарня Успенського братства, 2.06.1744]. 8°. 32 арк. Сигнатури: А–В⁸, Г–Д⁴. Рядків – 28. Шрифти кириличні: 10 рядків – 48, 47, 39 мм. Дзеркало набору – 13,7 x 8,2 см, 14,2 x 8,4 см.

Кирилична едиція двох редакцій «Уставів» (квітневої та червневої) – це, по суті, не повний переклад, а дуже скорочена версія (компендіум) офіційного римського видання 1724 р. актів Замостя. Зокрема, у книгу не ввійшли дособорова документація та опис діянь провінційного собору, вміщені в первісному латиномовному друці. Руськомовна версія актів Замойського собору нараховує лише 12 розділів, скомпонованих із різних частин 19 титулів постанов протографа – римського видання 1724 р. Це зумовлено тим, що львівська публікація мала практичну мету – впровадити в душпастирську практику загалу духовенства основні нормативно-

регулятивні приписи Замойського собору, якими мали послуговуватися священники на парафіяльному рівні. Власне тому до брошури також додали другу частину – «Устави дієцезіальні» – компендіум конституцій єпархіяльних соборів кліру Київської митрополічії (на Правобережній Україні) та Львівської єпархії за 1731–1743 рр.

Маргіналії вказують виключно на духовенство Львівської єпархії як власників і читачів цієї книжки, що може свідчити про доволі обмежений географічний ареал її поширення. Водночас не викликає сумніву теза, що вже з 40-х рр. XVIII ст. до початку XIX ст. цей компендіум широко використовувався в душпастирській практиці унійного кліру принаймні на теренах Галичини, адже не випадково через два місяці після першого видання у квітні 1744 р. була реалізована друга його едіція у червні того ж року, а можливо, і третя.

Самих же священників львівські владики зобов'язували придбати хоча б по одному примірнику «Уставів» під час щорічних єпархіяльних соборів, що відбувалися тоді у Крилосі, Перегінську чи Львові. Підтвердженням зацікавленості вищої ієрархії у поширенні видання та впровадження Постанов Замойського собору серед парафіяльного кліру є інформація, надрукована на другому варіанті титульного аркушу про безоплатне надання у користування брошури священникам (очевидно нереалізованих примірників).

UDC 094(477.83-25-82)»1744»

Svitlana Zinchenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1014-0309>,

Candidate of Historical Sciences,

Senior Researcher,

Department of Manuscripts and Old Printed Books,

Andrey Sheptytskyi National Museum in Lviv,

Lviv, Ukraine

e-mail: zincenkosvitlana684@gmail.com

NEW DATA ABOUT THE 1744 LVIV EDITION OF THE ZAMOISKY REGULATIONS

The systematization of bibliographic data on the Cyrillic edition of the «Regulations of the Zamoisky Cathedral» (Lviv : Printing house of the Stavropygius Brotherhood, 1744) was considered. 11 of the 12 copies preserved to this day were analyzed and the existence of two different editions of this edition was established.

Keywords: codicological description, Cyrillic prints, compendium, Cyrillic.

УДК 09:27-282](477.411)»167»(081)

Максимчук Ольга Василівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6932-6434>,

кандидатка філологічних наук, наукова співробітниця,

відділ стародруків та рідкісних видань,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: zubrytska@yahoo.com.ua

КИЇВСЬКИЙ ДУХОВНИЙ КОНТЕКСТ У ЗБІРЦІ ПРОПОВІДЕЙ «ОГОРОДОК МАРІЇ БОГОРОДИЦІ» АНТОНІЯ РАДИВИЛОВСЬКОГО

Розвідка присвячена виявленню та аналізу київських конотацій в оформленні та змісті збірника «Огородок Марії Богородиці» А. Радивиловського, а саме: у виданні 1676 р. та однойменній рукописній книзі, створеній як його чорнова версія і макет до друку.

Ключові слова: видання, Антоній Радивиловський, гравюра, ілюстрація, контекст.

Оформлення та зміст збірника проповідей Антонія Радивиловського «Огородок Марії Богородиці», виданого у 1676 р. у друкарні Києво-Печерської лаври, містить вказівки на середовище, де його було створено, а саме: київське культурне коло другої половини XVII ст. Мета нашої розвідки – виявити київський контекст у збірці «Огородок» як на етапі укладання та підготовки до друку, так і в уже опублікованому виданні.

Титульний аркуш «Огородка» демонструє виразні київські конотації. Це помітно й у самому виданні 1676 р., і в рукописному двотомному кодексі під назвою «Огородок Пресвятої Богородиці», створеному у 1671 р. на території лаври під керівництвом самого проповідника як макет та майбутня модель для друкованої книги. Майстерно прикрашений ілюстраціями та іншими художніми елементами оформлення, рукопис зберігається в Інституті рукопису НБУВ за шифром: ф. 308, од. зб. П 560/І.1–2. Помітно, що гравер, який створив форту для друкованого «Огородка» та підписався анаграмою А. К., взорувався на ілюстрований титульний аркуш рукопису, оформлений, очевидно, згідно із задумом А. Радивиловського. Складна алегорико-символічна композиція, реалізована у виглядів малюнка та гравюри, покликана візуалізувати

метафору саду, закладену в назву збірки. Садовий простір, оприявлений на титулі, є образним відтворенням топосів церкви-саду, Богородиці-саду, самої книги проповідей як саду, а також символічним зображенням київської землі як вертограду – земного раю: постаті святих, що їх можна побачити на титулі, та обриси Свято-Успенського собору в нижній частині гравірованої форти слугують маркерами київської духовної традиції.

Порівняння титульного аркуша рукописного та друкованого «Огородка» демонструє, що київський контекст був присутній уже на етапі планування видання, адже його можна помітити на форті, створеній художником – декоратором рукопису. Композиція малюнка поєднує зображення входу до саду, рослини, що розростається обабіч дверей, квіток, які розкриваються на її пагонах. У кожній квітці – поясне зображення святого. Найнижче, біля кореня, з якого проростають квіти, що символізує печерську обитель, – преподобні Антоній та Феодосій Печерські, засновники монастиря, в якому створювався рукопис, жив і працював автор казань. Вище розміщено фігури загальноцерковних святих, які особливо вшановувалися на теренах України, а саме: святого Миколи, трьох святих – Йоана Золотоуста, Василя Великого та Григорія Богослова, а також апостолів Йоана, Павла, Петра та Йоана Хрестителя. Найвище положення у сонцеподібній квітці займає Діва Марія.

Зображення Богородиці з піднятими руками на титульному аркуші нагадує іконографічний тип Оранта, тобто «та, що молиться». Руки Марії і справді підняті догори у молитовному жесті, вона зображена без Немовляти, що повторює київське мозаїчне зображення Оранти на апсиді Софійського собору. Той самий образ бачимо як на титульній ілюстрації в рукописі, так і на гравірованій форті, отже, гравер назагал повторив задум митця, що прикрашав рукопис, хоч і дещо спростив декоративне оформлення німба Богородиці та прибрав зірки з її чола і плечей та оздобу на руках. Схожі особливості (зірки, оздоба) можна побачити на київській «Нерушимій Стіні», тому можна припустити, що художник міг орієнтуватися на зображення Богородиці в Софійському соборі.

На звороті титульного аркуша в рукописному «Огородку» розміщено ще одну ілюстрацію, що за манерою виконання наслідує гравюру. У центральній частині малюнка відтворено сюжет Успіння Богородиці, вміщений у еліпсоподібний медальйон. Цей сюжет обрано не випадково, адже головна церква Києво-Печерської лаври –

Свято-Успенський собор, де, очевидно, і проголошував свої проповіді як головний казнодія монастиря Антоній Радивилівський. Поряд із центральним медальйоном розміщено менші, поєднані з ним і між собою рослинними елементами – так ілюстратор ще раз вдається до візуалізації метафори книги як саду. В них уміщено поясні зображення пророків Іллі та Захарії (вгорі), батьків Марії – Йоакима та Анни та святих, пов'язаних із київською традицією християнства: князя Володимира, його синів страсотерпців Бориса та Гліба та святої Варвари, частина мощей якої зберігалася в Києві. Отже, київський контекст присутній і в цій ілюстрації, зокрема через підбір успенського мотиву та актуальних для Києва святих.

Відповідної цьому малюнку гравюри у друкованому «Огородку» немає. Однак гравер А. К., працюючи над фортою видання, «переніс» зображення киеворуських князів Володимира, Бориса та Гліба на титульний аркуш лаврського друку. Окрім них, майстер збільшив кількість святих на форті за рахунок напівфігур апостола Андрія Первозваного та великомученика Георгія. Щодо першого у ранньомодерній Україні активізувалася міфологема, викладена ще в Повісті временних літ, згідно з якою саме цей апостол приніс християнство на Русь і благословив київські землі. Відтак Андрія почали вважати одним із небесних патронів міста. Вибір відтворити образ Георгія Змієборця міг бути зумовлений відбудовою у 1674 р. за благословення архієпископа Лазаря Барановича церкви на честь цього святого великомученика (див. Захарченко М. М. Киев тепер и прежде. Київ, 1888, с. 229). Споруду було зведено на місці середньовічного Георгіївського монастиря в Києві, який уфундував ще Ярослав Мудрий, присвятивши його своєму небесному покровителю; водночас зведення храму на честь цього святого за часів А. Радивилівського могло бути пов'язане з тим, що Георгій був зображений на гербі московських царів.

Київський контекст з'являється, звісно, й у самому тексті «Огородка». Наприклад, у посвяті книжки печерському архімандриту Інокентію Гізелю (присутня лише у друкованому варіанті збірника) автор порівнює із «огородком», тобто садом, Києво-Печерську лавру (арк. 8 нenum. зв.), у якій Антоній знайшов свій дім і прихисток від лих і поневірянь (арк. 7 нenum. зв.). Благодійність І. Гізеля, що поширювалася як на А. Радивилівського, так і на інших потребує широкі, ширилася межами усієї «Кієвской области», рятуючи їх від холоду, голоду та злиднів (арк. 9 нenum.). Сам же Антоній шліфував свою проповідницьку майстерність не лише з лаврської, а й

із численних кафедр «інших кієвських обителєх святих» (арк. 8 нєнум.).

Підбір тем і наповнення казань у збірнику Радивилєвського також пов'язані з кіївськими реаліями та духовними практиками. Наприклад, уже після укладання рукописного корпусу текстів «Огородка» проповідник створює три казання на Андрія Первозваного (мабуть, саме із цим пов'язана поява зображення апостола на гравірованій форті видання). Культ великомучениці Варвари, який особливо розвинувся в ранньомодерній Україні, сприяв тому, що Антоній компонує кілька казань на день її пам'яті (у рукописному збірнику їх чотири), хоча до видання 1676 р. увійшло тільки дві проповіді. Слово перше на святу Варвару, яке вміщене в рукописі, побудоване довкола метафори Варвара – коштовна діадема; у ньому великомученицю названо дорогоцінним вінцем як у «власності» Христа, так і на голові архистратига Михаїла. Останнє зіставлення зумовлене місцевими реаліями, адже мощі святої зберігалися саме у Михайлівському монастирі. Більше того, Варвару уподібнено до вінця із золота, а Михайлівська обитель у Києві віддавна знана як золотоверха («так пієнкне, же не так от того материалнаго злата, яко от сего златого вінца золотоверхым називатися может» – II том, арк. 585 зв.). Ця проповідь увійшла до друкованого «Огородка» як слово друге на святу Варвару, утім, у ньому метафору Варвари – золотого вінця на голові архангела Михаїла випущено, а отже, місцевий, кіївський характер культу не так виразнено.

У Києві ранньомодерного часу особливе шанування отримав і сам архистратиг – він був зображений на хоругві Кіївського полку, його горельєф прикрашав будівлю міського магістрату. Особливий статус архангела як небесного оборонця Києва був відомий і А.Радивилєвському, який закликає вірян удатися до молитви до «Михаїла святого, которий сему граду за сторожа єст знаний» (II том, арк. 537). Це цитата зі слова першого на собор архистратига Михаїла з рукописного збірника; до друкованого «Огородка» воно не увійшло.

У слові другому на Воздвиження чесного хреста (так у рукописі, у друкованому виданні йому відповідає слово перше на це свято) зосібна згадано про «наш вторый Ієрусалим, Кієв святыи», якому загрожує ворожа навала (II том, арк. 461). Відомо, що метафора Києва як другого Єрусалима актуалізувалася в українському інтелектуальному середовищі XVII ст. – див. про це студію

Н.Яковенко «Символ «Богохранимого града» у пам'ятках київського кола (1620–1640-ві роки)». Очевидно, таке зіставлення було загальним місцем у риторичі київських красномовців часів А.Радивилівського, тож закономірно з'явилося воно і в його казанні. Слід зазначити, що у друкованій версії проповіді це порівняння вилучено.

Підсумовуючи, можна зауважити, що київський контекст виразно присутній як в оформленні, так і у змісті «Огородка» Антонія Радивилівського, що, найімовірніше, зумовлено особистими інтенціями автора та його пієтетом до духовного простору міста, де він проживав і творив.

UDC 09:27-282](477.411)»167»(081)

Olha Maksymchuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6932-6434>

Candidate of Philological Sciences, Research Associate,

Department of Ancient and Rare Books,

Institute of Book Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: zubrytska@yahoo.com.ua

THE KYIV CONTEXT IN THE COLLECTION OF SERMONS OHORODOK MARIJ BOHORODYTSI BY ANTONII RADIVYLOVSKYI

The connotations of Kyiv city were revealed in designing and content of the *Ohorodok Marij Bohorodytsi* sermon collection written by the prominent Ukrainian preacher A. Radyvylovskyi. Their analysis was done based on the printed edition of 1676 and the manuscript prepared as a model for the book in 1671.

Keywords: edition, Antonii Radyvylovskyi, engraving, illustration, context.

УДК 09:017(477)

Охріменко Олександр Святославович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5646-4133>,

кандидат історичних наук,

викладач Київської школи економіки,

Київ, Україна,

e-mail: ohrimenkosasha@gmail.com

УКРАЇНІКА З КОЛЕКЦІЇ КНИГ ДАНІЕЛЯ САЛЬТЕНА ЗА КАТАЛОГОМ АУКЦІОНУ (1751)

На основі каталогу аукціону книг Данієля Сальтена 1751 р. прослідковано вплив ідеології на формування бібліографічного опису та упорядкування позицій. Окреслено проблему виокремлення україніки з бібліотеки Сальтена-Яблоновського та шляхи її вирішення.

Ключові слова: україніка, стародруки, рідкісні видання, аукціон, Просвітництво, бібліотека, ідеологія.

Бібліотека професора Університету Кенінгсберга Данієля Сальтена налічувала понад 22 тисячі томів та була виставлена на аукціон у 1751 році. Всі книги були викуплені магнатом Речі Посполитої Юзефом Александером Яблоновським та перевезені до маєтків, що знаходилися на території сучасної України. Зараз ця колекція є частиною фондів Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського (НБУВ). Дослідженням цієї спадщини займається Світлана Булатова, чому присвячена її дисертація та відповідні наукові публікації. Однак детальне вивчення каталогу аукціону 1751 р. та конкордація його позицій з каталогом бібліотеки Яблоновського та НБУВ залишається складною науковою проблемою. Частина описів там є надто короткими для чіткого співвідношення. Сам же друкований аукціонний каталог є рідкісним виданням та заслуговує окремого розгляду, зокрема щодо систематизації та способів бібліографічного опису середини XVIII ст. Проблема виокремлення україніки з колекції Сальтена та/чи Яблоновського не ставилася взагалі.

Тематика впливу ідеології на формування бібліотек Сальтеном та Яблоновським було обговорено мною у 2021 р. на конференції Європейської історії соціальних наук (European Social Science History Conference, ESSHC). Добір книг у певну приватну колекцію залежить від особистості колекціонера та ринку, а систематизація – від традиції й політики. Книги на полицях у XVIII ст. – це не лише бібліотека, ресурси для розвитку науки або читання. Водночас це показник рівня освіченості, достатку та позиції у суспільстві. З цього погляду бібліотека є виразником ідеології колекціонера. На конференціях у 2023 р. (MECERN Conference, Bratislava; The Early Book Society Conference, Limerick) на детальному вивченні одного кейсу – манускрипту з фонду I №5894 Інституту рукопису НБУВ з колекції Сальтена, потім Яблоновського – мною констатовано різне значення

цієї книги для власників: для Сальтена – це джерело до вивчення теології, важливий текст, а для Яблоновського – це артефакт минулої епохи, предмет колекціонування.

Доктор Даніель Сальтен (1701–1750) належав до пієтистів, руху в лютеранстві, на підтримку якого він переїхав до Кенігзберга у 1732 р. та отримав у тамтешньому університеті посаду професора теології. За своє життя він зібрав найбільшу в Пруссії бібліотеку на той час. Він також є й бібліографом власної колекції книг. Редактор аукціонного каталогу, абревійований «L. В.», називає Сальтена автором коментарів до позицій з поясненням їхньої важливості та посиланнями на відповідну літературу. Тобто колекція книг формувалася Сальтеном цілеспрямовано, зважаючи на його зацікавлення та можливості.

Припускаю, що упорядкування бібліотеки Сальтена до аукціону здійснювалося редактором. Було виділено близько трьох тисяч позицій, як рідкісні й найцінніші, та опубліковано окремим томом. Решта – 18370 позицій, – увійшли до двох томів каталогу, розділених кожен на три частини. Своєю чергою частини тому поділяться на менші розділи: церковні та релігійні, історичні, географічні, літературні, граматичні, східні та інші книги. Історичний розділ тому систематизувався за географічним принципом. Спочатку – грецька та римська історія; потім – германіка та богеміка; брандербурго-боруссика (пруссіка); даніка, норвегіка, свевіка та лівоніка; полоніка, русика та гунгаріка; італіка та гелветика; лузітаніка, гіспаніка та галліка; британіка; бельгіка; орієнталія, азіатіка, африкана та американка; й різне.

Як видно із систематизації каталогу аукціону, україніка не виділена в окремий розділ. Ймовірно, на це є кілька причин. Можливо, була незначна кількість книг, щоб виокремлювати. Проте аукціонний том рідкісних книг у розділі «Полоніка, русистика та гунгаріка» наводить лише 14 позицій (найменше серед усіх підрозділів). Для порівняння, «Британіка» – 17, «Орієнталія, азіатіка, африкана та американка» – 34. Припустимо, що укладач не знав такої держави, як Україна / Русь чи асоціативних означень. Однак у філологічному розділі до позиції 2986 «*Idem Liber in Lingva Slavonia Rosseana seu Moscovitica. Sine Ligat.*» автор / редактор відзначає про «іншу книгу слов'янською мовою російською або московською, без оправи», тому не сприймає «русистику» як мовну єдність української та російської. «Руським» (ruthenius) єпископом названий Евстратій Заловський у позиціях 1942 рідкісних видань, 8539 та 9631 загального

каталогу, а «руською» (ruthenia) церква – під номером 16018. Україна згадується у заголовку французького видання 1677 р. про похід султана Мехмеда (позиція 9520 загального каталогу). Кілька інших прикладів до цієї тези наведено нижче. Тому не виділення українки при каталогізації бібліотеки Сальтена є скоріше ідеологічним, ніж через обмеженість матеріалів чи знання автора / укладача.

Логічно почати пошук «українських» позицій у підрозділі поміж полоніки, русистики та гунгаріки. У каталозі рідкісних видань цей підрозділ IV. 8 «Polonica, Russica, Hungarica» (позиції 472–485) має 4 томи про Московське князівство, 3 – про Угорщину, 7 – про Польщу. У загальному каталозі розділ «Polonica et Russica» (позиції 1741–1785) 34 томів про Польщу та 11 – про Московію чи Росію. Загалом, це польські (Краків, Гданськ) чи західноєвропейські видання. Книг друкарень з українських земель мною не було виявлено у будь-якому томі.

Слов'янські (себто кириличні) книги загалом не розрізнені за мовою та є переважно рукописами. У каталозі рідкісних видань це № 900 «MStum caractere Slavonico-Chinensi»; № 2496 «Precationes vespertinae, Lingv. Slavon. Mss.»; № 2500 «Manuscript. Armenicum & Slavonicum» та згадана позиція № 2986.

Звернімо увагу на кілька позицій аукціонного каталогу рідкісних видань, які можна виокремити як українку. Перш за все, це № 898 «Rituale Ecclesiae Ruthenicae, Slavonice» та № 899 «Jo. Damasceni Historia, Slavonice. Prodiit 1637 in monasterio Ukrainae». У першому випадку невідомо, чи це друковане видання, чи рукопис, а коротка назва не дає визначити, що це може бути. Загалом пошук українки за цим аукціонним каталогом ускладнює латинська мова викладу, подання назв через переклад. Другий випадок вкладок – так звана «Історія» Йоанна Дамаскіна – також ймовірний датований рукопис з українського монастиря. Наголошу, що автор / укладач вживає все ж назва «Україна», тобто знає її, виокремлює цю територію. Обидві позиції занесені до розділу «Грецьких авторів та належні до грецької мови». Потім привертає увагу також праця Йоахима Пасторія «Війна скіфо-козацька» (Гданськ, 1652), що віднесена до полоніки у загальному каталозі (позиція 1756), що оповідає про Хмельниччину.

Яблоновський, новий власник зібрання Сальтена, зберіг систематизацію аукціонного каталогу. Опублікований каталог Ябловіани у 1755 р. розділяє полоніку та русистику на окремі розділи,

зважаючи на значні об'єми книг та, очевидно, патріотичні почуття колекціонера.

Таким чином, традиція відсутності україніки сягає доби Просвітництва, коли поруч виділялися інші дисципліни, як русисика чи полоніка. Відсутність чіткого бібліотечного розділу привело до «невидимої зони». Дослідження аукціонного каталогу 1751 р. бібліотеки Даніеля Сальтена показало наявність книг, пов'язаних з Україною. Подальше детальне вивчення всіх 22 тисяч найменувань, оновлення опису бібліотеки Д. Сальтена сприятиме кращому розумінню українського питання в добу Просвітництва, а також допоможе в ідентифікації цих позицій в фондах НБУВ.

UDC 09:017(477)

Oleksandr Okhrimenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5646-4133>,

Doctor of Philosophy,

Lecturer at the Kyiv School of Economics,

Kyiv, Ukraine,

e-mail: ohrimenkoshasha@gmail.com

UKRAINICA FROM DANIEL SALTEN'S BOOK COLLECTION ACCORDING TO THE (1751) AUCTION CATALOGUE

Based on Daniel Salthen's book auction catalogue of 1751, the impact of ideology on the formation of bibliographic descriptions and ordering of positions is traced. The problem of the separation of Ukrainica from Salthen-Yablonovski library and the ways to solve it are outlined.

Keywords: Ukrainica, old prints, rare editions, auction, Enlightenment, library, ideology.

УДК 002.2:821.161.2-343-93]]»18»:027.54(477.411)НБУВ

Петренко Оксана Валеріївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5788-8192>,

кандидатка історичних наук,

молодша наукова співробітниця,

відділ стародруків та рідкісних видань,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: o-petrenko@ukr.net

РІДКІСНІ ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКИХ КАЗОК ДЛЯ ДІТЕЙ ХІХ СТ. У ФОНДІ ВІДДІЛУ СТАРОДРУКІВ ТА РІДКІСНИХ ВИДАНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Представлено огляд книг із авторськими та народними українськими казками для дітей різного віку, надрукованих у ХІХ ст., що зберігаються у фонді відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ. Подано жанровий, віковий, мовний розподіл творів.

Ключові слова: українські казки, книги для дітей, відділ стародруків та рідкісних видань, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Початок ХІХ ст. характеризувався посиленням зацікавленості прогресивних представників суспільства літературно-культурною спадщиною українського народу. Одним із наслідків такого процесу було видання українських казок. Власне не всі тогочасні друковані казки можна вважати суто українськими, проте огляд їхніх текстів свідчить про наявну адаптацію до української ментальності. Те ж саме стосується й переробки текстів до вікових потреб юних читачів.

У фонді відділу стародруків та рідкісних видань Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського зберігається чимало рідкісних видань із українськими літературними казками, проте лише невелика частина з них прийнятна для дитячого сприйняття. Наразі у фонді відділу налічується 7 назв книг (8 примірників), тексти яких відповідають категорії «дитячі книги». П'ять із таких книг є окремими одиницями зберігання й оправлені в окремих палітурках, а саме: «Наськы украинськы казкы, Запорозьця Иська Матырынкы» (Москва, 1835) О.М. Бодянського (псевдонім «Ісько Матирина») у двох примірниках, «Народныя южнорусскія сказки» (Київ, 1869–1870) І. Я. Рудченка у двох випусках і казка «Два товариши» (Харків, 1886) без зазначення автора. Три примірники видань – «На праздникъ» (Катеринослав, 1885) О. І. Єгорова (псевдонім «Дядя Пуф»), «Півпівныка» (Санкт-Петербург, 1861) і «Дві казкы» (Київ, 1883) П. О. Куліша – переплетено у складі двох власницьких конволютів із бібліотек видатних українців Б. Д. Грінченка та Я. П. Новицького.

Окреслений книжковий масив хоч і кількісно невеликий, однак дуже строкатий за поділом на групи за різними критеріями. Єдиною

спільною його рисою є приналежність до жанру української літературної казки, хоча й у його межах книги умовно розподіляємо на твори з повним переказом народних казок і твори з поєднанням фольклорної традиції з індивідуально-авторським стилем. До першої категорії зараховуємо 2 випуски «Народныя южнорусскія сказки» І.Я.Рудченка та казку «Два товариши» невідомого автора, оскільки у цих виданнях безпосередньо після текстів казок у дужках є примітки «Запысано въ [назва міста чи уїзду], [назва] губ.» або «Записана въ [назва міста чи уїзду], передалъ [ініціали та прізвище]». Крім того, у передмовах обох випусків народних казок І. Я. Рудченко повідомляв про включення до збірників лише казок, записаних із народних вуст.

Відповідно до категорії авторських інтерпретацій народних казок зараховується решта з вище означених книг. Власне, три казки О.М. Бодяньського взагалі вважаються першозразками жанру українських віршованих казок; з усього вище згаданого переліку творів лише ці казки написано у віршованій формі.

Українські казки, видані у ХІХ ст., не мали чіткого розподілу за віковими читацькими категоріями. На той час мало хто з видавців вказував відомості про вік потенційних читачів. Так, із семи назв видань лише у двох є підзаголовкові дані з віковою читацькою адресацією: в книзі П. О. Куліша «Півпівныка» – «гышпанська дїтська казочка» та в казках «Дяди Пуфа» – «малорусскія сказочки маленькимъ детямъ». Із таких записів чітко зрозуміло, що ці твори адресовано наймолодшим читачам, що відповідає двом сучасним читацьким категоріям «дошкільнята» та «діти молодшого шкільного віку».

Зрештою весь масив опублікованих казок, так би мовити, балансує на межі кількох вікових читацьких категорій без чіткого розмежування. Приміром, у книзі П. О. Куліша «Дві казки», окрім казки «Півпівныка», вміщено уривок із казки «Цигань», яка розрахована на старших дітей, що умовно еквівалентно сучасним дітям середнього шкільного віку. Наступними прикладами суміжності творів для читацьких вікових категорій дітей середнього та старшого шкільного віку є народна казка «Два товариши» та книга О. М. Бодяньського «Наськы украинскы казкы, Запорозьця Иська Матырынкы». Натомість казки, зібрані І. Я. Рудченком, охоплюють усі вікові категорії: від казок для найменших на кшталт «Рукавичка» та «Колобок» до дорослих казок про українців і москалів типу «Москаль-товкач» та «Москаль-рибалка».

Певним підтвердженням розподілу за віковими категоріями можна вважати кількісні показники презентованих видань. Йдеться про кількість вміщених казок, кількість сторінок і власне розмірів самих видань. Чим менші показники, тим молодша вікова читацька категорія, для якої зазвичай видавали твори у так званих «книжках-метеликах». Приміром, по одній казці містять видання «Два товариши» (9 с.) та «Півпівныка» П. О. Куліша (12 с.), дві казки у виданні «Дві казки» П. О. Куліша (16 с.), по три казки у виданнях «На праздникъ» О. І. Єгорова (24 с.) та «Наськы украинськы казкы, Запорозьця Иська Матырынкы» О. М. Бодяньського (47 с.). Найбільші цифрові показники зафіксовано у виданнях, укладених І.Я.Рудченком: у першому випуску – 83 твори (216 с.), у другому – 54 (209 с.). Розміри видань варіюються від дуже маленьких, навіть кишенькових (11 x 7,5 см), до середніх, подібних до сучасного формату А5 (21 x 14 см).

Характеризуючи українські казки для дітей ХІХ ст., варто загадати про мову їх написання. Вважаємо за потрібне наголосити на тому, що тексти усіх казок, окрім творів «Дяди Пуфа», надруковано українською мовою – точніше літерами «гражданського друку» з дотриманням правил тогочасної граматики, але з урахуванням фонетичних відмінностей української мови від російської, тобто в українській транскрипції. По суті, внаслідок прочитання текстів російськими літерами вербалізувалися слова української мови, що було дієвим способом обійти урядові заборони для видання легенд і казок мовою оригіналу.

Наочним зображенням вимушеного компоновання російського та українського правописів у межах одного видання став випуск у Києві казок, укладених І. Я. Рудченком. Тексти казок в обох збірниках видано саме українською мовою відповідно до вимог вже нового правопису української мови, подібно як на той час друкували тексти у Галичині; проте титульні сторінки та передмови двох випусків надруковано російською мовою або мовою «гражданського письма».

З оцифрованими текстами всіх описаних видань, окрім книг із власницького конволюту Я. П. Новицького («На праздникъ» О.І.Єгорова та «Дві казки» П. О. Куліша), можна ознайомитися на сайті НБУВ у розділі «Казки, легенди» інтегрованого ресурсу «Електронна бібліотека «Україніка» (URL: <http://surl.li/kakui>).

Викладений матеріал на прикладах показує, що випуск у ХІХ ст. українських казок для дітей був різнобарвним віддзеркаленням

попиту активної частини української спільноти для засвідчення самобутності та цінності української національної культури.

UDC 002.2:821.161.2-343-93]]»18»:027.54(477.411)VNLU

Oksana Petrenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5788-8192>,

Candidate of Historical Sciences,

Junior Research Associate,

Department of Ancient and Rare Books,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: o-petrenko@ukr.net

**RARE EDITIONS OF UKRAINIAN TALES FOR CHILDREN OF THE
19TH CENTURY IN THE FUND OF THE DEPARTMENT OF ANCIENT
AND RARE BOOKS OF THE
V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE**

An overview of books with authors' and folk Ukrainian fairy tales for children of different ages published in the 19th century, stored in the fund of the Department of Ancient and Rare Books of the Institute of Book Studies of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. Genre, age, and language distribution of works are provided.

Keywords: Ukrainian fairy tales, books for children, Department of Ancient and Rare Books, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

УДК 094:033.344](477.83-25-82):027.54(477.411-81)НБУВ

Рудакова Юлія Костянтинівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1159-9429>,

кандидатка історичних наук,

старша наукова співробітниця,

відділ стародруків та рідкісних видань,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: rudakova@nbuv.gov.ua

ЛЬВІВСЬКІ СТАРОДРУКИ ЛАТИНСЬКИМ ШРИФТОМ У ФОНДІ ВІДДІЛУ СТАРОДРУКІВ ТА РІДКІСНИХ ВИДАНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Представлено результати дослідження примірників латиношрифтних стародруків, виданих у Львові до 1800 р., у фонді відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ. Подано дані щодо розподілу видань за друкарнями, загальну характеристику тематики та оформлення книг.

Ключові слова: українські стародруки латинським шрифтом, львівське книговидання, атрибуція видань, вихідні відомості, національна бібліографія.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, найбільша книгозбірня країни, зберігає найчисленніші збірки різних груп документів, серед них і латиношрифтних стародруків. Підготовка каталогу українських стародруків латинським шрифтом у фонді відділу стародруків та рідкісних видань має наслідком опис усіх примірників, виявлення та атрибуцію дефектних примірників і фрагментів українських, зокрема львівських, видань латинським шрифтом до кінця XVIII ст., що дало можливість уточнити кількісні дані, представлені в наших попередніх публікаціях, насамперед у статті «Друкований каталог українських латиношрифтних стародруків XVI–XVIII ст.: дослідження та популяризація фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (Рукописна та книжкова спадщина України. 2018, вип. 22, с. 542–555). Примірники відповідних видань зберігаються також і в інших підрозділах бібліотеки, робота з ними теж проводиться.

Львівський друкарський осередок кінця XVI–XVIII ст. яскраво виділяється з-поміж українських центрів книгодрукування того часу, адже в ньому одночасно чи одна за одною функціонували 19 друкарень, які видавали книжки латинським шрифтом. Видання чотирнадцяти з них виявлено та обліковано у відділі стародруків НБУВ, загалом близько 400 видань у близько 800 примірниках.

Найпотужнішою за кількістю випущеної продукції та часом функціонування була друкарня Львівського єзуїтського колеґіуму (1642–1773). Вона ж найбільше кількісно представлена у фонді відділу: близько 200 видань, що становить понад чверть усього репертуару друкарні, зафіксованого у бібліографії, насамперед

у каталозі українських стародруків Я. Запаса та Я. Ісаєвича «Пам'ятки книжкового мистецтва» (Львів 1981–1984).

Дещо менше в наявності видань друкарень львівського братства Св. Трійці (бл. 1707–1786) – 90, або понад 25%, Піллерів (1772 – I пол. XX ст.) – 34 (видання до 1800 р. включно), тобто менше 8%, Шліхтинів (1755–1785) – 13, тобто 8% (із 156 – за каталогом І. Качур «Діяльність родини Шліхтинів (1755–1785) у контексті приватного книговидання Львова XVIII століття», Львів 2021). Продукція друкарні Яна Шеліги, який у 1611–1636 рр. працював у Добромилі, Львові, Яворові та Ярославі, представлена десятьма львівськими, загалом 17 виданнями із загальної кількості відомих бібліографії 90 його видань. З невеликих львівських друкарень у відділі наявні обидва видання Павла Щербича (1581), одне з трьох – Матвія Гарвольчика (1592), одне з двох – Лаврентія-Василя Малаховича (1615), чотири з десяти – Якова Мосцицького (1670–1673), одне з трьох – Войтіха Мільчевського (1684–1693), з більш потужних друкарень: Михайла Сльозки (1638–1667) – шість із 32, Павла-Йосифа Гольчевського та спадкоємців (1735–1754) – 11 із 53, Івана Філіповича (1753–1767) – 18 із 54, францисканського монастиря (1769–1774) – сім із 22.

У ході роботи з примірниками виявилось можливим уточнити деталі опису ряду видань, атрибутувати чи переатрибутувати окремі примірники, уточнити окремі позиції бібліографії, а також додати нові. Так, виявлено незафіксовані в каталозі Я. Запаса, Я. Ісаєвича вісім видань друкарні Львівського єзуїтського колегіуму, чотири видання друкарні львівського братства Св. Трійці, три видання друкарні П.-Й. Гольчевського, два видання друкарні Шліхтинів, одне видання друкарні францисканського монастиря, два видання друкарні Піллерів. Всі ці друки містять вихідні відомості на титульних аркушах, але були пропущені при укладанні каталогу «Пам'ятки книжкового мистецтва».

Крім того, виявлено та атрибутовано за шрифтами та художнім оформленням ряд видань без вихідних відомостей, а саме: одне видання друкарні М. Сльозки, 14 видань друкарні Львівського єзуїтського колегіуму та ще чотири вірогідно цієї друкарні, одне видання друкарні братства Св. Трійці та ще три вірогідно цієї друкарні, одне видання друкарні П.-Й. Гольчевського, одне видання вірогідно друкарні І. Філіповича. Також уточнено місце друку для видань, зафіксованих у каталозі Я. Запаса, Я. Ісаєвича як львівські без вказівки друкарні: п'яти видань друкарні Львівського єзуїтського

колегіуму, двох видань друкарні І. Филиповича, чотирьох видань друкарні братства Св. Трійці, одне з яких помилково визначене як друк Шліхтинів.

Таким чином, вдалося доповнити національну бібліографію українських стародруків, виданих у Львові латинським шрифтом, на 45 позицій, уточнити вихідні дані 11 видань.

Тематика видань: трактати з права, церковного права, судочинства, догматичної та моральної теології, архітектури та військової справи, світської та церковної історії, географії, астрономії, етики, філософії, риторики, мовознавства, ветеринарії, збірники світських і церковних документів, полемічні твори, релігійні оповіді, агіографічні твори, коментарі Святого Письма, медитації та повчання, статuti та інші регламентаційні документи церковних орденів, література для священників і монахів, настанови та правила поведінки, пастирські послання, катехізиси, літургійні видання, молитовники та видання окремих молитов, описи чудес і церемоній коронації ікон, проповіді, присвячені коронації чудотворних ікон, загалом проповіді як одиничні з нагоди якоїсь події, так і у збірниках, панегірики з різних нагод, прозові та поетичні твори та збірники, драматичні твори, промови, твори античних авторів, Томи Кемпійського, тези доповідей, словники, букварики, підручники та посібники з латинської мови, риторики, античної літератури, логіки, математики, філософії, історії, географії, гербовники та геральдичні твори, описи подорожей, енциклопедичні видання, календарі.

Художнє оформлення львівських друків відзначається різноманіттям. У виданнях представлений повний спектр елементів оздоблення, виконаних у різних техніках. Ініціали, заставки, кінцівки – в основному дереворити. В окремих виданнях, особливо друках І.Филиповича, наявні заставки-мідерити та ініціали-мідерити. Гравюри, насамперед гербові, – як дереворити, так і мідерити. У ряді видань вміщено тематичні гравюри-ілюстрації, гравюри-схеми, переважно мідерити. Форти та фронтиспісні гравюри в цілому невластиві львівським латиношрифтним виданням, наявні в окремих випадках. Обрамлення титулів і сторінок рамками з виливних прикрас або лінійними рамками характерно в основному для видань XVII ст. Серед граверів, які підписували створені для оздоблення львівських видань гравюри, – відомі майстри Никодим Зубрицький, Яків Лябінгер, Іван Филипович, Григорій Левицький, Йохан (Ян) Чернінг, Казимир Андрій Недблович, Юрій Вишловський та ін.

Друкований каталог українських стародруків латинським шрифтом дасть можливість ввести збірку відділу стародруків у активний науковий обіг. Робота з виявлення та фіксації українських латиношрифтних стародруків буде продовжуватися. В інших підрозділах бібліотеки цілком можливо будуть виявлені нові видання, зокрема невідомі в бібліографії, що дозволить розширити національний репертуар стародруків.

UDC 094:033.344](477.83-25-82):027.54(477.411-81)VNLU

Yulia Rudakova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1159-9429>,

Doctor of Humanities (History), Senior Researcher,

Department of Ancient and Rare Books,

Institute of Book Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: rudakova@nbuv.gov.ua

**LVIV OLD PRINTS IN LATIN SCRIPT IN THE FUND
OF THE OLD AND RARE BOOKS DEPARTMENT
OF THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE**

The results of the study of copies of Latin script old prints published in Lviv before 1800, in the fund of the old and rare books department of the V. I. Vernadskyi National library of Ukraine, are presented. Data on the distribution of publications by printing houses, general characteristics of the subjects and decoration of books are provided.

Keywords: Ukrainian old prints in Latin script, book publishing in Lviv, attribution, output data, national bibliography.

УДК 094: 271.2-23(=163.1)](477.81-21-82)»1581»:025.2(439-81)

Фйольдварі Шандор,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7825-0531>,

доктор філології, науковий дослідник,

викладач балтійських досліджень,

Філологічний факультет,

Університет міста Дебрецен,

Дебрецен, Угорщина

e-mail: alexfoldvari@gmail.com

ОСТРОЗЬКА БІБЛІЯ В УГОРЩИНІ: НОВІ МІРКУВАННЯ ЩОДО МІГРАЦІЇ КНИГ МІЖ РІЧЧЮ ПОСПОЛИТОЮ ТА ІМПЕРІЄЮ ГАБСБУРГІВ

У статті наводиться огляд п'яти примірників Острозької Біблії, які зберігаються в церковних і державних книжкових колекціях Угорщини. У Східній Угорщині два примірники належали закарпатським українцям. Походження інших трьох копій відноситься до сербів.

Ключові слова: Острозька Біблія, книжкова торгівля, Імперія Габсбургів, Річ Посполита, серби, Закарпаття.

П'ять примірників Острозької Біблії зберігаються в церковних і державних книжкових колекціях Угорщини. У Східній Угорщині два примірники належали закарпатським українцям греко-католицького (уніатського) сповідання (їх місцева етнічна самоназва – русини). Ці два примірники були описані дослідницею Університету Дебрецена Естер Ойтозі, яка взяла на себе левову частину вивчення й опису стародрукованих кириличних книг в Угорщині. В результаті досліджень їй вдалося встановити, що майже вісімдесят відсотків богослужбових книг, надрукованих кириличним шрифтом, походить із українських друкарень Речі Посполитої, а не з Московії, всупереч раніше поширюваним хибним поглядам А.Годинки. Її учень і молодший колега Ш. Фйольдварі (автор доповіді) шляхом подальших досліджень у архівах прийшов до висновку, що два примірники Острозької Біблії, які зберігалися в колишньому василіанському монастирі в Маріаповчі, могли бути доставлені туди завдяки книготоргівельній діяльності почаївських василіан у XVIII ст. Хоча, можливо, йдеться про пожертви Львівського братства, адже, згідно з працями академіка Я. Д. Ісаєвича, такі пожертви були.

Село Маріаповч розташоване в східній частині Угорщини. Протягом трьох століть воно було духовним центром католиків візантійського обряду, тобто уніатів. Там ченці василіанського ордену служили паломникам святинями і духовними службами Маріаповчанській іконі Божої Матері, яка тричі проливала сльози – в 1696, 1715 і 1905 рр. Оскільки з часом число паломників значно збільшилося, церковні свята стали велелюдними, тож книги надходили сюди і для богослужіння, і для духовної потреби ченців.

У 50-х рр. XX ст. в Угорщині, як і в інших країнах так званого соцтабору, відбулося розформування чернечих орденів католицької

церкви, в тому числі й греко-католицьких василіан. Внаслідок секуляризації церковні книжкові збірки були передані до державних бібліотек. Е. Ойтозі зауважила, що на деяких кириличних стародруках у Бібліотеці Дебреценського університету проставлений спеціальний штамп, який вказує на приналежність книг до бібліотеки монастиря маріаповчанських василіан. Виявилось, що книги з таким штампом також є в Національній бібліотеці імені Ф. Сечені в Будапешті. Е. Ойтозі отримала стипендію на переїзд із Дебрецена до Будапешта, де працювала зі стародруками. Завдяки цьому значну частину книг було перевезено до Дебрецена, оскільки місцева університетська бібліотека мала офіційне право зберігати книги, які належали фондам східного (за річкою Тисою) регіону Угорщини.

Е. Ойтозі частково реконструювала знищену бібліотеку. В описі монастиря від початку ХХ ст. згадувалося про вісім тисяч книг, дослідниця виявила й описала півтори сотні з них. Серед цих книг, за свідченням Е. Ойтозі: «...більше половини – з українських друкарень (Київ, Чернігів), Галичини та Волині (Львів, Почаїв, Унів, ряд невеликих недовговічних друкарень), а також із Литви та Білорусі».

Роль Почаївського монастиря мала величезне значення, оскільки в книжкових зібраннях василіан Східної Угорщини, описаних Е. Ойтозі, співвідношення богослужбових книг почаївського походження дуже високе. Нещодавно Ш. Фйольдварі (автор) виявив у католицьких архівах Угорщини джерела про торгівельну діяльність Почаївської лаври. Документи засвідчують інтенсивні контакти деяких власників книжкових колекцій Угорського Королівства з Почаївською лаврою. Він також прийшов до висновку, що при посередництві Почаївського монастиря надходили видання не тільки самої лаври, а й інших друкарень василіанського ордену в Речі Посполитій. Таким чином, завдяки торгівельній діяльності Почаївської лаври до Угорщини потрапив видатний Супрасльський Службник 1696 р., а також кілька книг із білоруських друкарень (С. Соболя, Могильовського братства).

Е. Ойтозі описала два примірники Острозької Біблії зі Східної Угорщини, які нині зберігаються в Уніатській богословській академії у Ньїредьгазі. Один із них належав монастирю василіан у Маріаповчі, інший – парафії села Комлошка на північному сході Угорщини. Обидва примірники мають багато покрайніх записів. Нещодавно автор Ш. Фйольдварі опублікував у Польщі більш детальне дослідження з цього питання, в якому показав, що обидва екземпляри

було куплено в галицьких землях Речі Посполитої, а потім пожертвувано бідним селам Угорського королівства. Географічні назви в покрайніх записах книг і форми власних імен теж доводять їх галицьку локалізацію.

Походження трьох інших примірників відноситься до сербів. Екземпляр, що має особливе значення, тепер зберігається в Національній бібліотеці Угорщини. Судячи з записів на полях, він належав різним колекціонерам. Сербський православний єпископ Л.Бранкович отримав цю книгу в подарунок від уніатського київського митрополита Йосифа Вельяміна Руцького (за дослідженнями К. Бор і Х. Голуб). Замість втраченого оригінального від руки був зроблений новий титульний аркуш, вписаний у рамки гравюри румунського видання, надрукованого в Яссах у 1646 р.

На закінчення можна сказати, що Острозька Біблія зіграла визначну роль у конфесіоналізації слов'янських народів, що проживали на теренах Імперії Габсбургів. Отже, розроблена італійським вченим Р. Піккіо концепція поділу слов'янських культур на «Slavia Orthodoxa» і «Slavia Romana» потребує модифікації з урахуванням слов'янських анклавів візантійського обряду, які жили серед моря західного «латинського» християнства.

UDC 094: 271.2-23(=163.1)](477.81-21-82)»1581»:025.2(439-81)

Sándor Földvári,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7825-0531>,

Dr. Phil., Research Fellow,

Lecturer of Baltic Cultures,

Debrecen University,

Debrecen, Hungary

e-mail: alexfoldvari@gmail.com

THE OSTROG BIBLE IN HUNGARY: NEW CONSIDERATIONS ON THE MIGRATION OF BOOKS BETWEEN THE POLISH-LITHUANIAN COMMONWEALTH AND THE HABSBURG EMPIRE

The article provides an overview of five copies of the Ostrog Bible, which are kept in the church and state book collections of Hungary. In Eastern Hungary, two copies belonged to Transcarpathian Ukrainians. The origin of the other three copies belongs to the Serbs.

Keywords: Ostrog Bible, book trade, Habsburg Empire, Polish-Lithuanian Commonwealth, Serbs, Transcarpathia.

УДК 094:005.932.2:272-789.5-756](477.82-25)»16/17»

Ціборовська-Римарович Ірина Олегівна,
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5025-0767>,
кандидатка історичних наук,
старша наукова співробітниця,
відділ стародруків та рідкісних видань,
Інститут книгознавства,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: ciborirena@ukr.net

КУПІВЕЛЬНІ ЗАПИСИ СТАРОДРУКІВ ЛУЦЬКОГО ЄЗУЇТСЬКОГО КОЛЕГІУМУ: ФОРМА ТА ІНФОРМАТИВНІСТЬ

Публікація інформує про купівельні записи XVII–XVIII ст. на сторінках стародруків книгозбірні Луцького єзуїтського колегіуму, аналізує їхню інформативну наповненість. В ній наголошується на вагомості купівельно-цінових провенієнцій в історико-книгознавчих та бібліотекознавчих дослідженнях у контексті значення провенієнційних записів як історичного джерела в дослідженнях монастирських книгозбірень.

Ключові слова: стародруки, купівельні записи, провенієнції, Луцький єзуїтський колегіум, монастирські бібліотеки.

Провенієнції стародруків є важливим історичним джерелом для історико-книгознавчих та історико-бібліотекознавчих досліджень, зокрема купівельні записи надають багатий фактографічний матеріал у галузі комплектування бібліотек і книжкових цін. Записи цього виду не часто трапляються у стародруках. Однак стародруки є одним із основних і найбільш масовим джерелом книжкових цін через купівельно-цінові записи, і водночас ці записи можуть вказувати шляхи надходження книг до бібліотеки. Вагоме значення має не тільки фіксація грошової суми, за яку була придбана книжка, а й місце та року купівлі. В такому разі фактичні дані мають географічну та хронологічну локалізацію, що дає інформацію про характеристики книжкового ринку, вартість конкретного видання, попит на нього. У купівельних записах можна натрапити на відомості не тільки про ціну книжки, але й про місце та умови придбання, соціальний статус покупця та продавця, місце їхнього проживання, датування події. Це

оптимальний набір фактів, який майже ідеально задовольняє вимоги дослідника, та на практиці трапляється надзвичайно рідко.

При вивченні монастирських книгозбірень чим більше зібрано фактів про ціни їхніх примірників, тим чіткіше вимальовується картина витрат монастиря на придбання книжок, вартість видання того чи іншого твору, місця купівлі, інтенсивність поповнення бібліотечного фонду, з урахуванням дат виходу книг і придбання її монастирем. Відтак зменшується вірогідність помилкових висновків при аналітичному аналізі матеріалу.

Луцький єзуїтський колегіум був найдавнішим серед осередків Товариства Ісусового, що діяли на Волині, третім навчальним закладом Ордену єзуїтів, відкритим на українських землях, і 14-м у Речі Посполитій. За адміністративно-територіальним устроєм Ордену він входив до його Польської провінції, а після поділу Польської провінції на Великопольську та Малопольську в 1755 р. – до Малопольської. Територіально він розміщувався на теренах Луцької дієцезії. Фундаторами колегіуму вважаються луцький єпископ Марцін Шишковський (єпископську кафедру обіймав у 1604–1607 рр.) і його наступник Павло III Волицький (єпископську кафедру обіймав у 1608–1616 рр.). У 1604–1608 рр. осередок єзуїтів у Луцьку діяв у статусі Місіонерського дому, а від 1608 р. і до 1773 р. – у статусі колегіуму. Після відкриття колегіуму кілька років у ньому діяли тільки нижчі, граматичні класи. З 1614 р. почали працювати «гуманістичні» класи поетики та риторики. В тому ж році при колегіумі було відкрито клас «руської» (церковнослов'янської) мови «*Slavonae linguae*», який діяв рік. Згодом, у різні періоди діяльності при наявності відповідних професорів у штаті Колегіуму функціонували вищі класи філософії та теології.

Виявлені провенієнції колегіумних стародруків надають інформацію про закупівлю книжок для монастирської книгозбірні. У частині купівельних записів вказано рік придбання книжки, у частині – також і суму, за яку купили примірник. У записах із книжковими цінами з Луцького колегіуму фігурують три види грошових одиниць: тинфи (тимфи), флорини та гроші. Шкода, але у виявлених купівельних записах місця купівлі не вказуються. Це значно зменшує їхню інформативність.

Серед купівельних записів луцьких стародруків три датуються XVII ст. Так, другий том праці іспанського єзуїта Франциска де Мендоза «*Commentariorum in quatuor libros Regum...*» (Ліон, 1617; Наукова бібліотека Державного архіву Волинської області, далі НБ

ДАВО, № 310) був придбаний через 12 років після виходу у світ, про що свідчить такий запис: «Ex Bibliotheca Collegii Luceoriensis Societatis Jesu emptus A[nno] D[omini] 1629» (3 бібліотеки Луцького колегіуму Товариства Ісусового куплена Року Божого 1629). Зібрання творів єзуїта Ієремії Дрекселя у двох томах «Opera omnia duobus nunc voluminibus comprehensa...» (Антверпен, 1643; НБ ДАВО, № 220) було куплено у жовтні 1645 р. за 43 флорени через два роки після публікації. Запис у примірнику має таку форму: «Collegii Luceoriensis Societatis Jesu, emptus in duobus Tomis floren[ibus] 43 Anno 1645 Mense Octobri» (Луцького колегіуму Товариства Ісусового, куплено два томи за 43 флорени у жовтні 1645 року). Перший том твору домініканця Ігнація Кутіно «Mariale, sive Conciones super Evangelia Festivitatum Sacratissimae Virginis Mariae...» (Кельн, 1661; НБ ДАВО, № 261) було придбано в 1690 р. для кафедральних проповідників: «Collegii Luceoriensis Societatis Jesu Anno 1690 emptus pro Concionatores Cathedrali» (Луцького колегіуму Товариства Ісусового, 1690 року куплена для кафедральних проповідників).

Вісім купівельно-цінових записів датуються XVIII ст. Книга авторства єзуїта Фердинанда де Кастро Палао «Operis moralis...» (Ліон, 1664; НБ ДАВО, № 239) була придбана за 10 тинфів у 1714 р. Цей факт засвідчує відповідний запис у стародруку: «Collegii Luceoriensis Societatis Jesu emptus tynforibus 10 Anno 1714» (Луцького колегіуму Товариства Ісусового, придбана за 10 тинфів 1714 року). Праця польського єзуїта Яна Квяткевича «Eloquentia reconditor...» (Познань, 1689; НБ ДАВО, № 243) була куплена в 1719 р. за три флорени і 15 грошей: «Collegii Luceoriensis Soc[ietatis] Jesu 1719 comparatus fl[orenibus] 3 [grosis] 15» (Луцького колегіуму Товариства Ісусового, 1719 року куплена за три флорени 15 грошей). Видання твору єзуїта Антонія Свєрчинського «Atrium Sapientiae apertum...» (Львів, 1716; НБ ДАВО, № 426) купили за два флорени п'ять грошей: «Collegii Luceoriensis Soc[ietatis] Jesu 1720 fl[orenibus] 2 gr[osis] 5» (Луцького колегіуму Товариства Ісусового, 1720 року куплена за два флорени 5 грошей). Примірник другого видання книги францисканця-обзерванта Міхаеля де Кальво «Assumpta praedicabilia super omnia quadragesimae Evangelia hoc est Sermones morales...» (Кельн, 1668; НБ ДАВО, № U4) був куплений у 1722 р. за 10 флоренів. Твір зальцбурзького архієпископа Христофора Зельгамера «Tuba tragia seu Historiae hororis plenae Dominicis per Annum concionatorio ritu aptate...» (Нюрнберг, 1699; НБ ДАВО, № 235) було придбано у 1722 р. за 14 флоренів, як стверджує запис: «Collegii Luceoriensis

Societatis Jesu An[no] D[omi]ni 1722 emptus fl[ore]nibus] 14» (Луцького колегіуму Товариства Ісусового, 1722 року куплена за 14 флоренів). Другий і третій томи видання «Sanctissimi Domini Nostri Domini Clemenis Papae XI constitutio unigentius Theologice propugnata» (Рим, 1719, 1721; НБ ДАВО, № 205, 206) були придбані за 27 флоренів через два роки після виходу у світ третього тому: «Luceoriensis Collegii S[ocietatis] J[esu]. 1723, comparatus fl[ore]nibus] 27» (Луцького колегіуму Товариства Ісусового, 1723 року куплена за 27 флоренів). Примірник твору Мартіна Дельріо «Disquisitionum magicarum libri sex...» (Кельн, 1657; НБ ДАВО, № 211) був куплений у 1724 р.: «Coll[egii] Luceor[iensis], compar[atus] 1724» (Луцького колегіуму, куплена [книга] 1724 року). Книга авторства Антона Гінтера «Cursus Israel et Aurica Ejus...» (Ділінген, 1772; НБ ДАВО, № 203) була придбана в 1735 р., що засвідчує наступний запис: «Ex Bibliotheca Collegii Luceoriensis Societatis Jesu. Emptus 1735» (з бібліотеки Луцького єзуїтського колегіуму. Придбана 1735 року).

Представлені купівельні записи стародруків Луцького єзуїтського колегіуму розширюють інформацію про шляхи комплектації бібліотечного фонду, фіксують грошові одиниці, за які купувалися книги, та демонструють вагомість провенієнційних записів у книгознавчих дослідженнях.

UDC 094:005.932.2:272-789.5-756](477.82-25)»16/17»

Iryna Tsiborovska-Rymarovych,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5025-0767>,

Candidate of Historical Science,

Senior Researcher,

Department of Ancient and Rare Books,

Institute of Book Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: ciborirena@ukr.net

PURCHASE RECORDS OF THE LUTSK JESUIT COLLEGIUM OLD PRINTS: FORM AND INFORMATIVENESS

The publication informs about purchase records of the 17th–18th centuries on the pages of the Lutsk Jesuit Collegium old prints, analyzes their informative content. It emphasizes the importance of purchase-value provenances in historical-bibliographic and historical-library studies in the context of the importance of provenance records as a historical source in researching monastic library funds.

Keywords: purchase records, provenances, Lutsk Jesuit Collegium, monastery libraries.

РОЗДІЛ 13

РОЛЬ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА У КРИЗОВІ ЧАСИ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

УДК 342. 511

Глуцук Євгенія Вікторівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9137-7318>,

молодша наукова співробітниця,

Інформаційно-аналітичний відділ,

Фонд Президентів України,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: EvgenijaGlu@gmail.com

РОЛЬ ГЛАВИ ДЕРЖАВИ В КОНСОЛІДАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ

У статті проаналізовано основні інтегративні фактори суспільної самоорганізації в умовах повномасштабного воєнного вторгнення Російської Федерації в Україну, концепт «спільного ворога» як консолідуючий наратив соціально-політичних трансформацій. Розкрито роль глави держави в консолідації соціуму навколо спільної мети перемоги над агресором.

Ключові слова: війна, глава держави, президент, консолідація суспільства, національна безпека, інститут президентства.

З початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну українське суспільство черговий раз постало перед фактом боротьби за незалежність та відвоювання права на життя, національну та культурну ідентичність. Руйнівний вплив цього акту агресії сколихнув весь глобальний простір та повністю змінив систему міжнародних відносин, яка вибудовувалась десятиліттями, а це, своєю чергою, актуалізувало безліч питань ціннісного характеру щодо ефективності глобальних демократичних інституцій, принципів міжнародного економічного співробітництва, політичної та культурної дипломатії тощо. У даному контексті для

українського соціуму одним з найважливіших питань стало пошук та закріплення інтеграційних механізмів його подальшої консолідації, активність якої спостерігалась ще з часів Революції гідності 2014 року, Помаранчевої революції (2004 р.) та створення Народного руху (1989 р.). При цьому, на думку багатьох експертів, «якщо 2014 року консолідація українського суспільства була на досить низькому рівні, то після 2014 року рівень консолідації значно виріс і це пов'язано, насамперед, з спільним бажанням відбити збройну агресію Російської Федерації захищаючи суверенітет і незалежність держави». Тобто в основу такого стану масової свідомості було закладено не просто національну ідею та традиційні патріотичні паттерни, а сам факт наявної загрози від спільного ворога. Як стверджує Рубан А., «війна, особливо коли вона справедлива та захисна, часто об'єднує суспільства, дозволяє забути про соціальні та політичні конфлікти всередині нього, створює відчуття єдності в оцінці причин війни та відповідальності за її початок». Відповідно саме фактор боротьби як ключовий було взято за основу навколо політичної розбудови та функціонування інституту президентства в умовах війни, зокрема, в питаннях створення відповідних механізмів подальшої підтримки та розвитку інтеграційних процесів у суспільстві. Адже не достатньо об'єднати соціум навколо спільної мети, не менш важливо визначити стратегії та скоригувати відповідні дії, бо сама по собі ідентичність і самосвідомість не існують, обов'язково має бути той, хто її репрезентує у зовнішній світ.

Цього разу на прикладі України світ побачив, як постать Президента може виступати цілеспрямованим чинником боротьби за незалежність держави та консолідуючим фактором соціальної, політичної, культурної різноманітності як всередині держави, так і поза її межами. Повномасштабна війна внесла значні корективи у взаємовідносини політичних еліт та громадського сектору, що призвело до часткового подолання «кризи довіри», яка на той час набула вже глобального характеру, у тому числі й за відношенням до владної верхівки. У той час, як до війни рейтинги президента постійно знижувалися, з початком вторгнення, ставши свого роду War Chief, В. Зеленський став обличчям спротиву, тим символом, якого потребувало суспільство і навколо якого сформувався потужний адміністративний апарат швидкого реагування. До головних кроків Президента на початку війни, які власне і посприяли виконанню ним консолідуючої функції як глави держави можна віднести:

- початок комунікації не з політичним істеблішментом, а з громадянським сектором за кордоном (мітинги підтримки на площах європейських міст – коли виборці почали самі тиснути на своїх лідерів); виступи як ефективний інструмент дипломатії;

- потужна медійна складова, особливо активне застосування соціальних медіа, швидке відбивання інформаційних атак ворога та боротьба з фейками;

- постійна взаємодія з суспільством (прямі включення, робота з провідними українськими та зарубіжними ЗМІ), контент – формування спільного контексту України й закордонної аудиторії, коли остання сприймає цю війну як свою;

- за перші сто днів війни видав близько 300 президентських указів (щодо впровадження воєнного стану, стратегічного управління Збройними Силами, проведення мобілізації, фінансування оборонних потреб та вирішення гуманітарних питань тощо); Указ Президента України № 53/2022 про невідкладні заходи щодо консолідації українського суспільства;

- продовження вектору кандидатства України в ЄС та НАТО;

- будучи верховним головнокомандувачем Збройних Сил, чітко розмежував сектори впливу і не перетворився на «генерала воюючої країни» та ін.

Важливо також враховувати загальний контекст суспільно-політичних настроїв в країні, що сприяли, а в деяких випадках і значно шкодили об'єднавчим процесам, які також мав враховувати Офіс Президента. Серед загального це, першою чергою, «парадоксальне поєднання в українській свідомості патріотизму, готовності до відсічі агресії та прагнення до дружніх відносин з агресором, що криється у таких обставинах, як, по-перше, інерція комплексу меншовартості, психологічної залежності від росії; по-друге, певна втома від війни; по-третє, економічні розмірковування. Психологічні прояви проросійської інерції були зумовлені тривалою звичкою українського народу до зовнішнього підпорядкування, високою мовною русифікованістю його наукового і культурного життя, розгалуженістю особистих товариських або родинних зв'язків. Незважаючи на досить негативний загальний фон, Президенту все ж вдалося акцентувати суспільство на життєво важливих питаннях і об'єднати всі сили і ресурси на відсіч агресору та відновленню держави.

Деякі дослідники вбачають в цьому виключно «феномен Зеленського», інші дотримуються фундаментальних точок зору щодо законів життєдіяльності політичних систем загалом. У світовій історії можна згадати достатньо прикладів лідерства, коли глава держави брав на себе роль масштабування загальнонаціональних наративів з подальшим втіленням цілісної системи їх реалізації у межах держави (і поза її межами). Щоправда, частина з них мала в подальшому негативні наслідки для всієї системи міжнародних відносин, однак вони й досі лишаються прикладом консолідуючої ланки в інтегративних суспільних процесах: Ф. Рузвельт, Й.Сталін, У. Черчилль, А. Гітлер, Б. Муссоліні, Мао Цзедун, М. Ганді, Ш. де Голль, М. Тетчер, Ф. Кастро та ін. До прикладу, Шарль де Голль, видатний політичний діяч, французький генерал, перший президент П'ятої республіки з 1958–1969 рр очолював уряд у вигнанні, що протистояв нацистському режиму у Франції у 1940–1944 рр., був главою тимчасового уряду Франції 1944–1946, згодом – лідером власної партії. Саме він консолідував французьке суспільство і зміг врятував Францію у найтемніші

часи її історії, завдяки де Голлю та його соратникам Франція після Другої світової війни, незважаючи на німецьку окупацію, змогла все-таки приєднатися до блоку країн-переможниць. Попри національну специфіку в умовах війни він створив цілу політичну течію (голлізм) в основу якої було закладено цінності національного інтересу та самовизначення Франції.

Які б історичні приклади не бралися за основу, сучасний стан справ доводить, що проблема національної консолідації та єдності завжди є пріоритетною для будь-якої країни, яка має внутрішні ментальні, соціокультурні та регіональні протиріччя і відмінності; цей процес невід’ємна частина становлення зрілої держави. Тому в умовах військових загроз, внутрішніх протистоянь та конфліктів у масовій свідомості невідворотно відбуваються світоглядні переосмислення дійсності, формується нова картина цінностей та сенсів, де в центрі завжди лишається потреба «безпеки» та «захищеності», спрацьовує колективне безсвідоме. Єдність держави та її стійкість виступають першочерговими цінностями, які зрозумілі більшості соціуму, вони стають стратегічними векторами розгортання нової суспільно-політичної реальності і головну спрямовуючу роль в цьому процесі може на себе взяти глава держави, який в силу своїх особистісних якостей та акумулювання адмінресурсу спроможний стати символом боротьби і гарантом недоторканності цих цінностей.

UDC 342. 511

Yevheniia Hlushchuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9137-7318>,

Junior Researcher,

Information and Analytical Department,

Foundation of the Presidents of Ukraine,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: EvgenijaGlu@gmail.com

A ROLE OF COUNTRY'S LEADER IS IN CONSOLIDATION OF SOCIETY IN THE CONDITIONS OF WAR

The article analyzes the main integrative factors of social self-organization in the context of russia's full-scale military invasion of Ukraine, the concept of a «common enemy» as a consolidating narrative of socio-political transformations. The role of the head of state in consolidating society around the common goal of defeating the aggressor is revealed.

Keywords: war, country's leader, president, consolidation of society, national safety, institute of presidency.

УДК 070.431.5(045)

Дейнека Ярослав Анатолійович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4073-7106>,

молодший науковий співробітник,

відділ формування інформаційних ресурсів,

Фонд Президентів України,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: clava-1995@ukr.net

УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ НА СТОРІНКАХ ФРАНЦУЗЬКИХ ВИДАНЬ: КОНТЕНТ-АНАЛІТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розкрито результати контент-аналітичного дослідження матеріалів французької преси на прикладі впливової газети «Le Monde» щодо висвітлення української проблематики, як джерела формування інформаційно-бібліографічного бюлетеня «Україна у відгуках зарубіжної преси», продукovanого Фондом Президентів України Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Визначена тематика та тональність публікацій в якісно-кількісних характеристиках.

Ключові слова: «Україна у відгуках зарубіжної преси», французькі ЗМІ, російсько-українська війна, реакція світової спільноти.

Сучасні реалії покладають саме на ЗМІ роль основного рупора та головного інструменту, що впливає на громадську думку. В період повномасштабного вторгнення росії в Україну позитивний образ Української держави та її громадян у масовій суспільній свідомості потрібний передусім для всебічної підтримки у протистоянні загарбницьким прагненням агресора. Французькі масмедіа, зокрема щоденна газета «Le Monde», були обраними об'єктом статті не випадково. Франція, як одна з найвпливовіших країн Європи, поступово змінюючи свою риторику щодо збереження обличчя російського диктатора, продемонструвала свою військову та економічну підтримку опору України, а інформаційна присутність України на шпальтах «Le Monde» відрізняється повнотою інформації та високим рівнем професіоналізму. Наразі оперативні та якісні матеріали «Le Monde» є джерелом формування інформаційно-бібліографічного бюлетеня «Україна у відгуках зарубіжної преси» та однойменної спеціалізованої бази даних, продукovaných Фондом Президентів України Національної бібліотеки України імені

В.І.Вернадського, з метою висвітлення реакції міжнародної спільноти на російсько-українську війну, викладену на шпальтах впливових світових медіа.

При проведенні контент-аналітичного дослідження було проаналізовано 181 випуск онлайн-версії французької газети «Le Monde» за перше півріччя 2023 р. Для дослідження були використані інформаційні матеріали про Україну, опубліковані на шпальтах «Le Monde», протягом означеного періоду. За допомогою контент-аналізу було зроблено вибірковий огляд публікацій газети в рамках проблеми, яка нас цікавить, зокрема у ході аналізу було відібрано та проаналізовано 155 публікацій. На основі отриманих даних було з'ясовано відсотковий обсяг публікацій про Україну та їх змістовно-тематичні особливості. Виходячи з тематики, визначалась тональність інформаційних матеріалів – позитивна, нейтральна, або негативна.

На основі проведеного контент-аналізу стало відомо, що протягом оглядового періоду журналісти «Le Monde» приділяли значної уваги нашій державі, зокрема 55,6 % своїх матеріалів вони присвятили аналізу даної проблематики. Французькі журналісти, експерти та аналітики регулярно публікують інформацію щодо ситуації на лінії фронту в Україні та часто розмірковують про глобальні питання світової безпеки й виклики та загрози, які можуть постати перед Францією. Тематика матеріалів, які підлягали контент-аналізу, переважно стосувалася зовнішньополітичного аспекту Української держави (74 % від загальної кількості публікацій), висвітлюючи такі питання, як збройна допомога Україні (14 %), засудження та розслідування воєнних злочинів Російської Федерації (12 %), фінансова та економічна допомога Україні (10 %), закордонні візити українських державних та громадських діячів (8 %), санкції проти росії (7 %), вплив російського вторгнення в Україну на світову політику та економіку (6 %), дані зарубіжних розвідок та аналітичних інститутів (5 %), мирні пропозиції та переговорний процес (5 %), російська пропаганда та дезінформація за кордоном (4 %), терористичні акти та хакерські атаки росії (3 %) тощо.

Серед внутрішньополітичної проблематики (26 % від загальної кількості статей), яка висвітлювалася на шпальтах «Le Monde» слід назвати: візити іноземних високопосадовців до України (23 %), діяльність української влади (16 %), військові дії ЗСУ, ТРО, партизанів (14 %), портрети українського спротиву (10 %), соціально-культурне життя українського суспільства (9 %), дії російських

загарбників та колаборантів (7 %), плани повоєнного відновлення України (6 %), ядерний терор росії (4 %) та ін.

Стосовно модальності інформаційних повідомлень констатовано, що вони здебільшого мають нейтральний зміст (59 %). Позитивний контекст матеріалів «Le Monde» склав 38 %, що свідчить про позицію французьких журналістів, які висвітлюють ті чи інші резонансні події через призму національних інтересів України в ході російсько-української війни. Незначний відсоток негативних публікацій (3 %) здебільшого стосувався критичної позиції окремих аналітиків щодо відмови України від мирного врегулювання, як вони називають «конфлікту», шляхом поступок російському агресору.

Таким чином, контент-аналітичне дослідження матеріалів французького видання «Le Monde» підкреслює, що в світлі останніх подій, пов'язаних із боротьбою українського народу з російським агресором, можна помітити те, що політичний дискурс французької преси тяжіє до жорсткої політики щодо Російської Федерації та всебічної підтримки України у боротьбі з неспровокованою агресією, також прослідковується визначення ролі Франції у досягненні мирного врегулювання російсько-української війни. Проведення контент-аналітичного дослідження зарубіжних ЗМІ та їх ґрунтовний аналіз на шпальтах аналітичних та інформаційних проєктів, зокрема інформаційно-бібліографічного бюлетеня «Україна у відгуках зарубіжної преси», сприяють поінформованості громадськості щодо реакції світової спільноти на актуальні подій у нашій країні і цим зумовлюють свою значущість та затребуваність.

UDC 070.431.5(045)

Yaroslav Deineka,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4073-7106>,

Junior Research,

Department of Formation of Information Resources,

Foundation of the Presidents of Ukraine,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: clava-1995@ukr.net

THE UKRAINIAN ISSUE ON THE PAGES OF FRENCH PUBLICATIONS: A CONTENT-ANALYTIC STUDY

The results of a content-analytical study of the materials of the French press on the example of the influential newspaper «Le Monde» regarding the coverage of

Ukrainian issues, as a source of information and bibliographic bulletin «Ukraine in the reviews of the foreign press», produced by the Foundation of Presidents of Ukraine of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, are revealed.

Keywords: «Ukraine in the reviews of the foreign press», French mass media, the russian-ukrainian war, the reaction of the world community.

УДК 021.8

Дем'яненко Людмила Григорівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5160-2736>,

кандидатка філологічних наук,

старша наукова співробітниця,

Інформаційно-аналітичний відділ,

Фонд Президентів України,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: demjanenkol@ukr.net

УКРАЇНСЬКІ БІБЛІОТЕКИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Актуальність розвитку українських бібліотек стала очевидною протягом останніх років війни, а нині вони є життєво необхідними установами, які потрібні суспільству. У нових реаліях бібліотекарі України показали надзвичайно високий рівень комунікацій, швидке реагування на події, професійну мобільність та спроможність до змін, але цього замало, потрібна глобальна підтримка як державної влади, так зокрема і президентської, в цілому.

Ключові слова: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, українські бібліотеки, інформаційний простір, комунікативні центри.

Трансформаційні процеси в сучасній Україні охоплюють всі сфери суспільного життя, в тому числі політичну. При цьому реформування політичної системи набуває особливого значення, оскільки від якості владних інститутів значною мірою залежить ефективність усіх суспільних перетворень. Проголошення незалежності в 1991 р. стало вирішальним фактором упровадження інституту президентства в Україні. Протягом всього часу, інститут президентства в Україні зазнав багато змін, які так чи інакше впливали на політичну систему держави. Цей інститут і далі, безумовно, трансформуватиметься як у межах правового поля, так

і в своєму функціональному змісті. Адже будь який політичний інститут має відповідати вимогам часу, актуальним потребам суспільства та змінам у політичній системі. Тому, особливе місце в політичній системі України займає інститут президенства, запровадження якого – само собою вже стало проявом політичної модернізації.

У сучасному інформаційному суспільстві стає дедалі популярнішим розвиток електронних ресурсів та дистанційний доступ до них. Тому часто президенти підтримують ініціативи з приводу інформатизації, використання електронних інформаційних ресурсів та оцифрування національного спадку, що зберігається в бібліотеках.

Кожен історичний період розвитку держави відповідним чином позначається і на пріоритетах діяльності бібліотек як важливих соціально комунікаційних інституцій. Неспровокована повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України 24-го лютого 2022 року зачепила усі без винятку сфери суспільного життя і торкнулася кожного громадянина і мешканця України. Не оминула ця війна й українські бібліотеки. Нині бібліотекарі та бібліотеки приймають виклики, породжені війною та шукають рішення для подолання існуючих проблем та загроз.

У цей складний для науки час бібліотеки продовжують виконувати наукові дослідження в Україні, сприяють формальній і неформальній освіті, самоосвіті та саморозвитку. У цьому напрямі національні та обласні універсальні наукові бібліотеки підтримують науковців, студентів, аспірантів. Так, наприклад, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУ ім. В.І. Вернадського) та Одеська національна наукова бібліотека (ОННБ) опублікували на сайтах корисну інформацію на допомогу вченим, зокрема про те, які наукові організації світу надають українським науковцям фінансову та грантову підтримку. Бібліотеки також інформують учених про можливість віддаленого доступу до баз даних наукової інформації, а також відкривають вільний доступ до нових інформаційних ресурсів, за допомогою яких учені зможуть продовжувати свою наукову роботу та плідно співпрацювати зі світовою науковою спільнотою (odnb.odessa.ua).

Роль бібліотек під час війни зростає і це доводить їх практична діяльність. І не лише тому, що вони якісно змінюють напрями своєї діяльності, а й тому, що стають комунікативними центрами не лише у великих містах, де є, здавалося б більше можливості, а й у районних

громадах. Бібліотеки якісно змінюють не лише свої напрями діяльності, а й стають комунікативними центрами у цих громадах. Вони стають точкою опори та зростання соціального та людського капіталу. Долаючи серйозні виклики й загрози, бібліотеки навіть у воєнний час залишаються осередками інтелектуальної свободи та громадянської активності, провідниками національних ідей та європейських цінностей, просторами просвітництва і толерантності, культури, науки й освіти.

Надання послуг сучасними бібліотеками ґрунтується не тільки на використанні фонду конкретної установи. Нове бачення роботи передбачає використання принципово нових можливостей доступу до інформації незалежно від часу й місцезнаходження як документа, так і користувача.

З одного боку, бібліотека пропонує доступ до інформаційних ресурсів, що належать іншим суб'єктам інформаційного простору, у тому числі представленим у мережі Інтернет. З іншого – створює електронні інформаційні ресурси (бази даних, колекції оцифрованих документів, вебсайти та вебпортали), що перебувають за її фізичними стінами. Умовно кажучи, сучасна бібліотека стає вузловим центром, який концентрує та розподіляє інформаційні потоки, такі життєво необхідні в дуже складний воєнний час.

Але цього не достатньо для потужної роботи бібліотек у цілому.

Діяльність та розвиток бібліотек, буде успішною лише тоді, коли буде добре розвинені відносини/підтримка з владою, з відповідними адміністративними структурами, громадськими організаціями. Так, залучившись все можливою підтримкою і допомогою надійних партнерів, бібліотеки та бібліотекарі зможуть розвиватися. Адже, у системі бібліотечно-інформаційного обслуговування найяскравішою проявляється специфіка взаємин бібліотек із зовнішнім середовищем. При взаємодії з органами влади та управління будь-якого рівня основною функцією бібліотеки стає інформаційне забезпечення процесів прийняття найоптимальніших управлінських рішень у галузі політичного, економічного, соціального регулювання проблем життєдіяльності держави.

Попри впровадження нових інформаційних технологій у практиці роботи бібліотек в останні роки, існує ряд факторів, що роблять процес обслуговування органів державної влади і управління надзвичайно трудомістким. До числа таких факторів, у першу чергу, відноситься специфіка інформаційних запитів цієї категорії користувачів, що характеризується широтою тематичного діапазону,

частотою зміни потреб і виникнення нових. Зростання обсягу публікацій, збільшення вартості книг і періодичних видань на тлі недостатнього фінансування бібліотек, тривалі строки одержання першоджерел створюють ситуацію, за якої у бібліотеці стає недостатньо ресурсів для задоволення інформаційних потреб. Динамізм інформаційних потреб призводить до неможливості орієнтуватися у процесі обслуговування тільки на свої фонди й довідково-пошуковий апарат, що неминуче відстають від нового попиту.

Динаміка збільшення чисельності довідок, виконаних у пріоритетному режимі, вказує на величезну потребу в інформації органів державної влади і управління. А розвиток нових інформаційних технологій дає можливість і робить доцільним при інформаційному обслуговуванні спиратися як на власні ресурси, так і співпрацювати при виконанні запитів з бібліотеками всіх типів.

Сучасному інформаційному суспільству стає дедалі популярнішим розвиток електронних ресурсів та дистанційний доступ до них. Тому часто самі президенти підтримують ініціативи з приводу інформатизації, використання електронних інформаційних ресурсів та оцифрування національного спадку, що зберігається в бібліотеках.

Про критичну ситуацію з бібліотечними фондами в Україні, розповіла директорка державної установи «Український інститут книги» Олександра Коваль, презентуючи Стратегію підтримки та розвитку читання в Україні, розраховану до 2032 року, під час міжнародної конференції на тему: «Читання задля демократії». Так, за її словами, в Україні зараз налічується 12 тисяч публічних бібліотек, але наразі складно сказати, скільки з них є справді активними. Близько 500 бібліотек були або повністю зруйновані, або пошкоджені під час війни. «Якщо ж говорити про поповнення бібліотечних фондів, то тут ситуація теж дуже негативна. У цілому в бібліотеках зараз зберігається 160 млн примірників книжок. Але 52 % з них – це книжки, видані до 1991 року. Загалом поповнення українськими книжками бібліотек в рік складає 0,3 %. ...Ця урядова Стратегія передбачає дуже великі та водночас вкрай необхідні плани та заходи», – зазначила Коваль (mail.ukr.net).

Отже, відтак, на 100 % потрібно інформатизувати бібліотеки і у 10 разів збільшити поповнення фондів українських бібліотек. Крім цього, необхідно також відновлювати та реставрувати бібліотеки, які постраждали від війни.

Таким чином, щоб відповідати сучасним викликам громадян, громад і держави бібліотеки мають здійснити квантовий стрибок, а політики взяти лідерство і з думками про наступні покоління запропонувати їм нову і більш проактивну роль – модераторів і просторів для розвитку та навчання протягом життя, лабораторій місцевих ініціатив, інформаційних та соціальних центрів.

UDC 021.8

Lydmyla Demianenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5160-2736>,

Cand. of Sciences (Philology),

Senior Researcher,

Information and Analytical Department,

Foundation of Presidents of Ukraine,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: demjanenkol@ukr.net

UKRAINIAN LIBRARIES DURING THE ARMED AGGRESSION OF RUSSIA: STATUS AND DEVELOPMENT PROSPECTS

The relevance of the development of Ukrainian libraries became obvious during the last years of the war, and now they are vital institutions that society needs. In the new realities, the librarians of Ukraine have shown an extremely high level of communication, quick response to events, professional mobility and the ability to change, but this is not enough, we need global support from both the state government and the presidential government in general.

Keywords: V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Ukrainian libraries, information space, Institute of the Presidency, communication centers.

УДК 328.132.7(477)

Кушнарьова Марія Борисівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3361-8838>,

кандидатка філософських наук,

старша наукова співробітниця,

Інформаційно-аналітичний відділ,

Фонд Президентів України,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: mariakushn8@gmail.com

ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕРШОЇ ЛЕДІ УКРАЇНИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Характеризуючи діяльність першої леді України Олени Зеленської під час російсько-української війни, автор виокремлює основні напрями її роботи, стисло порівнює діяльність дружини Президента до початку вторгнення та після, акцентуючи увагу на реалізації напрямку культурної дипломатії.

Ключові слова: перша леді, Олена Зеленська, культурна дипломатія, гуманітарна політика.

Інститут першої леді в світі сформувався понад сто років тому і, відтак, набув усталених рис. Постать дружини першої особи держави привертає до себе увагу громадськості та ЗМІ, її визнають важливим чинником іміджу політика та країни (зокрема, за даними соціологів США, симпатії до дружини дають близько 7 % під час виборів президента цієї держави).

В Україні цей інститут все ще перебуває на стадії становлення та розвитку. Блогер Віталій Чепинога вважає, що тут скоріше справа в неготовності пострадянських людей взагалі до інституту першої леді та патріархальних настроях українського суспільства. Також слід зважати на те, що певна частина населення сучасної України довгий час перебувала під впливом певних радянських традицій, які мало не виключали публічність дружини керівника СРСР (єдиний виняток – Раїса Горбачова). Певну роль відіграє те, що в Україні під час її існування як незалежної держави діяльність дружин Президентів країни мала спорадичний характер (постійною та оформленою вона була хіба що у Людмили Кучми та Марини Порошенко) та супроводжувалася резонансними скандалами (саме такий виник навколо «Дитячої лікарні майбутнього», яка будувалася під патронатом Катерини Ющенко).

Медіадослідниця Ліза Бернс на матеріалі американської історії та політики виокремила певні типи перших леді, які змінювали один одного упродовж ХХ–ХХІ ст., зокрема, це жінка-публічна особа; селебріті; політична активістка; політична інтерлоперка (людина, що втручається у чужі справи). Тепер до них додають типи дипломатки, політичної партнерки свого чоловіка, адвокатки суспільних змін.

Дружина шостого Президента України Володимира Зеленського спочатку, тобто після обрання її чоловіка Президентом України, йшла традиційним для перших леді шляхом, який передбачав виокремлення певних пріоритетних напрямів діяльності

зазвичай благодійного характеру. Такими напрямами для Олени Зеленської стали реалізація політики безбар'єрності, протидія домашньому насильству та реформа дитячого шкільного харчування.

Але з початком російського вторгнення в Україну діяльність та функції першої леді зазнали відчутних змін. Насамперед, оскільки Президент України з багатьох міркувань не мав можливості здійснювати закордонні візити (перший закордонний візит під час війни В. Зеленський здійснив у грудні 2022 року до США), його дружині Олені Зеленській довелося стати посланцем і голосом Президента, здійснюючи важливі дипломатичні місії. З іншого боку, з початком війни стався потужний сплеск інтересу до України, отже, до її керівництва, тому українській першій леді довелося стати одним із найпомітніших комунікаторів, поширюючи світом інформацію про війну та стан українців. З третього боку, одним із наслідків війни для України стала величезна кількість біженців по всьому світу, і перед державою постало завдання не втратити цих громадян, підтримувати емоційний зв'язок із ними. Також очевидно, що самі гуманітарні питання в Україні з початком війни набули великої актуальності та помітної ваги. Всі ці чинники вплинули на діяльність українського першої леді.

Наявна у відкритих джерелах інформація дозволяє виокремити такі напрями діяльності дружини Президента України Олени Зеленської під час російсько-української війни:

1. Гуманітарний напрям: створення Фонду Олени Зеленської для реалізації заходів з відбудови медичної та освітньої галузей, гуманітарної допомоги (відновлення медичних закладів України, що постраждали під час війни; придбання медичного обладнання, апаратури та транспорту для лікувальних закладів та служб України; сприяння протезуванню українців, що втратили кінцівки під час військових дій; евакуація за кордон дітей з онкологією, сиріт, опіка над дитячими будинками сімейного типу; організація відпочинку українських дітей за кордоном (до ініціативи долучилися понад 20 країн) та реабілітаційних дитячих таборів); ініціатива та участь у створенні Національної програми психічного здоров'я та психосоціальної підтримки; продовження реформи шкільного харчування з урахуванням потреб воєнного часу (у Бучі розпочалося будівництво фабрики-кухні, де готуватимуть їжу для навчальних закладів міста й сусідніх громад; проведення семінарів для кухарів); реалізація політики безбар'єрності, зокрема доповнення й видання

«Довідника безбар'єрності»; робота з протидії домашньому насильству та допомога його жертвам).

2. Дипломатичний напрям: (візит у Вашингтон, виступ у Конгресі США (липень 2022 р.); візит до Страсбурга і участь у засіданні Європарламенту (вересень 2022 р.), виступ на 77-й сесії Генеральної Асамблеї ООН та на саміті HeForShe та форумі «Жінки у конфліктах» (вересень 2022), візити до Туреччини (зокрема, аудієнція у Вселенського Патріарха Варфоломія); до Польщі (участь у Варшавському безпековому форумі); до Німеччини (участь у книжковому ярмарку у Франкфурті-на-Майні) (жовтень 2022 р.); візит до Португалії та участь у відкритті Web Summit (листопад 2022 р.); візит до Великої Британії, виступ перед парламентом Великої Британії (листопад 2022 р.); візит у Францію (грудень 2022 р.); виступ на Всесвітньому економічному форумі в Давосі (січень 2023 р.).

3. Комунікаційний напрям: комунікація з першими леді світу, популяризація інституту та діяльності перших леді (проведення Саміту перших леді та джентльменів); інтерв'ю світовим ЗМІ (французький LCI, японський NHK, британські BBC та Sky News, чеський Respekt, німецький Bild, американські ABC, CNN та CBS, Vogue, Elle тощо).

4. Популяризація української книги (проект «Книжки без кордонів» (надруковано понад 280 тисяч примірників, до ініціативи долучилися 20 країн); проект «Українська книжкова полицка» з поширення української літератури у світі (проект втілено у 27 країнах світу; Олена Зеленська особисто презентувала книжки у Варшаві, Парижі та Франкфурті-на-Майні); Better Time Stories («Історії кращого часу») – ініціатива на підтримку українських дітей, які були змушені покинути свої домівки через війну, ініціатива реалізується у чотирьох країнах: Німеччині, Австрії, Нідерландах та Бельгії).

5. Започаткування українських аудіогідів у музеях світу (кількість аудіогідів українською сягнула 54 у 35 країнах).

Вся ця масштабна робота вивела Олену Зеленську із того «затінку», в якому вона перебувала до початку вторгнення, перетворивши її на одну із найупізнаваніших постатей українського та навіть світового медіапростору, і це можна вважати позитивною ознакою формування в Україні дієвого інституту першої леді. З іншого боку, попри неодноразові згадки про культурну дипломатію та soft power у інтерв'ю першої леді, наразі складно вважати

її діяльність успішно саме в цій галузі. Українські аудіогіди та українські книжки для українських біженців – це, безумовно, дуже корисні та своєчасні заходи, але, з огляду на можливості, що їх надає статус першої леді, діяльність, зокрема, з презентації української культури за кордоном, що, власне, і є смислом культурної дипломатії, могла би бути більш програмною та вибудованою.

Втім, наразі будь-які оцінки та висновки, безумовно, є проміжними, дозволяючи сподіватися на подальше вдосконалення діяльності першої леді України, спрямованої на розбудову культурної та гуманітарної сфер нашої держави.

UDC 328.132.7(477)

Mariia Kushnarova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3361-8838>,

Cand. of Sciences (Philosophy),

Senior Researcher,

Information and Analytical Department,

Foundation of the Presidents of Ukraine,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: mariakushn8@gmail.com

ACTIVITIES OF THE FIRST LADY OF UKRAINE DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

The author begin with some notes on Ukrainians' attitude to the first lady as a public person, examines activities of the first lady of Ukraine Olena Zelenska during the Russian-Ukrainian war, points its main directions, briefly compares her activities before and after the war began, with a special focus on cultural diplomacy.

Keywords: first lady, Olena Zelenska, cultural diplomacy, humanitarian issues.

УДК 811.111'25.134

Макарова Олена Ігорівна,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1003-025X>,

молодша наукова співробітниця,

відділ формування інформаційних ресурсів,

Фонд Президентів України,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: makarova@nbuv.gov.ua

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЗАГОЛОВКІВ СТАТЕЙ ІСПАНСЬКИХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ

Розкрито особливості перекладу заголовків медіатекстів іспанського видання El Mundo на українську мову в процесі формування бази даних «Інститут президентства в зарубіжних ЗМІ», яка є складовою фонду науково-інформаційних ресурсів Фонду Президентів України Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Ключові слова: іспанські ЗМІ, El Mundo, типи заголовків, переклад, «Інститут президентства в зарубіжних ЗМІ».

Електронні засоби масової інформації (ЗМІ), які публікують новинні матеріали на веб-сайтах і звертаються до аудиторії інтернет-користувачів, що постійно зростає, активно розвиваються останні два десятиліття. При цьому спостерігається тенденція до локалізації сайтів новин і, відповідно, перекладу повідомлення новини іншими мовами. Заголовок у перекладі будь-якого тексту відіграє важливу роль, іноді він коротко інформує про зміст тексту, іноді розкриває головну думку повідомлення чи демонструє ставлення автора до викладених подій. Увагу читача, перш за все, привертає назва статті, заголовок, і тільки потім читач знайомиться зі статтею, що зацікавила його назвою. Заголовок є особливим різновидом медіатекстів, який виконує публіцистичну функцію, і вказується, зокрема, в бібліографії, архівах, сторінках Інтернету, а також у базах даних, як, наприклад, в реферативній повнотекстовій базі даних «Інститут президентства в зарубіжних ЗМІ», яка є складовою фонду науково-інформаційних ресурсів Фонду Президентів України Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ця БД призначена для збереження результатів моніторингу публікацій зарубіжних мережевих ресурсів у вигляді бібліографічної, реферативної і повнотекстової інформації та надання доступу до неї користувачам. До бази даних вносяться матеріали, опубліковані на сторінках найвідоміших та впливових зарубіжних електронних ресурсів у всесвітній мережі, в яких висвітлюються події та подається аналіз процесів, що стосуються інституту президентів та самих президентів всіх країн світу. Бібліографічні записи публікацій вносяться до БД мовою оригіналу зі збереженням особливостей перекладу для складання бібліографічного опису. Заголовки публікацій ЗМІ

доповнюються перекладом та вноситься анотація (реферат) державною українською мовою.

У процесі формування інформаційних ресурсів і зокрема БД на основі моніторингу інтернет-ЗМІ проблема перекладу назв публікацій дуже важлива, оскільки у назві криється часом ключ до розуміння всього тексту. Враховуючи функцію назви у публікації, особливості її форми а також завдання, що стоять перед ними, всі назви можна умовно розділити на три типи: інформативні, описові чи сентенційні.

Інформативний заголовок відображає головну думку статті, інформує про події, що відбуваються, зазвичай у таких заголовках містяться точні дати, показники, назви країн, організацій, міст, імена політиків, інформативний заголовок часто повідомляє кінцевий результат висвітлюваної новини, використовується переважно нейтральна лексика, що ми бачимо на прикладі заголовка статті у другій за величиною друкованої щоденній газеті Іспанії El Mundo, включеної до перегляду для формування БД «Інститут президенства в зарубіжних ЗМІ»: *Macron abre la puerta a formar pilotos ucranianos para «ayudar al país a resistir», pero descarta el envío de aviones* = Е. Макрон відкриває двері для підготовки українських пілотів, щоб «допомагати країні протистояти», але виключає відправку літаків // El Mundo. 2023. 15.05. URL: <https://www.elmundo.es/internacional/2023/05/15/64627b5de4d4d86c4a8b4592.html>

Завдання описового заголовка – резюмувати зміст статті без висновків та аналізу, наприклад: *Así fue el plan maestro de Zelenski para conquistar el G7* = Це був генеральний план Зеленського щодо підкорення G7 // El Mundo. 2023. 21.05. URL: <https://www.elmundo.es/internacional/2023/05/21/646a2f76fdddf4a408b4589.html>.

Сентенційні заголовки пробуджують інтерес читача за допомогою риторичних засобів, дивують його, зазвичай містять прислів'я, приказки, ідіоматичні вирази: *La diplomacia tramposa de Lula* = Хитра дипломатія Лули // El Mundo. 2023. 02.05. URL: <https://www.elmundo.es/opinion/columnistas/2023/05/02/644fd1dfe4d4d84c2e8b4588.html>.

Основні труднощі перекладу заголовків іспанської газети обумовлені необхідністю максимальної компресії інформації для збереження змістового і стилістичного змісту. Адаптація заголовка статті дозволяє змістити акцент і виділити головну інформацію, яка

може бути цікавою або корисною для цільової аудиторії. Заголовки статей часто замінюються, щоб краще задовольняти потреби цільової аудиторії або вимоги публікації. Так, наприклад, в заголовку Ortega despide al embajador de la UE por el «injerencista, atrevido e insolente» comunicado de Bruselas = Д. Ортега звільнив посла ЄС за «втручання і зухвалість» Брюсселя // El Mundo. 2023. 18.04. URL: <https://www.elmundo.es/internacional/2023/04/18/643ed2e521efa0f0558b457f.html>, відбулося скорочення кількості прикметників при перекладі, щоб недопустити тавтології.

Крім того, при перекладі заголовків новин іспанських ЗМІ на українську мову можуть застосовуватися і перестановки всередині словосполучення або всередині речення: El Congreso de Perú declara persona non grata al presidente mexicano López Obrador = Конгрес Перу оголосив президента Мексики А. М. Лопеса Обрадора персоною нон грата // El Mundo. 2023. 26.05. URL: <https://www.elmundo.es/internacional/2023/05/26/646feabee4d4d8ab168b4573.html>.

Таким чином, при перекладі заголовків El Mundo українською мовою особлива увага приділяється вибору того чи іншого підходу, який залежить від соціально-політичної місії газети. Серед основних труднощів перекладу заголовків іспанської газети слід назвати необхідність максимальної компресії інформації для збереження змістового і стилістичного змісту із застосуванням творчого підходу. Формування ж БД «Інститут президентства в зарубіжних ЗМІ», шляхом аналітико-синтетичної переробки інформації зарубіжного медіапростору, сприяє наданню можливості доступу до інформації широкого кола користувачів, розширенню сфери онлайн-послуг і надання їх на новому рівні доступності.

UDC 811.111'25.134

Olena Makarova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1003-025X>,

Junior Researcher,

Department of formation of information resources,

Foundation of the Presidents of Ukraine,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: makarova@nbuv.gov.ua

**FEATURES OF THE TRANSLATION OF SPANISH MEDIA HEADLINES
IN THE PROCESS OF FORMING OF ELECTRONIC RESOURCES**

Revealed the peculiarities of the translation of media headlines in the second largest printed daily newspaper in Spain, El Mundo, into Ukrainian in the process of forming the database «Institute of the Presidency in Foreign Mass Media», which is a component of the fond of scientific and informational resources of the Foundation of the Presidents of Ukraine of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

Keywords: Spanish mass media, El Mundo, types of headlines, translation, «Institute of the Presidency in Foreign Mass Media».

УДК 321.107

Моршна Наталія Олександрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2501-4180>,

молодша наукова співробітниця,

відділ формування інформаційних ресурсів,

Фонд Президентів України,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: 0445157755@ukr.net

ПРЯМА МОВА ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ

Представлено результати контент-аналізу матеріалів повнотекстової бази даних «Пряма мова Президентів України», яка є складовою фонду наукових електронно-інформаційних ресурсів Фонду Президентів України Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Визначена жанрова різновидність та тематика публічних виступів Президента України Володимира Зеленського.

Ключові слова: база даних, Володимир Зеленський, російсько-українська війна, звернення, промова, консолідація світової спільноти.

Політичні лідери найкраще презентують себе за допомогою промов у різних засобах масової інформації як друкованих, так і електронних для викладення своєї позиції, протистояння опонентам тощо. Політики прагнуть зворушити аудиторію шляхом публічного виголошення переконливих та барвистих промов з метою надання бажаного впливу на аудиторію. У даному контексті яскравим прикладом ораторського мистецтва, яке має значущий вплив на рішення мільйонів звичайних людей, президентів та уряди інших

країн є пряма мова Президента України Володимира Зеленського в період повномасштабного вторгнення росії в Україну.

Своєю здатністю чітко, коротко та яскраво доносити думки в період воєнного стану В. Зеленський надихає не лише українців робити все необхідне для подолання кризи, а й використовує пряму мову як ефективний інструмент дипломатії. З першого дня неспровокованої агресії росії президент України записує звернення до нації, світових лідерів, виступає перед різною аудиторією: урядами і парламентами, представниками громадськості, економічної сфери і бізнесу, музичними і спортивними заходами.

Основою проведення нашого дослідження стало визначення видового та тематичного складу публічних виступів В. Зеленського за березень 2022 р. – березень 2023 р. Джерелом дослідження слугувала повнотекстова база даних «Пряма мова президентів України» Фонду Президентів України Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, як консолідований науково-інформаційний ресурс для інформаційного супроводу суспільно-політичних та науково-дослідних процесів.

У ході формування бази даних серед матеріалів світового інфопростору щодо публікації прямої мови президента України до уваги бралися автентичні матеріали, які містили повний текст прямої мови В. Зеленського без коментарів та аналізу. За означений період дослідження до бази даних «Пряма мова президентів України» було включено 1548 текстів публічної комунікації В. Зеленського, серед жанрових різновидів яких були: звернення (48 %), виступи (14 %), промови (12 %), інтерв'ю (9 %), пресконференції (8 %), заяви (5 %), послання (2 %) та ін.

Кожний публічний виступ президента як Глави держави є показовим, оскільки здобуває найширшу публіку та найбільшу увагу, зокрема в світовому вимірі. Якщо аналізувати аудиторію, до якої звертався В. Зеленський за означений період дослідження, то її третю частину (33 %) складають виступи перед парламентами (Європарламентом, парламентами Великої Британії, США, Польщі, Канади, Німеччини, Ізраїлю, Італії, Японії, Франції, Швеції, Данії, Норвегії, Нідерландів, Бельгії, Австралії, Румунії, Іспанії, Ірландії, Греції, Кіпру, Фінляндії, Південної Кореї, Литви, Естонії, Португалії, Албанії, Ісландії, Словаччини, Мальти, Латвії, Люксембургу, Чехії, Словенії, Нової Зеландії, Норвегії та ін.).

Лідером серед жанрових різновидів щодо прямої мови президента України, спрямованої до внутрішню аудиторію,

є звернення до українського народу, які В. Зеленський виголошує щоденно, починаючи з 24 лютого 2022 р., повідомивши про початок війни і оголосивши про запровадження воєнного стану на території усієї держави. За березень 2022 р. – березень 2023 р. кількість звернень президента України до співвітчизників за підсумками кожної доби повномасштабної війни, включених до означеної електронної бази даних, склала 40 % від загальної кількості публікацій.

У своїх публічних виступах В. Зеленський представляє країну, яка витримує російську агресію, мобілізувалася не тільки сама, а й мобілізує для її відсічі увесь колективний Захід. Тематика публічних виступів В. Зеленського періоду російсько-української війни незмінна: захист Батьківщини Силами оборони України, розвиток вітчизняної економіки, надання фінансової та збройної підтримки України зарубіжними партнерами, введення санкцій проти країни-агресора, засудження воєнних злочинів Російської Федерації, залучення інвестицій для відбудови України тощо.

Таким чином, проникливі публічні виступи Президента України В. Зеленського – це потужний інструмент впливу на аудиторію, просування національних цінностей. Від регулярних звернень до українців до виступів історичного значення перед міжнародними організаціями Президент України В. Зеленський відіграє провідну роль в консолідації світової спільноти для досягнення справедливості та відновлення миру в Європі. Як показало контент-аналітичне дослідження, формування баз даних суспільно-політичного спрямування, зокрема створення репозитарія прямої мови президентів України, що є одним із головних завдань, покладених на Фонд Президентів України Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського, сприяє створенню консолідованого інформаційного ресурсу про діяльність президентів України, формуючи в суспільній думці повагу до інституту президентства та особи Президента України як глави держави.

UDC 321.107

Nataliia Morshna,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2501-4180>,

Junior Research,

Department of Formation of Information Resources,

Foundation of the Presidents of Ukraine,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: 0445157755@ukr.net

DIRECT SPEECH OF THE PRESIDENT OF UKRAINE AS AN OBJECT OF RESEARCH

The results of the content analysis of the materials of the full-text database «Direct speech of the Presidents of Ukraine» are presented, which is part of the collection of scientific electronic information resources of the Fond of the Presidents of Ukraine of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. The genre variety and topics of public speeches of the President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy have been identified.

Keywords: database, Volodymyr Zelenskyy, russian-Ukrainian war, address, speech, consolidation of the world community.

УДК 027.54.081

Польовик Світлана Миколаївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5960-527X>,

кандидатка наук із соціальних комунікацій,

завідувачка відділу,

відділ формування інформаційних ресурсів,

Фонд Президентів України,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: polevik@nbuv.gov.ua

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ФОНДУ ПРЕЗИДЕНТІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Статтю присвячено проблемі інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек в умовах російсько-української війни. Авторка аналізує тематичну та жанрову особливість інформаційно-бібліографічного бюлетеня «Україна у відгуках зарубіжної преси», який продукує Фонд Президентів України Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Ключові слова: «Україна у відгуках зарубіжної преси», бюлетень, інформаційно-аналітична діяльність, зарубіжна преса, російсько-українська війна, реакція світової спільноти.

Від початку повномасштабного вторгнення росії в Україну бібліотеки зіткнулася з викликами небезпеки та втрат. Але більшість бібліотек продовжує свою діяльність та реалізує всі можливості глобальних комунікацій для забезпечення наукової діяльності,

вдосконалює інформаційно-бібліотечні сервіси та продукти, що відповідають потребам користувачів, розширює можливості інформаційно-аналітичної діяльності, реагуючи на складні виклики воєнного часу.

У контексті інформаційно-аналітичної діяльності Фонд Президентів України Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського з 2011 р. продукує інформаційно-бібліографічний бюлетень «Україна у відгуках зарубіжної преси», в якому подано огляд актуальних суспільно-політичних подій в Українській державі, опублікованих в найбільш впливових та авторитетних світових медіа, на шпальтах яких з 24 лютого 2022 р. Україна стала гедлайнером.

Однією з основних функцій інформаційно-бібліографічного бюлетеня є акумулювання, обробка та аналіз інформації щодо медійного супроводу війни в Україні. Таким чином, на шпальтах інформаційно-бібліографічного бюлетеня висвітлюється реакція міжнародної спільноти на російсько-українську війну в дзеркалі відображення в 36-ти зарубіжних інтернет-версіях газетних і журнальних видань. До моніторингу включені матеріали зарубіжної преси 18-ти країн світу, які входять до держав «Групи семи» і «Групи десяти» (Бельгія, Велика Британія, Італія, Канада, Нідерланди, Німеччина, США, Франція, Швеція, Японія), «Вишеградської четвірки» (Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина), групи пострадянських країн-членів Європейського Союзу та Об'єднаних експедиційних сил (Латвія, Литва, Естонія), найбільшої європейської країни-представниці Іbero-американської групи – Іспанії.

Бюлетень «Україна у відгуках зарубіжної преси», що виходить раз на місяць, має чітку структуру відповідно до тематичних рубрик, які стосуються як подій в Україні, так і їх міжнародного аспекту. Зокрема, функціонування Української держави під час російсько-української війни представлене тематичними рубриками, які торкаються найбільш резонансних подій і тем, а саме: візитів іноземних високопосадовців до України; військових дій ЗСУ, ТРО, партизанів; воєнних злочинів росії в Україні; гуманітарної політики та волонтерського руху; дій російських загарбників та колаборантів; діяльності української влади; економічної та фінансової політики; планів повоєнного відновлення України; звитяги представників українського спротиву; релігійних організацій; соціально-культурного життя українського суспільства тощо. Міжнародний аспект діяльності України в період воєнного стану в рубриках інформаційно-бібліографічного продукту представлений в таких

рубриках, як благодійна, гуманітарна та медична допомога Україні; військово-тренувальна місія країн світу для ЗСУ; вплив російського вторгнення в Україну на світову політику та економіку; дані зарубіжних розвідок та аналітичних інститутів; євроінтеграція України; закордонні візити українських державних та громадських діячів; засудження та розслідування воєнних злочинів Російської Федерації; збройна допомога Україні; мирні пропозиції та переговорний процес; політика щодо біженців з України; реакція світових політиків, діячів та організацій; результати опитування громадської думки; російська пропаганда та дезінформація за кордоном; санкції проти росії; фінансова та економічна допомога Україні; Чорноморська зернова ініціатива та ін. Слід зазначити, що представлені тематичні рубрики не є сталими, а підлягають змінам та доповнюються відповідно до актуальності та залученості до обговорення тієї чи іншої події, висвітленої на шпальтах зарубіжної преси.

Згідно з жанровими різновидами матеріалів, що представлені в бюлетені, можна виокремити три групи – аналітичні (стаття, бесіда, огляд, кореспонденція тощо), інформаційні (замітка, репортаж, інтерв'ю та ін.) та публіцистичні (есе, нарис тощо). Серед зазначених медійних жанрів особлива увага при відборі інформації приділялася аналітичному та прогностичному аналізу, експертній оцінці, точці зору та коментарям відомих на міжнародній арені діячів, журналістському розслідуванню щодо резонансних подій тощо.

За результатами контент-аналізу матеріалів зарубіжної преси кожен випуск бюлетеня містить візуальну аналітику щодо кількісно-якісного аналізу активності медіа-спільноти у висвітленні української проблематики, тематичного спрямування та тональності матеріалів ЗМІ, а також ґрунтовний аналітичний огляд зарубіжної преси за конкретний період часу щодо суспільно-політичних процесів, що відбуваються в Україні та навколо неї.

Слід сказати, що завдяки акумулюванню актуальної інформації світового інфопростору та її ґрунтовного аналізу можна отримати картину стану сучасного українського суспільства, яке переживає повномасштабне віроломне вторгнення російських загарбників. Діяльність Фонду Президентів України Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у виробництві й продукуванні інформаційно-аналітичної продукції та послуг свідчить про зростання ролі інформаційно-аналітичної роботи, яка стає все більш затребуваною сучасним користувачем.

UDC 027.54.081

Svitlana Polovyk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5960-527X>,

Candidate of Social Communications,

Head of Department,

Department of Formation of Information Resources,

Foundation of the Presidents of Ukraine,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: polevik@nbuv.gov.ua

RELEVANCE OF INFORMATION AND ANALYTICAL ACTIVITIES OF FOND OF PRESIDENTS OF UKRAINE DURING THE WAR

The article is devoted to the urgent problem of information and analytical activity of libraries in the conditions of the russian-ukrainian war. The author analyzes the thematic and genre feature of the information and bibliographic bulletin «Ukraine in the reviews of foreign press», which is produced by the Foundation of the Presidents of Ukraine of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

Keywords: «Ukraine in the reviews of foreign press», bulletin, information and analytical activity, foreign press, russian-ukrainian war, reaction of the world community.

УДК 355.451:327(477)

Хилько Максим Миколайович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6365-339X>,

кандидат філософських наук, старший науковий співробітник,
завідувач відділу,

Інформаційно-аналітичний відділ,

Фонд Президентів України,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: khyliko@ukr.net

МІЖНАРОДНІ КОМУНІКАЦІЇ ПРЕЗИДЕНТА ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Проаналізовано роль міжнародних комунікацій Президента у формуванні підтримки України світовим співтовариством з метою забезпечення її спроможності відбити повномасштабну російську агресію, добитися справедливого миру і гарантій безпеки.

Ключові слова: Президент України, міжнародні комунікації, міжнародні відносини, державна безпека, російсько-українська війна.

Міжнародна підтримка є надзвичайно важливою складовою забезпечення спроможності України відбити повномасштабну російську агресію, відновити територіальну цілісність, добитися справедливого повоєнного врегулювання і надійних гарантій безпеки для нашої держави. Безпрецедентні загрози існуванню України як держави і виживанню українців як нації, безпеці і миру в Європі, міжнародній продовольчій безпеці, збереженню світового порядку, заснованого на міжнародному праві і правилах, потребують безпрецедентних стратегічних комунікацій. З перших днів повномасштабного російського вторгнення 24 лютого 2022 р. Президент В. Зеленський відіграє ключову роль у здійсненні стратегічних комунікацій України, спрямованих як всередину держави, так і на міжнародну арену. Практично щодня Президент спілкується зі світовими лідерами під час зустрічей, телефонних розмов, через месенджери і відеозв'язок, забезпечуючи поінформованість партнерів щодо ситуації та потреб України, а також збереження цих питань у пріоритетах світових лідерів.

Безпрецедентними у світовій історії стали мало не щоденні звернення Президента України до народів і парламентів держав світу, міжнародних організацій, форумів та конференцій, університетських спільнот та аналітичних центрів у всьому світі. Зокрема, тільки за перші три місяці повномасштабного вторгнення В. Зеленський зробив понад 45 таких звернень, у тому числі: до парламентів Великобританії, Польщі, Канади, США, Німеччини, Ізраїлю, Італії, Японії, Франції, Швеції, Данії, Норвегії, Австралії, Нідерландів, Бельгії, Іспанії, Ірландії, Греції, Кіпру, Фінляндії, Республіки Корея, Естонії, Португалії, Албанії, Ісландії, Словаччини (перелік наведено у хронологічному порядку); до самітів НАТО і «Великої Сімки», учасників засідань Європейської Ради, Ради Безпеки ООН, Світового Банку; до народів Білорусі, Італії, Швейцарії, Данії, Великобританії тощо. Такі звернення сприяють усвідомленню масштабів загроз і необхідних зусиль для їх подолання політичними, економічними, культурними елітами держав світу, їх експертними колами, лідерами думок. Окрім того, Президент регулярно спілкується з провідними світовими медіа, доносячи через них інформацію до широких верств населення, розуміння і підтримка яких надзвичайно важливі для

формування відповідних рішень на державних рівнях, особливо в демократичних суспільствах.

При цьому, як у спілкуванні з лідерами держав, так і в зверненнях до народів та інтерв'ю для медіа Президент України дотримується незвичного для міжнародної дипломатії стилю спілкування – прямого, відвертого, емоційного і наполегливого. Емоційний і відвертий, неприкритий дипломатичними зворотами опис жахів війни та загроз, які вона несе, сприяє більш швидкому і чіткому розумінню ситуації і досвідченими політиками, і пересічними громадянами, що є необхідним для формування широкої міжнародної коаліції на підтримку України. А чітке артикулювання конкретних потреб і очікувань, у тому числі щодо озброєнь, економічної підтримки, санкційної політики та інших питань, прискорено спрямовує дипломатичні зусилля у русло практичних рішень з надання Україні необхідної допомоги.

Окремо варто відзначити стиль одягу Президента України, який також має певну комунікативну складову, несе свій меседж до міжнародної аудиторії. Замість традиційних для дипломатичного етикету костюма і краватки, на міжнародні зустрічі після початку повномасштабного вторгнення В. Зеленський одягає близький до камуфляжного стилю одяг, а його футболки, світшоти й куртки містять українську символіку та орнаменти. Такий стиль одразу ж нагадує співрозмовникам про непересічність моменту, в якому перебувають українці та людство в цілому, про жертви, які щодня несуть громадяни нашої держави, про необхідність концентрації зусиль світового співтовариства, щоб якнайшвидше повернути Україну і світ до нормального, мирного життя. До речі, у 1941 р. британський прем'єр В. Черчилль, який згуртував тогочасну Європу на боротьбу з нацистською Німеччиною, під час візиту до Вашингтону був одягнений у комбінезон «повітряної тривоги», що нагадувало співрозмовникам про постійні нальоти ворожої авіації на Лондон.

Важливою особливістю міжнародних комунікацій Президента України є чітка прикладна спрямованість його зарубіжних візитів, націленість на конкретний результат. Під кожен поїздку В. Зеленським формуються чіткі завдання, зокрема, які пакети озброєння Україна очікує отримати від партнерів, яку фінансову допомогу тощо. Наприклад, під час візиту В. Зеленського до Франції 14 травня 2023 р. було домовлено про постачання Україні бронемашин і легких танків; наступного дня у Великобританії –

домовлено про постачання Україні ракет протиповітряної оборони і ударних безпілотників дальнього радіусу дії, і так далі по кожному візиту.

Окрім власного прикладу, Президент, реалізуючи конституційні повноваження з керівництва зовнішньополітичною діяльністю держави, відповідним чином формулює чіткі завдання і для всієї української дипломатії воєнного часу. Зокрема, 2 серпня 2023 р. під час наради з керівниками дипломатичних установ України в іноземних державах В. Зеленський назвав п'ять основних зовнішньополітичних орієнтирів наступного політичного сезону: «Формула миру – перший. Зброя та санкції – другий. Інтеграція України в Євросоюз і НАТО, безпекові гарантії та політика сусідства – третій орієнтир. Четвертий – економіка та відновлення, трансформація. П'ятий – наші люди як в Україні, так і за кордоном, у країнах вашої роботи».

Отже, міжнародні комунікації Президента України під час російсько-української війни мають низку особливостей, націлених на ефективне формування підтримки України світовим співтовариством з метою забезпечення її перемоги. Серед них: прямі звернення до народів і парламентів світу, міжнародних організацій, форумів та конференцій, університетських спільнот та аналітичних центрів по всьому світу; пряме, відверте, емоційне і наполегливе спілкування; а головне – націленість на конкретні результати.

UDC 355.451:327(477)

Maksym Khylo,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6365-339X>,

Cand. of Sciences (Philosophy), Senior Researcher,

Head of Department,

Information and Analytical Department,

Foundation of the Presidents of Ukraine,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: khylo@ukr.net

INTERNATIONAL COMMUNICATIONS OF THE PRESIDENT DURING THE RUSSIA-UKRAINE WAR

The role of international communications of the President in shaping the international community's support for Ukraine in order to ensure its ability to repel full-scale Russian aggression and achieve a just peace and security guarantees is

analysed.

Keywords: President of Ukraine, international communications, international relations, state security, Russia-Ukraine war.

УДК 94(477)»1991/1994»КРАВЧУК Л. М.

Удовик Володимир Миколайович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7749-8095>;

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
директор,

Фонд Президентів України,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: udovik@ukr.net

ДОКУМЕНТИ І МАТЕРІАЛИ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ Л. М. КРАВЧУКА У АРХІВНИХ ФОНДАХ

У доповіді висвітлюються питання формування та збереження архівних документів і матеріалів, що відображають багатогранну діяльність та життєвий шлях Першого Президента України Л. М. Кравчука і які зберігаються у архівних та бібліотечних установах України і країни світу.

Ключові слова: президент України, Л. М. Кравчук, інститут президентства, архівні матеріали.

Перший Президент України Л. М. Кравчук навіки увійшов у анали української історії не лише як перший очільник незалежної держави, а й безпосередній учасник становлення української державності та розбудови перших державницьких інституцій. Можливо не все пройшло гладко та й правильно з точки зору сьогодення, але ми не можемо звинувачувати Першого президента не в щирих намірах побудови незалежної держави. Тому науковцям ще буде можливість зробити оцінку цій політичній фігурі, але це не можливо зробити без дослідження архівних документів та матеріалів.

Оскільки в Україні відсутні на сьогодні особові фонди президентів України, які б могли консолідувати документальну та матеріальну спадщину очільників держави, то архівні документи розкидані по різних архівних установах.

Найбільша частина архівних документів (укази, розпорядження Президента України, протоколи засідань, стенограми офіційних зустрічей та підготовка міжнародних візитів, листування президента

тощо), які продукують структурні підрозділи Адміністрації/Офісу Президента належать до джерел комплектування Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВОУ). Ці документи зберігаються в архівному відділі Адміністрації/Офісу Президента України, а після відповідного строку зберігання передаються на збереження та наукове опрацювання у ЦДАВОУ. У першу чергу, необхідно відмітити Ф. 5233 Адміністрація Президента України.

Частина матеріалів з діяльності Л. Кравчука на законодавчій ниві зосереджена у Ф. 1 Верховна Рада (оп.42), а також у Ф. 5225 Центральна виборча комісія. Адже, частина політичної діяльності Першого президента пов'язана з парламентською діяльністю, а у Фонді ЦВК зберігаються матеріали, що висвітлюють перебіг виборчого процесу, зокрема перших виборів Президента України 1991 р.

Ці документи та матеріали висвітлюють еволюцію інституту президентства в Україні, зберігаючи відбиток політичного процесу запровадження посади президента і розвиток політичних протиріч між законодавчою та виконавчою гілками влади за розподіл владних повноважень.

Для повноти дослідження постаті Леоніда Макаровича неможливо оминати його життєвий та політичний шлях до посади Президента України, а, отже, і архівні матеріали, що висвітлюють віхи його життя зберігаються у фондах обласних архівів.

Зокрема, у фондах Держархіву Рівненської області зберігаються документи і матеріали про перші роки життя та навчання (Актовий запис про народження Кравчука Л. М.; Запис про родину Кравчука Л. М. з погосподарської книги; Свідоцтво, видане Кравчуку Л. М. про закінчення Городищенської семирічної школи; З наказу по Рівненському кооперативному технікуму тощо), у фондах Держархіву Чернівецької області – про педагогічну роботу у Чернівецькому фінансовому технікуму та партійну діяльність від секретаря первинної організації до завідуючого відділом пропаганди і агітації Чернівецького обкому КП України та ін.

Подальша політична та партійна діяльність Л. Кравчука відображена у фондах Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГОУ), зокрема робота у відділі пропаганди і агітації ЦК Компартії України та на посаді секретаря ЦК КПУ Л. Кравчука.

Незначна за обсягом та державною вагою частина матеріалів, які доповнюють загальну картину та висвітлюють багатогранну діяльність Першого Президента України зберігається у Фонді Президентів України НБУВ (ФПУ). Архівні матеріали ФПУ складаються: з вітальних адрес і листівок на адресу Президента України від глав держав та урядів, міжнародних та українських установ і організацій, листування громадян України до Президента України, фотоматеріали, а також підбірки матеріалів ЗМІ за 1990-1994 рр. з актуальних суспільно-політичних та економічних питань і висвітлення міжнародних візитів.

Аспекти міжнародної діяльності Першого Президента України можна знайти у міжнародних архівних установах, зокрема у Президентській бібліотеці Дж.У. Буша (<https://bush41library.tamu.edu>) та Президентській бібліотеці Б. Клінтона (<https://clinton.presidentiallibraries.us>), в яких зберігається понад 300 арк. переписки та стенограми телефонних перемовин президентів України та США, фото і відеоматеріали, частина з яких доступна онлайн.

Таким чином, аналіз та вивчення масиву архівних джерел з історії інституту президентства в Україні, зокрема запровадження та перші кроки даної інституції, переконує, що у всій сукупності названі документи надають дослідникам важливу й корисну інформацію, допомагають простежити роль президента у процесах державотворення на поч. 90-х рр. ХХ ст., становлення та еволюцію інституту глави держави в Україні. Тому можна стверджувати, що з проблематики інституту президентства в Україні є досить репрезентативна джерельна база, яка дозволяє об'єктивно і комплексно розкрити зміст питання. Проте вона недостатньо залучена до наукового обігу.

UDC 94(477)»1991/1994»КРАВЧУК Л. М.

Volodymyr Udovik,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7749-8095>,

Cand. of Sciences (History), Senior Researcher,

Director,

Foundation of the Presidents of Ukraine,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: udovik@ukr.net

**DOCUMENTS AND MATERIALS OF THE PRESIDENT OF UKRAINE
L. M. KRAVCHUK IN THE ARCHIVAL FONDS**

The report highlights the issue of the formation and preservation of archival documents and materials that reflect the multifaceted activities and life path of the First President of Ukraine L. M. Kravchuk and which are stored in archival and library institutions of Ukraine and countries around the world.

Keywords: President of Ukraine, L. M. Kravchuk, Institute of the Presidency, archival materials.

РОЗДІЛ 14

ЮДАЇКА В БІБЛІОТЕКАХ, АРХІВАХ І МУЗЕЯХ УКРАЇНИ

УДК 027.54(477-25)НБУВ:025.7/.9:002(=411.16)

Батанова Тетяна Олександрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8407-9649>,

наукова співробітниця,

відділ фонду юдаїки,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: Batanova@nbuv.gov.ua

ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ У ЧАС ВІЙН: ЮДАЇКА В НАЦІОНАЛЬНІЙ БІБЛІОТЕЦІ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Фонди юдаїки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського є невід'ємною складовою культурної спадщини України, а їх збереження завжди було одним із важливих завдань Бібліотеки від дня її заснування у 1918 році.

Ключові слова: культурна спадщина України, юдаїка, документи, історія, війна, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Збереження національної культурної спадщини, що перебуває під загрозою зникнення під час війни, набуває особливого значення для вчених, митців, державних і громадських діячів. Під час Першої світової війни було зібрано зокрема й частину унікального зібрання документів з історії та культури єврейства (рукописів, періодичних видань, книг, записів музичного фольклору), які нині зберігаються у відділі фонду юдаїки Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ВФЮ ІР НБУВ). Як приклад

можемо згадати титанічну роботу С. Ан-ського у час його етнографічних експедицій 1912–1914 років, а також бібліотечну та архівну діяльність ідишистської організації «Культур-Ліга», створеної у січні 1918 р. у Києві.

Наприкінці Першої світової війни, у 1918 р., починається інституційна історія фондів юдаїки НБУВ разом із заснуванням Національної Бібліотеки Української Держави (згодом – Всенародньої бібліотекою України, пізніше – Бібліотеки Академії наук). Фундатори Бібліотеки, вчені Агатангел Кримський та Володимир Вернадський, добре усвідомлювали мету й завдання національної книгозбірні, а тому цінували розмаїття історико-культурної спадщини України. У Бібліотеці було утворено спеціальний сходознавчий відділ «Orientalia» з підвідділом «Hebraica-Judaica», який очолив видатний професор Яків Израельсон і недовго, але плідно, працював із зібранням гебраїки.

Під час Другої світової війни, культурні цінності з музеїв і бібліотек на окупованих територіях сучасної України зазнали значних втрат: радянська влада здійснила лише часткову евакуацію музейних і бібліотечних фондів, а політика Третього Рейху, окрім антисемітизму, серед іншого включала вивезення найбільших цінностей з окупованих територій до Німеччини. Для оцінки, відбору й подальшого перевезення культурних цінностей було створено спеціальний Оперативний штаб Альфреда Розенберга, а також різноманітні робочі групи та загони з цього питання. Музейна, архівна та бібліотечна юдаїка не стала винятком, радше навпаки: зважаючи на послідовну нацистську антисемітську політику, пошук та вивезення єврейської книжкової та рукописної спадщини відбувалися для створення в Німеччині спеціальної бібліотеки Інституту дослідження єврейського питання Вищої школи НСДНП у Франкфурті-на-Майні.

З Бібліотеки Академії наук (далі – БАН) УРСР було вивезено великі частини колекцій юдаїки-гебраїки, зокрема й фондів, що надійшли в 1930-х роках під час ліквідації єврейських наукових установ і громадських організацій, наприклад, ліквідованого у 1936 р. Інституту єврейської пролетарської культури. До початку німецько-радянської війни ці фонди юдаїки, передані БАН, на жаль, не встигли до кінця опрацювати.

З монографії вчених Любові Дубровіної та Олексія Онищенка «Історія Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, 1941–1964» (Київ, 2003. С. 45–67) дізнаємося, що у 1942 р.

з приблизно 250 тисяч примірників з єврейських колекцій Подільської філії БАН (а серед них і приблизно 50 тисяч фоліантів рабиністичної літератури), майже половину примірників не було заінвентаризовано, лише на 50 тисяч одиниць було складено картотеки, а приблизно 25 тисяч потребували впорядкування й первинного опрацювання. Відсутність облікових даних станом на 1941 р. не дає можливості встановити точної інформації про втрати під час війни. Лише у перші дні окупації команда Кюнсберга вивезла понад 60 тисяч томів єврейської літератури безпосередньо з фондів БАН. Так само зараз важко встановити кількість втрат у час окупації із фондів колишньої Центральної єврейської бібліотеки ім. М. Вінчевського, з якої також найцінніше вивезли, а решту фондів було передано до БАН. Після звільнення Києва від нацистської окупації, станом на 1 січня 1944 р., загальний фонд юдаїки нараховував приблизно 150 тисяч примірників, які зберігалися у філії БАН на Подолі. Залишки цього фонду склали основу теперішнього фонду юдаїки НБУВ.

Хоча після війни єврейські фонди частково й повернулися до Бібліотеки, доля багатьох цінних документів (друків і рукописів) залишилася невідомою. Так, наприклад, після грабiжницького вивезення в час війни й розпорошення в післявоєнний час окремі частини колись єдиного архіву Інституту єврейської пролетарської культури можна тепер віднайти в архіві Єврейського наукового інституту YIVO в Нью-Йорку (США), Державному архіві Смоленської області (Російська Федерація), а також Інституті рукопису НБУВ. Все-таки велику частину теперішнього зібрання з юдаїки НБУВ було евакуйовано до Уфи під час Другої світової війни, а не вивезено за кордон нацистською адміністрацією чи ж просто втрачено у Києві. У 1950 р., коли відбувалася реорганізація Бібліотеки, відділ єврейської літератури зник зі звітної документації, що означало його ліквідацію. З основних фондів вилучили єврейські стародруковані та сучасні книги, пресу й рукописи. Всі рукописні та друковані матеріали було законсервовано й передано до резервного бібліотечного фонду концентрації. Рідкісні зібрання юдаїки були сховані й таким чином позбавлені уваги бібліотекарів і дослідників на 40 років.

Сьогодні, у час нової війни – війни Росії проти України – зібрання рукописів та друкованих видань, що зберігається у відділі фонду юдаїки Інституту рукопису, налічує 150 тисяч одиниць зберігання івритом, їдишем та іншими мовами, зокрема понад 8 тисяч

рукописів (це особові фонди видатних єврейських діячів – письменника Шолом-Алейхема, етнографа С. Ан-ського, вченого-семітолога Аврама Гаркаві, документи єврейських культурно-просвітницьких організацій кінця XIX – початку XX століття, колекція єврейського музичного фольклору тощо). Не лише склад, зміст, але й історія збирання, зберігання та переміщення зібрання юдаїки НБУВ надає йому особливу цінність серед історико-культурних пам'яток України та світу.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:025.7/.9:002(=411.16)

Tetyana Batanova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8407-9649>,

Research Associate,

Judaica Department,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: Batanova@nbuv.gov.ua

PRESERVING CULTURAL HERITAGE IN THE TIMES OF WAR: JUDAICA AT THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

Judaica collections at the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine are an inseparable part of the cultural heritage of Ukraine. Their preservation has always been one of the most important tasks of the Library from its foundation day in 1918.

Keywords: cultural heritage of Ukraine, Judaica, documents, history, war, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

УДК 070(477=411.16)''193''

Гірік Сергій Іванович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2535-3924>,

кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник,

відділ соціогуманітарних, природничих і технічних наук,

Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво»,

Київ, Україна

e-mail: Sergiusz.1985@gmail.com

ГАЗЕТИ ЄВРЕЙСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ РАЙОНІВ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РАДЯНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО

Розглянуто зміст матеріалів газет єврейських національних районів Української СРР 1930-х років. Автор визначає основні теми, що порушувалися в цих виданнях, і окреслює потенціал їхнього використання в історичних дослідженнях.

Ключові слова: преса, газети, колективізація, єврейські національні райони.

Матеріали преси різного рівня, як центральної, так і місцевої, широко залучаються до історичних досліджень. При цьому відчутним є суттєвий дисбаланс у використанні різних типів видань, зумовлений нерівномірністю їхнього значення і популярністю/непопулярністю різних тем. Регіональна періодика традиційно привертає увагу передусім краєзнавців (хоча чимало інформації «з місць» опубліковано в центральній пресі і далеко не завжди в цих випадках ідеться передруки повідомлень із локальних видань). Залучення регіональної періодики, своєю чергою, корисне для «налаштування оптики» дослідників загальноукраїнських тем, оскільки дозволяє доповнити картину поглядом знизу.

Одним із типів джерел, залучення яких науковцями є явно недостатнім, є газети національних районів мовами меншин. Районні газети й навіть багатотиражки колгоспів і радгоспів українською й російською мовами, нехай і епізодично, але привертають увагу дослідників. Проте, без урахування особливостей перебігу деяких економічних і соціокультурних процесів у національних районах загальна картина розвитку господарської й культурної політики радянської влади в Україні буде неповною. Її відображення в республіканській пресі, навіть у дописах місцевих сількорів для центральних газет, відрізняється від її змалювання у виданнях, цільовою аудиторією яких були учасники (і – у добу Голодомору – жертви) процесу.

Ми здійснили первинний огляд кількох районних газет єврейських національних районів. Зазначимо, однак, що в цих самих районах виходили також газети неєврейськими мовами, які ми не залучили до огляду. До прикладу, у Сталіндорфському районі поряд із газетою «Stalindorfer emes» друкувалася газета «Ленінський шлях» українською мовою (район не був повністю єврейським, у ньому існували також українські, російські й німецькі колгоспи).

Ранній період історії єврейських національних районів (друга половина 1920-х років), на жаль, знайшов відбиття винятково в центральній (єврейській і неєврейській) і місцевій неєврейській пресі (друковані органи округових виконкомів і парткомів). У цей період найбільш широко життя єврейських національних районів і єврейських колгоспів за їхніми межами висвітлювалося в заснованій 1926 року в Харкові газеті «*Dos sotsialistishe dorf*». Місцева преса їдишем у ці роки ще не виходила. Для започаткування відповідних видань у районах бракувало кадрів і поліграфічної бази, яку необхідно було створити з нуля в сільській місцевості. З огляду на це, неможливо простежити, як змінювалося ставлення місцевих адміністрацій до певних тем, зокрема до середняцьких індивідуальних господарств на ранньому етапі колективізації, як еволюціонувало сприйняття допомоги від іноземних організацій тощо.

Крім того, цілком імовірно, що до 1930 року нещодавно засновані райони ще не могли забезпечити достатній ступінь цензурного контролю над публікаціями, оскільки в них бракувало не лише журналістських і друкарських кадрів, а й партійних активістів, які б користувалися довірою — у такому разі видання мали б проходити цензуру в окрлітах, що неминуче затримувало б їхній вихід.

Лише 1930 року було засновано районні газети в Калініндорфі («*Kolvirt emes*», пізніше вона змінювала назву), Сталіндорфі («*Stalindorfer emes*») і Новозлатополі («*Far durkhoysiker kolektivizatsie*»). Вони мали значно скромніше оформлення, ніж харківська «*Dos sotsialistishe dorf*», зокрема відзначалися меншим форматом і обсягом, використовували логотипи з набірного шрифту і майже не ілюструвалися. Винятком є «*Stalindorfer emes*», яка відігравала роль «зразково-показового» видання — вона мала більший формат, ілюструвалася карикатурами, малюнками, фотографіями й фотомонтажами (іноді досить високого рівня). Щоправда, значна частина цього матеріалу була передруками з центральної преси без згадки про джерело.

Спершу всі районні газети крім «*Stalindorfer emes*» не вказували свій наклад у вихідних даних (у останньої він коливався від 3 до 4 тис. прим.), але пізніше почали зазначати його. Середній наклад районних газет у Калініндорфі і Новозлатополі складав 2500–3000 прим. У Калініндорфі і Сталіндорфі районні видання були щоденними

(досить часто дні виходу пропускалися), у Новозлатополі газета виходила двічі на тиждень (дні тижня не були визначені).

1930 рік – рік розгортання суцільної колективізації. Це з перших же номерів відбилося на згаданих виданнях. До прикладу, у газеті «Kolvirt emes» (05.08.1930) на першій шпальті одразу після гасла-заклику до стовідсоткового виконання плану можна побачити загрозливий заголовок: «Б.-Кут [Бобровий Кут] і Ерштмайск – кандидати на чорну дошку». 1930 року таке покарання ще не було смертним вироком і повідомлення про його застосування були поодинокими, однак із цього прикладу можна побачити, як щойно заснована газета почала використовуватися як своєрідна форма залякування.

У наступні роки можна побачити зміни тональності. Якщо у 1930–1931 роках у пресі єврейських національних районів досить часто друкувалися матеріали про країни Заходу (зокрема про страйки робітників), у 1932 році такі публікації практично зникли. Згадки про можливість протесту почали несвідомо сприйматися як крамола. Натомість, із центральної преси передруковувалися численні повідомлення про будівництво промислових підприємств у рамках індустріалізації. Суттєво зменшився й обсяг газет (приблизно вдвічі), а значить і видатки на їхню підготовку і друк.

Підкреслимо, що під час Голодомору потрапляння колгоспів на чорну дошку навіть візуально відображалось значно похмуріше, ніж за два роки перед тим (до прикладу, у «Stalindorfer emes» з 24.12.1932 щодня публікувалася фотографія чорної дошки з написаними крейдою назвами покараних колгоспів).

Як і аналогічні видання іншими мовами, газети єврейських національних районів регулярно подавали статистичні дані про збирання врожаю з розбивкою по конкретних сільрадах (у центнерах і відсотках від плану). Це значно спрощує пошук інформації щодо планів хлібозаготівель, які спускалися на місця. Серед опублікованих у газетах фотографій іноді можна віднайти цікавий іконографічний матеріал (мальовані або фотографічні портрети колгоспників і працівників місцевого адміністративного апарату, які не збереглися в інших джерелах).

У газетах єврейських національних районів дуже слабо відбито інформацію про розвиток соціальної інфраструктури. Проте, фронтальне опрацювання цих видань дає змогу простежити появу на місцях лікарень, амбулаторій і фельдшерських пунктів, шкіл, бібліотек і клубів, інфраструктурних об'єктів тощо. На відміну від

неєврейської преси для колгоспників, у єврейських районних газетах не вдалося виявити жодного повідомлення про ліквідацію неписьменності – ця проблема не була актуальною для єврейського населення.

UDC 070(477=411.16)”193”

Serhiy Hirik,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2535-3924>,

PhD in History / Candidate of Science in History,

Senior Research Fellow,

Department of Arts and Sciences,

State Research Institution “Encyclopedia Press”,

Kyiv, Ukraine

e-mail: Sergiusz.1985@gmail.com

THE NEWSPAPERS OF THE JEWISH NATIONAL DISTRICTS IN SOVIET UKRAINE AS A HISTORICAL SOURCE

The author analyzes the content of the newspapers published in the Jewish national districts of Soviet Ukraine in the 1930s. He identifies the main topics raised by them and the possibility of using them in historical research.

Keywords: press, newspapers, collectivization, Jewish national districts.

УДК 027.54(477-25)НБУВІР:025.17:050(=411.16)(44)

Горшихіна Ольга Юліївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9562-9893>,

молодша наукова співробітниця,

відділ фонду юдаїки,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: Gorshihina@nbuv.gov.ua

ІСТОРІЯ ВИДАННЯ ФРАНЦУЗЬКОГО ЖУРНАЛУ «LA REVUE JUIVE», ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЗІБРАННЯ ПЕРІОДИКИ ВІДДІЛУ ФОНДУ ЮДАЇКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Доповідь досліджує історію видання французького літературно-політичного журналу «La Revue juive» («Єврейський огляд») видатним письменником Альбером Коеном за матеріалами колекції єврейської європейської періодики відділу фонду юдаїки Інституту рукопису НБУВ.

Ключові слова: історія, преса, сіонізм, Франція, література, Альбер Коен, відділ фонду юдаїки, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

У Франції в міжвоєнний період 1920–1930 рр. значно посилювався сіоністський рух. Це було зумовлено еміграцією до Франції багатьох євреїв зі Східної Європи та їх національними сіоністськими єврейськими настроями, більш помітними, ніж у французького єврейства. Було відкрито французькі відділення основних єврейських партій (Поалей Ціон, Мізрахі, Сіоністської організації Франції, Спілки сіоністів-ревізіоністів), невеликих сіоністських гуртків, молодіжних рухів тощо. Такі організації потребували своєї преси. У 1920–1940 рр. у Франції виходило п'ятдесят шість сіоністських періодичних видань різними мовами, переважно їдишем.

Ідеї сіонізму торкнулися й французької літератури. Серед французьких письменників ідеї сіонізму та створення незалежної єврейської держави підтримували зокрема П. Параф, Ж. Жеуде, П. Нейрак, Ж. Шульсенже, Ірен Неміровскі (народжена в Києві). Окремо можна виділити творчість сіоністського діяча й французько-єврейського письменника Альбера Коена (Albert Cohen, 1895–1981). Після закінчення юридичного факультету Женевського університету (1917) він продовжував навчатися ще й на літературному факультеті. До 1947 р. обіймав низку відповідальних посад у Лізі Націй, працював у дипломатичному відділі Міжнародного бюро праці в Женеві, в ООН. У 1939 р. Коен за дорученням Єврейського агентства в Парижі вів перемовини про створення єврейського легіону у французькій армії. Після того, як Францію було окуповано, Коен емігрував до Англії (1940).

Протягом чверті століття Коен поєднував блискучу дипломатичну роботу з літературною. Вже в першій збірці віршів «Єврейські слова» (1921), увиразнюються основні теми його творів – доля єврея в західному світі, духовна місія народу Ізраїлю та його місце в історії.

У 1922 р. Коен опублікував поему у прозі «Проекції. Після опівночі у Женеві». Він автор одноактної п'єси на єврейську тему «Єзекіїль» (1930) та чотирьох тематично пов'язаних між собою

романів: «Соляль» (1930), «Манжклу» (1938), «Красуня господаря» та «Мужні» (1969), в яких автобіографічні мотиви переплітаються з міфотворенням, романтизм і гуманізм з гумором. Завдяки роману «Красуня господаря» письменник став відомим в усьому світі та отримав у 1968 р. гран-прі Французької академії, висувався на Нобелівську премію з літератури, та зі своїм твором посів тридцять друге місце у списку «100 книг сторіччя». Також за громадську діяльність Коен був нагороджений трьома орденами Почесного легіону, титулом почесного доктора Єврейського університету в Єрусалимі.

Крім літературної діяльності у Коена був досвід видавництва свого журналу. З 1923 р. він під впливом сіоністського руху, який охопив Францію, та за підтримки своїх друзів-однодумців розпочав підготовку до випуску періодичного єврейського видання «La Revue juive» («Єврейський огляд») французькою мовою. В організації видання головним ідейним натхненником для Коена став Хаїм Вейцман, Президент Світової сіоністської організації (1921–1940) та перший президент Ізраїлю (1949–1952).

Перший номер журналу, який вийшов 15 лютого 1925 р., починався з декларації видання, написаної Альбером Коеном. У ній зазначалось, що: « “La Revue juive” заснований людьми, які усвідомлюють приналежність до нації, чия духовна робота ще не завершена. Журнал стане приводом для відродження сумління, для всіх вільних духом які мріють побачити душу Ізраїлю. У своїй подвійній функції як органу діяльності та відродження Ізраїлю журнал матиме обов’язок уважно стежити за зусиллями сіоністського руху. Тому що це орган зв’язку євреїв з усіх країн, він шукатиме спільну мову для всіх і буде домом дружби для всіх.»

Альбер Коен став видавцем і головним редактором журналу, до редакційного комітету входили: Жорж Брандес, Альберт Айнштайн, Зигмунд Фройд, Шарль Жид, Хаїм Вейцман, Леон Садок-Кан, Луї-Даніель Гірш. «La Revue juive» виходив шість разів на рік і позиціонував себе як літературно-політичний журнал та мав такі основні рубрики : Інформація; Сіоністський рух; Книги; Журнали; Хроніки; Інтерв’ю; Повідомлення; Бібліографія.

За недовгий час свого існування журнал надрукував твори багатьох відомих діячів сіоністського руху та єврейської літератури. Серед авторів журналу: Моріс Абрамович, Еммануель Ар’є, А. Бак, Л. Шарль-Бодуен, П’єр Бенуа, Френсіс Вільям Бейн, Хаїм Нахман Бялік, В. Бласко Ібаньєс, Леон Блюм, Леон Бруншвіг, Мартін Бубер,

Жан Кассу, Жорж Каттауї, Альбер Коен, П. Л. Кушу, А. Б. Дафф, Ілля Еренбург, Альберт Айнштайн, Елі Фор, Едгард Форті, Анрі Франк, Марсель Пруст, Вальдо Франк, Зигмунд Фройд, Раймонд Гейгер, Шарль Жид, Луї Голдінг, П'єр Гемп, Андре Арлер, Едуард Ерріо, Анрі Герц, Жан Герц, Макс Якоб, Віктор Якобсон, П'єр Каан, Ганс Кон, Жак де Лакретель, Раймон-Рауль Ламбер, Андре Леві та ін.

Незважаючи на участь таких видатних авторів, журнал проіснував лише рік, вийшло 6 номерів (раз на два місяці). Головною причиною зупинення видання була нестача фінансування від сіоністського руху, труднощі в організації підписки та відсутність єдності в редакційній команді. Але «La Revue juive» залишив по собі яскраву історію співпраці творчих особистостей та став досвідом для художньої творчості письменника Альбера Коена.

У відділі фонду юдаїки Інституту рукопису НБУВ зберігається третій номер журналу «La Revue juive» зі статтями Альберта Айнштайна, Зигмунда Фройда й Рабіндраната Тагора, присвячені відкриттю Єврейського університету в Єрусалимі у 1925 р.

UDC 027.54(477-25)НБУВІР:025.17:050(=411.16)(44)

Olga Gorshihina,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9562-9893>,

Junior Research Associate,

Judaica Department,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: Gorshihina@nbuv.gov.ua

**THE HISTORY OF PUBLICATION OF THE FRENCH JOURNAL
«LA REVUE JUIVE», ON THE MATERIALS OF THE PERIODICAL
COLLECTION OF THE JUDAICA DEPARTMENT AT THE
V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE**

The paper researches the history of publication of the French literary and political journal «La Revue juive» («The Jewish Review») by the prominent writer Albert Cohen based on the materials of the Jewish European periodical collections of the Judaica Department of the Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

Keywords: history, press, Zionism, France, literature, Albert Cohen, Judaica Department, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:025.171:[930.25:27-526.65(477=411.16)]Щербаківський
Котляр Євген Олександрович,
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7698-418X>,
кандидат мистецтвознавства, професор,
завідувач кафедри,
кафедра монументального живопису,
Харківська державна академія дизайну і мистецтв,
Харків, Україна
e-mail: Eugeny.kotlyar@gmail.com

ПОВЕРНУТА СПАДЩИНА: ЄВРЕЙСЬКІ НАДГРОБКИ З АРХІВУ ДАНИЛА ЩЕРБАКІВСЬКОГО

Розглянуто матеріали фонду Данила Щербаківського з наукового архіву Інституту археології НАНУ, присвячені дослідженню єврейських надгробків на теренах України у 1900-ті – 1920-ті рр. Встановлено, що це перша наукова розвідка з єврейської меморіальної пластики. Критично осмислений науковий метод вченого щодо дослідження типології та іконографії цих пам'яток.

Ключові слова: єврейська спадщина, надгробки, дослідження, Данило Щербаківський, Науковий архів Інституту археології НАН України.

Велика наукова спадщина славетного українського мистецтвознавця Данила Михайловича Щербаківського (1877–1927), яка зберігається у Науковому архіві Інституту археології НАН України (Фонд 9) містить численні рукописні та візуальні матеріали з єврейського мистецтва, що стали безцінним фондом пам'яті зниклої художньої традиції й науковою базою для сучасників. Серед цього шару окреме місце займають дослідження єврейських надгробків – *мацев*, що відклалися в його архіві у вигляді багатьох підписаних та анонімних світлин і замальовок окремих стел і сюжетів різьблення в щоденниках і бібліографічних картках, аналітичних таблицях та порівняльних малюнках. Вони демонструють прагнення вченого вникнути в типологію форм і сюжетів. За часом ці матеріали охоплюють два десятиліття, починаючи з досліджень Київщини (1906), потім Поділля (1908) й Волині (1910). Їх доповнюють матеріали, зібрані під час Першої світової війни на Буковині і в Галичині. Верхня межа пов'язана з часом останньої експедиції 1926 р. на Поділлі й Волині, куди Щербаківський поїхав вже

авторитетним і визнаним вченим. Саме в цьому році вчений приділив єврейським пам'яткам і надгробкам зокрема, особливу увагу: серед 120 світлин, зроблених з цих пам'яток, більше 90 репрезентують надгробки з єврейських цвинтарів Славути, Шепетівки, Ізяслава, Ямполья, Корниці, Білгородки, Озаринців та Могильова-Подільського.

У своєму архіві Д. Щербаківський також залишив рукопис «Уривки з роботи “Єврейські надгробки”» (НАІА. Ф. 9. С. 74), який складається з плану роботи і змістовних частин. Окремі сторінки цієї праці випадають із загальної нумерації, а деякі сюжети написані неодноразово з численними правками і варіаціями. Все це змусило чітко структурувати «уривки» у відповідності з планом і логікою викладу матеріалу, що сформувало зв'язний текст та унаочнило дослідницький метод автора. Він включає: опис значення надгробків, традицію та історіографію вивчення, аналіз форм стел, сюжетів і стилістики зображень. Вчений обмежується дослідженням іконографії окремих мотивів і частково їх генези, не занурюючись у семантику та локальні особливості. Для тогочасної науки й українських вчених, відрізаних від глибоких основ розуміння єврейської культури, герменевтика цього мистецтва була недоступною. За словами вченого, навіть самі єврейські майстри вже не розуміли походження і значення багатьох архаїчних сюжетів крім обмеженого набору найпоширеніших мотивів.

Дослідження семантики зображень на *мацевах* почалося лише через півстоліття після Щербаківського. Але вчений випередив цей час на багато десятиліть, намагаючись вперше вибудувати типологічний розбір пам'яток єврейської меморіальної пластики. Цінність його напрацювань заснована на великому корпусі світлин, зроблених вченим з пізніше втрачених оригіналів. Ідентифікувати ці світлини здебільшого проблематично: із загальної кількості у 170 одиниць нерідко зустрічаються дублікати різної якості; лише невелика частина знімків підписана та ідентифікується за записними книжками вченого. Це містечка Черкащини, Вінниччини, Івано-Франківщини й Буковини. Стара нумерація світлин чітко відповідає тієї сигнатурі, яку сам Щербаківський використовує у своїй чернетці та малюнках надгробків.

Датування тексту рукопису встановити важко, але можна припустити, що він був заснований на ранніх експедиціях Щербаківського 1906–1910-х рр., зроблених до і під час Першої світової війни. Матеріали експедиції 1926 р. було опрацьовано

пізніше, однак, очевидно, що загальна картина була накладена на той досвід, який вчений отримав у попередній період. Окрім рукопису та світлин Щербаківський додає до тексту чотири аркуші з замальовками, які можна вважати аналітичними таблицями. У першому з них автор наводить понад 30 схематичних зображень форм стел: прямокутних, напівциркульних, зі скошеними або заокругленими краями. Зауважимо, що вченого цікавить не тільки форма каменю, а й також співвіднесеність верхньої частини надгробка з сюжетною різьбою і нижньої – з епітафією. Ця частина оформлялася як бордюр з архітектурно-орнаментальним декором, на який зацентровано увагу в замальовках. Вчений фіксує форми колон і капітелей, характерну рослинну або плетену орнаментику. Другий аркуш присвячений переважно формі *менор* – семисвічників, де автор відображає різноманітне сплетіння канделябрів, намагаючись простежити складне витончене плетиво, а також форми чашок та полум'я. Серед зарисовок зустрічаються не тільки *менори*, але й восьмисвічник і потрійні світильники, нерідко з птахом, левом або оленем, зображеним з одного з боків. У більшості випадків автор малює тільки одне з парних зображень, які фланкують світильник. В такий спосіб він замальовує і *менори*, економлячи власний час. На третьому аркуші панують різноманітні зображення вазонів та кошиків з в'юнкими квітами, біля яких часто зображені птахи і тварини. Частий мотив малюнків – це птах, що сидить на квітці або клює її пагони. Останній, четвертий аркуш знов збирає воедино різні форми надгробків і типи зображень у верхній частині стели. Тут бачимо птахів навколо вазону, рослинні розетки, поодинокі та парні фігурки левів, різні за абрисом поля для епітафій та орнаментальні мотиви. Усі надгробки пронумеровані, і ці числа відповідають старої сигнатурі на світлинах, проставленої безпосередньо вченим.

Наукову працю Данила Щербаківського щодо вивчення єврейських надгробків важко вважати завершеною. Вчений зробив спробу осмислити в малюнках і текстах цілу галузь єврейського традиційного мистецтва на підставі зібраної ним колекції, передбачаючи майбутні дослідження. Незважаючи на те, що він був далеким за своїм походженням від глибокого дослідження єврейського мистецтва, він вдало застосував власну методичку «наукової поїздки», яку розробив для багатьох інших своїх досліджень з українського мистецтва, і яка стала чудовою базою для його послідовників.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:025.171:[930.25:27-526.65(477=411.16)]Щербаківський
Yevgen Kotlyar,
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7698-418X>,
Candidate of Art History, Professor,
Head Department,
Department of Monumental Painting,
Kharkiv State Academy of Design and Arts,
Kharkiv, Ukraine
e-mail: Eugeniy.kotlyar@gmail.com

RETURNED HERITAGE: JEWISH TOMBSTONES FROM THE ARCHIVE OF DANYLO SHCHERBAKIVSKYI

The paper examines the materials of the Danylo Shcherbakivskiy Foundation from the Scientific Archive of the NASU Institute of Archaeology, dedicated to the study of Jewish tombstones in Ukraine (1900s – 1920s). It is argued that this was the first academic investigation of Jewish memorial plastic. The scholar's scientific method of studying the typology and iconography of these monuments is critically reviewed.

Keywords: Jewish heritage, tombstones, research, Danylo Scherbakivskyi, Scientific Archive of the Institute of Archeology of the National Academy of Sciences of Ukraine.

УДК 027.54(477-25)НБУВІР:025.171:09(477=411.16)

Куцаєва Тамара Олександрівна,
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6092-768X>,
кандидатка історичних наук,
учений секретар,
Національний історико-архітектурний музей «Київська фортеця»,
Київ, Україна
e-mail: Tamara_kusaeva@ukr.net

Ткачук Костянтин Олександрович,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7244-475X>,
керівник дослідних програм,
Громадська організація «Культура заради майбутнього»,
Київ, Україна
e-mail: cff.kyiv@gmail.com

ПРО ОДИН РУКОПИС З УМАНСЬКОЇ СИНАГОГИ ЗІ СТАТТІ ІЛЛІ ГАЛАНТА В ЧАСОПИСІ «КИЕВСКАЯ СТАРИНА»

У тезах продовжено огляд єврейської друкованої й рукописної спадщини України на шпальтах часопису «Киевская старина». Прикладом до студії обрано статтю Іллі Галанта про рукопис з Уманської синагоги. Здійснено огляд тексту синагогальної елегії на пам'ять про уманську різанину 1768 р., історії створення рукопису, його вивчення та перекладу І. Галантом та іншими дослідниками рукописної єврейської спадщини.

Ключові слова: Бабин Яр, «Єврейская старина», «Киевская старина», Ілля Галант, Інститут рукопису, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Умань, юдаїка.

Студіювання друкованої та рукописної спадщини єврейської спільноти України залишається перспективним напрямком наукової діяльності. Значною є кількість пам'яток, які вже чекають дослідника, залишаються маловивченими або не введеними в науковий обіг. Серед тематичних текстів, інформацію про які можна відшукати в джерелах, а також, потенційно, виявити оригінали або копії самих рукописів та книг, є синагогальна елегія (молитовна елегія; кинот або кина, зокрема з приводу лиха або гонінь щодо однієї з общин або всього єврейського народу) на пам'ять про взяття Умані (1768) або Уманську різанину. Джерелами до теми є публікації Іллі Галанта в наукових часописах «Киевская старина» та «Єврейская старина». Отже, ця студія продовжує огляд єврейських пам'яток рукописної та друкованої спадщини на шпальтах «Киевской старины».

«Киевская старина» – перший в Україні багатопрофільний історичний журнал, який хоча і був максимально націлений на українознавчу проблематику, все таки не обійшов своєю увагою полікультурну історію. Отже, стаття І. Галанта «Молитва в пам'ять уманської резни и письмо, касающееся того же события» про синагогальну елегію на пам'ять про Уманську різанину 1768 р. та опублікована числі часопису за січень–березень 1895 р. не тільки вкрай цікава за змістом, а й є ледь не єдиним згадування теми в фаховому дискурсі України того часу.

Увага Іллі Галанта (25.02.1867 – 29 або 30 вересня 1941 р.) до пам'ятки не випадкова. І. Галант – історик-археограф, педагог і письменник працював над описом матеріалів з єврейської історії в Київському центральному архіві давніх (древніх) актів, що

підпорядковувався правлінню київського університету, в приміщенні якого і знаходився. Внесок І. Галанта в дослідження єврейської культурної спадщини було визнано не тільки його колеги, а й всією інтелігенцією того часу. Енциклопедія Брокгауза та Єфрона присвятила опису життю та кар'єрі археографа окрему статтю в 6-му томі. Влітку 1919 р. саме І. Галант ініціював утворення Гебраїстичної історико-археографічної комісії при ВУАН, очолював її з 1924 р. до розгрому владою в 1929 р. та звільнення І. Галанта з ВУАН взагалі. Комісія збрала унікальну колекцію документів із різних аспектів життя євреїв України, видала серію наукових праць з іудаїзму. Восени 1941 р. І. Галант був розстріляний в Бабиному Яру. Фотографія вченого в опублікованих джерелах відсутня, як і його прізвище в списках загиблих.

І. Галант студіював історію антиєврейського насилля в Умані. У листопаді 1895 р. в тій же «Киевской старине» він вперше опублікував статтю «К истории Уманьской резни 1768 года (Читано в Историко-филологическом Обществе при Нежинском институте)». Незабаром, також в 1895 р. цю статтю було видано окремим відбитком. І. Галант зробив велику роботу в студіюванні унікального рукопису елегії, хоча не мав можливості працювати з оригіналом. Він переклав довільно, літературною мовою «дефектний» текст, опублікований в збірнику (іврит, Пшемисль, 1887) одеського рабина Хаїма Іони Гурлянда. Вже під час роботи І. Галанта ця книжка була бібліографічною рідкістю. І. Галант зазначив те, що Х. І. Гурлянд віднайшов текст елегії в азійському департаменті не вказаної установи. Очевидно те, що це був документ з так званої колекції «Друга збірка Фірковича». Караїмський громадський діяч, літератор, археолог та колекціонер Авраам Фіркович продав свою бібліотеку Санкт-Петербурзькій публічній бібліотеці в 1862 р. Після його смерті родичи продали бібліотеці ще його особистий архів, колекцію документів і рукописів в 1876 р. Дослідженню цих колекцій, які збагатили гебраїстику, Х. І. Гурлянд присвятив чотири праці.

Важливим є те, що окрім розповіді про саму елегію І. Галант подав огляд та переклад ще одного джерела до теми. Це була також єврейська рукописна пам'ятка – лист Пардеса з міста Старокостянтинова до Кенігсбергського рабина Арея-Лейба (1769), яке дослідник виявив у невказаному єврейському творі.

Іншим джерелом до теми є публікація «Синагогальная элегия о жертвах Уманьской резни» також в новому на той момент щоквартальному часописі «Еврейская старина» в 1909 р. Автор

публікації не вказаний, але ним об'єктивно міг бути лише І. Галант. Те, що стаття про рукописну пам'ятку з Умані була вміщена в перший випуск названого часопису, який став фактично єдиним тематичним науковим часописом з єврейської проблематики, свідчить про крайню актуальність рукописної пам'ятки. Принагідно зазначимо те, що редактором «Єврейской старины» та одним із фундаторів видавця часопису – Єврейського історико-етнографічного товариства був Семен Маркович Дубнов, єврейський історик та публіцист. Тривалий час він працював в Одесі. Гітлерівці заарештували С. М. Дубнова та відправили в Ризьке гетто в вересні 1941 р., а 8 грудня забрали з оселі та приєднали до колони заарештованих. В «Енциклопедії сучасної України» дату смерті С. М. Дубнова зазначено як 8 грудня 1941 р., а в статті його онуки написано про те, що він загинув ще в червні 1941 р.

Саме на шпальтах «Єврейской старины» було опубліковано зображення тексту та подано інформацію про те, що оригінал фотографії, яка зафіксувала вже втрачену на той момент пам'ятку, зберігав спочатку мешканець Умані [І. І.] Бернштейн, а потім в Одесі у місцевого діяча [С. М.] Барбашема. Він передав зображення в розпорядження Комітету «Єврейского историко-этнографического общества» Ця фотофіксація дозволяє атрибутувати документ більш детально.

Історію створення та побутування елегії можна реконструювати лише частково – відчутним є брак джерел. Оригінальний текст зберігався в Головній єврейській синагозі в Умані, а читали його в різних синагогах міста. Таким чином, очевидно те, що було кілька списків цього тексту. Однак, залишається не відомим коли пам'ятка стала частиною святинь Уманської синагоги, чи була вона єдине місце її зберігання. Можливо це був подарунок синагозі від попереднього власника або автора. Текст був написаний давньоєврейською мовою римованим чотиривіршом. При цьому, початок кожного чотиривірша починався однією з літер алфавіту за порядком. Тобто елегія була складена акровіршом – текстом комбінованої поезії, в якому перші літери кожного рядка, прочитані згоди вниз, утворювали слово, речення або ім'я того, кому присвячено вірш. Однак, а ні І. Галант, а ні інший перекладач елегії – Х. І. Гурлянд, не вказали це слово або ім'я. Текст з шести стовпців було написано на маленькому пергаменті, розмір якого встановити за зображенням не можливо. Не відомий автор та рік створення елегії. І. Галант припустив те, що можливо автор склав елегію незадовго

після трагедії, можливо це був її очевидець. І. Галант також вказав те, що елегію читали щорічно, в річницю катастрофи, 5-го Тамуза (початок червня) в синагогах тужливим співом при великому скупченні людей. Рукопис зникнув під час великої пожежі в Умані на поч. XX ст. Отже, на основі викладено матеріалу можна продовжити вводити в науковий обіг знання про унікальну та втрачену в оригіналі рукописну пам'ятку з історії єврейської спільноти України, зокрема Умані, збагачувати інформацію про асортимент та репертуар єврейських релігійних рукописних пам'яток і продовжити реконструкцію втраченого світу культури та повсякдення.

UDC 027.54(477-25)НБУВІР:025.171:09(477=411.16)

Tamara Kutsaieva,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6092-768X>,

Candidate of Historical Sciences,

Scientific Secretary,

National Historical and Architectural Museum «Kyiv Fortress»,

Kyiv, Ukraine

e-mail: Tamara_kusaeva@ukr.net

Kostiantyn Tkachuk,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7244-475X>,

Head of the Research Programs,

Non-governmental organization «Culture for the Future»,

Kyiv, Ukraine

e-mail: Cff.kyiv@gmail.com

ABOUT THE JEWISH PRINTED AND HANDWRITTEN HERITAGE IN «KIEVSKAYA STARINA» JOURNAL

The paper continues reviewing the Jewish printed and handwritten heritage in «Kievskaya starina» journal. Publication of Illia Halant about a manuscript from Uman synagogue is presented as examples to the study. The authors reviewed the text of synagogue elegy in memory of the Uman massacre in 1768, the history of the creation of the manuscript, its study and translation by Illia Halant and other researchers of handwritten Jewish heritage.

Keywords: Babyn Yar, «Evreiskaya starina» journal, «Kievskaya starina» journal, Illia Halant, Institute of Manuscript, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Jewish studies, Uman.

УДК 070Лэбн:323.1(477.52-21Конотоп=411.16)

Мельник Святослава Юріївна,

ORCID <https://orcid.org/0009-0000-0952-9398>,

молодша наукова співробітниця,

відділ пресознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: Svatoslavamelnik7@gmail.com

ГАЗЕТА «ЛЭБН=ЖИЗНЬ» ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ ЄВРЕЙСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ КОНОТОПЩИНИ

У тезах йдеться про конотопський часопис «Лэбн=Жизнь» – першу і єдину газету єврейської спільноти у Сумській області. Розкривається тематика публікацій, імена редакторів, авторів.

Ключові слова: Г. І. Айзенштат, газета, єврейська спільнота, Конотоп, «Лэбн».

Єврейська газета «Лэбн=Жизнь» почала виходити у Конотопі з 28 грудня 1994 року. Видання було засноване єврейською громадою з однойменною назвою «ЛЭБН» для відродження духовних традицій євреїв на Конотопщині. Ініціатором виходу газети був голова конотопської єврейської общини «ЛЭБН» Григорій Ізраїльович Айзенштат, який створив унікальний формат єврейської спільноти, бо вірив у майбутнє українського єврейства. Видавалася «Лэбн=Жизнь» у Конотопі один раз на місяць російською мовою, але містила й україномовні матеріали. У листопаді 1995 р. вийшов спеціальний номер українською мовою «Наше місто і ми в ньому», який газета «ЛЭБН=Жизнь» випустила у співпраці з громадсько-політичною газетою «Конотопський край», що видавалася з 1917 року впродовж сторіччя і перестала виходити в 2019 р. через скасування державних дотацій.

Розповсюджувалася «Лэбн=Жизнь» у Сумській, а з 1995 р. – у Чернігівській областях. Є інформація, що газету читали в Ізраїлі, США, Німеччині, Австралії, країнах колишнього СРСР. Наклад видання у різні роки варіювався від 600 до 1000 примірників.

Головним редактором дебютного номеру газети був Давид Плапер. У різні роки часопис редагували Г. Айзенштат, Р. Бомштейн, Н. Литовченко, Д. Плапер; до редколегії входили: Р. Аграновський, Л. Гелимсон, М. Генин, І. Добкін, А. Котляров, М. Пацак,

Г. Петрушенко. Серед авторів газетних публікацій – Г. Авраменко, Р. Аграновський, І. Добкін, М. Зільберштейн, М. Пацак, Е. Хохлович та багато ін.

Основні рубрики видання: «Беседы с мудрецом», «Вести из Израиля», «Знаменитые евреи», «Еврейский калейдоскоп (новости, события, люди)», «Израиль сегодня», «К 50-летию победы над фашизмом», «Литературный салон», «Нам пишут», «Общины Украины», «Творчество наших читателей» тощо.

У газеті можна знайти інформацію про історію євреїв міста Конотоп і всієї України, про організацію «ЛЭБН», про внесок євреїв у боротьбу з фашизмом, про євреїв – мешканців Конотопа – учасників війни; містяться на сторінках газети також враження жителів Конотопа про сьогоденний Ізраїль, новини Ізраїлю, є статті про взаємовідносини України з Ізраїлем, багато статей про видатних єврейських політичних, громадських і культурних діячів. У газеті друкували вірші відомих поетів – Дмитра Павличка, Лариси Скорик, Павла Тичини та ін. Також друкувано листи й поезію читачів.

5 травня 2012 р. – нова віха в історії газети «ЛЭБН=Жизнь», адже видання почало виходити в онлайн форматі на Інтернет-порталі lebn.net. Сайт газети очолила донька Г. Айзенштата Емілія Григорівна Айзенштат. Електронне видання lebn.net. продовжило кращі традиції газети «ЛЭБН=Жизнь», гаслом якої став вираз «Всі люди – брати».

Отже, газета «ЛЭБН=Жизнь» – перша і єдина єврейська газета на Конотопщині, яка займалася просвітницькою діяльністю і життєписом єврейської спільноти Конотопа в незалежній Україні і надавала можливість для багатьох мешканців Конотопа пізнати єврейську історію й культуру.

UDC 070Лэбн:323.1(477.52-21Конотоп=411.16)

Sviatoslava Melnyk,

ORCID <https://orcid.org/0009-0000-0952-9398>,

Junior Research Associate,

Department of Press Studies

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: Svatoslavamelnyk7@gmail.com

«LEBN=ZHIZN» NEWSPAPER AS A SOURCE TO THE STUDY OF NATIONAL SELF-IDENTIFICATION OF THE JEWISH COMMUNITY OF THE KONOTOP REGION

The paper reviews the Konotop newspaper “Lebn=Zhizn”, the first and only newspaper of the Jewish community in the Sumy region. The article reveals the topics of publications, names of editors and authors.

Keywords: G. I. Ayzenshtat, Jewish community, Konotop, “Lebn”, newspaper.

УДК 027.54(477-25)НБУВІР:025.17:[002.2(=411.16):37.091.64]

Ривкіна Ганна Абрамівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7497-2967>,

головна бібліотекарка,

відділ фонду юдаїки,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: Ryvkina@nbuv.gov.ua

ОСВІТА Й ВИДАННЯ ЇДИШЕМ (1920–1930), ЗА МАТЕРІАЛАМИ ВІДДІЛУ ФОНДУ ЮДАЇКИ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

На основі колекції єврейських книжкових і періодичних видань відділу фонду юдаїки Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського авторка висвітлила історію видання навчальної літератури їдишем і формування мережі освітніх закладів для євреїв в Україні 1920–1930 років.

Ключові слова: єврейська школа, навчальна література їдишем, Україна, освіта, «Культур-Ліга», Державне видавництво національних меншостей УРСР, Е. Співак.

Особлива сторінка в історії єврейської школи належить Єврейській культурній лізі («Культур-Ліга»), створеній у Києві в січні 1918 року. Ця єврейська світська культурно-просвітницька організація займалася розвитком єврейської культури мовою їдиш. За її підтримки відкрилися єврейські гімназії у Вінниці, Полтаві

та інших містах. Початкові і середні школи в населених пунктах Київщини, Волині, Катеринославщини та інших регіонах.

У 1920 році в містах України вже працювали 283 заклади, серед них: сиротинці, вечірні курси, єврейські школи, де викладання велося їдишем (для дітей та дорослих), бібліотеки. З кінця 1918 року виходив друком журнал освітньої секції Культур-Ліги «Shul un lebn» («Школа та життя»), що відіграв важливу роль у розвитку сучасної єврейської педагогіки.

У період 1918 – 1920 років Ліга була незалежною організацією, що працювала у всіх сферах культури їдишем. У 1921 – 1924 року усі установи народної освіти, що належали «Культур-Лізі», було підпорядковано Наркомосвіті, а більшість її закладів було ліквідовано або перепрофільовано. На початку 1925 р. «Культур-Ліга» як організація припинила своє існування.

У 1919 році при Народному Комісаріаті освіти УРСР було створено єврейський відділ, який започаткував відкриття єврейських шкіл. Для одержання субсидій від комісаріату, школи повинні були дотримуватися певних умов: вести навчання рідною мовою (мався на увазі лише їдиш як «мова пролетарських мас», на противагу івриту, який більшовики таврували як «мову клерикалів»), виключити предмети з релігії, іврит можливо було вивчати з 3-го року навчання, не більше 1 години на день. Вивченню рідної мови різних етнічних груп, радянська влада надавала важливе значення, як знаряддю комуністичного виховання трудящих мас.

До першої половини 1920-х років у системі єврейських шкіл переважали «чотирирічки», а наприкінці 1920-х зросла кількість «семирічок». Збільшувалася кількість учнів, що навчалися рідною мовою. У 1924 році було створено Центральну комісію у справах національних меншин при ВУЦВК, спеціальна група в ній займалася питаннями розвитку єврейських шкіл, виданням підручників і навчальної літератури їдишем. Завдання шкіл полягало у вихованні нового покоління молоді, для яких класові цінності були б вищими за національні. Тому вже з початку 1920-х років радянська влада вела жорстку боротьбу за витіснення мови іврит з навчального процесу і єврейських традиційних шкіл (*хедерів, єшив, талмуд-тор*) з освітнього простору.

Державні єврейські школи, як і навчальні заклади багатьох інших нацменшин, погано забезпечували підручниками, методичними та навчальними посібниками. Педагогіка була хаотичною, а навчальні програми були нашвидкуруч зібрані,

поверхневі. Хоча були й цікаві методичні розробки та підручники, наприклад, видатного мовознавця Е. Співака, який багато років викладав в єврейських школах і був автором та укладачем 20 їдишомовних підручників. Серед них: «Їдиш для школи та дому», «Єврейська мова» (у 2-х частинах), »Методика єврейської мови», «Навколо нас» (у 2-х частинах), «Робота і радість» та інші, видані накладами у 3 – 5 тисяч примірників.

У 1926 році ВУЦВК прийняв рішення забезпечити усі школи національних меншин УРСР безкоштовними підручниками рідними мовами. Для видання літератури мовами нацменшин 25 червня 1926 року в Харкові було створено видавництво Державне видавництво національних меншостей УРСР («Укрдержнацменвидав») – філія центрального видавництва народів СРСР. За 5 років «Укрдержнацменвидав» підготувало й видало підручники 15 мовами, зокрема німецькою, їдишем, польською, чеською, латиською, естонською.

Одночасно з розбудовою мережі загальноосвітніх шкіл, з урахуванням економічних потреб, радянська влада активно впроваджувала професійну освіту. У 1931 році працювали три єврейські педагогічні технікуми – Житомирський, Одеський, Вінницький – та два єврейські відділення в Інститутах соціального виховання – в Одесі й Житомирі. Крім того, існувала широка мережа вечірніх і денних робітничих факультетів (робітфаків). Денні робітфаки з єврейськими відділеннями було відкрито в Одеському фізико-хіміко-математичному інституті й Харківському інституті профтехосвіти. Важливе місце в системі підготовки кадрів посідав науковий Інститут єврейської пролетарської культури у Києві, який підтримував зв'язки зі школами, педагогічними факультетами, науковцями. Формування системи єврейської освіти 1920 – 30-х років минулого століття, характерні риси та історія функціонування, висвітлені в публікаціях відомих науковців того часу – Н. Штіфа, О. Слуцького, Н. Ойслендера, Е. Співака, М. Береговського.

У 1930 роки в єврейських школах Радянського Союзу не вивчали єврейську історію, замість історії викладали предмет «класова боротьба у євреїв». Школа не знайомила учнів з єврейськими традиціями, займалася антирелігійною пропагандою. Зі шкільних програм виключили все, що мало стосунок до історії та життя євреїв за межами Радянського Союзу. У підручниках з вивчення їдишу було вилучено всі елементи «народності»,

натомість вони були переповнені «сталінським патріотизмом», радістю участі у «будівництві соціалізму» та описами природи.

У читанці для 1-го року навчання були портрети вождів Леніна та Сталіна, тексти про їх життя, про роботу в колгоспі, про жовтенят та піонерів. Нічого не було про сім'ю, не було слів «єврей» чи «єврейський». Національний елемент у школах зводився до викладання їдишем, але закінчивши школу, діти недостатньо володіли ним, навіть не всі викладачі вільно володіли мовою. Нерідко в Україні та Білорусі єврейські батьки прагнули навчати дітей в російських школах, щоб забезпечити їм ліпше майбутнє (вступ до вищих навчальних закладів, яких не існувало їдишем, краще працевлаштування).

У 1938 році ЦК КП(б)У оголосив навчальні заклади всіх національних меншин України (зокрема і єврейські) осередками буржуазно-націоналістичного впливу та визначив їх збереження «недоцільним і шкідливим». Усі єврейські школи, училища, технікуми закрилися чи перейшли на викладання російською та українською мовами.

UDC 027.54(477-25)НБУВІР:025.17:[002.2(=411.16):37.091.64]

Hanna Ryvkina,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7497-2967>,

Chief Librarian,

Judaica Department,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: Ryvkina@nbuv.gov.ua

EDUCATION AND YIDDISH PUBLISHING FO (1920–1930), ON THE MATERIALS OF THE JUDAICA DEPARTMENT OF THE INSTITUTE OF MANUSCRIPT AT THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

Based on the materials of the Jewish book and periodical collections of the Judaica Department of the Institute of Manuscript of the VNLU, the author reviews the history of publishing Yiddish educational literature and creation of a network of educational institutions for Jews in Ukraine of 1920–1930s.

Keywords: Jewish school, Yiddish educational literature, Ukraine, education, Culture League, State Publishing House of the National Minorities of the Ukrainian SSR, E. Spivak.

УДК 027.021(430):025.17:002.2(=411.16)

Сидорчук Таїсія Михайлівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0941-3763>,

кандидатка історичних наук, керівниця,

Науково-дослідний центр орієнталістики імені Омеляна Прицака,

Національний університет «Києво-Могилянська академія»,

Київ, Україна

e-mail: Sydorhuktm@ukma.edu.ua

ЮДАЇКА В БІБЛІОТЕЧНІЙ КОЛЕКЦІЇ ЛЕЙБНІЦ-ІНСТИТУТУ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ СХІДНОЇ ЄВРОПИ У ЛЕЙПЦИГУ

Представлено загальний огляд збірки друкованої юдаїки спеціалізованої наукової бібліотеки Лейбніц-Інституту історії та культури Східної Європи у Лейпцигу, а також подані її кількісні, хронологічні, географічні, мовні та тематичні характеристики й особливості.

Ключові слова: юдаїка, бібліотечна колекція, Лейбніц-Інститут історії та культури Східної Європи у Лейпцигу.

В історії європейської освіти і науки Лейпциг посідає особливе місце завдяки насамперед Лейпцизькому університету – одному з найстаріших університетів Європи та розвитку тут книгодрукування і книготоргівлі впродовж понад 600 років. Тому природньо, що у місті знаходяться дві провідні бібліотеки Німеччини – Німецька національна бібліотека (нім.: Deutsche Nationalbibliothek), бібліотека Лейпцизького університету або Бібліотека Альбертіна (нім.: Universitätsbibliothek Leipzig; Bibliotheca Albertina), а також цінні книгозбірні низки науково-освітніх установ, де зберігається в тому числі й література з історії та культури єврейського народу. Крім того, варто наголосити, що у 1995 році в Лейпцигу був створений Лейбніц-Інститут єврейської історії та культури імені Шимона Дубнова (нім.: Das Leibniz-Institut für jüdische Geschichte und Kultur – Simon Dubnow), одним із підрозділів якого є спеціалізована бібліотека, що містить близько 23 тисяч томів книг та періодики.

Однак основним завданням цього виступу є звернути увагу фахівців з єврейських студій на збірку друкованої юдаїки, що зберігається в бібліотеці Лейбніц-Інституту історії та культури Східної Європи у Лейпцигу (нім.: Das Leibniz-Institut für Geschichte und Kultur des östlichen Europa; далі: Інститут). Створений у 1996 році як дослідницький центр вивчення історії та культури Центральної та

Східної Європи Інститут після входження в 2017 році до Товариства імені Лейбніца (нім.: Die Leibniz-Gemeinschaft), яке об'єднує 97 науково-дослідних інституцій Німеччини, основний фокус своєї діяльності змістив на дослідження саме Східної Європи. Географічні параметри наукових інтересів співробітників Інституту покривають ту частину Європи, яка знаходиться між Балтійським, Чорним та Адріатичним морями. Дослідницька діяльність Інституту охоплює широкі часові рамки – від пізньої античності і раннього середньовіччя до сучасності. Один із основних дослідницьких принципів Інституту полягає у широкому використанні міждисциплінарних наукових підходів різних гуманітарних дисциплін – археології, медієвістики, літературознавства, історії, східноєвропейських студій, мистецтвознавства, культурології, історії архітектури тощо. Ці основні характеристики Інституту, очевидно, віддзеркалені і в тематиці бібліотечного фонду установи.

Наукова бібліотека Інституту належить до найбільших спеціалізованих бібліотек в ділянці центрально-східноєвропейських студій на східних теренах Німеччини, яка забезпечує базовою і спеціальною літературою фахівців у зазначеній галузі. Загальний фонд бібліотеки складає близько 130 тисяч томів книжок і періодичних видань, з яких близько 1000 одиниць безпосередньо пов'язані з єврейськими студіями. Особливістю збірки юдаїки є її хронологічні межі, оскільки більшість представлених тут видань були надруковані впродовж останніх 30-35 років, а отже, тут можна ознайомитися з найновішими друками включно 2023 року. Як виняток в колекції можна назвати раритетне видання в цілісному комплекті з 16 томів – «Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуре в прошлом и настоящем», що побачило світ у Санкт-Петербурзі в 1908–1913 роках.

Щодо географічного походження збірки з юдаїки, то за винятком кількох десятків назв тут зібрана інтелектуальна і видавнича продукція країн Західної та Східної Європи – Німеччина, Австрія, Польща, Чехія, Словаччина, Румунія, Угорщина, Латвія, Болгарія, Боснія і Герцеговина, Хорватія, Сербія. Це в свою чергу вказує на мовні параметри збірки, в якій при цьому найбільше видань надруковано німецькою, польською, чеською, угорською мовами. Крім того, в збірці презентативно представлені й англomовні європейські, а також американські, канадські, австралійські видання, наприклад, «The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe» (New Haven : Yale Univ. Press, 2008).

За цільовим призначенням збірка юдаїки містить в основному наукові видання (енциклопедії, лексикони, монографії, збірники статей, матеріали конференцій, збірники історичних документів, спогади, бібліографічні огляди), хоча зустрічаються й науково-популярні (каталоги виставок, підручники). Серед енциклопедично-довідкових видань заслуговують на увагу дослідників такі багатотомні фундаментальні друки, як «Germania Judaica» (Tübingen: Mohr /Paul Siebeck), Judaica Lublinsia (Lublin: Wydawn. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej), Archiwum Ringelbluma (Warszawa: Wydawn. Uniwersytetu Warszawskiego).

Більша частина видань побачила світ у відомих академічних видавництвах, зокрема європейських та американських університетів і наукових інституцій, зокрема таких міст, як Берлін, Веймер, Гейдельберг, Ганновер, Геттінген, Лейпциг, Тюбінген, Відень, Краків, Люблін, Варшава, Вроцлав, Прага, Будапешт, Кембридж-Массачусетс, Сль, Нью-Йорк та ін.

Тематика видань включає широке коло наукових проблем з єврейських студій: історія євреїв в окремих державах, історія окремих єврейських громад, економіка, господарство, культура, освіта, соціально-політичне і громадське життя, побут, мистецтво, історія та культура сефардів, єврейська еміграція, взаємостосунки євреїв з іншими народами, антисемітизм, Голокост.

Потрібно згадати також наявність в колекції кількох факсимільних перевидань праць 1930-ї років відомих львів'ян – єврейського історіографа, політичного та освітнього діяча, професора Маєра Балабана та колекціонера єврейських старожитностей Максиміліана Гольдштейна. На час перевидання ці важливі з наукової та культурологічної точки зору праці збереглися в одиничних примірниках і тому їх поновне тиражування польськими видавництвами частково задовільнило потреби нових поколінь дослідників в обставинах, коли в самій Польщі і в сусідніх країнах юдаїка лише починала набирати обертів.

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що збірка юдаїки в бібліотечній колекції Лейбніц-Інституту історії та культури Східної Європи у Лейпцигу попри її невеликі кількісні параметри містить важливі академічні видання провідних наукових дослідників та інституцій Європи і частково Північної Америки. Збірка здебільшого відображає значний інтерес науковців до єврейських студій та відповідний сплеск видавничої діяльності з кінця 1980-х років в багатьох країнах Східної Європи, які звільнилися від

ідеологічного диктату СРСР. Провідну роль в цьому процесі, як свідчить дана збірка, відіграли польські наукові інституції та видавництва, що має бути повчальним прикладом для вітчизняних науковців.

UDC 027.021(430):025.17:002.2(=411.16)

Taissa Sydorчук,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0941-3763>,

Candidate of Historical Sciences, Head,

Omeljan Pritsak's Research Centre for Oriental Studies,

National University of Kyiv-Mohyla Academy,

Kyiv, Ukraine

e-mail: Sydorчукtm@ukma.edu.ua

JUDAICA IN THE LIBRARY COLLECTION OF THE LEIBNITZ- INSTITUT FOR THE HISTORY AND CULTURE OF EASTERN EUROPE IN LEIPZIG

A general overview of the collection of printed Judaica of the specialized scientific library of the Leibniz Institute of History and Culture of Eastern Europe in Leipzig is presented, as well as its quantitative, chronological, geographical, linguistic and thematic characteristics and features.

Keywords: Judaica, library collection, Leibniz-Institute for the History and Culture of Eastern Europe.

Наукове видання

**БІБЛІОТЕКА. НАУКА. КОМУНІКАЦІЯ.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ
ТА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК**

*Матеріали міжнародної наукової конференції
(Київ, 3–5 жовтня 2023 р.)*

Відповідальний редактор: О. М. Василенко

Відповідальний секретар: М. В. Іванова

Редактори:

Т. О. Батанова (розд. 14), Н. П. Бондар (розд. 8), О. А. Вакульчук (розд. 10),
С. С. Гарагуля (розд. 2), Л. Г. Дем'яненко (розд. 13), Л. М. Дем'янюк (розд. 11),
О. М. Загорецька (розд. 8), Л. П. Затока (розд. 4), О. В. Земляна (розд. 1, англ. текст),
Н. М. Зубкова (розд. 6), Н. Г. Іванова (розд. 3), О. З. Клименко (розд. 1), Т. В. Коваль
(розд. 6), Г. І. Ковальчук (розд. 5), Ю. С. Ковтанюк (розд. 4), Л. В. Коновал (розд. 2),
Т. Л. Кулаковська (розд. 1), В. Є. Македон (розд. 8), Т. Є. Мяскова (розд. 5),
О. В. Плющик (розд. 7), Ю. М. Половинчак (розд. 3), Ю. К. Рудакова (розд. 12),
Л. Г. Руденко (розд. 9), А. М. Сукало (розд. 6), В. В. Черноіваненко (розд. 14)

Комп'ютерне складання
М. В. Іванова

Комп'ютерна верстка
М. В. Іванова

Видавець і виготівник Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
03039, Київ, просп. Голосіївський, 3
Свідцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.

Scientific edition

**LIBRARY. SCIENCE. COMMUNICATION.
CURRENT ISSUES OF PRESERVATION AND
INNOVATIVE DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC LIBRARIES**

*Materials Of The International Of Science Conference Publications
(Kyiv, 3–5 October 2023 r.)*

Responsible editor: O. M. Vasylenko

Responsible for the publication: M. V. Ivanova

Editors:

T. O. Batanova (chap. 14), N. P. Bondar (chap. 12), O. A. Vakulchuk (chap. 10), S. S. Garagulya (chap. 2), L. G. Dem'yanenko (chap. 13), L. M. Dem'yaniuk (chap. 11), O. M. Zahoretska (chap. 8), L. P. Zatoka (chap. 4), O. V. Zemlyana (chap. 1, English texts), N. M. Zubkova (chap. 6), N. G. Ivanova (chap. 3), O. Z. Klymenko (chap. 1), T. V. Koval (chap. 6), G. I. Kovalchuk (chap. 5), Yu. S. Kovtaniuk (chap. 4), L. V. Konoval (chap. 2), T. L. Kulakovska (chap. 1), V. E. Makedon (chap. 8), T. E. Myaskova (chap. 5), O. V. Plyushchik (chap. 7), Yu. M. Polovynchak (chap. 3), Yu. K. Rudakova (chap. 12), L. G. Rudenko (chap. 9), A. M. Sukalo (chap. 6), V. V. Chernoiivanenko (chap. 14)

Computer drafting
M. V. Ivanova

Computer layout
M. V. Ivanova

Published and printed at V. I. Vernadskyi National
Library of Ukraine
03039, Kyiv, Holosiivskyi prospect, 3
Certificate of registration of the subject of the publishing business
to the State register of publishers, manufacturers
and distributors of publishing products
DC № 1390 from 11.06.2003 p.